BEFONT, (be-font) ösz. mn. Aminek szálai bizonyos rendben öszve vannak szedve, tekergetve, kötve. *Befont haj, üstök, serény, lófark.*

BEFONYORODIK, (be-fonyorodik) ösz. k. lásd BEFONDOLÓDZIK.

BEFOR, (be-for) ösz. fn. tt. *befor-t.* Szembetegség, midőn a szemhéjak befelé nőnek, mintegy befordulnak a szembe.

BEFORCSIPESZ, (befor-csipesz) ösz. fn. Sebészi eszköz, melylyel a befornemü szembajt műtételezik. V. ö. BEFOR.

BEFORDÚL, (be-fordúl) ösz. önh. Menés közben az útról félre tér, és bemegy valahová. *Befordulni a csárdába egy italborra. Pestről Bécsbe mentében befordult Esztergamba. Fordulj be hozzánk egy-két órára.* Hasonló félretérési értelmüek: *Befordul a kocsi az árokba. Itt befordul az út az erdőbe.*

BEFORFOGÓ, (befor-fogó) ösz. fn. Fogóféle sebészi eszköz, melyet a befor műtételénél használnak. V. ö. BEFOR.

BEFORDÍT, (be-fordít) ösz. áth. 1) Valamely testet saját sarka vagy tengelye körül mozgatva betol, benyom, behajt valahová. *Az udvaron levő hordót befordítani a pinczetorokba.* 2) Valaminek külső lapját, oldalát befelé hajtja, mely esetben a belső oldal kifordíttatik. *Aki a bunda bőrét befordítja, az a szőrét kifordítja.*

BEFORGAT, (be-forgat) ösz. gyak. áth. 1) Több holmit úgy forgat, hogy külső lapjaik, oldalaik befelé álljanak. *A könyveket sarokkal beforgatni a szekrény fiókjába.* 2) Bizonyos térbe, öbölbe, hengerget, hömbölyget.

BEFORR, (be-forr) ösz. önh. 1) Tulajdon ért. beforrnak az érczek, illetőleg fémek, midőn tűz által izzóvá téve, vagy fölolvasztva öszveragadnak. 2) Átv. ért. mondjuk az állati vagy növényi testen ejtett sebről, midőn hártyával behúzódik, öszvenő, illetőleg begyógyúl.

BEFORRAD, (be-forrad) ösz. önh. lásd BEFORR.

BEFORRADÁS, (be-forradás) ösz. fn. Az állati vagy növényi testeken ejtett sebek öszvenövése, behártyásodása.

BEFORRADT, (be-forradt) ösz. mn. Sebekre, törésekre vonatkozólag am. behegedt, benőtt, begyógyúlt. *Beforradt sebek, csontok.*

BEFORRASZOL, (be-forraszol) ösz. áth. Öntött, vagy izzó érczczel beragaszt, betöm. *Beforraszolni a likas bográcsot, kazánt.*

BEFORRASZT, (be-forraszt) ösz. áth. 1) L. BEFORRASZOL. 2) Gyógyszerek által bizonyos sebeket, töréseket behegeszt, begyógyít.

BEFORRASZTÁS, (be-forrasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit beforrasztanak. Lásd BEFORRASZT.

BEFŐ, (be-fő) ösz. önh. Fövés és párolgás által öszvemegy, kevesebb lesz.

BEFÖCSKEND, (be-föcskend) ösz. áth. l. BEFÉCSKEND.

BEFÖCSKENDÉZ, (be-föcskendéz) ösz. gyak. áth. l. BEFÉCSKENDÉZ.

BEFÖD, (be-föd) ösz. áth. l. BEFÉD.

BEFÖDÉS, (be-födés) ösz. fn. l. BEFÉDÉS.

BEFÖDÖZ, BEFÖDÖZÉS, l. BEFÉDÉZ, BEFÉDÉZÉS.

BEFŐTT, (be-főtt) ösz. fn. Befőzött gyümölcsből készített csemegeféle nyalánkság. (Marmelade).

BEFŐZ, (be-főz) ösz. áth. 1) Eltenni való csemegegyümölcsöt saját gőzében, párájában, levében főzve elkészít. *Cseresnyét, baraczkot, szilvát befőzni.* 2) A levesbe tésztát, vagy más valamit pl. rist tálalás előtt bele tesz, hogy megfőjön. *Már befőzött a szakács, s legott tálalni fog.*

BEFŐZŐTT, (be-főzött) ösz. fn. Mindenféle gyümölcs, melyet megfőzve, befojtva czukorral, s más füszerekkel készítve üvegekbe, palaczkokba eltesznek.

BEFÚ, BEFÚJ, (be-fú vagy be-fúj) ösz. önh. és áth. Mondjuk szélről, midőn valamely résen, nyiláson, hézagon keresztül bizonyos helyre behat. *Nyilt ajtón, ablakon befú a szél a szobába.* Áthatólag am. bizonyos tért fúva bejár, továbbá valamely röpke könnyü testet, léget bizonyos csövön, vagy lehelettel belövel, behajt. *Levegőt fúni be a szinhalott tüdejébe. A szél sok szemetet befújt a szobába.*

BEFÚR, (be-fúr) ösz. áth. Fúróval vagy ehhez hasonló hegyes, csavaros eszközzel likat váj valamibe. *Befúrni a gerendákat, a ház oldalát.* Visszaható névmással átv. ért. erőszakkal, tolakodva, mintegy fúróképp forogva benyomúl, bejut valahová. *A szemtelen ember mindenhová befúrja magát.*

BEFURAKODIK, (be-furakodik) ösz. k. Sürü sokaság között tolakodva bejut valamely helyre. *Alig birtam befurakodni a szinházba, a gyülésterembe.* Átv. ért. hivatlanul, kelletlenül bizonyos társaságba, állapotba betolakodik, behelyezkedik, befúrja magát. V. ö. FURAKODIK.

BEFUT, (be-fut) ösz. önh. Futva, azaz sebes léptekkel siet be valahová. *Befutni a szomszéd városba. Az üldözők elől befutni az erdőbe.* Használtatik áthatólag is. *Pályáját dicsőségesen befutotta. Az egész falut befutja egy óra alatt. Minden ismerősét befutotta,* azaz, sietve, futtában meglátogatta.

BEFUTOS, (be-futos) ösz. önh. és áth. Gyakran, ismételve futva bejár, futosva több helyre elmegy. *Jajveszékelve az egész várost befutossa. Segedelemért a gazdagokat befutosni. Tüskét-bokrot befutosni.*

BEFUTOSGÁL, (be-futosgál) ösz. önh. Némi kicsinyítési árnyéklattal am. befutos.

BEFUTKÁROZ, (be-futkároz) ösz. önh. és áth. Futkározva bejár. V. ö. FUTKÁROZ.

BEFUTTAT, (be futtat) ösz. áth. Valakinek megparancsolja, meghagyja, illetőleg sürgeti, ösztönözi, hogy befusson valahová. *A cselédet befuttatni holmiért a városba.* Átv. ért. az ötvösöknél am. nem-

telenebb fémből való eszközt más nemesebbel olvasztás által bevon. *Az ezüst szelenczét, kelyhet befuttatni aranynyal. A rész edényeket befuttatni czinnel.*

BEFUVAL, (be-fuval) ösz. önh. és áth. Gyöngén, lassan befú, belehel. *A csendes nyugoti szellő befuval a fák lombjai közé. Az Isten lelket fuvalt be testünkbe.* V. ö. FUVAL.

BEFÜGG, (be-függ) ösz. önh. Kivülről bizonyos közön keresztül befelé függ. *A kerítés melleti fa lombjai befüggenek a szomszéd kertjébe. Az ablak közti függöny szellőtől hajtva befügg a szobába.*

BEFÜGGESZT, (be-függeszt) ösz. áth. Valamit úgy akaszt be valahová, hogy függő állapotban maradjon. *A ruhákat befüggeszteni a szekrénybe. A szitát, rostát befüggeszteni a kamrába.*

BEFŰL, (be-fül) ösz. önh. Mondjuk zárt térről, öbölről, üregről, nevezetesen lakhelyről, szobáról, teremről stb. midőn kemenczében, kandallóban, stb. rakot tüz által melegséggel megtelik. *A kis szoba hamarabb befül, mint a tágas terem.*

BEFÜRMÖL, (be-fürmöl) ösz. áth. Az ajtót, kaput ráfordított peczekkel beteszi, becsinálja. Székely tájszó, melyben a *fürmöl* a latin *firmo*, s német *firmhez* hasonlónak látszik, de valószinűbb, hogy a forgó pöczköt jelentő *fürge*-nyü szóval egy eredetü, s törzse *fürm*, összevonva: *fürm*, azaz, fürgő, forgó eszköz.

BEFÜRÉSZÉL, (be-fürészél) ösz. áth. Valamely tömör kemény testet fürészszel bemetsz, bevág, illetőleg rést, hézagot csinál benne. *Befürészelni félig a gerendát, deszkát.*

BEFÜSTÖL, (be-füstöl) ösz. áth. 1) Bizonyos czélból füstöt ereszt valamely helyre, vagy testre. *Fenyő-maggal befüstölni a szobát*, hogy a rosz szagot ne érezzük. *Ivás közben befüstölni a fekete kávét.* 2) Füsttel beszennyez, bekormoz, befeketít, bebüdösít. *Befüstölni a falakat, képkereteket, függönyöket. A sok pipás befüstöli a szobát, a ruhákat.*

BEFÜSTÖLÉS, (be-füstölés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit befüstölünk. V. ö. BEFÜSTÖL.

BEFÜSTÖLŐDIK, (be-füstölődik) ösz. belsz. Füsttől befeketedik, bekormosodik, füstszaguvá leszen. *Sok dohányzás által befüstölődnek a szoba falai. Befüstölődik a konyha, kémény. A nyers fánál főzött étel befüstölődik.*

BEFÜSTÖSÍT, (be-füstösít) ösz. áth. Füstöt eresztve, csinálva bemocskosít, befeketít, bekormosít. *A dohányzók befüstösítik a kávéházat.*

BEFÜSTÖSÖDIK, (be-füstösödik) ösz. k. lásd BEFÜSTÖLŐDIK.

BEFŰSZÉRÉZ, (be-füszérez) ösz. áth. Füszerrel behint, elegyít, ízt, szagot ad valaminek. *Befüszerezni az ételeket, italokat.*

BEFŰT, (be-fűt) ösz. áth. Zárt helyet, nevezetesen szobát, termet stb. kályhába kemenczébe, kandallóba rakott tüzzel meleggé tesz. *Befüteni a tánczterem et, a színházat, a tanodát, az ebédlőt.* Tárgyesetes viszonynév nélkül általán am. fütés által meleget csinál. *Korán reggel befüteni. Ha fástok, fütsetek. be. Korán volna még befüteni.* Átv. ért. tulajdonító ragu névvel am. valakinek szorongó, aggasztó bajt okoz, s mintegy meleget csinál neki, illetőleg kárt, roszat tesz. *Majd befűtök én neki. Befűtött ő maga magának.* Hasonló értemüyüek: *befizet, bedolgozik.*

BEFŰTÉS, (be-fütés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamely zárt helyet, vagy átv. ért. valakinek befütenek.

BEFÜTYÖL, (be-fütyöl) ösz. önh. Népies nyelven s átv. ért. tulajdonító ragu viszonynévvel am. befűt, befizet, bedolgozik.

BEFÜVESÉDÉS, (be-füvesédés) ösz. fn. Állapot, midőn valami befüvesedik, midőn a fü belepi. V. ö. BEFÜVESÉDIK.

BEFÜVESÉDIK, (be-füvesédik) ösz. k. Mondjuk oly területről, mely elébb kopár volt, s most fü terem rajta, belepi a fü. *Az elhagyott járatlan utak nedves esztendőben befüvesednek. A parragon hagyott földek, ugarok befüvesednek.*

BEFÜVESÍT, (be-füvesít) ösz. áth. 1) Füvel bebenöveszt, eszközli, hogy fü lepje, fü teremjen rajta. 2) Kaszált, aratott füvel behint, szokottaban: *befüvez.*

BEFÜVESÜL, (be-füvesül) ösz. önh. l. BEFÜVESÉDIK.

BEFÜVEZ, (be-füvez) ösz. áth. Kitépett, kaszált, vagy aratott füvel behint, beszór. *Ünnepélyes menet alkalmával befüvezni az utat, az utczákat.*

BEFŰZ, (be-füz) ösz. áth. 1) Általán valamely testet holmi szalagokkal, kötőkkel, zsinorzattal stb. öszveszorít, különösen a derekat úgynevezett vállal, öszvehúzza, karcsubbá alakítja. *Halcsontos mellénynyel befüzni a derekat.* 2) Tü, vagy hasonló eszközzel beleölt, belehúz valamit valamibe. *A szalagot befüzni a gomblikba.* V. ö. FŰZ.

BEFÜZEL, (be-füzel) ösz. áth. Füzfákkal, füzcserjékkel bekerít, beültet.

BEFÜZÉS, (be-füzés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit befüzünk. V. ö. BEFŰZ.

BEFŰZÖTT, (be-füzött) ösz. mn. Ami vagy aki be van füzve. *Befüzött nök, nyalka uracsok. Befüzött derék.*

BEG, tájszó *beh* helyett; vagy Kassai szerént *be-igen*-ből öszverántva, pl. *be igen jó* (Csokonainál).

BÉG, (bé-g) önh. m. *bég-tem, —tél, —ett. Bé* természeti hangon szól, kiált, mint a juhok, bárányok. Az ökör, tehén: *bőg.* Egyszerű gyöke a természeti hangutánzó *bé*, mely némely tájakon, nevezetesen a Vas vármegyei Őrségben így is használtatik: *bé-ok* (bégek), mint: *ré, réok* (rivok), *g* gyakorlatos képzővel: *bég*, mint: *bú-g, sú-g, zú-g, bő-g, nyö-g, rí-g* a *rigó* származékban. Rokon a latin *vagio, mugio*, hellen *μυκάομαι.*

BÉGA, folyó Torontál vármegyében. *Béga csatornája.*

BÉGÁNY, KIS—, NAGY—, falvak neve Bereg vármegyében; helyr. *Bégány-ba, —ban, —ból.*

BEGARÁDOZ, (be-garádoz) ösz. áth. Garáddal bekerít. *Begarádozni a lóheres földet.* V. ö. GARÁD.

BEGÁRGYÁZ, (be-gárgyáz) ösz. áth. Gárgyával, azaz kávával bekerít. *Begárgyázni a kútat.* V. ö. GÁRGYA és KÁVA.

BEGÁTOL, (be-gátol) ösz. áth. Gátféle töltéssel, kerítéssel becsinál, körülvesz, bizonyos határok közé szorít. *Begátolni a malmok fölött a folyót, patakot.*

BEGÁTOLÁS) (be-gátolás) ösz. fn. Vízépítési munkálás, midőn a víz mellékét begátolják. V. ö. BEGÁTOL.

BEGÁTOLT, (be-gátolt) ösz. mn. Gáttal beszorított, elrekesztett. *Begátolt patak, folyó.*

BEGAZOL, (be-gazol) ösz. áth. Elszórt, elhullatott gazzal beszemetez, betakar. *Takarodáskor begazolni az utczát, az udvart.*

BEGÁZOL, (be gázol) ösz. önh. Gázolva bemegy a vízbe. *Begázolni a sekély folyóba, tóba.* Használtatik áthatólag is. *A szenvedélyes vadász begázolja a mocsárokat, tavakat.* V. ö. GÁZOL.

BEGAZOLÁS, (be-gazolás) ösz. fn. Gazzal behintés, beszemetezés.

BEGÁZOLÁS, (be-gázolás) ösz. fn. Gázolva bemenés, bejárás.

BEGAZOSÍT, (be-gazosít) ösz. áth. Lásd BEGAZOL.

BEGECS, helység Bács megyében; helyragokkal: *Begecs-en, —re, —ről.*

BEGÉCS, puszta Bihar vármegyében; helyragokkal: *Begécs-re, —en, —ről.*

BEGENYED, (be-genyed) ösz. önh. Genyféle rútsággal behúzódik. *Begenyed a seb.* V. ö. GENY, GENYED.

BEGENYEDÉS, (be-genyedés) ösz. fn. Kórállapot, midőn a seb genyanyel behúzódik.

BEGEREBLYÉL, (be-gereblyél) ösz. áth. 1) Gereblyével betakarít. *Az elhullt, elszórt szénát, szalmát begereblyélni a pajtába.* 2) A fölásott földet gereblyével elsimítja.

BEGERENDÁZ, (be-gerendáz) ösz. áth. Gerendákkal beföd, berak. *Begerendázni a házfalakat, a hídlábakat.*

BÉGET, (bé-g-et) önh. m. *béget-tem, —tél, —ett,* par. *bégess.* Mondjuk juhnemü állatokról, s azok bárányairól, midőn szokott természeti hangjokon szólanak, bégnek. Az *et*, illetőleg *t* képző más ilynemü állati hangutánzókban is divatozik, mint: *rigyet, sikolt, rikolt, üvölt, kiált, süvölt*, stb. Vétethetik áthatólag vagy miveltetőleg is, s akkor am. bégésre ösztönöz, kényszerít. *Szájczuppogatás által megbégetni a bárányokat.* Ekkor olyan képzésü mint: *ríkat, síkat, búgat, brúgat.*

BÉGETÉS, (bé-g-et-és) fn. tt. *bégetés-t*, tb. *—ek.* 1) Juhok, bárányok bégése. 2) Cselekvés, mely által eszközöljük, hogy a juhféle állat bégjen.

BEGIPSZEL, (be-gipszel) ösz. áth. Gipszből készített kovászszal, tapaszszal behúz, befehérit.

BEGIPSZELÉS, (be-gipszelés) ösz. fn. Gipszszel behúzás, betapasztás.

BEGOMBOL, (be-gombol) ösz. áth. Gombbal összeköt, máshoz csatol. *Begombolni a dolmányt, üng gallérát.* Mondjuk visszahatólag is. *Gombold be magadat*, azaz a rajtad levő ruhát. V. ö. GOMBOL.

BEGOMBOLÁS, (be-gombolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit begombolunk.

BEGÖNGYÖL, (be-göngyöl) ösz. áth. Összehajtogatva göngygyé alakít, gömbölyü csomóba, vagy hengerbe szorít, illetőleg betakargat valamibe. V. ö. GÖNGY.

BEGÖNGYÖLÉS, (be-göngyölés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit begöngyölünk. V. ö. BEGÖNGYÖL.

BEGÖNGYÖLGET, (be-göngyölget) ösz. gyak. áth. Valamit különös gonddal, több rétegü takaróba burogat, vagy egymás után több holmit begöngyöl.

BEGÖNGYÖLGETÉS, (be-göngyölgetés) ösz. fn. Cselekvés, melyet gyakorol, aki valamit begöngyölget.

BEGÖRBED, (be-görbed) ösz. önh. Önsulya, vagy külső nyomás által befelé hajolva görbévé lesz, vagy ilyen irányban nő. V. ö. GÖRBED.

BEGÖRBÍT, (be-görbít) ösz. áth. Nyomás által eszközli, hogy meggörbedve befelé hajoljon. *Begörbíteni a szántóvas lapját, az ontrába szorított hordódongákat.*

BEGÖRBÍTÉS, (be-görbítés) ösz. fn. Befelé hajlítás.

BEGÖRBÜL, (be-görbül) ösz. önh. Görbére hajtva befelé áll; begörbed.

BEGÖRBÜLÉS, (be-görbülés) ösz. fn. Görbülő alakban, irányban befelé hajlás.

BEGÖRDÍT, (be-gördít) ösz. áth. Hengerítve, saját tengelye körül hajtva valamely hengerded, gömbölyü testet behajt, benyom, betol valahová. *A boros hordót a pinczetorokből begördíteni a pinczébe.* V. ö. GÖRDÍT.

BEGÖRDÍTÉS, (be-gördítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit hengerítve behajtunk valahová.

BEGÖRDÜL, (be-gördül) ösz. önh. Hengeregve, hömbölyögve, saját tengelye körül forogva benyomúl.

BEGÖRDÜLÉS, (be-gördülés) ösz. fn. Behengeredés, behömbölyödés, begurdulás.

BEGÖRGET, (be-görget) ösz. gyak. áth. Valamely hengerded, vagy gömbölyü, kerekded testet folytonosan gördítve, vagy több ily testeket egymás után tengelyeik körül forgatva behajt, benyomdos valahová. *A lisztes hordókat begörgetni a raktárba.*

BEGÖRGETÉS, (be-görgetés) ösz. fn. Gyakorlatos cselekvés, mely által valamit vagy holmit begörgetünk.

BÉGRE, fn. L. BÖGRE.

BÉGY vagy BÖGY, önálló gyök és fn. tt. *begyet.* Tömlőféle bőrzacskó a madarak nyaka végén, melybe az elnyelt magok s más keményebb eledelek betakarodnak, s megpuhulnak, mielőtt a gyomorba lemennének. *Teli, üres bégy. Teli szedni, megtölteni, megtömni a begyét.* Átv. értelemben mondjuk emberről is: *Meghányta a begyét* (gyomrát). *Ördög bujjék a begyébe, mind megette.* Innen képes kifejezéssel: *begyében van*, am. a rajta elkövetett roszat el nem feledheti,

meg nem emészteti, máskép: *gyomrában van.* Hasonlatképen így nevezik a nők csecsét. *Derék begye van. Kiáll, kilátszik kilóg a begye.* V. ö. BÉGYÉK, BÜTYÖK.

Mennyiben a begy öblös üreget képez, mely megtelve kidudorodik, s csomódad alakat ölt, alapfogalomban rokon azon *bèd, böd, bod, bènd, bog, bög, bug, bögy, bütty, bogy, bugy, bocs, bucs* gyökökkel, melyek származékai valami felfuvódót, gömbölyü, dudorú, csomós testet jelentenek, milyenek: *bödön, bodon, bendő, bogács, boglya, bögre, buga, bögyök, bütyök, bögyörő, bogya, bugya, bugyor, bocska, buczkó, buczka, poh* stb. Különben alaphangjainál fogva hasonló hozzá a német *Bauch*, régi felső német *puh, buh*, szanszkrit *pah* (vastagszik), honnan *bahusz* (vastag, pohos), görög *παχύς*, latin *pinguis* stb. Legközelebb áll hozzá az emlősök gyomrát jelentő *bendő.*

BEGYAK, (be-gyak) ösz. áth. A régieknél am. beszúr, valamely hegyes eszközt belök, betaszít bizonyos testbe. *A ddrdát begyakni az ellenség szívébe.* Ma mind az egyszerü *gyak*, mind a *begyak* a tisztességes nyelv rövidségére csak trágár beszédben használtatik. V. ö. GYAK.

BEGYAKDOS, (be-gyakdos) ösz. áth. és önh. Többször, gyakran, ismételve beszúr, betologat, betaszigál. V. ö. GYAK, GYAKDOS.

BEGYAKORLÁS, (be-gyakorlás) ösz. fn. Gyakori ismétlés, többszöri próba által betanulás, beleokulás valamely testi vagy lelki ügyességbe.

BEGYAKOROL, (be-gyakorol) ösz. áth. Valakit bizonyos nemü müködésbe, ügyességbe folytonos ismétlés, gyakorlás által beleoktat, belevezet, illetőleg képességet szerez neki. *Begyakorolni a katonaságot a különféle hadi fordulatokba. Begyakorolni magát a vívásba, lovaglásba.*

BEGYALOGOL, (be-gyalogol) ösz. önh. és áth. 1) Gyalogolva bemegy, berándúl valahová. *Rákosról begyalogolni Pestre. Faluról begyalogolni a városba.* 2) Tárgyesetes viszonynévvel am. bizonyos helyet, tájt, tartományt, országot stb. gyalog bejár, beutaz, bevándorol. *Begyalogolni egész Magyarországot.*

BEGYALOGOLÁS, (be-gyalogolás) ösz. fn. Járás, utazás neme, midőn valahová, vagy valamit begyalogolunk. V. ö. BEGYALOGOL.

BEGYALUL, (be-gyalul) ösz. áth. 1) Gyaluféle eszközzel bemetsz, behornyol, vagy homorúvá alakít valamely testet. *Begyalulni a szindelyt.* 2) Bizonyos testek gyalulását bevégzi. *Begyalulni a télrevaló káposztát, répát.*

BEGYALULÁS, (be-gyalulás) ösz. fn. Bemetszés, bevágás neme, melyet gyaluval végeznek.

BEGYÁNTÁROZ, (be-gyántároz) ösz. áth. Gyántárnemü mázzal beken, fényessé tesz. V. ö. GYÁNTÁR.

BEGYÁNTÁZ, (be-gyántáz) ösz. áth. Gyántával beken, bedörzsöl, hogy sikamlósabb, csúszósabb legyen. *Begyántázni a hegedüvonót.* V. ö. GYÁNTA.

BEGYÁNTÁZÁS, (be-gyántázás) ösz. fn. Gyántával bedörzsölés.

BÉGYÉK, (bégy-ék) fn. tt. *bégyék-ét.* Zártabb hangzóval: *bögyök.* Bizonyos edények öblös része, mely a nyak alatt, mint tömött madárbegy kidudorodik, s hasat képez. *Korsó, kancsó, palaczk, fazék, bögre begyeke. Tágas, kidudorodott begyek.* Hasonlók hozzá a *bugyoga, butyka*, melyek egyszersmind hangutánzók is, mennyiben szoros szájokon bugyogva ömlik ki a folyadék. Elemzésére nézve lásd BÉGY. V ö. BÜTYÖK.

BÉGYÉKÉS, (bégy-ék-és) mn. tt. *bégyékés-t*, vagy *—et*, tb. *—ek.* Aminek begyekje van, azaz, kidudorodott öblü, hasas. Mondjuk általán és kiválólag edényekről. *Begyekes korsó, pohár, palaczk, fazék, tintatartó.* Zártabb hangzóval *böggökös*, vagyis átv. értelemben vett *bögyös.*

BÉGYÉNY, (bégy-ény) fn. Lásd BÉDÉNY és BELÉNY vagy BÖLÉNY.

BEGYÉPÉL, (be-gyépél) ösz. áth. Fölhasogatott gyepes földdel betakar, s mintegy beültet. *Begyepelni a földből rakott kerti pamlagot, a kerti ágyak széleit.* Zártabb ajakkal ejtve: *begyöpül.*

BEGYÉPÉSÉDÉS, (be-gyépésédés) ösz. fn. Földtalajnak, földszinnek gyeppel benövése. Zártabb hangon: *begyöpösödés.*

BEGYÉPÉSÉDÉTT, (be-gyépésédétt) ösz. mn. Gyeppel benőtt. *Begyepesedett ugarok.* Zártabb ejtéssel: *begyöpösödött.*

BEGYÉPÉSÉDIK, (be-gyépésédik) ösz. k. Mondjuk általán földszinről, földterületről, midőn a rajta növekedő gyep betakarja. *Az elhagyott utak, járatlan utczák, elpusztult házak udvarai begyepesednek.* Máskép: *begyöpösödik.*

BEGYÉPÉSÍT, (be-gyépésít) ösz. áth. Mesterséges móddal, miveléssel eszközli, hogy bizonyos terület gyepes legyen, hogy gyep nőjön rajta. *Begyepesíteni a sirhalmokat, az árokhányásokat.* Zártabb hangon: *begyöpösít.*

BEGYÉPÉSÍTÉS, (be-gyépésítés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg termelés, midőn valamely tért begyepesítenek. Máskép: *begyöpösítés.*

BEGYÉPÉSÜL, (be-gyépésül) ösz. önh. Mondjuk kopár térről, midőn gyep növekedik rajta. *Esős évszakban a kopárabb, soványabb telkek is begyepesülnek.* Átv. ért. *begyepesült az esze* am. elhagyott, elhanyagolt, parrag állapotban szenved. Zártabb hangzóval: *begyöpösül.*

BEGYÉPÜL, (be-gyépül) ösz. áth. l. BEGYÉPÜZ.

BEGYÉPÜZ, (be-gyépüz) ösz. áth. Gyepüféle sövénynyel, kerítéssel körülvesz. *Begyepüzni a kertet, a szérült.* V. ö. GYÉPÜ.

BEGYÉPÜZÉS, (be-gyépüzés) ösz. fn. Gyepüvel bekerítés. V. ö. GYÉPÜ.

BÉGYÉR, (bégy-ér) fn. tt. *bégyér-t*, tb. *—ék.* 1) A férfi nemzőtagnak fölmerevedő dudorodása, daganata, honnan némely tájszokással *bégyérő* am. nemző-veszső. 2) Arabiai, egyiptomi, lybiai gyíkfaj, melynek megszárított testéből készült por a vizelést elősmozdítja, s azt tartják róla, hogy a nemi ösztönt is fölingerli. (Stincus marinus). Gyöke a dudorodott testet jelentő *bégy.*

BÉGYÉRDAG, (bégyér-bag) ösz. fn. A férfi nemzőtag nyavalyája, midőn fájdalmas feszültséggel párosult merevedésben, dagadásban szenved.

BÉGYÉRÉDÉS, (bégy-ér-éd-és) fn. tt. *bégyérédés-t*, tb. —*ék*. A férfi nemzőtagjának fölmerevedése.

BÉGYÉRÉDIK, (bégy-ér-éd-ik) k. m. *bégyéredtem*, —*tél*, —*ett*. Mondják férfi nemzőtagról, midőn ösztönszerüleg, vagy kóros állapotban fölmerevedik, földudorodik, mint a madarak tömött begye.

BÉGYÉRÉKÉNY, (bégy-ér-ék-ény) mn. tt. *bégyérékény-t*, tb. —*ék*. Ami könnyen begyeredik, a nemi ösztöntől gerjedezve hamar fölmerevedik, megdagad.

BÉGYÉRÉKÉNYSÉG, (bégy-ér-ék-ény-ség) fn. tt. *bégyérékénység-et*. A férfi nemzővesszőnek begyerékeny, azaz könnyen meredő tulajdonsága vagy állapota. *Ösztönszerü, kóros begyerékenység.*

BÉGYÉRŐ, (bégy-ér-ő) fn. tt. *bégyérő-t*. Némely népies tájejtéssel am. férfi nemzőtag. Zártabb hangon: *bögyörő*.

BÉGYÉS, (bégy-és) mn. tt. *bégyést* vagy —*et*, tb. —*ek*. 1) Aminek tulajdon értelemben vett begye van, milyenek általán a madarak, különösen, melyeknek kitünőleg nagy begyök van. *Begyes galamb.* 2) Mondják nagycsöcsü nőről. *Begyes leány, begyes menyecske.* 3) Edényekre vonatkozólag am. kidudorodott öblü, dereku, hasas. *Begyes korsó, fazék*, másképen: *bugyogo, butykás.* 4) Átv. ért. rátartós, negédes (nő), ki a mellét, begyét fölfújja, valamint: *gögös, aki a* gőgjét fölfújja, fölfuvalkodott; *nyakas*, aki daczból nyakát megmereviti.

BÉGYÉSEN, (bégy-és-en) ih. Átv. ért. rátartósan, büszkén, negédesen, fölfuvalkodva, páva módjára kevélykedve. *Ezen leány igen begyesen jár.*

BÉGYÉSKÉDÉS, (bégy-és-kéd-és) fn. tt. *bégyéskédés-t*, tb. —*ék*. Rátartiság, negédeskedés. V. ö. BÉGYÉSKÉDIK.

BÉGYÉSKÉDIK, (bégy-és-kéd-ik) k. m. *bégyéskéd-tem*, —*tél*, —*ett*. A szárnyas állat begyével a szélnek vagy esőnek fordul, s ezekkel mintegy daczolni akar. Átv. ért. rátartósan, negédesen viseli magát. Képzésre olyan, mint a szintén kedélyállapotra vonatkozó: *gögösködik, nyakaskodik, fejeskedik.*

BÉGYÉSSÉG, (bégy-és-ség) fn. tt. *bégyésség-et*. Átv. ért. rátartós, negédes, felvuvalkodó női tulajdonság.

BÉGYÉSZKÉDIK, szokottabban l. BÉGYÉSKÉDIK.

BÉGYKE, (bégy-ke) mn. mely a *hegyke* szóval ikerítve használtatik: *hegykebetyke*, azaz hegyes begyes, mintegy lábahegyén járó s begyét fölfuvó, hányiveti negédes.

BÉGYLAPÁT, (bégy-lapát) ösz. fn. Lapátot képező deszka a víz által hajtott malom vagy más gépek kerekein.

BEGYÓGYÍT, (be-gyógyít) ösz. áth. A sebes, sérült, törött testet, illetőleg tagokat éppé teszi, összeforrasztja. *Begyógyitani a törött karokat, lábakat. Begyógyitani a golyó által okozott sebet, az arczon kapott kardvágást.*

BEGYÓGYÍTÁS, (be-gyógyítás) ösz. fn. Sebnek, sérvnek, külső nyavalyának orvosi szerek által megszüntetése.

BEGYÓGYÚL, (be gyógyúl) ösz. önh. Mondjuk sebekről, sérvekről, törésekről, midőn orvosi mütét és szerek alkalmazása által, vagy néha anélkül is behegednek, összeforradnak, s az illető testrész megéperedik. Átv. ért. használtatik a lelki és kedélyi bajok megszünéséről is.

BEGYÓGYULÁS, (be-gyógyulás) ösz. fn. Külső nyavalyának, sebnek, sérvnek orvosi szerek által vagy azok nélkül is megszünése.

BEGYÖKEREDZIK, (be-gyökeredzik) ösz. k. Tulajdon ért. mondjuk növényekről, midőn gyökereiket valahová mélyen beeresztik. Átv. ért. bizonyos szokás, cselekvés mód vérré, természettó válik, melyet kiirtani nehéz, vagy épen nem lehet. *Begyökeredzett szivébe a nagyravágyás, irigység.*

BEGYÖKEREZIK, l. BEGYÖKEREDZIK.

BEGYUJT, (be-gyujt) ösz. önh. Kályhába, kemenczébe, kandallóba, katlanba tüzet gerjeszt. *Be van rakva a fa, csak be kell gyujtani.*

BEGYUJTÁS, (be-gyujtás) ösz. fn. Valamely tüzelő öbölbe tüzgerjesztés.

BEGYÚR, (be-gyúr) ösz. áth. Kézzel, lábbal, vagy valamely tömő eszközzel holmi lágyabbszerü testet, tömeget benyomkod. *Begyúrni hordóba a káposztát. Begyúrni ládába a ruhát, zsákba a gyapjút.* V. ö. BEGYŰR.

BEGYÚRÁS, (be-gyúrás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit begyúrnak. V. ö. BEGYÚR.

BEGYÜJT, (be-gyüjt) ösz. áth. 1) Egyenként, részenként, egymás után holmit behordva halomra rak. *Télre való eleséget, takarmányt begyüjteni. A pénzt begyüjteni a szekrénybe.* 2) Több személyből álló sokaságot behí, beidéz, becsődít valahová. *A pártfönökök sok népet, szavazót begyüjtöttek.* V. ö. GYÜJT.

BEGYÜJTÉS, (be-gyüjtés) ösz. fn. Cselekvés, midőn bizonyos sokaságot begyüjtünk.

BEGYÜL, (be-gyül) ösz. önh. 1) Mondjuk emberi sokaságról, melynek tagjai egymás után csoportosan vagy egyenként betakarodnak, behordozkodnak, bejönnek valahová. *A városi innepélyre sokan begyültek a vidékről.* 2) Jövedelemre, adóra, járadékra, fizetésre vonatkozólag am. bizonyos tárba, helyre beadatik. *A kivetett adó kevés hiával begyült. A népes vendéglőkben naponként sok pénz gyül be.*

BEGYÜLEKÉZÉS, (be-gyülekézés) ösz. fn. Csoportos, sereges bejövés, bemenés, bejárás.

BEGYÜLEKÉZIK, (be-gyülekézik) ösz. k. Csoportosan, seregesen egymás után bejő vagy bemegy valahová. A *begyül* igének nagyitva gyakorító módosítása. *Országos vásárra mindünnen begyülekezik az adóvevő nép.*

BEGYÜR, (be-gyür) ösz. áth. Mondjuk göngyölékeny anyagu testekről, s am. öszvehajtogatva, göngyölgetve benyom, beszorít, betöm valamely szük helyre, üregbe, öbölbe. *A gatyaszárt begyürni a csizmába. A*

szennyes ruhát begyűrni a kosárba. Az elolvasott levelet begyűrni a szebbe. V. ö. GYŰR ige és BEGYŰR.

BEGYŰRÉS, (begyürés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit begyürünk. V. ö. BEGYŰR.

BEH, indulatszó, mely nagyító jelentéssel bír, s am. igen, fölötte, nagyon. *Beh jól esett ez a pohár víz! Beh szeretnék itt lakni. Jaj beh szép az a Pest, Istenem beh szép! Kis-Komárom, Nagy-Komárom, beh szép leány ez a három,* Népd. *Beh megjártam vele.* Mint nagyító oly mondatok elején áll, melyek bámulatot, csudálkozást fejeznek ki. *Beh furcsa, beh csodálatos dolog! Beh isteni mű ez!* Népies nyelven *de*, vagy *deh*, használtatik helyette. *De szép! Ej de gyönyörü!*

Rokon *bő* szóval, továbbá azon *b* illetőleg *abb ebb* raggal, mely mellékneveből nagyító másodfokot képez, pl. *édesb, okosb, szabadabb, elevenebb*, úgy szintén a *bá* indulatszóval is. Más nyelvbeli rokonságait l. BÁ alatt.

BEHABAR, (be-habar) ösz. áth. Habarva, azaz bizonyos eszközzel keverve hig test közé vegyít valamit. *A rántást behabarni a lébe, káposztába. Korpát habarni be a moslékba.*

BEHABOZ, (behaboz) ösz. áth. Habbal benedvesít, habbal beöntöz. *A széltől hánytvetett víz behabozza a partokat.*

BEHABSOL, (be-habsol) ösz. áth. Oly mobón faldossa, kapkodja az ételt, hogy szinte habzik tőle a szája. *Néhány percz alatt egy tál csuszát behabsolt.* V. ö. HABSOL.

BEHÁG, (be-hág) ösz. önh. Hágva, azaz magasra emelt, bizonyos korláton általtett lábbal belép, bemegy valahová. *A kerítésen behágni a szomszéd udvarába. Behágni a ladikba, kádba.* Szélesb ért. belép. *Behágni a ganajba, a sárba.* V. ö. HÁG.

BEHÁGÁS, (be-hágás) ösz. fn. Hágva belépés, bemenés.

BEHAJAZ, (be-hajaz) ösz. áth. 1) Hulló, vagy lenyírt, lemetélt hajszálakkal beföd. *Behajazni a ruhát.* 2) L. BEHÉJAZ.

BEHAJGÁL, (be-hajgál) ösz. áth. 1) Ismételve, gyakran behajít, bedob valamit, vagy több holmit. *A csintalan fiúk sok kövecset behajgáltak a kertbe. Az éretlen gyümölcsöt behajgálni a vízbe.* 2) Hajgálva betör. *Kövekkel behajgálni az ablakokat.*

BEHAJIGÁL, l. BEHAJGÁL.

BEHAJÍT, (be-hajít) ösz. áth. 1) Egyes dobással bizonyos helyre bevet valamit. *Az eltört korsót behajítani a vízbe.* 2) Hajított valamivel betör, beüt. *Kővel behajítani az ablakot.*

BEHAJÍTÁS, (be-hajítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki behajít valamit.

BEHAJLÁS, (be-hajlás) ösz. fn. Befelé görbedés,

BEHAJLIK, (be-hajlik) ösz. k. Sulyának nehezkedésénél fogva befelé görbed. *A gyümölcscsel terhelt ág behajlik a szomszéd kertjébe. A tó melletti árvafüz lombjai behajlanak a vízbe.* Különbözik tőle a *behajol*, mely önkényes begörbedést jelent. V. ö. BEHAJOL.

BEHAJLOTT, (be-hajlott) ösz. mn. Ami félkör formára, ívesen meg van görbülve vagy homoruan, öblösen benyomva. *Behajlott szég. Behajlott padlódeszka, háztető.*

BEHAJÓKÁZ, (be-hajókás) ösz. áth. Kisebbféle vízi járművön leginkább mulatságból bejár, beutaz bizonyos vidéket. *Behajókázni a Balaton partjait, környékét.* V. ö. BEHAJÓZ.

BEHAJÓKÁZÁS, (be-hajókázás) ösz. fn. Hajóművön mulatságból tett beutazása bizonyos vístájnak.

BEHAJOL, (be-hajól) ösz. önh. Szabatosan véve am. önkénytesen testét meghajtva begörbed valahová. *Az ablakon által behajolni a szobába. Alacson sövényen, falon behajolni a kertbe.* Különbözik tőle a *behajlik*, mely szükségességből eredő begörbedést jelent, pl. *behajlik a kemény falba vert szeg.* Egyébiránt képes szólásban az első helyett a második is használtatik. *A szomorifüz ágai behajolnak a vízbe.*

BEHAJOLÁS, (be-hajolás) ösz. fn. Önkényes begörbedés, benyulás. V. ö. BEHAJLÁS.

BEHAJÓZ, (be-hajóz) ösz. áth. és önh. Hajóművön bizonyos víztért bejár, beutaz, bevitoriáz. *Behajózni a Balatont, a tengert.* Mint önható am. révbe, kikötőbe, öbölbe száll. *Behajózni a fiumei révbe.* A *behajóz* általános vízi utazást jelent, a *behajókáz* pedig inkább csak kedvtöltésből valót, olyforma különbséggel, mint: *kocsis és kocsikáz.*

BEHAJÓZÁS, (be-hajózás) ösz. fn. Hajóművön tett bejárás, beutazás.

BEHAJPOROZ, (be-haj-poroz) ösz. áth. Hajporral behint, befehérít. *Behajporozni a fejet, arcsot, kezeket, vállakat.*

BEHAJT, (be-hajt) ösz. áth. és önh. 1) Valaminek egyik végét kajmósan, kampósan, horgasan, meggörbíti s másik vége felé befordítja. *Behajtani a villa hegyét, a gereblye fogát. Behajtani a szeget, gombostűt.* 2) Valaminek kiterjesztett széleit öszvegöngyölíti, s közepe felé tekeri, befelé fordítja. *Behajtani a köpönyeg szárnyait. Behajtani a gallért. A nyilt kapu, ajtó, ablak szárnyát behajtani.* 3) Embereket vagy más állatokat bizonyos helyre beűz, beterel. *Az éjjeli csavargókat behajtani a falu házába. A malaczokat az ólba, a juhokat az akolba behajtani.* Különösen tilosban kapott vagy bitang marhákat beterel és zár alá vesz. *A vetésekről behajtani a juhokat, ökröket. Sárga csikó a paripám, azon mennék hozzád babám, de a csősz tilosba kapta, a bíróhoz behajtotta.* Népd. 4) Átv. ért. *behajtani az adót, adóságot*, am. sürgetés által beszedni.

A két első pont alatti *hajt* gyöke azon *haj*, mely a görbeséget jelentő *kaj* gyökkel rokon, melynek származékai: *kajcs, kajla, kajmó, kajsza*, stb. A harmadik pont alatti *hajt* gyöko pedig az indulatszó vagyis üző, kergető *haj!* melynek származékai: *hajsza, hajhó, hajsz, hajszol, hajhász, hajtsár, hajdu*, stb. Ide tartozik 5) az önhatólag használt *behajt*, azaz, bizonyos fogatu szekéren, kocsin bemegyen valahova. *Szép négylovas kocsin behajtott hozzánk. Behajtani az udvarra, a vendégfogadóba.* V. ö. HAJT.

BEHAJTÁS, (be-hajtás) ösz. fn. Általán cse-

lekvés, midőn valakit vagy valamit valahová behajtunk, ezen igének minden jelentéseiben. V. ö. BEHAJT.

BEHAJTÁSI, (be-hajtási) ösz. mn. Behajtást illető, arra vonatkozó. *Behajtási díj. Behajtási tény, körülmények.* V. ö. BEHAJT 3).

BEHAJTAT, (be-hajtat) ösz. mivelt. Megparancsolja, rendeli, meghagyja valakinek, hogy behajtson valamit vagy valahova. *Csöszökkel behajtatni a tilosban kapott barmokat. Kocsisával behajtatott a csárdába.* Használtatik az egyszerűbb *behajt* értelmében is, midőn t. i. kocsin, szekéren bemenésre vonatkozik.

BEHAJTHATÁS, (be-hajthatás) ösz. fn. Lehetőség, mely szerint bizonyos tartozásokat, illetőleg adót, adósságot stb. be lehet venni, szedni.

BEHAJTHATLAN, (be-hajthatlan) ösz. mn. Amit az illető adósoktól, fizetni kötelesektől beszedni nem lehet. *Behajthatlan adósság, díj, adó.*

BEHAJTHATÓ, (be-hajtható) ösz. mn. Mondjuk mindennemü tartozásról, melyet az illető adósoktól be lehet szedni, melyet az illetők befizetni képesek.

BEHALL, (be-hall) ösz. áth. Benn lévén hallja, amit kivül beszélnek, vagy általán minden kivüli hangot. *Behallani az utczai zajt. Hortyogását behallani a harmadik szobába.*

BEHALLIK, (be-hallik) ösz. k. Általán mondjuk mindenféle külső hangról, szóról, melyet bizonyos zárt térben levők hallanak. *Az ablak alatt beszélgetők szava behallik a szobába.* Személytelen ige.

BEHÁLÓZ, (be-hálóz) ösz. áth. Hálóval bekerít, körülvesz, betakar. Képes kifejezéssel am. cselszövényes fogásokkal körülvesz és saját czéljaira hatalmába ejt. *Szép szavakkal, igéretekkel behálózni valakit.* A hasonlat alapját a halászok, madarászok és pókok hálója teszi.

BEHÁLÓZÁS, (be-hálózás) ösz. fn. Cselekvés, mely által behálóznak valamit vagy átvitt értelemben valakit. V. ö. BEHÁLÓZ.

BEHAMVAZ, (be-hamvaz) ösz. áth. Hamvval behint, beszennyez. *Behamvazni a lakodalmas népet, midőn esküvőről haza megy. A kathólika egyház szertartásai szerint szokás a nagyböjt első napján, úgynevezett hamvazószerdán a híveket behamvazni.*

BEHAMVAZÁS, (be-hamvazás) ösz. fn. Hamuval behintés vagy beszennyezés.

BEHANCSIKOL, (be-hancsikol) ösz. áth. Hancsikokkal, azaz fölhasogatott gyephantokkal megjelel bizonyos határt. *Behancsikolni a felosztott réteket, az utak mellékét, a földek lábait.* V. ö. HANCSIK.

BEHANCSIKOLÁS, (be-hancsikolás) ösz. fn. Hancsikokkal megjelelés, bekerítés.

BEHANGZIK, (behangzik) ösz. k. Valaminek hangja kivülről bizonyos zárt helyre behallik. *Az utczai zene, ének behangzik a zárt ablakokon is.*

BEHÁNY, (be-hány) ösz. áth. 1) Többeket, több holmit bizonyos zárt helyre vagy öbölbe, üregbe, mélységbe egymásután bevet, bedobál. *A juhokat behányni az esztrengába, az úsztatóba. A rohadt gyümölcsöt behányni a vízbe. A kenyeret behányni a kemenczébe* am. lapáton bevetni, becsúsztatni. 2) Bizonyos üreget bele dobált, vetett holmivel betölt, betemet. *Behányni a gödröt gazzal, a száras kútat földdel.* 3) Híg ragadós anyaggal becsapkod, befecsegtet. *Behányni a falat vakolómésszel. Az utczai gyalogokat sárral behányni.* 4) Okádással befecskend, bepiszkol. V. ö. HÁNY, ige.

BEHÁNYÁS, (be-hányás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit behányunk. V. ö. BEHÁNY.

BEHARANGOZ, (be-harangoz) ösz. önh. Harangozással utolsó jelt ad, hogy a nép a templomba isteni szolgálatra bemenjen. *Siessünk, mert már beharangoznak.*

BEHARANGOZÁS, (be-harangozás) ösz. fn. Egy vagy egyszerre meghúzott valamennyi haranggal utolsó jeladás a templomba menetelre.

BEHARANGOZÁSKOR, (be-harangozáskor) ösz. ih. Azon időben, mikor a haranggal vagy harangokkal utolsó jelt adnak a templomba menetelre.

BEHARANGSZÓ, (be-harang-szó) ösz. fn. Lásd BEHARANGOZÁS.

BEHARAP, (be-harap) ösz. önh. és áth. 1) Önhatólag, fogait valamely szilárd anyagu testbe, különösen ételnemübe, ennivalóba bele vágja, szokottabban: beleharap. *Beharapni a kenyérbe, húsba, túróba.* 2) Áthatólag: fogaival átlikaszt, keresztül- vagy bemetsz, bekap valamit. *Verekedésben beharapták a fülét, ujját. A dühös eb beharapta a gyermek indát.* V. ö. HARAP.

BEHARAPÁS, (be-harapás) ösz. fn. Fogakkal belekapás, bevágás, bemetszés.

BEHÁRÍT, (be-hárít) ösz. áth. Gereblyével vagy hasonló fogas eszközzel hárítva begyüjt, betakarít. *A töreket behárítani a polyvásba. A szénát, szalmát behárítani a pajtába.* V. ö. HÁRÍT.

BEHÁRÍTÁS, (be-hárítás) ösz. fn. Takarítási cselekvés, midőn holmi szálas, szalmás stb. jószágot behárítanak. V. ö. BEHÁRÍT.

BEHARMATOZ, (be-harmatoz) ösz. áth. Harmattal vagy harmatként szivárogtatott vízzel benedvesít. *A csendes és hüvös nyári éjszakák beharmatozzák a földet, a füveket.*

BEHARMATOZÁS, (be-harmatozás) ösz. fn. Harmattal benedvesítés, behintés.

BEHÁROGAT, (be-hárogat) ösz. gyak. áth. Apródonként, egymásután, folytonosan hárítva, begyüjtöget, betakarítgat. V. ö. HÁRÍT.

BEHÁRTYÁZ, (be-hártyáz) ösz. áth. Hártyanemü burokkal, héjjal betakar, beborít, beföd, pl. szalonnahártyával a tyúkszemet.

BEHÁRTYÁZÁS, (be-hártyázás) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valamit hártyával betakarnak, beburogatnak. 2) Mint a *behártyásik* származéka am. hártyával behúzódás, vagyis állapot, midőn valamin hártyaféle fínom bőr képződik.

BEHÁRTYÁSODÁS, BEHÁRTYÁSODIK, lásd BEHÁRTYÁZÁS 2) és BEHÁRTYÁZIK.

BEHÁRTYÁZIK, (be-hártyázik) ösz. k. Önmagából képződő hártyával behúzódik. *Behártyázik a*

gyógyulásnak indult seb. Behártyásik a felforralt tej. V. ö. HÁRTYA.

BEHASAD, (be-hasad) ösz. önh. Mondjuk rostos szövetű, vagy más szilárd, tömör állományu testről, midőn repedést kap, midőn rés, nyilás támad benne, illetőleg, midőn részei akár kül erőszak, akár beltágulás következtében elválnak, elszakadnak egymástól. *Behasad az éles kőbe ütődött lóköröm. Behasad a kiszáradt fa, deszka, padló, lapát.* V. ö. HASAD.

BEHASADÁS, (be-hasadás) ösz. fn. Bizonyos testek szétváló állapota, midőn behasadnak, berepednek.

BEHASÍT, (be-hasít) ösz. áth. Szoros ért. valamely éknemű éles eszközzel bizonyos tömör, szilárd állománnyu testbe rést, nyilást csinál. *Behasítani a csemetét, melybe oltani akarunk. Behasítani a csiptető pecseknek való fát.* Szélesb értelemben szövetet és szövetnemű rostos testeket berepeszt. *Behasítani a posztót, vásznat, szabnivaló bőrt. Behasítani az elolvasott levelet.* V. ö. HASÍT.

BEHASÍTÁS, (be-hasítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn behasítunk valamit. V. ö. BEHASÍT.

BEHAT, (be-hat) ösz. önh. 1) Erejét megfeszítve, előre nyomulva, tolakodva, holmi akadályok daczára bejut, betör valahova. *Behatni valamely járatlan sürü rengeteg közepébe. Behatni az ellenség táborába.* 2) Erkölcsi, szellemi erejénél fogva határozó, eldöntő befolyást gyakorol valamire. *Intő szavai behatottak szivem belsejébe. A nép erkölcseire oktatással, jó példával behatni. Éles eszével behat a legszövevényesb, legmélyebb dologba.* 3) Mondjuk általán minden mozgásban levő testről, eszközről, tüneményről stb. midőn az előtte álló akadályokon keresztültör. *Fegyvere mélyen behatott az ellenség oldalába.* V. ö. HAT, ige.

BEHÁTAL, (be-hátal) ösz. áth. Bizonyos terhet, málhát hátán bevisz, behord valahová.

BEHATÁS, (be-hatás) ösz. fn. Benyomulás. Befolyás. Belátás.

BEHATHATÓ, (be-hatható) ösz. mn. Amibe bele lehet hatni, mi az ellene feszített nyomásnak rést nyit, amin át lehet törni.

BEHATÓ, (be-ható) ösz. mn. 1) Ami anyagi erejénél fogva behat, benyomul. 2) Ami erkölcsi és szellemi erejével befolyást gyakorol, mélyen belátó. V. ö. BEHAT.

BEHATOL, (be-hatol) ösz. önh. Némi fáradsággal, akadályok ellen küzdve, csaknem erőszakkal benyomul, bejut, betör valahova.

BEHATÓLAG, (be-hatólag) ösz. ih. A dolog velejébe, érdemébe hatva, nyomatosan, sikeresen működve, mély éles belátással.

BEHATOLÁS, (be-hatolás) ösz. fn. Testi, illetőleg anyagi, vagy szellemi, erkölcsi erő nyomatos működése, mely behatol valamibe. V. ö. BEHATOL.

BEHAVAZ, (be-havaz) ösz. áth. Hóval behint, behány, benedvesít. *A csintalan gyermekek behavazzák egymást.*

BEHAVAZÁS, (be-havazás) ösz. fn. Hóval behányás, benedvesítés.

BEHAVAZIK, (be-havazik) ösz. k. Személytelen ige, s am. a hó beesik valahová, valamely résen.

BEHÁZASODIK, (be-házasodik) ösz. k. Nősülés által bizonyos családnak, nemzetségnek, tagja, vagy országnak lakosa lesz. *Nemes ember létére beházasodott grófi nemzetségbe. Beházasodott Erdélybe.*

BEHÉG, (beh-ég) gyak. önh. A *bég bög* igének változata. Gyöke a természeti hang *beh*, s képzésre olyan mint: *köhög, nyihog, suhog, vihog, dohog.*

BEHEGED, (be-heged) ösz. önh. 1) A jég között fagyatlanul maradt víz befagy, jéggé hártyásodik, s mintegy *bejeged*, bejegesedik. *Behegedett a jégen vágott lék.* 2) Átv. ért. *behegedett a seb*, midőn hártyával behúzódik. 3) Szélesb ért. mondjuk holmi likas, csöves testről, midőn bedugul, betömődik. *Behegedett a fül. Behegedett a mocskos pipa, pipaszár.*

BEHEGEDÉS, (be-hegedés) ösz. fn. 1) Jéghártyával behúzódás, bejegesedés. 2) Sebhártyával benövés. 3) Bedugulás.

BEHEGESZT, (be-hegeszt) ösz. áth. Eszközli, vagy okozza, hogy valami behegedjen. *A kemény fagy újra behegeszti a jégen vágott léket. A fülsóir behegeszti a fület, a mocsok a pipaszárt.* V. ö. HEGED.

BEHÉGYEZ, (be-hégyez) ösz. áth. l. BETETÖZ.

BEHÉJASÚL, (be-héjasúl) ösz. önh. Hártya vagy kéregnemű héj képződik rajta, pl. a kovászos, tészta féle süteményeken, kenyéren. *A lehámlott boglárfák újra behéjasulnak.*

BEHÉJAZ, (be-héjaz) ösz. áth. 1) Befödelez, betetőz. *Behéjazni a házat. Behéjazni a szénakazalt, az asztagot.* 2) Bizonyos testekről lehántott, lefaragott héjdarabokkal, kéreggel behint, beszemetez. *A kosárkötők behéjazzák a műhelyt.*

BEHÉJAZÁS, (be-héjazás) ösz. fn. 1) Tetővel befödés, betetézés. 2) Lehántott, lefaragott héjakkal behintés.

BEHELYEZ, (be-helyez) ösz. áth. 1) Embereket, vagy barmokat bizonyos térre beállít, illetőleg ott lakási, maradási, tartózkodási kényelemmel ellát. *A katonákat téli szállásaikra behelyezni. A vendégeket szolgáikkal, kintaikkal, lovaikkal együtt behelyezni.* 2) Valakit bizonyos állapotba betesz, illető működése terét elfoglaltatja vele. *Behelyezni az új tisztviselőket.* 3) Holmi ingóságokat elrak, elrendez. *A bútorokat behelyezni a szobákba, a könyveket a szekrényekbe*, stb.

BEHELYEZÉS, (be-helyezés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit behelyezünk; beszállásolás, berakás.

BEHELYEZKÉDÉS, (be-helyezkédés) ösz. fn. Megtelepedés neme, midőn valaki bizonyos helyen lakást, tanyát, szállást foglal magának, hogy meddig-addig ott maradjon.

BEHELYEZKÉDIK, (be-helyezkédik) ösz. k. Megszállás vagy állandó lakás végett valahová bete-

lepedik, berakodik, hozzá tartozó ingóságaival együtt elrendezi magát. *Alighogy behelyeskedtünk, ismét mennünk kell. Behelyeskedett új szállására. Behelyeskedett* (beült) *a karosékbe, anélkül, hogy kinálták volna.*

BEHÉMPÉLYÉG, (be-hémpélyég) ösz. önh. Mondjuk kisebb folyokról, patakokról, csermelyekről, midőn hempelyegve, azaz, rögös, akadékos mederben csörgedezve, hengeregve befolynak valahova. Használtatik áthatólag is. *A medréből kiömlött patak behempelygi a sík mezőt.* Zártabb hangzóval ejtve: *behömpölyög.*

BEHÉNGÉRÉG, (be-héngérég) ösz. önh. Valamely hengerded, vagy kerekded, vagy gömbölyü test saját nehézkedése vagy kül erőszak folytán mozogva begurul, begördül valahova. V. ö. HÉNGÉRÉG.

BEHÉNGÉRGET, (be-héngérget) ösz. gyak. áth. Saját tengelye körül forgatva, görgetve betaszigál, betologat holmit valahová. *A hordókat behengergetni a raktárba.*

BEHÉNGÉRGETÉS, (be-héngérgetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn behengergetnek valamit. V. ö. BEHÉNGÉRGET.

BEHÉNGÉRÍT, (be-héngérít) ösz. áth. Henger módjára fordítva betol, betaszít valamit. Mint egyszerü cselekvötől különbözik a folytonos gyakorlatú *behengerget.*

BEHÉNGÉRÍTÉS, (be-héngérítés) ösz. fn. Henger módjára betaszítás, belódítás.

BEHÍ, (be-hí) ösz. áth. 1) A künn levőt hivja, hogy jöjön be. *Behíni a munkásokat ebédre. Az utczáról behíni valakit a házba, a kertbe.* 2) Beidéz, rendeletet ad ki, hogy bizonyos állapotba lépjen. *Behíni a szabadságos katonákat.* V. ö. HÍ.

BEHIDAL, (be-hidal) ösz. áth. Hiddal, vagy hidul szolgáló padlóval beépít, berak. *Behidalni a folyót, az ingoványt.*

BEHIDALÁS, (be-hidalás) ösz. fn. Vízi épités, midőn valamit behidalnak.

BEHIDOR, (be-hidor) ösz. áth. Hidorva behárít, betol, begyüjt. *Szemetet, sarat behidorni a gödörbe.* Átv. ért. *behidort nép, hadsereg,* melyet válogatás nélkül hamarjában mindenhonnan öszvegyüjtenek.

BEHÍMÉZ, (be-híméz) ösz. áth. Hímféle varrásokkal betarkáz. *Behímezni a kendöket, erszényeket.* V. ö. HÍMÉZ.

BEHINT, (be-hint) ösz. áth. 1) Cseppekre oszló folyadékkal befecskend valamit. *Behinteni az újtatoskodó népet szenteltvízzel.* 2) Elszórt porlékony testtel beföd, beszór, beszennyez. *Behinteni az ételt czukorral, sóval, paprikával borssal. Behinteni a hajat risporral. Behinteni a jeges útat köporral. Behinteni a szobát hamuval.*

BEHINTÉS, (be-hintés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit behintenek.

BEHIVÁS, (be-hivás) ösz. fn. Szólítás, midőn valakit hínak, hogy jöjjön be. 2) Beidézés.

BEHIVATALOS, (be-hivatalos) ösz. mn. és fn. Bizonyos társaságba, mulatságba, zárt körbe stb. meghívott személy.

BEHÍZELÉG, (be-hízelég) ösz. áth. Más valakit vagy önmagát hizelgéssel valahová bejuttatja, betolja, befúrja. *Behízelegni magát a főurak kegyébe, társaságába.*

BEHOMÁLYOSÍT, (be-homályosít) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valamit homály födjön be, hogy sötétes legyen. *Függönyök lecresztésével behomályosítani a teremet. A kormos falak behomályosítják a szobát.* Átv. ért. valakinek hírét, nevét, dicsőségét eléhbi tiszta fényétől megfosztja.

BEHOMÁLYOSODÁS, (be-homályosodás) ösz. fn. Homályossá levés, homályba borulás, besetétedés.

BEHOMÁLYOSODIK, (be-homályosodik) ösz. k. Eléhbi fénye, világossága homályba borul, s látszatossága megfogyatkozik. *Behomályosodik az ég.* V. ö. HOMÁLYOS.

BEHOMÁLYOSUL, l. BEHOMÁLYOSODIK.

BEHOMÁLYOSULÁS, lásd BEHOMÁLYOSODÁS.

BEHOMOKOSODIK, (be-homokosodik) ösz. k. Folyó, szélhordta homokkal behúzódik, öszvekeveredik. *Behomokosodott szántóföldek, kertek, legelők.*

BEHOMOKOZ, (be-homokoz) ösz. áth. Homokkal behord, betölt, behint, beszennyez. *A szél behomokozza a földeket. Behomokozni az utakat. Télen behomokozni a kőlépcsőket.*

BEHORD, (be-hord) ösz. áth. és gyüjgé, mely az egyszerü cselekvésre vonatkozó *visz,* és *hoz,* illető leg *bevisz* és *behoz* igéknek többszörös ismétlése, s am. több különkülön járással, több ízben menve-jöve holmit bizonyos járművön vagy saját vállain, hátán, kezében beszállít, begyüjt, betakarít valahová. *Behordani a gabonát csürbe, a bort pinczébe, a fát udvarba. Sok kenyeret, vajat, baromfiat behordani a városba.* Átv. ért. mondjuk szélről, vízről, midőn bizonyos testeket magával ragad, s azokat valahol lerakja. *A szél homokkal behordja a földeket. Az árvíz iszappal behordja a mezőket.* V. ö. HORD.

BEHORDÁS, (be-hordás) ösz. fn. Általán cselekvés, midőn holmi künn levő jószágot bizonyos helyre betakarítanak. Különösen a mezőgazdasági betakarítás. *Gabona-, széna-, sarjubehordás.*

BEHORDÁSKOR, (be-hordáskor) ösz. ih. Azon idő alatt, melyben holmit behordanak, különösen széna-, gabonatakarítás idején. A mezei gazdák nyelvén oly időhatárzó, mint: *szántáskor, kapáláskor, kaszáláskor, aratáskor, szüretkor. Behordáskor lesz két esztendeje.*

BEHORDOZKODÁS, (be-hordozkodás) ösz. fn. Valahová lakóul betelepedés, behelyezkedés minden ingóbingó vagyonnak áttételével, áthordásával.

BEHORDOZKODIK, (be-hordozkodik) ösz. k. Bizonyos lakhelyre minden ingóbingó vagyonostul betakarodik, berakodik, behelyezkedik, lakóul betelepedik. *Faluról városba behordozkodni. Szent Mihálykor behordozkodom az új szállásra.* V. ö. HORDOZKODIK.

BEHORDOZÓSKODÁS, (be-hordozóskodás) ösz. fn. Több járáskeléssel végzett, tovább tartó behordozkodás.

BEHORDOZÓSKODIK, (be-hordozóskodik) ösz. k. Mindenféle ingóstul czeleczulástul sokáig tartó hordozkodással betelepedik.

BEHORGAD, (be-horgad) ösz. önh. Mondjuk hajlékony rugalmas testről, midőn egyik vége befelé görbed, vagyis horog gyanánt behajlik. *Behorgadnak a lángon melegített gereblye, vagy villa fogai. Behorgad a kapocscsá alakított résodrony, a fogóval lehajtott szeg.*

BEHORGASÍT, (be-horgasít) ösz. áth. l. BEHORGASZT.

BEHORGASODIK, (be-horgasodik) ösz. k. lásd BEHORGAD.

BEHORGASZT, (be-horgaszt) ösz. áth. Eszközli, vagy okozza, hogy valami behorgadjon; befelé görbít, hajlít. *Behorgasztani a pipaszurkálót, a gombostűt.*

BEHORGOL, (be-horgol) ösz. áth. Horogalakú tüvel befüz, beköt. V. ö. HORGOL.

BEHORPAD, (be-horpad) ösz. önh. 1) Mondják lemezféle, lapos, szilárd állományu rugalmas testről, midőn erősebb nyomás következtében engedvén mélyedést kap, besüpped, vagy homoruvá lesz. *Behorpad a rés födél, bádog tető, ha kalapácscsal verik. Terhes szekér alatt behorpad a hídpadló.* 2) Üreges test, edény stb. rugalmas oldala, héja, ütés nyomás alatt besüpped, benyomódik. *A falba ütött orr behorpad. Behorpad a bográcz oldala, a hegedű.* 3) Mondjuk tömör testekről. *Behorpad a kenyér, kalácz. Behorpad a föld,* midőn alját a víz elmossa. *Behorpad a töltés,* ha feneke enged. V. ö. HORPAD.

BEHORPADÁS, (be-horpadás) ösz. fn. 1) Nyomás általi bemélyedés, besüppedés, homorodás. 2) Maga a besüppedt, benyomott bemélyedt hely.

BEHORPADOZ, (be-horpadoz) ösz. önh. Több helyen, több ízben behorpad. *Behorpadoz a vitéz sisakja a dárdák szurása, a kardok vágása alatt. Behorpadoz a romlásnak indult régi háztető, az ócska kalap. Behorpadoz a földindulás által megrengetett, vagy süppedő föld.* V. ö. HORPAD, HORPADOZ.

BEHORPASZT, (be-horpaszt) ösz. áth. Eszközli, vagy okoza, hogy valamely test oldala, teteje behorpadjon, nyomás, ütés által mélyedést csinál rajta; homorúvá, gödrössé tesz, besüppeszt. *Behorpasztani a bográcsot, a kazán oldalát. Behorpasztani a kalap tetejét. Elestében behorpasztotta az orrát.* V. ö. HORPASZT.

BEHORPASZTÁS, (be-horpasztás) ösz. fn. Valamely test külső lapjának, oldalának benyomása, befelé hajtása, homorúvá tevése.

BEHOZ, (be-hoz) ösz. áth. 1) Kivülről befelé, onnan ide beszállít; ellentéte *kiviv*, azaz belülről kifelé szállít. *Hozd be a ruhámat. Már behozták az ételt, üljünk hozzá.* 2) Bizonyos cselekvési rendet, módot, divatot kezd, valamely idegen szokást meghonosít. *Behozni a franczia divatot, öltözetet. Új rendszert hozni be a tanodákba. Behozni az idegen nyelvek tanitását.* 3) Jövedelmez, hasznot hajt. *Ez a puszta kevesebbet hoz be, mint a mi pesti házunk. Amit egyik jószága behoz, a másikra költi. Tisszeresen behozza, amit ráköltöttek.*

BEHOZÁS, (be-hozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn behozunk valamit. *A külföldi kelmék behozása igen sok pénzünket viszi ki. Az idegen szokások behozása elkorcsitja nemzetünket.*

BEHOZATAL, (be-hozatal) ösz. fn. Kereskedelmi értelemben: külföldi áruk beszállitása. *Behozatalért fizetett vámdij.*

BEHOZATALI, (be-hozatali) ösz. mn. Behozatalra vonatkozó. *Behozatali vám,* melyet a behozott áruktól fizetni kell. *Behozatali kereskedés.*

BEHÖMPÖLYGET, (be-hömpölyget) ösz. áth. Eszközli, hogy valami behömpölyögjön, illetőleg behengerget, begurogat. V. ö. HÖMPÖLYÖG.

BEHÖMPÖLYÖDIK, (be-hömpölyödik) ösz. k. Hömpölyögve, azaz saját tengelye körül forogva, hengeregve begördül, begurdul valahová. V. ö. HÖMPÖLYÖDIK.

BEHÖMPÖLYÖG, (be-hömpölyög) ösz. önh. l. BEHÖMPÖLYÖDIK.

BEHÖRPÖL, (be-hörpöl) ösz. áth. Italt, vagy híg eledelt hörpölve bevesz. *Behörpölni a mézes márczot, a kávét.* V. ö. HÖRPÖL, SZÖRPÖL.

BEHÖRPÖLÉS, (be-hörpölés) ösz. fn. Italnak vagy híg eledelnek hörpölve bevevése.

BEHUGYOZ, (be-hugyoz) ösz. áth. Hugygyal beöntöz, benedvesít, bemocskol. *Behugyozni a falakat, az ágyat.*

BEHUGYOZIK, (be-hugyozik) ösz. k. Hugyát valahová beereszti, belöveli. *Behugyozni az éjjeli edénybe.*

BEHULL, (be-hull) ösz. önh. és gyüige. Magasabb helyről alantabbra több részekben vagy egymás után beesik valahova. *A gyümölcs a kerítésen behull a szomszéd kertjébe. A szél-hajtotta gizgaz behull a kútba. A rongyos háztetőn be hull az eső. A hídról sokan behullottak a vízbe.* V. ö. HULL.

BEHULLÁS, (be-hullás) ösz. fn. Egymás után, részenként, cseppenként, darabonként stb. beesés.

BEHÚNY, (be-húny) ösz. áth. Tulajdonkép a szemekről használtatik, s am. becsuk, betesz, bezár, a szemhéj leereszteéével a szemgolyót betakarja. *Behúnyja a szemét, hogy a por, vís bele ne menjen. Szemét behúnyta és elaludt.* Átv. ért. úgy teteti magát mintha nem látna valamit, mintha zárva volnának szemei, észrevétlenül elnéz valamit. *Nem jó, ha az elüljáró behúnyja szemeit.* Képes kifejezéssel am. meghal. *Férje alig húnyta be szemeit, már új frigyre készül lépni.*

BEHURCZOL, (be-hurczol) ösz. áth. Valamit vagy holmit hurczolva, azaz erőszakosan vonva, vontatva, földön húzkálva visz be. *A zsákokat behurczolni a malomba. Hajánál, gallérjánál fogva behurczolni valakit.* V. ö. HURCZOL.

BEHURCZOLÁS, (be-hurczolás) ösz. fn. Erőszakos cselekvés, húzkálás, vontatás, midőn valamit vagy valakit behurczolnak.

BEHURCZOLKODIK, (be-hurczolkodik) ösz. k. A *behordozkodik* igének nyomatosabb árnyalata, mely több bajjal, s nehezebb munkával járó átköltözködést jelent bizonyos lakhelyre. Még tovább menve: *behurczolódskodik.*

BEHURKOL, (be-hurkol) ösz. áth. Hurokra szorított madzaggal, kötéllel, szalaggal stb. beköt, összeveszorít. V. ö. HURKOL.

BEHURKOLÁS, (be-hurkolás) ösz. fn. Hurokkal öszvekötés.

BEHURKOLÓDÁS, (be-hurkolódás) ösz. fn. Hurokba keveredés, kötelődzés, szorulás, akadás.

BEHURKOLÓDIK, (be-hurkolódik) ösz. belsz. Hurokféle kelepczébe keveredik, kötelődik; hurokba akadva megszorúl. *Behurkolódik a törökbe lépett, s vergődni kezdő madár. A tyúk lába behurkolódik a pozdorjaszálakba.*

BEHÚZ, (be-húz) ösz. áth. 1) Maga után húzva, vontatva bevisz, behoz, behelyez valamit bizonyos helyre. *Behúzni a szekeret a hiuba.* 2) Embert vagy más állatot megragadva erőszakkal magával bevonz. *Nem jön, ha csak gallérjánál fogva be nem húzzuk. A lovat farkánál fogva behúzni az istállóba.* 3) Rábír valakit, hogy bizonyos dologban, ügyben részt vegyen. *Behúzni valakit a kártyajátékba, valamely költséges vállalatba.* 4) Valamit tokféle takaróval beborít, vagy lepellel beföd. *Behúzni a dunyhát, vánkost tiszta héjjal, a paplant lepedővel. Behúzni függönynyel az ablakot.*

BEHÚZÁS, (be-húzás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg erőltetés, erőszakoskodás, midőn valamit vagy valakit behúznak. V. ö. BEHÚZ.

BEHUZÓDÁS, (be-huzódás) ösz. fn. Húzamos vonalban történő sereges bevonulás, bemenés. *A hátráló hadak behuzódása valamely sánczba, várba.*

BEHUZÓDIK, (be-huzódik) ösz. belsz. Mondjuk menőben levő sokaságról, seregről, midőn biztos állás vagy tartózkodás, vagy menekülés végett betakarodik, benyomul valahová. *A vert hadak behuzódtak a várba. Az üzőbe vett zsiványok behuzódtak az erdőségbe.*

BEHÜT, (be-hüt) ösz. áth. Valamit hideg vagy jeges vízbe márt, betesz, hogy meghüljön. *Behüteni az innivaló bort, sert, vizet.*

BEHÜTÉS, (be-hütés) ösz. fn. Valaminek hidegítése hideg vízbe mártás vagy tartás által.

BEIDÉZ, (be-idéz) ösz. áth. Valakit hí, vagy hivat, hogy bemenjen hozzá, hogy jelenjen meg nála. *A bíró beidézi a feleket, a tanukat.* V. ö. IDÉZ.

BEIDÉZÉS, (be-idézés) ösz. fn. Behivás megjelenés végett.

BEIGAZÍT, (be-igazít) ösz. áth. 1) Valakit azon igazi útra terel, mely bizonyos helyre bevezet. *A járatlan idegent beigazítani a városba, a keresett utczába.* 2) Valamit illő helyére betesz, kellően behelyez. *Beigazítani a nehezen járó ajtót, kaput, ablakot. A tengelyt beigazítani a kerékagyba.*

BEIGAZÍTÁS, (be-igazítás) ösz. fn. 1) Cselekvés, illetőleg útmutatás, midőn valakit beigazítnak valahova. 2) Valaminek kellő módon és helyre beillesztése.

BEIGAZODIK, (be-igazodik) ösz. k. Az igazi, czélra vezető utat eltalálva bejut valahova. Átv. ért. valamely kétes, szövevényes ügy nyitját megleli, s abban kellőleg eljár.

BEIGÉRKÉZIK, (be-igérkézik) ösz. k. Megigéri, hogy valahová bemegy. *Beigérkezni a színházba, táncvigalomba.*

BEIGYEKÉZIK, (be-igyekézik) ösz. k. l. BEIGYEKSZIK.

BEIGYEKSZIK, (be-igyekszik) ösz. k. Bemenni, bejutni iparkodik; rajta van, siet, hogy bejuthasson valahová.

BEIGTAT, (be-igtat) ösz. áth. Szónyomozási értelemben: valakit ujonnan szerzett igazai vagy jogaiba behelyez. V. ö. IG, IGTAT. Közszokás szerint. 1) Hivatalba, tiszti állomásba, birtokba innepélyesen beavat, bevezet. *Beigtatni a főispánt, tárnokot. Beigtatni a nyilvános tanárokat.* 2) Rendesen vitt hivatalos jegyzőkönyvbe annak rende módja szerint beír, bejegyez valamit. *A hivatalos levelek vételnapját, számát, kivonatát* stb. *beigtatni.*

BEIGTATÁS, (be-igtatás) ösz. fn. 1) Bizonyos innepélylyel történő beavatás, bevezetés, behelyezés. 2) Bejegyzés. V. ö. BEIGTAT.

BEIGTATÓ, (be-igtató) ösz. fn. 1) Megbízott hivatalos személy, aki valakit bizonyos tiszti állomásba, méltóságba, jószágba stb. innepélyesen bevezet, beavat. 2) L. IGTATÓ.

BEIGTATOTT, (be-igtatott) ösz. mn. 1) Akit valamibe innepélyesen beigtattak, behelyeztek, bevezettek. *Beigtatott tisztviselő, hivatalnok, tanár.* 2) Ami be van jegyezve, a jegyzőkönyvbe kellőleg beírva, beillesztve. *Beigtatott levelek, okmányok.*

BEIKTAT, BEIKTATÁS, stb. l. BEIGTAT, BEIGTATÁS, stb.

BEILLAN, (be-illan) ösz. önh. Suttonban, bujdosva, szökve besiet, belopódzkodik, bemenekül valahová. *Az üzőbe vett tolvajok beillantak az erdőbe.* V. ö. ILLAN.

BEILLANÁS, (be-illanás) ösz. fn. Menekülés, elbuvás végetti befutás, belopódzkodás.

BEILLANT, (be-illant) ösz. önh. Tájdivatos szó a helyesebb *beillan* értelmében. V. ö. BEILLAN.

BEILLATOZ, (be-illatoz) ösz. áth. Illatos szaguvá tesz, illatszerrel megmos, beken, betölt, stb. *Füstölővel, elszórt virágokkal beiltatozni a termet. Rózsavízzel beillatozni a zsebkendőt.*

BEILLATOZÁS, (be-illatozás) ösz. fn. Illattal betöltés, beszagosítás.

BEILLÉS, (be-illés) ösz. fn. Bizonyos helyre, állapotba, viszonyba való alkalmas létel, illetőleg minemüség, tulajdonság.

BEILLESZT, (be-illeszt) ösz. áth. Valamit bizonyos viszonyok között úgy elrendez, s a maga kellő

helyére alkalmaz, hogy czéljának megfeleljen, hogy oda való legyen. *A gépbe az illető részeket beilleszteni. A főgerendákba az ollófákat beilleszteni.*

BEILLESZTÉS, (be-illesztés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit beilleszt ünk.

BEILLET, (be-illet) ösz. áth. A szokottabb használatu *beilleszt* értelmében oly képzésü, mint: *hullat* és *hullaszt*, *múlat* és *múlaszt*.

BEILLIK, (be-illik) ösz. k. 1) Általán am. bizonyos helyre czélirányosan oda való, alkalmas valamibe. *Ezen bútorok beillenek a szobámba. Nem tudom, beillik-e ezen szár a pipámba.* 2) *Nak nek* ragu viszonynévvel am. bizonyos állapotra, állomásra alkalmas, jó, arravaló. *Beillik papnak, katonának.* Ugyanezen értelemben használtatik lelketlen tárgyakról is, melyek a maguk nemében kitünőleg olyanok, milyeknek lenniök kell. *Ez már beillik palotának, úri teremnek.* V. ö. ILLIK.

BEILLOG, (be-illog) ösz. önh. Bujdosva, lopódzkodva bekullog.

BEIPARKODIK, (be-iparkodik) ösz. k. Rajta van, teljes erejéből igyekszik, hogy bemehessen, bejuthasson valahova.

BEÍR, (be-ír) ösz. áth. 1) Valamely lapot, táblát stb. irott betükkel, szókkal betölt. *Életében több ezer ívet beírt. Számjegyekkel beírni az egész táblát. Beírni holmi jegyzetekkel a könyv széleit. Beírni a falakat.* 2) Bejegyez, írva bejegyez. *A vett házat beírni a telekkönyvbe. Beírni az adósok neveit, az ujonczokat.* 3) Valahová levelet küld. *Beírni Erdélybe, Törökországba.*

BEIRÁS, (be-irás) ösz. fn. Általán cselekvés, midőn valamit beírunk, ezen igének minden értelmében. V. ö. BEÍR.

BEIRAT, (be-irat) ösz. áth. Meghagyja, rendeli, parancsolja valakinek, hogy írva bejegyezzen valamit, vagy valakit; több mások közé bejegyeztet. *Házát, s minden fekvő birtokát beiratni a telekkönyvbe. Beiratni magát bizonyos egyletbe, részvényes társulatba. Az intézet látogatóit beiratni a vendégkönyvbe.*

BEIRATÁS, (be-iratás) ösz. fn. Bejegyeztetés.

BEIRDOGÁL, (be-irdogál) ösz. áth. Időnként vagy folytában beír, bejegyezget. *Beirdogálni a mindennapi költségeket. Beirdogálni a könyv lapjainak széleit.* V. ö. BEÍR.

BEIRKÁL, (be-irkál) ösz. áth. Üres szókkal, haszontalanságokkal, rendetlenül beír, bemázol, befirkál valamit.

BEISMER, (be-ismer) ösz. áth. Meggyőződés következtében igaznak valónak ismer, vall, nem tagad valamit. Német kaptára ütött, de már lábra kapott újabb kori szülemény.

BEISZAPOL, (be-iszapol) ösz. áth. Mondjuk árvízről, midőn a magával hozott iszapot valahol lerakja. *A kiöntött folyó árja beiszapolta a réteket, mezőket.* Széleab ért. valamit iszappal bemocskol. *A fürdő gyermekek beiszapolják testöket.*

BEISZAPOLÁS, (be-iszapolás) ösz. fn. Iszappal beöntés, beborítás, vagy bemocskolás.

BEISZAPOSODIK, (be-iszaposodik) ösz. k. Iszappal behúzódik, bemocskolódik. *Áradáskor beiszaposodnak a fák derekai, a mezők, rétek.*

BEISZIK, (be-iszik) ösz. k. mely szókötésileg átható gyanánt használtatik, tárgyesetes viszonynévvel. 1) Pénzét, vagyonát, holmijét italra költi. *Beisszsa ruháját, ökrét, lovát. Ugyan derék állapot, beittuk a kalapot.* Km. *Beinná még a Krisztus palástját is.* Km. *Mindenét beisszsa. Beitta az eszét* = részeg lett. Km. *Kinek rosz a felesége, igya be.* Km. *Nem szeretem az uramat, csak az ifjabbik uramat, arra is ha megharagszom, itt a kocsma, majd beiszom.* Népd. 2) Mondjuk általán testekről, midőn valamely nedvet magukba színak. *A fű beisszsa a harmatot. A száraz föld sok esőt beiszik.*

BEIVÁS, (be-ivás) ösz. fn. 1) Pénznek, vagyonnak ivásra költése. 2) Nedvek beszívása. V. ö. BEISZIK.

BEIZEN, (be-izen) ösz. önh. és áth. A benn levőnek kivülről tudtára adat valamit, és pedig szóbeli jelentéssel. *Beizenni a várba, hogy már közeleg az ellenség. Beizenni valakinek, hogy jöjjön ki.* V. ö. IZEN.

BEIZENÉS, (be-izenés) ösz. fn. A bennlevőhöz küldött szóbeli tudósítás.

BEÍKEL, BEÍKELÉS, lásd BEÉKEL, BEÉKELÉS.

BEJÁR, (be-jár) ösz. önh. és áth. 1) Több ízben, gyakran, ismételve bemegy, be szokott menni. *Bejárni a színházba, a megyei gyülésekre. A falusiak vásárra bejárnak a városba.* 2) Tájszólás szerint: kocsin, szekéren behajt valahová. *Bejárni a vendégfogadóba. Bejárni a kocsiszin alá. Bajárni négy lovas hintón az udvarra. Kocsis, ide járj be, ne oda.* 3) Áthatólag am. bizonyos tért, vidéket beutaz. *Bejárta Tolnát, Baranyát, Ungot, Berket* (= Bereget). *Bejárni az országot. Bejártam az egész várost.* Különösen látogatás végett, vagy más ügyben többekhez egymás után elmegy. *Bejárni az urakat, a bírákat. Bejárni a boltokat, a kávéházakat, a nevezetesb intézeteket. Meghivás végett bejárni valamely testület tagjait.*

BEJÁRÁS, (be-járás) ösz. fn. 1) Többszöri bemenetel, vagy többek bemenése valahová. *Szabad, tilalmas a bejárás.* 2) Kapu, ajtó, út, szurdok, köz, melyen bizonyos házba, vagy általán valamely helyre bemenni szokás. *Keskeny, széles bejárás. A bejárásokon leginkább megromlik az út. Bejárás a göshajóra. Eltéveszteni a bejárást.* 3) Hozzáférés, bejutási engedély. *Némely nagy urakhoz a bejárás sok teketóriával történik.* 4) Több tájakon a magyar mesteremberek nél jelent bizonyos czéhgyülést. *Czimmazidk, szabók bejárása.*

BEJÁRATOS, (be-járatos) ösz. mn. Aki valahová gyakran, rendesen, kivált mint látogató házibarát be szokott járni. *Ő bejáratos azon háznál.*

BEJÁRÓ, (be-járó) ösz. mn. és fn. 1) Aki valahová bejárni, gyakran bemenni szokott. *Vásárokra bejáró falusi mesteremberek.* 2) Mint főnév jelent czéhbeli legfiatalabb mestert, kinek hivatása a czéh tag-

jait gyülésekre öszvehíni, máskép: *bejáratő*, vagy *bejárómester*. Szélesb ért. bemondó, aki házról-házra szokott járni.

BEJÁRÓS, (be-járós) ösz. mn. Bejáratos, aki valahová mint jó ismerős be szokott járni.

BEJE, falu Gömör megyében; helyr. *Bejé-n, —re, —ről.*

BEJEGESÉDÉS, (be-jegesédés) ösz. fn. Jegessé fagyás, jéghártyával behuzódás.

BEJEGESÉDIK, (be-jegesédik) ösz. k. Fagytól jegessé lesz, jégburokkal behuzódik. *A nappal megeresztkedett hó éjjel bejegesedett.*

BEJEGESÍT, (be-jegesít) ösz. áth. Jéggel bevon, jegessé tesz, a vizet zajossá fagyasztja. *A kemény hideg bejegesíti a folyókat.*

BEJEGESÜL, (be-jegesül) ösz. önh. l. BEJEGESÉDIK.

BEJEGYEZ, (be-jegyez) ösz. áth. 1) Általán, tudomás, emlékezés végett valamit irásba tesz. *Bejegyezni a cselédek bérét, a mindennapi költséget, a bevett pénz mennyiségét.* 2) Bizonyos üzleti, ügyi hivatalbeli könyvbe annak módja rende szerint beír. *Bejegyezni a kereskedelmi könyvbe a vásárlott és eladott áruk nemeit, árát. Bejegyezni a kifizetett adósságokat.* 3) L. BETÁBLÁZ.

BEJEGYZÉS, (be-jegyzés) ösz. fn. 1) Általán vett beirás. 2) Jegyzőkönyvbe igtatás. 3) Betáblázás.

BEJEGYZÉTT, (be-jegyzétt) ösz. mn. Ami bevan jegyezve, ezen igének mindenféle értelemében véve. *Bejegyzett kiadások, bevételek. Bejegyzett adósság.* V. ö. BEJEGYEZ.

BEJELÉNT, (be-jelént) ösz. áth. 1) Illető helyen bemondja, hogy itt van, hogy jelen van valaki. *Az ajtónálló bejelenti urának az érkezett vendégeket. Kihallgatás végett bejelenteni a folyamodókat.* 2) Bizonyos eseményről, dologról hivatalosan tudósít valakit. *A helyparancsnoknak bejelenteni, hogy kihágás történt, hogy a gyilkosok el vannak fogva.*

BEJELÉNTÉS, (be-jeléntés) ösz. fn. Bemondás, tudósítás, midőn valakit vagy valamit bejelentenek. V. ö. BEJELÉNT.

BEJELÉNTŐ, (be-jeléntő) ösz. mn. és fn. Bemondó, tudósítást adó, hivatalos hírhozó. *Bejelentő inas, komornok, kamarás. Bejelentő káplár, udvari bejelentő.*

BEJŐ, (be-jő) ösz. önh. 1) Azon lakba, helybe jő, melyben én vagyok, illetőleg oda jött, vagy jönni fog, ahol én voltam, vagy leszek. *Alig jött be hozzám, ismét kiment. Ha Pestre menendek, nemde bejösz hozzám?* Bővebb értelmezés végett v. ö. JÖ és MEGY. 2) Átv. ért. mondjuk pénzről, haszonról, melyet bizonyos üzlet, jószág stb. mint mondani szokták, behoz, gyümölcsöz. *A mai vámon bejött ezer forint. Sok pénz jött be.* Innen a *jövedék, jövedelem, jövedelmez* származékok.

BEJÖTT, (be-jött) ösz. mn. 1) Beérkezett, ide jött. *A hozzánk bejött idegenek örömest itt maradnak.* 2) Amit valaki bizonyos üzletből nyereség, haszonképen bevett. *A gyapjuért bejött pénzt ellopták tőle.*

BEJÖVET, (be-jövet) ösz. fn. Jövet, mely oda van irányozva, ahol mi vagyunk, vagy voltunk, vagy leszünk. V. ö. BEMENET, és JÖVET, MENET. Használtatik igehatározóképi is *bejövetkor* helyett. *Bejövet majd ismét találkozunk.*

BEJÖVETEL, (be-jövetel) ösz. fn. Egy értelmü a *bejövet* szóval, épen úgy, mint ezek: *menet menetel, vét vétel, tét tétel, lét létel.*

BEJUT, (be-jut) ösz. önh. 1) Idővel, némi fáradság után, ügygyelbajjal beérkezik valahová. *A rossz uton végre bejutottunk az állomásra.* 2) Befér, helyet kap valahol. *Alig bírtam bejutni a színházba.* 3) Bizonyos állapotot, állomást, hivatalt megkap. *Többszörös folyamodás, sürgetés után végre bejutott a hivatalba.* V. ö. JUT.

BEJUTÁS, (be-jutás) ösz. fn. Beérés, beférés, bekapás valahová. V. ö. BEJUT.

BEK, természeti hangutánzó, melyből *bekeg, bekegés* származtak. Különösen kecskehang, változattal: *mek, mekeg.*

BÉK, (1), hangutánzó, s mint olyan gyöke *béka* szónak, és származékainak, s nem egyéb, mint az elvont *bek* (bekeg) hangutánzónak változata. Innen *béka* am. *bekő, békő, bekegő.* Rokona *bég*, vagy őrségi tájejtéssel: *bé*, honnan vastaghangon ragozva *béok* am. bégek. Különben is a *bék* és *bég* hangtanilag alig különböznek egymástól. Ide tartozik a szintén békahangot utánzó *brek*, mint a *brekeg* gyöke.

BÉK, (2), részint önálló, részint elvont gyök. Önálló *béke* értelemben, s tárgyesete: *béket*, származékai: *békés, békesség, béketlen*; azonban helyette inkább *béke* divatozik. Elvont gyök *béklyó* vagy *békló békó* szóban. Jelentése mindenütt rokon a *bög* (bog) szóval, mely csomót, valami öszvefoglalót, öszvekötőt vagy öszvekötöttet jelent. Innen *békét kötni* eredetileg am. bizonyos erkölcsi csomót kötni, valamint a szinte rokonhangu latin *pax, pango* igétől származik, melynek jelentése erkölcsi értelemben vett kötés. *Békó* vagy *békló*, mint a maga helyén láthatni, tulajdon értelemben vett öszvekötő eszközt jelentenek. V. ö. BÉKÁLKODIK.

BÉK, (3), a székelyeknél divatos *béki* fájdalom, azaz gyomorfájás szó után itélve elavult főnév, s am. gyomor vagy ennek tartalmazója has. Eredetileg talán *bélk* a *bél* gyöktől?

BÉKA, (1), (bék-a) fn. tt. *béká-t.* 1) Négylábu, kétlaki állatnem, különféle színnel, melynek fajai többfélék. *Nádi béka, német béka, rekegő béka, tekenősbéka, varangyos béka, tüz* vagy *vereshasu béka, sárgahasu béka, barna, zöld béka*, stb. Átv. ért. utálatos, csunya, undok valami. *Kigyót-békát kiáltani valaki ellen*, am. rút rágalmakkal illetni. *Neki fújja magát, mint a poczokos béka.* 2) Lovak és más barmok nyavalyája, midőn nyelveik alatt bizonyos csomóféle daganat támad, mely jelentése a *béka* szónak eredeti csomó értelmére mutat. 3) A röppentyűnek bizonyos faja, mely meggyúlván, béka módjára ugrándoz a földön. Megjegyzendő, hogy számos vízi, nevezetesen mocsári növények e vizek

lakójától vették neveiket, mint: *békarokka, békalencse, békanydl, békaszittyó*, stb.

Elemzésére nézve l. BÉK, hangutánzó. Egyéb iránt azt is vélhetni, hogy a mozgást jelentő *baktat* ige *bak* gyökével rokon, mennyiben a békának egyik jellegző sajátsága az ugrándozás vagy baktatás. Ezen alapeszme szerint tótúl a vízi béka neve *szokan és szkákati*, am. szökdösni. Rokonok vele a szánszkrit *bhéka*, perzsa *bak*, török *bagha*. Hangutánzásilag ide tartozókul tekinthetők a német *quacken*, s latin *coaxo* is.

BÉKA, (2), népes puszták Magyarországon Csanád megyében, Erdélyben Alsó-Fehér megyében; helyragokkal: *Béká-n, —ra, —ról.*

BÉKAÁRPA, (béka-árpa) ösz. fn. Az árpák neméhez tartozó s nedves réteken tenyészni szokott növényfaj. (Hordeum secalinum L.)

BÉKABOGLÁR, (béka-boglár) ösz. fn. A boglárnemű növények egyik faja, mely vizenyős helyeken tenyészik. V. ö. BOGLÁR.

BÉKABOGYÓTAKTA, (béka-bogyó-takta) ösz. fn. Növényfaj a takták neméből; szára felálló, levelei rendetlenül háromszor hármasak, virágai tojásdad fürtökben a szár- és águegyeken fehérek, bogyói feketék, mérgesek, a varasbékák szeretik. (Actaea spicata L.)

BÉKABOJTORJÁN, (béka-bojtorján) ösz. fn. L. BOJTORJÁNMIZSÓT.

BÉKABUZOGÁNY, (béka-buzogány) ösz. fn. A sások neméhez tartozó növényfaj.

BÉKACZENK, (béka-czenk) ösz. fn. Fiatal kis béka, máskép: ebihal.

BÉKADAGANAT, (béka-daganat) ösz. fn. A lovak és szarvasmarhák nyelve alatt támadni szokott kóros daganat.

BÉKAEGÉRHARCZ, (béka-egér-harcz) ösz. fn. Homérnak tulajdonított költemény a békák és egerek közötti harczról, melyet nálunk Csokonai Vitéz utánzott.

BÉKAÉR, (béka-ér) ösz. fn. Ér a nyelv alsó lapján, mely, ha megdagad, békanyavalyának vagy daganatnak, vagy egyszerűen békának neveztetik.

BÉKAFA vagy BÉKAFALVA, falu Vas vármegyében; helyragokkal: *Békafá-ra, —n, —ról.*

BÉKAFI, (béka-fi) ösz. fn. L. BÉKACZENK vagy EBIHAL.

BÉKAFŰ, (béka-fű) ösz. fn. L. BÉKAPOTNYA.

BÉKAGYÍK, (béka-gyík) ösz. fn. Gyíkfaj, melynek dereka színre és alakra nézve a békáéhoz hasonló.

BÉKAHAL, (béka-hal) ösz. fn. Különös tengeri halfaj, igen idomtalan, undok békaalakkal.

BÉKAHÉJ, (béka-héj) ösz. fn. Lásd BÉKATEKNŐ.

BÉKAÍJ, (béka-íj) ösz. fn. Csiptetőféle sajátságos eszköz, melylyel az ennivaló vízi békákat szokták fogni.

BÉKAIVADÉK, (béka-ivadék) ösz. fn. Ikranemű tojások, melyeket a nemző békák nyálkába burkolva raknak le a vizek szélein.

BEKAKÁL, (be-kakál) ösz. áth. Rákakálva, azaz szarva bepiszkol, bemocskol valamit, vagy bizonyos helyre beszarik. *Bekakálni az ágyba, a bölcsőbe.*

BÉKAKALÁN, (béka-kalán) ösz. fn. 1) Vizenyős helyeken tenyésző széles levelű fűnem. 2) L. BÉKATEKNŐ.

BÉKAKŐ, (béka-kő) ösz. fn. Varacskosan megkövült tengeri nadályfaj.

BÉKAKÖLYÖK, (béka-kölyök) ösz. fn. Békaczenk, békafi, apró ebihal.

BÉKAKÖVECS, (béka-kövecs) ösz. fn. Folyóvízi, kemény állományu kavics, pittykő.

BEKALAMÁZOL, (be-kalamázol) ösz. áth. Kalamázzal beken, bedegetel.

BÉKALEN, (béka-len) ösz. fn. A lenek neméhez tartozó növényfaj, melynek szára kétágu, apró czérnaforma, levelei ellenesek, szirmai hegyesek, kevéssé csorbahegyűk, virági fehérek, nyilás előtt lecsüggők. (Linum catharticum L.)

BÉKALENCSE, (béka-lencse) ösz. fn. Büzhödt, rohadt mocsárok vizein úszkáló lencsealaku, lopvanősző növényfaj, melyet a réczék kedvelnek.

BÉKALILIOM, (béka-liliom) ösz. fn. Lassu folyókban és tavakban tenyésző növény, melynek liliomhoz vagy rózsához hasonló fehér vagy sárga virága van.

BÉKÁLKODIK, (bék-a-al-kod-ik) k. m. *békálkod-tam, —tál, —ott.* A csiki székelyeknél am. alkalmatlanul kötelődik, aggatódzik vagy határozatlanul szólva, izél. *Ne békálkodjál* = ne bánts, ne kötelődzél, ne izélj. V. ö. BÉKÓ.

BÉKALKU, (bék-alku) ösz. fn. Békeszerződés, békekötés. *Békalkuba lépni. Békalkut kötni.*

BEKALL, (be-kall) ösz. áth. Kallóban körülforgatás által beszö. *A pokróczba, szűrbe különféle csikokat bekallani.* V. ö. KALL, KALLÓ.

BEKALLÓDIK, (be-kallódik) ösz. belsz. Az úgynevezett kallóban beszövődik.

BEKALLÓZ, (be-kallóz) ösz. áth. L. BEKALL.

BÉKALYUK, (béka-lyuk) ösz. fn. Földbe, partok, házak oldalaiba stb. vájt üreg, melyben a szárazon lakó békák s varangyosok tanyáznak.

BEKANDIKÁL, (be-kandikál) ösz. önh. Kíváncsiságból, lopva valamely hézagon, résen, szorulaton, likon bekukucsál, be-bekacsingat. *A kulcslikon, és ablakredőnyök nyilásain bekandikálni a szobába.*

BÉKANYÁL, (béka-nyál) ösz. fn. 1) Kocsonyanemű nyálka, melylyel a békák lerakott ikráikat betakarják. 2) Mocsárokban tenyésző s uszkáló pamutszálforma vízi növény. 3) Tájszokásilag így nevezik néhutt az ökörnyálat. L. ÖKÖRNYÁL.

BEKANYARÍT, (be-kanyarít) ösz. áth. Félkörü hajtással, hajlítással befelé mozdít, lódít, terel valamit. *Bekanyarítani a kaszát a fübe. Bekanyarítani a*

nyájat az akolba. Kiöltött nyelvével bekanyarítani valamit a szájba. A félénk eb bekanyarítja a farkát.

BEKANYARÍTÁS, (be-kanyarítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit bekanyarítnak.

BEKANYARODÁS, (be-kanyarodás) ösz. fn. Félkört képző irányban befelé hajlás, indulás, mozdulás, bemenés valahová.

BEKANYARODIK, (be-kanyarodik) ösz. k. 1) Félkörü mozgással befordul, beszáll, betér, bemegy valahová. *A fölreszentett seregélyek bekanyarodtak a nádasba. A gulya bekanyarodott a csalit közé.* 2) Görbe irányban befelé hajlik. *Az út bekanyarodik a hegyek közé. A folyó bekanyarodik a völgybe.*

BEKANYARÚL, (be-kanyarúl) ösz. önh. Lásd BEKANYARODIK.

BEKANYARULÁS, (be-kanyarulás) ösz. fn. L. BEKANYARODÁS.

BÉKAOLAJ, (béka-olaj) ösz. fn. Gyógyolaj, melyben békát főztek, s melyet rákfene ellen szoktak használni.

BEKAP, (be-kap) ösz. áth. és önh. 1) Hirtelen, mohón befelé ránt, vagy szájába vesz, befal valamit. *Kinézett az ablakon, azután bekapta a fejét. Bekapta, mint kutya a legyet.* Km. 2) Bizonyos nyereményt, járandóságot, jövedelmet bevesz. *Eladott holmijéből bekapott száz forintot. Kölcsön adott pénzét mind bekapta.* 3) Önhatólag bizonyos állomást, hivatalt elnyer. 4) Tréfásan szólva am. szeszes italból többecskét vesz be, becsíp. *Bekapott a budai törökvérből* (veresborból). Km. *Jól bekapott* = leszívta magát.

BEKAPÁL, (be-kapál) ösz. áth. 1) Kapával fölvágott földet hány valamire, vagy betölt, betöm vele bizonyos üreget. *Bekapálni a gödröket. Bekapálni a szőlőtőkéket.* 2) A kapálást bevégzi.

BEKAPÁLÁS, (be-kapálás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit bekapálnak.

BEKAPAR, (be-kapar) ösz. áth. Fölkapart, fölvájt földdel, gazzal stb. betakar, beföd. *A macska bekaparja saját ganaját.*

BEKAPARÁS, (be-kaparás) ösz. fn. Fölkapart, fölvájt földdel, gazzal stb. betakarás, befödés, elrejtés.

BEKAPAT, (be-kapat) ösz. mivelt. Futtában, hamarjában etet, abrakol. *Bekapatni egy keveset, s megint tovább hajtani.*

BEKAPCSOL, (be-kapcsol) ösz. áth. Kapocscsal beköt, befűz, beakaszt. *Bekapcsolni a ruhát.* V. ö. KAPCSOL.

BEKAPCSOLÁS, (be-kapcsolás) ösz. fn. Kapocscsal bekötés, befüzés, beakasztás. *Bekapcsolás alatt elfeslett a ruhája.*

BÉKAPORONTY, (béka-poronty) ösz. fn. Apró, fiatal béka, békaczenk, ebihal.

BÉKAPOTNYA, (béka-potnya) ösz. fn. A kétlakiak seregéből való potnyanemü növények egyik faja, melynek indái a víz alatt terjednek el, s levelei a vizen lebegnek; virága fehér, sárgás közepü, jószagu. (Hydrocharis morsus ranae. L.)

BÉKARAGADÁLY, (béka-ragadály) ösz. fn. Növényfaj a mügék neméből; szára ágasbogas, virágai az ághegyeken nyeletlenek, levelei csillagosak, magvai simák. Máskép: *ugari müye.* (Asperula arvensis L.)

BEKARCZOL, (be-karczol) ösz. áth. Körmökkel vagy akármely éles, hegyes, szúrós, tövises eszközzel karczokat, azaz metszéseket, sértéseket csinál valamely szilárd, tömör állományu test szinén. *Szeges bottal bekarczolni a falakat, bútorokat. Jégpatkóval bekarczolni a jeget.* V. ö. KARCZOL.

BEKARCZOLÁS, (be-karczolás) ösz. fn. Körmökkel, tövissel, éles eszközökkel stb. ejtett sértés, horzsolás valamely testen.

BÉKAROKKA, (béka-rokka) ösz. fn. Lopvanősző növényfaj a zsurlók neméből; szára barázdás, termőszára kevés águ; lakik tó- és folyóvízpartokon, máskép: *parti zsurló.* (Equisetum fluviatile. L.)

BEKARÓZ, (be-karóz) ösz. áth. 1) Karókkal bekerít, körülvesz. *Bekarózni a vadaskertet, az akolt, az udvart.* 2) Tartalékul, támaszul szolgáló karókkal ellát. *Bekarózni a szőlőt, a komlókertet.*

BEKARÓZÁS, (be-karózás) ösz. fn. Karókkal bekerítés vagy támogatás.

BEKÁRPITOZ, (be-kárpitoz) ösz. áth. Kárpitokkal ellát, bevon, diszít. *Bekárpitozni a teremet, az ablakokat, a falakat, a páholyokat.*

BÉKÁS, (bék-a-as) mn. tt. *békás-t* vagy *—at*, tb. *—ak.* 1) Békákkal bővelkedő, békáktól lakott. *Békás mocsárok, tavak. Békás pincze, házoldal.* 2) Helységek neve Erdélyben és Magyarországon; helyragokkal: *Békás-ra, —on, —ról.*

BÉKASELYEM, (béka-selyem) ösz. fn. 1) Az igen békás mocsárok, tavak és folyók fölszinén képződő fonalforma növény. 2) Nyers, készítetlen, gubanczos állapotban levő selyem.

BÉKÁSMEGYER, falu Pestben; helyragokkal: *Békásmegyer-en, —re, —ről.*

BÉKASÓ, (béka-só) ösz. fn. A folyóvizek medrében találtató apró kavics, pittykő, békakő. *Örül neki mint kis gyerek a békasónak.* Dugonics. Km.

BÉKÁSZ, (1), (bék-a-asz) fn. tt. *békász-t*, tb. *—ok.* Békákat fogdosó. Képzésre olyan, mint *halász, rákász, bogarász*, stb.

BÉKÁSZ, (2), (bék-a-asz) áth. m. *békász-tam, —tál, —ott*, par. *—sz.* Békákat fogdos.

BÉKÁSZÁS, (bék-a-asz-ás) fn. tt. *békászás-t*, tb. *—ok.* Békafogdosás.

BÉKASZÉMFŰ, (béka-szém-fü) ösz. fn. Lásd NEFELEJTS.

BÉKASZÉMMIZSÓT, (béka-szém-mizsót) ösz. fn. A mizsótok neméhez tartozó növényfaj, melynek szára ágas, levelei tojáskerek-láncsások, borzasak, bokrétája kék, magva sima. (Myosotis arvensis. L.)

BÉKASZITTYÓ, (béka-szittyó) ösz. fn. Növényfaj a szittyók neméből, mely a bunkós vagyis bogláros fejü szittyótól abban különbözik, hogy bugája kiterült, tokja tompa. (Juncus effusus L.)

BÉKATARSOLY, (béka-tarsoly) ösz. fn. Növényfaj a tarsókák neméből, melynek többféle kisebbnagyobb fajtái vannak, máskép: *paperszény, pásztortáska, szükés, vérállatófü, porczogófü, vadmustár.* (Thlaspi bursa pastoris. L.)

BÉKATEKNŐ, (béka-teknő) ösz. fn. Szaru keménységü, s különféle alaku, de törékeny burok, mely némely vízibékák bölcsőjeül szolgál.

BÉKATÓ, népes puszta Tolnában; helyragokkal: *Békató-n, —ra, —ról.*

BÉKATOJÁS, (béka-tojás) ösz. fn. Apró ikrácskák, melyekből békák kelnek ki; békaivadék.

BEKÁTRÁNYOL, (be-kátrányol) ösz. áth. Káttránynyal beken, betapaszt. *Bekátrányolni az ujonnan épitett hajót.* V. ö. KÁTRÁNY.

BÉKATUTAJUSZÁNY, (béka-tutaj-uszány) ösz. fn. Az uszánynemü növények egyik faja, melynek vízen lábbó levelei tojáshosszuak, nyelesek, kerek vállúk, a víz szinére érvén kiszélesednek, s mitegy tutajt képeznek. Máskép: *uszányfü* vagy *békaszőlő.* (Potamogeton natans. L.)

BEKAVAR, (be-kavar) ösz. áth. Kavarással, keveréssel belevegyít. *Bekavarni valamit a sárba. Bekavarni egyik ételt a másikba.* V. ö. KAVAR.

BÉKAVAR, (béka-var) ösz. fn. A lovak lábszárain támadni szokott varforma daganat, bötyök.

BÉKAVÁR, (béka-vár) ösz. fn. Így nevezik tréfásan a békákkal bővelkedő helyeket, nevezetesen a helységek azon részét, melyekben sok a béka.

BÉKAVARFŰ, (béka-var-fü) ösz. fn. lásd TOROKVILLAHÍM.

BÉKAVIRÁG, (béka-virág) ösz. fn. Így nevezik néhutt a lángos szirontát, máskép: *boglárvirág, sömörfü.* (Ranunculus flammula).

BÉKÁZ, (bék-a-az) önh. m. *békás-tam, —tál, —ott,* par. *—s.* Békát eszik. Képzésre olyan mint: *kenyerez, szalonnáz, boroz, seregz,* stb.

BEKE, férfi kn. A Benedek név megrövidítve, máskép: *Bekő, Benkő, Benke, Bekény, Bánk, Bedő, Bencze, Bende.*

BÉKE, (1), (bék-e) fn. tt. *békét,* többese nincs divatban. 1) Nyugalmas és biztos állapot a polgári társadalom tagjai között, midőn egymás jogait sértetlenül hagyják, egymást nem bántják. *Házi béke,* a család tagjai és ház lakói között. *Ugyanazon városban, helységben, országban egymással békében élő különféle nyelvü népek, vallásfelekezetüek. Békét hagyni mindenkinek,* senkit nem bántani. *Megszavarni a békét. Békében,* vagy *békén lenni, maradni. Békében nyugodjanak hamvai.* 2) Szorosb ért. népek és fejedelmek, illetőleg különféle országok közt fennálló viszony, állapot, midőn egyenetlenség, viszálkodás nélkül élnek, s egymáson nem erőszakoskodnak; ellenkezői: *háboru, harcz, visszavonás, villongás.* 3) Különösen a meghasonlott, s háborut viselt népek és fejedelmek által kötött szerződés, melynélfogva kötelezik magokat, hogy a háborgást megszüntetvén egymás vagyoni és személyi biztosságát sértetlenül tisztelni fogják. *Bizonyos föltételek alatt békét ajánlani, békét kötni, szerzeni. Megtartani, megőrisni, megszegni, a békét. Békében élő szomszéd népek, fejedelmek. Béke ülében élni. Kitüzni a béke zászlóját. A béke olajágát nyujtani* = békét ajánlani. 4) Átv. ért. a kedélynek minden erősebb indulatoktól ment, nyugodt állapota. *Békével türni, várakozni. Másnak békéjét megszavarni.*

„Nem kell nekünk sok drága kincs,
Nagy fényes palota,
Mert ha a szívben béke nincs,
Az ezt nem adhatja.“

Fonó asszonyok dala.

Elemzésére nézve l. BÉK, fn. A latin *pax* szó hasonlatánál fogva közelebbről rokonok a franczia *paix,* olasz *pace,* angol *peace,* s a szláv *pokoj.*

BÉKE, (2), falu Pozsony megyében; helyragokkal: *Béké-n, —re, —ről.*

BÉKEAJÁNLAT, (béke-ajánlat) ösz. fn. Ajánlat, melyet egyik háboruskodó fél a másiknak tesz, illetőleg tudósítja őt, hogy bizonyos alkudozás nyomán és föltételek alatt kész vele békét kötni. *Békeajánlatot tenni. A békeajánlatot elfogadni, visszavetni. Kedvező békeajánlat.*

BÉKEALKU, (béke-alku) ösz. fn. Kölcsönös alku, vagyis szerződés béke iránt. *Békealkura lépni. Békealkut megkötni.*

BÉKEALKUDOZÁS, (béke-alkudozás) ösz. fn. A békealku föltételeiről folytatott értekezés, vagy ideoda izengetés. *Sokáig vontatott, halogatott békealkudozás.*

BÉKEANGYAL, (béke-angyal) ösz. fn. Bibliai kifejezéssel, isteni követ, mennyei szellem, mint a viszálkodó emberiség kiengesztelője, megbékítője. Átv. ért. békeeszközlő, békehozó követ.

BÉKEBÍRÓ, (béke-bíró) ösz. fn. Általán közbejáró személy, ki a viszálkodó felek között békét szeretni hivatva van. Különösen Angliában hatósági személy, kinek joga és kötelessége a nyilvános csend fentartására ügyelni, s a béke- vagy csendzavarókat megfenyíteni. Másutt némely polgári ügyeket is elintéz.

BÉKEBIRÓSÁG, (béke-bíróság) ösz. fn. Békebirói hatóság, illetőleg kötelesség. V. ö. BÉKEBIRÓ.

BEKEBLEZ, (be-keblez) ösz. áth. 1) Valakit bizonyos testület, társulat, egylet tagjai közé fölvesz. *Tudományos, kereskedelmi társulatba bekeblezni valakit. Bekeblezni az orvosi, az egyetemi karba.* 2) Valamely földterületet, illetőleg helységet, várost, vidéket bizonyos kerület, tartomány, ország stb. körébe fogad, s annak egyik alkatrészévé tesz. *Egyik vármegyétől elszakasztott helységet bekeblezni egy másikba. Némely erdélyi megyéket bekeblestek Magyarországba.*

BEKEBLEZÉS, (be-keblezés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit bizonyos társulat, vagy valamit bizonyos kerület kebelébe vesznek. V. ö. BEKEBLEZ.

BÉKEBONTÓ, (béke-bontó) ösz. mn. és fn. Aki a kötött béke föltételeit megszegi, s a háboru kitörésére okot ad.

BÉKEBOT, (béke-bot) ösz. fn. Békejelül szolgáló bot, melyet a békekövet magával hoz.

BEKECS, (1), fn. tt. *bekecs-et*, tb. *—ék*. Szőrös bőrbéléssel és prémezettel ellátott, saját szabásu téli felöltő. Egyezik vele a héber בֶּגֶד (beged) Simon szótára szerént: vestis suprema eaque lata orientalium), a lengyel *bekicsa*, s hasonló hozzá a hellen *πέκος* (bőr, gyapjú). Máskép: *bekes*.

BEKECS, (2), falu Zemplén megyében; helyr. *Bekecs-en*, *—re*, *—ről*.

BEKECSGALLÉR, (bekecs-gallér) ösz. fn. A bekecsféle téli öltönynek galléra.

BEKECSKÖPÖNYEG, (bekecs-köpönyeg) ösz. fn. Bekecs módjára melegen bélelt, és prémezett téli köpönyeg.

BÉKECSÓK, (béke-csók) ösz. fn. Csók, illetőleg ölelkezés, nyájas üdvözlés, melylyel az ellenségek kölcsönös kiengesztelődés jeléül egymást fogadják.

BÉKECZIKKELY, (béke-czikkely) ösz. fn. A békeszerződési okmánynak egyes pontja, föltétele.

BÉKEELŐZMÉNYEK, (béke-előzmények) ösz. több. fn. Izengetések, készületek, intézkedések, alkudozások, melyek a békekötés végrehajtása, eszközlése végett előlegesen tétetnek.

BÉKEEMLÉKPÉNZ, (béke-emlék-pénz) ösz. fn. Pénz, melyet a békekötés idejének emlékezetére vernek.

BÉKEESZKÖZLŐ, (béke-eszközlő) ösz. fn. Hathatós befolyásu, s közbejáró személy, kinek leginkább köszönhetni a végrehajtott békeszerződést.

BÉKEFEJEDELÉM, (béke-fejedelém) ösz. fn. Fejedelem, ki a békének különös barátja, és fentartója.

BÉKEFÖLTÉTEL, (béke-föltétel) ösz. fn. Alkudozási pont, követelés, melyhez a békeszerződés kötve van. *Békeföltételeket szabni, elfogadni, módosítani. Megdálható, kedvező békeföltételek.*

BEKÉG, (bek-ég) önh, m. *bekég-tem*, *—tél*, *—ett*. Mondjuk különösen kecskéről, midőn sajátnemü reszketeg hangon szól, máskép: *mekeg*, s vastaghangon *bakog*, *makog*.

BEKÉGÉS, (bek-ég-és) fn. tt. *bekégés-t*, tb. *—ek*. Kecskenemü állatok szólása.

BÉKEGYÜLÉS, (béke-gyülés) ösz. fn. Gyülés, melyben a háboruskodó felek követei a békekötés felől tanácskoznak, alkudoznak.

BÉKEHÁBORÍTÓ, (béke-háborító) ösz. fn. és mn. 1) Személy, ki akármily ellenséges indulatból, viszálkodási viszketegből stb. a külső vagy belső békét megzavarja. 2) Ami általán nyugtalanságra, háborgásra, háborura izgat. *Békeháborító követelések, kártételek, kicsapongások, beavatkozások. Békeháborító szónoklatok, irományok.*

BEKEHÁZA, falu Szalában; helyr. *Békeház-n*, *—ra*, *—ról*.

BÉKEHÍR, (béke-hír) ösz. fn. Szerteszárnyaló beszéd, mely békekötésről terjengeni kezd. *Békehírt hozni, terjeszteni.*

BÉKEHÍRMONDÓ, (béke-hírmondó) ösz. fn. Személy ki hivatalosan, vagy hivatlanul a megkötött, vagy kötendő békéről hírt hoz.

BÉKEHÍRNÖK, (béke-hírnök) ösz. fn. l. BÉKEHÍRMONDÓ.

BÉKEHOZÓ, (béke-hozó) ösz. fn. lásd BÉKEKÖVET.

BÉKEIDŐ, (béke-idő) ösz. fn. Általán időfolyam, mely alatt bizonyos országban béke uralkodik. Különösen a békekötésben meghatározott évek száma, melyekre a béke kiterjesztetik. *Elmulván a békeidő, új háborutól félhetni.*

BÉKEJAVASLATOK, (béke-javaslatok) ösz. tb. fn. Tervezett föltételek, melyeknél fogva békealkudozásra lépni lehet.

BÉKEJOBB, (béke-jobb) ösz. fn. Kibékülés jeléül, zálogául nyujtott jobbkéz. *Fogadd békejobbomat.*

BÉKEJOG, (béke-jog) ösz. fn. Nemzetközi jog, melynélfogva minden nemzet vagy fejedelem követelheti, hogy békében élhessen, vagy, ha háboruba keveredett, hogy békét köthessen. *Had és békejog.* (Jus belli et pacis).

BEKEKÓKÖRTE, (bekekó-körte) ösz. fn. Különös körtefaj. Dunántuli tájszó.

BÉKEKÖTÉS, (béke-kötés) ösz. fn. Szerződés a háborut viselt felek között, melynél fogva bizonyos föltételek alatt kötelezik magokat, hogy a háborunak véget vetve békében maradnak. Jelenti magát az okmányt is, mely e szerződést magában foglalja. *Bécsi, linczi, karloviczi békekötés.*

BÉKEKÖTŐ, (béke-kötő) ösz. fő- és mn. Aki nemzete vagy fejedelme nevében, vagy saját személyében a béke iránt alkura lép, s azt végrehajtja. *Békekötő felek, követek.*

BÉKEKÖVET, (béke-követ) ösz. fn. 1) Hivatalason küldött személy, ki az ellenfélhez békét ajánlani megy. 2) Aki meg van bízva, hogy a megkötött béke felől hírt vigyen az illetőknek.

BÉKEKÖZBENJÁRÓ, (béke-közben-járó) ösz. fn. Tekintélyes személy, ki az ellenfelek között magát közbevetve békét szerez, vagy szerezni igyekszik.

BÉKEKÖZVETÍTŐ, (béke-köz-vetítő) ösz. fn. l. BÉKEKÖZBENJÁRÓ.

BEKEL, (be-kel) ösz. önh. Valahová bemegy, bevonul, betakarodik. Innen: *bekelet* = ősz, midőn a barom a szabad mezőről betakarodik az akolba. Baranyai tájszó.

BEKELEPCZÉL, (be-kelepczél) ösz. áth. Kelepczébe kerítve, csalva megfog. Átv. ért. cselfogásokkal, ármánynyal, kedvezőtlen állapotba kever valakit. V. ö. KELEPCZE.

BÉKÉL, (bék-e-el) önh. m. *békél-t*. Békességre lép, kiengesztelődik. Szokottabban: *békül*, honnan: *megbékül*, *kibékül*, *összebékül*.

BÉKELÁB, (béke-láb) ösz. fn. A rendes katonaság azon állapota, midőn háborut nem visel, s arra nem is készül. *Békelábra állítani a hadakat.*

BÉKÉLÉS, (bék-e-el-és) fn. tt. *békélés-t*, tb. *—ék*. Békességre lépés; harag, viszálkodás, háboru utáni engesztelődés. Máskép: *békülés*.

BEKELET, (be-kelet) ösz. fn. Baranyai tájszó, am. őszi idő, mikor a szabadban járó barom bemegy, beszorul az akolba; valamint ellenkezője a közdivatu *kikelet*, midőn az akolba szorult barom, és házába vonult mezei gazda ismét kikel, kimegy a szabadba. Értethetik a természetre is. V. ö. KIKELET.

BÉKÉLTET, (bék-e-el-tet) áth. m. *békéltet-tem, —tél, —ett*, par. *békéltess*. Rábeszél, rábír, rávesz valakit, hogy haragosával, ellenségével kiengesztelődjék, megbéküljön. *Régi ellenségeket békéltetni.*

BÉKÉLTETÉS, (bék-e-el-tet-és) fn. tt. *békéltetés-t*, tb. *—ék*. Közbenjárás, mely által valaki az ellenfelek között békét eszközöl, vagy eszközölni törekszik.

BÉKÉLTETŐ, (bék-e-el-tet-ő) fn. tt. *békéltető-t*, tb. *—k*. Közbenjáró személy, aki az ellenfeleket békélteti. V. ö. BÉKÉLTET.

BEKEN, (be-ken) ösz. áth. 1) Valamely írféle olvatag testet beledörzsöl más testbe, nevezetesen az állati bőr likacsaiba. 2) Bezsíroz, bemocskol, befest valamit. *Bekenni a ruhát olajjal, szírral, csirízzel, szurokkal. Bekenni az orczát, szemöldökét festékkel, a csizmát hájjal.* 3) Besároz, sártapaszszal behúz. *Bekenni a repedezett falat, kályhát.* V. ö. KEN.

BÉKÉN, (bék-e-en) ih. Nyugalmasan, biztosan, háborítás nélkül, mást nem bántva, senkitől nem bántatva. *Békén nyugodjanak hamvai. Békén járni-kelni, tölteni napjait. Maradj békén.*

BEKENDŐZ, (be-kendőz) ösz. áth. 1) Kendővel betakar, bekötöz, beburogat. *Eső, nap ellen bekendözni a fejet. Bekendözni a kisdedet.* 2) Arczát, nyakát, vállait stb. fehérre vagy pirosra festi, kenegeti, illatos vízekkel mosogatja. V. ö. KENDŐZ.

BEKENDŐZÉS, (be-kendőzés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit bekendőznek. V. ö. BEKENDŐZ.

BEKENÉGET, (be-kenéget) ösz. gyak. áth. Gyakran, ismételve, folytatólag beken, azaz bedörzsöl, bemázol, befest valamit. V. ö. BEKEN.

BEKENÉGETÉS, (be-kenégetés) ösz. fn. Gyakori, ismételve folytatott bekenés.

BEKENÉS, (be-kenés) ösz. fn. 1) Valamely írnak az állati test likacsain bedörzsölése, beszivatása. 2) Bizonyos színnel befestés, bemázolás, bemocskolás, bezsírozás. 3) Besározás, betapasztás.

BEKÉNÉZ, (be-kénéz) ösz. áth. 1) Kénnel elegyít, kénfüsttel beszagosít, vagy általjáratt valamit. *Bekénezni* (kénvirággal) *a macskáknak adott tejet. Bekénezni a kiürített boroshordókat.* 2) Kénolvadékkal behúz. *Bekénezni a gyufácskákat, az úgynevezett kéngyertyákat.*

BEKÉNEZÉS, (be-kénezés) ösz. fn. Kénnel, vagy kénfüsttel elegyítés, általjáratás, vagy behúzás.

BEKENT, (be-kent) ösz. mn. Írral bedörzsölt, beitatott; bemázolt, befestett; bemocskolt, bezsírosított. *Repülősírral bekent tag. Sárral bekent repedék. Olajjal, szurokkal bekent ruha.*

BEKENTEN, (be-kenten) ösz. ih. Bekent, bemázolt, bemocskolt állapotban; szurtosan, zsírosan.

BEKÉNY, férfi kn. l. BENEDEK, BEKE.

BEKÉNYSZERÍT, (be-kényszerít) ösz. áth. Valakit akarata ellen, erőszakkal bevonulni, bemenni sürget, *rászorít. A bujdosó gyermeket fenyegetéssel bekényszeríteni oskolába.*

BEKÉNYTELENÍT, (be-kénytelenít) ösz. áth. l. BEKÉNYSZERÍT.

BÉKEOKLEVÉL, (béke-ok-levél) ösz. fn. Békeszerződési kölcsönös kiegyezkedést tartalmazó irományok. *Aláirt s pecséttel ellátott békeoklevél.*

BÉKEPÁLCZA, (béke-pálcza) ösz. fn. l. BÉKEBOT.

BÉKEPÉNZ, (béke-pénz) lásd BÉKEEMLÉKPÉNZ.

BÉKEPOHÁR, (béke-pohár) ösz. fn. Áldomás, melyet a kibékélt haragosok engesztelődésök jeléül, s ezutáni barátságuk zálogául isznak. *Igyuk meg a békepoharat, s legyünk a régi jó barátok.*

BÉKEPONT, (béke-pont) ösz. fn. A békekötési szerződvény egyegy tétele. *Első, második, harmadik békepont. Megszegni az egyik vagy másik békepontot.*

BEKÉR, (be-kér) ösz. áth. 1) Kérés, könyörgés által valahová bemenetelt szerez, eszközöl. *Magát és családját bekérni bizonyos zárt mulatságba.* 2) Valakit kér, hogy kivülről hozzon be valamit. *Bekérni a levéltárból a jegyzőkönyvet, a pertárból a periratokat.*

BEKÉREDZIK, (be-kéredzik) ösz. k. Engedelmet kér, hogy valahová bemehessen. *A gyermekek bekéredzenek a színházba.*

BEKÉREDZKÉDIK, (be-kéredzkédik) ösz. k. l. BEKÉREDZIK.

BEKÉRGESÉDÉS, (be-kérgesédés) ösz. fn. A növényi, vagy átv. ért. állati testnek kéregnemü burokkal, illetőleg kemény hártyával benövése.

BEKÉRGESÉDIK, (be-kérgesédik) ösz. k. 1) Mondjuk növényekről, különösen fa- és cserjenemüekről, midőn derekaik illetőleg ágaik bőrhártyája kéreggé vastagodik, midőn kéreggel behúzódnak. *A meghámlott boglárfák újra bekérgesednek.* 2) Az állati test bőrén kemény vastag hártya támad, berögösödik, megcserepesedik. *A kasszát-kapát forgató tenyere bekérgesedik. A mezitlen lábbal járó ember talpai bekérgesednek.*

BEKÉRGESÍT, (be-kérgesít) ösz. áth. Okozza, hogy az állati test kéreg-keménységü bőrrel behúzódjék. *Az iga bekérgesíti az ökör nyakát. A szoros csizma bekérgesíti a lábszárkat.*

BEKÉRGESÜL, (be-kérgesül) ösz. önh. l. BEKÉRGESÉDIK.

BEKERGET, (be-kerget) ösz. áth. Kergetve, azaz, üzve, fenyegetve, erőszakkal befutni, bemenekülni kényszerít, behajt. *Bekergetni a csikókat, borjukat az akolba. A megszalasztott ellenséget bekergetni a sánczba.*

BEKERGETÉS, (be-kergetés) ösz. fn. Üzés, hajtás, fenyegetés, mely által embert vagy állatot bekergetünk valahová.

BEKÉRGEZ, (be-kérgez) ösz. áth. 1) L. BEKÉRGESÍT. 2) A vargák-, csimaziáknál am. a lábbeli sarkába fakérget varr be.

BEKERÍT, (be-kerit) ösz. áth. 1) Valamely tért bizonyos korláttal körülvesz. *Bekeríteni az udvart fallal, sövénynyel. A határt bekeríteni árokkal. A vadaserdőt bekeríteni hasogatványokkal.* 2) Bizonyos alkotmány, épület stb. körül korlátot húz, hogy a szabad hozzájárást akadályozza. *Bekeríteni a kazalt, asztagot korlátokkal. Bekeríteni a házat, templomot.* 3) Üzve, kergetve körbe szorít. *Hajtóvadászaton bekeríteni a nyulakat, őzeket. Bekeríteni az üzőbe vett ellenséget.*

BEKERÍTÉS, (be-kerítés) ösz. fn. 1) Árokkal, fallal, sövénynyel, korláttal stb. körülépítés, vagy körülültetés. 2) Üzés alatti beszorítás, közbevevés. V. ö. BEKERÍT.

BEKERÍTÉTT, (be-kerítétt) ösz. mn. 1) Körülvett, körülépített, körülárkolt. *Gyöpüvel bekerített szérü. Gárgyával bekerített kút.* 2) Üzés közben beszorított, körülfogott. *A bekerített ellenség megadta magát.*

BÉKERONTÓ, (béke-rontó) ösz. fn. l. BÉKEBONTÓ.

BEKERTÉL, (be-kertél) ösz. áth. Általán, korláttal, kerítéssel körülvesz. Különösen, kertnek szánt tért sövénynyel, gyöpüvel, árokkal stb. körülvesz, vagy cserjével, fákkal körülültet.

BEKERTÉLÉS, (be-kertélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn bizonyos tért bekertelnek, különösen zárt kertté alakítanak.

BEKERÜL, (be-kerül) ösz. önh. és áth. 1) Idömulva előbbutóbb bejut, vagy befogják valahova. *Ha így viseli magát, nem sokára bekerül a börtönbe.* 2) Görbe uton, körüljárás után jut be. *Az árvíz miatt csak oldaluton kerülhettünk be a faluba.* 3) Áthatólag am. valamely tájat, vidéket, tért körüljár, beczirkál. *Az éjjeli őr bekerüli a falut. A csőszök bekerülik a határt.* Ez utolsó értelemben szabatosabb volna: *keröl.*

BEKES, fn. l. BEKECS.

BÉKES, (bék-es) mn. tt. *békes-t*, vagy *—et*, tb. *—ek*. Nyugalmas, csendes, háboru nélküli. Szokottabban: *békés*, a *béke* törzstől. *Békés tanya. Békés állapot. Békés idő.* V. ö. BÉK, fn.

BÉKÉS, (bék-e-es) mn. és fn. 1) l. BÉKES. 2) Vármegye és város neve, helyragokkal: *Békés-be, —ben, —ből.*

BÉKESÉG, (bék-e-ség) fn. tt. *békesség-et*. Nyugalmas, csendes állapot, háboru nélküli időszak. Közszokás szerint egy értelmü a *béke* szóval, de szabatosan véve a *békeség* jelenti a békének mintegy sokaságát, folytonos voltát, vagy minemüségét, s olyféle különbség látszik köztök lenni, mint a *csend* és *csendesség, nedv* és *nedvesség, üdv* és *üdvösség* között, s ekkor helyesebben: *békesség*, azaz folytatott békes állapot, vagy tulajdonság. *Békességben élni. Nincs nyugtom, nincs békességem.* Kisfaludy S. Vannak esetek, midőn a *béke* és *békesség* egymással föl nem cserélhetők, pl. nem mondjuk: *hagyj békességet*, hanem: *hagyj békét*; nem: *nyugodjanak békességgel hamvai*, hanem: *békével.* — A *béke* ellenkezője: *háboru*, és így a *békeség*-é *háboruság*, a *békesség*-é pedig *háborusság*, t. i. a *békes* (békés) és *háborus* törzsektől.

BÉKESÉGÉS, (bék-e-ség-és) mn. tt. *békesége-t*, vagy *—et*, tb. *—ek*. Békeségben levő, élő. Ellenkezője: *háboruságos*. V. ö. BÉKESÉG.

BÉKESÉGÉSEN, (bék-e-ség-és-en) ih. Békeséges állapotban, nem háboruskodva. Szélesb. ért. nyugalmasan, csendesen.

BÉKÉSEN, (bék-e-es-en) ih. Békés, nem háborus állapotban. Szélesb. ért. nyugton, csendben. V. ö. BÉKES.

BÉKESSÉG, (bék-es-ség) fn. l. BÉKESÉG.

BÉKESSÉGÉS, (bék-es-ség-és) mn. tt. *békessége-t*, vagy *—et*, tb. *—ek*. Köz szokás szerint am. békeséges. Egyébiránt képzésre olyan mint: *kegy-esség-es, üdv-ös-ség-es.*

BÉKESÉRTÉS, (béke-sértés) ösz. fn. A békeszerződésben kikötött föltételek elleni cselekvés, kihágás, azok meg nem tartása.

BÉKÉSVÁRMEGYE, (Békés-vármegye) ösz. fn. A Tiszán tuli kerület egyik vármegyéje, mely nevét hajdani Békés várától vette.

BÉKESZEGÉS, (béke-szegés) ösz. fn. l. BÉKESÉRTÉS.

BÉKESZERETET, (béke-szeretet) ösz. fn. Békére, nyugalomra hajlandó, vágyó kedélyi állapot, melynél fogva valaki minden viszálytól, meghasonlástól, veszekedéstől ovakodik, s annak kedveért kész a bántalmakat eltürni, megbocsátani, sőt jogaiból is engedni.

BÉKESZERETŐ, (béke-szerető) ösz. mn. Aki hajlamánál fogva béke után vágyik, csendes, nyugalmas kedélyü.

BÉKESZÉRZÉS, (béke-szérzés) ösz. fn. Alkudozás, közbenjárás, mely által béke eszközöltetik, béke köttetik.

BÉKESZÉRZŐ, (béke-szérző) ösz. fn. Háboruskodó fél követe, vagy közbenjárója, aki alkudozva vagy magát közbevetve békét eszközöl.

BÉKÉTELEN, (bék-e-et-(e)len) mn. tt. *békételen-t*, tb. *—ek*. Aki általán nem szereti a békét; nyugtalan, háborgó, viszálkodó, veszekedő, másokat nyugtalanító, csendzavaró, elégedetlen, türelmetlen. *Némely békételen ember képes egész országot felzavarni.* Határozókép am. békétlenül.

BÉKÉTELENKEDIK, BÉKÉTELENSÉG stb. l. BÉKÉTLENKEDIK, BÉKÉTLENSÉG, stb.

BÉKÉTLEN, l. BÉKÉTELEN.

BÉKÉTLENKÉDÉS, (bék-e-etlen-kéd-és) fn. tt. *békétlenkédés-t*, tb. *—ek*. Nyugtalan, viszálkodó, háborgó, türelmetlen magaviselés.

BÉKÉTLENKÉDIK, (bék-e-etlen-kéd-ik) k. m. *békétlenkéd-tem, —tél, —ett*. Nyugtalankodik, háborkodik, viszálkodik, türelmetlenkedik, szóval, békétlenül viseli magát.

BÉKÉTLENSÉG, (bék-e-etlen-ség) fn. tt. *békétlenség-et*. Békétlen állapot, vagy tulajdonság; nyugtalanság, türelmetlenség, elégületlenség.

BÉKÉTLENÜL, (bék-e-etlen-ül) ih. Békétlen módon; nyugtalanul, türelmetlenül; háborogva, viszálkodva. *Békétlenül viselni magát. Békétlenül várni valamire.*

BÉKETÖRÉS, (béke-törés) ösz. fn. A békefőltételek megszegése, meg nem tartása; békerontás, békebontás.

BÉKETÖRŐ, (béke-törő) ösz. mn. és fn. 1) Mondjuk személyről, illetőleg békeszerző félről, aki a kötött béke pontjait, föltételeit általhágja. 2) Mondjuk cselekvényről, mely a békeszerződéssel ellenkezik. *Béketörő berohanások, sértegetések, kártételek.*

BÉKETÜRÉS, (béke-türés) ösz. fn. Nyugalmas lelki állapot, a kedvetlen benyomások, csapások, szenvedések, viszontagságok daczára. *Béketüréssel szenvedni a betegséget, üldözést, bántalmakat. Ehhez angyali béketürés kell. Nincs béketürése.* V. ö. TÜRELEM.

BÉKETÜRŐ, (béke-türő) ösz. mn. Aki belső lelki nyugalommal fogadja a bal eseteket; aki csendesen, zúgolódás nélkül, nem panaszkodva bevárja a sors csapásainak lefolyását; aki szenvedni bír a nélkül, hogy bajait fölhányná, emlegetné. *Béketürő beteg, rab, alattvaló.*

BÉKETÜRŐSÉG, (béke-türőség) ösz. fn. A léleknek, illetőleg kedélynek természetté vált eltökélése akármily kedvezőtlenségek, viszontagságok ellen.

BÉKETŰZ, (béke-tűz) ösz. fn. Békekötés megünneplésére készített tűzi játék.

BÉKEÜNNEP, (béke-ünnep) ösz. fn. Ünnep, melyet a megkötött béke örömemlékeül tartanak.

BÉKÉVEL, (bék-e-vel) ih. 1) Nyugton, csendesen, senkit sem háborgatva, vagy bántva. *Békével legyetek, maradjatok. Nyugodjék békével.* 2) Türelmesen, zúgolódás nélkül. *Békével szenvedni, türni a sors csapásait, a nyavalyát, az üldözéseket. Békével viselni a méltatlanságokat, bántalmakat.* 3) Bántatlanul, biztosan. *Békével járni-kelni.*

BEKEVER, (be-kever) ösz. áth. 1) Valamit másfélébe elegyít, idegen neművel összevegyít. *A homokot a mészbe, a rántást bekeverni a képesztába.* 2) Bizonyos bajba, ügybe bonyolít, belehúz. 3) Valamit bepiszkít. *Ruháját bekeverte sárral, vagy sárba.*

BEKEVERÉDÉS, (be-keverédés) ösz. fn. Szenvedő állapot, midőn valaki vagy valami bekeveredik. L. ezt.

BEKEVERÉDIK, (be-keverédik) ösz. k. 1) Valami közé vegyül. *Ki bekeveredik a korpába, megesnik a disznók.* Km. 2) Bebonyolodik, befonódik, bekötelődzik holmi szövevénybe, akadékba, nyügbe. *A tyúk lába bekeveredik a posdorjába. A madár bekeveredett a törökbe, lépesvesszőbe. A légy bekeveredik a pókhálóba.* 3) Átv. ért. kedvezőtlen dologba. *Nagy bajba, pörbe keveredni.* V. ö. KEVERÉDIK.

BÉKEVESSZŐ, (béke-vessző) ösz. fn. lásd BÉKEBOT.

BÉKEZÁSZLÓ, (béke-zászló) ösz. fn. Zászló, vagy akármily lobogtatott kendő, melyet békejelül kifüggesztenek. *A békezászlót kitűzni a vár fokára. Békezászlóval érkező követség.*

BÉKEZAVARÓ, (béke-zavaró) ösz. fn. Személy, ki a békében, nyugalomban levők között háborgást, viszálkodást okoz; különösen, ki a kötött békét fölbontja.

BEKIÁLT, (be-kiált) ösz. önh. Kivülről a bennlévőknek kiált. Tárgyesetes viszonynévvel am. künn levőnek kiált, hogy jöjjön be. *Bekiáltani az utczán álldogáló cselédeket.*

BEKIÁLTOZ, (be-kiáltoz) ösz. gyak. áth. Gyakran, vagy folytonosan bekiált. *Pajkosságból bekiáltozni az ablakon.* Áthatólag, kiáltozva bejár. *Bekiáltozni az egész várost.*

BÉKIFÁJDALOM, ösz. fn. Székely szójárással am. gyomorfájás. (Talán: *bélki*, azaz, bélfájdalom?)

BEKILINCSÉL, (be-kilincsél) ösz. áth. Kilincsféle peczekkel, vagy kallantyuval bezár. *Bekilincselni az ajtót.* V. ö. KILINCS.

BEKÍSÉR, (be-kísér) ösz. áth. 1) Társképen, vagy tiszteletből, vagy szolgálatból bizonyos helyre bemegy valakivel. *Bekísérni valakit a közel városba. Az elbúcsuzó vendéget bekísérni a hajóba.* 2) Mint folyt, rabot maga előtt hajtva bevisz. *A porosziók bekísérték őt a börtönbe.* V. ö. KÍSÉR.

BÉKÍT, (bék-ít vagy bék-e-ít) áth. m. *békít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni*, vagy —*eni*. Békére, engesztelődésre int, nógat, rábír; csillapít, csendesít, nyugtat. *Békíteni a perlekedőket, a haragos embert. Békíteni a türelmetlent, nyughatatlant.* Igekötőkkel: *kibékít, megbékít, összebékít.*

BÉKÍTÉS, (bék-ít-és vagy bék-e-ít-és) fn. tt. *békítés-t*, tb. —*ek*. Közbenjáró cselekvés, mely által valakit békítünk; csillapítás, csendesítés, nyugtatás. V. ö. BÉKÍT.

BÉKÍTHETLEN, (bék-e-ít-het-len) mn. tt. *békíthetlen-t*, tb. —*ek*. Bosszujában, haragjában megátalkodott, akit kiengesztelni, lecsillapítani nem lehet. *Békíthetlen ellenség. Békíthetlen gyülöléggel viseltetni valaki ellen.*

BÉKÍTHETLENSÉG, (bék-e-ít-het-len-ség) fn. tt. *békíthetlenség-et*. Kiengesztelődést lehetetlenné tevő megátalkodottság; folytonos boszura, háborúra, viszálkodásra stb. vágyó tulajdonság.

BEKÍVÁN vagy BEKIVÁN, (be-kiván) ösz. áth. és önh. 1) Kivánja, illetőleg akarja, kéri, követeli, hogy valami adassék be hozzá. *Bekivánni a kulcsokat.* 2) Önhatólag, valahová bemenni vágyik, bekivánkozik. Ez esetben a *be* inkább a viszonyigéhez tartozik, pl. *be kiván menni* = bemenni kiván.

BEKIVÁNÁS, (be-kivánás) ösz. fn. Sürgetés, kérés, követelés, midőn valamit bekivánunk.

BEKIVÁNKOZÁS, (be-kivánkozás) ösz. fn. Vágyakodás, midőn valahová bemenni szeretnénk, akarnánk.

BEKIVÁNKOZIK, (be-kivánkozik) ösz. k. Vágyakodik, szeretne valahová bemenni, illetőleg beme-

nési engedelemért eseng. *Bekivánkozni a szinházba. A gyermekek bekivánkoznak a látványos mulatságba. Sok falusi ember bekivánkozik a városba.*

BÉKKEN, BÉKKENŐ, lásd BÖKKEN, BÖKKENŐ.

BÉKLÓ, (bék-ol-ó) fn. tt. *béklá-t*, tb. —*k*. Vasból, vas lánczból való nyügféle készület, melyet a szabadban legelő lónak két első lábára, vagy egymás mellé állított két lónak belső egyik-egyik lábára tesznek, lakatra is bezárják, részint hogy messze el ne bolyongjanak, részint biztosításúl a lókötők ellen. *Béklóban legelő lovak. Föltenni, levenni, leverni a béklót.* Hasonlóan nevezik a rabok lábaira vert vasat is, de ez szokottabban *békó*. Azonban mind a kettő egy eredetű s jelentésök is gyakran fölcseréltetik:

„*Béklót* tettem kesely lovam lábára,
Mért nem hallgat a gazdája szavára,
Békóba tett engem is a szerelem,
Az alföldön a legszebb lányt szeretem."
Tompa.

A ször- vagy kenderkötélből álló ilynemü eszköz neve: *nyüg*.

Elemzését illetöleg l. BÉK.

BÉKÓ, (bék-ó) fn. tt. *békó-t*, tb. —*k*. Rabot bilincselő vas láncz, melyet a rab lábaira tesznek, s zárral ellátnak. *Békóban dolgozó, alvó rabok.* Átv. ért. lekötött, szabadságot akadályozó állapot. *Arany békókat viselni*, am. zsarnok által ajándékozott díszjelek mellett és árában szolgának lenni. Különböztetésül v. ö. KERESZTVAS, KURTAVAS.

BÉKLYÓ, l. BÉKLÓ.

BEKÓBORLÁS, (be-kóborlás) ösz. fn. Bizonyos vidéknek görbegurba, tekervényes utakon bejárása.

BEKÓBOROL, (be-kóborol) ösz. áth. Kóborogva, azaz tekervényes utakon csavarogva, bujdosva valamely vidéket, tartományt, stb. bejár. *Szerencsepróbálás, rablás végett bekóborolni a pusztákat, erdőségeket.* V. ö. KÓBOROL.

BEKOCZOG, (be-koczog) ösz. önh. 1) Az ajtón bemenés előtt, vagy hogy bemennie szabad legyen, ujjával koczog. 2) Koczogó, azaz, lassan ügető lovakon behajt, beér valahová.

BEKOCZOGAT, (be-koczogat) ösz. önh. l. BEKOCZOG.

BEKOPOGAT, (be-kopogat) ösz. önh. Az ajtót, kaput, ablakot, falat gyöngén megütögeti, hogy magát észrevetesse, illetőleg hogy bebocsássák. *Bekopogatni az ajtón, ablakon.*

BEKOPOGTAT, (be-kopogtat) ösz. önh. l. BEKOPOGAT.

BEKORCSOLYÁZ, (be-korcsolyáz) ösz. áth. 1) Korcsolya nevü lejtőeszközön, létrán beereget. *A boros hordókat bekorcsolyázni a pinczébe.* 2) A sík jeget korcsolyapatkón caúszkálva bejárja. *Bekorcsolyáztuk az egész tavat.* V. ö. KORCSOLYA.

BEKORLÁTOL, (be-korlátol) ösz. áth. Úgynevezett korlátfákkal bekerít, körülvesz valamely tért, vagy épületet, vagy akármit. *Bekorlátolni a lovaglótért. Bekorlátolni a házat, aklot. Bekorlátolni a kazalt, asztagot:* hogy a barom hozzá ne férjen. V. ö. KORLÁT.

BEKORLÁTOLÁS, (be-korlátolás) ösz. fn. Korláttal bekerítés.

BEKORLÁTOZ, BEKORLÁTOZÁS, lásd BEKORLÁTOL, BEKORLÁTOLÁS.

BEKORMOZ, (be-kormoz) ösz. áth. Korommal beken, beszennyez, befeketít. *Bekormozni a falakat. A fütő bekormozza kezeit és ruháját.* V. ö. KOROM.

BEKORMOZÁS, (be-kormozás) ösz. fn. Korommal bekenés, bemázolás, befeketítés, bemocskolás.

BEKORMOSODIK, (be-kormosodik) ösz. k. Kormossá lesz, koromtól bemocskolódik, befeketedik. *Bekormosodnak a kéményseprők, a fazekak, serpenyők, üstök*, melyeket közvetlenül ér a füst.

BEKORPÁZ, (be-korpáz) ösz. áth. Korpával behint, vagy beszemetez. *Bekorpázni a disznók számára vágott tököt. A szücsök bekorpázzák a kikészítendő bőröket. A korpával bánó bekorpázza ruháját.*

BÉKÓS, (bék-ó-os) mn. tt. *békós-t*, vagy —*at*, tb. —*ak*. Aki vagy ami békóba van zárva, bilincselve. *Békós sánczrabok. Békós lovak.*

BÉKÓSAN, (bék-ó-os-an) ih. Békóba zárva, békót viselve.

BEKÓTISOL, (be-kótisol) ösz. áth. Kótisféle ütő, sulykoló eszközzel bever valamit. V. ö. KÓTIS.

BEKÓVÁLYOG, (be-kóvályog) ösz. önh. és áth. Általán bizonyos vidéket, tájt, tért bolyongva, görbe utakon bujdosva bejár. Különösen mondjuk ragadozó madarakról, s am. leselkedve, zsákmány után vizsgálódva berepül, beszáll valahová. *A kányák bekóvályognak a majorságba.*

BÉKÓVAS, (békó-vas) ösz. fn. Békót képező perecz és láncz vasból.

BEKOVÁCSOL, (be-kovácsol) ösz. áth. Bekalapál, kovács módra bevasal, beszegez.

BEKOVÁSZOL, (be-kovászol) ösz. áth. 1) Lisztből csinált kovászt vegyít a lisztbe, hogy erjedjen, és megkeljen. 2) Festészek nyelvén am. vastag festékkel beken. (Impastiren).

BEKOVÁSZOZ, (be-kovászoz) ösz. áth. 1) Kovászt kever valamibe, hogy megsavanyodjék. *Bekovászozni a kenyérnek való lisztet, a káposztát, a répát.* 2) Kovászszal beken, bemázol.

BÉKÓZ, (bék-ó-oz) áth. m. *békóz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Békóba ver, békóval összeláncol, bilincsel. *Rabokat békózni.*

BÉKÓZÁS, (bék-ó-oz-ás) fn. tt. *békózás-t*, tb —*ok*. Békóba verés, bilincselés.

BÉKÓZATLAN, (bék-ó-oz-atlan) mn. tt. *békózatlan-t*, tb. —*ok*. Békóba nem vert. *Békózatlan rabok.*

BÉKÓZATLANUL, (bék-ó-oz-atlan-ul) ih. Békóba nem verve, békót nem viselve.

BEKÖDÖSÖDIK, (be-ködösödik) ösz. k. Ködöl behúzódik, ködtől behomályosodik, köd terül el fölötte. *Beködösödnek a völgyek, mocsáros lapályok.*

Átv. ért. *beködösödik a feje*, am. a megivott bor, vagy más ital szeszétől elhomályosodik az esze.

BEKÖHENT, (be-köhent) ösz. önh. és áth. Fejét valamely nyiláson, pl. ajtón, ablakon bedugva köhent. *Jeladásul bekőhenteni az ablakon.* Áthatólag am. köhentéssel jelt adva behí valakit.

BEKÖLCZE, falu Borsod és Heves megye közös határában; helyr. *Bekölczé-n, —re, —ről.*

BEKÖLTÖZÉS, (be-költözés) ösz. fn. Bizonyos helyre, mint jövendőbeli lakba, mindenestül behordozkodás, betakarodás, betelepedés. *A magyarok beköltözése Pannoniába. A szászok beköltözése Erdélybe.*

BEKÖLTÖZIK, (be-költözik) ösz. k. Előbbi lakhelyét odahagyva mindenestül más helyre vándorol, s ott megtelepedik. *A mult században sok svábnémet beköltözött hazánkba.* Különösen mint szellér kibérlett házba hordozóskodik. *Szent Mihálykor beköltözünk új szállásunkra. Télre beköltözünk a városba.*

BEKÖLTÖZKÖDÉS, (be-költözködés) ösz. fn. l. BEHORDOZKODÁS, BEHURCZOLKODÁS.

BEKÖLTÖZKÖDIK, (be-költözködik) ösz. k. Új lakhelyre mindenestül behordozkodik, behurczolkodik. V. ö. KÖLTÖZKÖDIK.

BEKÖP, (be-köp) ösz. önh. és áth. 1) Bizonyos térbe, üregbe köp. *Beköpni a tóba, beköpni a sárba. Beköpni a köpölládába.* 2) Pökkel bemocskít. *Beköpni a szobapadolatot.* 3) Mondjuk legyekről, midőn valamit ganajukkal bepiszkolnak. *A falakat, képeket, tükröket bekópték a legyek.*

BEKÖPPENT, (be-köppent) ösz. önh. Tréfás kifejezéssel am. a szeszes italból becsíp, felönt a garatra.

BEKÖRÖZ, (be-körözs) ösz. áth. Bizonyos tért körvonallal bekerít, bezár. *A babonás pénzkeresők szentelt krétával bekörözik magukat.*

BEKÖSZÖN, (be-köszön) ösz. önh. 1) Köszönve, üdvözletet mondva beszól valahová, s legott tovább megy. *Bekösznni az ablakon.* 2) Vendég gyanánt belép, megjelen, bennterem. 3) Átv. ért. mondjuk időszakról, midőn kezdetét veszi, s mintegy megérkezik. *Már bekösznt a tél.*

BEKÖSZÖNT, (be-köszönt) ösz. önh. Általán egyértelemben használtatik a *bekösznn* igével. Különösen 1) Bizonyos üdvözlő szavakat elmondva belép. Ilyenek a köznépnél: *Dicsértessék! Adjon Isten jó napot! Isten áldja meg kigyelmeteket! Mint van kendtek? Mint szolgál kendtek egészsége? Isten áldja meg a kendtek ebédjét, az emberét is!* stb. 2) Valamely tudósítással lép be. *Jó hírrel köszöntött be hozzánk.* 3) Új hivatala kezdetén az illetőkhöz bevezető beszédet mond. *Ma köszöntött be az új tanító.*

BEKÖSZÖNTŐ, (be-köszöntő) ösz. fn. Beszéd, melyet valaki új hivatalába, állomásába lépve az illetőkhöz mond.

BEKÖSZÖRÜL, (be-köszörül) ösz. áth. Szilárd keménységü testbe, nevezetesen fémbe, kő, üvegnemüekbe vésüvel vagy más éles eszközzel bemetsz valamit, berovatoz, beir. *Bekösznrülni a lakatot. Bekösznrülni a cseh üveget.* V. ö. KÖSZÖRÜL.

BEKÖT, (be-köt) ösz. áth. 1) Holmi zsákfélének nyilását bizonyos kötővel összeszorítja. *Bekötni a zsákot, a tarisznyát, az erszényt.* 2) Takaróval, lepellel beburkol s összeszorít valamit. *A fejét bekötni kendővel. Bekötni a fájós lábat, sebet. Bekötni az oltóványt. Papir, bőrborítékba bekötni a könyveket.* 3) Viszált fonalakkal beszö, befüz, összefon. *Bekötik magukat a selyembogarak. Bekötni a harisnyát, a kosarat.* 4) A szabadon járt barmot istállóra fogja s jászolhoz köti. *Bekötni a negyedfü tinókat, a harmadfü csikókat. Bekötni a göbölyöket.*

BEKÖTÉS, (be-kötés) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valamit bekötnek. 2) Bekötött mü, pl. könyv bekötése. *Aranyozott, kemény bekötés.*

BEKÖTÖZ, (be-kötöz) ösz. gyak. áth. Ismételve, azaz többet egymás után, folytonosan beköt. *Bekötözni a sebeket. Bekötözni a tinókat, a csikókat. Bekötözni a zsákokat, csomókat, málhákat. A leányok bekötözik fejeiket.* V. ö. BEKÖT.

BEKÖTÖZÉS, (be-kötözés) ösz. fn. Ismételt, vagy folytonos, gyakori bekötés.

BEKÖTTET, (be-köttet) ösz. miv. Megrendeli, meghagyja, parancsolja, eszközli, hogy valamit bekössenek. *Bekötttetni a csikókat. Bekötttetni a könyveket.* V. ö. BEKÖT.

BEKÖVET, (be-követ) ösz. áth. A valahová menőt nyomban az illető helyre kíséri, bekísér. V. ö. KÖVET, ige.

BEKÖVETKÉZÉS, (be-következés) ösz. fn. Előre bocsátott előzmények, cselekvő okok után folytató vagy bezárólagos megjelenése, megtörténése valaminek.

BEKÖVETKÉZIK, (be-következik) ösz. k. Bizonyos előzmények, cselekvő okok után folytatólag, bezárólag megtörténik valami. *A ross termés után bekövetkezik a drágaság. Az elkövetett kicsapongásokra bekövetkezik a sok nyavalya. Amit jósoltam volt, íme bekövetkezett.*

BEKÖVETKEZŐ, (be-következő) ösz. mn. Ami bizonyos előzmények folytán megiesz, megtörténik.

BEKÖZLET, (be-közlet) ösz. áth. Erdélyi tájszó, am. közbeilleszt.

BEKUKKAN, (be-kukkan) ösz. önh. 1) Valamely nyiláson, nevezetesen nyilt kapun, ajtón, ablakon beüti fejét s azt mondja: *kukk.* 2) Futtában betekint s bolond Istók módjára megfordulva legott visszamegy.

BEKUKUCSÁL, (be-kukucsál) ösz. önh. Résen, nyiláson, ajtón, ablakon stb. gyakran bekandikál, alattomban benézkél. *Bekukucsálni a kulcslikon, az ablak redőnyei között a szobába.*

BEKULLOG, (be-kullog) ösz. önh. Kullogva, azaz lomha, lassu léptekkel vagy lopva bemegy. *A farkas bekullog az akolba.* V. ö. KULLOG.

BEKUM vagy **BEKUN**, (be-kum vagy be-kun) ösz. áth. Somogyi tájbeszéd szerént *bekunni a kezet*, am. ökölbe szorítani, bezárni. V. ö. KUM.

BÉKÜL, (bék-ül vagy bék-e-ül) önh. m. *békül-t*. Engesztelődik, a haragról, boszuról, gyülölségről lemond vagy lemondani hajlandó. Igekötökkel: *megbékül, kibékül, összebékül.*

BEKÜLD, (be-küld) ösz. áth. 1) Parancsolja valakinek, hogy menjen be, megbíz valakit a bemenésre. *Szolgáját beküldötte a városba.* 2) Járművön beszállít valakit vagy valamit, vagy valakiért, valamiért küld. *A gyalog utast kocsin beküldeni a szomszéd faluba. Húsz mérő gabonát küldött be a vásárra. Orvosért beküldeni.*

BEKÜLDÉS, (be-küldés) ösz. fn. 1) Bemenetelre megbízás, bemenésre vonatkozó rendelés, parancsolás. 2) Beszállítás, kézhez szolgáltatás valaki által.

BEKÜLDŐ, (be-küldö) ösz. fn. és mn. Aki valakit vagy valamit beküld.

BEKÜLDÖZ, (be-küldöz) ösz. gyak. áth. Valakit vagy valamit gyakran ismételve vagy többfélét másmás alkalommal beküld.

BÉKÜLÉS, (bék-ül-és vagy bék-e-ül-és) fn. tt. *békülés-t*, tb. —*ék*. Engesztelődés, haragról, ellenkedésről, háboruságról lemondás. *Kibékülés, Megbékülés.*

BÉKÜLTET, (bék-e-ültet) áth. Közbenjárva eszközli, hogy az ellenfelek, háboruskodók egymással békére lépjenek, kiengesztelődjenek.

BEL, (be-l) mn. és fn. Gyöke a *hová?* kérdésre megfelelő *be*, melyből a) milyenséget, melységet, b) miséget jelentő *bel* vagy *bél* fejlődött ki. Ellenkező irányu vele *kül* vagy *kil*, mint a *kü* vagy *ki* gyök származéka. Képzésre rokonai a szintén helyre vonatkozó *föl* vagy *fél* és *al* vagy *lel*. Mindezek származékaikkal együtt öszvehasonlítva így állanak:

be, be-l, be-n, be-nn, be-n-t, be-l-é, be-l-öl, be-l-ül,
kü, kü-l, kü-n, kü-nn, kü-n-t, kü-v-é, kü-v-öl, kü-v-ül,
ki, ki-l, ki-n, ki-nn, ki-n-t, ki-v-é, ki-v-öl, ki-v-ül,
fö, fö-l, fö-n, fö-nn, fö-n-t, fö-l-é, fö-l-öl, fö-l-ül,
le, (le-l),le-n, le-nn, le-n-t,
(a),a-l, al-an,al-ann, al-an-t, a-l-á, a-l-ól, a-l-ul,

A *be*, *kü* vagy *ki* és *le* mint tiszta gyökök önállóan is divatoznak: *menj be*, *menj kü*, vagy *menj ki*, *menj le*. A *fö* csak tájdivatos, nevezetesen Vasban: *fömegy*, országosan *föl* használtatik helyette: *fölmegy*, *menj föl*. Az *a* elvont gyök, mely önállóan sehol sincs szokásban, s helyette *le* divatozik, valamint megforditva a *lel* helyett *al*. — Ha a *bel*, *kül*, *föl*, *al* szók értelmét a nyelvszokásból elemezzük, azt veszszük észre, hogy a) milyenséget vagy melységet jelentenek, s mint olyak e kérdésre *mily* vagy *mely?* megfelelő melléknevek, pl. *bel város*, *kül város*, *bel föld*, *kül föld*, *föl hadnagy*, *al hadnagy*, *föl ház*, *al ház*, b) miségi értelemben főnevek, s jelentésök bizonyos helyiség vagy helyiséget elfoglaló valami, pl. *bel*, am. bizonyos határok közé foglalt helyiség, vagy abban létező test, anyag; *kül*, am. bizonyos határvonalon túli hely, vagy nyiltan álló, s látszatos oldalt mutató valami; *föl*, magas hely vagy magasan álló test; *al*, mély helyiség vagy mélyen létező rész. Ezek közöl önállólag mint főnév csak a *föl* köz divatu, pl. *leszedni a tej fölét.* A *bel* mint helyiséget jelentő kiavult a szokásból, csak mint körbe zárt, vagyis közepet alkotó testrész *bél* alakban divatozik. Az ellen helyzetü *kül* főnév helyett *külső* használtatik, mely tulajdonkép a *belső*-nek ellenkezője. Az elavult *al* főnév helyett *alj* vagy *aly* van szokásban.

A *bel*, *kül* vagy *kil*, *föl*, *al* vagy *lel*, mint milyenséget jelentő melléknevek *l* képzője azon *ő ó*-ból fejlődött ki, mely *ü ú*-ra változva tulajdonságot fejez ki, pl. a *savany-ó*, *savany-ú*, *keser-ő*, *keser-ü* szókban; miszerint az átalakulás ily fokozaton történhetett:

be,	be-ő,	be-ü,	be-v,	be-l,
kü,	kü-ő,	kü-ü,	kü-v,	kü-l,
fö,	fö-ő,	fö-ü,	fö-v,	fö-l,
(a),	a-ó,	a-u,	a-v,	a-l,
le,	le-ő,	le-ü,	le-v,	le-l,

Hasonló átalakulással képződtek a *me*, *mi*, *i*, *o*, elvont gyökökből *mely*, *mily*, *ily*, *oly*, mint tulajdonságra vonatkozók. V. ö. —L, —LY, képző.

E hasonlati nyomozások után a *bel* szó értemenyeit így határozhatjuk meg: 1) Mint melléknév jelent olyat, ami bizonyos határok közé van zárva, azoktól körülvéve, beburkolva, s ellenkezője *kül*, mint bizonyos határokon túl levő, nyilt. Köz szabály szerint az illető főnévtől elválasztva kellene iratnia; de az irói szokásnak úgy tetszett, hogy öszvekösse: *belváros*, *külváros*, *belügy*, *külügy*, *belföld*, *külföld*, *belfal*, *külfal*, *belháboru*, *külháboru*, *belhéj*, *külhéj*, *belrész*, *külrész*, *belvár*, *külvár*, stb. 2) Mint főnév jelent bizonyos határok közé zárt anyagot, testet, mely valaminek közepét, magvát, velejét teszi, s rendesen megnyujtott *bél* alakban használtatik, mint: *dióbél*, *kenyérbél*, *bodzabél*. V. ö. BÉL. A régieknél használtatott igekötőül is a mostani *be* értelemben. L. BE, igekötő.

BÉL, (1), (be-l) fn. tt. *bél-t* vagy *belet*, tb. *bél-ek* vagy *belek*. Birtokragozva: *bélem* vagy *belem*, *béled* vagy *beled*, stb. Hangzója nyujtott, tompa, mint a *szél* (ventus), *fél* (medium), *nyél*, *tél*, *téj*, *dér*, stb. ékvesztőkben. 1) Azon bőrtömlők és csövek öszvesége az állati deréktestben, melyek a gyomorba vett eledelek megemésztését tovább folytatják, s melyekben a táprészek s némely más nedvek elválasztatván a test egyéb részeibe szétoszlanak, s melyek a fölösleges salakot az alsó nyilásra vezetik, hogy onnan ganajalakban kitisztuljanak. *Kinyomni*, *kiszakasztani valaki bélét. Kitisztítani a belekct. Nagy bélü*, aki sokat eszik. *Pokol a béle*, nagyehető. *Lóbélü. Kákabélü*, kényes, gyönge bélü. *Béle büzhödt. Lejár a béle.* Egyes részei: *tekervényes bél*, *fodros bél*, *öreg bél*, *tejes bél.* 2) A gyümölcsök közepe, melyben a magvak rejtve vannak, a héj s kéreg alatti húsos anyag. *Dinnye*, *tök*, *uborka*, *dió béle.* 3) A növények, különösen fanemüek derekában, ágaiban cső gyanánt végig nyúló puhábbféle taplószerü anyag. *Bodza béle*, *rekettye béle*, *fűzfa béle*, másképen: *széke.* 4) Némely müszeretlen tes

tek közepe, vagy csövek, tömlők tölteléke. *Gyertya bél*e. *Kenyér bél*e. *Hurka, kolbász, gömböcz bél*e. *Rétes bél*e. 5) Előfordul több öszvetett helynevekben: *Bél-vata, Bakony-bél*, a Bakonyság kellő közepében. *Mónos-bél. Magyar-bél*, stb.

Rokonokul tekinthetők a török *bel* (vese), szláv *bal*, továbbá a teljességet jelentő hellen *πλήθω, πλέος*, latin *plenus*, szanszkrit *pall, pul* (megtölt), német *voll, füllen*, stb.

BÉL, (2), MAGYAR—, NÉMET—, helységek Pozsony megyében; helyr. *Bél-en, —re, —ről.*

BÉLA, (1), férfi kn. tt. *Bélát*. Adalbertus. Ezen latin, vagyis inkább köz hiedelem szerint német (Adelbert = nemes születésű) név nem felel meg a föntebbi régi magyar névnek, mert Adalbert inkább *Bera*, mint a palóczok nevezik. Bélára nézve pedig figyelmet érdemlőnek tartjuk, hogy noha azt némelyek a szláv *bél, bjél* (= fehér) szótól származtatják, azonban föltalálható ugyanazon gyök a latin *bellus*, s ettől kölcsönzött franczia *bel*, olasz *bello* szókban is, sőt mindezek rokonok a magyar *vil* elvont gyökkel, melyből *világ* (lux), régiesen és mai tájejtéssel is *velág*, továbbá *villog, villan*, stb. származott Ezek szerint *Béla* annyit jelentene, mint *szép*, vagy *fehér, villogó* (régies részesülővel: *villó, viló, vila*, és Czech János tanusága szerént egy 1228-diki oklevélben csak ugyan fordul elő *Wela* = *Béla*. Jerney Magyar Nyelvkincsek).

BÉLA, (2), több helység neve; helyragokkal: *Béla-n, —ra, —ról.*

BÉLABÁNYA, (Béla-bánya) ösz. helynév. Sz. kir. bányaváros Hont vármegyében.

BÉLÁD, falu Bars vármegyében, tt. *Bélád-ot*. Helyragokkal: *Bélád-ra, —on, —ról.*

BÉLÁDI, mn. tt. *béládi-t*, tb. *—ak*. Kreszneries szerint am. nyomorult, vakoskodó. Talán ‚Vak Béla' nevétől.

BELAJSTROMOZ, (be-lajstromoz) ösz. áth. Lajstromba, jegyzékbe ír, besoroz, bejegyez, beigtat. V. ö. LAJSTROM.

BELAJSTROMOZÁS, (be-lajstromozás) ösz. fn. Lajstromba, jegyzéksorba irás, beigtatás.

BELANGYÍT, (be-langyít) ösz. áth. Langymelegre befűt. *Belangyítani a szobát.*

BELAPRÓD, (bel-apród) ösz. fn. Apród, ki urának közvetlen belső szolgálatára van rendelve.

BELÁRNY, (bel-árny) ösz. fn. Az árny sötétebb része, közepe, melytől különbözik a vékonyabb külárny, vagy mellékárny (penumbra).

BELÁT, (be-lát) ösz. önh. és áth. Szemei élével valamely helyre behat. *Belátni a szomszéd ház udvarába. A kerítés miatt nem lehet belátni a kertbe.* Átv. ért. rejtélyes, szövevényes dolgokba, ügyekbe esze élével behat. *Belát a jövendőbe. Belátok a szívedbe.* Áthatólag am. valamit felfog, észrevesz, saját eszével meggyőződik róla. *Tanácsod helyes voltát belátom. Azt nem nehéz belátni.*

BELÁTÁS, (be-látás) ösz. fn. 1) Bizonyos helyre beható nézés. *Akadályosni, elvenni a belátást.* 2) Észbeli fölfogás, éles itélet, dolgok belső ismerete. *Amint belátásod szerint jónak itéled. Mély belátás.*

BELÁTHATLAN, (be-láthatlan) ösz. mn. Amit nagy terjedelme miatt egy szempontból kiindulva átnézni, egészen meglátni nem lehet. *Beláthatlan rengeteg, puszta*ság.

BELÁTÓ, (be-látó) ösz. mn. Éles eszű, a dolgok velejébe, mélyébe, szövevényébe ható.

BELBÉCS, (bel-bécs) ösz. fn. Valamely tárgynak, dolognak valódi értéke, mely változások, divat, viszontagságok alá nincsen vetve. *Az aranynak belbecse van, de nem a papirpénznek.* Átv. ért. szellemi, erkölcsi érték, érdem, mely nemes voltát magában viseli, melytől azt kül erőszakkal megfosztani nem lehet. *Az erénynek belbecse van.*

BELBEL, (bel-bel) ikerített önh. Dajkanyelven mondják kisgyermekről, midőn alszik. *Gyere kis babám belbelni. Csicsi beli! belibeli!* altató dajkaszók.

BELBELTET, (bel-bel-tet) áth. m. *belbeltet-tem, —tél, —ett*. A bölcsőben fekvő kisdedet ringatva, (billegtetve) altatja.

BÉLBÉNDŐ, (bél-béndő) ösz. fn. A beleket takaró vastag hártya.

BÉLBOKOR, (bél-bokor) ösz. fn. A tekervényesen egymásba fonódott belek öszvesége, melyek mintegy bokrot képeznek.

BÉLBONTÁS, (bél-bontás) ösz. fn. Sebészi műtétel, midőn a felhasított hasból a beleket kiveszik s megtisztítják.

BÉLBOR, hegy és hegyi falu (bérczorom) Erdélyben a gyergyói székben; helyragokkal: *Bélbor-ra, —on, —ról.*

BÉLCSAP, (bél-csap) ösz. fn. Csapféle sebészi eszköz, melyet a méhhüvelybe eresztenek, hogy a havi tisztulást előmozdítsák.

BÉLCSATORNA, (bél-csatorna) ösz. fn. Az állati testnek azon része, mely a szájnyilásnál kezdődvén a hasüregbe megy le, hol több görbületek után majd kitágulván, majd szükebbre húzódván, végre a végbél nyilásánál végződik. Máskép *bélhuzam*. V. ö. BÉL.

BÉLCSÉVE, (bél-cséve) ösz. fn. Takácsok cséveje, melyre a bélfonalakat tekerik.

BÉLCSONT, (bél-csont) ösz. fn. Az ágyékcsontnak alsó része, mely a görbebél mellett fekszik.

BÉLCSONTIZOM, (bél-csont-izom) ösz. fn. Izom a bélcsont belső oldalán, mely annak üreségét kitömi.

BÉLCSORVA, (bél-csorva) ösz. fn. Tiaztátalanság a belekben.

BÉLCSŐ, (bél-cső) ösz. fn. 1) A bélcsatorna azon része, mely az eledelek emésztését s elválasztását eszközli. 2) Cső, melybe a lámpabélt teszik.

BÉLCZ, (bél-cz) fn. tt. *bélcz-et*. Növénytani műszó, s am. a magnak bele, legbelső része.

BÉLCZE, (bél-cze) tt. *bélcsét*, l. BÉLCZ.

BÉLCZEBEL, (bélcze-bel) ösz. fn. A mag bélczében levő csira.

BÉLCZEGYÖK, (bélcze-gyök) ösz. fn. A megfogamzott magnak bélczéből kisarjadzó, gyönge gyökerke.

BÉLCZEKÖRV, (bélcze-körv) ösz. fn. A bélczet takaró belső hártya. (Perispermium).

BÉLCZESZIK, (bélcze-szik) ösz. fn. A megfogamzott mag külső hártyája. (Cotyledon).

BÉLD, falu neve Erdélyben, helyr. *Béld-re, —en, —ről.*

BÉLDESZKA, (bél-deszka) ösz. fn. Az ekének alsó fele, eke talpa, melyhez a szántóvas szegezve van.

BÉLDÖG, (bél-dög) ösz. fn. Barmok, szarvasmarhák nyavalyája, mely a belekben támad, s ritkán gyógyítható.

BELE, (bel-e) ih. és igekötő. Jelent irányzást valaminek belső részébe vagy belseje felé, s megfelel e kérdésre *hová?* A fokozást is elfogadja: *beljebb* (= bele-ebb) *legbeljebb*. Mindenkor beható ragu neveket vonz. *Beleesett a kútba. Belement a vízbe. Beleakadt a ruhája a tüskébe. Hü bele Balázs, lovat ad az Isten.* Km. Személyragozva: *belém, beléd, belé* vagy *beléje, belénk, beléték, beléjék* vagy *beléjök. Belém ütközött. Beléd szerettem.*

Eredetileg hosszu *belé*, mint: *alá, fölé*, s a tájdivatos *kivé*, továbbá: *mögé, köré*. E hasonlatnál fogva valószinü, hogy hajdan mint névutó is divatozott; pl. a halotti beszédben előjövő *mennyország bele* vagy *belé* szerént is, *ház belé*, mint: *ház alá, ház fölé, ház kivé, ház mögé, ház köré*, és így e kérdésre *honnan? ház belől*, összevonva: *ház böl*, s hangrendileg s összevkötve: *házból*, a többi megtartván eredeti épségét: *ház fölől, ház kivől, ház alól, ház mögől, ház körül*. A *hol?* kérdésre: *házon belül, fölül, kivül, alul*. Egyébiránt a széphangzatra ügyelő nyelvszokás szerint, midőn rövid önhangzó következik utána, *bele* vagy *belé* alakban használtatik, pl. *beleakad* vagy *beléakad, belekap* vagy *belékap*, ellenben hosszú hangzó előtt helyesebben csak *bele*, pl. *beleér, belevág, belemárt.*

BELÉ, (be-l-é) ih. és igekötő. L. BELE.

BELEAGG vagy BELÉAGG, ösz. önh. 1) Valamit megvénülésig folytat, megvénül bele. 2) Folytonos gyakorlás által megrögzik valamiben.

BELEAKAD vagy BELÉAKAD, (bele- vagy belé-akad) ösz. önh. 1) Mondjuk hegyes, kajcsos testről, midőn más testbe ütközik, s beleszuródik, belehat. *A szeg beleakadt a ruhámba. A tövis beleakadt a talpamba.* 2) Szélesb értelemben, mozgás közben egymásba ütődik, s haladásában gátoltatik. *A kocsi tengelye beleakadt a kapufába.* 3) Átv. ért. valaminek folytatását közbevetése által megszakasztja. *Minden szóba beleakad.* Különösen viszálkodási viszketegből másnak neki esik, összeköt vele, belekapczáskodik. *A házártos ember hamar beleakad másokba.* 4) Mondjuk szikráról, tüzről, midőn valamely testet érintve meggyujt. *A kovából ütött szikra beleakad a taplóba.* V. ö. AKAD.

BELEAKASZT vagy BELÉAKASZT, ösz. áth. Akasztóféle eszközt, pl. horgot, kajmót, kapcsot stb. beleszúr valamibe. *A csáklyát beleakasztani a vizen úszó gerendába.*

BELEÁRT, ösz. önh. Visszaható, névmással am. magát beleavatja valamibe. *Mások ügyeibe hivatlanul beleártani magát.* V. ö. ÁRT.

BELEAVAT vagy BELÉAVAT, ösz. önh. lásd BELEÁRT.

BELEAVATKOZIK vagy BELÉAVATKOZIK, l. BEAVATKOZIK.

BELEBBÉZ, (be-l-ebb-éz) áth. m. *belebbez-tem, —tél, —ett*, par. *—z*. Politikailag gyanus személynek bizonyos határok közé szorított lakhelyet rendel, melyet felsőbb engedelem nélkül elhagynia nem szabad.

BELEBBÉZÉS, (be-l-ebb-éz-és) fn. tt. *belebbézés-t*, tb. *—ek*. Felsőségi, vagy rendőrségi intézkedés, mely által belebbeznek valakit. V. ö. BELEBBÉZ.

BELEBOCSÁTKOZIK vagy BELÉBOCSÁTKOZIK, ösz. k. 1) Bizonyos középbe, mélységbe, üregbe száll, beereszkedik. *Kötélen belebocsátkozott a kútba, a vízbe.* 2) Valamely ügybe, dologba mint működő belekezd, beleavatkozik, részt vesz benne. *Belebocsátkozni a kártyajátékba, üzérkedésbe. Belebocsátkozni a tárgyalásba.*

BELEBOJTORKODIK, vagy BELÉBOJTORKODIK, ösz. k. Veszekedési viszketegből beleköt, belekapczáskodik valakibe, mintegy bojtorján gyanánt beleakad.

BELEBOLONDÚL vagy BELÉBOLONDÚL, ösz. önh. Igen hevesen, mértéktelenül, mintegy eszeveszetten, bolondulásig beleszeret valakibe, vagy valamibe. *Belebolondúlt a szomszédék kisebbik leányába.*

BELEBOTLIK vagy BELÉBOTLIK, ösz. k. Véletlenül, rá sem gondolva, mintegy vaktában, keresetlenül valakire vagy valamire akad. *Nem járok én senki leánya után, majd csak belebotlom egyszer valakibe.*

BELEBŐSZÜL vagy BELÉBŐSZÜL, ösz. önh. Bőszülésig, a legdühösebb indulattal beleszeret; belebolondúl.

BELEBÜZHÖDT vagy BÉLEBÜZHÖDT, ösz. mn. 1) Kinek a megromlott belektől büdös szája van. 2) Átv. ért. kényes, finnyás természetü, kinek minden szokatlan étel megárt, étvágytalan.

BELÉCZÉZ, (be-léczéz) ösz. áth. Léczekkel bekerít, vagy beföd, beszegez. *Belécezni a kocsmabeli kemenczét. Belécezni az ollófákat.*

BELECZK, (bel-ecz-k) fn. tt. *beleczk-et*. A szőlőfejnek egyes bogyói, vagy fürtrészei, böngjei, másképp: *biling*, vagy *filling, filleng*. Gyöke *bel* nem egyéb, mint a fityegő mozgást jelentő *bil, bill*, honnan *billeg*, és *bellöke, bölcső* am. billegő. A szláv nyelvészek *bel* = fehér szótól akarják származtatni, de a beleczk nem csak fehérszőlőt jelent. A *k* toldalékhang benne, mint a *tövis-k, pocz-k, varacs-k* s némely más szókban.

BELED, helységek neve Sopron és Vas megyében; helyr. *Beled-re, —en, —ről.*

BELÉEGYEZ, (belé-egyez) ösz. önh. Bizonyos dologra nézve mással egyet ért, rááll, jóváhagyja, nincs ellene. *Egyen kivül mindnyájan beléegyeztünk.*

BELÉELEGYÉDIK, (belé-elegyédik) ösz. k. 1) Belekeveredik, belevegyül bizonyos tömegbe, sokaságba. *Beléelegyedni az összetódult népsokaságba.* 2) Valamely ügybe, viszonyba, dologba részes gyanánt beleavatkozik, akár akarva, akár akaratlanul részese lesz. *Beléelegyedni a perlekedők ügyébe.*

BELEÉPÍT, (bele-épít) ösz. áth. 1) Bizonyos anyagot építésre fölhasznál. *Házába százezer téglát, s kétszáz darab négyszögü követ beleépített.* 2) Építésre költ. *Minden pénzét beleépítette egy nagyszerü gyárba.*

BELEÉRT, (bele-ért) ösz. áth. Valamit a többi közé számít, illetőleg belegondol. *A száz forint adóságba az újabban kölcsön adott tíz forintot is beleértem.*

BÉLEFALVA, helység Erdélyben, a Kezdi székben; helyr. *Bélefalvá-n, —ra, —ról.*

BELEFÁRAD, (bele-fárad) ösz. önh. Valamibe erőfogytáig, fáradásig munkálkodik. *Belefáradni az olvasásba, irásba.*

BELEFÉR, (bele-fér) ösz. önh. Bizonyos térben helye van; bele lehet jutni, tenni, tölteni stb. *E hordóba három akónyi bor belefér. A haraszákba két mázsa gyapju belefér. Oly szük a ruhája, hogy alig fér bele.*

BELEFOG vagy BELÉFOG, ösz. önh. 1) Bizonyos munkába kezd. *Belefogott az építésbe. Fogj bele már egyszer.* 2) Vonó barmot szekér, kocsi elébe fog. *Belefogott négy lovat a szekérbe.* 3) Kötekedve belekap, beleakad valakibe.

BELEFOJT, (bele-fojt) ösz. áth. Bizonyos folyadékba nyomva, s lélekzetétől megfosztva beleöl. *Az ebkölykeket belefojtani a vízbe.*

BELEFOKOZ vagy BELÉFOKOZ, ösz. áth. Czérnát, selyemszálat, fonalat a tü fokába húz.

BELEFÚ, (bele-fú) ösz. önh. Lélekzetét bizonyos ürbe, likba, csőbe, hangszerbe fújja. *Belefúni az öklébe. Belefúni a kürtbe, trombitába.*

BELEG, falu Somogy megyében; helyr. *Belegen, —re, —ről.*

BELÉGET, (bel-ég-et) gyak. áth. m. *belégettem, —tél, —ett,* par. *belégess.* A bölcsőben fekvő kisdedet *beli beli!* szóval, dalolással altatja.

BELEGY, az *elegy* szónak ikertársa: *elegybelegy,* azaz különféle holmiból álló vegyülék, aprólék. V. ö. ELEGY.

BELEHAL, (bele-hal) ösz. önh. 1) Vízbe fúl. *Belehalt a Dunába.* 2) Valamely munka súlya alatt, annak bevégezte előtt, vagy betegség folytában meghal. *Úgy megerőltette magát, hogy belehal. Nagyon beteg, joformán belehal. Belehalt az építésbe,* nem végezte be halála előtt.

BELEHARAP vagy BELÉHARAP, ösz. önh. Fogait belevágja valamibe. *Beleharapott a savanyú almába. A dühös eb beleharapott a gyermek lábikrájába. Kinjában beleharapott az ajkába.* Átv. ért. valamely nehéz, kellemetlen munkába kezd. *Nem akar beleharapni.* V. ö. HARAP.

BELEHEL, (be-lehel) ösz. önh. 1) Lehét, leheletét belenyomja valamibe. *Belehel a markába. Belehelni a fagylaltas edénybe.* 2) Áthatólag am. valamit leheletével homályossá tesz, vagy betölt. *Belehelni a tükröt, az ablakot. Sok ember beleheli a szük szobát.*

BELEHELÉS, (be-lehelés) ösz. fn. 1) Lehelet bebocsátása. 2) Lehelettel behomályosítás, betöltés.

BELEILLIK vagy BELÉILLIK, ösz. k. Terjedelmére vagy alakjára nézve oly arányban, illetőleg viszonyban van bizonyos helyhez, vagy körülményhez, melynél fogva épen oda való, bele való. *Ezen könyv épen beleillik e tokba. Ez a szár beleillik a pipámba.* V. ö. ILLIK.

BELEJEGYEZ vagy BELÉJEGYEZ, ösz. áth. Jegyzetképen, emlékeztetésül beleír. *Észrevételeit üti naplójába belejegyezte.*

BELEKAP vagy BELÉKAP, ösz. önh. 1) Kapó kézzel belenyúl valamibe, vagy valami közé. *Belekapott a hajamba.* 2) Valami munkába kezd, belefog. *Sok nógatás után belekapott az irásba. Mohón belekapott a munkába, de nem sokára abbanhagyta.* 3) Veszekedési viszketegből beleköt, belekapczáskodik, beleakad valakibe. *Mérgében belekap minden emberbe.*

BELEKENYÉR, a székelyeknél *berekenye* szóból el van csavarítva. L. BEREKENYE.

BELEKERÜL vagy BELÉKERÜL, ösz. önh. 1) Véletlenül, tekervényes úton, bizonyos idő mulva bizonyos állapotba jut. *Belékerült a hálóba. Belékerült, mint Pilátus a Crédóba.* Km. 2) Mondjuk mindenről, mihez bizonyos áron juthatni, amit valamely költséggel szerezhetünk meg. *Háza belekerült százezer forintba.*

BELEKEVERÉDIK vagy BELÉKEVERÉDIK, ösz. k. 1) Közbe vegyül; több különnemüekkel egyesülve egy zavart egészet képez. *A bojtorján belekeveredik a ló serényébe. A káposztamag belekeveredtek a mákba.* 2) Mocsokba elegyedik. *Ruhája belekeveredett a sárba.* 3) Bajos ügybe, dologba bonyolodik. *Véletlenül ő is belekeveredett a perbe, veszekedésbe.*

BELEKEZD vagy BELÉKEZD, ösz. önh. Bizonyos munkába fog, belekap, működni kezd. *Belekezdeni a tanulásba, irásba.* V. ö. KEZD.

BELEKEZDÉS vagy BELÉKEZDÉS, ösz. fn. Megeredő cselekvés, midőn belekezdünk, belefogunk, belekapunk valamibe.

BELEKOTTYAN vagy BELÉKOTTYAN, ösz. önh. Arról mondjuk, aki a beszélő szavaiba, a nélkül, hogy végét várná, alkalmatlan s illetlen módon beleszól, egy-két szóval belevág. Ilyenre illik a közmondás: *Kotty bele szilvalé, majd megborsolnak.*

BELEKÖLT vagy BELÉKÖLT, ösz. áth. Pénzét beruházza, ráfordítja valamire. *Gyárt építvén minden pénzét belekölté.*

BELEKÖT vagy BELÉKÖT, ösz. áth. és önh. 1) Beleszorít valamibe, és beköt. *A batyuba mindenét belekötötte.* 2) Kötőtüvel beletüz. *Egy pár harisnyába egész motring czérnát belekötött.* 3) Önhatólag és átv. ért. veszekedési vágyból mással ingerkedni kezd, belekapczáskodik. Személyragozva *belém köt, beléd köt,* stb.

BELEKÖTELŐDZIK vagy BELÉKÖTELŐDZIK, ösz. k. Mással ingerkedik, hogy belekaphasson, hogy veszekedhessék vele.

BELEKUTÚL vagy BELÉKUTÚL, ösz. önh. Székely tájszó, am. beleváj valamibe, s mintegy kutatva beledugja ujjait.

BÉLEL, (bél-el) áth. l. BÉLL.

BELEMEGY vagy BELÉMEGY, ösz. önh. 1) Belép, bejár valamely tömeg közepébe, vagy térbe. *A vadász belemegy a vízbe, sárba. A legelő barom belemegy a búzába, tilosba.* 2) Belefér bizonyos térbe. *Ezen csürbe száz keresztgabona belemegy. A kulacsomba négy itcze belemegy.*

BELEMINT, fn. tt. *belemint-et*, tb. *—ek*. Ékidomú hegyes kő, melyről a néphiedelem azt tartja, hogy villámláskor mint mennykő hull alá. Hellen eredetű szó.

BÉLÉND, (bél-énd) fn. tt. *bélénd-et*, tb. *—ek*. Növényfaj a csalmatokok neméből; levelei szárölelők, kikanyargatott szélük, virágai kocsántalanok, féloldalu fűzérben. Bokrétája halavány, fekete csíkokkal reczés, torka setét vörös. Máskép: *bolondító fű*, vagy *disznóbab*. Eredetére nézve a *bolond* szónak vékony hangu módosítása. (Hyosciamus niger).

BÉLÉNDÉK, l. BÉLÉND.

BÉLÉNDÉKÉS, (bél-énd-ék-és) mn. tt. *bélénd-ékés-t*, vagy *—et*, tb. *—ek*. 1) Beléndekkel bővelkedő, vagy vegyített, mérgezett. 2) Bolondos, megzavarodott, kábult eszü, mintha beléndekmagot evett volna.

BÉLÉNDÉKÍR, (bélénd-ék-ír) ösz. fn. Beléndekfüből, magból készített gyógyír bizonyos sebek ellen.

BÉLÉNDÉKMAG, (bélénd-ék-mag) ösz. fn. A beléndekfű mérges, kábító, bódító erejü magva, babja.

BÉLÉNDÉKOLAJ, (bélénd-ék-olaj) ösz. fn. Olaj, melyet a beléndek magvaiból sajtólnak.

BÉLÉNDÉKTAPASZ, (bélénd-ék-tapasz) ösz. fn. Beléndekből készült gyógytapasz, flastrom.

BÉLÉNDÉKVONAT, (bélénd-ék-vonat) ösz. fn. A beléndfű azon részeinek, melyekben gyógyereje létezik, kivonata, s gyógyszerészileg elkészítése.

BÉLÉNDÉS, (bél-énd-és) mn. tt. *bélénd-és-t*, vagy *—et*, tb. *—ek*. Mértéktelen, kicsapongó, buja életü. „És ott eltékozlotta ő javát élvén beléndesül“ (luxuriose) Müncheni cod. Luk. 15. Törzse *bélénd* átv. értelemben erkölcsileg bolondot jelent.

BÉLÉNDÉSKÉDÉS, (bél-énd-és-kéd-és) fn. tt. *bélénd-éskédés-t*, tb. *—ek*. Bujálkodás, paráználkodás.

BÉLÉNDÉSKÉDIK, (bél-énd-és-kéd-ik) k. m. *bélénd-éskéd-tem. —tél, —ett*. Bujálkodik, paráználkodik, mintegy erkölcsileg bolondoskodik. „És aki az elhagyottat vendi, beléndeskedik“ (moechatur). „Menden, ki elhagyja ő feleségét, és mást vend, beléndeskedik.“ Münch. cod. „Ne beléndeskedjél.“ (Non moechaberis).

BÉLÉNDÉSSÉG, (bél-énd-és-ség) fn. tt. *bélénd-éség-et*. Bujaság, paráznaság.

BELÉNDÉZKÉDIK, lásd BELÉNDÉSKÉDIK.

BÉLÉNDFŰ, (bélénd-fű) ösz. fn. l. BÉLÉND.

BÉLÉNDOLAJ, (bélénd-olaj) ösz. fn. lásd BÉLÉNDÉKOLAJ.

BÉLÉNDVONAT, (bélénd-vonat) lásd BÉLÉNDÉKVONAT.

BÉLÉNY, (bél-ény) fn. 1. lásd BÖLÉNY vagy BÖLÖNY, 2. falu Gömör megyében; helyr. *Bélénybe, —ben, —ből*.

BÉLÉNYÉS, férfi kn. tt. *Bélényés-t*, tb. *—ek*. Bellinus.

BÉLÉNYÉS, (bél-ény-és) mn. tt. *bélényés-t*, vagy *—et*, tb. *—ek*. 1) Belényekkel bővelkedő. *Belényes erdő, rengeteg*. 2) Mezőváros Biharban, helyr. *Belényes-re, —en, —ről*.

BELEOKIK vagy BELÉOKIK, ösz. k. Valamely dolognak, mesterségnek csinjába, módjába beletanul, kellő ügyességet, tapintatot, könnyüséget szerez benne, s mintegy beleokosodik. *Beleokni a jegyzői hivatalba. Beleokik a kalmárságba, kereskedésbe, pénzkezelésbe*. V. ö. OKIK.

BELEOKUL vagy BELÉOKUL, l. BELEOKIK.

BELEÖL vagy BELÉÖL, ösz. áth. 1) Folyadékba, különösen vízbe fojt. *Beleölte magát a Dunába. A rablók beleölték őt a kútba*. Szélesb ért. viszszahatólag életet veszt, belehal valamely dologba. *Beleölte magát a nehéz munkába*. 2) Valamire pazarlásig költ, és pedig siker nélkül, vagy veszteséggel. *Beleölte minden pénzét a játékba, holmi vállalatokba*.

BELEŐSZŰL, (bele-őszül) ösz. önh. Valamely állapot, munka, vállalat folytatásában ősszé lesz, illetőleg azt késő korig, vénségig üzi anélkül hogy bevégezné, beleagg. *Beleőszül a sok gondba, búba*.

BELEP, (be-lep) ösz. áth. Valamely térnek, testnek fölszinét, lapját befödi, betakarja. *A sürü por belepi a ruhát. A sáskák belepték a határt. A verebek belepik az asztagot*.

BELÉP, (be-lép) ösz. önh. 1) Lábát lépve beteszi valahová. *Belépni a szobába. Belépni a sárba, vízbe, kádba, sajtárba. Aki ide belép, az halál fia*. 2) Bizonyos állapotba helyezkedik, azt megkezdi. *Belépni az új hivatalba, szolgálatba. Belépni a férfi korba*. 3) Bizonyos időszakba ér. *Belépni a télbe, tavaszba*.

BELÉPDEL, (be-lépdel) ösz. önh. Aprózott, lassu léptekkel bemegy, bejön. *Lábhegyen belépdelni a szőnyeges padolaton*.

BÉLEPED, (bé-leped) ösz. áth. Lepelnem tkaróval beföd. V. ö. LEPEDŐ.

BELEPÉS, (be-lepés) ösz. fn. Betakarás, beborítás.

BELÉPÉS, (be-lépés) ösz. fn. Bemenés, bejárás. *Belépéskor a küszöbön megbotlani*.

BELÉPET, (be-lépet) ösz. áth. Eszközli, hogy valaki belépjen. V. ö. BELÉP.

BÉLEPLEZ, (bé-leplez) ösz. áth. Lepellel beföd, betakar. *Béleplezni az arczot, tükröt, képeket*. Átv. ért. apáczának beavat.

BÉLEPLEZÉS, (bé-leplezés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit bélepleznek; különösen szertartás, midőn valakit apáczává beavatnak.

BELÉPTIDÍJ, (be-lépti-díj) ösz. fn. Díj, melyet fizetni tartozik, aki bizonyos zártkörü mulatságba, pl. szinházba, táncvigalomba stb. bemenni akar. *Olcsó, drága, rendes, fölemelt beléptidíj.*

BELÉPTIJEGY, (be-lépti-jegy) ösz. fn. Barcza, vagy czédulaféle akár pénzen vett, akár ingyenes jegy, melynek előmutatása mellett valamely zártkörbe bemenni lehet.

BELERAGAD vagy BELÉRAGAD, ösz. önh. és áth. 1) Beletapad, horgas, kajcsos, vagy tapadó részeinél fogva belekapaszkodik valamibe. *A bogács, tüske beleragad a ruhába. A bojtorján beleragad a juhok gyapjába, a lovak sörényébe. A légy beleragad a hig szurokba.* 2) Áthatólag, sebesen, erőszakosan belerántani, belehúzni. *A megbokrosodott lovak a hintót beleragadták az árokba.* V. ö. RAGAD.

BELEROMLIK vagy BELÉROMLIK, ösz. k. Valamiben elromlik, sérülést szenved. *A kassa beleromlik a gazos, sásos fübe. A ló beleromlik az erős húzásba. Beleromlani a csüntelen lótásfutásba.*

BELEROZSDÁSODIK vagy BELÉROZSDÁSODIK, ösz. k. A rozsda miatt beszorul, beragad valamibe. *A kulcs belerozsdásodott a zárba, a kard a hüvelybe, a kés a csuklójába.*

BELERŐ, (bel-erő) ösz. fn. Lelki erő, mely különösen az akaró tehetség szilárdságában, elhatározásában, eltökélésében, s kitartásában rejlik; lelki szivosság, rugalmasság.

BELERÖGZIK vagy BELÉRÖGZIK, ösz. k. Szilárd makacssággal, szokássá vált gyakorlat következtében változatlan természetévé válik, meggyökeresedik.

BELÉRTÉK, (bel-érték) ösz. fn. Valaminek közösen s állandóan elismert valódi ára, kelendősége, mennyiben az akár anyagi, akár szellemi jeles tulajdonságainál fogva kitünő, kedves, s körülmények és viszonyok változásának nincs alávetve.

BELERUGTAT vagy BELÉRUGTAT, ösz. önh. 1) Rugtatva, azaz, sebes nyargalással belerohan. *Belérugtatni az ellenség táborába.* 2) Átv. ért. hebehurgya módon más szavába vág.

BELES, (bel-es) mn. tt. *beles-t*, vagy *—et*, tb. *—ek*. Aminek bele, magva, veleje van, kitünő értelemben véve; tömör, sürü beltartalmú. *Beles dió, mogyoró. Beles csont.*

BELES, falu Nyitra vármegyében; helyr. *Beles-re, —en, —ről.*

BÉLÉS, (bél-és) fn. tt. *bélés-t*, tb. *—ek*. Rétegesen összehajtogatott, vagyis réteges tésztasütemény, melynek tölteléke van. *Turós, káposztás bélés. Katonabélés. Gombás, hüvös, mondolás bélés. Sütött angyom bélest, nem adott belőle, elvitte a kertbe, tarka kakasnőbe.* Népdal.

BELESBELÜL, (beles-belül) ih. Legbelül, mintegy a bélnek beljében, (bel és belül). Olyan képzésü mint: *körülkörül.*

BELESÉNY, falu Biharban, tt. *Belesény-t;* helyr. *Belesény-be, —ben, —ből.*

BELESLEG, (bel-es-leg) ih. Belsőleg, belsőképen, belülről. Oly képzésü mint *mellesleg, fölösleg, oldalaslag, körösleg.*

BELESÜL vagy BELÉSÜL, ösz. önh. 1) Valami közé vegyülve azzal együtt megsül. *A kovászba esett légy belésült a kenyérbe.* 2) Átv. ért. valamely kezdett dologban, tervben, vállalatban fönakad, s mintegy belesülyed. *Belesült a beszédbe.* Ez értelemben eredetileg a *süled* vagy *sülyed* igével egy gyökről származik.

BELESZ, puszta neve Somogyban, tt. *Belesz-t*, helyr. *Belesz-be, —ben, —ből.*

BELESZAKAD vagy BELÉSZAKAD, ösz. önh. 1) Valamely test a talap beszakadtával leesik, lemerül a mélységbe. *A hídról beleszakadni a folyóba. Beleszakadni a farkasverembe.* 2) Húsásközben elszakadva egy része belülmarad. *A vödör beleszakadt a kútba. Nyilvés alatt a kender töve beleszakadt a kemény földbe.* 3) Nagy erőltetésben elszakad vagy végképen megromlik. *A kötél beleszakadt az erős csigásásba. Beleszakadni a nehéz emelésbe.*

BELESZALAD vagy BELÉSZALAD, ösz. önh. Bizonyos térbe, sürüség, tömeg közé szalad. *Az üldöző farkas beleszaladt a nádasba. A gyüt beleszaladt az ürgelikba.* Átv. ért. tolás, nyomás közben kellő irányából kicsuszamodva befuródik valamely testbe. *A kés, a villa hegye beleszaladt a tenyerébe.*

BELESZÁMLÁL vagy BELÉSZÁMLÁL, ösz. áth. Bizonyos mennyiség közé számlál. *Az úti kiadásokba a borravalókat is beleszámlálni. A községi lakosság összeirásába a katonákat és tanulókat beleszámlálni.*

BELESZERET vagy BELÉSZERET, ösz. önh. 1) Szoros értelemben vett szeretetet táplál vagy szerelemre gerjed valaki iránt. *Ezen szerény ifjuba mindnyájan beleszerettünk. Első látásra beleszeretni valamely nőbe.* 2) Valamely kedves tárgy megnyeri tetszését, s azt bírni óhajtja.

BELESZOKIK vagy BELÉSZOKIK, ösz. k. Bizonyos állapot viselésére, vagy munkára folytonos gyakorlás által némi könnyüséget szerez, s azt hajlamával, természetével megegyezőnek vagy legalább türhetőnek érezi. *Beleszokni a katonai életbe. Könnyü abba beleszokni, amihez kedvünk van.*

BELESZÓL, (bele-szól) ösz. önh. 1) Más beszédébe, mielőtt az bevégezné, közbeszól, belebeszél. 2) Valamely tanácskozásban, értekezésben a dologhoz szól, elmondja véleményét. *Ezen tárgyba majd mi is beleszólunk.*

BELESZÓLÁS, (bele-szólás) ösz. fn. Közbeszólás, hozzászólás. *Ebbe nincs beleszólásom.*

BELESZÓLÓ, (bele-szóló) ösz. fn. Mondanivaló bizonyos ügyben, mely minket is illet vagy érdekel. *Ehhez nekem is van beleszólóm.*

BELETALÁL vagy BELÉTALÁL, ösz. önh. 1) Megleli azon irányt, melyen haladva beér, bejut valahová. 2) Valamely eszközzel, fegyverrel bizonyos czélpontba lő, vág, dob, stb. 3) Németes kifejezéssel·

beletaláłni magát valamibe, am. ügyesen beleokulni, valaminek csínját, módját meglelni.

BELETANUL vagy BELÉTANUL, ösz. önh. Folytonos gyakorlás, tanulás által ügyességet szerez valamiben.

BELETELIK vagy BELÉTELIK, ösz. k. Teljesedéséig bizonyos idő szükséges, elmulik. *Több év beletelik, míg e munkát bevégezik.*

BELETÖRIK vagy BELÉTÖRIK, ösz. k. Erőszak vagy ellentállás által valamibe nyomulva eltörik, s a törött darab benne marad. *Az ék beletörött a kemény fába. Az ásó, kapa beletörik a köves földbe.* Átv. ért. *beletörik a kése*, am. vakmerő vagy gonosz vállalaton rajtaveszt.

BELETUD vagy BELÉTUD, ösz. áth. Számításközben valamit a többi közé foglal, mint kiegészítő részt hozzáad. *Évi bére, az ajándékokat is beletudva, kétszáz forintra megy. Az eltörött edények árát beletudni a cseléd bérébe.*

BELEÚN, (bele-ún) ösz. önh. Elveszti valamitől minden kedvét, belefárad, terhére van, nem kell neki többé, folytatni megszün. *Beleúnni a munkába. Beleúnt a feleségébe. Sok élvezés után beleúnt életébe.*

BELEÜTKÖZIK vagy BELÉÜTKÖZIK, ösz. k. A mozgásban levő test egy másik testtel visszataszító érintkezésbe jön. *Homlokával beleütközött a falba. A kocsitengely beleütközött a szegletkőbe. A hajó beleütközött a hídba.* V. ö. ÜTKÖZIK.

BELEÜTŐDIK vagy BELÉÜTŐDIK, ösz. belsz. Önkénytelenül egy másik testtel visszataszító érintésbe jön.

BELEVÁG, (bele-vág) ösz. áth. és önh. 1) Bizonyos eszköz élét valamely szilárd állományu, tömör, kemény testbe sújtja. *Belevágni a fejszét a fába, a kapát a földbe. Belevágni a kaszát a fűbe.* 2) Vágó eszközzel elmetélt részeket belekever, belehány valamibe. *A tököt belevágni a moslékba. A kolbásztöltelékbe holmi mócsingot, szalonnát belevágni.* 3) Átv ért. más szavát, beszédét hebehurgyán félbeszakasztja s mintegy ketté vágja.

BELEVÉNÜL, (bele-vénül) ösz. önh. Valamely állapot vagy dolog folytatása alatt megvénül; vén koráig üz, folytat valamit; beleöszül.

BELEVER vagy BELÉVER, ösz. áth. Valamely testet többszörös ütéssel benyom egy másikba. *A szeget beleverni a falba. A czöveket, kárót beleverni a földbe.* Átv. ért. valaminek fölfogására vagy megtanulására erőszakos módon rábír valakit, vagy sok oktatással, magyarázással emlékezetébe nyom valamit. *Alig bírtam beléverni a fejébe.*

BELEVESZ vagy BELÉVESZ, ösz. önh. m. *beleveszett.* 1) Belehal. *Beleveszett a Dunába.* 2) Különösen nagy eröltetés, munka következtében, mielőtt bevégezné, meghal. 3) Valakibe czivakodólag beleköt. *Ha részeg, belevesz legjobb barátjába is.* V. ö. VESZ.

BELEVÉSZ vagy BELÉVÉSZ, ösz. áth. m. *belevett.* Visszaható névmással am. valamely testbe belefuródik, megfészkeli magát benne, beleragad, beleszivárog. *A moly beleveszi magát a ruhába. A büdösféreg belevette magát a falak hasadékaiba. A szúr beleveszi magát a padolatba.* V. ö. VÉSZ.

BELEVESZT vagy BELÉVESZT, ösz. áth. és önh. 1) Beleöl, beleemészt valamibe. *A macskakölyköket beleveszteni a vízbe.* 2) Önhatólag, valamiben kárt vall, nevezetesen bizonyos üzérkedésben, eladásban. *Beleveszett mint Bertók a csikban.* Km.

BELEZNA, (1), fn. tt. *belezná-t*, tb. —*k*. Bodrogközben, Somogyban és Székelyföldön am. gáncs a vászonban, midőn a bélfonal rendetlenül szövődik bele, vagy a föltekert szálakból egy elszakad, s rést hagy a vásznon. Néhott *bilizna* és *velizna*.

Elemezve valószinüleg am. *belező ina*, azaz a bélfonal informa kinövése. A szláv nyelvészek szerint *bielizna* fehérneműt jelentene, de ennek a magyar értelemben használt beleznával semmi rokonsága.

BELEZNA, (2), falu Somogy megyében; helyragokkal: *Belezná-n*, —*ra*, —*ról*.

BELEZNÁS, (belezna-as) mn. tt. *belezná-s-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. A bélfonal rendetlen beszövődése miatt gáncsos vagy az eső miatt megránczosodott. *Belezнás vászon.*

BELEZNÁSODIK, (belezna-as-od-ik) k. m. *belezнásodtam*, —*tál*, —*ott*. Gáncsos fonalúvá lesz, akár a szövésben, akár megázás következtében. *Megbelezнásodik a bikla*, azaz vászonszoknya. Somogyi kifejezés.

BELEZSÉNY, falu Bihar megyében; helyr. *Belezsény-be*, —*ben*, —*ből*.

BÉLFA, (bél-fa) ösz. fn. Azon függőleges fa, mely a járom közepén fölfelé nyúlik. *Czifrázott, vörösre festett hegyü bélfa.*

BÉLFÁJÁS, (bél-fájás) ösz. fn. Mindenféle fájdalom, csikarás, mely a beleket bántja. V. ö. BÉKIFÁJDALOM.

BÉLFÁJÓS, (bél-fájós) ösz. mn. és fn. Bélfájásban szenvedő.

BÉLFAL, (bél-fal) ösz. fn. Toldalékfal, mely más falhoz erösítő támaszul ragasztatik, s annak mintegy béllésül szolgál. Különösen a várépítésben azon falak, melyekkel a földbástyákat megerősítik.

BÉLFEKÉLY, (bél-fekély) ösz. fn. Fekélyféle nyavalya, mely a belekben szokott keletkezni. V. ö. FEKÉLY.

BÉLFENE, (bél-fene) ösz. fn. Fene, azaz ráknemü bántalom, mely a belekben rágódik. V. ö. FENE.

BÉLFENYÉR, falu Bihar megyében; helyragokkal: *Bélfenyér-en*, —*re*, —*ről*.

BÉLFÉREG, (bél-féreg) ösz. fn. Általán mindenféle férgek, melyek az állatok beleiben képződnek és élnek.

BÉLFODOR, (bél-fodor) ösz. fn. A hashártyának megkettőztetése, mely fodros alakja miatt nevezetik bélfodornak.

BÉLFODORMIRÍGY, (bél-fodor-mirígy) ösz. fn. A bélfodor lapjai között levő mirigyek. V. ö. MIRÍGY.

BÉLFONAL, (bél-fonal) ösz. fn. Azon fonal, melyet a takácsok, a hosszában fölhúzott fonalak közé szőnek, s mely a vásznat kiegészíti s annak mintegy belét képezi. Máskép: *ontok.*

BÉLFONALCSÉVE, (bél-fonal-cséve) ösz. fn. Cséve, azaz orsóforma eszköz, melyről a bélfonalat ideoda keresztülöltögetve a vászonba beszövik.

BELFORGALOM, (bel-forgalom) ösz. fn. Belkereskedés, vagyis valamely ország vásári czikkeinek saját határain belül folytatott adásvevése.

BELFÖLD, (bel-föld) ösz. fn. Azon ország, haza, melyben lakunk, ránk nézve belföld, a többi mind külföld.

BELFÖLDI, (bel-földi) ösz. mn. Országunkból való, hazai, honi. *Belföldi termények. Belföldi iparművek, áruk.* Ellenkezője: *külföldi, idegen.*

BELGA, fn. és mn. 1) Nemzetiségre nézve belgiumi lakos. 2) Ezen nemzetbelieket illető, azokra vonatkozó, nálok divatos stb. *Belga alkotmány. Belga nyelv.*

BELGAHON, BELGAORSZÁG, (belga-hon, belga-ország) ösz. fn. Lásd BELGIUM.

BELGÁT, (bel-gát) ösz. fn. Árvíztől fenyegetett vidékeken azon gátak, melyek a fő vagy legszélső gáton belül emeltetnek.

BELGÉCS, (bel-gécs) ösz. fn. Bizonyos indiai állatok belében nőni szokott kőképlet, továbbá ehhez hasonló kőnemű ásvány. (Bezoar).

BÉLGILISZTA, (bél-giliszta) ösz. fn. A belekben tartózkodó gilisztaféreg. V. ö. GILISZTA.

BELGIUM, fn. tt. *Belgium-ot.* Európának a nyugoti tengerre dőlő egyik királysága, hajdan austriai Németalföld.

BÉLGÖRCS, (bél-görcs) ösz. fn. Nyavalya, mely a belek kínos öszvehúzásában és csikarásában áll, köznyelven: *kólika.*

BÉLGYOMORSÉRV, (bél-gyomor-sérv) ösz. fn. Sérvnemű betegség a belekben és gyomorban egyszersmind.

BÉLGYULADÁS, (bél-gyuladás) ösz. fn. A belekben öszvetorlódott vér miatt támadt nyavalya.

BELHÁBORU, (bel-háboru) ösz. fn. Polgári háboru, midőn ugyanazon haza lakosai meghasonolván, egymás ellen fognak fegyvert.

BELHÁM, (bel-hám) ösz. fn. A takonyhártyát takaró hám, vagyis vékony hártya.

BÉLHÁNYÁS, (bél-hányás) ösz. fn. Kínos nyavalya, midőn a bél alsó vége bezáródik, s az emésztet rendes úton nem takarodhatik ki. Orvosi köznyelven: *miserere.*

BÉLHÁRTYA, (bél-hártya) ösz. fn. Vékony, ágy és gyönge burok, mely az egész bélt betakarja.

BELHÉJ, (bel-héj) ösz. fn. A fának azon puhább nemü része, mely a kéreghez legközelebb fekszik.

BÉLHÚR, (bél-húr) ösz. fn. Húr, mely némely állatok különösen juhok beléből készül, különböztetésül más anyagból, pl. rézből, vasból csinált húroktól.

BÉLHURKA, (bél-hurka) ösz. fn. Rövid, széles bél az emberi s több más állati testben, mely az alfelig lenyúlik, s az ételek salakja vagyis bélsár kitakarítására szolgál.

BÉLHÚRSZÁLACS, (bé-húr-szálacs) ösz. fn. Bélhúrból csinált, vékony gyertyaszálhoz hasonló készület, mely csöves fekélyek, nevezetesen a húgycső kitágítására használtatik. (Bougie).

BÉLHÚS, (bél-hús) ösz. fn. A marha hátán a lép körül elnyúló porhanyó hús.

BELHUSZÁR, (bel-huszár) ösz. fn. Huszáros jelmezben járó díszszolga, az urasságok mellett. *Grófok, püspökök belhuszárai.*

BÉLHUZAM, (bél-huzam) ösz. fn. L. BÉLCSATORNA.

BELIGAZGATÁS, (bel-igazgatás) ösz. fn. Az ország belügyeit intéző, rendező igazgatás.

BELIM, l. BELÉND.

BELINGÉR, (bel-ingér) ösz. fn. Természeti ösztön, mely az embert s más állatokat bizonyos működésekre izgatja.

BÉLISZAM, (bél-iszam) ösz. fn. Iszam, azaz szakadásféle baj a belekben, a bélnek rendes helyzetéből kimenülése.

BELISZTÉZ, (be-lisztéz) ösz. áth. Liszttel behint, befehérít, bemázol. *Belisztezni a kisasztott kenyértésztát. Belisztezni a ruhát a malomban. Orcáját belisztezni.*

BELJEBB, (bel-e-ebb) ih. Tovább befelé, mélyebbre, valaminek belsejéhez közelebb. V. ö. BELE.

BÉLJÓS, (bél-jós) ösz. fn. A régi görög és római pogány szertartásoknál szolgáló pap, ki az áldozati barmok beleiből jövendőt mondott.

BÉLJÓSLÓ, (bél-jósló) l. BÉLJÓS.

BELKAPCSOLAT, (bel-kapcsolat) ösz. fn. Kapcsolat, mely valamely szövevényes szerkezetü münek, pl. órának, malomnak, gépnek stb. részeit kellőleg öszveköti.

BÉLKERÉK, (bél-kerék) ösz. fn. A malom belsejében forgó száraz nagy kerék, különböztetésül a vízben forgó külkeréktől, vagy mint néhutt nevezik, *kilségtől.*

BÉLKORGÁS, (bél-korgás) ösz. fn. Korgás, melyet a belekben koválygó szelek okozni szoktak.

BELKŐ, (bel-kő) ösz. fn. A húgyhólyagban termő kórnemü kőképlet.

BÉLKŐ, (bél-kő) ösz. fn. Kőkeménységü képlet, mely a belekben teremni szokott.

BELKÖLDÖK, (bel-köldök) ösz. fn. A mag belső hártyáján azon pont, melyből a csira kifakad.

BELKÖR, (bel-kör)) ösz. fn. Karikás réteg a fákon, mely évenként szaporodik, s melynek száma szerint a fák korát meghatározni szokták: máskép: *gyürü.*

BÉLKÖSZVÉNY, (bél-köszvény) ösz. fn. Köszvényféle nyavalya, mely a beleket bántja.

BÉLL, (bél-el) áth. m. *béll-ett*, htn. —*eni*. Belül hozzávarr, hozzátold, hozzáragaszt valamit, mely

mintegy belet képez. *Posztó ruhát selyemmel, vászonnal bélleni. Téli öltönyt báránybőrrel bélleni. Falat deszkával bélleni. Bútorokat bélleni.*

BÉLLANTORNA, (bél-lantorna) ösz. fn. A beleket boritó reczés hártya.

BELLE, népes puszta Pozsony megyében; helyragokkal: *Bellé-n, —re, —ről.*

BELLEFALVA, l. BÉLEFALVA.

BELLEG, (1), (bel-leg) fn. tt. *belleg-ét.* A test részeinek belső tömöttsége, sűrüsége, mely annak külső terjedelméhez képest nagyított arányban áll. (Intensitás). Oly alkotásu új szó, mint: *felleg, jelleg.*

BELLEG, (2), (bel-leg) ih. Belsőkép, belülről véve a dolgot; szokottabban: *belsőleg.*

BÉLLEJÁRÁS, (bél-le-járás) ösz. fn. L. BÉLISZAM.

BELLEN, (ber-len) ösz. fn. Borzas len, mintegy berzes, berzenkedő szálu len. Itt az eredeti *r* áthasonul *l*-re, mint a *pallag* (parlag), *talló* (tarló), *olló* (orló) szókban.

BELLENKÉDIK, (b-ellenkédik) am. ellenkedik. Gyöke *bellen*, ikerítve előfordul a játszó gyermekek nyelvében: *ellenbellen.*

BELLÉR, (ber-él-ér) fn. tt. *bellér-t*, tb. *—ék.* A székelyeknél s néhutt Magyarországban is am. marha-, sertéskereskedő, egyszersmind hentes. Gyöke a csereféle adásvevésre vonatkozó *ber, bere*, mely a *cserebere, csereberél* ikerített szókban közdivatu. Hasonló értelemben használtatik a szláv eredetü *kupecz.*

BELLÉRKÉDIK, (ber-él-kéd-ik) k. m. *bellérkédtem, —tél, —ett.* Marhákkal kereskedik, csereberél, adveasz.

BÉLLÉS, (bél-el-és) fn. tt. *béllés-t*, tb. *—ék.* 1) Varrás, toldás, tömés, behúzás, mely által valamit bellenek. *A téli ruha béllését szücsre bizni.* 2) Azon anyag, vagy kelme, melyet valaminek belső oldalához varrnak, toldanak, vagy belsejébe tömnek. *Selyemből, vászonból, flanelből, báránybőrből való béllés. Dolmány-, nadrág-, köpönyeg-béllés. Elrongyolott a ruha béllése. Fenyűfa-, diófabéllés a szekrényben. Lefoszlott a szekrény béllése.* V. ö. BÉLL.

BÉLLÉSPARKET, (béllés-parket) ösz. fn. A parketféle kelme egyik neme, melyet ruhabéllésül használnak.

BÉLLÉSSZÖVET, (béllés-szövet) ösz. fn. Ruhát bélleni való mindenféle, pl. selyem, len, pamut stb. szövet.

BÉLLÉSTAFOTA, (béllés-tafota) ösz. fn. Béllésnek való tafotaselyem.

BÉLLÉSTELEN, (bél-el-és-telen) mn. tt. *béllésteln-t*, tb. *—ék.* Aminek béllése nincs, egy rétü. *Béllésteln nyári nadrág. Béllésteln szekrény.*

BÉLLÉSVÁSZON, (béllés-vászon) ösz. fn. Silányabb szövetü, és gorombább vászon, mely egyedül béllésnek használtatik.

BÉLLET, (bél-el-et) fn. tt. *béllet-ét*, l. BÉLLÉS 2).

BÉLLETDESZKA, (béllet-deszka) ösz. fn. Deszka, mely az építésnél, és bútorokban béllés gyanánt szolgál. Ily bélletdeszkák vannak az ablak- és ajtóközökben, és a szekrényekben, melyeknek külseje sikárlott fából van, belülről pedig másfélével húzatnak be.

BÉLLETFA, (béllet-fa) ösz. fn. Mindenféle fa, nevezetesen deszka, melyet az építésban és bútorok készítésében béllési anyagul használnak.

BÉLLETLEN, (bél-el-etlen) mn. tt. *béllétlen-t*, tb. *—ék.* Ami nincs megbéllve, bélléstelen. *Béllétlen nadrág. Béllétlen szekrény, ajtóköz.* Használtatik határozóúl is *béllétlenül* helyett.

BÉLLÉTT, (bél-el-ett) mn. tt. *béllétt-et.* Ami béllve van, bélléses. *Selyemmel, vászonnal béllett ruha. Bárány-, róka-, farkas-bőrrel béllett téli köntös. Iharfával béllett szekrényajtó. Dészkával béllett falak a magtárban.* Átv. ért. *béllett száju*, am. vastag, kidudorodó ajakú. *Széllel béllett ruha*, am. bélléstelen, szellős, bugyogós, vékony, foszlány ruha, mely meleget nem tart.

BÉLLOB, (bél-lob) ösz. fn. l. BÉLGYÚLADÁS.

BÉLLY, l. BÉLY.

BÉLLYE, falu Baranya megyében; helyragokkal: *Béllyé-n, —re, —ről.*

BELMAGV, (bel-magv) ösz. fn. A magnak belső állománya, melyben a csira lényege rejlik.

BÉLMEZŐ, puszta Erdélyben, Felső-Fehér megyében; helyr. *Bélmező-n, —re, —ről.*

BÉLMIRÍGY, (bél-mirígy) ösz. fn. Az állati bélben levő mirigyek. V. ö. MIRÍGY.

BELMUTATÓ, (bel-mutató) ösz. fn. Az óra belsejében levő mutató, melyet előre vagy hátra lehet igazítani, amint t. i. az óra késik vagy siet. (Directorium).

BELOCSOL, (be-locsol) ösz. áth. Szerteszórt, fecskendezett, különösen tenyérből öntözgetett vízzel vagy más folyadékkal benedvesít. *Az udvart, utczát seprés előtt belocsolni. Belocsolni a vasalandó fehérruhát. Belocsolni a cserépben nevelt virágokat.*

BELOCSOLÁS, (be-locsolás) ösz. fn. Szerteszórt, fecskendezett folyadékkal beöntözés.

BÉLOKÁDÁS, (bél-okádás) ösz. fn. l. BÉLHÁNYÁS.

BÉLOLLÓ, (bél-olló) ösz. fn. Sebészi eszköz a sérvmetszési mütételeknél.

BELOMBOSODIK, (be-lombosodik) ösz. k. Lombjai azaz levelekkel díszlő ágai nőnek, szaporodnak. *A lebotolt fűzfák sürüen belombosodnak.*

BELOMBOZ, (be-lomboz) ösz. áth. Lombokkal, zöld ágakkal betakar, befüd. *Belombozni az ebédlő sátort, az ablakokat.*

BELOP, (be-lop) ösz. áth. Tilalom ellen a vámvonalakon, harminczadokon valamely tiltott árut becsempész, illetőleg a kellő járadékot vagy fogyasztási adót le nem fizetve bevisz. *Külföldi kelméket, árukat, dohányt belopni.* Máskép: *becsempész, becsen.*

BELOPAKODIK, (be-lopakodik) ösz. k. Lopva, azaz, alattomban, észrevétlenül, a határöröket kike-

rülve besurran, beveszi magát valahová, tolvaj módjára becsúszik.

BELOPÁS, (be-lopás) ösz. fn. Becsempészés, valamely árunak, tiltott portékának a vámvonalon titkos behozása, vagy beszállítása.

BELOPÓDZIK, (be-lopódzik) ösz. k. l. BELOPAKODIK. *A tolvaj belopódzott a szobába. A gyermekek belopódznak a gyümölcsös kertbe.*

BELOVAGOL, (be-lovagol) ösz. önh. és áth. 1) Lóháton ülve bemegy, benyargal valahová. *Faluról belovagolni a városba.* 2) Bizonyos tért, tájt lóháton bejár, beutaz, bekalandoz. *Belovagolni az egész határt.*

BELŐ, (be-lő) ösz. önh. és áth. 1) Tárgyesetes viszonynév nélkül általán szólva am. bizonyos tér belsejébe irányzott lövést tesz. *Belőni a várba, a sáncba.* 2) Elsütött ágyuból, puskából golyót, s más lőszereket beröpít valamely térbe, czélpontba. *Tüzes bombákat belőni a várba.* 3) Ugyanazon szerekkel betör, betaszít valamit. *Belőni a kaput, az ablakot.*

BELÖK, (be-lök) ösz. áth. Lökve betaszít, beröpít, bevet valamit, vagy valakit. *Gallérjánál fogva belökték a vízbe.* V. ö. LÖK.

BELÖKÉS, (be-lökés) ösz. fn. Lökve végbevitt betaszítás, bevetés.

BELŐL, (bel-ő-el) ih. Valaminek belsejéből kifelé tartó irányban. Megfelel e kérdésre: *honnan?* s különbözik tőle a *hol?* kérdésre felelő: *belül.* „És ő belöl (de intus) felelvén" Münch. cod. Luk. 11. *Honnan hozsam ki? Onnét belől. Hol van? Ott belül.* Személyragozva: *belőlem, belőled, belőle* stb. *Nem vehettem ki belőle, mit akar.* Ekkor nem helyre vonatkozik, hanem tárgyra, alanyra, melyből valami ered, származik, alakul, pl. *Belőlem bolondot ne csinálj. Belőled jeles ügyvéd vált volna. Azt hallottam felőle, semmi sem lesz belőle.* Km. *Istenem, mi lett belőle!* Innen származott az összevonzott névmódosító *ből*, vastaghangon *ból*, egyébiránt a régiek mint ilyet ép alakjában is használták, pl. a régi halotti beszédben. „Kit úr ez napon ez hamos világ *tömnöczebelől* mente" e h. *tömnöczéből;* vastaghangon *balól.* „És kénszerejték egy néminemő cireniai embert Simont, a *falubalól* (faluból) jövőt." Münch. cod. Márk. 15. „Hogy *föld belöl* kenyeret kihozj." CHI. ének a Zsoltárokból. (Kesztheli codex).

BELŐTE, (bel-ő-te) fn. tt. *belőtét*, tb. *belőték*. Növénytanban am. belső hártya, mely a növénymagot közvetlenül takarja. (Pericarpium). Képzésre olyan, mint a szintén növényeket jelentő: *csepőte, hüvelyéte, csemete, csimota.*

BELÖVEL, (be-lövel) ösz. áth. Csőalaku eszközből befú, betaszít, befecskend, berepít valamibe valamit. *Bodzapuskából viset belövelni az ablakon.* Különösen orvostani ért. valamely híg szert befecskend, pl. az alfelbe, orrba, hugycsőbe, torokba, vagy sebbe.

BELÖVELÉS, (be-lövelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit belövelnek valahová vagy valamibe. V. ö. BELÖVEL.

BÉLPOKLOS, (bél-poklos) ösz. mn. és fn. Bélpokolságban szenvedő kór, egyszerüen *poklos.* V. ö. BÉLPOKLOSSÁG.

BÉLPOKLOSSÁG, (bél-poklosság) ösz. fn. Hajdan Napkeleten, kivált a zsidóknál uralkodott ragályos kórság, mely tulajdonkép undok bőrkütegekből állott. (Lepra).

BELRÉSZ, (bel-rész) ösz. fn. Az állati test minden részei, melyek a test belsejében foglaltatnak, és így nem csak a gyomor és belek, hanem az úgynevezett zsigerek is, a máj, lép, vese, szív, stb.

BELRÉSZTANÍTMÁNY, (bel-rész-tanítmány) ösz. fn. A boncztan azon ága, mely a belrészek ismertetését tárgyazza. Újabb néven: *zsigertan* vagy *tanítmány.*

BÉLSÁR, (bél-sár) ösz. fn. A megemésztett ételek salakja, sepreje, mely ganajalakban a végbélen kitakarodik. *Sürü, kásás, kemény, híg bélsár.*

BÉLSÁRSIPOLY, (bél-sár-sipoly) ösz. fn. Sipolyféle nyilás, melyen a bélsár kiürül. V. ö. BÉLSÁR.

BÉLSEB, (bél-seb) ösz. fn. A bélben támadt vagy okozott seb.

BÉLSEBÉS, (bél-sebés) ösz. mn. Kinek seb támadt a bélében. Vadászok nyelvén, mondatik vadról, melynek bélén lövéssel, vagy szúrással sebet ejtettek.

BÉLSÉRV, (bél-sérv) ösz. fn. Bélszakadás, béliszam, tökösség, húrosság.

BÉLSÍPFEKÉLY, (bél-síp-fekély) ösz. fn. Belekbe magát beevő csöves fekély.

BÉLSIPOLY, (bél-sipoly) ösz. fn. l. BÉLSÍPFEKÉLY.

BELSŐ, (1), (bel-ső) mn. fokozva: *belsőbb, legbelsőbb.* 1) Ami valamely test, tér, tömeg, sokaság részei között belül van. Ellenkezője: *külső*, ami valamit körülvesz, beföd, eltakar, a középponttól kiesik stb. *Belső város*, melyet falak vagy külső városok kerítenek. *Belső ruha*, melyet más ruhák takarnak, mely a testhez ér. *A malom belső és külső részei.* 2) Mondjuk hivatalról, rangról, illetőleg azt viselő személyről, aki az illető igazgatás, kormány ügyeibe mélyebben be van avatva. *Belső tanács, és külső tanács* a régi városi szerkezetben. *Belső titkos tanácsos.* 3) Mondjuk azolga állapotu személyekről, akik közvetlenül uraik, uraságaik mellett müködnek, s azok egyenes szolgálatára állanak. *Belső inas, huszár, szakács.* 4) Szoros összeköttetésü, viszonyú. *Belső barátságban, ismeretségben lenni valakivel.* 5) Az igába fogott ökrök közül az, mely jobbfelül van befogva, máskép: *hajszás.* A balfelül befogott *külső* vagy *csálés.*

BELSŐ, (2), (bel-ső) fn. tt. *belső-t*, tb. —*k.* Személyragozva: *belsőm, belsőd, belsője*, vagy *belseje, belsőnk, belsőtök, belsőjök*, vagy *belsejök.* Valaminek közepső része, veleje, lelke, lényege. *A kenyér belseje sületlen, külseje égett. A vár belsejébe szorult hadak. Szivednek belsejébe látok.*

BELSŐKÉP, (belső-kép) ösz. ih. A dolgot belülről tekintve, a dolog velejére nézve. *Belsőkép semmi változás nem történt a házon, csak külsőkép.*

BELSŐLEG, (bel-sŏ-leg) ih. l. BELSŐKÉP.

BELSŐNY, (bel-sŏ-ny) fn. tt. *belsőny-t*, tb. —*ök*. Valaminek belső állománya, lényege, mivolta.

BELSZABADSÁG, (bel-szabadság) ösz. fn. A gyakorlati észnek, vagy akaratnak azon tulajdonsága, melynél fogva munkásságát külső erőszaktól menten intézheti, saját határozatai s eltökélése szerint.

BÉLSZAKGATÁS, (bél-szakgatás) ösz. fn. Beleket kinzó, gyötrő csikarás, csipedés, éles, metsző fájdalom.

BELSZAKÁCS, (bel-szakács) ösz. fn. Szakács, ki különösen az uraságí asztalra főz. Különbözik tőle nagyobb úri házaknál az *udvari szakács*, t. i. az udvari tisztek és cselédek számára főző.

BÉLSZAKADÁS, (bél-szakadás) ösz. fn. lásd BÉLSÉRV.

BELSZÉL, (bel-szél) ösz. fn. Könyvnyomtatók és könyvkötők nyelvén jelenti azon közt, mely a kiterjesztett íven a betűoszlopok között üresen hagyatik, t. i. a bekötés végett.

BELSZERKEZET, (bel-szérkézet) ösz. fn. Több alkatrészekből álló akár anyagi akár erkölcsi vagy szellemi egésznek, illetőleg műnek belső elrendezése, alkotása, elhelyezése stb. *Gépek, házak belszerkezete. Ország belszerkezete.* V. ö. SZÉRKÉZET.

BELSZÍN, (bel-szín) ösz. fn. Valamely testnek, különösen szövetnek azon színe, melyet belső oldala vagy része mutat.

BELSZOLGA, (bel-szolga) ösz. fn. Uraságí cseléd, inas, stb. ki az uraság személyét legközelebbről illető szolgálatokat teszi, pl. urát öltözteti, vetközteti, stb.

BELSZÓZAT, (bel-szózat) ösz. fn. Az öntudatnak, a lelkiismeretnek intelme, figyelmeztetése, mely az iránt nyilatkozik, ha tegyünk-e, ne tegyünk-e valamit.

BELSZÖG, (belszög) ösz. fn. A szögnek belső része, vagy a többi szögök között az, mely belül fekszik. V. ö. SZÖG.

BÉLTAKONY, (bél-takony) ösz. fn. A belekben képződni s öszvegyülni szokott sürü nyálkaféle állomány, valamint a beleket belülről takaró nyálka.

BELTARTALOM, (bel-tartalom) ösz. fn. Ami valaminek belsejében foglaltatik. Egyszerüen: *tartalom.*

BÉLTEK, mezőváros Szatmárban; NYÍR—, falu Szabolcs megyében; helyr. *Béltek-re*, —*en*, —*ről*.

BELTELEK, (bel-telek) ösz. fn. Köznyelven: belsőtelek, azaz, bent a helységben, városban levő házhely, különböztetésül a *kül-* vagy *külsőtelektől*.

BELTERJ, (bel-terj) ösz. fn. A test belső részeinek, tömegének mennyisége, mely a külső terjedelemmel, vagy is külterjjel nincs mindig arányban, pl. a szivacs és gránitkő belterjeik igen különbözők, ha külterjeik egyarányosak is. Átvitetik e szó értelme a szellemi tárgyakra is, pl. belterje van a tudománynak, ha mély, alapos; külterje van, midőn sokféle tárgyra elágazik.

BELTERJES, (bel-terjes) ösz. mn. Ami belsőleg tömött, magában sokat rejtő. Szellemi értelemben: mély, alapos, okszerü. *A cserfa belterjesebb a fűzfánál, az arany a résnél. Egyik ember tudománya belterjesebb, a másiké külterjesebb.*

BELTERJILEG, (bel-terjileg) ih. 1) Tömöttség tekintetéből, a belső részek mennyiségére nézve. *Ezen test belterjileg többet ér a másiknál.* 2) Alaposan, mélyen, okszerüleg. *Ismereteit belterjileg szaporítja.*

BÉLTISZTÍTÓ, (bél-tisztító) ösz. mn. Ami a belet vagy beleket tisztítja, illetőleg a fölösleges nyálkát, és bélsárt a maga útján kitakarítja. *Béltisztító szerek.* Használtatik főnevül is. *Béltisztítót rendelni, bevenni.*

BELTOK, (bel-tok) ösz. fn. l. BELŐTE.

BELTÖLTÉS, (bel-töltés) ösz. fn. l. BELGÁT.

BÉLTÜREM, (bél-türem) ösz. fn. A bélhuzam egy részének belecsúszása a másikba, mely előtte, vagy utána van.

BELUCSKOL, (be-lucskol) ösz. áth. Vízzel, vagy más nedvvel, folyadékkal bemocskol. *A szüretelők belucskolják ruháikat. A vadászokat belucskolja a reggeli harmat, a gyalogutasokat az eső.* V. ö. LUCSKOL.

BELUCSKOLÁS, (be-lucskolás) ösz. fn. Vízzel, vagy más nedvvel bemocskolás.

BELÚGOZ, (be-lúgoz) ösz. áth. Lúgba belemárt, belefőz, lúggal leönt, leforráz. *Belúgozni a szennyes ruhákat. Belúgozni súroláskor a padlót.* V. ö. LÚG.

BELÚGOZÁS, (be-lúgozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit leginkább mosás, szapulás, tisztázás végett belúgoznak.

BELÜGY, (bel-ügy) ösz. fn. Ügy, mely bizonyos családnak, testületnek, országnak stb. belszerkezetét, belállapotját, belső dolgait illeti. *A család belügyei annyira elfoglalják, hogy másra alig marad ideje. Belügyek minister.*

BELÜGYÉR, (bel-ügyér) ösz. fn. Belügyi minister.

BELÜGYI, (bel-ügyi) ösz. mn. Belügyekot tárgyazó, belügyekre vonatkozó, azokat illető. *Belügyi ministerium.*

BELÜKKEN, (be-lükken) ösz. önh. Lükkenve, azaz, megbotolva bevetődik, beesik, berohan valahova. *Belükkenni az árokba, csatornába, sárba, kátyolba, gödörbe. A magas küszöbről belükkenni a szobába.* V. ö. LÜKKEN.

BELÜL, (bel-ül) ih. és névutó. Megfelel e kérdésre: *hol?* am. bent, a belső vagy befelé levő részen, vagy részeken. *Kivül lévén nem láthatám, mi történt belül. Fáj a szívem kivül belül, bánat lepi mindenfelül.* Népdal. *Maradj te belül, én majd kivül őrt állok.* Mint névutó az illető nevekhez *n, on, en, ön* ragokat kiván. *Sorompón, korláton belül. Kerítésen, udvaron belül.* Különböztetés végett v. ö. BELŐL.

BELÜLRŐL, (bel-ül-ről) ih. Valamely testnek, térnek belsejéből kifelé tartott irányban. *Belülről jön a büdös szag. A fák belülről kezdenek rohadni. Belülről kiáltó hang.* Egyszerüen: *belől*, l. ezt.

BÉLVÁGÁS, (bél-vágás) ösz. fn. Sebészi műtét, midőn a bél romlott része metsző eszköz által elválasztatik az egészségestől.

BÉLVARRÁNY, (bél-varrány) ösz. fn. A felhasított bélrészeknek tű és fonalszálak által összefoglalásából vagy varrásából eredett műtét.

BÉLVARRÁS, (bél-varrás) ösz. fn. A szétvált bélrészek összefoglalása tű és fonalszálak által.

BÉLVÉSZ, (bél-vész) ösz. fn. Beleket emésztő sorvadás, aszkórság.

BELVILLONGÁS, (bel-villongás) ösz. fn. Veszekedéssé, küzdelemmé elfajult meghasonlás valamely testület tagjai, vagy ugyanazon ország polgárai között. V. ö. VILLONGÁS.

BÉLVIRÁG, (bél-virág) ösz. fn. lásd CSEPLESZHÁJ.

BELVISZÁLY, (bel-viszály) ösz. fn. Viszály, azaz meghasonlás, a családi, testületi, társadalmi tagok, különösen az ország polgárai között. Ennek nagyobb foka a belvillongás.

BELVIZEK, (bel-visek) ösz. több. fn. Általán gyógyvizek, ásványvizek, melyek bizonyos ország határain belül találtatnak, milyek országunkra nézve, a szulini, füredi, stb. savanyú, a budai, pőstyéni, trencsini, stb. hévvizek.

BÉLY, (1), fn. tt. *bély-t*, tb. *—ek*. Általán bizonyos testek közepe, belső része, veleje, szokottabban l. BÉL.

BÉLY, (2), falu Zemplén megyében; helyragokkal: *Bély-en*, *—re*, *—ről*.

BÉLYE, falu Gömör, és puszta Pozsony megyében; helyr. *Bélyé-n*, *—re*, *—ről*.

BÉLYEG, fn. tt. *bélyeg-et*. Némely szójárásokban *billeg*, *billyeg*, *bélyog*, *bílyog*, *billog*. 1) A barmokra, vagy némely eszközökre s más egyebekre is tüzes vassal sütött jegy, nevezetesen betű, számjegy, stb. *Lóbélyeg*, *ökörbélyeg*, *hordó-*, *kád-*, *sajtárbélyeg*. *Bélyeget ütni*, *sütni a tinó farára*. 2) Szélesb ért. minden jegy, mely valamit másoktól megkülönböztet, nevezetesen a) természeti kitünő jegy, pl. foltok az emberi arczon, b) mesterséges jel, milyen pl. a kiszolgált katonák rézjegye, vagy kéregetésre fölszabadított koldusok barczája, c) nyomtatás, vagy szövés, vagy varrás által készült jegy, pl. *takácsbélyeg*, *papírbélyeg*, *fehérruha-bélyeg*, *edénybélyeg*, d) festett, mázolt jegy. *Zsákbélyeg*, *ponyvabélyeg*, e) hivatalos jegy, mely vámokon, harminczadokon az árukra tétetik, úgy szinte, mely kölcsönös szerződőlevelekre, s egyéb irományokra üttetik vagy ragasztatik a végett, hogy nagy biztossággal bírjanak, tulajdonképen, hogy a szerződő, folyamodó stb. felektől adó vétessék. 3) Átv. ért. az emberi léleknek valamely kitünő tulajdonsága, mely különös egyediségére mutat, jellem.

Mennyiben a bélyeg oly jegyet jelent, mely a testbe bele van sütve, nyomva, vagyis mely általán annak állandó beltulajdonságát mutatja: valószinű, hogy gyöke *bel* vagy *bél*, vagy *bély* melyből *eg* képzővel lett *bély-eg*, mint: *üreg*, *sereg*, *kéreg*, *méreg* stb. Vagy talán a *bel-jegy* összetett szónak változata? Egyébiránt egyezik vele a szerbeknél s más déli szlávoknál divatos *bilyega*.

BÉLYEGADÓ, (bélyeg-adó) ösz. fn. 1) Adó neme, mely a vámokon s harminczadokon általmenő árukra tett vagy ütött bélyegért fizettetik. 2) Általán a szerződések, okiratok, beadmányok hivatalos irományok és eljárások stb. bélyegdíjaiból begyülendő adó.

BÉLYEGÁTHÁGÁS, (bélyeg-át-hágás) ösz. fn. Adózási törvény vagy rendelet ellen elkövetett cselekvés, midőn valaki az okiratokat, a hivatalos irományokat kellő bélyegjegygyel el nem látja, illetőleg a vele járó adónemet elvonja.

BÉLYEGBIRSÁG, (bélyeg-birság) ösz. fn. Birság, vagyis pénzbeli büntetés, melyre valakit bélyegáthágásért itélnek. V. ö. BÉLYEGÁTHÁGÁS.

BÉLYEGDÍJ, (bélyeg-díj) ösz. fn. Díj, mely a szerződési levelekre, beadmányokra s egyéb irományokra nyomott vagy ragasztott bélyegért fizettetik.

BÉLYEGECSET, (bélyeg-ecset) ösz. fn. Ecset vagy pamacs, melylyel holmi árukra, tulajdonkép az ezeket magokban foglaló ládákra, hordókra, zsákokra stb. bizonyos bélyegjegyet mázolnak.

BÉLYEGELŐJEGYZÉS, (bélyeg-elő-jegyzés) ösz. fn. Följegyzése azon bélyegdíjaknak, melyek jelenben nem fizettetnek, de jövőben, ha pl. valamely perben a bélyegkötelezett veszteg lenne, ez megtéríteni tartozik.

BÉLYEGÉS, (bély-eg-és) mn. tt. *bélyegés-t*, vagy *—ei*, tb. *—ek*. Amire bélyeg van sütve, ütve, nyomva, mázolva; általán különböztető jegygyel ellátott. *Bélyegés ökrök*. *Bélyegés faedények*. *Bélyegés zsákok*, *fehérneműek*. *A bélyegés lóra is föllül a czigány*. Km. Átv. ért. erkölcsileg megjegyzett. *Ne higyj a bélyegés embernek*. Km. V. ö. BÉLYEG.

BÉLYEGÉSEN, (bély-eg-és-en) ih. Bélyeggel ellátva, bélyeget viselve.

BÉLYEGÉZ, (bély-eg-éz) áth. m. *bélyegéz-tem*, *—tél*, *—ett*, vagy *bélyegzett*, htn. *—ni*, vagy *bélyegzeni*. Valamit akármely értelemben vett bélyeggel megjegyez; bélyeget süt, nyom, mázol, ragaszt stb. valamire. *Ökröket*, *lovakat*, *bélyegezni*. *Zsákokat*, *hordókat*, *ládákat bélyegezni*. Átv. ért. erkölcsileg jellemez, ismertet.

BÉLYEGÉZÉS, (bély-eg-éz-és) fn. tt. *bélyegézés-t*, tb. *—ek*. Cselekvés, jegyzés, mely által valamit bélyegeznek. V. ö. BÉLYEGÉZ.

BÉLYEGÉZŐ, (bély-eg-éz-ő) fn. tt. *bélyegező-t*, tb. *—k*. Általán, aki valamire bélyeget süt, nyom, mázol, stb. Különösen, hivatalbeli személy, ki a vámokon, harminczadokon átszállított árukat szokott bélyeggel megyjegyzi.

BÉLYEGFOKOZAT, (bélyeg-fokozat) ösz. fn. A szerződvényekre s más magán vagy hivatalos irományokra s levelekre ragasztandó bélyegjegyek árának kisebb-nagyobb mennyisége, pl. az ezer forintról szóló kötelezvény bélyege drágább mint a száz fo-

rintról szólóé, a tíz postaállomásnyira küldött levélé drágább, mint a két állomásnyira föladotté.

BÉLYEGHIÁNY, (bélyeg-hiány) ösz. fn. A bélyegtörvény által meghatározott bélyegjegynek elhagyása, elmulasztása, pl. a szerződvényeken, a postára föladott leveleken.

BÉLYEGHIVATAL, (bélyeg-hivatal) ösz. fn. Tisztviselőség, melynek kötelessége a vámokon, harminczadokon átszállított árukat, különösen az illető irományokat megbélyegezni, vagy azokért a bélyegdíjt megszabni.

BÉLYEGILLETÉK, (bélyeg-illeték) ösz. fn. l. BÉLYEGDÍJ.

BÉLYEGJÖVEDÉK, (bélyeg-jövedék) ösz. fn. A bélyegdíjakból bejövő mellékadó neme.

BÉLYEGKÖTELES, (bélyeg-köteles) ösz. mn. Aki bizonyos áruktól, és irományoktól bélyegdíjt fizetni tartozik.

BÉLYEGKÖTELEZÉTTSÉG, (bélyeg-kötelezéttség) ösz. fn. Kötelezettség, melynél fogva valaki bélyegdíjt fizetni tartozik.

BÉLYEGMENT, (bélyeg-ment) ösz. mn. Aki bélyegdíjt fizetni nem köteles, vagy amire bélyegjegyet tenni, ragasztani nem kell. *Bélyegment hivatalos levelek.*

BÉLYEGMENTES, (bélyeg-mentes) ösz. mn. l. BÉLYEGMENT.

BÉLYEGMENTESSÉG, (bélyeg-mentesség) ösz. fn. Kiváltsági állapot, midőn valaki bizonyos esetekben bélyegdíjt fizetni nem tartozik.

BÉLYEGMESTER, (bélyeg-mester) ösz. fn. Némely bélyeghivatal elnöke, vagy fő tiszte.

BÉLYEGMETSZŐ, (bélyeg-metsző) ösz. fn. Míves, ki bélyegeket, vagyis bélyegezésre szolgáló eszközöket készít.

BÉLYEGODAFÜZÉS, (bélyeg-oda-füzés) ösz. fn. Papirból, vagy lemezből való bélyegjegynek fölragasztása, odatoldása.

BÉLYEGPAPIROS, (bélyeg-papiros) ösz. fn. Papirosív, melyre a szokott hivatalos bélyeg rányomatott. *Bélyegpapirosra irt szerződvények, kötelezvények, nyugtatványok.*

BÉLYEGPÉNZ, (bélyeg-pénz) ösz. fn. Bélyegadóul, bélyegdíjul fizetett pénz; bélyegadó.

BÉLYEGTELEN, (bély-eg-telen) mn. tt. *bélyegtelen-t*, tb. —*ek*. Amire bélyeget nem sütöttek, nem nyomtak, nem mázoltak, stb. különböztetési jegy nélkül való. *Bélyegtelen ökrök, lovak. Bélyegtelen levelek, szerződvények.* Határozóilag am. bélyegtelenül. *Bélyegtelen kapott levél.*

BÉLYEGTELENÜL, (bély-eg-telen-ül) ih. Bélyegtelen állapotban, minemüségben; meg nem bélyegezve. *A levelet bélyegtelenül adni postára.*

BÉLYEGTŐ, (bélyeg-tő) ösz. fn. A pénzverő gépben azon fenéklap, melyre a pénzzé alakítandó fémlemezt fektetik, s mely a pénznek hátsó felét kinyomja.

BÉLYEGVAS, (bélyeg-vas) ösz. fn. 1) Vas eszköz, melylyel a bélyeghivatalban árukat jelelnek meg. 2) Melylyel a barmokra, vagy fa edényekre a jegyet rásütik.

BÉLYEGZÉTT, (bély-eg-éz-étt) mn. tt. *bélyegzétt-et*. Bélyeggel jegyzett, amire bélyeget sütöttek, nyomtak, mázoltak, stb. *Bélyegzett barmok, edények, zsákok, ruhanemük.* Átv. ért. erkölcsileg, különösen rosz tulajdonságairól közismeretü. *Bélyegzett embertől ovakodjál.*

BÉLYEGZŐ, (bély-eg-éz-ő) mn. 1) l. BÉLYEGÉZŐ. 2) Bizonyos kitünő jegy által megkülönböztető. *A magyar ökörnek egyik bélyegző tulajdonsága a hosszu szarvak.* 3) Átv. ért. erkölcsileg jellemző, bizonyos kedélyi állapotot, indulatosságot, szenvedélyt mutató. *Bélyegző arczvonások.*

BÉLYEGZŐVAS, (bélyegző-vas) ösz. fn. lásd BÉLYEGVAS 2).

BELYUKAD, (be-lyukad) ösz. önh. Lyukféle nyilás, üreg támad, szakad, furódik benne, vagy belseje felé. *Belyukadt a ház oldala. Belyukadt a feje.*

BELYUKASZT, (be-lyukaszt) ösz. áth. Befelé lyukat üt, lyukat fúr valamibe. *A golyó belyukasztotta a czéltáblát.*

BELYUKGAT, (be-lyukgat) ösz. áth. Valamibe többfelé több lyukat csinál, üt, fúr, szúr, stb. *A lövészek belyukgatják a czéltáblát. Verekedésben belyukgatták a fejét.*

BELZ, (bel-ez) áth. m. *belz-ett*, htn. —*eni*. Valamely tartomány, vagy ország belsejébe fogolyként küld vagy szállít valakit. (Interniren).

BELZÉS, (bel-ez-és) fn. tt. *belzés-t*, tb. —*ek*. Legfelsőbb hatósági rendelés, melynél fogva valakit belzenek. V. ö. BELZ.

BELZET, (bel-ez-et) fn. tt. *belzet-et*. Valamely irománynak, folyamodványnak, irott czikkelynek, fejezetnek stb. belső szövege, tartalma, különböztetésül a felzettől, felülirattól, mely amannak csak rövid vázlatát érinti.

BEMÁLHÁZ, (be-málház) ösz. fn. Holmi portékákat valahová küldés, szállítás végett málhába összekötöz. *Bemálházni az útravaló ruhadarabokat, kelméket, papirost.* V. ö. MÁLHÁZ.

BEMÁLHÁZÁS, (be-málházás) ösz. fn. Holminak málhába kötözése.

BEMAR, (be-mar) ösz. áth. Mondjuk holmi csipős, erős nedvről, folyadékról, különösen méregről, fenéről stb. midőn valamely test részeit fölemészti, fölodja, s annak belsejébe mintegy beczsi magát. *A fene bemarta husát egész a csontig. A választóvíz bemarja magát a legkeményebb érczbe.* V. ö. MAR.

BEMARAT, (be-marat) ösz. áth. Csipős, oldó erejü folyadék által eszközli, hogy valamely test részei elkopjanak, s üreg, lik támadjon benne.

BEMARKOL, (be-markol) ösz. áth. és önh. 1) Markába fog, beszorít valamit. *Bemarkolni egy tekercs bankjegyet.* 2) Markával benyúl valahova, hogy

megfogjon, s kivegyen valamit. *Bemarkolni a pénzes ládába.*

BEMARS, (be-mars) ösz. fn. Katonai műszó, am. hadsereg bemenetele, bevonulása valahová.

BEMARSOL, (be-marsol) ösz. önh. Katonai nyelven am. hadi rendben csapatosan bevonul. *Bemarsolni a városba.*

BEMÁRT, (be-márt) ösz. áth. 1) Vízbe, vagy más folyadékba beletol, belenyom, beáztat. *A gyertyabeleket bemártani a felolvasztott faggyuba. A ruhát bemártani a folyóba. A kalácsot bemártani a kávéba. Bemártani a tollat a tintába.* 2) Bajos állapotba, különösen adósságba merít. *Az usorások bemártják a könnyelmű adósokat.* 3) Bevádol, s ez által más becsületét rontja. *Ti ugyan rútul bemártottatok engem.*

BEMÁRTÁS, (be-mártás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit bemártanak, ezen igének minden értelmeyeiben. V. ö. BEMÁRT.

BEMÁRTOGAT, (be-mártogat) ösz. gyak. áth. Valamit ismételve, vagy többeket egymás után vízbe, vagy más folyadékba merít, bebuktat, beáztat. *Bemártogatni lábait a folyóba. Megmetszett ujját bemártogatja a vízbe. Három darab kétsereültet bemártogatott a borba.*

BEMÁSZ, (be-mász) ösz. önh. Mászva bemegy, bejut, behat, bebujik valahová. *A varangyos békák bemásznak likaikba. Az ebek hason bemásznak a kapu alatt az udvarba. Négykézláb bemászni az alacson szájju barlangba. Falon, kerítésen, sövényen bemászni a kertbe. A tolvaj lajtorján bemászott a szobába.* V. ö. MÁSZ.

BEMÁSZÁS, (be-mászás) ösz. fn. Valahová mászva bemenés, bebujás, bejutás. V. ö. MÁSZ.

BEMÁSZIK. (bemászik) ösz. k. l. BEMÁSZ, és v. ö. MÁSZ, MÁSZIK.

BEMÁSZKÁL, (be-mászkál) ösz. önh. és áth. Gyakran, vagy folytonosan mászva bemegy, bebujik valahová. *A járni nem tudó kisdedek egyik szobából bemászkálnak a másikba. A torkos fiúk sövényen bemászkálnak a gyümölcskertbe.* Áthatólag am. bizonyos tért folytonosan mászva bejár. Átv. értelemben mondják sántikáló, nehezen járó, mégis mindenfelé satrató emberről. *Mankón járva bemászkálja az egész várost.* V. ö. MÁSZKÁL.

BEMÁZOL, (be-mázol) ösz. áth. 1) Szoros értelemben vett mázzal ellát, beken, bevon. *Bemázolni az agyagedényeket.* 2) Falakat, bútorokat, stb. festékkel beszinez. 3) Gúnyos értelemben, valamely képet kontár módon fest. 4) Valamit ragadós híg testtel, folyadékkal beszennyez, bemocskol. *Zsírral, tintával, sárral bemázolni a ruhát. Korommal bemázolni az arczot.* 5) Durván, vastagon kendőz. *Pirosra, fehérre bemázolja a képét.* V. ö. MÁZOL.

BEMÁZOLÁS, (be-mázolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit bemázolnak. V. ö. BEMÁZOL.

BEMÁZOLT, (be-mázolt) ösz. mn. 1) Amit szoros értelemben vett mázféle ragasszsal bevontak, mázos. *Pirosra, sárgára bemázolt szájju bögrék, fazekak.* 2) Festékkel szinezett. *Hamuszinüre bemázolt ajtók, ablakrámák.* 3) Durván, vastagon kendőzött. *Bemázolt képü hiú, gyanus nők.* 4) Beszennyezett, bemocskolt. *Korommal, sárral bemázolt falak. Bemázolt kovácsok, kéményseprők.*

BEMÁZSÁL, (be-mázsál) ösz. áth. Holmi jószágot, árut, portékát mázsán megmér, és számba vesz, mielőtt az illető raktárba tenné. *Bemázsálni a gyapjút, szalonnát.*

BEMÉGY, (be-mégy) ösz. önh. 1) Lábain haladva belép, betér, bejut valahová. *A folyosóról bemegy az előszobába, innen a nagy terembe.* 2) Gyalog, vagy lóháton, vagy szekéren beutaz valahová. *Holmi árucsikkekkel naponként bemegy a városba.* 3) Befér. *Ezen zsákba két mérő bemegy.* V. ö. MÉGY.

BEMÉN vagy BÉMÉN, l. BEMÉGY.

BEMÉNÉS, (be-ménés) ösz. fn. Belépés, bejárás, beutazás.

BEMÉNET, (be-ménet) ösz. fn. Különbözik a *bemenés*-től, mennyiben ez alanyi cselekvést jelent, amaz pedig ezen cselekvésnek tárgyát fejezi ki. *Bemenésre nógatni valakit*, azaz, hogy bemenjen. *Bemenetet eszközölni valahová* am. eszközölni, hogy a bemenési cselekvést gyakorolhassa. *Ünnepélyes bemenet*, melyet a bemenök, bevonulók sokasága képez. Jelenti azon helyet is, melyen a bemenés történik. *Szük, tág, kényelmes bemenet. Tornáczos, lépcsös bemenet.*

BEMÉNET, (be-ménet) ösz. ih. Azon időben, mikor bemegy valaki, bemenés alkalmával, bemenetkor. *Bemenet találkoztam vele.*

Eredetileg *bemenett*, t. i. azon *ett*, vastaghangon *att* képzővel, mely a régi nyelvben divatozott, és személyragozva használtatott, pl. a müncheni codexben: „És hallák a két tanítványi ötet beszél-ett-e" azaz midőn beszélt. „Láttunk tégedet éhez-ett-ed, szomjaz-att-ad" midőn éheztél szomjaztál. Hasonlóan divatozik *bejövet*, e helyett: bejövetkor, bejövés alkalmával. Egyszerü *t*-vel is képeztetnek némely igékből határozók pl. *néz-t, kivál-t*, stb.

BEMÉNETEL, (be-ménetel) ösz. fn. Nem egyéb, mint a *bemenet* toldott változata, mely tekintetben hasonlók: *bejövet* és *bejövetel*, *tét* és *tétel*, *lét* és *létel*, *vét* és *vétel*, *hit* és *hitel*. Boncztani nyelven: *bemenetel* a *Sylvius szilipjébe*. (Aditus ad aquaeductum Sylvii). V. ö. BEMÉNET.

BEMER, (be-mer) ösz. áth. Edénynemű öblös eszközzel folyó vagy oszlékony részekből álló testet bizonyos üregbe, edénybe stb. betöltöget. *Bemeri a vizet a kádba.* Egyébiránt ez csak tájszólás, a szokottabb *bemerít* helyett. V. ö. MER.

BEMÉR, (be-mér) ösz. áth. Holmi jószágot, árut, illető mértékkel megmérve betölt, berak, behelyez valahová. *A felszórt gabonát bemérni a magtárba. A mustot bemérni a hordóba. Bemérni a gyapjut.*

BEMÉRÉS, (be-mérés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit bemérnek. V. ö. BEMÉR.

BEMERÍT, (be-merít) ösz. áth. 1) Vízbe vagy más folyadékba márt, bebuktat. *A korsót bemeríteni*

a patakba. 2) Egyik edényből a másikba tölt, vagy általán akárhonnan merített folyadékot valamely edénybe tölt.

BEMERÍTÉS, (be-merítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn bemerítünk valamit. V. ö. BEMERÍT.

BEMERÜL, (be-merül) ösz. önh. 1) Vízbe, vagy más folyadékba kisebb-nagyobb mélységre beleszáll, bebukik. *A terhes hajó mélyen bemerül a folyóba. A kocsikerék bemerül a sárba.* 2) Besülyed. *Lábai majd térdig bemerültek a sivó homokba.* 3) Átv. ért. mély gondolkozásba, aggodalomba esik, vagy kigázolhatlan bajos állapotba jut.

BEMERÜLÉS, (be-merülés) ösz. fn. Sülyedési, alászállási állapot, midőn valami bemerül.

BEMESTERKÉL, (be-mesterkél) ösz. áth. Mesterkélve, azaz, ügyességgel, ravaszsággal okkalmóddal, furfangosan betesz, behelyez, beilleszt, becsempész valamit valahová. *Addig ürgött-forgott, míg két ezüst kanalat bemesterkélt a zsebébe.*

BEMESZEL, (be-meszel) ösz. áth. Föleresztett mészszel befehérít, besimít. *Bemeszelni a falakat.* Tréfás gúnynyelven: *arczát bemeszelni*, am. fehérre bekendőzni.

BEMESZELÉS, (be-meszelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit bemeszelnek; mészszel befehérítés.

BEMETÉL, (be-metél) ösz. gyak. áth. 1) Éles eszközzel, szerszámmal valamely szilárd állományu testet rovatosan bevagdal, hasításokat tesz benne. *Bemetélni a fák kérgeit, a bútorokat.* 2) Holmi jegyeket, betüket rovogat bele. *Némely tanulók bemetélik neveiket az oskolai padokba.* V. ö. METÉL.

BEMETÉLÉS, (be-metélés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki bemetél valamit. A sebészeknél am. a test fölületének bevagdalása.

BEMETSZ, (be-metsz) ösz. áth. 1) Késsel vagy más hasonló éles eszközzel behasít, bevág valamely testet. *Bemetszeni az ujjat, körmöt. Bemetszeni a tollat.* 2) Bizonyos jegyet, betüt beró. *A tulajdonos nevét bemetszeni az ezüst kanálba. Neve első betüjét bemetszette a fába.* V. ö. METSZ.

BEMETSZÉS, (be-metszés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg műtevés, midőn valamely testet bemetszenek. *A faoltást bemetszésen kezdeni. Sebészi bemetszés.*

BEMOCSKÍT, (be-mocskít) ösz. áth. Mocsokkal beszennyez, becsúnyít, mocskossá tesz. *Ganajjal, sárral, zsírral bemocskítani a falakat. Bemocskítani az ágyat.* V. ö. MOCSOK.

BEMOCSKÍTÁS, (be-mocskítás) ösz. fn. Mocsokkal beszennyezés, berutítás.

BEMOCSKOL, (be-mocskol) ösz. áth. lásd BEMOCSKÍT. Átv. ért. valakinek hírét, nevét, becsületét gyalázattal illeti.

BEMOCSKOLÁS, (be-mocskolás) ösz. fn. 1) l. BEMOCSKÍTÁS. 2) Átv. ért. más hírének, becsületének legyalázása.

BEMOCSKOLÓDIK, (be-mocskolódik) ösz. belsz. Hozzá ragadt, tapadt mocsoktól beszennyesedik, becsúnyul, bepiszkolódik. *Sárban, vízben bemocskolódott a ruhája.*

BEMOCSKOSÍT, be-mocskosít) ösz. áth. Mocskossá tesz, bemocskít.

BEMOHOSÍT, (be-mohosít) ösz. áth. Mohhal benöveszt, behúz, okozza, hogy valami mohos legyen. *Az agg kor bemohosítja a fákat.*

BEMOHOSODIK, (be-mohosodik) ösz. k. Mohhal behúzódik, benövi a moh. *Az agg fák derekai, s a régi nádfödelek bemohosodnak.* Átv. ért. mohhoz hasonló gyönge pöhölyféle szőr növi be testét. *Bemohosodott az álla.*

BEMOHOSÚL, (be-mohosúl) ösz. önh. lásd BEMOHOSODIK.

BEMOHOSULT, (be-mohosult) ösz. mn. Mohhal benőtt. *Bemohosult várfalak, sziklák, rohadásnak indult háztetők.* Átv. ért. pöhölyféle zsenge szőrrel borított.

BEMOND, (be-mond) ösz. áth. 1) Házról-házra járva hivatalosan bejelent valamit. *Gyülést bemondani. Temetést, ünnepélyt bemondani.* 2) Mint vádló bejelent valakit. *Bemondani a gyanus személyeket, a tolvajokat, az orgazdát.* 3) Bevall. *A törvényszék előtt mindent bemondott.* 4) Önhatólag am. oda beszél valakinek. *Majd bemondok én neki.*

BEMONDÁS, (be-mondás) ösz. fn. Szóbeli tudósítás, mely által valamit bemondanak, ezen igének minden értelmeiben. V. ö. BEMOND.

BEMONDÓ, (be-mondó) ösz. fn. Megbízott személy, hivatalnok, vagy szolga, kinek föladata bizonyos történendő dolgot házról-házra járva az illetőknek bejelenteni. *Községi, temetési bemondó.*

BEMORZSOL, (be-morzsol) ösz. áth. Valamit morzsákra tördelve behullat, bepotyogat valamibe. *Egy szelet kenyeret bemorzsolni a levesbe. A kukoriczát bemorzsolni a sajtárba.* V. ö. MORZSOL.

BEMUTAT, (be-mutat) ösz. áth. 1) Ismeretlen személyt bevezet s megismertet. *Van szerencsém bemutatni N. N. urat.* 2) Valamit látásra előterjeszt. *Bemutatni a tudományos testületnek valamely új könyvet, ritkaságot, régi pénzt.* 3) Felajánl. *Bemutatni Istennek áldozatunkat, könyörgésünket.* 4) Váltót elfogadás, látás vagy fizetés végett előterjeszt.

BEMUTATÁS, (be-mutatás) ösz. fn. Ismertetési előterjesztési cselekvés, mely által valakit, vagy valamit bemutatunk. V. ö. BEMUTAT.

BEMUTATÓ, (be-mutató) ösz. fn. és mn. Aki valamit vagy valakit, különösen váltót bemutat. L. ezt,

BEMUTATOS, (be-mutatos) ösz. fn. tt. *bemutatos-t*, tb. —*ok*. Váltóüzleti s váltójogi műszó, jelenti azon személyt, kinek a váltó elfogadás vagy fizetés végett bemutattatik.

BÉN (1), vagy BÉM, vagy BÖM, elvont gyöke *bendő* vagy *böndő, bendi, beng, benge*, stb. szóknak, és ezek származékainak. Legközelebb rokonai azon hasonló hangu gyökök, melyekből valami dudorút, göm, bölyüt, bövet jelentő szók erednek, mint: *vem*, vemh-

vemhes; *bim, bom*, bimbó, bombék; *bén*, béngy, béngyél; *bon, bony*, bongy, bongyolodik, bonyolít; *bun*, bunkó, bunczi, stb.

BEN, (2), igekötő, l. —BEN, névmódosító rag.

—BEN, vastaghangon —BAN, belső állapodást, nyugvást jelentő névmódosító rag, mely a *be ba* valahová irányzó ragból egyszerű *n* (=*on, ön, én*) képzővel származott. Érteményre legközelebb rokona a helyszinen állapodást, nyugvást, maradást jelentő *on, én, ön*, mi leginkább a helynevek ragozásából kitünik, melyek e kérdésre *hol?* majd *ben, ban*, majd *on, én, ön* ragot vesznek föl, pl. Eger-*ben*, Pest-*én*, Komárom-*ban*, Miskolcz-*on*. Kettős fogalom rejlik benne: a *belsőségé* és a *maradásé*, t. i. bizonyos térfoglalat határai között, pl. *csöbörben álló víz; veremben tartott gabona; a bort hordóban, a lisztet zsákban, a szirt bödönben szállitani*. Mint igekötő e viszonyt ismétli: *benjár a teremben, benszorult a várban*. Önhangzó előtt hangsulyozva kettőztetjük vagyis igehatározói *(benn)* alakjában szoktuk használni: *bennáll, bennül*, valamint személyragozásban is: *bennem, benned, benne*, stb. Mássalhangzók előtt azonban a kettőztetést el lehet s el is szokták hagyni.

Többféle rokon eszméjü és átv. ért. használtatik,

a) burkot, takarót, födőt jelentő nevek után, mennyiben határaik között foglalnak valamit, pl. *Alig fér meg a bőrében. Toklászban levő gabonaszem. Bimbóban rejlő virágszirmok. Télen bundában, nyáron foszlányban járni. Marokban tartani valamit*;

b) tömeget, gyűtestet jelentő nevek után: *sárban, vízben járni; hallgat, mint siket disnó a pizában; meghúzza magát a bozótban; gulyában növelt tinók; ménesben legelő csikók; négyesben járó lovak*;

c) társadalmi, egyleti kört jelentő nevek után: *tanácsban ülni; gyülésben, lakodalomban lenni; karczban, csatában, verekedésben részt venni*;

d) szellemi, erkölcsi működések székét vagy szervét jelentő szók után: *fejében, emlékezetében, eszében tartani valamit; szivében viselni*;

e) kedélyi állapotot jelentő nevek után: *búban, bánatban, szomoruságban szenved; örömében nem tudja mit tegyen; aggodalomban van; betegségben, nyavalyában sinlődik*.

Időre vonatkozva megfelel e kérdésre: *mikor?* s jelenti azon időközt, melynek folytában valami történik, mely bizonyos események sorát foglalja magában, nevezetesen:

a) időszakot jelentő nevek után: *mult évben; jelen esztendőben; jövő században, hónapban; délben, hajnalban; más időben, órában, percben*; néha *én, on, ön* használtatik helyette: *télen, nyáron, héten, ezidén*, vagy *val, vel: tavasszal, őszszel*;

b) oly igenevek után, melyek bizonyos időkörben folyó cselekvésre vagy állapotra vonatkozunk: *készülében, indulóban, menőben van; visszajövőben meglátogatlak; pusztulóban van a ház; jöttében, mentében, jártában, keltében áldja meg Isten*;

c) időhatárzók után: *hajdanában, minapában, hamarjában, iszében, hirtelenében, hevenyében*.

A nyelvszokás több, távolabb átv. értelmekben is használja, melyeket bizonyos *állapotban* létezés, maradás, tartósság, folytonosság alapfogalmára lehet visszavinni, milyenek:

a) *Istenben bizik; más szavában kételkedik; nincs kétség, nincs tagadás benne; nemességében, pénzében kevélykedik; mindenben bővelkedik, duskálkodik; erejében fogyatkozik; valamiben fárados; tisztében, hivatalában, kötelességében áll; a rábizott ügyekben pontosan eljár*.

b) *Sokban jártas, keltes; dolgaiban ügyes; ki miben tudós, bünös, abban gyanús; tolvajságban részes; ő ebben ártatlan; hivatalában tudatlan, járatlan; rosszban állhatatos, makacs; jóban ingadozó, állhatatlan; dolgaiban rendes, háztartásában rendetlen*.

Általán ez ilyeket inkább a közös nyelvszokásból, közmondatokból, szójárásokból, példabeszédekből tanulhatni, mintsem szabályokban határozhatni meg.

Néha, midőn bizonyos számu mennyiségről, sokaságról van szó, *ből* vagy *közül* helyett használtatik, mely kifejezés nem csak a Vulgata biblia fordításában, hol nem ritkák az ilyenféle viszonyítások: *megölt bennök* (ennyit és ennyit), *elvesse bennök* (több ezer); így Káldi szerint a Bírák könyvében 8. fej. 10. v. „Levágattatván százhúszezer a fegyverfogó hadakozókban," hanem másutt is előfordul, pl. „Azért mindent ők ott levágnak vala, de sok *bennök* (azaz közölök) várhoz szaladott vala," Tinódi Sebestyén (a XVI. századból); *evén benne* = belőle, Nádor-codex; *ivék benne*, Pesti Gábor meséi. Sőt ma is szokott az ily szólásmód: *a juhokban sokat megölt a farkas*, e helyett: a juhok közül; *kenyérben sem esnék eleget*, e helyett: kenyérből.

Figyelmet érdemel épen e helyütt a finn *wäli*, mely a magyar *beli*-vel látszik megegyezni, s a finnben ‚közepett való,' ‚közül,' stb. jelentéssel bír. Az új arabban is előfordul *ben* ‚között' jelentéssel.

A *ben* mint igekötő is divatozik, önhangzó előtt *benn*, pl. *bennmarad, bennáll*. Egyébiránt sokkal gyérebb használatu, mint az igekötő *be*, kivált átható igékkel a dolog természeténél fogva még ritkább.

Hanyag kiejtéssel mássalhangzóval kezdődő szavak előtt *be, ba*, pl. *Ebbe maradjunk. Nagy dologba töri a fejét*. Általán közbeszédben a *be* és *ben* ragok összevavartatnak, valamint régi nyelvemlékeinkben is a beható *be* helyett számtalanszor a marasztaló *ben* fordul elő; de mint igekötő *be* (régiesen *bel* is) befelé irányzólag, és *ben* belül nyugvólag, mind régente, mind ma szabatosabban használtatnak. Rokonságait lásd —BE alatt.

BÉN, elvont gyöke *béna, bénít, bénul* szóknak. Jelentése hiány, valamely testi hiba, különösen a test valamely tagjának hiánya, sérülés vagy csonkulás következtében. Lényeges alkatrésze *in* feltaláltatik *inség* és *ince* (régi divatu e helyett: *nince*), továbbá *ne*,

nem szókban, melyek valaminek nem létezését jelentik. Némelyek az illir *bednak*, *bjednak* szóval rokonítják, melyeknek szláv törzse *béda bjeda* nyomort jelent, mint a magyar *béna* nyomorékot is tesz. Rokonabbnak látszik a szanszkrit *vina* am. a latin *mancus* és *sine*, hasonló ehhez az arab *bila* ugyancsak am. ‚*sine*;' hihetőleg ezekből csonkult meg a persa *bi*, régibb persa *avé*, zend *vi*, ‚expers' ‚carens,' ‚sine' jelentésekkel. A finnben előfordul némi rokon hangokkal: *vammainen*, mely ‚béna' szóval értelmeztetik.

BENA, női kn. tt. *Benát*, tb. *Benák*. A latin *Benedicta* után jelentése: áldott.

BÉNA, (1), mn. tt. *bénát*, tb. *bénák*. Írják és ejtik kettőztetve is: *bénna*. 1) Kinek valamely tagja, nevezetesen keze vagy lába mozgékony erejétől meg van fosztva. Szélesb értelemben mondatik a test némely belső részeiről is, melyek tevékenysége senyvedés vagy akármely kór által akadályozva vagy végkép megszüntetve van. 2) Különösen inaszakadt lábu, sánta. *Ki a bénát neveti, maga ne sántikáljon.* Km. 3) Csonka vagyis elvágott kezü, lábu. „Ha te kezed vagy te lábad téged meggonoszbejtand, med (mesd) el ötet, és vesd el tetőled. Jobb neked az örök életbe menned *bénnaól.*" Münch. cod. Máté 18. 4) Általán testileg nyomorék, elgyöngült tagu. *Béna rajkó is kedves az anyjának.* Km. „Szegényeket és bénnákat (debiles) és vakokat és sántákat hozd be ide." Münch. cod. Luk. 14.

Eredetére nézve l. BÉN, gyök.

BÉNA, (2), falu Gömör megyében; helyragokkal: *Béná-n*, *—ra*, *—ról*.

BENÁDASODIK, (be-nádasodik) ösz. k. Termő nádnövény belepi, náddal benő. *A tavak, erek, lassu folyók szélei benádasodnak.*

BENÁDAZ, (be-nádaz) ösz. áth. Náddal tetőz, náddal behúz, betakar. *Benádazni a gazdasági épületeket, aklokat. Benádazni a szoba gerendázatát.*

BENÁDAZÁS, (be-nádazás) ösz. fn. Tetőzés vagy burkolás neme, midőn valamit benádaznak. *Ólak, aklok benádazása.* V. ö. BENÁDAZ.

BENÁDMÉZEL, (be-nád-mézel) ösz. áth. Nádmézzel vegyít, beken, fűszerez valamely ételt, süteményt, pálinkát, stb.

BÉNASÁG, (bén-a-ság) fn. tt. *bénaság-ot*. Béna állapot vagy hibás testi tulajdonság, nevezetesen: inaszakadtság, csonkaság. V. ö. BÉNA.

BENCZE, férfi kn. tt. *Benczét*. A *Benedek* szónak kicsinyezője. Így neveztetnek népies nyelven a szent Benedek rendebeli szerzetesek. Vasvármegyei tájszólás szerint nyulat is jelent. *Föltette a Bencze sipkáját.* Km.

BENCZÉD, (Bencze-d) ALSÓ—, FELSŐ—, NAGY—, KIS—, faluk neve Erdélyben, helyragokkal: *Benczéd-re*, *—en*, *—ről*.

BENCZI, fn. tt. *benczi-t*, tb. *—k*. Hegyes végü czövek, melyet a játszó gyermekek úgy hajítanak, hogy a földbe akadjon, s ha beleakadt, azt egy másikkal kiütni iparkodnak. Máskép: *pinczk*, *pilinczk*. Valószinüen a *peczek* szónak változata.

BENCZILLÁS, némely régi okiratokban am. *Venczel*, Venceslaus.

BENCZIZ, (benczi-z) önh. m. *benczis-tem*, *—tél*, *—ett*, par. *—s*. Benczi nevü czövekkel játszik, máskép: *pinczkes*, *pilinczkes*. V. ö. BENCZI.

BENDE, férfi kn. tt. *Bendét*. A Benedek név változata. Némely tájszokás szerint am. *Bandi*.

BÉNDI, (bén-di) fn. tt. *béndit*, tb. *—k*. Baranyában am. hasas és bőszáju korsó, máskép: *béndő*.

BÉNDŐ, (bén-dő) fn. tt. *béndő-t*, tb. *—k*. 1) Nagybél, gyomor. *Ha megtelett bendője, táncsba kerül végtére* Népd. 2) Baranyában, l. BÉNDI. Változattal: *böndő*. Alsó irásmódba való kifejezés, kivéve az orvosi nyelvet. Elemzésére nézve l. BÉN vagy BÉM, gyök.

BÉNDŐS, (bén-dő-s) mn. tt. *béndős-t* vagy *—et*, tb. *—ek*. 1) Akinek vagy minek bendője, különösen nagy gyomra van. *Bendős disznó.* 2) Baranyában szájas, hasas korsó.

BENE, l. BENCZE vagy BENEDEK.

BENE, falu BEREGH megyében és Erdélyben, a szászföldön; népes puszta Hevesben; helyragokkal: *Bené-n*, *—re*, *—ről*.

BENEDÉK, (a latin *Benedictus* után) férfi kn. tt. *Benedék-et*. *Benedek, zsákkal hordja a meleget.* Km. *Benedek szerzete* vagy *rende*, melyet szent Benedek alapított. Változatai: *Bene*, *Benes*, *Bende*, *Bencze*, *Benke*, *Benkő*, *Bánk*, *Bekő*, *Benő*.

BENEDEK, mezőváros Erdélyben, Alsó-Fehér megyében; helyragokkal: *Benedek-en*, *—re*, *—ről*. SZENT—, több helység neve Erdélyben és Magyarországon.

BENEDEKFALVA, helységek Liptó és Közép-Szolnok megyében; helyragokkal: *Benedekfalvá-n*, *—ra*, *—ról*.

BENÉPESÍT, (be-népesít) ösz. áth. Bizonyos helyet oda szállított, telepített gyarmatokkal, állandó lakosokkal betölt. *Benépesíteni a puszták.*

BENÉPESÍTÉS, (be-népesítés) ösz. fn. Cselekvés, midőn bizonyos helyet benépesítenek.

BENÉZ, (be-néz) ösz. önh. Bizonyos kerített helybe, zárt körbe, illetőleg üregbe, öblbe, mélységbe stb. néz, betekint. *A kapun az udvarba, ablakon a szobába benézni. Kútba, pinczébe benézni.* Átv. ért. kevés időre befordul, bemegy valahova. *Mindjárt jövök, csak ide nézek be. Átmenőben benéstem hozzá.*

BENÉZÉS, (be-nézés) ösz. fn. Szemek működése, midőn benéznek valahová, l. BENÉZ.

BENFEKVŐ, (ben-fekvő) ösz. mn. Átv. ért. amit belekötöttek, beruháztak valamely jószágba. *Valamely jószág benfekvő értéke.*

BENFÖLD, (benföld vagy bennföld) ösz. fn. l. BELFÖLD.

BENFÖLDI, l. BELFÖLDI.

BÉNG, (bén-g vagy bém-g) fn. tt. *béng-et*. Apró szőlőfej, különösen, mely a szedés után elma-

radt. *Egy benget alig találni a szőlőben, úgy elverte a jég.* Rokonai: *bingyó, bogyó, böng,* s a tájdivatos: *beleczk, billing, filleng.*

BÉNGE, (1), (bén-g-e) fn. tt. *béngét,* tb. *béngék.* 1) Benghez vagy bogyóhoz hasonló bimbó vagy rügy a növényeken. 2) Növénynem az öthímesek és egyanyások seregéből, melynek különféle fajai apró bogyókat teremnek, milyenek: *varjutövis-, henye-, kutyabenge,* stb.

BENGE, (2), falu Baranya megyében; helyragokkal: *Bengé-n, —re, —ről.*

BÉNGEBOGYÓ, (bénge-bogyó) ösz. fn. A bengenemű cserje növényeken termő bogyóféle gyümölcs, különösen, mely a varjutövisen terem.

BÉNGEHIPÓFA, (bénge-hipófa) ösz. fn. Cserjefaj a hipófák neméből, sárgás bogyókkal. (Hippophae Rhamnoides L.)

BÉNGESÁRGA, (bénge-sárga) ösz. fn. és mn. 1) Sárga festék neme, melyet krétaföldből és bengebogyó levéből készítenek. 2) Olyan színű, mint a bengebogyó.

BÉNGÉSZ, (1), (bén-g-ész) áth. m. *béngész-tem, —tél, —ett,* par. *—sz.* Szoros. ért. a megszedett szőlőtőkéken elmaradt fürtöcskéket, szemecskéket összeszedegeti; bengeket keresgél. Szélesb. ért. mondjuk más gyümölcsökről is, melyek a fákon ittott találtatnak, valamint általán más terményekről is, melyeket az illető szedők begyűjteni elmulasztottak. *Burgonyát, uborkát, kukoriczát bengészni.* Különféle tájszokással hasonló jelentésüek: *bakászs, lécskel, kórén, bilingez, mezgerel* stb. V. ö. BÉNG.

BÉNGÉSZ, (2), (bén-g-ész) fn. tt. *béngész-t,* tb. *—ék.* Aki elmaradozott bengeket keresgél, szedeget. *Hagyjunk valamit a bengészeknek is. Majd főlszedik ezt a bengészek.* Azon szavaink egyike, melyek ugyanazon alakban igék is nevek is.

BÉNGÉZ, l. BÉNGÉSZ, ige.

BÉNGEZÖLD, (bénge-zöld) ösz. fn. és mn. 1) Zöld festék, melyet bengebogyóból készítenek. 2) Éretlen bengebogyóhoz hasonló színű.

BENGUSHÁZA, falu Liptó megyében; helyr. *Bengushází-n, —ra, —ról.*

BÉNGY, (bén-gy vagy bém-gy) elvont gyöke *béngyél, béngyéle* szóknak, és származékaiknak. Vastaghangon *bongy,* mint a *bongyol, bongyolodik* szók gyöke. Eredetileg csomóba tekergetett, gömbölyített, göngyölített valamit jelent. Képzésre olyan mint: *rongy, göngy.*

BÉNGYÉL, (bén-gy-él vagy bém-gy-él) áth. m. *béngyél-t.* 1) Holmi ruhaneműt összehajtogatás által bengygyé alakít, azaz csomóba, göngyölegbe szed. Vastaghangon: *bongyol.* 2) Beburkol, betakar, ruhával bepátyókál. *A kis gyermeket kendőbe bengyelni.*

BÉNGYÉLE, (bén-gy-él-e vagy bém-gy-él-e) fn. tt. *béngyélét,* tb. *béngyélék.* 1) Bengybe, azaz göngyölegbe, csomóba hajtogatott, kötözgetett holmi, nevezetesen poggyász, czuczolék, nyaláb, motyó. V. ö. PONGYOLA. 2) A Tisza mellékén az érett gyékénykáka gyökere.

BENI vagy BÉNI, férfi kn. l. BENJÁMIN.

BENHAT, (ben-hat vagy benn-hat) ösz. önh. Nyelvtani ért. mondjuk oly igékről, melyek cselekvő ereje az illető alanyra hat, ellenkezője: *áthat,* vagy *kihat,* pl. *dagad, szakad, ered, mered.*

BENHATÓ, (ben-ható vagy benn-ható) ösz. mn. Ami a cselekvő alanyra hat. *Benható ige.* Máskép: *önható.* Ellenkezője *át-* vagy *kiható, tárgyraható;* mindkettő együtt cselekvő, vagy mivelő.

BÉNÍT, (bén-ít vagy bén-a-ít) áth. m. *bénít-ott,* par. *—s,* htn. *—ni* vagy *—ani.* Bénává, nyomorékká tesz. V. ö. BÉNA.

BÉNÍTÁS, (bén-ít-ás vagy bén-a-ít-ás) fn. tt. *bénítás-t,* tb. *—ok.* Bénává, nyomorékká, inaszakadttá tevés; a test valamely részének, tagjának oly megrontása, melynél fogva az kellő működéseit nem végezheti. V. ö. BÉNA.

BENJÁMIN, férfi kn. tt. *Benjámin-t,* tb. *—ok.* Jákob patriarka fiainak legifjabbika. „És te Benjámin nem vagy a legkisebbik Juda fejedelmei között." Biblia. Jelentése héber nyelven: boldogfi, vagy szerencse fia.

BENK, falu Szabolcs megyében; helyr. *Benk-en, —re, —ről.*

BENKE, 1) fn. tt. *Benkét;* l. BENEDEK, 2) puszta Bihar megyében; helyr. *Benké-n, —re, —ről.*

BENKEHÁZA, falu Vas megyében; helyr. *Benkeházá-n, —ra, —ról.*

BENKERESKÉDÉS, lásd BELKERESKÉDÉS.

BENKŐ, tt. *Benkő-t,* l. BENEDEK.

BENMARAD, (ben-marad vagy benn-marad) ösz. önh. Aki vagy ami bizonyos helyből, körből, zárt térből ki nem megy, ki nem vétetik, ki nem szorul. *Benmaradni a házban, a szobában. A golyó benmaradt a testében. A pénz benmarad az erszényben, a kendő a szekrényben,* ha t. i. ki nem veszik, ki nem esik.

BENMARADÓ, (ben-maradó vagy benn-maradó) ösz. mn. 1) Általán, aki vagy ami bizonyos zárt körből ki nem megy, ki nem vétetik stb. 2) Nyelvtani ért. *benmaradó ige,* melynél t. i. a cselekvés nem másra, hanem önmagára az alanyra hat, vagyis a cselekvés az alanyban marad, mint: *áll, megy, örül, gyógyul, támad, ébred.* Máskép: *benható* vagy *önható.* V. ö. ÁTHATÓIGE, KÖZÉPIGE.

BENMARADÓLAG, (ben-maradólag vagy benn-maradólag) ösz. ih. Ki nem hatólag, át nem hatólag, önhatólag.

BENN, (ben-n) ih. Megfelel e kérdésre: *hol?* s am. bizonyos helynek, térnek, öbölnek stb. belsejében, valamely zárt körben. Az illető helyet jelentő viszonynév majd kitétetik, pl. *benn van a szobában, benn lakik a városban, benn áll a vízben,* majd alattomban értetik, mint: *maradj te benn, én majd künn vigyázok; se benn se künn nem találtam; ott benn van.* Hasonló képzésüek: *künn, fenn, lenn.* Marasztalólag es, és nem az egyszerű *ben* veszi föl a személyragokat: *bennem, benned, benne, bennünk, bennetek, bennek* vagy *bennök,* melyek a régiségben még egy *ett* ragot is vő-

nek közbe *magamban, magadban* stb. kifejezésére, pl. Jézus kedig esmeg fohászkodék *übennette*" azaz ő magában. Régi magyar passio (Toldy kiadása szerént a 176. lapon). V. ö. BEN.

BÉNNA, l. BÉNA.

BENNÉK, (ben-n-ék) fn. tt. *bennék-et*. Ami valamely térnek, helynek, területnek belsejét, foglalatát, beltartalmát teszi. Újabb alkotásu, s nem igen kapós szó.

BENNETÉKET, am. titeket. V. ö. BENNÜNKET.

BENNMARAD, BENNSÜL, BENNSZORÚL, stb. l. BENMARAD, BENSÜL, BENSZORÚL, stb.

BENNÜNKET, am. minket. Némelyek szerint *b* előtéttel am. *ennünket*, vagy *énünket* (az *n* megkettöztetik ebben is: *ennen*), valamint a *mink* is elemezve: *menk*, előtét nélkül = *enk*, a honnan benneteket is annyi volna: *enneteket*. Ez ellen azon észrevételt lehetne tenni, hogy kivált a régibb nyelvben a tőszemélyek újabb viszonyítással is soha föl nem cseréltetnek, pl. en magam, ten magad, ön maga, min magunk, tin magatok, ön magok. Tehát *bennünket* inkább a többes *minnünket* vagy *mennünket*-ből, *benneteket* pedig *tinneteket* vagy *tenneteket*-ből származott, itt a *t*, *b*-vel cseréltetvén föl, mint ebben: *batka* = *babka*. Mások, nevezetesen Révai szerint az *benn*, illetőleg *bennünk* (belsönk) szóból eredett. De ez ellen megint azon kifogás áll, miszerént példa nélküli, hogy a személyragozott utóljárók, a milyen *benn* is, újabb viszonyragokat vennének fel, így pl. *velem, veled, tőlem* stb. újabb ragozással (pl. velemet, tőlemet) soha nem fordulnak elő. Révay részletes elemzését l. Antiq. Lit. Hung. p. 325—336. Vannak, kik ezen szók elemzésében idegen nyelvekhez folyamodnak, pl. a török *ben*-hez; de egy az, hogy ennek a többese *biz*, más az, hogy a 2-ik személy innen hasonlókép mint föntebb, ki nem fejthető; magok ezen nyelvbuvárok ismét más hasonlítást vőnek segítségül, mely szerént a törzs *benn* a jakut *böjö* volna, mely testet jelent; de ez még mindeniknél erőltetettebbnek látszik.

BENNÜLŐ, (benn-ülő) ösz. mn. és fn. 1) Általán, aki bizonyos zárt helyen, zárt körben ül, ellenkezője: kinnülő. *Bennülő és kinnülő utasok*. Mint főnév jelent embert, ki idejének nagyobb részét szobában ülve, vagy maradva tölti, s a társaságot kerüli. 2) Átv. ért. mondják szemekről, melyek becstek, vagy természeti alkotásuknál fogva gödreikbe mélyednek. *Bennülő szemek*.

BENŐ, (1), tt. *Benőt*, l. BENKŐ, BENEDEK.

BENŐ, (2), (be-nő) ösz. önh. 1) A rajta termett életszerves sarjadékok, nevezetesen növények, állati szőrök, héjak stb. befödik, betakarják, tar, kopár felszinét beborítják. *Az agg fák derekai be vannak nőve mohhal. Egész arcza be van nőve szőrrel*. 2) Törött, sértett életműszeres test önmagából fejlett életnedvek által befor, ép állapotra jut. *A kezén ejtett vágás benőtt*. Átv. ért. *benőtt a feje lágya*, am. érett korra jutott, már nem gyermek. Használtatik tárgyesetes viszonynévvel is, s am. növés által belep. *Az elhagyott utakat benőtte a gaz. A kopár dombokat benőtte a fü*.

BENŐTT, (be-nött) ösz. mn. 1) Növények által belepett, födött. *Benőtt föld. Gazzal benőtt kertek, erdő alja*. 2) Beforradt, gyógyulás által behegedt. *Benőtt seb*.

BENÖVÉS, (be-növés) ösz. fn. Állapot, midőn valami benő. L. BENŐ.

BENSŐ, (ben-sö) mn. tt. *bensö-t*, tb. —*k*. Fokozva: *bensőbb, legbensőbb*. Értelme: belső, belüllevő. Különösen: szellemileg, erkölcsileg belső, mély érzelemmel párosult. *Benső barátság. Benső szerelem. Benső meggyőződés*.

BENSŐKÉP, BENSŐKÉPEN, l. BENSŐLEG.

BENSŐLEG, (ben-sö-leg) ih. Mély érzelemmel, belső érzelemnél fogva, nem tettetve, nem fölszinüen. *Bensőleg meg vagyok hatva*.

BENSŐSÉG, (ben-sö-ség) fn. tt. *bensőség-et*. Ami belső szellemileg, azaz mély érzelmekkel párosult, s azokra van alapitva. *Bensőség az imádságban, Isten iránti tiszteletben; bensőség a szeretetben, és szerelemben; bensőség valamely költeményben*.

BENSÜL, (ben-sül vagy benn-sül) ösz. önh. 1) Bizonyos zárt helyen ott ég, megsül. 2) Átv. ért. bizonyos működésben, vállalatban úgy megakad, hogy se ide se oda nem mozdulhat; kezdett munkáját, tervét véghezvitlenül abbanhagyni kénytelen. *Bensült a szónoklatban. Bensült a hazugságban*, mert rajta kapták. Ez értelemben a *sül* ugyanaz a *sülyed* gyökével.

BENSZÜLETÉTT, (ben-született vagy benn-született) ösz. fn. Nem idegen földről beköltözött, nem jövevény, hanem az illető hazában született. *Városunk benszületett lakosai*.

BENSZÜLÖTT, l. BENSZÜLETÉTT.

BENT, (ben-t) ih. l. BENN. Képzésre olyan mint: *künt, fent, lent, alant*.

BENTARTOMÁNY, (ben-tartomány vagy benn-tartomány) ösz. fn. Tartomány, mely bizonyos területen belül fekszik, más tartományokhoz viszonyítva, melyek kivül fekszenek.

BENTILTÁS, (ben-tiltás vagy benn-tiltás) ösz. fn. Perbeli orvoslat volt a régi magyar törvénykezési rendszerben, midőn t. i. a vesztes fél a táblai ügyben hozott itélet végrehajtását az itélethozás napján ellenzette, és így az itéletet a perben vagy bírónál benhagyatni kivánta. (Prohibita)

BENTŐZS, (ben-tőzs vagy benn-tőzs) ösz. fn. Belkereskedés; hazai árukkal s az ország határain belül üzött tőzsérkedés.

BÉNÚL, (bén-úl vagy bén-a-úl) önh. m. *bénúl-t*. Bénává, nyomorékká, inaszakadttá leszen. *A jó mén ló vagy megbénúl vagy megvakúl*. Km. V. ö. BÉNA.

BÉNÚLÁS, BÉNULÁS, (bén-úl-ás vagy bén-a-úl-ás) fn. tt. *bénúlás-t*, tb. —*ok*. A test valamely részének, tagjának elnyomorodása, szélhüdés, inaszakadás stb. következtében.

BÉNÚLAT, BÉNULAT, (bén-úl-at vagy bén-a-ul-at) fn. tt. *bénúlat-ot*. Bénulási állapot, bénultság

BÉNÚLT, (bén-úl-t vagy bén-a-ul-t) mn. tt. *bénult-at*. Bénává lett, inaszakadt, valamely tagjában megcsonkított. *Bénult kezű, lábu nyomorék. Bénult tilló.*

BÉNÚLTAN, (bén-úl-t-an vagy bén-a-úl-t-an) ih. Bénult állapotban.

BÉNÚLTSÁG, (bén-úl-t-ság vagy bén-a-úl-t-ság) fn. tt. *bénúltság-ot*. Bénult állapot, inaszakadtság, szélhüdöttség.

BENZOE, fn. tt. *benzoé-t*. Jávában, Virginiában stb. tenyésző bizonyos nemű fának sárgabarna, vagy barnaveres, száraz, fényes gyántája.

BENZOEFESTVÉNY, (benzoe-festvény) ösz. fn. Benzoefa gyántájából készített festvény.

BENZOEGYÁNTA, ösz. fn. l. BENZOE.

BENZOESAV, (benzoe-sav) ösz. fn. Benzoegyántából készített sav.

BÉNY, KIS—, NAGY—, faluk Esztergomban; helyr. *Bény-be, —ben, —ből.*

BENYÁLAZ, (be-nyálaz) ösz. áth. Nyállal benedvesít, bemocskol, beken. *A ló benyálassa a zablát. Némely ragadozó állatok benyálazák elébb a fogott zsákmányt, azután nyelik el. A fonók benyálazák a csöpüt.* V. ö. NYÁL.

BENYÁLAZÁS, (be-nyálazás) ösz. fn. Nyállal benedvesítés, bekenés, bemocskolás. Élettani ért. evői működés, midőn a szájba vett eledelek nagyobb mennyiségben elválasztott nyállal meglágyíttatnak, hogy annál könnyebben lecsúszszanak.

BENYÁLKÁSODIK, (be-nyálkásodik) ösz. k. Nyálkával behúzódik, nyálkássá leszen. *A rohadásnak indult hús benyálkásodik.* V. ö. NYÁLKA.

BENYARGAL, (be-nyargal) ösz. önh. és áth. Lóháton, vagy más állaton nyargalva bemegy, bevágtat valahová. *Benyargalni a városba.* Átv. ért. nyargaló paripa módjára sebesen befut, besiet. Áthatólag valamely tért, tájt nyargalva bejár. *Az ellenség előcsapatai benyargalják a vidéket. A nyulászok néha egy nyul után három határt is benyargalnak.* V. ö. NYARGAL.

BÉNYE, falu Pestben; ERDŐ—, mezőváros, LEGYES—, falu Zemplénben; helyr. *Bényé-n, —re, —ről.*

BENYEL, (be-nyel) ösz. áth. Szájtátva valamit a gégecsőbe leereszt. *Az éhes eb mohón benyeli az elébe vetett konczot.* Átv. ért. mondatik akármily nyilásról, üregről is, mely valamit magába vesz. *A földrepedék, vagy csatorna szája benyelte a vizet.* V. ö. NYEL.

BENYÍLIK vagy BENYILIK, (be-nyílik) ösz. k. Befelé tárul, nyitáskor nem feléd hanem tőled elhajlik. *Benyílnak* az ajtók, kapuk, ablakok, melyek függőlegesen állanak, és sarkaik az illető rámák, vagy szobrok belsejére helyeztvék. *Felnyílnak* pedig, ha vízirányos, vagy haránẗkos helyzetűek, pl. felnyílik a láda ajtaja, a melegágy ablaka, a felhúzó várkapu.

BENYILÓ, (be-nyiló) ösz. mn. és fn. 1) Ami befelé nyilik. *Benyiló ajtó, kapu.* 2) Mellékterem, oldalszoba.

BENYIT, (be-nyit) ösz. áth. Kaput, ajtót, ablakot befelé tár. Tárgyesetes viszonynév nélkül am. nyitott ajtón belép, bemegy. *Benyitott hozzám. Észre sem vevém, midőn benyitott.* V. ö. NYIT.

BENYITÁS, (be-nyitás) ösz. fn. Kapunak, ajtónak stb. befelé tárása.

BENYOM, (be-nyom) ösz. áth. 1) Nyomó erővel bizonyos szorulatba, üregbe, likba, vagy általán térbe valamit behelyez, beigazít stb. *A karót benyomni a földbe, a nyelet a fejsze fokába.* 2) Hasonló erővel behorpaszt, belapít, betör. *Fektében benyomta a kalapját. Benyomni a kemencze oldalát.* 3) Bizonyos eszköz által bélyeget, jegyet stb. üt, metsz valamibe. V. ö. NYOM.

BENYOMÁS, (be-nyomás) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valamit benyomunk anyagi értelemben véve. 2) Átv. erkölcsi, vagy szellemi hatás, melyet valamely tárgy látása, hallása, szóval észlelése kedélyünkre, lelkünkre gyakorol. *Kedves, kedvetlen benyomás. E látvány szomorú benyomást tett rám.*

BENYOMAT, (1), (be-nyomat) ösz. fn. 1) Benyomás elvontan véve. 2) Oly nyomat, mely homorúan, vagy befelé áll.

BENYOMAT, (2), (be-nyomat) ösz. áth. és mivelt. 1) Eszközli, okozza, rendeli stb. hogy valaki benyomjon valamit valahová. *A karókat benyomatni a földbe.* 2) Nyomda által bizonyos könyvbe, hirdetménybe stb. igtat.

BENYOMÓDIK, (be-nyomódik) ösz. belsz. A rája nehezedő sulyos test erejétől nyomva behorpad, bezúzódik, belapúl stb. *Benyomódik a hordóba csinált káposzta, ha követ tesznek rá. Benyomódik a föld a terhes szekér alatt.*

BENOMTAT, (be-nyomtat) ösz. áth. 1) A gabonanyomtatást bevégzi. *Már benyomtattunk, s ezután vetünk.* 2) Könyvnyomdában bizonyos nyomtatvány közé igtat. *Holmi furcsaságokat benyomtatni a naptárba. Kár ily dibdábságokat bengomtatni a hírlapba.*

BENYOMÚL, (be-nyomúl) ösz. önh. Nyomról nyomra haladva, tolongva, mintegy erőszak vagy akadály ellen küzdve bemegy, betódúl. *A ellenség benyomúl a városba.* Átv. ért. mondjuk lelketlen testekről is, midőn bizonyos gátokat áthágva behatnak valahova. *Az árvíz benyomult határunkba.*

BENYUJT, (be-nyujt) ösz. áth. 1) Saját kezével bead valamit. *Benyujtani a perhez tartozó okleveleket. A gyógyszert benyujtani a betegnek.* 2) Kezét, vagy lábát betolja valahová. V. ö. NYUJT.

BENYUJTÁS, (be-nyujtás) ösz. fn. Valaminek saját kézzel beadása. Különösen irománynak, folyamodványnak, oklevélnek az illető hatóság elébe terjesztése.

BENYUJTMÁNY, l. BENYUJTVÁNY.

BENYUJTVÁNY, (be-nyujtvány) ösz. fn. Irománny, folyamodvány, oklevél, stb. melyet valaki az illető hatóságnak bead, bemutat.

BENYÚL, (be-nyúl) ösz. önh. Kiterjesztett kezét vagy ujját betolja valahová, hogy ott valamit ke-

ressen, megfogjon stb. *Benyúl a zsebébe, az erszénybe. Benyúl a gyümölcsös kosárba.*

BENYÚLÁS, (be-nyúlás) ösz. fn. 1) Midőn törzse: *benyúl*, am. a kéznek vagy ujjnak valahová beterjesztése. 2) Midőn a *benyúlik* igétől származik, am. befelé terjedés, terjeszkedés.

BENYÚLIK, (be-nyúlik) ösz. k. Meghosszabbodva, megtágulva bizonyos mélységig behat, beterjed. *Tihany félszigete mélyen benyúlik a Balatonba. Az árvafüz ága benyúlik a tóba.*

BENYŰGÖZ, (be-nyűgöz) ösz. áth. Nyűgbe teszz, nyűgféle eszközzel beköt, befűz. *Benyűgözni a legelőre vitt lovakat.* V. ö. NYŰG.

BENYŰGÖZÉS, (be-nyügözés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit nyűgbe tesznek. *Lovak benyügözése.*

BENYÜSTÖZ, (be-nyüstöz) ösz. áth. A takácsoknál am. úgynevezett nyüstfonalakkal a bordát fölszereli. V. ö. NYÜST.

BÉOK, *bész, bé, béunk, bétok, bénak.* Vas vármegyei tájszó, melynek gyöke a hangutánzó *bé* am. bőg, ordít. *A marhák béttak a farkas csapásán.*

BEOKIK, (be-okik) ösz. k. Tanulás, gyakorlás, tapasztalás, elmélkedés által valamiben kellő ismeretet, ügyességet szerez, mintegy beleokosodik, beletanul valamibe.

BEOKTAT, (be-oktat) ösz. áth. Értelmezés, útmutatás, gyakorlat stb. által valakit betanít valamire. V. ö. OKTAT.

BEOKTATÁS, (be-oktatás) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit ész- és okszerüen betanítunk.

BEOLAJOZ, (be-olajoz) ösz. áth. Olajjal beken, befoltoz, bemocskol. *Beolajozni a megégetett ujjakat. A lámpagyujtók beolajozzák ruháikat.*

BEOLAJOZÁS, (be-olajozás) ösz. fn. Olajjal bekenés, befoltozás, bemocskolás.

BEÓLMOZ, (be-ólmoz) ösz. áth. Ólommal beborít, beönt, becsinál. *Beólmozni az ablakfiókokat. A likas huzasokat beólmozni.*

BEÓLMOZÁS, (be-ólmozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn beólmoznak valamit. V. ö. BEÓLMOZ.

BEOLT, (be-olt) ösz. áth. 1) Gyümölcsfát vagy más növényt nemesebb fajból vett ágacskának vagy bimbónak bele csíptetése által nemesít. 2) Embert vagy más állatot bizonyos sebészi műtét által a himlő ellen biztosít. *Beoltani a gyermekeket.* 3) Tejet vagy más híg testet bizonyos szernek bevegyítésével sürüvé, aludttá tesz. *A tejet borjubéllel beoltani.* Elemzését illetőleg v. ö. OLT.

BEOLTÁS, (be-oltás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg műtét, mely által valamit beoltanak, ezen igének minden értelmében. *Fák beoltása. Mész beoltása. Kisdedek beoltása. Téj beoltása.* V. ö. OLTÁS.

BEOLTÁSI, (be-oltási) ösz. mn. Beoltáshoz való, tartozó, arra vonatkozó. *Beoltási műtét. Beoltási szerek. A fák beoltási módja, ideje.*

BEOLVAS, (be-olvas) ösz. áth. l. BESZÁMLÁL.

BEOMLASZT, (be-omlaszt) ösz. áth. Eszközli, okozza, véghezviszi, hogy beomoljék valami; részekre bontva, választva bedönt. *Az árvíz beomlasztja a sárfalakat. Az erős förgeteg beomlasztotta a rozzant háztetőt. A kor rágó fogai beomlasztották a régi várakat.* V. ö. OMOL, OMLIK.

BEOMLIK, (be-omlik) ösz. k. Mondjuk szilárd állományu testről, épületről stb. midőn részeinek összetartó kapcsai megtágulván bedől, beszakad, beroskad. *A víz-mosta partok, gátak beomlanak.* Mondjuk vízről is, midőn rést szakasztva benyomul, betódul valahová. V. ö. OMLIK.

BEOMLÍT, (be-omlít) ösz. áth. L. BEOMLASZT.

BEÓNOZ, (be-ónoz) ösz. áth. Ónnal befuttat, ónlemezzel beborít, behúz, beczinez. *Beónozni a rézedényeket.* V. ö. ÓNOZ.

BEÓNOZÁS, (be-ónozás) ösz. fn. Ónnal befuttatás, ónlemezzel behúzás, beborítás.

BEORCZÁTLANKODIK, (be-orczátlankodik) ösz. k. Hivatlanul, sőt kelletlenül szemtelen módon betolakodik valahová.

BEORDÍT, (be-ordít) ösz. önh. Ordító hangon bekiált. *A szamár beordít a kapun.* Tárgyesetes viszonynévvel am. ordítva beharsogtat bizonyos tért. *Az éhes farkasok beordítják a mezőt, az erdőt. Az elveszett kölykét kereső oroszlán beordítja a rengeteget.*

BEORDÍTOZ, (be-ordítoz) ösz. gyak. önh. Gyakran, folytonosan, ismételve beordít.

BEOROZ, (be-oroz) ösz. áth. Orozva, azaz lopva, az illető fölügyelőket kikerülve, megcsalva becsempész, behoz, vagy bevisz valamit. *Tiltott portékákat beorozni.*

BEOROZÁS, (be-orozás) ösz fn. Alattomos cselekvés, midőn valamit beoroznak, becsempésznek.

BEOROZKODIK, (be-orozkodik) ösz. k. Belopódzkodik, titkon, alattomban tilalom ellenére besurran, becsúsz valahová. *A tolvaj beorozkodik a házba. A farkas beorozkodik a juhakolba, a róka a tyúkólba. Ütlevél nélkül beorozkodni más országba. A kém beorozkodott az ellenség táborába.*

BEOSON, (be-oson) ösz. önh. Suttomban, mellékutakon, sietö léptekkel becsuszszan, besurran valahová. *Az üldözők elől beosonni az erdőbe, a sürübe.* V. ö. OSON.

BEOSONT, (be-osont) ösz. önh. L. BEOSON.

BEÓTVARASODIK, (be-ótvarasodik) ösz. k. Testének valamely részét ótvar lepi be. *A kisgyermek feje beótvarasodott.* V. ö. ÓTVAR.

BEÖLTÖGET, (be-öltöget) ösz. gyak. áth. 1) Több öltéssel bevarr, befoldoz. *Beöltögetni az elfeslett lepedőt, a kiszakadt harisnya sarkát.* 2) Kiöltött nyelvét betologatja. *A gúnyolodó gyermek beöltögeti nyelvét az ablakon.*

BEÖLTÖZIK, (be-öltözik) ösz. k. Bizonyos társulat jelmezét magára vevén, ugyanannak tagjává leszen. *Beöltözni szürkebarátnak. Beöltözött a benedekiek rendébe.*

BEÖLTÖZTET, (be-öltöztet) ösz. áth. Bizonyos jelmezt ad reá, s ez által őt valamely társulat tagjává beavatja. *Beöltöztették öt szürke apáczának.*

BEÖMLÉS, (be-ömlés) ösz. fn. Benyomulás, befolyás neme, midőn bizonyos testtömeg valamely helyre beömlik. V. ö. BEÖMLIK.

BEÖMLIK, (be-ömlik) ösz. k. Víz, vagy más folyékony test valamely résen, hézagon, szakadáson stb. benyomul. *Az árvíz beömlött az ablakon.*

BEÖMLÍT, (be-ömlít) ösz. áth. Hullámozva, áradozva beönt. *A Tisza beömlíti vizeit a Dunába. Az elszakadt töltés beömlíti az árvizet a helységbe.* Bodrogközben am. beomlít vagyis behorpaszt, özönével beszakaszt.

BEÖNT, (be-önt) ösz. áth. 1) A partjait és gátokat áthágó viz sokasága valamely tért beborít. *A kiáradt Duna beöntötte a lápokat és réteket.* 2) Folyó testet bizonyos edénybe, üregbe stb. tölt. *A moslékot beönteni a csatornába.* 3) Olvasztott híg anyaggal bevon, befuttat. *Viaszszal, szurokkal beönteni valamit.*

BEÖVEZ, (be-övez) ösz. áth. 1) Övféle kötővel körülvesz, beköt. *Derekát beövezte szíjjal.* 2) Öv gyanánt körülfog, bekerít.

BEPÁCZOL, (be-páczol) ösz. áth. Páczféle csipős, eczetes stb. folyadékba tesz, hogy megpuhuljon, hogy szívósságából engedjen. *Bepáczolni a vadhúst.* V. ö. PÁCZOL.

BEPÁCZOLÁS, (be-páczolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn bepáczolnak valamit. V. ö. BEPÁCZOL.

BEPADOL, (be-padol) ösz. áth. L. BEPALLÓZ.

BEPAKOL, (be-pakol) ösz. áth. Málhát, holmi elszállítani való jószágot, ruhaneműt stb. böröndbe, táskába, ládába stb. belerak, bemálhász. *Már mindenét bepakolta, s nemsokára elhordozkodik.* Átv. ért. töltig eszik, iszik. *Bepakolt tíz gombóczot. Jól bepakolt a turós galuskából.* V. ö. PAKOL.

BEPAKOLÁS, (be-pakolás) ösz. fn. Az elszállítandó málhának, podgyásznak, árúknak stb. be- és öszverakosgatása. V. ö. BEPAKOL.

BEPAKOLÁSI, (be-pakolási) ösz. mn. Bepakoláshoz tartozó. *Bepakolási költségek.*

BEPALÁNKOL, (be-palánkol) ösz. áth. Palánkkal bekerít. *Bepalánkolni a kertet.* V. ö. PALÁNK.

BEPALÁSTOL, (be-palástol) ösz. áth. Szoros ért. palástnemü burkonynyal beföd, betakar, palástba takar. Szélesb. ért. akármily nemü felső ruhába burkol. V. ö. PALÁST.

BEPALLÓZ, (be-pallóz) ösz. áth. Valamely területet pallódeszkákkal vagy lapos gerendákkal beföd. *Bepallózni a szobákat, az istállót. Bepallózni a hídat, a sáros utczákat.* V. ö. PALLÓ.

BEPANASZOL, (be-panaszol) ösz. áth. Panaszképen bejelent, bemond, bevádol. *Bepanaszolni a rajta történt méltatlanságot. A sértő felet bepanaszolni a bíróságnál.*

BEPARANCSOL, (be-parancsol) ösz. áth. Parancsszó által rendeli, meghagyja valakinek, hogy határozott helyen és időben jelenjen meg. *Beparancsolni a szabadsággal hasa bocsátott katonákat. A helységek bíráit beparancsolni a vármegye házára.* Szélesb ért. a künn levőnek parancsolja, hogy jöjön vagy menjen be.

BEPATTAN, (be-pattan) ösz. önh. Pattanva betörik, beszakad. *Bepattan a túlfeszített ablak.* Átv. ért. hirtelen, nagy robajjal belép, benn terem. *Mintha szél hozta volna egyszerre bepattant hozzám.*

BEPATTANT, (be-pattant) ösz. önh. és áth. Ostort vagy más pattanó eszközt befelé hangoztat. *Bepattantott a kapu alá. Ujjaival bepattantott az ablakon.*

BEPATYÓKÁL, (be-patyókál) ösz. áth. Holmi ruhanemübe, lepelbe, kendőbe pongyola módon beburogat, betakargat, különösen hideg, vagy szél ellen; bebugyolál, bebulál. *Az útra vitt gyermeket, a beteget bepatyókálni.*

BEPÁZSITOSODIK, (be-pázsitosodik) ösz. k. A rajta tenyésző, sarjadzó pázsit befödi, belepi. *Az elpusztult ház udvara bepázsitosodik.*

BEPÁZSITOZ, (be-pázsitoz) ösz. áth. Fölszeldelt pázsitos földdel beültet, beföd, betakar. *Bepázsitozni a kerti ágyak kerületét, a földből rakott pamlagot.*

BEPECSÉTÉL, (be-pecsétél) ösz. áth. Rányomott, ráragasztott pecséttel bezár, fölbomlás vagy fölbontás ellen biztosít. *Bepecsételni a levelet. Bepecsételni a bírói sár alá vett szobák ajtajit, a szekrényeket.*

BEPECSÉTÉLÉS, (be pecsétélés) ösz. fn. Pecséttel bezárás, beragasztás, vagy lezárolás.

BEPECSÉTÉZ, (be-pecsétéz) ösz. áth. 1) lásd BEPECSÉTÉL. 2) Valami ragadós mocsokkal befoltoz, becsunyít. *Olajjal, szírral bepecsétlemi a ruhát, a pallót.*

BEPECZKÉL, (be-péczkél) ösz. áth. Peczekkel bezár; a peczket bizonyos karikába, likba stb. ölti. *Bepeczkelni az ajtót. Bepeczkelni a nadrágszíjat.* V. ö. PÉCZÉK.

BEPELYHÉSÉDIK, (be-pelyhésédik) ösz. k. A rája szálló és hozzá ragadó pelyhek belepik. *Bepelyhesedett a ruhája, a haja.* Zártabb ujakkal ejtve: *bepölyhösödik.*

BEPENÉSZÉSÉDIK, (be-penészésédik) ösz. k. Penészféle rohatag burokkal behúzódik. *A nedves helyen tartott sajt, kenyér bepenészesedik.*

BEPÉRÉL, (be-pérél) ösz. áth. Valakit az illető bíróság előtt perbe idéz, pert indít ellene.

BEPÉRÉLÉS, (be-pérélés) ösz. fn. Perbe idézés, pernek indítása valaki ellen.

BEPIKKELYÉZ, (be-pikkelyés) ösz. áth. Halról leszedett pikkelyekkel, máskép halpénzzel behúz, beborogat, betakargat valamit. Átv. ért. bizonyos művet, pl. sisakot, mellvasat, köntöst pikkelyformáju lemezkékkel rétegesen beborít.

BEPILLANT, (be-pillant) ösz. önh. Annyi időnyire, mennyibe a szempillák egyszeri emelése kerül, benéz, betekint; egy szemvágással néz be. Továbbá, csak úgy futtában, könnyeden, rövid időre benéz, belát. V. ö. PILLANT.

BEPILLÉSÉDIK, (be-pillésédik) ösz. k. Pille nevezetü vékony gyönge hártyával behúzódik, pl. a felforralt tejszin. V. ö. PILLE.

BEPIRONGAT, (be-pirongat) ösz. áth. Illetlen magaviseleteért pirongatva, feddve, orczázva parancsolja valakinek, hogy menjen vagy jöjjön be. *Az anya bepirongatja az utczán pajkoskodó gyermekeit.* V. ö. PIRONGAT.

BEPIRONKODIK, (be-pironkodik) ösz. k. Ál vagy valódi szégyenérzettől elpirulva, bemegy valahová, mintha restellené, vagy átallaná, hogy be kell mennie. Különbözik tőle a szégyenérzetet nélkülöző *beorczátlankodik, beszemtelenkedik.*

BEPISZKÍT, (be-piszkít) ösz. áth. Piszokkal beken, berondít, becsunyít. *Bepiszkítani a ruhát, a bútorokat, az asztalkendőket. Szurokkal, szénnal bepiszkítani magát.* V. ö. PISZOK.

BEPISZKOL, (be-piszkol) ösz. áth. 1) L. BEPISZKÍT. 2) Átv. ért. gyalázva, rágalmazva erkölcsileg bemocskolja valaki nevét, becsületét.

BEPISZKOLÁS, (be-piszkolás) ösz. fn. Piszokkal bekenés, berondítás, becsunyítás; gyalázás, rágalmazás, becsületsértés.

BEPISZKOLÓDIK, (be-piszkolódik) ösz. belsz. Holmi ragadós testek hozzátapadása által piszkossá, rondává, mocskossá, czirmossá, szennyessé leszen. *A szurokkal, festékkel bánó kezei, ruhái bepiszkolódnak.*

BEPLÁNTÁL, (be-plántál) ösz. áth. Plántákkal, azaz, fiatal, sarjadékféle növényekkel beültet. *A kertet különféle oltoványokkal, csemetékkel, szőlővesszőkkel beplántálni.*

BEPÓLYÁL, (be-pólyál) ösz. áth. Pólyába takargat, pólyával beburogat, bekötözget, begöngyölget. *Bepólyálni a kisdedet. Bepólyálni az eltörött kezet, lábat.* V. ö. BEBULÁL, BEPATYÓKÁL.

BEPÓLYÁZ, (be-pólyáz) ösz. áth. lásd BEPÓLYÁL.

BEPOROSÍT, (be-porosít) ösz. áth. Ráhintett, rászórt, ráfújt porral beszennyez.

BEPOROSODIK, (be-porosodik) ösz. k. A rászálló s rátapadó portól beszennyesedik, porral behúzódik. *Söpréskor beporosodnak a bútorok.*

BEPOROSÚL, (be-porosúl) ösz. önh. l. BEPOROSODIK.

BEPOROZ, (be-poroz) ösz. áth. 1) L. BEPOROSÍT. 2) Porféle testtel behint. *Beporozni a fejet hajporral. Beporozni a puska serpenyőjét löporral. Fövenynyel, köporral beporozni a lépcsőket, a fölsúrolt pallót. Beporozni az irást.*

BEPOTTYAN, (be-pottyan) ösz. önh. Pottyanva beesik. *A kosárból kihullott almák bepottyantak a sárba, a vízbe.*

BEPOTTYANT, (be-pottyant) ösz. áth. Úgy ejt el valamit, hogy bepottyanjon valahová. *Korsóját bepottyantotta a kútba.*

BEPÖK, (be-pök) ösz. önh. és áth. 1) Valamibe pök. *Bepökni a markába. Bepökni a mosdótalba.* 2) Pökkel, nyállal becsunyít, berutít, foltossá tesz. *Bepökni a pallót.* 3) Mondjuk bogarakról, férgekről, midőn ganajaikkal bemocskítanak valamit. *A legyek bepökték a tükröt, a bútorokat, a falakat.* Átvetve: *beköp.*

BER vagy BÉR, 1) Hangutánzó gyök, mely erősen reszkető, rengő hangot fejez ki a *bérg, bérren, bérrent* származékokban, s rokona azon *pér*, melyből *pérég, pérdül, pérget* stb. származnak. Mindezek bizonyos körben forgó testek hangját utánozzák. 2) Idegeket megrázó, vagy erős indulatot fejez ki a *bérz, bérzéget, bérzenkédik* származékokban, s rokona a vastaghangu *bor*, melyből *borzad, borzaszt* stb. eredtek. 3) Forgást, keringést jelent hangutánzás nélkül a *bereg* (párzik a juh) igében, mint az ebről mondják hogy *forog.* Ide tartozik a *bere* (csere) származék is, mennyiben a cserebere az illető áruk forgatása, ideoda adásvevése által történik. 4) Rokona azon *vér* gyöknek, melyből *vérés* (ruber) származik, innen értelmezendők: *berke*, máskép *birke*, azaz, gyönge hajtásu, piros héju vessző (virga, virgultum) és a *berkenye*, piros héju gyümölcséről, valamit a *bertóka* vagy *birtóka*, fáján megüszögösödött veres börü szilva. 5) Metszést, hasítást jelent a *beretva, berbécs* (herélt kos) és *berena* (hasogatvány) szókban, s rokona vastaghangon *bor bar*, mint a *borda, borna, barázda, barkócza* szók gyöke. Rokona a *bar, bor* gyök (‚borit' szóban), midőn *ber-k-et* jelent.

BÉR, (1), önálló gyök és fn. tt. *bér-t*, tb. *—ék.* Általán bizonyos dologért járó díj, fizetés, ára valaminek, nevezetesen a) valamely szolgálat fejében fizetett, vagy fizetendő díj, zsold. *Cselédbér, munkabér, révbér, fuvarbér, pásztorbér, napi bér, párbér* vagy *ágybér*, melyet a házas hivek illető papjaiknak fizetnek. *Szegődött bér, osztott koncz* (ellenébe tétetik, mint jobb és bizonyosabb, a közös vagyonnak). Km. *Ette haszna, alutta bére.* Km. *Nagy bért kérni. Sok bére van. Fölemelni, javítani a cselédek bérét. Szöktött katonának nincsen bére.* Km. 2) Más jószágának haszonvételeért adott díj. *Házbér, hajóbér, haszonbér, úrbér, fűbér, bikabér, ménbér, fürdőbér. Bérbe adni, bérbe venni, fogadni valamit.*

Rokona az előtét nélküli vastaghangu *ár*, és a vékonyhangu *ér* (valet), melyből *érték, érdem* stb. származtak. Hasonlók hozzá a német *Werth* és *Preis*, a latin *merces, pretium.* V. ö. ÁR.

BÉR, (2), falu Nógrád megyében; KIS—, mezőváros, NAGY—, puszta Komáron megyében; helyragokkal: *Bér-en, —re, —ről.*

BERA, férfi kn. A palóczoknál am. Adalbert. Albert. *Vegyázz Bera magadra, fee ne öts a garadra,* Palócz népd.

BERÁCSOL, (be-rácsol) ösz. áth. Rácscsal bekerít, bezár, rácsba tesz. *Berácsolni a konyhaajtót. Berácsolni a pajta, a padlás ablakait. Berácsolni a turót, szalonnát.* V. ö. RÁCS.

BERÁCSOZ, (be-rácsoz) ösz. áth. l. BERÁCSOL.

BERAGAD, (1), (be-ragad) ösz. önh. Öszvetapadva beszorul, minélfogva kivenni, elválasztani nehéz. *Beragadtak a fagyos ablakok. A megdagadt szár beragadt a pipába. Beragadt a szurokba. Csipától bera-*

gadtak a szemei. Átv. ért. *beragadt a szája*, nem szól, nem beszél, midőn szólnia kellene.

BERAGAD, (2), (be-ragad) ösz. áth. Erőszakkal, sebes rántással maga után bevisz, behúz valahová. *A lovak beragadták a kocsit a mélységbe.* V. ö. RAGAD, áth.

BERAGASZT, (be-ragaszt) ösz. áth. 1) Bizonyos tapadó szívos szerrel pl. enyvvel, szurokkal, csirizzel becsinál, behúz. *Az ablak réseit csirizes papirral beragasztani.* 2) Akasztóval, kajmóval, kapocscsal beakaszt. *Beragasztani az ajtót, ablakot.*

BERAGASZTÁS, (be-ragasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn beragasztanak valamit, illetőleg betapasztás, beakasztás. V. ö. BERAGASZT.

BERAGYOG, (be-ragyog) ösz. önh. Szemkápráztató fénynyel besugárzik, ragyogva besüt, beviláglik. V. ö. RAGYOG.

BERAJZOL, (be-rajzol) ösz. áth. Bizonyos területet rajzvonalakkal beír. *Berajzolni a táblát, a papirívet, a falakat.* V. ö. RAJZOL.

BERAK, (be-rak) ösz. áth. 1) Különféle, vagy egynemü részekből álló holmit behelyez. *Berakni a kamrába a télrevalókat. A könyveket berakni a szekrénybe. A gabonakévéket berakni a pajtába.* 2) Bepakol. *Berakni hordóba a heringeket.* 3) Valamely rést, nyilást, hézagot beépit. *Berakni a mellékajtót. Téglával berakni a vakablakot.* V. ö. RAK.

BERAKÁS, (be-rakás) ösz. fn. Cselekvés, midőn holmit beraknak. V. ö. BERAK.

BERAKODÁS, (be-rakodás) ösz. fn. Betakarítás, illetőleg behelyezkedés neme, midőn berakodunk valahová. V. ö. BERAKODIK.

BERAKODIK, (be-rakodik) ösz. k. Bizonyos tárba, lakba, födél alá behordott s behelyezett holmivel együtt betelepedik. *A gabonakereskedők berakodnak a hajóba. A vásárosok berakodnak a sátorba. Berakodni az uj szállásba.* V. ö. RAKODIK.

BERAKOGAT, (be-rakogat) ösz. gyak. áth. Egymás után, időnként, részenként, folytatólag berak, behelyez. V. ö. RAKOGAT.

BERAKOSGAT, (be-rakosgat) ösz. gyak. áth. Holmit bizonyos rendben, sorban majd ide, majd oda téve, illesztve, behelyez. *A könyveket szakok szerint berakosgatni a fiókokba.* V. ö. RAKOSGAT.

BERAKOSKODÁS, (be-rakoskodás) ösz. fn. Holminek ideoda behelyezgetése, bizonyos rendben berakása.

BERAKOSKODIK, (be-rakoskodik) ösz. k. Sürgölődve, mintegy ideoda kapkodva holmijével együtt bizonyos rendben behelyezkedik.

BERAKOSZIK, (be-rakoszik) l. BERAKODIK.

BÉRALATTI, (bér-alatti) ösz. mn. Ami bizonyos bérben, haszonbérben ki van adva. *Béralatti ház, földbirtok.*

BÉRALKU, (bér-alku) ösz. fn. Szerződés, mely valamely jószágnak haszonbérbe adása, vevése fölött köttetik. *Béralkut kötni, aláirni.*

BERÁNCZIGÁL, (be-ránczigál) ösz. áth. Valamely tagjánál vagy ruhájánál fogva megmegrántva a bemenni vonakodót behúzza. V. ö. RÁNCZIGÁL.

BERÁNCZIKÁL, l. BERÁNCZIGÁL.

BERÁNDUL, (be-rándul) ösz. önh. Mintegy futtában, sietve és rövid időre bekocsiz, belovagol valahová. *Gyakran berándulok a szomszéd városba. Egykét órára berándulok hozzátok.* V. ö. RÁNDUL.

BERÁNDULÁS, (be-rándulás) ösz. fn. Valahová rövid időre bekocsizás, belovagolás, bemenés.

BERÁNGAT, (be-rángat) ösz. gyak. áth. Többeket egymás után berán, behúzkál valahová, beránczigál. *A juhokat berángatni az istatóba.*

BERÁNT, (be-ránt) ösz. áth. 1) Erőszakosan megragadva maga után, vagy maga felé vonva bemenni, beesni, bezuhanni stb. kényszerit valahová. *Lábánál fogva berántani valakit az árokba. A hajókötél a vontatót berántotta a Dunába.* 2) Zsiradékban pörkölt liszttel valamely főzelékot, ételt izletessé tesz, elkészit. *Berántani a káposztát, lencsét, borsót.* Másképp: *berát.* V. ö. RÁNT, RÁTOTTA.

BERBE, (ber-be) fn. tt. *berbét.* Ürü, azaz kiherélt kos, máskép: *berbécs.* Gyöke a metszést jelentő *ber.* Egyezik vele a latin *vervex.* V. ö. BER, gyök.

BÉRBEADÁS, (bérbe-adás) ösz. fn. Valamely jószág haszonvételének bizonyos bérért odaengedése.

BÉRBEADÓ, (bérbe-adó) ösz. fn. Jószágtulajdonos, ki valamely ingatlan vagy ingó birtokát szerződött bérért használatra odaengedi.

BERBECS, fn. tt. *berbecs-et.* 1) Ürü, herült kos. Alkalmasint a latin *vervex*-ből honosittatott. 2) Pápa vidékén és Kemenes táján am. bárányborből való süveg.

BERBECZ, (ber-becz) fn. tt. *berbecz-et.* Így nevezik Kemenesalján azon juhborből készitett téli süveget, melynek neve máskép: *bagósüveg.* Valószinüleg egy eredetü a *berbecs* szóval.

BÉRBEFOGADÓ, (bérbe fogadó) ösz. fn. Aki valamely jószág haszonvételét bérbe kifogadja, haszonbérlő.

BÉRBÉNCZE, l. BÖRBÖNCZE.

BÉRBEVÉTEL, (bérbe-vétel) ösz. fn. L. HASZONBÉRLET.

BÉRBEVÉVŐ, l. BÉRBEFOGADÓ.

BÉRBITE, természeti hangutánzó fn. tt. *bérbitét.* Félig nyitott ajakkal, fogak közötti tompa, értetlen mormogás, milyen a magokban imádkozók dörmögő hangja. Különösen babonások imádsága vagy mondókája. Egyeznek vele, mint szintén hangutánzók, a franczia *brailler*, *braillement*, a német *brummen*, a latin *balbutio*, az olasz *barbottare*, stb.

BÉRBITÉL, (bérbite-el) önh. m. *bérbitélt.* Dörmögve imádkozik, babonás mondókákat mormol. Néhutt: *berbitál.*

BÉRCSE, (bér-cse vagy bör-cse) fn. tt. *bércsét*, tb. *bércsék.* Növénynem a sokhímesek és sokanyások seregéből; csészéje nincs, bokrétája négy szirmu, mag

vai csákósak (Clematis). Fajai: *kapaszkodók, felfutók* és *felálló szárúk*. Erdőkben tenyészik.

BÉRCZ, (1), fn. tt. *bérczet*. Általán tető, magaslat, orom, különösen hegytető, hegyorom, a hegylánczból kiemelkedő magasabb csúcs. *Hegyek bérczei. Világ bércze. (Pázmán). Messze kékellő bérczek. Fölmászni a legmagasabb bérczre.* Megegyezik vele a német *Berg* és szláv *werch*, mely hasonló alakban a némettel rokon más nyelvekben is divatozik, továbbá a persa *barz* vagy *berz* vagy *burz* (altitudo); zend *bereza* (altus, sublimis, altitudo); szanszkrit *brihat* (altus, sublimis); ugyancsak a szanszkrit *parvatasz* (orom, part), a hellen ὄρος, παρυασός, lapp és finn *wari, wuori*, szláv *hora*, magyar *part, mart, orom*, úgy szintén *ra, re* ragok is, stb. Valamennyiben lényeges hang a terjedés, különösen a magasra törekvést jelentő *r*. V. ö. R betü.

BÉRCZ, (2), népes puszta Zemplénben; helyragokkal: *Bércz-en, —re, —ről.*

BERCZE, (ber-cze) fn. tt. *berczét*. 1) Járom bélfája, mely értelménél fogva tulajdonképi gyöke *bel* vagy *bél*, tehát am. *belcze* vagy *bélcze*. 2) A székelyeknél divatos szabásu lábravaló, gatya vagy harisnya. Ez értelemben hasonló hozzá: *berhe* vagy *börhe*.

BERCZEL, (1), (ber-z-el) áth. m. *berczel-t*, Szalamegyei tájszó, am. tojóz, petéz.

BERCZEL, (2), faluk Nógrád, Pest és Szabolcs megyékben; helyragokkal: *Berczel-en, —re, —ről.*

BERCZENCZE, GARAN—, falu Bars megyében; helyragokkal: *Berczenczé-n, —re, —ről.*

BERCZENCZEI, (berczencze-i) mn. tt. *berczenczei-t*, tb. *—ek*. Az őszi szilva egy fajáról mondják, mely hosszú alakú, éretten sötét kék szinü s magvaváló. Nevét talán Beszterczétől vagy Berczenczétől vette. Néhutt rövidebben: *berczi szilva*.

BÉRCZES, (bércz-es) mn. tt. *bérczes-t* vagy *—et*, tb. *—ek*. A minek kiálló bérczei, ormai, magaslatai vannak. *Bérczes vidék, bérczes hegylánczok.*

BERCZI, kicsinyező férfi kn. tt. *Berczit*, tb. *—k*. L. BERA, vagy ADALBERT.

BÉRCZI, (bércz-i) mn. tt. *bérczi-t*, tb. *—ek*. Bérczen termő, növő, bérczről eredő. *Bérczi galagonya, lóhere. Bérczi patak. Bérczi fenyü, szikla.*

BÉRCZOROM, (bércz-orom) ösz. fn. Hegytető, hegycsúcs.

BÉRCZŐR, (bércz-ör) ösz. fn. Bérczen, magaslaton, hegyormon vigyázó ör, vagy őrség.

BÉRCZTÓ, (bércz-tó) ösz. fn. Hegy magaslatán levő tó, tengerszem.

BÉRCZTÜZ, (bércz-tüz) ösz. fn. A bérczőrök által hegyormon bizonyos jeladásul gyújtott tüz.

BERE, (1), (ber-e) fn. tt. *berét*, tb. *berék*. 1) Túl a Dunán némely tájakon am. magvas kender feje, melyet másutt bugának neveznek. Gyökére nézve a *bérz, borz, berzes, borzas* szókkal rokon. 2) A *csere* szóval ikerítve: *cserebere*, am. holmi árúk adásvevési forgatása. *Szereti a csereberét.* V. ö. BERÉNY. 3) Helységek neve Magyar- és Erdélyországban; helyragokkal: *Beré-n, —re, —ről.*

BERE, (2), falu Szathmár megyében, és Erdélyben Maros székben; helyr. *Beré-n, —re, —ről.*

BERECZ, (1), férfi kn. tt. *Berecz-et*. Briccius. Több családok viselik e nevet. Máskép: *Bereczk.*

BERECZ, (2), (ber-ecz) fn. tt. *Berecz-et*. Győr tájékán am. ripacs, himlőhely. Azon *ber* gyökü szók osztályába tartozik, melyek metszésre, hasításra vonatkoznak. V. ö. BÉR, gyök.

BERECZKI, ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Zemplén megyében; helyr. *Bereczki-be, —ben, —ből.*

BÉRÉG, (1), (bér-ég) önh. m. *bérég-tem, —tél, bérgett*, htn. *—ni* vagy *bérgeni*. 1) Mondják a juhokról, midőn a nemi közösülés, párosodás ösztöne üzi őket. Egyértelmü vele: *fereg* azaz *forog*, mint a párosodó ebekről mondják. V. ö. BERGIK. 2) Forgás, morgás közben erős *ber*-féle hangon szól, máskép *bérrég*. Hasonló hozzá a keményebb ajakhangu *pérég*. 3) Mint helynév, *berek* szóból eredett.

BEREG, (2), vagy BEREGH, mezőváros, ugyanily nevü megyében; helyragokkal mint város: *Bereg-en, —re, —ről*, mint vármegye: *Bereg-be, —ben, —ből.*

BEREGBÖSZÖRMÉNY, falu Bihar megyében; helyragokkal: *Bereg-Böszörmény-be, —ben, —ből.*

BEREGSZÁSZ, mezőváros Bereg vármegyében; helyragokkal: *Beregszász-on, —ra, —ról.*

BEREGSZEGH, falu Nyitrában; helyragokkal: *Beregszegh-en, —re, —ről.*

BEREGSZÓ, l. BEREKSZÓ.

BEREGVÁRMEGYE, (bereg-vár-megye) ösz. fn. Magyarország éjszakkeleti részén s a beszkédi havasok déli lejtőjén fekvő vármegye.

BEREK, (1), (ber-ek) fn. tt. *berket*. Vizes lapályokat, folyók mellékét ellepő és sürü bokrokból, tövisekből, vesszőkből álló cserjés erdőcske. *Berekben a farkas.* Km. *Illa berek, nádak, erek*, azaz mind oly helyek, hová elbújni, menekülni, rejtőzni lehet; elrontva: *illa berek, nád a kert.* 2) Szélesb ért. s némely tájszokás szerint, ingoványos, náddal, bozóttal buján benőtt lapály. *Sárvíz melléki berkek.*

Eredetére nézve l. BER gyök. Rokon vele a franczia *parc*, angol és német *park*, melyet a német nyelvészek *bergen, barg* szóból származtatnak.

BEREK, (2), több helység neve, KEREK—, KIS—, NAGY—, SZÁRAZ—, TISZTA—; helyragokkal: *Berek-en, —re, —ről.*

BEREKALJA, több helység neve; helyragokkal: *Berekaljá-n, —ra, —ról.*

BEREKED, (be-reked) ösz. önh. 1) Mondjuk csöves, üreges, likas, nyilásos testekről, midőn bedugulnak, valamivel betömődnek, illetőleg nem szelelnek, *Bereked a pipaszár, a csatorna.* 2) Különösen mondatik a légcsőről, midőn meghülés vagy gyuladás következtében, vagy sok beszéd miatt tompa, tisztátalan hangot ad. 3) Valahová beszorul. V. ö. REKED.

BEREKEDÉS, (be-rekedés) ösz. fn. Szorulási, szükülési állapot, midőn bereked valami. V. ö. BEREKED.

BEREKÉNYE, l. BERKÉNYE.

BEREKESZT, (be-rekeszt) ösz. áth. 1) Korlátok közé, ketreczbe, s általán akármily kerített helyre beszár, hogy ki ne mehessen. *Berekeszteni ólba a sertéseket, ketreczbe a tyúkokat, réczéket, esztrengába a juhokat, akolba a borjúkat.* 2) Átv. ért. valamely dolgot, munkát, különösen beszédet bevégez, befejez, s folytatni megszünvén, mintegy bezár.

BEREKESZTÉS, (be-rekesztés) ösz. fn. Cselekvés, mely által berekesztünk valamit, ezen igének minden értemenyeiben. V. ö. BEREKESZT.

BEREKESZTÉSÜL, (be-rekesztésül) ösz. ih. Bevégzésül, befejezésképen. *Berekesztésül még csak néhány szót akarok mondani.*

BEREKI, l. BERKI.

BEREKSZÓ, faluk Temes megyében és Erdélyben; helyragokkal: *Bereksző-n, —ra, —ról.*

BEREKUTCZA, falu Temes megyében; helyragokkal: *Berekutczá-n, —ra, —ról.*

BEREKVIRÁG, (berek-virág) ösz. fn. Általán berkekben, azaz lapályos cserjékben tenyészni szokott virágnemek, különösen a kökörcsin nemüek némely fajai.

BERÉL, (ber-e-el) áth. m. *berélt.* Csere szóval ikerítve: *cserebérél* am. tőzsérkedik, üzérkedve, adva-véve holmi árukat forgat, különösen árút árúval fölváltva. V. ö. BERE. 1.)

BÉRÉL, (bér-él) áth. m. *bérélt* vagy *bérlett*, htn. *—ni* vagy *bérleni.* Valamely jószág haszonvételét bizonyos bérben kiveszi. *Páholyt, sárszéket bérleni a színházban. Házat, kocsit, földet, kertet bérleni, kibérleni.*

BÉRÉLVÉNY, (bér-él-vény) fn. tt. *bérélvény-t*, tb. *—ek.* Szerződvény a bérbeadó és bérbevevő között, másképen: *bérlevél.*

BERENA, (ber-en-a) fn. tt. *berenát.* 1) A székelyeknél, a Tisza vidékén, s néhutt túl a Dunán am. a szokottabb borona. 2) Debreczenben így nevezik a rítkás deszkakerítést vagy hasogatványokból álló palánkot. V. ö. BORONA, BORNA.

BERENCS, több helység neve; helyragokkal: *Berencs-én, —re, —ről.*

BÉRÉNCZ, (bér-énez) fn. tt. *bérénez-ét.* 1) Általán minden munkás, napszámos, ki bizonyos bérért dolgozik, szokottabban, *béres. A jövevény és a bérencs* (Káldinál *béres*), *ne egyenek abban.* (Mózes II. 12. 45.) 2) Ócsárló, gúnyos, megvető értelemben, aki nem jóakaratból, hanem haszonlesésből vagy szolgailag valamely zsarnok kedveért tesz valamit.

BERENCZE, több helység neve; helyragokkal: *Berencsé-n, —re, —ről.*

BEREND, több helység neve; helyragokkal: *Berend-én, —re, —ről.*

BERENDÉL, (be-rendél) ösz. áth. 1) Meghagyja, megparancsolja valakinek, hogy bizonyos helyre jöjön vagy menjen be. *A falukon tanyázó katonaságot berendelni a városba. A tanúkat berendelni a törvényszékre.* 2) Valamit beküldetni parancsol. *Kisbíró által az előfogati lovakat berendelni a falu házába.* V. ö. RENDÉL.

BERENDÉLÉS, (be-rendélés) ösz. fn. Parancsolás, meghagyás, idézés, midőn valakit vagy valamit berendelnek valahová. L. BERENDÉL.

BERÉNY, (ber-ény) több mezőváros és falu neve Magyarországon és falu Erdélyben, tt. *Berényt;* helyragokkal: *Berény-be, —ben, —ből.* Valószinű, hogy ezen szó gyöke az adást-vevést, illetőleg vásárlást jelentő *ber* vagy *bere*, miszerint értelme annyi volna, mint vásáros hely, árupiacz, és az *emporium* kifejezésére ajánlható. Magyarországon összvetett alakban is előfordulnak: BALATON—, CSÁK—, JÁSZ—, IHAROS—, KARANCS—, KIS—, MEZŐ—, NAGY—, LOVAS—, PUSZTA—.

BEREPDÉS vagy BERÉPDÉS, (be-repdés) ösz. gyak. önh. Gyakran be és kirepül, be-berepül, vagy többen egymásután berepülnek. V. ö. REPDÉS.

BEREPED, (be-reped) ösz. önh. Kivülről ható erőszak által befelé rés, nyilás támad valamely testben. Ellentéte: *kireped.* V. ö. REPED.

BERÉPÉS, l. BERÉPDÉS.

BEREPESZT, (be-repeszt) ösz. áth. Valamely testet külső oldaláról, széléről befelé repeszt, illetőleg rést, nyilást csinál belé. *Berepeszteni a kifizetett kötelezvény szélét.* V. ö. REPESZT.

BERÉPKÉD, l. BERÉPDÉS.

BERÉPPEN, (be-réppen) ösz. önh. Hirtelen egy lebbenéssel berepül, beszáll. V. ö. RÉPPEN.

BERÉPÜL, (be-répül) ösz. önh. Repülve, azaz szárnyain lebegve beszáll valahová. *A fölrezzent seregélyek berepültek a nádasba.* V. ö. RÉPÜL.

BÉRÉS, (1), (bér-és) mn. tt. *bérés-t*, vagy *—et*, tb. *—ek.* 1) Aki bizonyos bérért szolgál, dolgozik, különösen napszámban dolgozó, nem rendes szolgálatban levő. *Béres aratók, kaszások. Béres nyomtatók.* 2) Bérbe adott, bérben használt. *Béres föld. Béres házban lakni.*

BÉRÉS, (2), (bér-és) fn. tt. *bérés-t*, tb. *—ek.* Igás ökrökkel bánó, különösen mezei gazdaságnál ökrökön dolgozó házi szolga. *Uraságí béres*, kire négy, hat, nyolcz ökrös szekér van bízva, és segédeül egy gyerkőcze vagy legény (ostoros) adatik mellé. *Öreg béres* vagy *faragóbéres*, ki a többi béresekre felügyel, s leginkább szerszámokat készít, és javít. *Ezek, mint a béres.* Km.

BÉRÉSHÁZ, (bérés-ház) ösz. fn. Uraságí pusztákon, majorokban azon ház, melyben béresek laknak, jobbára saját tűzhelyeik levén. Különbözik tőle az elválva irandó *béres ház*, mely bérben adott, bérben lakott házat jelent.

BÉRÉSKÉDÉS, (bér-és-kéd-és) fn. tt. *béreskédés-t*, tb. *—ek.* Béresi szolgálat gyakorlása.

BÉRÉSKÉDIK, (bér-és-kéd-ik) k. m. *béreskédtem, —tél, —ett.* Igás ökrök mellett béresi szolgálatot üz, gyakorol, béresképen szolgál valamely uraságnál, vagy mezei gazdánál.

BÉRÉSMUNKA, (bérés-munka) ösz. fn. Általán munka, melyet béres szolgák teljesítenek; külö-

nösen melyet igás ökrökkel dolgozó béresek szoktak végezni, milyenek: szántás, vetés, trágyahordás, széna-, gabonatakarítás stb.

BÉRÉSOSTOR, (bérés-ostor) ösz. fn. Vastag nyelü, sudaras, és sugárral ellátott erős szíjostor, melylyel a béresek négy, hat, nyolcz ökröt hajtani és durrogatni szoktak.

BÉRÉSSZEKÉR, (bérés-szekér) ösz. fn. Erős szerkezetü, vendégoldallal, nyomórúddal, stb. fölszerelt hosszuszekér, milyenen a béresek járnak.

BÉRÉSSZERSZÁM, (bérés-szerszám) ösz. fn. Béresmunkához szükséges szerszámok, dolgozó szerek.

BÉRÉSSZŰR, (bérés-szűr) ösz. fn. Gallértalan hosszu szür, milyet túl a Dunán a pusztai béresek szoktak viselni.

BERÉSZ, (ber-ész) fn. tt. *berész-t*, tb. *—ék*. Áruk, jószágok csereberélésével üzérkedő személy. (Speculant).

BERÉSZLET, (ber-ész-él-et) fn. tt. *berészlet-ét*. Csereberével üzérkedő kereskedés.

BERESZEL, (be-reszel) ösz. áth. Valamely szilárd, kemény állományu testet reszelővassal, úgynevezett ráspolylyal bemetsz, berovatol, bevölgyel. *Bereszelni valamely lemezt*. V. ö. RESZEL.

BERET, falu Abaújban, helyragokkal: *Beret-re, —én, —ről*.

BERETESZÉL, (be-reteszél) ösz. áth. Reteszszel bezár, beszorít, kinyilás vagy kinyitás ellen biztosít. *Bereteszelni az ól ajtaját*. V. ö. RETESZ.

BERETESZÉLÉS, (be-reteszélés) ösz. fn. Reteszszel bezárás.

BERÉTRA, fn. tt. *berétrát*. Sajátságos szabásu sipkaféle föveg a régi olaszoknál, németeknél stb. Különösen szögletes papsipka. *Fekete, veres, bársony berétra*.

„Akkor a papoknak vala tisztességök,
Mikoron egészlen áll vala szerzetök,
Távol vala tőlök galléros köntösök,
Veres berétrájok.“
Feddő vers a XVI. századból.

Idegen eredetü szó; közép latin nyelven: *barretum, birretum*, francziául *barret*, olaszul *barretta*, stb.

BERÉTRÁS, (berétra-as) mn. tt. *berétrás-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. Berétrát viselő. *Berétrás papok*.

BERETTŐ, (beret-tő) ösz. fn. és helységek neve Sáros és Zemplén vármegyében. V. ö. TŐ.

BÉRÉTVA, BÉRÉTVÁL, stb. l. BOROTVA, BOROTVÁL stb.

BERETTYÓ, folyóvíz Bihar és Békés vármegyében.

BÉRÉV, (bér-ér) ösz. fn. Év, melyre valamely jószágot bérbe adnak és vesznek. *A bérév elmultával újra szerződni*.

BEREZEL, (be-rezel) ösz. önh. és áth. Köznépi képes kifejezéssel, valahová bekakál, vagy valamit kakálva becsunyít. *Berezelt a gatyájába. A kis gyermek berezelte az ágyat*. V. ö. REZEL.

BEREZEZ, (be-rezez) ösz. áth. Öntött rézzel befuttat, rézlemezzel bevon. *Berezezni a kés nyelét, a pipát*.

BEREZINKA, falu Beregh megyében; helyr. *Berezinká-n, —ra, —ról*. Máskép: *Kisleányfalva*.

BÉRFIZETÉS, (bér-fizetés) ösz. fn. Fizetés, midőn valakinek vagy valamiért a kellő bért megadják.

BÉRFIZETŐ, (bér-fizető) ösz. mn. és fn. Aki valamiért, valakinek bizonyos bért fizet. Különösen haszonbérlő, valamely jószágot bérben biró személy.

BÉRFÖLD, (bér-föld) ösz. fn. Bizonyos bérfizetés mellett bírt, használt föld, különösen hübérben kapott jószág, l. HŰBÉR.

BÉRFÖLDI, (bér-földi) ösz. mn. Bérföldet illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó; különösen, hübéri. *Bérföldi haszonvétel, jövedelem*.

BÉRFÖLDRENDSZÉR, (bér-föld-rend-szér) ösz. fn. A középkorban keletkezett hübéri viszonyok rendszere. V. ö. HŰBÉR.

BERGE, tájszó, mélyhangon: *Barka*. L. ezt.

BERGENYE, falu Erdélyben, Maros székben. Helyr. *Bergenyé-n, —re, —ről*.

BERGIK, (ber-eg-ik) k. m. *berg-ett*; önhatólag *bereg*. Mondják különösen Erdélyben a juhról midőn párzik, vagy a *ber! ber!* hangutánzó szótól, vagy a *fürgés-forgástól*. Innen *birka* szó. L. ezt. Azon hangutánzó *ber* gyökre vihető vissza: *berbitél* vagy *birbitél* ige is, mely a tiszai vidéken a hímnemü szárnyas állatról mondatik midőn párzik.

BÉRGYILKOS, (bér-gyilkos) ösz. fn. Bizonyos bérért fogadott orgyilkos.

BÉRGYILKOSSÁG, (bér-gyilkosság) ösz. fn. Orgyilkosság, melyet valaki bizonyos díjért követ el.

BÉRHÁZ, (bér-ház) ösz. fn. Bérben kiadandó lakosztályokból álló ház.

BÉRHE, (bér-he) fn. tt. *bérhét*. 1) Bőrből való kötény, milyet bizonyos mesteremberek és munkások magok elé kötnek. *Ácsok, könivesek, kovácsok berhéje*. 2) Szélesb ért. ágyékot takaró akármiféle mez. „Elsőben fügefalevélből berhét csinálának, hogy szeméremtesteket béfödöznék.“ Pázmán. Kal. 337. l. 3) A székelyeknél am. istrángot szorító szíjacska. 4) Ugyanott jelent bizonos csomót a fonalon. Első jelentéseinél fogva am. *börhe* a *bőr* gyöktől. Midőn pedig fonalra vonatkozik, rokon a *bers, borz, berzel, borzal* szókhoz.

BERHEL, (ber-h-el) áth. m. *berhel-t*. Sándor I. szerint am. valamit forgatva levet. Gyöke *ber* a forgásra vonatkozó *bereg*, és *pereg* szók gyökével rokon.

BERHIDA, falu Veszprém megyében; helyr. *Berhidá-n, —ra, —ról*.

BÉRHINTÓ, (bér-hintó) ösz. fn. Hintó, mely kisebb-nagyobb kirándulásokra fuvarbér fizetése mellett mindenkinek használatára készen áll, máskép: *bérkocsi*.

BÉRHÍV, (bér-hív) ösz. fn. l. HŰBÉRÉS.

BÉRIDŐ, (bér-idő) ösz. fn. Időszakasz, melyre valamely jószág haszonvételét bérbe adják és veszik. *Szállási béridő. Szinházi béridő. Évnegyedi, egy, öt, tíz évi béridő*.

BERILL, fn. tt. *beríll-t*, tb. *—ék*. Tengerzöld szinü drágakő, mely gyakran fehérbe megy által, s Napkeleten, Cseh- és Szászországban találtatik. Hellen eredetü szó.

BÉRINAS, (bér-inas) ösz. fn. Határozatlan ideig tartó szolgálatra fogadott, nem rendes inas. Különösen a vendégfogadókban ruhatisztításra s ideoda küldésekre rendelt szolga, máskép: *bérszolga, bérlegény.* (Lohnlakai).

BÉRJÓSZÁG, (bér-jószág) ösz. fn. Jószág, melyet valaki bizonyos haszonbérben tart, és mivel.

BÉRJÖVEDELÉM, (bér-jövedelém) ösz. fn. Bérbe adott jószágból kapott, húzott jövedelem, milyenek: házbér, földbér, fűbér, stb.

BERKAHÁZA, falu Vas megyében; helyragokkal: *Berkaházá-n, —ra, —ról.*

BERKE, l. BARKA és BIRKE.

BERKEBÁRÁNY, (berke-bárány) ösz. fn. Nemesebb faju, apró fodor szőrü juhnak, vagyis birkának bárányja, birka bárány, különböztetésül a bundás hosszu szőrü, úgynevezett magyar juh bárányától.

BERKENYE, (1), (ber-k-eny-e) fn. tt. *berkenyét.* Berkenyefa gyümölcse, bogyója. V. ö. BERKENYEFA.

BERKENYE, (2), falu Nógrád megyében; helyragokkal: *Berkenyé-n, —re, —ről.* Van ily nevü falu Erdélyben is, mely máskép: *Bergenye*, l. ezt.

BERKENYEFA, (berkenye-fa) ösz. fn. A húszhímesek és háromanyások seregéhez tartozó fanem (Sorbus). ‚Berkenye' magában is jelenthet fát. *Veres berkenye*, apró veres gyümölcscsel. (Sorbus aucuparia). *Fajtós berkenye*, melynek fája nagy, s gyümölcsbogyója akkora mint egy kis körte, máskép: *süvöltin körte, barkócza.* (S. domestica). Némely tájakon magyaros átalakítással: *belekenyér.*

Gyöke *ber* a *vérés, piros, pírszél* stb. szók *vér, pír, pér*, gyökével rokon, mennyiben ezen fanem bogyói veres vagy piros szinüek. Előfordúl már XIII. századbeli oklevelekben is mint határfa: *berkenie, berekune, berkene, berkeny, berekenyefa, berekunafa.* (Jerney. Nyelvkincsek).

BERKENYES, falu Erdélyben Kolos megyében. Helyr. *Berkenyes-én, —re, —ről.*

BERKÉS, (ber-ék-és) mn. tt. *berkés-t*, vagy *—et*, tb. *—ek.* Csalittal, cserjével, tövissel, vesszővel, bozóttal benőtt. *Berkes völgy, határ, lapály, érmellék.* V. ö. BERÉK. Régi oklevélben (1300.) előfordúl mint személynév is. Van ily nevü hegy, folyó és helység Erdélyben. Az utolsó helyr. *Berkes-en, —re, —ről.*

BERKESD, falu Baranya megyében; helyragokkal: *Berkesd-én, —re, —ről.*

BERKESZ, helység neve Szabolcs vármegyében; és Erdélyben. Helyr. *Berkesz-én, —re, —ről.*

BERKESZPATAKA, falu Kővárvidékében; helyragokkal: *Berkeszpatakú-n, —ra, —ról.*

BERKÉSZ, (ber-ek-ész) fn. tt. *berkész-t*, tb. *—ék.* Szúnyogfaj, mely leginkább a berkes helyeket szereti. (Conops).

BÉRKÉVE, (bér-kéve) ösz. fn. Gabonakéve, mely a részes aratóknak jut, részkéve, valamint az is, melyet némely helységekben a csőszök és harangozók kapnak.

BERKÉZ, (ber-ék-éz) önh. m. *berkéz-tem, —tél, —ett.* Berkezni járnak a Zala megyei vadászok a Zala berkébe, hol őzre, rókára, vidrára foly a vadászat.

BERKÉZ, (ber-ke-ez vagy vastaghangon barka-az) önh. m. *berkés-tem, —tél, —ett.* Gyönge bimbókat, barkákat hajt. *Kikeletkor berkésnek a fák.*

BERKI, (ber-ék-i) mn. tt. *berki-t*, tb. *—ek.* Berekben lakó, tartózkodó, berekből való, berekhez tartozó. *Berki ös.* Több ily nevü helység is van Fejér, Somogy és népes puszta Nógrád és Veszprém megyékben. Helyragokkal: *Berki-be, —ben, —ből.* Egy 1270-diki oklevélben előjön mint falu Sáros megyében is.

BERKIFALU, (ALSÓ—, FELSŐ—), helységek Vas megyében; helyr. *Berkifalu-ba, —ban, —ból.*

BÉRKOCSI, (bér-kocsi) ösz. fn. l. BÉRHINTÓ.

BÉRKOCSIS, (bér-kocsis) ösz. fn. Nagyobb városok piaczain s utczáin álldogáló kocsis, ki kocsijával, hintójával bérért mindenkor szolgálatra kész.

BERKŐ, falu Sáros megyében; helyr. *Berkő-n, —re, —ről.*

BERKŐCZE, BERKŐCZÉS, somogyi tájszók, vastaghangon l. BARKÓCZA, BARKÓCZÁS.

BÉRKÖTELES, (bér-köteles) ösz. mn. 1) Aki valamiért bért fizetni tartozik. *Bérköteles szellérek.* 2) Amitől bért fizetni kell. *Bérköteles föld, rét, legelő.*

BÉRKÖTÉS, (bér-kötés) ösz. fn. Szerződés a valamit bérbeadó, és bérbevevő személyek, illetőleg felek között, továbbá ezen szerződést tartalmazó oklevél, bérlevél.

BERLÁD, falu Erdélyben, Doboka megyében; helyr. *Berlád-on, —ra, —ról.*

BÉRLAK, (bér-lak) ösz. fn. Másnak házában bizonyos bérért kivett és használt lak, vagy általán szellérektől lakott ház.

BÉRLAKÓ, (bér-lakó) ösz. fn. Aki más házában bizonyos bérért lakik; szellér.

BÉRLEKÉZÉS, BÉRLEKÉZIK, szokottabban és helyesebben l. ELŐFIZETÉS, ELŐFIZET. Használhatók volnának az *Előbérlés, Előbérlet, Előbérel* is.

BÉRLEKÉZŐ, helyesebben lásd ELŐFIZETŐ, vagy ELŐBÉRLŐ.

BÉRLEL, (bér-él-el) áth. m. *bérlel-t.* Rendesen az egyszerü *bérel* értelmében használtatik, de szabatosan véve am. folytonos bérben, haszonbérben tart valamit.

BÉRLELÉS, (bér él-el-és) fn. tt. *bérlelés-t*, tb. *—ék.* Bérbevevés, bérbefogadás, bérlés. Szabatosabban: folytonos bérben tartás.

BÉRLEMÉNY, (bér-él-e-mény) fn. tt. *bérlemény-t*, tb. *—ék.* 1) Bérbeadási-vevési ügy, vagy tárgy. 2) Haszonbérlet, kibérlett jószág, bérbe adott vagy vett dolog.

BÉRLÉS, (bér-él-és) fn. tt. *bérlés-t*, tb. —*ek*. Valamely jószágnak, illetőleg haszonvételének bérbefogadása. *Házbérlés, földbérlés, páholybérlés.*

BÉRLET, (bér-él-et) fn. tt. *bérlet-et*. Bérlés, illetőleg előfizetés által szerzett haszonvételi, vagy élvezési jog. *Színházi, fürdői, élelmezési bérlet. Egy évi, egy évnegyedi, egy havi bérlet.*

BÉRLETFOLYAM, (bérlet-folyam) ösz. fn. Általán a bérlés által szerzett haszonvételi vagy élvezési jognak folytatása. Különösen a színházaknál *bérletfolyamban játszani*, am. a kibérlett helyeket a rendes előfizetés fejében illető bérlőiknek hagyni.

BÉRLETPÉNZ, (bérlet-pénz) ösz. fn. Előfizetési pénz, melyet az előbérlők fizetnek.

BÉRLETSZÜNÉS, (bérlet-szünés) ösz. fn. A színházaknál, szinkörökben stb. az előfizetés fölfüggesztése, mely esetben a bérlett helyét megtartani kivánó rendes bért fizetni tartozik. Máskép: *bérletszünet*, rosz hangzásu, inkább *bérszünet*.

BÉRLETT, (bér-él-ett) mn. tt. *bérlett-et*. Amit kibéreltek, bérbe adott, bérben vett. *Bérlett házban lakni. Bérlett kocsin utazni. Bérlett ruhát viselni. Bérlett szőlő, kert, legelő.*

BÉRLEVÉL, (bér-levél) ösz. fn. Általán iromány, szerződvény, mely bérbeadásvevésről szól. Különösen, a szállító hajósokkal kötött szerződvény, vagy a beszegődött cselédnek adott levél, melyen beállási ideje, és bére följegyezvék.

BERLING, (bör-ling?) fn. tt. *berling-et*. Diószeginél a sokhímesek és sokanyások seregéből való növénynem, melynek csészéje nincs, bokrétája kettős, a külső négy-hat szirmú és nagyobb, a belső sok apró szirmú; magvai csákósak. (Attagene).

BÉRLŐ, (bér-lő) ösz. fn. Ideiglenes haszonvételre bérben fogadott kocsis- vagy nyergesló.

BÉRLŐ, (bér-él-ő) fn. tt. *bérlő-t*. Aki valamit bérel, kibérel, bizonyos bérfizetés mellett használ. *Házbérlő, földbérlő, kertbérlő, színházi páholy-, zártszékbérlők.*

BÉRLŐTÁRS, (bérlő-társ) ösz. fn. Ki mással vagy másokkal együtt bérel ki valamit, illetőleg a bérleti költségben és haszonvételben arányos részt vesz. *Mezőgadasági, színházi, páholybérlőtárs.*

BÉRMÁL, áth. m. *bérmál-t*. A katholika anyaszentegyház szertartása szerint bérmál a megyés, vagy fölszentelt püspök, valamint némely püspöki hatóságu apát is, pl. a pannonhalmi főapát, midőn a kellően elkészített hiveket, leginkább nagyobb gyermekeket szentolajjal innepélyesen megkeni, s mintegy ujonnan keresztelti, és újabb nevet ad nekik, imádkozván fölöttök, hogy hitöket szilárdan megtartsák, s rettenthetlenül vallják. A görög egyházban ezt legott a keresztség után a keresztelő pap viszi véghez. Átv. ért. *elbérmálni valakit*, am. más nevet adni neki.

A latin *firmare*-ból kölcsönzött, s talán közvetlenül a szláv *birmovat* után magyarosított szó.

BÉRMÁLANDÓ, (bérmál-and-ó) fn. tt. *bérmálandó-t*, tb. —*k*. Aki a bérmálás szentségének fölvételére előkészíttetik. *A hitágazatokra oktatni a bérmálandókat. Álljanak elé a bérmálandók.*

BÉRMÁLÁS, (bérmál-ás) fn. tt. *bérmálás-t*, tb. —*ok*. A katholika anyaszentegyház hittana szerént a hét szentségek egyike, sorozat szerént másodika, melyben a püspök az illően elkészült hiveket szent olajjal megkeni, s kezeit fejökre tartván imádkozik, hogy a hitben szilárdan megmaradjanak s azt rettenthetlenül vallják.

BÉRMÁLÁSI, (bérmál-ás-i) mn. tt. *bérmálási-t*, tb. —*ak*. Bérmáláshoz tartozó, bérmálást illető. *Bérmálási előkészületek, szertartások, imádságok. Bérmálási idő.*

BÉRMÁLATLAN, (bérmál-atlan) mn. tt. *bérmálatlan-t*, tb. —*ok*. Aki nincsen megbérmálva. Határozóilag am. bérmálás nélkül, meg nem bérmálva.

BÉRMENT, (bér-ment) ösz. mn. Amitől bért nem kell fizetni, vagy amitől a bér már előre lefizettetett. *Bérment levelek, áruk, bérment páholy.* Máskép: *díjment.*

BÉRMENTEN, (bér-menten) ösz. ih. Bérfizetés nélkül.

BÉRMENTES, (bér-mentes) l. BÉRMENT.

BÉRMENTESEN, (bér-mentesen) lásd BÉRMENTEN.

BÉRMENTESÍT, (bér-mentesít) ösz. áth. A postán küldendő levelért, vagy egyéb holmiért az illető viteldijt előre lefizeti.

BÉRMENTESÍTÉS, (bér-mentesítés) ösz. fn. Fizetés neme, mely által valamit bérmentesítünk.

BÉRMUNKA, (bér-munka) ösz. fn. Általán mindenféle munka, melyet bizonyos bérért fogadott munkások, napszámosok stb. végeznek, különböztetésül a rendes cselédek, vagy ingyenes segédek, ajánlkozók, kalákások által végzett munkától.

BÉRMUNKÁS, (bér-munkás) ösz. fn. Bizonyos napi, heti, vagy havi bérért, vagy részben dolgozó munkás, milyenek a fogadott kaszások, aratók, nyomtatók, cséplők, stb. V. ö. BÉRMUNKA.

BERNÁD, falu Erdélyben; helyr. *Bernád-on*, —*ra*, —*ról*.

BERNÁT, férfi kn. tt. *Bernát-ot*. A régi német Bernhard szóból kölcsönöztetett. Jelentése a német nyelvészek szerént: erős gyermek (Kraftkind, starkes, kräftiges Kind). *Kapkod, mint Bernát a mennyköhöz.* Km. Régiesen pl. a Nádor-codexben, Debreczeni legendáskönyvben: *Bernáld.*

BERNÁTHFALVA, helység Abaújban; helyr. *Bernátfalvá-n*, —*ra*, —*ról*.

BERNECZE, falu Honth megyében; helyragokkal: *Berneczé-n*, —*re*, —*ről*.

BÉRNÖK, (bér-nök) fn. l. BÉRLŐ, HASZONBÉRLŐ.

BERNYÁK, természeti hang, mely a bakzó macska erős nyávogását utánozza. Hasonló alakú hangutánzók: *kodák, kotkodák, nyivák, koák, rikák, czikák, bokák*, stb.

BERNYÁKOL, (bernyák-ol) önh. m. *bernyákol-t.* Mondják macskáról, midőn bakzáskor dühösen berregve nyávog; máskép: *vernyákol, virnyákol.* Képzésre hasonló a *kodákol, kotkodákol, nyivákol, koákol, rikákol, csikákol, bokákol* hangutánzókhoz.

BERNYÁKOLÁS, (bernyák-ol-ás) fn. tt. *bernyákolás-t,* tb. *—ok.* Berregő macskanyávogás.

BERNYÁSZKODIK, (berny-ász-kod-ik) k. m. *bernyászkod-tam, —tál, —ott.* A székelyeknél am. valaki ellen haragra gyúlad, fölberzenkedik, fölindul, mint a közösülési ösztöntől üzött s egymással versengő kandúrok.

BEROGY, (be-rogy) ösz. önh. Mondjuk épületfélékről s azok egyes részeiről, midőn beomlanak, beszakadnak. *Bombák alatt berogy a háztető, a gerendázat. Berogynak az árvíz-mosta falak.* 2) Emberről, vagy más állatról szólva, am. lábairól lerogyva beesik valahova. *Berogyni a szobába. A vontató ló berogyott a mély kátyúba.*

BEROGYÁS, (be-rogyás) ösz. fn. Rogyva, leomolva, leszakadva beesés.

BEROHAM, (be-roham) ösz. fn. Hadtudományi ért. az ostromló seregnek azon működése, midőn tömegesen betör valamely kerített, s megerősített helybe. Egyszerűen *roham* szokottabb.

BEROHAN, (be-rohan) ösz. önh. Teljes erővel nekidőlve, előtolakodva benyomul, betör valahova. *Berohanni a várkapun. Lélek szakadva berohant hozzám.* V. ö. ROHAN.

BEROHANÁS, be-rohanás) ösz. fn. Megfeszített erővel benyomulás, betörés.

BERONT, (be-ront) ösz. önh. Az előtte álló akadályokat, gátokat elrontva benyomul, betör. *A szét szisott falakon berontani a várba, az udvarba. Berontani a kapun, az ajtón.*

BERONTÁS, (be-rontás) ösz. fn. Erőszakos cselekvés, midőn berontanak valahova. V. ö. BERONT.

BEROPPAD, (be-roppad) ösz. önh. Nyomás által roppadva bemélyed, behorpad. *Terhes szekér alatt beroppad a hídgerenda, a padló.*

BEROPPADÁS, (be-roppadás) ösz. fn. Roppadva bemélyedés, behorpadás.

BEROPPASZT, (be-roppaszt) ösz. áth. Erős nyomás által eszközli, hogy roppadva behorpadjon valami. *Baltafokkal, buzogánnyal beroppasztani az ajtót.* V. ö. ROPPASZT.

BEROSKAD, (be-roskad) ösz. önh. Részekre szakadva, töredezve beomlik. *Nagy förgetegben az ócska házfödél beroskadt. Nagy teher alatt beroskadt a boltozat.* V. ö. ROSKAD.

BEROSKADÁS, (be-roskadás) ösz. fn. Romlási állapot, midőn valami beroskad.

BEROSKASZT, (be-roskaszt) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy beroskadjon, azaz részekre, darabokra omolva beszakadjon valami. *A bombák beroskasztják a ház födelét, boltozatát.*

BEROSTÉLYOZ, (be-rostélyoz) ösz. áth. 1) Rostélylyal bekerít. *Berostélyozni a kertet.* 2) Rostélyféle ellenzővel ellát. *Berostélyozni a börtönök ablakait.*

BEROSTÉLYOZÁS, (be-rostélyozás) ösz. fn. Rostélylyal bekerítés, ellátás, fölszerelés.

BEROVÁTKOL, (be-rovátkol) ösz. áth. Kemény, szilárd állományu testbe valamely éles, hegyes eszközzel rovatokat metsz, húz. *Berovátkolni a kapuszobrokat, az igabélfákat.*

BEROVÁTOL, l. BEROVÁTKOL.

BEROZSDÁSODÁS, (be-rozsdásodás) ösz. fn. Rozsdával behuzódás, rozsdától beragadás. V. ö. BEROZSDÁSODIK.

BEROZSDÁSODIK, (be-rozsdásodik) ösz. k. Rozsdával behuzódik; a rozsdától betapad. *A nedves helyen tartott vas edények berozsdásodnak. A kard berozsdásodott hüvelyébe.*

BÉRÖSZVEG, (bér-összeg) ösz. fn. Valamely bérnek egész mennyisége.

BÉRPÉNZ, (bér-pénz) ösz. fn. 1) Pénz, mely bizonyos szolgálat fejében díjul adatik. *Cselédek, napszámosok bérpénze.* 2) Haszonbéri fizetés.

BERR, természeti hangutánzó, melyből *berreg,* származott.

BERRÉG, (berr-ég) önh. m. *berrég-tem, —tél, —ett.* 1) Mondják ebnemű állatokról, midőn mérgesen összeszorított, vagy kivigyorított fogaik közől *berr*-féle hangot adnak. 2) Mondjuk pergő, forgó eszközökről. *Berreg a rokka, brúgatyú.*

BERRÉGÉS, (berr-ég-és) fn. tt. *berrégés-t,* tb. *—ek.* Fogvicsorító ebek, vagy pergő eszközök erős reszketeg hangzása.

BERSENY, l. BERZSEN.

BÉRSZABÁS, (bér-szabás) ösz. fn. A munkások bérének hatóság általi meghatározása. *Aratói bérszabás.*

BÉRSZÉRZŐDÉS, (bér-szerződés) ösz. fn. Szerződés, mely által bizonyos munkáért, vagy szolgálatért járandó bér meghatároztatik, és kötéssel megerősíttetik.

BÉRSZOLGA, (bér-szolga) ösz. fn. Nem rendes, hanem csak ideiglenes szolgálatra fogadott szolga; bérinas, bérlegény.

BÉRSZÜNET, (bér-szünet) l. BÉRLETSZÜNÉS.

BERTA, férfi és női kn. tt. *Bertát.* Adalbertus, Adalberta. V. ö. BÉLA. Használtatik *Bertalan* helyett is. *Vitézek, mint a Berta kutyái.* Km.

BERTALAN, férfi kn. tt. *Bertalan-t.* Bartholomaeus. Héber eredetü, am. harczfi. *Bertalan apostol. Bertalan éje.*

BERTHELEMFALVA, helység Hont megyében; helyr. *Berthelemfalvá-n, —ra, —ról.*

BERTÓK, férfi kn. tt. *Bertók-ot.* A *Bertalan* név változata. *Nyert benne, mint Bertók a csikban.* Km. Képzésre olyan mint: *Istók, Matók, Mihók, Ernsék* stb. V. ö. —ÓK képző.

BERTHÓT, falu Sáros megyében; helyragokkal: *Berthót-on, —ra, —ról.*

BERTŐK, többes fn. Kisebb-nagyobb golyó-formáju darabokban öszvefutott ezüstaprólék az ötvösöknél. Eredete homályos. Talán a német *Perlchen*.

BERTUS, férfi kn. tt. *Bertus-t*. A Bertalan kicsinyezője, mint: Ferus, Gedus, Matus, Mikus, Ilus, Annus, Katus, Judus.

BERÚG, (be-rúg) ösz. áth. Lábbal, sarokkal betaszít, betör. *Berúgni az ajtót, a kaput. Rúgjuk be a hás oldalát!* tánczosok szavajárása. Önhatólag és tréfásan am. szeszes italból bőven becsíp, bekap.

BERUGASZKODIK, (be-rugaszkodik) ösz. k. Mondjuk különösen lóról, midőn sebesen neki indulva, neki rugtatva beszalad valahová.

BERUHÁZ, (be-ruház) ösz. áth. Birtokot, jószágot fölszerelés, és reá fordított költségek által használhatóvá, jövedelmezővé tesz. (Investire).

BERUHÁZÁS, (be-ruházás) ösz. fn. Mindenféle fölszerelés, költség, mely valamely gazdasági birtok haszonvehetőségére fordíttatik, milyenek építés, rétjavítás, ültetés, csatornázás, stb.

BERÚTÍT, (be-rútít) ösz. áth. Bemocskít, becsunyít, különösen ganajjal, vizeléssel. *Berutítani a házak elejét, a falakat, az árnyékszéket.*

BÉRÜGYLET, (bér-ügylet) ösz. fn. Ügylet, üzérkedés neme, melyet valaki haszonbérbe vett jószágokkal üz.

BÉRVADÁSZAT, (bér-vadászat) ösz. fn. Bérben kivett vadászati jog.

BÉRVÁGYÓ, (bér-vágyó) ösz. mn. Ki másoknak tett minden munkáját, szolgálatát, aprólékos segítségét, fáradságát külön fizettetni kivánja; ajándékért, borravalóért kunyorgó. *Bérvágyó szállodai szolgák. Bérvágyó kocsisok, inasok.*

BERVE, falu Erdélyben, Alsó-Fehér megyében; helyr. *Bervé-n, —re, —ről.* Előjön a Váradi Regestrumban is (238. §.) mint falu.

BÉRVÉNY, l. BÖRVÉNY.

BÉRZ, (bér-z) elvont törzs, melyből *bérzed, bérzenkédik*, és ezek rokonai származtak. Eredetileg jelenti az állati test azon állapotát, midőn a bőr, illetőleg a rajta növő szörszálak a vér rendkivüli lüktetése miatt, nevezetesen megijedéskor, irtózáskor, fázáskor, fölmerednek. Mely értelemben rokona a vastaghangu *bors*, mint a *borzad, borzasz, borsódzik* származékok törzse. Innen átv. ért. növényszálakra vonatkozva a simának ellentéte; honnan *berze* am. borzas szálu kender. Természettanilag némelyek *electrum, electricitas* értelemben használják, mennyiben hatásánál fogva a testben berzengést, borzongást okoz; de közösebb szokás szerint az illető tudósok inkább *villany* szóval élnek. L. VILLANY.

BÉRZANYAG, (bérz-anyag) ösz. fn. Ami bérzszasz villany-folyadékot rejt magában. (Materia electrica). *Igenleges, nemleges bérzanyag.*

BÉRZÁRADÁS, (bérz-áradás) ösz. fn. A berznek, azaz villanynak elterjedő kiömlése, szétfolyása.

BÉRZDELEJSÉG, (bérz-delejség) ösz. fn. Delejség, mely a berz azaz villanytelepben mutatkozik. V. ö. DELEJSÉG.

BÉRZE, (1), (bér-z-e) mn. tt. *bérzét*. Aminek szőre, haja, szálai, tollai borzasak, bozontosak. *Berze farku tyúk. Berze üstök.*

BÉRZE, (2), fn. l. BÉRZÉNYE.

BÉRZÉCZ, l. VILLANY.

BÉRZÉCZÉS, l. VILLANYOS.

BÉRZÉCZÉSSÉG, l. VILLANYOSSÁG.

BÉRZED, (bér-z-ed) önh. m. *bérzed-tem, —tél, —ett*, vagy *—t*. A vérnek rendkivüli lüktetése miatt fölmered; vastaghangon: borzad. *Berzed a haragos macska szőre.* Átv. ért. haragra indul, vagy irtózik.

BÉRZEDÉS, (bér-z-ed-és) fn. tt. *bérzedés-t*, tb. *—ék*. Az állati bőrnek, szőrnek, hajnak, tollnak fölmeredése, borzadása. Átv. haragra indulás, vagy irtózás.

BERZÉK, falu Zemplén megyében; helyr. *Berzék-én, —re, —ről.*

BÉRZEN, (bér-z-en) önh. m. *bérzen-t*. Hirtelen haragra gerjed, lobban, vagyis vére rendkivüli mozgásba, lüktetésbe jön, s egész valója mintegy fölmerevedik.

BERZENCZE, mezőváros Somogy, falu Nógrád s más megyében; helyr. *Berzenczé-n, —re, —ről.*

BÉRZÉNG, (bér-z-éng) gyak. önh. m. *bérzéngtem, —tél, —ett*, htn. *—ni*, vagy *—eni*. Bőre, haja, szőre, tollai fölmeredeznek, fölborzadnak. Átv. ért. haragos, dühös indulatban van, mérgeskedik.

BÉRZÉNGÉS, (bér-z-éng-és) fn. tt. *bérzéngés-t*, tb. *—ék*. A vér rendkivüli lüktetése által okozott állapot, midőn a test bizonyos kül részei fölmerednek. Átv. ért. haragos, mérges, ellenszegülő indulatoskodás.

BÉRZÉNGET, (bér-z-éng-et) gyak. áth. m. *bérzéngetem, —tél, —ett*. Haragra ingerel; különösen, vad állatot oly méregre gerjeszt, melytől szőrei felborzadnak. *Kutyát, macskát, hörcsököt berzengetni.*

BÉRZÉNGETÉS, (bér-z-éng-et-és) fn. tt. *bérzéngetés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit berzengetnek.

BERZENKE, falu Sáros megyében; helyr. *Berzenké-n, —re, —ről.*

BÉRZENKÉDÉS, (bér-z-en-kéd-és) fn. tt. *bérzenkédés-t*, tb. *—ék*. Ellenszegülés, böstörködés, hörcsökösködés.

BÉRZENKÉDIK, (bér-z-en-kéd-ik) k. m. *bérzenkéd-tem, —tél, —ett*. Saját ért. szőrét borzogatva ellent áll; dühösködik. Átv. ért. ellenszegül, böstörködik, ellenbeszél, pezderkedik, hörcsökösködik. *Berzenkedik párzás és verekedés közben a hím madár*, midőn leeresztett szárnyakkal támadólag lép föl.

BÉRZENT, (bér-z-en-t) áth. m. *bérzent-ett*, htn. *—eni*, vagy *—ni*. Haragra gerjeszt, indít.

BÉRZÉNYE, (bér-z-ény-e) fn. tt. *bérzenyét*. A kendernyüvés után elmaradozott apróbb borzas kendreszálak. Szélesb ért. öszvezsugorodott, aszályos avarnemű fűszálak.

BÉRZERŐ, (bérz-erő) ösz. fn. l. VILLANYERŐ.

BÉRZERŐMŰ, (bérz-erő-mű) ösz. fn. Erőmű, vagy gép, mely által valamely testben, pl. légben, földben stb. rejtező villanyszikrák öszvegyüjtetnek, s kiüríttetnek; *villanyerőmű.*

BÉRZÉS, (bérz-és) mélyhangon *borzas*; l. ezt.

BERZÉTE vagy BERZÉTHE, falu Gömör megyében; helyr. *Berzété-n, —re, —ről.*

BERZEVICZE, mezőváros Sáros megyében; helyr. *Berzevicsé-n, —re, —ről.*

BÉRZÉZ, (bér-z-éz) áth. m. *bérzés-tem, —tél, —ett*, par. *—s.* Berzzel azaz villanynyal általjárat, szokottabban l. VILLANYOZ.

BÉRZFÉNY, (bérz-fény) ösz. fn. Fény, mely sötétben némely villanyos testeken, pl. visszásan simogatott macska szőrén látható.

BÉRZFUVALOM, (bérz-fuvalom) ösz. fn. Igen gyönge illetésü szellőcske, mely villanyozáskor a testet érinti.

BÉRZKALAUZ, l. VILLANYVEZETŐ.

BÉRZMOZDÍTÓ, (bérz-mozdító) ösz. fn. A Volta oszlopában levő különkülön lemezosztály.

BÉRZMUTATÓ, (bérz-mutató) ösz. fn. Természettani eszköz, mely a berz azaz villany jelenlétét, vagy nemlétét mutatja.

BÉRZNEMVEZETŐ, (bérz-nem-vezető) ösz. mn. és fn. Mondják oly testről, mely a berzességet, azaz villanyt tovább nem közli. (Non-conductor).

BÉRZOSZLOP, (bérz-oszlop) ösz. fn. Berzkísérletekre alkalmazott, s több részlemezekből öszveállított oszlopféle természettani készület; villanyoszlop.

BÉRZÖZÖN, (bérz-özön) ösz. fn. A berz- azaz villanyfolyam bőséges kiömlése; villanyözön.

BÉRZPISZTOLY, (bérz-pisztoly) ösz. fn. Berz- azaz villanykísérleti készület, mely ónlevéllel behúzott üvegekből áll, s kiürítése erős durranással történik.

BÉRZSÁRKÁNY, (bérz-sárkány) ösz. fn. A gyermekek játéksárkányát utánzó készület, mely a légben levő villanymennyiség megkisérlésére a levegőbe bocsáttatik. Franklin találmánya.

BÉRZSŰRÍTŐ, (bérz-sürítő) ösz. fn. Természettani eszköz, mely a berzerőműben a villanyt megszaporítja.

BÉRZSZIKRA, (bérz-szikra) ösz. fn. Szikra, mely a villanyos testből kipattan, midőn ujjal vagy valamely villanyvezető eszközzel érintetik.

BÉRZTARTÓ, (bérz-tartó) ösz. fn. Természettani készület, melynek lényeges alkatrészei: a) egy ónsíkkal behúzott *érez-* vagy *fatányér*; b) ebbe öntött vékony gyántalepény; c) födő, mely üvegmarkolatánál fogva, vagy selyemzsinóron a lepényre eresztethetik. Használják villanyos kísérletekre.

BÉRZTELEP, (bérz-telep) ösz. fn. Ónlevéllel borított üvegpalaczkok egyesítése, némi villanyos kísérletek eszközlésére.

BÉRZTERHELÉS, (bérz-terhelés) ösz. fn. Természettani működés, mely által különféle villanyozó készületek villannyal megtöltetnek.

BÉRZÜTÉS, (bérz-ütés) ösz. fn. Idegeket megrázó ütés, melyet a kiürített villanyerő tesz az állati testen.

BÉRZVISSZALÖKÉS, (bérz-viszsza-lökés) ösz. fn. Lökés, melyet a kiürített villany az állati testen tesz.

BÉRZVEZETŐ, l. VILLANYVEZETŐ.

BÉRZSÉN vagy BÉRZSÉNY, (bér-zs-én) fn. tt. *bérzsén-t*, tb. *—ek*. 1) Vérfürt nemű növényfaj, melynek sötétvörös bogyóiból festéket készítenek, másképen: *alkermes* vagy *festőszőlő*. 2) Amerikai és indiai fa, mely szintén festékekre, s festésre használtatik.

Némelyek *Brasilia*, francziául *Brésil* névből eredettnek hiszik; mindazáltal más nyelvészek azt máshonnan származtatják; jelesül Adelung s utána többen azt állítják, hogy ezen fa *brexillum*, *brasile*, *braxille*, *brisolium* stb. nevek alatt már ismeretes vala, mielőtt Amerika, illetőleg Brasilia felfödöztetett. Szerintök ezen fa piros színétől vette volna nevezetét, s egyezik vele a régi *Bras* (tüz, pir), *brasen* (pirrsel), hellen *βράζω*, svéd *brasa* (tüz), franczia *braise* (parázs, tüz) stb. Hasonlóan egy gyökűek vele a magyar: *pérgél, pírzsel, parázs, piros, perit, porzsol, virrad*, stb. Vannak, kik ezzel a mély hangú *bárczony* szót is rokonítják. Régi oklevelekben előfordúl mint falu *Bercen, Berchen, Bersen* alakokban.

BÉRZSÉNFA, ösz. fn. l. BÉRZSÉN 2).

BÉRZSÉNVÉRFÜRT, (bérzsén-vér-fürt) ösz. fn. l. BÉRZSÉN 1).

BÉRZSÉNY, l. BÉRZSÉN.

BESAJKÁZ, (be-sajkáz) ösz. önh. és áth. 1) Sajkán bemegy, bevonul valahová. *Besajkázni a Balaton közepébe.* 2) Sajkán valamely folyót, tavat, tengerőbölt bejár, beutaz. *Besajkázni az árvíz-borította vidéket.*

BESAJTÓL, (be-sajtól) ösz. áth. 1) Sajtóval benyom, beszorít valamit. *A káposztát besajtólni a hordóba.* 2) A sajtólást, illetőleg szüretelést bevégzi.

BESÁNCZOL, (be-sánczol) ösz. áth. Bizonyos tért sánczczal körülvesz, bekerít; sánczkösé zár. *Besánczolni a várost. Az ellenség besánczolta magát.* V. ö. SÁNCZ.

BESÁNCZOLÁS, (be-sánczolás) ösz. fn. Sánczművel bekerítés, bezárás.

BESÁNTIKÁL, (be-sántikál) ösz. önh. és áth. 1) Sántikálva bemegy valahová. *Besántikál a házba.* 2) Valamely tért sántikálva bejár. *Besántikálja a várost.*

BESÁROSODIK, (be-sárosodik) ösz. k. Rátapadt sártól bomocakolódik, sárossá leszen. *Besárosodott a czizmája, nadrágja.*

BESÁROZ, (be-sároz) ösz. áth. 1) Sárral bemocakít, bepiszkol. *Besározni a ruhát, a szobát.* 2) Készített sárral falat, kályhát, kemenczét stb. betapaszt. Ez utóbbi értelemben csak tájszokásilag jön elő.

BESÁROZÁS, (be-sározás) ösz. fn. Sárral bemocakítás, vagy betapasztás.

BESÁTOROZ, (be-sátoroz) ösz. áth. Sátorral bebeföd, beárnyékoz.

BESAVANYÍT, (be-savanyít) ösz. áth. Holmi ételnek valót, főzeléket kovászszal, vagy más savanyú szerrel elkészít, s ízletessé tesz. *Káposztát, répát, tököt besavanyítani.*

BESAVANYÍTÁS, (be-savanyítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn besavanyítanak valamit. Lásd BESAVANYÍT.

BESE, helységek neve Barsban és Erdélyben. Helyr. *Besé-n, —re, —ről.* Viselik e nevet nemes családok is. Valószinüleg egy eredetü a *Bissenus*-ból származott *Besenyö, Besnyö, Besenycse* helynevekkel.

BESEGÍT, (be-segít) ösz. áth. Karjánál fogva, vagy máskép bemenni, bejutni segít. *Beségíteni a beteget a mellékszobába.* Különösen közbejárás, vagy akármiféle szolgálat által valakit bizonyos állapotba juttat. *Beségíteni valakit a keresett hivatalba.*

BESEGÍTÉS, (be-segítés) ösz. fn. Részvevő cselekvés, mely által valakit besegítünk. V. ö. BESEGÍT.

BESENCZE vagy BESENYCZE, falu Baranyában; helyr. *Besencsé-n, —re, —ről.*

BESENSZÖGH, falu Hevesben; helyr. *Besenszögh-ön, —re, —ről.*

BESENYE, falu Somogy, és népes puszta Vas megyében; helyr. *Besenyé-n, —re, —ről.*

BESENYŐ, számos helység neve Magyarországon és Erdélyben; helyr. *Besenyö-re, —n, —ről.* A történetbuvárok hiteles tanusága szerint e helységek eredeti lakosai úgynevezett *bissenusok*, különböző történetiróknál *Bisseni, Bessi, Pecenaci, Picenaci, Picenati, Pecseneg, Pjeczenjeg, Pacinacita* stb. nevezetek alatt, kik Anna Commena tanúságtétele szerént nyelvökre nézve egyek (*ὁμογλωττοι*) valának a cománusokkal (Tudományos Gyüjtemény 1833.) Magyarosan *besenyők*-nek hivattak.

BESENYŐD, l. BESSENYŐD.

BESENYVESZT, (be-senyveszt) ösz. áth. Húsfélét sózás, eczetezés, fűszerezés, füstölés által romlékony nedveitől megfosztva tartóssá teszen.

BESÉPÉR, (be-sépér) ösz. áth. l. BESÖPÖR.

BESEREGLIK, (be-sereglik) ösz. k. Seregesen, csoportosan begyülekezik. *A választók beseregelnek a tiestujítdsra. Nagy innepélyre sok falusi nép besereglik a városba.*

BESÉTÁL, (be-sétál) ösz. önh. és áth. 1) Sétálva bemegy valahová. *Szomszéd faluból besétálni a városba.* 2) Valamely tért, utat sétálva bejár. *Besétálta a város környékét, a mulatókertet.*

BESÉTÁLÁS, (be-sétálás) ösz. fn. Sétálva bemenés, vagy bejárás.

BESFA, népes puszta Vas megyében; helyr. *Besfá-n, —ra, —ról.*

BESIET, (be-siet) ösz. önh. Szapora léptekkel bemenni ügyekszik. V. ö. SIET.

BESIETÉS, (be-sietés) ösz. fn. Szapora léptekkel bemenés, beügyekezés.

BESIKAMLIK, (be-sikamlik) ösz. k. Megsikamolva, illetőleg sulyegyenét vagy irányát vesztve sima talapzaton becsúszik, beesik valahová. *Jeges partról besikamlani a mélységbe.* V. ö. SIKAMLIK.

BESIMÚL, (be-simúl) ösz. önh. Magát összehúzva, finoman alkalmazva bejut valamely szük helyre, vagy társaságba.

BESÍPOL, (be-sípol) ösz. önh. és áth. 1) Valamely zárt helyre sípjával befúj. *Besípolni az ablakon.* 2) Sípszóval bejár valamely tért. *A rongyszedő besípolja a falu minden zugát.*

BESIVÍT, (be-sivít) ösz. önh. Éles sivító hangon beszól. *Az ablakrésen besivít a szél.*

BESNYŐ, több helység neve; helyr. *Besnyö-n, —re, —ről.*

BESODOR, (be-sodor) ösz. áth. Fonal gyanánt sodorva, forgatva, tekergetve behajt, berántt, magával beragad. *A hajókötél a parton állókat besodorta a folyóba. Az úszkáló gyermeket besodorta az örvény.* V. ö. SODOR.

BESODRÓDIK, (be-sodródik) ösz. belsz. Tengelye körül forogva, tekeregve bizonyos öbölbe, körbe látszólag mintegy önmagától bevonúl, behúzódik. *A vízen úszó gaz besodródik az örvénybe.* V. ö. SODRÓDIK.

BESOMPOLYODIK, (be-sompolyodik) ösz. k. Magát megsunyva, meghunnyászkodva, ovatosan, alattomban becsúsz, beorozkodik valahová. *A kiüsött eb ismét besompolyodott a konyhába.*

BESOROZ, (be-soroz) ösz. áth. Általán valamit a többi hasonnemüek sorába, rendébe igtat, közbehelyez. *A tájszókat besorozni a szótárba.* Különösen, mint ujonczot katonák közé beállít, berendel. *Gyalogok, lovasok, tüzérek közé besorozni valakit.*

BESOROZÁS, (be-sorozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit besoroznak. *Szók besorozása. Újonczok besorozása.* V. ö. BESOROZ.

BESÓZ, (be-sóz) ösz. áth. Sós lébe áztat, ráhintett sóval a romlás, rohadás ellen biztosít. *Besózni a szalonnát, disznóhust, halat.* Átv. tréfás ért. *besóztak neki*, jól megverték, vagy sóval a farába löttek.

BESÓZÁS, (be-sózás) ösz. fn. Holmi húsnemüek elkészítése, sóval behintés, vagy sóslében áztatás által. *Jó besózás és felfüstölés tartóssá és ízletessé teszi a szalonnát.*

BESÓZÁSI, (be-sózási) ösz. mn. Besózást illető, besózáshoz való. *Besózási mód, mesterség.*

BESÓZOTT, (be-sózott) ösz. mn. Amit sóval behintettek, sóslében áztattak. *Besózott hús, szalonna, disznóláb. Besózott tengeri halak.*

BESÖPÖR, (be-söpör) ösz. áth. Söprüvel holmit bizonyos helyre betakarít. *Az udvari gizgazt besöpörni a szemétgödörbe.* Átv. ért. *sok pénzt besöpörni*, am. bevenni, beszedni, ládába rakni.

BESÖPPED, (be-söpped) ösz. önh. Lágy állományu, de nem egészen folyó, vagy apró részecskékből álló tömegbe lemerül. *Besöppedni a sárba, kátyol-*

ba, homokba. Besöppedni a búzás hombárba, a lisztbe. V. ö. SÖPPED.

BESÖTÉTÉDÉS, (be-sötétédés) ösz. fn. Világosság fogyatkozása, midőn sötétség következik utána.

BESÖTÉTÉDIK, (be-sötétédik) ösz. k. Világosság fogytával a látható testeket homály lepi, takarja. *Napnyugot után besötétedik a föld. Már besötétedett, gyújtsunk gyertyát.*

BESÖTÉTÍT, (be-sötétít) ösz. áth. Sötétséggel betakar, behomályosít, beárnyékoz, a világosság sugarait elzárva, eloltva sat. *Az ablaktáblák betevése által besötétíteni a szobát. A sürü fekete felhők besötétítik az eget. Az éj besötétíti a földet.*

BESÖTÉTÜL, (be-sötétül) ösz. önh. l. BESÖTÉTÉDIK.

BESÖVÉNYÉL, (be-sövényél) ösz. áth. Sövénynyel bekerít, körülvesz. *Besövényelni a kertet, aklot.* V. ö. SÖVÉNY.

BESÖVÉNYÉLÉS, (be-sövényélés) ösz. fn. Sövénynyel bekerítés.

BESÖVÉNYÉZ, BESÖVÉNYÉZÉS, l. BESÖVÉNYÉL, BESÖVÉNYÉLÉS.

BESSE, l. BESE.

BESSENYŐFALVA, helység Liptó megyében; helyragokkal: *Bessenyőfalvá-n, —ra, —ról.*

BESSENYŐ, l. BESENYŐ.

BESSENYŐD, falu Szabolcs megyében; helyragokkal: *Bessenyőd-ön, —re, —ről.*

BESRÓFOL, BESRÓFOLÁS, l. BECSAVAROL, BECSAVAROLÁS.

BESTELÉLEK, (beste-lélek) ösz. fn. Dorgáló s káromoló csúfnév. *Bestelélek kurafi.* A *beste* némelyek szerint a latin *bestia* származéka, mások pedig a magyaroktól utált *Basta* és *Caraffa* kegyetlen vérszopó vezérek neveiből módosítva annyi volna, mint: *Basta lélek, Caraffa.*

BESTELEN, tájszó BECSTELEN helyett.

BESTYE, a latin *bestia* után am. vérszopó kegyetlen állat, vagy szélesb ért. oktalan barom.

BESUDAMLIK, (be-sudamlik) ösz. k. Suhanó szellő gyanánt könnyü, sebes lebbenéssel besiet, berepül, behat valahová. V. ö. SUDAMLIK.

BESÚG, (be-súg) ösz. áth. Titkosan, alattomban vagyis lassan súgva bemond, bejelent valamit, különösen vádolóképen. *A titkos kémek amit látnak és hallanak, bemegyik az illető rendőrségnek.*

BESUGALL, (be-sugall) ösz. gyak. áth. Gyakran, több ízben besúg, alattomosan bejelent holmit. V. ö. BESÚG.

BESUGÁROL, l. BESUGÁROZ.

BESUGÁROLÁS, l. BESUGÁROZÁS.

BESUGÁROZ, (be-sugároz) ösz. áth. Mondjuk fényes testről, világítóról, különösen napról, midőn belövellett sugaraival fénybe borít valamit.

BESUGÁROZÁS, (be-sugározás) ösz. fn. Fénybe borítás belövellett sugarak által.

BESUGÁRZIK, (be-sugárzik) ösz. k. Mondjuk fényes, világító, csillogó testről, midőn kilövellt sugarai bizonyos résen beömlenek, bevilágítanak. *A nap besugárzik az ablakredőny hézagai között.*

BESÚGÁS, (be-súgás) ösz. fn. Titkos, csendes hangon bemondás, bejelentés, bevádolás. V. ö. BESÚG.

BESUGDOS, (be-sugdos) ösz. gyak. áth. Sugdosva, azaz gyakran vagy folytonosan súgva bemondogat, bejelentget, közölget holmi híreket, eseteket, stb. *Az árulkodó szolga, amit társaitól hallott, látott, besugdosta urának.*

BESÚGÓ, (be-súgó) ösz. fn. Hírhordó, pletykaember, ki mások szavait, tetteit valakinek vádolóképen vagy kedveskedésül bemondogatja.

BESUHAN, (be-suhan) ösz. önh. Lábhegyen, sietve, suhanó neszszel mintegy suhogó könnyü szellő besurran, becsuszszan, belopódzik valahová. *Besuhanni a kapun, ajtón. Besuhanni a sürübe, a bokrok közé.*

BESÚJT, (be-sújt) ösz. áth. 1) Valamit erős ütőszerrel betör, betaszít. *Pörölylyel besújtani az ajtót. Botond buzogánnyal besújtotta a bizanczi kaput.* 2) Erős lökéssel behajít, bevet valamit.

BESULYKOL, (be-sulykol) ösz. áth. Sulyokkal ütve benyom, bever, befeszít. *A karót, oszlopot besulykolni a földbe. Az éket besulykolni a tőkébe.* V. ö. SULYOK.

BESURRAN, (be-surran) ösz. önh. Erősebb neszt ütve, de sietős sebbel lopakodva, orozva bemegy, befut, becsuszszan valahová. *Besurranni az oldalszobába. Üldözői elől hirtelen besurrant a kapun.*

BESURRANÁS, (be-surranás) ösz. fn. Lopakodva, gyorsan, sietve bemenés, becsonás, bebújás.

BESUVAD, l. BESUHAN.

BESÜLYED vagy BESÜLLYED, (be-sülyed vagy be-süllyed) ösz. önh. Lágy, híg, folyó állományu testbe merül, alászáll. *Besülyedni a sárba, vízbe.* V. ö. SÜLYED.

BESÜLYEDÉS vagy BESÜLLYEDÉS, (be-sülyedés vagy be-süllyedés) ösz. fn. Folyó, híg, lágy állományu test közé merülés.

BESÜLYESZT vagy BESÜLLYESZT, (be-sülyeszt vagy be-süllyeszt) ösz. áth. Eszközli, okozza, hogy valami besülyedjen, vagyis folyó híg testbe merüljön.

BESÜPPED, (be-süpped) l. BESÖPPED.

BESÜT, (1), (be-süt) ösz. önh. 1) Tulajdonkép a napról mondjuk, midőn sugarai melegítve bevilágítanak valahová. *Bestit a nap a szobába.* A holdról hibásan használtatik, mert az világít ugyan, de nem melegít, nem éget. 2) A kenyeret a fütött kemenczébe berakja, hogy megsüljön. *Már besütöttünk.*

BESÜT, (2), (mint fölebb) ösz. áth. Tüzes eszközzel valamely testet beéget, illetőleg jegyet, bélyeget üt rá. *A bélyeget besütni a marha czipejébe, a faedénybe.*

BESÜVÖLT, (be-süvölt) ösz. önh. Sajátlag *besüvölt a szél*, midőn valamely résen, hézagon éles hangon behat. Átv. ért. mondják némely ragadozó madarakról, midőn sipító, sikoltó hangon kiáltoznak.

BESZ, hangutánzó elvont gyök. L. BESZE.

BESZÁDOL, (be-szádol) ösz. áth. Száddal, azaz fadugaszszal betöm, becsinál, bedug valamely aknás, szájas edényt. *Beszádolni a megtöltött hordókat, palacskokat.* V. ö. SZÁD, SZÁDOL.

BESZAGGAT, (be-szakgat) ösz. áth. L. BESZAKGAT.

BESZÁGULD, (be-száguld) ösz. önh. és áth. Ideoda nyargalva, szaladgálva, kivált kémkedve, ellenséget kergetve, zsákmányt, keresve bizonyos tért, vidéket bejár, fölkutat. V. ö. SZÁGULD.

BESZAKAD, (be-szakad) ösz. önh. 1) Külső erőszak, vagy belső romlás következtében szakokra, azaz részekre válva betörik, beomlik, beroskad. *Nagy teher alatt beszakad a padlás, a híd. Beszakad az aládozott föld.* 2) Kivülről, szélről befelé rés, repedés támad benne. *Köpenye szárnya széle több helyen beszakadt. Beszakadt a gát, a töltés oldala.*

BESZAKADÁS, (be-szakadás) ösz. fn. Romlási, szétbomlási állapot, midőn valami beszakad, illetőleg betörés, beroskadás, berepedés. V. ö. BESZAKAD.

BESZAKASZT, (be-szakaszt) ösz. áth. 1) Eszközli, okozza, hogy valami beszakadjon, azaz betör, belikaszt, beomlaszt, tépés, hasítás által rést, hézagot csinál benne. *A terhes szekér beszakasztotta a rozzant hidat. Beszakasztani a gátat. Ruháját beszakasztotta a tüske, a szeg.* 2) A megkelt kenyértésztát kosárba, úgynevezett szakasztóba teszi. Tájdivatosan: *beszakajt.*

BESZAKASZTÁS, (be-szakasztás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit beszakasztanak, vagyis részekre omlasztás, betörés, belikasztás, behasítás. A kenyértésztának szakasztóba tevése.

BESZAKGAT, (be-szakgat) ösz. gyak. áth. Rombolás, tördelés, likasztgatás, tépés által eszközli, hogy beszakadjon valami vagy holmi. *Az árvíz beszakgatja a töltéseket, a partokat. A förgeteg beszakgatta a háztetőt.*

BESZAKÍT, l. BESZAKASZT.

BESZALAD, (be-szalad) ösz. önh. Szaladva bemegy, besiet, bebúvik valahová. *Az elszabadult szilaj ló beszaladt a szomszéd udvarába. Sürgös ügyben beszaladt a városba.*

BESZALADGÁL, (be-szaladgál) ösz. önh. és áth. 1) Gyakran, ismételve beszalad valahová. 2) Valamely tért ideoda szaladva bejár. *Az anyjától elmaradt csikó beszaladgálja az utczákat.*

BESZALASZT, (be-szalaszt) ösz. áth. 1) Megbíz valakit, hogy valahová szaladjon be, siettetve beküld. 2) Beszaladásra alkalmat enged, elszabadít valakit vagy valamit, hogy beszaladhasson. *A kisért foglyot beszalasztani a sürübe. A bivalokat beszalasztani a vízbe.*

BESZÁLL, (be-száll) ösz. önh. 1) Utazás közben betelepedik, vendégül bemegy, beszállásolja magát valahová. *Beszállani a fogadóba, a czárdába. Ismerőséhez, rokonaihoz beszállani. A katonák beszállottak a várba, a laktanyába.* 2) Berepül, hogy megtelepedjék. *A fölrementett seregélyek beszállottak a nádasba. A vándor vízi madarak beszállanak a tavakba.* V. ö. SZÁLL.

BESZÁLLÁS, (be-szállás) ösz. fn. 1) Útközben ideiglenes tartózkodás végett betelepedés. 2)Berepülés.

BESZÁLLÁSOL, (be-szállásol) ösz. áth. Az utasokat, jövevényeket, vendégeket szállóhelyekre berendeli, bevezeti, köznépiesen: bekvártélyozza. *Az érkezett katonákat polgárlakokba, kaszárnyákba beszállásolni.*

BESZÁLLÁSOLÁS, (be-szállásolás) ösz. fn. Szállásokra behelyezés, berendezés. *Az ünnepélyre érkezett vendégek beszállásolásáról az illető község gondoskodik.*

BESZÁLLÁSOZ, l. BESZÁLLÁSOL.

BESZÁLLÁSOZÁS, l. BESZÁLLÁSOLÁS.

BESZÁLLÍT, (be-szállít) ösz. áth. 1) Holmi ingóságot, bizományban általvett árút, stb. szekéren, hajón vagy akármi járművön vagy teherhordó állatokon beküld, bevisz. *A győri, mosonyi raktárakba évenként sok ezer mérő gabonát beszállítanak. A gyapjút beszállítani a pesti vásárra.* 2) Bizonyos lakhelyre, vendéglőbe behelyez, beszállásol.

BESZÁLLÍTÁS, (be-szállítás) ösz. fn. 1) Fuvarozás, hajózás, mely által holmi ingóságot valahová beszállítanak. 2) Ideiglenes lakba, szállásba behelyezés.

BESZÁLLÍTÁSI, (be-szállítási) ösz. mn. Beszállításhoz tartozó, kellő, szükséges. *Beszállítási fuvarbér, költség.*

BESZALMÁZ, (be-szalmáz) ösz. áth. 1) Szalmával behint, betakar, befödöz. *Perzselés végett beszalmázni a sertést. Beszalmázni a juhok aklát, az ólak tetejét. A beteg háza előtt beszalmázni az utczát.* 2) Elszórt szalmaszálakkal beszemetez. *Beszalmázni a lépcsőket, a szobát.*

BESZALONNÁZ, (be-szalonnáz) ösz. áth. 1) Valamely eledelt szalonnaszeletekkel vagy szalonnával bekenve elkészít, zsírossá, ízletessé tesz. *Beszalonnázni a lángost, a pirítost.* 2) Szalonnával bemocskol, pecsétessé tesz. *A hentes beszalonnázza a ruháját.*

BESZÁMÍT, (be-számít) ösz. áth. 1) A számadási vagy öszveadási számlálásba az egészhez tartozó rész gyanánt bevesz bizonyos mennyiséget. *Az uti költségbe a fuvarbért, a vámot, az élelmezés és szállás árát, a borravalókat, a napi díjat mind beszámítani.* 2) Tartozás fejébe a tartozónak javára valamit betud, illetőleg azt a tartozási mennyiségből levonja. *Az adósnak némely szolgálatait kamatul beszámítani. A fogságra elitéltnek a per alatti befogatás idejét beszámítani.* 3) Valakinek járandóságából annak kárára levon valamit. *A cseléd bérébe az általa tett kárt beszámítani.* 4) Erkölcsi ért. elismeri valakiről, hogy ez valamely tettet szabad akaratból követett el. *A kisgyermeknek és bolondnak nem lehet beszámítani, ha valami rosszat követett el.*

BESZÁMÍTÁS, (be-számítás) ösz. fn. Cselekvés, midőn beszámítunk valamit, ezen igének minden értelmeiben. L. BESZÁMÍT.

BESZÁMLÁL, (be-számlál) ösz. áth. Bizonyos mennyiség közé vesz, olvas, a többiek számához ad. *A napi költségek közé beszámlálni az elfogyasztott szivarok árát, s a szinházi belépteidíjakat.*

BESZÁMLÁLÁS, (be-számlálás) ösz. fn. Összeadás neme, midőn valamit bizonyos mennyiséghez olvasunk.

BESZÁMOL, (be-számol) ösz. önh. Valamiről számadását beadja. *A juhok helyett csak bőreikkel számolt be. A napi költségekkel estenként beszámolni.* Különbözik ettől: *beszámít*, jóllehet némelyek összevesavarják.

BESZÁMOLÁS, (be-számolás) ösz. fn. Kiadások vagy bevételekről szóló számadás benyújtása, beadása.

BESZÁNDÉKOZIK, (be-szándékozik) ösz. k. Szándéka van bemenni valahová, bemenésre készül. *Beszándékozik a városba. Beszándékozik valamelyik kolostorba, szerzetbe.*

BESZÁNT, (be-szánt) ösz. áth. 1) A föld színén tenyésző növényeket vagy heverő holmit szántóvassal fölhasogatott barázdával betakar. *Beszántani a tarlót, gaz, paréjt, perjét, ganajt.* 2) Fölszántva a többi szántott földhöz foglal. *Beszántani a mezsgyét, a földön keresztül csinált ösvényt, az útat.* 3) A szántást bevégzi. *Mi még nem szántottunk be.*

BESZÁNTÁS, (be-szántás) ösz. fn. Földmivelői munkálás, midőn beszántanak. V. ö. BESZÁNT.

BESZAPPANOZ, (be-szappanoz) ösz. áth. Szappannal, szappanlével beken, bemedvesít. *Beszappanozni beretválkozás előtt a szakált, mosáskor a ruhát.*

BESZAPPANOZÁS, (be-szappanozás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit beszappanoznak. V. ö. BESZAPPANOZ.

BESZDÉD, falu Szabolcs vármegyében; helyragokkal: *Beszdéd-re, —én, —ről.* L. BEZDÉD.

BESZE, (besz-e) elavult törzs, melyből *beszéd, beszél, beszély*, stb. származtak. Eredeti értelme: emberi szólam, beszéd. Régente önállólag is divatozott. *Te kedig figyelmezzed e beszét.* Bécsi cod. *E példabeszét mondá.* Tatrosi cod.

Valamint a rokon értelmű *szó, szav*, hangutánzónak látszik, s mint olyannal egyezik a szanszkrit *bhâs* (beszél) és *bhâsâ* (beszéd), a hellen φάζω, φάσις, s a szláv *besjeda*, stb. V. ö. BESZÉD.

BESZED, (be-szed) ösz. áth. 1) Holmit, különfélét vagy egynemüeket begyüjtöget, betakarít. *Télrevaló tojásokat beszedni.* 2) Bizonyos illetéket, járandóságot, nevezetesen pénzeket, eladott holmik árát bevesz, begyüjt. *Beszedni a kimért hús, só árát. Beszedni az adót, holmi aprólékos tartozásokat. Beszedni a fegyvereket. Beszedni a tizedet, a kamatokat.* V. ö. SZED.

BESZÉD, (besz-e-ed) fn. tt. *beszéd-et.* 1) Az illető nyelv szabályai szerint szerkezett szók és mondatok összvege, melyekkel gondolatainkat mások előtt kifejezzük s velök közöljük. *Magyar, német, tót beszéd. Lassu, szapora, hebehurgya beszéd. Világos, értelmes, szabatos, terjedelmes beszéd. Beszédbe ereszkedni. Belemúlni, belecsakkanni más beszédébe. A beszédnek nagy feneket keríteni. Folyó, akadozó, édes, csifra, csikorgós beszéd. Csifra beszéd, hegedüszó csak fülnek, nem szájnak való.* Horvát E. *Kordé-, szófiabeszéd. Beszédbliben, beszédfolytában gyakran köhécselni.* 2) Gondolatok tartalma, illetőleg észjárás, melyet a szók és mondatok fejeznek ki. *Okos, alapos, józan, bolond, oktalan beszéd. Sok beszédnek sok az alja. Bolondot beszédjéről megismerni. Milyen az ember, olyan a beszédje. Más beszédjére támaszkodni. Beszédnek hinni. Sótalan, ízetlen beszéd. Megrágni a beszédet.* 3) Szájról-szájra járó hír. *Beszéd után ne indulj. Beszédre ne hallgass. Az csak beszéd.* 4) Szónoklat szabályai szerint készült vagy hevenyészett szóbeli előadás. *Megye-, országgyülési beszédek. Egyházi beszéd. Üdvözlő gyászbeszéd. Beigtató beszéd. Némely beszédnek se füle, se farka.* „Hogy betelnék Izaiás prófétának ő beszéde." (Müncheni codex).

Eredetére nézve l. BESZE. A hírneves Zendavesztá utóbbi része: *avesta*, másképen *vesta* Anquetil du Perron szerént am. *beszéd*, s ezzel hangokban is szépen megegyezik (*v* = *b* és *t* = *d*) s a perzsa nyelvben is Vullers szerént *abiszta* vagy *avesta*, vagy *viszta*, vagy *abisztágh* alakokban fordul elő, melyeket Vullers, Müller után így értelmes: id quod constitutum est, textus.

BESZÉDEJTÉS, (beszéd-ejtés) ösz. fn. Azon sajátságos mód mind az egyes hangok és szók kiejtésében, mind az egész mondatok hangoztatásában és lejtésében, melyet ugyanazon nyelvben különféle vidékek lakói követni szoktak, pl. a debreczenvidéki beszédejtésben minden *e tertyedt*, és a hosszu *é* gyakran *í*, pl. *ídes, szíp*, és *ló tó, lau, tau*, a kecskeméti-eknél, szegedieknél és némely hegyközieknél zárt *é* helyett ö divatozik: *embör, vöröl.* Vasban az *é* helyett *ie, iedes, rietes*, az *s* helyett *sz*: *ő ísz Vasvármegyéből való*; több palócz vidéken *i* előtt a *d gy*-re, a *t ty*-re változik, *udvargyi, házasogyik, kürtyi, kergetyi*, stb. Vontatott beszédejtésüek a csalóközieknek, hangicsálók a székelyek, a göcsejiek, a nyitravölgyiek stb. V. ö. TÁJEJTÉS, TÁJSZÓ.

BESZÉDEJTÉSI, (beszéd-ejtési) ösz. mn. Beszédejtésre vonatkozó, azt jellemző. *Beszédejtési sajátságok, hibák.*

BESZÉDÉK, (beszéd-ék) ösz. fn. Leginkább a szónoki és költői beszédben használt választékos szók, szószerkezet, szép mondat.

BESZEDÉS, (be-szedés) ösz. fn. Gyakorlati cselekvés, midőn valaki beszed, begyüjt, betakarít holmit. *Adó, adóság, kamatok beszedése. Só árának beszedése.* V. ö. BESZED.

BESZÉDÉS, (besz-e ed-és) mn. tt. *beszédés-t*, vagy —*et*, tb. —*ek*. Bő beszédü, aki sokat szeret és szokott beszélni, szós, a hallgatag, kevés beszédü ellenkezője. *Bátor, beszédes leányka. Beszédes vendég, jövevény.*

BESZÉDÉSSÉG, (besz-e-ed-és-ség) fn. tt. *beszédésség-et*. Tulajdonság, melynélfogva valaki sokat beszél, bőbeszédüség.

BESZEDÉTT, (be-szedétt) ösz. mn. Egymás után begyüjtött, bevett, betakarított. *Kereskedésre beszedett gabona. Beszedett adó, kamatok. A beszedett pénzt szekrénybe zárni.*

BESZÉDFOLYAMAT, (beszéd-folyamat) ösz. fn. A kezdett beszéd folytonos haladása, beszéd fonala. *Beszédfolyamatban megakasztani, megzavarni a szónokot.*

BESZÉDGYAKORLAT, (beszéd-gyakorlat) ösz. fn. A beszédnek, különösen szónokinak tanulmányozása a végett, hogy a szólásban ügyességet, könnyüséget szerezzünk.

BESZÉDHINTŐ, (beszéd-hintő) ösz. fn. Hirhordó, pletykázó, hazudozó, fecsegő ember.

BESZÉDJEL, (beszéd-jel) ösz. fn. A beszélő hanglejtése, hanghordozása, mely az egyes szótagokra, szókra, vagy mondatokra fektetett sulyt a hallgatóval észrevetetni igyekszik. Különbözik tőle a *mondatjel.*

BESZÉDKÖNNYÜSÉG, (beszéd-könnyüség) ösz. fn. Ügyesség, melynél fogva valaki minden gondolatait folyékonyan, akadozás nélkül kellő kifejezésekkel, gyorsan, s világosan előadni képes.

BESZEDŐ, (be-szedő) ösz. fn. Általán személy, illetőleg hivatalnok, aki valamit beszed, begyüjt, bevesz, betakarít. *Pénzbeszedő, adóbeszedő, sóbeszedő.*

BESZÉDRÉSZ, (beszéd-rész) ösz. fn. 1) Valamely mondatnak, vagy egész beszédet képező mondatoknak egyes tagja, alkatrésze, pl. név, névmás, névelő, névutó, ige, határozó stb. 2) A rendesen kidolgozott, szónoki beszéd egyes szakasza, milyenek: előbeszéd, felosztás, első, második beszédrész.

BESZÉDSZERV, (beszéd-szerv) ösz. fn. Beszélési életmű, a testnek, különösen fejnek azon részei, melyek által a beszéd eszközöltetik, p. o. nyelv, ajak, torok, stb. *Fejletlen, hibás, kifejlett, kiképzett beszédszervek.*

BESZÉDTARTALOM, (beszéd-tartalom) ösz. fn. A mondott beszéd veleje, sommája, rövid kivonata; a beszédben előforduló állítások és védokok vázlatos összege.

BESZEG, (be-szeg) ösz. áth. 1) Rostos foszlékony anyagból kallott, gyúrt, csinált szövet széleit behajtja, s mintegy bemetszi, bevágja, s hogy ezen állapotban maradjon, bevarrja. *Beszegni a kendőt, lepedőt, a kalap karimáját.* Különösen szalaggal, zsinórral stb. körültüz, bevarr. *Fekete, piros szalaggal beszegni a szoknya alját. Selyemzsinórral, sikkal beszegni a csizmaszárt.* Átv. népies tréfabeszédben am. valamit tökéletesen, csinosan elkészit, honnan az idomtalan külsejü gyerekről mondják, hogy nem szegték be. V. ö. SZEG, ige.

BESZÉGECSÉL, (be-szégecsél) ösz. áth. Szegecsekkel becsinál, bever, beragaszt. *Beszegecselni a szivaros ládikát.*

BESZÉGECSÉLÉS, (be-szégecselés) ösz. fn. Cselekvés, midőn beszegecselnek, vagyis apró szegek beverésével bezárnak, becsinálnak valamit.

BESZÉGEL, (be-szégel) ösz. áth. 1) Valamibe szeget ver. *Beszegelni az ágyat.* 2) Egy vagy több szeggel öszveragaszt, bezár valamit. *Beszegelni a koporsót. Beszegelni a rakaszládát.*

BESZÉGELLIK, l. BESZÖGELLIK.

BESZEGÉLY, (be-szegély) ösz. fn. Kórtani ért. a szemhéjak széleinek beteges befordulása a szemgolyó felé. (Entropium).

BESZEGÉLYCSÍPESZ, (be szegély-csípesz) ösz. fn. Sebészi eszköz, melylyel a beszegélyféle szembajt műtétezik.

BESZEGÉLYFOGÓ, (be-szegély-fogó) ösz. fn. Fogóféle sebészi eszköz, a beszegély műtéséhez való.

BESZEGÉS, (be-szegés) ösz. fn. 1) Cselekvés, midőn valamit beszegnek. *Kendők, lepedők, ruhák, kalapok beszegése.* 2) Maga azon behajtás, bevarrás, mely a ruhák széleit körülveszi, helyesebben: szegély.

BESZÉGEZ, BESZÉGEZÉS, lásd BESZÉGEL, BESZÉGELÉS. Szent Krisztina életében *beszegezé magát* ezen értelemben: *elzárá magát.* „E nemes szíz beszegezé magát hálóházában avagy titkos házába.“

BESZEGŐDÉS, (be-szegődés) ösz. fn. Szolgálatra szerződés, midőn valaki beszegődik.

BESZEGŐDIK, (be-szegődik) ösz. k. Bizonyos szerződés mellett valakinek szolgálatára igérkezik. *Beszegődnek a cselédek. A több bért igérőhöz beszegődni.* V. ö. SZEGŐDIK.

BESZEGŐDTET, (be-szegődtet) ösz. mivelt. Határozott bér igérése mellett megalkuszik valakivel, hogy álljon be hozzá szolgálatra, hogy szegődjék be.

BESZÉGYÉNKÉDIK, (be-szégyénkédik) ösz. k. Hivatlanul, tolakodva, szemtelenül bemegy valahová.

BESZEL, (be-szel) ösz. áth. Bizonyos tömör állományu eledelnemüeket, vagy más testeket bemetsz, befelé vág. *Beszelni a kenyeret, sajtot, szalonnát.*

BESZÉL, (besz-e-el) önh. és áth. m. *beszél-t.* 1) Gondolatait, érzelmeit folytonosan szólva közli másokkal. *Fönhangon, csendesen, szaporán, lassan, vontatva, halkan, akadozva, höbögve beszélni. Inkább beszélek a fejével, mintsem a lábával.* Km. *Beszél a barát, beszél, de alamizsnát vár.* Km. *Beszélni, odabeszélni valakinek,* azaz, kímélet nélkül, keményen, feddöleg fenyegetőzve. *Összebeszélni valakivel,* bizonyos czélra egy értelemben egyesülni. *Visszabeszélni az elöljárónak. Hadd beszéljen a világ. Siketnek, holtnak beszélni. Lelkére, szivére beszéltek. Nem egy nyomon beszélni,* azaz, majd igy, majd úgy. *Jól beszélni magyarul, németül, tótul. Könnyü az okosnak beszélni. Ne beszélj! Hova beszélsz? Némely ember magával is, vagy magában beszél.* 2) Történeteket, híreket mond. *Beszélj nekünk utazásodról. Mindenfelé beszélik.* Igekötőkkel: *bebeszél, elbeszél, kibeszél, lebeszél,* stb. metyeket l. saját rovataik alatt. Mint átható am. valamit mond, szóval előad, előterjeszt. *Sokat, keveset, okosat, balondot, tarkákat, zöldeket beszélni. Újságokat,*

híreket, meséket, történeteket beszélni. Aki sokat beszél, vagy sokat tud, vagy sokat hazud. Km. *Kibeszélni a titkokat. Lebeszélni valakit.*

Némelyek így irják: *beszéll*, mintha az elemzés alapja volna: *beszédel, beszédl*, mint: *üdl üll* (ünnepet), *padló palló*. Azonban *besze* különben is régi szótól, épen úgy származhatott (besze-el), mint beszédtől. S a régi nyelvemlékekben is mindkét alakban előfordúl: *rejtekben semmit sem beszéllettem*, és: *ő velek beszélvéjek*. Müncheni codex. Más hosszú szótagban is kiejtéskor könnyen megkettőztetik az *l*, pl. *enöll, üll, nállam, kéméll, tökéll*, stb. a nélkül, hogy ezeknek szófejtési alapjok volna.

BESZELÉS, (be-szelés) ösz. fn. Késnemü eszközzel befelé vágás, metszés. *Kenyér, saját beszelése.*

BESZÉLÉS, (besz-e-el-és) fn. tt. *beszélés-t*, tb. *—ék*. Folytonos szólás, a gondolatok és érzelmek szóbeszéd általi közlése. *Nehezére esik a beszélés. A sok beszélésben elrekedt.*

BESZÉLÉSI, (besz-e-el-és-i) mn. tt. *beszélési-t*, tb. *—ek*. Beszélésre vonatkozó, azt illető. *Beszélési könnyüség, modor.*

BESZÉLGET, (besz-e-el-get) gyak. önh. m. *beszélget-tem, —tél, —ett*. Folytonosan beszél, különösen holmi csekélyebb érdekü tárgyakról, vagy csupa időtöltésből. *Sétáláskor nyájasan beszélgetett velem. Ne beszélgessetek mindig, hanem lássatok a munkához.*

BESZÉLGETÉS, (besz-e-el-get-és) fn. tt. *beszélgetés-t*, tb. *—ek*. Két vagy több személy közötti folytonos szóváltás, társalgási, időtöltési, barátságos, nyájas fecsegés. V. ö. BESZÉLGET.

BESZÉLL, (besz-e-ed-el) l. BESZÉL.

BESZELMÉNYÉZ, (be-szelményéz) ösz. áth. Szelményekkel, azaz szindely-szabásu nagyobbféle falemezekkel beföd *Beszelményezni a háztetőt*. V. ö. SZELMÉNY.

BESZÉLŐ, (besz-e el-ő) mn. és fn. tt. *beszélő-t*. Aki beszél, beszédet mondó. *Sokasághoz beszélő népszónok*. Átv. ért. aminek segítségével a beszédet hallhatóbbá teszik. *Beszélő cső*. Továbbá, ami az emberi beszédet utánozza. *Kempelen beszélő gépe*. Mint főnév jelenti a személyt, aki beszél. *A beszélő szavait figyelemmel hallgatni.*

BESZÉLŐTEREM, (beszélő-terem) ösz. fn. Némely intézetekben azon terem, melyben az illető tagok, és vendégeik társalgás, beszélgetés végett összegyülnek. *Színházi beszélőterem. Művészi, tudományos társulatok beszélőtermei*. Különösen a női zárdákban szoba, vagy terem, melyben annak tagjai a látogatókat kellő fölügyelet alatt fogadni szokták.

BESZELT, (be-szelt) ösz. mn. Amit késféle eszközzel bemetszettek, behasítottak. *Beszelt kenyér, saját, dinnye*. V. ö. SZEL.

BESZÉLY, (besz-e-ély) fn. tt. *beszély-t*, tb. *—ék*. 1) Általán valamely történt dolognak előadása, elbeszélése. 2) Művészeti ért. költői elbeszélés neme, melynek tárgyát valamely újdonság, adoma stb. teszi, s melyet az előadó vagy iró sajátságos, kedveltető modorban összeszőve a szépészet szabályai szerint érdekessé tesz a hallgató, vagy olvasó előtt.

BESZÉLYÉSZ, helyesebben l. BESZÉLYIRÓ.

BESZÉLYIRÓ, (beszély-iró) ösz. fn. Költő, aki beszélyeket szerez, ír.

BESZÉLYTÁRGY, (beszély-tárgy) ösz. fn. Művészeti elbeszélés tárgya, vagyis fő szereplője, pl. holmi érdekes újdonságok, életviszonyok, adomák stb.

BESZEMETEZ, (be-szemetez) ösz. áth. Szeméttel behint, beszór, becsunyít. *Beszemetezni a szobát, lépcsőket, udvart, utcát*. V. ö. SZEMÉT.

BESZEMETEZÉS, (be-szemetezés) ösz. fn. Szeméttel beszórás, becsunyítás.

BESZÉMTELENKÉDIK, (be-szémtelenkédik) ösz. k. Szemtelen, orczátlan módon tolakodva, hivatlanul, kelletlen vendég gyanánt bemegy valahová.

BESZENNYESÉDIK, (be-szennyesédik) ösz. k. A hozzá ragadt piszoktól czirmossá, mocskossá leszen. Különösen a fehérruha, asztalruha, és ágynemüekről mondatik. V. ö. SZENNYES.

BESZENNYESÍT, l. BESZENNYEZ.

BESZENNYEZ, (be-szennyes) ösz. áth. Leginkább ruhanemüekről szólva am. bepiszkol, mocskossá, szurtossá tesz. *Beszennyezni a fehérruhát, az asztalkendőket, az ágynemüeket*. Átv. ért. erkölcsileg bemocskol, valakinek hírét, nevét, becsületét elhomályosítja.

BESZENNYEZÉS, (be-szennyezés) ösz. fn. Holmi szennyféle mocsokkal bepiszkolás; becstelen hírbe keverés.

BESZENTÉL, (be-szentél) ösz. áth. 1) Innepélyes egyházi szertartással, nevezetesen imádság, szentelt vís által nyilvános tisztelet vagy kegyelet tárgyául beavat. *Beszentelni a keresztet, a temetőt*. 2) Hasonló szertartások által isteni áldást, kegyelmet kér. *Beszentelni a holtak testeit.*

BESZENTÉLÉS, (be-szentélés) ösz. fn. Egyházi szertartás, mely által beszentelnek valakit, vagy valamit. V. ö. BESZENTÉL.

BESZENTÉLÉSI, (be-szentélési) ösz. mn. Beszentelést illető, arra vonatkozó. *Beszentelési szertartás, imádság, áldás.*

BESZENTÉLT, (be-szentélt) ösz. mn. Amit vagy akit bizonyos egyházi szertartások által tisztelet, kegyelet tárgyává avattak, vagy isteni kegyelembe ajánlottak. *Beszentelt sírok, holttestek.*

BESZEPLŐSÍT, (be-szeplősít) ösz. áth. Szeplőfoltokkal betarkít, illetőleg tisztátalanná, csunyává tesz. *A vékony arcsbőrt a nyári napsugarak beszeplősítik*. V. ö. SZEPLŐSÍT, MEGSZEPLŐSÍT.

BESZEPLŐSÖDÉS, (be-szeplősödés) ösz. fn. Az arcsbőrnek, vagy általán a nap-sütötte bőrnek szeplőfoltokkal megtelése.

BESZEPLŐSÖDIK, (be-szeplősödik) ösz. k. Arczát, vagy általán a nap sugarainak kitett bőrét szeplőfoltok lepik be; szeplősé leszen.

BESZÉRÉZ, (be-szérés) ösz. áth. 1) Holmi életszükségekre, vagy kényelemre valókat tartalékul begyüjt, betakarít, bevásárol, előre ellátja magát. *Nyd-*

ron beszerezni a télrevalót. 2) Valakit bizonyos szolgálatba ajánlás által bejuttat. *Beszerezni valakit vasúti fölügyelőnek, kocsisnak, inasnak.* V. ö. SZERZŐ.

BESZÉRKEZTET, (be-szérkeztet) ösz. áth. Bizonyos irományok szövegébe kellő helyre és módon, rendben beigtat, berendez. *Az új alkotású szókat beszerkeztetni a régi közdivatu szók tárába.* Szokottabban: *beszérkeszt.*

BESZÉRZÉS, (be-szérzés) ösz. fn. Előgondoskodási, ellátási bevásárlás, begyüjtés. *Élelmi szerek beszerzése.*

BESZÉRZŐ, (be-szérző) ösz. fn. 1) Személy, kinek hivatási föladata holmi életszükségre vagy kényelemre valókat bevásárolni, begyüjteni. 2) Alkuszféle személy, aki szolgálatkeresőket ajánlani szokott, egyszerüen: *szerző.*

BESZÍ, (be-szí) ösz. áth. 1) Lélekzéssel behúz. *Orron, szájon beszíni a levegőt. Beszíni a füstöt, a levegőben lebegő port, illatot, büdös párát.* 2) Mondjuk növényi, s némely életszervetlen testekről, midőn likacsaikon, edényeiken a léget, s nedveket magukba veszik. *A növények beszítják az esőt, a harmatot. A száraz föld beszíja a vizet. A szivacs beszíja a nedvet.* V. ö. SZÍ, ige.

BESZÍNÉL, (be-színél) ösz. áth. Festékkel bekenve bizonyos szint ad, szokottabban: beszínez. *Beszinelni az ajtót, az ablakrámákat.* Átv. ért. és visszaható névmással: *beszinelni magát,* am. jóság szine alatt, magát tettetve, hizelegve, kedveskedve besimúl, bejut mások vonzalmába, hajlandóságába.

BESZÍNÉZ, l. BESZÍNÉL.

BESZÍNÉZÉS, (be-színézés) ösz. fn. Festékkel bevonás. Barna setét képnek világos szinre festése. *Rés- fametszetek beszínezése.*

BESZÍNLÉS, (be-színlés) ösz. fn. Hizelgés, tettetett jóság által valaki kedvének, vonzalmának megnyerése.

BESZÍV, l. BESZÍ.

BESZIVÁRGÁS, (be-szivárgás) ösz. fn. Általán akármily nedvnek vékony csövecskéken, likacsokon által benyomulása, befolyása. V. ö. BESZIVÁROG.

BESZIVÁROG, (be-szivárog) ösz. önh. Mondjuk híg, folyékony testről, nedvekről, midőn vékony csöveken, nyilásokon, likacsokon benyomulnak, behatnak valahová. *A repedékes csolnakdeszkán, a roszul foglalt hajófenéken beszivárog a víz. A likacsos ponyván, sátoron, beszivárog az eső.* V. ö. SZIVÁROG.

BESZÍVÁS, (be-szívás) ösz. fn. A levegőnek, s a levegővel együtt holmi apró, finomabb állományu testeknek orron vagy szájon behúzása.

BESZÍVAT, (be-szívat) ösz. miv. 1) Eszközli, okozza, hogy valamely csöves, likacsos test bizonyos nedvet magába szívjon. *Ruhával beszivatni a kiöntött vizet.* 2) Erős, maró nedvet beetet.

BESZIVATYÚZ, (be-szivatyúz) ösz. áth. Szivatyúféle eszközzel, géppel valamely nedvet bizonyos helyre vagy edénybe vezet. *A kútból beszivatyúzni a vizet a konyhába.* V. ö. SZIVATYÚ.

BESZIVATYÚZÁS, (be-szivatyúzás) ösz. fn. Szivatyúval behúzás, bevezetés, befolyatás.

BESZIVÓDIK, (be-szivódik) ösz. belsz. Általán mondjuk mindenféle nedvről, híg testről, midőn mintegy belső erejétől hajtva bizonyos test likacsaiba, nyilásaiba, edényeibe stb. benyomul, behuzódik. *Az árvíz beszivódik a gátok repedékeibe. A kiöntött olaj beszivódik a padolatba.*

BESZIVÓEDÉNYEK, (be-szivó-edények) ösz. fn. Azon edények az állati és növényi testben, melyek a velök érintkező anyagok fölszivására, és tovább szállítására szolgálnak.

BESZKÉD, kárpáti hegyek éjszaki lánczolata Árva és több vármegyében. Van ily nevü népes puszta is Árvában; helyragokkal: *Beszkéd-en, —re, —ről.*

BESZOKIK, (be-szokik) ösz. k. Gyakori bejárás vagy ott tartózkodás által bizonyos helyen otthonosan érzi magát.

BESZOKTAT, (be-szoktat) ösz. áth. Eszközli, hogy valaki vagy bizonyos állat örömest bejárjon valahova, s ott tartózkodjék. *A gyermeket beszoktatni az iskolába. A házi ebet nem kell beszoktatni a konyhába, a hálószobába.*

BESZOKTATÁS, (be-szoktatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit beszoktatnak valahová. V. ö. BESZOKTAT.

BESZÓL, (be-szól) ösz. önh. 1) Kivülről szól, mond valamit a bennlevőknek. *Beszólni a kapun, az ajtón, az ablakon.* 2) Egy-két szó végett befordul valahová. *Sétáláskor egyik-másik boltba beszólni. El nem mehetek előttetek, hogy be ne szóljak.*

BESZÓLÁS, (be-szólás) ösz. fn. A bennlevőkhöz szólás Egy-két szóra berándulás.

BESZOLGÁL, (be-szolgál) ösz. önh. 1) A bennlevő úrnak bizonyos szolgálatokat tesz, pl. ételeket hord, tisztogat, stb. *Az inasok fölváltva fognak beszolgálni.* 2) Átv. ért. mondjuk a napról és holdról, midőn sugaraik valahová behatnak. *A nap kelettől csaknem délig beszolgál a szobámba. A tiszta teli hold beszolgál a beteg ágyára.* 3) Mondjuk nyílásról, résről, útról, mely valahová tért, bemenetet nyit vagy bevezet. *Az előterem egyik ajtaja beszolgál az irószobába. A főút beszolgál a város piaczára.*

BESZOLGÁLTAT, (be-szolgáltat) ösz. áth. Szoros értelemben, szolga vagy fizetett ember által beadat, beküld, bevitet, kézbe juttat valamit. *Az igért holmit jövő vásárkor saját cselédem által beszolgáltatom.*

BESZÓLÍT, (be-szólít) ösz. áth. A künn levőnek szól, és hívja, hogy jöjön vagy menjen be. *Beszólítani a kapu előtt ácsorgó cselédet. Beszólítani az előszobában várakozó feleket.*

BESZÓLÍTÁS, (be-szólítás) ösz. fn. A künn levőnek behivása.

BESZOP, (be-szop) ösz. áth. Szopva beszí, bekap, szájába vesz valamit. *Beszopni az édes gyökeret. Beszopni a megütött, a vérző ujjat.* V. ö. SZOP.

BESZÓR, (be-szór) ösz. áth. 1) Szertehányt holmi hulladékkal betakar, beföd. *Beszórni az udvart szalmával. A lépcsőket homokkal, forgácscsal beszórni.* 2) Szétazórva behány, bedobál. *Az éretlen gyümölcsöt beszórni a Dunába.* 3) Önhatólag, a gabonaszórást bevégzi. *Már elnyomtattunk, be is szórtunk.*

BESZÓRÁS, (be-szórás) ösz. fn. Cselekvés, midőn beszórnak valamit. V. ö. BESZÓR.

BESZORÍT, (be-szorít) ösz. áth. Szük, szoros helyre benyom, bezár, becsíptet, bekerít. *Sok ruhát beszorítani a ládába. Ujjait beszorítani az ajtó közé. Beszorítani az ellenséget. Sok embert szük szobába beszorítani.* V. ö. SZORÍT.

BESZORÍTÁS, (be-szorítás) ösz. fn. Szük helyre zárás, nyomás, csíptetés, bekerítés. V ö. BESZORÍT.

BESZORÍTKOZIK, (be-szorítkozik) ösz. k. 1) Szorosan befüzi, övedzi magát. 2) Szük helyre összevonul. *Télen a fa szüke miatt családostul beszorítkozni egy szobába.* 3) Általán életmódjában a kényelmet, fényüzést abbanhagyja. *Beszorítkozva élni.*

BESZORUL, (be-szorul) ösz. önh. 1) Oly szük helyre jut, melyben mozogni, kiterjeszkedni, s melyből kihatolni, kibújni nehéz, vagy épen nem lehet. *Két sövény közé beszorulni. Ujja beszorult az ajtó sarka mögé. Az egér beszorult a csaptatóba. A megroszdásodott kulcs beszorul a zárba. A nyulak beszorultak a hajtók közé.* 2) Az idő viszontagsága elől a szabadból, a nyilt ég alól födél alá kénytelen vonulni. *Az utasok förgeteg idején beszorulnak a csárdába. Beszorul a gulya, midőn a hó leesik. Áradáskor a mezőről beszorulnak a barmok.* V. ö. SZORUL.

BESZORULÁS, (be-szorulás) ösz. fn. Szük állapotba, helybe jutás, összenyomás által körülkeríttetés, födél alá kényszerülés.

BESZŐ, (be-sző) ösz. áth. Szövetbe takácsborda vagy tű által valamely fonalat befüz. *A szőnyegbe, vászonba különféle színü fonalakat, csíkokat beszőni. Családi címert, nevet, különféle virágokat beszőni az abrosza.* Átv. ért. a beszédbe, történeti előadásba, mesébe, hősköltőménybe, stb. a dologhoz szorosan nem tartozó valamit beigtat.

BESZÖGECSÉL, l. BESZÉGECSÉL.

BESZÖGEZ, l. BESZÉGEZ.

BESZÖGELLÉS, (be-szögellés) ösz. fn. Szöglet alakjában benyúlás. V. ö. BESZÖGELLIK.

BESZÖGELLIK, (be-szögellik) ösz. k. Szöglet képezve bizonyos tér közé benyúlik. *Némely vármegyék határai beszögellenek a szomszéd megyékbe.*

BESZÖKDÉCSÉL, (be-szökdécsél) ösz. gyak. önh. Szökdécselve, ugrándozva bemegy. *A parton sütkérező békák beszökdécselnek a tóba.*

BESZÖKDÉCSÉLÉS, (be-szökdécselés) ösz. fn. Szökdécselve, ugrándozva bemenés.

BESZÖKELLIK, (be-szökellik) ösz. k. Szökellve, azaz, könnyü hirtelen szökéssel beugrik. Átv. ért. mondjuk medréből vagy edényből kicsapongó vízről is, midőn cseppjei befecscsennek valahová.

BESZÖKÉS, (be-szökés) ösz. fn. Beugrás. Lopva, menekülés végetti besurranás. V. ö. BESZÖKIK.

BESZÖKIK, (be-szökik) ösz. k. 1) Ugorva bemegy, beveti magát valahová. *A békák beszöknek a tóba.* 2) Lopva, alattomban vagy menekülés végett besurran. *A macska beszökik a szalonnás kamrába. Az üldözőbe vett tolvaj beszökik az erdőbe.*

BESZŐNYEGÉZ, (be-szönyegéz) ösz. áth. Szönyegféle takaróval behúz, beföd, diszít. *Beszőnyegezni a pallót, a lépcsőket, a termeket.* V. ö. SZŐNYEG.

BESZŐNYEGÉZÉS, (be-szőnyegézés) ösz. fn. Tiasztaság vagy diszítés végett szőnyeggel betakarás.

BESZŐR, (be-szőr) ösz. fn. Kórtani ért. a pillaszőrnek a szemteke felé kóros behajlása, benövése.

BESZŐRÖSÖDÉS, (be-szőrösödés) ösz. fn. Az állati bőrnek szőrrel benövése.

BESZŐRÖSÖDIK, (be-szörösödik) ösz. k. 1) A rajta növő szőr belepi. *Beszőrösödik a melle, karja, ozombja.* 2) A szállongó vagy vele érintkezésbe jövő szőrszálak hozzá ragadnak. *A molyette bundától beszőrösödött az alsó öltönyöm.*

BESZŐRÖZ, (be-szőröz) ösz. áth. Szőrszálakkal belep, bekever, behint. *A szőrrel dolgozó beszőrözi a ruháját. A dörgölődző sertés beszőrözi az ól ducát.*

BESZÖRPÖL, (be-szörpöl) ösz. áth. Híg, folyó, különösen valamely ízletes nyalánkságfélét fogai között beszí. *Beszörpölni a márcsot, folyóméset.*

BESZÖVÉS, (be-szövés) ösz. fn. Valamely fonalnak, jegynek, a szövet szálai közé befüzése, bekallása, bevarrása.

BESZTER, falu Abaújban; helyragokkal: *Beszter-be, —ben, —ből.*

BESZTERCZE, város neve Erdélyben. ASZÚ—, KIS—, falu ugyanott. Ó—, ÚJ—, faluk, VÁG—, mezőváros Trencsén megyében; helyragokkal: *Besztercsé-re, —n, —ről.*

BESZTERCZEBÁNYA, ösz. fn. és város Zólyom vármegyében; helyr. *Besztercsebányá-ra, —n, —ról.*

BESZTERCZEI, (besztercze-i) mn. tt. *besztercsei-t*, tb. *—ek.* Besztercze városából való, ott termő, létező. *Besztercsei lakosok, polgárok. Besztercsei szilva*, piros héju hosszu szilva. *Megérett a besztercsei piros szilva, elveszlek én kedves rózsám pünkösdnapra.* Népd.

BESZTERECZ, falu Szabolcs megyében; helyragokkal: *Besztereczé-n, —re, —ről.*

BÉSZTÉRKÉDIK, l. BÖSTÖRKÖDIK, PÉZDÉRKÉDIK.

BESZÚR, (be-szúr) ösz. áth. 1) Hegyes eszközt, pl. kést, villát, tüt, szeget, stb. bebök, bedöf valamibe. *Gömbölütt beszúrni az ujjába. A villát beszúrni a sültbe.* 2) Szúró eszközzel likat csinál valamibe. *A szilaj tinó beszúrta szarvával a másik oldalát.* 3) Átv. ért. bizonyos szövegbe utólagosan beigtat, beir, bejegyez valamit.

BESZÚRÁS, (be-szúrás) ösz. fn. Hegyes eszközzel bedöfés, belikasztás.

BESZURKOL, (be-szurkol) ösz. áth. Szurokkal behúz, beönt, beragaszt, becsinál, beken, bizonyos

czélra elkészít. *Beszurkolni a palaczkok dugaszait. Beszurkolni a hajókötelet, a nyüstös fonalat.*

BESZURKOLÁS, (be-szurkolás) ösz. fn. Szurokkal behúzás, beöntés, bekenés, bedörzsölés.

BESZURKOZ, (be-szurkoz) ösz. áth. Szurokkal bemocskol, beszennyez, becsunyít, befeketít. *A szurokkal bánó beszurkozza kezeit, ruháját.*

BESZURKOZÁS, (be-szurkozás) ösz. fn. Szurokkal bemocskolás, becsunyítás, befeketítés.

BESZÚRT, (be-szúrt) ösz. mn. Amit beböktek, bedöftek valamibe. *A beszúrt karót ismét kirántani a földből.* Átv. ért. amit bizonyos szöveg közé utólag beirtak. *Beszúrt szó, mondat.*

BESZUSZAKOL, (be-szuszakol) ösz. áth. Holmit bizonyos üregbe, edénybe, zsákba, ládába, stb. betöm, begyömöszöl. *Utazó böröndjébe mindenét beszuszakolta.*

BESZUSZAKOLÁS, (be-szuszakolás) ösz. fn. Betömködés, begyömöszölés.

BESZŰR, (be-szűr) ösz. áth. 1) Szűrőféle, likacsos eszközön, szitán, ruhán stb. valamely híg testet bizonyos edénybe folyat, szivárogtat. *A tejet beszürni a kannába.* 2) Beszüretel, azaz a szüretet bevégzi.

BESZÜREMKÉZÉS, (be-szüremkézés) ösz. fn. Valamely nedvnek, híg testnek apró sürü likacsokon által beszürődése, beszivárgása, becsepegése valamibe.

BESZÜREMKÉZIK, (be-szüremkézik) ösz. k. A híg, folyékony test sürü apró likacsokon rést nyitva önmagától beszivárog.

BESZÜREMLÉS, BESZÜREMLIK, l. BESZÜREMKÉZÉS, BESZÜREMKÉZIK.

BESZŰRÉS, (be-szűrés) ösz. fn. Cselekvés, midőn beszürünk valamit. Különösen, szüret, borszüret bevégzése.

BESZÜRETÉL, (be-szüretél) ösz. áth. A szüretet bevégzi. *Az idén korábban beszüreteltünk, mint tavaly.*

BESZÜRKÜL, (be-szürkül) ösz. önh. Napnyugtakor az ég behomályosodni kezd; becstveledik. *Már beszürkült, sietnünk kell, nehogy elkéssünk.* V. ö. SZÜRKÜL.

BESZÜRKÜLŐDIK, ösz. k. L. BESZÜRKÜL.

BESZŰRŐDÉS, (be-szűrődés) ösz. fn. Szitaféle szürőn vagy apró likacsu testen beszivárgás, különösen a nedvnek a sejtszövetbe hatolása. Rövidítve: *beszürődés.*

BESZŰRŐDIK vagy BESZÜRŐDIK, (be-szürődik vagy be-szürődik) ösz. fn. Szürűféle eszközön, vagy akármely likacsos test hézagain által beszivárog. Gyógytanilag, valamely nedv a sejtszövet közé veszi magát.

BESZÜRŐDVÉNY, (be-szürődvény) ösz. fn. A sejtszövetbe szivárgott, ömlött nedv.

BET, elvont gyöke *beteg* szónak és származékainak. Rokona a szintén elvont *bád* vagy *bágy*, mint a *bádjad* vagy *bágyad* gyöke. Hasonlók hozzá a zend *beantao* (beteg), német *matt*, *müde*, svéd *mod*, tót *beda*, finn *potilas* (bágyadt) stb.

BÉTA, falu Erdélyben Udvarhely székben; helyragokkal: *Bétá-n*, *—ra*, *—ról.*

BETÁBLÁZ, (be-tábláz) ösz. áth. Illető hatóságnál a kölcsönadott sommát vagy más követelést az adós nevével s egész kötelezvényével együtt bizonyos előnyök nyerése, különösen pedig a végett, hogy az adós fekvővagyona a követelés biztositásául leköttessék, az arra rendelt nyilvános jegyzőkönyvbe beiratja. V. ö. BEKEBLEZ.

BETÁBLÁZÁS, (be-táblázás) ösz. fn. A kölcsönadott stb. mennyiségnek illető hatóság előtt az adós nevével együtt hiteles beiratása, bejegyeztetése. V. ö. BETÁBLÁZ.

BETÁBLÁZÁSI, (be-táblázási) ösz. mn. Betáblázáshoz tartozó, arra vonatkozó. *Betáblázási jegyzőkönyv, díj. Betáblázási törvény.*

BETAKAR, (be-takar) ösz. áth. 1) Általán valamivel beföd, beburkol. *Ponyvával betakarni a szürün hagyott garmadát. Kendővel betakarni a fejét. Dunyhával, paplannal betakarni magát. Betakarni por ellen a bútorokat.* 2) L. BETAKARÍT.

BETAKARÁS, (be-takarás) ösz. fn. 1) Befödés, beleplezés, beborítás. 2) L. BETAKARÍTÁS.

BETAKARGAT, (be-takargat) ösz. gyak. áth. Gondosan, különös vigyázattal befödöz, minden oldalról beburogat, beleplez, begöngyölget. *Betakargatni a fájós lábakat. Betakargatni a hidegre viendő kisdedet. Holmit papirba, kendőbe betakargatni.*

BETAKARGATÁS, (be-takargatás) ösz. fn. Különös gonddal való beburogatás, befödözés, beleplezés, begöngyölgetés.

BETAKARÍT, (be-takarít) ösz. áth. Mezei terményeket learat, lekaszál, fölgyüjt, s csürbe hord. *Betakarítani a szénát, sarjút, gabonát.* V. ö. TAKARÍT.

BETAKARÍTÁS, (be-takarítás) ösz. fn. Mindennemü mezei termények behordása, s csürbe gyüjtése.

BETAKARÍTÁSI, (be-takarítási) ösz. mn. Betakarítást illető, ahhoz tartozó vagy szükséges. *Betakarítási idő, munka, költség.*

BETAKARÍTÁSKOR, (be-takarítás-kor) ösz. ih. A mezei termények betakarítása idején, úgymint, szénahordáskor, gabonahordáskor, kukoriczaszedéskor. *Betakarításkor múlt egy esztendeje.*

BETAKARODÁS, (be-takarodás) ösz. fn. Besompolyodás, seregestül behuzódás. V. ö. BETAKARODIK.

BETAKARODIK, (be-takarodik, ösz. k. 1) Valamitől félve, tartva, menekülő szándékkal besompolyodik, magát meghúzva bemegy. *A rendzavarók a rendőrség közeledtével legott betakarodtak lakaikba. Betakarodtok mindjárt ti semmirekellők! Takarodjál be.* 2) Seregesen bemegy, bevonul, behuzódik. *A katonák esti dobszóra betakarodnak tanyáikba.*

BETAKARÓDZÁS, (be-takaródzás) ösz. fn. Lepelbe, testet födő ruhába burkolódzás.

BETAKARÓDZIK, (be-takaródzik) ösz. belsz. Lepellel, takaróval befödi magát. *Betakaródzni dunnával, paplannal, lepedővel, pokróczczal, bundával, köpönyeggel.* V. ö. TAKARÓDZIK.

BETÁKOZ, (be-tákoz) ösz. áth. 1) Általán valamely ruhaneműbe foltot eresz, befoltoz. 2) Különösen a bocskort hozzá toldott bőrfoltokkal befűzi. V. ö. TÁK.

BETÁMASZT, (be-támaszt) ösz. áth. A kifelé dőléssel fenyegető épületet vagy hasonló neműállványt ellenkező irányban támaszszal megerősíti. *Dúczokkal betámasztani a dőlékeny falat, szövényt.* V. ö. TÁMASZT.

BETÁMASZTÁS, (be-támasztás) ösz. fn. Valamely dőlékeny építménynek, állványnak befelé megerősítése támaszszal.

BETÁMOLYGÁS, (be-támolygás) ösz. fn. Ideoda támaszkodva, döledezve bemenés.

BETÁMOLYOG, (be-támolyog) ösz. önh. Gyöngélkedő beteg vagy részeg ember módjára ide-oda dőlöngve, fogódzva, támaszkodva nagy nehezen bemegy valahová. *Ittas fejjel betámolygott hozzánk. Egyik szobából alig bírt betámolyogni a másikba.* V. ö. TÁMOLYOG.

BETANÍT, (be-tanít) ösz. áth. Valakit addig tanít, képez, idomít, míg az illető dologba beleokik, beleszokik. *Az ujoncokat betanítani a hadi gyakorlatokba. A lovat hámba, nyereg alá, a tinókat igába betanítani.*

BETANÍTÁS, (be-tanítás) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg képzés, oktatás, idomítás, moly által valakit vagy valamit betanítanak. *Ujoncok betanítására kirendelt tisztek. Nyerges, hámos lovak betanításával foglalkodó lovdsz.*

BETÁNTORGÁS, (be-tántorgás) ösz. fn. Ideoda dőlöngve, botorkálva bemenés.

BETÁNTORODIK, (be-tántorodik) ösz. k. Szédelgésben szenvedő beteg vagy részeg ember módjára ideoda dülöngve, botorkálva bevetődik, beesik, akaratlanul betoppan valahová. *Betántorodni a sárba, gödörbe. Az utczán tántorgó részeg betántorodott a kapu alá.*

BETÁNTOROG, (be-tántorog) ösz. önh. Tántorgó léptekkel, dőlöngve, botorkálva, de önakaratból bemegy. *Részeg fejjel ismét betántorgott egy másik kocsmába.*

BETANÚL, (be tanúl) ösz. önh. Bizonyos ügyességet, mesterséget igénylő teendőbe, munkába beleokúl; valaminek csínját, módját magáévá teszi.

BETANULÁS, (be-tanulás) ösz. fn. Beleokulás valamibe.

BETAPAD, (be-tapad) ösz. önh. Valamely ragadós szer által betömődik, beragad. *Csipától betapadtak a szemei. A madár lábai betapadtak a lépbe.*

BETAPASZOL, (be-tapaszol) ösz. áth. Általán tapasznemű ragadós szerrel beborít, beragaszt. Különösen gyógyszerféle tapaszszal behúz. *Betapaszolni a csúzos tagot. Betapaszolni a pörsenéseket, bibircsókat, a tyúkszemeket.* V. ö. TAPASZ.

BETAPASZOLÁS, (be-tapaszolás) ösz. fn. Tapaszszal beragasztás, beborítás.

BETAPASZT, (be-tapaszt) ösz. áth. Valamely lágy, nyúlós, ragadós anyaggal, szerrel beborít, beken, betöm. *Agyagból és polyvából csinált sárral betapasztani a falat, a kemencét. Viaszszal, szurokkal betapasztani valamely likat, hézagot.* V. ö. TAPASZT.

BETAPASZTÁS, (be-tapasztás) ösz. fn. Tapasznemű ragadós anyaggal, szerrel bekenés, beborítás, betömés.

BETAPOD, (be-tapod) ösz. önh. 1) Toppanva belép valamely lágy testbe. *Betapodni a sárba, ganajba.* 2) Áthatólag szokottabban l. BETAPOS.

BETAPOS, (be-tapos) ösz. áth. Taposva, azaz talpaival nyomdoseva betöm, begyömöszöl valamit. *A gyalult kipozdát betaposni a hordóba.*

BETART, (1), (be-tart) ösz. áth. 1) Kezét rá tartva, rá téve betakar, befödi valamit. *Tenyérrel betartani a szájat, a szemet. Betartani a hordó, a palaczk száját.* 2) Kivülről befelé vagy valamibe nyújt, tol, s benne hagyja. *Ablakon betartani a lámpát a szobába. A gyertyát betartani a kemenczébe. Lábait betartani a vízbe, kezeit a tűzbe.* V. ö. TART, áth.

BETART, (2), (be-tart) ösz. önh. 1) Menésközben valahová bevezető irányt követ, befelé megy. *Betart a városba, az erdőbe.* 2) Tájszólásilag am. bizonyos ideig elhuzódik, szokottabban eltart. *E nagy épület elkészítése talán három évig is betart.* V. ö. TART, önh.

BETARTÁS, (be-tartás) ösz. fn. 1) Midőn az átható *tart* igétől származik, am. valaminek betakarása, kézzel befogása. 2) Az önható *tart* igétől am. befelé irányzó menés.

BETASZIGÁL, (be-taszigál) ösz. áth. Taszigálva, azaz többszörös, ismételt taszítással betol, benyom. *A kihúzott asztalfiókokat betaszigálni. Valakit vagy többeket betaszigálni az árokba. A kocsikat betaszigálni a félhaj alá.* V. ö. TASZIGÁL.

BETASZÍT, (be-taszít) ösz. áth. Egyszeri tolással, lökéssel, nyomással bevet, beesni kényszerít, betol. *Betaszítani valakit a sárba, gödörbe. A kenyeret lapáton betaszítani a kemenczébe. Betaszítani az asztalfiókot.* V. ö. TASZÍT.

BETASZÍTÁS, (be-taszítás) ösz. fn. Cselekvés, erőszakosság, midőn valakit vagy valamit betaszítanak.

BETEG, (bet-eg) mn. és fn. tt. *beteg-ét*, tb. —*ék*. Oly testi gyöngeségben szenvedő, melynél fogva a sinlődő test rendes működésében gátoltatik, s rendszerint fájdalmakat kell kiállnia; ellentéte az egészségesnek. *Beteg emberek, házi állatok. Betegnek lenni. Fáj a szívem, lelkem beteg.* Népdal. *Részeg ember imádsága, beteg ember bűnje.* Km. Mint főnév jelent személyt, ki nyavalyában szenved, sinlődik. *Veszedelmes, halálos beteg. Csendes, türelmetlen beteg. Ezen kórházban sok a beteg. Némely orvosnak alig van betege. Két beteget nem szeret az ágy: részeg beteget és haragjában beteget.* Km. *Betegeket ápolgatni, látogatni, vigasztalni.*

Képzésre hasonló a *hideg, meleg, rideg, öreg, részeg, délczeg, vesztes* melléknevekhez, s gyöke valószinüleg a szenvedőnek fájdalmas nyögését utánzó ter-

mészeti fuvó hang *be! beh* vagy *bi* (bibe szóban), s hasonló hozzá a latin *vae!* német *weh!* szláv *beda!* honnan: *bedák, bedakat* am. jajgatni, siránkozni, panaszkodni. Ide sorozható továbbá a *bádjad* vagy *bágyad* gyöke *bád, bágy* s a német: *matt, müde.* V. ö. BET, gyök.

BETEGÁGY, (beteg-ágy) ösz. fn. Általán, ágy melyben beteg fekszik. Különösen, gyermekágy, azaz, melyben gyermek született. *Betegágyba esni.* Egyébiránt ez utóbbi értelemben a gyermekágy közönségesebb és szabatosabb.

BETEGÁGYAS, (beteg-ágyas) ösz. fn. és mn. Jobban: gyermekágyas. Szülő asszony, nőszemély, ki még a szülési bajoktól egészen meg nem menekült.

BETEGÁPOLÓ, (beteg-ápoló) ösz. fn. és mn. Aki a betegekre fölügyel, gondot visel. Különösen, betegek melletti szolgálatra fogadott személy.

BETEGÉDIK, l. BETEGSZIK.

BETEGEL, BETEGL, (beteg-el) régies a mai *betegeskedik* helyett; „kik beteglnek vala" (qui infirmabantur). Müncheni cod.

BETEGEMELŐ, (beteg-emelő) ösz. fn. 1) Aki a sulyos, magától mozdulni nem biró beteget emelgeti. 2) Különös készület, mely által a mozdulhatatlan beteget gyöngéden és sérelem nélkül fölemelhetni.

BETEGEN, (bet-eg-en) ih. Beteg állapotban, gyöngélkedőleg, nyavalyásan. *Betegen fekünni, tézengni. Egészségesen utazott el, s betegen tért haza. Aki betegen él, sokáig vonaglik.* Km.

BETEGÉS, (bet-eg-és) mn. tt. *betegés-t*, vagy *—et*, tb. *—ek.* Aki gyakran beteg, folytonosan gyöngélkedő. *Beteges vén ember. Beteges állapot. Oh te szegény beteges, mikor lésze egészséges.* Népdal.

BETEGÉSÉDIK, (bet-eg-és-éd-ik) k. m. *betegésed-tem, —tél, —ett.* L. BETEGÉSÜL.

BETEGÉSKÉDÉS, (bet-eg-és-kéd-és) fn. tt. *betegéskédés-t*, tb. *—ek.* Gyakori, folytonos beteg állapotban szenvedés; gyöngélkedés.

BETEGÉSKÉDIK, (bet-eg-és-kéd-ik) k. m. *betegésked-tem, —tél, —ett.* Gyakran, folytonosan beteg, majd egy majd más betegségben szenved; nyavalyáskodik, gyöngélkedik. *Egész múlt évben betegeskedett.*

BETEGÉSSÉG, (bet-eg-és-ség) fn. tt. *betegésség-et.* Gyakori, vagy folyvást tartó beteg állapot; betegségbe ismételt visszaesés. *Betegessége miatt semmi nagyobb munkába nem kezdhet.*

BETEGÉSÜL, (bet-eg-és-ül) önh. m. *betegésül-t.* Betegessé lesz; teste gyakori betegségre hajlandó. *Elbetegesül.*

BETEGÉSÜLÉS, (bet-eg-és-ül-és) fn. tt. *betegésülés-t*, tb. *—ek.* Gyöngélkedési állapot, midőn valaki betegessé lesz.

BETEGHÁZ, (beteg-ház) ösz. fn. Nyilvános intézet, melyben köz költségen betegek ápoltatnak; máskép *kórház, kóroda*, köznyelven: *ispita, ispotály.* ‚Beteghház' németes.

BETEGÍT, (bet-eg-ít) áth. m. *betegít-ett*, par. *—s*, htn. *—ni*, vagy *—eni.* Beteggé tesz, illetőleg okozza, hogy beteg legyen valaki. Rendesen *meg* igekötővel: *megbetegít.*

BETEGÍTÉS, (bet-eg-ít-és) fn. tt. *betegítés-t*, tb. *—ek.* Beteggé tevés.

BETEGLÁTOGATÁS, (beteg-látogatás) ösz. fn. Részvevő érzelemből eredő cselekedet, midőn a kórágyban sinlődőket vigasztalásukra meglátogatjuk. Vallási értelemben: a kereszténvi irgalmasság cselekedeteinek egyike.

BETEGSÉG, (bet-eg-ség) fn. tt. *betegség-et.* A testnek kórállapota. V. ö. BETEG. *Betegségbe esni; betegségben sinlődni, meghalni; betegségből felláb adozni. Hosszú betegségnek dsó, kapa a vége.* Km. Átv. ért. *szívbetegség, lelki betegség.* Tréfásan: *oskolabetegség*, midőn a tanuló beteggé tetteti magát, hogy oskolába ne kelljen mennie.

BETEGSZÉK, (beteg-szék) ösz. fn. Kényelmes ülésre készített karos, hátas zsöllyeszék, melyben a beteg üldögélhet, és szükségét végezheti.

BETEGSZIK, (bet-eg-sz-ik) k. Többi időbeli ragait a *betegedik* után veszi föl: *betegedém, betegedtem, betegedjél, betegedni.* Beteggé lesz, beteg, kóros állapotba esik. *Betegesznek a táborben tanyázó katonák. Betegesznek a juhok, s más hási állatok.*

BETEGÜL, (bet-eg-ül) önh. m. *betegül-t.* Beteggé lesz, gyöngül, kórba esik, máskép: *betegedik*, vagy *betegesik.* V. ö. LEBETEGÜL, MEGBETEGÜL.

BETEGÜL, (bet-eg-ül) ih. Mint beteg, betegképen, beteg módjára, sinlődő, kóros állapotban. Szokottabb: *betegen.*

BETEKER, (be-teker) ösz. áth. 1) Körülforgatva, hengergetve göngyöleggé alakít valamit. *Betekerni a papirivet, a kendőt.* 2) Valámely testet egy másikba göngyölgetve betakar. *Fájós kezét betekerte kendőbe. A késeket, villákat, kanalakat betekerni tiszta ruhába, papirba.*

BETEKERÉDÉTT, (be-tekerédött) ösz. mn. Körültekergetés által bebonyolodott, bekeveredett. V. ö. BETEKERÉDIK.

BETEKERÉDIK, (be-tekerédik) ösz. k. 1) Egyenes iránytól félrehajulva befelé fordúl. *Itt betekeredik az út.* 2) Tekergő mozgás által bebonyolodik, beakad. *Az ostor hegye betekeredett a lószerszámba. A ruha szárnya betekeredett a kerékbe. A tyúk lábai betekerednek a pozdorjaszálakba.* V. ö. TEKERÉDIK.

BETEKERGET, (be-tekerget) ösz. áth. Különös gonddal figyelemmel begöngyölget; többfélét beteker. *A szivarokat egyenként betekergetni papirosba. A hajfürtöket betekergetni.*

BETEKERGETÉS, (be-tekergetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn betekergetnek valamit. *Szivarok, hajfürtök betekergetése.*

BETEKERGŐDZIK, l. BETEKERÉDIK.

BETEKINT, (be-tekint) ösz. önh. 1) Futtában, egy pillanattal benéz valahová. *Sétáldskor minden kapun betekint. Lopva betekinteni az ablakon.* 2) Rövid időre, egy-két szóra befordul, bemegy valahová. *Mind-*

járt jövök, csak ide kell betekintenem. Betekinteni a csárdába.

BETEKINTÉS, (be-tekintés) ösz. fn. 1) Pillanatnyi, futtában való benézés. 2) Beszólás.

BETEKINTS, (be-tekints) ösz. fn. tt. *Betekints-ét.* Némely csárdák tréfás neve. *Menjünk egy italborra a Betekintsbe.* Népes puszta is Somogy megyében; helyr. *Betekints-én, —re, —ről.*

BETELÉS, (be-telés) ösz. fn. 1) Teljesedés; a várt, remélett, gyanított dolognak megtörténése. 2) Jóllakás.

BETELIK, (be-telik) ösz. k. 1) Valamely üreges testnek hézaga teli leszen valamivel. *Betelik a hordó musttal.* Szokottabban: *megtelik.* 2) Elégségig jól lakik, azaz, gyomrát betölti étellel, itallal. 3) A várt, remélt, gyanított, jósolt dolog megtörténik. *Vágyai beteltek. Beteltek a jövendölések, és jóslatok.*

BETELJESÉDÉS, (be-teljesédés) ösz. fn. Várt, remélt, ohajtott, gyanított, jövendölt dolognak megtörténése, valósodása.

BETELJESÉDIK, (be-teljesédik) ösz. k. 1) Úgy történik, amint mondva, gyanítva jövendölve volt, amint várni lehetett; megvalósodik, igazzá leszen. *Minden szava beteljesedett.* 2) Bevégződik. *Beteljesedett!* Üdvözítőnk utolsó szava a keresztfán.

BETELJESÍT, (be-teljesít) ösz. áth. Megvalósít, bevált, végrehajt. *Beteljesítette,* vagy egyszerüen jobban: *teljesítette igéretét, szavát.*

BETELJESÍTÉS, (be-teljesítés) ösz. fn. Valósítás, beváltás, végbevivés, betöltés.

BETELJESÍTHETŐ, (be-teljesíthető) ösz. mn. Amit valósítani, beváltani, véghezvinni lehet; szokottabban, egyszerüen: *teljesíthető.*

BETEMET, (be-temet) ösz. áth. 1) Általán valamit gödörbe, verembe tesz, és ráhányt földdel vagy más valamivel betakar; beás. *Holmi büzhödt testeket betemetni az árokba.* 2) Valamely mélységet, ürt belehányt holmival betölt. *Betemetni a büzavermet. Gazzal, gyommal betemetni a vízmosásokat.* 3) V. ö. TEMET.

BETEMETÉS, (be-temetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn betemetnek valamit. V. ö. BETEMET.

BETÉR, (be-tér) ösz. önh. 1) Csekély eltéréssel befordul, bemegy. *Betérni az út melletti csárdába.* 2) Befér, valaminek belsejében elegendő hely vagyis tér jut neki. *E nagy terembe ezer ember betér.* V. ö. TÉR, ige.

BETEREL, (be-terel) ösz. áth. Embert vagy állatot szabad térről valamely szükebb helyre behajtogat, beigazít. *Beterelni a csikókat a karámba, a juhokat az akolba.* V. ö. TEREL.

BETERELÉS, (be-terelés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit beterelnek. V. ö. BETEREL.

BETÉRÉS, (be-térés) ösz. fn. Csekély eltéréssel bemenés, befordulás valahová.

BETERÍT, (be-terít) ösz. áth. Valamely testet, illetőleg annak felső területét lepellel, takaróval stb. befödi. *Beteríteni a padlót szőnyegekkel, az ágyat lepellel, az asztalt abrosszal.* V. ö. TERÍT.

BETÉRÍT, (be-térít) ösz. áth. Betérésre bír, vagy kényszerít; eszközli, hogy betérjen, bemenjen valahová.

BETERÍTÉS, (be-terítés) ösz. fn. Terítővel befödés, beleplezés, betakarás.

BETÉRÍTÉS, (be-térítés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valakit vagy valamit hajtogatással betérni kényszerítenek; beterelés.

BETESTÉSÍT, BETESTÉSÍTÉS, helyesebben l. BEKEBELEZ, BEKEBLEZÉS.

BETÉSZ, (be-tész) ösz. áth. 1) Valamit kézbe fogva, helyéről fölemelve behelyez valahová. *Betenni a pénzt a ládába, a szebbe. A könyvet betenni a szekrénybe. Az útravaló kenyeret betenni a tarisznyába.* 2) Valaminek nyilt szárnyát, részét behajtja, becsukja. *Betenni a kaput, az ajtót, az ablakot. Betenni a tárt könyvet. Betenni a csuklóra járó kést.* Különböztetés végett v. ö. BEZÁR.

BETÉT, (be-tét) ösz. fn. 1) Azon pénzmennyiség, melyet valaki nyereség reményében bizonyos vállalati öszveghez tesz. 2) L. BETÉTEL.

BETÉTEL, (be-tétel) ösz. fn. Pénznek beadása, a kártyaasztalokhoz, sorsjátékhoz, részvényekhez. *Az első betételre nyerni, veszteni. Vége a betételnek. Új betéte' következik.*

BETÉTET, (be-tétet) ösz. mivelt. Eszközli, megren leli, parancsolja valakinek, hogy betegyen valamit, ez igének minden értelmében. *Szolgája által az asztalon heverő könyvet betetette a szekrénybe. Betetetni az ajtókat, az ablakokat.* V. ö. BETÉSZ.

BETÉTET, l. BETÉTET.

BETETÉZ, (be-tetéz) ösz. áth. Az asztag-, kazal-, baglyarakást egészen bevégzi, vagyis tetőféle csúcsos vagy hárántos formát ad neki, holmi gazzal befödi, vagy úgynevezett mereklyékkel megerősíti. V. ö. BETETŐZ.

BETETÉZÉS, (be-tetézés) ösz. fn. Kazalok, asztagok, baglyák bevégzése, befödése.

BETÉTI, (be-téti) ösz. mn. Betétre vonatkozó, betéthez tartozó. *Betéti öszveg. Betéti pénztár.* V. ö. BETÉT.

BETETŐZ, (be-tetőz) ösz. áth. Épületet tetővel beföd. *Náddal, szippal, szindelylyel betetőzni a házat.*

BETETŐZÉS, (be-tetőzés) ösz. fn. Az épület befödése tetővel.

BETÉTTÁR, (be-tét-tár) ösz. fn. Pénztár, melyben a betéti öszveg tartatik.

BETÉVE, (be-téve) ösz. ih. 1) Becsukott állapotban. *Ablakait egész nap betéve tartja.* 2) Könyv nélkül, könyvbetéve, fejből. *Már ezt betéve is tudom. Betéve fölmondani a leczkét.* Iskolások szójárása.

BETÉVELYÉDIK, (be-tévelyédik) ösz. k. Tévelygve, ideoda bolyongva bevetődik, vaktában bebotlik valahová. *Betévelyedni az erdő sürüjébe.*

BETÉVÉS, (be-tévés) ösz. fn. 1) Behelyezés, beállítás. 2) Becsukás. 3) Játékba, részvényes vállalatba bizonyos sommának beadása.

BETÉVŐ, (be-tévő) ösz. mn. 1) Aki betesz, behelyez, vagy részvénykép bead valamit. 2) Átv. ért. ennivaló, amit a szájba teszünk. *Betevő kenyere nincsen*, azaz ennnivaló falatja, szegény koldús.

BETÉVŐDIK, (be-tévődik) ösz. belsz. Külső erőszak nélkül, saját sulyának nehézkedése miatt becsukódik. *Betevődik az ajtó, melynek sarkai befelé hajlanak.*

BETFALVA, helység Erdélyben, Udvarhely székben; helyr. *Betfalvá-n, —ra, —ról.*

BETFIA, falu Bihar megyében; helyr. *Betfiá-n, —ra, —ról.*

BETILT, (be-tilt) ösz. áth. 1) Törvényes óvást tesz valamely birtokbitorlás ellen. 2) Valamit lefoglal, zár alá vesz, hogy közrebocsátását akadályozza. *Betiltani valamely hírlapot, könyvet.*

BETILTÁS, (be-tiltás) ösz. fn. Törvényes óvás, illetőleg hatósági cselekvés, mely által betiltanak valamit. *Lázító hírlapok, erkölcstelen könyvek betiltása.*

BETIPOR, (be-tipor) ösz. áth. Lábakkal betapos, benyomkod, betömöszöl. *A káposztát betiporni a hordóba, a gyapjut a zsákba, a szőlőt a kádba.* V. ö. TIPOR.

BETIPRÁS, (be-tiprás) ösz. fn. Lábakkal benyomdosás; betaposás.

BETKÖRMŰ, (bet-körmű) ösz. mn. Kórtani újabb alkotásu szó, am. betegkörmű, hibás, vakkörmű.

BETKÖRMŰSÉG, (bet-körmüség) ösz. fn. Kór-állapot, midőn valakinek beteg, illetőleg fájós, hibás, vakkörme van.

BETLEN, BETLEHEM, helynevek Erdélyben; helyr. *Betlen-be, —ben, —ből.*

BETLENFALVA, falu Szepes megyében és Erdélyben; helyr. *Betlenfalvá-n, —ra, —ról.*

BETLENSZENTMIKLÓS, falu Erdélyben; helyragokkal: *Betlenszentmiklós-on, —ra, —ról.*

BETLÉR, falu Gömörben; helyragokkal: *Betlér-en, —re, —ről.*

BETÓDÍT, l. BETOLDÍT.

BETÓDÚL, l. BETOLDÚL.

BETOL, (be-tol) ösz. áth. Általán tolva bizonyos térbe, üregbe, szorulatba nyom. *A kihúzott fiókot előbbi helyére betolni. A szekeret betolni a szin alá. Fejét betolni az ablakon. Orrát mindenhová betolja*, kiváncsi, kutató. V. ö. TOL.

BETOLAKODÁS, (be-tolakodás) ösz. fn. 1) Tolakodva bemenés, bejutás valahová. 2) Átv. ért. bizonyos körbe, társaságba hivatlanul bevegyülés.

BETOLAKODIK, (be-tolakodik) ösz. k. 1) Népsokaság, sürü tömeg között ideoda taszigálódva befurakodik, benyomul valahová. *Betolakodni a gyülésterembe. Alig birtam betolakodni a templomba.* 2) Átv. ért. hivatlanul, nem várva, sőt utálva, orczátlan módon bizonyos emberek körébe, társaságába keveredik. *A tányérnyalók, kémek szeretnek betolakodni mindenhová. Senki sem hívta, csak úgy tolakodott be ide.* V. ö. TOLAKODIK.

BETOLÁS, (be-tolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn betolnak valamit. V. ö. BETOL.

BETOLD, (be-told) ösz. áth. Bizonyos résbe, hézagba kiegészítés végett valami hasonnemű pótlékot, foltot ereszt be, s mintegy beletol. *Betoldani egy lécet a deszkakerítésbe.* Különösen szükre szabott holmi kézmübe, nevezetesen ruhafélébe tágítás végett foltot varr, sző, köt. *Betoldani egy ujjnyit a harisnyába.* V. ö. TOLD.

BETOLDÁS, (be-toldás) ösz. fn. Cselekvés, midőn betoldanak valamit. V. ö. BETOLD.

BETOLDÍT, (be-toldít) ösz. áth. Eszközli, hogy többen tömegesen betolakodjanak; becsődít. *Rendkivüli mutatványra betoldítani a népet a szinházba.*

BETOLDÚL, (be-toldúl) ösz. önh. Seregesen, csoportosan egymást tolva, nyomkodva begyülekezik. *Az ellenséges csapatok rohanva betoldulnak a várba.* V. ö. TOLDÚL.

BETOLDULÁS, (be-toldulás) ösz. fn. Tolakodva, seregesen, tömegesen benyomulás.

BETOLÓDIK, (be-tolódik) ösz. belsz. Akarata nélkül vagy ellen valamely tolongó csoport közé benyomódik. Különbözik tőle a külsz. *betolatik.*

BETOLONG, (be-tolong) ösz. önh. Többed magával benyomakodik, bevergődik. Egyes ember betolakodik, a csoport pedig betolong.

BETOLÚL, BETOLULÁS, lásd BETOLDÚL, BETOLDULÁS.

BETONIKA, fn. tt. *betonikát.* Növénynem a kétfőbbhímesek és födetlenmagvúk seregéből; csészefogai szálkahegyűk, bokrétája kevessé görbe nyakú, felső ajaka egyenes. (Betonica). Fajai: *orvosi és sárga betonika.*

• BETOPPAN, (be-toppan) ösz. önh Hirtelen, váratlanul belép, s egy toppanással előttünk terem. *Betoppant a szobába, nagy csudálkozásomra.* V. ö. TOPPAN.

BETOPPANÁS, (be-toppanás) ösz. fn. Belépés neme, midőn valaki erős tappal beteszi lábát.

BETORKOL, (be-torkol) ösz. áth. Úgy megczáfol valakit, hogy kukkanni sem mer többet, mintha torkát betömték volna. *Betorkolni a rágalmazó, a szájaskodó embert.*

BETORKOLÁS, (be-torkolás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valakit betorkolnak.

BETORLASZT, (be-torlaszt) ösz. áth. Torlaszszal berak, betöm. *Kévékbe kötött náddal, pőzsével, gyazzal betorlasztani a gát szakadékát.*

BETORLIK, (be-torlik) ösz. k. Hullámzás, habzás által betömődik fövenynyel, homokkal, tajtékkal. *Betorlanak a folyó partjai gyazzal, fövennyel. Betorlott az utczai csatorna szája, az árnyékszék.*

BETORLÓDIK, l. BETORLIK.

BETOROL, (be-torol) ösz. áth. Valamely rést bele hordott földdel, fövenyuyel, homokkal stb. betöm.

Az árvíz betorolja a parti csatornák torkolatát. V. ö. BETORLASZT.

BETÖKED, (be-töked) ösz. önh. Beleütközik, beleakad valamibe. Ritka használatu tájszó.

BETÖLT, (be-tölt) ösz. áth. 1) Hig testet, folyadékot, vagy szemes, magféle jószágot illető edénybe, tartóba önt, bemér. *A mustot betölteni a hordóba. A gabonát zsákokba, verembe, komlóárba betölteni.* 2) Bizonyos üreget, mélységet, nyilást belehányt holmival betöm, betemet. *Az árkot, gödröt, kiszáradt kutat földdel, gazzal betölteni.* 3) Töltésféle gáttal, hányással bekerít. *Árvíz ellen betölteni a határt.* 4) Teendőt teljesít, végbevisz. *Betölteni kötelességét, hivatását. Betölteni a parancsot. Betölti a helyét, azon méltóságot, mely neki jutott. Betöltötte szavát, igéretét.*

BETÖLTÉS, (be-töltés) ösz. fn. Cselekvés, mely által valamit betöltünk, ezen igének minden értelmenyében. V. ö. BETÖLT.

BETÖLTÖGET, (be-töltöget) ösz. gyak. áth. 1) Apródonként, kisebb edényekbe folytonosan töltve beönt, bemér valamit. *A hordóból leccapolt bort betöltögetni palaczkokba.* 2) Üröket, mélységeket holmival lassanként, egymás után betöm, betemet. *Betöltögetni az elhagyott bástyavermeket, az utak gödreit.*

BETÖM, (be-töm) ösz. áth. 1) Üreget, hézagot, lyukat valamivel becsinál. *Betömni földdel a kerékvágásokat; betömni ganajjal a pinczelyukakat.* 2) Valamit bedugdos, benyomkod valahová. *Betömmi a kukoricát a ludba.* Átv. ért. *Betömni valakinek szájját* am. ajándékkal vagy más kedvezés által elhallgattatni, hallgatásra bírni.

BETÖMÉS, (be-tömés) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit betömünk; bedugás. V. ö. BETÖM.

BETÖMÖSZÖL, (be-tömöszöl) ösz. áth. Ököllel, talppal, vagy valamely eszközzel benyomdos, betömöget. *Az ágynemüeket, ruhákat betömöszölni a böröndbe.* Változatai: *bedömöszöl, begyömöszöl, becsömöszöl, bedömöczköl.*

BETÖR, (be-tör) ösz. önh. és áth. 1) Az elötte álló akadály erőszakos elhárítása, s mintegy széttörése után benyomul, berohan, beront valahová. *A rablók betörtek a pénztárba. Az ellenség betört a vár kapuin.* 2) Áthatólag, valamely szilárd, kemény merev állományu testet bezúz, beüt, likat, rést csinál bele. *Betörni az ablakot, a kályhát. Szólj igazat, betörik a fejed.* Km.

BETÖRÉS, (be-törés) ösz. fn. 1) Berontás valamely helyre. 2) Beütés, melynél fogva lik, rés támad valamely testben. *Az ablakbetörésért megfizettetni a kártevőt.* 3) Midőn törzse *betörik*, am. bezuzódás.

BETÖRIK, (be-törik) ösz. k. Bezúzás, ütés, lökés következtében részekre válik, beszakad, lik, rés támad benne. Élünk ez igével, midőn törést jelentünk anélkül, hogy okozóját említenők. *Minden ablak betörött. Ha betörik a kálgha, nem lehet fűteni.* V. ö. TÖRIK.

BETRÁGYÁZ, (be-trágyás) ösz. áth. 1) Trágyával meghord, beterít. *Betrágyázni a parlag földeket, a veteményes ágyakat.* 2) Elhullatott, elszórt trágyával becsunyít. *Betrágyázni az utczát.*

BETRÁGYÁZÁS, (be-trágyázás) ösz. fn. Trágyával meghordás, beterítés, becsunyítás.

BETUD, (be-tud) ösz. áth. Valakinek valamit beszámít; bizonyos kárt vagy hasznot, kedvező vagy nem kedvező dolgot a többi hasonlók közé beveszi, azaz a többihez tesz. *Betudni a törött edények árát a czeléd bérébe. Betudni az adósnak némely szives fáradozásait a kamatba. A hónapos szolgának a vasárnapot is betudni szolgálatába.* Különösebben: bünül ró fel. *A részegnek kevésbé tudják be a vesekedést, mint a józannak.* V. ö. BESZÁMÍT.

BETUDÁS, (be-tudás) ösz. fn. L. BESZÁMÍTÁS, és BETUD.

BETUDHATÓ, (be-tudható) ösz. mn. Amit valami közé, vagy valakinek be lehet tudni; beszámítható. V. ö. BETUD, BESZÁMÍT.

BETÚR, (be-túr) ösz. áth. Orrával likat, gödröt váj be. *A disznók betúrták a házfal tövét.* V. ö. TÚR, ige.

BÉTÜ, BÉTŰ, fn. tt. *bétüt* vagy *bétűt*, tb. *bétük* vagy *bétük*, kics. *betücske.* 1) A szó eloszhatatlan alkatrészének, vagyis egyes hangjának jegye, képe, alakja. *Irott, rovott, festett betük. Kis betü, nagy betü. Hosszukás, gömbölyü, pontozott, szögletes, vonásos, félfelé, lefelé nyiló betük. Görbe, egyenes betük. Fekete, veres, aranyos betük. Héber, arab, görög, latin betük. Betüt vetni,* azaz irni, alakitani. *Betüről-betüre megvizsgálni valamely irományt.* 2) A nyomdászat föltalálása után különös fémvegyülékből készített, illetőleg öntött, vagy lapra domborműként vésett mintaalakok, melyek sajtó alá bocsátva a fentirt betük képeit papirra, irhára, selyemre stb. festik. *Cicero-, garmond-, petit* (apró) betük. *Betüket önteni, szedni, szétrakni, széthányni.* 3) Közszokásban jelenti az általa jelelt szóhangot is. *Ajakbetü, torokbetü, nyelvbetü. fogbetü.* 4) Átv. ért. ezen jegyek által kifejezett értemény. *Betüről-betüre igaz, beteljesedett.* Egyébiránt gyakran úgy vétetik, mint az értemény és szellem ellentéte. *A betü öl, a szellem pedig éltet. Nem kell mindent betü szerint venni.*

Elemzésére nézve különbözők a vélemények. Némelyek szerint a hellen-latin *alpha-betum* második alkatrészéből kölcsönöztetett volna. Mások elemzése után am. *be-ütü, be-ütő,* ami beüttetik, bevésetik, vagy = *be-tő,* azaz, *betevő,* minthogy használás véget beteszik, berakják, azláv észjárás szerint, kiknél *szkladat* am. rakni, és *szkladka* am. betü. Továbbá a székelyeknél *bütü* am. caúcsos hegye valaminek, és *bütüsni* pl. a fát, am. hegyét, végét bemetszeni, beróni, honnan ezt tenné: *rovat.* Végre valószinü, hogy a német *Buch-stab* szerint am. *botu,* vékonyhangon *bétü, bötü,* azaz botocska, pálczika-forma hangjegy.

BÉTÜANYA, (bétü-anya) ösz. fn. A betüöntök mintája, melybe a betüket öntik.

BÉTÜÁTTÉTEL, (bétü-át-tétel) ösz. fn. Nyelvtani ért. némely szók sajátságos változata, midőn

egyes betűik fölcserélik helyeiket, pl. *köp, pök; morzsol, zsormol; guzsorodik, zsugorodik; kandl, kalán; csalán, csanál; aprányi, parányi; bögre, göbre; döbön, bödön; férténg, fétréng; kertécz, ketrécz; gör, rög; csafar, facsar; világos, vigályos; szökcső, szöcskö; hágcsó, háskó; emle, elme.* Melyik legyen közölök az eredeti alak, azt a szónyomozás és családosítás határozza meg, pl. *szökcső* eredetibb és jobb, mint, *szöcskö*, mert gyöke *szökik*, tehát am. *szök-ös-ő*, szökdelő. Áttétel másképen: *helycsere.*

BÉTŰBÉLYEG, (bétü-bélyeg) ösz. fn. A betüöntőknél, aczélba metszett betüalak, mely réztáblára veretve betüanyát képez. V. ö. BÉTÜANYA.

BÉTŰCSERE, (bétü-csere) ösz. fn. A betük, illetőleg szóhangok egymás helyetti használata. Ez főleg a rokon, vagyis egyszervü hangok között történik, a szerint, amint közelebb vagy távolabb vannak egymáshoz, pl. ajakhanguak: *b* és *p*: *bizseg, pisseg; bódor, pótor; bufál, pufál; böfög, pöfög; bib, pip*; torokhanguak: *g* és *k*: *gajmó, kajmó; gondor, kondor; gugora, kukora*, stb. Mindezek részletesen az egyes betük tárgyalásánál fejtetnek ki; tehát l. A, Á, B, stb.

BÉTŰFIÓK, (bétü-fiók) ösz. fn. Fiók, melyben a betük a nyomtató műhelyben elhelyezvék. Minden betünek saját fiókja vagyon bizonyos rendben.

BÉTŰFOGÁS, (bétü-fogás) ösz. fn. Egy vagy több betünek egy tagba foglalása, helyesebben és közönségesebben l. SZÓTAG.

BÉTŰFOGLALÁS, l. SZÓTAGOLÁS.

BÉTŰFOGLALÓ, (bétü-foglaló) ösz. fn. Ki a betüket szótagokba foglalni tanulja; szótagoló. *Betűfoglaló kis gyermek.*

BÉTŰFORMA, (bétü-forma) ösz. fn. Sajátságos minta, betüminta, mely az írni, vagy himezni tanulók elébe adatik, hogy a szerént irjanak, vagy himezzenek.

BÉTŰHANG, (betű-hang) ösz. fn. Valamely betűnek (irásjegynek) megfelelő élő hang.

BÉTŰI, (betű-i) mn. tt. *betűi-t*, tb. *—ek.* Betűt illető, betűre vonatkozó.

BÉTŰIRÁS, (bétü-irás) ösz.. fn. Irás, mely egyes betük alakitásán kezdődik. *Az irni tanuló betűiráson kezdi.*

BÉTŰJÁTÉK, (bétü-játék) ösz. fn. Midőn valamely szó, különösen személyes név betüi összevissza forgattatnak, hogy új értelmű szó keljen belőle, mely egyszersmind meglepő legyen. Ily betüjátékot üzött Rákóczy Ferencz *Rodosto* városa nevéből, midőn magára, s számüzetésére alkalmazva igy alakitá: *Ostorod.* (Anagramma)

BÉTŰLÁDA, (bétü-láda) ösz. fn. Nyomdászok ládája, melyben a betüket fiókokra osztályozva tartják.

BÉTŰMETSZÉS, (bétü-metszés) ösz. fn. Nyomdászati betüalakoknak metszés (nem öntés) általi készitése.

BÉTŰMETSZŐ, (bétü-metsző) ösz. fn. Iparos, ki nyomdába való betüalakokat metsz bizonyos fémvegyüléki anyagból.

BÉTŰMINTA, (bétü-minta) ösz. fn. l. BÉTÜANYA.

BETŰNET, (be-tünet) ösz. fn. Balaton-melléki tájszólás szerint am. másokban keresett erkölcsi hiba, gáncs. *Te mindenben találsz betűnetet.*

BÉTŰÖNTÉS, (bétü-öntés) ösz. fn. Nyomdai betük készitése öntés által.

BÉTŰÖNTŐ, (bétü-öntő) ösz. fn. Nyomdai betük öntéséhez értő, 's azzal foglalkodó iparos.

BÉTŰREND, (bétü-rend) ösz. fn. Ábéczesor, ábéczerend, midőn a szók, illetőleg személy- vagy dologuevek kezdő és többi betüik szerint úgy állíttatnak öszve, amint az illető nyelv betüi ábéczesorban követik egymást.

BÉTŰRENDBEN, (bétü-rendben) ösz. ih. Oly rendben, vagy sorban, mint az ábéczében állanak a betük. *A katonák neveit betűrendben olvasni föl. A szótárt, hasznos ismeretek tárát betűrendben kell szerkeszteni. A képviselők betűrendben szavaztak.*

BÉTŰRENDÉS, (bétü-rendés) ösz. mn. Ami betürendbe van szedve. V. ö. BETŰREND. *Betűrendes összeirás. Betűrendes némutató.*

BÉTŰSZÁMÍTÁS, (bétüszámítás) lásd BÉTÜVETÉS.

BÉTŰSZEDÉS, (bétü-szedés) ösz. fn. A nyomtatandó munka betüinek kiszedése, összerakása, és sajtó alá elkészitése.

BÉTŰSZEDÉSI, (bétü-szedési) ösz. mn. Betüszedésre vonatkozó, azt illető. *Betűszedési ügyesség, szabályok, nehézségek.*

BÉTŰSZEDŐ, (bétü-szedő) ösz. fn. A könyvnyomtató intézetben azon szakértő személy, ki a nyomtatandó munkát betüről-betüre, jegyről-jegyre kiszedi, s a sajtó alá elkészíti.

BÉTŰSZEKRÉNY, (bétü-szekrény) ösz. fn. Bizonyos rendben elhelyezett fiókokkal bíró szekrény, melyben a szedendő betük állanak.

BÉTŰSZERÉNTI, (bétü-szerénti) ösz. mn. Szorosan az egyes szó értelméhez ragaszkodó, nem tekintve az egésznek szellemét. *Betűszerénti értelmezés, magyarázat. A törvénynek betűszerénti alkalmazása.*

BÉTŰTARTÓ, (bétü-tartó) ösz. fn. A betüszedőknél azon hosszukás, és papirossal behúzott fa, melybe a kiszedendő kéziratot becsíptetik.

BÉTŰTOLDÁS, (bétü-toldás) ösz. fn. Betütoldásnak mondatik, midőn valamely szóhoz értelemváltozás nélkül egy vagy több betü toldatik, amely toldás egyébiránt a nyelvszokásban alapúl pl. *karcsu, karcsud, ifju, ifjud, régen, régente, régenten, ifjan, ifjanta, ifjantan, hajdan, hajdanta, hajdantan, mikor, mikoron, akkor, akkoron. Mig fényben ragyogott, voltak hajdanta barátí.* Horv. E. Leginkább verselésben használtatik.

BÉTŰVÁLTÁS, l. BÉTÜJÁTÉK.

BÉTŰVÁLTOZTATÁS, l. BÉTÜCSERE.

BÉTŰVETÉS, (bétü-vetés) ösz. fn. Általános, elvont számvetés, mely nem arab számjegyekkel, hanem betükkel megy végbez. Egyébiránt bizonyos

számok jelölésére arab jegyek is használtatnak, pl. $3X + 5X = 8X$, a^5, b^3. (Algebra). Képzésre olyan, mint: *számvetés* (arithmetica).

BÉTŰVETÉSI, (bétü-vetési) ösz. mn. Betüvetésre vonatkozó, ahhoz tartozó. *Betüvetési munkálatok; betüvetési összeadás, kivonás, sokszorozás.*

BÉTŰVETŐ, (bétü-vető) ösz. fn. Ki a mennyiségeket nem arab számjegyekkel, hanem betükkel veti ki. Olyan, mint: *számvető (arithmeticus).*

BÉTŰZ, (bét-ü-z) önb. és áth. 1) Betük ismerésével, tanulásával foglalkodik. *A gyermekek először betüzni, azután szótagolni s olvasni tanulnak.* 2) Valamely irományt vagy nyomtatványt legapróbb részleteiben betüről-betüre megvizsgál. *Régi okleveleket betüzni.*

BETŰZ, (be-tüz) ösz. áth. Valamit tüvel vagy más hasonló eszközzel bevarr, beakaszt, különösen a felső ruha szélét az alsó alá csipteti. V. ö. TŰZ, áth.

BETÜZEL, (be-tüzel) ösz. önh. 1) Beható ragu névvel: nagy tüzet rak, igen befűt. *Betüzelni a kemenczébe.* 2) Tulajdonító ragu névvel s átv. ért. am. szorultságba hoz, jól lefőz valakit. *Ugyan betüzeltem neki.*

BÉTŰZÉS, BETŰZÉS (bétü-z-és) fn. tt. *betüzés-t*, tb. —*ek*. Betük ismerésével foglalkodás. Betüről-betüre átolvasás.

BETÜZÉS, BETŰZÉS, (be-tüzés) ösz. fn. Tüvel beakasztás. A felső ruha egyik szélének a másik alá igazítása.

BETYÁR, fn. tt. *betyár-t*, tb. —*ok*. E szót különféle értelemben használja a nyelvszokás. 1) Alföldön: szolgálaton kivül csapongó, leginkább nőtelen, csavargó legény, ki holmi csínyokra, lopásokra hajlandó. Ily értelemben használja a pesti köznép is. 2) Hegyalja vidékén falusi ember, legény, ki napszámos munkára a városokba szokott *bejárni*, s magaviseletében városi félmüveltséget szeret mutogatni. 3) Alsó Duna mentében hajóhuzó emberek, legények, kik a vontatólovak hiányát pótolják. 4) A Dunán tuli felsőbb megyékben, nevezetesen Komáromban, Győrben, pusztai nőtlen cselédek, kiknek lakása *betyárház*, *betyársoba*, különböztetésül a béresházban lakó nős béresektől.

„Fehérvári hármas határ,
Magam vagyok benne betyár,
Viselem a betyár nevet,
Mert galambom csak úgy szeret.“
Népdal.

ö) Göcsejben, rideg legény, ki valamicskét szereszén magának, a rendes szolgálatot abbanhagyta, napi bérben jár dolgozgatni, függetlenségben él, s azért valamit tart maga felől. Országszerte megegyező értelemben oly férfi, kivált legény, ki erkölcseire nézve nyers, beszédében, járásában, magaviseletében némi faragatlan negédet, hegykeséget, durva, aljas nyalkaságot fitogtat, s a finomabb életmód és társalgás szabályait igazi müveltség hiányában ferdén követi. *Falusi, városi betyár. Parasztbetyár. Csavargó, durva betyár.* Használtatik melléknevül is, *betyáros* helyett. *Betyár viselet. Betyár kalap. Betyár beszéd.*

Eredetére nézve különbözők a vélemények. Legközönségesebb értelemben legényt vagy ehhez hasonló független életet élő, rideg embert jelent. A szerb nyelvben is *betjár* = legény, *betjárované* = nőtelenség, *betjarowati* = nőtlenkedni, legénykedni, *betjárski* legényes, betyáros. Törökül is *bekiar* nőtlent, legényt jelent. Némelyek ismét a török, helyesebben persa *bedkiar* (gonosztevő), mások a hellen ἡβητήρ vagy ἡβητής szóval rokonítják, mely am. emberkoros ifju, ki legjobb erejében van. Leghihetőbb azok véleménye, kik *bejár* szótól származtatják, minthogy azon falusi legény, ki napszámra a városokba be szokott járni, minden esetre szív magába valamit a városi szokásokból, ezt magaviseletében, szólásában ki is mutatja, s épen ezen fél müveltségben, mely a mellett, hogy némi városiasságot követel, s ezt negédességben tünteti ki, más részről mégis faragatlan, durva marad, rejlik a betyár szó általános jelentése. Innen van az, hogy míg egy részről a müveletlen falusiak előtt úgy tünik fel, mint müvelt, s ő maga is tart erre valamit, más részről a müveltebbek s városiak által csavargónak tekintetik, s nyers modora, magaviselete és szokásai miatt megvettetik. A finnben is a hasonló hangzásu *pöyhtäri* ‚superbus‘ szóval értelmeztetik, a persában pedig *batjár* vagy *betjár*, Vullers szerint omnis res foeda, turpis ad aspectum, és *batjára* a mondotton kivül res quaevis hominibus inimica; daemon, genius malus, *bitjár* vagy *bitjára*, calamitas, aerumna, molestia, *patjara*, omnis res ingrata, invisa, odiosa, a zend *paitjára* szintén am. ellenséges, ellenkező.

BETYÁRKODÁS, (betyár-kod-ás) fn. tt. *betyárkodás-t*, tb. —*ok*. Betyáros életmód, magaviselet. V. ö. BETYÁR.

BETYÁRKODIK, (betyár-kod-ik) k. m. *betyárkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Általán azon emberek életmódját gyakorolja, kiknek különféle értelemben betyár a nevök; legénykedik, durva, parasztos módon negédeskedik, stb. V. ö. BETYÁR.

BETYÁROS, (betyár-os) mn. tt. *betyáros-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. Betyár tulajdonságaival bíró, nyers, durva, hetyke, kiválólag ízlés nélkül csifrálkodó betyároknál szokásos. *Betyáros ing, betyáros sür, kalap, pipa, zacskó. Betyáros káromkodás, hegykeség. Betyáros járás, lépés, hányakodás. Betyáros nyereg, ostor, lószerszám.*

BETYÁROSAN, (betyár-os-an) ih. Betyárok módjára. *Betyárosan elkeríteni a szőt, betyárosan ülni a lovon, betyárosan lépni valamely nyilvános helyre; betyárosan viselni magát.*

BETYÁRSÁG, (betyár-ság) fn. tt. *betyárságot*. Betyári tulajdonság, magaviselet, faragatlan durvaság, nyerseség, pórias negédesség, rüpökös nyalkaság, hegykeség.

BETYÁRTÁNCZ, (betyártáncz) ösz. fn. Keresett hegyke, nyalka feszességgel, kicsapongó taglejté-

sekkel, széles kedvü kurjongások közt valódi betyárok módjára eljárt táncz, csárdás. Különböztetésül a nemesebb, delibb, ízletesb tartásu s taglejtésü magyar táncztól.

BETYÁRVISELET, (betyár-viselet) ösz. fn. Olyan viselet ruhában vagy erkölcsben, mint a betyároké. Túlságosan czifra, kirívó szinü, s pórias szabásu ruházat, vagy a köznép szokását negélyző nyers, durva modoru magatartás.

BEUGRÁS, (be-ugrás) ösz. fn. Ugrás, melyet valaki bizonyos mélységbe, különösen vízbe tesz.

BEUGRAT, (be-ugrat) ösz. áth. Embert vagy bizonyos állatot mélységbe ugrani kényszerít, beugrásra bír. *A juhokat beugratni az úsztatóba. A lovat beugratni az árokba.* Használtatik tárgyesetes viszonynév nélkül is, mely mindazáltal alattomban értetik, s am. hátas lovát ugratva bemegy. V. ö. UGRAT.

BEUGRIK, (be-ugrik) ösz. k. Ugorva bevetődik vagy beveti magát. *Beugrott a Dunába. Öngyilkolási szándékból beugrott a kútba.* Mondják *beugor* is, mely szabatosan annyit tenne, mint önszántából, maga erejéből teszi az ugrást, ellenben *beugrik* annyi volna, mint valamely parányi test külerőszaktól hajtva, elrepítve beesik, beakad valamibe, pl. *a tüzsziporka beugrik a kovács szemébe.*

BEUNDOKÍT, (be-undokít) ösz. áth. Valamit úgy bemocskít, hogy undorodást, csömört okoz általa. *Az okádó ember beundokítja a szobát. A futkározó egerek, patkányok beundokítják az éléskamrát.* V. ö. UNDOK.

BEUNDOKÍTÁS, (be-undokítás) ösz. fn. Undorodást, csömörletet okozó becsunyítás, bemocskítás.

BEÚSZIK, (be-úszik) ösz. k. Úszva a víz közepébe vagy közepe felé tartott irányban befelé hat, halad. *Száz ölnyire beúszni a Dunába, a Balatonba.* Mondják így is: *beúsz*, vagyis saját erejével, mint az úszó ember s más állat, melynek ellentétekép átv. ért. szólva, *beúszik* annyi volna, mint valamely lélektelen test a víztől ragadtatva vagy evezővel, gőzerővel hajtva, stb. annak belseje, illetőleg nyilása felé halad. *A hajó messze beúszik a tengerbe.* Áthatólag am. bizonyos vízterületet úszva bejár. *Beúszni az egész tavat.*

BEÚSZTAT, (be-úsztat) ösz. áth. Rábír, rávesz, kényszerít embert vagy más állatot, hogy beúszszon vagy beúszszék. *Az úszni tanulókat beúsztatni a folyó közepébe. Az uszkárt beúsztatni a vízbe.*

BEÚTAZ, BEUTAZ, (be-útaz) ösz. áth. Valamely vidéket, országot, világrészt, tengert stb. utazva bejár. *Először hazánkat kell beutazni, azután külföldre menni. Beutazta Tolnát, Baranyát, heted hét országot.* Használtatik önhatólag is, *beutazik* helyett.

BEÚTAZIK, BEUTAZIK, (be-útazik) ösz. k. Utasképen bizonyos tartományba, országba stb. bemegy. *Beutazni Erdélybe, onnan Moldovába.*

BEÜGET, (be-üget) ösz. önh. Ügetve beér, besiet, bevonul valahová. *A farkas beüget a nádasba, a berekbe. Lovaim egy óra alatt beügetnek a városba.* V. ö. ÜGET.

BEÜGYEKÉZIK, l. BEIGYEKÉZIK.

BEÜL, (be-ül) ösz. önh. Ülés végett behelyezkedik valahová. *Beülni a karszékbe. Beülni az árnyékba. Beülni a templomba, a tanodába, a színházba, a páholyba. Beülni a bírói székbe.*

BEÜLTET, (be-ültet) ösz. áth. 1) Megkínál valakit, vagy parancsolja valakinek, hogy üljön be, hogy foglaljon ülőhelyet. *A vendéget beültetni a szöllyeszékbe. A tanulót beültetni az első padba.* 2) Átv. ért. növényt, gyönge csemetét a földbe ás, hogy ott növekedjék. *A melegágyból kiszedett plántákat beültetni a kertbe. A faoskolából kiszedett oltványokat beültetni a gyümölcsösbe.* 3) Bizonyos tért növényekkel beplántál. *A díszkertet beültetni különféle virágokkal, cserjékkel. A ház elejét, az árkokat, utak széleit fákkal beültetni.*

BEÜLTETÉS, (be-ültetés) ösz. fn. 1) Székbe vagy akármely ülőhelyre behelyezés. 2) Növények földbe ásása, lebujtása tenyésztés végett. V. ö. BEÜLTET.

BEÜLTETÉSI, (be-ültetési) ösz. mn. Beültetésre, különösen plántálásra vonatkozó. *Beültetési munka, költség.*

BEÜT, (1), (be-üt) ösz. áth. 1) Hozzáütve, ráütve betör, bezúz valamit. *Beütni az ablakot, a kályhát. Verekedésben beütötték a fejét.* 2) Egyszer vagy többször ráütve hegyénél fogva benyom, beszúr. *A szeget beütni a falba. Karót beütni a földbe. Csapot beütni a hordóba.* 3) Átv. ért. *beütni valamibe az orrát*, beavatkozni, kutatni, kémkedni.

BEÜT, (2), (be-üt) ösz. önh. 1) Mondjuk villámról, midőn becsap valamibe. *A mennykő beütött a kéménybe. Beütött az istennyila, az isten haragja.* 2) Erőszakosan benyomul, berohan. *Az ellenség több oldalról beütött hazánkba. Az ostromló hadak beütöttek a várba.*

BEÜTÉS, (be-ütés) ösz. fn. Cselekvés vagy állapot, midőn valaki vagy valami beüt, ezen igének minden értelmében. *Ablak-beütés. Fej-beütés. Mennykő-beütés.* V. ö. BEÜT, áth. és önh.

BEÜVEGÉZ, (be-üvegéz) ösz. áth. Üvegtáblákat, üvegfiókokat rak be valamibe, üveggel betakar. *Beüvegezni az ablakrámákat, az ajtókat.*

BEÜVEGÉZÉS, (be-üvegézés) ösz. fn. Cselekvés, illetőleg fölszerelés, midőn valamit beüvegeznek. V. ö. BEÜVEGÉZ.

BEÜVÖLT, (be-üvölt) ösz. önh. Üvöltve, azaz tompa ú ü-féle hangon beszól, bekiált valahová. V. ö. ÜVÖLT.

BEÜZ, (be-üz) ösz. áth. Behajt, bekerget, bezaklat. *A nyulakat beüzni a vadászkörbe. A ludakat beüzni a tóba. Az ellenséget a sánczokba beüzni.* V. ö. ÜZ.

BEÜZEN, (be-üzen) ösz. önh. A bennlevőknek, bennlakóknak szóbeli vagy irott tudósítást küld. *Beüzenni a városi rokonoknak, hogy jöjjenek ki a falura.* V. ö. ÜZEN.

BEÜZENÉS, (be-üzenés) ösz. fn. A bennlevőknek küldött tudósítás.

BEŰZÉS, (be-űzés) ösz. fn. Behajtás, bekergetés, bezaklatás.

BÉV, BÉVELKEDIK, BÉVEN, régiesek BŐ vagy BŐV, BŐVELKEDIK stb. helyett.

BEVADÁSZ, (be-vadász) ösz. áth. Bizonyos területet, vidéket, tájat, határt, dűlőt stb. vadászva bejár. *Egy nap három falu határát bevadászta. Erdőt, cserjét, berket bevadászni.*

BEVÁDLÁS, l. BEVÁDOLÁS.

BEVÁDLÓ, l. BEVÁDOLÓ.

BEVÁDLOTT, l. BEVÁDOLT.

BEVÁDOL, (be-vádol) ösz. áth. Bepanaszol; valamely elkövetett bünért az illető felsőségnek, hatóságnak bead, bejelent valakit. *A tolvajt bevádolni a bírónak.* V. ö. VÁDOL.

BEVÁDOLÁS, (be-vádolás) ösz. fn. Valaki ellen tett bepanaszlás, hatóság előtti föladás, törvényes kereset végetti bejelentés.

BEVÁDOLÓ, (be-vádoló) ösz. fn. Személy, illetőleg fölperes, aki bepanaszol, föllad valakit.

BEVÁDOLT, (be-vádolt) ösz. mn. és fn. Bepanaszlott, feladott; valami elkövetett bünért törvényszék előtt bejelentett. *A bevádolt tolvajokat, gyilkosokat elfogatni. A bevádolt kihágókat megidézni. A bevádoltakat szembesíteni a vádlóval.*

BEVÁG, (1), (be-vág) ösz. áth. 1) Éles eszközzel, pl. karddal, fejszével, ásóval, kapával stb. valamit behasít. *Kenyeret késsel, fát fejszével bevágni.* 2) Rést, hézagot, lyukat metsz be. *Léket vágni be a jégbe.* 3) Becsap. *Haragjában bevágta az ajtót maga után. A szél bevágta az ablakot.* 4) Elsár, akadályoz. *Bevágták az utját.*

BEVÁG, (2), (mint föntebb) ösz. önh. 1) Valamibe bele sujt. *Bevágott a fába.* 2) Beleszól, belekottyan. *Más beszédébe bevágni.* 3) Beletartozik. *Ez az én osztályomba vág be. Életbe vágó dolog.*

BEVÁGÁS, (be-vágás) ösz. fn. Betüés, becsapás, behasítás. V. ö. BEVÁG.

BEVAGDAL, (be-vagdal) ösz. gyak. áth. Valamely szilárd állományu testet többször ismételt vágás által és több helyen behasít, bemetsz. *A fák derekait fejszével, a padokat késsel bevagdalni.* V. ö. VAGDAL.

BEVAGDALÁS, (be-vagdalás) ösz. fn. Ismételt vágás által több helyen behasítása, bemetszése valamely testnek.

BEVAGDOS, (be-vagdos) ösz. gyak. áth. L. BEVAGDAL.

BEVÁGTAT, (be-vágtat) ösz. önh. Vágtatva, azaz sebes ugrással nyargalva besiet, belovagol valahová. *Bevágtatni az ellenségi seregbe. Lóhalálában bevágtatni a városba.* V. ö. VÁGTAT.

BEVÁGY, (be-vágy) ösz. önh. Vágya van, azaz, kiván, ohajt bemenni valahová, vagy benn lakni, maradni valahol. *Faluról bevágyni a városba.* V. ö. VÁGY.

BEVÁGYAKODIK, (be-vágyakodik) ösz. k. Erős és folytonos vágyat táplál a beménésre; kivánkozik, ohajtoz bemenni, bejutni, benmaradni.

BEVÁGYIK, (be-vágyik) ösz. k. Szokottabban: l. BEVÁGY.

BEVÁGYÓDIK, (be-vágyódik) ösz. belsz. lásd BEVÁGYAKODIK.

BEVÁJ, (be-váj) ösz. áth. és önh. 1) Valamely eszközzel, de különösen ujjakkal likat, gödröt, nyilást fúr, csinál valamely lágyabb állományu testbe. *Bevájni a sebet. Az edényben álló szirt, vajat, sajtot bevájni.* 2) Önhatólag, *bevájni valamibe*, am. turkálódni benne. *Piszkos kezekkel bevájni az ételbe.* V. ö. VÁJ.

BEVAKOL, (be-vakol) ösz. áth. A kőmíveseknél am. a rakott falat úgy nevezett mészhomokkal (malterral) bevonja, betapasztja, besimítja. *Előbb bevakolják a falat, azután meszelik, vagy festik.* V. ö. VAKOL.

BEVAKOLÁS, (be-vakolás) ösz. fn. Kőmívesi munka, midőn a megrakott csupasz falakat mészhomokkal betapasztják.

BEVAKOLÁSI, (be-vakolási) ösz. mn. Kőmívesi bevakoláshoz tartozó, való. *Bevakolási munka, költség.*

BEVAKOSKODIK, (be-vakoskodik) ösz. k. Vakoskodva, azaz rosszul látó, rövidlátó, elhomályosodott szemekkel, vagy sötétben tapogatódzva bemegy. *Alig lát a szegény koldus, mégis bevakoskodik a városba.*

BEVALL, (be-vall) ösz. áth. 1) Valamit igaz gyanánt bemond, nem tagad. *A vádlott bevallja elkövetett bünét. A törvedelmes gyónó bevallja vétkeit.* 2) Törvényes összeiráskor elszámlálja vagyonát. *Bevallani marháinak számát.* 3) Ingatlan jószágot illető helyen, pl. régibb törvényeink szerént káptalan vagy convent vagy városi tanács előtt más részére eladottnak nyilatkoztat s azt eladási oklevél elömutatása által is elösmeri. 4) A kereskedő, fuvarozott áruit vámhivataloknál bemondja, irásban beadja; így az adózó, adó alá eső vagyonát vagy annak valóságos avagy reménylhető jövedelmét az illető hivatalnál előadja, irásban benyujtja. V. ö. VALL.

BEVALLÁS, (be-vallás) ösz. fn. Igaz gyanánt megismerés; begyónás; valamely ingatlan birtoknak hiteles helyen eladása. *Örök bevallás. Árubevallás*, azaz a vámokon általazállított áruk jegyzékének beadása. V. ö. BEVALL.

BEVALLÁSIJEGYZÉK, (be-vallási-jegyzék) ösz. fn. Irat, mely a szállított áruk, s holmik számát, minőségét, árát stb. előterjeszti.

BEVALLÓ, (be-valló) ösz. fn. 1) Ingatlan jószág eladásánál az eladó. 2) Áruszállításnál azon személy, ki az áruk számát, minőségét, árát, stb. az illető vámokon, harminczadokon bevallja, előadja.

BEVÁLT, (be-vált) ösz. áth. Árut, pénzt stb. más hasonló értékü áruért, vagy pénzért becserél. *A bankok újabb jegyekkel váltják be a régieket. A mo-*

sott aranyat kész aranypénzen, körmöczi aranyokon beváltani. Átv. ért. *szavát beváltja* am. adott szavát, igéretét teljesíti.

BEVÁLTÁS, (be-váltás) ösz. fn. Cselekvés, midőn beváltunk valamit. Becserélés. Szónak, igéretnek teljesítése. L. BEVÁLT.

BEVÁM, (be-vám) ösz. fn. Vám, mely az idegen áruk beviteleért, vagy behozataláért fizettetik. *Némely áruk a bevám alól ki vannak véve. A bevámot ezüstben fizetni.*

BEVÁNDORLÁS, (be-vándorlás) ösz. fn. Beutazás. Betelepedés. V. ö. BEVÁNDOROL.

BEVÁNDOROL, (1), (be-vándorol) ösz. áth. Vándorolva, azaz országról országra, tartományról tartományra járva bizonyos földterületet beutaz. *Bevándorolni a német tartományokat.*

BEVÁNDOROL, (2), (mint föntebb) ösz. önh. Idegen földről vagy hazából jövén betelepedik. *Magyarországba már az első szent király alatt sok idegen vándorolt be.* V. ö. VÁNDOROL.

BEVÁNDOROLT, (be-vándorolt) ösz. mn. Nem belföldi, nem régi bennszülött, hanem idegen földről beköltözködött. *Bevándorolt szászok, svábok, oroszok, sokaczok.*

BEVÁNKOSOL, (be-vánkosol) ösz. áth. Egy vagy több vánkossal fölszerel, beföd, betakar. *Bevánkosolni a kocsiülést, a pamlagot, az ablakközt.*

BEVÁR, (be-vár) ösz. áth. Vár, azaz, bizonyos vágyát, ohajtását, reményét, kívánságát mindaddig folytatja, míg az illető dolog beteljesedik. *Bevárom, mire üt ki a dolog. Bevárom társaimat, azután indulok.*

BEVARADZIK, (be-varadzik) ösz. k. Az állati testen levő seb külső része megkeményedik, kérgesedik, beheged. V. ö. VAR. *Bevaradzik a kis gyermek feje, arcza.*

BEVARASODIK, (be-varasodik) ösz. k. Varassá lesz, keményedik, több var födi be; bevaradzik.

BEVARÁZSOL, (be-varázsol) ösz. áth. Nem annyira külső kecsek, mint inkább némi titkos mesterségek által becsal, becsábít. Különbözik töle a *bebájol*, mert ez szépség, kellem, kecsek által működik. V. ö. BÁJ, és VARÁZS.

BEVARÁZSOLÁS, (be-varázsolás) ösz. fn. Némi varázsszerek, varázsló művek által becsalás, becsábítás.

BEVARR, (be-varr) ösz. áth. 1) Feslést, repedést, szakadást tű, árr, vagy más szerszám és bizonyos szálak, fonalak által összefűz, kijavít. *Bevarrni az elhasított ingujjat, a fölmetszett bört; bevarrni a hajó fenekét.* 2) Varrás által elrejt. *Pénzét bevarrta ruhája bélésébe, az ágyvánkosba.* Tréfás ért. *bevarrták a száját*, azaz elnémították, hallgatásra bírták.

BEVARRÁS, (be-varrás) ösz. fn. Tű, vagy más eszköz által becsinálás, összefűzés, összehúzás, kijavítás.

BEVÁSÁRLÁS, (be-vásárlás) ösz. fn. Holmi ingóságok, ennivalók, eszközök stb. beszerzése vásárilag kialkudott pénzen.

BEVÁSÁRLÁSI, (be-vásárlási) ösz. mn. Bevásárlásra vonatkozó, ahhoz tartozó, szükséges. *Bevásárlási idő, ügyesség.*

BEVÁSÁRLÓ, (be-vásárló) ösz. fn. Aki holmi áruczikkeket a vásáron, vagy azon kivül pénzen beszerez, begyüjt. A kereskedőknél, megbizott ember, ki a kereskedési czikkeket felkeresi s megveszi.

BEVÁSÁROL, (be-vásárol) ösz. áth. Vásárban, vagy szerteszét kalandozva holmi árukat pénzen megvesz, és begyüjt. *Télrevalókat bevásárolni. Bánságban gabonát, az uradalmaktól gyapjút bevásárolni.* V. ö. VÁSÁROL.

BEVÁSIK, (be-vásik) ösz. k. Dörzsölés, nyomkodás, vakarás által bekopik, belyukad. V. ö. VÁSIK.

BEVÁSZNAZ, (be-vásznaz) ösz. áth. Vászonnal behúz, beföd. *Por ellen bevásznazni a bútorokat.*

BEVÉGEZ, (be-végez) ösz. áth. Valamely munkát, művet teljesedésig visz; addig folytat valamit, míg végét nem éri. *Bevégezni a beszédet, levélirást. Bevégezni a vetést, aratást, nyomtatást. Bevégezni az iskolai tanulást. Egy munkát bevégezni, mást újra kezdeni. Életét bevégezte* = meghalt.

BEVÉGEZÉS, BEVÉGZÉS, (be-végezés) ösz. fn. Valamely dolog, munka végére jutás; működésnek teljes bezárása.

BEVÉGZETT, (be-végzett) ösz. mn. Ami teljesedésbe ment, amit végig elkészítettek, amin túl tenni való nincs. *Bevégzett aratás, szüret. Bevégzett regény, költemény. Bevégzett oskolai év.*

BEVEGYÍT, (be-vegyít) ösz. áth. Hasonló vagy más nemüek közé kever, s azokkal egyesít. *Az úgy nevezett ürmösborba különféle szereket bevegyíteni.* V. ö. VEGYÍT.

BEVEGYÜL, (be-vegyül) ösz. önh. Hasonló vagy más nemüek közé keveredik, beelegyül; bizonyos sokaság közé menve azzal egyesül. *A learatott és kinyomtatott konkoly szemei bevegyülnek a búzába. Bevegyülni a népsokaságba.* V. ö. VEGYÜL.

BEVÉHETETLEN, (be-véhetetlen) ösz. mn. Akit vagy amit bevenni nem lehet, aki nem arravaló, hogy bevegyék valamely állapotba. Gyógyszerre vonatkozva, amit bizonyos körülményben nem képes valaki bevenni. Továbbá, oly megerősített, besánczolt, bekerített, hogy ostrommal meghódítani nem lehet. *Bevehetetlen vár.*

BEVÉHETŐ, (be-véhető) ösz. mn. Általán amit bevenni lehet, e szónak minden értelmeyében. *Katonának bevehető legény. Bevehető gyógyszerek. Bevehető vár, erősség. Bevehető tanács*, azaz elfogadható.

BEVER, (be-ver) ösz. áth. 1) Sulyokkal, fejszével, kalapácscsal, vagy más szerrel beütöget valamit. *Beverni a karót a szőlőbe, a szeget a falba.* 2) Betördös. *Beverni az ablakokat; beverni az emberek fejét.* 3) Ütögetve behajt, bekerget. *Beverni a szilaj barmokat az istállóba; beverni a lovakat a tilosba.* Átv. ért. *valakinek fejébe beverni valamit* am. nehéz fölfogásu, vagy makacs fejü, előitéletektől elfogult embert rábírni, hogy valamiről meggyőződjék, hogy

okuljon, hogy az okszerü józan tanácsot elfogadja. Szintén átv. ért. mondják nagy evőről, mohón falatozóról. *Bevert egy tál káposztát, és fél kenyeret. Jól bevertünk*, = jól laktunk. Csak alsó népies beszédben használható kifejezés. *Beveri magát*, vadászok nyelvén a medvéről mondják, midőn téli alvásra szikla vagy dült fa mögé vonúl.

BEVEREKÉDIK, (be-verekédik) ösz. k. Vergődve, innen-onnan ütést kapva majd ide-oda ütve behat, benyomul. *Ellenség között beverekedni a várba.*

BEVERÉS, (be-verés) ösz. fn. Általán cselekvés, mely által valami beveretik, ezen igének minden értelmében. *Korák, szegek beverése. Fejek, ablakok beverése. Barmok beverése.* V. ö. BEVER.

BEVÉRÉSÍT, (be-vérésít) ösz. áth. Veres szinü festékkel, folyadékkal, stb. beken, bemázol, veressé tesz; veres szinben tüntet elé. *Cséklalével beveresíteni az abroszt. A sok nyiló pipacs beveresíti a vetéseket.*

BEVÉRESÍT, (be-véresít) ösz. áth. Vérrel befest, befecskendez. *A mészárosok bevéresítik ruháikat. A gyilkos bevéresíti kését.*

BEVÉRÉZ, l. BEVÉRÉSÍT.

BEVERGŐDÉS, (be-vergődés) ösz. fn. Vergődve, azaz bizonyos tömeg, vagy akadályok között ideoda ütődve bejutás, betolakodás.

BEVERGŐDIK, (be-vergődik) ösz. belsz. Több akadályokba ütközve, ideoda ütődve, tolakodva nagy nehezen bejut, bemegy valahová. *Alig birtam egy óra alatt bevergődni a gyülésterembe.*

BEVÉS, (be-vés) ösz. áth. Vésü, vagy más hasonló éles, hegyes eszköz által bemetsz. *Bevésni a név első betüit a pecsétnyomóba.* V. ö. VÉS.

BEVÉSÉS, (be-vésés) ösz. fn. Vésü, vagy hasonló eszköz általi bemetszés, berovás.

BEVESSZŐZ, (be-vesszőz) ösz. áth. Vesszőcsapásokkal behajt, bekerget valakit, vagy valamit. *A künn futkározó gyermeket bevesszőzni a szobába. A malacokat bevesszőzni az ólba.*

BEVESZ, (be-vesz) ösz. önh. Ezen *vesz* igében nyilt e van, tájejtéssel meghúzva és tompán *vész*, s különbözik tőle azon *vész*, mely tájejtéssel *vőss*, és áthato. Jelentése: belehal valamibe. *Beveszett a Dunába.* Részletesen l. VESZ.

BEVÉSZ, (be-vész) l. BEVESZ.

BEVÉSZ, BEVÉSZÉN, (be-vész vagy be-vészén) ösz. áth. 1) Befogad, behelyez. *A kórházba minden szegényt bevesznek.* 2) Ételt, italt, gyógyszert használ. *Minden órában egy labdacsot bevenni.* 3) Valamely társulat, testület, hivatal tagjává elvállal. *Bevették papnak, katonának, iródiáknak.* 4) Megtűr, megszenved. *A bort bevesni a természete, de a pálinkát nem.* Mondják: *bevenni valakit kegyelembe, barátságba.* 5) Pénzt, nyereséget, jövedelmet húz be. *Bevenni a só árát. A kenyérsütő mindig vesz be pénzt.* Visszaható névmással am. valaminek belsejébe hat. *A dohányfüst bevesni magát a ruhába; a nedvesség bevette magát a falba; az olaj bevesni magát a pallóba.* V. ö. VÉSZ.

BEVET, (be-vet) ösz. áth. 1) Bedob. *Egy bolond oly követ vethet be a kútba, melyet tíz okos sem húz ki.* Km. 2) Fölszántott földre gabonát hint, s azt beboronálja. *Bevetette földeit részint búzával, részint rozszsal.* 3) Betesz. *A kiszakasztott kenyértésztát beveti a fűtött kemencébe.*

BEVÉT, (be-vét) ösz. fn. Amit valaki bevesz. Különösen bizonyos jövedelem, pl. haszonbér vagy díj fejében, továbbá házbérben jószágból, hivatalból, ajándokúl stb. kapott, s húzott jövedelem.

BEVÉTEL, (be-vétel) ösz. fn. 1) L. BEVÉT. 2) *Bevevés.* V. ö. BEVÉSZ.

BEVETEMÉDIK, (be-vetemédik) ösz. k. Csak némely tájakon a szokottabb *Bevetődik* értelemben használt szó.

BEVETÉS, (be-vetés) ösz. fn. Általán cselekvés, midőn bevetnek valamit, ezen igének szokott értelmeyeiben. V. ö. BEVET.

BEVETŐDIK, (be-vetődik) ösz. belsz. Esetleg, nem szándékolva, váratlanul bemegy, belép valahová. *Soha sem láttuk, csak úgy bevetődött hozánk.*

BEVÉTT, (be-vétt) ösz. mn. Akit vagy amit bevettek. *Katonának bevett legény. A bevett orvosságra jobban lenni. A bevett pénzt ismét kiadni. Ez nálunk bevett szokás.* V. ö. BEVÉSZ.

BEVEZET, (be-vezet) ösz. áth. 1) Kezénél vagy akárminél fogva, vagy előtte menve bevisz. *A lovakat bevezetni az istállóba. A kolompos bevezeti a nyájat a tilosba.* 2) Bemutat. *Bevezetteti magát az előkelő házakba.* 3) Ujoncznak hivatala elkezdésében útmutatást ad.

BEVEZETÉS, (be-vezetés) ösz. fn. 1) Magával vagy maga után bevivése valamely személynek vagy állatnak. 2) Ismeretlen idegennek mások előtti bemutatása. 3) Útmutatás valamely hivatalos állásban eljárásra. 4) Irott munkának, könyvnek előrésze, mely az olvasót magára a munka tárgyára, tartalmára elökészíti.

BEVEZETŐ, (be-vezető) ösz. fn. Személy, aki valakit bevezet, ezen igének szokott értelmeyeiben. V. ö. BEVEZET.

BEVEZETŐJÁTÉK, (be-vezető-játék) ösz. fn. l. ELŐJÁTÉK.

BEVILÁGÍT, (be-világít) ösz. áth. és önh. 1) Bizonyos tárt fénynyel, világossággal betölt, villágossá tesz. *Egy lámpa az egész termet bevilágítja.* 2) Fényt, világosságot terjeszt kivülről befelé. *A nap bevilágít a szobába.* Máskép: *bevilághik.*

BEVILÁGLIK, (be-világlik) ösz. k. Világossága, fénye behat valamely térbe. *A kapu alatti lámpa bevilághik az udvarba.*

BEVIRÁGOZ, (be-virágoz) ösz. áth. Virágokkal behint, betakar, ékesít. *Ünnepélyes menetkor bevirágozni az utczákat.*

BEVIRÁGOZÁS, (be-virágozás) ösz. fn. Virágokkal behintés, befödés, ékesítés.

BEVISZ, BEVISZÉN, (be-visz vagy be-viszén) ösz. áth. 1) Általán beszállít. *Vállon szekot, fejen ku-*

sarat, háton puttont, motyót bevinni. Városba, házba, kamarába, pinczébe bevinni valamit. 2) Különösen, bizonyos határon, vámon, harminczadon keresztül más tartományba, birodalomba, hatóságba, megyébe szállít. *Bevinni a gyapjút Morvaországba, a bort Lengyelországba. Bevinni valamit gyalog, szekéren, hajón.* 3) Fogságba vezet. *Beviszik börtönbe a tolvajokat.* V. ö. VISZ.

BEVITEL, (be-vitel) ösz. fn. Általánosan, kivülről, külső helyről belsőbe szállítás. Különösen, külföldi áruknak valamely országba eladás végett vagy eladás következtében beszállitása. Ha bent vagyunk azon országban, hová a beszállitás történik: akkor ez *behozatal.* Ellentéte: *kivitel.*

BEVITELI, (be-viteli) ösz. mn. Bevitelt illető, arra vonatkozó. *Beviteli engedély, tilalom.*

BEVITELVÁM, (be-vitel-vám) ösz. fn. lásd BEVÁM.

BEVITORLÁZ, (be-vitorláz) ösz. önh. Vitorlás hajóval, a széltől hajtatva, beszáll. *Bevitorlázni a nagy tengerbe; bevitorlázni a kikötő rébe.*

BEVITORLÁZÁS, (be-vitorlázás) ösz. fn. Vitorlás hajón szelektől hajtatva beszállás, bevonulás.

BEVIZEL, BEVIZELL, (be-vizel vagy be-vizell) ösz. áth. és önh. 1) Vizelve, ráhugyozva beöntöz, nedvessé tesz valamit. *Bevizelni az utczák szegleteit.* 2) Vizeletét azaz húgyát bizonyos üregbe, edénybe, stb. ereszti. *Bevizelni az éjjeli edénybe, az ágyba.*

BEVIZEZ, (be-vizez) ösz. áth. Vizzel benedvesít. *Mosdáskor bevizezni az asztalt. Bevizezni a vasalandó fehérruhát.*

BEVIZEZÉS, (be-vizezés) ösz. fn. Kiöntött kifecskendezett, kifolyatott víz által benedvezés.

BEVON, (be-von) ösz. áth. 1) Valamely terhet maga után vonva beszállít, bevisz, beállít valahová. *Kocsit, hintót, szekeret, ekét bevonni a szin alá.* 2) Bizonyos területü testet, vagy üreget betakar. *Bevonni tiszta héjakkal a vánkosokat; bevonni szőnyeggel a pallót, viaszos vászonnal az iróasztalt.* 3) Öszvehúz, öszvegöngyölít. *Bevonni a vitorlákat.* 4) Valamely társulatban, játékban részt venni eröltet. *Bevonták őt a hamis játékosok.*

BEVONSZ, BEVONSZOL, lásd BEVONZ. BEVONZOL.

BEVONT, (be-vont) ösz. mn. Bizonyos takaróval lepellel, héjjal behúzott, beburkolt. *Fekete poszlóval bevont gyászalkotmány. Selyemhéjjal bevont vánkosok.*

BEVONTAT, (be-vontat) ösz. áth. Vonó marha, vagy emberek által behúzat. *A baglyákat, petrenczéket bevontatni a majorba.* V. ö. VONTAT. A székelyeknél: *bevontatni a bőrt* am. csávába áztatni, s beereszteni.

BEVONZ, (be-vonz) ösz. áth. Tartósb, hosszabb ideig vonva maga után behúz, bevisz. V. ö. VONZ.

BEVONZOL, (be-vonzol) ösz. áth. Vonzolva, azaz rángatva, húzgálva, nagyobb erőszakot használva bír rá valakit a bemenetelre, vagy viszen be valamit maga után. V. ö. VONZOL.

BEVÖLGYEL, (be-völgyel) ösz. áth. Szilárd, kemény állományu testet, különösen fából, kőből, fémből valót vonalasan bevés, s mintegy völgyet váj bele. *Bevölgyelni a kőoszlopot, az ajtók, az ablakok rámáit.* V. ö. VÖLGYEL.

BÉVSÉG, (bév-ség) fn. tt. *bévség-et.* Régies, sőt a székelyeknél ma is divatos szó a közösebb szokásu *bőség* értelmében. *Minden nagy bévségben termett.*

BÉVSÉGÉS, (bév-ség-és) mn. tt. *bévségés-t* vagy *—et*, tb. *—ek.* L. BŐSÉGÉS.

BÉVÜL, (bév-ül) ih. Régies és tájdivatos szó, különösen Mátyus-földén, a szokottabb *belül* helyett.

BÉVÜLRŐL, (bév-ül-ről) ih. L. BELÜLRŐL.

BEZ, elvont gyöke 1) *beze* (Baranyában am. *bizon*) és *bezeg, bezzeg* szóknak. Jelentése az igazat erősítő *biz, bizon*; 2) a mozgásra vonatkozó *bezzent, bezerel* igéknek, s rokona azon *pez*, melyből *pezderkedik* származott, továbbá a *bizgat, piszkál, mozgat* igék gyökei: *bíz pisz, moz.*

BEZÁLOGOL, (be-zálogol) ösz. áth. Valamely ingó jószágot zálogba tesz. *Nyáron a téli, télen a nyári öltönyöket bezálogolni.* V. ö. ZÁLOG.

BEZÁLOGOLÁS, (be-zálogolás) ösz. fn. Zálogba tevés.

BEZÁLOGOSÍT, BEZÁLOGOSÍTÁS, l. BEZÁLOGOL, BEZÁLOGOLÁS.

BEZÁR, (be-zár) ösz. áth. 1) Zárféle készülettel, eszközzel kinyitás vagy kinyilás ellen akadályt vet. *Kulcscsal, lakattal, reteszszel, tolókával bezárni a kaput, az ajtót. Bezárni a ládát, a szekrényt.* 2) Zárral erősített helyre betesz, behelyez. *A pénzt, kincseket bezárni a ládába, a belső szobába.* 3) Embert vagy bizonyos állatokat zár alá vett helyre szorít, s bennmaradni kényszerít. *Bezárni a csintalan fiút, a rabokat, a foglyokat. A csikókat, lovakat bezárni a tolvajok elől.* 4) Bekerít valakit, hogy ne menekülhessen. 5) Bizonyos munkát, működést, különösen szónoki beszédet, értekezést bevégez. V. ö. ZÁR, ige.

BEZÁRÁS, (be-zárás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit bezárnak, ezen ige minden értemenyeit véve. *Kapuk, ajtók bezárását elmulasztani. A pajkos ifjút bezárással fenyegetni. A gonosztevőket bezárással büntetni,* stb. V. ö. BEZÁR.

BEZÁRÁSI, (be-zárási) ösz. mn. Bezárást illető, arra vonatkozó *Bezárási idő, büntetés.*

BEZÁRGYÁZ, (be-zárgyáz) ösz. áth. Hadi műszó, s am. valamely erőséget úgy bekerít, hogy a közlekedést lehetetlenné tegye.

BEZÁRGYÁZÁS, (be-zárgyázás) ösz. fn. Hadi műszó, am. ellenség által bírt erőségnek bekerítve tartása, s minden közlekedéstől eltiltása.

BEZÁRGYÁZAT, (be-zárgyázat) ösz. fn. Szorult állapot, midőn az ellenség által bekerített hely minden közlekedéstől el van zárva. (Blocade.)

BEZÁRKOZÁS, (be-zárkozás) ösz. fn. Magába vonulási állapot, illetőleg cselekvés, midőn bezárkozik valaki. V. ö. BEZÁRKOZIK.

BEZÁRKOZIK, (be-zárkozik) ösz. k. Hogy senki be ne mehessen hozzá, magára fordítja a zárt. *Bezárkozik dolgozó termébe. Csinkos társaival bezárkozott. Az üldözők elől bezárkozni.*

BEZÁRKOZOTT, (be-zárkozott) ösz. mn. Aki akármily oknál fogva magára zárta az ajtót, kaput. *Bezárkozott tudós. Bezárkozott pénzhamisítók. Bezárkozott czinkostársak.*

BEZÁRÓDIK, (be-záródik) ösz. belsz. Mondjuk nyilt kapuról, ajtóról, midőn mintegy önmagától, tulajdonkép saját nehézkedési erejénél fogva vagy a széltől becsapódik és zár alá szorul. Különbözik tőle a külszenvedő: *bezáratik.*

BEZÁROL, (be-zárol) ösz. áth. Zárnemű szerrel, eszközzel becsuk, bezár.

BEZÁRÓLAG, (be-zárólag) ösz ih. 1) Bevégzőleg, befejezésképen. *Bezárólag még ezeket kell elmondanom.* 2) Bizonyos határon belül. *B betűtől kezdve T-ig bezárólag*, azaz a *T* betűt is oda értve.

BEZDÁN, mezőváros Bács megyében; helyragokkal: *Bezdán-ba, —ban, —ból.*

BEZDÉD, faluk Szabolcsban és Erdélyben; helyragokkal: *Bezdéd-én, —re, —ről.*

BEZEDÉK, falu Baranya megyében; helyragokkal: *Bezedék-én, —re, —ről..*

BEZEŐ, l. BEZŐ.

BEZE, (bez-e) Baranyában, am. *bizon*, göcsei ejtéssel: *biso; b* előtéttel ugyanaz a régi halotti beszédbeli *isa, yea*, azaz *isa* szóval.

BEZEG, l. BEZZEG.

BEZERÉD, falu Szala megyében; helyragokkal: *Bezeréd-én, —re, —ről.*

BEZEREL, (bez-er-el) önh. m. *bezerel-t.* Előjön Kassai szókönyvében. Eredeti jelentésénél fogva többszörösen bezsemt. Az idézett szókönyv szerint *párzik.* A mozgásra *(bez = bis = mos)* látszik vonatkozni. V. ö. BEZ 2).

BEZI, falu Győr megyében; helyragokkal: *Bezibe, —ben, —ből.*

BEZNÁKFALVA, helység Nyitra megyében; helyragokkal: *Beznákfalvá-n, —ra, —ról.*

BEZOÁR, (a perza *bádzahr* vagy *pádzahr* után származott, mely am. ellenméreg) fn. tt. *bezoár-t*, tb. *—ok.* 1) Mindenféle szer, mely a gyógyszertárakban ellenmérgül adatik. Innen: *bezoár-por, bezoár-ecset*, stb. 2) Bezoárkő, mely némely állatok, pl. sergék gyomrában találtatik, s főleg ellenmérgül szolgál.

BEZŐ, falu Ungh megyében; helyragokkal: *Bező-n, —re, —ről.*

BEZÚDÍT, (be-zúdít) ösz. áth. A vizet, hullámokat zúgó hangu eséssel behajtja, beokádja. *A híres Niagara bezúdítja hullámait a nagy mélységbe.*

BEZÚDÚL, (be-zúdúl) ösz. önh. Zúgva berohan, betódúl, becsap. *A gát szakadásán bezúdúl az árvíz a helységbe. Az erős förgeteg szele bezúdúl a szorulatba.*

BEZÚG, (be-zúg) ösz. önh. Az erős szél vagy rohanó árvíz, hullám folytonosan zúgva behat, behallik valahová. *A zivatar bezúg az erdők nyilásaiba, a tárt ablakon, ajtókon keresztül a szobába.*

BEZUHAN, (be-zuhan) ösz. önh. Tompa zuhó hangot adva hirtelen egyszerre becsik, berohan. *A hídról bezuhanni a vízbe.* V. ö. ZUHAN.

BEZÚZ, (be-zúz) ösz. áth. Nem távolról hozzá ütve, hanem inkább közvetlenül nyomva, szorítva belapít. *Kezét bezúzta a malomkő. Bezúzta fejét a kocsikerék.* V. ö. ZÚZ.

BEZÚZÁS, (be-zúzás) ösz. fn. Közvetlen erős nyomás, nyomkodás, szorongatás által okozott belapítás, betörés.

BEZÚZÓDIK, (be-zúzódik) ösz. belsz. Erős nyomású, visszahatás érintkezés következtében belapúl. *A lóról leesvén bezúzódott a feje.*

BEZZEG, (1), (bez-igen vagy biz-igen) ösz. isz. Élünk e szóval, midőn valamit erősen, nagyítva bizonyítunk, állítunk, vagy másokat valami nevezetes dologra figyelmeztetünk. *Kár hogy el nem jöttél, bezzeg jól mulattunk. Bezzeg megesett nekem. Bezzeg úgy. Bezzeg az. Bezzeg megadtam, megmondtam, oda beszéltem neki. Bezzeg volt hagyd el hagyd.* Néha gúnyos árnyalatu értelme is van. *No bezzeg, nagy dolog* = no bizony! *Bezzeg nem beszél most oly rátartósan. Bezzeg jó volna most, amit elpazarlottál. Bezzeg elkel most a fekete száraz kenyér is.*

Összetett szó a *bez* (biz, bizon) és *eg* = ig (igen) elemekből. A *z* kettőztetése az állítás, bizonyítás nagyobb nyomatosságát fejezi ki.

BEZZEG, (2), bez-eg vagy bez-ő-eg, bez-ü-eg, bez-v-eg, bez-z-eg) fn. l. BEZZENTŐ.

BEZZEGH, népes puszta Tolna megyében; helyragokkal: *Bezzegh-én, —re, —ről.*

BEZZEGD, előfordul mint helynév 1269-diki oklevélben.

BEZZENT, (bez-ü-en-t vagy bez-v-en-t) áth. m. *bezzent-ett*, par. *—s*, htn. *—ni* vagy *—eni.* Valamely rúgós pecsket, szeget, eszközt gyöngéden illetve, mozgásba hoz, vagyis eszközli, hogy megbillenjen. Leginkább *meg* igekötővel használtatik. *Megbezzenteni a kilincset, a fuvola billentyűjét.* Gyöke a kicsinyes mozgásra vonatkozó *bez = bis* (bizgat) és *pisz* (piszkál). Képzésre hasonló a *rezzent, mozzant, csozzant*, stb. igékhez, V. ö. BEZ.

BEZZENTÉS, (bez-ü-en-t-és vagy bez-v-en-t-és) fn. tt. *bezzentés-t*, tb. *—ek.* Gyönge illetéssel megbillentése valaminek.

BEZZENTŐ, (bez-ü-en-t-ő vagy bez-v-en-t-ő) fn. tt. *bezzentő-t*, tb. *—k.* Rugós pöczök vagy szögecske, vagy más eszköz, mely egyes illetésre vagy megrántásra mozgásba jő. Különösen a puska rugalmas billentyűje, melynek megrántására a felhúzott sárkány lecsapódik. Lágyítva: *bezzentyű*, mint: *fergetyű, tüpörtyű*, stb.

BEZZENTYŰ, l. BEZZENTŐ.

BEZS, BEZSÉG, l. BIZS, BIZSÉG és BEZS EL. V. ö. PÉZS, PÉZSÉG.

BEZS EL! Némely tájakon libát, ludat hajtók nógató szava. Máskép: *vesz el! kucs el!* Néhutt: *hel hel! haja luda!* stb. Hívó szavuk pedig *bi! bi-bi! buri!*

BEZSINDÉLÉZ, (be-zsindéléz) ösz. áth. Zsindellel befödelez, betetőz. *Bezsindelezni a házakat. Okos ember, be kellene zsindelezni a fejét.* Gúnyos km.

BEZSINDÉLÉZÉS, (be-zsindélézés) ösz. fn. Zsindelféle fa- vagy cseréplemezekkel befödelezés.

BEZSÍROZ vagy BEZSIROZ, (be-zsíroz vagy be-zsiroz) ösz. áth. Zsírral beken, bemocskol, beszennyez. *Bezsírozni a ruhát, padlót.*

BI! BI-BI! BIBUS! némely tájakon libahajtók hivó avagy szeliden nógató szava, honnan: *bibuska* = libuska, libácska. A csibéket így hívják: *pi-pi!*

BIA, falu Pest vármegye pilisi járásában; helyragozva: *Biára, Biáról, Bián.*

BIAL, BIALZERGE, l. BIVAL, BIVALZERGE.

BIB, elvont gyök, mely valamely kicsided, apró csucsorodást, csomócskát jelent a *bibe, bibelődik, bibircsó* származékokban. Rokonai a gömbölyűbb hangzóju *bab, bob,* mint a *babó, babrál, boborcsó* szók gyökein. V. ö. PÍP, PIPITÉR, BÚB, PÚP.

BIBA, mezőváros Sopron megyében, helyragokkal: *Bibá-n, —ra, —ról.*

BIBAK, fn. tt. *bibak-ot.* 1) L. BIBASZ. 2) Növénynem az anyahímesek seregéből; bokrétája a magzat fölött öt szirmu; szirmai fölállva kinyilók; pilis nyelve sarkantyútlan; porhona beburkolt, maradandó. Számos fajai vannak. (Epipactis. W.)

BIBARCZFALVA, helység Erdélyben; helyr. *Bibarczfalvá-n, —ra, —ról.*

BIBASZ, fn. és mn. tt. *bibasz-t,* tb. *—ok.* Együgyü fölfogásu, kinek eszéből hibázik valami. Aljas kifejezés, de gyöngédebb mint az ostoba, balgatag, vagy bolond. Olyannak szokás mondani, ki holmi csekélyebb dolgokban ügyetlen, vagy gyermekes eszü. *Te kis bibasz! Hogy lehetsz oly bibasz.* Néhutt *bibaktalan.*

Talán a latin *hebes*-től kölcsönöztetett, valamint a vend nyelvbeli *bébaszt* is. Egyébiránt nem mellőzhetjük a magyar *hibás, hibás* szókkal rokonítást is.

BIBASZT, tt. *bibaszt-ot;* többire l. BIBASZ.

BIBE, (bib-e) fn. tt. *bibét,* tb. *bibék.* 1) A testen kiütődő, kiperzsenő kevessé fájdalmas bibircsó, küteg, vagy szélesb ért. seb, gyermeknyelven: *bibi.* Innen átv. ért. holmi apró baj, kényes, érzékeny rész a testben, melynek illetése fájdalmat okoz, vagy a kedélyre bántólag ható valami. *Jobb lett volna ezt a bibét nem is illetni. Minden napnak megvan a maga bibéje.* Km. *Kiki érzi a maga bibéjét. Eltalálták a bibéjét. Bibéjére tapintottak.* 2) Képesen szólva am. bonyolodott, mintegy csomót képező nehézség. *Itt a dolog bibéje.* 3) A virágokban kis bimbóhoz hasonló porfogó.

Rokonai a kicsinyes csomót jelentő: *bibircs, bimbó, pip, pimpó, pipitér, bób, búb,* és származékaik. Ezen alapfogalomnál fogva hozzá hasonlíthatók a latin *piper,* a román *buba* stb.

BIBECS, l. BÍBICZ.

BIBELŐDÉS, (bib-el-őd-és) fn. tt. *bibelődés-t,* tb. *—ék.* Holmi aprólékos bajokkal, mintegy kis bibét képezőkkel foglalkodás vesződés.

BIBELŐDIK, (bib-el-őd-ik) belsz. m. *bibelődtem, —tél, —ött.* Csekély fontosságu, vagy aprólékféle nehézségekkel, bajokkal, munkával foglalkodik, vesződik. Mondhatjuk tudományos érdekü munkáról is, melynek tárgyát holmi kicsi részletek teszik, milyen a füvészeké, bogarászoké.

Rokon a törzsökkel a francsia *bimbelot,* a német *Bimmel, Bammel.*

BIBER, fn. tt. *biber-t,* tb. *—ék.* Somogy- és Baranyában am. *paprika.* Egy a latin *piper* szóval.

BIBERKÉL, (bib-er-ke-el) gyak. önh. m. *biberkél-t.* Tulajdon ért. testének bibés, fájós részeit ujjaival tapogatja, vakargatja. *Fejében biberkél.* Átv. ért. holmi között ujjaival motozgat, tapogatódzik, piszkálódik. Máskép: *bibirkál, babirkál, babrál.*

BIBÉS, (bib-e es) mn. tt. *bibés-t,* vagy *—et,* tb. *—ek.* Aminek bibéje, azaz kicsi sebe, fájós bibircsója van. *Bibés kés, ujjak.*

BIBETYŰ, (bib-e-tyű) fn. tt. *bibetyü-t,* tb. *—k.* Növénynem a kétfőbbhímesek és fedetlenmagvúk seregéből; bokrétája ásító; felső ajaka két metszésü, egyenes; hímszálai a szirom nyakában lappanganak; bibéje kettő, a felső hengeres, tompa, az alsó hártyaforma. Mint gyógyfüvet köszvény ellen szokták használni. Máskép: tisztesfü. (Siderítis).

BIBI, gyermeknyelven, kis seb, tt. *bibi-t.* Lásd BIBE.

BÍBICZ, hangutánzó fn. tt. *bíbicz-et.* A szalonkák neméhez tartozó vékony lábszáru, fürge szaladásu madárfaj. Máskép: *bébicz, bibucz, libicz, libucz.* Egyezik vele a szintén hangutánzó német *Kíbitz.*

BIBIKRA, (bib-ikra) ösz. fn. A háromhímesek és egyanyások seregéhez tartozó növénynem. (Sesleria. P.) Fajai: *bibos,* és *kék* bibikra.

BIBIRCS, l. BIBIRCSÓ.

BIBIRCSÓ, (bib-ir-cs-ó) fn. tt. *bibircsó-t.* Kis bimbóhoz hasonló küteg, fakadás, pörsenés az emberi bőrön, különösen az arczon. *Pofáját kiverte a borbibircsó.* Néhutt: *biborcsó, boborcsó, buborcsó.*

BIBIRCSÓS, (bib-ir-cs-ó-s) mn. tt. *bibircsós-t,* vagy *—at,* tb. *—ak.* Bibircsókkal kihányt. *Bibircsós orr, arcz.*

BIBIRCSÓSAN, (bib-ir-cs-ó-s-an) ih. Bibircsókkal kihányva.

BIBIRCSÓSODIK, (bib-ir-cs-ó-s-od-ik) k. m. *bibircsósod-tam, —tál, —ott.* Bibircsóféle kütegek, persenések támadnak rajta. *A sok serivástól bibircsósodni kezd az arcza, orra.*

BIBIRKÁL, (bib-ir-ka-al) önh. m. *bibirkál-t.* Motozgat, valakinek fejében keres, gyöngéden vakargat.

BIBIRKÁLÁS, (bib-ir-ka-al-ás) fn. tt. *bibirkálás-t,* tb. *—ok.* Motozgatás, ujjaival játszodozás valamin vagy valamivel.

BIBIRKÉL, l. BIBIRKÁL.

BIBIS, (bib-i-s) l. BIBÉS.

BIBLIA, fn. tt. *bibliát*, tb. *bibliák*. Hellén értelme szerént több könyvek gyüjteményét jelenti. Köz értelemben, az ó és új szövetségi *szentirás* összege. *Zsidó biblia, keresztény biblia. Eredeti nyelven irt, forditott biblia. Bibliát forgatni; bibliát magyarázni. Biblia is csak hat betüből áll.* Km. *Paraszt ember bibliája a Hiszekegyisten.* Km.

A hellén nyelvből kölcsönzött szó, de megjegyzendő, hogy *biblia* hellénül többesben áll, a magyar elsajátitásban pedig egyes számnak vétetik.

BIBLIAI, (biblia-i) mn. tt. *bibliai-t*, tb. —*ak*. Bibliába, vagy bibliából való, bibliára vonatkozó. *Bibliai példabeszédek, bibliai igazságok, bibliai jövendölések.*

BIBLIATÁRSASÁG, (biblia-társaság) ösz. fn. Társulat, mely a biblia olcsó kiadására, s minden nyelven a keresztények között terjesztésére szövetkezett. *Londoni bibliatársaság.*

BIBOLA, (bib-ol-a) fn. tt. *bibolát*. Fürt, rojt, lógó czifraság. Székely szó.

BIBOLYA, l. IBOLYA.

BÍBOR, BIBOR, fn. és mn. tt. *bíbor-t*, tb. —*ok*. Bársonynemü finom veres szövet, s mint hajdan ritkasága miatt drága kelme átv. ért. jelent fejedelmi jelmezt, méltóságot. *Bíborba öltözni. Bíborban járni. Bíborban született Constantin.* „Egy néminemü kazdag ember, ki öltözik vala bársonba és bíborba.“ Münch. cod. Mint melléknév jelent ily kelméből valót. *Bíbor palást.*

A nyelvészek azt tartják, hogy a latin *purpura* vagyis a hellen πορφύρα szóból kölcsönöztetett, ezt ismét πῦρ (magyarul *pir*) gyöktől származtatják.

BÍBORAJAK, (bíbor-ajak) ösz. fn. Költői képes kifezéssel jelent bíborszinü és finomságu szép piros ajakat.

BÍBORBOGÁR, (bíbor-bogár) ösz. fn. Piros, bíborszinü bogár.

BÍBORCSIGA, (bíbor-csiga) ösz. fn. Kettős tekenőjü hegyes csigafaj. (Pinna. L.)

BIBORCZ, (1), személynév, tt. *Biborcz-ot*. Tiburtius.

BIBORCZ, (2), SZENT—, falu Vas megyében; helyr. *Biborcz-on*, —*ra*, —*ról*.

BIBORCSIGARÁK, (bibor-csiga-rák) ösz. fn. Apró faju rák, mely a biborcsiga tekenőjébe bujik s azt bizonyos tengeri hal ellen oltalmazza.

BIBORCSÉK, (bib-ir-cs-ék) tt. *biborcsék-ot*. Tájdivatos szó; l. BIBIRCSÓ.

BIBORDI, (bibor-di) fn. tt. *bibordi-t*, tb. —*k*. Bíborszinü, piros bogárfaj.

BÍBORKÖNTÖS, (bíbor-köntös) ösz. fn. Bibor szövetből készitett köntös.

BÍBORKA, l. BIBORBOGÁR.

BIBORLÉGY, (bibor-légy) ösz. fn. Biborszinü vörös légy.

BÍBORNOK, BIBORNOK, (bíbor-nok) fn. tt. *bibornok-ot*. A római anyaszentegyházban a pápa után következő legelőkelőbb főpapok czim- és rangneve, kik, a pápa tanácsát képezik, és a szent collegium tagjai. *(Cardinalis). Püspök-bíbornok; áldozár bíbornok; diaconus bíbornok. Főmagasságu bíbornok.*

BÍBORNOKI, (bíbor-nok-i) mn. tt. *bíbornoki-t*, tb. —*ak*. Bíbornokot illető, arra vonatkozó. *Bíbornoki kalap, palást; bíbornoki méltóság.*

BÍBOROS, BIBOROS, (1), (bíbor-os) mn. tt. *biboros-t*, vagy —*at*, tb. —*ak*. Biborral ékesitett, biborba öltözött. *Bíboros fejedelem, biboros főpap.*

BÍBOROS, BIBOROS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *bíboros-t*, tb. —*ok*. l. BÍBORNOK.

BÍBOROZ, BIBOROZ, (bíbor-oz) áth. m. *bíboroz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*s*. Biborba öltöztet, biborral ékesít.

BÍBORPIROS, (bíbor-piros) ösz. mn. Biborszinü; olyan pirossággal biró mint a bíbor. *Bíborpiros virág; bíborpiros ajak.*

BÍBORRUHA, (bíbor-ruha) ösz. fn. Általán bíbor kelméből készített öltözék, bíborköntös, bíborpalást, stb.

BÍBORSZÍN, (bíbor-szín) ösz. fn. Piros szín, milyen a bíboré. Melléknévül is használtatik. *Bíborszín palást. Bíborszín ajkak.*

BÍBORSZINŰ, (bíbor-szinü) ösz. mn. Aminek biborszine van; biborszinre festett. *Bíborszinü bogarak, legyek. Bíborszinü szövet, öltözék.*

BIBUCZ, fn. tt. *bibucz-ot*. L. BIBICZ.

BIBUSKA, tt. *bibuská-t*; libácska. V. ö. BI.

BICSAK, fn. tt. *bicsak-ot*. Általán csekélyebb értékü, gömbölyü nyelü kés, melynek pengéjét a nyélbe lehet tenni, csukni, másképen: *bicska*, tréfás gúnynyelven: *békanyúzó. Sárga-, piros nyelü bicsak. Igen feni a bicsakját. Úri bicsak, fa nyele* = urat játszani akaró, de szegény külsejü, öltözetü. Km. *Legrádi bicsak.* „Ha előtalálod, tied lesz kobakom, önnal jól megrakott légrádi bicsakom.“ Faludi. *Fehérvári bicsak. Madi bicsak*, melyet gúnyadoma szerint a madiak (Csalóközben) elvetettek, hogy többet teremjen. *Bicsakkal faragni, enni. Belétörött a bicskája.* Km.

Elemezni másmás szempontból kiindulva különféleképen lehet. Származtatható a *becsuk becsukó* szótól minthogy főjegye az hogy becsukható. Vagy a *ficsak, ficsam* szóval rokonitható, mennyiben csukló természeténél fogva ideoda ficzamlik, honnan: *bicsaklik, kibicsaklik* am. sarkából, forgójából kificzamodik. Vagy végre betüátétellel am. *bikcse, bökcse* (Szabó Dávidnál csakugyan *bicske*), mint *szökcse szöcske*. Török nyelvben *bicsak* (bycsak), máskép *csaky* másnemü kést is jelent, pl. *kalembycsak* tollkés, *szakalbycsak* borotva, *bycsakcsi* késcsináló. Ugyanezen nyelvben *bics-mek* ige am. rágni, kaszálni. Az uigur nyelvben szintén előfordúl *bicsak*. A magyar *bök* is kétségtelenül rokon a mélyhangú *vág* szóval, azonban mindig figyelmet érdemlő marad az, hogy a magyar *bicsak* nem akárminő, hanem csak becsukó kést jelent. Különbözik: *bicskia.*

BICSAKLIK, (bicsak-l-ik) k. m. *bicsakl-ott*, htn. —*ani*. Tulajdonképen, bicsak módjára csukódik, vagy hátra fesztil, mint a rosz bicsak. Átv. ért. hanyatlik,

hátra dől, nem jól mozog, fordúl. *Kibicsaklott a nyelve*, azaz elhibázta, elvétette a szót. *Öreg a legény, már bicsaklik.* Km. Csangósan ejtve: *biczaklik*, vagy némely szójárások szerént *biczeklik* minélfogva rokonai *ficzamlik, ficzaklik, biczeg.*

BICSAKOL, (bicsak-ol) áth. m. *bicsakol-t.* Bicsakkal roszúl metsz, vág, öl. *Megbicsakolni valakit. Bizonyos megyében a házi adót megbicsakolták. Megbicsakolja magát*, jobban: *megbikacsolja magát.*

BICSÉRD, falu Baranyában; helyr. *Bicsérd-én, —re, —ről.*

BICSKA, fn. tt. *bicskát*, tb. *bicskák.* Vékonyhangon Baranyában: *bicske.* 1) L. BICSAK. 2) A csizmaziák széles pilingáju horgas kése, melylyel a bört metélik, s mely csuklóra nem jár. Máskép: *bicskia.*

BICSKAHAL, (bicska-hal) ösz. fn. Hegyes éles orru halnem, melynek faja a garda is (karda, kardos). (Cyprinus cultratus).

BICSKÁS, (bicska-as) fn. tt. *bicskás-t*, tb. *—ok.* Zsebtolvaj, ki a zsebeket, kivált vásári tolongásban, bicskával felmetszi. Hiresek voltak egykor a szegedi bicskások.

BICSKE, (1), tt. *bicské-t.* L. BICSKA.

BICSKE, (2), mezőváros Fehér vármegyében és *Tápjó-Bicske* falu Pest vármegyében; helyr. *Bicské-re, —ről, —n.*

BICSKIA, fn. tt. *bicskiá-t.* Csizmaziakés, lásd BICSKA 2).

BICZ, elvont gyök, honnan *biczég, biczczen, biczczent*, és származékaik eredtek. Jelent kisebb nemü ideoda ingadozó mozgást, midőn a mozgó test súlyegyeni pontjától kissé félre, vagy előre hajlik, hajladozik. Legközelebbi rokona *ficz*, mint a *ficzam, ficzamít, ficzamodik* származékok gyöke, továbbá: *biz*, honnan *bizgat*, s a *b* előtét nélküli: *iz, icz*, mint az ikerített *izegmozog, iczegbiczeg* mutatják.

BICZA, (bicz-a) fn. tt. *biczát.* Baranyai tájnyelven jelenti a szőlő kacscsát, indáját. Talán görbére hajló, kacskaringós tulajdonságánál fogva a félre mozzanásra vonatkozó *bicze, biczeg* szókkal egy eredetü.

BICZAKLIK, l. BICSAKLIK.

BICZCZEN, (bicz-ü-en, bicz-v-en) önh. m. *biczczen-t.* A súlyegyent féligmeddig vesztve félre hajlik, félre billen. *Biczczen a szunydikáló feje. Biczczen a mérleg serpenyője*, midőn fel vagy alá mozzan. Igekötőkkel: *megbiczczen, elbiczczen.* V. ö. BICZ, gyök.

BICZCZENÉS, (bicz-ü-en-és, bicz-v-en-és) fn. tt. *biczczenés-t*, tb. *—ék.* A mozzanás, illetőleg súlyegyenveszték neme, midőn valami biczczen.

BICZCZENT, (bicz-ü-en-t, bicz-v-en-t) áth. m. *biczczent-ett*, par. *—s*, htn. *—eni*, vagy *—ni.* A súlyegyen pontján álló testet kis mozzanásba hozza, megbillenti, vagyis eszközli, okozza, hogy biczczenjen. Igekötőkkel: *megbiczczent, félrebiczczent.* Különösen, *fejével biczczenteni* am. szunnyadólag, vagy intőleg, jeladólag fejét előre és lefelé mozzantani.

BICZE, (bicz-e) mn. tt. *biczét*, tb. *biczék.* Aki biczegve, sántikálva lép, vagy ami ideoda könnyen biczczen. Átvetve és *k* toldalékkal egy jelentésü vele *csibak*, s rokona az erősebb biczczenésü *ficsa.*

BICZÉG, (bicz-ég) önh. m. *biczég-tem, —tél, —ett.* A súlyegyen pontján ingadozva áll, vagy mozog. *Biczeg az asztal, melynek lábai egyenetlenek; biczeg a sánta ember. Iczeg-biczeg.* V. ö. ILLÉG-BILLÉG, IZÉG-MOZOG.

BICZÉGÉS, (bicz-ég-és) fn. tt. *biczégés-t*, tb. *—ék.* Ideoda ingadozás. *Bölcsőbiczegés, teknő biczegése, ladikbiczegés.* V. ö. BICZÉG.

BICZÉGET, (bicz-ég-et) önh. és áth. m. *biczéget-tem, —tél, —ett.* 1) Folyvást, ismételve biczeg; a súlyegyen pontja körül ingadoz. 2) L. BICZEGTET.

BICZÉGTET, (bicz-ég-tet) áth. m. *biczégtet-tem, —tél, —ett.* Biczegő állapotba hoz. *Asztalt, széket biczegtetni.*

BICZÉGTETÉS, (bicz-ég-tet-és) fn. tt. *biczégtetés-t*, tb. *—ék.* Biczegő állapotba hozás.

BICZEKLIK, l. BICSAKLIK.

BICZÉR, (bicz-ér) fn. tt. *biczér-t*, tb. *—ék.* Molyférgek egyik faja. Talán rágás közti folytonos mozgásától kapta nevét.

BICZÉRÉG, (bicz-ér-ég) önh. m. *biczérég-tem, biczérégtél*, vagy *biczérgettem, biczérgéttél, biczérgett*, htn. *—ni* vagy *biczérgeni.* Ideoda ingadoz; folytonos mozgásban van. *Iczérég biczérég.*

BICZÉRGÉS, (bicz-ér-ég-és) fn. tt. *biczérgés-t*, tb. *—ék.* Ideoda izgadozás.

BICZÉRTÉS, (bicz-ér-t-és) mn. tt. *biczértés-t*, vagy *—et*, tb. *—ek.* Sántikáló, máskép átvetve: *czibértés*, vagy *csipértés.*

BICZKÉCZE, (biczke-cze) fn. tt. *biczkéczét.* Pöszméte, biszke, piszke, egres. A *piszke* vagy *biszke* szóból van elcsavarítva, *cze* kicsinyítő járulván hozzája. V. ö. PISZKE.

BICZKÉL, BICZKÖL, (bicz-k-él vagy bicz-k-öl) Palóczosan am. szunydikálás közben fejét bólogatja, biczegeti. *A szentegyházban is a szorosmisén* (nagymisén) *csak biczköl.* Szeder F. a palócz szójárásról.

BIDÉS, tájéjtésileg és régiesen, *büdös*, helyett.

BIG, elvont gyöke *biga, bige, bigecs* szóknak. Jelentésére nézve rokon az önálló *bog* szóval, és a *bokor*-nak *bok* gyökével. V. ö. BIGE. 3).

BIGA, (big-a) fn. tt. *bigát*, tb. *bigák.* Földi apró csiga, rétegesen öszvevont, világos és töredékeny héjjal. Alakjára nézve a postasíphoz hasonló. A *csiga* szóval ikerítve: *csigabiga.* A *boga* szónak kicsinyített módosítványa. V. ö. CSIGA.

BIGE, (big-e) fn. tt. *bigét*, tb. *bigék.* 1) Erdők alján tenyésző apró bokorfaj, harasztos cserje. Innen származott: *bigecs*, mely némely alföldi tájakon fiatal csemetékből bokrokból álló ligetet, különösebben ilyen gyümölcsöst jelent. 2) Tekeredett apró szarvu ökör neve, mélyhangon: *buga*, melyet néhutt, nevezetesen túl a Dunán, *csirá*-nak neveznek. *Hajsz Bige.* 3) l. PIGE.

A két első pont alatti értelemben nem egyéb, mint a mély hangú *boga buga* és *bok*(or) felhangu modósít-

ványa. Rokonúl tekinthető *vág* ige is, a honnan *bige* am. vágott vagy csonkított liget, és csonkított szarvú ökör.

BIGEBECZŐ, (bige-becző) ösz. fn. Növénynem a kétfőbbhímesek és magrejtősök seregéből. (Bignonia, Bignon nevű növenyészetpártolótól). Némely fajai: *Trombita b.* (B. Catalpa) *Kék b.* (B. coerulea) A fák osztályába tartozik.

BIGECS, (big-ecs) fn. tt. *bigecs-et*, tb. *—ek*. L. BIGE. 1).

BIGEJAZMIN (bige-jasmin) ösz. fn. Apró cserjés jazmin. V. ö. JAZMIN.

BIGENÖVÉNY, (bige-növény) ösz. fn. Általán mindenféle cserjés, harasztos, bokros növény.

BIGÉZ, (big-e-ez) önh. m. *bigés-tem*, *—tél*, *—ett*. Bigével, vagy máskép pigével, azaz apró pálczikákkal játszik; pinczkez, pilinczkez.

BIGY, BIGYGY, elvont gyök, melyből *bigyeg, bigyereg, bigygyen, bigygyeszt* származnak. Jelenti a testnek gyönge függését s rokon *függ* szóval és *fity* gyökkel (fityeg igében).

BIGYGYEN, (bigy-ü-en) önh.m. *bigygyen-t*. Könnyeden valahová oda függeszkedik, féligmeddig oda ragad valamihez. *Alsó ajaka a felsőhöz bigygyen.*

BIGYGYENÉS, (bigy-ü-en-és) fn.tt. *bigygyenés-t*, tb. *—ek*. Valahová gyöngén függeszkedés.

BIGYGYESZT, (bigygy-esz-t) áth. m. *bigygyeszt-—ett*, htn. *—ni* vagy *—eni*. Csak imígy-amúgy oda akaszt, oda kapcsol, felfüggeszt. *Kis kendőt bigygyeszt a nyakára. Ajakát bigygyeszti*, azaz feltolja.

BIGYGYESZTÉS, (bigygy-esz-t-és) fn. tt. *bigygyesztés-t*, tb. *—ek*. Gyöngén odaakasztás.

BIGYÉG, (bigy-ég) önh. m. *bigyég-tem*, *—tél*, *—ett*. Fityeg, lóg, könnyen oda vetve, oda akasztva csaknem leesik. *Az érett alma, körte már csak bigyeg az ágon.*

BIGYÉGÉS, (bigy-ég-és) fn. tt. *bigyégés-t*, tb. *—ek*. Fityegés.

BIGYÉRÍT, BIGYERIT, (bigy-ér-ít) áth. m. *bigyerít-ett*, htn. *—ni* vagy *—eni*. Imígy-amúgy felakaszt, felfüggeszt, feltol. *Ajakát bigyeríti.*

BIGYERÍTÉS, (bigy-er-ít-és) fn. tt. *bigyerítés-t*, tb. *—ek*. Könnyüded felfüggesztés.

BIGYMA, (bigy-ma) fn. tt. *bigymát*. Kórtani ért. függeforma kinövés a bőrön, mely vékony szárón a testhez bigygyed, máskép: *függöly*. Képzésre olyan mint *fityma*.

BIHAR, megye és mezőváros. Mint megye, nagyságára nézve első az országban. Mint mezőváros helyragokkal: *Bihar-on, —ra, —ról.*

BIJAL, tájdivatos, *bial* vagy *bival* helyett.

BIK, (1), elvont gyöke *bika* szónak, mely ugyanaz a *bök* avagy *bög* gyökkel.

BIK, (2), fn. l. BÜKK.

BIKA, (bik-a) fn. tt. *bikát*, tb. *bikák*. Azon hasított körmü baromnemüek hímje, melynek nőstényét *tehénnek* hívják. *Bivalbika, szarvasbika, őzbika* (bakőz). Szorosan véve a közönséges tehenek hímje, mely herélt állapotban: *tinó, ökör. Magyar bika, svájczi bika, söre, csira bika. Vastag nyaku, vömök fejü, hosszu derekú bika. Város, falu bikája*, átv. gúnyos ért. csapodárkodó fajtalan ember. *Vad, öklelős, bömbölő bika. Bög, mint a bika.* Km. *Öklelős bikának széna a szarván.* Km. *Bika alatt is borjút keres.* Km. *Tátos bika*, a népmesékben.

Némelyek szerint öklelős tulajdonságánál fogva am. *bökő*, s hasonló hozzá *bak*, pl. kecskebak. Mások szerint = *bégő, bögő*, honnan átv. ért. *bölömbika, vagy vízi, nádi bika* jelent bika módjára bögő gémfajt. Egyébiránt számos nyelvekben találtatnak rokonai, ilyenek a latin *vacca, vagio, mugio*, hellen *μύκω, βοῦκός*, német *mucken*, szanszkrit *bukk* (bég, bög), honnan: *bukkasz, bukká* (bak, kecske), szláv *bik, bika, bujak*, török *bugha*, továbbá az ajakhang elhagyásával szinte a szanszkrit *ghu* (bög), *ukszan* (ökör), török *öküz*, magyar *ökör*, német *Ochs*, mongol *uker*, stb. V. ö. ÖKÖR.

BIKAÁLDOZAT, (bika-áldozat) ösz. fn. Az ó testamentomban, és több pogány népeknél divatozott vallási szertartás, mely a többi áldozatok között legnemesebbnek tartatott, midőn választott szép bikát öltek meg, s némely részeit megégették, a többit pedig ellakmározták. Jupiter tiszteletére bikát áldoztak a görögök és rómaiak.

BIKABÉR, (bika-bér) ösz. fn. L. BIKAPÉNZ.

BIKABORJU, (bika-borju) ösz. fn. Kis szopós bika, melynek még szarvai nincsenek, vagy csak most kezdenek bújni. Ha kiherélik, *tinóborjú* lesz belőle.

BIKÁCS, több helység neve; helyr. *Bikács-on, —ra, —ról.*

BIKACSÉK, BIKACSÖK, (bika-csék vagy bika-csök) ösz. fn. A bikának nemző vesszeje, mely megszáradva sajtógúzs és korbács gyanánt használtatik. *Elverték a gyereket bikacsékkel.* Egyezik vele a török *bugha siki.*

BIKACSOL, (bik-a-cs-ol) vh. (bikacsolja magát), mult. *bikacsol-ta* magát. Makacskodik. *Megbikacsolja magát.* Máskép: *bakacsol*, azaz *makacsol.*

BIKÁCZA, falu Közép-Szolnok megyében; helyragokkal: *Bikácsá-n, —ra, —ról.*

BIKÁD, falu Tolna megyében; helyr. *Bikád-on, —ra, —ról.*

BIKAFALVA, helység Erdélyben, Udvarhely székben; helyr. *Bikafalvá-n, —ra, —ról.*

BIKAHAJSZ, (bika-hajsz) ösz. fn. 1) A bikáknak egymás elleni hajszolása, a végett, hogy a legerősebb és legbátrabb kitüntessék. 2) Különös mulatság a spanyoloknál, midőn a bikákat részént egymás ellen, részént azeléndekekkel, vagy erős vívókkal ereszték összve, verekedés végett.

BIKAHARCZ, (bika-harcz) l. BIKAHAJSZ.

BIKAI, (bik-a-i) mn. tt. *bikai-t*, tb. *—ak*. Bikára tartozó, vonatkozó; bikához hasonló. *Bikai erő, bősültség.*

BIKÁLKODIK, (bik-a-al-kod-ik) k. m. *bikálkod-tam, —tál, —ott.* Bika módra viseli magát, bujálkodik.

BIKAL, több helység neve Magyarországon és Erdélyben (MAGYAR—, OLÁH—); helyr. *Bikal-on, —ra, —ról.*

BIKAÖLŐ, (bika-ölő) ösz. fn. Vívó személy, ki a bikaviadalban győztes, ki bikát öl a bikahajszban.

BIKAPÉNZ, (bika-pénz) ösz. fn. Pénz, mely a bika hágásáért adatik a tehén birtokosától. Átv. ért. azon díj, melyet férfi fizet az általa megejtett nőszemélynek.

BIKASÁG, (bik-a-ság) fn. tt. *bikaság-ot.* Bikatulajdonság; tulságos hajlam a nemző ösztön kielégitésére, fajtalanság

BIKÁSDI, (bik-a-as-di) fn. tt. *bikásdi-t.* Gyermeki játék neme, midőn az öklelődző bikákat utánozzák. Képzésre olyan mint: *lovasdi, katonásdi,* stb.

BIKAVIADAL, (bika-viadal) ösz. fn. 1) Az egymás ellen felbőszült, egymással versengő bikák küzdelme, öklelődzése. 2) L. BIKAHAJSZ.

BIKCZIS, (bikczi-s) mn. tt. *bikczis-t,* tb. *—ek.* Fecsegő, locsogó, ikerítve: *ikczis-bikczis.*

BIKECZ, (bik-ecz vagy bik-hecz) fn. tt. *bikecz-et.* Hitvány nyomorult pökhendi ficzkó, aki kicsin létóre hetvenkedik, hányakodik máskép: *bikfics.* Eredetre egy a maga nemében kicsit jelentő *bige* szóval = *bigecz.*

BIKFALVA, helység Erdélyben a Sepsi székben; helyr. *Bikfalvá-n, —ra, —ról.*

BIKFICZ, l. BIKECZ.

BIKIS, falu Krassó megyében; l. BÜKÖS és BÜKKÖS.

BIKÓ, helynevek Szathmárban (PAP—) és Erdélyben; helyr. *Bikó-n, —ra, —ról.*

BIKK, l. BÜKK.

BIKLA, fn. tt. *biklát,* tb. *biklák.* Somogy és Baranyában pendelyszabásu, ezerránczos vászonszoknya.

Valószinű, hogy *pendely* és *bikla* az elrontott eredeti *ingal* szóból alakultak. Tudniillik, ahol még a hosszu női ing nincs divatban, ott a testet közvetlenül takaró fehérruha két darabból áll, a felső csipőig ér, s *féling,* vagy *feling* (felső ing) a neve, a csipőtől bokáig nyuló szoknyaforma pedig a székelyeknél ma is *ingal,* vagy *ingalj. Ingal*-ból vékonyhangon lesz: *ingel,* mint *fejal*-ból (vánkos) lett *fejel* pl. a Nyitravölgyén, és másutt; *p* előtéttel: *pingel,* s innen: *pindely, pendely, pintöl, pöntöly.* Más részt, t. i. a somogyiak és baranyaiak alakítása szerint, *ingal*-ból lett szintén ajakbetűs előtéttel: *bingal,* innen átvetve, *bingla,* könnyebb kiejtés végett az *n*-et elhagyva: *bigla, bikla.* Egyébiránt a hasonló hangzatu hellen *κυκλάς* és latin *cyclas* szintén kerekded szabásu nőruhát jelentenek.

BIKMAKKOL, (bik-makkol) ösz. önh. Székely tájszó, am. akadozva, hímelvehámolva beszélni, magát mentegetni.

Talán átv. értelmü szó a bükfák makkjain rágicsáló s csámcsogó sertések szokásától, mennyiben az akadozó beszédüről szoktuk mondani, hogy csámcsogva beszél.

BIKSZÁD, BÜKSZÁD, több helység neve Magyarországon és Erdélyben; helyr. *Bikszád-on, —ra, —ról.*

BIKSZÖGH, falu Gömörben; helyr. *Bikszögh-ön, —re, —ről.*

BIL vagy BILL, elvont gyökök, melyekből *biling, billeg, billen, billent* és származékaik eredtek. Alapérteményök kicsinyes ideoda ingó, lengő, biczczenő mozgalom. Rokonaik: *bel, böl,* a *bellöke* és *bölcső* származékokban, továbbá a vastaghangu s ennélfogva élénkebb mozzanatu *pil,* vagy *pill, vil* vagy *vill,* melyekből *pillant, pillangó, villog, villám* eredtek. Jelentenek lógó, lefüggő mozgást is. Rokonuk a szanszkrit *vail, vaill* (mozdít, fordít), a hellen *ἑιλέω,* stb.

BILAK, falu Erdélyben, Doboka megyében; helyr. *Bilak-on, —ra, —ról.*

BILCSIRTA, l. BARÁZDABILLEGETŐ. Elemei: a *billeg* gyöke, *bil,* és a *csir* hangutánzó = billegő és csiregő, csiripoló.

BILICZ, KIS—, NAGY—, faluk Nyitra megyében; helyr. *Bilicz-en, —re, —ről.*

BILINCS, fn. tt. *bilincs-et,* tb. *—ek.* Lábakra és kezekre vert láncz, milyet a rabok viselnek. *Bilincset verni valakire,* vagy *bilincsbe, bilincsre verni. Bilincsben járni. Bilincset viselni, csörgetni. Leverni a bilincset.* Átv. ért. ránk erőszakolt akadály, erkölcsi kényszer, mely a szabad működést korlátozza. *Lerázni a czélszerütlenné lett régi intézmények bilincseit.*

Homályos eredetü szó. Talán a tagokon *billegő, fityegő* tulajdonságától vette nevét? Egyébiránt a szláv nyelvekben is van *blinkáts, blintsák.*

BILINCSÉL, (bilincs-él) áth. m. *bilincsél-t.* Bilincsre ver, fogva tart, leköt. Igekötőkkel: *lebilincsel, megbilincsél.* V. ö. BILINCS.

BILINCSÉLÉS, (bilincs-él-és) fn. tt. *bilincselés-t,* tb. *—ek.* Bilincsre verés.

BILINCSÉS, (bilincs-és) mn. tt. *bilincsés-t,* vagy *—et,* tb. *—ek.* Bilincscsel terhelt, bilincsbe zárt, bilincset viselő. *Bilincses sáncrabok, várfoglyok.*

BILINCSÉZ, áth. m. *bilincsés-tem, —tél, —ett.* L. BILINCSÉL.

BILING, (bil-ing) fn. tt. *biling-et,* tb. *—ek.* Kicsided, szőlőfürt, vagy apró szőlőfaj, a szedők által elhagyott fürtöcske. Balatonmelléki szó, közösebb névvel némely dunai vidéken *böng,* a tiszai s hegyaljai vidéken pedig: *filleng.*

Eredeti jelentésénél fogva: kis billegő, fityegő, persául *birigh* (racemus uvae).

BILINGÉRÉZ, (bil-ing-ér-éz) áth. m. *bilingérész-tem, —tél, —ett.* Szedés után elmaradt fürtöket, bilingeket keresgél; böngész. Balatonmelléki szó. Néhol: *mezgerel, lécskál, körész.*

BILINGÉRÉZÉS, (bil-ing-ér-éz-és) fn. tt. *bilingérészés-t,* tb. *—ek.* A szedők után elmaradozott szőlőfürtök keresgélése; böngészés, mezgerelés, lécskálás.

BILINGÉS, (bil-ing-és) mn. tt. *bilingés-t,* vagy *—et,* tb. *—ek.* 1) Amin biling vagy bilingek vannak.

Bilinges tőke. 2) Szőlőbilinghez hasonló bogyóju. *Bilinges cserje, fagyalfa.*

BILIZNA, (néhutt: *velizsnek*), l. BÉLÉZNA.

BILL, elvont gyök, melynek értelme kicsinyes, könnyü, lengeteg, fityegő mozgás, származékai: *bille, billeg, billeget, billen, billent* stb. Mélyhangon *ball* (*ballag, ballagcsál* stb. szókban). V. ö. BIL.

BILLE, (bill-e) fn. tt. *billét*, tb. *billék*. Kis fiúk szeméremvesszeje, másképp: *bögyörő, pöcs*. Különben mondják a felnőttek férfitagjáról is. V. ö. BILL, gyök.

BILLEG, (1), BILLOG, tájszó, l. BÉLYEG.

BILLEG, (2), BILLEGH, népes puszták Komárom és Szala megyékben; helyr. *Billeg-én, —re, —ről.*

BILLÈG, (bill-ég) gyak. önh. m. *billèg-tem, —tél, —ett.* 1) Súlyegyeni pontjától elhajolva könnyed mozgással ideoda ingadoz, hajladozik. *Billeg a sülvegbe tüzött toll, midőn a szellő lengeti. Billegnek a mérőserpenyők.* 2) Testét kényelmesen, könnyeden ideoda hajtogatva, mozog, lépdegel. *Billegve járni a czárdást, a lassumagyart.* Ikerítve: *illeg-billeg. Juhászlegény furulyál, illegbilleg, meg megáll.* Népdal. V. ö. mély hangon: BALLAG.

BILLÉGÉNY, (bill-ég-ény) fn. tt. *billégény-t*, tb. *—ék*. Magas vékony lábszáru kis madárnem, mely aránylag hosszu farkát szüntelen billegeti. Szokott népies nyelven: barázdabillegető. (Motacilla). A vadászok így nevezik a szarvas farkát is.

BILLÉGÉS, (bill-ég-és) fn. tt. *billégés-t*, tb. *—ék*. Könnyüded, ideoda ingadozó hajladozás.

BILLÉGET, (bill-ég-et) áth. m. *billéget-tem, —tél, —ett*. Ideoda mozgat, ingadoztat, lenget. *Sípot, furulyát billeget, vagy inkább, ujjait billegeti rajtok. Farkát billegeti. Róka farkát billegeti, násznagy akar lenni.* (Vőféli vers). *Füleket billegetni. Hát miért nem billegeted a füledet?* km. azaz, miért nem szólsz, miért nem mondod, mit akarsz?

BILLÉGETÉS, (bill-ég-et-és) fn. tt. *billégetés-t*, tb. *—ék*. Gyöngén mozgatás, ingatás, lengetés.

BILLÉGETŐ, (1), (bill-ég-et-ő) mn. tt. *billégető-t*. Aki vagy ami valamit billeget.

BILLÉGETŐ, (2), (bill-ég-et-ő) fn. tt. *billegető-t*. 1) Billegény, barázdabillegető. 2) Hat lyuku síp, milyet a pásztorok használnak.

BILLÉGTET, (bill-ég-tet) áth. l. BILLÉGET.

BILLÉGTETŐ, fn. tt. *billegtető-t*; l. BILLÉGÉNY.

BILLEN, (bill-en) önh. m. *billen-t*. Egyik oldalról másikra egyet hajlik; alulról fel, vagy felülről lefelé mozzan. *Billen a mérleg serpenyője, billen a kocsi. Felbillen, lebillen, elbillen, megbillen.*

BILLENCS, (bill-en-cs) fn. tt. *billencs-ét*. Lásd BILLÉGÉNY.

BILLENÉS, (bill-en-és) fn. tt. *billenés-t*, tb. *—ék*. Egyszeri könnyü meghajlás, mozzanás.

BILLENGET, (bill-en-g-et) áth. m. *billenget-tem, —tél, —ett*. Többször vagy folytonosan billent.

BILLENGETÉS, (bill-en-g-et-és) fn. tt. *billengetés-t*, tb. *—ék*. Többszöri billentés.

BILLENT, (bill-en-t) áth. és önh. *billent-ett*, htn. *—ni*, vagy *—eni*. Úgy érint, vagy mozdít valamit, hogy billenjen. *Billenteni a bölcsőt*, vagy *bölcsőn. Fülét billenteni, farkát billenteni. Kicsit vagy nagyot billenteni valamin.*

BILLENTÉS, (bill-en-t-és) fn. tt. *billentés-t*, tb. *—ék*. Billenésre mozdítás.

BILLENTYŰ, (bill-en-tyű, bill-en-t-ő) fn. tt. *billentyű-t*. 1) Csapó, csaptató, mely nyomás által felnyilik, felszáll. *Síp billentyüje. Puska billentyüje. Tőr, kelepcze billentyüje.* 2) Az orgonán, és zongorán azon fa vagy csontszegek, melyek az ujjakkal megérintve vagy nyomatva az illető húrokat vagy sípokat hangoztatják. *Orgonabillentyü, zongora-, fuvolya billentyüje.* 3) A boncztanban, az erek falain találtató hártyának megkettőztetése, mely billegőleg majd az edények falaihoz simul, majd pedig visszamenőleg az edény falától eltávozik.

Azon *tyű tyú* képzőjü szók osztályába tartozik, melyek eredetileg igenevek: *billentyü* = *billentő, fergetyü* = *fergető, pattantyú* = *pattantó, szivatyú* = *szivató* stb. l. —TYÚ, —TYŰ, képző.

BILLENTYŰZ, (bill-en-tyü-öz) áth. m. *billentyüz-tem, —tél, —ött*. 1) Billentyüket nyomogat. 2) Az illető eszközt, hangszert billentyükkel ellátja, felkészíti. *Orgonát billentyüzni. Sípot, trombitát billentyüzni.*

BILLENTYŰZÉS, (bill-en-tyü-öz-és) fn. tt. *billentyüzés-t*, tb. *—ék*. Billentyünyomogatás. Billentyüvel felkészitès, felszerelés.

BILLENTYŰZET, (bill-en-tyü-öz-et) tt. *billentyüzet-ét*. Valamely hangszer billentyüinek összvege, egész fölszerelménye a billentyükkel.

BILLICZ, puszta Nyitra megyében; helyragokkal: *Billicz-én, —re, —ről.*

BILLIKOM, (a latin *poculum* vagy *pocillum* szóból látszik kölcsönzöttnek, honnan a franczia *bocal*, német *Pokal*, török *bukal* is); fn. tt. *billikom-ot*. Üvegből vagy valamely fémből, mint ezüstből, aranyból stb. készült nagyobbszerü ivó eszköz. „És az arany billokomban ó somlyai csillogott.“ Kisfaludy S. A perzsában is előfordul *buluk* és *bulutak* (poculum vino bibendo). Némelyek a német *willkommen* szóból akarják származtatni. L. SERLEG.

BILLOKOMOZ, (billikom-oz) önh. m. *billikomoztam, —tál, —ott*. Billikomból iszogat. Olyan, mint: *pokaras*. L. SERLEGÉZ.

BILLING, l. BILING.

BILLIÓ, számnév, tt. *billió-t*, tb. *—k*. Ezerszer ezer millió, vagy milliószor millió.

Újabbkori latin szó, összevonva *bis millio*-ból, *millió* pedig *mille* (ezer) szóból eredett.

BILLIÓNYI, (billió-nyi) mn. tt. *billiónyit*, tb. *—ak*. Billióra menő sokaságu, számu.

BILLSZELEP, (bill-szelep) ösz. fn. A billentyűvel ellátott fuvó hangszerek szelelő lyuka. (Klappenventil). Nem nagyon divatos.

BILÓK, előfordul II. András magyar király arany bullájában (bilochi), némelyek szerint am. *birók* vagy *birák*, mások szerint *bélyeges*, *bilyogos* helyett.

BILYEG, BILYOG, l. BÉLYEG.

BIM és BIMB, elvont gyökei *bimbó*, *bingyó* szóknak, s jelentenek a maga nemében kisebbféle gömbölyü, tömött, teljes valamit. Rokonaik a vastaghangu *bom*, honnan *bombék* = bimbó, továbbá: *bongy*, *boncs*, *bum* vagy *bun*, melyből lettek *bunkó*, *buncsi*; keményebb ajakhanggal: *pim*, *pom*, *pimp*, *pomp*, úgymint a *pimpó*, *pompos* szók gyökei.

BIMBA, (bimb-a) fn. tt. *bimbát*. Vizek szinén ugrándozó bogárfaj. (Wasserfloh. Podura aquatica L.)

BIMBALLIK, (bimb-all-ik) k.m. *bimball-ott*, htn. *—ani* vagy *—ni*. Dunántúli tájszokás szerint am. bimbózik. *Már bimballanak a fák, a rózsák.*

BIMBALLÓ, (bimb-all-ó) mn. és fn. tt. *bimballó-t*, tb. *—k*. 1) Bimbózó. 2) Bimbóforma csomó, különösen némely növények gyökere, hajmája (bulbus).

BIMBALLÓS, (bimb-all-ó-os) mn. tt. *bimballós-t* vagy *—at*, tb. *—ak*. Bimballóféle gyökerü, hajmáju. *Bimballós növények.*

BIMBÓ, (bimb-ó vagy bim-bó) fn. tt. *bimbó-t*. Harmadik birtokragu személyben: *bimbója* vagy *bimbaja*, *bimbójok* vagy *bimbajok*. Csomó vagy gombalakú fakadás a növényeken, mely a virágok vagy levelek csiráit rejti magában, s melyből azok kifejlődnek. *Virág-* vagy *gyümölcsbimbó* vagy *termőbimbó*, *levélbimbó*, *szőlőbimbó*, *fabimbó*, *rózsabimbó*. *Kiseed bimbóból ered a fontos körte.* Km. *Teljes, fakadó bimbó. Lecsípni a fák bimbaját.* Átv. ért. *csecsbimbó*, a csecsnek bimbóhoz hasonló gombja. Költői képes kifejezéssel e néven szólítja a szerető kedvesét. „Hejh galambom, szőke bimbóm, mit nevetsz?“ Vörösmarty (Fóti dal). A béres legények kedvesb ökrök elnevezésére használják. *Haj bimbó! Csáli bimbó!*

Gyöke *bim* a gömbölyü tömört jelentő *bom*, *bon*, *bun* kicsinyítő változata. Baranyában: *bombék*. Rokona *bingyó* és a pálmaágak szőrös bimbaját jelentő *pimpó*. Figyelmet érdemel, hogy az olasz nyelvben *bimbo* és *bimba* kis gyermeket (mintegy bimbóban levő embert) jelent. Egyébiránt v. ö. RÜGY.

BIMBÓBOGÁR, (bimbó-bogár) ösz. fn. Bogárfaj, mely a levélbimbókon vagyis rügyeken rágódik, élődik. L. RÜGYÉSZ.

BIMBÓCSKA, (bimb-ó-csa) kics. fn. tt. *bimbócskát*. A maga nemében kicsided bimbó.

BIMBÓDZÁS, BIMBÓDZIK, lásd BIMBÓZÁS, BIMBÓZIK.

BIMBÓFŰ, (bimbó-fü) ösz. fn. L. PONGYOLAPITYPANG.

BIMBÓGYÜSZÜ, (bimbó-gyüszü) ösz. fn. Hártyaféle burok, mely némely bimbókat gyüszü gyanánt övedz.

BIMBÓHÁRTYA, (bimbó-hártya) ösz. fn. Vékony hártya, mely a bimbó csíráit az idő viszontagságai, és férgek ellen óvja, s mely szétrepedvén, a levelek, illetőleg virágok kifejlenek belőle.

BIMBÓS, (bim-bó-s) mn. tt. *bimbós-t* vagy *—at*, tb. *—ak*. Ami bimbókkal bővelkedik, bimbókkal megrakott. *Bimbós ágak, bimbós virágok.*

BIMBÓSAN, (bim-bó-s-an) ih. Bimbóval vagy bimbókkal.

BIMBÓSODÁS, BIMBÓSODIK, l. BIMBÓZÁS, BIMBÓZIK.

BIMBÓUDVAR, (bimbó-udvar) ösz. fn. Az őrlő-malomkövön azon rovatolt vas gyürü, mely a kőhajtó rudat mozgatja.

BIMBÓZÁS, (bim-bó-z-ás) fn. tt. *bimbózás-t*, tb. *—ok*. Bimbónak kifakadása, bimbóeresztés, bimbóhajtás.

BIMBÓZIK, (bimb-ó-z-ik) k.m. *bimbóz-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *—zál*. Bimbót vagy bimbókat hajt, bimbók teremnek és fakadoznak rajta. *Bimbóznak a fák, a szőlők, a rózsák. Korán, későn bimbózik. Kibimbózik.*

BIMBÓZÓ, (bimb-ó-z-ó) mn. tt. *bimbózót*, tb. *—k*. Bimbókat hajtó, illetőleg rügyező, rigyázó. *A korán bimbozó fák gyakran szenvednek a tavaszi fagytól.*

BÍN, BÍNÖS, BÍNHÖDIK stb. tájejtésileg és régiesen, *bün*, *bünös* stb. helyett.

BINCS, hangutánzó fn. l. PINTY.

BINCSOK, (bim-cs-ok) fn. tt. *bincsok-ot*. Kemenes alján am. pörsedék, buboresék, bimbóforma fakadás a bőrön. Gyöke *bim* ugyanaz, melyből *bimbó* származik.

BINCSŐK, (bim-cs-ők vagy bötülátvetéssel: csimbők, csimbók) fn. tt. *bincsők-öt*. Mélyhangon: *boncsók*. Bodrogközben am. csimbók, csombók. Akár a *bim* akár a *csom* gyöktől származtatva, alapfogalomban valami gömbölyüt, gombosat, csomósat jelent, épen úgy mint a kemenesaljai *bincsok*.

BINCZK, BINCZKÉZ, l. PINCZK, PINCZKÉZ.

BINDÁSZ, (a német *Bindaxt*-ból) fn. tt. *bindász-t*, tb. *—ok*. Hosszu keskeny pengéjü ácsfejsze, melylyel a faragás alá vett fák, különösen fenyvek oldaláról hosszu forgácsokat hasítanak. Ezzel kezdik a faragást.

BINDÉRÍT, l. PÉNDÉRÍT.

BINGÓ, (1), (in-g-ó) mn. tt. *bingó-t*. Csak az eredeti *ingó*-val ikerítve divatozik: *ingóbingó*, s mondatik minden helyről-helyre vihető vagyonról, jószágról, milyenek: házi bútorok, eszközök, szerszámok, ruhanémük, barmok stb. *Minden ingóbingó jószágomat neked hagyom.* Ellentéte: *ingatlan, fekvő.*

Eredetije: *ingó*, melyhez *b* előtét járult, mi nyelvünk szokása szerint sok szóval történik, l. B.

BINGÓ, (2), fn. tt. *bingó-t*. Általán jelent bogyóféle gyümölcsöt, különösen érésben elmaradt, s bogyóhoz hasonló apró szilvát, almát stb. Máskép: *bingyó*. Nem egyéb mint a *bogyó* kicsinyített változata, s rokona: *böng*.

BINGYÓ, (bim-gy-ó) fn. tt. *bingyó-t.* 1) Kis bimbó. 2) Bogyóféle, vagy bogyóhoz hasonló apró gyümölcs, különösen mely növésben a többitől elmaradt.

BINKÓ, tájszó, a szokottabb *Bunkó* helyett. L. ezt.

BINÓ, tájszó, mely a *tinó* szóval ikeritve hasztatik: *tinóbinó.*

BIOL, régies, l. BIAL, BIVAL.

BIR, BÍR, (1), áth. m. *bír-t.* 1) Van annyi ereje, hogy bizonyos terhet tartson, viseljen, hordjon. *Ezen málha nagyon nehéz, alig birom. Sokat szekér sem bír.* Km. *Oly gyönge, hogy testét alig birja. Vidd el, ha birod.* Különösen *el* és *meg* igekötőkkel. *Vállán egy köleses szákot elbír. Ezen falak megbirják a cserepes födelet.* 2) Szélesb ért. erejénél fogva képes valamit tenni, nehézséget türni, kiállani, valamit legyőzni. *Birja az erős munkát. Aki birja, az marja.* Km. *Amint birom, úgy teszem. Sokáig békével birni a nyomást. Mindenhez látó, semmivel sem biró.* Átv. ért. *erszénye, jövedelme nem birja a fényüzést.* 3) Felható raggal am. rávesz, rábeszél valamire. *Fölkelésre, lázadásra birni a csendes polgárokat. Nagy nehezen rábirtam őt az elutazásra. Tégedet nehéz rábirni valamely vállalatra.*

„Ha tennen magadat arra bírhatandod,
— — — — — — — —
Rólad mit végezök, azt te mind megállod."
Istvánfi Pál a XVI. századból.

4) Bizonyos jószágot, vagyont tulajdona gyanánt hatalmában tart. *Több ezer holdnyi puszták, erdőséget, gyárakat, házakat bír. Ő több fekvő jószágot bír, mint testvére.* „Dézmát adok mendenekből, melyeket bírok." Münch. cod. Ez értelemben a mai szokás inkább segítő ragu viszonynévvel használja. *Szép jószággal, és sok pénzzel bir.* Sajátságos kifejezés: *Jól birja magát,* azaz, nagy, elegendő birtoka van. Egyébiránt ez inkább am. jó erőben van. V. ö. BIR, önh.

BIR, BÍR, (2), önh. 1) Határtalan igéket tárgyeseti viszonynév nélkül vonz, s am. képes valamit tenni. *Hosszu betegsége után már bir járni, dolgozni. Mozdulni sem bir. Nem birok eléggé csudálkozni rajtad.* 2) Segítő raggal, és ily ragu viszonynévvel am. sikeresen megmérkőzik valakivel, vagy valamivel, az ellenállón, ellenszegülőn kifog, hatalmába hajtja. *E vásott gyermekekkel alig birok. Már nem birok vele. Ha méregbe jön, nem bir magával,* azaz, nem képes mérsékelni magát. V. ö. MEGBÍR. Sajátságos kifejezések mind át-, mind önhatólag a régieknél, pl. Nádor-codexben: *hogy én ilyen embörhes bírnám* (ut conjungar tali viro); *ha a lélöknek miatta* (= általa) *a test nem bírtatik* azaz meg nem győzetik, vagy kormányoztatik. „Nagybódogúl birá (kormányzá) a népet." Debr. Legendák. „Minden mezejével és mezei márháival bír vala" azaz bánik vala. Pesti Gábornál. „Ez bölcs embert is megbirta felesége," azaz uralma alá hóditotta. Ugyanannál. Ezen igében általán a *kitartó erő* alapfogalma rejlik, minélfogva rokonai a szanszkrit *bhar* (hord), hellen φέρω, latin *fero, porto,* persa *burdan,* zend *bere,* ékirati *bar,* német *bringen, Bürde, Bahre.* Rokonítható a magyar *erő* s latin *vires* (vis) szókkal is.

BIR, (3), elvont gyök, melyből különböző értelmü származékok eredvén, másmás alapfogalmat fejez ki. 1) Aprót, kicsit jelent a *biri* (csiribiri) szóban, s legközelebb rokona *piri,* honnan *pirinyó, pirindikó* am. a maga nemében igen kicsin, vastaghangon *parányi* (porányi), átvetve, *aprányi,* továbbá, *pere,* az ikerített *pereputty*-ban, mely eredetileg am. *piri pöttön,* apró családi sarjadék, gyermekek. Ide tartozik: *poronty.* 2) Fürge, könnyü mozgást jelent a *birka* vagy *birke,* és *birsgál* származékokban, s rokonai *vir, für, fir,* mint a *virgoncz, fürge, firgencz* gyökei. 3) Mint a *birge* (rüh) gyöke rokon azon *vír, pir* gyökökkel, melyekből *virrad, piros, pirul* stb. származtak. 4) Hangutánzó a *birbitél, birnyákol* igékben.

BIRA, (bir-a) fn. Egyesszámu alanyesetben nem divatozik, csak többesben: *birák,* és személyraggal: *birám, birád, birája* stb. *Ország birája, város birája, falu birája. Szolgabirák. Becsületes birák,* a falusi tanács hivatalos címe. A *bira* törzsből származnak: *birál, birászkodik* stb. Különben a *biró* és *bira* oly módosítványi viszonyban állanak mint: *bogyó* és *bogya, bugyogó* és *bugyoga* stb. Elemzését illetőleg l. BIRÓ.

BIRAKOZÁS, BIRAKOZIK, lásd BIRKOZÁS, BIRKOZIK.

BIRÁL, (bir-a-al) áth. m. *birál-t.* 1) Általán valamely erkölcsi cselekedet érdemében itéletet hoz, illetőleg annak becsét fontolgatja. *Az emberek szivét csak Isten birálhatja.* 2) Különösen mint törvényhatósági személy vagy testület peres ügyekben bizonyos törvények szerint itél. *Igazságosan, részrehajlatlanul, személyválogatás nélkül birálni.* 3) Valamely münek, működésnek becsét bizonyos elméleti szabályok nyomán meghatározza. *Könyveket, müdarabokat birálni. Szindarabokat, szinészi előadásokat birálni.*

BIRÁLÁS, (bir-a-al-ás) fn. tt. *birálás-t,* tb. —*ok.* Itélőtehetség véleményezése, midőn valamit birálunk, ezen igének minden értelmében. *Mások tetteinek szigorú birálása. Könyvek, müdarabok birálása,* stb. V. ö. BIRÁL.

BIRÁLÁSI, (bir-a-al-ás-i) mn. tt. *birálási-t,* tb. —*ak.* Birálásra vonatkozó, azt illető, ahhoz tartozó. *Birálási tehetség, jog, kötelesség, mód.*

BIRÁLAT, (bir-a-al-at) fn. tt. *birálat-ot.* 1) Általán vélemény alá terjesztett vagy vett dolog érdeme, becse fölött kimondott itélet. *Alapos, hibás, pártatlan, részrehajló, szigorú, kímélő birálat. Könyvek, kiállitott müvek fölötti birálat.* 2) Gyógytani ért. a nyavalyának azon foka és kifejlődése, melyből itélni lehet, ha vajjon gyógyítható-e vagy nem. (Crisis). Máskép: *válság.*

BIRÁLATI, (bir-a-al-at-i) mn. tt. *birálati-t,* tb. —*ak.* Birálatra vonatkozó, azt illető.

BIRÁLGAT, (bir-a-al-gat) gyak. áth. m. *birálgat-tam, —tál, —ott.* Valamely müvet, különösen tu

dományos vagy művészeti munkát itélet alá vesz s annak mind dicséretes tulajdonságait, mind hiányait, hibáit kimutatja.

BIRÁLGATÁS, (bir-a-al-gat-ás) fn. tt. *birálgatás-t*, tb. —*ok*. Münek, tudományos munkának itélet alá vevése. *Szépirodalmi művek birálgatásával foglalkodni.*

BIRÁLKODIK, l. BIRÁSKODIK.

BIRÁLMÁNY, (bir-a-al-mány) fn. tt. *birálmány-t*, tb. —*ok*. L. BIRÁLAT.

BIRÁLÓ, (bir-a-al-ó) fn. és mn. tt. *biráló-t*. 1) Aki valami felől itél, itéletet hoz. 2) Szépműveket, tudományos munkákat vizsgáló, rostálgató, méltató.

BIRÁLÓI, (bir-a-al-ó-i) mn. tt. *birálói-t*, tb. —*ak*. Birálót illető, birálóra vonatkozó. *Birálói tiszt, birálói részrehajlatlanság.*

BIRALOM, (bir-al-om) fn. tt. *biralm-at*. 1) Birtokban levő valami, birt jószág. 2) Birtoklási, birási állapot. 3) A *birodalom* szükebb jelentése. V. ö. BIRODALOM.

BIRÁS, (bir-ás) fn. tt. *birás-t*, tb. —*ok*, Valaminek tulajdonképen hatalomban tartása, használása.

BIRÁSKODÁS, (bir-a-as-kod-ás) fn. tt. *birászkodás-t*, tb. —*ok*. 1) Birói hivatal viselése, gyakorlása. 2) Peres ügyben biró előtti forgolódás, perlekedés. Ez értelemben szokottabb: *biróskodás*.

BIRÁSKODÁSI, (bir-a-as-kod-ás-i) mn. tt. *birászkodási-t*, tb. —*ak*. 1) Birói hivatal viselésére, gyakorlására vonatkozó. *Birászkodási illetőség, tehetség, képesség.* 2) Biró előtti perlekedést illető. *Birászkodási viszketeg.*

BIRÁSKODIK, (bir-a-as-kod-ik) k. m. *birászkodtam*, —*tál*, —*ott*. 1) Birói hivatalt visel, gyakorol. *Alsó, felső törvényszéknél birászkodni. Faluban, városban birászkodni.* 2) Peres ügyben biró előtt forgolódik; szokottabban: *biróskodik*.

BIRÁSVÁGY, (birás-vágy) ösz. fn. Általán vágy, illetőleg törekvés, melynélfogva valaki bizonyos jószágot mint tulajdont magáévá tenni és birni, használni szeretne. Szükebb ért. mértéktelen vágy, midőn valaki minden úton-módon valaminek birtokába jutni, s amit megkiván, sajátjává tenni iparkodik. Rövidebben: *birvágy*.

BIRBITÉL, BIRBITÉLÉS, lásd BERBITÉL, BERBITÉLÉS.

BIRDOGÁL, (bir-dog-ál) gyak. áth. m. *birdogál-t*. Állhatatosan, folytonosan, háborítlanul, mintegy könnyü szerrel bir valamely jószágot, kiváltképen csekélyebb értékût.

BIRERŐ, (bir-erő) ösz. fn. Kitartó, vagyis a nyomásnak ellenszegülő erő, melynél fogva valaki vagy valami bizonyos terhet, nyomást elviselni képes. *Egy vagy több másodnyi birerő. A köhíd birereje nagyobb, mint a fahídé.*

BIRÉTROM, l. BERÉTRA.

BIRGE, (bir-ge) fn. tt. *birgét*, tb. *birgék*. Vörnyeges kiütésü foltokban mutatkozó rüh, milyen különösen az emberi test bőrét szokta meglepni, másképen *sennyedék*. Élnek e szóval a mátyusföldiek és néhutt a palóczok.

Elemezve vagy = *bör-ge*, azaz kiütés a bőrön; vagy vörös szinénél fogva gyöke *bir* a *vir, vér* gyökökkel rokon.

BIRGÉS, (bir-ge-es) mn. tt. *birgés-t*, tb. —*ek*. Rühes, sennyedékes. *Birgés kezek.*

BIRGÉSÉDÉS, (bir-ge-es-éd-és) fn. tt. *birgésédés-t*, tb. —*ek*. Rühesedés, sennyedés, viszketeg vörösödése a bőrnek.

BIRGÉSÉDIK, (bir-ge-es-éd-ik) k. m. *birgésédtem*, —*tél*, —*ett*. Bőrén birge, azaz vörös kiütésü rüh, sennyedék támad.

BIRHA, (bir-ha vagy pir-ha?) fn. tt. *birhát*. Bogárfaj, melynek bötykös végü csápjai vannak. Eredete homályos.

BIRHATATLAN, BIRHATLAN, (bir-hat-at-lan) mn. tt. *birhatlan-t*, tb. —*ok*. Amit birtokul megszerezni, magunkévá tenni vagy megtartani nem lehet. *Birhatlan kincs után vágyakodni oktalanság.*

BIRHATLANSÁG, (birhat-lan-ság) fn. tt. *birhatlanság-ot*. 1) Tulajdonsága vagy állapota valamely jószágnak, melynél fogva azt birtokul megszerezni nem lehet. 2) Személyi tulajdonság vagy viszonybeli állapot, midőn az valamit birni nem képes.

BIRHATÓ, (bir-hat-ó) mn. tt. *birhatót*. 1) Amit birtokul megszerezni, vagy birtokképen megtartani és használni lehet. *Egyedül nemesek által birható jószágok többé nincsenek.* 2) Aki valamit birtokul tartani képesítve van. *Városi telkeket birható zsidók.* 3) Aminek súlyát, terhét eltartani, elviselni lehet. *Nem birható terhet vállalni magára.*

BIRHATÓSÁG, (bir-hat-ó-ság) fn. tt. *birhatóság-ot*. Személyes képesség, illetőleg szabadalom, melynél fogva valaki bizonyos nemü jószágokat birtokul szerezhet és használhat. *Ingatlanok, házak, telkek birhatóságára fölszabadított zsidók.*

BIRI, (1), (bir-i) ikerítve a *csiri* szóval használtatik: *csiribiri*, s am. a maga nemében apró, mintegy csirában levő kicsi valami, másképen: *csipricsupri, aprócseprő*. Mátyás király a csalóközi madiakat nevezte *csiribiri embereknek*. Eredetre rokonai: a piczit jelentő *picsi, pirinyó, pirindikó*, továbbá a *pereputty* szó első tagja: *pere*, valamint a *parányi* is.

BIRI, (2), női kn. tt. *Birit*, tb. —*k*. A *Borbála* névnek kicsinyített változata, másképen: *Boris, Boriska, Borcsa*, németesen *Bábi*.

BIRI, (3), falu Szabolcs megyében; helyragokkal: *Biri-be, —ben, —ből*.

BÍRIK, BIRIK, (bír-ik) k. m. *bír-ott*. Csak harmadik személyben használtatik. Erdélyi szójárás szerint am. valamely jószág birtokul rájut, ráháramlik. *Aligha kezemre nem bírik azon jószág. Az atyának jószága az ő fiára bírik.*

BIRINCSEK, népes puszta Pest megyében; helyragokkal: *Birincsek-én, —re, —ről*.

BIRITÓ, népes puszta Tolna megyében; helyragokkal: *Biritó-n —ra, —ról*.

BIRIZGÁL, (bir-iz-ga-al) áth. m. *birizgál-t*. Ujjaival piszkál valamit, motoz, keresgél. Csak alsó irásmódban használható.

BIRIZGÁLÁS, (bir-iz-ga-al-ás) fn. tt. *birizgálás-t*, tb. —*ok*. Ujjaival piszkálás vagy motozás.

BIRJOG, (bir-jog) ösz. fn. 1) Jog, melynélfogva valaki bír valamit; másképen: *birtokjog*. 2) Birtoklási jog.

BIRKA, (bir-ka azaz ber-eg-ő vagy für-ög-ő) fn. tt. *birkát*, tb. *birkák*. Apróbb, göndör szőrű nemesített juh. Dunán túl *juh* helyett közönségesen *birka* nevezet használtatik. *Selyembirka, nemesített birka, spanyol birka, birkajuh*. Tájejtéssel *birke, berke*.

Ezen állatról, midőn nemileg párosodik, azt mondják: *bereg* (=fürög, vagy talán hangutánzólag), honnan valószinű, hogy eredetileg am. *beregő, bergő*, melyből lett: *berke, birke* (néhutt *bürge*), közönségesen *birka*. V. ö. BERGIK. A párzásra vonatkozik részben *berbitél* ige is, melynek gyöke szinte *ber*, s a tiszai vidéken ezt: *birbitélni*, különösebben a hímnemü szárnyas állatról mondják, midőn párzik. Es Szala megyében *bercsel*. Arabul Vullers szerént: *berak*. Syriai nyelven a rokon hangzásu *baroho* am. kecske, bak.

BIRKAAKOL, (birka-akol) ösz. fn. Akol, melyben a birkákat tartják, fejik, stb.

BIRKAKÉPÜ, (birka-képü) ösz. mn. Együgyü, buta, ostoba képü, mint a birka.

BIRKANYÁJ, (birka-nyáj) ösz. fn. Egy seregben járó, legelő birkák. *Birkanyájat őrizni. A birkanyájból egy csapatot elhajtani.*

BIRKÁS, (birka-as) fn. tt. *birkás-t*, tb. —*ok*. Birkával foglalkodó. Dunántul különösen így nevezik a puszták és szabad majorok haszonbérlőit, kiknek fő gazdasága és jövedelme birkatenyésztésből áll. Egyébiránt ezen név ma már becsét veszté, s lealacsonyitónak tartatik azoktól, kiket illet.

BIRKÁS, (mint föntebb) mn. Birkákkal biró, bővelkedő. *Birkás gazda, birkás vidék*.

BIRKE, (bir-k-e) fn. tt. *birkét*, tb. *birkék*. 1) A székelyeknél am. berek. 2) Mátyusföldén, birka. 3) Fenyő- és nyárfákon teremni szokott bimbóforma apró csomócskák. 4) Somogy vármegyében: tetü.

Elemzését illetőleg, l. BIR, elvont gyök.

BIRKÉS, (bir-k-e-es) tt. *birkés-t*, tb. —*ék*. Lásd BIRKÁS. V. ö. BIRKE.

BIRKOZÁS, (bir-koz-ás) fn. tt. *birkozás-t*, tb. —*ok*. Küzdés, melyben a küzdő személyek erejöket akarják egyedül próbára tenni, azaz megmutatni, ki mit bir, vagyis ki bir a másikkal.

BIRKOZIK, BIRKÓZIK, (bir-koz-ik) k. m. *birkoz-tam*, —*tál*, —*ott*. A végre küzd, hogy kitünjék, melyik erősebb kettejök közől. *A birkozók azon vannak, hogy egymást földhöz vágják. Val vel* névutót vonz maga mellé. *Egymással birkozni*. Átv. ért. valami terhet fölemelni vagy mozditani iparkodik. *Nagy ez a buzás zsák, de majd megbirkozunk vele*.

BIRLAL, (bir-lal) áth. m. *birlal-t*, htn. —*ni*. Az osztrákjog magyarítói kezdtek élni e szóval, hogy a *birtokos* és *birlaló* szókat megkülönböztethessék. V. ö. BIRTOKOS.

BIRNYÁK, hangutánzó a macska nyivákolásától.

BIRNYÁKOL, (birnyák-ol) önh. m. *birnyákol-t*. Macska módra *si-ri*, jajgatva sir; másképen: *bernyákol* vagy *virnyákol*.

BIRNYÁKOLÁS, (birnyák-ol-ás) fn. tt. *birnyákolás-t*, tb. —*ok*. Macskanyivákolás.

BIRÓ, BÍRÓ, (bir-ó) fn. tt. *biró-t*, tb. *biró-k*, vagy szokottabban: *birák*. Személyragozva: *birám, birád, birája* stb. Eredetileg, aki hatalommal, törvényhatósággal bir mások fölött. 1) Általán oly személy, ki akár hivatalból, akár hivatlanul mások tettei, müvei fölött itél. *Igaz, részrehajlatlan, mély ésszü, és belátásu biró. Szigorú, lágy, részrehajló, hamis, megvesztegetett biró. Kiki kegyes biró magának*. Km.

„Légyen álom, légyen biró,
Bátran megyek elébe;
— — — — — —
Mert ha biró: nem furdal vád,
Mert ha álom: nyúgalmat ád.“
Berzsenyi.

2) Bizonyos községnek, falunak, városnak főnöke, s az illető tanács elnöke. *Falusi, városi biró. Öregbiró. Bagoly is biró a maga barlangjában*. Km. *Simon biró hajtja a lovat*, azaz, asszony parancsol a háznál. *Birót választani, birót tenni, letenni. A sereg és a biró* (cohors et tribunus). Münch. cod. Pesti Gábornál: *elöttök járó*. 3) Törvényhatósági személy, kinek hivatalos kötelessége a köréhez tartozó peres ügyekben itélni. *Országbiró. Szentszéki birák. Fő-, alszolgabiró. Albiró. Itélő biró. Küsbiró; a királyi tábla küsbirája* azaz a birótagok egyike, kinek más neve (pl. itélőmester) nincs. *A jó lelki ismeretnek nem kell itélőbiró*. Km. *Udvarbiró, vásárbiró, koldusbiró*. Átv. ért. *kisbiró*, kinekkinek saját lelkiismerete.

Valószinüleg nyelvünkből kölcsönöstetett a szerbeknél is ez értelemben használt *birow*, mert *biró* a szláv nyelvekben *szud*.

BIRÓCZ, KIS— (másképen: *Adamocsk*), NAGY—, faluk Trencsén megyében; helyragokkal: *Birócz-on, —ra, —ról*.

BIRÓD, puszta Tolna megyében; helyr. *Biród-on, —ra, —ról*.

BIRODALMI, (bir-od-al-om-i) mn. tt. *birodalmi-t*, tb. —*ak*. Birodalomra vonatkozó; birodalomba való; birodalmat illető. *Birodalmi ügyek. Birodalmi kormány, tanács*.

BIRODALOM, (bir-od-al-om) fn. tt. *birodalm-at*. 1) Valamely fejedelem kormánya alatt levő tartományok összvege, vagyis annak birtokát tevő egész földterület. *Magyar birodalom*, melyet a magyar koronához tartozó országok képeznek. 2) Szükebb ért. oly ország, vagy országok összvege, melyeknek feje császári méltóságot visel. *Ausztriai birodalom. Orosz, török birodalom*. Régen használtatott *birtok* (possessio) helyett is, pl. a bécsi codexben: „mü menden birodal-

mink (possessiones) és szolgáink te személyed előtt vadnak;" továbbá *kormányzás* helyett, pl. „küldé őtet két országnak birodalmára." Debr. Legendásk.

BIRÓHÁZ, (biró-ház) ösz. fn. 1) Biró lakása. *Lovamat tilosban kapta, Bíróházhoz behajtotta.* Népdal. 2) Nyilvános köz épület, melyben a biró gyakorolja hivatalát.

BIRÓI, (bir-ó-i) mn. tt. *birói-t*, tb. —*ak*. 1) Általán, biró személyét, hivatalát illető, arra vonatkozó, ahhoz tartozó. *Birói czím, rang, hivatal. Birói kötelesség, jog, hatalom, hatóság. Birói segéd. Birói pálcza, birói szék. Birói kézbe letenni valamit. Birói illeték.* 2) Különösen am. törvényszéki. *Birói idézés, intés, itélet, birói sár.*

BIRÓIKÉP, BIRÓIKÉPEN, (birói-kép vagy birói-képen) l. BIRÓILAG.

BIRÓILAG, (bir-ó-i-lag) ih. Birói hatóság útján törvényesen, törvényszékileg. *Bíróilag meginteni az illető feleket. Bíróilag sár alá venni valamely jószágot.*

BIRÓL, (bir-ó-l) régies áth. a mai szokott *birál* helyett. L. BIRÁL.

BIRÓLKODIK, (bir-ó-l-kod-ik) k. m. *birólkodtam, —tál, —ott.* Régies e helyett: elöljáróságot vagy kormányzóságot visel. „Pontius Pilátus Judeában birólkodtának idejében" (procurante Pontio Pilato Judaeam). Münch. codex. Erdősynél: *tisztartó fejedelem.*

BIRÓRÉT, népes puszta Komárom megyében; helyr. *Birórét-en, —re, —ről.*

BIRÓS, (bir-ó-os) fn. tt. *birós-t*, tb. —*ok*. A kereskedők könyvében azon oldal, hová a követelések iratnak be, másképen: *Követel.* Ellentéte: *Adós, Tartozik.* ‚Birós' nem új szó, mert a székelyeknél általában divatozik: *bebirós*, másképen *bebirtokos* am. Magyarországon: közbirtokos. Tehát *birós* am. aki bir valamit s igen alkalmas rövid szó a könyvvitelben, annál inkább, mert valamint *adósít* (debitirt) úgy *birósít* (creditirt) is könnyen elfogadja ezen újabb képzéseket.

BIRÓSÁG, (bir-ó-ság) fn. tt. *biróság-ot.* Birói hivatal; birói hatalom; itélet. *Bíróságot viselni; bíróságot gyakorolni; bíróság alatt lenni. Első bíróság előtt megnyerni a pert.*

BIRÓSÁGI, (bir-ó-ság-i) mn. tt. *bíróságí-t*, tb. —*ak*. Bíróságot illető; bíróságra vonatkozó. *Bírósági szerkezet.*

BIRÓSÍT, BIRÓSIT, (bir-ó-os-ít) áth. m. *birósít-ott*, htn. —*ni* vagy —*ani*. A kereskedői könyvekben értékül vagy követelő rovatba követelésbe ír, másképen: *követelít.* Ellentétek: *adósít*, terhül vagy adósságba, adóssági rovatba ír. ‚Terhül' és ‚értékül ír' csak dologra vitethetnek, személyről csak így szólhatunk: ‚terhére' és ‚javára' ír; de ‚adósít' és ‚birósít' mindkettőre viszonyulhatnak, s ezért alkalmasbaknak látszanak.

BIRÓSKODÁS, (bir-ó-os-kod-ás) fn. L. BIRÁSKODÁS.

BIRÓSKODIK, l. BIRÁSKODIK.

BIRÓSZÉK, (biró-szék) ösz. fn. 1) Szék, melyen ülve a biró meghallgatja a peres feleket, és itéletet mond. 2) Birói hatóság.

BIRÓTAG, (biró-tag) ösz. fn. Valamely törvényszéknek, mely több személyből áll, egyik itélő tagja.

BIRÓTÁRS, (biró-társ) ösz. fn. 1) Személy, ki az itélő bíróval valamely peres ügyben hasonló szavazatjoggal bír. 2) Valamely törvényszéknek, mely több birói személyből áll, egyik itélő tagja. NN. *bírótársammal egy véleményben nem lehetek.*

BIRÓTÉTEL, (biró-tétel) ösz. fn. Bióválasztás, midőn t. i. valamely község szavazattöbbséggel birót választ magának.

BIRÓTISZT, (biró-tiszt) ösz. fn. A katonaságnál törvénytudó hivatalbeli személy, ki a hadi fegyelem ellen elkövetett bünök fölött itél, *hadbiró.* (Auditor).

BIRÓVÁLASZTÁS, (biró-választás) ösz. fn. Valamely községnek innepélyes tette, midőn szótöbbséggel valakit birói hivatal viselésére hív meg.

BIRÓVÁLASZTMÁNY, (biró-választmány) ösz. fn. Választott személyek, kiket a peres felek köz egyezéssel neveznek ki és bíznak meg, hogy ügyökben eldöntő itéletet hozzanak, *választott bíróság.* (Compromissum).

BIRS, fn. tt. *birs-et.* Almák egyik faja fanyar ízzel. *Birsalma, birsfa, birssajt.* De van *birskörte is.* Egynek látszik *bers* gyökkel, minthogy fanyar íze mintegy megberzenti az evőt. Vagy talán, mert néhutt *büsös* almának hívják, erős büzü szagától vette nevét. Rokonságoknak látszanak a latin: *pirum*, német *Birn*, spanyol: *peras.*

BIRSÁG, (bir-ó-ság) fn. tt. *birság-ot.* Eredeti ért. biró által hozott itélet, a régi halotti beszéd szerint, hol *birságnap* = itéletnap. Különösen büntetés neme, melyet a biró, illetőleg törvényszék a bünös ellen rendel. *Pénzbirság*, midőn fizetésre itélnek valakit. *Vérbirság*, halálos itélet és büntetés. *Igazság a birság.* Km.

„Seregesen azt kiáltják:
Igazság, koma, a birság,
Falubirák így találták,
Ezeket megbirságolták."
Gúnydalok népies versezetekben.

Némelyek az erszényt jelentő franczia *bourse* szótól származtatják, mennyiben a birság erszényre büntetést is jelent, de, mint fölebb elemeztük, helytelenül. V. ö. BIRSÁGNAP.

BIRSÁGNAP, (birság-nap) ösz. fn. Előfordul a régi halotti könyörgésben, hol am. itélet napja. *Hogy birságnap jutva, mend vő szentei és önöttei kösöktön jov felől joktatnia élessje vőt.* Eszerint *birságnap* = bíróság által gyakorlott hatalomnak azaz itéletnek napja.

BIRSÁGOL, (bir-ság-ol) áth. m. *birságol-t.* Általán valakit mint biró büntetésre, különösen pénzfizetésre itél.

BIRSÁGOLÁS, (bir-ság-ol-ás) fn. tt. *birságolás-t*, tb. —*ok*. Bírói büntetés, különösen fizetésre itélés.

BIRSALMA, (birs-alma) ösz. fn. Birsfa gyümölcse, mely az almák egyik faját teszi. Külseje tömött és sárga, belseje igen kemény s néha szívós húsu. Szaga kellemetes, de íze nyersen és magában igen fanyar. Némely tájak kiejtése szerént: *bisalma*.

BIRSBOR, (birs-bor) ösz. fn. Birsalma levéből készített fanyarizü ital.

BIRSFA, (birs-fa) ösz. fn. Alma- és körtvélyfajta gyümölcsöt termő cserjés fa a húszhímesek és ötanyások seregéből. Gyümölcse szőszös, vállban pupos, czikkelyes.

BIRSÍZ, (birs-íz) ösz. fn. Birsalma vagy körte húsából készített lekvárféle pép.

BIRSKÖRTE, (birs-körte) ösz. fn. Különös körtefaj, mely alakjára nézve körtéhez, ízére, fanyarságra pedig birsalmához hasonlít.

BIRSKÖRTEFA, (birs-körte-fa) ösz. fn. Körtefák neme alá tartozó cserjés fa, mely úgynevezett birskörtéket terem.

BIRSMAG, (birs-mag) ösz. fn. Birsalma és birskörte magva.

BIRSPÉP, (birs-pép) l. BIRSÍZ.

BIRSSAJT, (birs-sajt) ösz. fn. Birsalma húsa czukorral befözve és sajtforma lepénynyé alakítva.

BIRSSÁRGA, (birs-sárga) ösz. mn. Olyan sárga szinü, mint a birsalma vagy birskörte héja.

BIRSSZAK, (birs-szak) ösz. fn. L. BIRSÍZ.

BIRSSZELET, (birs-szelet) ösz. fn. Birsalmából vagy körtéből elvágott szelet vagy hasáb.

BIRSSZÍN, (birs-szín) ösz. fn. Olyan sárga szín, mint a birsalma vagy birskörte héjáé. Melléknevül am. birszinü.

BIRSSZINÜ, (birs-szinü) ösz. mn. Birsalma vagy körte héjához hasonló sárgaszinü. *Birsszinü kendő. Birsszinü arczbőr.*

BIRTOK, (bir-t-ok) fn. tt. *birtok-ot*. 1) Vagyon, jószág, ami jog szerint a miénk, s valósággal hatalmunkban van; főképen fekvő, mezei vagyon. *Földbirtok. Nemesi, egyházi, jobbágyi birtok. Városi, polgári, falusi birtok. Örökségben kapott, pénzen szerzett birtok. Nagy, kis birtok. Peralatti birtok. Birtokba jutni. Birtokot elveszteni.*

„Egész világ nem a mi birtokunk;
Amennyit a szív felfoghat magába,
Sajátunknak csak annyit mondhatunk."
Vörösmarty.

2) Birási cselekvés, valaminek hatalmunkban tartása. *Birtokon belül* (azaz a peres jószág birásában megmaradva) *fölebbezni. Birtokon kivül*, azaz midőn a peres tárgy más uralmában vagy más kezei között van, vagy azt birtokába vehetni, például fölebbezésénél, másnak jogában áll. Azon *ok*, illetőleg *ék* képzőjü nevek osztályába tartozik, melyek nevekből vagy igékből *d* vagy *t* középképzővel alakulnak, mint: *szur-d-ék, szur-d-ok, szán-d-ék, szán-d-ok, ér-t-ék, mér-t-ék*, stb. V. ö. BIRTOKOS, TULAJDONOS.

BIRTÓKA, fn. tt. *birtókát*. Ragya-verte szilva, máskép tökös szilva. Gyöke valószinüleg a *pir* (piros) szóval azonos, mintha volna: *pirgyóka*, azaz ragyától megégetett, megpirított.

BIRTOKADÓ, (birtok-adó) ösz. fn. L. FÖLDADÓ.

BIRTOKÁTRUHÁZÁS, (birtok-át-ruházás) ösz. fn. Cselekvés, midőn valaki saját birtokáról lemondva, azt másnak engedi által.

BIRTOKBALÉPÉS, (birtokba-lépés) ösz. fn. Midőn valaki bizonyos jószágot saját birtokául általvesz.

BIRTOKBALÉPŐ, (birtokba-lépő) ösz. fn. Aki valamely jószágot annak birtokosakép elfoglal, s azt használni kezdi.

BIRTOKBAVÉTEL, (birtokba-vétel) ösz. fn. L. BIRTOKBALÉPÉS.

BIRTOKCZÍM, (birtok-czím) ösz. fn. Azon jogalap, melynél fogva valaki bizonyos jószág birtokára számot tart, vagy azt valósággal bírja, pl. örökösödés, végrendelet, hűbéri adomány stb.

BIRTOKEJTÉS, (birtok-ejtés) ösz. fn. Nyelvtani ért. a névnek birtokragos állapota. V. ö. BIRTOKRAG.

BIRTOKHÁBORÍTÁS, (birtok-háborítás) ösz. fn. Jogtalan cselekvés, midőn valaki a törvényes birtokost illető jószágának hasznavételében zavarja, akadályozza.

BIRTOKJOG, (birtok-jog) ösz. fn. 1) Jog, melynél fogva valaki bizonyos jószágot sajátjakép birhat. 2) Jog, melynek ereje szerint valamit tettleg birunk.

BIRTOKKÉPES, (birtok-képes) ösz. fn. tt. *birtokképes-t*, tb. —*ek*. Törvényi értelemben, kinek a törvények megengedik, hogy bizonyos nemü, különösen fekvő birtokot szerezhessen magának.

BIRTOKKÉPESSÉG, (birtok-képesség) ösz. fn. Törvényi ért. oly képesség, melynél fogva valaki bizonyos birtokot örökös joggal megszerezhet. *A nemesi jószágokra nézve az 1844-ik évi országgyülés előtt a nemnemeseknek nem volt birtokképességök.*

BIRTOKKOROS, (birtok-koros) ösz. fn. Nagykoru személy, kinek az illető törvények birtoklási jogot engednek.

BIRTOKKÖNYV, (birtok-könyv) ösz. fn. Szokottabban l. TELEKKÖNYV.

BIRTOKKÖVETELŐ, (birtok-követelő) ösz. fn. Aki más kézen levő birtokot, mint törvényszerüleg őt illetőt visszaadatni sürget.

BIRTOKLÁS, BIRTOKLÁSI, l. BIRTOKOLÁS, BIRTOKOLÁSI.

BIRTOKLEVÉL, (birtok-levél) ösz. fn. Bizonyos birtokczímet és birtokjogot kimutató okmány.

BIRTOKNÉV, (birtok-név) ösz. fn. Nemes családok előneve, mely eredetileg az általok birt jószág nevétől kölcsönöztetett, pl. *Galantai Eszterházy, Fekete, Balogh; Monyorókeréki Erdődy; Horogszegi Szilágyi; Kisfaludi Kisfaludy; Széki Teleki.*

BIRTOKOL, (bir-t-ok-ol) áth. m. *birtokol-t* vagy *birtoklott*, htn. —*ni* vagy *birtoklani*. Tettleg birtok-

ban, valósággal hatalmában tart valamely jószágot. Törvénytudományi műszó, mely megfelel a latin *possidet* szónak. Használják ez értelemben is: birtokba vesz, elbirtokol; mint: *örökül* = örökbe, örökségbe vesz. V. ö. BIRTOKOS.

BIRTOKOLÁS, (bir-t-ok-ol-ás) fn. tt. *birtokolás-t*, tb. —*ok*. 1) Valamely jószágnak tettleges birtokban tartása. 2) Birtokba vevés. V. ö. BIRTOKOL.

BIRTOKOLÁSI, (bir-t-ok-ol-ás-i) mn. tt. *birtokolási-t*, tb. —*ak*. Birtokolást illető, arra vonatkozó. *Birtokolási jog, idő, mód.*

BIRTOKOLHAT, (bir-t-ok-ol-hat) tehető ige, m. *birtokolhat-tam*, —*tál*, —*ott*. Birtokban tarthat, birtokképen szerezhet. *Az 1844-ki országgyülés óta a nemnemes honfiak is birtokolhatnak nemesi jószágokat.*

BIRTOKOLHATÁS, (bir-t-ok-ol-hat-ás) fn. tt. *birtokolhatás-t*, tb. —*ok*. Birtokképesség, tettleges birtokban tarthatás.

BIRTOKOLHATLANSÁG, (bir-t-ok-ol-hat-lanság) fn. tt. *birtokolhatlanság-ot*. Birtokképesség hiánya, midőn valaki az illető polgári vagy egyházi törvények szerint birtokot nem szerezhet és nem tarthat.

BIRTOKOS, (bir-t-ok-os) mn. tt. *birtokos-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. Bizonyos jószágnak, különösen fekvőnek birtokában levő. *Birtokos nemesemberek, polgárok. Birtokos rag*, l. BIRTOKRAG. Használtatik főnevül is, s ekkor többese: *birtokosok. Közbirtokos, földbirtokos, házbirtokos.*

Az osztrák polgári jog szerént a *birtokos* különbözik a puszta *birlaló*-tól. „Ki valamely dolgot hatalmában vagy őrizete alatt tart, annak birlalójának (Inhaber) neveztetik. Ha valamely dolog birlalójának az az akaratja, hogy azt mint magáét tartsa meg, akkor ő annak birtokosa (Besitzer. 309. §.) V. ö. TULAJDONOS.

BIRTOKOSTÁRS, (birtokos-társ) ösz. fn. Akinek ugyanazon határban többed magával külön-külön birtokrésze van. *A birtokostársak között ritkán van békesség.* Máskép, és szokottabban: *közbirtokos.*

BIRTOKRAG, (birtok-rag) ösz. fn. Névrag, mely birtokra vonatkozik, milyenek: a) *é*, pl. *Péter-é, Pál-é, ház-é, kert-é, ló-é;* ez neveztetik különösen *birtokos ragnak;* b) maga a személynévmás ragozott állapotban, pl. *ház-am, ház-ad, ház-a, kert-ém, kert-éd, kert-je, ökl-öm, ökl-öd, ökl-e*, stb. Részletesen l. É, és SZEMÉLYNÉVMÁS.

BIRTOKTÁRS, (birtok-társ) ösz. fn. Szabatosan véve birtoktársak oly személyek, kik valamely jószágot osztatlanul birnak. Szélesb ért. l. BIRTOKOSTÁRS.

BIRTOKÚ, (bir-t-ok-ú) mn. tt. *birtokú-t*, tb. —*k* vagy —*ak*. Birtokkal ellátott. Önmagában nem, csak más melléknév előtételével használtatik. *Nagy birtokú főurak, kis birtokú kurtanemesek.*

BIRVÁGY, (bir-vágy) ösz. fn. Kívánság, vágyakodás, melynél fogva valaki bárminemű jószág és vagyon szerzésére s annak megtartására törekszik.

BIRVÁNCS, (pir-ván-cs ? vagy pir-u-ancs ?) fn. tt. *birváncs-ot*. Tolnai tájszó, mely jelent kicsirázott gabonából sütött édeses pépféle étket. Máskép: *csiramálé, szalados, költés.*

BISALMA, l. BIRSALMA.

BISÉR vagy BIZSÉR, elvont hangutánzó törzs, melyből *bisérég* vagy *bisérég, bisergés, bisergő* származtak. Gyöke az egyszerű *bis* vagy *bíz*, a *piseg* vagy *pizseg* származékban. Rokonai: *pés, pész, péség, pészég, pészérég.*

BISÉRÉG vagy BIZSÉRÉG, (bis-ér-ég) gyak. önh. m. *bisérég-tem*, —*tél*, *bisérgett*, htn. —*ni* vagy *bisérgeni*. 1) Mondjuk meggyujtott nyirkos fáról, midőn a benne levő nedvek sisegő hangot adva kiforrnak belőle. 2) Sajog, midőn a fájós testrészben, illetőleg a sebben rendkivüli mozgásba, kevergésbe jő a vér. Ez értemény alapját a sürű nedvmozgalom teszi.

BISÉRGÉS, (bis-ér-ég és) fn. tt. *bisérgés-t*, tb. —*ek*. Sustorgás, sajgás. V. ö. BISÉRÉG.

BISLET, (bis-el-et) önh. m. *bislet-tem*, —*tél*, —*ett*. Székely tájszó, am. nyugtalankodva ki s be jár, koslat. Leginkább gyermekekről mondatik. Gyöke a sürü mozgásra vonatkozó *bis*, s képzésre hasonló a *viselat, koslat, satrat* szintén járáskelésre vonatkozó igékhez.

BISÓMA, e helyett: birsalma. Tolnai, általán palóczos kiejtés.

BISZKE, fn. tt. *biszké-t*. 1) Hajósok gamós rúdja, melybe a hajó vagy tutaj kötelét akasztván, azt a föld szinén hárántékosan húzzák és tartják mindaddig, míg az a hajót partig hozván meg nem állítja. Eredetileg talán = *bök-sze*, mint: *szöcske* = *szökcse*. 2) Székely tájszó. L. DISZKE. 3) Az idegen eredetü *ribiszke* szónak kurtítása. L. PÖSZMÉTE.

BIT, elvont gyök, melynek származékai értemenyöknél fogva két külön osztályba sorozhatók. 1) Rokon a *bot, út* szókkal, a *bitó, bitófa, bitonya* származékokban. 2) Mint a *bitang, bitol, bitor, bitorol* szók gyöke közvetlenül a *vi, vita, vajudik, viudik, baj* szókkal rokonítható, mennyiben elsorolt származékai bizonyos erőszakkal, vitával járó cselekvésre vagy állapotra vonatkoznak. V. ö. BITANG, BITOROL, stb.

BITA, falu Erdélyben, Kézdi székben; helyr. *Bitá-n*, —*ra*, —*ról*.

BITANG, (bit-ang) fn. tt. *bitang-ot*. 1) A régi nyelvben am. zsákmány, préda, azaz, erőszakkal, bajvivással, harczban szerzett, előbbi birtokosától elragadott jószág. *És az bitangot osztani akarnák. És a sok bitangból szentegyházat rakattata.* (Sz. László legendája). *Bitangra kitenni vagyonát. Leányágra szállott jószág egy a bitanggal.* Km. 2) Urahagyott, uraveszett jószág, melyhez mindenki hozzányúl, Csáky szalmája. Különösen eltévelyedett barom, melynek ura nem tudatik, s melyet, kinek tetszik, elfog, behajt, használ, szóval, zsákmány gyanánt él vele. *Bitang ló, bitang marha. A tilosban járó bitang marhát behajtani a bíróhoz.* Innen átv. értelemben mondják csavargó emberről, ki senkihez nem tartozik. *Bitang szolga* = uratlan kóborló. *Sehonnai bitang ember.* 3) A székelyeknél jelent fattyu gyermeket. Innen valamely

nemzetségben a törvénytelen ágyból származottnak maradéka bitang ágnak neveztetik, mennyiben a törvényes gyermekek jószágában osztozva azt bitangképen használja. Elemzését illetőleg l. BIT, gyök.

BITANGBEHAJTÁS, (bitang-be-hajtás) ösz. fn. Uraveszett, csavargó barom behajtása az illető községhez vagy földbirtokoshoz.

BITANGISTÁLÓ, l. BITANGÓL.

BITANGOL, (bit-ang-ol) áth. m. *bitangol-t.* 1) Saját vagyonát, jószágát pazarolja, elvesztegeti, s mintegy magamagát megfosztja tőle, önmagát kizsákmányolja, prédálja. *Ingó és ingatlan jószágát elbitangolni.* 2) A gondjára bízott idegen jószágot veszteget, elbarácsolja vagy magának tulajdonítja. *A gondatlan gazda jószágát hűtlen tisztek, cselédek bitangolják.* 3) L. BITOROL.

BITANGÓL, (bitang-ól) ösz. fn. Ól, akol, istáló, melybe az uraveszett, csavargó, vagy tilosban fogott barmokat behajtják s föntartóztatják, míg tulajdonosaik ki nem váltják. *Községi bitangól.*

BITANGOLÁS, (bit-ang-ol-ás) fn. tt. *bitangolás-t*, tb. —*ok.* Saját vagy más jószágának pazarlása, prédálása, vesztegetése, illetőleg zsákmányképen eltulajdonítása. *A bitangolás koldusbotra juttatja. Bitangolása miatt elüsött gazdatiszt.*

BITÓ, (bit-ó) fn. tt. *bitó-t.* 1) Régi elavult értelemben törvényszolga, ki a testi büntetésre ítélteket veréssel s más kínzásokkal fenyítette, különösen hóhér. 2) L. BITÓFA.

Minthogy a bitónak főfeladata volt a testi büntetés, verés, ütés: innen valószínű, hogy ezen szó gyöke *bit* nem más mint a *bot* változata, melyből *botos, botol* származott. Rokonai a latin *bat*-uo, franczia *battre*, hellen *πατ-άσσω*, magyar *pat*-él, szláv *bit*-i, stb. Alakjára nézve részesülő az elavult *bit* (üt) igétől.

BITÓFA, (bitó-fa) ösz. fn. 1) Karó vagy oszlop, melyhez a régi fenyítő rendszerben az ítélt büntetteseket kikötötték, s törvényszolga vagy hóhér által verették, németesen *pelengér.* 2) Azon cölöp, melyhez a mészárosok a vágómarhát kötik. Innen átv. ért. Baranyában, így nevezik a határfát, határjelelő oszlopot is.

BITOL, (bit-ol) áth. m. *bitol-t.* Holmi jószágot pazarol, veszteget, prédál; bitorol. Szokottabban: *bitangol.* Gyöke az erőszakra vonatkozó *bit.* L. ezt.

BITOLÁS, (bit-ol-ás) l. BITANGOLÁS.

BITONYA, (bit-ony-a) fn. tt. *bitonyát.* Székely tájszó, am. sebek, fekélyek az emberi testen. Gyöke azon *bit*, mely ütésre, verésre vonatkozik, mennyiben az ilyetén sebek, fekélyek, ütés, verés, zúzódás eredményei lehetnek.

BITONYÁS, (bit-ony-a-as) mn. tt. *bitonyás-t* vagy —*at*, tb. —*ak.* Sebekkel, fekélyekkel, különös ütés következtében lepett. *Bitonyás lábak, kesek, alfel.*

BITOR, (bit-or) mn. és fn. tt. *bitor-t*, tb. —*ok.* 1) Általán valamely idegen jószágnak, továbbá hatalomnak, hivatalnak, czímnek, szóval őt nem illető jószágnak, állapotnak törvénytelen, erőszakos birtokosa. 2) Különösen oly személy, aki felsőségi hatalmat valamely nép vagy ország fölött erőszakosan gyakorol. *Bitor fejedelem, király.* (Usurpator).

BITORLÁS, (bit-or-ol-ás) fn. tt. *bitorlás-t*, tb. —*ok.* Erőszakos törvénytelen cselekvés, midőn valaki bizonyos jószágot, hatalmat, czímet, hivatalt jogellenesen magának tulajdonít és gyakorol.

BITORLÓ, (bit-or-ol-ó) l. BITOR.

BITOROL, (bit-or-ol) áth. m. *bitorol-t* vagy *bitorl-ott*, htn. —*ni* vagy *bitorl-ani.* Valamit törvénytelenül, erőszakosan magának tulajdonítva használ, bir. *Királyi hatalmat bitorolni. Mások jószágát bitorolni. Némely kalandorok grófi czímet bitorolnak. Más nevét, hivatalát bitorolni.*

BIVAL, fn. tt. *bival-t*, tb. —*ok.* Szarvasmarhák egyik faja, mely a közönséges tehénnél és ökörnél vadabb, fekete, bozontos szőrű, hátra hajtott szarvakkal. Igába fogva lassu, de nagy terhet elbír. Erdélyországban nagy számmal tenyészik. *A bival, ha csak sohajt is, messze fáj.* Km. *Vastag, mint a bivalbőr.* Km. Némely tájak kiejtése szerént: *bial* és *bivaly.*

Köz vélemény szerént idegen nyelvből áthonosult szó; hellénül *βούβαλος*, latinul *bubulus*, csehül *buwol*, németül *Büffel*, francziául *bufle*, olaszul *buffalo*, angolul *bufle*, stb.

BIVALBIKA, (bival-bika) ösz. fn. A bivalfajta szarvasmarhának hímje.

BIVALBOCS, l. BIVALBORJU és v. ö. BOCS.

BIVALBORJU, (bival-borju) ösz. fn. Fiatal kis bival. *Szép, mint a bivalborju.* Gúnyos közm.

BIVALBŐR, (bival-bőr) ösz. fn. A bivalféle szarvasmarha bőre. *Nyers, kikészített bivalbőr.*

BIVALCSEREBÜLY, (bival-cserebüly) ösz. fn. Bogárfaj, mely leginkább a bivalokat csípi, zaklatja.

BIVALGULYA, (bival-gulya) ösz. fn. Bivalfajta szarvasmarhákból álló csorda vagy gulya.

BIVALGULYÁS, (bival-gulyás) ösz. fn. Csordás, ki bivalgulyát őriz.

BIVALOS, (1), (bival-os) fn. tt. *bivalos-t*, tb. —*ok.* 1) Béres, ki bivalokon jár és dolgozik. 2) Bivalőrző.

BIVALOS, (2), (mint föntebb) mn. tt. *bivalos-t*, tb. —*ak.* Bivalokkal bővelkedő. *Bivalos vidék, ország; bivalos gazda.*

BIVALOSBÉRÉS, l. BIVALOS, (1), fn.

BIVALÖKÖR, (bival-ökör) ösz. fn. Herélt bival, melyet járomba fogva használnak.

BIVALTEHÉN, (bival-tehén) ösz. fn. A bivalfajta szarvasmarhák ünője, nősténye.

BIVALTÉJ, (bival-téj) ösz. fn. Bivaltehén teje, mely igen kövér, de, ha nem eléggé tisztán bánnak a fejéssel, pézsmaszagú.

BIVALY, l. BIVAL.

BIZ, önálló gyök és indulatszó. Élünk vele, midőn olyasmit állítunk, minek valóságáról teljes tudomásunk van, vagy azt hisszük, hogy úgy van. *Bis igaz! Bis igen! Bis úgy! Bis úgy ám!* Néha esküféle erősítő erejü. *Bis Isten, nem én voltam.* A tagadást

hatályosabbá teszi az ilyenekben. *Biz én nem megyek! Biz azt meg nem kapod!* Származékai *bizon, bizony, bizonyít, bizonyos*, stb.

Alapértelme: kétségtelen, határozott tudomás, minél fogva rokon vele a tudásra vonatkozó svéd *wiss*, dán *vis*, német *wissen, gewiss*, szanszkrit *vid*.

BIZ, (2), BIZHÖDIK, tájdivatosak és régiesek *büz, büzhödik* helyett.

BÍZ, áth. m. *bíz-tam, —tál, —ott*, par. *—z*. Valakinek jelleme, becsülete, ügyessége, hűsége, stb. felől meg van győződve, vagy legalább azt hiszi, s ennélfogva valamely hozzá tartozó személy vagy dolog, gondját, fölügyelését mintegy saját helyettesére hagyja, neki ajánlja. A rendes tárgyeseten kivül fölható ragu nevet vonz. *Elutazván, a házát s mindenét fiára bízta. Jószága igazgatását hü tisztére bízta. Ügyedet okos emberre bízd. Jóra bíztad!* gúnyos roszalás. *Bízd rám, majd elvégzem én. Ne bízd lelkedet minden emberre. Nem ebre bízák a hájat.* Km.

Összetételei: *megbíz, elbíz, reábíz*, melyeket l. saját rovataik alatt.

Származékai: *bízik, bizakodik, bizalom, bíztat, biztos, bizton, bizvást*, stb.

Eredetre egy a *biz* indulatszóval, s rokon hozzá: *hisz*, valamint a hellen *πείθω* is.

BIZAKODÁS, (biz-a-kod-ás) fn. tt. *bizakodás-t*, tb. *—ok*. Saját erőnk érzetéből vagy valamely külső segítségre és körülményekre támaszkodásból eredő, kissé túlzó indulat, melynél fogva erősen hiszszük, hogy számításunk nem csal, hogy sikert érünk.

BIZAKODIK, (biz-a-kod-ik) k. m. *bizakod-tam, —tál, —ott*. Reményét, tetteinek sikerét, jó kimenetelét kissé tulzólag helyezi valamiben. *Ban ben* ragu neveket vonz maga mellé. *Bizakodni saját erejében, bátorságában. Bizakodni a pártfogók hatalmában.*

BIZAKODÓ, (biz-a-kod-ó) mn. tt. *bizakodó-t*, tb. *—k*. Reményét, tetteinek sikerét valamiben kissé tulzólag helyező. *Magában bizakodó ember.*

BIZAKODÓLAG, (biz-a-kod-ó-lag) ih. Bizonyos reményt, sikert kissé tulzólag táplálva. *Erejében bizakodólag nekirohanni az ellenségnek.*

BIZAKODOTT, (biz-a-kod-ott) mn. tt. *bizakodott-at*. Magában tulságosan bízott vagy bízó, különösen *el* igekötővel: *elbizakodott*.

BIZAKODOTTSÁG, (biz-a-kod-ott-ság) fn. tt. *bizakodottság-ot*. Magában tulságosan bizakodás.

BIZALMAS, (biz-al-om-as) mn. tt. *bizalmas-t*, tb. *—ak*. L. BIZODALMAS.

BIZALMASAN, (biz-al-om-as-an) ih. L. BIZODALMASAN.

BIZALMASSÁG, (biz-al-om-as-ság) fn. L. BIZODALMASSÁG.

BIZALMATLAN, (biz-al-om-at-lan) mn. L. BIZODALMATLAN.

BIZALMATLANSÁG, (biz-al-om-at-lan-ság) fn. L. BIZODALMATLANSÁG.

BIZALMI, (biz-al-om-i) tt. *bizalmi-t*, tb. *—ak*. Bizalomra vonatkozó; bizalommal megajándékozott. *Bizalmi férfiak*, kiknek véleményében valamely testület, nép vagy kormány valamely ügyben bizalmát helyezi. *Országos dolgok elintézésére meghitt bizalmi férfiakkal tanácskozni.*

BIZALOM, (biz-al-om) fn. tt. *bizalm-at*. L. BIZODALOM.

BÍZÁS vagy BIZÁS (bíz-ás) fn. tt. *bízás-t*, tb. *—ok*. 1) Midőn az átható *bíz* származéka, am. más gondjára, fölügyelésére hagyás. Jobbára öszvetételesen használtatik: *megbízás, rábízás*. 2) Mint a *bízik* származéka, am. bizonyos tudaton, hiszemen, meggyőződésen alapuló reménylés, sikerre való kilátás. V. ö. BÍZIK.

BIZATLANSÁG, (biz-at-lan-ság) fn. tt. *bizatlanság-ot*. Bizodalom hiánya, melyet gyanu, félelem, s általán a kivánt siker elé gördülő akadályok szoktak okozni, bizodalmatlanság.

BIZE, falu Somogyban; helyragokkal: *Bizé-n, —re, —ről*.

BIZGANTYÚ, (biz-og-at-ó) fn. tt. *bizgantyú-t*. L. BEZZENTŐ.

BIZGAT, (biz-og-at) gyak. áth. m. *bizgat-tam, —tál, —ott*, par. *bizgass*. 1) Ujjaival motozva holmit piszkál, ideoda mozgat, izgat. 2) Átv. ért. ingerel, nyugtalanít valakit.

Gyöke eredetileg a mozgásra vonatkozó *íz*, melyből *izeg izgat* származnak, s a *b* előtét, mint a *biczeg, billeg, bingó* s több más szóban. Rokon értelmü vele a *piszkál* gyöke *pisz*.

BIZGATÁS, (biz-og-at-ás) fn. tt. *bizgatás-t*, tb. *—ok*. 1) Babráló mozgatás, motozás. 2) Ingerlés, nyugtalanító boszantás, kedély izgatása.

BÍZIK vagy BIZIK (bíz-ik) k. m. *bíz-tam, —tál, —ott*, par. *bíz-zál*. Valakinek vagy valaminek bizonyos jó tulajdonságairól meg lévén győződve, vagy jó hiszem fejében, reményét benne helyezi, és hiszi, hogy segítsége, közbejárása, kedvezése, stb. által czélt ér. *Nagy urak pártfogásában bízni. Istenben bízni. Bízzál Istenben, elögyámolít.* Km. *Erejében bízik. Még a halálra itélt is bízik. Ne bízzál a vak szerencsében. Ki hogy bízik, úgy hízik. Ki hol bízik, ott hízik.* Km. *Nem lehet minden emberben bízni. Bízik szavatokba királytok.* Czuczor. *Ha van mihez bízhatnod a jelenben, maradj az élvvel kináló közelben.* Vörösmarty. *Bízik magában*, valódi vagy képzelt jó tulajdonságaiban. Mondjuk ezt is: *nem bízik hozzá, nem bízik magához*. Midőn *el* igekötő járul hozzá, visszaható névmással am. tulságosan becsüli magát, tulzólag bízik, kevélyen rátartja magát. *Elbízza magát. Bízd el magadat, ha szégyent akarsz vallani.* Km.

BIZO, göcseji szójárás, *bizom* helyett.

BIZODALMAS, (biz-od-al-om-as) mn. tt. *bizodalmas-t*, tb. *—ak*. Aki bizodalmunkat bírja, kihez reménynyel járuluuk, kinek belsőnket kitárhatjuk, kire valamit bízhatunk. *Bizodalmas nagy jó uram! Bizodalmas ember. Bizodalmas beszélgetés, társalgás. Bizodalmas közlés, kérelem.* Egyszerűbb alakban egyezik vele: *bizalmas*.

BIZODALMASAN,(biz-od-al-om-as-an) ih. Bizodalommal, valakiben bízva, nyiltszivüleg. *Bisodalmasan szólni valakivel. Titkait bisodalmasan közlé velem. Bisodalmasan járulni, folyamodni jóakarónkhoz.*

BIZODALMASSÁG, (biz-od-al-om-as-ság) fn. tt. *bisodalmasság-ot.* Bizodalmas állapot, oly összeköttetés és viszony, melynél fogva egyik a másikban bizhatik, reményt táplálhat, őszinte közlekedési nyiltszivüség. *Baráti, testvéri, fiúi bisodalmasság.*

BIZODALMATLAN, (biz-od-al-om-at-lan) mn. tt. *bisodalmatlan-t,* tb. —*ok.* Kiben bizodalom nincsen, ki senkiben nem bízik, ki reményt másban nem helyez, mások őszinteségében, jóságában, hűségében stb. kétkedő. *A többször csalatkozott ember bisodalmatlan szokott lenni.* Határozóilag am. bizodalom nélkül, bizodalmatlanul. Egyszerűbb alakban: *bizalmatlan.*

BIZODALMATLANUL, (biz-od-al-om-at-lan-ul) ih. Bizodalom nélkül, másban nem bízva.

BIZODALMATLANSÁG, biz-od-al-om-at-lanság) fn. tt. *bisodalmatlanság-ot.* Bizodalom nélküli állapot, másoktól való visszatartózkodás; oly viszony, mely nem engedi, hogy belsőnket mások előtt kitárjuk. *Bisodalmatlansággal viseltetni. Bisodalmatlanságot táplálni.* Rövidebben: *bizalmatlanság.*

BIZODALMAZIK, (biz-od-al-om-az-ik) k. Régies, ma: *bízik.* „De bisodalmazjatok (confidite), mert én meggyőztem e világot. Münch. cod.

BIZODALMI, (biz-od-al-om-i) mn. tt. *bisodalmi-t,* tb. —*ak.* Bizodalomra vonatkozó. Bizodalommal megajándékozott. Egyszerűbben: *bizalmi.*

BIZODALOM, (biz-od-al-om) fn. tt. *bisodalmat.* Azon gyöngéd érzelem mások iránt, melynél fogva szíveinket előttök kitárni, s ügyeinkben őket részesíteni készek vagyunk, egyszersmind reményünket bennök helyezzük. *Baráti bisodalom, testvéri bisodalom, fiúi bisodalom, Isten iránti bisodalom. Minden bisodalmamat benned helyezem. Nincs hozzá bisodalmam.* Ettől különbözik a *bizakodás.* Egyszerűbb alakban: *bizalom.*

BIZOM, (1), tájszólás *bizon* helyett.

BIZOM, (2), (biz-om) fn. am. bizodalom, hiszem. Előfordúl Gyöngyösi Istvánnál:

„Hogy azt elnyerheti, vala oly bizomban
(azaz hiszemben)
Úgy ment a vezérnek ez a ló adomban"
(azaz adományban).

BIZOMÁNY, (biz-o-mány) fn. tt. *bizomány-t,* tb. —*ok.* Valami megtenni, véghezvinni való, mire bennünket más, jutalom igérete mellett vagy a nélkül megkért, megbizott. *Baráti bizomány, kereskedési bizomány. Bizományokkal terhelni valakit.* (Commissio).

BIZOMÁNYÁRU, (bizomány-áru) ösz. fn. Bizományba adott vagy kapott portéka.

BIZOMÁNYI, (biz-o-mány-i) mn. tt. *bizományi-t,* tb. —*ak.* Bizományhoz tartozó, bizományra vonatkozó; bizománynyal foglalkodó. *Bizományi druk, bizományi kereskedés.*

BIZOMÁNYKERESKÉDÉS, lásd BIZOMÁNYTŐZS.

BIZOMÁNYOS, (1), (biz-o-mány-os) fn. tt. *bizományos-t,* tb. —*ok.* 1) Kire valamit biztunk, kit valami véghezvitelére megkértünk. 2) Törvénytudományi ért. felhatalmazott, ki más személyében kiküldve végez valamit. 3) Kereskedőknél, ki más vagy mások portékáit árulja.

BIZOMÁNYOS, (2), (mint föntebb) mn. tt. *bizományos-t,* vagy —*at,* tb. —*ak.* Bizományba adott vagy kapott; bizománynyal foglalkodó. *Bizományos kereskedés. Bizományos áru.*

BIZOMÁNYTŐZS, (bizomány-tőzs) ösz. fn. Kereskedés, melyet valaki bizományban átvett portékákkal, árukkal üz, vagy melyet valaki bizományos által üz.

BIZON, (biz-on) l. BIZONY, (2) ih.

BIZONY, (1), (biz-ony) fn. tt. *bizony-t,* tb. —*ok.* Alapos tudomásu meggyőződés vagy igazság, s erre hivatkozó tanuságtétel, vagyis oly erősítő szó, melylyel állitásunknak nyomatékot adunk. A módosító névragok közől csak a *val* járul hozzá. *Bizonynyal erősíteni. Bizonynyal mondom. Minden bizonynyal ott leszek. Bizonyt fújni,* mondani, ejteni. Származékai: *bizonyít, bizonyúl, bizonyos, bizonytalan, bizonyos,* stb. A régieknél előfordúl *bizonyos* (quidam és verus) melléknév helyett is. „Más bizony (alius quidam) vallja vala." „Én vagyok a bizony szőlőtő" (vitis vera). „Bizony (igaz) töredelmesség." Góry-cod. „Ez az Jézus bizony isten, Kinél egyéb senki nincsen, Ez nekem bizony istenem." Katalin verses legendája. „Ha bizony s elég te hited." Ugyanott.

BIZONY, (2), ih. Esküvőleg erősítő szó, melylyel állításunkat igaznak vítatjuk s hitelességét nyomosítjuk, s am. igazán, valóban. Helyesebben: *bizon,* mert határozók *ony ény* képzővel szokatlanok, hanem *on én* vagy *an en*-vel alakulnak, mint: *nagy-on, szokon, ig-én,* stb. *Bizon Isten! Isten bizon! Úgy-e bizon? Úgy bizon! A bizon! Bizon, bizon mondom nektek. Nem bizon! Bizon nem tudom! Igaz* melléknév helyett is (mint föntebb *bizony*). „Mert bizon, amit mond." Nádorcod. „Hogy ez bizon legyen, megírta Szent Lukács." Góry-cod. „Mert bizon ű tanósága." Régi passio. V. ö. BEZE.

A régieknél előfordul a latin *etiam* kötszó és *porro* határozó értelmében is. *Ki bizony ülvén* (quae etiam sedens), *bizony egy kellemetes* (porro unum est necessarium). Münch. cod.

BIZONYÁBA, BIZONYÁRA, (biz-ony-a-ba vagy —ra) ih. Bizonyosan, minden kétség nélkül. Az elsőbbik régies; ma az utóbbi szokottabb.

BIZONYÁVAL, (biz-ony-a-val) ih. Régies a mai *bizonyára* vagy *bizonynyal* helyett. „Bizonyával szeretnétek." Góry-codex.

BIZONYERŐ, (bizony-erő) ösz. fn. Azon meggyőző érv, mely valaminek hitelességét, valóságát tanusítja. *Bizonyerő nélküli állítás.*

BIZONYG, (biz-ony-g vagy biz-on-g) önh. m. *bizonyg-ott*, htn. —*ni* vagy —*ani*. Bizony szóval gyakran él, állitását bizony szóval erősíti. Másképen: *bizonyoz*.

BIZONYGÓ, l. BIZONYOZÓ.

BIZONYÍT, (biz-ony-ít) áth. m. *bizonyít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* vagy —*ani*. 1) Saját meggyőződése és tudomása nyomán tanuképen állít, igaznak, valónak mond valamit. *Szemtanúk bizonyítják, hogy loptál. Eskűvel, több társaira hivatkozva bizonyítani. Csak gyanítom, de nem bizonyíthatom rá, hogy ő volt.* 2) Szélesb ért. valamely állítás valóságát, igaz voltát alapos érvek által mutogatja, vítatja. *Tudományos vítatásban okok, érvek bizonyítanak. Ez nem bizonyít semmit.* V. ö. BEBIZONYÍT.

BIZONYÍTÁS, (biz-ony-ít-ás) fn. tt. *bizonyítás-t*, tb. —*ok*. Erősítő, okadó, vítató, tanusító állítás, mely által valamit bizonyítunk vagy legalább bizonyítni akarunk. L. BIZONYÍT.

BIZONYÍTÁSI, (biz-ony-ít-ás-i) mn. tt. *bizonyítási-t*, tb. —*ak*. Bizonyítást illető, arra vonatkozó. *Bizonyítási érvek, okok.*

BIZONYÍTATLAN, (biz-ony-ít-at-lan) mn. tt. *bizonyítatlan-t*, tb. —*ok*. Ami nincsen bebizonyítva; minek valósága felől még kétkedni lehet. Határozóilag am. be nem bizonyítva, bizonyítatlanul.

BIZONYÍTÉK, (biz-ony-ít-ék) fn. tt. *bizonyítékot*. Mintegy bizonyító ok, mely megmutatja, hogy igaz valami; mely a dolog valóságát kétségtelenné teszi. *Egész vagy teljes bizonyíték. Fél bizonyíték. Nem teljes bizonyíték.*

BIZONYÍTLAN, (biz-ony-ít-lan) l. BIZONYÍTATLAN.

BIZONYÍTÓ, (biz-ony-ít-ó) fn. és mn. tt. *bizonyító-t*. Tanusító, ki vagy mi valamiről bizonyságot teszen. *Bizonyító szemtanúk. Bizonyító érvek, körülmények.*

BIZONYÍTVÁNY, (biz-ony-ít-vány) fn. tt. *bizonyítvány-t*, tb. —*ok*. Mindenféle mód, jel, eszköz és oklevél, mely által valamit bizonyosnak lenni megmutatunk. Különösen jogtanilag: hiteles irmány, mely a kérdéses tárgyra vonatkozik. *Hü szolgálatról adott bizonyítvány. Folyamodványhoz csatolt orvosi, hatósági bizonyítvány.*

BIZONYKODIK, (biz-ony-kod-ik) k. m. *bizonykod-tam*, —*tál*, —*ott*. L. BIZONYOZ.

BIZONYLAT, (biz-ony-ol-at) fn. tt. *bizonylat-ot*. L. BIZONYÍTÉK.

BIZONYODIK, (biz-ony-od-ik) k. m. *bizonyod-tam*, —*tál*, —*ott*. Valamely kérdés, kétség vagy titok alatt levő dolog igazsága, mivolta világosságra derül. Rendesen igekötőkkel divatozik. *Amit gyanítottam, ime bebizonyodott. Rábizonyodott, hogy ő követte el a csínyt.*

BIZONYOL, (biz-ony-ol) áth. m. *bizonyol-t* vagy *bizonyl-ott*, htn. —*ni* vagy *bizonyl-ani*. Bizonyféle erősítő szóval állít, hitelesnek lenni vítat, bizonyosnak vall valamit. *Amit hiteles tanuk bizonyolnak, arról kétkedni nem lehet.*

BIZONYOLÁS, (biz-ony-ol-ás) fn. tt. *bizonyolás-t*, tb. —*ok*. Erősítő állítás, vítatás, tanusítás, melylyel valamit bizonyosnak vallunk.

BIZONYOS, (biz-ony-os) mn. tt. *bizonyos-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. 1) Kétségtelen, minek valósága felől meg vagyunk győződve. *Bizonyos halál vár előbb-utóbb mindnyájunkra. Bizonyos vagyok benne. Bizonyos dolog. Bizonyosképen. Semmi bizonyost nem tudni róla. Bizonyossá teszlek. Bizonyos leszek. Jobb kevés bizonyos mint sok bizonytalan.* Km. *Annyi bizonyos, hogy — — Már bizonyos, hogy elveszett.* 2) Határozott, a többitől megkülönböztetett. *Bizonyos órákban honn lenni, s látogatókat fogadni. Bizonyos időre eltávozni.* 3) Némely, egy valaki, mely értelemben az elbeszélők által használtatik, pl. *Bizonyos parasztmegállt egy városi templom előtt*, stb. V. ö. BIZONY (1).

BIZONYOSAN, (biz-ony-os-an) ih. Kétségkivül minden kétkedés nélkül, valósággal. *Bizonyosan valamennyin meghalunk. Bizonyosan tudjuk, hogy kétszer kettő négy. Bizonyosan nem mondhatom, mikor leszek otthon.*

BIZONYOSÍT, áth. m. *bizonyosít-ott*, htn. —*ni* vagy —*ani*. Bizonyossá tesz; oly fontos tanuságokkal, bizonyítványokkal, igéretekkel áll elő, melyek minden kétséget kizárnak, s tökéletes meggyőződést szereznek. Egyébiránt nem igen van szokásban.

BIZONYOSODIK, l. BIZONYODIK.

BIZONYOSSÁG, (biz-ony-os-ság) fn. tt. *bizonyosság-ot*. Kétségkivüli állapot, meggyőződés; hiteles, fontos okokra támaszkodás. *Egész bizonyossággal állítani valamit. Bizonyosságban lenni czélunk elérése felől. Ennek bizonyosságáról szabad legyen kételkednem.*

BIZONYOZ, (biz-ony-oz) önh. m. *bizonyoz-tam*, —*tál*, —*ott*. Ki minden szavát, állítását *bizony* ismétléssel erősitgeti, ki mindig azt vítatja, hogy igaza van. Képzésre olyan, mint: *adtás, teremtettés.*

BIZONYOZÁS, (biz-ony-oz-ás) fn. tt. *bizonyozás-t*, tb. —*ok*. 1) Valamely állításnak ismételt *bizony* általi erősítése. 2) Tulajdonsága némely embernek, melynél fogva mindig igazmondóságot igényel magának.

BIZONYOZÓ, (biz-ony-oz-ó) fn. tt. *bizonyozó-t*, tb. —*k*. Aki *bizony* szóval erősítget valamit. 2) Aki mindig igaznak követeli állításait.

BIZONYSÁG, (biz-ony-ság) fn. tt. *bizonyság-ot*. 1) Tanuság. *Nem kell ott bizonyság, hol maga szól a dolog.* Km. *Bizonyságot tenni valamiről.* 2) Tanu, az az valamit bizonyító személy. *Álljanak elé a bizonyságok.* 3) Próba, bizonylat, a dolog valóságának megmutatása.

A régieknél, valamint *bizony* am. igaz, úgy *bizonyság* is előfordul *igazság* értelemben, pl. A Debr. legendáskönyvben: *meghamosíthatatlan bizonság (bizonyság)*, mindjárt alább ekkép fejeztetik ki: *meghamosíthatatlan igaz volta.* (53, 54. lapokon).

BIZONYSÁGLEVÉL, (bizonyság-levél) ösz. fn. Iromány, mely valaminek valóságát tanusítja, bizonyítvány.

BIZONYSÁGTÉTEL, (bizonyság-tétel) ösz. fn. Előadása azon okoknak, melyek a dolog valósága mellett bizonyítanak, tanuságtétel.

BIZONYSÁGTÈVŐ, (bizonyság-tèvő) ösz. fn. L. TANU.

BIZONYTALAN, (biz-ony-talan) mn. tt. *bizonytalan-t*, tb. —*ok*. Aminek valósága nincs megmutatva, miről kételkedni lehet, kétséges. *A halál bizonyos, de ideje bizonytalan.* Határozóilag am. bizonytalanul.

BIZONYTALANKODÁS, (biz-ony-talan-kod-ás) fn. tt. *bizonytalankodás-t*, tb. —*ok*. Kétes állapotban létel, habozás, a dolog kimenetele felőli kétkedés.

BIZONYTALANKODIK, biz-ony-talan-kod-ik) k. m. *bizonytalankod-tam*, —*tál*, —*ott*. Kétes állapotban vagyon, nem tudja, mire üt ki a dolog vagy mit tegyen.

BIZONYTALANSÁG, (biz-ony-talan-ság) fn. tt. *bizonytalanság-ot*. Kétes állapot, midőn valaminek mivolta, mibenléte felől nincsen határozott tudomásunk.

BIZONYTALANUL, (biz-ony-talan-ul) ih. Bizonytalan módon, kétséges állapotban.

BIZONYÚL, (biz-ony-úl) önh. m. *bizonyúl-t*. Bizony dolog gyanánt kiderül; bizonyodik. *Bebizonyúl. Rábizonyult a tolvajság.*

BIZOTT, (biz-ott) fn. tt. *bizott-at*. Személy, ki valaminek tevésére, véghezvitelére fölhatalmaztatik; megbizott.

BIZOTTMÁNY, helyesebben l. BIZOTTSÁG.

BIZOTTSÁG, (biz-ott-ság) fn. tt. *bizottság-ot*. Többekből álló személyzet, mely a végre bizatik meg, hogy bizonyos ügyben eljárjon. *Megyei, városi hatóságtól kinevezett bizottság. Gazdasági, egészségügyi bizottság.* Mennyiben a *ság ség* képző gyüneveket is alkot, mint: *katonaság, papság, ifjuság*, stb. ennélfogva a *bizottság* (= bizottak mint többség) helyesebb, mint: *bizottmány*, már annálfogva is, mert *mány* képző nem szokott mult részesülőhöz járulni.

BIZOTTSÁGI, (biz-ott-ság-i) mn. tt. *bizottsági-t*, tb. —*ak*. Bizottságra vonatkozó. *Bizottsági munkálatok, javaslatok.*

BIZOVÁNY, (biz-o-vány) fn. tt. *bizovány-t*. Megbizó levél, mely által valakit fölhatalmazunk, hogy bizonyos ügyben, eljárásban személyünket képviselhesse.

BÍZTAT, (bíz-tat) áth. m. *bíztat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *bíztass*. 1) Szóval, rábeszéléssel bátorít, reménynyel kecsegtet. *Eleget bíztatom, hogy ne féljen, hogy vállalata jól üt ki.* 2) Ingerel, bujtogat, sürget, ösztönöz, izgat. *Fiát apja ellen, alattvalót felsősége ellen bíztatni. Bünre bíztatni valakit. Bíztatja, mint czigány a lovát.* (ostorral). Km. 3) Szomorút, elcsüggedtet vigasztal.

BÍZTATÁS, (bíz-tat-ás) fn. tt. *bíztatás-t*, tb. —*ok*. Tettre, merényre bátorítás; reménynyel kecsegtetés; ingerlés, ösztönzés, sürgetés, izgatás; vigasztalás.

BÍZTATÓ, (bíz-tat-ó) mn. és fn. tt. *bíztató-t*, tb. —*k*. Aki vagy ami esküszi, hogy bízunk, bátorító reménynyel kecsegtető; ingerlő, izgató; sürgető. *Bíztató szó, igéret. Bíztató nélkül nem mer semmibe kapni.*

BÍZTON, (bíz-t-on) ih. 1) Azon meggyőződéssel, öntudattal, bizonyossággal, hogy semmitől félni, tartani nem lehet. *Erre bízton mehetsz.*

„Künn hatalmas, benn virágzó és szabad,
Bízton álljon sérthetetlen jog alatt."
Fóti dal (Vörösmartytól).

2) Kétkedés nélkül, bizonyosan. *Bízton mondhatom.*

Képzésre hasonló a *futton* (fut), *menten* (megy), *jöttön* (jő), stb. mult időkből származott határszókhoz.

BIZTONLÉT, (bízton-lét) ösz. fn. Lásd BIZTONSÁG.

BIZTONSÁG, (biz-t-on-ság) fn. tt. *biztonság-ot*. Biztonlét. Divatba nem régen jött szó, a régi és helyesebb *bizto ság* értelmében. Tudniillik nyelvünkben a módhatárszókból, különösen az *an, en, on* vagy *ul, ül* képzőjüekből nem vala szokás neveket alkotni. Egyébiránt minthogy a *biztosság* más értelmenyekben is divatosik, nagyobb szabatosság kedvéért ez újításnak helyet adhatunk. Hasonlók ehez a szintén újabb alkotásu *fenség, tuleság* szók is. T. i. a *ság, ség* képzők már régebben is a legtöbb beszédrészekhez függesztettek, pl. főnévhez: *ember-ség, barát-ság*, melléknevekhez: *szépség, jó-ság, több-ség, kisebb-ség, minden-ség*, számnevekhez: *egy-ség, két-ség, három-ság*, névutókhoz: *alatt-ság*, névmásokhoz: *milyen-ség*, igetörzsekhez: *fog-ság, veszöd-ség, nevet-ség, mulat-ság*, részesülőkhöz: *romlott-ság, veszett-ség*; miknél fogva még a föntebbi határozókkal egybeillesztések is eltürethetnek.

BIZTOS, (biz-t-os, biz-at-os) fn. tt. *biztos-t*, tb. —*ok*. Hivatalbeli személy, vagy kereskedelmi, gazdasági tiszt, szolga, ki meg van bízva, hogy bizonyos ügyekben eljárjon. *Királyi biztos; megyei biztos; uti biztos; városi biztos; boltbiztos, kereskedelmi biztos, rendőrségi biztos.*

BIZTOS, (mint föntebb) mn. tt. *biztos-t*, tb. —*ak*. 1) Miben vagy kiben bízni lehet, mi reményt, várakozást nem csal. *Biztos ember; biztos remény; biztos lövés*; *biztos őrizet*. 2) Bátorságos, félelem nélküli. *Ezen vidéken biztos az utazás.*

BIZTOSAN, (biz-at-os-an) ih. Bátran, teljes bizodalommal, félelem, kétkedés, gyanu nélkül. *Némely vidékeken éjjel-nappal biztosan járhatni.*

BIZTOSÍT, (biz-t-os-ít) áth. m. *biztosított*, par. —*s*, htn. —*ni* vagy —*ani*. 1) Biztossá tesz, azaz reményt nyújt, meggyőz valami felől, hogy sikere lesz, hogy nem kell félni, bátorságba helyez. *Biztosítalak, hogy czélt érsz, hogy semmi veszély nem ér. Tolvajok, rablók ellen biztosítani az utasokat.* 2) Bizonyos fizetés mellett valamely jószágot tüz-, víz-, jégkár stb. ellen menteslt. *Épületeket, hajókat, vetéseket, szőlőket biztosítani.* V. ö. BIZTOSÍTÓ-INTÉZET.

BIZTOSÍTÁS, (biz-t-os-ít-ás) fn. tt. *biztosítás-t*. tb. —*ok*. 1) Biztos karba, állapotba helyezés. 2) Va

lamely jószágnak tüz-, víz-, jég- és egyéb károk ellen mentesítése. 3) Bírói eljárás, különösen midőn az adós valamely vagyona a hitelező javára elővleges zár alá vétetik.

BIZTOSÍTÁSI, (biz-t-os-ít-ás-i) mn. tt. *biztosítási-t*, tb. —*ak*. Biztosításra vonatkozó, biztosítást illető. *Biztosítási szabályok. Biztosítási intézetek. Biztosítási végrehajtás.*

BIZTOSÍTÉK, (biz-t-os-ít-ék) fn. tt. *biztosíték-ot*. Általán minden, mi biztosokká tesz bennünket. Különösen 1) Ami valamely kár ellen mentesít, vagy a mentesítés alapját teszi, pl. *a bank hitelére még nem elegendő biztosíték a bele adott tőke.* 2) Mindenféle hiteles iromány, mely bizonyos ügyben, kereskedésben, üzletben biztosítás végett adatik. 3) Pénzöszveg, mely p. o. gazdasági tiszt által a tulajdonos biztosítására letétetik. 4) Szellemi erő, melyben bízni lehet. *Némely embernek becsülletszava már elegendő biztosíték.*

BIZTOSÍTMÁNY, (biz-t-os-ít-mány) fn. tt. *biztosítmány*, tb. —*ok*. Biztosított jószág; a mi károk, veszélyek ellen mentesítve van.

BIZTOSÍTÓ, (biz-t-os-ít-ó) fn. tt. *biztosító-t*. Aki valamely jószágot biztos állapotba helyez, károk, veszélyek ellen mentesít.

BIZTOSÍTÓ, (mint föntebb) mn. Biztosságot nyujtó, kár, veszélyek ellen mentesítő. Biztosítás végett lezáró.

BIZTOSÍTÓINTÉZET, ösz. fn. Egyes személy vagy társulat által alapított intézet, mely a bevallott jószágot az érette évenként fizetendő bizonyos kamat fejében tüz-, víz-, jég-, vagy más károk ellen biztosítja, azaz a miattok történt kárt kipótolja.

BIZTOSÍTÓJEGY, (biztosító-jegy) l. BIZTOSÍTÓLEVÉL.

BIZTOSÍTÓLEVÉL, (biztosító-levél) ösz. fn. Hitelesen kiadott iromány, melyben a biztosított jószág mennyisége s a biztosítás feltételei foglaltatnak.

BIZTOSÍTOTT, (biz-t-os-ít-ott) mn. tt. *biztosított-at*. 1) Ami biztosítva van; károk, veszélyek ellen mentesített. *Biztosított házak, épületek, hajók, áruk* stb. 2) Nem félelmes, de bátorságos. *Biztosított utazás.*

BIZTOSÍTÓTÁRSASÁG, vagy —TÁRSULAT, l. BIZTOSÍTÓINTÉZET.

BIZTOSÍTVÁNY, (biz-t-os-ít-vány) fn. tt. *biztosítvány-t*, tb. —*ok*. Iromány, szerződési levél, mely a biztosítás alapját és feltételeit foglalja magában. Vétetik *biztosítmány* értelemben is.

BIZTOSSÁG, (biz-t-os-ság) fn. tt. *biztosság-ot*. 1) Bátorságos, félelem nélküli állapot. *Biztosságban utazni valamely erdőségen keresztül.* 2) Hivatal, mely politikai, igazgatósági, kereskedelmi stb. ügyek elintézésével bízatott meg. *Királyi biztosság; országos biztosság; kerületi, katonai, úti biztosság; kereskedelmi biztosság; megyei biztosság;* máskép: *bizottság.*

BIZTOSSÁGI, (biz-t-os-ság-i) mn. tt. *biztossági-t*, tb. —*ak*. Biztosságot illető, biztosságra vonatkozó. *Biztossági ülések, munkálatok.*

BIZVÁST, (biz-va-ast) ih. Bátran, félelem, tartózkodás nélkül, egész bizodalommal. *Bizvást jöhetsz hozzám akármikor. Bizvást alhatol, senki sem fog háborítni.*

Sajátságos képzésére nézve hasonló a *folyvást, nyargalvást, oldalvást* és némely más igehatárzókhoz.

BIZS, hangutánzó elvont gyöke *bizseg* szónak, és származékainak. Változattal: *piss, pezs*, mint a *pizseg, pisse, pezseg* származékok gyöke.

BIZSÉG, (bizs-ég) önh. m. *bizség-tem* vagy *bizségéttem*, —*tél*, vagy *bizségéttél*, —*ett* vagy *bizségélt*; htn. —*ni* vagy *bizségeni*. 1) Hemzseg, azaz sürüen összetolódva, szorulva mozog, mint pl. a hangyák, kukaczok a sajtban. 2) Mondatik a vérről, midőn rendkivüli mozgásban van s viszketést okoz. Rokon vele: *pezseg, pizseg.* 3) Bizseg a tüz, midőn a fában levő nedvet kiszorítja. 4) Bizseg a víz, midőn forrásnak indul.

BIZSERÉG, (bizs-er-ég) önh. m. *bizserég-tem* vagy *bizsergéttem*, —*tél* vagy *bizsergéttél*, *bizsergélt*, htn. —*ni* vagy *bizsergeni*. Kicsinyezve gyakorító. 1) Mondatik a vérről, midőn rendkivül mozog, s viszketést okoz. 2) Bizsereg a meggyujtott nedves fa; 3) a forrni kezdő víz.

BIZSERGÉS, (bizs-er-g-és) fn. tt. *bizsergés-t*, tb. —*ek*. Azon állapot, midőn valami bizsereg. *Forró víznek, vérnek, nyirkos égő fának bizsergése.*

BIZSERKÓR, (bizser-kór) ösz. fn. Idegnyavalya, midőn erős izzadás következtében a bőrön apró hólyagocskák támadnak, melyek fölöttébb viszketnek (Raphania).

BO, gyökelem, mely több, részint önálló, részint elvont gyökökben és származékaikban gömbölyüséget, kerekdedséget fejez ki, mint: *bob, boborcsó, bod, bog, boglya, bogy, bogyó, bok, boka, boly, bolyó, bombék*, stb. Vékonyhangon *bö*, pl. a *bödön, bög, bögy*, stb. szókban.

BOAR, BOÁR, 1) l. BOJÁR. 2) Népes puszta Pozsony megyében; helyr. *Boár-on, —ra, —ról.*

BOB, elvont vagy clavult gyök, melyből *boborcs, boborcsó, boborcsós* származtak. Rokona *bab*, kicsinyítve *bib*, mint a *bibe, bibircsó* gyöke. Értelme csomóhoz hasonló gömbölyüség.

BÓB, fn. tt. *bób-ot*. Szokottabban l. BÚB. Származékai: *bóba, bóbás, bóbita*, stb.

BÓBA, (bób-a) fn. tt. *bóbát*. 1) Bób, l. BÚB. 2) Somogyi szójárás szerint am. nagyanyó, nagymámi. *Bóbám asszony.* Rokona: *bába.*

BOBÁLD, puszta Szathmár megyében; helyr. *Bobáld-on, —ra, —ról.*

BOBÁLKA, (bob-ál-ka) fn. tt. *bobálkát*. Pogácsaféle apró gömbölyü sütemény.

BÓBÁS, (bób-a-as) mn. tt. *bóbás-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. L. BÚBOS.

BÓBÁZ, (bób-a-az) áth. m. *bóbáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Valakit bóbjánál, azaz üstökénél fogva czibál, megczibál. Különösen mondják kakasról,

midőn hergelés végett a tyúkra ugorván, annak búbjába kapaszkodik.

BÓBÁZÁS, (bób-a-az-ás) fn. tt. *bóbázás-t*, tb. —*ok*. Bóbjának czibálása; bóbjába kapaszkodás.

BOBDA, falu Torontál megyében; helyragokkal: *Bobdá-n*, —*ra*, —*ról*.

BOBISKA, (bob-is-ka) fn. tt. *bobiskát*. Farsangban felöltöző álorczás ember. Ugyanaz a *bubuska*, *mumuska* ijesztőt jelentő szókkal. Székely szó. Különbözik ettől: *bubujicska*.

BÓBISKOL, (bób-is-k-ol) önh. m. *bóbiskol-t*. Ültében vagy álltában az álomtól nyomatva fejét, illetőleg fejebóbját le-lehajtja; bólogat, biczköl. *Olvasás közben, templomban bóbiskolni*.

BÓBISKOLÁS, (bób-is-k-ol-ás) fn. tt. *bóbiskolás-t*, tb. —*ok*. Bólogatás; a fejnek szunnyadás közti le-leejtése, lecsuklása.

BÓBITA, (bób-it-a vagy bób-i-ta) fn. tt. *bóbitá-t*. 1) Némely madarak fején púposan fölálló tollak csomózata. *Pipiske, babuka bóbitája*. 2) Átv. ért. tornyos fejkötő, búbot képező fejék. *Aranyos, czifra bóbita*. 3) Némely növények, különösen füz- és nyárfák virágzásakor kifejlődő pamutbarkák. Tájejtéssel: *bibita*.

BÓBITÁR, (bób-it-a-ár) fn. tt. *bóbitár-t*, tb. —*ok*. Újabb állattudományi nyelven am. fácsán, mint kitűnőleg bóbitás madár.

BÓBITÁS, (bób-i-ta-as) mn. tt. *bóbitás-t* vagy —*at*, tb. —*ok*. Bóbitával biró, bóbitával ékesített. *Bóbitás czitczörke, bóbitás babuka; bóbitás menyecske; bóbitás füzfa*. V. ö. BÓBITA.

BÓBITÁSAN, (bób-i-ta-as-an) ih. Bóbitával ellátva, ékesítve.

BOBOR, (bob-or) elavult fn. mely csak *boborcs*, *boborcsék* stb. származékaiban él. Eredeti értéménye göcs, kinövéses búb, csomó; kicsinyítve: *boborcs*.

BOBORCS, (bob-or-cs) fn. tt. *boborcs-ot*. Állati vagy növényi testből kifakadó csomócska, bubocska. V. ö. BIBIRCSÓ.

BOBORCSÓ, l. BIBIRCSÓ.

BOBORCSÓS, l. BIBIRCSÓS.

BÓBOS, (bób-os) mn. tt. *bóbos-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. Aminek bóbja, búbja van. *Bóbos madár. Bóbos fejkötő*. Legközelebbi rokona: *púpos*, pl. kenyér, hát. L. BÚBOS.

BÓBOSAN, (bób-os-an) ih. Bóbbal ellátva.

BÓBOZ, (bób-oz) l. BÓBÁZ.

BOCS (1), vagy BOLCS, elvont törzsöke *bocsánat*, *bocsát*, *bocsi* vagy *bucsi*, stb. szóknak, melyek régenten így irattak: *bolcsát*, *bolcsu*, de tájdivatosan ma is ekképen mondatnak. Eredetök tehát világosan *bol* vagy *boly* gyök (*bolyong* szóban) *cs* képzővel és elmenesztést, elereszést jelentenek. V. ö. BOCSÁT.

BOCS, (2), fn. tt. *bocs-ot*. Némely állatoknak, különösen medve- és bialnak fia, kis medve, kis bial. *Medvebocs, bialbocs*. Továbbá darabos, idomítatlan vastömeg, amint az olvasztókemenczéből kijő.

BOCS, (3), faluk Hevesben és Erdélyben; helyragokkal: *Bocs-on*, —*ra*, —*ról*.

BÓCS, fn. tt. *bócs-ot*. Állattudományi ért. tengeri férgek neme, melyek hengerded alakuak, s növényekhez tapadva élődnek. (Ascidia L.)

BÓCS, puszta Bihar megyében, helyragokkal: *Bócs-on*, —*ra*, —*ról*.

BÓCSA, KIS—, NAGY—, puszták Pest megyében; helyragokkal: *Bócs-án*, —*ra*, —*ról*.

BOCSÁJT, l. BOCSÁT.

BOCSÁN, (bocs-a-an) kiavult ige, mely csak *bocsánat*, *bocsánandó* közelebbi származékaiban él. Értelme: bocsát. Alakjára hasonló a *fogan*, *isen*, *kiván* igékhez.

BOCSÁNANDÓ, (bocs-a-an-and-ó) mn. tt. *bocsánandó-t*, tb. —*k*. Amit meg lehet bocsátani; gyarlóságból, nem gonosz szándékból elkövetett. *Bocsánandó bün*.

BOCSÁNAT, (bocs-a-an-at) fn. tt. *bocsánat-ot*. Elengedése a büntetésnek, melyet valaki vétke, hibája miatt érdemlene. *Bocsánatot kérni, adni. Nincs bocsánat*. Udvarias, társalgási nyelvben élünk e szóval mentegetődzésül. *Bocsánat! ha talán alkalmatlan vagyok. Ezer bocsánat! bizon nem akartam*. Egyházi értelemben elengedése azon bünhődésnek, melyet a bünös ember az Isten itélete szerént érdemlene. *Bünök bocsánata*. Törzse az elavult: *bocsán*.

BOCSÁNATOS, (bocs-a-an-at-os) mn. tt. *bocsánatos-t*, tb. —*ak*. Amit megbocsátani lehet, bocsánandó.

BOCSÁR, faluk Nógrád és Torontál megyében; helyragokkal: *Bocsár-on*, —*ra*, —*ról*.

BOCSÁRD, (1), férfi kn. tt. *Bocsárd-ot*. Németül: Burghard vagy Burchard, am. erős várú. Egyébiránt Bocsárd egészen magyar elemekből áll = bocs-ár-d mint csal-ár-d, és hihetőleg csak a hangrokonság után jelöltetett meg a német névvel.

BOCSÁRD, (2), falu Abaújban; BÚZÁS—, MAGYARBOROS—, OLÁHBOROS—, helységek Erdélyben; helyragokkal: *Bocsárd-on*, —*ra*, —*ról*.

BOCSÁT, BOCSÁJT, (bocs-a-ít vagy bocs-aj-t) áth. m. *bocsát-ott*, par. *bocsás*, htn. —*ni* vagy —*ani*. 1) Menni hagy, enged, ereszt, elereszt, meneszt. *Hasa bocsátani a kiszolgált katonákat, a foglyokat. Szélnek, útnak bocsátani. Szabadon bocsátani. Szelet bocsátani. Áruba bocsátani. Füstbe bocsátja* = mint a füstöt szabadon eltünni hagyja. Leginkább igekötőkkel divatosik. *Bebocsátani valakit a szobába. A rabokat kibocsátani a börtönből. Fölbocsátani a papiros sárkányt. Valakit kötélen lebocsátani a mélységbe, a kútba. Szétbocsátani a beparancsolt népeket*. 2) Meghagyja, parancsolja valakinek, hogy menjen; küld. *Alkudozó követeket bocsátani az ellenség táborába. A hütlen tiszteket, czelédeket elbocsátani*. 3) Átv. ért. bizonyos bántalmat, sértést, bünt, hibát feledésnek menni enged, mintegy emlékezetéből eltávoztat, illetőleg a büntetést, megtorolást, megboszulást elengedi. *Krisztus hatalmat adott az apostoloknak és utódaiknak bünöket bocsátani. Isten bocsás!* Igekötővel: *megbocsát. És bocsásd meg nekünk vétkeinket*. Úr imádsága. Az udvarias és társalgási nyelvben gyakran előfordul, midőn a tár-

salgás szabályai ellen elkövetett bibánkat mentegetjük, s azok átnézésecért az illetőket kérjük, s midőn általán oly valamit tettünk vagy szóltunk, ami talán bántalmat okozhatott. *Bocsásson meg ön, ha hibáztam.*

Régiesen, pl. a régi halotti beszédben: *bulcsát* vagy *bolcsát*. „És bulcsássa mend ő bünét," a melynek gyöke *bol* járáskelésre, menésre vonatkozik a *bolog* (= bolong) származékban. Ezen ige gyanítólag így képződött: a *bol* (járkel) gyökből lett *bolos* (járókelő, menő), ebből *bolosajt* vagy *bolosít*, *bolsít*, *bolcsit* vagy *bolcsajt*, *bolcsát*, (azaz menővé tesz, meneszt) fejlődött ki. Néhutt a palóczoknál és Göcsejben: *bucsít*, (mint: szakajt, szakít, ahajt, ahít). A törökben is létezik *bosat-mak* vagy *bosalt-mak* am. kiürítni, lerakni, lerakodni, szabadon bocsátani (los- vagy freilassen, francziául lâcher) és *kary bosatmak*, feleségét (arájút) elbocsátani. A törökben a törzs *bos* am. üres.

BOCSÁTÁS, (bocs-a-ít-ás) fn. tt. *bocsátás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valakit menni hagyunk; engedünk; eleresztünk, küldünk, stb. *Haza bocsátás. Útra bocsátás. Elbocsátás. Kibocsátás*, stb. V. ö. BOCSÁT.

BOCSÁTGAT, (bocs-a-ít-gat) gyak. áth. m. *bocsátgat-tam, —tál, —ott*. Gyakran, folytonosan, vagy többet, többeket egymás után bocsát, menni hagy, ereszt; enged; küldözget. *A kiszolgált katonákat haza bocsátgatni.*

BOCSÁTGATÁS, (bocs-a-ít-gat-ás) fn. tt. *bocsátgatás-t*, tb. —*ok*. Gyakran vagy folytonos bocsátás, többnek vagy többeknek bocsátása.

BOCSÁTHATLAN, l. BOCSÁTHATATLAN.

BOCSÁTHATATLAN, (bocs-a-ít-hat-at-lan) mn. tt. *bocsáthatatlan-t*, tb. —*ok*. Amit bocsátani nem lehet, nem szabad. Leginkább *meg* igekötővel am. erkölcsi gonoszsága miatt el nem nézhető, büntetés nélkül nem hagyható. *Megbocsáthatatlan hanyagság, bűntett*. Határozókép am. bocsáthatatlanul, meg nem bocsátható módon.

BOCSÁTHATÓ, (bocs-a-ít-hat-ó) mn. tt. *bocsátható-t*, tb. —*k*. Akit el lehet ereszteni, küldeni, vagy amit el lehet engedni. *Követségbe bocsátható személy. Megbocsátható gyarlóság, gyermeki könnyelműség.*

BOCSÁTHATÓLAG, (bocs-a-ít-hat-ó-lag) ih. Megbocsátható módon.

BOCSÁTKOZÁS, (bocs-a-ít-koz-ás) fn. tt. *bocsátkozás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki bizonyos helyre vagy dologba ereszkedik. *Tengerre bocsátkozás. Alkuba bocsátkozás. Lebocsátkozás* az alantabb állókhoz, erkölcsi leereszkedés.

BOCSÁTKOZIK, (bocs-a-ít-koz-ik) k. m. *bocsátkoz-tam, —tál, —ott*, par. —*zál*. 1) Menés, távozás végett bizonyos helyre, útra ereszkedik, indul. *Tengerre bocsátkozik*. 2) Valamely dologba folytatólag működve beleereszkedik. *Alkuba, beszélgetésbe bocsátkozni valakivel. Mélyen bocsátkozni a vitatkozásba*. 3) *Le* igekötővel leszállás végett aláereszkedik. *Kötélen lebocsátkozni a kútba*. Átv. ért. *Kegyesen, nyájasan lebocsátkozni az alsóbb ranguakhoz.*

BOCSÁTMÁNY, (bocs-a-ít-mány) fn. tt. *bocsátmány-t*, tb. —*ok*. Egyes esetre, s bizonyos időre kiadott, kibocsátott felsőségi rendelet. *Királyi bocsátmány* (edictum regium).

BOCSÁTVÁNY, (bocs-a-ít-vány) fn. tt. *bocsátvány-t*, tb. —*ok*. 1) L. BOCSÁTMÁNY. 2) Szolgálatból, hivatalból elereszto iromány.

BOCSFOGÓ, (bocs-fogó) ösz. fn. Vashámorosok nagy fogója, melylyel az idomtalan vastömeget a hámor alá tartják és idomítják.

BOCSÍT, (bocs-a-ít) áth. Göcsejben s némely palócz vidékeken divatos tájszó a szokottabb *bocsát* értelmében. V. ö. BOCSÁT.

BOCSKA, (1), (bocs-ka) fn. tt. *bocskát*. 1) Csöbörhöz vagy vederhez hasonló víztartó edény fából. Hasonló hozzá *rocska*. 2) Balaton mellékén háromnégy akós kis kád. 3) A székelyeknél bormérő kis hordó.

BOCSKA, (2), falu Zala megyében; helyragokkal: *Bocská-n, —ra, —ról*.

BOCSKOR, fn. tt. *bocskor-t*, tb. —*ok*. Némely vidéki, főleg hegységi lakosok és pásztorok egyszerű lábbelije, egy vagy több darab varratlan durva bőrből, melyet szíjszalaggal a lábra füznek, s a boka körül megkötnek. *Telekes bocskor*, mely czifrán föl van szíjazva, tákozva. *Szíjas, mint a telekes bocskor*. Km. *Tót bocskor. Kanászok bocskora. Hegyes, mint a harmathasító bocskor*. Km. *Bocskorban járni. Felkötni a bocskort. Felkötötte a telekes bocskort, azaz kevély*. Km. *Elrúgta a bocskort. Kinek csizmája nincs, bocskort kössön. Bocskorban keresni, csizmában költeni, válik becsületedre*. Km. *Tüszög, mint a bocskor, hogyha nagy a por*. Km. *Uczczu bocskor, ne tüszögj!* Km. Átv. ért. a talphoz tapadó sár vagy más ragadós test, különösen vadásznyelven, midőn a nyúlnak, ázott talajon szaladva, szörös talpaira sár ragad.

Alkalmasint egy eredetü a *bakancs*, *bokancs* szóval, s gyöke *bok*, *boka*, s átvetett szó: *bokasor* vagy *boksor*, *bokcsor* helyett, mint: szöcskő = szökcső, szököső.

BOCSKORBŐR, (bocskor-bőr) ösz. fn. Vastag ló- vagy tehénbőr, melyből a bocskorokat készítik. *Bocskorbőr a pofája* = orczátlan, szemtelen.

BOCSKOROS, (1), (bok-sor-os) mn. tt. *bocskoros-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. Bocskorban járó, bocskort viselő. *Bocskoros bakonyi kanász. Bocskoros nemes.*

BOCSKOROS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *bocskoros-t*, tb. —*ok*. A szegény nemest, kinek alig van valamije, vagy épen semmije sincs, úgyhogy csizma helyett is bocskort visel, gúnyosan bocskorosnak hívják.

BOCSKOROSAN, (bocskor-os-an) ih. Bocskorban.

BOCSKOROSODIK, (bocskor-os-od-ik) k. m. *bocskorosod-tam, —tál, —ott*. Valakinek vagy valamely állatnak talpára a nedves földön mentében vagy futtában (pl. a nyúléra) sár ragad.

BOCSKOROSÚL, (bocskor-os-úl) önh. m. *bocskorosúl-t*, l. BOCSKOROSODIK.

BOCSKOROZ, (bocskor-oz) önh. m. *bocskoroztam, —tál, —ott. El* igekötővel am. elillan, eltalpal, elhordja az irháját. Népies kifejezés.

BOCSKORSZÍJ, (bocskor-szíj) ösz. fn. Szalag formára hasított szíj, melyet a bocskorszegély likaiba fűznek, s ha hosszabb, a lábszárra föltekernek. *Előszott* (oldódzott) a *bocskorszíj*, azaz fillentésben találnak vagy fillentésen kapnak valakit. Km.

BOCSKORTÁK, (bocskor-ták) ösz. fn. Bőrfolt, mely a bocskor talpára tétetik, s hátuljával a láb sarkára nyúlik fel. *Bocskornak nem leszek tákja*, azaz magamnál alábbvaló embernek szolgája.

BOCSKORTELEK, (bocskor-telek) ösz. fn. Szíjszalag, melylyel a bocskort elülhátul felkötik. Innen: *telekes bocskor* azaz, szíjakkal öszvefűzött.

BOCSOD, l. BOZSÓD.

BOCSONÁD, falu Heves megyében; helyragokkal: *Bocsonád-on, —ra, —ról.*

BOCSOSBUNDA, (bocsos-bunda) ösz. fn. Medvebocs, vagy vén medve bőrével béllett, prémezett bunda.

BOCSPOR, BOSPOR, népies BORSPOR helyett.

BOCSÚ, l. BUCSÚ.

BOCZ, elvont gyöke *boczér, boczéros* szóknak, s ugyanaz *bos* gyökkel, melyből *bozontos* származott.

BOCZÉR, (bocz-ér) mn. tt. *boczér-t*, tb. *—ok.* Aminek szőre, haja gubanczos, bozontos, öszvebonyolodott, kuszált. V. ö. BOCZ.

BOCZÉRHAJ, (boczér-haj) ösz. fn. Az emberi fejet takaró hajnak kóros állapota, midőn szálai megvastagodva öszvetapadnak, s nyírés alatt vérzik a gyökerök. Lengyeleknél gyakoribb. (Plica polonica).

BOCZÉRKALÁSZU, (boczér-kalászu) ösz. mn. Aminek bozontos szálkáju kalászai vannak.

BOCZÉRLÁBU, (boczér-lábu) ösz. mn. Szörös lábu.

BOCZÉROS, (bocz-ér-os) mn. tt. *boczéros-t* vagy *—at*, tb. *—ak.* Kuszált hajú, fésületlen, baglyas, borzas, bozontos. *Boczéros czigány gyerekek.*

BÓCZFÖLDE, falu Zala megyében; helyragokkal: *Bóczföldé-n, —re, —ről.*

BOCZI, (bocz-i vagy boz-i) fn. tt. *bocsi-t*, tb. *—k.* Gyermeknyelven am. kis borju, másképp: *becze, beczi, becsike.* Gyökre nézve hangutánzó, s a *bég, bög*, (latin *boat, bos*) szókkal egy eredetü.

BOD, (1), elvont gyök, melynek származékai valami gömbölyűt, kerekdedet, kanyarodottat, keringést jelentenek, mint: *bodon, bodor, bodorít, bodoró, bodros, boda, bodáz, bodag, bodacs*, stb. Legközelebbi rokona a szintén gömbölyűséget jelentő *bog*, mint a *boga, boglya, bogács, boglár*, stb. származékok gyöke. V. ö. BOGY és BODON.

BOD, (2), falu Heves megyében; helyragokkal: *Bod-on, —ra, —ról.*

BÓD, (1) elvont gyök, mely megegyezik a *bod* gyökkel, mennyiben származékai keringést, kanyargást jelentenek. Egyébiránt alkalmasint öszvehúzott törzs *bold*, melynek gyöke *bol*, s ennek származéka *bolog* vagy *bolyog*; honnan *bódorog* = boldorog, *bódúl* = boldúl, *bódít* = boldít. V. ö. BÓT, BÓLT.

BÓD, (2), elvont gyöke *bódog* szónak. V. ö. BÓDOG, BOLD, BOLDOG.

BODA, (1), helységek neve Baranyában; egyik: FAZEKAS—; helyragokkal: *Boldá-ra, —n, —ról.*

BODA, (2), BÓDA, (bod-a) fn. tt. *bodát*, tb. *bodák.* Görbe vagy kanyarodott fogantyúja, markolata valaminek. *Kard bodája.* V. ö. BODÁZ.

BODACS, (bod-acs) fn. tt. *bodacs-ot.* Székely tájszólással jelent csiribiri apró szarvasmarhát, tinókat, borjukat. Alkalmasint az apró éretlen gyümölcsöt jelentő *bodocs* szónak átvitt értelmü változata, t. i. a tinók, borjuk is a magok nemében még apró éretlen, fejletlen állapotban vannak.

BODÁCSOL, l. BODÁZ.

BODAFALVA, falu Liptóban; helyragokkal: *Bodafalvá-n, —ra, —ról.*

BODAG, BODAK, (bod-ag) fn. tt. *bodag-ot.* Kenyérsütéskor a teknő oldalairól levakart tésztából csinált vakarcsféle sütemény.

BODAHÁZA, szabad puszta Pozsony vármegyében; helyragokkal: *Bodaházá-n, —ra, —ról.*

BODAJK, mezőváros Fehér vármegyében; helyragokkal: *Bodajk-ra, —ról, —on.*

BODAK, KIS—, NAGY—, helységek Pozsony megyében; helyragokkal: *Bodak-on, —ra, —ról.*

BÓDAL, (bód-al) ösz. fn. tt. *bódal-t*, tb. *—ok.* Bódító erővel biró szer. (Narcotin).

BÓDÁR, (bód-ár) mn. tt. *bódár-t*, tb. *—ok.* Aminek bódító ereje van. *Bódár fűvek, magok. Bódár italok. Bódár szerek.*

BÓDAVÉD, (bóda-véd) ösz. fn. A kard markolatát körülvevő sodronyrács, mely a vívó kézfejét a versenytárs csapásai ellen födözi.

BODÁZ, (bod-a-az) önh. m. *bodáz-tam, —tál, —ott.* Ide-oda, átabotába csapong, ugrál, megyen. *Bodáznak az agaraktól üzött nyulak, a futósdit játszó gyermekek. Bodáznak a szelek*, midőn irányaikat változtatják.

BÓDE, falu Veszprém megyében; helyragokkal: *Bódé-n, —ra, —ról.*

BÓDÉ, fn. tt. *bódé-t.* Leginkább deszkákból öszveállított hajlékféle házikó, nem rendes, hanem csak ideiglenes lakásul szolgáló némely foglalkozás végett. *Vásárok, vámosok bódéja. Piacsi bódék. Pálinkások bódéja.*

Idegen eredetü szónak látszik; németül *Bude*, lengyelül *buda*, csehül *bauda*. Egyezik vele a franczia *boudoir, boutique*, arab *bajt* = pajta, stb. V. ö. BUDÁR.

BÓDELEM, (bód-elem) ösz. fn. Valamely szernek azon lényeges alkatrésze, melyben bódító erő rejlik.

BÓDERGA, tájszó a helyesebb *bódorgó*-ból átalakítva, am. bódorgó eszü, mamlasz, bászli.

BÓDÉS, (bódé-s) fn. tt. *bódés-t*, tb. *—ok.* Aki bizonyos foglalatosságot bódéban üz, bódéban áruló. V. ö. BOLTOS.

BÓDI, (1), férfi kn. l. BÓDOG és BOLDIZSÁR. Ebben: *bódi szilva* (korán érő, gömbölyü kék szilva) a *bódog* vagy *boldog* szóra van vonatkozás, minthogy az Boldogasszony napja (augustus 15-ke) körül érik.

BÓDI, (2), (bol-d-i) mn. tt. *bódi-t*, tb. —*ak*. A bolond szónak kicsinyített, s némileg kiméletesebb változata.

BÓDÍT, (bód-ít vagy bold-ít) áth. m. *bódított*, par. —*s*, htn. —*ni* vagy —*ani*. Az agyvelőre és idegrendszerre oly erős hatást gyakorol, melynél fogva az észt rendes működéseiben megzavarja és gátolja, szédülést, ideiglenes észtompulást okoz, s mintegy bolondít. *Némely szeszes italok, mérges növények magvai bódítanak*. Átv. ért. álokokkal, igéretekkel, csellel az elmét elfogulttá teszi, s az itélő erőt elaltatja, tévedésbe hozza. *Hiuságának hízelkedve elbódítani valakit*. V. ö. BÓD.

BÓDÍTÁS, (bód-ít-ás vagy bold-ít-ás) fn. tt. *bódítás-t*, tb. —*ok*. Hatás vagy cselekvés, mely bódít.

BÓDÍTÓ, (bód-ít-ó vagy bold-ít-ó) mn. tt. *bódító-t*, tb. —*k*. Agyvelőre és idegrendszerre megzavarólag ható. *Bódító italok, bódító füvek. Bódító erős illat, füst*.

BÓDMÉR, falu Fejér megyében; helyragokkal: *Bódmér-on, —ra, —ról*.

BODNÁR, (bod-on-ár) fn. tt. *bodnár-t*, tb. —*ok*. Másképen: kádár, németesen pintér. Szoros ért. oly mesterember, ki bodonféle edényeket készít; de szélesb értelemben hordókat, kádakat, sajtárokat, kannákat s hasonló faedényeket gyártó mesterember. Tudnillik a nyelvszokás többféle kézmívest egyes müveiről szeret nevezni, pl. asztalos, lakatos, kerékgyártó, stb. jóllehet ezek nem csupán asztalt, lakatot, kereket, stb. csinálnak. Különböztetésül v. ö. BOGNÁR.

BODNÁRKÉS, (bodnár-kés) ösz. fn. Különös alaku kés, melyet bodnárok használnak.

BODNÁRMÜHELY, (bodnár-mühely) ösz. fn. Mühely, melyben bodnárok dolgoznak.

BODNÁRSÁG, (bod-on-ár-ság) fn. tt. *bodnárság-ot*. 1) Bodnármesterség, kádárság, németesen: pintérség. *Bodnárságot tanulni, üzni*. 2) Bodnárok összesége, czéhe, testülete valamely városban vagy vidéken.

BODNÁRSULYOK, (bodnár-sulyok) ösz. fn. Sulyok, melylyel a bodnárok az abroncsot fölverik.

BODÓ, előfordul több helynevekben, mint *Bodófalva, Bodóháza*, melyek oda mutatnak, hogy magában személynév, a minthogy több családok is hivatnak e néven. Alkalmasint a *Bódi* módosulata, mint *Kati, Kató*, és magashangon *Peti, Petö*.

BODOBÁCS, fn. tt. *bodobács-ot*. Fekete foltokkal pettegetett tavaszi piros bogár. Másképen petikebogár. Túl a Dunán *bodóbácsi* vagy *budabácsi*. Valószinüleg átvitt személynév, mi nyelvünkben nem szokatlan, mint az *Iloncza, büdös Marczi, büdös Kata, büdös Bencze* bogárnevek mutatják.

BODOCS, (bod-ocs) fn. tt. *bodocs-ot*. Apró bogyó, mennyiben *bod* = bogy. A székelyek igy nevezik az almát, körtvélyt, szilvát stb. éretlen kis korában. *Az alma, szilva bodocs korában nem egészséges*. Átv. ért. *bodocs eszü ember* = éretlen eszü, gyermekeszü.

BODÓFALVA, helység Turócz megyében; helyragokkal: *Bodófalvá-n, —ra, —ról*.

BÓDOG, (bód-og vagy bold-og) férfi kn. tt. *Bódog-ot*. Régies, sőt ma is több vidéken divatos kiejtés *Boldog* (Felix) helyett. L. BOLDOG.

BODOGLÁR, puszta Kis-Kunságban; helyragokkal: *Bodoglár-on, —ra, —ról*.

BODÓHÁZA, puszták Bihar és Pozsony megyében; helyragokkal: *Bodóházá-n, —ra, —ról*.

BODOK, helységek Nyitra megyében és Erdélyben; helyragokkal: *Bodok-on, —ra, —ról*.

BODOLA, falu Baranya megyében és Erdélyben; helyragokkal: *Bodolá-n, —ra, —ról*.

BODOLÓ, BODOLLÓ, faluk Abaúj és Bereg megyében, és puszta Gömör megyében; helyragokkal: *Bodoló-n, —ra, —ról*.

BÓDOLOG, (bód-ol-og vagy bold-ol-og) gyak. önh. m. *bódolog-tam, —tál* vagy *bódolgottál, bódolgott*, htn. —*ni* vagy *bódolgani*. Görbe, kanyargós utakon, bizonyos irány nélkül ide-oda bolyong, tévelyeg, kódorog, kóborol.

BODOLYA, falu Baranya megyében; helyragokkal: *Bodolyá-n, —ra, —ról*.

BÓDOLYOG, l. BÓDOLOG.

BODON, (1), (bod-on) fn. tt. *bodon-t*; tb. —*ok*. 1) Kivájt vastag faderék, melyet kis kutakba víztartó edényül szokás alkalmazni. 2) Szélesb ért. gömbölyü szerkezetü s abroncsos faedény, melyben zsírt, vajat, turót, lisztet tartanak. Vékonyhangon: *bödön*, s megfordított gyökkel: *döbön*.

Gyöke *bod* azon nagy családu szónemzetséghez tartozik, melynek egyes sarjaiban a gömbölyü hangzók uralkodnak s mássalhangzóik egyfelől ajakhanguak, másfelől nyelvhegyiek (d, t) vagy torokhangok (g, k), mint: *bog, bok, pog, pok*, stb. s származékaik valami gömbölyü, kerekded alaku testet jelentenek, mint: *boglya, boglár, boka, pogács*, stb. Egyébiránt rokonok vele a hellen *βούτιον* (palaczk), héber בַּת, német *Butte, Bütte, Bottich*, perzsa *pute, puta*, magyar *putton*, stb.

BODON, (2), vagy BÁDON, falu Kraszna megyében; HAGYMÁSBODON, MEZŐBODON, helynevek Erdélyben; helyragokkal: *Bodon-ba, —ban, —ból*.

BODONCZ, falu Vas megyében; helyragokkal: *Bodoncz-on, —ra, —ról*.

BODONHELY, falu Sopron megyében; helyragokkal: *Bodonhely-en, —re, —ről*.

BODONKA, (bod-on-ka) fn. tt. *bodonkát*. Kis bodon. Vékonyhangon *bödönke*, fordítva: *döbönke*.

BODONKÚT, (bodon-kút) ösz. fn. Oly kút, melynek kerülete bodonforma kivájt faderékból áll. Olyan képzésü, mint: *köbölkút*, mennyiben a köbül hasonló a bodonhoz.

BODONLAKA, falu Sáros megyében; helyragokkal: *Bodonlaká-n, —ra, —ról.*

BODONPÓT, (bodon-pót) ösz. fn. Amarantok egyik faja, melynek bod, azaz bogyóalaku gombos virágai vannak.

BODONOS, falu Bihar megyében; helyragokkal: *Bodonos-on, —ra, —ról.*

BODONY, 1) l. BODON (1); 2) falvak Baranya, Heves és Nógrád megyékben; helyragokkal: *Bodony-ba, —ban, —ból.*

BÓDONY, (bód-ony vagy bold-ony) fn. tt. *bódony-t*, tb. *—ok.* Bódító szer. (Narcoticum).

BODOR, (1), (bod-or) mn. tt. *bodor-t* vagy *bodr-ot*, tb. *—ok.* Fokozva: *bodor-abb* vagy *bodr-abb.* Általán karikásan, tekervényesen meghajlott. Különösen *bodor haj, szőr, szakál*, melynek szálai göndörök, gyürüsek. *Bodor növénylevelek, növényindák. Bodor szalagok, ruhaszegélyek. Bodor füst*, mely tekervényesen terjedez fölfelé. *Bodor ökör* = göndör szőrű. *Csáli Bodor!*

Legközelebbi rokona *fodor*, s hasonlók hozzá a vékonyhangu *bédér, pédér.*

BODOR, (2), (mint föntebb) fn. tt. *bodor-t* vagy *bodr-ot.* Gyürüsen, karikásan, tekervényesen, göndören megkanyarodott szőr, haj, szalag, fonal, stb. másképen fodor. *Bodorba süttögetett hajfürtök. Üng bodra. Bodorba kötött szalag.*

BÓDOR, (bód-or vagy bold-or) mn. tt. *bódor-t*, tb. *—ok.* 1) Aminek bódító, szédítő ereje van. *Bódor ital, bódor fü.* 2) Csavargó, kóborló, kódorgó. Keményebb hangon: *pótor.* Származékai: *bódorog, bódorgás*, stb.

BODORFA, helységek neve Baranya és Zala megyében; helyr. *Bodorfá-n, —ra, —ról.*

BÓDORGÁNY, (bód-or-og-ány vagy bold-or-og-ány) mn. és fn. tt. *bódorgány-t*, tb. *—ok.* Bódorogni, ideoda csapongni, csavarogni szokott. *Bódorgány vöcsök*, a vöcsök nemü buvármadarak egyik faja, mely a tavak fölött repkedve bódorog.

BÓDORGÁS, (bód-or-og-ás vagy bold-or-og-ás) fn. tt. *bódorgás-t* tb. *—ok.* Csavargás, tévelygés, kóborlás, tekergés.

BÓDORGÓ, (bód-or-og-ó vagy bold-or-og-ó) mn. tt. *bódorgó-t*, tb. *—k.* Kóborló, csavargó, tekervényes utakon járó, bujdosó. *Bódorgó szökevények.*

BODORÍT, (bod-or-ít) áth. m. *bodorít-ott*, par. *—s*, htn. *—ni* vagy *—ani.* Hajtogatás, tekergetés által bodorrá tesz; fodorít, gondorít, göndörít. *Hajat, fürtöt bodorítani.* V. ö. BODOR és BÉDÉRÍT, PÉDÉRÍT, SODORÍT.

BODORÍTÁS, BODORITÁS, (bod-or-ít-ás) fn. tt. *bodorítás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn bizonyos testeket bodor alakuakká teszünk; kondorítás, göndörítés, fodorítás, pederítés.

BÓDORKA, (bód-or-ka vagy bód-or-ga) fn. tt. *bódorkát.* A madártanban sok fajú gázló. Máskép: *vöcsök.*

BODORODÁS, (bod-or-od-ás) fn. tt. *bodorodás-t*, tb. *—ok.* Bodor alakuvá tekeredés; kondorodás, göndörödés, fodorodás. *Hajnak, szőrnek bodorodása.*

BODORÓ, (bod-or-ó) fn. és mn. tt. *bodoró-t.* Székely tájszó, s jelent oly nőt, kinek csak egy gyermeke van vagy volt. Eredeti jelentése homályos.

BODORODIK, (bod-or-od-ik) k. m. *bodorod-tam, —tál, —ott.* Bodorrá tekeredik, csavarodik, fodorodik, kondorodik, gyürüsödik. *A tinó szarvai között bodorodik a szőr. Bodorodnak a tüzes vassal süttögetett hajfürtök. Bodorodik a pipából fölszálló füst.*

BODORÓFALVA, helység Turócz megyében; helyragokkal: *Bodorófalvá-n, —ra, —ról.*

BÓDOROG, (bód-or-og vagy bold-or-og) gyak. önh. m. *bódorog-tam* vagy *bódorg-ottam, —tál* vagy *bódorgottál, —ott*, htn. *—ni* vagy *bódorg-ni* vagy *—ani.* Bizonyos irány nélkül tévesztett görbe útakon bolyong, csavarog, bujkál; kódorog.

BODOS, falu Erdélyben; helyragokkal: *Bodos-on, —ra, —ról.*

BODRI, (bod-or-i) mn. tt. *bodri-t*, tb. *—k.* A bodor szónak változata s am. bodros haju vagy szőrü, természetes göndörségü. *Bodri fej. Bodri czigányrajk. Bodri kutya. Bodri ne! Csípd meg Bodri!* Némile kicsinyítő árnyalatú, mint: *Andri, Sándri, Bandrig tupri, csitri*, stb.

BODROG, (bod-or-og) Béla jegyzőjénél s több régi oklevelekben *Budrugh, Budurog.* (Jerney). 1) Folyó neve, mely Tokajnál a Tiszába szakad. Nevét valószinüleg tekervényes folyásától kapta, mint némely mások, pl. Körös, Bódva. 2) Régi vármegye neve, mely törvényesen Bácscsal van egyesülve: *Bácsbodrog.* 3) Falu neve Somogy megyében; helyr. *Bodrog-on, —ra, —ról.* Mint helynév *gh*-val is iratik: *Bodrogh.*

BODROGKÖZ, (Bodrog-köz) ösz. fn. Zemplén vármegye vidéke, járása a Bodrog és Tisza között.

BODROS, (bod-or-os) mn. tt. *bodros-t* vagy *—at*, tb. *—ak.* Bodorrá alakított szalaggal, szegélylyel ékesített, piperézett, fodros. *Bodros üng. Bodros fejkötő.*

BODROSAN, (bod-or-os-an) ih. Bodrokkal ékesítve, fölpiperézve, diszítve, szegélyezve.

BODROSÍT, (bod-or-os-ít) áth. m. *bodrosít-ott*, htn. *—ni* vagy *—ani.* Bodrossá tesz, bodrokkal felékesít, felczifráz, bodrokkal piperéz, szegélyez.

BODROSÍTÁS, bod-or-os-ít-ás) fn. tt. *bodrosítás-t, —ok.* Bodrokkal felczifrázás.

BODROSÚL, (bod-or-os-úl) önh. Bodrossá alakul, bodorodik.

BODROZ, (bod-or-oz) áth. m. *bodroz-tam, —tál, —ott*, par. *—s.* Bodornomü piperével, szegélylyel ékesít, czifráz, fodroz. *Üng ujját, mellét bodrozni. Fejkötőt, szoknyát bodrozni.*

BODROZÁS, (bod-or-oz-ás) fn. tt. *bodrozás-t*, tb. *—ok.* Bodorral vagy bodrokkal piperézés, diszítés, fodrozás.

BODROZAT, (bod-or oz-at) fn. tt. *bodrozat-ot.* Valamely ruhaneműt diszítő, piperéző bodrok ösz-

vege. *Legújabb divatu, ékes, drága bodrozat. Fejkötő bodrozata.*

BÓDÚL, (bód-úl vagy bold-úl) önh. m. *bódul-t.* 1) Szédül, kábul, elméjében ideiglenes tompulást, zavarodást szenved. *Bódúl a fejem. Megbódúl.* 2) Téved, útat veszt. *Jártam, keltem, míg végre ide bódultam. Sötétben járva elbódulni.*

BÓDULÁS, (bód-ul-ás vagy bold-ul-ás) fn. tt. *bódulás-t*, tb. —*ok.* 1) Fejszédülés, kábulás, elmezavarodás. 2) Tévedés, útvesztés.

BÓDULAT, (bód-ul-at vagy bold-ul-at) fn. tt. *bódulat-ot.* Bódult állapot. *Bódulatba esni. Bódulatban szenvedni. Pillanatnyi, gyakori bódulat.*

BÓDULT, (bód-ul-t vagy bold-ul-t) mn. tt. *bódult-at.* Szédült, kábult, elméjében ideiglen zavarodott. *Bódult fejjel ide-oda tántorogni.*

BÓDULTAN, (bód-ul-t-an) ih. Szédült, kábult állapotban, zavart elmével.

BÓDULTSÁG, (bód-ul-t-ság) fn. tt. *bódultság-ot.* Kábultság, szédültség, ideiglenes elmetompulás, észzavarodás.

BÓDULTSÁGI, (bód-ul-t-ság-i) mn. tt. *bódultsági-t*, tb. —*ak.* Bódultságban levő; bódultságra vonatkozó. *Bódultsági állapot. Bódultsági szünet.*

BÓDVA vagy BOLDVA, Béla jegyzőjénél: *Buldua.* Folyó Torna és Borsod megyében, s falu neve is az utóbbiban, midőn helyragozva: *Bódvá-n*, —*ra*, —*ról.* V. ö. BODROG 1).

BODZA, (1), (bod-za vagy bogy-za) fn. tt. *bodzát.* Fanem az öthímesek és háromanyások seregéből; csészéje kicsin, öthasábu a magzat fölött; bokrétája ötmetszésü; bogyója három magvu; virágzása bogernyő vagy fürt, virága fehéres (Sambucus). Fajai: *gyepü-* vagy *fái bodza* (S. nigra), *sallangos bodza* (S. laciniata), *fürtös bodza* (S. racemosa), *földi bodza* (S. ebulus) stb. *A büröktől a bodzáig*, azaz kevés vagyonu vagy tapasztalásu. Km. Néhol: *bozza* vagy *borza.*

Legvalószinübb, hogy nevét sürün termő bogyóitól kapta, s gyöke *bod* vagy *bogy*, am. bogyó. Innen lett *bod-zik* azaz bogyzik, bogyózik, s részesülöben *bodzó, bodza* = bogyozó, bogyoza. Mennyiben tájejtésileg: *borza*, némelyek véleménye szerint *borzas* leveleitől vette volna nevét. Mások erős szaga után a *büz* szótól származtatják. Hasonló hozzá a szláv *bez.*

BODZA, (1), népes puszta Erdélyben; helyragokkal: *Bodzá-n*, —*ra*, —*ról.* Együtt van vele Bodzafordulás, l. ezt.

BODZABÉL, (bodza-bél) ösz. fn. Taplószerü, rugalmas, fehér anyag, mely a bodza belsejét képezi, s a fiatal hajtásokban aránylag nagy.

BODZABOGYÓ, (bodza-bogyó) ösz. fn. A bodzának fürtösen növő szapora gyümölcse, mely feketére érik. *Bodzabogyóból főtt kása. A bodzabogyót különösen kedvelik a seregélyek.*

BODZAFA, (bodza-fa) ösz. fn. A bodzanemü növények azon faja, mely magasbra nő s fává lesz. *Bodzafa hajtásából csinált furulya. Bodzafából való szegek. Görcsösderekü bodzafa.* Vidékies kiejtéssel: *bodzfa.*

BODZAFAPUSKA, (bodza-fa-puska) ösz. fn. L. BODZAPUSKA.

BODZAFORDULÁS, népes puszta Erdélyben; helyragokkal: *Bodzafordulás-on*, —*ra*, —*ról.*

BODZAFŰ, (bodza-fü) ösz. fn. Gyalog, egy éves bodza.

BODZAGOMBA, (bodza-gomba) ösz. fn. Gombafaj, mely vén bodzafák tövén szokott tenyészni.

BODZAÍZ, (bodza-íz) ösz. fn. Érett bodzabogyókból való befözött, bodzalekvár.

BODZAKÁSA, (bodza-kása) ösz. fn. Bodzabogyókból főtt pépféle eledel vagy nyalánkság.

BODZAKOSBOR, (bodza-kos-bor) ösz. fn. A kosbor nevü növények egyik faja, melynek levelei a bodzalevelekhez hasonlók. V. ö. KOSBOR.

BODZALÉ, (bodza-lé) ösz. fn. Bodzabogyókból fözött vagy sajtólt lé.

BODZANEDVSŰRŰ, (bodza-nedv-sürü) ösz. fn. L. BODZAÍZ.

BODZAPÉP, (bodza-pép) ösz. fn. L. BODZAKÁSA.

BODZAPUSKA, (bodza-puska) ösz. fn. Bélétől kitisztított fiatal bodza, melyet a gyermekek játékszerüs csövé alakítnak, s hozzá alkalmazott toló által fecskendő gyanánt használnak.

BODZÁS, (1), (bod-za-as) mn. tt. *bodzás-t* vagy —*at*, tb. —*ak.* 1) Bodzanemü növénynyel benött. *Bodzás föld. Bodzás gyöpü.* 2) Mondják fájós lábakról, melyek köszvényben szenvedvén, kisebesednek, kifakadnak. Valószinüen átvitt értelmü kifejezés, menynyiben az ily kóros lábszárakon támadt kékes feketés csomók, a bodza bogyóihoz hasonlók. Ily átvett értelmü szó a *szederj* szinétől nevezett *szederjes.* Más értelmezés szerint onnan vette volna nevét, mert a köszvényes lábakat bodzalevelekkel is szokták gyógyítani.

BODZÁS, (2), falu Zemplén megyében; helyragokkal: *Bodzás-on*, —*ra*, —*ról.*

BODZÁSODÁS, (bod-za-as-od-ás) fn. tt. *bodzásodás-t*, tb. —*ok.* Azon kóros állapot kifejlődése, melyet lábköszvénynek hivunk; bodzássá levés.

BODZÁSODIK, (bod-za-as-od-ik) k. m. *bodzásod-tam*, —*tál*, —*ott.* Lábai bodzásak lesznek, köszvénytől megdagadnak, kifakadoznak, stb.

BODZASZÖRP, (bodza-szörp) ösz. fn. Érett bodzabogyókból készített szörpféle főzet vagy pép.

BODZATÁKAJAK, (bodza-ták-ajak) ösz. fn. Növényfaj a tákajkak neméből, szára tompa, négyszögü, levelei nyelesek, szivesek, fürészesek. Máskép: *fekete cseresnye, fekete bodza, torokgyékfü, varjú mogyoró.* Diószeghi Füvészkönyve. (Scrophularia nodosa. L.) V. ö. TÁKAJAK.

BODZAVIRÁG, (bodza-virág) ösz. fn. A bodzanemü fák és cserjék fehéres boglár- vagy fürtvirága, mely leforrázva izzasztó hatásu, s házi gyógyszerül használtatik.

BODZAVIRÁGECZET, (bodza-virág-eczet) ösz. fn. Bodzavirágból készített gyógyeczet.

BODZAVIRÁGPOR, (bodza-virág-por) ösz. fn. Kiszárított s porrá tört bodzavirág.

BODZATHEA, (bodza-thea) ösz. fn. Leforrázott bodzavirágból készített izzasztó gyógyital.

BODZFA, tájdivatos, BODZAFA helyett; l. ezt.

BOÉR, l. BOJÁR.

BOÉRFALVA, helység Belső-Szolnok megyében; helyragokkal: *Boérfalvá-n, —ra, —ról.*

BOG, önálló gyök és fn. tt. *bog-ot.* Általán csomóalaku dudorodás, kinövés, nevezetesen a fákon s más növényeken, göcs. Összetéve: *ágbog. A somfának, bodzafának sok boga van.* Így nevezetnek némely növények fejei, pl. a kenderé, máskép: *buga.* Vadász nyelven: az agancs tülkei, mielőtt ki lennének fejlődve, és még kéreg alatt vannak.

Közvetlen származékai: *bogos, bogács, boglár, boglya, bogár, bogoz,* stb. Mennyiben valami gömbölyűt, dudorút jelent, rokonai: *bod, bogy, bok, pog, poh;* vékonyhangon: *bög, bögy, böd;* fordítva: *gob, göb, gub, güb.* Rokonokúl tekinthetők a török *bagh* (a többek közt *nodus* jelentéssel), német *biegen, Bug,* góth *bjugan,* szanszkrit *bhuj* (meghajt, görbít), hellen πτύσσω (öszverakom, redőzöm) stb.

BOGÁCS, (1), (bog-ács) fn. tt. *bogács-ot.* Az együttnemzők és egyenlőnősök seregéhez tartozó növénynem; vaczka gyapjas, fészke hasas, tojásdad, tövishegyű pikkelyekkel födelékes, bóbitája hajszálas vagy sertés. Virága veres vagy kék, ritkán fehér. Alnemei: *szárrafutó* vagy *nyeletlen levelük,* mindegyik számos fajokkal. *Akánt-, bérczi-, bókoló-, csüggedő-, fodros-, horgas-, patyolat-, puha-, tarka-, tövises-, szőszös,* stb. bogács. (Carduus).

Nevét bóbitájának bogos, tojásdad, gombforma alakjától vette, s eredetileg *bogás,* melyben az *s* átváltozott *cs*-re, mint: *bordás, bordács, ordas, ordacs,* stb. Mátyusföldi tájejtéssel: *bógánes.*

BOGÁCS, (2), falu Borsod megyében; szintén több erdélyi falu neve is; helyragokkal: *Bogács-ra, —ról, —on.*

BOGÁCSA, l. POGÁCSA.

BOGÁCSFEJ, (bogács-fej) ösz. fn. A bogácsnemű növények szára hegyén levő bogos, gombalaku csomó, mely az illető növény magvait foglalja magában. *Tövises, szőszös, sima bogácsfej.*

BOGÁCSKÓRÓ, (bogács-kóró) ösz. fn. Mezőkön és szántóföldeken termő bogácsfaj, melynek hosszukás, tövises kórója van. *Kerti bogácskóró,* mely mivelés által tenyésztetik, Dunán túl *takácsmácsonya.*

BOGÁCSOS, (bog-ács-os) mn. tt. *bogácsos-t* vagy *—at,* tb. *—ak.* 1) Bogácsféle növényekkel bővelkedő, benőtt. *Bogácsos legelő, ugar.* 2) Bogácsfejekkel keveredett. *Bogácsos lóserény.*

BOGÁCSPILLANGÓ, (bogács-pillangó) ösz. fn. A bogácsok körül repkedő, s azok virágain élődő pillangófaj. Némelyek szerint tengelicsmadár, mely a bogácsok magvaival táplálkozik.

BOGÁCSREND, (bogács-rend) ösz. fn. Scótországi díszrend, melynek czímerén András keresztje, és bogácsfej díszlik.

BOGÁCSSARLÓ, (bogács-sarló) ösz. fn. Erős pengéjü sarló, melylyel a bogácskórókat irtják.

BOGÁCSTETŰ, (bogács-tetü) ösz. fn. A bogácsok egyik különös fajának boga, mely borsó nagyságu, s igen ragadós levén a legelő barmok szőrébe, kivált juhok gyapjába bele keverődik. Tréfás neve: *koldustetü.*

BOGÁD, falvak Baranya megyében; helyragokkal: *Bogád-on, —ra, —ról.*

BOGÁNCS vagy BÓGÁNCS, lásd BOGÁCS.

BOGÁNCZ, (bog-áncz) fn. tt. *bogáncz-ot.* Székely tájszó, am. papucs. Eredete homályos. Talán *boka* szótól: *bokáncz.*

BOGÁR, (bog-ár) fn. tt. *bogár-t* vagy *bogar-at,* tb. *—ak.* 1) Széles ért. az állatország második főosztályához, úgynevezett gerinctelenekhez tartozó állatkák, melyeknek egy szívkamrájok, fehér hideg vérök és csápjaik vannak (Insecta). Szabatosabb természetrajzi műnyelven l. ROVAR. *Vizen, szárazföldön, növényeken tenyésző bogarak. Csunya bogár. Büdös bogár. Csípik a bogarak. Sok bogár gyül oda, hol sok a tej.* Km. *Bogara sincs* azaz semmivel biró. Km. Különböztetésül V. ö. FÉREG. 2) Szükebb ért. a rovarok azon alnemei, melyeknek szaruhártyaféle kemény födelékes átlátszó röptyüik vannak. (Coleoptera. Käfer). *Szarvasbogár, Körösbogár, cserebogár, szarvasbogár, zöldbogár,* stb. *Fekete, mint a bogár. Bogár szemü* = fekete szemü. *Bogár után indulni.* Km. *Összecsik tücsköt, bogarat.* Km. 3) Népies nyelven így hívja a kedveskedő anya gyermekét. *Édes bogaram! Kedves szép bogaram!* Adják e nevet igás ökröknek is. *Csáli Bogár! Hajsz Bogár!* 4) Átv. ért. mondjuk hóbortos emberről, kinek kedélye változékony és nyughatatlan, mintha bogarak csípnék, hogy *bogara van.*

Elemezve am. bogos, sok bogu, mennyiben tagjai, ú. m. csápjai, falámjai, lábai ágasbogas szervezetűek.

BOGARAS, (bog-ár-as) mn. tt. *bogaras-t,* tb. *—ak.* 1) Bogárral bővelkedő. 2) A barmokról, különösen a lóról mondatik, hogy bogaras, midőn a bogaraktól csípdestetvén nyugtalankodik. Innen: *bogaras tinó, bogaras ló,* am. szilaj tinó, szilaj ló.

BOGARÁSZ, (1), (bog-ar-ász) fn. tt. *bogarász-t,* tb. *—ok.* Természetbuvár, aki különösen bogarak gyüjtésével s tudományos meghatározásával, ismertetésével foglalkodik.

BOGARÁSZ, (2), (bog-ar-ász) önh. m. *bogarásztam, —tál, —ott,* par. *sz.* 1) Bogarakat keres, gyüjt. 2) Átv. ért. holmi aprólékosságot bibirkélve motozgat, keresgél.

BOGARÁSZAT, (bog-ar-ász-at) fn. tt. *bogarászat-ot.* Természettudományi buvárlat, melynek tárgya bogarak gyüjtése és ismertetése.

BOGARÁSZCSACSOGÁNY, (bogarász-csacsogány) ösz. fn. Amerikai vándormadár, mely férgekkel és bogarakkal táplálkozik. (Graculus quiscala).

BOGÁRBÁB, (bogár-báb) ösz. fn. Bogárivadék, midőn alakulásának második fokát érte s hengerded meztelen vagy szőrös teste van.

BOGÁRD, népes puszták Fejér és Veszprém megyékben; helyragokkal: *Bogárd-on, —ra, —ról.*

BOGÁRFALVA, helység Erdélyben; helyragokkal: *Bogárfalvá-n, —ra, —ról.*

BOGÁRFÖLDJE, népes puszta Nógrádban; helyragokkal: *Bogárföldjé-n, — re, —ről.*

BOGÁRHÁTU, (bogár-hátu) ösz. mn. Aminek bogár derekához vagy fölborított teknőhöz hasonló dudorodásu emelkedése, teteje van. *Bogárhátu szántás*, midőn a barázdolást úgy teszik, hogy a fölszántott föld közepe magasabb legyen, mint a szélei. Ily szántás a fölösleges nedvesség elvezetése végett a lapos földeken van szokásban. *Bogárhátu szekér* = gyékényes vagy ponyvás födelü szekér.

BOGÁROS, falu Torontál megyében; helyragokkal: *Bogáros-on, —ra, —ról.*

BOGÁROZIK, (bog-ár-oz-ik) k. m. *bogároz-tam* vagy *bogárszottam, —tál* vagy *bogárszottál, —ott* vagy *bogárszott.* Mondjuk barmokról, midőn bogaraktól csipdestetve ideoda futkároznak. Átv. ért. bogározni mondják a barmokat akkor is, ha jó kedvökben ugrálnak, viczkándoznak, mi leginkább tavaszkor történik, midőn a zárt aklokból szabad mezőre mehetnek. Emberre átvéve, am. csintalankodik, pajzánkodik.

BOGÁRSEJT, (bogár-sejt) ösz. fn. A méhkasban azon sejtek vagy lakocskák, melyekbe az anyaméh tojásait rakja, különböztetésül a *mézsejttől*, melybe mézet gyüjtenek a dolgozó méhek.

BOGÁRSZÉMŰ, (bogár-szemü) ösz. mn. Kinek fényes fekete szeme van. *Bogárszemü kis galambom!*

BOGÁRSZÍN, (bogár-szín) ösz. fn. Fényes fekete szín, milyen némely bogárfajoké.

BOGÁRTAN, (bogár-tan) ösz. fn. A természetrajz azon része, mely a bogarak nemeit, fajait, tulajdonságait tárgyalja s ismerteti, bogarászat.

BOGÁRTELKE, falu Erdélyben; helyragokkal: *Bogártelké-n, —re, —ről.*

BOGÁRTUDOMÁNY, l. BOGÁRTAN.

BOGÁRZIK, l. BOGÁROZIK.

BOGAS, (bog-as) mn. tt. *bogas-t*, tb. *—ak.* Aminek bogai vannak, csomós, görcsös. Ily alakban csak az *ágas* szóval ikerítve használtatik. *Ágasbogas fa.* Különben *bogos*, mert tárgyesete *bogot*, többese *bogok.*

BOGASODIK, l. BOGOSODIK.

BOGÁT vagy BOGÁTH, több helység neve Magyarországon és Erdélyben; helyragokkal: *Bogát-on, —ra, —ról.* Van MAROS—, és OLÁH— is.

BOGDÁCSOL, l. BAKDÁCSOL.

BOGÁTA, MAGYAR—, OLÁH—, helységek Belső-Szolnok megyében; helyragokkal: *Bogátá-n, —ra, —ról.*

BOGDÁN vagy BOGDÁNY, 1) több helység neve Erdélyben. 2) KIS—, NAGY—, több falvak és népes puszták neve; helyragokkal: *Bogdán-ba, —ban, —ból.* 3) Férfi keresztnév. L. BOGDÁNY.

BOGDÁND, falu Közép-Szolnok megyében; helyragokkal: *Bogdánd-on, —ra, —ról.*

BOGDÁNHÁZA, falu Kraszna megyében, helyragokkal: *Bogdánházá-n —ra, —ról.*

BOGDÁNY, 1) férfi kn. tt. *Bogdány-t*, tb. *—ok.* Eredetileg szláv szó, am. Istenadta, a latin *Adeodatus* fordítása. 2) L. BOGDÁN.

BOGDÁNYPECSENYE, (bogdány-pecsenye) ösz. fn. A német *Lungenbraten* értelmében jelent marhahússültet, a tüdő tájékáról kihasított konczból.

BOGERNYŐ, (bog-ernyő) ösz. fn. Némely növények virága, midőn szirmaik nem egy tőből, kehelyből nőnek, hanem rendetlenül és rendkivüli tömöttségben fejlődnek ki.

BOGGALYAK, (bog-galyak) ösz. tb. fn. Sürüen kihajtott egymásba tekerődző, s bogot képező fiatal galyak, pl. a lebotolt füzfákon.

BOGKÖZ, (bog-köz) ösz. fn. Némely bogos növények szárain, derekain azon köz, melyet a bogok képeznek. *Nádszár bogközei.*

BOGLÁR, (1), (bog-la-ár vagy bog-ol-ár) fn. tt. *boglár-t*, tb. *—ok.* Általán valamely ékesség, mely bog alakúra van hímezve, kötve, verve, szőve vagy öntve. Különösen 1) Befoglalt gyöngy, drágakő, melylyel ruhákat ékesítenek.

„A pánczéljoknak is csillagok módjára
Készíttetett s müvelt igen szép formára
Vagyon sok aranynyal tündöklő boglára,
Kik a napot híják fényekkel csatára.“
Gyöngyösi István.

2) Hímzett, szövött, varrott gömbölyü, gyürü formáju ékesség, csillagocska, milyennel a lovak szerszámait, lótakarókat kiczifrázzák.

„Szkófiomos nyergét bársony szépítette,
A melynek környékét arany kerítette,
Annak is szép művét kék zománcz szinlette,
Van boglárinak is rubint közepette.“
Gyöngyösi István.

3) Boglárnak mondatik a könyveket öszvetartó gombalakú kapocs. 4) Némely növények virágai, honnan a *boglárvirágok, boglárfák* elnevezése.

BOGLÁR, (2), falvak Fejér és Somogy megyében; helyragokkal: *Boglár-on, —ra, —ról.*

BOGLÁRBÁRCS, (boglár-bárcs) ösz. fn. Tüskés, szurós levelü növény, gombalakú virágokkal. V. ö. BÁRCS.

BOGLÁRCSAT, (boglár-csat) ösz. fn. Kapocsféle csat, mely gombalakú ékességgel van diszítve.

BOGLÁRFA, (boglár-fa) ösz. fn. Fanem az egylakiak és sokhímesek seregéből. Fajai: *juharlevelü, virginiai boglárfa.* Nevét bogláralaku virágfürtjeitől kapta. (Platanus).

BOGLÁRGYÁRTÓ, (boglár-gyártó) ösz. fn. Mesterember, ki fémből boglárokat, gombokat s más csecsebecséket készít.

BOGLÁRKA, (1), (bogla-ár-ka) kics. fn. tt. *boglárkát*. 1) Kis boglárnemű díszmű, csillagocska. 2) Növényfaj az éplevelű sziromtúk neméből; szára czérnaforma, levelei szálasak, virágai aprók; *terjedő sziromtúk*. (Ranunculus reptans).

BOGLÁRKA, (2), falu Sáros megyében; helyragokkal: *Boglárká-n, —ra, —ról*.

BOGLÁRKÖKÖRCSÍN, (boglár-kökörcsín) ösz. fn. Növényfaj a leveles szára s csákótlan magvu kökörcsínek alneméből, melynek sárga virága öt—hat kiterült szirmu. (Anemone ranunculoides).

BOGLÁROS, (bog-la-ár-os) mn. tt. *boglárost-t*, tb. —*ak*. Boglárokkal ékesített, kirakott. *Boglárost lószerszám. Boglárost kalpag. Boglárost öv*.

BOGLÁROSAN, (bog-la-ár-os-an), ih. Boglárral ellátva, ékesítve.

BOGLÁRPÓT, (boglár-pót) ösz. fn. Növénynem az öthímesek és négyanyások seregéből; caészéje öthasábú, bokrétája ötszirmú, pilise öt, mindenik szívforma, húsos, felálló gombos sertékkel prémezve. (Parnassia).

BOGLÁROZ, (bog-la-ár-oz) áth. m. *boglárost-tam, —tál, —ott*. Boglárokkal kirak, felékesít. *Szerszámokat boglározni*.

BOGLÁROZÁS, (bog-la-ár-oz-ás) fn. tt. *boglározás-t*, tb. —*ok*. Boglárféle gombokkal, csillagocskákkal ékesítés, diszítés.

BOGLÁRVIRÁG, (boglár-virág) ösz. fn. Az éplevelű sziromtúk alneméhez tartozó növényfaj, szára félredölő, ágas; levelei tojásdadok, láncsásak, nyelesek. Máskép: *lángos sziromtúk, békavirág. Sömörfű*. (Ranunculus flammula).

BOGLYA, l. BAGLA.

BOGLYAKEMENCZE, (boglya-kemencze) ösz. fn. Némely vidéki parasztházakban sárból rakott boglyaformáju kemencze. Néhutt *banyakemencze*, és *búbos*.

BOGLYAS, l. BAGLYAS.

BOGLYÁZ, (bog-lya-az) önh. és áth. m. *boglyás-tam, —tál, —ott*, par. —*z*. Szénát, szalmát, néhutt gabonakévéket is boglyába rak. *A cselédek elmentek boglyázni. A szénát előbb petrencsézik, azután boglyázzák*.

BOGLYÁZÁS, (bog-lya-az-ás) fn. tt. *boglyázás-t*, tb. —*ok*. Takarítás neme, midőn a szénát, szalmát, stb. boglyába rakják.

BOGNÁR, fn. tt. *bognár-t*, tb. —*ok*. A német *Wagner*-ből vétetett által, valamint *kollár* a tótból. Magyarosan l. KERÉKGYÁRTÓ. Különbözik tőle: *bodnár*.

BOGNÁRFA, (bognár-fa) ösz. fn. Fa, mely bognár azaz kerékgyártó által készítendő szerszámokra, eszközökre alkalmas, milyen pl. a szilfa.

BOGOLYA, fn. tt. *bogolyá-t*, tb. —*k*. A székelyeknél oly férfi neve, ki valamely nővel tiltott szerelemben él. Eredete homályos. Talán am. *bókoló* vagy pedig *búgó* (= párzó), honnan *búgol* s *búgoló* származhatott. Figyelmet érdemel a persa *bagha* Beregszászi szerint Liebchen, amasia, de Vullers szókönyvében am. cinaedus, azaz buja, bujálkodó (finemü).

BOGOLYÓ, (bog-oly-ó) fn. tt. *bogolyó-t*, tb. —*k*. Hordócska, melyben a mezőn dolgozók vizet viasznek magukkal. Máskép: *csobolyó* vagy *vataléj*. A székelyeknél éretlen apró alma, valószinüleg ugyanaz *bogyó* szóval. L. ezt.

BOGOMÉR, férfi kn. tt. *Bogomér-t*. Szláv eredetü szó.

BOGOS, (bog-os) mn. tt. *bogos-t*, tb. —*ak*. Aminek boga, azaz csomóféle gombja, kidudorodása van. *Ágas* szóval ikerítve: *bogas*.

BOGOSAN, (bog-os-an) ih. Boggal vagy bogokkal ellátva.

BOGOSODIK, l. BOGOZIK.

BOGOZ, (bog-oz) áth. m. *bogos-tam, —tál, —ott*, par. —*s*. 1) Holmi szalag-, fonal-, kötélnemü testeken csomót köt. 2) *Le* igekötővel, *lebogos*, am. a bogokat beszedi, letördeli, levagdalja. *Lebogosni a fa derekát*.

BOGOZÁS, (bog-oz-ás) fn. tt. *bogozás-t*, tb. —*ok*. Csomókötés, csomóra fojtás, lebogozás. *Bogozik* közép igétől pedig: csomósodás, görcsösödés; agancs fejlődése.

BOGOZIK, (bog-oz-ik) k. m. *bogos-tam, —tál, —ott* vagy *bogzot-tam, —tál, —ott*. Valaminek bogai nőnek, csomósodik. *Bogosnak a fák*. Mondatik különösen a szarvasról, midőn szarvakat ereszt, midőn agancsai fejlődnek.

BOGRÁCS, fn. tt. *bogrács-ot*. Vaslemezből készült főzőedény, mely fülekkel vagy félkörü nyéllel ellátva, a tüz fölé akasztatik. A tanyákon, pusztákon lakók közhasználatu edénye. *Igaz barátságot bográcsban nem főzik*. Km. Néhutt: *bagrács*, meg: *bogrács*.

A vékony hangú *bögre* szóval azonos, honnan bögre-ecs vagy bogra-acs am. bögre-eszköz megvan a török nyelvben is: *bokrads*, üst, kazán jelentéssel.

BOGRÁCSHÚS, BOGRÁCSOSHÚS, (bográcshús vagy bográcsos-hús) ösz. fn. Az alföldi magyar nép kedvelt eledele; vöröshajmával, pakrikával fűszerezett s szalonnával bográcsban főtt marhahús, gulyásos hús.

BOGRÁNCS, l. BOGRÁCS.

BOGSZARVAS, (bog-szarvas) ösz. fn. Vadászok nyelvén fiatal szarvas, melynek szarvai még el nem ágasodtak.

BOGZÁS, l. BOGOZÁS.

BOGZIK, l. BOGOZIK.

BOGY, elvont gyök, melynek származékai általán valami csomódad, gömbölyü alaku testet vagy göngyölgető cselekvést jelentenek. Különösen 1) a *bogya, bogyó* jelent gömbölyü apró gyümölcsöt, s rokonai: *mogy* és *magy*, mint a *mogyoró* és *magyal* szók gyökei, 2) a *bogyol, bogyolál* származékokban am. gömbölyegbe, csomóba tekergetett valami, s ez értelemben rokonai: *baty, paty, bugy, poggy, moty*, mint a *batyu, patyol, bugyor, pogyász, motyó* szók gyökei. Közbevetett *n* hanggal hasonlók: *bongy, pongy, bengy*,

melyekből *bongyol, pongyola, bengyel* származtak. Rokonok a szanszkrit *paç*, (köt), szláv *pass* (öv) német *Pack*, hellen *πηγνύω*, stb. V. ö. BOGYÓ, BOGYOL, BONGY.

BOGYA, (1), (bogy-a) fn. tt. *bogyát*. Tájejtéssel am. a szokottabb *bogyó*. Mindkettő gyöke az elavult *bogyik* ige, melynek a *bogyó* és *bogya* részesülőji.

BOGYA, (2), helységek Komárom megyében; helyr. *Bogyá-n, —ra, —ról.*

BOGYISZLÓ, férfi kn. tt. *Bogyiszló-t*. A szláv eredetű *Bogoszláv*-ból van átalakítva, mely am. istendicsőítő. Falu neve is Pest megyében; helyr. *Bogyiszló-n, —ra, —ról.*

BOGYÓ, (bogy-ó) fn. tt. *bogyó-t*, tb. *—k*. Némely fákon, cserjéken, s más növényeken termő húsos, leves, és jobbára gömbölyü apró gyümölcs, melyben a magok tok nélkül elszórva rejlenek. *Gányafa, galagonyafa bogyói. Szőlő bogyója*, a szőlőfürt egyes szeme. *Fekete, piros bogyó. Czigány bogyó. Bodzabogyó.* Köznépi tréfás nyelven: *kecskebogyó* am. a kecskének bogyóalakú ganaja. A székelyeknél jelent éretlen apró almagyümölcsöt is, máskép: bogolyó.

Hasonló hozzá közelebbről a latin *bacca*.

BOGYÓFÜRT, (bogyó-fürt) ösz. fn. Egy fürtbe öszvenőtt több bogyószem. *Bodzafának bogyófürtjei.*

BOGYOL, (bogy-ol) áth. m. *bogyol-t*. Valamit ruhaféle takaróba göngyöl, burkol. *Fejét kendőbe bogyolni. Papirba bogyolni valamit.* Egy jelentésü vele: *patyol.*

BOGYOLA, (bogy-ol-a) fn. tt. *bogyolát*. A *bogyoló* részesülőnek változata, s am. kendő, lepel, ruhanemü, melybe valamit bogyolnak, takarnak. V. ö. PONGYOLA.

BOGYOLÁL, (bogy-ol-a-al) áth. m. *bogyolál-t*. Valamit bogyolával, azaz, takaróval, lepellel stb. beburkol. *Kis gyermeket a hideg ellen bogyolálni, bebogyolálni.* Máskép: *bugyolál, patyókál.*

BOGYOLAT, (bogy-ol-at) fn. tt. *bogyolat-ot*. Amit valamibe bogyolnak; bebogyolt valami.

BOGYÓPIKK, (bogyó-pikk) ösz. fn. Növénynem a kétlakiak seregéből és egyfalkások rendéből; hímvirágának barkája kevés pikkelyü; csészéje egytagu, két tompa fogú, puffadt; himszálai öszvenőttek; anyavirágának csészéje öt, bokrétája nincs, anyaszála kettő, magva kettő, melyeket a meghúsosodott csészék bogyósan borítanak. Leveletlen cserje. (Ephedra).

BOGYÓS, (bogy-ó-as) mn. tt. *bogyós-t* vagy *—at*, tb. *—ak*. Bogyótermő, bogyókkal bővelkedő. *Bogyós növény, bokor; bogyós fa. Bogyós fagyal, bodzafa.*

BOGYÓSAN, (bogy-ó-as-an) ih. Bogyóval vagy bogyókkal.

BOGYÓSODIK (bogy-ó-as-od-ik) k. m. *bogyósod-tam, —tál, —ott*. Bogyót terem, bogyóval bővelkedik.

BOGYOSZLÓ, 1) lásd BOGYISZLÓ. 2) Faluk Bihar, Sopron, Vasmegyékben (Rábaközben RÁBA—), helyr. *Bogyoszló-ra, —ról, —n.*

BOGYÓZ, (bogy-ó-oz) áth. m. *bogyóz-tam, —tál, —ott*. A bogyókat leszedi.

BOGYÓZÁS, (bogy-ó-oz-ás) fn. tt. *bogyozás-t*, tb. *—ok*. A bogyók leszedése. Bogyótermés.

BOGYÓZIK, (bogy-ó-oz-ik) k. m. *bogyóz-tam, —tál, —ott*. Bogyókat hoz, bogyók teremnek rajta. *Az elvirágzott bodzafa már bogyózik.*

BOGYÓZÖLD, (bogyó-zöld) ösz. mn. Éretlen bogyó színéhez hasonló szinü.

BOH, elvont gyök, származékai: *bohó, bohócz, bohókás, bohóság, bohózat* stb. Alaphangra és értelemre nézve rokon azon *bol boly* gyökökkel, melyekből *bolond, bolyó, bolyókás* származtak. V. ö. H betü. Erdélyi kiejtéssel *bah*.

BOHÓ, (boh-ó) fő és mn. tt. *bohó-t*, tb. *—k*. A *bolond* szónál valamivel lágyabb, szelídebb értelmü, s am. aki természeténél fogva együgyü, ostoba, esztelen, vagy gyermeteg ötleteivel, és tetteivel nevetséget gerjeszt. *Öcsém! te nagy bohó vagy. Szerelmes bohó, kis bojtár.* Vitkovics. *O te kis bohó. Mily bohó beszéd volt ez?* Sándor I. szerint egyezik vele: *bolyó.*

BOHÓCZ, (boh-ó-cz) fn. tt. *bohócz-ot*. Oly ember, ki szándékosan, némely mutatványoknál, szinpadon, álorczás mulatságokban stb. bohót játszik; néha talpraesett, majd sületlen tréfákat, bolondos dévajságokat üz. (Bajazzo).

BOHÓK, (boh-ó-k) mn. tt. *bohók-ot*. A nevetségesnek azon neme, mely valami nagy vagy komoly dolgot tréfásan ad elő. (Burlesque).

BOHÓKA, (boh-ó-ka) mn. tt. *bohókát*. Kis bohó; kisebb mértékben együgyü.

BOHÓKÁS, (boh-ó-ka-as) mn. tt. *bohókás-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. Aki akár természeti, akár utánzott együgyü ötleteivel és tetteivel nevetséget okoz, bolondos tréfákat üz. Máskép: *bolyókás.*

BOHÓSÁG, (boh-ó-ság) fn. tt. *bohóság-ot*. Együgyüség, esztelenség; bolondos tréfálkodás.

BOHÓSKODÁS, (boh-ó-os-kod-ás) fn. tt. *bohóskodás-t*, tb. *—ok*. Bohó tréfálkodás, nevetséget, röhögést okozó bolondos elménczkedés.

BOHÓSKODIK, (boh-ó-os-kod-ik) k. m. *bohóskod-tam, —tál, —ott*. Mint valóságos bohó, vagy bohót utánozva tréfálkodik; köznépies sületlen beszédek, és taglejtések, arczfintorítások stb. által másokat nevettetni akar.

BOHÓZAT, (boh-ó-oz-at) fn. tt. *bohózat-ot*. 1) Általán bolondos, köznépies tréfák öszvege. 2) Szépmütani értelemben oly költemény, mely köznépi életből vett tárgyát köznépies és bolondos tréfálkodó nyelven adja elő. Különösen *szinmüi bohózat*, melv [illegible] sorendü személyeket saját modorú [illegible]vetséges jelenetekben tüntet fel.

BOHÓZATI, (boh-ó-oz-at-i) mn. tt. *bohózati-t*, tb. *—ak*. Bohózatot illető vagy tárgyazó. *Bohózati irásmód. Bohózati tárgy.*

BOHÓZATOS, mn. tt. *bohózatos-t* vagy *—at*, tb. *—ak*. Bohózattal vegyes.

BOJ, (1), elvont gyök, mely különféle értelmű származékokban másmás eredetü. 1) A *bojt, bojtogat* igékben és *bojtár* névben azon *boly* változata, melyből *bolyog, bolyong, bolygat* származnak, s jelent nyugtalan ideoda mozgást vagy mozgatást. 2) A *bojt* és *bojtor, bojtorján*y nevekben a csomót, vagy együvé kötött valamit jelentő *bog* rokona. 3) L. BUJ, BUJT.

BOJ, (2), ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Erdélyben; helyr. *Boj-on, —ra, —ról.*

BOJA, (1), vagy BÓJA, (boj-a vagy búj-a) mn. tt. *boját.* Ideoda bolygó, bujdosó. Származékai: *bojás* vagy *bójás.*

BOJA, (2), falu Erdélyben, Hunyad megyében; helyr. *Bojá-n, —ra, —ról.* V. ö. BOLYA.

BOJÁN, falu Kraszna megyében. CSICSÓ—, falu Belső-Szolnok megyében; helyragokkal: *Boján-ba, —ban, —ból.*

BOJÁR, (baj-ár? azaz bajnok) fn. tt. *bojár-t,* tb. *—ok.* Román nemesúr. V. ö. BAJ, BAJNOK.

BOJÁRSÁG, (bojár-ság) fn. tt. *bojárság-ot.* Román nemesség.

BOJÁSZ, (1), vagy BÓJÁSZ, (boj-ász) önh. m. *bojász-tam, —tál, —ott,* par. *—sz.* A székelyeknél am. ideoda bolyong, bújkál.

BOJÁSZ, (2), (mint föntebb) fn. tt. *bojász-t,* tb. *—ok.* Bujdosó, bujkáló.

BOJCZA, falvak Erdélyben; helyr. *Bojczá-n, —ra, —ról.*

BOJGAT, l. BOLYGAT.

BOJH, l. BOLYH.

BOJHOS, l. BOLYHOS.

BÓJINHAL, (bójin-hal) ösz. fn. A pontynemű halak egyik faja.

BOJNYIK, fn. tt. *bojnyik-ot.* Palócz és mátyusföldi szó, s am. zsivány, utonálló. Alkalmasint a *bajnok* szóból vétetett által, lealacsonyító értelemben, mint a latin *latro,* mely eredetileg zsoldos bajnokot, katonát, utóbb rablót, zsiványt is jelentett. Egyezik vele a tót *zbojnyik.*

BOJPOSZTÓ, (bolyh-posztó) ösz. fn. Bolyhos, azaz, bozontos, gubanczos szőrű, bojtos, ritka szövetű posztó.

BOJT, (1), (boj-t) fn. tt. *bojt-ot.* 1) Csomóba, fürtbe tekeredett s mintegy bogot képező haj, szőr, gyapju stb. 2) Boglárforma rojtos függelék pl. ruhákon, függönyökön, lepleken, kendőkön. Németesen *kvásli.* V. ö. BAKALLÓ. 3) Néhutt oltó- vagy döntővessző, vagy ágacska. V. ö. BUJT, ige.

Gyöke *boj* azon *boly* változata, melyből az apró almát vagy bogyós gyümölcsöt jelentő *bolyó* származik. Rokona *bog* is. Valószinüleg létezett hajdan *boj-ik* (azaz gömbölyödik, csomósodik) ige is, melyből lett *boj-at,* öszvehúzva *bojt,* mint *sajik*-ból *sajt.* Hasonlóan fejlődtek ki a *roj, rej, sej, lej* gyökökből: *rojt, rejt, sejt, lejt.*

BOJT, (2), (boj-t vagy boly-t) áth. m. *bojt-ott,* par. *—s,* htn. *—ni* vagy *—ani.* 1) Bolygat, különösen valakinek kedélyét ingerli, erkölcsi értelemben mozgásba hozza, bizonyos cselekvésre ösztönzi. *Mások ellen bojtani, fölbojtani valakit.* Származékai: *bojtor, bojtorkodik, bojtogat, bojtogatás.*

„Ha csak kicsiny s gyenge a láng,
A szél mindjárt elfojtja;
De ha már elharapozott,
Azt még inkább felbojtja." Kisfaludy S.

„Szívem tüzét ha fájdalmas,
Mért szeretem bojtani?
Ha pediglen nem ártalmas,
Mért kivánom oltani?" Kisfaludy S.

2). L. BUJT.

Gyöke az első pont alatti érteményben azon *boly* változata, melyből *bolygat,* származik, tehát elemezve: *boly-t, boly-at,* azaz, eszközli, hogy mozgásba jöjjön. Képzésre hasonló a *haj-t, foj-t, nyáj-t, gyüj-t, sér-t, sej-t, rej-t* igékhez.

BOJT, (3), falu Bihar megyében; helyr. *Bojt-on, —ra, —ról.*

BOJTÁR, (boj-t-ár vagy boly-t-ár) fn. tt. *bojtár-t,* tb. *—ok.* Általán gyerkőcze, siheder, vagy legény, aki öregebb nyájőr fölügyelése alatt barmokat őriz, legeltet. *Juhász-, gulyás-, kanász-, csikósbojtár.*

„Én vagyok a petri gulyás,
Én őrzöm a petri gulyát,
A bojtárom vizen, sáron,
Magam a paplanos ágyon." Népdal.

„Hej juhászbojtár, hol a juh?
Mért vagy te olyan szomorú?" Vitkovics.

V. ö. BACSÓ, SZÁMADÓ.

Törzse azon *bojt* vagy *bolyt,* mely mozgatásra vonatkozik, s képzésre olyan mint: *kajtár, kajtás.* V. ö. BOLYONG, BUJDOSIK.

BOJTÁRKODÁS, (boj- vagy boly-t-ár-kod-ás) fn. tt. *bojtárkodás-t,* tb. *—ok.* Szolgálat neme, melyet valaki mint bojtár bizonyos nyáj vagy csorda mellett végez.

BOJTÁRKODIK, (boj- vagy boly-t-ár-kod-ik) k. m. *bojtárkod-tam, —tál, —ott.* Valamely nyáj vagy csorda, illetőleg gulya, ménes, konda stb. mellett bojtári szolgálatot tesz.

BOJTÁS, (boj- vagy boly-t-ás) fn. tt. *bojtás-t,* tb. *—ok.* 1) Ingerlés, izgatás, kiváltképen tilos, vagy vakmerő tényre. 2) L. BUJTÁS.

BOJTCSÚCSU, (bojt-csúcsu) ösz. mn. Növénytani ért. aminek bojtos, bozontos szőrü csúcsa, hegye van. *Bojtcsúcsu növények.*

BOJTEZÜST, (bojt-ezüst) ösz. fn. Vékony hajszálnyira kinyujtott ezüst, melyből holmi bojtféle díszmiveket készítenek.

BOJTIKA, (boj-t-i-ka) l. BOJTVIRÁG.

BOJTOGAT, (boj- vagy boly-t-og-at) gyak. áth. m. *bojtogat-tam, —tál, —ott,* par. *bojtogass.* Valakit folytonosan izgat, ingerel, mások ellen, vagy bizonyos tiltott, vakmerő tényre ösztönöz. *Az alattvaló-*

kat bojtogatni a törvényes hatóság ellen. A polgárokat egymás ellen bojtogatni. Ezt ő nem tenné magától, hanem bojtogatják. Az elégületlen népet lázadásra bojtogatni. Más kiejtéssel: *bujtogat.* Elemzését illetőlegl. BOJT. 2)

BOJTOGATÁS, (boj- vagy boly-t-og-at-ás) fn. tt. *bojtogatás-t*, tb. —*ok*. Rosz akaratú és czélu ingerlés, izgatás, ösztönözés.

BOJTOR, (boj- vagy boly-t-or) elavult, de használható mn. tt. *bojtor-t*, tb. —*ok*. Aki másokat ingerelni, izgatni, bojtogatni szeret és szokott, másokkal ingerkedő, öszvekötő, veszekedő. Származékai: *bojtorkodik, bojtorkodás.* Törzse az ingerlést jelentő: *bojt.*

BOJTORJÁN vagy BOJTORJÁNY, (boj-t-orjány vagy boj-t-or-ván) fn. tt. *bojtorján-t*, tb. —*ok*. 1) Növénynem a csöves virágú együttnemzők seregéből és egyenlőnősök rendéből; vacska kopasz, fészke gömbölyü; (bogos, bojtos) pikkelyei behajlott horoghegyük; bóbitája sertepolyvás. (Arctium). Fajai: *keserü lapu, és pókhálós bojtorján.* 2) Ezen növények bogácsféle feje, bóbja, mely töviseivel ruhába, szőrbe, gyapjuba stb. akad. *Ragad, mint a bojtorján. Tökre hány bojtorjánt.* Km.

Első tulajdon értelménél fogva a bogos csomót jelentő *bojt* származéka. Átv. ért. pedig azon *bojtor* szóval rokon, mely másokba kötelődzést, akadást jelent a *bojtorkodik* származékban.

BOJTORJÁNKODIK, (boj-t-or-vány-kod-ik) l. BOJTORKODIK.

BOJTORJÁNMIZSÓT, (bojtorján-mizsót) ösz. fn. Növényfaj a mizsótok neméből; magvai apró szigonyokkal borzasak, ragadók; virága kék, vagy fehér. (Myosotis lappula).

BOJTORJÁNOS, (boj-t-or-ján-os) mn. tt. *bojtorjános-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. Bojtorjánnal bővelkedő; ami bojtorjánnal teli van; mibe bojtorjánok akadtak. *Bojtorjános lapu; bojtorjános lófark, birkagyapju. Néha a ló is János, mikor bojtorjános.* Km.

BOJTORKODÁS, (boj-t-or-kod-ás) fn. tt. *bojtorkodás-t*, tb. —*ok*. Ingerkedés, akadékoskodás.

BOJTORKODIK, (boj-t-or-kod-ik) k. m. *bojtorkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Veszekedésre alkalmat keres; ingerkedik, incselkedik; másokat egymás ellen bojtogat.

BOJTORODIK, (boj-t-or-od-ik) k. m. *bojtorodtam*, —*tál*, —*ott*. Bojtorkodó lesz, akadékoskodni, ingerkedni, kötődni kezd. *Neki bojtorodik.*

BOJTORVÁNY, l. BOJTORJÁN.

BOJTOS, (boj-t-os) mn. tt. *bojtos-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. 1) Aminek fürtökbe, csomókba tekeredett szőre, gyapja, szálai vannak; gubanczos, bozontos. *Bojtos guczma, kalpag, guba. Bojtos medve.* 2) Bakallós, aláfityegő rojtcsomóval ellátott, diszített. *Bojtos csizma. Bojtos szürgallér.*

BOJTOSAN, (boj-t-os-an) ih. Gubanczosan, bozontosan. Bojttal vagy bojtokkal ékesítve.

BOJTOSODIK, (boj-t-os-od-ik) k. m. *bojtosodtam*, —*tál*, —*ott*. Szőre, gyapja, serénye stb. bojtossá lesz; gubanczosodik, bozontosodik.

BOJTOZ, (boj-t-oz) áth. m. *bojtoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*s*. 1) Szőrt, hajszálakat stb. csomóba szed, vagy gubanczoz, bozontoz. 2) Bojtot képező rojtozattal ékesít.

BOJTOZÁS, (boj-t-oz-ás) fn. tt. *bojtozás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valamit bojtoznak; gubanczozás, bozontozás; bojttal, bakallóval ékesítés. Midőn *bojtosik* igétől származik, am. bojtosodás.

BOJTOZAT, (boj-t-oz-at) fn. tt. *bojtozat-ot*. Bojtokból álló diszítmény. *Ruha, függöny, csizmaszár bojtozata.*

BOJTOZIK, (boj-t-oz-ik) k. m. *bojtoz-tam*, —*tál*, —*ott*. Bojtossá lesz; gubanczosodik, lógó, fityegő szőrökkel megtelik.

BOJTVIRÁG. (bojt-virág) ösz. fn. Növénynem a húszhímesek seregéből, és ötanyások rendéből, számos bojtforma csomókkal. (Mesembryanthemum). Fajai: *szárnyas, szives, jeges bojtvirág.*

BOK, elvont gyök, mely a *boka*, és *bokor* származékokban valami csomódadot, gömbölyüt, kerekdedet jelent. Rokonai: *bak*, mint a *bakalló* gyöke, továbbá: *bog, bög*, és a gömbölyü szegfejet jelentő *pok*, valamint: *bug*(a), *bunk*(ó) stb.

BÓK, (bol-k vagy ból-k) fn. tt. *bókot*. Általán am. fejhajtás, fejbólintás. Különösen udvarias tiszteletet jelentő testmozgás, mely a fej és derék meghajtásával történik. *Bókot csinálni. Bókokkal tisztelkedni. Bókot bókkal viszonozni. Mély bókkal fogadni valakit.* Átv. ért. valamely kedveskedő, széptevő, nyájas, dicsérő szó, vagy mondat, melyet valakinek akár udvariasságból, akár hizelegve, akár meggyőződésből mondunk. *Ez rám nézve nagy bók.* (Francziául: *compliment*).

Mind alaphangra, mindérteményre nézve rokonai a szintén hajlásra vonatkozó német *bücken, beugen, Bug, Buckel, Bogen*, goth *binga*, szanszkrit *bhuj* (meghajt, görbít) hellen *πτύξ* stb. Ezen szó azon számosak egyike, melyek mind a magyar mind az árjaféle nyelvekben közösek, és nyelvünkből épen úgy elemezhetők, mint amazokból. Tudniillik ezen szóban *bók* a hajlás alapérteménye rejlik, s egy eredetü a *bólint, bólogat*, és *bolt* szókkal, mennyiben *fejjel bólintani* am. bókot csinálni, és *bolt*, am. ivalakulag meghajlott valami, pl. égbolt, házbolt. E szerint *bók* azon szók egyike, melyekben az *ol al* öszvehúzva, kivált palóczos ejtésben *ó*, mint: *toldúl tódul, folka fóka, bolt bót, halkkal* palóczosan: *hókval, alma, óma*, stb. És így: *bók* = *bol-k*, mintegy *bol-ék* vagy *bol-ok*. V.ö. BÓKONY és különböztetésül l. BÓKLÁL.

BOKA, (bok-a) fn. tt. *bokát*. Az allábszár két csontjának alsó részén két oldalt levő kidudorodások, melyeknek egyike a sipkonczon, másika a szárkapcson van, hounét amaz belső, ez pedig külső bokának hivatik. *Bokáig járni a hóban, sárban. Bokáig érő köntös. Összeütti bokáit*, azaz tánczol vagy vigan van, mint aki tánczol. *Csont a boka* azaz érzékeny, mert mindjárt csontot ér az ütés. Km. *Majd megüti érte bokáját* = lakolni fog. Km. V. ö. BOK.

BÓKA, (1), (bol-k-a) fn. tt. *bókát*. Növénynem a kétfalkások seregéből, és tízhímesek rendéből; caészéje ötfogú, hüvelye besüppedt, és két rekeszű, minden rekeszében egy sor mag. (Astragalus). Fajai két alnemre oszlanak, ú. m. melyeknek fölálló, és melyeknek lehajló, lecsepült bókoló száraik vannak, és ezek számosabbak, honnan az általános elnevezés.

BÓKA, (2), falu Torontál megyében; helyr. *Bóká-n, —ra, —ról.*

BOKACSONT, (boka-csont) ösz. fn. Az alsó lábszáron kétfelül kidudorodó csomós csont, vagyis röviden: boka.

BOKACSUKLÓ, (boka-csukló) ösz. fn. Üreg az alsó lábszár alján, melyben a bokacsontok forognak.

BOKACZIFRA, (boka-czifra) ösz. fn. Pőczforma kötés a harisnya azon részén, mely a bokákat fekszi meg.

BÓKAHÁZA, falu Szala megyében; helyragokkal: *Bókahásá-n, —ra, —ról.*

BOKAHÜVELY, (boka-hüvely) ösz. fn. A hosszu, és rövid szárkapcs-izmok által képzett hüvely, mely a bokát körülveszi.

BOKAJ, falu Erdélyben; helyragok. *Bokaj-ba, —ban, —ból.*

BOKÁKOL, (bok-ák-ol) önh. m. *bokákol-t*. Olyan emberről, vagy állatról mondatik, ki vagy mely okádni készül, s erőtetés alatt bizonyos tompa hangon ökrendez.

Hangutánzó, az *okád* változata.

BOKÁL, (bók-ál) fn. tt. *bokál-t*, tb. *—ok*. Erdei mezőségen tenyésző növény, széles, gömbölyü, konya levelekkel. (*Alchemilla vulgaris. L.*) Mint lekonyuló, aláhajló, vagyis *bókoló* levelü növény neve a *bók, bókol* szókkal egy eredetü.

BOKANCS, l. BAKANCS.

BÓKANY, (bók-any) fn. tt. *bókany-t*, tb. *—ok*. Félérczek közé számított mirenyféle ércz. (Nicolum). A német *Nickel* után (mintha a *nicken*-ből származnák) bötü szerinti fordítás.

BOKASZŐR, (boka-szőr) ösz. fn. Lovak bokájáról függő hosszukás szőrszálak.

BÓKLÁL, (bol-g-lál) önh. m. *bóklál-t*. Mondják barmokról, különösen ökörről, lóról, midőn szabadon csapongva ideoda bolongnak a mezőn.

E szóban, mint másokban, a gyökbeli *ol* öszvehúzva lett *ó*, és a *g*-ból lett *k*, mint: *járogdl, járkál, turogdl turkál*, stb. És így: *bolglál, bóglál, bóklál.*

BÓKLÁLÁS, (bol-g-lál-ás) fn. tt. *bóklálás-t*, tb. *—ok*. A barom ideoda bolongása a mezőn.

BÓKLÁSZ, (bol-g-ol-ász) önh. m. *bóklász-tam, —tál, —ott*. L. BÓKLÁL.

BOKOD, falu Komárom-, és népes puszta Vas megyében; helyr. *Bokod-on, —ra, —ról.*

BÓKOL, (bol-k-ol) önh. m. *bókol-t*. Fejét meghajtja, meghajol, különösen valaki előtt tisztelgő hódolattal, vagy tulságos alázattal hajtja meg magát. *Bókolni a fölebbvalóknak. Ő büszkébb, mintsem hogy valakinek bókoljon.* V. ö. BÓK.

BÓKOLÁS, (bol-k-ol-ás) fn. tt. *bókolás-t*, tb. *—ok*. Fejhajtás, tisztelgő, hodoló, hizelgő hajlongás. Szélesb ért. mindennemü tulságos, vagy nagy szertartással járó hódolás.

BÓKOLAT, (bol-k-ol-at) fn. tt. *bókolat-ot*. Maga azon taglejtési helyzet, melyet a bókolás képez, mint a hodoló tisztelet külső jele.

BÓKOLGAT, (bol-k-ol-og-at) gyak. önh. m. *bókolgat-tam, —tál, —ott*, par. *bókolgass*. Sok bókot csinál, sokszor meghajol magát megalázva, vagy mások iranti tiszteletből.

BÓKOLGATÁS, (bol-k-ol-og-at-ás) fn. tt. *bókolgatás-t*, tb. *—ok*. Többszöri, gyakori bókolás, magameghajtogatás, fejhajtogatás; alázatos, hizelgő tisztelkedés.

BÓKOLÓ, (bol-k-ol-ó) mn. tt. *bókoló-t*. Tisztelkedésből magát meghajtó, fejhajtó. *Bókoló alattvalók, szolgák.* Növénytani ért. *bókoló levelek* melyek derékban kifelé görbülnek, s lefelé kezdenek konyulni.

BOKOLYÓ, l. BOGOLYÓ.

BÓKONY, (bók-ony vagy bol-k-ony) fn. tt. *bókony-t*, tb. *—ok*. Hajó bordája, azon görbe bélfa, melynek egyik horgához a hajó feneke, másikhoz a hajó oldala szegeztetik.

Ezen fa ívded, vagy boltalakú, tehát neve elemezve *bol-k-ony*, vagy mint Bodrogközben ejtik: *balkony*. Egyezik vele a közös gyökü német *Bogen*. V. ö. BÓK.

BÓKONYOS, (bol-k-ony-os) mn. tt. *bókonyos-t*, tb. *—ak*. Aminek oldaldeszkái vagy gerendái bókony nevü görbe bélfához szegezvék. *Bókonyos csónak, dereglye.*

BÓKONYOZ, (bol-k-ony-oz) áth. m. *bókonyoztam, —tál, —ott*, par. *—z*. A hajó belsejébe bókonyféle bordákat szegez be. *Bókonyozni a hajót, dereglyét.*

BOKOR, (1), (bok-or) fn. tt. *bokr-ot* vagy *bokor-t*, tb. *bokr-ok*. 1) Cserjenemü fanövény, mely egy tőből eredő rövid ágaival mintegy bogot vagy csomót képez. *Csipkebokor, rózsabokor, tövisbokor, galagonyabokor, gyalogfenyőbokor. Nyáron minden bokor szállást ad.* Km. *Ki kell ugratni a nyulat a bokorból*, azaz, a rejtett, titkolt dolgot napfényre kell hozni. *Estve van a faluban, farkas lakik a bokorban.* Km. *Félre bokor, jön a fa*, azaz, nagyobb elől hátráljon vagy térjen ki a kisebb. *Véletlen bokorban gyakran nyúl feksik* = ott is rejlik valami, ahol nem gondolnád. *Bokorból ugrott ember* = ismeretlen eredetü, egyszerre feltünt új ember. *Tüskén bokron keresztül.* 2) Másféle növényekből egyegy csoport. *Három bokor saláta, három leány kapálta.* Népdal. *Egy bokor szegfü, viola.* 3) Csokor, vagyis szalagnak, kendőnek csomóba kötése. *Bokorra kötni a nyakszalagot, az ingujj kötőjét.* 4) Együvé fűzött holmi. *Egy bokor kulcs lóg a szegen. Egy bokor virág.* 5) Pár, vagyis azonnemü valamiből kettő. „És hogy áldozatot adnának, egy bokor gerliczét, vagy pár galambfiat." Lukács. II. 24. Káldi. *Szép egy bokor ember. Bokorvers.*

„Félre rántogatnám kendődet,
Hogy láthassam bokor emlődet."

Kazinczy F.

Minden érteményeiben több részekből álló, egymással összekötött, s mintegy bogot, csomót képező valamit jelent. Ennélfogva gyöke *bok* am. bog, bug. L. BOG, BOK.

BOKOR, (2), népes puszta Gömör megyében; helyr. *Bokr-on, Bokor-ra, —ról.*

BOKORFA, (bokor-fa) ösz. fn. Cserjenemű alacson fa, melynek tőből fölsarjadó ágai mintegy bogot képeznek, pl. galagonya, gyalogfenyő, fagyal, stb.

BOKORFENYŐ, GYALOGFENYŐ.

BOKORISZÁK, (bokor-iszák) ösz. fn. Halászok kis kézi hálója, melylyel a bárkában tartott halakat kimeregetik. Egyszerűbb neve: *szák.*

BOKORHÁLÓ, (bokor-háló) l. BOKORISZÁK.

BOKORSZEDER, (bokor-szeder) ösz. fn. Cserjenemű szederfák gyümölcse, vagy, földiszeder.

BOKORZÖRRENÉS, BOKORZÖRGÉS (bokorzörrenés vagy —zörgés) ösz. fn. A bokornak szél vagy állat pl. gyík által történt megzördülése. *Fél minden bokorzörrenéstől.*

BOKRÁCS, falu Vas megyében; helyr. *Bokrács-on, —ra, —ról.*

BOKRATLAN, (bokr-atlan) mn. tt. *bokratlan-t,* tb. *—ok.* Ahol bokrok nem tenyésznek, sík, tiszta talajú. *Bokratlan kopár vidék, rétség. Bokratlan erdő.*

BOKRÉTA, (bokor-ét-a vagy bok-or-ít-ó) fn. tt. *bokrétát.* 1) Bokorba kötött virágszálak, vagy tollak. *Virágbokréta, tollbokréta, aranyos bokréta. Bokrétát kötni, föltüzni.*

„Vörös bársony süvegem,
Most élem gyöngyéletem,
Bokréta van mellette,
Barna babám kötötte.“ Népdal.

2) A virágnemű növények szirmos feje, koronája. *Györgyike bokrétáji.* 3) Vadász nyelven a nyúl farka s a róka-vitorlának fejér vége.

E szónak törzse *bokor* világosan magyar eredetű, noha képzője idegenszerűnek látszik. Hasonló hozzá a franczia: *bouquet.*

BOKRÉTAFA, (bokréta-fa) ösz. fn. Vadgesztenyefa, melynek szép hosszukás bogláru fehér virágai vannak.

BOKRÉTÁS, (bok-or-ét-a-as) mn. tt. *bokrétás-t* vagy *—at,* tb. *—ak.* Toll- vagy virág füzérekkel ékesített. *Bokrétás legény, bokrétás kalap, süveg.*

BOKRÉTÁSAN, (bok-or-ét-a-as-an) ih. Bokrétával ékesítve, ellátva.

BOKRÉTAVIRÁG, (bokréta-virág) ösz. fn. Növénynem a három hímesek seregéből, és kétanyások rendéből, melynek bokrétája a csészéből kinyúlik, s virágzáskor szétterül, azután pedig a magra nő. Máskép: *tippan.* Fajai részint *kalászosak,* részint *kalásztalanok.* (Agrostis).

BOKRÉTÁZ, (bok-or-ét-a-az) áth. m. *bokrétáztam, —tál, —ott,* par. *—z.* Bokrétával ékesít, díszít, fölczifráz. *Kalapot, süveget bokrétázni, fölbokrétázni.*

BOKRÉTÁZÁS, (bok-or-ét-a-az-ás) fn. tt. *bokrétázás-t,* tb. *—ok.* Bokrétával czifrázás, díszítés.

BOKRODZIK, (bok-or-od-oz-ik) k. m. *bokrodzottam* vagy *bokrodz-tam, —ottál* vagy *—tál, —ott,* htn. *—ni* vagy *—ani.* Bokrossá leszen, sürű galyakban nő fel. *Bokrodzanak a lebotolt fűzek, a kivágott cserfák gyökerei.*

BOKROS, (1), (bok-or-os) mn. tt. *bokros-t* vagy *—at,* tb. *—ak.* 1) Cserjés, csalitos, bokrokkal bővelkedő. *Bokros legelő, bokros erdő.* 2) Halmozott, összegyült, sok. *Bokros gondok, bokros foglalatoságok, Bokros búbánat.*

„Az én életemnek is úgy vagyon sorsa,
Mert bokros búbánat azt igen futkossa.“
Népdal.

3) Ijedős, kirugó, ragadozó. Lóról mondatik. 4) Dunántul hallani: *bokros szent* azaz vakbuzgó. 5) Csomóba fűzött, kötött. *Bokros galand, bokros kendő.*

BOKROS, (2), puszta Sopron megyében; helyragokkal: *Bokros-on, —ra, —ról.*

BOKROSAN, (bok-or-os-an) ih. 1) Cserjésen. 2) Halmozottan. 3) Ijedősen. 4) Csomóba fűzötten.

BOKROSODIK, (bok-or-os-od-ik) k. m. *bokrosod-tam, —tál, —ott.* 1) Cserjésedik, csalitos leszen, bokrokkal benőni kezd. *Bokrosodik a tavali vágás; bokrosodnak a folyók partjai árvíz után.* 2) Összegyülekezik, szaporodik, sokasodik. *Bokrosodnak gondjai, bánatai.* 3) Ijedőssé leszen. *Dobszólásra, puskalövésekre bokrosodnak a lovak.*

BOKROSSÁG, (bok-or-os-ság) fn. tt. *bokrosság-ot.* Lovak tulajdonsága, midőn ijedősek, s kirugók.

BOKROZ, (bok-or-oz) áth. m. *bokroz-tam, —tál, —ott,* par. *—z.* Bokorba, csokorba, csomóba füz, köt valamit, nevezetesen szalagot, kendőt. Átv. ért. halmoz, összegyüjt.

„S mint zászlósa a vezérnek,
Megfelelt a bajnokvérnek,
Melyből fényre származott,
Melyre új díszt bokrozott.“ Kisfaludy K.

BOKROZÁS, (bok-or-oz-ás) fn. tt. *bokrozás-t,* tb. *—ok.* 1) Bokorba kötés, csokrozás. 2) Mint a *bokrozik* származéka am. bokorral benövés.

BOKROZAT, (bok-or-oz-at) fn. tt. *bokrozatot.* Bokrok többsége, összesége.

BOKROZIK, (bok-or-oz-ik) k. m. *bokroz-tam, —tál, —ott,* par. *—zál.* Bokrokat hajt, bokrok tenyésznek rajta. *Bokrozik a lebotolt fűz dereka, a kivágott cserfa töve.*

BOKSA, falu Sáros megyében; helyr. *Boksá-n, —ra, —ról.*

BOKSZEG, falu Arad megyében; helyragokkal: *Boszeg-en, —re, —röl.*

BÓKTAT, (bók-tat vagy ból-ok-tat) önh. és áth. m. *bóktat-tam, —tál, —ott.* Bóktat a ló, midőn a nagy meleg miatt fel-alá hányja fejét, s mintegy bókokat csinál, bólogtat. *Fejét bóktatja, vagy bóktat fejével a ló.* V. ö. BÓK.

BÓKTATÁS, (bók- vagy bol-ok-tat-ás) fn. tt. *bóktatás-t,* tb. *—ok.* Fejének fel s le hányása. V. ö. BÓKTAT.

BOL, elvont gyök. 1) Oly származékok gyöke, melyek mozgásra, menésre, bolyongásra vonatkoznak, s rokon a *boly* gyökkel. Ide tartoznak: *bolha*, (mint a német *Floh* a fliehen-től), *bolcsát*, *bolyog*, *bolygat*. Változattal: *bel*, *bal*, *bil*, úgymint a *bellöke*, *ballag*, *billeg* stb. származékokban. Ugyanezen *bol* összevonva rejlik a *bódorog*, *bóklász* (boldorog, bolklász) szókban. 2) Hajlást, görbeséget jelent ezekben: *bolt*, *bolda*, megnyújtva *ból*, a *bólint bólogat* igékben. Ide tartoznak: *bócz* (bolcz), *bók* (bolk), *bóka* (bolka) *bóda* (bolda). 3) Átv. ért. *bolond*, akinek esze tébolyog, eszement, változattal *bel*, a *belindek* származékban. Összevonva ide tartoznak: *bódúl* (boldúl), *bódít* (boldít), *bódi* (boldi). 4) L. BOLDOG.

Észrevételkép megjegyezzük, hogy a szláv nyelvekben is a *bl* gyökü szók hasonló érteményüek: *bladiti* (bolyongani), *blázen* (bolond), *blázen*, *blagi* (boldog).

BÓL, (1), vékonyhangon BŐL, névmódosító rag, mint: *vár-ból*, *vér-ből*, *kor-ból*, *kör-ből*, *sír-ból*, *szív-ből*. Régiesen *balól* (= belől), pl. *házbalól* = házból. Részletes tárgyalását l. BŐL alatt.

BÓL, (2), elvont gyöke e származékoknak: *bólint*, *bólog*, *bólogat*, *bólt* vagy *bolt*. Alapértelme: hajlás, görbedés, ívded alak. V. ö. BOL. Rokonukúl tekinthetők a szanszkrit *vall* (föd), német *wölben*, *walzen*, stb.

BOLCSA, kunsági puszta; helyragokkal: *Bolcsá-n*, *—ra*, *—ról*.

BOLCSÁT, (bol-cs-á-t vagy bol-cs-aj-t) áth. m. *bolcsát-ott*, par. *bolcsász*, htn. *—ni* vagy *—ani*. Régi szó. Am. a mai megrövidített vagy elkoptatott *bocsát*, *bocsájt*, palóczosan: *bucsít*. Eredeti jelentése: meneszt, vagy menni enged, elereszt. „Hogy Isten bolcsássa ő bünét.“ (Könyörgés, Nyelvemlékek I. köt.) Részletesebben l. BOCSÁT.

BOLCSU, székely tájszó. L. BÚCSU.

BOLD, elvont törzse *boldog* szónak és származékainak. Régiesen, sőt ma is a népnyelvben *bód*, *bódog*, *bódogít*, *bódogúl*, stb. Ez utóbbi kiejtésben egyezik vele a szanszkrit *bhad*, mely am. sikerül, boldogúl, honnan *bhadrasz* (szerencsés, boldog) származik. Ide számíthatók a latin *beo*, *beatus*, cseremisz *pidl* (fortuna), és a szláv *blág*, *blázen*, *blaho*. L. BOLDOG.

BOLDA, női kn. tt. *Boldát*. Beatrix.

BOLDÁD, ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Szathmár megyében; helyragokkal: *Bolddd-on*, *—ra*, *—ról*.

BOLDI, l. BOLDIZSÁR.

BOLDIS, l. BOLDIZSÁR.

BOLDIZSÁR, férfi kn. tt. *Boldizsár-t*, tb. *—ok*. Az ó testamentomi *Balthasar* név magyarítása. A három keleti bölcs, másképen három király egyikének tulajdonított név. *Gáspár*, *Menyhárt*, *Boldizsár*. Kicsinyítve *Boldi*, *Bódi*, *Boldis*, *Bódis*.

BOLDOG, (1), (bol-d-og) mn. tt. *boldog-ot*. 1) A szerencse javaival bő mértékben megáldott, s ennélfogva megelégedett. Különbözik *boldogság* és *szerencse*. Ez csak egyes esetbeli kedvezése, adománya a sorsnak, amaz folytonos élvezete a szerencse több adományainak. *Mily boldog ember vagyok, mióta megházasodtam! Haldla előtt ne mondj senkit boldognak. Nem mind boldog* (megelégedett) *akinek sok pénze van. Boldog ország, haza, nép. Boldog a méh, mely téged viselt és boldogok az emlők, melyeket szoptál.* (Biblia). 2) Erkölcsi ért. idvezült vagy idvességre méltó igényt tartó jámbor. *Boldog ember, aki az istentelenek tanácsán nem jár, és a bünösök utján nem állott, és a dögleletesség székében nem ült.* (I. Zsoltár. Káldi). *Boldogok a lelki szegények. Boldogok a szelidek*, stb. (Idvezítőnk szavai. Máté V.) *Boldog emlékezetü apám.* 3) Különösen mondatik Istenről. *Boldog Isten! mire jutánk! Szegény ember szándékát boldog Isten birja.* Km. És a szent szüzről. *Boldog anyánk.* 4) A római katholika anyaszentegyház értelmében, túlvilágra költözött jámbor hív, kit az anyaszentegyház idvezültnek vall és kijelent, de a szentek sorába nem igtat (Beatus). 5) Használtatik búcsuzásul: *Légy boldog! Maradjatok boldogok!* 6) Így nevezik tréfásan a botnak vastagabb végét. *Előfogta a botot, s boldog végével ütött kassá.*

Mennyiben a boldogság a jó állapotnak *teljes*, *bő* voltát jelenti, ez értelemben rokon vele a szanszkrit *pul*, *pall* (tölt, halmoz), *pulitasz* (teljes), hellen *πλήθω*, *πλέος*, német *voll*, *füllen*, stb. Ahonnan a *boldog* eredeti jelentése: *megtelt*, *megelégedett*. A török nyelvben is *bol*, mandsuban *fulu*, finnben *paljo*, am. *bő*, sok. A föntebbiekben a legtöbb szó gyökeleme: *pu-*, *pa-*, *vo-*, *fü-*, *bo-*, teljesen összeütt a magyar *bő* szóval. V. ö. BŐ, és BOLD, BÓDOG.

BOLDOG, (2), férfi kn. tt. *Boldog-ot*. Régiesen: *Bódog*. A latin *Felix* fordítása.

BOLDOG, (3), vagy BOLDOGH, falu Pest megyében; helyr. *Boldog-on*, *—ra*, *—ról*.

BOLDOGASSZONY, (1), (boldog-asszony) ösz. fn. Idvezítőnk anyja, szüz Mária.

. . . . „Boldogasszony Anyánk!
Nagy inségben lévén, így szólít meg hazánk:
Magyarországról, romlott hazánkról,
Ne feledkezzél el szegény magyarokról.“
Tárkányi Béla.

Innen több innepek, és hó nevei: *Boldogasszony* vagy *Nagy-Boldogasszony napja* (Aug. 15.), *Gyümölcsoltó Boldogasszony napja* (Mart. 25.), *Gyertyaszentelő Boldogasszony napja* (Febr. 2.), *Boldogasszony fogantatása* (Dec. 8.), *Boldogasszony hava* (Január.), *Boldogasszony képe*, *oltára*, *temploma*, *kápolnája*. Tréfásan: *Boldogasszony katonája* = gyáva, félénk, anyámasszony katona. *Boldogasszony bogara*. Több növények elnevezésére is használja a népnyelv. *Boldogasszony csipkéje*. *Boldogasszony méntája*. *Boldogasszony rózsája*. *Boldogasszony teje*, azaz tejes szárú tüskefaj. *Boldogasszony tenyere*, széles levelü tüskefaj.

BOLDOGASSZONY, (2), számosabb helység neve Magyarországon és Erdélyben; helyragokkal: *Boldogasszony-ba*, *—ban*, *—ból*.

BOLDOGASSZONYHÓ, (Boldog-asszony-hó) ösz. fn. Boldogasszonyhava, januárius, melyben Mária eljegyzésének ünnepét ülli a katholika anyaszentegyház. Újabbkori elnevezés szerént: *télhó*.

BOLDOGASSZONYFA, több helység neve Magyarországon; helyr. *Boldogasszonyfá-n, —ra, —ról.*

BOLDOGASSZONYFALVA, helységek neve Erdélyben; helyr. *Boldogasszonyfalvá-n, —ra, —ról.*

BOLDOGASSZONYTELKE, puszta Bihar megyében; helyr. *Boldogasszonytelké-n, —re, —ről.*

BOLDOGFA, helység Szala megyében; helyr. *Boldogfá-n, —ra, —ról.*

BOLDOGFALVA, helységek neve Magyarországon és Erdélyben; helyr. *Boldogfalvá-n, —ra, —ról.*

BOLDOGH, ezen *gh* a helynevekben fordul elő; lásd BOLDOG, és az ezzel összetett többi helyneveket.

BOLDOGHÁZA, jászsági puszta; helyr. *Boldogházá-n, —ra, —ról.*

BOLDOGÍT, (bol-d-og-ít) áth. m. *boldogít-ott*, par. *—s*, htn. *—ni* vagy *—ani*. 1) Boldoggá, azaz, sorsával elégedetté tesz, szerencse javaival folytonosan halmozva megáld. 2) Idvezít, mennyország örömeiben részesít. *Isten boldogítsa őt!*

BOLDOGÍTÁS, BOLDOGITÁS, (bol-d-og-ít-ás) fn. tt. *boldogítás-t*, tb. *—ok*. Boldog állapotba helyezés; idvezítés. V. ö. BOLDOG.

BOLDOGÍTÓ, BOLDOGITÓ, (bol-d-og-ít-ó) mn. tt. *boldogító-t*, tb. *—k*. Aki vagy ami boldoggá tesz, megelégedést szerző, a kedély vágyait betöltő; idvhozó. *Boldogító szerelem, szerencse. Boldogító keresztény szeretet. Boldogító hit.*

BOLDOGKÁTA, népes puszta Pest megyében; helyr. *Boldogkátá-n, —ra, —ról.*

BOLDOGLÉT, (boldog-lét) ösz. fn. Boldog állapot, megelégedettség, a szerencse javaiban bővelkedés.

BOLDOGOK, (bol-d-og-ok) többes fn. tt. *boldogok-at*. Egyházi értelemben: idvezült hivek, mennyország lakosai. *A boldogok szinről szinre látják az Istent.*

BOLDOGSÁG, (bol-d-og-ság) fn. tt. *boldogság-ot*. 1) A kedély vágyainak teljesedéséből, s folytonos tartásából származó nyugott megelégedettség. *Boldogság az életem. Ily országban lakni, ily emberek társaságában élni csupa boldogság. Most van ő teljes boldogságában. A boldogság csak akkor kezdődik, midőn a többrevágyás megszünik.* Km. *Oh mily nagy lesz boldogságom hő karjában.* Versegi. *Földi, világi boldogság. Első boldogság a jó ész. Nagy boldogság a jó házasság.* Közmondatok. 2) Üdvösség, túl világi lelki örömek teljessége. *Mennyei boldogság. Angyali boldogság. Örök boldogság.*

BOLDOGSÁGOS, (bol-d-og-ság-os) mn. tt. *boldogságos-t*, tb. *—ak*. Boldogsággal, megelégedett állapottal áldott; idvezített, idvezült. *Boldogságos szüz Mária. Boldogságos szüz anya.*

BOLDOGTALAN, (bol-d-og-talan) mn. tt. *boldogtalan-t*, tb. *—ok*. 1) Sorstól üldözött szerencsétlen, megelégedetlen, lelki fájdalmakban szenvedő. *Boldogtalan apa, kinek gonosz gyermekei vannak. Boldogtalan férj, feleség. Egész életében boldogtalan volt.*

„Nincs boldogtalanabb a parasztembernél,
Ki nyomorusága nagyobb a tengernél."
Régi panaszos ének.

2) Átv. ért. kedvezőtlen állapottal járó, boldogtalanságot okozó. *Boldogtalan óra, melyben először láttalak.* 3) Szélesb ért. akinek bizonyos vágyai, tervei nem sikerülnek, leginkább tréfás értelemben véve. *Boldogtalan furulyás! Boldogtalan szerelmes! Oh te boldogtalan!* Határzókép am. boldogtalan állapotban, boldogtalanul.

BOLDOGTALANÍT, (bol-d-og-talan-ít) áth. m. *boldogtalanít-ott*, htn. *—ni* vagy *—ani*. Szerencsétlenné, elégületlenné tesz; kárhozatba ejt.

BOLDOGTALANKODIK, (bol-d-og-talan-kodik) k. m. *boldogtalankod-tam, —tál, —ott*. Boldogtalan, elégületlen állapotot folytat; tengődik; semmi munkájának, törekvésének sikerét nem látja; magányos szomorú életet él.

BOLDOGTALANODIK, (bol-d-og-talan-od-ik) k. m. *boldogtalanod-tam, —tál, —ott*. Boldogtalanná leszen, elégedetlen állapotra jut.

BOLDOGTALANSÁG, (bol-d-og-talan-ság) fn. tt. *boldogtalanság-ot*. Szerencsétlenség, mostoha sors, elégületlen állapot, idv nélküli élet.

BOLDOGTALANUL, (bol-d-og-talan-ul) ih. Boldogtalan állapotban, elégedetlenül, a sorstól üldözve, mostoha módon. *Egész élete boldogtalanul tölt el.*

BOLDOGTALANÚL, (bol-d-og-talan-úl) önh. m. *boldogtalanúl-t*. L. BOLDOGTALANODIK.

BOLDOGUL, (bol-d-og-ul) ih. A sors kedvezéseitől elhalmozva és megelégedve, kénye kedve szerint minden baj, szenvedés, szomoruság nélkül. *Boldogul folynak napjai. Élj boldogul!*

BOLDOGÚL, (bol-d-og-úl) önh. m. *boldogúl-t*. Folytonos szerencséhez jut, valamiben czélt ér, vágyai teljesednek. Különösen *vel* ragu viszonynévvel am. megfér valakivel, czélját éri vele. *Némely emberrel nem lehet boldogúlni.* Erkölcsi ért. idvezül, a mennyei boldogok közé jut. *Aki hisz, az boldogúl.*

BOLDOGÚLÁS, BOLDOGULÁS, (bol-d-og-úlás) fn. tt. *boldogúlás-t*, tb. *—ok*. Boldog állapotba, megelégedett sorsba jutás; idvezülés.

BOLDOGULÁSI, (bol-d-og-ul-ás-i) mn. tt. *boldogulási-t*, tb. *—ak*. Boldogulást tárgyazó, boldogulásra vonatkozó. *Boldogulási vágy, ösztön.*

BOLDOGÚLT, (1), (bol-d-og-úl-t) fn. tt. *boldogúlt-at*. Megholt, túlvilágra költözött. Alattomban mindig valami főnév értetik, mely a beszéd szövegéből ismeretes. *Emlékezzünk a boldogúltakról. A boldogúltnak hamvai e sirban nyugosznak.*

BOLDOGÚLT, (2), (mint föntebb) mn. Meghalálozott, többé nem élő. *Boldogúlt apám sirhalma ez. Boldogúlt őseink egyszerübben éltek, mint mi unokáik.*

BOLDUR, falu neve Krassó vármegyében; helyragokkal: *Boldur-ra, —ról, —on.*

BOLDVA, l. BÓDVA.

BOLG, l. BOLY, BOLYOG.

BOLGÁR, fn. tt. *bolgár-t*, tb. *—ok*. A déli szláv népek egyik ága, a török birodalomban, és ehhez tartozó személy. Szélesb ért. Bolgárország lakosa.

BOLGÁRHONY, (Bolgár-hony) ösz. fn. Falu neve Nógrádban, helyr. *Bolgárhony-ba, —ban, —ból.* Máskép némi összehúzással: *Bolgárom.*

BOLGÁRORSZÁG, (Bolgár-ország) ösz. fn. A török birodalom egyik tartománya Európában.

BOLGÁRUL, (bolgár-ul) ih. Bolgárok módja, szokása szerint; bolgár nyelven. *Bolgárul beszélni, írni.*

BOLHA, (bol-ha vagy boly-ga) fn. tt. *bolhát* tb. *bolhák.* 1) Általános neve különféle apró rovaroknak, melyek részént az állatokat csípik, részént némely növények leveleit, kivált száraz nyárban, megemésztik. Milyenek: *kutya-bolha, földibolha, kertibolha,* stb. 2) Különösebben, ismeretes barna rovar, hat szökdécselő lábbal, és hegyes ormánynyal. *Bolhacsípés, bolhaugrás. Bolhát keresni, bolhát fogni. Csoda féreg a bolha, addig szökdécsel, míg vagy vízbe esik, vagy tűzbe.* Km. *Bolhafészek. Bolhalajtorja* azaz földig erő ruha. Máskép: *balha.*

Megegyezik vele a hellen *ψύλλος, ψύλλα,* német *Floh,* latin *pulex,* szláv *blha, blokha, blecha,* török *pire.* V. ö. BOL gyök.

BOLHACSIPÉS, (bolha-csipés) ösz. fn. Tulajdonképen szúrás, melyet hegyes ormányával ejt a bolha. Így neveztetik azon piros foltocska is, mely a megszúrt bőr színén látszik.

BOLHAFOGÓ, (bolha-fogó) ösz. fn. Csövecske, felülről kilyukgatva, s belülről megmézezve, melybe a nyalánkoskodó bolhák bebujván ott ragadnak.

BOLHAFŰ, (bolha-fű) ösz. fn. L. BOLHASÉRTECSÉK.

BOLHAHALÁL, (bolha-halál) ösz. fn. Láncsás levelű növény, melytől, mint mondják, elvesznek a bolhák. (Conyza).

BOLHAKANDICS, (bolha-kandics) ösz. fn. Bolhához hasonló vizi féreg, mely a víz színén szökdécsel.

BOLHAMAG, (bolha-mag) ösz. fn. Lásd BOLHAÚTIFŰ.

BOLHAPOHÁR, (bolha-pohár) ösz. fn. Szeszes ital, pl. egy kupicza rozs- vagy szilvapálinka, melyet némely ember lefekvés előtt vesz be, hogy álomba merülvén a bolhacsipéseket ne érezze.

BOLHÁS, (1), (bol-ha-as) mn. tt. *bolhás-t* vagy *—at,* tb. *—ak.* Bolhákkal bővelkedő, bolháktól lepett, amiben bolhák tartózkodnak. *Bolhás ágy. Bolhás szemetes szoba. Bolhás komondor.*

BOLHÁS, (2), falvak Somogy és Veszprém megyében; helyr. *Bolhás-ra, —on, —ról.*

BOLHÁSAN, (bol-ha-as-an) ih. Bolhákkal telve, bolháktól lepve. *Aki ebbel fekszik, bolhásan kel fel.* Km.

BOLHASÁS, (bolha-sás) ösz. fn. Az egy mátkás barkáju sások neméhez tartozó növényfaj, melynek barkáji fölül hímvirágúk, hengerdedek, magvai bolhaformájúk. (Carex pulicaris.)

BOLHASÉRTECSÉK, (bolha-sérte-csék) ösz. fn. Növényfaj a sertecsékek neméből; szára felálló, ágasbogas; levelei szárölelők, fodrosak, szőrösek; szára tövön húsos tapintatú, verhenyes. Máskép: *bolhafű.* (Inula pulicaria.)

BOLHÁSÍT, (bol-ha-as-ít) áth. m. *bolhásít-ott,* par. *—s,* htn. *—ni* vagy *—ani.* Bolhássá tesz, bebolház; okozza, hogy bolhák teremjenek, szaporodjanak valamiben.

BOLHÁSODIK, (bol-ha-as-od-ik) k. m. *bolhásod-tam, —tál, —ott.* Bolhássá leszen, belepik a bolhák. *Egyik eb a másiktól bolhásodik. Ágya, ruhája bolhásodik. Száraz nyárban bolhásodnak a kerti vetemények.*

BOLHÁSZ, (1), (bol-ha-ász) önh. és áth. m. *bolhász-tam, —tál, —ott,* par. *—sz.* Bolhákat fogdos. *Ágyban bolhászni.* Átv. ért. és népies kifejezéssel am. valamit gondosan keresgél, kikurkász; minden részeiben kifürkész.

BOLHÁSZ, (2), (mint föntebb) fn. tt. *bolhász-t,* tb. *—ok.* Aki bolhákat fürkész, és fogdos.

BOLHASZÍN, (bolha-szín) ösz. fn. és mn. Vörhenyegesbe menő barna szin, milyen a bolháé.

BOLHASZINŰ, (bolha-szinű) ösz. mn. Vörbenyeg barna, mint a bolha. *Bolhaszinű bajusz.*

BOLHÁSZKODÁS, l. BOLHÁZKODÁS.

BOLHÁSZKODIK, l. BOLHÁZKODIK.

BOLHAÚTIFŰ, (bolha-úti-fű) ösz. fn. A leveles szárú útifűvek alneméhez tartozó növényfaj; szára szőrös, elágazó; levelei szálasak; virággombjai tojásdadok. Máskép: *bolhafű, bolhamag.* (Plantago psyllium.)

BOLHÁZ, (bolha-az) áth. mn. *bolház-tam, —tál, —ott.* Valamit a bolháktól megtisztít. *Eb ebet bolház.* Km. *Kibolházta az ágyi ruhát.* Átv. értelemben, s alsóbb előadási nyelven am. fürkész, kutat, nyomoz, keresgél. *Kibolház* = kifürkész valamit.

BOLHÁZKODÁS, (bol-ha-az-kod-ás) fn. tt. *bolházkodás-t,* tb. *—ok.* A testét, vagy rajta levő ruhát ellepő bolhák keresgélése, s fogdosása.

BOLHÁZKODIK, (bol-ha-az-kod-ik) k. m. *bolházkod-tam, —tál, —ott.* Ön magán vagy rajta levő ruhájából a bolhákat kikeresgéli. *Lefekvés előtt, és felkelés után bolházkodni.*

Hasonló képzésüek: *tetvészkedik, tollászkodik.*

BOLHÓ, falu Somogyban; helyragokkal: *Bolhó-n, —ra, —ról.*

BÓLINT, (ból-int) önh. m. *bólint-ott,* htn. *—ni* vagy *—ani.* Álomtól, ülés vagy állás közben, elnyomatván, fejét lehajtja, leszegi, fejével bicczent. *Nagyot bólintott s feleszmélt. Fejével bólintani.* Szélesb ért. intés, helybenhagyás jeléül fejét meghajtja, fejével bókot csinál.

Elemzését illetőleg l. BOL és BÓL gyök.

BÓLINTÁS, (ból-int-ás) fn. tt. *bólintás-t,* tb. *—ok.* Elálmosodás közben vagy intés jeléül a fejnek leszegése, aláhajlítása. *Fejbólintás.*

BOLISZLÓ, férfi kn. tt. *Boliszló-t,* tb. *—k.* A szláv eredetű *Boliszlav*-ból vétetett.

BOLLAHIDA, falu Szalában; helyragokkal: *Bollahid-án, —ra, —ról.*

BOLLY, falu Zemplénben; MAGYAR—, falu, NÉMET—, mezőváros Baranyában; helyragokkal: *Bolly-on, —ra, —ról.*

BOLLYÁN, vagy BOLYÁN, vagy BALLYOM, falu Kraszna megyében; helyr. *Bollyán-ba, —ban, —ból.*

BOLMÁND, falu Baranyában; helyragokkal: *Bolmánd-on, —ra, —ról.*

BOLNOKA, népes puszta Pest megyében; helyragokkal: *Bolnoká-n, —ra, —ról.*

BÓLOG, (ból-og) önh. m. *bólog-tam, —tál, —ott.* Ültében vagy álltában elálmosodván, fejével többször bólint, szunydikál. *Olvasás közben bólogni.*

BÓLOGÁS, (ból-og-ás) fn. tt. *bólogás-t,* tb. *—ok.* Gyakori bólintás, szunydikálás.

BÓLOGAT, (ból-og-at) önh. m. *bólogat-tam, —tál, —ott,* par. *bólogass.* Folytonosan bólog, fejét több ízben leszegve szunyókál. *Ebéd után zsöllyeszékében ülve bólogat.*

BÓLOGATÁS, (ból-og-at-ás) fn. tt. *bólogatás-t,* tb. *—ok.* Szunydikálás közti fejbiccegetés, le-leszegés.

BOLOGD, helységek neve; helyragokkal: *Bologd-on, —ra, —ról.*

BOLOND, (bol-ond) fö- és mn. tt. *bolond-ot.* 1) Eszement, eszeveszett, kinek elméje s itélőtehetsége megzavarodott, eltébolyodott, s valamely rögeszme körül keringnek gondolatai és beszédei, s mint olyan a lelki nyavalyában szenvedők különös osztályába való. *Fél bolond, egész bolond, süllt* (azaz szült vagy született) *bolond. Kötösni való bolond. Futó bolond. Okos bolond. Nevető bolond. Bolondok háza, tornya. Bolondnak a fapénz is jó.* Km. *A bolondok bolond dologban törik fejöket.* Km. *Bolond Istók,* (A németeknél Bolond Miska), *Bolond Jancsi, Bolond Kata,* mind népmesebeli személyek. *Betekintett mind bolond Istók Debreczenbe.* Km. *A gazdag, ha bolond is, szerencsés.* Km. *Egy bolond oly követ dobhat a kútba, melyet tíz okos sem húz ki.* Km. *Bolondnak fapénz is jó, ha elveszti sem kár.* Km. *Bolond is mond néha okosat.* Km. *Bolonddá lenni. Ha eszes vagy, ne tedd magadat bolonddá. Eszeveszett vármegyének bolond az ispánja.* Km. *Kárán tanul a bolond.* Km. *Udvari bolond,* akinek, mintha bolond volna, szabadságában áll holmi igazságokat büntetlenül kimondani. 2) Bolondok által vagy bolondok módjára elkövetett valamely tett. *Bolond beszéd. Bolond lépést követni el. Bolond dolog. Bolond lomba,* másképp: *ördöglomba* vagy *ördög lova,* azaz fejszédítő körjáték. 3) Bolondságig szenvedélyes valamibe vagy valakibe, esztelenül lekötelezett, magát rabbá tevő. *Aki mindennek barátja, mindennek bolondja.* Km. *Pénzének, lovainak, kutyáinak bolondja. Szerelem bolondja. Én nem leszek senki bolondja. Ruha bolondja. Asszony bolondja.* 4) Tréfa tárgya. *Valakiből bolondot üzni. Valakit bolondnak tartani. A bolondját járja. Megjárták vele a bolondját.*

Gyöke *bol* ugyanaz, mely a *bolyog* (té)*bolyog,* stb. szóké. Rokon vele a perzsa *bul* és *válih,* német *blöd,* wend *blod, blud,* lengyel *bloud,* tót *blázen,* franczia *fou, fol,* stb. Általán a szláv nyelvekben, valamint a magyarban, a *bolond* és *bolygás* szók ugyanazon gyökből származnak. V. ö. ÖRÜLT.

BOLONDGOMBA, (bolond-gomba) ösz. fn. Általán több gombanemek és fajok, melyek mérgesek lévén a gyomrot fölkeverik, a fejet elbódítják, s gyakran halált is okoznak. *Úgy beszél, mintha bolondgombát evett volna. Nem ettem bolondgombát.*

BOLONDHAGYMÁZ, (bolond-hagymáz) ösz. fn. Hagymázféle idegláz, mely bolond kórjelekben mutatkozik. V. ö. HAGYMÁZ.

BOLONDHÁZ, (bolond-ház) ösz. fn. Kórintézeti épület, melybe a bolondokat zárják és gyógyítják. Szokottabban: *bolondok háza.*

BOLONDÍT, (bol-ond-ít) áth. m. *bolondí-tott,* htn. *—ni* vagy *—ani.* 1) Bolonddá tesz, valakinek eszét megzavarja. 2) Tréfaeszközül használ, megcsalás által nevetségessé tesz. *Elbolondítani valakit holmi igéretek által. Holmi hazugságokkal bolondítani valakit.*

BOLONDÍTÁS, (bol-ond-ít-ás) fn. tt. *bolondítás-t,* tb. *—ok.* Bolonddá tevés, megtréfálás.

BOLONDÍTÓ, (bol-ond-ít-ó) mn. tt. *bolondító-t,* tb. *—k.* Aki vagy ami bolonddá tesz; elmezavaró. *Bolondító szerelem. Bolondító fűvek.*

BOLONDJÁBAN, (bol-ond-ja-ban) ih. Minden megfontolás nélkül, vaktában, esetleg; hű bele Balázs módjára; nem komolyan, csak úgy tréfából. *Bolondjában belekapni valamibe. Bolondjában megkérni valakit és elvenni. Csak úgy bolondjában megpróbálta és sikerült neki.*

BOLONDLOMBA, (bolond-lomba) ösz. fn. Falusi legénykék s gyermekek játéka. Leütnek egy czöveket vagy karót a földbe, melyre középen likkal feketetve egy dorongot alkalmaznak, ennek végeire egy-egy gyermek vagy legény kapaszkodik, a többiek pedig minél sebesebben lehet, forgatják. Máskép: *ördögló.*

Nevét szédítő, kábító s mintegy elbolondító hatásától kapta. V. ö. LOMBA.

BOLONDÓRA, (bolond-óra) ösz. fn. Azon időpont, mely alatt a bolondokra különösen rájok jő az észzavarodás, s nagyobb fokban dühöngnek, sírnak, nevetnek, káromkodnak, stb. mint rendesen szoktak. Köznépi nyelven: *bóna óra. Ismét rájött a bolondóra.*

BOLONDOS, (bol-ond-os) mn. tt. *bolondos-t* vagy *—at,* tb. *—ak.* Aki nem valóságos bolond, hanem a bolondokhoz hasonló dolgokat cselekszik, néha tréfából s önakarattal, néha pedig szelességből, hebehurgyaságból, stb. *Bolondosak az úgynevezett bajazzók, harlequinek s más álorczás mulattatók.*

BOLONDOSKODÁS, (bol-ond-os-kod-ás) fn. tt. *bolondoskodás-t,* tb. *—ok.* Esztelenségekkel tréfálkodás, bohóczkodás.

BOLONDOSKODIK, (bol-ond-os-kod-ik) k. m. *bolondoskod-tam, —tál, —ott.* 1) Esztelen tréfákat üz, úgy beszél és cselekszik, mintha esze nem volna; bomlik. 2) Ízetlen tréfából ingerkedik, kötődik.

BOLONDOZ, (bol-ond-oz) önh. és áth. m. *bolondoz-tam, —tál, —ott,* par. *—z.* 1) L. BOLONDOZIK. *Ne bolondozz! Már ismét bolondoztok?* 2) Valakit bolondnak nevez, csúfol, bolond czímmel illet. Képzésre olyan, mint: *ostobáz, szamaraz, kurvaz, gazemberez.*

BOLONDOZÁS, (bol-ond-oz-ás) fn. tt. *bolondozás-t*, tb. —*ok*. Bolondoskodás. Bolondnak nevezés, csúfolás.

BOLONDOZIK, (bol-ond-oz-ik) k. m. *bolondoztam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. Bohóságokat mível, bohóczkodik, sületlenül, esztelenül tréfálkodik, ingerkedik. *Beszélj már okosan, ne bolondozzál. Ki ebbel bolondozik, bot legyen kezében.* Km.

BOLONDOZÓ, (bol-ond-oz-ó) mn. tt. *bolondozó-t*. Bohóczkodó; esztelen tréfákat üző. *Bolondozó komédiás.*

BOLONDSÁG, (bol-ond-ság) fn. tt. *bolondságot*. 1) Eszeveszettség, az észnek zavart állapota, valami rögzött eszme körüli forgolódása. *A bolondságon nehéz segíteni.* 2) Tréfa, sületlen bohóczság. 3) Csekélység, hiábavalóság. *Nem bolondság az uraság.* Km. *Bolondság a papság, ha diákul nem tud.* Km. *Nem bolondság egymásután három nap és három éjjel virrasztani. Ez mind bolondság, szót sem érdemel. Fele sem bolondság. Ily bolondságért kár haragudni. Pénzét holmi bolondságra veszteget. Bolondságból tanulni bölcseség.*

BOLONDSIPKA, (bolond-sipka) ösz. fn. Csörgő sipka, milyent hajdan az udvari bolondok és bohóczok viseltek. *Föltenni a bolondsipkát.*

BOLONDÚL, (bol-ond-úl) önh. m. *bolondúl-t*. 1) Bolondság jeleit kezdi adni; megy az esze. Összetételeiben már többet jelent. *Megbolondúl*, am. valóságos bolonddá lesz. *Belebolondúl* valamibe, am. eszeveszt ig bele szeret, bolond módra kedveli. 2) Hibába esik, eltéved, megzavarodik. *Elbolondúlt, mint czigány szerint a nap, midőn se fel, se alá nem ment.* Monda.

BOLONDUL, (bol-ond-ul) ih. 1) Bolondok módjára, eszeveszetten. *Bolondul beszélni. Ezt bolondul cselekedted.* 2) A czéltól egészen eltérve, rosz sikerrel. *Bolondul megjárni. Ez bolondul ütött ki.*

BOLONDÚLÁS, BOLONDULÁS, (bol-ond-úlás) fn. tt. *bolondulás-t*, tb. —*ok*. Bolonddá levés, az észnek megzavarodása s bizonyos rögeszme körüli forgása. *Bolondulásig bele szeretni valakibe* vagy *valamibe.*

BOLONDÚLÁSI, (bol-ond-úl-ás-i) mn. tt. *bolondulási-t*, tb. —*ak*. Bolondúlást illető, arra vonatkozó. *Bolondulási elöjelek.*

BOLONY, (bol-ony) fn. tt. *bolony-t*, tb. —*ok*. A nadragulyák neme alá tartozó s bódító magvu mérges növényfaj; máskép: *nagyfü, farkascseresnye*. (Atropa belladonna).

BOLONYIK, (bol-ony-ik) fn. tt. *bolonyik-ot*. Növénynem az öthímesek seregéből és kétanyások rendéből, különösen ennek faja: *mérges bolonyik*, máskép: *békakorsócska.*

Bódító, s mintegy bolondító erejétől vette nevét.

BOLT, BÓLT, (bol-t vagy ból-t) fn. tt. *bolt-ot*. Némely tájak kiejtése szerint: *bót*. 1) Hajlást képező ívezet az építésben, mely különféle szögü és alakú lehet. *Félkörü bolt. Hegyes szögü bolt*, stb. *Magas, széles, keskeny bolt. Boltra építeni a pinczéket, szobákat.* V. ö. ÍV. 2) Terem, szoba, melyben a kereskedők, kalmárok áruikat vásárra kitesszik, mennyiben eredetileg és jobbára biztosság végett boltos tetejüek. *Füszeres, posztós bolt. Boltot nyitni. Jár föl-alá, mint görög az üres boltban.* Km.

Gyöke azon *bol* vagy *ból*, melyből hajlásra vonatkozó szók származnak, és így alapfogalomban a *hajlik* szóval rokon. Különben egyeznek vele az olasz *volta*, dalmát *bulta*, *botu*, franczia *voûte*, *boutique*, szláv *bolta* stb. V. ö. BOL, BÓL.

BOLTABLAK, (bolt-ablak) ösz. fn. Ablak, a boltokon, különösebben a kalmárboltokon.

BOLTÁRU, (bolt-áru) ösz. fn. Boltban eladásul kirakott áru.

BOLTBÉR, (bolt-bér) ösz. fn. Díj, melyet a haszonbérben kifogadott boltért fizetnek.

BOLTÉK, (bolt-ék) ösz. fn. 1) Az épitészetben azon czifrázat, melylyel az elkészült boltozatot diszesítik. 2) Ék formáju zárkő vagy fa a boltozatban.

BOLTGYÁM, (bolt-gyám) ösz. fn. Falak, vagy oszlopok, melyekre a boltívek szárnyai támaszkodnak, s nehezednek.

BOLTHAJTÁS, (bolt-hajtás) ösz. fn. Ívalaku födélzet az épitésben. Különösen oly ív, mely a pinczék, szobák, teremek stb. falaira nehezkedvén az általok körülvett tért befödi. *Bolthajtásra venni a szobákat.*

BOLTHAJTÁSOS, (bolt-hajtásos) ösz. mn. tt. *bolthajtás-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. Bolthajtásra épült mi nem fekirányosan helyezett gerendákkal, hanem bolt formára rakott fallal van ellátva, befödve. *Bolthajtásos templom, folyosó.*

BOLTHAJTÁSOSAN, (bolt-hajtásosan) ih. Bolt formára; bolthajtással ellátva.

BOLTHAJTÁSOZ, (bolt-hajtásoz) ösz. áth. L. BOLTOZ.

BOLTI, (bolt-i) mn. tt. *bolti-t*, tb. —*ak*. Amit boltban tartanak, árulnak. *Bolti áruk. Valamiket bolti áru.*

BOLTÍV, BOLTIV, (bolt-ív) ösz. fn. Ív, melyet az épületi bolt képez. V. ö. ÍV.

BOLTLÁB, (bolt-láb) ösz. fn. A boltívnek alsó része, mely a boltgyámra nehezkedik, s melyre a bolt épitve van.

BOLTOLDAL, (bolt-oldal) ösz. fn. Bolt széle, az ív formára hajtott födélzet külső része.

BOLTOS, (1), (bolt-os) mn. tt. *boltos-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. 1) Ami boltozva van. *Boltos pincze, boltos szoba.* 2) Ami boltokkal, azaz, kalmár rakhelyekkel el van látva. *Boltos utcza, boltos udvar.*

BOLTOS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *boltos-t*, tb. —*ok*. Kalmár, kis kereskedő, ki tösszikkelyeit boltban árulja. E nevezet leginkább kisebb városokban és faluhelyeken divatos.

BOLTOSLEÁNY, (boltos-leány) ösz. fn. Leány, ki holmit kalmárboltban árul.

BOLTOSLEGÉNY, (boltos-legény) ösz. fn. Férfi biztos, kalmársegéd, ki boltbeli portékákat árul.

BOLTOZ,(bol-t-oz) áth. m. *boltoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Valamely épületet, pinczét, szobát, teremet stb. bolthajtással ellát. *Beboltozni*, bolttal befödni.

BOLTOZÁS, (bol-t-oz-ás) fn. tt. *boltozás-t*, tb. —*ok*. 1) Boltcsinálás; bolttal befödés. 2) L. BOLTOZAT.

BOLTOZAT, (bol-t-oz-at) fn. tt. *boltozat-ot*. 1) Boltalakú födözet, ívded kőmives- vagy ácsmű. *Pincze, szoba boltozata. Erős, magas, kúpidomú boltozat.* 2) Az egész bolt terjedelme; vagy 3) bolthoz hasonló alakzat. *Menny boltozata.*

BOLTOZATLAN, (bol-t-oz-atlan) mn. tt. *boltozatlan-t*, tb. —*ok*. Ami beboltozva nincsen. Határozólag: bolt nélkül. *Kellő magasságig emelt, de még boltozatlan álló épület.*

BOLTOZATOS, (bol-t-oz-at-os) mn. tt. *boltozatos-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. Boltozattal ellátott, bolttal befödött. *Boltozatos földszinti szobák.*

BOLTOZÓÍV, (boltozó-ív) ösz. fn. Kőből, vagy fából ideiglenesen rakott ív az épületben, melyre a maradandó ívet rakják.

BOLTOZOTT, (bol-t-oz-ott) mn. tt. *boltozott-at*. Ami bolttal van födve. *Boltozott szoba, kamara.*

BOLTŐR, (bolt-őr) ösz. fn. Ki a boltokra leginkább éjjelenként vigyáz.

BOLTÖV, (bolt-öv) ösz. fn. Ékesség, czifrázat, mely a bolthajtást körülveszi.

BOLTSZÉR, (bolt-szér) ösz. fn. 1) Kalmári áruk, melyek boltokban eladásul kitétetnek. 2) A bolt fölszereléséhez, bebútorozásához tartozó holmi.

BOLTSZÖG, (bolt-szög) ösz. fn. Szög, melyet a boltívek szárainak összejövetele, egymásba szegülése képez.

BOLTTALP, (bolt-talp) ösz. fn. Azon nyugvó pont, melyen a boltív fekszik.

BOLTTÖRÉS, (bolt-törés) ösz. fn. 1) Bányászi munka, midőn földalatti járásul nyilást törnek, s azt, mennyire lehet, boltalakúvá idomítják. 2) Kalmárboltnak erőszakos kinyitása, s megrablása. *Bolttörésről vádolt tolvajok.*

BOLTVÁLL, (bolt-váll) ösz. fn. Azon hézag, mely a bolthajtás és a falak között kövekkel stb. kitöltetik. Máskép: *boltvánkos.*

BOLTVÁNKOS, (bolt-vánkos) ösz. fn. Lásd BOLTVÁLL.

BOLY, (1), elvont gyök, mely különnemű származékaiban másmás alapértelmü. 1) Ideoda járást kelést jelent ezekben: *bolyog, bolygat*, s nem egyéb, mint a hasonérteményü *bol, bal, bil* gyökök lágyított mása. 2) A *bolond* szó gyökének változata a *bolyóka, bolyókás* származékokban. 3) Valami gömbölyüt jelent a *bolyó* (bogyó, golyó) szóban. Egyezik vele az önálló *boly* pl. *hangya-boly*. 4) Gubanczos, tekeredett csomósodott szőrt, hajat, tollat stb. jelent a *bolyh* származékban. 5) Több helység neve, önálló állapotban, vagy helységnevek gyöke, milyenek: *Bolya, Bolyk, Bolyok, Bolyom*, melyek alapértelme valószinüleg azon *bolyéval* egyezik, mely halmot, dombot jelent; lásd BOLY, fn. Több jelentésében egyezik vele az árja nyelvek *vol, val*, gyöke (a görögben Curtius Etymologiája szerint *Fal, Fil*), pl. latin *volv-o, volu-men, volu-to*, góth *valv-j-an*, régi felső német *wellan*, német *wälzen*, cseh *val-i-ti*, görög *ἑλύ-ω, εἰλύ-ω* stb. V. ö. BOL, BONY gyökök, és PÓLYA fn.

BOLY, (2), fn. tt. *boly-t*, tb. —*ok*. 1) Összehordott, rakásra gyült holmiból álló halmocska, dombocska. Különösen a hangyák által öszvegyüjtött gabona vagy egy helyre rakott tojások fészke. *Az hangya vonsza vala a búzát szemenként az ő bolyába.* Pesti G. (84 mese.) Innen: *hangyaboly* = hangyafészek. 2) L. BOLLY.

BOLYA vagy BOLLYA, falu Erdélyben, Felső-Fehér megyében; és népes puszta Hevesben; helyr. *Bolyá-n, —ra, —ról.*

BOLYÁN, l. BOLLYÁN.

BOLYG, l. BOLYOG.

BOLYÁR, falu Sáros megyében; helyragokkal: *Bolyár-on, —ra, —ról.*

BOLYGÁS, (boly-og-ás) fn. tt. *bolygás-t*, tb. —*ok*. Tévelygés, bizonyos irány nélküli ide s tova járás kelés.

BOLYGAT, (boly-og-at) áth. m. *bolygat-tam, —tál, —ott*, par. *bolygass*. Nyugtalanít, háborgat, ideoda kerget, hajszol, s mintegy bolygóvá tesz valakit vagy valamit. *Ne bolygasd, aki nem bánt. A nyugvó barmot nem kell bolygatni.*

BOLYGATAG, (boly-og-at-ag) mn. tt. *bolygatag-ot*. Ideoda bolygó, tévelygő, hánytvetett. A székelyeknél am. esztelen, *balgatag* vagyis átv. ért. akinek esze mintegy rendetlen úton, zavart módon bolyog, tébolyog.

BOLYGIDEG, (bolyg-ideg) ösz. fn. A bolygideg a régiek szerént a nyolczadik párideg részének tartaték; az újabbak szerént a tizedik párideget teszi, mely a tüdőben és gyomorban terjedvén el *tüdőgyomoridegnek* is neveztetik. Az érző idegek sorába tartozik, és különösen a gőg, a tüdő, és gyomor működéseit vezérli. *(Nervus vagus).*

BOLYGÓ, (1), (boly-og-ó) fn. tt. *bolygó-t*, tb. —*k*. 1) Oly ember, kinek teljes élete szüntelen ideoda tévelygésben, járáskelésben, bujdosásban áll. 2) Bolygócsillag.

BOLYGÓ, (2), mn. Tévelygő, járó kelő, bizonyos czél és irány nélkül utazó; tekervényes. *Bolygó zsidó. Bolygó főfájás. Bolygó tüz, fény. Bolygó kert.* Némely tájakon annyit is tesz mint *bohó.*

BOLYGÓCSILLAG, (bolygó-csillag) ösz. fn. A naprendszerben azon égi test, mely bizonyos idő alatt kiszabott körben végezi nap körüli futását. Ilyenek: Merkur, Venus, Föld, Mars, stb. (Planeta, Wandelstern).

BOLYGÓCZ, (boly-og-ócz) fn. tt. *bolygócz-ot*. Így neveztetik azon négy bolygó csillag, ú. m. Ceres, Pallas, Juno, Vesta, melyek Mars és Jupiter között teszik nap körüli forgásaikat, s melyek a csillagászok gyanítása szerént egy hajdani égi testnek négyfelé oszlott részei.

BOLYGÓKERT, (bolygó-kert) ösz. fn. Oly kert, melyből tekervényes utai miatt a kimenetel igen nehéz. Máskép: *csalkert, tömkeleg, tévkert.*

BOLYGÓÖSVÉNY, (bolygó-ösvény) ösz. fn. Körkörös ösvény a nap, mint középpont körül, me-

lyen a bolygócsillagok időszaki futásaikat végzik. Máskép: *bolygópálya.*

BOLYGÓPÁLYA, (bolygó-pálya) ösz. fn. Lásd BOLYGÓÖSVÉNY.

BOLYGÓSZILAK, (bolygó-szilak) ösz. fn. Hajdani bolygócsillagnak egyegy szilakja, azaz darabja, mely ma külön égi testet képez, máskép: *bolygócz.*

BOLYGÓTŰZ, (bolygó-tüz) ösz. fn. Mocsáros mezőkön, sírkertekben, s más helyeken, hol rohadó állati testek léteznek, sötét estéken és éjeken feltünő csillagforma fénylang, melyet a köznép *lidércz*-nek, *tüzes ember*-nek hí. *Bolygótüz után indulni* = eltévesztő utra menni.

BOLYH, (boly-h) fn. tt. *bolyh-ot.* 1) Hoszszu szőr, gubancz. *Bunda bolyha, guba bolyha, kecske bolyha.* 2) Boncztani értelemben am. a vékony belek belső fölszinén létező apró, vékony, hosszukás, hengerded- vagy kúpdad kiállások.

Mennyiben szőr, gyapju, hajféle szálas kinövést jelent, némi hangváltozattal rokonai: *molyh*, némely növények szőre, és *polyh*, ugyanaz, továbbá vékonyhangon: *pelyh* vagy *pölyh*, és *pili.* Egyeznek vele a latin *vellus, pilus*, német *Vliess*, szláv *wlasz*, stb.

BOLYHÓ, (boly-h-ó) *bolyhó-t.* A *balgatag* szónak rokona, gyöngédebb mint: *bolond*, s körülbelül am. *bohó*, azon különbséggel hogy az együgyüség, ostobaság alapfogalmát is magában foglalja. Máskép: *golyhó.*

BOLYHOS, (boly-h-os) mn. tt. *bolyhos-t* v. —*at*, tb. —*ak.* Hoszú lógós szőrű, gyapjujú, gubanczos, kóczos. *Bolyhos posztó, szür. Bolyhos kalpag.* Rokonai: *molyhos, polyhos, pelyhes* vagy *pölyhös.* L. BOLYH.

BOLYHOZ, (boly-h-oz) áth. m. *bolyhos-tam* —*tál*, —*ott.* Kóczosít, borzassá tesz, gubanczoz. *Bolyhosni, felbolyhosni a kalap szőrét.*

BOLYHOZÁS, (boly-h-oz-ás) fn. tt. *bolyhozás-t*, tb. —*ok.* Cselekvés, midőn valaki bolyhoz.

BOLYK, IPOLY—, falu Nógrád megyében; helyr. *Bolyk-on*, —*ra*, —*ról.*

BOLYÓ, (1), (boly-ó) mn. tt. *bolyó-t*, tb. —*k.* L. BOLYHÓ, BOLYÓKA, BOLYÓKÁS.

BOLYÓ, (2), (boly-ó) fn. tt. *bolyó-t*, tb. —*k.* Általán kis golyóalakú gömbölyü test, nevezetesen, bogyó. Kis gyermekek nyelvén, alma, és más gyümölcs.

„Apám, kiáltának
Szemlélve a hajót,
Hoztál kardot nekem,
S édes piros bolyót?“ Vörösmarty.

BOLYOG, (boly-og) önh. m. *bolyog-tam* vagy *bolygottam*, —*tál* vagy *bolygottál*, *bolygott*; htn. *bolyogni* vagy *bolygani* vagy *bolygni.* Czél és irány nélkül tévelyeg; általán: jár kel. *Elbolyogni az erdőre vagy erdőben. Bebolyogni a félvilágot. Körülbolyogni valamely világrészt.* Szélesb ért. görbe, kanyargós utakon, ösvényen halad czéljа felé. *A hold földünk körül, a föld a nap körül bolyog.*

BOLYOK, falu Borsod megyében; helyragokkal: *Bolyok-on*, —*ra*, —*ról.*

BOLYÓKA, (boly-ó-ka) mn. tt. *bolyókát.* 1) Bolondos, hóbortos, hóbolygó, félleszü. 2) Bohó tréfát üző. Gyökre és alapérteményre a *bolondos* szóval rokon.

BOLYÓKÁS, (boly-ó-ka-as) mn. tt. *bolyókás-t* vagy —*at*, tb. —*ak.* Bolyóka módra tréfálkodó, bolondoskodó, bohóczkodó; esztelenkedő; ostobácska.

BOLYÓKÁZ, (boly-ó-ka-az) önh. m. *bolyókáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*s.* Bohóskodik, bolondos, ostoba, sületlen tréfákat üz.

BOLYONG, (boly-ong) önh. m. *bolyong-tam* vagy *bolyong-ottam*, —*tál* vagy *bolyong-ottál*, —*ott*, htn. —*ni* vagy —*ani.* Folytonosan, szünetlenül bolyog, járkel. A közbeszúrt *n* az illető cselekvésnek hatályosabb voltát jelenti, mint a *szibong, tolong, tátong, mereng*, stb. igékben. V. ö. BOLYOG.

BOLYONGÁS, (boly-ong-ás) fn. tt. *bolyongás-t*, tb. —*ok.* Szüntelen ideoda járás, görbe, tekervényes utakon tévelygés, leginkább kitüzött czél és irány nélküli bujdosás.

BOLYONGÓ, (boly-ong-ó) mn. tt. *bolyongó-t.* Folytonosan tévelygő, bujkáló, tekervényes utakon járó. *Pusztákon, erdőkön bolyongó utasok, szökevények.*

BOLYOS, (boly-os) mn. tt. *bolyos-t* vagy —*at*, tb. —*ak.* Bolyféle rakásokkal, csoportokkal bővelkedő. *Bolyos, hangyabolyos mező.* V. ö. BOLY.

BOM, elvont gyöke különböző értelmü szócsaládoknak. 1) A *bomol, bomlik, bomlás, bomlott* stb. származékokban azon *om* előtétes változata, és rokona, melyből *omlik, omlasst* stb. származnak. Jelenti bizonyos egész vagy tömeg részeinek belülről kiinduló egymástól elválását, elszakadását szétomlását. Könnyebb kiejtés végett nem ajakbetüvel kezdődő képzők előtt *m* bötüje *n*-re változik, mint: *bont, boncz*, (rojt, czafrang) *boncsol*, e helyett: *bom-t, bom-cz, bom-csol.* 2) Gömbölyüt jelent a *bombék* (bimbó) *bombálka* szókban, s rokonai: *pom*, mint a *pompos, pomposka* (gömbölyü sütemény) gyöke, továbbá: *bun*, a *bunkó*, és *buncsi* (gömbölyü fejes répa) származékokban. 3) Tompa, vastag, mély hangutánzó, honnan: *bong* = *bom-g*, vékonyhangon: *böm, bömböl.*

BOMBA, (bom-b-a vagy bomb-a) fn. tt. *bombát*, tb. *bombák.* A lövésztanban nagyobbféle álgyugolyó, melyet, belül üres lévén, lőporral megtöltenek, s leginkább épületek meggyujtására lőnek ki. *Bombákat vetni, hányni. Szétpattanó bomba.* Máskép *bombi* és *bombik.*

Mint tompa vastag hangutánzó (bum!) számos nyelvekben közös, pl. franczіául *bombe*, németül *Bombe*, olaszul *bomba*, oroszul *bomba*, angolúl *bomb*, tótul *puma.* Mint hangutánzó megvan a latin *bombus, bombilat*, a hellen *βόμβος* szóban is.

BOMBAÁGYÚ, (bomba-ágyu) ösz. fn. Nagyobb csövü ágyu, melyből bombákat lődöznek ki.

BOMBACSŐTE, (bomba-csőte) ösz. fn. Gyujtó, mely a kifúrt bombában van elrejtve, s midőn czélra ér, lángot vet.

BOMBAÉK, (bomba-ék) ösz. fn. Ék, melylyel a bombaüreg nyilása be van ütve.

BOMBAGYUJTACS, (bomba-gyujtacs) ösz. fn. Gyujtacs, azaz pózna végére kötött gyujtó kanócz, melylyel a bombaágyut elsütik.

BOMBAMÉNTES, (bomba-mentes) ösz. mn. Minek a bombalövések nem ártanak, ami a bombalövés határán túl fekszik. *Bombamentes sziklavár.*

BOMBÁLKA, l. BOBÁLKA.

BOMBALÖVÉSZ, (bomba-lövész) ösz. fn. Tüzér, vagy pattantyús katona, ki bombákkal lődöz. V. ö. BOMBA.

BOMBANASZÁD, (bomba-naszád) ösz. fn. Bombaágyúkkal és bombagolyókkal fölszerelt hadi hajó.

BOMBÁRDA, fn. tt. *bombárdát.* Régi ágyú neme, melyből köveket lődöztek az ellenségre.

A külföldi nyelvtudósok közöl többen a latin *bombus* és *ardeo* szókból alkotottnak vélik, „quia cum ardore editur sonus ille." (Erasmus, Faber, stb.)

BOMBÁSZ, (bomb-a-ász) fn. tt. *bombász-t,* tb. —*ok.* Tüzér vagy pattantyús, ki bombákkal lődöz.

BOMBASZÁJ, (bomba-szájú) ösz. fn. Lyuk a bombaféle ágyutekén.

BOMBÁSZKAR, (bombász-kar) ösz. fn. A tüzérek azon osztálya, mely különösen a bombalövésekben gyakorolja magát.

BOMBÁZ, (bomba-az) önh. és áth. m. *bombáztam,* —*tál,* —*ott,* par. —*z.* Bombákat hány, bombákkal lődöz. V. ö. BOMBA.

BOMBÁZÁS, (bomb-a-az-ás) fn. tt. *bombázás-t,* tb. —*ok.* Bombák lődözése, bombákkal rongálás.

BOMBÉK, (bom-b-ék) fn. tt. *bombékot.* Baranyai tájszó, am. bimbó.

Gyöke *bom,* törzse *bomb* azon *gom, dom, csom, csom, gomb, domb, csomb, csomb* eredetü szókkal rokon, melyek valami dudorút, jelentenek. A *bimbó* gyöke kicsinyítve van, mint a *csombóké csimbók.*

BOMBI, (bomb-i) fn. tt. *bombi-t,* tb. —*k.* Lásd BOMBA.

BOMBIK, (bomb-ik) fn. tt. *bombik-ot.* L. BOMBA.

BOMBIKOZ, (bomb-ik-oz). L. BOMBÁZ.

BOMFORDI, (bom-for-di) fn. és mn. tt. *bomfordi-t,* tb. —*k* vagy —*ak.* Nagy fejü, dudorodott buta képü, idomtalan zömök termetü tökfilkó. Néhutt: *bumfordi.* Hasonló jelentésüek: *bufti, mufti, mufla, muma.*

Gyöke a dudorút jelentő *bom,* s *fordi* gunyolódva am. forma vagy formáju.

BOMLAD, (bom-ol-ad) önh. m. *bomlad-tam,* —*tál,* —*t* vagy —*ott.* Bomló állapotban van, részei oszlásnak, szétválásnak indulnak.

BOMLADÉK, (bom-ol-ad-ék) fn. tt. *bomladék-ot.* A bomlott egésznek egymástól elvált részei; omladék, romladék.

BOMLADOZ, (bom-ol-ad-oz) önh. m. *bomladoztam,* —*tál,* —*ott,* par. —*z.* Folytonosan bomlad, részei egymás után elválnak, elszakadoznak. *A sereg bomlados.* V. ö. BOMLADOZIK.

BOMLADOZÁS, (bom-ol-ad-oz-ás) fn. tt. *bomladozás-t,* tb. —*ok.* Folytonos bomlás, részekre oszladozás, szakadozás.

BOMLADOZIK, (bom-ol-ad-oz-ik) k. m. *bomladoz-tam,* —*tál,* —*ott,* par. —*zál.* Valamely test, megszünvén vagy megtágulván részei között az összefüggés, oszlásnak indúl, egymástól független részekre, töredékekre, romokra stb. szakadoz; romladozik. *Bomladozik az elhagyott épület tetőzete.*

BOMLADOZÓ, (bom-ol-ad-oz-ó) mn. tt. *bomladozó-t,* tb. —*k.* Folytonos bomló állapotban levő; oszladozó, szakadozó, romladozó. *Bomladozó sövény, kerítés.*

BOMLÁS, (bom-ol-ás) fn. tt. *bomlás-t,* tb —*ok.* 1) Oszlás, romlás, szétválás. *Elbomlás, felbomlás, megbomlás.* 2) Zavarulás, az egész részeinek összevissza hányódása. *Észbomlás, gépbomlás, órabomlás.*

BOMLASZT, (bom-ol-aszt) áth. m. *bomlaszt-ott,* htn. —*ni* vagy —*ani.* Valaminek részeit összevissza keveri, zavarja, feloszlatja; valamit romba dönt.

BOMLATAG, (bom-ol-ad-ag) mn. tt. *bomlatag-ot.* Ami könnyen bomlad, bomlásra hajlandó, ami idővel el fog bomlani.

BOMLÉKONY, (bom-ol-ék-ony) mn. tt. *bomlékony-t* vagy —*at,* tb. —*ak.* L. BOMLATAG.

BOMLIK, (bom-ol-ik) k. m. *boml-ott,* htn. *bomlani.* 1) Részekre válva, szakadva oszlik. *Bomlik a vásár. Bomlik az esőnek kitett vályog. Bomlanak a régi várfalak. Szétbomlik a roszúl fűzött, vagy gombolt ruha. Fölbomlik a zsák szája. Kibomlik a befont haj.* 2) Átv. erkölcsi ért. bizonyos társadalmi viszony kötelékei megtágulnak. *Bomlik a barátság, béke, egyesség.* 3) Népies nyelven am. bolondozik, rendetlenséget csinál, másokkal meghasonlik, szóval úgy teszen, mintha eszének járása rendes kerékvágásából kihágott volna. *Már megint bomlik. Megbomlott az esze. Ne bomoljatok.*

BOMLÓ, (bom-ol-ó), mn. tt. *bomló-t,* tb. —*k.* Oszló, szétválásnak, szakadásnak induló. *Bomló épület. Már bomlóban van, nem sokára leroskad.* V. ö. BOMLIK.

BOMLOTT, (bom-ol-ott) mn. tt. *bomlott-at.* Feloszlott, részekre szakadozott, törött, összekuszált, zavart. *Bomlott haj, bomlott kötél, bomlott ostor, korbács; bomlott társulat, békeség. Bomlott óra. Annyit hazud, mint a bomlott óra.* Km. *Elbomlott, összebomlott fonal. Bomlott eszü.* Vö. BOMLIK.

BOMLOTTSÁG, (bom-ol-ott-ság) fn. tt. *bomlottság-ot.* 1) Valaminek részekre vált, szakadozott, szétoszlott állapota, vagy tulajdonsága. 2) Esztelenség, eszeveszettség.

BOMOL, (bom-ol) önh. önhangzós mult: *bomolék, bomolál, bomola* stb. m. *bomolt,* htn. *bomolni. Bomlik* közép igével egy értelmü, csak hogy *bomol* szóban több az önnönség vagy alanyiság pl. *Bomol az esze, bomlik a háza. Ne bomolj.* Néha a ‚bomlik' igében is közbe veszi az *o*-t, könnyebb kiejtés végett, pl. *bomoljam, bomoljál, bomoljék* e helyett: *bomljam* stb.

BON, tompa mélyhang, melynek származékai: *bong, bongás.* vékony hangon: *bön, böng, böngés.* Hasonlók hozzá: *don dong, dön döng:* V. ö. BONA.

BONA, (bon-a). Csak *zene* szóval ikerítve divatozó fn. tt. —*bonát, zenebonát.* Jelent tompán szóló, bongó hangot.

BÓNAÓRA, (bóna-óra) ösz. fn. Hóbortos bolondos állapot, mely valakinél közbenközben jelenkezik. *Rájött ismét a bónaóra*, azaz, bolondóra.

A *bóna*, mint e szó fogalma mutatja, legvalószinübben am. *bolna*, azon *bol* gyöktől melyből *bolond* származik.

BONCS, (bom-cs, v. bom-os) fn. tt. *boncs-ot*. Rojtokból, rostos szálakból, szőrből, hajból, serényből stb. álló czafrang, czifraság, bakalló, melynek részei bomlékonyak, mozgatáskor bomladozók.

Gyöke a szétválásra vonatkozó *bom*. Képzője *cs* az *os* képzőből változott által, honnan: *boncs*, = bom-os (rojtos, rostos) összevhúzva: *bons, boncs*. Hasonlón elemezhetők: *roncs* (romos), *loncs* (lomos), *vakarcs* (vakaros, mint az Őrségben mondják), *görcs* (görös) stb.

BONCSIK, (bon-cs-ik) fn. tt. *bon-csik-ot*. Betűátvetéssel am. csimbók, és magas hangon: böncsölék.

BONCSOK, (bom-cs-ok) fn. tt. *boncsok-ot*. Lófarkszőrből álló boncs, azaz, fürt, rojtos czafrang, melyet a török hadi főtisztek viselnek turbánjaikon. Ugyanezt használják hadi zászlókul is. Egyezik vele magas hangon: *bincsők*.

BONCSOKOS, (bom-cs-ok-os), mn. tt. *boncsokos-t*. v. —*at*, tb. —*ak*. Boncsokkal jegyzett, ékesített. *Boncsokos turbán, boncsokos félhold*, azaz török zászló. *Három boncsokos beglerbég*.

BONCSVIRÁG (boncs-virág) ösz. fn. L. TÉLIZÖLD.

BONCZ, (1),elvont törzse *bonczol* igének, és származékainak. Gyöke az oszlást, szétválást jelentő *bom*, ebből lett; *bont*, innen elavult: *bontos* mint: *hord, hordos*, s még egy gyakorlatos képzővel: *bontozol*, összevhúzva, *bont-sol, boncsol*, mint: *hordozol*-ból, *hordzol, horcsol, hurczol*. Így elemezhetők: *dönt, dömt, dönt, dönttz, dönttzöl, dönczöl*; *von, vonos, vonoszol, vonszol, vonszol*; *un, unos, unozol, unzol, unszol*. E törzs tulajdonkép gyakorlat, s mint olyan egyszersmind kicsinyesés fogalmát is rejti magában. Ennélfogva az újabb gyógytani nyelvben helyesen alkalmaztatott az anatomia magyarítására, mennyiben *bonczolni* am. valamely szerves testnek részeit egymás után szétválasztani, szétbontogatni. Különben, ha közvetlenül a *bom* gyökből származtatjuk, mint önálló főnevet úgy elemezhetjük mint a *koncs* szót, mely eredetileg *gom-cs*, azaz, gomot, csomót képző részek együtt véve.

BONCZ, (2), fn. tt. *boncs-ot*. 1) Némely vidéken a *csomb* szónak betüáttételes változata: *bom-cs*. 2) Nyaklánc, nyakékesség. Ez értelmében rokona: *boncs*. L. ezt. 3) Vannak ily előnevü helységek Erdélyben: *Boncshida, Boncsnyires*, melyekben a *Boncs* valószinüleg az eredeti birtokos vezetékneve.

BONCZÁR, (bom-cs-ár) fn. tt. *boncsár-t*, tb. —*ok*. Aki a szerves, különösen állati testeket részeikre bontogatja, bonczolja. (Anatomus.)

BONCZEMELŐ, (boncz-emelő) ösz. fn. A bonczárok és sebések aczél eszköze, melylyel a törött kaponya részét kellő helyére emelik, vagyis igazítják. (Elevatorium.)

BONCZESZKÖZ, (boncz-eszköz) ösz. fn. Sebészi eszközök, melyekkel az emberi hullákat föltagolják, részekre választják, bonczolják.

BONCZHIDA, falu Erdélyben; helyr. *Bonczhidá-n, —ra, —ról*.

BONCZKÉS, (boncz-kés) ösz. fn. Bonczárok kése, melylyel bonczolnak.

BONCZMESTERSÉG, (boncz-mesterség), ösz. fn. Ügyesség az állati test feldarabolásában, a végre, hogy annak belső alkotása is megismertessék.

BONCZ-NYIRES, falu Erdélyben; helyr. *Nyires-en. —re, —ről*.

BONCZODFÖLDE, (Bonczod-földe) ösz. fn. Falu neve Szalában. Helyr. *Bonczodföldé-n, —re, —ről*. Többek szerént: *Bonczófölde*.

BONCZOK, (bom-cz-ok) fn. tt. *boncsok-ot*. Bonczféle czifrázattal ékesített kantárszár. V. ö. BONCZ.

BONCZOL, (bom-cz-ol) áth. m. boncsol-t. 1. Általán valamely szerves állati vagy növényi testet alkatrészeire föltagol, szétbontogat. *Levágott ökröt, juhot bonczolni. Sült ludat, csirkét bonczolni*. 2) Az állati, különösen emberi hullát legkisebb részeire szétválasztja, s tanulmányozás végett szoros vizsgálat alá veszi. *Megmérgezett ember hulláját, szivét, agyvelejét bonczolni*.

BONCZOLÁS, (bom-cz-ol-ás) fn. tt. *bonczolás-t* tb. —*ok*. Valamely állati testnek részekre feltagolása. Különösen orvosi műtét, melynél fogva a holttestek tapasztalás vagy látlelet végett felbontatnak.

BONCZOLAT, (bom-cz-ol-at) fn. tt. —*ot*. 1) Bonczolási műtét. 2. Bonczolt rész.

BONCZOLÓ, (bom-cs-ol-ó) fő- és mn. tt. *bonczoló-t*. Ki valamely állatot, különösen holt emberi testet feltagol. Eszközről is mondatik, melylyel valamit feltagolnak, szeldelnek.

BONCZOLÓKÉS, (bonczoló-kés), ösz. fn. 1) Orvosi vagyis sebészi bonczkés. 2) Konyhakés, melylyel a sülteket, s egyéb húsnemüeket konczokra szeldelik.

BONCZOLÓTERÉM, (bonczoló-terém) ösz. fn. Orvosi intézetekben vagy kórházakban azon terem, hol a holttesteket bonczolják.

BONCZTAN, BONCZTANI, l. BONCZTUDOMÁNY, BONCZTUDOMÁNYI.

BONCZTANILAG, l. BONCZTUDOMÁNYILAG.

BONCZTUDOMÁNY, (boncz-tudomány; ösz. fn. Tudomány, mely az életmüves, különösen emberi testek részeinek helyzetét, összefüggését, irányát, nagyságát, idomát, és alkotását fejtegeti. (Anatomia.)

BONCZTUDOMÁNYI, (boncz-tudományi) ösz. mn. Bonczstudományhoz tartozó, arra vonatkozó. *Bonczstudományi értekezések, előadások*.

BONCZTUDOMÁNYILAG, (boncz-tudományilag) ösz. ih. Bonczstudomány elvei szerint.

BONCZTUDÓS, (boncz-tudós) ösz. fn. Bonczstudományban elméletileg és gyakorlatilag jártas személy.

BONDÓ, Szatmárvidéki tájszó. L. BENDŐ.

BONDOR, (bom-d-or) fő- és mn. tt. *bondor-t*,

tb. —*ok.* 1) A *bodor* szónak változata, lágyan: *bongyor*, s rokona: *kondor*, *gondor*. 2) L. KAMBORZ.

BÓNÉ, fn. tt. *bóné-t.* tb. —*k.* Halász kézihálók egyik faja. Másképp: *póné.* A cseh *báné*-ból eredettnek látszik.

BÓNÉVIRÁG, (bóné-virág) ösz. fn. A cziksz árnemű növények egyik faja, másképp: *pujkaorr*, *őszi boroszán*, *karmazsinvirág* (Polygonum orientale.)

BÓNÉZ, (bóné-z) önh. m. *bónéz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. s. Bónéval halász. V. ö. BÓNÉ.

BONFORDI, l. BOMFORDI.

BONG, (bon-og, v. bom-og) gyak. önh. m. *bongtam*, —*tál*, v. *bong-ottam*, —*ottál*, —*ott*, htn. —*ni.* v. —*ani.* v. *bonogni.* Tompa *bon* v. *bom*-féle hangon szól, mint némely darázsok, méhek, legyek. Legközelebbi hangrokona: *dong.* A persában *bam* alhangot (bassust) jelent.

BONG, székelyes betüáttétellel am. *gomb*: L. ezt.

BONGÁS, (bon-og-ás) fn. tt. *bongás-t*, tb. —*ok.* Némely bogarak, nevezetesen darázsok, cserebülyök, babócsok tompa szólása, dongása.

BONGY, (bon-gy) elvont vagy elavult gyök, származékai: *bongyol*, *bongyolodik* stb. Olyan, mint *rongy.*

BONGYOL, (bon-gy-ol), áth. m. *bongyol-t.* L. BONYOL, BENGYEL.

BONGYOLODIK, (bon-gy-ol-od-ik) l. BONYOLODIK.

BONOG, l. BONG, ige.

BONT, (bom-t) áth. m. *bont-ott*, par. —*s*, htn. —*ni*, v. —*ani.* 1) Valamely ép, egész testet részekre választ, szakaszt, metél, tör stb. *Házat bontani. Hidat, falat bontani. Ágyat bontani. Leölt disznót, ebét bontani.* Igekötőkkel: *Elbontani a puskát. Felbontani a beszegezett ládát. Kibontani a csomóra fojtott madzagot. Lebontani a ház födelét. Szétbontani a szekeret, a gépet, stb.* 2) Átv. ért. bizonyos erkölcsi viszonyt, összeköttetést megszüntet. *Házasságot, békét, barátságot bontani. Szükség törvényt bont.* Km.

Képzésre hasonló a szintén *m* hanggal végződő gyökökből származott *ront* (romt), *ont* (omt), *önt* (ömt), *dönt* (döm-t), *hint* (himt), *szánt* (szám-t), *hánt* (hámt), igékhez.

BONGYOR, (bom-gy-or) mn. és fn. tt. *bongyor-t*, tb. —*ok.* Dunán túli lágyított kiejtéssel am. bondor, kondor, különösen borzas. *Bongyor haju czigányrajkó. Bongyor fejü.*

BONIFÁCZ, férfi kn. tt. *Bonifácz-ot.* A latin eredetü Bonifacius értelmében am. jótevő.

BONKA, (bom-ka) előfordúl a *csonka* szóval ikeritve: *csonkabonka.* L. CSONKA.

BONNYA, (bon-gy-a, v. bom-gy-a) mn. tt. *bonnyát.* Gubanczos, kóczos, rongyollott, mintegy szétbomlott, rendetlen szálú, hajú, rostú stb. Másképp: *bannyas.*

Törzse a Somogyban és Baranyában divatos *bongy* v. *bangy* (ringy-rongy).

BONTA, (bom-ta) mn. tt. *bontát.* Mind túl a Dunán, mind a székelyeknél divatos érteményben am. tarka, kétszinü, különösen fele fehér, fele fekete. *Bonta kecske. Bonta disznó, malacz.*

Egyszerüen rámondhatnók ugyan, hogy a német *bunt*-ból vétetett; azonban a német nyelvészek sincsenek tisztában a *bunt* szó származtatására nézve. Némelyek a franczia *pointé* — (pettyezett), vagy latin *punctatus*-tól származtatják; mások *Pontus* szóval rokonítják, melynek vidékéről hozattak a tarka pettyes börök, mint: hölgy, czoboly, stb. Mi magyarokul a *bont* igéből származtathatjuk, mennyiben a bonta mintegy *bomladozott* színek vegyületét jelenti.

BONTAKOZÁS, (bom-t-a-koz-ás), fn. tt. *bontakozás-t*, tb. —*ok.* Szétoszlás, részekre szakadozás. V. ö. BONTAKOZIK.

BONTAKOZIK, (bom-t-a-koz-ik), k. m. *bontakoz-tam*, —*tál*, —*ott.* 1) Nem külső erőszak miatt, hanem saját kényszerüségből szétoszlik, elváladozik, részekre szakadoz, romladozik. *A meghasonlott társulat pártokra bontakozik. A várbeli őrkatonaság kibontakozott a falak közől.* 2) Sereg, csapat rendbeszedett szabályos részekre osztályokra fejlik. *A katonák, hadi gyakorlat alkalmával, különféle csapatokra bontakoznak.* Átv. *Nehezen bontakozik* am. alig tudja magát kifejezni.

BONTAKOZOTT, (bom-t-a-koz-ott) mn. tt. *bontakozott-at.* Önmagától szétoszlott, részekre szakadozott. *Bontakozott ország.*

BONTÁS, (bom-t-ás) fn. tt. *bontás-t*, tb. —*ok.* Részekre oszlatás, szétválasztás, rontás, törés. *Házbontás, hajbontás, békebontás. Vegytani bontás. Elbontás. Felbontás. Megbontás.* V. ö. BONT.

BONTASÓLYOM, (bonta-sólyom) ösz. fn. A sólymok legnemesebbik faja, tollai fehértarkák, hazája Tunis.

BONTATLAN, (bon-t-at-lan) mn. tt. *bontatlan-t* tb. —*ok.* Ami felbontva nincsen, egészen, töretlenül, osztatlanul álló. *Bontatlan levél, pecsét. Bontatlan ágy. Bontatlan szövetség, barátság, béke.* Határozóilag am. bontatlanul. V. ö. BONT.

BONTATLANSÁG, (bom-t-at-lan-ság) fn. tt. *bontatlanság-ot.* Bontatlan állapot.

BONTATLANUL, (bom-t-at-lan-ul) ih. Teljes épségében, egészen, részekre nem válva. *Bontatlanul vissza küldeni a kapott levelet. A békekötést bontatlanul megtartani.*

BONTHATATLAN, BONTHATLAN (bom-t-hat-at-lan) mn. tt. *bonthatatlan-t.* tb. —*ok.* Szétválaszthatatlan, szakaszthatlan; mit részekre oszlatni nem lehet. *Bonthatatlan házasság. Fölbonthatatlan szerződés, csomó. Elbonthatatlan kőfalak.* Határozóilag am. bonthatatlanul.

BONTÓ, (bom-t-ó) fő- és mn. Ami vagy aki bont. *Bontó akadály* (impedimentum dirimens).

BONTÓFÉSŰ, (bontó-fésű) ösz. fn. Fésü, melylyel a befonott fürtöket szétválasztják.

BONTOGAT, (bom-t-o-gat) áth. mn. *bontogattam*, —*tál*, —*ott.* Folytonosan bont, lassan-lassan részekre oszlat, választ valamit. *Bontogatni a sövénykerítést. Bontogatni a beburkolt druczikkeket. Leveleket bontogatni, felbontogatni.*

BONTOGATÁS, (bom-t-og-at-ás) fn. tt. *bontogatás-t* tb. —*ok*. Valaminek folyton folyó bontása, részekre oszlatása, választása. *Csomagok bontogatásával foglalkodni.*

BONTÓRÚD, (bontó-rúd) ösz. fn. Bányászi nyelven vakaróvassal ellátott rúd, melylyel az olvasztó kemenczék oldalait tisztogatják.

BONTOS (bom-t-os) mn. tt. *bontos-t*, tb. —*ak*. Azon kevés melléknevek egyike, melyek *os*, *es*, *ös*, képzők által igetőből származnak. A székelyeknél am. kibomlott, kigörbedt. *Bontos lábu.*

BONY, elvont gyöke a *bonyol*, *bonyolít*, *bonyolódik* szóknak, és ezek származékainak, melyek alapértelme szerint burkolást, takarást, befödést jelent. Vékonyhangon rokona azon *beny*, melyből *benygyel*. v. *bengyel* származott. Egyezik vele *pony*, mint a *pongyola*, *ponyva* szók gyöke. Végelemzésben am. *beny*, azaz benségi állapot.

BONYA v. BÓNYA, helységek Somogy és Sopron megyében; helyr. *Bonyá-n*, —*ra*, —*ról*.

BONYHA, falu Erdélyben; helyr. *Bonyhá-n*, —*ra*, —*ról*.

BONYHÁD, mv. Tolna megyében; helyr. *Bonyhád-ra*, —*on*, —*ról*.

BONYODALMAS, (bony-od-al-om-as) mn. tt. *bonyodalmas-t*, tb. —*ak*. Szövevényes, nehéz vagy kétes megoldásu. *Bonyodalmas pör, kérdés, esemény. Bonyodalmas színmüi cselekvény.*

BONYODALOM, (bony-od-al-om) fn. tt. *bonyodalm-at*. Valamely ügynek szövevényes, és nehéz megfejtésü állapota; különösen szépirodalmi értelemben, regényben, színműben az események, illetőleg cselekvények olyatén beszövődése, melynek kimenetele akadályokkal jár, s az olvasóban vagy nézőben kétes várakozást gerjeszt.

BONYOL, (bony-ol) áth. m. *bonyol-t*. Valaminek szálait, rétegeit egymásba keveri, szövi, burkolja, fonja, s ez által megoldását nehezíti. Bebonyolni, összebonyolni a fonalat.

BONYOLÁS, (bony-ol-ás) fn. tt. *bonyolás-t*, tb. —*ok*. L. BONYOLÍTÁS.

BONYOLAT, (bony-ol-at) fn. tt. *bonyolat-ot*. Bonyolt, bonyolított dolog, szövevény, nehéz megoldatú csomó.

BONYOLÍT, (bony-ol-ít) áth. m. *bonyolít-ott*, htn. —*ni*. v. —*ani*. Valamit mesterségesen akarva vagy akaratlanúl összevissza rakogat, vegyít, szövöget, mit szétbontani nehezen vagy csak ügyességgel lehet. *Fonalakat bonyolítani. Beszély vagy dráma menetét bebonyolítani. Magát valamely perbe bonyolítani.*

BONYOLÍTÁS, (bony-ol-ít-ás), fn. tt. *bonyolítás-t*, tb. —*ok*. Összevisszarakogatás, vagy szövögetés vagy vegyítés, kuszálás.

BONYOLODÁS, (bony-ol-od-ás) fn. tt. *bonyolodás-t*, tb. —*ok*. Keveredés, valamibe szövevényes fonódás, vegyülés.

BONYOLODIK, k. BONYOLÓDIK, belsz. mult: *bonyolod-tam*, —*tál*, —*ott*. Keveredik, szövevényesen valamibe vegyül, kötelődzik. *Bajba, perbe, veszedelembe bonyolodni. A tyúk lábai kenderbe bonyolodtak. Üstöke tövisbe bonyolodott. Bonyolodnak a drámai cselekvények.*

BONYOLODOTT, BONYOLÓDOTT (bony-ol-od-ott), mn. tt. *bonyolodott-at*. Szövevényes, összevissza fonott, kötött, szött. *Bonyolodott ügy. Bonyolódott üstök. Bonyolódott fonalak, bonyolodott gép.*

BONYOLODOTTSÁG, (bony-ol-od-ott-ság) fn. tt. *bonyolodottság-ot*. Bonyolodott állapot.

BONYOLÚL, (bony-ol-úl) önh. m. *bonyolúlt*, l. BONYOLODIK.

BONYOLÚLT, (bony-ol-úl-t) l. BONYOLODOTT.

BOR, (1), elvont gyöke több külön családot képező származékoknak. 1) Erős, rengő, mély hangot utánoz a *borbora*, v. *barbora*, *bordó* hangszerek neveiben. 2) Takarót, födőt jelent ezekben: *bori*, *borúl*, *borít*, *borong*, *borda*, *borona*; változattal: *bur*, p. a *burok*, *burkol*, *burjány* származékokban. A törökben is *bürümek* am. borítni. 3) Metszésre, hasításra vonatkozik: *borotva*, *borászda*, s rokonai *bar*, *ber*, melyekből *barkócza*, *berecz* származtak 4) Jelent valami gömbölyűt a *bors*, *borsó*, *boróka* szókban. 5) Ezekben: *bors*, *borzas*, *borsad*, *borzaszt*, fölmerevedést, magasodást jelent, s rokona magas hangon *ber*, mint a *bers*, *bersenkedik* szók gyöke. V. ö. R gyökhang.

BOR, (2), önálló gyök és fn. tt. *bor-t*, tb. —*ok*. 1) Széles ért. bizonyos növények gyümölcseiből erjedés vagy főzés által kifejlett szeszes, csipős, részegítő lé. *Gyömülcsbor, almabor, meggybor, cseresznyebor, égettbor.* 2) Szoros és szokott ért. szőlőszemekből sajtolt lé, mely már forráson keresztülmenvén must lenni megszünt, és szeszszel vegyes sajátságos ízt, szamatot kapott. *Fehér, vörös, kástélyos, piros bor. Ó bor, új*, vagy *idei bor. Aszú bor, máslásbor, édes, savanyú, csipős, fanyar bor. Erős, gyönge bor. Ürmös, füszeres bor. Ecsetes, megpimpósodott, büdös bor. Tokaji, ménesi, somlai, budai egri borok. Hazai, külföldi, borok. Hegyi, kerti borok. Bort inni. Borral élni. Bortól undorodni. Borba fúlni, fújtani. Borban úszni, bövelkedni. Bort fejteni, lehúzni, vegyíteni, javítani rontani. Borral üzni a bút, a gondot.* „Itt a pohár! itt a bor! Vígasztal ez mindenkor.“ Kisfaludy K. „Gondot ki ne felejtene Forrásidnál, bor istene!“ Vörösmarty. „Éljünk mink is akiket most A barátság egybefont, És borunkat vígan iszszuk. S távol elkerül a gond.“ Bajza. „Szerelem és a bor! Kiben a kettő forr, Nincsen ott nyugodalom.“ Benicsky Péter. „Ha bort iszom vidám vagyok, Danolhatok, kacaghatok; Megcsókolgatom Kökényszemü galambom.“ Népdal. *Adjon isten három bé-t: bort, búzát, békeséget.* Km. *Borral mosdik, kolbásszal törölközik.* Km. *Sokat tud a bor.* Km. *Bor bessél belőle.* Km. *Mást beszél, mint Bodóné, ha a bor árát kérik.* Km. *Bor nélkül szegény a vendégség.* Km. *Borban lakik az igazság.* Km. *Többen halnak borban, hogysem a tengerben.* Km. Általán a borról vett közmondások és példabeszédek száma igen nagy, milyenek: *Pogány bor*, erős, tiszta, vízzel nem kevert bor,

ellentéte: *keresztelt bor. Konty alá való bor*, édes, nőknek való bor. *Jó bornak nem kell czégér. Jó a sör, de még is bor az anyja. Nincs oly bölcs, kit a bor meg nem bolondít. A bor lator bajnok, először is lábáról ejti le az embert; stb. stb.*

Eredetre nézve rokon a *forr* (ferveo) szóval. Az Erdélyi *borkút* szóban is nem a valóságos bor, hanem a *forrás* azaz pezsgés értelme rejlik. Kiválólag ráillik pedig ezen értelem a borra, mely forrás, erjedés által létesül. Horácznál olvassuk: fervida vina, s Ovidnál: mustum fervidum; így a héber חָמַר (ferbuit, fermentavit) igéből lett חֶמֶר (vinum); az arabban szinte ekképen: khamara (ferbuit) és *khamr* (vinum). A latin *merum*, mely hangban is közelebb rokon a magyar *borral* (*m* és *b* ajakhangok), kétségtelenül viszonyban áll *ferveo*, *fermento* igékkel. A forrás, erjedés alapfogalmából indulván ki, talán nem hibázunk, ha ide számítjuk a német *Bier* szót és ennek rokonságait is, péld. angolszászul: *beor*, régi felső németül: *peor*, irlandul: *bior*, francziául *bière*, angolul: *beer* stb. Albániai nyelven: *ber* v. *ver*, és a kalmuk nyelvben *boro* am. tejből készült részegítő ital. A hellen *Βότρυς*-ból származtatás erőtetett. — A magyar *sér* v. *sör* szóban is az élénk mozgás, forgás alapfogalma rejlik, mint a *sürögforog* összetétből kitetszik.

BORA, női keresznév, tt. *Borát*, többes: *Borák*. Borbála. Máskép: *Borka, Borcsa, Boris, Boriska. Biri.*

BORADAG, (bor-adag) ösz. fn. Az italul kiosztott borból bizonyos mennyiségü mérték, vagy járandóság. *A húsadaghoz boradag is jár. Messzelynyi, itczényi, pintnyi boradag.*

BORADÓ, (bor-adó) ösz. fn. Fogyasztási adó neme, melyet bortól fizetni kell.

BORÁG, (bor-ág) ösz. fn. Képes költői kifejezéssel am. szőlővessző.

„Borág körüli mostan homlokom;
Ott, hol Tokaj nyujt nektárt istenének,
Víg szárnyakon kél a nem hallott ének.
E szép vidék lön kedvelt birtokom.“
Kazinczy Ferencz.

BORAKÓLÁS, (bor-akólás) ösz. fn. A bornak akó vagy más hígmérték szerinti megvizsgálása, különösen valamely hatósági személy által megmérése.

BORAKÓLÓ, (bor-akóló) ösz. fn. 1) Általán személy, ki a bort akó vagy más hígmérték szerint megvizsgálja. 2) Hatósági személy, tisztviselő, ki a dézmálandó, vagy vámalattas, vagy fogyasztásra szánt borokat mennyiségökre nézve megvizsgálja. 3) Maga az akólővessző, vagy hígmérték neme.

BORALAG, (bor-alag) ösz. fn. Alag, azaz pincze, melyben borokat tartanak.

BORALÉK, nem szerencsésen alkotott új szó az *alkohol* kifejezésére.

BORALJA, BORALYJA, l. BORSÉPRŰ.

BORÁROS, (bor-áros) ösz. fn. A köz divatú *borkereskedő, bormérő* szóknál jobb hangzatu, de jóformán csak mint családnév divatozik.

BORÁROSSÁG, (bor-árosság) ösz. fn. Borkereskedés; bormérési jog.

BORÁRULÁS, (bor-árulás) ösz. fn. Bornak bizonyos áron és mérték szerént, ú. m. akó, kupa, itcze stb. számra kimérése.

BORÁRULÓ, (bor-áruló) ösz. fn. Kocsmáros, vagy más borosgazda, kereskedő, ki árért, pénzért bort ad.

BORÁRUS, l. BORÁROS.

BORÁSZ, (bor-ász) fn. tt. *borász-t*, tb. —*ok*. Bort szakértőleg termelő és kezelő.

BORÁSZAT, (bor-ász-at) fn. tt. *borászat-ot*. Bortermelés és kezeléssel olyatén foglalkodás, mely a gazdaság ezen ágára vonatkozó tapasztalati és tudományos ismeretek szabályai szerént történik. Helyes alkotású újabb szó.

BORBA, népes puszta Győr vármegyében. helyr. *Borbá-ra*, —*n*, —*ról*.

BORBÁLA, női kn. tt. *Borbálá-t*. Eredetije a hellen-latin *Barbara*. A magyar történetekben nevezetes: *Ekebontó Borbála*, Zsigmond király neje.

BORBÁLYA, falu Sopron megyében; helyr. *Borbályá-n*, —*ra*, —*ról*.

BORBÁND, (Bor-bánd), mezőváros Erdélyben, helyr. *Borbánd-ra*, —*on*, —*ról*. (Weindorf)

BORBARÁT, (bor-barát) ösz. fn. Borkedvelő, ki a bort mindenek fölött magasztalja s búban örömben élvezi.

„Kancsóban a világ;
Igyuk le búját, örömét,
A többit szélvész hordja szét;
Így szól a szíves borbarát.“
Vörösmarty.

BORBÁS, a Debreczeni Legendáskönyvben am. *Barnabás*.

BORBAT, BORBÁT, székely tájszó, jelent serény, szorgalmas embert. Van ilynevü hegy is Erdélyben. Homályos eredetü, hacsak a *forr, forog, forgolódik* szóval nem rokonítjuk, mennyiben a serénynek fő tulajdonsága a forgolódás. V. ö. FORBÁT. Vagy talán bötüáttétellel a *bátor* szóból eredett.

BORBATÉNY, ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Erdélyben; helyragokkal: *Borbatény-en*, —*re*, —*ről*.

BORBÁTVÍZ, falu Erdélyben; helyragokkal: *Borbátvíz-en*, —*re*, —*ről*.

BORBÉLY, fn. tt. *borbély-t*, tb. —*ok*. Tulajdonkép am. beretvás, beretváló, ki némely sebészi műtételeket is végez, pl. fogat húz, köpölyöz, eret vág; de a sebészetet rendszeresen nem tanulta. *Falusi borbély*. A köznép így nevezi az okleveles sebészeket is.

A latin *barba* szóból lett az olasz *barbiere*, franczia *barbier*, német *Barbier* stb. s ezek után honosodott nálunk *borbély*, perzsául és törökül *berber*.

BORBÉLYESZKÖZ, (borbély-eszköz) ösz. fn. Mindenféle szer, melyet borbélyok használnak műtételeikben, különösen: *beretválkozó eszköz*.

BORBÉLYKENDŐ, (borbély-kendő) ösz. fn. Kendő, melyet a borbélyok a beretválandó vagy megnyirendő nyakába akasztanak, máskép *általvető*.

BORBÉLYKÉS, (borbély-kés) ösz. fn. Lásd BOROTVA.

BORBÉLYLEGÉNY, (borbély-legény) ösz. fn. Növendék, ki legényképen gyakorolja a borbélyságot.

BORBÉLYMEDENCZE,(borbély-medencze)ösz. fn. Sárgarézlemezből, néha ezüstből való hosszukás medencze, melyben a borbélyok borotválkozáshoz szappanlevet vernek, gúnynéven: *lencsés tál.*

BORBÉLYMŰHELY, (borbély-mű-hely) ösz. fn. Terem, boltforma szoba, hol a borbélyok borotválnak, fogat húznak, hajat nyírnak, stb.

BORBÉLYSÁG, (borbély-ság) fn. tt. *borbélyság-ot.* Borbélymesterség. *Borbélyságot tanulni, gyakorolni.*

BORBÉLYSZÉR, (borbély-szér) ösz. fn. 1) Bőrtok, melyben a borbélyok beretváikat tartják. 2) L. BORBÉLYESZKÖZ.

BORBÉLYZACSKÓ, (borbély-zacskó) ösz. fn. Erszény, vagy táska, melyben mindenféle borbélyeszközök együtt vannak.

BORBEREK, (bor-berek) ösz. helynév. Erdélyi mezőváros, helyr. *Borberek-be, —ben, —ből.*

BORBETEGSÉG, (bor-betegség) ösz. fn. Mértéktelen borivásból, iszákosságból eredő vagy eredett betegség. Székely tájszólással: részegség.

BORBOGÁR, (bor-bogár) ösz. fn. 1) Apró legyecske, mely a pinczékben, és boros hordókban szeret tanyázni, máskép *muszlicsa.* 2) Átv. ért. a székelyeknél am. iszákos ember.

BORBOLÓ, (bor-boló) ösz. fn. Úgynevezett lopótök, melylyel a hordóból bort szoktak húzni. Székely tájszó. V. ö. BOLY 1).

BORBOLYA, fn. tt. *borbolyát.* A hathímesek seregéhez tartozó cserjenem. *Sóska* vagy *közönséges borbolya*, máskép: *fái sóska, leánysom, ürömborbolya.* Hasonló a latin *berberis*-hez, de nyelvünkből is elemezhető, s am. *bor-bolyó*, mert *bolyói* azaz bolyói borízü savanyúságuak.

BORBOLYABOGYÓ, (borbolya-bogyó) ösz. fn. A sós borbolya nevü cserjének borízü veres bogyója.

BORBOLYASZÖRP, (borbolya-szörp) ösz. fn. A borbolyabogyók levéből készített szörp.

BORBUZGÁS, (bor-buzgás) ösz. fn. Az erjedésben, forrásban levő bornak, illetőleg mustnak pezsgése, kevergése.

BORCS, fn. tt. *borcs-ot.* Kölesszemekhez hasonló kütegek az emberi bőrön.

BORCSA, (1), női kn. tt. *Borcsát.* Borbála kicsinyezve.

BORCSA, (2), falu a bánsági végvidéken; helyragokkal: *Borcsá-n, —ra, —ról.*

BORCSAP, (bor-csap) ösz. fn. 1) Csap, melyen a bort leeresztik a hordóból. 2) Átv. ért. iszákos ember, kinek torka olyan, mint a csap. V. ö. CSAP.

BORCSAPLÁR, (bor-csaplár) ösz. fn. Bormérő, iteze kocsmáros, ki más borát méri, csapolja.

BORCSÉBÉR, (bor-csébér) ösz. fn. Nyilt tetejü, füles faedény, melybe a borokat eregetik a borkeszelők, kimérés, vagy általtöltögetés, keverés stb. végett. Máskép: *boros cseber.* V. ö. CSÉBÉR.

BORCSIK, (bor-cs-ik, azaz borítók) fn. tt. *borcsik-ot.* Szala és Vas vármegyében am. szekérboríték, ernyő.

BORCSIPŐSSÉG, (bor-csipősség) ösz. fn. A kiforrott új bornak azon tulajdonsága, melynél fogva némi éles, csipős ízt éreztet kóstolásakor.

BORCSISZÁR, (bor-csiszár) ösz. fn. 1) Borkereskedő, ki különféle borokat összekever, vegyít, ki a borokkal mesterkél. 2) Gúnyneve az iszákos embernek. V. ö. CSISZÁR.

BORCSŐ, (bor-cső) ösz. fn. Belül üres facső, melyet borforráskor a hordó szájába dugnak, hogy a mustból kibontakozó gőz kijöhessen rajta.

BORCSÖBÖR, l. BORCSÉBÉR.

BORCSUS, női kn. tt. *Borcsus-t.* A Borcsa név kicsinyezője, épen olyan, mint: *Ila Ilus, Anna Annus, Kata Katus, Juda Judus* stb.

BORCZÉGÉR, (bor-czégér) ösz. fn. Czímerül kiakasztott gyalogfenyőág, szőlőfej, vagy más jel, mely bormérésre mutat. *Jó bornak nem kell czégér.* Km. *Minden borczégérnek kösönt.* Km. Tréfás néven: *Péter szakálla.*

BORCZFALVA, falu Thurócz megyében; helyragokkal: *Borczfalvá-n, —ra, —ról.*

BORCZIBERE, (bor-czibere) ösz. fn. L. BORLEVES.

BORD, falu Erdélyen; helyragokkal: *Bord-on, —ra, —ról.*

BORDA, (1), (bor-da) fn. tt. *bordát.* 1) Azon ívforma oldalcsontok, melyek hátul a gerinczekkel, elül pedig a mellcsonttal vannak összeköttetésben. *Oldalborda. Bordába üti. Bordát törni.* 2) Átv. ért. a szövőszék rámája, mely füsüformáju vékony fogakkal van ellátva, köznyelven: takácsborda. *Egy bordában szőtték*, azaz, egy húron pendülnek, egyik olyan rosz, mint a másik. *Gonosz bordában szőtték.* Km. 3) A fölmagzott vöröshajmának gömbölyü üres szára, mintegy borítója. 4) A hajó oldalait képező gerendaszálak. 5) Van ily nevü hegy is.

Gyöke a födést, takarást, burítást jelentő *bor*, tehát mintegy *borító.* Megvan a szláv nyelvekben is, lengyelül *berda*, illirül és oroszul *bardo*, csehül *brdo* stb. továbbá finnül *prita*, esztül *pürd.*

BORDA, (2), falu Abaúj megyében; helyragokkal: *Bordá-n, —ra, —ról.*

BORDAL, (bor-dal) ösz. fn. Mindenféle dal, melynek tárgyát bor teszi, s rendszerint borivók által énekeltetik.

BORDAEMELINTŐ, (borda-emelintő) ösz. fn. Bordacsontok végein a gerinczek közelében levő izmok, melyek közül tizenkettő rövid, három pedig hosszu.

BORDAFÁK, (borda-fa) ösz. fn. Az ágyuszekerek két oldalán fekvő gerendák.

BORDAFEJECS, (borda-fejecs) ösz. fn. Az oldalbordának a gerinczek felé álló bunkós vége.

BORDAFICZAM, (borda-ficzam) ösz. fn. A bordacsontnak rendes helyzetéből kimenült, kiiszamodott állapota.

BORDAFICZAMODÁS, (borda-ficzamodás) ösz. fn. A bordacsontnak kimenülése, kiiszamodása.

BORDAGUMÓ, (borda-gumó) ösz. fn. A bordacsontnak a mell felé nyuló emelkedése, mely gömbölyded ízlappal van ellátva, s ez által a hátgerincz hárántnyújtványával jó izületbe.

BORDAKÖZ, (borda-köz) ösz. fn. A bordacsontok között levő hézag.

BORDAKÖZI, (borda-közi) ösz. mn. A bordák hézagaiban levő, azokat kitöltő. *Bordaközi izom. Bordaközi idegek.*

BORDAL, (bor-dal) ösz. fn. Bor dicséretét éneklő verszet, zenével vagy a nélkül.

BORDALAP, (borda-lap) ösz. fn. A lopvanősző harasztok seregébe tartozó növénynem, melynek termése a levél alsó lapján bordás vonásokban nyúlik el. Fajai: *szarvasnyelvü, kacskaringós, csipkés, egyenetlen, körutu, feketéllő bordalap.* (Asplenium). Mint gyógynövény a rásztkór ellen hasznosnak tartatik.

BORDALJ, (borda-alj) ösz. fn. A bordacsontok alatt levő táj.

BORDAMAG, (borda-mag) ösz. fn. Növénynem az öthímesek seregéből; ernyője nagy, sok levelü gallérral; gyümölcse hosszudad, nyolcz vagy tíz hártyaszegletü. (Laserpitium). Fajai: *széleslevelü, galamós, borzas, kocsordos, sinóros, sziklai, gyürüs, párkányos, leveletlen bordamag.*

BORDANÁD, (borda-nád) ösz. fn. Nádvessző a takácsok bordáján.

BORDANYAK, (borda-nyak) ösz. fn. A bordacsont azon része, mely a bordafejecs és bordagumó közé van foglalva.

BORDAPORCZ, (borda-porcz) ösz. fn. A bordacsontok porczogó környezete, mely ritkán csontosodik meg, s alakzatra a bordához hasonló.

BORDÁS, (bor-da-as) mn. tt. *bordás-t* vagy *—at*, tb. *—ak.* 1) Aminek állati bordái vannak. *A négylábu emlős állatok bordásak.* 2) Bordaféle készülettel fölszerelt. *Bordás szövőszék.*

BORDÁTLAN, (bor-da-atlan) mn. tt. *bordátlan-t*, tb. *—ok.* Aminek bordái nincsenek, vagy ami bordával fölszerelve nincs. *Bordátlan rovarok, férgek. Bordátlan szövőszék. Bordátlan hajma.*

BORDÁZ, (bor-da-az) áth. m. *bordáz-tam, —tál, —ott*, par. *—s.* A szövőszéket bordával fölszereli.

BORDÉLY, fn. tt. *bordély-t*, tb. *—ok.* Szeméremből kivetközött, testökkel buja kereskedést üző nyilvános kéjnők tanyája, bünbarlangja; kurvaház.

Idegen származásu szó, olaszul *bordello*, franczául *bordel*, németül *Bordell*, törökül *babulluk, babulkháne* (bordélyház).

BORDÉLYGAZDA, (bordély-gazda) ösz. fn. Gazda, ki nyilvános szabadszemélyeket, kéjnőket tart, s velök üzérkedik.

BORDÉLYHÁZ, (bordély-ház) ösz. fn. Ház, melyben bujaságot üző rosz személyek tanyáznak. Egyszerüen: *bordély.*

BORDÉLYOS, (bordély-os) fn. tt. *bordélyos-t*, tb. *—ok.* L. BORDÉLYGAZDA.

BORDÉLYOSKODIK, (bordély-os-kod-ik) k. m. *bordélyoskod-tam, —tál, —ott.* Bordélyban tartózkodik, kurválkodik.

BORDÉLYOZ, (bordély-oz) önh. m. *bordélyoztam, —tál, —ott.* Bordélyba vagy bordélyokba jár, bordélyházban kurválkodik.

BORDÉLYOZÁS, (bordély-oz-ás) fn. tt. *bordélyozás-t*, tb. *—ok.* Bordélyba járás, kurválkodás.

BORDÉZMA, BORDÉZSMA, (bor-dézma) ösz. fn. Tized, melyet a termett borból az illető termelő ad.

BORDICZA, bord-icz-a) fn. tt. *bordiczát.* Ököriga bélfája, mely az igatalpat az igafejjel öszvetartja; kis borda.

A *borda* szónak kicsinyezője. Egyezik vele a szláv *brdtzo.* V. ö. BORDA.

BORDÓ, hangutánzó fn. tt. *bordó-t.* 1) Hosszu síp a dudán, mely mindig egy hangon mormog. *A dudás vállra veti a duda bordóját.* Magashangon: *bördő.* A persában *burghó* am. 1. cornu intus cavum, quod instar tubae inflatur; 2. sonus vel clangor illius instrumenti. V. ö. GORDÓ. 2) Vöröshajma üreges szára, máskép: *borda.*

BORDON, (bord-on) fn. tt. *bordon-t*, tb. *—ok.* Növénynem az együttnemzők seregéből; vaczka zsejtes; fészke födelékes, szálkahegyü fulánkos pikkelyekkel; bóbitája hajszálas. (Onopordum, Diószegi). Fajai: *fehérhátu, és horgos bordon.*

Törzse *bord* a *borz, borzas* szókkal egy eredetü.

BORDÓS, (bordó-os) mn. tt. *bordós-t* vagy *—at*, tb. *—ak.* 1) Aminek bordóféle sipja van. *Bordós duda.* 2) Kivájt, csöves, mint a bordósíp. *Bordós bodzaág*, melyből tilinkót, furulyát készítenek.

BORDÓSÍP, (bordó-síp) ösz. fn. Általán vastag, morgó hangu síp, különösen a duda és orgona mélyhangu sípja. Máskép: *gordósíp.*

BORDÚS, (bor-dús) ösz. mn. Sok bort termő, borral bővelkedő. *Bordús Magyarország. Bordús Baranya.*

BORÉ, BORÉV l. BORRÉ vagy BORRÉV.

BORECZET, (bor-eczet) ösz. fn. Borból vagy borral készített eczet. V. ö. ECZET.

BORÉGETŐ, (bor-égető) ösz. fn. Ki törkölyből, rozsból, burgonyából, szilvából stb. lélt vagy szeszt, vagy égettbort készít.

BORÉK, (bor-ék) fn. tt. *borék-ot.* Átalán am. *boríték. Levél borékja.* A Népdalok I. kötete 243. lapján. Különösebben: rugalmas, redőkbe szedődő börzacskó, mely az állati herécket burkolja; köznyelven: *tökzacskó. Borék petyhüdése, elaganata, gyuladása.*

BORÉKDAG, (borék-dag) ösz. fn. A tökzacskónak kóros dagadása.

BORÉKLOB, (borék-lob) ösz. fn. Tökzacskó gyuladása.

BORÉKRÁK, (borék-rák) ösz. fn. Rákféle seb a tökzacskón, mely Angliában a kéménytisztítóknál gyakori.

BORÉKSÉRV, (borék-sérv) ösz. fn. A tökzacskónak megtágulása, s alásülyedése.

BORÉKSÖVÉNY, (borék-sövény) ösz. fn. Azon hártya, mely a borékot azaz tökzacskót két üregre választja, melyekben a herék foglaltatnak.

BORÉKVARRÁNY, (borék-varrány) ösz. fn. A tökzacskón látszó hosszas csíkolat, mely a nemzővessző tövétől kezdve hát felé terjed, egész a végbél nyilásáig.

BORÉKVÉRSÉRV, (borék-vér-sérv) ösz. fn. Az edényből kiömlött vérnek meggyülése a borékban a herék körül.

BORÉKVISZKETEG, (borék-viszketeg) ösz. fn. Kóros viszketeg, mely a tökzacskó bőrét izgatja.

BORÉKVIZENY, (borék-vizeny) ösz. fn. Vízkorság neme a tökzacskóban.

BORÉNEK, (bor-ének) ösz. fn. Ének a borról, és borivás közben. V. ö. BORDAL.

BORÉRLELŐ, (bor-érlelő) ösz. mn. Szőlőérésnek kedvező. *Borérlelő meleg napok, langyos éjek.*

BORFÉREG, l. BORBOGÁR.

BORFESTŐ, (bor-festő) ösz. fn. és mn. Általán szerek, melyekkel a bornak bizonyos színt adnak. Különösen l. BERZSEN.

BORFA, (bor-fa) ösz. fn. Játszi beszédben am. szőlőtő.

„Jaj beh okosan találta
Aki a borfát plántálta." Népdal.

BORFIGE, BORFÜGE, (bor-fige) ösz. fn. Székelyeknél am. veres ribiszke, vagy tengeri szőlő.

BORFOLT, (bor-folt) ösz. fn. Folt, azaz mocsok, melyet ruhára, abroszra, asztalra stb. hullott borcseppek csinálnak.

BORFÖLD, (bor-föld) ösz. fn. Bortermésre alkalmas, szőlőtermő föld, boros ország, tartomány.

BORFŰ, (1), (bor-fű) ösz. fn. 1) Általán mindenféle fű, melyet némelyek a borba tesznek, hogy ízt adjanak neki. 2) Bizonyos réti növényfaj a kökörcsínek neméből (*Anemone pratensis*).

BORFŰ, (2), helységek neve Honth megyében; helyr. *Borfű-re, —n, —ről.*

BORFÜGE, l. BORFIGE.

BORGÁTHA, falu Vas megyében; helyragokkal: *Borgáthá-n, —ra, —ról,*

BORGŐZ, (bor-gőz) ösz. fn. 1) A forrásban levő mustból kibontakozó fojtó gőz. 2) A borból kipárolgó finom részecskék. *Borgőzzel tölt szoba. Büdös a borgőztől. Elfogta ezét a borgőz.* Km.

BORGYÖKÉRFŰ, (bor-gyökér-fű) ösz. fn. L. HARAMAG.

BORHAJHÁSZ, (bor-hajhász) ösz. fn. Alkusz, ki a borkereskedők részére megbizásból vagy a nélkül borokat keres, és azokra alkuszik.

BORHAMISÍTÁS, (bor-hamisítás) ösz. fn. A bornak idegen alábbvaló borral keverése, s valódi gyanánt árulása, különösen a savanyú bornak óneczukorral édesítése, vagy akármely bornak vízzel elegyítése.

BORHAMISÍTÓ, (bor-hamisítő) ösz. fn. és mn. Borcsiszár, oly borárus, vagy kocsmáros, ki borokat kever, zagyyál,ront, vízzel vagy óneczukorral elegyít.

BORHÁZ, (bor-ház) ösz. fn. 1) Ház, melyben bort tartanak, különösen a szőlőhegyeken levő épületeket, szüretelő hajlékokat nevezik így. 2) Kocsma, cspaház, melyben bort mérnek.

BORHID, falu Szathmár megyében; helyragokkal: *Borhid-on, —ra, —ról.*

BORHIDA, falu Vas megyében; helyragokkal: *Borhidá-n, —ra, —ról.*

BORHIMLŐ, (bor-himlő) ösz. fn. Vörös buborcsikok a részeges ember arczán. *Kiverte a borhimlő.* Némely vidékeken: *kuprecz* vagy *rézs.*

BORHIMLŐS, (bor-himlős) ösz. mn. Sok borivástól kivörösödött bibircsós arczú. Dunán túl: *kuprecses, rezes.*

BORHORDÓ, (bor-hordó) ösz. fn. Hordóféle edény, melyben bort tartanak, különböztetésül más folyadékokat tartalmazó hordóktól. *Tíz, ötven, száz, ezer akós borhordó.* Közönségesen: *boroshordó.*

BORHŰTŐ, (bor-hűtő) ösz. fn. Edény, fából vagy vas-, rézlemezből, melyben forró nyári napokon bort hűtenek hideg vagy jeges vízzel.

BORI, BORY, falu Honth megyében; helyragokkal: *Bori-ba, —ban, —ból.*

BORILLAT, (bor-illat) ösz. fn. Sajátnemű szamat, mely a fínomabb ó borok ízlésekor az ínyeket és orrt kellemesen illeti.

BORIS, BORISKA, l. BORCSA, BORBÁLA.

BORISMERŐ, (bör-ismerő) ösz. fn. Ki ügyességgel bir a borok fajait, korát, tiszta valódiságát, szóval a borok tulajdonságait megkülönböztetni, meghatározni.

BORISTEN, (bor-isten) ösz. fn. A régi hellenromán hitrege szerint, Bacchus.

BORISZA, (bor-isza) ösz. mn. és fn. Aki bort szokott inni, aki nem útálja a bort. Ellentéte: *bornemisza.*

BORISZÁK, (bor-iszák) ösz. fn. Aki a bort szereti, s gyakrabban és nagyobb mértékben iszsza.

BORÍT, (bor-ít) áth. m. *borít-ott*, htn. *—ni* vagy *—ani.* 1) Föd, takar. *Víz borítja a réteket, legelőket. Felhők borítják a napot. Arczát fátyollal borítja. Feledékenység borít sok nagy embert, és művet.* 2) Fordít, felfordít. *Kocsit az árokba borítani. Felborítani a kosarat.* 3) Szegélyez, beszeg. *Dolmányt sinórral borítani.* 4) Körülkerít, körülvesz. *Ködbe borítani, lángba, tűzbe borítani, szégyenpirba borítani.* 5) Behúz valamivel valamit, pl. az asztalos némely lágy fabútort keményfa-lappal borít. Összetételei: *Beborít, felborít, kiborít, elborít. Beborítani az ágyat terítővel; felborítani a tálat; kiborítani valamit az edényből; leborítani a kosarat; elborította a vér egész arczát.* 6) Némely him állatról p. rőtvadról mondatik midőn párzik.

Elemzését illetőleg l. BOR, elvont gyök.

BORITAL, (bor-ital) ösz. fn. 1) Általán am. borivás. *A borital magában nem ártalmas, bár szokszor és soknak tiltatik.* 2) Különösen: mértéken tuli használata a bornak. *Boritalnak adni magát* am. részegeskedni. 3) Bornemü ital.

BORÍTÁS, (bor-ít-ás) fn. tt. *borítás-t*, tb. —*ok*. 1) Betakarás, befödés. V. ö. BORÍT. 2) A gombkötöknél lapos, vagy gömbölyü sinór, melyet a szabók ruhabeszegésre használnak.

BORÍTÉK, (bor-ít-ék) fn. tt. *boríték-ot*. 1) Burok, lepel, melylyel valamit betakarnak. *Ágyboríték, süveg-, kalapboríték, levélboríték.* V. ö. BORÉK. 2) Egyes személy elébe terített asztali készület, jobban: *teríték*. 3) Gabonaszem tokja, vagy vetemény hüvelye.

BORÍTÉKOS, (bor-ít-ék-os) mn. tt. *borítékos-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. 1) Befödött, takart, leplezett. *Borítékos ágy, szék, pamlag.* 2) Asztali készülettel ellátott, jobban: *terítékes*. 3) Természettani értelemben: tekenös, hüvelyes, tokos.

BORÍTÉKOZ, (bor-ít-ék-os) áth. m. *borítékoztam*, —*tál*, —*ott*. Boritékkal ellát. *Ágyat borítékozni.*

BORÍTÉKTALAN, (bor-ít-ék-talan) mn. tt. *borítéktalan-t*, tb. —*ok*. Minek borítéka, takarója födője nincs. *Borítéktalan ágy.*

BORÍTÉKPAPÍR, (boríték-papír) ösz. fn. Általán durvább vagy vékonyabb anyagú papír, melybe holmit borítani, takargatni szoktak. *Czukorsüvegek, röfös kelmék borítékpapírja.*

BORÍTÉKÜVEG, (boríték-üveg) ösz. fn. Üveg, melylyel valamit beborítanak. *Czukrászok, kertészek borítéküvege.*

BORÍTÉKVÁSZON, (boríték-vászon) ösz. fn. Ritka szövetü könnyü vászon, különféle röfös áruk betakargatására.

BORÍTGAT, (bor-ít-gat) gyak. áth. m. *borítgattam*, —*tál*, —*ott*, par. *borítgass*. Több tárgyat betakargat, beburkolgat, egymás után befödöz.

BORÍTÓ, BORITÓ, (1), (bor-ít-ó) fn. tt. *borító-t*, tb. —*k*. Vesszőből font szellős és magas kosár, alul széles, fölül szük nyilással, mely alá baromfiakat szokás zárni. Ha halfogásra van készítve, szokottabban *tapogató* a neve.

BORÍTÓ, (2), (mint föntebb) mn. tt. *borító-t*. Aki vagy a mi borít.

BORÍTÓKAS, (borító-kas) ösz. fn. Lásd BORÍTÓ fn.

BORÍTÓSZEG, (borító-szeg) ösz. fn. Szeg, melylyel némely borításokat megerösítenek, ilyenek pl. a késnyeleken levő szegek.

BORÍTÓTÁL, (borító-tál) ösz. fn. Tál, mely némely más edények befödéseül használtatik.

BORITTAS, (bor-ittas) ösz. mn. Bortól megrészegedett.

BORIVÁS, (bor-ivás) ösz. fn. Bornak italul használása. *Boriváshoz szokni. Mértéktelen borivás.*

BORIVERÉB, (bori-veréb) ösz. fn. Veréb, mely nem városokban és falukon, hanem erdőkben tartózkodik, s odvas fákban fészkel.

Bori melléknevét talán onnan kapta, hogy mintegy *elburkolva* rejtezik.

BORIVÓ, (bor-ivó) ösz. fn. és mn. Ki bort iszik, ki rendesen borral él. *Borivó népek.* Máskép: *borisza.*

BORÍZ, (bor-íz) ösz. fn. 1) A bornak sajátságos szamatja. 2) Íz, mely a boréhoz hasonló savanyuságu. *Némely almafajok borize.*

BORÍZLELŐ, (bor-ízlelő) ösz. fn. Borkóstoló, ki a borok minőségét, korát, ízök után vizsgálgatja.

BORÍZÜ, (bor-ízü) ösz. mn. Minek íze a boréhoz hasonló. *Borízü alma.*

„Most úgy vágyok a szökére,
Mint a szőlőszemecskére,
De még inkább a barnára,
Mint a borízü almára.“ Népdal.

BORJÁD, falvak Baranya és Tolna megyében; helyragokkal: *Borjád-on, —ra, —ról.*

BORJAS, (bor-ju-as) mn. tt. *borjas-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. Minek borja van, mi borjat ellett. *Borjas tehén.*

BORJAS, népes puszta Torontál megyében; helyragokkal: *Borjas-on, —ra, —ról.*

BORJAZIK, (bor-ju-az-ik) k. m. *borjaz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. Borjat ellik. *Borjaznak a tehenek.*

BORJU, BORJÚ, (bor-j-u vagy bor-j-ú) fn. tt. *borjú-t* vagy *borj-at*, tb. *borjú-k* vagy *borj-ak*. Birtokraggal: *borjúm, borjúd, borjúja*, stb. vagy *borjam, borjad, borja*, stb. Tehénféle nősténya állat magzata, mert tulajdonkép csak azon fiatal állatot nevezzük borjunak, melyet tehén ellett. *Bivalborju*, bivaltehén fia, *szarvasborju*, melynek szarvastehén az anyja; *ökborju*, ökanyától. Nemre nézve: *bikaborju*, himnemü, *üszőborju*, nősténynemü. *Rugott borju*, melyet az anyja már nem enged szopni. *Tinóborjú*, melyet kiheréltek. *Tavali borju. Szalmán hizott borju. Nem sokat finczál a szalmán hizott borju.* Km. *Ostoba mint a borju.* Km. *Kényén szokott gyermek borjú neven ébred.* Km. *Nézz, mint borju az új kapura.* Km. *Adj neki, hogy el ne vesse borját.* Km. *Kinek nem borja, nem nyalja.* Km. *Holnapután kis kedden, borjunyúzó pénteken*, azaz sohanapján. Átv. ért. *tengeri borju*, a tengeri emlősállatok egyik neme, némi hasonlósága miatt a borjuhoz. *Vizi borju*, tüzes hasu béka, melynek szava a borjubőgéshez hasonló. Így nevezik a gyalogkatonák azon táskáját is, mely szörös borjubőrből van készítve, s melyben motyóikat hordják. *Fölkötni a borjút.*

Gyöke *bor* vagy *bar*, melyből *j* képzővel lett *borj*, s *u* kihangzással *borju*. Hogy eredeti rövid alakja *borj*, onnan kitünik, mert több ragot és képzőt ez alakban vesz föl: *borj-at, borj-ak, borj-am, borj-as, borj-azik.* Hasonló képzésüek: *var-j-u, varj-at, sarj-u, sarj-at, gyap-j-u, gyapj-at, ifj-u, ifj-at, szom-j-u, szomj-at.*

Érteményezését illetőleg l. BAR, gyök.

BORJUAPRÓLÉK, (borju-apróléh) ösz. fn. A leölt borjunak vég tagjai, nevezetesen körmei, fülei s belei, bélfodrai. *Borjuaprólékból készített becsinált.*

BORJUBÉL, (borju-bél) ösz. fn. A borjunak fodros béle.

BORJUBŐR, (borju-bőr) ösz. fn. A borjunak nyers vagy kikészített bőre. *Szintannyi borjubőrt viesznek a vásárra, mint ökörbőrt.* Km. *Borjubőrből varrott csisma.*

BORJUCZÍMER, (borju-czímer) ösz. fn. A föltagolt borjunak hátulsó negyede.

BORJUCZOMB, (borju-czomb) ösz. fn. A leölt borjunak egyegy czombja. *Nyárson sült borjuczomb. Borjuczombból hasított szeletek.*

BORJUFARK, (borju-fark) ösz. fn. Borjunak a farka. *Czitromlével készített borjufark.*

BORJUFARKFŰ, (borju-fark-fű). Lásd ÖKÖRFARKKÓRÓ.

BORJUFEJ, (borju-fej) ösz. fn. Borjunak a feje. *Borjufej tormával, czitromlével.* Átv. gúnyos ért. idomtalan, ostoba, busa fej.

BORJUFODOR, (borju-fodor) ösz. fn. A borjubél redős, fodros része, némely ínyenczek kedves eledele.

BORJUFÓKA, (borju-fóka) ösz. fn. Tengeri emlősállat a fókák neméből, máskép: *tengeri borju* vagy *tengeri kutya.*

BORJUFÜL, (borju-fül) ösz. fn. 1) A borjunak füle. 2) Borjufülfű, hölgymál, ölvfű.

BORJUGYOMOR, (borju-gyomor) ösz. fn. Borjunak a gyomra.

BORJUHURKA, (borju-hurka) ösz. fn. 1) A borjunak hurkaféle belső része. 2) Öszvevagdalt borjuhúsból készített hurka vagy kolbászféle eledel.

BORJUHÚS, (borju-hús) ösz. fn. A leölt borjunak kivágott s eledelül használt húsa. *Pörkölt, sült, rántott, paprikás, czitromlével készített borjuhús.*

BORJUKEDESZ, (borju-kedesz) ösz. fn. A borju szegyében levő mirigyes rész.

BORJUKOLBÁSZ, (borju-kolbász) ösz. fn. Apróra vagdalt borjuhúsból csinált kolbász. V. ö. KOLBÁSZ.

BORJUKÖTÉL, (borju-kötél) ösz. fn. Kötél, melylyel a borjút jászolhoz kötik, s melynél fogva anyja alá szopni eresztik, vagy onnan elhúzzák. Átv. ért. s köznépies nyelven am. rövid póráz, gyermeki fenyíték. *Borjukötélen tartani a gyereket.*

BORJULÁB, (borju-láb) ösz. fn. 1) Borjúnak a lába. *Kirántott, kocsonyával készített borjuláb.* 2) L. BORJULÁBFŰ.

BORJULÁBFŰ, (borju-láb-fű) ösz. fn. Növényfaj a kontyvirágok neméből, máskép: *kontyosfű, mocskos kontyvirág.* (Arum maculatum).

BORJULÉ, (borju-lé) ösz. fn. Borjuhusból, borjuvelőből készült sűrű becsinált.

BORJULEVES, (borjú-leves) l. BORJULÉ.

BORJUNYÚZÓ, (borju-nyúzó) ösz. mn. Tréfás népnyelven előfordul e közmondásban: *Holnapután kis kedden, borjunyúzó pénteken,* azaz soha napján.

BORJUOLTÓ, (borju-oltó) ösz. fn. Tej, mely a leölt borju gyomrában megsavanyodott állapotban találtatik, s melyet tejoltásra, azaz, a tejnek mesterséges aludttá csinálására használnak.

BORJUORR, (borju-orr) ösz. fn. 1) Borjunak az orra. *Karikát húzni a borju orrára.* 2) Lásd BORJUORRFŰ.

BORJUORRFŰ, (borju-orr-fű) ösz. fn. Növényfaj a pintyő nemüek közől, máskép: *oroszlánszáj, ebfejűfű, piros gerézdes, orros fejű fű, aranyevő pintyő.* (Antirrhinum majus).

BORJUŐRZŐ, (borju-őrző) ösz. fn. és mn. Ki borjukat, borjucsordát őriz, legeltet. *Borjuőrző suhancz, gyerköcze.*

BORJUPÁSZTOR, l. BORJUŐRZŐ.

BORJUPÁZSIT, (borju-pázsit) ösz. fn. 1) Legelő, kertaljai pázsit, melyen borjukat legeltetnek. 2) Növényfaj a kéthímpázsitok neméből, máskép: *szagos kéthímpázsit.* (Anthoxanthum odoratum).

BORJUPECSENYE, l. BORJUSÜLT.

BORJUSÜLT, (borju-sült) ösz. fn. Borjuhús sülve. *Szalonnával, foghajmával megtüzött borjusült. Egy adag borjusült salátával.*

BORJUSZÁJU, (borju-szájú) ösz. mn. 1) Gúnyosan szólva, széles, tertyedt szájú. 2) *Borjuszáju ing,* melynek bő, lobogós ujjai vannak, különböztetésül a *sipujjú* ingtől.

BORJUSZEGY, (borju-szegy) ösz. fn. A borjunak azon része, mely két első lábai fölött s tokája alatt van, azaz melle. Az ökörnek, tehénnek *szegye,* a lónak, szamárnak *szügye,* az embernek *melle* van.

BORJUTÁNCZ, (borju-táncz) ösz. fn. Ficzánkolás, ugrálás, melyet a borjúk jó kedvökben tesznek. *Megjárta a borjutánczot.* Km.

BORJUTÜDŐ, (borju-tüdő) ösz. fn. Borjunak a tüdeje. V. ö. TÜDŐ.

BORKA, (1), női kn. tt. *Borkát.* Borbála név kicsinyezője, mint e hasonló keresztnevek: *Dorka, Jutka, Ilka, Katka, Janka, Miska, Gyurka,* stb.

BORKA, (2), (bor-ka) fn. tt. *borkát.* Szokottabban l. BOROCSKA. *Szereti a borkát.* Szójáték a föntebbi két szóval.

BORKANCSÓ, (bor-kancsó) ösz. fn. Kancsó, vagyis nagyobbféle füles cserépedény, melyben a bort a pinczéből fölhordják. Szokottabban: *boroskancsó.*

BORKEFE, (bor-kefe) ösz. fn. Kemény sertéjü kefe, melylyel a boros hordókat tisztogatják.

BORKERESKÉDÉS, (bor-kereskédés) ösz. fn. Borok bevásárlása s árulása nyerekedés végett.

BORKERESKÉDÉSI, (bor-kereskédési) ösz. mn. Borkereskedésre vonatkozó, azt illető. *Borkereskedési vállalat, ipar.*

BORKERESKÉDŐ, (bor-kereskédő) ösz. fn. Borokat vásárló s áruló, borokkal üzérkedő tőzsér. *Hazai, külföldi borkereskedők.*

BORKILENCZED, (bor-kilenczed) ösz. fn. A szüretelt must kilenczed része, melyet az illető földes uraság, mint a földnek tulajdonosa törvény szerént kap.

BORKIRÁLY, (bor-király) ösz. fn. 1) A borok királya, legjava. 2) Nagy borivó.

BORKORCSOLYA, (bor-korcsolya) ösz. fn. 1) Korcsolyanemű, csúsztató készület, melyen a boroshordókat szekérről leeregetik vagy elszállítás végett föltolják. *Lejtős borkorcsolya. Létraféle borkorcsolya.* 2) Átv. ért. olyanféle étkek, melyekre a bor igen csúszik. *A pogácsa, sajt, jó borkorcsolya.* 3) Gúnyosan szólva am. iszákos, részeges ember.

BORKORCSOLYÁZÓ, (bor-korcsolyázó) ösz. fn. Pinczenapszámos, ki a boroshordókat korcsolyán leeregeti.

BORKORSÓ, (bor-korsó) ösz. fn. Tágas szájú, öblös hasu cserépedény, melyben az elkölteni való bort a pinczéből felhozzák, s melyből isznak is, mint a részegesek szójárása mondja: *Kis korsó, nagy korsó, torkomat újító, ruhám rongyosító.*

BORKÓSTOLÓ, l. BORÍZLELŐ.

BORKŐ, (bor-kő) ösz. fn. 1) A borból kifejlődő *mészföldes só*, mely a boros hordók oldalához ragad. 2) Tágasabb értelemben így nevezik azon hasonló keménységü anyagot is, mely az emberi fogak tövére rakodik. 3) A vegyészetben némely gyümölcsök kivonata. (Tartarus, cremor tartari).

BORKÖLES, (bor-köles) ösz. fn. Lásd BORMOHAR.

BORKŐNEMŰ, (bor-kő-nemü) ösz. mn. Olynemü, olyanféle tulajdonságu, mint a tulajdon értelemben vett borkő. *Borkőnemü savak.*

BORKŐOLAJ, (bor-kő-olaj) ösz. fn. Olaj, mely borkőből készül, s eleinte híg és sárga, utóbb nyúlós, fekete és büdös.

BORKŐPOR, (bor-kő-por) ösz. fn. Borkőtől elválasztott sós részek, porrá zúzott állapotban.

BORKŐSAV, (bor-kő-sav) ösz. fn. Borkőből vegyészileg alkotott sav. (Acidum tartaricum).

BORKŐSAVAS, (bor-kő-savas) ösz. mn. Borkősavval vegyített, készített.

BORKŐSÓ, (bor-kő-só) ösz. fn. Só, mely a borkőnek egyik alkotó részét teszi, s égetés által választatik el. (Sal tartari).

BORKŐSZESZ, (bor-kő-szesz) ösz. fn. Borkőből vegyészileg kifejtett szesz, azaz savanyú s éles szagú folyadék. (Spiritus tartari).

BORKŐTAJTÉK, (bor-kő-tajték) ösz. fn. Borkőből vegyészi mütét által kifejtett tajtékső. (Cremor tartari).

BORKÖVES, (bor-köves) ösz. mn. Amiben borkő van; borkővel vegyített; borkővel bevont, betakart. *Borköves hordó. Borköves fogak.*

BORKULACS, (bor-kulacs) ösz. fn. 1) Boroskulacs. 2) Boriszák.

BORKÚT, (bor-kút) ösz. fn. Erdélyi tájejtéssel am. savanyúvíz-forrás. Vannak ilynevü helységek is Máramarosban és Erdélyben.

BORLANG, (bor-lang) ösz. fn. 1) A bornak hevítő és részegítő ereje. 2) Víz tisztaságú, általható s részegítő erővel bíró folyadék, mely borból vagy más, forráson keresztülment, híg anyagból választatik el. (Spiritus vini.) V. ö. LANG.

BORLÉGY, (bor-légy) ösz. fn. Apró légyfaj, mely a pinczékben s boros hordók körül éldegel; *muszlicza.*

BORLÉL, l. BORLANG és LÉL.

BORLÉLMÉRŐ, (bor-lél-mérő) ösz. fn. Bizonyos eszköz, melylyel a borlélnek, vagyis borlangnak erejét, fokát mérik.

BORLEVES, (bor-leves) ösz. fn. Főtt, s holmi füszerekkel elegyített borból készült leves. *Czitromos, fahéjas, tojásos, czukrozott borleves.*

BORMÁMOR, (bor-mámor) ösz. fn. Mértéktelen borivástól, részegségtől származott mámor. V. ö. MÁMOR.

BORMÁRTALÉK, (bor-mártalék) ösz. fn. Borból vagy borral készült mártalékféle lé bizonyos ételekhez. V. ö. MÁRTALÉK.

BORMÉRÉS, (bor-mérés) ösz. fn. Borárulás kisebb mértékekben, pl. pint, itcze, messzely, félmesszely számra.

BORMÉRÉSI, (bor-mérési) ösz. mn. Bormérést illető, arra vonatkozó. *Bormérési jog, szabadalom.*

BORMÉRŐ, (bor-mérő) ösz. fn. 1) Borárus, kocsmáros, ki bort kisebb mértékekben pénzért mér ki. 2) Eszköz a bor jóságának, ereje fokának kikutatására.

BORMÉRTÉK, (bor-mérték) ösz. fn. Mindenféle mérték, melylyel bort mérnek, pl. cseber, akó, kupa (Erdélyben), pint, itcze, messzely, félmesszely.

BORMOHAR, (bor-mohar) ösz. fn. Moharfaj, melynek füzérbugája ijasfias, füzérkéi torlottak, vagy csomósak, füzérgerincze borzas, máskép: *borköles.* (Panicum germanicum).

Előneve *bor*, vagy bugájának *összeborult* alakjától, vagy gerinczének *borzas* voltától vétetett, tehát = *boruló*, vagy *borzas mohar.*

BORNA, (bor-na) fn. tt. *bornát.* 1) Így nevezik a székelyek azon fenyü- vagy más faszálakat, melyekből házfalakat raknak. Alapértelemre hasonló hozzá a borításra, takarásra vonatkozó *borda*, mennyiben a bornák a háznak mintegy oldalbordái. 2) Szintén a székelyeknél am. a fölszántott s bevetett földet beborító *borona.*

BORNEMISZA, (bor-nem-isza) ösz. fn. tt. *bornemiszát*, tb. *bornemiszák.* Ki nem iszik bort, ki természeténél fogva undorodik a bortól. Régi magyar nemes családok neve is.

BORNY, elvont törzs, mely tájdivatosan használtatik *borj* helyett, a *bornyas, bornyú* stb. szókban. A *j* kivált túl a Dunán gyakran fölcseréltetik *ny*-vel, mint: *varjú varnyú, sarju sarnyú* stb.

BORNYAS, (bor-nyu-as) mn. tt. *bornyas-t* vagy *—at*, tb. *—ak.* Dunán tuli tájejtéssel am. a szokottabb: *borjas.*

BORNYASZ, (bor-nyu-asz) mn. tt. *bornyasz-t*, tb. *—ok.* Buta, ostoba, mint bornyú.

BORNYÁSZ, (bor-nyu-ász) fn. tt. *bornyász-t*, tb. *—ok.* Bornyu- vagy borjuőrző, gondviselő; borjupásztor.

BORNYOMÓ, (bor-nyomó) ösz. fn. 1) Szüretelő munkás, ki a kádba rakott szőlőfejeket lábaival, vagy bizonyos eszközzel taposa, zömöcsköli. 2) Csömöszölő rúd, vagy dorong.

BORNYOMÓZSÁK, (bor-nyomó-zsák) ösz. fn. Szüretelők zsákja, melyben a szőlőfejeket taposák.

BORNYÚ, (bor-ny-ú) fn. tt. *bornyú-t* vagy *bornyat*, tb. *bornyú-k* vagy *bornyak*. Dunán túl s másutt is tájdivatos szó, az országos szokásu, és elemzésileg helyesebb *borjú* helyett. L. BORJÚ.

BOROCSKA, (bor-ocs-ka) fn. tt. *borocskát*, tb. *borocskák*. 1) A *bor* szó kicsinyítve, melyet akkor használ a magyar, ha vagy kevés bort ért, vagy kinált borával kórkedni nem akar, söt azt mintegy tartózkodva nyujtja oda. *Igyék* vagy *tessék ezen borocskából. Nem rosz borocska.*

„Ha szíhatok borocskát,
A gondjaim csucsulnak." Csokonai.

2) Növényfaj a tarsókák neméből, melynek táskái kerekek, alsóbb levelei hosszudadok, fogasak, kopaszak, a felsők dárdaformák, szárölelők. Máskép: *nagy borocska, vetési tarsóka, temondád, vad mustár, nyüfü.*

BOROGAT, (bor-og-at) gyak. áth. m. *borogattam*, —*tál*, —*ott*, par. *borogass*. Általán am. valamit bizonyos takaróval, ruhával stb. körültekerget, befödöz. *Kendőbe, papirba borogatni holmit.* Különösen, sebet, testnek fájós részét gyógy- vagy enyhítő szerekkel bekötözget, bepólyáz, befödöz. *A lobos testet jeges ruhával borogatni. Meleg kásával borogatni az alsó részeket.* Vadászok nyelvén mondják az agárról, midőn ez a nyúlat forgatásban erősebben abajgatja, úgy hogy néha a nyúlon felül látszik lenni. (Bérczy K.)

BOROGATÁS, (bor-og-at-ás) fn. tt. *borogatás-t*, tb. —*ok*. 1) Cselekvés, midőn valamit borogatunk. *Sebek, fájós tagok borogatása.* 2) Azon szer, melylyel valamit borogatnak; borogatmány. *Minden órában friss borogatást alkalmasni.*

BOROGATMÁNY, (bor-og-at-mány) fn. tt. *borogatmány-t*, tb. —*ok*. Tapasz, melegítő ruha, kása, vagy más enyhitő- vagy gyógyszer, melylyel a fájós testet, tagot beborogatják, betakarják. *Meleg, jeges borogatmány.*

BORÓKA, (bor-ó-ka) fn. tt. *borókát*. 1) Gyalogfenyű, borsfenyű. 2) A gyalogfenyü gömbölyü, s megérve fekete csipős izü bogyója. A székelyeknél: *borsika.*

„Mint egy megért boróka,
Mely tiszta hóra hullott." Csokonai.

Egyesik vele a némely szláv nyelvekben divatos *borovka*. L. BOR, elvont gyök.

BORÓKABOGYÓ, (boróka-bogyó) ösz. fn. Gyalogfenyű magva, melyből kesernyés csipős izü szeszes italt főznek.

BORÓKABOR, (boróka-bor) ösz. fn. 1) Borókával, azaz gyalogfenyű magvával füszerezett bor. 2) Borókamagokból égetett bor, borókapálinka.

BORÓKACSIPA, (boróka-csipa) ösz. fn. Csipa, vagy gyántaféle sürü folyadék, mely a borókafenyűből forrad ki. V. ö. CSIPA.

BORÓKAFENYŰ, (boróka-fenyü) ösz. fn. Cserjefaj a borókák neméből; levelei árformák, szálkahegyük, hármával veszik körül a szárat, kinyiltak, a bogyók mellett hosszabbak. Máskép: *gyalogfenyü.* (Juniperus communis).

BORÓKAFÜST, (boróka-füst) ösz. fn. Parázson égetett fenyümagok füstje. *Borókafüstel párolni a fájós lábakat, kifüstölni a szobát.*

BORÓKAGYÁNTA, (boróka-gyánta) ösz. fn. L. FENYŰGYÁNTA.

BORÓKAKORPAFŰ, (boróka-korpa-fü) ösz. fn. Növényfaj a lopvanőszö harasztnemüek közől; szára elágazó, ágai esztendőnként egyegy izzel szaporodnak; levelei ziláltak, öt oldalra nézők, szálasak, keskenyek, füzéri a szárhegyeken felállók. Lakik fenyveserdőkben. (Lycopodium annotinum).

BORÓKANEDV, (boróka-nedv) ösz. fn. Borókamagokból sajtólt csipős, kesernyés izü nedv.

BORÓKAOLAJ, (boróka-olaj) ösz. fn. Borókamagokból kivont, készített olajnemü folyadék.

BORÓKAPÁLINKA, (boróka-pálinka) ösz. fn. Fenyümagból égetett pálinkaféle kesernyés ital, borovicska.

BORÓKAPÁPRÁD, (boróka-páprád) ösz. fn. A mohok seregéből, s páprádok neméből való lopvanőszö növényfaj, mely a közönséges páprádtól abban különbözik, hogy levelei épélük. (Polytrichum juniperum.)

BORONA, (bor-on-a) fn. tt. *boronát*. Szántóvetők eszköze, melylyel a fölszántott s bevetett földet simára egyengentik, s a magot eltakarják, beborítják. *Tövis borona*, mely egyedül beborításra, *vas borona*, vagy *fogas*, mely egyszersmind hantok, göröngyök szétzuzására szolgál.

A szláv nyelvekben: *brána, obrona*, oroszul: *borona*, mely kaput és védelmet is jelent. Mennyiben a borona takaró, födő, borító eszköz, végelemzésben a *bor* (borít, borul, borogat) gyöktől származtatható, mely a szláv nyelvekben nincs meg, de a *kapu* értelemben vett *borona* vagy *brána* sem egyéb, mint bizonyos nyilást elzáró, befödő, betakaró, beborító alkotmány.

BORONAFAL, (borona-fal) ösz. fn. Töviságakból csinált kerítés, vagy tövissel födött, vagy fölülről szegekkel tetézett, vagy vasboronához hasonló rácsozatu fal.

BORONAFOG, (borona-fog) ösz. fn. Vassszegek a vasborona bordáiban, melyek a hantokat, göröngyöket porrá tördelik.

BORONAHAJÓ, (borona-hajó) ösz. fn. Talphajó, vagy tutaj, mely boronaformára fenyüszálakból van öszvefüzve, s holmi áruk szállítására használtatik.

BORONÁL, (bor-on-a-al) áth. m. *boronál-t*. A fölszántott s bevetett földet boronával simára lapítja, illetőleg a barázdaféle magházakat beborítja.

BORONÁLÁS, (bor-on-a al-ás) fn. tt. *boronálás-t*, tb. —*ok*. A felszántott, bevetett földnek borona által megegyengetése, s az elvetett magnak betakarása.

BORONÁLT, (bor-on-a-al-t) mn. tt. *borondlt-at.* Boronálva simára lapított, egyengetett, beborított. *Borondlt föld.*

BORONAMEZŐ, falu Kraszna megyében; helyragokkal: *Boronamezö-n, —re, —ről.*

BORONG, (bor-on-og) önh. m. *borong-ott, borongtam* vagy *borongottam*, htn. *borongni* vagy *borongani.* Tulajdonkép az égről és időről mondatik, midőn homályosodik, felhősödik, felhőkbe borul, szomorodik. *Borong az ég, borong az éj.* Átv. értelemben: midőn valaki komorodik, kedvetlenné lesz, s arcza mintegy sötétetik. *Borongó kedvü, ábrázatu.*

BORONGÁS, (bor-on-og-ás) fn. tt. *borongás-t,* tb. *—ok.* Homályosodás, felhősödés. Komorodás. V. ö. BORONG.

BORONGAT, (bor-on-gat) áth. m. *borongat-tam, —tál, —ott.* Valami enyhitő szerrel takargat, födözget. *Hideg vizzel, hóval borongatni a fagyos tagot. Meleggel borongatni a gyuladást.* V. ö. BOROGAT.

BORONGATÁS, (bor-on-g-at-ás) fn. tt. *borongatás-t,* tb. *—ok.* Sebnek, fájos testnek holmi enyhítő szerekkel takargatása, födözgetése. Máskép: *borogatás.*

BORONGÓ, (bor-on-g-ó) mn. tt. *borongó-t,* tb. *—k.* Felhős, homályos; kedvetlen, komor. *Borongó őszi napok. Borongó arcz.*

BORONGÓFŰ, (borongó-fü) öszvetett fn. Lásd PEREMÉR.

BORONGÓS, (bor-on-g-ó-os) mn. tt. *borongós-t* vagy *—at,* tb. *—ak.* Ami borongni szokott, folytonosan vagy gyakorta beboruló, felhősödő, elhomályosodó. *Borongós időjárás.* Átv. komorságra, szomorúságra hajlandó. *Borongós kedélyü.*

BORONKA, falu Somogy megyében; helyragokkal: *Boronká-n, —ra, —ról.*

BOROS, (bor-os) mn. tt. *boros-t,* tb. *—ak.* 1) Bortermő, borral bővelkedő. *Boros vidék, tartomány. Boros gazda.* 2) Borra ügyelő, bort kezelő. *Boros kulcsár. Rosz boros kulcsár az, aki szomjan meghal.* Km. 3) Amiben bort tartanak, bornak való. *Boros pincze, boros hordó, boros kancsó, boros kulacs, boros korsó. Ha titkot akarsz kitanulni, járasd a boros korsót.* Km. 4) Szelidebb kifejezéssel szólva am. bortól részeg, ittas. „Bort ittam én, boros vagyok, haza mennék, de nem tudok.“ Népdal. 5) Mint főnév több nemes család neve, s ekkor többese: *Borosok.*

BOROSAN, (bor-os-an) ih. Boros állapotban ittasan. Borral benedvezve.

BOROS-BOCSÁRD, MAGYAR—, OLÁH—, helynevek Erdélyben; helyragokkal: *Boros-Bocsárd-on, —ra, —ról.*

BOROS-GÖDÖR, falu Vas megyében.

BOROSJÁN, puszta Békés megyében; helyr. *Borosján-on, —ra, —ról.*

BOROS-JENŐ, mezőváros Arad megyében; helyragokkal: *Boros-Jenö-n, —re, —ről.*

BOROSNYÓ, KIS—, NAGY—, helynevek Erdélyben; helyr. *Borosnyó-n, —ra, —ról.*

BOROSODIK, (bor-os-od-ik) k. m. *borosod-tam, —tál, —ott.* Borivástól részegedni kezd. *Megborosodott* am. részeggé lett. *Leborosodik,* azaz tántorgásig, elesésig ittas lesz.

BOROSRIGÓ, (boros-rigó) ösz. fn. Rigófaj, mely él férgekkel is, de a szőlőt különösen kedveli. Húsa ízletesnek tartatik.

BOROSSÁG, (bor-os-ság) fn. tt. *borosság-ot.* Bortól ittas állapot, ittasság.

BOROS-SEBES, mezőváros Arad megyében; helyr. *Boros-Sebes-én, —re, —ről.*

BOROSTA, fn. tt. *borostát,* tb. *borostdk.* Általán disznósertéből kötött kefeforma eszköz, meszelő. Különösen, ha kurtára, élesre van vágva, am. ecselőkefe, melyet némely vidékeken sürü fésü helyett használnak. *Borborosta,* mivel a hordókat kefélik. *Gyalog borosta,* melynek nyele nincsen. *Meszelő borosta,* mivel meszelnek, fehérítenek. *Olyan a haja, mint a borosta,* azaz, sürü, kemény.

Némelyek a magyar *porosztó* (kefélő) szóból akarnák elemezni, de valószinűbben a német *Borste* (sörte), *Bürste* szóból alakúlt. Törökül *fircsa.*

BOROSTÁL, (borosta-al) áth. m. *borostál-t.* Borostával fésül, a hajat ecselőkefével simára egyengeti.

BOROSTASEPRŰ, (borosta-sèprü) ösz. fn. Hosszabb szálu és puhábbféle sörtéből készített porozó seprű.

BOROSTELEK, falu Bihar megyében; helyr. *Borostelke-n, —re, —ről.*

BOROSTYÁN, fn. tt. *borostyán-t,* tb. *—ok.* 1) Cserjeszáru növénynem az őthímesek seregéből. Legismeretesb faja: *repkény,* melynek szára földön futó, a fák oldalain fölmász, s beléjök gyökeredzik. (Hedera helix). 2) L. REPKÉNY. Máskép: *földi borostyán, kerek nádrafü, katonapetrezselyem.* 3) Lásd BABÉR.

Idegen eredetü; perzsául *barsan* (hedera), a szláv nyelvekben *barstran, berstan, berslyan, bretstán.*

BOROSTYÁNBOGYÓ, (borostyán-bogyó) ösz. fn. A borostyánnövénynek bogyóféle gyümölcse.

BOROSTYÁNERDŐ, (borostyán-erdő) ösz. fn. Erdő, mely borostyánfákból áll. L. BOROSTYÁNFA.

BOROSTYÁNFA, (borostyán-fa) ösz. fn. Görögés Olaszországban tenyésző fanem, hosszú, csúcsos, kemény, eres, és sötétzöld levelekkel, melyeket télen sem hullat el. Máskép: *nemes babér.* (Laurus nobilis).

BOROSTYÁNKOSZORÚ, (borostyán-koszorú) ösz. fn. Borostyánlevelekből fűzött koszorú; babérkoszorú, mint érdemnek, dicsőségnek tiszteletjele. *Borostyánkoszorút érdemelni. Borostyánkoszorú díszíti fejét.*

BOROSTYÁNKŐ, (1), (borostyán-kő) ösz. fn. Kemény, átlátszó földi gyanta, rendesen sárgás vagy fehéres, ritkábban vereslő, zöld, vagy kék. Dörzsölés által vonzó erőt fejt ki, meggyujtva kellemes szagu. Legbővebben a keleti tenger poroszországi partjain találtatik. *Borostyánkőből készített pipaszár-, szivarszopókák.*

A német *Bernstein*-ból módosított szó.

BOROSTYÁNKŐ, (2), mezőváros Vas, és falu Pozsony megyében; helyr. *Borostyánkő-re, —n, —ről.*

BOROSTYÁNKŐMÍVES, (borostyán-kő-míves) ösz. fn. Míves, ki borostyánkőből különféle ékszereket s eszközöket készít.

BOROSTYÁNKŐOLAJ, (borostyán-kő-olaj) ösz. fn. Borostyánkőből kifejtett olaj.

BOROSTYÁNKŐLÉL, (borostyán-kő-lél) ösz. fn. Lél, azaz szesz, mely a borostyánkő párolása által fejlik ki.

BOROSTYÁNKŐSAV, (borostyán-kő-sav) ösz. fn. Sajátnemű sav, melyet vegyészileg a borostyánkőből fejtenek ki.

BOROSTYÁNLEVÉL, (borostyán-levél) ösz. fn. Általán a fára kúszó vagy földi borostyán eleven zöld levele. Különösen konyhai fűszerül használt babérlevél.

BOROSTYÁNMEGGY, (borostyán-meggy) ösz. fn. A meggynemű fák egyik faja, melynek fája középszerű, levelei bőrformák, mindig zöldek, s alsó lapjokon két vagy több bibircsó van. (Lauro-cerasus).

BOROSTYÁNMEGGYVÍZ, (borostyán-meggyvíz) ösz. fn. Borostyánmeggy gyümölcséből sajtólt vagy csepegtetett gyógyerejű víz.

BOROSTYÁNOLAJ, (borostyán-olaj) ösz. fn. Borostyán bogyóiból kifejtett olaj.

BOROSTYÁNOS, (borostyán-os) mn. tt. *borostyános-t*, tb. —*ak*. 1) Borostyánféle növényekkel, fákkal benőtt, bővelkedő. *Borostyános erdő.* 2) Borostyánkoszorúval díszített, ékesített, megtisztelt; babéros. *Borostyános költő, művész.*

BOROSZLÁN, (bor-osz-ol-án?) fn. tt. *boroszlán-t*, tb. —*ok*. Növénynem a nyolczhímesek seregéből; csészéje bokrétaforma, négy metszésű, a hímeket bezárja; bokrétája nincs, bogyója vagy csontárja egy magvu. Cserje. Fajai: *farkas, havasi, szőrös, henye boroszlán.* (Daphne).

Gyöke *bor* valószinüleg azon sajátságára vonatkozik, mely szerint hímszálai be vannak zárva, *borítva*, tehát elemezve: *boroszoló*, *borozoló*, mint: *oroszlán* vagy *oroszlán* = *orozoló* (rapidus, λῃστής) s *pereszlén* = *pereselő* (pergető).

BOROSZLÁNFA, (boroszlán-fa) ösz. fn. 1) L. BOROSZLÁN. 2) Néhutt am. orgonafa.

BOROSZLÓ, (1), férfi kn. tt. *Boroszló-t*. Boriszlaus, Bratislaus. Szláv eredetű.

BOROSZLÓ, (2), fn. tt. *Boroszló-t*, helyr. mint minden külföldi helynévnél: —*ba*, —*ban*, —*ból*. Poroszország fővárosa. (Breslau). Vannak ily helynevek Magyarországon és Erdélyben.

BOROSZLÓI, (boroszló-i) mn. tt. *Boroszlói-t*, tb. —*ak*. Boroszló városából való, oda tartozó. *Boroszlói kereskedők, kalmárok, gyárosok. Boroszlói hírlap.*

BOROTVA, (borot-va vagy bor-ot-va) fn. tt. *borotvát*. Borbélykés, melylyel a szakált, hajat, szőrt simára bőrig lemetszik. *Borotvát fenni, köszörülni, meghúsni. Sulcs, keskeny pengéjű borotva. Éles, angol borotva. Elmetszeni borotvával a nyakát. Ez a kés úgy fog, mint a borotva. Nem minden botból válik borotva.* Km.

Ugyanezen értelemben egyezik vele a szláv nyelvekben divatos *britva*, melyet ugyancsak a szláv nyelvekből lehet-e elemezni, feleljenek meg rá a szláv nyelvészek. Mi magyarok e szónak alapfogalmát és gyökhangjait összevehasonlítva így elemezhetjük: *bor* mint metszésre vonatkozó gyök egyezik azon *bar, ber* gyökökkel, melyekből *barkócza, bardsda, berecs* (ripacs) származtak, továbbá *b* előtét nélkül megvan az *ort, orot, arat, irt* igékben, melyek mind metszést jelentenek. Miszerint *borot* = orot, arat, irt, innen: *borotó* = orotó, arató, irtó, melyből előbb: *borotv*, s *a* utóhangzással *borotva* fejlett ki.

BOROTVAFOK, (borotva-fok) ösz. fn. A borotva háta, az élnek ellentett szélesebb része. *Borotvafokkal levenni a szappant. Éles, mint borotvafok.* Gúnyos km.

BOROTVAKŐ, (borotva-kő) ösz. fn. Különös márványnemű kőből készített síma lapos kőeszköz, melyen az életlen borotvát fenni szokták.

BOROTVÁL, (borotva-al) áth. m. *borotvált*. Szakált, szőrt, hajat borbélykéssel lemetsz. *Könnyü a kopasz borotválni.* Km. *Elborotválni a bajusz tövét. Leborotválni a barkókat. Megborotválni az egész arczot. Körülborotválni a fejet. Csinján kell vele borotválni.* Km. Átv. ért. és tréfásan, *megborotválni valakit* am. a játszó asztalnál minden pénzéből kifosztani, kiüresíteni.

BOROTVÁLÁS, (borotva-al-ás) fn. tt. *borotválás-t*, tb. —*ok*. Szőrnek, hajnak borotvával lemetszése.

BOROTVÁLATLAN, (borotva-al-at-lan) mn. tt. *borotválatlan-t*, tb. —*ok*. Aki vagy ami nincs megborotválva. *Borotválatlan vén koldus*; *borotválatlan rab, borotválatlan arcz.* Határozóilag am. borotválatlanul, borotválás nélkül.

BOROTVÁLKOZÁS, (borotva-al-koz-ás) fn. tt. *borotválkozás-t*, tb. —*ok*. Magának borotválása.

BOROTVÁLKOZIK, (borotva-al-koz-ik) k. m. *borotválkoz-tam*, —*tál*, —*ott*. Maga magát borotválja. *Minden héten egyszer, kétszer, háromszor borotválkozni. Szépen megborotválkozni.*

BOROTVÁS, (1), (borotva-as) fn. tt. *borotvás-t*, tb. —*ok*. 1) Borotvacsináló mives. 2) Borotválásból élő ember, borbély.

BOROTVÁS, (2), (mint föntebb) mn. tt. *borotvás-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. Borotvával ellátott, borotvához való. *Borotvás tok.*

BOROTVASZÍJ, (borotva-szíj) ösz. fn. Feszítőfára húzott s olajjal beitatott, vagy más szerrel megkent bagariabőr, melyen borotválkozáskor meghúzogatják a borotvát, hogy jobban fogjon.

BOROTVATOK, (borotva-tok) ösz. fn. Tok, melyben a borotvát vagy borotvákat tartani s hordozni szokás.

BOROZ, (bor-oz) önh. m. *boroz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*s*. Bort iddogál, borivással tölti az időt. *Többed magával borozni. Elborozni késő éjszakáig.* Képzésre olyan, mint: *sereg, pálinkás, kávés.*

BOROZÁS, (bor-oz-ás) fn. tt. *borozás-t*, tb. —*ok*. Bor mellett ülés és iddogálás. *Borozás közt* vagy *közben eljár az ember szája.*

BOROZDA, (l. BARÁZDA) fn. Tájdivatos kiejtés a székelyeknél, és némely más helyeken, származékaival együtt: *barozdál, barozdás.* Túl a Dunán néhutt *berázda.*

BORPÁLMA, (bor-pálma) ösz. fn. Keletindiai pálmafa neme, melynek gyümölcséből borféle részegítő italt készítenek.

BORPARLAG, (bor-parlag) ösz. mn. Oly tartomány, vidék, határ, melyben nem terem bor, hol szőlőhegyek vagy kertek nincsenek. *Borparlag Csalókö.* Néhutt a köznép tréfásan ily vidéket *józan országnak* nevez.

BORPECSÉT, (bor-pecsét) ösz. fn. Folt, szenny, melyet a kiöntött bor ruhákon, bútorokon stb. csinál.

BORPECSÉTÉS, (bor-pecsétés) ösz. mn. Borfoltos, bortól bemocskolt. *Borpecsétes asztalabrosz. Borpecsétes ruha.*

BORPIACZ, (bor-piacz) ösz. fn. 1) Köztér, mely különösen borok árulására van nyitva, különböztetésül másféle, pl. *gabona-, baromfi-* stb. piaczoktól. 2) Borvásár.

BORPRÉS, l. BORSAJTÓ.

BORRAVALÓ, (borra-való) ösz. fn. tt. *borravaló-t.* Munkabérhez vagy ingyen szolgálathoz ajándékul toldott pénzecske egy italbor fejében. *Jó borravalót kapott a kocsis. Borravalóért is megtehetni ezen csekélységet. Rajta legények! lesz borravaló. Oly füsvény, még csak borravalót sem adott.*

BORRÉ vagy BORRÉV, falu Erdélyben; helyragokkal: *Borré-be, —ben, —ből.*

BORS, (1), (bor-s) fn. tt. *bors-ot.* Némely meleg tartományi fákon és cserjéken termő gömbölyü bogyóforma gyümölcs csipős és égető ízzel, melyet füszerül szoktak használni. 1) A keletindiai közönséges borscserje fekete bogyói. (Piper nigrum). *Egész borsot, törött borsot tenni az ételbe. Megadni az ételnek borsát, savát. Kicsiny a bors, de erös.* Km. *Borsot törtek az orra alá.* Km. 2) A nálunk közismeretü és használatu kedves füszerféle paprika, máskép *törökbors, kertibors, veresbors.* (Capsicum annuum).

Nevét vagy gömbölyü alakjától kapta, mely tekintetben hasonló hozzá: *borsó*, vagy talán csípös ízétől, midőn a *bor* (szeszes ital) és *birs* szókkal rokon. Egyébiránt hasonlókul tekinthetők a hellen *πιπερίς*, latin *piper*, német *Pfeffer*, lengyel *pieprz*, stb.

BORS, (2), falu Bihar megyében; helyragokkal: *Bors-ra, —ról, —on.*

BORSA, falu Erdélyben és Máramarosban; KIS—, NAGY—, falvak Pozsony megyében; helyragokkal: *Borsá-ra, —n, —ról.*

BORSAD, puszták neve Veszprém megyében (Kreszneries); helyragozva *Borsad-ra, —on, —ról.*

BORSADÉK, (bor-s-ad-ék) fn. tt. *borsadék-ot.* A bors csipős alkatrészeinek kivonata. (Piperinum).

BORSAJTÓ, (bor sajtó) ösz. fn. Gépnemü készület, melylyel a szőlő levét, különösen a taposott vagy csomoszolt szőlőben maradt nedvet kinyomják. V. ö. SAJTÓ.

BORSAJTÓLÓ, (bor-sajtóló) ösz. fn. Szüreti munkás, ki a szőlőnedvet sajtóban kinyomja.

BORSAL, (bors-al) ösz. fn. L. BORSADÉK.

BORSAV, (bor-sav) ösz. fn. L. BORKÖSAV.

BORSCSERJE, (bors-cserje) ösz. fn. Keletindiában tenyésző cserjefaj, melyen az úgynevezett feketebors terem.

BORSDOBOSZ, (bors-dobosz) ösz. fn. Dobosz, azaz több likacsokból álló tok, melyben a borsszemek rejtvék.

BORSEPRŰ, (bor-seprü) ösz. fn. Bor alja, mely a hordó fenekére leszáll.

BORSÉVŐ, (bors-évő) ösz. fn. Aránylag igen hosszú, vékony, füreszded csőrü madárfaj, mely borssal él.

BORSFA, helység Zala megyében; helyragokkal: *Borsfá-n, —ra, —ról.*

BORSFENYŰ, (bors-fenyü) ösz. fn. Így nevezik bogyóinak hasonlósága miatt a gyalog vagy borókafenyüt.

BORSFŰ, (bors-fü) ösz. fn. Angliában s Franczia országban tenyésző növény, melynek levelei hasonló ízüek a borshoz.

BORSFŰMAG, (bors-fü-mag) ösz. fn. A borsfünek füszerül használt magva.

BORSFESTVÉNY, (bors-festvény) ösz. fn. Borsból vegyészileg készített festvény. V. ö. FESTVÉNY.

BORSI, falu Zemplén megyében; helyragokkal: *Borsi-ba, —ban, —ból.*

BORSIKA, (bor-s-i-ka) fn. tt. *borsiká-t.* A tormanemü növények egyik faja, szára tövön hengeres, fölebb szegletes, legfölül elágazó; levelei tojáskerekláncsásak, szárölelők; táskái épvégük, hegyesek. (Cochlearia draba).

BORSÍZ, (bors-íz) ösz. fn. A borsnak csípős, égető íze; olyan íz, mint a borsé.

BORSÍZŰ, (bors-ízü) ösz. mn. Minek olyan íze van, milyen a borsnak.

BORSLÉ, (bors-lé) ösz. fn. Borsos lé, másképen *borsporos.*

BORSMALOM, (bors-malom) ösz. fn. Kis kézi malom, melylyel borsot őrlenek. Különbözik töle: *borstörő.*

BORSMILLYE, (bors-millye) ösz. fn. Szelencze, vagy más kisded edény, melyben törött borsot tartanak.

BORSÓ, (bor-s-ó) fn. tt. *borsó-t*, tb. —*k.* Tájejtéssel: *bosso.* 1) Szélesb ért. így neveztetnek a kétfalkások seregéhez tartozó több növénynemek és ezek magvai, milyenek: *törökborsó*, a paszulynak egyik faja; *kakukborsó*, azaz tavaszi lednek; *szeges borsó*, a bükkön egyik faja; *abrakborsó*, máskép: vadlencse; *bagolyborsó*, máskép: bagolcsa, a lencsék neméből;

vad borsó, vagy kardos borsó, vagy szeges lednek. Ide tartoznak *cziczeri-*, *fehér-*, *fekete-*, *bársony-*, *csiga-*, *varjú-*, *erdei-*, *ligeti-* stb. *borsó*. 2) Szükebb ért. veteményborsó, melynek kocsányi két s több virágnak; nyelei hengeresek, többnyire négy levelük, pálhái csipkések, tövön kikerekítettek; virága fehér vagy tarka. Ebből váltak a kerti borsónak egyéb fajai és fajtái: *gyalog-* (földön kúszó), *karós-*, *fölfutó-*, *hártyátlan-*, *czukor-*, *tányéros*, stb. borsó. *Borsót falra hányni*, am. sikeretlen munkát tenni. *Adjon Isten a magyarnak minden jót, diófából koporsót, a lengyelnek sok borsót.* Borivók áldomása. *Borsót törtek az orczáján*, azaz ripacsos.

Elemzését illetőleg l. BOR, elv. gyök. Hasonlítni látszik hozzá a hellen *ὄροβος*, közelebb rokon vele a mongol *burcza* vagy *burczak*, persa *burcsak* vagy *burdsak*, és a tájdivatos *bosó*-val a latin *pisum*.

BORSÓCSKA, (bor-s-ó-cs-ka) fn. tt. *borsócskát*. 1) Piczi borsónövény vagy borsószem. 2) Növényfaj a szirmanyúltak neméből; levelei szárnyasan hasadtak, csészéje vereses, bokrétája fehér. Máskép *vadretek* vagy *büdösfü*. (Iberis pinnata).

BORSÓCSONT, (borsó-csont) ösz. fn. Ezen csont a kéztő első sorának egyike, melynek róna lapja a hármoldalcsonttal köttetik öszve, többi része pedig gömbölyüs és érdes lapjával szabad.

BORSOD, vármegye a Tiszán inneni kerületben, továbbá falu ugyanott; az utóbbi helyragokkal: *Borsod-on*, *—ra*, *—ról*, mint megye *Borsod-ba*, *—ban*, *—ból*.

BORSÓD, falu Bács megyében; helyragokkal: *Borsód-on*, *—ra*, *—ról*.

BORSÓDZÁS, (bor-s-ó-d-oz-ás) fn.tt. *borsódzás-t*, tb. *—ok*. Kellemetlen érzés, melyet irtózat, félelem, undorodás gerjeszt. V. ö. BORSÓDZIK.

BORSÓDZIK, (bor-s-ó-d-oz-ik) k. m. *borsódz-tam* vagy *—ottam*, *—tál* vagy *—ottál*, *—ott*; htn. *—ni* vagy *—ani*. 1) Irtózat, félelem, undorodás miatt rázkódik, s oly érzése van, mintha böre alatt, kivált hátán borsószemek gördülnének végig. *Borsódzik a háta.* 2) Hideg miatt vagy egyéb okból a testen borsó szemnyi dudorodások vagy keményedések, buborcsékok keletkeznek. *Némely embernek, ha valamitől megcsömörlik, kiborsódzik a teste.*

Mennyiben ezen rázkódás borzalommal jár, így is elemezhetnők: *borzódzik*, azaz borzadozik.

BORSÓFA, (borsó-fa) ösz. fn. A dudafürtök neméhez tartozó cserjefaj; levelkéi körkörösek, behorpadt végük; vitorláján két rövid púposodás van. Máskép *pukkantó dudafürt* vagy *varjuköröm*. (Colutea arborescens).

BORSÓHALMA, puszta a Jászságban; helyragokkal: *Borsóhalmá-n*, *—ra*, *—ról*.

BORSÓHÜVELY, (borsó-hüvely) ösz. fn. Hosszukás tok, mely a borsószemeket takarja. *Zöld, érett, fölrepedt borsóhüvely*. V. ö. HÜVELY.

BORSÓKA, (bor-s-ó-ka) fn. tt. *borsókát*, tb. *borsókák*. Apró, gömbölyü boborcsós fakadás az állati, különösen emberi testen, mely bizonyos érettségre jutván magától elapad.

BORSÓKABABÓ, (borsóka-babó) ösz. fn. Növényfaj a babók neméből; levelkéi tojáskerekek; virága vajszín. (Vicia pisiformis).

BORSÓKABÜKKÖN, (borsóka-bükkön) ösz. fn. A sok virágu és kacsos bükkönök alneméhez tartozó növényfaj; kacscsai soklevelük, levelkéi körkörösek, tompák; szára gatyátlan, éles, szegletes. Virágai apró, fehérpiros csíkokkal. (Lathyrus pisiformis).

BORSÓKAGALÓCZA, (borsóka-galócza) ösz. fn. Galóczanemü gombák egyik faja, kalapja egérszinü, kúpos, egy borsónyi, tönkje tövön gyapjas, egérszinü. Lakik fák odvában, bokrosan nő. (Agaricus caesius).

BORSÓKAPÖFETEG, (borsóka-pöfeteg) ösz. fn. Borsónyi nagyságu, durva, barnahéju, tönktelen, likas pöfetegfaj. (Lycoperdum pisiforme).

BORSÓKÁS, (bor-s-ó-ka-as) mn. tt. *borsókás-t*, tb. *—ak*. Borsókákkal, fakadásokkal, apró buborcsikokkal kihányt bőrü. *Borsókás orcza, borsókás nyak.*

BORSÓKÓR, (borsó-kór) ösz. fn. A bőrnek buborcsékos kifakadásaiból álló kórállapot.

BORSÓKŐ, (borsó-kő) ösz. fn. Apró, borsóformáju gömbölyü kövecs, pittykő.

BORSOL, (bor-s-ol) áth. m. *borsol-t*. Borssal behint, borssal füszerez. *Ugorkasalátát, rántott tojást borsolni. Megborsolni az ételeket. Felborsolni valami árát*, azaz drágára verni. *Kotty bele szilvalé, majd megborsolnak*, azaz, ne szólj, ne kottyanj a beszédbe hivatlanul.

BORSOLÁS, (bor-s-ol-ás) fn. tt. *borsolás-t*. tb. *—ok*. Borssal behintés. V. ö. BORSOL.

BORSÓLEVES, (borsó-leves) ösz. fn. Leves, melyben borsó főtt. Olyan, mint *bableves, lencseleves*.

BORSÓMEZŐ, falu Erdélyben; helyragokkal: *Borsómező-n*, *—re*, *—ről*.

BORSÓPILLE, (borsó-pille) ösz. fn. Pillefaj, mely a borsóvirágokon éldegel, továbbá zsizsik, mely a borsószemeket emészti.

BORSOS, (bor-s-os) mn. tt. *borsos-t* vagy *—at*, tb. *—ak*. Amit borssal behintettek, kevertek, füszereztek. *Borsos leves, Borsos pogácsa. Borsos kolbász. Borsos húsételek.* Átv. ért. drága. *Ennek ugyan borsos az ára.*

BORSÓS, (bor-s-ó-os) mn. tt. *borsós-t* vagy *—at*, tb. *—ak*. 1) Borsóval bővelkedő, borsót tartalmazó, borsót termő. *Borsós vidék, borsós láda, borsós kerti ágy.* 2) Bőrkifakadásokkal teljes, buborcsékos. *Borsós arcz, borsós nyak, borsós bőr.*

BORSOSAN, (bor-s-os-an) ih. Megborsolva, borssal füszerezve. *Borsosan szereti az ételeket.*

BORSÓSÁRGA, (borsó-sárga) ösz. mn. Sárga borsóhoz hasonló szinü.

BORSOS-BERÉNYKE, falu Nógrád megyében; helyr. *—Berényké-n*, *—re*, *—ről*.

BORSOSFŰ, (borsos-fü) ösz. fn. Nagysásafü, kerti sása.

BORSOS-GYŐR, falu; KIS-BORSOS-GYŐR, népes puszta Veszprém megyében.

BORSOSKA, (bor-s-os-ka) fn. tt. *borsoská-t*, tb. *borsoskák*. 1) Fű neme, *borsos menta*. 2) Csalóközben s némely más vidékeken am. mézes kalács, köznépiesen: sifli.

BORSOSMENTA, (borsos-menta) ösz. fn. Növényfaj a menták neméből; füzérjei gombos gyűrükből állanak; borsízü. (Mentha piperita).

BORSÓSZALMA, (borsó-szalma) ösz. fn. Kicsépelt borsószár.

BORSÓSZÁR, (borsó-szár) ösz. fn. A borsónemü növények sudaras indája, melyen hüvelyes gyümölcseik teremnek. *Földön kúszó, fölfutó borsószár.*

BORSÓSZÉM, (borsó-szém) ösz. fn. A borsónövénynek egyes magva. *Egy hüvelyben öt-hat borsószem. Hüvelyből kipergett borsószemek.*

BORSÓSZÉMNYI, (borsó-szémnyi) ösz. mn. Akkora, mint egy borsószem. *Borsószemnyi bibircsó, labdacs.*

BORSÓSZÍN, (borsó-szín) ösz. fn. és mn. A borsó színéhez hasonló világosabb vagy zöldbe menő sárga szín.

BORSÓSZINÜ, (borsó-szinü) ösz. mn. Olyan szinü, mint az érett borsó szokott lenni; sárgás.

BORSÓTOK, (borsó-tok) ösz. fn. L. BORSÓHÜVELY.

BORSOTÚ, (bor-sotú) ösz. fn. Prés, azaz gépféle nyomó készület, mely a szőlőből vagy törkölyből a levet kisajtólja, borsajtó. V. ö. SOTÚ, SAJTÓ.

BORSOVA, falu Bereg megyében és Erdélyben; helyr. *Borsová-n, —ra, —ról.*

BORSÓVIRÁG, (borsó-virág) ösz. fn. A borsóféle növénynek fehér vagy csikos, pillangós tarka szirmu virága.

BORSOZ, (bor-s-oz) áth. m. *borsoz-tam, —tál, —ott*, par. *—z*. Valamely ételt, süteményt stb. borssal füszerez, behint. *Ugorkasalátát borsozni. Levest borsozni. Kotty bele szilvalé, téged is megborsoznak.* Km.

BORSOZÁS, (bor-s-oz-ás) fn. tt. *borsozás-t*, tb. *—ok*. Borssal behintés, füszerezés.

BORSÓZÁS, BORSÓZIK, m. *borsóz-tam*, htn. *—ni*, lásd BORSÓDZÁS, BORSÓDZIK.

BORSÓZSIZSIK, (borsó-zsizsik) ösz. fn. Zsizsikfaj, melynek hernyója a borsó belét kirágván csak üres héját hagyja. V. ö. ZSIZSIK.

BORSÖRLŐ, (bors örlő) ösz. fn. Lásd BORSMALOM.

BORSPOR, (bors-por) ösz. fn. Apróra zuzott, őrlött feketebors. Némely vidékeken: *bosspor* v. *bospor*.

BORSPOROS, (bors-poros) ösz. mn. Amiben borsport főztek, borsporral készített, füszerezett. *Borsporos lé.* Főnévül is használják. A Tisza némely vidékein: *bossporos*.

BORSSZAGÚ, (bors-szagú) ösz. mn. 1) Aminek a belé kevert, vagy rá hintett borstól szaga van. *Borsszagú leves, süteméný.* 2) Aminek szaga a borséhoz hasonló.

BORSSZELENCZE, (bors-szelencze) ösz. fn. Fából, bádogból, csontból stb. készített edényke, millye, melyben az asztali borsot tartják.

BORSSZÉM, (bors-szém) ösz. fn. Egyes mag vagy bogyó a feketeborsból. *A besavanyított, hordóba tiport káposzta közé egész borsszemeket tenni. Borsszem Jankó*, népmesebeli törpe termetü s igen erős ember.

BORSTARTÓ, (bors-tartó) ösz. fn. Konyhai edény, bödönke, melyben borsot tartogatnak.

BORSTÖRŐ, (bors-törő) ösz. fn. Kótisforma kis ütőeszköz fából, vagy rendesen vasból, melylyel a borsot mozsárban porrá zúzzák. Így nevezik azon füles kis mozsarat is, melyben borsot, s néha más füszert is törnek. Tájejtéssel: *bosstörő*, sőt *böstörő* is.

BORSZAG, (bor-szag) ösz. fn. Általán a bornak sajátságos szaga, melyet zamata éreztet. Különösen a borból kipárolgó részecskék szaga, mely a levegőt betölti, s az érintett testeket általjárja. *A szoba teli van borszaggal. Ezen pohárnak borszaga van. Csak úgy döl belőle a borszag.*

BORSZAGÚ, (bor-szagú) ösz. mn. Aminek vagy akinek szaga van a bortól, borbüzü. *Borszagú hordó, kancsó, palaczk. Borszagú kocsma. Borszagú iszákos. Borszagú gőz.*

BORSZÁLLÍTÁS, (bor-szállítás) ösz. fn. A bornak hordóban, palaczkokban stb. szekéren, hajón küldése valahová. *Borszállításra vállalkozó fuvarosok.*

BORSZÁLLÍTÓ, (bor-szállító) ösz. fn. és mn. 1) Kereskedői biztos, bizományos vagy szekeres, fuvaros, hajósgazda, ki bizonyos bérért borokat szállít valahová. 2) Ami által a szállítás történik. *Borszállító szekerek, hajók.*

BORSZAMAT, (bor-szamat) ösz. fn. A bornak sajátságos szaga, illata, és íze, mely a szagló és ízlelő érzékeket meghatja. *Édeses, csipös, földizü borszamat.* V. ö. SZAMAT.

BORSZÉK, híres fürdőhely Erdélyben; helyr. *Borszék-én, —re, —ről.*

BORSZEPLŐ, (bor-szeplő) ösz. fn. Lásd BORHIMLŐ.

BORSZEPLŐS, (bor-szeplős) ösz. mn. Kinek a sok borivástól szeplőforma veres foltok kiverték az arczát. V. ö. BORHIMLŐ.

BORSZESZ, (bor-szesz) ösz. fn. 1) A bor részegítő ereje. *Általjárta fejét, s megártott neki a borszesz.* 2) A borból kivont, világos tiszta, metsző erejü és különösen részegítő folyadék, borlél. *Borszesszel keverni, javítani a gyönge borokat. Borszesszel kereskedni.*

BORSZÍN, (bor-szín) ösz. fn. Szín, milyen a boroké szokott lenni. *Világos, sárgás fehér borszín. Vörös, kástélyos borszín.*

BORSZINÜ, (bor-szinü) ösz. mn. Aminek szine a boréhoz hasonló. *Borszinü szeszek, pálinkafélék. Borszinü vizelet.*

BORSZIVÓ, (bor-szivó) ösz. fn. Hosszu nyakú üvegedény, vagy lopótök, melylyel a bort a hordó felső akonáján kihúzzák. Németesen: *hévér* (Heber).

BORSZÜRET, (bor-szüret) ösz. fn. Borosgazdák, szőlőmívesek takarító munkája, midőn a szőlőt leszedik, és kisajtolják. Egyszerűen: *szüret*. L. ezt.

BORSZÜRŐ, (bor-szürő) ösz. fn. és mn. 1) Szüretelő gazda, szőlőmunkás. 2) Amivel a szőlő levét szürik. *Borszürő zsák*, melyben a szőlőfejeket tapossák. *Borszürő kosár, edények.*

BORTALAN, (bor-talan) mn. tt. *bortalan-t*. tb. —*ok*. Ahol bor nem terem; borban hiányt szenvedő. *Bortalan ország, vidék.*

BORTÁR, (bor-tár) ösz. fn. Palaczkokban vagy hordókban áruba bocsátott borok rakhelye.

BORTERMÉS, (bor-termés) ösz. fn. Tulajdonkép szőlőtermés, melyből bor leszen. Átv. ért. szüret. *Gazdag, középszerű, silány bortermés.*

BORTERMESZTÉS, (bor-termesztés) ösz. fn. Szőlőmivelés a végett, hogy bort sajtóljanak belőle. *Bortermesztésre alkalmas vidék, éghajlat. Bortermesztéssel foglalkodni. Előmozdítani a bortermesztést.*

BORTERMŐ, (bor-termő) ösz. mn. Tulajdonkép am. szőlőtermő; szőlőhegyekkel bővelkedő, szőlőtőkékkel beültetett. *Hazánk bortermő ország. Bortermő Hegyalja, Baranya. Bortermő vidékek. Bortermő év*, melyben jó szüret van.

BORTIZED, (bor-tized) ösz. fn. A szüretelt must, vagy új bor tizedrésze, melyet a termesztőtől az illető földesuraság vagy tizedjog birtokosa kap.

BORTÖMLŐ, (bor-tömlő) ösz. fn. 1) Bőrből készített tömlő, azaz bőrzsák, melyben a régiek hordók hiányában boraikat tartogatták, szállítgatták. 2) Borok lehuzásánál használt cső, vagy szivatyú bőrből. 3) Átv. gúnyos ért. iszákos, részeges ember, kinek torkán sok bor lefolyt, borzsák.

BORÚ, BORU (bor-ú) fn. tt. *ború-t*, tb. —*k*. Felhő, vagy köd okozta homály, mely mintegy takaróképen a tiszta kék eget és nap világát elborítja. Ellentéte: *derü*. Innen: *borúra derü*, felhős, ködös, szomorú idő után tiszta, világos, derült idő. *Ború után derült az ég*. Népdal. Használjuk szellemi, kedélyi állapotra is általvéve.

„Igyunk derüre, igyunk borúra
Úgy is hol kedvre, úgy is hol búra
Fordul az élet." Kölcsey.

BORÚL, BORUL, (bor-úl) önh. m. *borúl-t*. 1) Az ég homályosodik, sötétül, a világosság lassanként oszol. *Borul az ég, midőn felhő borítja. Az egész látkör beborúl. Ki-kiderül, meg beborúl, csak az én szivem szomorú*. Népdal. 2) Bizonyos körülomló test által mintegy burokba takartatik. *Tüzbe borúlt az egész ház. A meggyujtott asztag lángba borult. A hegyek ormai ködbe borultak. Füstbe borult az egész tábor. Szemei könybe borulnak.*

„Lángba borúl az ég, ha a nap enyészik.
Pirúl a kis leány, ha legények nézik." Népdal.

3) Mondjuk némely zöldséges veteményekről, midőn leveleik egymásra befelé hajlanak, s egymást betakarják, beburkolják. *Borúl a káposzta, a saláta*, azaz, fejesedik. 4) Mondjuk emberről, midőn valamely testet rá hajolva vagy feküdve betakar, beföd, különösen midőn ez által bizonyos kedélyi állapotot, örömet vagy szomorúságot stb. fejez ki. *Rám borúlt, és keservesen, sirt. A rég nem látott kedvesnek, barátnak nyakába borulni.*

„Isten hozzád, többet nem szólt,
Nyakamba borúlt, s megcsókolt." Csokonai.

„Ha meghalok, sem bánom,
Úgy sincs, aki sajnáljon,
Koporsómra boruljon,
Temetőmig sirasson." Népdal.

Porba, földre, arczra, valakinek lábához borúlni, és esedezni.

„Im arczunkra borúlunk
Előtted istenség."
„Imádlak oh istenség, leborulva."
Egyházi énekek.

5) Ezen összetételekben: *kiborúl, fölborúl*, am. bizonyos helyzetből kiöl, feldől, s testével borít valamit. *Kiborulni a kocsiból. Fölborult a szán, a csónak.*

Elemzését illetőleg l. BOR, elv. gyök.

BORÚLÁS, (bor-úl-ás) fn. tt. *borúlás-t*, tb. —*ok*. Állapot, midőn valami vagy valaki borul; felhődzés, stb. L. BORÚL.

BORÚLAT, (bor-úl-at) fn. tt. *borulat-ot*. Felhő vagy köd okozta setétség, homály az égen. Átvitt ért. szomorgó szív, vagy lélek, búsongó kedély.

„A csatasíkon mély borulattal ballag az útas,
Elgondolva minő kétes az emberi sors."
Kisfaludy K.

„Búsan csörög a hab,
A fülmile zeng,
Fenn a szerelemnek
Szép csillaga leng.

Mit nézsz mosolyogva
Sugárid alól?
Ah lelkem öleld ki
Borulatiból!" Kölcsey.

BORULT, (bor-úl-t) mn. tt. *borult-at*. 1) Homályos, felhős, ködös. *Borult őszi napok. Borult éj*. 2) Bizonyos körülomlott testtel födött, takart. *Könybe borult szemek. Lángba füstbe borult ház*. 3) Átv. ért. komor, szomorú. *Borult arczlekintet.*

BORULTAN, (bor-ul-t-an) ih. Borult állapotban; felhősen; homályosan; komoran, szomorún.

BORÚS, (bor-u-os) mn. tt. *borús-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. Borúval födött, felhős, homályos. *Borús ég. Borús napok, éjek*. Átv. ért. komor, haragos, szomorú. *Borús arcz. Borús tekintet.*

BORÚSAN, (bor-ú-os-an) ih. Felhősen, homályosan; komoran, szomorúan. *Borúsan kel a nap. Borúsan tekint rám.*

BORVÁLU, (bor-válu) ösz. fn. A borsotúnak egyik része, válu formára kivájt fa, melyen a kisajtólt must a kádba foly.

BORVÁM, (bor-vám) ösz. fn. Vámdíj, melyet a ki- vagy bevitt boroktól fizetni kell.

BORVÁSÁR, (bor-vásár) ösz. fn. 1) Borok árulására s vevésére kitüzött hely és idö. 2) Borvétel, borok bevásárlása.

BORVÁSÁRLÁS, (bor-vásárlás) ösz. fn. Áruba bocsátott borok vevése, beszerzése bizonyos áron.

BORVÉRÉS, (bor-vérés) ösz. mn. 1) Olyan szinü, mint a veres bor. 2) Borhimlös, rezes, kupreczes. *Borveres orr, pofa.*

BORVÉTEL, (bor-vétel) ösz. fn. L. BORVÁSÁRLÁS.

BORVÉVÉS, (bor-vévés) ösz. fn. L. BORVÁSÁRLÁS.

BORVÉVÖ, (bor-vévö) ösz. fn. Aki borokat vásárol. *Szüret után jelenkezö borvevök. Hazai, külföldi borvevök.*

BORVIRÁG, (bor-virág) ösz. fn. 1) Turós, nyálkás fehér anyag, mely a borok fölszinén fejlödik ki, midön tisztán nem tartatnak, vagy annak idején föl nem töltetnek. 2) Az arczot kiverö borszeplö, borhimlö, kuprecz. 3) Növényfaj a fünemü bajnóczák közöl; levelei csonkatollas-szárnyasak, alul fehér molyhosak; virági bogernyösek, gyökere rojtos. Máskép: *legyezö fü* vagy *legyezö bajnócza.* (Spiraea ulmaria).

BORVIRÁGOS, (bor-virágos) ösz. nm. Amit borvirágok lepnek. *Borvirágos borok. Borvirágos orr, arcz.*

„A kocsmáros beh haragos, hajja ha!
Mert az orra borvirágos, hajja ha!"
Gúnydal.

BORVITEL, (bor-vitel) ösz. fn. Borszállítás szekéren, hajón stb. borfuvar.

BORVÍZ, (bor-víz) ösz. fn. Erdélyiesen am. ásványos, érczes savanyúvíz. V. ö. BOR, fn.

BORY, l. BORI.

BORZ, (1), (bor-z). 1) Elvont törzs, melyböl *borzad, borzasz, borzogat*, stb. származnak. Jelenti az állati börnek, szörnek, hajnak fölmeredését, melyet félelem, undor, vagy harag szokott okozni. Legközelebbi rokona a vékonyhangu *bérz, börz*, mint a *bérzen, bérzeg, bérzenkédik* vagy *börzen, börzög, börzönködik* szók törzse; továbbá mint kedélyhang rokonságban áll ezen *r* gyökhangu kedélyszókkal: *berreg, remeg, retten, reszket, irtózik* stb. s idegen nyelvek közöl a latin *horreo, hirsutus*, finn *hirmustaa* gyökei és a szanszkrit *brais* vagy *brés*, a görög φρίσσω (Rost szótára után: rauch sein, sich sträuben; schauern, schaudern stb. tehát a ‚borz' törzs minden magyar jelentésével is egyezik: borzas lenni, felborzadni; elborzadni stb.) Ikerítve: *torzonborz*, mintegy föltornyosodó s fölmeredö szálu. *Torzonborz bajusz.* Mennyiben fölmeredésre vonatkozik, azon *r* gyökhangu szókkal rokonítható, melyek magasságot fejeznek ki, mint: *torlik, torony, orom, morj*, stb.

BORZ, (2), (bor-z); fn. tt. *borz-ot.* Emlös állat, hosszu hegyes orral, kurta erös lábakkal, hosszu, kemény tüskékkel, melyeket féltében vagy haragjában fölmereszt. Fajai: *közönséges borz*, máskép: *tüskés disznó; torkos-, mosó-, öves borz. Összeakadt hörcsök a borzzal* azaz, két hirtelen haragú, berzenkedö ember. Km. Törökül *porszuk*, franczíául *blaireau.*

BORZ, (3), falu Bihar megyében; helyragokkal: *Borz-on, — ra, —ról.*

BORZA, (1), BORZAFA, lásd BODZA, BODZAFA.

BORZA, (2), (bor-z-a) fn. tt. *borzát.* Müller szerint kétlaki úszóállat, melynek egész testét tüskék borítják, de hasán úszószárnyai nincsenek. (Hystrix, Diodon.)

BORZAD, (bor-z-ad) önh. m. *borzad-tam, —tál, —t* vagy *—ott.* Valamely nagy veszélylyel meglepve fenyegetö tüneményre, behatásra annyira megfélemlik, megretten, hogy böre kimerevedik, s haja szálai fölállanak. *Borzadék, midön a feneketlen mélységet megpillantottam tátongni lábaim alatt. Borzadok töle. Elborzadtam bele. Egész valójában fölborzadni, megborzadni.* Jelenti néha az undorodás és utálat legföbb fokát. *Borzadok, ha ezen undok embert látom.* V. ö. a félelem különféle nemeire és fokaira vonatkozókat: *Ijed, Rezzen, Retten, Rémül, Szörnyed, Irtózik.* V. ö. BORZ, (1).

BORZADALMAS, (bor-z-ad-al-om-as) mn. tt. *borzadalmas-t*, tb. *—ak.* Ami borzadalmat okoz, félelmes volta által egész valónkat megrázó, hajmeresztö. *Borzadalmas látvány. Borzadalmas helyzet, veszély.*

BORZADALOM, (bor-z-ad-al-om) fn. tt. *borzadalmat.* Megrázó kellemetlen érzés, mely nagy veszedelemnek vagy undok, utálatos tárgynak véletlenül meglepö benyomásából ered. *Borzadalommal szemlélni a sziklafelé csapdosott, s bizonyosan összezuzandó tengeri hajót. Ily szörnyü kegyetlenséget, veszélyt csak hallani is borzadalom.*

BORZADÁLY, (bor-z-ad-ály) fn. tt. *borzadály-t*, tb. *—ok.* L. BORZADALOM.

BORZADÁLYOS, (borz-ad-ály-os), l. BORZADALMAS.

BORZADÁS, (bor-z-ad-ás) fn. tt. *borzadás-t*, tb. *—ok.* A meglepö s erös hatásu rettenés, és irtózás azon neme, melytöl az ember teste borsódzik, s haja fölmerevedik.

BORZADOZ, (bor-z-ad-oz) gyak. önh. m. *borzadoz-tam, —tál, —ott*, par. *—z.* 1) Folytonos, vagy meg-megújuló rettenés, iztózás következtében háta borsódzik, hajszálai fölmerevednek. 2) Valamitöl folytonosan undorodik. 3) Nagy hideg miatt egész testében reszket, didereg.

BORZADOZÁS, (bor-z-ad-oz-ás) fn. tt. *borzadozás-t*, tb. *—ok.* Nagy félelem, irtózat, undorodás miatti remegés, a börnek borsódzása, s a hajszálak felállása.

BORZAG, BORZANG, a honti palóczoknál am. földi bodza. Somogyban: *csete*. L. BODZA.

BORZALMAS, (bor-z-al-om-as) mn. tt. *borzalmas-t*, tb. —*ak*. Ami borzalmat okoz, borzalommal tölt el. *Borzalmas lüzveszély. Borzalmas jajveszéklés.* V. ö. BORZALOM.

BORZALOM, (bor-z-al-om) fn. tt. *borzalm-at*. A megrettenésnek, irtózatnak valamivel kisebb foka, mint: *borzadalom*. L. ezt.

BORZALOMKÖLTŐ, (borzalom-költő) ösz. mn. Ami borzalmat okoz, a maga nemében rendkivül rettentő, irtóztató. *Borzalomköltő látvány, kegyetlenség, vérontás.*

BORZAMAT, (bor-zamat) ösz. fn. A bornak sajátságos íze, szaga, illata, melyből annak eredeti faját, korát, finomságát, szeszét megitélik a hozzáértők.

BORZAS, (bor-z-as) mn. tt. *borzas-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. 1) Fésületlen, simítatlan hajú, kinek haja szálai rendetlenül összevakuszálva állanak, fölmerevednek. *Borzas fejü.* 2) Holmi tollas, szőrös, hajas testekről szólva am. gubanczos, bozontos, kóczos. *Borzas pokrócz, posztó, szürkelme. Borzas kalap, gucsma.* Rokon hozzá különöscbben a latin *hirsutus*, finn *pörröinen*.

BORZÁS, (1), l. BODZÁS.

BORZÁS, (2), falu Kraszna megyében és Erdélyben; helyr. *Borzás-on, —ra, —ról.*

BORZASAN, (bor-z-as-an) ih. Borzas alakban, fésületlenül, bozontos fürtökkel; gubanczosan, boczérosan, kóczosan. *Borzasan, mosdatlanul, pongyolán járni.*

BORZASGALAMB, (borzas-galamb) ösz. fn. Házi galambfaj, melynek tollai borzasak, bozontosak.

BORZASHAL, (borzas-hal) ösz. fn. Lásd CSÉPÜHAL.

BORZASÍT, (bor-z-as-ít) áth. m. *borzasít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* vagy —*ani*. Borzassá tesz; haját, szőre szálait, tollait stb. föltorzítja, bozontossá, gubanczossá, kóczossá teszi. *Negédességből borzasítja haját.*

BORZASÍTÁS, (bor-z-as-ít-ás) fn. tt. *borzasítás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki borzassá tesz valamit.

BORZASODIK, (bor-z-as-od-ik) k. m. *borzasodtam*, —*tál*, —*ott*. Haja, szőre, tollai borzasakká lesznek, föltorzulnak; gubanczosodik, kóczosodik, bozontosodik. *Borzasodik a fésületlen hagyott haj. A beteg tyúk tollai borzasodnak. A visszásan kefélt posztó szálai borzasodnak.*

BORZASZKODIK, (bor-z-asz-kod-ik) k. m. *borzaszkod-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Félelem, vagy hideg miatt egész testében folytonosan borzadoz. 2) Tollait borzasan fölmeregeti. *Borzaszkodik a beteges madár. Borzaszkodnak a viaskodó kakasok.*

BORZASZT, (bor-z-asz-t) áth. m. *borzaszt-ott*, htn. —*ni* vagy —*ani*. 1) Irtózásba ejt; úgy elrémít, megijeszt valaki, hogy a haja szálai felállnak belc. 2) Borzassá, gubanczossá, kocsóssá tesz, zavar. *Felborzasztani a kutya szőrét, a posztó barkáját.*

BORZASZTÁS, (bor-z-asz-t-ás) fn. tt. *borzasztás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, illetőleg hatás, mely által valakit vagy valamit borzasztunk. V. ö. BORZASZT.

BORZASZTÓ, (bor-z-asz-t-ó) mn. tt. *borzasztó-t*. Szörnyü félelmet gerjesztő, hajszálmeresztő, irtóztató. *Hajunk szálát felborzasztó káromkodások.* Pázmán P. *Borzasztó szerencsétlenség történt. Borzasztó látvány, kegyetlenség, kinzás.*

BORZASZTÓAN, BORZASZTÓLAG (bor-z-asz-t-ó-an, bor-z-asz-t-ó-lag) ih. Borzasztó módon, irtóztatóan. *Borzasztóan forgatta szemeit. Borzasztóan ordított kinjában.* A köz nyelvszokás néha csekélyebb dolgok nagyítására is használja. *Borzasztóan piszkos, mocskos.*

BORZAVÁR, falu Veszprém megyében; helyr. *Borzavár-on, —ra, —ról.*

BORZAZ, (bor-z-az) áth. m. *borzas-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*s*. A rendes, sima állapotban levő hajat, szőrszálakat, tollakat torzosan fölkeveri; gubanczoz, borzassá tesz.

BORZBŐR, (borz-bör) ösz. fn. A borz nevü állat bőre nyers, vagy kikészített állapotban, mely esőellenes létére vadász- és uti táskáknak igen czélszerü.

BORZDERES, (borz-deres) ösz. mn. Olyan szürkeségü, mint a borz.

BORZEB, (borz-eb) ösz. fn. Apróbb faju, de erős, jobbára fekete eb, hosszukás keskeny derékkal, és kurta lábakkal, mely a borzak fölkutatására használtatik. Máskép: *tacskó*.

BORZLAK, l. BORZLYUK.

BORZLYUK, (borz-lyuk) ösz. fn. Tekervényes fölalatti üreg, melyet a borz, buvó- és lakhelyül készit magának.

BORZOGAT, (bor-z-og-at) áth. m. *borzogat-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Félelem, irtózat, undorodás, vagy hideg valakit remegtet, rázkódtat. *Borzogatja a csömör, a harmadnapos láz, a kemény hideg.* 2) Valamit gubanczossá, kóczossá teddegel. *Haját borzogatja.*

„Szép állat a liba, magát megmossa,
Tollait orrával felborzogatja.“ Népdal.

BORZOGATÁS, (bor-z-og-at-ás) fn. tt. *borzogatás-t*, tb. —*ok*. Remegtetés; rázkódtatás.

BORZOL, (bor-z-ol) áth. m. *borzol-t*. L. BORZAZ.

BORZON, (bor-z-on) fn. tt. *borzon-t*, tb. —*ok*. Növénynem az öthímesek seregéből és kétanyások rendéből; ernyője többnyire sugárzó, középen virágrugó; szirmai begöngyölödöttek, csorbák; gyümölcse soros sertékkel borzas, honnan a neve. Virága verhenyes fehér. (Caucalis). Fajai: *nagyvirágu—, vigály—, szárnyas—, kétágu—, teleki—, mezei—, csepleszborzon.*

BORZONCZ, (bor-z-on-cz) fn. tt. *borzoncz-ot*. A menyétek neméhez tartozó állatfaj, melynek rövid és tárt fülei, fehér szőre, hegyes orra és vörnyeges szemei vannak.

BORZONG, (bor-z-on-og) önh. m. *borzong-tam*, —*tál*, —*ott*, htn. —*ni* vagy —*ani*. Félelem, irtózat, undorodás, vagy hideg miatt remeg, reszkedez, borzadoz. *Borzong a hátam. Fütetlen szobában az egész testem borzong.*

BORZONGÁS, (bor-z-on-og-ás) fn.tt. *borzongás-t*, tb. —*ok*. Borzadozás.

BORZONGAT, (bor-z-on-og-at) áth. m. *borzongat-tam*, —*tál*, —*ott*. L. BORZOGAT.

BORZONKODIK, (bor-z-on-kod-ik) k. m. *borzonkod-tam*, —*tál*, —*ott*. L. BÉRZÉNKÉDIK.

BORZOVA, falvak Szathmár és Torna megyében; másképen Borzsova; továbbá Erdélyben; helyragokkal: *Borzová-n*, —*ra*, —*ról*.

BORZSÁK, (bor-zsák) ösz. fn. Bőrből készített zsák, melylyel hordókba bort töltögetnek. V. ö. BORTÖMLŐ.

BORZSUFA, (bor-zsufa) ösz. fn. Czitromlével s czukorral készített sűrü, sárgás borleves. (Chaudeau). Innen: *borzsufás gombócz*, ily borlevesben föladott fínomabb tésztás étek neme. Utóbbi része: *zsufa* egyezik a német *Suppe* szóval.

BORZZSÁK, (borz-zsák) ösz. fn. Zsákforma erős háló, melynek vaskarikás keskenyebb végét a vadászok a borz- vagy rókalyukba dugják.

BOS, (1), BOZS, tompa vastag hangutánzó gyök. Származéka: *bosog* vagy *bozsog*. Rokona a kicsinyített értelmü *bis* vagy *bizs*, honnan *biseg* vagy *bizseg*. Keményebb elöhanggal: *pos* vagy *pozs*, *pis* vagy *piz*s, *posog* vagy *pozsog*, *piség* vagy *pizség*.

BOS, (2), falu Erdélyben; helyragokkal: *Bos-on*, —*ra*, —*ról*.

BÓS, falvak Erdélyben; helyragokkal: *Bós-on*, —*ra*, —*ról*.

BOSÁNY, KIS—, NAGY—, falvak Nyitra megyében; helyr. *Bosány-ba*, —*ban*, —*ból*.

BÓSÁS, (tyúk), hegyaljai tájszó *bóbás* azaz *búbos* helyett.

BOS-GYALAKUTA, l. GYALAKUTA.

BOSNYA, Bosnia szóból eredett, önállólag nincs szokásban. L. BOSNYÁK.

BOSNYÁK, fn. tt. *bosnyák-ot*. Bosnyaország lakosa. Szoros ért. a déli szlávok egyik ágából való. Több családok neve, honnan a közmondás: *Rá-rákezdi, mint bosnyák a táncot*.

BOSNYÁKORSZÁG, (Bosnyák-ország) ösz. fn. A török birodalom egyik európai tartománya, éjszakról az ausztriai tartományokkal határos.

BOSOG, BOSONG, (bos-og vagy bos-ong) önh. m. *bosog-tam*, —*tál*, —*ott*. Balaton mellékén am. sürü csapatokban tolakodva járkel, mozog, pezseg. *Bosong a nép a vásárban*.

BOSSZ, l. BOSZ.

BOSSZANKODIK, BOSSZANT, BOSSZU, stb. L. BOSZONKODIK, BOSZONT, BOSZU, stb.

BOSTA, falu Baranya megyében; helyragokkal: *Bostá-n*, —*ra*, —*ról*.

BOSZ, elvont gyök, melynek származékai: *boszú*, *boszúl*, *boszuság*, *boszont*, *boszonkodik*, stb. Alapértelme: haragra gerjedés, nehezteles, visszatorlási vágy valamely méltatlanság, bántalom miatt, legyen az való vagy képzelt. Úgy látszik, a haragos ember kitörő hangjának, mely fúvás- és sziszegésben nyilatkozik, utánzása- s némileg rokon *bús* szóval is: „Mikoron jutottak volna egy nagy pusztában, reájok estveledék és eltévesztek az járt utat. Mikoron mindnyájan *elboszúltanak* volna rajta, kezdének az vitéz legények tétova futosni.“ Katalin prósai legendája.

Nagyobb nyomatosság végett az *sz* megkettőztetik: *bossz*.

Rokonai magashangon *bősz*, mint a boszusnak nagyobb fokozata, továbbá azon *bös* és *pész* gyökök, melyekből *böstörködik* és *pészérkedik* származtak. Mind alaphangokra, mind érteményre nézve egyezik vele a német *böse*, török-perzsa *bed*. V. ö. BOSZÚ.

BOSZONKODÁS, (bosz-on-kod-ás vagy boszong-od-ás) tt. *boszonkodás-t*, tb. —*ok*. A kedélynek haragos nehezteléstre fölgerjedt állapota, midőn valamiért boszonkodik. L. BOSZONKODIK.

BOSZONKODIK, (bosz-on-kod-ik vagy boszong-od-ik) k. m. *boszonkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Kedve ellen történt, bántalommal járó méltatlan dolog miatt haragoskodik, nehezte, evődik, mérgelődik, s visszatorlási vágyat forral. *Boszonkodik, hogy mindent akarata ellen cselekesznek. Boszonkodni valakire. Minden csekélységért boszonkodni. Megboszonkodni, fölboszonkodni*.

Elvont törzse *boszong*, melyből lett *boszongodik*, s a *g* átváltozván keményebb *k*-ra, *boszonkodik*, mint: *szorong*-ból *szoronkodik*, *torzong*-ból *torzonkodik*, *pirong*-ból *pironkodik*, *bérzeng*-ből *bérzénkedik*, *töprög* vagy *töpreng*-ből *töprönködik* vagy *töprenkedik*. Egyébiránt az egyhanguság kikerülése végett helyeselhető a *boszankodik*, *boszankodás* tájdivatos kiejtés is.

BOSZONT, (bosz-on-t vagy bosz-an-t) áth. m. *boszont-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* vagy —*ani*. Valakit haragra, méregre ingerel, gerjeszt; olyasmit követ el, ami másnak kedve ellen van, akár anyagi, akár erkölcsi, akár szellemi tekintetben. *Szóval, tettel boszontani valakit. Mondtam már, ne boszontsatok. Ha megboszontanak, jaj nekik*. Tájejtéssel: *boszant*, *boszint*.

BOSZONTÁS, (bosz-on-t-ás) fn. tt. *boszontás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, mely által más haragra gerjed, fölmérgelődik; kedélybántó ingerlés, izgatás. *Mikor lesz már a sok boszontásnak vége? A boszontás minden embertől kitelik*. Km. Tájejtéssel: *boszantás*, *boszintás*.

BOSZONTÓ, (1), (bosz-on-t-ó) mn. tt. *boszontó-t*, tb. —*k*. Általán, aki vagy ami boszont, ezen igének minden értelmében. *Hazafiakat boszontó idegenek. Boszontó beszédek, czélzások. Boszontó állapotban élünk. Orrboszontó*, tréfásan am. pordohány. *S—ggboszontó* szintén tréfásan = frakk.

BOSZONTÓ, (2), helynév, másképen: BOZONTA.

BOSZORKÁNY, fn. tt. *boszorkány-t* tb. —*ok*. Közönséges értelemben, a nép hiedelme szerint, bűbájos nő, ki holmi babonás, varázserejű, szemfényvesztő szerekkel mintegy természet fölötti csodás dolgokat mivel, péld. förgeteget idéz, a tejet, vizet vérré változtatja, gyermekeket megigéz, stb. stb. A könnyen hivő együgyű nép leginkább undok vénasszonyokat czímez ezen névvel. *Vén, tüskéreváló, pemeten, piszkafán nyargaló boszorkány. Gellérthegyi, böjti* (helye-

sebben, *büdi*) *boszorkány. Megvesztegették, belelőtték, megnyomták a boszorkányok.* Szelídebb ért. népies nyelven, csintalan, dévaj, pajkos nő. *Te kis boszorkány!*

Mennyiben a boszorkányokat mint ártalmas, kártevő, boszuló, boszúforraló lényeket adja elő a népmese: a *boszorkány* szó jelentésére nézve a *boszu* szóval volna rokonítható. A persában *buszur* vagy *buszul* Vullersben am. dira imprecatio, maledictio, s *buszurídan* ige am. dira imprecari, maledicere. Némelyek véleményével eredetét az ősrégi hitregék honából Ázsiában vette. Ipolyi szerint (Magyar Mythologia, 411. l.) a hindu nyelvben *bhomasura* v. *bhumaser* jelent setétségi rosz szellemet; s a perzsa *busurge* am. nagytehetségü, nagyszerü, bűvösféle ember és *basur*, am. zivatart támasztó garabonczás. Beregszászi is a *buszurgán-t* így fordítja: die Weisen, magi. Azonban Vullers legújabb persa szótárában *buzurk* csak ekkép értelmeztetik: magnus, és *buzurgán* (többes) alakról ez mondatik: *epith. virorum illustrium, sapientum et religiosorum*: illustris, potens, *optimas*. Az utóbbi szó pedig, a mennyiben a föntebb előadott *buszur* értendő alatta, így értelmeztetik: dira imprecatio (átok, átkozás). *Bozorg* vagy *Bozork* (de genere Boszlik), mely egészen a persa *busurk*-nak (= nagy) lenni látszik, előjön mint pristaldus egy 1231-diki oklevélben (Jerneynél). Előfordúl a szláv nyelvben is: *boszorka* és *boszorák*.

BOSZORKÁNYJÁRÁS, (boszorkány-járás), ösz. fn. A babonás nép hite szerént a boszorkányok éjjeli kalandozása, seprünyeleken Gellérthegyére nyargalása.

BOSZORKÁNYKÁSA, (boszorkány-kása) ösz. fn. Az egycnlő bugás csenkeszek neméhez tartozó növényfaj, bugája felálló, elágazó; füzérkéi tíz—tizenöt virágúak, kalásztalanok, hengeresek, ondói karczoltak, fehér fényes szélűk, rongyos hegyük. Máskép: *mannafü*, *mannakása*, *harmatkása* (Festuca fluitans.)

BOSZORKÁNYKODIK, (boszorkány-kod-ik) k. m. *boszorkánykod-tam, —tál, —ott*. Boszorkányi bűvöléseket teszen; mint boszorkány éjjelenként kalandoz, seprűnyelen nyargalódzik, t. i. a babonás hit szerént.

BOSZORKÁNYKÓRÓ, l. NYULÁRNYÉK.

BOSZORKÁNYKÖR, (boszorkány-kör) ösz. fn. Bűvös kör, melyet a babonahitüek szentelt krétával kerítenek, és bizonyos működés végett bele állanak, azon hiedelemben levén, hogy a megjelenő boszorkányok és rosz lelkek nem árthatnak nekik.

BOSZORKÁNYLÁTMÁNY, (boszorkány-látmány) ösz. fn. A boszorkányokat hivő együgyü emberek képzelődésében támadó tünemény, midőn úgy rémlik előttök, mintha boszorkányt látnának.

BOSZORKÁNYMESTER, l. BŰMESTER.

BOSZORKÁNYNYOMÁS, (boszorkány-nyomás) ösz. fn. A babonás emberek hiedelme szerént álomban szenvedett nehézség, nyomás, és lélekzetszorulás, melyet boszorkányok okoznak kutya vagy macska képében.

BOSZORKÁNYOZ, boszorkány-oz) áth. m. *boszorkányos-tam, —tál, —ott*, par. —s. A babona szerént boszorkányok módjára megbűvöl, varázsol, megront valakit vagy valamit. *Megboszorkányozni a teheneket, hogy véres tejet adjanak.*

BOSZORKÁNYPÉR, (boszorkány-pér) ösz. fn. Per, melyben valaki boszorkányságról vádoltatott. Mai időben boszorkánypert nem indítanak.

BOSZORKÁNYPILLE, (boszorkány-pille) ösz. fn. Vörös pettyekkel pontozott nagy éjjeli pillefaj, mely a méhesekben nagy kárt szokott okozni.

BOSZORKÁNYSÁG, (boszorkány-ság) fn. tt. *boszorkányság-ot*. A babona szerént titkos bűvölés, ördöngös mesterség, boszorkányi mű. *Boszorkányságot üzni. Valamely rendkivüli eseményt boszorkánysággnak tulajdonítani.*

BOSZORKÁNYTÁNCZ, (boszorkány-táncz) ösz. fn. A köznépi babonahit szerént bűvös táncz, melyet a boszorkányok régi várak omladékai között, de különösen Gellérthegyén átalakulva tánczolnak, s melybe más embereket is átváltoztatva behúznak. Így nevezi a köznép a forgószél által fölkerekített por forgását is. Boszorkánytáncz a puszta csárda alatt.

„Kidőlt, bedőlt az oldala,
Bele jár az istennyila,
A forgószél dúdol rajta,
Boszorkánytáncz van alatta."

Vörösmarty.

BOSZORKÁNYTÖVIS, l. ÖRDÖGSZEKÉR, ÖRDÖGBORDA, BALLANGKÓRÓ.

BOSZORKÁNYÜNNEP, (boszorkány-ünnep) ösz. fn. Ünnep, melyet a babonás köznép hiedelmeként a boszorkányok tartanak, midőn lakomát csapnak, tánczolnak, stb.

BOSZORKÁNYZSÍR, (boszorkány-zsír) ösz. fn. Népmese szerint bűvös zsír, vagy kenőcs, melylyel ha valaki megkeni tenyerét és talpait, odarepülhet, ahová akar.

BOSZÚ, BOSZU, (bosz-ú) fn. tt. *boszú-t*. 1) Haragra gerjedt, mérges kedélyi állapot, bizonyos méltatlanság vagy bántalom miatt. *Boszúra ingerelni valakit. Boszúra gerjedni, fakadni. Boszuból mindenen keresztüljár. Boszujában sír, káromkodik, haját tépi.* 2) A valóban szenvedett vagy képzelt bántalomnak, méltatlanságnak, sérelemnek stb. visszatorlása. *Boszút forralni. Boszut állani. Boszuját tölteni valakin. Rettenetes, kérlelhetetlen boszúval üldözni az ellenséget.* 3) Mások kedve ellen elkövetett dacz. *Mások buszujára tenni valamit.*

„Be-beül a bugaczi csárdába,
S nagyot iszik világ boszujára."

Vörösmarty.

A persa nyelvben *busul* vagy *buszur* am. dira imprecatio, maledictio, és *buszulídan* vagy *buszuridan* am. dira imprecari, maledicere.

BOSZÚÁLLÁS, BOSZUÁLLÁS, (boszú-állás) ösz. fn. A mások ellen fölgerjedt haragnak kielégíté-

se, midőn valaki a rajta elkövetett bántalomért az illető bántalmazót meglakoltatja, bűnhődteti, megtorolja.

BOSZÚÁLLÓ, BOSZUÁLLÓ, (boszú-álló) ösz. mn. 1) Aki a rajta elkövetett sérelmet, bántalmat, méltatlanságot visszatorolja. *Boszúálló indulat. Boszuálló nyers ember.* 2) Erkölcsi és polgári törvények szerint büntető. *Boszuálló Isten. Boszuálló bíró.*

BOSZÚKIVÁNAT, BOSZUKIVÁNAT, (boszúkivánat) ösz. fn. Haragos indulat, mely a szenvedett bántalmat visszatorolni kivánja.

BOSZÚKIVÁNÓ, BOSZUKIVÁNÓ, (boszú-kivánó) ösz. mn. Aki máson vagy másokon boszút állani kiván. V. ö. BOSZÚ.

BOSZÚL, BOSZUL, (bosz-ú-ol), áth. m. *boszúl-t.* Gonoszt gonoszszal fizet vissza, megtorol, a szenvedett bántalomért büntet. *Boszúld meg magadat*, azaz végy elégtételt a bántalomért. *A természet megboszúlja magát a rajta elkövetett vétkekért.* Pesti Gábornál ‚megboszúla' önhatólag am. megboszankodék: „Melyet mikoron az róka látott volna, igen megboszúla." CLVII. mese.

BOSZÚLÁS, BOSZULÁS, (bosz-ú-ol-ás), fn. tt. *boszúlás-t*, tb. —*ok.* Gonosznak gonoszszal visszafizetése, megtorolás, büntetés.

BOSZÚLÁSI, BOSZULÁSI, (bosz-ú-ol-ás-i) mn. tt. *boszúlási-t*, tb. —*ak.* Boszulásra vonatkozó. *Boszulási vágy.*

BOSZÚLAT, BOSZULAT, (bosz-ú-ol-at) fn. tt. *boszúlat-ot.* Annyi mint: boszulás, elvont értelemben véve.

BOSZÚLATLAN, BOSZULATLAN, (bosz-ú-ol-atlan) mn. tt. *boszúlatlan-t*, tb. —*ok.* Aki vagy ami megboszulva, megtorolva, megbüntetve nincsen. *Boszúlatlan elleneség. Boszúlatlan sérelem. Boszúlatlan törvényszegés.* Határozóilag am. *boszúlatlanul.*

BOSZÚLATLANUL, BOSZULATLANUL, (bosz-ú-ol-atlan-ul) ih. Torolatlanul, büntetlenül, a bántalmat nem viszonozva. *A vett sérelmeket boszulatlanul eltürni. Ily nagy bün boszulatlanul nem maradhat.*

BOSZÚLÓ, BOSZULÓ, (bosz-ú-ol-ó) mn. L. BOSZÚÁLLÓ.

BOSZÚS, BOSZUS, (bosz-ú-os) mn. tt. *boszús-t*, vagy —*at*, tb. —*ak.* Haragos, mérgelődő, felindult, kedvetlen. *Boszús vagyok magamra is. Boszús tanító, elüljáró. Igen boszús. A boszús embert hagyni kell, nem ingerelni. Boszús állapot, boszús dolog*, azaz boszúra gerjesztő. *Boszús egek.*

„Nem látod a boszús egeknek
Ostorait nyomorult hazádon?"

Berzsenyi.

BOSZÚSÁG, BOSZUSÁG, (bosz-ú-ság) fn. tt. *boszúság-ot.* Mérgelődés, felindulás, kedvetlenség. *A boszuság nagyra viszi az embert.* Km. *Ma engem sok boszuság ért. Sok a boszuságom. Boszuságból azt sem tudja, mit beszél. Boszuságában iszik. Ezen hivatal sok boszusággal jár.*

BOSZÚSÁGOS, BOSZUSÁGOS, (bosz-ú-ság-os) mn. tt. *boszúságos-t*, vagy —*at*, tb. —*ak.* Haraggal, kedvetlenséggel járó. *Boszuságos munka, állapot. Ma boszuságos napom volt.*

BOSZÚSÁGOSAN, BOSZUSÁGOSAN, (bosz-ú-ság-os-an) ih. Haragosan, mérgesen.

BOSZÚTÖLTÉS, BOSZUTÖLTÉS, (boszú-töltés) ösz. fn. Elégtétel a szenvedett bántalomért; viszszatorolás; valaki ellen forralt méregnek kiöntése; a boszúvágy, boszúkivánat kielégítése.

BOSZÚVÁGY, BOSZUVÁGY (boszú-vágy) ösz. fn. Indulat, mely a szenvedett bántalom megtorlására ösztönöz, sürget. *Boszúvágytól égni. Boszúvágyát kielégíteni.*

BOSZÚVÁGYAS, BOSZUVÁGYAS (boszú-vágyas), ösz. mn. Kit indulata ösztönöz, hogy a szenvedett sérelmet megtorolja. Boszuvágygyal teljes.

BOSZÚVÁGYÓ, l. BOSZÚVÁGYAS.

BOT, 1) elvont gyök, mely *csomót, bogot* jelent e származékokban: *botk, botkos;* vékonyhangon: *böt*, vagy *böty*, vagy *bütyk* mint a *bötk, bötkös, bütyk, bütykös* szarmazékok gyöke. Rokona: *but*, melyből *butikó* = nád bugája, és *pot*, vagy *pota* = csögbög, csomós forradás a fa derekán. Ide tartozik: *bocz*, vagy *bucz*, mint a *boczkó* v. *buczkó.* gyöke.

BOT, (2) önálló gyök és fn. tt. *bot-ot*, kics. *botocska.* 1) Általán fából, nádból, vagy más szilárd testből készített szálas kézbevaló, melyet gyalogember támaszul, ütöeszközül, vagy divatból, hivatalból stb. visel. *Útazó bot. Pásztori bot. Káplárbot. Békebot. Koldusbot. Botra dölni, támaszkodni.* 2) Különösen, vastagabb ilynemü eszköz, mely értelemben ellene tétetik a vékonyabb pálczának. *Bunkós, furkós, görcsös, kürtös, fütykös, lánczos, csomós bot. Dákosbot, ólmos, czuczás, szeges bot. Somfa bot. Tollas bot*, azaz buzogány, a régi vezéreknél. *Barkócsás bot. Valaki ellen botot fogni, ragadni, emelni. Bot után kapni, nyúlni. Bottal kergetni, üzni, fenyegetni. Bottal ütni a nyomát*, az elszaladtat hiába üldözni. *Aki ebbel játszik, bot legyen kezében.* Km. *Amely ebet bottal kergetnek a nyúl után, el nem fogja az azt.* Km. *Bot alá venni, fogni, bottal büntetni, botra ítélni valakit. Botot forgatni, pergetni. Bottal játszani.*

„Midőn kanász a mezőn
A botjával játszik,
Úgy leüti a süldöt,
Csak a füle látszik." Népdal.

Minden botnak végén a feje. Km. *Nem minden botból válik bercsva.* Km. *Aki verekedni akar, könnyen talál botot.* Km. *Ki bottal köszön, annak doronggal felelnek.* Km. *A botnak két vége van.* Km. 3) Átv. ért. ahoz képest, amint az öszvetételben foglalt társszó értelme kívánja, jelent hatalmat, felügyelést, fenyítéket, fegyelmet, gyámságot, stb. *Kezébe venni a pásztori botot. Püspöki bot. Káplárbot alá venni a kicsapongó kölegényt. Koldusbotra jutni. Kis ember nagy bottal jár:* = kicsiny a bors, de erös. Ebben: *füle botját sem*

mosdítja, am. gombját, csomóját. V. ö. BOT, elvont gyök.

Származékai: *botol, botlik, botor; botorkál, botrány, botránkozik*; *botos, botos* stb.

Ezen szóban az *ütés* alapfogalma rejlik, mennyiben ezen eszköz kiválólag e czélra használtatik. Ennélfogva rokonai a magyar: *öt* (ötvös szóban), *út, pat* (*pata* szó gyöke), *pet* (*pete, petél* szókban), *bit, böt* (*bitó, bötü* szókban), a latin *batuo*, melyből lett *baculus* (= batulus) ütőszer; a szanszkrit *badh* (üt), hellen *πατάσσω*, franczia *bâton* (bot) és *battre* (ütni), szláv *biti* (ütni), *bitka* (verés). Különösen az *üt* értelme szerint: *botlik, botorkál* am. valamibe ütközik, *botos* mintegy *botlós*; *botránkozik* erkölcsi átv. ért. megütközik; *botrány* (Anstoss).

BOT (3), vagy BOTH, mint hely- és személynév gyakran előfordúl régi oklevelekben. (L. Jerney. Magyar Nyelvkincsek

BÓT, BÓTOS, stb. L. BOLT, BOLTOS.

BÓTA, palóczos tájejtéssel am. balta. L. ezt.

BOTDÜHÖNCZ, (bot-dühöncz) ösz. fn. Oly nevelő, vagy tanító, ki gyöngédebb szerek helyett bottal fenyíti növendékeit.

BOTFA, BÓTFA, falu neve Szala megyében. Helyr. *—fára, —fán, —fáról.*

BOTFALU, l. BOTFALVA; helyr. *—ba, —ban, —ból.*

BÓTFALU, ALSÓ—, FELSŐ—, helységek Nyitra megyében; helyr. *—ba, —ban, —ból.*

BOTFALVA, több helység neve Magyarországon és Erdélyben. Helyragozva: *—falvára, —falván, —falvából.*

BOTFEJ, helység Bihar megyében; helyr. *—en, —re, —ről.*

BÓTH, népes puszta Fehér megyében; helyr. *—on, —ra, —ról.*

BOTHÁZA, falu Erdélyben; helyr. *Bothází-n, —ra, —ról.*

BOTIKÓ, (bot-ik-ó) fn. tt. *botikó-t.* Kis csomót, bogot képező kinövés valamely állati, vagy növényi testen. Máskép: *butikó*, v. *botkó.*

BOTIKÓS, (bot-ik-ó-os) mn. tt. *botikós-t.* v. *—at*, tb. *—ak.* Aminek botikóféle csomós, bogos kinövése van, bötykös, botkos. *Botikós nád. Botikós somfa.*

BOTK, (bot-k) elvont törzsök, melynek gyöke a bogot, csomót jelentő *bot*, s képzője *k*, mint: *far far-k, sar sar-k, der der-k.* Rokonai vékonyhangon: *bötk, bötyk, bütyk.* Származéka: *botkos.*

BOTKA, (bot-ka) fn. tt. *botkát.* 1) Kis bot: szokottabban: *botocska.* 2) Több nemes család neve Magyarországban.

BÓTKA, (bót-ka) fn. tt. *bótkát.* A honti palóczoknál am. kurta száru saru, vagy topán. Úgy látszik hogy a tót *bóti* (hosszu nagy száru) szónak kicsinyítője; de a magyarban is előfordúl *botos*, l. ezt.

BOTKALÁCS, (bot-kalács) ösz. fn. Tésztás sütemény neme, melyet hengeralakú sodrófán, vagy dorongon sütnek. Máskép: *dorongfánk, botratekercs, kürtőskalács.*

BOTKÓ, (bot-k-ó) fn. tt. *botkó-t.* Csomós, bogos kinövés, kiforradás az állati vagy növényi testeken, furkó, bütyk, fütyk, butikó, boczkó, buczkó.

BOTKOS, (bot-k-os) mn. tt. *botkos-t*, v. *—at*, tb. *—ak.* Csomós, buczkós, bunkós, bütykös, furkós. *Botkos láb*, melynek alsó részén csomós kinövés vagyon. *Botkos lábu ló*, am. inpókos, vagy hinpókos. *Botkos somfa.*

BOTKÓS, (bot-k-ó-os), mn. l. BOTKOS.

BOTLADOZIK, (bot-ol-ad-oz-ik) k. m. *botladoz-tam —tál, —ott.* Sötétség miatt, vagy rögös, göröngyös uton, vagy testi gyöngeségből gyakran ütközik lábaival valamibe. *Botladozik a járni tanuló kisded, a lábadozó beteg; botladozik a fáradt ló, a részeg ember, a sötétben járó.* Átv. ért. elmei vagy erkölcsi gyarlóságból hibákat követ el.

BOTLAKOZIK, l. BOTLADOZIK.

BOTLÁS, (bot-ol-ás), fn. tt. *botlás-t*, tb. *—ok.* 1) A lábnak valamely kiálló rögbe, testbe ütközése, s e miatt a menésben levő test súlyegyenének némi megzavarása. 2) Általánosabb értelemben ütközés, valamibe akadás. 3) Átv. ért. baklövés, hibaelkövetés. *Nagy botlást követtél el.* V. ö. BOTLIK.

BOTLASZT, (bot-ol-aszt), áth. m. *botlaszt-ott*, htn. *—ni* v. *—ani.* 1) Valakit láb alá vagy elé vetődött valamely akadály, rög, göröngy, kő, stb. egyenes menésében megzavar, súlyegyenéből kiüt. *Oly gyönge*, hogy a *szalmaszál is megbotlasztja.* 2) Hibába ejt, tévedésbe vezet.

BOTLÉKONY, (bot-ol-é-kony) mn. tt. *botlékony-t*, tb. *—ak.* 1) Aki vagy ami könnyen botlik, mindenbe bele ütközik. *Botlékony vaksi, botlékony vénember; botlékony paripa.* 2) Átv. ért. könnyen, vagy gyakran hibázó, tévedő. *Botlékony elme, botlékony nyelv.*

BOTLÉKONYSÁG, (bot-ol-é-kony-ság), fn. tt. *botlékonyság-ot.* Könnyen botlás; hibázhatóság.

BOTLIK, (bot-ol-ik. V. ö. BOT) k. m. *botlott*, htn. *botlani.* Foglalóban: *botoljam, botoljál* v. *botolj, botoljék.* stb. 1) Botlik a menő, vagy futó, midőn lába elé vagy alá valamely akadály, rög, göröngy vetődik, melybe *ütközvén* testének egyensulyát némileg elveszti. *Botlik a sötétben járó, gyönge inu, beteges ember. Aki hamarkodik, hamar botlik.* Km. *A ló is megbotlik, noha négy lába van*, vagy: *a lónak négy lába van, mégis megbotlik.* Km. *Elbotlik. Csetlik-botlik, ötlik-botlik.* 2) *Be* és *bele* igekötővel am. ütközik, vetődik, bevetődik. *Véletlenül bebotlott hozzánk; belebotlott a szegletkőbe.* 3) Átv. ért. téved, hibát követ el. *Botlik az elme*, midőn hibásan itél; *botlik a nyelv*, ha olyasmit mond, mi az ésszel s akarattal ellenkezik. *Nagy ember nagyot botlik.* Km.

BOTLÓS, (bot-ol-ós), mn. tt. *botlós-t* v. *—at*, tb. *—ak.* Aki gyakran, vagy könnyen botlik. *Botlós paripán veszedelmes futtatni.* Képzésre olyan mint: *kotlik*-ból *kotlós, hajlik*-ból *hajlós.*

BOTLOTT (bot-ol-ott) mn. tt. *botlott-at.* Ami vagy aki valamibe ütközött; hibába esett, tévedésbe jött. *Megbotlott ló. Botlott nyelv. A megbotlott nyelv is néha igazat mond.* Km.

BOTNYELV, (bot-nyelv) ösz. fn. Így nevezik tréfából némely vidéken a csengés nélküli idegen, különösen tót nyelv azon kiejtését (Sárosban, Zemplén és Abaúj felső vidékén), melyben hosszú, zengzetesb önhangzók nem igen hallatszanak. *Nem tudok én botnyelven.*

BOTÓ, (bot-ó) fn. tt. *botó-t.* Dajkanyelven am. kisgyermek feje. *Vigyázz fiam, meg ne üsd botódat. Fáj a botód?*

BOTOCSKA, (bot-ocs-ka) kics. fn. tt. *botocska-t.* A maga nemében kis bot.

BOTOKA, BOTÓKA (bot-o-ka) fn. tt. *botoká-t.* A székelyeknél am. almatörő almazúzó kis bot; botka.

BOTÓKÁL, (bot-ó-ka-al) áth. m. *botókál-t.* Dajkanyelven am. a kisded botókáját azaz fejecskéjét kefélgeti, fésülgeti.

BOTOL, (bot-ol), áth. m. *botol-t.* 1) A fa ágait levagdalja a végett, hogy derekából újra hajtson ki. *Botolni szokták a füzfákat, nyárfákat, akáczokat* stb. 2) A halászoknál am. a vizet halászat előtt megzavarja, zurbékol.

BOTOLÁS, (bot-ol-ás) fn. tt. *botolás-t,* tb. —*ok.* 1) Faágak levagdalása, nyesése. *Füzfabotolás, nyárfabotolás.* 2) L. BOTLÁS.

BOTOLGAT, (bot-ol-gat) áth. m. *botolgat-tam, —tál, —ott.* Lassan, de folytonosan, magát meg nem erőltetve vagdalja a fák ágait.

BOTOLGATÁS (bot-ol-gat-ás), fn. tt. *botolgatás-t.* tb. —*ok.* Cselekvés, midőn valaki a fák ágait botolgatja. V. ö. BOTOLGAT.

BOTOR, (1), (bot-or), fő- és mn. tt. *botor-t* tb. —*ok.* Tompa eszü, ostoba, müveletlen, faragatlan, buta, *olyan mint a bot,* vagy *aki mindenbe megbotlik. Botor ember, botor kábaság. O te botor!* Rokona: *buta.*

BOTOR, (2), (bot-or) elvont törzsöke *botorkál, botrány, botránkozik* stb. szóknak. Jelentése: megütközés valamibe vagy valamin.

BOTORKÁL, (bot-or-ka-al), önh. m. *botorkál-t.* Gyakran megbotolva, akadozva, mindenütt megütközve járkál. *Sötétben botorkál. A vak koldus bebotorkálja a falut. Elbotorkál mindennap a templomba. Fölbotorkál a harmadik emeletbe. Kibotorkál a mezőre. Lebotorkál a pinczébe.*

Ez ige eredetileg: *botolgál,* v. *botlogál,* melyben az *l* és *g* keményebb rokonhangu *r* és *k*-ra változtak. Az alap-gyökige: *botlik.*

BOTORKÁLÁS, (bot-or-ka-al-ás) fn. tt. *botorkálás-t.* tb. —*ok.* Minduntalan megütközve mendegelés. *A sok botorkálásban összeverte magát.* Eredeti elemeire visszaállítva: *botolgálás* v. *botlogálás.*

BOTORKÁLÓ, (bot-or-ka-al-ó) mn. tt. *botorkáló-t.* Járáskelés közben gyakran megbotló, tapogatózva menő. *Sötétben botorkáló utas. Botorkáló sánta, vak koldus. Botorkáló vén ló.*

BOTORKÁZÁS, (bot-or-ka-az-ás) l. BOTORKÁLÁS.

BOTORKÁZIK, (bot-or-ka-az-ik) k. m. *botorkáz-tam, —tál, —ott.* L. BOTORKÁL.

BOTORKODÁS, (bot-or-kod-ás) fn. tt. *botorkodást,* tb. —*ok.* Botor, ostoba, erkölcsileg botló, hibákat követő magaviselés

BOTORKODIK, (bot-or-kod-ik) k. m. *botorkodtam, —tál, —ott.* Botorul viseli magát, butaságokat követ el, a józan ész szabályai ellen gyakran vét, botlik.

BOTORMERÉSZ, (botor-merész) ösz. mn. Aki botor módra, meggondolatlanul, esztelenül, mint vak légy neki rohan a veszélynek. Máskép: *vakmerész, vakmerő.*

BOTORSÁG, (bot-or-ság) fn. tt. *botorság-ot.* Butaság, ostobaság, tompa eszüség, észbeli botlás. *Botorságot követni el. Ez nagy botorság volt töled.*

BOTORUL, (bot-or-ul) ih. Botor módon, ostobául, bután, tompa észszel. *Botorul eljárt szerencséjét. Botorul beleszól, amihez nem ért.*

BOTOS, (1), (bot-os) fn. tt. *botos-t.* tb. —*ok.* 1) Szőrből, gyapjuból szött, vagy kalapos posztóból varrott téli meleg lábbeli. *Botos csizma, botos kapcsa, botosban járó köszvényes ember.* Hangutánzónak látszik, mint *csizma* a *csosz*-ogástól, *topán* a *top*-ogástól, és igy *botos* mintegy *botlós* a *bot*-olástól. V. ö. BOT 2). Rokon vele a tót *bóti*, mely nagy téli sarut jelent. 2) Székelyeknél am. pézsmavirág, minthogy a virágjának botja, azaz gombja van.

BOTOS, (2), (mint föntebb) mn. tt. *botos-t,* v. —*at,* tb. —*ak.* A kinek botja van, bottal járó. *Botos utazó, botos juhász, botos szolga, hajdu.*

BOTOZ, (bot-oz) áth. m. *botoz-tam, —tál, —ott.* Bottal ver, megver. *Megbotozzák az elitélt rabokat. Kibotozták a házból. Jól elbotozták, szinte porzott belé a háta.* Mennyiben büntető verésre vonatkozik, hasonló képzésü ezekkel: *pálczáz, vesszőz, farmatringoz, ostoroz.*

BOTOZÁS, (bot-oz-ás) fn. tt. *botozás-t,* tb. —*ok.* Bottal verés, bottal büntetés. *Eltörölni a botozást.*

BOTPUSKA, (bot-puska) ösz. fn. Sajátságos készületü bot, mely puskacsőt képez, s a reá illesztett sárkány által puska gyanánt használható.

BÓTRÁGY, falu Bereg megyében; helyr. —*on,* —*ra,* —*ról.*

BOTRÁNKOZÁS, (bot-or-ánk-oz-ás) fn. tt. *botránkozás-t,* tb. —*ok.* Eredeti ért. am. valamibe ütközés, belebotlás, fennakadás. Szokott erkölcsi ért. am. valamely rosz példa, s más vétke miatt belső lélekbeli megütközés, s bünre csábító tulajdonsága fölötti boszonkodás. *Illetlen magaviseletével botránkozást okozni. A jámbor hivek botránkozására kegyetlenül szólni a vallási dolgokról.* „Lehetetlen, hogy botránkozások ne jöjjenek; jaj pedig annak, aki által jönnek." (Luk. 17. v. Káldi.) „Jaj e világnak a botránkozásokért. Mert szükség, hogy botránkozások jöjjenek: mind-

azáltal jaj annak az embernek, aki által botránkozás jö." (Máté 18. 7. Káldi.)

Elemezve: *a botlik* törzsből lett *botlánk*, (mint *fal falánk, nyúlik nyulánk, nyal nyaldnk*), s az *l*-nek keményebb *r*-re változtával: *botránk*, s innen: *botránkoz-ik* = botlánkozik. Csakugyan ily értelembe fordúl elő Pesti Gábornál is: „de mikoron leszállana, megbotránkozék repillésébe." LXIII. mese.

BOTRÁNKOZAT, (bot-or-ánk-oz-at) fn. tt. *botránkozat-ot*. Botránkozás, *elvont* értelemben véve. V. ö. BOTRÁNKOZÁS.

BOTRÁNKOZATLAN, (bot-or-ánk-oz-atlan) mn. tt. *botránkozatlan-t*, tb. —*ok*. Aki nem botránkozik, erkölcsileg semmiben vagy semmin meg nem ütközik.

BOTRÁNKOZATOS, (bot-or-ánk-oz-at-os) mn. tt. *botránkozatos-t*, vagy —*at*, tb. —*ak*. Ami belső megütközésre alkalmat, okot ad, amin a gyönge erkölcsüek, gyarlók könnyen fennakadván s általa bűnre csábulván, e miatt a jobb erkölcsüekben boszonkodást, utálatot gerjeszt.

BOTRÁNKOZIK, (bot-or-ánk-oz-ik) k. m. *botránkoz-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Általán, erkölcsi értelemben valamin megütközik. Különösen: mások gonosz vagy gonosznak vélt tettein fönnakad, s a miatt hogy ezek által másokban is bűnös gondolatok, gyanúk keletkeznek vagy mások is hasonló tényekre kapnak kedvet, ösztönt, boszonkodik, utálatra gerjed. *Botránkozik az együgyü ember, midőn szinházi szerelmes jeleneteket lát. Botránkozik a tiszta erkölcsü, szemtelen beszédek hallásán. Botránkozik a képmutató is, de csak külsőleg. Botránkozik a jámbor ember, látván az istentelenek gonoszságát.* Kiván ez ige *ban ben* vagy, *on ön* ragu neveket maga mellé, pl. *Vigyázz, hogy senki meg ne botránkozzék tetteidben. Némely ember hamar megbotránkozik ártatlan dolgokon is.* 2) Jelent tájdivatosan annyit is, mint: vétkezik. *Bizony uram, én sokat botránkoztam.* „Ti mindnyájan megbotránkoztok énbennem ez éjjel." „Ha mindnyájan megbotránkoznak is benned, én soha meg nem botránkozom." (Máté 26. Káldi.)

Elemzését illetőleg l. BOTRÁNKOZÁS.

BOTRÁNKOZTAT, (bot-or-ánk-oz-tat) áth. m. *botránkoztat-tam*, —*tál*, —*ott*. Eszközli, vagy okozza, hogy valaki botránkozzék, azaz, erkölcsileg megütközzék valamiben vagy valamin; bűnre csábításai által a jámbor érzésüekben boszonkodást, utálatot gerjeszt. „Ha a jobb szemed megbotránkoztat téged, vájd ki azt és vesd el tőled." (Máté 5. 29.) „Aki pedig megbotránkoztat egyet e kisdedek közől" — — „Ha pedig a kezed vagy lábad megbotránkoztat téged, vágd el azt és vesd el tőled." (Máté 18. Káldi.)

BOTRÁNKOZTATÁS, (bot-or-ánk-oz-tat-ás) fn. tt. *botránkoztatás-t*, tb. —*ok*. Oly cselekvés, melybe vagy melyen valaki erkölcsileg megütközik, mely amiatt, hogy általa a gyöngébb erkölcsüek bűnre csábulnak, a jobbakat boszonkodásra, utálatra gerjeszti.

BOTRÁNKOZTATÓ, (bot-or-ánk-oz-tat-ó) mn. tt. *botránkoztató-t*. Aki vagy ami botránkozást okoz, mások gyöngéd erkölcsi érzelmét sérti; másokat bűnre ingerlő. *Botránkoztató beszédek, szinpadi jelenetek.*

BOTRÁNY, (bot-or-ány) fn. tt. *botrány-t*, tb. —*ok*. Maga azon cselekvés, illetőleg erkölcsi kihágás, rosz példa, mely másokat bűnre ingerel, s ezáltal a jobbakban boszonkodást, utálatot gerjeszt; a botránkozás tárgya. *Nyilvános, köz botrány. Házi botrány. A társadalmi rend, törvény, illedelem ellen elkövetett botrány. Szinházi, utczai botrány.*

Helyesen alkotott, új szó; a *botlik* törzsből *botlány* helyett: *botrány*, mint: *fosztik fosztány, vág vágány, köt, kötény*. V. ö. —ÁNY ÉNY képző.

BOTRÁNYKŐ, (botrány-kő) ösz. fn. Tulajd. ért. útban fekvő, kiálló kő, melyben a járó megbotlik, vagy botolhatik. Átv. ért. oly körülmény, állapot, viszony, stb. mely botrányra nyujt alkalmat, melyen valaki erkölcsileg fönnakad, megütközik.

BOTRÁNYKÖNYV, (botrány-könyv) ösz. fn. Nyilvános, vagy magánéletben elkövetett botrányok jegyzéke, gyüjteménye. *XV. Lajos franczia király udvarának botránykönyve.* (Chronique scandaleuse).

BOTRÁNYOS, (bot-or-ány-os) mn. tt. *botrányos-t*, vagy —*at*, tb. —*ak*. Botránynyal járó, botrányt elkövető, bűnre csábitása miatt boszonkodást gerjesztő. *Botrányos tisztviselő, botrányos magaviselet, botrányos beszéd, szini előadás.*

BOTRÁNYTALAN, (bot-or-ány-ta-lan) mn. tt. *botránytalan-t*, tb. —ok. Botrány nélküli, miben erkölcsileg megütközni nem lehet. *Botránytalan életü pap, elüljáró, atya, tanító.* Határozóilag am. botrány nélkül.

BOTRATEKERCS, (botra-tekercs) ösz. fn. L. BOTKALÁCS.

BOTRING, l. MOTRING v. MATRING.

BOTROG, (bot-or-og) fn. tt. *botrog-ot*. Apró tengeri rákfaj, melynek ollói nincsenek, minélfogva mintegy botrogva botorkálva mászkál.

BOTROMÁSZ, (bot-or-o-mász) ösz. mn. Balaton mellékén am. Botlókony, aki gyakran elesik, illetőleg *botlik* és *mászva* fölkel, *botlómászó*.

BOTSZALAG, (bot-szalag) ösz. fn. Szalag, melyet a botnak kilikasztott felső végébe húsnak.

BOTTYÁN, helyek nevei Bihar, Komárom, Pest, Somogy, Zemplén megyékben; helyr. —*on*, —*ra*, —*ról*.

BOTYKA, falu Baranya megyében; hely. *Botyká-n*, —*ra*, —*ról*.

BOZ, elvont gyök, melyből *bozót, bozótos, bozont, bozontos, bozlán* származtak. Ezek jelentése szerint eredetileg am. *borz, bosz*, mert *bozót* = ösz-vesszővessza keveredve borzasan nőtt holmi gizgaz, sás, burján; *bozontos* = borzas; Sándor István szerint a régieknél *bos* am. bodzafa. — Mint a *boza* főnévnek gyöke am. *buz*. L. BOZA. Göcsejben használtatik *mos* helyett; *bozog* = mozog.

BOZA, (boz-a) fn. tt. *bozát*. Kölesből készített szeszes ital, a régi kunoknál, mely Oláh Miklós korában még nagy keletben volt. In campis Cumanicis praeter vina advectitia usum habent Cumani cujusdam liquoris, ex milio et aqua suo more expressi, quem *Bozam* vocant. (Nicolai Olahi Hungaria, Cap. 18.) *Földéledt mint a bozaczibere*, azaz jó kedvében csintalankodik.

Elemezve am. *bozó* azaz *buzgó*, t. i. erjedés által készült ital. A persa nyelvben Vullers így értelmezi: *boza* potus ex farina oryzae, milii, hordei, simil. paratus et in Mavaralnahr et Hindûstân pervulgatus. Meg van a török nyelvben is. Hellen neve: *παραβίας*.

BOZASÖR, (boza-sör) ösz. fn. Áztatás által kicsirázott kölesből sörféle részegítő ital. Egyszerüen: *boza*.

BOZLÁN, (boz- v. borz-ol-án) fn. tt. *bozlán-t*, tb. —*ok*. Letörött faág, melynek levelei megszáradtak, s borzasan öszvezsugorodtak. Törzse: *boz* vagy *borz*, s tulajdonkép am. *borzolán* vagy *borzovány*. V. ö. BOZ.

BOZOG, (boz-og) önh. m. *bozog-tam*, —*tál*, —*ott*, vagy *bozg-ott*. Göcsejben am. mozog.

BOZÓK m. város Honth megyében; helyr. —*on*, —*ra*, —*ról*.

BOZONT, (boz- vagy borz-on-t) fn. tt. *bozont-ot*. Hosszukás lógó, egymásba fonódott ször, milyen általán a medvék, juhászkutyák, farkasok szőre. Átv. ért. fésületlen, öszvekuszált, tekeredett hajcsomó az emberi fejen.

Gyöke *boz* = *borz*, minthogy származéka: *bozontos* = borzas.

BOZONTA, KIS—, OLÁH—, máskép: *Bozontó* és *Bozinta*, helységek Erdélyben; hely. *Bozontán*, —*ra*, —*ról*.

BOZONTOS, (boz- v. borz-on-t-os) mn. tt. *bozontos-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Hosszu, fityegő, s összekuszált szörü, baglyas, borzas, fésületlen, kóczos. *Bozontos guba, guczma*; *bozontos komondor, medve, róka, farkas*; *bozontos czigánypurdé*.

BOZONTOSAN, (boz- v. borz-on-t-os-an), ih. Bozontos állapotban.

BOZOS, falu Ung megyében; helyr. —*on*, —*ra*, —*ról*.

BOZÓT, (boz- v. borz-ót) fn. tt. *bozót-ot*. Sürü, magasra nött gaz, burján, sás, csáté stb. melynek szárai s levelei megszáradva kuszáltak, borzasak. *Bozótban lappangó farkasok. Elégetni, kiirtani a bozótot.*

Elemzését illetőleg l. BOZ gyök. Rokonnak látszik a franczia *bosquet*, olasz *boschetto*, német *Busch*, perzsa *bésah*, (sylva, arundinetum.).

BOZÓTOS, (boz- v. borz-ót-os), mn. tt. *bozótos-t* v. —*at*, tb. —*ak*. Bozóttal benőtt, gazos, burjános, kákás, sásos, nádas. *Bozótos Sárvíz, Marczal, Szala. Bozótos ugarok, pagonyok.*

BOZS, hangutánzó elvont gyök, mely valamely mozgásban levő sokaságnak tompa neszét jelenti. Vékonyhangon: *bizs*, honnan: *bozsog, bizseg*. Kemény mássalhangzóval: *pozs, pizs, pezs*.

BOZSÓD, NAGY—, KIS—, puszták Bihar megyében; helyr. —*on*, —*ra*, —*ról*.

BOZSOG, bozs-og) önh. m. *bozsog-tam*, v. *bozsgottam*, —*tál*, v. *bozsg-ottál*, htn. —*ni*. v. *bozs-gani*, Szüntelen mozogva, keveregve tompa neszt csinál. pezseg, nyüzsög. *Bozsog a vásáros nép.*

BOZSOGÁS, (bozs-og-ás) fn. tt. *bozsogás-t*, tb. —*ok*. Pezsgés, nyüzsgés, élénk mozgás.

BOZSÓK, falvak Baranya, Vas, Veszprém és Szala megyékben; helyr. —*on*, —*ra*, —*ról*.

BOZSONG, (bozs-ong) önh. m. *bozsong-tam*, —*tál*, —*ott*. Erősebb neszszel, folyvástabb, nagyobb sokaságban nyüzsög, zsibong, mozog.

BOZSONGÁS, (bozs-ong-ás) fn. tt. *bozsongás-t*, tb. —*ok*. Erősebb, élénkebb bozsogás.

BOZZA, l. BODZA.

BOZZAI, falu Vas megyében; helyr. —*ba*, —*ban*, —*ból*.

BÖ, l. BO.

BŐ, (1), hangutánzó elvont gyök, a *bög, bődül, bödít* származékokban. Rokonai: *bé, bú*, mint a *bég búg* igék gyökei.

BŐ, (2), önálló gyök mn. tt. *bővet*, tb. *bövek*; fokozva: *bővebb* v. tájdivatosan *böebb*, a Müncheni codexben: *bövöbb*, és a tt. *bövöt*. 1) A maga nemében tágas (a *szűknek* ellentéte), öblös, aminek beltartalma nagy. Ez értelemben mondatik ruhanemüekről, vagy más, szövetekből álló, rostos szerkezetü, tágulékony testekről. *Bő ruha, bő gatya, bő nadrág, bő ing, bő csizma, bő kesztyü. Bő száju zsák, erszény. Bő ruhát viselni. Bőre szabni a dolmányt.* 2) Ami a maga nemében sokat hoz, terem, illetőleg dús, gazdag, szapora tartalmú; sok, nagy. *Bő termés, bő aratás, bő szüret. Bő jövedelem, bő nyereség, bő ajándék, bő jutalom. A vásári portékának bő kelete van.* 3) ‚Kéz' szóval öszveköttetésben: Nagy mennyiségben adakozó. *Bő kezü jótévők. Vagyonából bő kézzel osztogat.* 4) Átv. ért. irásban, beszédben terjedelmes. *Bő tollú. Bő beszédü szónok.* Használtatik főnévileg *bőség* helyett is. *A gabonának, szénának bövében vagyunk. Böben büdös, ébben édes*, vagy *szükben édes*, azaz, midőn sok van valamiből, fitymáljuk, válogatunk benne, midőn pedig kevés van, megbecsüljük, kedves. A régieknél, pl. Pázmánnál, s némely tájejtéssel: *bé* vagy *bév*.

E szóban alapfogalom a belsőség, beltartalom nagysága, minélfogva a *be ben bel* szókkal rokonítható, s am. *beő*, öszvehúzva *bő*, mint *fe*-ből lett *feő fő*, *ne*-ből *neö nő*, *he*-ből *heő, hő*. Rokonok vele a török *büjü-mek* (nőni), a szanszkrit *bah* (crescit) *pi, pjái* (opimare, fecundum reddere), persa *bajá* vagy *bejá* (plenus; janua), hellen *πίων, πιαίνω*, tót *bivní*, sínai *pu* (amplum, spatiosum).

BŐ, (3), több hely neve Erdélyben, és Magyarországon (ALSÓ—, FELSŐ—, TISZA—); helyr. —*n*, —*re*, —*röl*.

BŐBESZÉDŰ, (bő-beszédü) ösz. mn. Sokat beszélő, aki terjedelmesen szokott előadni valamit. *Bőbeszédü szónok, ügyvéd.*

BŐBESZÉDÜSÉG, (bő-beszédüség) ösz. fn. Tulajdonság, minél fogva valaki sokat beszél, valamely tárgyat terjedelmesen, tövéről hegyére ád elé. *Némely szónokban legfőbb hiba a bőbeszédüség.* Általán, a tárgyhoz, dologhoz lényegesen nem tartozó szószaporítás.

BŐCS, fn. L. BÉCS.

BŐCS, l. BÖLCS.

BŐCS, BELSŐ— falu Borsodban; KÜLSŐ—, Zemplénben; helyr. *—ön, —re, —ről.*

BÖCSMÉRÉL, BÖCSÜL, (régiesen BÖCSÖL), BÖCSÜLÉS, stb. l. BÉCSMÉRÉL, BÉCSÜL, BÉCSÜLÉS, stb.

BŐCSŐ, l. BÖLCSŐ.

BÖCZ, elvont gyöke 1) *böczölész, böczörög* szóknak, s nem egyéb, mint a *bicz* változata, melyből *bicseg, biczcsen* stb. származtak; 2) *böczek* szónak, mely tuskót jelent, s ezen értelménél fogva rokona *bocs bucz* mint a *bocskó, bucskó* szók gyöke.

BÖCZEK, (böcz-ek) fn. tt. *böczek-et.* Kemenesali tájszó, am. tuskó, töke, Máskép *bölöke*..

BÖCZÖG, (böcz-ög) önh. m. *böczög-tem, —tél, —ött.* Tántorogva, szédelegve izegmozog. Rokona: *biczég.* V. ö. DÖCZÖG.

BÖCZÖGÉS, (böcz-ög-és) fn. tt. *böczögés-t*, tb. *—ek.* Tántorgás, ideoda billegve menés, Rokona: *biczégés.* V. ö. DÖCZÖGÉS.

BÖCZÖLÉSZ, (böcz-öl-ész) önh. m. *böczölész-tem, —tél, ett.* par. *—sz.* Tántorogva, ideoda biczegve megy, mint a részegek szoktak.

BÖCZÖRÖG, (böcz-ör-ög) önh. m. *böczörög-tem,* vagy *böczörgöttem, —tél,* vagy *böczörgöttél, böczörgött,* htn. *—ni.* vagy *böczörgeni.* Jelentésére nézve l. BÖCZÖLÉSZ. V. ö. BICZÉRÉG.

BÖD, elvont gyöke *bödön, bödönke* szóknak. Vastaghangon *bod,* mint *bodon* gyöke.

BŐD, (1), (bő-d) elavult mn. tt. *bőd-öt.* A maga nemében elég bő, vagy bövecske. A *d* képző az alapértelmet némileg kicsinyíti, mint a *lassud, karcsud, gyöngéd* szókban.

BŐD, (2), helységek neve Magyar- és Erdélyországban. Helyr. *Bőd-re, —ön. —ről.*

BŐD, (3), (bő-d) hangutánzó törzs a *bő* elvont gyökből. Származékai: *bődül, bődít.*

BÖD BE! Némely tájakon ludakat behajtó szólítás, nógatás. Másutt: *haj be! huj be! be be! haja luda!* Repülésre a szárnyas állatok ezen szókkal nógattatnak: *hess! hess be, hess ki!* stb.

BÖDE, (1), (böd-e) fn. tt. *bödét.* Kis gömbölyü testü, piros hátu bogárfaj. Vastag hangon: *boda, vak boda.* (Coccinella.)

BÖDE, (2), falu neve Szalában. Helyr. *Bödére, Bödén, Bödéről.*

BÖDEHÁZA, falu Szalában; helyr. *—házán, —házára, —házáról.*

BÖDES, erdélyi falu Csik székben. Helyr. *Bödes-re, —én, —ről.*

BÖDÍT, (bö-d-ít) önh. és visszah. m. *bödít-ett,* par. *—s,* htn. *—ni,* vagy *—eni.* Bőgő hangot ereszt. *Bödítenek a kopár mezőn éhező, szomjazó barmok. Elbödíti magát a szelindekek által kinsott ökör.*

BÖDÍTÉS, (bö-d-ít-és) fn. tt. *bödítés-t*, tb. *—ek.* Egyes bőgő hang eresztése. *Ökör, tehén, bika bödítése.*

BÖDÖGE, falu és puszta Győr és Veszprém megyében. Helyr. *Bödögé-re, —én, —ről.*

BÖDÖN, (böd-ön) fn. tt. *bödön-t*, tb. *—ök.* 1) Kis hordóforma faedény, különféle élelemszerek tartására való. *Sós bödön, vajas bödön, sajtos bödön, liszes bödön.* 2) Kivájt vastag faderék, mely a kiászott kútba eresztetvén annak oldalát, körületét képezi. *Kútbödön.* Vastaghangon: *bodon.* Némely tájakon átvetve: *döbön.*

BŐDÖN, falu Erdélyben Doboka megyében; helyr. *—re, —ön, —ről.*

BÖDÖNKE, (böd-ön-ke) kics. fn. tt. *bödönkét.* Kisebbféle bödön. Átvetve: *döbönke*: V. ö. BÖDÖN.

BÖDÖNY, l. BÖDÖN.

BŐDŰL, BŐDÜL (böd-ül) önh. m. *bődül-t.* Egyes *bögő* hangot ad, bögésre fakad, elfakad bögve. *Nagyot bődül a haragos bika. Elbődülnek a tehenek, midőn döglött társukat megszagolják.* Képes kifejezésben *bődülni* mondják a tenger csapkodó hullámait, a rengetegbe ütköző nagy szeleket; *elbődülnek*, vagy *megbődülnek az ostromló ágyúk torkai.*

BŐDŰLÉS, BŐDÜLÉS (böd-ül-és) fn. tt. *bődülés-t*, tb. *—ek.* Egyes bögő hangnak eresztése, bögésre fakadás.

BÖF, 1) A kutya természeti hangja, midőn nem folytonosan ugat, hanem csak egyes hangra tör ki. Származékai: *böffen, böffent.* 2) Ökrendezők hangja, mely többnyire a gyomornak nem tetsző ételektől ered. Származékai *böfög, böfögés.* Mennyiben e hang fölfújt pofák által képződik, rokonai: *pöf, pof, puf.*

BÖFÉKÉL, böf-ék-él) önh. m. *böfékél-t.* Fölfújt pofáján ereszti ki a tüdőből kinyomuló léget, vagy gyomorból föltoluló gőzt, szelet. Keményebb ajakhanggal: *pöfékél.*

BÖFFEN, (böf-ü-en, böf-v-en) önh. m. *böffen-t.* 1) Tulajdonkép a kutya böffen, midőn az indulat egyes kitörését kifakadólag hangoztatja vissza, pl. ha az éjjeli őreb valamely neszt hall, s valakit jönni gyanít, nem ugat mindjárt, hanem csak böffen. 2) Átv. ért. mondatik oly emberről, ki más beszédébe egy-két szóval belevág, közbekiált. *Bele böffenni a szónok előadásába. Nem beszél, csak néha beleböffen mások szavába.* 3) Böffen az ember, és más állatok, midőn gyomrukból valamely kelletlen étel vagy ital feltolódik. *Nagyokat böffen a fokhajmás kolbásztól.*

BÖFFENÉS, (böf-v-en-és) fn. tt. *böffenés-t*, tb. *—ek.* Olyan hangadás, mint az ugatni készülő kutyáé; vagy milyent az hallat, kinek gyomrából a kelletlen étel ital föltolúl. *Kutya böffenésére fülébredni.*

BÖFFENT, (böf-ü-en-t vagy böf-v-en-t) önh. és áth. m. *böffent-ett,* htn. *—ni,* vagy *—eni.* 1) Böfögő hangot ereszt ki a száján. 2) Átv. ért. egyes szókat nagy erővel, vagy hirtelenül kiejt, kivakkant. *Harag-*

ból, vagy véletlenül kiböffenteni valamit. Vigyázz, hogy valamikép ki ne böffentsd a titkot.

BÖFFENTÉS, (böf-v-en-t-és) fn. tt. *böffentés-t*, tb. — *ék*. Az ugató kutya hangjának egyes kitörése, egy *böf* hangadás.

BŐFIZETŐ, (bő-fizető) ösz. mn. A fizetésben bőkezű, bőven adakozó. Átv. ért. termékeny, bőven termő. *Bőfizető szántóföldek. Bőfizető köles, mák.*

BÖFÖG, (böf-ög) önh. m. *böfög-tem, —tél, —ött*. 1) Kinek gyomrából valamely kelletlen étel, ital bizonyos tompa ökrendezéssel föltolul. *Böfög a sok pálinkától, foghajmás ülttől.* 2) Átv. értelemben: félig értelmetlen hangon, s mintegy nehéz részeges nyelven ejti ki a szókat. *Nem is beszél, csak úgy böfög.* Igekötővel használva am. illendőség ellen, nem a maga helyén és idején, nem is annak módja szerént szól. *Beleböfögni más szavába. Kiböfögni a titkokat. Reáböfögni valakire.* Mondják néhutt vastag hangon is: *bufog.*

BÖFÖGÉS, (böf-ög-és) fn. tt. *böfögés-t*, tb. —*ék*. Gyomorból a kelletlen étel-italnak felnyomulása, s ebből származó tompa ökrődés.

BÖFÖGŐ, (böf-ög-ő) mn. tt. *böfögő-t*. Kinek gyomra evés után ükölödik, ökrődik, ökrendez.

BÖG, (1), önálló gyök és fn. tt. *bög-öt*. Általán am. valamely testből kinövő, kidudorodó csomó, göcs, bötyök. Ikerítve: *csögbög*. Vastaghangon: *bog*. Alapértelemben és alaphangban egyeznek vele: *bögy, buga, bogy, mogy, pog, pok* részint önálló szók, részint elvont gyökök.

BÖG, (2), mint helynév l. BÖGH.

BŐG, (bő-ög) önh. m. *bög-tem, —tél, —ött*. 1) Tulajdonkép mondjuk a szarvas marhákról, midőn sajátságos tompa mély hangon szólanak. *Bög a bika, ökör, tehén, bival. Bögnek a borjúk, tinók. Idegen ökör haza felé bög.* Km. *A tehén elveszett borja után bög.* Mint hangutánzóhoz legközelebb áll a juhok, bárányok hangját kifejező *bég*. 2) Alsóbb népies beszédben mondják emberről is, midőn hasonló tompa hangon éktelenül kiált, kivált gyermekről, ki nagy erőködéssel sír, ordít. 3) Képes kifejezéssel: *bögnek a zivataros morajú szelek, a tengernek földuzzadt hullámai, a haboktól csapkodott sziklák, az ágyuk torkai.*

Gyöke a természeti hang *bö*, melyből *ög* vagy *g* képzővel lett: *bög*, mint a *bé, bú, sú, zú* elvont gyökökből: *bég, búg, súg, zúg*. V. ö. BÉ, (2).

Rokonai: a magyar *bömböl, búg*, a latin *buccino, mugio*, hellen *βαύζω, μυκάομαι*, szanszkrit *bukk*, német *muhen*, franczia *mugir*, finn *pöylin* stb.

BÖGELLŐ, falu Pozsony megyében; helyr. —*n*, —*re*, —*ről*.

BŐGÉS, (bő-ög-és) fn. tt. *bögés-t*, tb. —*ék*. 1) Szarvasmarhának természeti hangja, szózata. *Ökörbögés, bikabögés, bivalbögés.* 2) Kelletlen erőködő, idomtalan, éktelen sírás, kiabálás. Szelek, hullámok, ágyuk erős tompa szózata.

BŐGET, (bő-ög-et) áth. és mivelt. m. *böget-tem, —tél, —ett*. Bögni kényszerít, bögésre ösztönöz, sürget. *Az elzárt borjúk bögetik anyjaikat, és viszont. Egy döglött tehén megbögeti az egész gulyát.* Képzésre olyan mint: *síkat, ríkat, brúgat, csigat.*

BŐGETÉS, (bö-ög-et-és) fn. tt. *bögetés-t*, tb. —*ék*. Bögésre kényszerítés, ösztönözés.

BÖGH, KIS—, NAGY—, puszták Pest megyében: helyr. —*ön*, —*re*, —*ről*.

BÖGLÉSZ, (bög-öl-ész) áth. m. *böglész-tem, —tél, —ett*, par. —*sz*. Balaton mellékén am. böngész, a megszedett szőlőben, gyümölcsösben elmaradt böngögeget, bingyókat keresgél. Valószinüen eredetileg *böngülész* volt.

BÖGŐ, (1), (bö-ög-ő) mn. tt. *bögő-t*, tb. —*k*. Szarvasmarha módjára kiáltó. *Bögő ökör, bögő bival.* 2) Éktelenül síró. *Bögő gyerek.* Képes kifejezésben mondatik az erősen zúgó szelek, hullámok, ágyúk felől. *Bögő szelek; bögő hullámai a zivataros tengernek. Bögő ágyúk.*

BŐGŐ, (2), (mint föntebb) fn. tt. *bögő-t* tb. —*k*. Dunántúl am. öreg hegedü, néhutt brúgó, gordon, barbora. *A részeg ember még az eget is bögönek nézi.* Km. *Kis bögő* (gordonka), *nagy bögő, bögő hegedü. Bögöstp a dudán* am. bordó. *Bögőt húzni. Bögön játszani.*

BÖGÖHEGEDŰ, (bögő-hegedű) ösz. fn. L. BÖGŐ, fn.

BÖGÖHÚR, (bögő-húr) ösz. fn. Bögöhegedüre való vastagabbféle, mélyhangu húr.

BÖGÖLY, (bög-öly) fn. tt. *bögöly-t*, vagy *böglyöt*, tb. —*ök*, vagy *böglyök*. Mezei nagyobbféle szürke légy, mely a barnok körül szállong, s azokat meleg nyári napokon éles mérges fulánkjával bökdösi, csipkedi, vérig üldözi, s gyakran fölbőszítve futásra kényszeríti. Fajai: *marhabögöly*, mely a gulyákat, szarvasmarhákat kinozza; *irámbögöly, lóbögöly, juhbögöly.*

Máskép tájejtéssel: *pöcsik*, vagyis átvetve *bökcsi*, azaz, bökdösö. A *bögöly* gyöke is tulajdonkép: *bök*, s am. *bökö, bökölö*. Képzésre olyan mint: *törköly, hömpöly, szipoly, seregély stb.* V. ö. —ALY, —ELY, —OLY, —ÖLY képző.

BÖGÖLYSZIN, (bögöly-szin) ösz. fö- és mn. Sötét szürkeszin, milyen a bögölyé. Bögölyszinü.

BÖGÖLYSZINŰ, (bögöly-szinü) ösz. mn. Olyan szinü, mint a bögöly, azaz, sötét szürke. *Bögölyszinü poeztó.*

BÖGÖS, (bög-ös) mn. tt. *bögös-t*, vagy —*et*, tb. —*ek*. Aminek böge van, csomós, bötykös. Vastaghangon: *bogos. Bögös faderék.*

BÖGÖS, (bö-ög-ő-ös) fn. tt. *bögös-t*, tb. —*ök*. Zenész, ki bögöhegedün játszik, ki a brúgót, gordont, barborát húzza. *Bögös czigány.*

BÖGÖTHE, falvak Vas megyében; helyr. *Bögöthé-n, —re, —ről.*

BÖGÖZ, (1), (bög-öz) áth. m. *bögözlem, —tél, —ött*. par. —*s*. Egy vagy több bögöt, azaz csomót köt valamin. Vastaghangon: *bogoz.*

BÖGÖZ, (2), falu Erdélyben, Udvarhely székben; helyr. *—ön, —re, —ről.*

BŐGŐZ, (bő-ög-ő-öz) önh. m. *bögös-tem, —tél, —ött*, par. *—s.* Bőgőhegedűt húz, bögön játszik, brúgóz, barboráz.

BÖGÖZÉS, (bög-öz-és) fn. tt. *bögözés-t*, tb. *—ek.* Valaminek csomóra kötése.

BŐGŐZÉS, (bő-ög-ő-öz-és) fn. tt. *bögözés-t*, tb. *—ek.* Bőgőhuzás, brúgózás, barborázás.

BÖGÖZIK, BÖGZIK (bög-öz-ik), k. m. *bögözött*, htn. *bögözni.* Csomósodik, bütykösödik, göcsössé lesz. *Bögözik a vén bodzafa, somfa, füzfa.*

BÖGRE, (bög-ör-e) fn. tt. *bögrét*, tb. *bögrék.* Kisebb alakú cserépfazék, mit néhutt csupornak, másutt pl. Dunán túl pohárnak neveznek. Némely palóczoknál megfordítva: *göbre*, vagy *gébre. Tejes bögre, tejfölös bögre, leveses bögre, vajas bögre; mázos bögre. Itczés, meszelyes bögre. Bögrében főzni, bögréből inni, bögrével mérni a cseresnyét, epret. Más bögréjében ne kanalazz* = más rétjébe ne vágd a kaszádat, más nejét, kedvesét ne bántsd.

Gyöke a dudorodásra vonatkozó *bög*, vastaghangon *bog*, honnan rokona: *bogrács.*

BÖGRÉCSKE, (bög-ör-e-ecs-ke) kics. fn. tt. *bögrécskét.* Kis bögre, csuprocska.

BÖGREKÉPŰ, (bögre-képű) ösz. mn. Kinek dudorodott, bögre gömbölyüségü ábrázata van. *Bögreképű, bukai fejű, sömök ember.*

BÖGRETOK, (bögre-tok) ösz. fn. Növénynem az öthímesek seregéből és egyanyások rendéből; csészéje egytagu, mely a magzatot befödi, s annak tokjává lesz; bokrétája nincs; magva egy. (Thesium.) Fajai: *lenlevelü—, bérczi bögretok.*

BÖGY, l. BÉGY.

BÖGYKE, (bögy-ke) tulajdonkép fn. s am. bögyöcske, de összetéve a *hegyke* szóval melléknév gyanánt használtatik, s jelent rátartóst, kényesen járót, kevélyet. *Hegyke bögyke leány* vagy *menyecske.* V. ö. BÉGYÉS.

BÖGYÖK, (bögy-ök) fn. tt. *bögyök-öt.* Dudor, dudorodott test; tömött bögyhöz hasonló valami. *Korsó bögyöke, palacsk bögyöke.* Innen a nő csöcse is *bögyöknek* mondatik, ha dudorodott, teljes. Alaphangban és fogalomban rokona: *bötyk*, vagy *bötyök*, vagy *bütyök.*

BÖGYÖKÖS, (bögy-ök-ös) mn. tt. *bögyökös-t* vagy *—et*, tb. *—ek.* 1) Kidudorodott, teljes, tömött, öblös. *Bögyökös korsó, bögyökös tintatartó.* 2) Csöcsös, nagy mellü. *Bögyökös leány, asszony.* V. ö. BÖTYKÖS, BÖTYÖKÖS.

BÖGYÖRŐ (bögy-ör-ő) fn. tt. *bögyörő-t.* Férfi szeméremtaga, leginkább kis gyermekeknél nevezik így némely tájékokon.

Elemzésére nézve l. BÉGYÉRŐ.

BÖGYÖRŐS, (bögy-ör-ő-ös) mn. tt. *bögyörös-t*, vagy *—et*, tb. *—ek.* Kinek bögyörője van.

BÖGYÖS, BÖGYÖSKÖDIK stb. l. BÉGYÉS, BÉGYÉSKÉDIK.

BÖHÖNYE, falu Somogy-, és népes puszta Heves megyében; helyr. *Böhönyé-n, —re, —ről.*

BÖJT, vagy BÉJT (böj-t, vagy béj-t) fn. tt. *böjt-öt.* 1) Általán am. koplalás, midőn valaki önszántából, vagy szükségből bizonyos idő alatt vagy kelletinél kevesebbet eszik, vagy egészen éhes állapotban marad. *Sok dőzsölés, eszemiszom után böjtöt tartani. Böjttel sanyargatni, szabolázni a testet. Hetenként három napi böjtre ítélni a rabot.* 2) Különösen hitvallási szent gyakorlat, midőn az illető hivek bizonyos fegyelmi rendeletek szerint az ételital mennyiségére, és miségére nézve szük mértéket tartanak. *Izráeliták böjtje*, Mózes törvénye szerint. *Moszleminek böjtje*, melyet Mohammed rendelt. *Keresztények böjtje*, mely napjában egyszeri jóllakást enged meg, s némely ételektől megtartóztatást parancsol. *Böjtöt fogadni. Megtartani, megszegni a böjtöt. Fogadott böjt. Köteles böjt. Száraz böjt. Jó az imádság böjttel.* Tóbiás 12. 8. *Részeg ember imádsága, beteg ember böjtje semmit sem ér.* Km. *Teli hassal könnyü a böjtöt dicsérni, vagy a böjtről papolni.* Km. *Kinek nem kell, annak böjtöt szab.* Km. *Duna pontya, Tisza kecsegéje, Ipoly csukája legjobb böjt, ha szerémi borban főtt.* 3) Azon egyházilag meghatározott napok, melyeken a hivek böjtölni kötelesek. *Ádventi, karácsonyi böjt. Minden péntek és szombat böjt. Boldogasszony böjtje. Apostolok, Mindenszentek böjtje. Negyvennapi*, vagy *hosszu*, vagy *nagy böjt. Böjt első, második, harmadik* stb. *vasárnapja. Böjt eleje, közepe, vége. Aki sok szabáló csötörtököt tart, hosszu böjtre szorúl.* Km. *Minden farsangnak van egy böjtje.* Km. *Se böjti, se téli.* Km. *A tűz is böjtön bakszik.* Km.

E szót némelyek a latin *jejunium*, mások a szláv *beda, bjeda* (nyomoruság) szóból származtatják. Rokonítják a finn *paaston*-val is, de ez a német *Fasten*, svéd *fasta*, és szláv *post puost* szók módositványa. Mi a magyar nyelvből kétféle elemzését hozzuk föl. 1) *Bü-ét*, azaz, bűvös ét, olyan ét, melynek bűvös, szent erő tulajdoníttatik, s ebből összehúzva lett volna: *böjt.* 2) Azon alapfogalomból indulván ki, hogy a *böjt* lényege éhezésben áll, az *éh* vagy *éh* gyökből származtatható, t. i. *éh* másképen *éj*, honnan: *éhomra* vagy *éjomra*, *éhomét* vagy *éjomét.* Az *éj* vagy *éj* előtéttel *béj*, vagy *béj*, igévé alakulva: *béjik* vagy *béjik*, = éhezik, éhes állapotban van, s ebből lett: *béjés*, (éhezés) és *béjet béjt* (éhom, éhállapot). A *b* előtét nyelvünkben gyakori, mint: *ámul bámul, iczeg biczeg, ülleg billeg, anya banya, állvány bálvány, ennünket bennünket, öklel böklel* stb. A régieknél gyakran előfordúl *bejt* alakban. Így Sz. István király legendájában olvassuk: „lelkét éltetvén ajojtatus imádságokkal — — — ez világi testi életét szent *bejttel.*" A hellen nyelvben is a böjtöt jelentő szókban: *νηστεία, ἀνασσία, ἀσιτία* a nem evés, éhezés alapfogalma rejlik.

Képzésére nézve egy osztályba tartozik a *sajt, rojt, bojt, lejt, rejt* szókkal.

BÖJTELES, (böjt-vel-es) mn. tt. *böjtelés-t*, tb. —*ek*. Dunán túl am. amit böjti napokon szabad enni. *Vajjal, olajjal készített böjtelés ételek.* Főnevül is használtatik. *Szereti a böjtelest.*

BŐJTELŐ, (böjt-elő) ösz. fn. 1) A hosszú, azaz negyvennapi böjt kezdete. 2) Midőn hónapot jelent, *böjtelő hava*, am. február; minthogy jobbjára a nagyböjt ekkor veszi kezdetét, télutó, másodhó. Az utána következő: *böjtmás hava.*

BÖJTELŐHAVA, l. BÖJTELŐ 2)

BÖJTI, (böjt-i) mn. tt. *böjti-t*, tb. —*ek*. Böjtre való, böjti napokon, böjti időszakban létező. *Böjti ételek. Böjti napok. Böjti áitatosság, ének, prédikáczió. Böjti szelek. Sohajt, mint a böjti szél.* Km. *Böjti* (helyesebben: büdi) *boszorkány. Borzas hajú böjti boszorkány. Úgy néz, mint a böjti boszorkány.* Km.

BÖJTKÖZ, (böjt-köz) ösz. fn. Az egész hosszuböjt alatti időszak. *Böjtközben húst nem enni.*

BÖJTMÁSHAVA, (böjt-más-hava) ösz. fn. Martius, vagy tavaszelő, vagy harmadhó. *Böjtmáshavának 21-dik napján kezdödik a tavasz, midőn a nap a kosjegybe lép. A husvét néha böjtmáshavára esik.* V. ö. BÖJTELŐ.

BÖJTMÁSHÓ, l. BÖJTMÁSHAVA.

BÖJTNAP, (böjt-nap) ösz. fn. Nap, melyen az egyház parancsából böjtölni tartoznak a hivek; böjti nap. *A magyarországi katholika egyházban minden péntek és szombat böjtnap.*

BÖJTNAPI, (böjt-napi) ösz. mn. Böjtnapot illető, ahhoz tartozó, arra vonatkozó. *Böjtnapi ebéd.*

BÖJTÖL, (böjt-öl) áth. és önh. m. *böjtöl-t*. Használtatik tárgyesettel, és a nélkül. Értelmére nézve am. böjtöt tart, bizonyos ételektől megtartóztatja magát, s csak egyszer eszik napjában jóllakásig. L. BÖJT. *Sokat vagy keveset böjtölni. Negyven napot böjtölni. Adventi szerda-, péntek- és szombat napokon böjtölni. Kiböjtölni a nagy böjtöt.* Átv. ért. *Kiböjtölni valakit*, am. addig várakozni, mig más el nem megy valahonnan.

BÖTÖLÉS, (böjt-öl-és) fn. tt. *böjtölés-t*, tb. —*ek*. Nélkülözés, ételekből megtartóztatás neme, midőn valaki böjtöl, böjtöt tart. V. ö. BÖJT. *Böjtöléssel sanyargatni a testet.*

BÖJTÖLŐ, (böjt-öl-ő) fő- és mn. tt. *böjtölő-t*, tb. —*k*. Aki böjtöt tart; bizonyos ételektől magát megtartóztató, s az evésben bizonyos mértéket tartó. *Negyven napig böjtölő hivek.*

BÖJTÖS, (böjt-ös) mn. tt. *böjtös-t*, vagy —*et*, tb. —*ek*. Böjti, böjtre való, ami zsírral nincs készítve, nem húsféle. *Böjtös eledelek.* Használtatik főnevül is, s ekkor jelent oly embert, aki különös, az egyháztól nem rendelt, csak szabad akaratból fogadott böjtöket tart. *Én böjtös vagyok, nem eszem egész héten húst.*

BÖJTSZEGÉS, (böjt-szegés) ösz. fn. Az illető egyház által rendelt böjtnek meg nem tartása.

BÖK, (1), önálló gyök és áth. m. *bök-tem*, —*tél*, —*ött*. Általán am. szúr, hegyes, csúcsos végével belenyomúl valamely testbe. *Bök a tövis, ár, tü, villa, kés*, midőn szilárd testbe hat hegyével. *A kidülő csizmatalpszegek bökik a talpat. Bök a tarló, a beretválás után sarjadzani kezdő szakál.* Különösen szarvval, vagy más hegyes taggal szúr, taszít, öklel. *Bök a szilaj tehén, bika, ökör, kos. Bök a tüskés disznó. Bök a rák ollója. Ujjával megbökni valakit.* Képesen szólva, *valakit bökni, megbökni* am. szóval, czélzással élczes mondattal érzékeny oldalát érinteni, elevenére tapintani. Összetételekben némely példák: *Tühegygyel átbökni a papirt. A villát bebökni a sültbe. Karddal felbökni valamit a földről. A rakásalma közöl egyet kibökni. Ujjal lebökni valaki fejéről a süveget. Tenyerét árral megbökni.*

Származékai: *bökcse, bökdös, böke, bökés, bökösze* stb. Egyezik vele az *öklel* ige gyöke: *ök*, melyből *b* előhanggal lett *bök*. De a *b*-nek *be* értelme is lehet: *be-ök* = be-szúr. A székelyeknél az *ö* megnyujtatik ebben: *böke*. Különben rokonok vele a fordított magyar *kép* midőn szúró fegyvert jelent, valamint a *kópja* gyöke *kóp*, továbbá a hellen *πύξ, πυκτεύω, πυγμή*, latin *pugio, pugil, pugno, pugnus* (ököl), *pungo, figo, macto*, héber *paga*, német *pochen, boxen, fechten*, szláv *pichnem* (bököm), lengyel *pika*, finn *pökin*, francsia *piquer*, stb.

BÖK, (2), újabban használt fn. tt. *bök-öt*. 1) A latin *punctum* értelmében bökés által csinált jegypont. V. ö. PETTY. 2) Finom hegye, fulánkja valamely testnek, szernek, melylyel bökni szúrni lehet. A *bök* ige és *bök* név között oly fogalmi viszony van, mint a *nyom* ige és *nyom* (vestigium) főnév között. Mindkettő azon szók osztályába tartozik, melyek nevek és igék ugyanazon alakban, mint: *les, zár, nyit, csavar, savar*, stb.

BÖKCSE, (bök-cse) fn. tt. *bökcsét*. 1) Általán minden hegyes szúró szer, czucza, fulánk, tövis, tü stb. melylyel bökni lehet, vagy szokás. 2) Nyári melegekben barmokat csipdeső, zaklató szürke mezei légy; máskép: *bögöly* vagy *pőcsik*.

BÖKDÖS, (bök-öd-ös) gyak. áth. m. *bökdös-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*s*. Szúró, hegyes eszközzel, czuczával, fulánkkal stb. szúrkál, gyakran, vagy folytonosan bök. *Tüvel likakat bökdösni a papíron. A szilaj tinók szarvaikkal bökdösik egymást. Villával bökdösni, kibökdösni a húst. A halakat szigonnyal bökdösni. Ujjal bökdösni valakit.*

Ez igében kettös gyakorlati képző van: *bök-öd, bök-öd-ös, bök-dös*, mint: *pök-öd, pök-öd-ös, pök-dös, csip-ed, csip-ed-és, csip-dés*. Hasonlóan fejlődtek ki: *kapdos, mardos, repdés* stb.

BÖKDÖSÉS, (bök-öd-ös-és) fn. tt. *bökdösés-t*, tb. —*ek*. Gyakran, vagy folytonosan üzött bökés. *Legyek bökdösése.*

BÖKDÖZ, (bök-öd-öz) gyak. áth. Érteményét illetőleg l. BÖKDÖS.

BÖKDÖZÉS, (bök-öd-öz-és) fn. L. BÖKDÖSÉS.

BÖKE, (bök-e) fn. tt. *bökét*. Általán hegyes eszköz, czuczás bot, melylyel bökni, szúrni lehet. A *bök* igenévnek módositványa.

BŐKE, (be-ök-e vagy be-ök-ő) mn. tt. *bőkét*. A székelyeknél am. horgas, görbe, kajmós, melyet t. i. bizonyos testbe, nyilásba stb. *beökni*, azaz, beszúrni lehet.

BÖKÉNY, falu Ugocsa megyében; helyragokkal: *Bökény-be, —ben, —ből.*

BŐKÉNY, l. BÖLKÉNY.

BÖKÉS, (bök-és) fn. tt. *bökés-t*, tb. *—ék*. Szúrás valamely hegyes eszközzel, különösen szarvval. *Tehénbökés, bikabökés, kosbökés*. V. ö. BÖK.

BÖKESZ, (bök-esz) fn. tt. *bökesz-t*, tb. *—ék*. Hegyes eszköz vasból, mely több mesterségi munkáknál bökésre, szúrásra használtatik. Képzésre hasonló *csipesz* szóhoz.

BÖKET, (bök-et) fn. tt. *böket-ét*, Lyukacska, vagy pontjegy, melyet bökés által csinálunk. (Punctum.)

BŐKEZŰ, (bő-kezű) ösz. mn. Átv. ért. adakozó, aki vagyonából bőven osztogat, ajándékoz másoknak. Ellentéte: *szükmarkú*.

BŐKEZŰLEG, BŐKEZÜLEG, (bő-kezűleg) ösz. ih. Bőven adakozva, sokat ajándékozva; nem szükmarkúan. *Bőkezűleg megajándékozni valakit. Más szolgálatát bőkezűleg megjutalmazni.*

BŐKEZŰSÉG, BŐKEZÜSÉG, (bő-kezűség) ösz. fn. Másokkal jótevő tulajdonság, melynél fogva valaki ingyen adományokat, ajándékokat bőven osztogat, s mások szolgálatát dúsan jutalmazza.

BÖKI, falu Sáros megyében; helyr. *Böki-be, —ben, —ből.*

BÖKKEN, (bök-ü-en vagy bök-ven) önh. m. *bökken-t*. Valamibe akadva, belemenve további haladásában fentartóztatik, hátráltatik. Elemezhető akár a *bök* igéből, mennyiben, aki valamibe bökken, mintegy beleszúródik, belenyomúl, akár a *bukik*-ból, mintha volna: *bukkan*, azaz, mentében gödörbe, mélységbe esik, s ez által czélja elérésében akadályt szenved. Képzésre olyan mint: *szökken, zökken, csökken, bukkan*. Végelemzésben mind a *bukás* mind a *bökés* bizonyos testbe nyomulást vagy tolást jelent. V. ö. —AN, (1). igeképző.

BÖKKENÉS, (bök-ven-és vagy bök-ü-en-és) fn. tt. *bökkenés-t*, tb. *—ék*. Akadályos állapotba jutás, midőn belebökkenünk vagy bukkanunk valamibe. V. ö. BÖKKEN.

BÖKKENŐ, (bök-ven-ő vagy bök-ü-en-ő) mn. és fn. tt. *bökkenő-t*. Akadékos, amibe beleütközünk vagy belebukkanunk. Mint főnév jelent a kitűzött czélnak útjában álló nagy akadályt, nehézséget, a dolog bibéjét. *Itt a bökkenő. Ez ám a bökkenő. Ugyan rá találtunk a bökkenőjére.* V. ö. BÖKKEN.

BÖKŐ, (bök-ő) mn. és fn. tt. *bökö-t*. 1) Aki vagy ami bök, szúr. 2) Eszköz, hegyes szerszám, mely bökésre használtatik. V. ö. BÖK, ige.

BÖKŐCZE, (bök-ő-cze) fn. tt. *bökőcze-t*. Általán tövis, mint bizonyos növények hegyes szúró szálkája, fulánkja. *Tüskebokor, akáczfa bökőczéje.* Máskép lásd AKICS.

BÖKÖD, (bök-öd) áth. m. *bököd-tem, —tél, —ött*. Gyakran vagy folytonosan bök, szúr. *Czuczás bottal böködni a bivalt.* Valamivel kisebb hatásu, mint a kettőztetett gyakorlati *bökdös*, azaz *bök-öd-ös*. Képzésre hasonló a *köpöd, csipéd, tapod* igékhez.

BÖKÖDÉS, (bök-öd-és) fn. tt. *böködés-t*, tb. *—ék*. Gyakori vagy folytonos bökés.

BÖKÖL, (bök-öl) áth. a szokottabb *bököd* vagy *bökdös* értelmében. Származéka: *bökölődik*. V. ö. BÖKÖD.

BÖKÖLŐ, (bök-öl-ő) fn. tt. *bökölő-t*. Újabbkori szó, az idegen *scorpio* kifejezésére, mely mérges fulánkjával bök, bököl.

BÖKÖLŐDIK, (bök-öl-ődik) k. m. *bökölöd-tem, —tél, —ött*. 1) Szarvaival öklelődik, szurkálódik. *Bökölődik a szilaj tinó, ökör.* 2) Átv. ért. valakit csipős szavakkal, élczes czélzatokkal ingerel, izgat, bántalmaz.

BÖKÖNY, faluk Szabolcs és Arad megyében; helyragokkal: *Bökönyben, —ben, —ből.*

BÖKŐS, (bök-ő-ös) mn. tt. *bökös-t* vagy *—et*, tb. *—ek*. Ami természeti hajlamánál vagy tulajdonságánál fogva bökni, szúrni, öklelni szokott. *Bökös bika. Bökös csipkebokor.* Képzésre olyan mint: *harapós, rugós, csipős, szúrós*.

BÖKSEB, (bök-seb) ösz. fn. Seb, melyet bökés, szúrás okozott.

BÖKTET, (bök-tet) áth. m. *böktet-tem, —tél, —ett*. Hegyes karót, rudat, pálczát úgy dob el, hogy leesvén mindenkor hegygyel álljon a földnek. *A pilinczkező gyermekek böktetnek.*

BÖKTETÉS, (bök-tet-és) fn. tt. *böktetés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, midőn böktetünk.

BÖKUSZÓNYOSAK, (bök-uszónyosak) ösz. tb. fn. Azon halak, melyeknek úszószárnyai bökősek, tüskések.

BÖL, elvont gyök, s ugyanaz a vastaghangu *bol* gyökkel, a *bölény, bölicze, bölő* származékokban. V. ö. BOL, elv. gyök.

—BŐL, (bé-el vagy belé-el) helyviszonyító névrag, mélyhangon: BÓL, pl. *kert-ből, ház-ból*. Kétféleképen elemezhető, a) azon *bé*-ből, mely bizonyos térfoglalat felé irányzást jelent, s oly képzésü (be-é), mint: *föl-é, köz-é, mög-é, fel-é* és a távolodást jelentő *el*-ből, *be-é-el*, összevonúva *bél*, változattal *ből*, mint *közé közül, mögé mögül, felé felül*, alhangú szóban: *alá, alól*, melyekben szintén a távozást jelentő *el* rejlik; a régieknél például Katalin legendájában gyakran előjön *bel* alakban: *nemzetbel, kinszenvedésébel*; b) a *belé* irányzóból, *belé-el, belől*, mélyhangon *balól*, mint e régies ragozásokban: *tömnöczebelől*, e helyett: *tömnöczéből; országbalól*, e helyett: *országból*. Mind a régi, mind az élő nyelvszokás könnyebb kiejtéssel így is használja: *bül, bul, kertbül, házbul*, vagy *kertből, házbol*.

Eredeti tulajdon értelemben jelent távozást, kiindulást, kieredést bizonyos térfoglalatból: *házból, templomból, színházból jön; idegen városból, országból*

érkezett vendégek. Szélesb értelemben járul oly nevekhez, melyek burkot, takarót jelentenek, midőn kibonyolodást, kifejlődést, kitakaródzást jelentő igékkel állanak viszonyban. *Majd kiugrik a böréből. A diót kifejti héjából. Virág fakad a bimbóból. Kibújik a szeg a zsákból. A nyúl kiugrik a bokorból.*

Tömeget, gyütestet vagy anyagot jelentő nevek után, melyekből valami ered, támad, készül. *Borból égetett szesz. Buzából sütött kenyér. Fából épített ház. Nem minden botból válik beretva. Szíjból, vesszőből font korbács. Kóczból, kenderből sodrott madzag.*

Sokasági, gyülekezeti, testületi nevek után távozást, kieredést jelentő viszonyigékkel. *Tanácsból, gyülésből, lakodalomból jö. Vásárból haza megy. A gulyából két tinót, a ménesből négy csikót elhajtott.*

Oly tömegnév után, melyből egy rész kivétetik. *Kenyérből, szalonnából, sajtból metszeni. Száz forintból tizet elvenni. Borból tölteni.* „És a pogányokból (= pogányok közől) öle meg ezert és negyvent." (Sz. Krisztina élete).

Átv. ért. általán származást eredetet, kifolyást, következést, szóval az illető tárgynak mintegy belsejéből, lényegéből kiindulást jelentő igékkel viszonyuló nevek után, nevezetesen:

a) Kedélyi, erkölcsi, szellemi állapotból, mint okból kiindulva. *Haragból, boszuból fölkiáltani. Bánatból, keserüségből sírva fakadni. Rokonszenvből pártolni, ellenszenvből üldözni valakit. Felebaráti szeretetből jót tenni. Szenvedélyből, hajlamból vonzódni valakihez. Füsvénységből böjtölni. Becsületből szolgálni.*

b) Az illető érzelmek és kedélyi állapotok székhelyéből kiindulva. *Szívből, lélekből szeretni, gyülölni. Gyomrából utálja. Józan észből eredt eszmék, tervek. Ez nem az ő fejéből sült ki.*

c) Egyik állapotból másikba átmenve, másra változva. *Diákból lett katona, barátból ellenség. Ebből nem lesz szalonna. Egyik nyavalyából másikba esni. Kötődésből támadt verekedés.*

A személyragokat nem *böl*, hanem *belöl* alakban veszi föl: *belölem, belöled, belöle*, stb. épen úgy, mint: *felölem, fölölem, alólam, kivülem.* V. ö. BE, BEN.

BÖLCS, (böl-cs) mn. és fn. tt. *bölcs-et.* 1) Másoknál többet tudó, tanult, oly dolgokban jártas, melyeket nem mindenki tud, ért. Különösen oly ember, ki a gyakorlati életben eszélyes, ildomos, mennyiben a czélhoz vezető czélirányos eszközöket ismeri, s azokat cselekvéseiben alkalmazza. *A bölcs ember mindenütt otthon van.* Km. *Tudatlanok közt könnyü bölcs nevet szerezni.* (Inter vaccas bos est abbas). Km. *Ki bölcset küld, kevés szóval küldi.* (Mitte sapientem, et nihil ei dixeris). Km. *Oly bölcs, mint az én macskám.* Km. *Bölcset beszédéről.* Km. *Bölcs embernek nehéz tudatlanok közt szólani.* Km. *Bölcset is megvakít a szerelem.* Km. *Nincs oly bölcs ember, kit a bor meg nem bolondít.* Km.

„A bölcs mindent összevesz,
Ami volt, van, s ami lesz."
Kisfaludy S.

2) Nemesebb erkölcsi értelemben oly tudós és erényes férfiu, ki korának vezérfáklyája, s szoros értelemben philosoph. *Görögország bölcsei.* 3) Mondatik dologról is, mely a maga nemében a dolog lényegének megfelelő s czélirányos, inkább elvont, elméleti, mint gyakorlati értelemben véve. *Bölcs gondolat. Bölcs mondat. Bölcs észrevétel. Bölcs tanács.* Ezen jelentése után, amennyiben ez főnévül is vétethetik, alakult újabb időben a *bölcsész* szó, mely am. bölcs dolgokkal foglalkodó. 4) *Igen bölcs* vétetik gúnyos értelemben is: szőrszálhasogató, versengő, ellenmondó. *Ő mindenben igen bölcs ember.*

Régen így is irták: *belcs*, mint a gyöngyösi codexben olvassuk: „A benne való *belcs* olaszokra." Honnan némelyek elemzése szerint annyit tenne, mint a dolgok *belsejével* foglalkodó, a dolgok *belsejébe* ható, belátó. De származtatható a *bü* gyöktől is: *bü-öl-cs, büvölcs*, mint rejtélyes, büvös dolgokhoz értő, s ez értelemben használtatik a bibliai fordításokban, hol a *magus bölcs*-nek neveztetik. *Napkeleti bölcsek.* A törökben is *bil*-mek Meninski szerént, am. *scire* és *divinare.* Hasonló jelentésü a szláv *wolchu* (magus). Egyébiránt, mennyiben tudósságra vonatkozik, rokon vele a finn *welho*, és a török *billit* (tudó, értő), *bilmek* igétől, és *b* előtét nélkül a magyar *ildom, ildomos.* A török *bil*-mek is az arab *'ilm* (scire, scientia) szóval összeköttetésben látszik lenni, honnan *'alem, 'alím, 'ullam* az arabban, am. sapiens, doctus, eruditus. Népies kiejtéssel, és a régi iratokban *l* nélkül *böcs*, pl. Sz. Katalin verses legendájában: „Leány, téged böcsnek véllek." Ez alakjánál fogva hasonlítható hozzá a szanszkrit *bhud* (tud), innen *budhasz* (tudós, bölcs).

Képzőjét illetőleg ezen és hasonló szók osztályába tartozik *göres, szemölcs, gyümölcs, tekercs, vakarcs, habarcs.*

BÖLCSEL, (bölcs-el) elvont törzsöke *bölcselet, bölcselő, bölcselkedik* szóknak és származékaiknak.

BÖLCSELET, (bölcs-el-et) fn. tt. *bölcselet-et.* 1) Bölcselkedési elv vagy állítmány, vagy vélemény. 2) Bölcselkedés elvont értelemben. *Mély, alapos bölcselet.*

BÖLCSELETI, (bölcs-el-et-i) mn. tt. *bölcseleti-t*, tb. *—ek.* Bölcseletre vonatkozó, ahhoz tartozó. *Bölcseleti tudományok.*

BÖLCSELETTAN, (bölcselet-tan) ösz. fn. Tan, melynek tárgyát bölcselkedési elvek és állítmányok teszik.

BÖLCSELKÉDÉS, (bölcs-el-kéd-és) fn. tt. *bölcselkedés-t*, tb. *—ek.* Általán alapos okoskodás, és erre épített cselekvésmód. Különösen az ismereteknek bizonyos rendszerbe hozása, tudományos elvekre alapított elrendezése. V. ö. BÖLCSELKÉDIK.

BÖLCSELKÉDIK, (bölcs-el-kéd-ik) k. m. *bölcselkéd-tem, —tél, —ett.* 1) Elveket állít, s azok szerént rendezi ösméreteit, melyeket az ész és tapasztalat vezérfonala után indulva összegyüjtött, vagyis a szoros értelemben vett bölcsészetet gyakorolja. V. ö.

BÖLCSÉSZET. 2) Gúnyos értelemben, álokoskodásokkal, szőrszálhasogatásokkal bibelődik, holmi elméleti hamis fogásokkal a valót más szinbe öltözteti, elferdíti.

BÖLCSELŐ, (bölcs-el-ő) fn. tt. *bölcselő-t.* Bölcselkedéssel, bölcseletekkel foglalkodó; bölcsész.

BÖLCSELŐI, (bölcs-el-ő-i) mn. tt. *bölcselői-t*, tb. —*ek*. Bölcselőt illető, bölcselőhöz illő. *Bölcselői arcz, kifejezés, modor.*

BÖLCSEN, (bölcs-en) ih. 1) Alapos elvekből kiindulva, józan ésszel, okosan. *Bölcsen gondolkodni, ítélni. Bölcsen vitatkozni. Bölcsen tanácsolni.* 2) Czélirányosan, kellő eszközöket kellő módon használva. *Bölcsen elintézni, elrendezni dolgait, ügyeit. Amit a körülmények kimondani tiltanak, arról bölcsen hallgatni. Ezt bölcsen cselekedted.* 3) Népies kifejezések: *Mi ezt bölcsen tudjuk, bölcsen általláttuk*, azaz, jól tudjuk, általláttuk.

BÖLCSESÉG, (bölcs-e-ség) fn. tt. *bölcseség-et.* 1) Tulajdonság, melynél fogva valaki alaposan szól, ítél, és czélszerüleg cselekszik. *Minden szava bölcseség. A bölcseség legjobb uti költség.* Km. 2) Szoros értelemben véve, tudomány, mely a dolgok okait, czéljait, viszonyait, tulajdonságait kipuhatolja, s életre alkalmazza. *Elméleti bölcseség, életbölcseség, világi bölcseség; isteni, mennyei bölcseség.* L. BÖLCSÉSZET.

BÖLCSESÉGFOG, (bölcseség-fog) ösz. fn. Azon zápfog, mely legutoljára nő ki. A férfi később, néha 28 éves korában, a nember korábban, néha első terhessége alkalmával kapja meg.

BOLCSESÉGHALLGATÓ, (bölcseség-hallgató) ösz. fn. Ifju, ki a bölcseségi tudományok tanulása végett iskolába jár.

BÖLCSESÉGOKTATÓ, (bölcseség-oktató) ösz. fn. Tudós, tanár, ki másokat bölcseségre oktat. Nem helyeselhető összetétel, mert *oktat* a tárgyesetben csak személyre viszonyúl: *oktatni valakit valamire*, de soha sem mondjuk: *valamit oktatni*, tehát *bölcseségoktató* nyelvtanilag elemezve annyit tenne mint: bölcseséget oktató, ki a bölcseséget oktatja; ezek pedig a magyarban hibás kifejezések. Jobban: *bölcseségtanító.* V. ö. OKTAT.

BÖLCSESÉGSZABÁLY, (bölcseség-szabály) ösz. fn. Életgyakorlati, vagy erkölcsi szabály, melyet ildomosan, eszélyesen, józan ész szerint követnünk kell, hogy tetteink czélt érjenek.

BÖLCSESÉGTAN, (bölcseség-tan) ösz. fn. A bölcseség (philosophia) körébe tartozó ismeretek rendszeres előadása; bölcsészettan.

BÖLCSESÉGTANÍTÓ, (bölcseség-tanító) ösz. fn. Ki másokat az elméleti és gyakorlati bölcseség tudományára oktat.

BÖLCSÉSZ, (bölcs-ész) fn. tt. *bölcsész-t*, tb. —*ek*. Szoros értelemben am. a hellen-latin *philosophus.* Új alkotásu szó, melyben e szó, *bölcs*, főnév gyanánt vétetik, s am. *bölcs dolog*, miszerint *bölcsész* = bölcsdolgokkal foglalkodó. Ebből származott: *bölcsészet.* L. ez.

BÖLCSÉSZET, (bölcs-ész-et) fn. tt. *bölcsészet-et.* Az idegen s minden mivelt népeknél ismeretes *philosophia* kifejezésére újabb korban alkotott és elfogadott magyar műszó. A bölcsészet *tárgyra* nézve: szellemi erőink, törvényeink, és czéljaink, szóval, szellemi életünk tana; *kútfőre* nézve: az embert, világot, és Istent tárgyazó eszmék tana: *czélra* nézve: azon tudomány, mely az igaznak, szépnek, és jónak eszméit czélszerüleg fejtegeti. *Elméleti bölcsészet*, mely közvetlenül az emberi tudást, *gyakorlati bölcsészet*, mely a cselekvést tárgyazza. Tiszta elméletiek: a *gondolkodástan*, és *öemerettan*, tiszta gyakorlatiak: a *természetjog*, és *erkölcstan.* Részint elméleti, részint gyakorlati: a *széptan.*

BÖLCSÉSZETI, (bölcs-ész-et-i) mn. tt. *bölcsészeti-t*, tb. —*ek*. Bölcsészetre vonatkozó, bölcsészetbe való, bölcsészetet illető, bölcsészeti elvek szerént rendezett. *Bölcsészeti értekezések, viták. Bölcsészeti pályakérdések, pályamunkák. Bölcsészeti rendszer.*

BÖLCSÉSZETILEG, (bölcs-ész-et-i-leg) ih. Bölcsészeti úton, bölcsészeti elvek szerént. *Bölcsészetileg felfödözött igazságok, rendszeresített ismeretek.*

BÖLCSI, puszta Bihar megyében; helyragokkal: *Bölcsi-be, —ben, —ből.*

BÖLCSKE, (1), (bölcs-ke) mn. tt. *bölcskét.* Bölcseséget fitogató, szőrszálhasogatásokkal bibelődő.

BÖLCSKE, (2), falu Tolnában, helyragokkal: *Bölcské-re, —n, —ről.*

BÖLCSŐ, (böl-cső, azaz, bill-cső) fn. tt. *bölcső-t.* Személyragozva: *bölcsöm, bölcsöd, bölcsője*, vagy *bölcseje.* Köznépiesen ejtve: *böcső.* Ágyacska, csecsemő gyermekek számára, mely vagy ívded talpu lábakon ringatható, vagy lógó állapotban lóbálható. *Bölcsőbe fektetni a kisdedet. Bölcsőt ringatni. Bölcső mellett virrasztani. Ezt sem fa bölcsőben ringattak*, am. nagy uri származásu. Km.

„Még akkor nekem igértek,
Mikor bölcsőben rengettek." Népdal.

Átv. ért. jelenti valaminek zsenge állapotát, első eredetét, keletkezési helyét. *Emberi nem bölcsője, Ázsia. Tudományok és művészetek bölcseje, Hellasz.* Jelenti az emberi élet kezdetét is, melynek végét a sír teszi. *Bölcsőből sírba lépni* = születés után legott vagy hamar meghalni. *Bölcsejétől sírjáig sok viszontagság éri az embert.* Különösen am. születéshely, szülőföld.

„Hazádnak rendületlenül
Légy híve oh magyar,
Bölcsőd az, majdan sírod is,
Mely ápol s eltakar." Vörösmarty.

Gyöke *böl* nem egyéb, mint a mozgásra vonatkozó *bill*, miszerint am. *billső, billcső, billegő*, s változata *bellőke*, azaz két rúdra vagy faágra akasztott lepedő, melyben a kisdedet hintálják. Rokon vele a franczia *berceau* (berszó) mely a *bercer* (ringat) törzsből eredt. Hasonló a török *beşik* is. Képzésre olyan mint: *emelső, lépcső, szökcső, hágcső.* V. ö. CSÓ CSŐ képző.

BÖLCSŐDAL, (bölcső-dal) ösz. fn. Dajkák dala, melyet a bölcső mellett szoktak énekelni, hogy a benne fekvő kisdedet elaltassák, altatódal, pl. *Csucsulj csucsulj! Beli, beli! Csicsi, beli!* Ilyen a karácsoni szent énekben:

„Alugyál galambom,
Nyugodjál virágom.“

BÖLCSŐDE, (böl-cső-de) fn. tt. *bölcsödét*. Gondviselő intézet, melyben az árva és szegény csecsemőket köz fölügyelés alatt tartják és ápolják.

BÖLCSŐDESZKA, (bölcső-deszka) ösz. fn. Bölcsőfenékül szolgáló deszka.

BÖLCSŐÉNEK, (bölcső-ének) ösz. fn. L. BÖLCSŐDAL.

BÖLCSŐLÁB, (bölcső-láb) ösz. fn. Sajátságos, ivded talapzatú állvány, mely a csecsemő ágyául szolgáló készületet tartja.

BÖLCSŐMADZAG, (bölcső-madzag) ösz. fn. Madzag, szalag, vagy vékonyabb kötél, melynél fogva a bölcsőt ringatják, vagy lógázzák.

BÖLCSŐRINGATÓ, (bölcső-ringató) ösz. mn. és fn. Aki a kisded bölcsőjét ringatja, rengeti. *Bölcsőringató dajka, kis leány. Szegény agg néni már csak bölcsőringatónak való.*

BÖLCSŐRUHA, (bölcső-ruha) ösz. fn. Vászondarab, vagy más szövet melyet a bölcsőbe fektetett kisded alá tesznek. V. ö. PELENKA.

BÖLÉNY, (böl-ény) fn. tt. *bölény-t*, tb. *—ék*. Vad bika, ökör, sötétes szőrrel, s gubanczos nyakkal, mely eredeti vadságában szabadon él. Amerika vadonaiban még nagy számmal találtatik.

Változattal: *bélény*. Gyöke *böl* vagy *bél* az ideoda járásra vonatkozó *bol* gyökkel azonos, miszerint *bölény* am. *bolygó, bolyongó*. V. ö. BOL, gyök.

BÖLGYÉN, ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Nyitra megyében; helyr. *Bölgyén-be, —ben, —ből*.

BÖLICZE, fn. tt. *böliczét*. Erdélyben am. fehér juh. Alkalmasint vagy török vagy szláv eredetű szó, mert törökül *bejaz* am. fejér, szlávúl pedig *bilicza* = fehérke, fehéres.

BŐLING, BÖLING, (böl-ing) fn. tt. *böling-ét*. Székelyeknél am. belénd, beléndek. L. BÉLÉND.

BÖLKÉNY, falu Erdélyben, Kolos megyében; MAGYAR—, OLÁH—, Torda megyében; helyragokkal: *Bölkény-be, —ben, —ből*.

BÖLLÉR, (l. BELLÉR) fn. tt. *böllér-t*, tb. *—ék*. Disznóölő, disznóhússal kereskedő, hentes. Néhol átalán: kereskedő. Másképen: bellér; úgy látszik (cse-re-)*berél*-ből eredett.

BÖLLÖNKÖDIK, (böll-ön-köd-ik) k. m. *böllönköd-tem, —tél, —ött*. Somogyi és baranyai tájnyelven am. ellenkedik, ingerkedik, perlekedik. A közös divatú *ellenkedik* szóból *b* előtéttel módosított kiejtés. Ilyen a játszó gyermekek kiolvasó versében: *ellen, bellen*.

BÖLŐ, (böl-ő) fn. tt. *bölö-t*. Tőke, tuskó. Gyöke *böl* vastaghangon: *bol*, lágyítva *boly* am. *goly, golyó*, vagyis *bölő* = golyóhoz hasonló gömbölyü tönk, fadarab. V. ö. BÖLÖNCS.

BÖLŐKE, (böl-ő-ke) kics. fn. tt. *bölökét*. Kis bölő, tőkécske, tuskócska. Hasonló hozzá a német *Blöckchen*. V. ö. BÁLIKÓ, BALLA.

BÖLÖM vagy BÖLÖMB, hangutánzó törzsökök *bölömbika* és *bölömböl* szókban.

BÖLÖMBIKA, (bölöm-bika) ösz. fn. Gémfaj, mely fejét a vízbe dugván bika módra bömböl. Máskép: *dobosgém*.

BÖLÖMBÖL, (böl-ömb-öl) önh. m. *bölömböl-t*. Tompa, vastag, mély hangon szól, mint az ökör, bika. Képzése olyan mint e hangutánzóké: *dörömböl, zörömböl, dorombol, csörömpöl, kolompol*.

BÖLÖN, falu Erdélyben a miklósvári székely székben; helyr. *Bölön-be, —ben, —ből*.

BÖLÖNCS, (böl-öncs) fn. tt. *bölöncs-öt*. Csömbölyék, labdacs alakú gömböcske. Székely szó.

BÖLZSE, több helységek neve (KÁNYA—, BÁBOLNA—, SÁNDOR—, SZIGETH—) Abaújban; helyr. *Bölzsé-n, —re, —ről*.

BŐLY, BÖÖJ, falu Erdélyben Torda megyében; helyr. *Böly-ön, —re, —ről*.

BÖM, 1) elvont hangutánzó gyök, vastaghangon: *bom*, mely különösen a bikának tompa dörmögését utánozza. Származékai: *bömb, bömböl, bömbölés, bömmög*. 2) Jelent a maga neméhen valami gömbölyüt, dudorodottat a *bömbö, bömhécz, böndö* (bömdő) *böng, bönge* stb. származékokban. Rokonai: *bom, bim*, mint a *bombék* és *bimbó* gyökei, továbbá: *pom, pim, pompos, pimpó*.

BÖMB, (böm-b) elvont törzsök, melyből *bömbő*, és *bömböl* származtak. Oly képzésü mint: *dömb* (icz), *gömb* (öcz), *domb, gomb, csomb, csömb, csimb, romb*, és az újabb alkotásu: *tömb*.

BÖMBŐ, l. GÖMBÖCZ.

BÖMBÖL, (böm-b-öl) önh. m. *bömböl-t*. Bömböl a bika, midőn haragjában, vagy nemi gerjedelmében fel-alá járkálva tompa hangon folytonosan dömmög. Átv. ért. költői nyelven, *bömböl a szélvésztől felzaklatott tenger*, vagy *rengeteg erdő*, vagy *elsütögetett ágyutelep. Mint mikor a tölgyes, bükkös Bakony erdeje bömböl*. Augsb. Ütközet. Képzésre hasonló a *dörömböl, zörömböl, csörömpöl* szintén hangutánzó igékhez. V. ö. BÖG.

BÖMBÖLÉS, (böm-b-öl-és) fn. tt. *bömbölés-t*, tb. *—ék*. Bikamormogás; haragos vagy gerjedelmes bika szózata. V. ö. BÖMBÖL.

BÖMHÉCZ, (böm-he-ecz) fn. tt. *bömhécz-et*. Vas vármegyei tájszó, am. feneketlen nagy gyomor, nagy bél, nagy has, poczok. Rokona: *vemh*.

BÖMM, hangutánzó gyök. Származéka: *bömmög*.

BÖMMÖG, (bömm-ög) önh. m. *bömmög-tem, —tél, —ött*. Tompa mély hangon morog, midőn valaki zárt ajakkal mintegy magába fojtva szózatát, ennek egyedül hangját bocsátja által az orrlikakon. Máskép: *dömmög*, vagy *dörmög*, vagy *dünnyög*.

BÖMMÖGÉS, (bömm-ög-és) fn. tt. *bömmögés-t*, tb. —*ék*. Dömmögés, dörmögés. V. ö. BÖMMÖG.

BÖN, elvont gyök, eredetileg *böm*, mennyiben az *m* bizonyos hangok előtt könnyebb kiejtés végett *n*-re változik, mint: *böng* (ige) = *bömg*, *böndő* = *bömdő*.

BÖNCSÖLÉK, (bömcs-öl-ék) fn. tt. *böncsölék-ét*. A ruha aljához, vagy állatok szőréhez tapadt, s csomósan megszáradt sár, ganéj. E szónak törzse tulajdonkép: *csömb*, tehát eredeti alakban: *csömbölék*, vastaghangon: *csombolék*.

BÖNCSÖLÉKÉS, (bömcs-öl-ék-és) mn. tt. *böncsölékés-t*, tb. —*ek*. L. CSÖMBÖLÉKÉS.

BÖNDÉSZ, (böm-de-ész) mn. és fn. tt. *böndész-t*, tb. —*ék*. Göcsejben am. buta, bámész, félostoba. Gyöke *böm* a mélyhangon ejtett *bám* változata.

BÖNDŐ, (böm-d-ő) fn. tt. *böndő-t*. L. BÉNDŐ.

BÖNDÖLY, (böm-d-öly) fn. tt. *böndöly-t*, tb. — *ök*. Több bogyószemből álló fürtöcske, tulajdonkép: *böngöly*, a *böng* törzsöktől. V. ö. BINGYÓ, BOGYÓ, BÉNG.

BŐNEDVŰ, (bő-nedvű) ösz. mn. Ami aránylag sok nedvet, levet, nyirkos részeket foglal magában. *Bönedvű gyümölcs*.

BŐNEDVŰSÉG, BŐNEDVÜSÉG, (bő-nedvűség) ösz. fn. Nedvekkel bővelkedő állapot. *A bönedvüség könnyen rohadásra ad alkalmat*.

BÖNG, (1), (böm-g) fn. tt. *böng-öt*. L. BÉNG. Származékai: *bönge*, *böngész*.

BÖNG, (2), (böm-g) önh. m. *böng-tem*, —*tél*, —*ött*, htn. —*ni* vagy —*eni*. Mondjuk némely rovarokról, vagy bogarakról, midőn sajátságos tompa *bömféle* hangjokat hallatják. *Böngenek a méhek, darázsok, cserebogarak, némely legyek*, stb. Máskép: *döng*, alhangon: *bong*, *dong*.

BÖNGE, (böm-ge) fn. tt. *böngét*. Szedés után elmaradozott kisebb szőlőfürt, kukoriczacső, vagy aratás után elhullott kalászka.

BÖNGÉS, (böm-g-és vagy böm-ög-és) fn. tt. *böngés-t*, tb. —*ék*. Némely rovarok vagy bogarak tompa szólása. Máskép: *döngés*, vastaghangon: *bongás*, *dongás*.

BÖNGÉSZ, (1), (böm-ge-ész) önh. és áth. *böngész-tem*, —*tél*, —*ett*. Aratás, vagy szedés után az elmaradozott fejeket, csöveket, fürtöket, kalászokat öszveszedi. Átv. értelemben: *a tudományok mezején a tudósok munkáiban böngészni*, am. az ismeretek nagy halmazából némelyeket kiszedegetni, kiválogatni.

BÖNGÉSZ, (2), (mint föntebb) fn. tt. *böngész-t*, tb. —*ék*. Aki aratás, szedés, vagy szüret után maradt böngéket, azaz, szőlőfürtöket, szemeket, kukoriczacsöveket, kalászokat öszveszedi. Azon szók osztályába való, melyek ugyanazon alakban nevek és igék, mint: *halász*, *vadász* stb.

BÖNGÉSZET, (böm-ge-ész-et) fn. tt. *böngészet-ét*. Böngék összegyüjtése. V. ö. BÖNGE.

BÖNGET, (böm-ög-et) önh. m. *böngét-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *böngess*. Folytonosan vagy gyakran bög, mint ökör, bika, stb. Képzésre olyan mint: *kurjong-* vagy *kurjog*-ból *kurjongat*, *kurjogat*, *ujjong*-ból *ujjongat*.

BÖNGETÉS, (böm-ög-et-és) fn. tt. *böngetés-t*, tb. —*ék*. Folytonos vagy gyakori bögés.

BÖNGYÖLE, (böm-gy-öl-e) fn. tt. *böngyölét*. Szeged tájékán így nevezik a gyékénykákának megszáradt csomóalakú, lisztféle anyagú tövét, melyből szükség idején kenyeret lehet sütni, honnan: *böngyölepogácsa*. Gyöke a csomódadot, gömbölyüt jelentő *böm*, vastaghangon: *bom*.

BÖNÖG, BÖNÖGÉS, l. BÖNG, BÖNGÉS.

BŐNY, falu Győr megyében; helyr. *Bőny-ön*, —*re*, —*ről*.

BŐNYE, (bőr-nye?) fn. tt. *bőnyét*. Boncztani értelemben, széles, vékony mócsing, mely alakjára nézve börlőz hasonló.

BŐNYÉS, (bör-nye-es) mn. tt. *bőnyés-t* vagy —*et*, tb. —*ek*. Széles, vékony, bőrnemü mócsinggal benőtt. *Bönyés tenyér*.

BŐNYESISAK, (bőnye-sisak) ösz. fn. Boncztanban am. mócsingnemü szövet, mely a koponya felső boltozatának nagyobb részét befödi.

BÖŐ, helynév, régiesen írva, l. BÖ.

BÖŐD, l. BÖD.

BÖŐLY, l. BÖLY.

BÖŐS, l. BÖS.

BÖR, elvont gyöke *börböncze*, *börhe*, *börtön*, *börü* szóknak. Ugyanaz a vastaghangu s takarót, borítót jelentő *bor* gyökkel.

BŐR, önálló gyök és fn. tt. *bőr-t*, tb. —*ök*. 1) Különféle rostokból álló szövet, mely az állati testet burokképen közvetlenül befödi, s azt a külső sérelmek ellen oltalmazza. *Fejbőr, nyakbőr, arczbőr, hátbőr. Megsérteni, fölkarczolni, lehúsni, lenyúzni a bőrt. Fehér, barna, sárgás, fekete, vékony, vastag bőr. Szőrös, sima, lúdbőr. Finom, érzékeny, kényes bőr. Durva, érzéktelen, bocskor bőr. Csak a csontja, bőre*, azaz, igen sovány. 2) Ugyanazon rostos szövet, vagy burok lenyúzott nyers állapotban. *Padláson lógó birkabőrök. Bőröket vásárló kalmár*. 3) Timárok, szücsök által kikészítve. *Ökörbőrből való csizmatalp. Tehénbőrből, borjubőrből, kecskebőrből varrott csizma. Lóbőrből való saru. Bagariabőr, szattyánbőr. Bőrbe kötött könyvek. Bőrrel behúzott ládák*. 4) Növények derekát és szárát s gyümölcsök húsát takaró hártyanemü burok, héj. *Lehúzni lehántani a szilva, baracz bőrét. Vastag bőrü alma*. 5) Átv. ért. jelenti az emberi élet és állapot érzékeny oldalát. *Félteni a bőrét. Bőrében jár a dolog*. Km. *Nem szeretnék a bőrében lenni*. Km. *Ezt bőröddel fizeted meg. Bőrére megy. Bőrében áll. Örömében majd kiugrik a bőréből*. Km. *Rosz bőrben van*, am. beteges. *Szőröstül bőröstül* am. mindenestül, egészen. Ide tartozó közmondások: *Egy rókának nem lehet két bőrét lehúzni*, = nem lehet valakit kétszeresen adóztatni, büntetni. *A bőrét is lehúszák*, azaz, egészen kizsarolják, kifosztják. *Ha nincs szőre, vagyon bőre. Erőtlen, mint a bőréből kivetkezett kigyó. Kiki a maga*

börét viszi a vásárra. Előre meginni a medvebőr árát. Meg nem fér a börében, am. nyughatatlan, kicsapongó. *Bocskorbőr az orczája*, am. szemtelen, orczátlan. *Kicserzett börű. Könnyű más böréből hársat hasítani. Kis börben is ember lappang.*

Más főnévvel elül tétetvén öszve, számos esetekben annyit tesz, mint: bőrből való, bőrből csinált. *Börtarisznya, börszűk, börtáska, börnadrág, börpaizs.* Másnemű öszvetételek: *börféreg, börgyár, börgomba, böralma, börgőzölgés* stb. Származékai: *börke, börödzik, börönd, börös, börtelen* stb.

Eredeti jelentése ugyanaz, mely a *bor* elvont gyöké a *borít, borogat* származékokban, mennyiben a *bőr* nem egyéb, mint az állati, illetőleg növényi test *burka, borítója*. Rokon vele a hellen *βύρσα*, továbbá valamint a magyar *bul, bula* takarásra vonatkozik, s am. *bura*, hasonlóan ide sorozhatók a latin *pellis, velum, velo, vellus, pilus*, hellen φελλός, német *Fell, Balg* stb. Bőr persául *par*, törökül *deri*.

BŐRALÁÖMLÉS, (bőr-alá-ömlés) ösz. fn. Az edényéből kiszivárgó vérnek vagy más nedvnek a bőr alá tolulása.

BŐRALATTI, (bőr-alatti) ösz. mn. Ami közvetlenül a bőr alatt van. *Bőralatti nyálka, nedvek.*

BŐRALMA, (bőr-alma) ösz. fn. Ízletes télialmafaj, melynek bőrhöz hasonló keménységü barnás héja van.

BŐRÁRU, (bőr-áru) ösz. fn. Vásári vagy eladási czikkelyek, melyek kikészített bőrökből állanak.

BŐRÁRUS, (bőr-árus) ösz. fn. Aki bőrneműárukkal kereskedik.

BŐRATKA, (bőr-atka) ösz. fn. Bőr alatt tenyésző apró féreg. V. ö. ATKA.

BŐRÁTÜLTETÉS, (bőr-át-ültetés) ösz. fn. Sebészi műtét, midőn a test egyik részének bőrét fölhasítják, s azt egy más rész hiányának kipótlására áthelyezik.

BŐRÁTVÁLTOZÁS, (bőr-át-változás) ösz. fn. Midőn a bőr elébbi színe, alakja, vastagsága másra változik által; vedlés, pl. a kígyóknál.

BÖRBECS, l. BERBECS.

BÖRBETEGSÉG, (bőr betegség) ösz. fn. Mindenféle kóros állapot, mely a bőrön mutatkozik, vagy mely a bőrnek rendes működését, pl. kipárolgását akadályozza. *A sömör, kosz, börhámlás mindannyi börbetegségek.*

BÖRBITÉL, (l. BERBITE) önh. és áth. m. *börbitél-t.* Mormogva, szájbezárva, értelmetlenül mondogat, vagy beszél valamit. *Börbitélnek az imádkozó izraeliták. A gyermek börbitélve tanulja leczkéjét.*

BÖRBÖNCZE, (l. BERBENCZE) fn. tt. *börböncz-ét.* Millye, különösen dohány, burnót, tartására szolgáló edényke. *Kis pipám, dohányos börböncsém.* (Faludi). Börbönczékben tartják szereiket a gyógyszerárusok is.

Gyöke *bör* vastaghangon *bor, bur* jelent valami betakarni, beburkolni valót.

BÖRCS, falu Győr megyében; helyr. *Börcs-ön, —re, —ről.*

BŐRCSÁVA, (bőr-csáva) ösz. fn. A timárok, szűcsök, tobakok stb. sajátságos lúgja, melyben a kikészítendő nyers böröket áztatják, puhítják. V. ö. CSÁVA.

BŐRCSE, (bőr-cse) fn. tt. *börcsét.* Hártyaszerű fínom bőr, vékony bőrócske.

BÖRCSHÁZA, puszták Veszprém és Győr megyében. Helyr. *Börcsházá-ra, —n, —ról.*

BŐRCSERZÉS, (bőr-cserzés) ösz. fn. Timárok, tobakok, s úgynevezett cserzővargák kezelése, midőn a böröket cserfakéregből, vagy gubacsból készített lúgban áztatják.

BŐRCSŐ, (bőr-cső) ösz. fn. Bőranyagból készített s bizonyos czélokra való csö.

BÖRCZ, (bör-cz) fn. tt. *börcz-öt.* 1) Némely tájejtés szerint am. a szokottabb *bércz*. L. ezt. 2) A fonalnak öszvezsugorodott csomós része. Innen: *börczös fonal* am. nem egyirányos, hanem itt-ott csomós.

BÖRCZÖL, (bör-cz-öl) áth. m. *börczöl-t.* Kemencsalján am. meghág, megugor. *A bika börczöli a tehenet, a csödör a kanczát.* Törzse *börcz* am. a magasat, ormot jelentő *bércz*.

BÖRDŐ, l. BORDÓ.

BÖRDŐCS, (bör-dő-cs) fn. tt. *bördöcs-öt.* Kis bördő, azaz vastaghangon: *bordócs*, bordócska. Lásd: BORDÓ.

BÖRDÖCZE, falu Szala megyében; helyragokkal: *Bördöczé-re, —n, —ről.*

BÖRDŐSÍP, (bördő-síp) ösz. fn. Hosszu síp a dudán, mely folyvást azonegy tompa vastaghangon mormol. Máskép: *bordósíp.*

BÖRDŐSÍPOS, (bördő-sípos) ösz. mn. Bördősíppal fölszerelt; bordós. *Bördősípos duda.*

BŐREGÉR, (bőr-egér) ösz. fn. Egérhez hasonló emlős állat, mely szárnyalaku hártyákkal birván, röpködni képes, s jobbára estenként bujik ki odujából. Máskép: *szárnyas egér, denevér, börmadár. Hej hú böregér, meg nem fognám, tudja mér.* (Népd.)

BŐRÉLETMŰ, (bőr-élet-mű) ösz. fn. Életmű, melytől a bőr mozgékonysága s rugonyossága függ. Lásd: ÉLETMŰ.

BŐRENYV, (bőr-enyv) ösz. fn. Nyers bőrfaradékok-, bőrhulladékokból fözött enyv, különböztetésül másféle anyagból készített enyvtől.

BŐRERNYŐ, (bőr-ernyő) ösz. fn. Általán kipányvázott bőrből való ernyő, pl. a hintókon, kocsikon. Különösen kemény bőrből készített félkarima a sipkán vagy csákón.

BŐRESŐLÉK, (bőr-esőlék) ösz. fn. L. BŐRHULLADÉK.

BŐRETLEN, (bőr-etlen) mn. tt. *böretlen-t*, tb. *—ek.* Kinek vagy minek böre nincsen. *Böretlen disznóhús; böretlen szék*, vagy *börtelen.*

BÖRFARADÉK, (bör-faradék) ösz. fn. A nyers vagy kikészített börről lefaragott hulladék.

BŐRFEJLÉS, (bőr-fejlés) ösz. fn. Lásd BŐRHÁMLÁS.

BŐRFÉREG, (bőr-féreg) ösz. fn. Meleg tartományokban tenyésző hosszukás vékony, fehér féreg, mely a lábszárak bőre alá veszi magát, s gyuladásokat okoz. Vannak sajátságos bőrférgeik a lovaknak is. Máskép *börfurdancs.*

BŐRFESTŐ, (bőr-festő) ösz. fn. Mesterember, aki a cserzett, szűcsölt bőröket különféle szinekre festi.

BŐRFOLT, (bőr-folt) ösz. fn. A bőrnek külsején kifejlődő mindenféle folt. *Szeplőféle vörhenyeges börfoltok.*

BŐRFOSZLÁS, (bőr-foszlás) ösz. fn. L. BŐRHÁMLÁS.

BŐRFURDANCS, (bőr-furdancs) ösz. fn. Lásd BŐRFÉREG.

BŐRFUTRINKA, (bőr-futrinka) ösz. fn. Fehéres bőrszinű és fürgén futó kis féregfaj. V. ö. FUTRINKA.

BŐRFŰ, (bőr-fű) ösz. fn. L. VÍZFONAL.

BÖRGÖLIN, falu Vas vármegyében; helyragokkal: *Börgölin-be, —ben, —ből.*

BÖRGÖND, népes puszta Fehér vármegyében; helyragokkal: *Börgönd-re, —ön, —ről.*

BŐRGŐZÖLGÉS, (bőr-gőzölgés) ösz. fn. A test repülő részecskéinek a bőrlikacsokon kipárolgása.

BŐRGUTA vagy BÖRGUTAÜTÉS, (bőr-guta vagy bőr-guta-ütés) ösz. fn. A bőr müködő erejének teljes bénulása, megszünése. *Külteges, vérfoltos börgutaütés.*

BŐRGYÁR, (bőr-gyár) ösz. fn. Gyár, melyben nyers bőrök kikészíttetnek.

BŐRGYÁRTÁS, (bőr-gyártás) ösz. fn. Timárok, szűcsök, irhások, cserzővargák gyári kezelése, melynélfogva a nyers bőröket különféle czélokra elkészítik.

BŐRGYÁRTÓ, (bőr-gyártó) ösz. fn. Timár, tobakos, cserzővarga, irhás, stb. aki cserzéssel, csávázással, korpázással stb. a nyers bőröket czélirányosan kikészíti.

BŐRHÁMLÁS, (bőr-hámlás) ösz. fn. 1) Midőn az állati testről a bőr felszíne levedlik, lefoszlik. *Kígyók bőrhámlása.* 2) Bőrbetegség, midőn a külső bőr mintegy megkorpásodva szüntelenül foszlik.

BŐRHÁNTÓ, (bőr-hántó) ösz. fn. 1) Személy, ki az állati test bőrét lehántja, azaz lehúzza. 2) Eszköz, mely által a hántás történik.

BŐRHARANG, (bőr-harang) ösz. fn. Tréfás nyelven am. segg, alfel. *Valaki megszakad az uraság dolgán, olyat börharanggal fizetnek ki Budán.* Km.

BŐRHÁRTYA, (bőr-hártya) ösz. fn. 1) Boncztanban, az emberi börnek azon rétege, mely a többi rétegek között legvastagabb, igen érzékeny, sok vért foglaló, vörnyeges fehér szinü és sok apró nyilású sejtszövetből áll. 2) Oklevéltanban, am. bőrből, irhából készített hártyapapiros, melyre a régi oklevelek irvák.

BÖRHE, (bör-he) fn. tt. *börhét.* Székelyföldön divatozó, sajátságos szabásu nadrágféle lábravaló, melyet máskép harisnyának hívnak. Egyezik vele a régi iróknál, nevezetesen Pázmánnál előforduló *bérhe*, mely általán testtakaró előkötőt jelent. Gyöke *bör* a vastaghangu *bor, bur* változata, melyekből lett: *borít, burok.* Képzésre olyan mint *irha, turha, purha, marha, csürhe.*

BÖRHE, (bör-he) fn. tt. *börhét.* Bőrkötény, milyet némely mesteremberek, pl. ácsok, bognárok, kovácsok szoktak maguk elé kötni.

BŐRHÍD, BŐRHID, (bőr-híd) ösz. fn. 1) Bőrtömlőkből készített hídforma alkotmány valamely folyón keresztül. 2) Átv. ért. bőrhídnak mondják a) midőn a győző hadi sereg a levert ellenség teste fölött tör be valamely várba, sánczba; b) midőn a befagyott vizen a jég meg nem vastagodván, a rajta járók alatt meghajlik s ingadoz.

BŐRHORHOLÓ, (bőr-horholó) ösz. fn. Eszköz, melylyel a szűcsök a munkába vett nyers bőrt puhítják.

BÖRHULLADÉK, (bőr-hulladék) ösz. fn. A vargák-, csizmadiáknál s bőrből dolgozó más mestereknél am. szabás alatt elhullott bőrdarabkák. Máskép: *böresölék, börfaradék.*

BŐRIDEG, (bőr-ideg) ösz. fn. Boncztanban, am. idege a bőrnek. V. ö. IDEG. Ilyenek: *belső bőrideg*, mely a felkar oldalán nyúlik alá; *közép bőrideg*, mely a hátidegből jön ki; *hátsó bőrideg és külső bőrideg*, melyek az ülőcsont idegeiből származnak ki.

BŐRING, (bőr-ing) ösz. fn. A régi katonai fölszerelésben, ingszabásu derékravaló bőrből, mely vértként a mellet és hátat befödte.

BŐRINGERLŐ, (bőr-ingerlő) ösz. fn. és mn. Gyógyszer, mely a petyhüdt s érzéketlenné lett emberi bőr tevékeny erejét fölébreszti. *Böringerlő szerek, kenőcsök.*

BŐRISZÁK, (bőr-iszák) ösz. fn. Iszák, vagyis tarisznya bőrből, melyet nyakbavetve oldalon vagy háton szokás viselni. *Vándorlegények, gyalogutazók böriszákja.*

BŐRKAPCZA, (bőr-kapcza) ösz. fn. Melegen béllelt harisnyaféle lábravaló bőrből, melyet az utasok téli időben meghűtés ellen húznak fel.

BŐRKÁSA, (bőr-kása) ösz. fn. L. BŐRMIRÍGY.

BŐRKE, (bőr-ke) fn. tt. *börkét.* 1) Túl a Dunán am. leölt disznó bőre, melyről a szalonnát lefaragták. *Káposztában főtt börke. Összemegy, mint a szalonnabörke a tüzön.* Km. 2) A székelyeknél am. párhagyma, de ez inkább *börke.*

BŐRKÉCZÉLE, (bőr-kéczéle) ösz. fn. Bőrkötény, milyet némely mesteremberek munkaközben viselnek. *Kovácsok, lakatosok, ácsok, káddárok börkeczéleje.* V. ö. KÉCZÉLE.

BŐRKEMÉNYEDÉS, (bőr-keményedés) ösz. fn. A bőrnek megvastagodása, s ruganyosságának elveszése, mi különösen a test azon részein támad, mely folytonos nyomásnak van kitéve, pl. a lábsarkakon, a nehéz szerszámokat forgató tenyereken.

BŐRKEMÉNYSÉG, (bőr-keménység) ösz. fn. A bőrnek azon tulajdonsága, minél fogva megvastagodván, ruganyosságát veszti, s mintegy megmerevedik.

BŐRKENŐCS, (bőr-kenőcs) ösz. fn. 1) Gyógyszerféle kenőcs, holmi bőrfoltok, bőrnyavalyák ellen. 2) Zsiradéknemű anyag, melylyel a bőrből készített lábbelieket, szíjgyártó munkákat, lószerszámokat, stb. megkenik, hogy szivósak maradjanak, megpuhuljanak, föl ne repedezzenek.

BŐRKÉREG, (bőr-kéreg) ösz. fn. Kéreg formára megkeményedett bőr, pl. a lábsarkakon, vagy a kasza-, kapa-koptatta tenyéren. *Lefaragni, lemetszeni a bőrkérget. Vastag, fölcserepesedett bőrkéreg.*

BŐRKERESKÉDÉS, (bőr-kereskédés) ösz. fn. Kereskedés neme, melyet valaki nyers vagy kikészített bőrökkel üz.

BŐRKERESKÉDŐ,(bőrkereskédő) ösz.fn. Nyers vagy kikészített bőröket áruló.

BŐRKÉS, (bőr-ke-es) mn. tt. *bőrkés-t* vagy *—et*, tb. *—ek*. Aminek bőrkéje van; amit bőrkével főztek. *Bőrkés szalonna, disznóhús, bőrkés káposzta.* V. ö. BŐRKE.

BŐRKÉSZÍTÉS, BŐRKÉSZITÉS, (bőr-készítés) ösz. fn. A nyers bőrnek csáva, lúg, cserezés, s egyéb szerek és módok által különféle czélokra alkalmassá tétele. Timárok, tobakok, szűcsök, irhások, cserzővargák foglalkodása.

BŐRKÉSZÍTŐ, BŐRKÉSZITŐ, (bőr-készítő) ösz. fn. Mesterember vagy gyáros, ki nyers bőröket sajátságos módon különféle czélokra alkalmassá teszen. Ilyenek a timárok, cserzővargák, tobakok, irhások, szűcsök, stb.

BŐRKIÜTÉS, (bőr-ki-ütés) ösz. fn. A bőr külsején támadó különféle apró pörsenések, bibircsók, stb. Máskép *bőrküteg*.

BŐRKORPÁZÁS, (bőr-korpázás) ösz. fn. 1) Bőrbetegség neme, midőn a hámló bőr korpaforma részecskékre oszlik. 2) A csávából kivett szücs-, irhásböröknek korpával behintése.

BŐRKÓRSÁG, (bőr-kórság) ösz. fn. L. BŐRBETEGSÉG.

BŐRKÖTÉNY, (bőr-kötény) ösz. fn. Vékonyabb vagy vastagabb bőrből való kötény, milyent az irhások, ácsok, kovácsok lakatosok stb. viselnek. Máskép: *bőrhe*. „Hol bőrkötényed, és a mérvonal?“ Vörösmarty.

BŐRKÖTÉS, (bőr-kötés) ösz. fn. 1) Csomó, melybe bizonyos számu kikészített bőrök, pl. irhák, szattyánok, kordoványok köttetnek, s a kereskedők által árultatnak. 2) Könyvkötői munka, midőn a könyv tábláit bőrburokkal vonják be. *Fekete, zöld, piros bőrkötés. Egész, fél bőrkötés.*

BŐRKÖTŐ, (bőr-kötő) ösz. fn. Lásd BŐRKÖTÉNY.

BŐRKÜTEG, (bőr-küteg) ösz. fn. L. BŐRKIÜTÉS.

BŐRLÁDA, (bőr-láda) ösz. fn. 1) Egészen bőranyagból készített láda, máskép: *börönd*. 2) Deszkákból összeállított, s kivülről bőrrel behúzott láda. *Vas abroncsos bőrláda.*

BŐRLADIK, (bőr-ladik) ösz. fn. Tömlőféle készület bőrből, melyet ladik gyanánt használni lehet.

BŐRLAP, (bőr-lap) ösz. fn. 1) A kikészített bőrnek fölszine. 2) Az egész bőrből kivágott darab, karéj, vagy folt. *Bőrlappal foldott nadrágülep.*

BŐRLEPPENTYŰ, (bör-leppentyű) ösz. fn. Bőrlap, bőrfolt, bőrszirom, mely leppentyűképen hozzá van toldva valamihez, pl. ruhához. V. ö. LEPPENTYŰ.

BŐRLOB, (bőr-lob) ösz. fn. Gyúladás okozta bőrbetegség neme, bőrgyúladás.

BŐRMADÁR, (bőr-madár) ösz. fn. Alsó Mátyusföldön am. denevér, szárnyasegér, bőregér. Lásd DENEVÉR.

BŐRMÉNY, KIS—, NAGY—, puszták Erdélyben Kolos megyében; helyr. *Bőrmény-be, —ben, —ből.*

BŐRMIRIGY, (bőr-mirigy) ösz. fn. Igen apró mirigyek, melyek a bőr alatt nagy mennyiségben terjednek el, s köleskása nagyságuak. (Glandulae miliares).

BŐRMÍVES, BŐRMIVES (bőr-mives) ösz. fn. Ruhanemüt, és eszközöket bőrből készítő mesterember, pl. keztyűs, szíjgyártó, stb.

BŐRMOH, (bőr-moh) ösz. fn. Sömörforma folt a bőrön, mely némi gyúladással párosulva tovább-tovább harapódzik.

BŐRMUNKA, (bőr-munka) ösz. fn. Bőranyagból készített mindenféle mű, készület, ruha, eszköz stb. pl. lábbelik, keztyűk, lószerszámok, táskák, vödrök, tömlők.

BŐRNADRÁG, (bőr-nadrág) ösz. fn. Bőrből, irhából szabott és varrott nadrág. *Szarvasbőrnadrág, birkabőrnadrág.*

BŐRNEMŰ, (bőr-nemű) ösz. mn. Bőrféle; bőrből készült; olyan mint a bőr. *Bőrnemü hártya a felforralt tejen. Bőrnemü kéreg, héj.*

BŐRNYAVALYA, (bőr-nyavalya) ösz. fn. A bőrnek kóros állapota; betegség, mely különösen a bőrön fejlődik ki, bőrbetegség.

BŐRNYOMÓ, (bör-nyomó) ösz. fn. 1) Mesterember, ki sajtó által a bőrökre holmi jeleket, képeket, czifraságokat prései. 2) Azon eszköz, illetőleg gép, mely által e munkálat történik.

BŐRNYŰ, (bőr-nyü) ösz. fn. Bőr alatt tenyésző apró nyüvek által okozott nyavalya. *Bőrnyüben szenvedni, kiaszni.*

BÖRÖCZ, fn. tt. *böröcz-öt*. Azon erős talapzat, az álgyutaligán, melyre az ágyut fektetik. A német *Protze*-ból vétetett.

BÖRÖCZHOROG, (böröcz-horog) ösz. fn. Horog, melylyel az ágyut a böröczhöz kapcsolják.

BÖRÖCZKARIKA, (böröcz-karika) ösz. fn. Karika az álgyutaligán, melyen a böröczláncot általhúzzák, s az ágyutaligához kötik.

BÖRÖCZKERÉK, (böröcz-kerék) ösz. fn. Az ágyutaliga első kerekei.

BÖRÖCZLÁNCZ, (böröcz-láncz) ösz. fn. Láncz, melylyel az ágyut a böröczhöz kötik.

BÖRÖCZNYEREG, (böröcz-nyereg) ösz. fn. Padféle emelvény az ágyutaligán, melyre a tüzérek szállítás alkalmával fölülhetnek.

BÖRÖDZIK, (bör-öd-ös-ik) k. m. *böröds-tem* vagy *—öttem*, *—tél* vagy *—öttél*, *—ött*. Börösödik, bőrrel behúzódik az állati vagy növényi test. *Börödzik a hegedő seb.* Átv. ért. hártyásodik, pillésedik. *Börödzik a téj.*

BŐRÖK, l. BÜRÖK.

BŐRÖL, (bőr-öl) áth. m. *böröl-t*. Bőrrel behúz, bevon. *Székeket, ládákat böröl.* Átv. ért. tréfás nyelven: megver, megdönget. *Jól megbörölték.*

BÖRÖLLŐ, népes puszta Veszprém megyében. Helyr. *Böröllő-re, —n, —ről.*

BÖRÖND, falu Szala megyében; helyragokkal: *Börönd-ön, —re, —ről.*

BŐRÖND, (bőr-öm-d) fn. tt. *börönd-öt*. Bőrből készült táska, vagy láda. *Az utasok böröndjeit kimotozni.*

BŐRÖNDŐ, (bőr-öm-d-ő) tt. *börönd-t*; l. BŐRÖND.

BÖRÖNDÖS, (bőr-öm-d-ös) fn. tt. *börönd-t*, tb. *—ök*. Aki böröndöket készít, vagy árul.

BŐROSTOR, (bőr-ostor) ösz. fn. L. SZÍJOSTOR.

BŐRÖS, (bőr-ös) mn. tt. *börös-t* vagy *—et*, tb. *—ek*. 1) Amin rajta van a bőr, amiről a bőrt le nem húzták, le nem nyúzták. *Börös szalonnaszelet. Börös pecsenye.* 2) Nyers vagy kikészített bőrökkel rakott, terhelt. *Börös bolt, padlás, kamara, pincze. Börös szekér.* 3) Bőrrel behúzott. *Börös láda. Börös székek, pamlagok.*

BŐRÖSÖDIK, (bőr-ös-öd-ik) k. m. *börösöd-tem*, *—tél*, *—ött*. Mondjuk állati testről, midőn fris bőr képződik rajta. *Börösödik a hegedő seb.* Átv. ért. bőrnemű hártya támad rajta. *Börösödik a felforralt tej*; másképp: *pillésedik.*

BÖRÖSTÜL, (bőr-ös-t-ül) ih. Bőrrel, vagy bőrével együtt. *A szalonnát böröstül megenni. Szöröstül böröstül fölfalta.*

BŐRÖZ, (bőr-öz) áth. m. *bőr-ös-tem*, *—tél*, *—ött*, par. *—z*. Bőrrel, illetőleg bőrből készített, szabott lappal behúz, betakar, beköt, ékesít. *Székeket, pamlagokat börözni. Sisakot, lovagnadrágot börözni.*

BÖRÖZÉS, (bör-öz-és) fn. tt. *börözés-t*, tb. *—ek*. Cselekvés, midőn valamit böröznek. *Könyvtáblák börözése.* V. ö. BÖRÖZ.

BŐRÖZET, (bőr-öz-et) fn. tt. *börözet-et*. Azon bőrmű egészben véve, mely valamit takar, vagy bizonyos készletnek részét teszi. *Pamlag börözete. Csákók, sipkák, paizsok börözete. Lovasnadrág börözete.*

BŐRPÁLLÁS, (bőr-párlás) ösz. fn. Bőrbetegség neme, midőn a bőr az ízületek hajlásiban dörzsölődve fölmelegszik, gyuladásba jő, és hámlani kezd. Ennek egyik nemét az alsó végányában *farkas*-nak hívják. *Tisztátalanságból származó bőrpállás. Sok járásban, lovaglásban bőrpállást kapni.*

BŐRPOKLOS, (bőr-poklos) ösz. fn. és mn. L. BÉLPOKLOS.

BŐRPOKLOSSÁG, (bőr-poklosság) ösz. fn. L. BÉLPOKLOSSÁG.

BŐRPORTÉKA, (bőr-portéka) ösz. fn. Lásd BŐRÁRU.

BŐRREPEDÉK, (bőr-repedék) ösz. fn. Külső erőszak, vagy belső nyavalya által okozott hasadék a bőrön.

BŐRRÉTEG, (bőr-réteg) ösz. fn. Egyes hártyalapok, melyekből a bőr áll, bőrrétegeknek hivatnak, milyenek: a *bőrhártya, Malpigh rezes hártyája*, és a *felbőr* vagy *hám.*

BŐRRUHA, (bőr-ruha) ösz. fn. Akármiféle állati bőrből készített ruha, öltözék, pl. suba, bunda, nadrág, ködmön, stb.

BŐRSAPKA, (bőr-sapka) ösz. fn. Bőranyagból készült sapkaféle fejrevaló.

BŐRSENY, BŐRSENNY, (bőr-seny) ösz fn. Kosz, vagy korpaforma hámlás a bőrön.

BŐRSIPKA, l. BŐRSAPKA.

BŐRSIPOLY, (bőr-sipoly) ösz. fn. Sipoly a bőrön. V. ö. SIPOLY.

BŐRSISAK, (bőr-sisak) ösz. fn. Sajátnemű hadi föveg vastag kemény bőrből, vagy bőrrel behúzott lemezből. *Római katonák bőrsisakja. Taréjos aranyozott bőrsisak.* V. ö. SISAK.

BŐRSZÉK, (bőr-szék) ösz. fn. Bőrrel behúzott szék. *Lószőrrel, csöpüvel tömött bőrszék.*

BŐRSZEMŐLCS, (bőr-szemölcs) ösz. fn. A bőrben az idegek végei több helyen feldagadván, *bőrszemölcsökké* lesznek, melyeket a nyelv felszinén, a makkon, a csecsecken világosan, a test egyéb részein pedig kevesbbé lehet észrevenni. A bőrszemölcsök különféle érzések szerveiül szolgálnak.

BŐRSZENNY, (bőr-szenny) ösz. fn. A bőrön időnként feltünő, majd ismét elmuló foltok.

BŐRSZÍN, (bőr-szín) ösz. fn. és mn. Olyan szin vagy szinü, milyen az emberi bőré.

BŐRSZÍNVÁLTOZÁS, (bőr-szín-változás) ösz. fn. A bőrnek kóros állapota, midőn természeti rendes szine változik, különösen sáppadttá, sárgássá lesz.

BŐRTAPINTÁSÚ, (bőr tapintású) ösz. mn. Mi ha érintetik, oly benyomást tesz a tapérzékre, mintha bőr volna. *Bőrtapintású vászon, gyolcs. Bőrtapintású gomba, vargánya.*

BŐRTARISZNYA, (bőr-tariaznya) ösz. fn. Bőrből vagy bőrrel készített tarisznya, bőrtáska.

BŐRTÁSKA, (bőr-táska) ösz. fn. L. BŐRTARISZNYA és v. ö. TÁSKA.

BŐRTELEN, (bőr-telen) mn. tt. *bőrtelen-t*, tb *—ek*. Aminek bőre nincs, amiről a bőrt lehúzták. *Bőrtelen disznószelet. Bőrtelen szalonnadarab.* Másképp *bőretlen.*

BŐRTOK, (bőr-tok) ösz. fn. Bőrből készített tok vagy hüvely, melyben bizonyos eszközt vagy akármely testet tartanak. *Beretvát, kést bőrtokba tenni. Kard-*

nak, szúronynak börtokja. Az imakönyvet börtokban tartani.

BŐRTOKMÁNY, (bőr-tokmány) ösz. fn. Kaszások tokmánya bőrből, melyben a kaszakövet tartják. V. ö. TOKMÁNY.

BŐRTÖMLŐ, bőr-tömlő) ösz. fn. Bőrből készített tömlő. V. ö. TÖMLŐ.

BÖRTÖN, fn. tt. *börtön-t*, tb. *—ök.* Tömlöcz, fogház, fogság. *Börtönbe vetni, zárni valakit. Sötét, mély börtön. Vármegye börtöne. Börtönből kimenekülni, elszökni. Fültörni a börtön ajtaját.* Átvitt értelemben:

„Börtönéből szabadult sas lelkem,
Ha a rónák végtelenjét látom."

Petőfi.

Az újabb büntető törvény szerint különbözik a börtön a fogságtól; ez vétségek és kihágásokért szabatik, amaz büntettekért, minélfogva az azokba zárt bünhönczökkel bánás módja is különböző.

Eredetére nézve egyezni látszik az alhangú *borító* szóval. Rokonnak látszik a mélységet jelentő hellén *βάραθρον*, valamint a magyar *barlang* és *baradla* is. Molnár A. szerint *börtön* = *praeco, stentor, carnifex*, azaz, hirdető, ki-kiáltó, hóhér. Érsekújvárott még ma is a városi tömlöcztartó egyszersmind dobszó mellett szokta a községet illető hirdetményeket kikiáltani. Ebből azt is gyaníthatni, hogy *börtön* eredetileg avagy egy másik értelemben kikiáltót (stentor), jelentett, s elemezve annyit tenne, mint *bördő, bordó*, s mennyiben ugyanazon személy egyszersmind poroszlói, illetőleg hóhéri minőségben is működött, s az elitélt bünösöket ennek fegyelmezése és fenyítéke alá bízták, innen átv. ért. a fegyenczházi helyiség jelentésére is használtatott.

BÖRTÖNŐR, (börtön-őr) ösz. fn. Ki a börtönt vagyis a börtönbe zártakat, börtönözötteket őrzi.

BÖRTÖNÖS, (börtön-ös) fn. tt. *börtönös-t*, tb. *—ök.* Tömlöcztartó; rabokra vigyázó; porkoláb, foglyár.

BÖRTÖNÖZ, (börtön-öz) áth. m. *börtönöz-tem, —tél, —ött.* Börtönbe vet; tömlöczöz; börtönbe zár, börtönben tart. *Bebörtönöz.*

BÖRTÖNÖZÉS, (börtön-öz-és) fn. tt. *börtönözés-t.* tb. *—ek.* Börtönbe vetés; börtönben tartás. *Tolvajok, rablók, gyilkosok börtönözése.*

BÖRTÖNPÉNZ, (börtön-pénz) ösz. fn. Tartási vagyis élelmezési díj, melyet a börtönbe zárt fogoly fizetni tartozik.

BÖRTÖNÜL, (börtön-ül) önh. m. *börtönül-t.* Orvostanilag am. valamely belső testrész rendes helyzetéből kimozdulván valamely más helyre szorul, záródik, mi leginkább a belekkel történik.

BÖRTÖNÜLT, (börtön-ül-t) mn. tt. *börtönült-et.* Ami rendes helyzetéből kivétetve, vagy kimozdulva valami más helyre záródott. V. ö. BÖRTÖNÜL.

BÖRÜ, lásd BÜRÜ

BÖRÜLEP, (bör-ülep) ösz. fn. Bőrből varrott ülep a nadrágon, milyet pl. a lovagok, csizmadiák viselnek. Ilyen a *salavári* vagy *salavárdi* nadrág is.

BŐRVÁNKOS, (bőr-vánkos) ösz. fn. Bőrrel behúzott vánkos, pl. *Szarvasbőr-vánkos. Hintók, pamlagok börvánkosai.* V. ö. VÁNKOS.

BÖRVÉDÉR, (bör-védér) ösz. fn. Kemény bőrből készített veder vagy kannaforma edény, mely különösen a tüzoltásoknál használtatik.

BŐRVEDLÉS, (bör-vedlés) ösz. fn. Az állati börnek foszlása, lehámlása. *Kigyók börvedlése.* V. ö. VEDLÉS.

BÖRVÉLY, falu Szatmár megyében. Helyr. *—re, —én, —ről.*

BÖRVÉNY, (1), fn. tt. *börvény-t*, tb. *—ek.* Növényfaj a meténgek neméből, szárai lecsepültek, gyökerezők; levelei láncsás tojáskerekek, kocsányi egyvirágúk. Máskép: *bervéng, szászfű, loncz, erdei puszpáng, földi borostyán.*

Eredetre nézve valószinüleg a latin *pervinca* módositványa.

BÖRVÉNY, (2), puszta Erdélyben, Kolos megyében; helyr. *—be, —ben, —ből.*

BÖRVÉRÉR, (bör-vér-ér) ösz. fn. Tágasabb értelemben: *visszér*, mely egyenesen a börnek sajátja. Szükebb ért. oly visszér, mely, játütere (arteria homonyma) nem lévén, a bőr alatt létezik.

BŐRVÉRZÉS, (bör-vérzés) ösz. fn. A bör kóros állapota, midőn a börlikacsokon vér fakadoz ki.

BŐRVÉSZ, (bör-vész) ösz. fn. Emberi bőrbetegség, midőn a bör foszlásnak, romlásnak, rohadásnak indul.

BŐRVIRÁG, (bőr-virág) ösz. fn. Általán bibircsónemü vö:ös kütegek, persedékek a börön.

BŐRVISZKETEG, (bör-viszketeg) ösz. fn. Általán bőrbántalom, midőn rühtől, kosztól stb. izgatva viszket. Különösen igen élénk izgalom, midőn úgy tetszik, mintha hangyák csipkednék a bört, vagy futkosnának rajta.

BÖRVÍZKÓR, (bör-víz-kór) ösz. fn. Az egész testnek vizenyes daganata, a bör alatti sejtszövetbe gyült nyirkos nedvtől. (Hydrops anasarca).

BÖRVÖR, (bőr-vör) ösz. fn. L. BÖRVÖREG.

BÖRVÖREG, BÖRVÖRHENYEG (bör-vöreg vagy vörhenyeg) ösz. fn. Börnek kóros vörösségo vagy vörhenyege. *Helyben támadt* — (idiopathicum), *higanyos* — (mercuriale), *kórjeles* — (symptomaticum), *rokonszenves* (sympathicum) *bő:vörog* (erythema).

BÖRVÖREGÉS, (bör-vöregés) ösz. mn. Kinek börén kóros vörösség, vagy vörhenyeg támadt.

BÖRZE, fn. tt. *börzé-t*, tb. *börzék.* 1) Kereskedelmi városokban nyilvános hely, hová a kereskedők üzérletek, adások-vevések végett összegyülnek. Máskép: *tőzsde, alkuda, alkuház.*

A hellen *βύρσα* után lett a francziában: *bourse*, olaszban: *borsa*, hollandban: *borse, burse, beurs*, németben: *Börse*, s innen a magyaros ejtésü *börze* is. V. ö. PERSELY. 2) Lásd BÖRZÖ.

BÖRZENCZE, lásd BÖRZÖNCZE.

BÖRZENKÉDÉS, BÖRZENKÉDIK, lásd BÉRZENKÉDÉS, BÉRZENKÉDIK.

BŐRZIK, (bőr-öz-ik) k. m. *bőrz-ött* htn. *börz-eni*. Börösödik, bőrféle hártya képződik rajta. V. ö. BŐRÖSÖDIK.

BÖRZŐ, (bör-öz-ő) fn. tt. *börző-t*. A kendernek nyövéskor elmaradt kuszált apraja. Balatonmelléki szó. Máskép: *bérzenye*. Lásd ezt.

BÖRZÖNCZE, falu Szala megyében helyr. *Börzönczé-n, —re, —ről*.

BŐRZUZMÓ, (bőr-zuzmó) ösz. fn. Mulékony kihányása a bőrnek; szeplőforma ideiglenes bőrfolt.

BÖRZSA, puszta Veszprém megyében. Helyr. *Börzsá-ra, —n, —ról*.

BŐRZSÁK, (bőr-zsák) ösz. fn. Bőrből varrott zsák, holmi útravalók elrakására. Átv. ért. has, gyomor. *Megtöltötte börzsákját*.

BÖRZSÖN, BÖRZSÖNY, (1), l. BÉRZSÉN.

BÖRZSÖN, BÖRZSÖNY, (2), mezőváros Hont megyében, falvak (KIS—, NAGY—) Veszprém megyében és népes puszta Tolna megyében. Helyr. *—be, —ben, —ből*.

BŐS, (1), (bő-ös) mn. tt. *bős-t*, vagy *—et*. tb. *—ek*. Ami a maga nemében bőven van, sokaságos; máskép *böves*. Ellentéte: *szükes*. Mindegyik gyéren használtatik. Eléjön a persában: *bés* (augmentum, incrementum), továbbá *bász* vagy *besz* (multus, multi), mely a zendben: *vasu*. V. ö. BŐ.

BŐS, (2), mezőváros Pozson megyében. Helyr. *Bős-re, —ön, —ről*.

BÖSE, női keresztnév: Máskép: *Bösse, Börzse, Böske, Erzsi, Perzsi*. Az *Erzsébet* név kicsinyzője.

BŐSÉG, (bő-ség) fn. tt. *bőség-et*. 1) Tágasság, terjedelmesség. *Nagy bősége miatt nem viselheti a ruhát. Üng, gatya bősége*. 2) Valaminek sokasága, termékenység. *Bőség van a borban, búzában. A pénznek nagy bősége van. Bőséggel termett mindenféle gyümölcs. Bőség szarva. Ungvári bor, beregi búza, nyíri makk nem szerez böséget*. Km.

BŐSÉGÉS, (bő-ség-és) mn. tt. *bőségés-t*, vagy *—et*, tb. *—ek*. Fölösleges, rendes mértéket, termést túlhaladó. *Bőséges étel ital volt a lakomában. Bőséges gabona-, bortermés*.

BŐSÉGÉSEN, (bő-ség-és-en) ih. Fölöslegesen, igen nagy mennyiségben, mértékben. *Bőségesen megáldotta őt Isten mindenfélevagyonnal. Bőségesen el vagyunk látva takarmánynyal. Búsadnk, borunk bőségesen termett*.

BŐSÉGÉSSÉG, (bő-ség-és-ség) fn. tt. *bőségesség-et*. Bőséges állapot; termékenységnek nagy foka, fölös mértéke.

BŐSÉGSZARU, (bőség-szaru) ösz. fn. A képző művészetben, virágokkal, gyümölcsökkel, s másnemű kellékszerekkel töltött szarualaku festmény, mint a bőségnek jelvénye. Régi római hitrege szerint Jupiter azon kecske szarvát, mely őt tejével táplálta, kedves ajándékokkal bőven megtölté, s Melisseus leányainak kedveskedett vele. Innen származott ez elnevezés. (Cornucopiae).

BŐSHÁZA, falu Erdélyben Közép-Szolnok megyében; helyr. *—házán, —házára, —házról*.

BÖSKE, női keresztnév. Lásd BÖSE.

BŐSÖL, (bő-ös-öl) önh. m. *bősöl-t*. Evésben ivásban mértéket nem tartva bővelkedik. Székely szó, Máskép v. ö. DŐZSÖL.

BŐSÖLÉS, (bő-ös-öl-és) fn. tt. *bősölés-t*, tb. *—ek*. Evés-ivási túlbővelkedés, duskálkodás. V. ö. DŐZSÖLÉS.

BŐSÖRÉL, (bő-ös-ör-él) önh. m. *bősörélt*. Folytonosan, vagy gyakran böven eddegél iddogál, dőzsölget. Olyforma kicsinyezve gyakorló, mint: *iszkorál, csuszkorál*.

BÖSÖVÉNY, (bősz-ö-vény?) fn. tt. *bösövény-t*, tb. *—ek*. Növénynem az öthímesek seregéből, és kétanyások rendéből; ernyője gallértalan, ernyőkéji sűrűk, virágai nem sugárzók; gyümölcse tojásdad. (Phellandrium) Fajai: *vízi, havasi bösövény*.

BÖSTÖR, elvont törzse *böstörködik* igének. L. ezt.

BÖSTÖRKÖDÉS, (lásd böstörködik) fn. tt. *böstörködés-t*, tb. *—ek*. Haragos, patvarkodó, dühösködő ellenmondás, ellenszegülés.

BÖSTÖRKÖDIK, (bősz-tör-köd-ik) k. m. *böstörköd-tem, —tél, —ött*. Haragosan, felbőszülve ellenmond, perlekedik, veszekedik. Hangban és értelemben hasonló hozzá: *pözdörködik, pizdérkedik*. V. ö. BŐSZ.

BÖSTÖRŐ, (bors-törő) ösz. fn. Mátyusföldén s néhutt a palóczoknál divatos szó, melyben az előszó az utóbbihoz simulva, az egész nem egyéb, mint a *borstörő*. L. ezt.

BŐSZ, mn. tt. *bősz-t*, tb. *—ek*. Heves indulattól elragadtatott, s mindennek vakon, dühösen neki rohanó, dühös, dühöngő. *Bősz ellenség, Bősz állatok. Bősz bika, bival. Bősz harag. Bősz állati gerjedelem*.

Önálló gyök, melynek legközelebb rokonai a magyar *bosz* (boszú), *vesz* (veszett eb), *bös* (böstörködik), *pész* (pézderkedik); v. ö. *Bü*, elvont gyök; továbbá hasonlók a német: *böse*, hollandi: *boos, bose*, latin: *pessimus*, franczia: *pis*, orosz: *bies*, stb. Menyiben ez indulat kifejezése fuvalkodással jár, ide sorozható a magyar *büszke, buzma* is.

BŐSZAVÚ, (bő-szavú) ösz. mn. Beszédes, bőbeszédű, ki sokat tud beszélni.

BŐSZE, (bősz-e) mn. tt. *böszét*. Aki bősz ember vagy oktalan állat modjára föl szokott indulni, dühösködő.

BŐSZEN, (bősz-en) ih. Bősz módon, vak dühhel. *Bőszen nekirohanni valakinek. Bőszen futkosni föl-alá*.

BÖSZÉR, BŐSZÉR, puszta Pest megyében; helyr. *—én, —re, —ről*.

BŐSZÍT, (bősz-ít), áth. m. *bősz-ít-ett*, htn. *—ni*. vagy *—eni*. Haragos indulatra gerjeszt, vak dühbe ejt, szilajjá tesz. *Elbőszíteni az egész gulyát. Felbőszíteni a lakosokat a felség ellen. Neki bőszíteni az ebeket az elszabadult ökörnek*.

BŐSZÍTÉS, (bősz-ít-és) fn. tt. *bősztés-t*, tb. *—ek*. Haragos, dühös indulatra gerjesztés.

BÖSZKE, l. PISZKE és PÖSZMÉTE.

BÖSZME, (bősz-me) mn. tt. *böszmét*. 1) Beszült, bősze, aki dühös indulattal mindennek vakon neki

megy. 2) Túl a Dunán, nevezetesen Vasban és Szalában, am. tompa eszű, buta, ostoba, pimasz. Ez értelemben véve gyöke *bő* a bámulásra és ostobaságra vonatkozó *bü bá* kedélyszókkal rokon.

BŐSZÖRMÉNY, hajdúváros a nemes Hajdú kerületben, és falu (BEREG—) Bihar megyében helyr. *—be, —ben, —ből.*

BŐSZTÖR, BŐSZTÖRKÖDIK, l. BÖSTÖR, BÖSTÖRKÖDIK.

BŐSZTÖR, puszta a Kis-Kunságban; helyr. *—ön, —re, —ről.*

BŐSZTÖRŰ, l. BÖSTÖRŐ, BORSTÖRŐ.

BŐSZŰL, BŐSZÜL (bősz-ül) önh. m. *bőszül-t.* Bőszszé lesz, azaz dühös, vakon rohanó indulatra, különösen haragra, bosszura gerjed. *A lázadók bőszülve futkosnak fölalá.* Igekötőkkel: *elbőszül, felbőszül, megbőszül. Belebőszül valamibe*, am. dühösen beleszeret, megkiván.

BŐSZÜLÉS, (bősz-ül-és) fn. tt. *bőszülés-t*, tb. *—ék.* Vak dühösségig fokozott megindulás, elszilajodás. *Bőszülésig ingerelni valakit.*

BŐSZÜLET, bősz-ül-et) fn. tt *bőszület-ét.* Bősz indulatu állapot, mint a bőszülés tüneménye, mint kedélyi mozgalom.

BŐSZÜLT, (bősz-ül-t) mn. tt. *bőszült-et.* Neki szilajodott, indulattól vakon elragadtatott, ész nélkül vakon, dühösen rohanó. *Bőszült bival, ökör. Harcznak neki bőszült katona. Bőszült indulat, harag; bőszült szerelem*

BŐSZÜLTEN, (bősz-ül-t-en) ih. Szilaj, elragadó indulattal, vak dühösséggel. *Bőszülten nekifutni, nekirohanni valakinek. Bőszülten marakodó vadak. Bőszülten harczolni, hadonázni.*

BŐSZÜLTSÉG, (bősz-ül-t-ség) fn. tt. *bőszültségét.* Bőszült állapot.

BÖT, elvont gyök, származékai: *bötke, bötök, bötkös.* Vastaghangon *bot*, a *botk, botkos* származékokban. Lágyítva: *böty*, honnan *bötyök, bötyköe*, és *büty.* V. ö. BOT, gyök, Értelme: csomó, dudorodás, kifakadás.

BŐTARTALMÚ, bő-tartalmú) ösz. mn. Magában bizonyos anyagi vagy szellemi részekből sokat foglaló. *Bőtartalmú erszény*, melyben sok pénz van. *Bőtartalmú kamara. Bőtartalmú beszéd, könyv.* V. ö. TARTALOM.

BÖTE, régies, *bötő* vagy *bötü* helyett.

BÖTEFA, puszta Szala megyében helyr. *—fán, —fára, —fáról.*

BŐTEJŰ, bő-tejű) ösz. mn. Kinek, vagy minek sok a teje emlőjében vagy tőgyében. *Bőtejű dajka; bőtejű tehén.*

BŐTENYÉSZ, (bő-tenyész) ösz. mn. Dúsan, gazdagon szaporító, vagy szaparodó, buján növekedő, sokasodó. *Bőtenyész növénynemek.*

BŐTERMŐ (bő-termő) ösz. mn. Termékeny, mi az elvetett magot sokszorozva visszafizeti. *Bőtermő föld; bőtermő Bánság, Bácska; bőtermő alföldi vidékek. Bőtermő gyümölcsfák, szőlőtőkék.* Időre vonatkozva, *bőtermő esztendő.*

BÖTK, (böt-k) fn. tt. *bötk-öt.* Általán kemény állományu csomó, dudorodás, kinövés az állati, különösen növényi testen. *Nád, búzaszár, kukoriczakóró bötke.* Lágyítva: *bötyk.* Származékai: *bötke, bötkös.* V. ö. BOT, elvont gyök.

BÖTKE, (böt-ke, vagy böt-k-e) fn. tt. *bötkét.* 1) A *bötk* szónak könnyebb kiejtés végett *e*-vel toldott változata, s am. kemény csomós kinövés, kidudorodás, pl. *tölgyfa, filzfa bötkéje.* 2) Némely növények csomós gyökere, hajmája. *Györgyike bötkéje.*

BÖTKÉS, (böt-ke-es) mn. tt. *bötkés t* vagy *—et*, tb. *—ek.* 1) Csomós. *Bötkés fatörzsök, bötkés búzaszár.* 2) Minek hajmaféle gyökere van; *bötkés tulipán, jácznit, györgyike.*

BÖTKŐ, l. BÖTKE.

BÖTKÖCSKE, (böt-k-öcs-ke) kics. fn. tt. *bötköcskét.* Kis bötk, bogocska, csomócska a fák derekain, és növények szárain.

BÖTKÖNKÉNT, (böt-k-ön-ként) ih. Csomónként, bogonként. *Bötkönként eltördelni a szalmát, nádat.*

BÖTKÖS, (böt-k-ös) mn. tt. *bötkös-t*, vagy *—et*, tb. *—ek.* Aminek bötke vagy bötkei vannak, csomós kinövésü. *Bötkös somfa. Bötkös növényszárak. Bötkös lábhüvelyk.* Lágyítva: *bötykös.*

BÖTKÖSÖDIK, (böt-k-ös-öd-ik) k. m. *bötkösödtem, —tél, —ött.* Bogosodik, csomósodik, gombaforma kidudorodások nőnek rajta. *Bötkösödik a vén fa. Bötkösödnek a láb hüvelykujjai.* Lágyítva: *bötyköseödik.*

BÖTKŐSZ, (böt-k-ősz) fn. tt. *bötkösz-t*, tb. *—ök.* Nagy tengeri békafaj Amerikában, mely halászatból él. Feje aránylag igen nagy, zömök. (Lophius piscatorius).

BÖTŐ, régies alak; lásd BETŰ.

BÖTÖK, (böt-ök) fn. tt. *bötk-öt.* Lágyítva: *bötyök, büttyök.* Értelmét illetőleg lásd: BÖTK.

BÖTÖKÖS, (böt-ök-ös) mn. Lásd: BÖTKÖS.

BÖTŰ, v. BÜTŰ, BÖTÜZ, BÖTÜZÉS stb. l. BÉTŰ, BÉTÜZ, BÉTÜZÉS stb.

BÖTY, elvont gyöke *bötykö, bötyök* szóknak. Azonos *böt* gyökkel.

BÖTYKŐ, (böty-k-ő) fn. lásd: BÖTKŐ.

BÖTYÖK, (böty-ök) fn. tárgyeset: *bötyköt*, többes, *bötykök*, lásd BÖTK.

BÖTYÖKÖS, (böty-ök-ös) mn. Lásd: BÖTKÖS.

BŐV, (bő-v) mn. Lásd: BŐ

BŐVELKĖDÉS, (bő-v-el-kėd-és) fn. tt. *bővelkédés-t*, tb. *—ek.* Akármiféle vagyonnak nagy mértékben birása, illetőleg sok mennyiségben élvezése. *Aki megszokta a bővelkedést, nehezen fog neki esni a szükölködés.*

BŐVELKĖDIK, (bő-v-el-kėd-ik) k. m. *bővelkédtem —tél —ett.* Valamit nagy mennyiségben bir, gazdagon el van látva, nagy mértékben élvez. Ellentéte: *szükölködik.* Segítő és marasztaló ragú neveket vonz. *Mindennel bővelkedik. Magyarország borral, gabonával, sóval bővelkedik. Ételben italban bővelkedni*, am.

bőven élvezni. *Akinek módja, pénze van, mindenben bővelkedhetik*, duskálkodhatik.

BŐVELKÉDŐ, (bő-v-el-kéd-ő) mn. tt. *bővelkédő-t*. Valamit nagy mennyiségben, bőségben biró, illetőleg élvező. *Kincsekkel, pénzzel bővelkedő gazdagok. Halakkal bővelkedő folyók. Vadakkal bővelkedő erdők. Mindenben bővelkedő ország.*

BŐVEN, (bő-v-en) ih. 1) Nagy mennyiségben, fölös számmal. *Mindenféle gabonánk bőven termett.* 2) Gazdagon dúsan. *Bőven megajándékozni a vendégeket. Bőven megvendégelni az utasokat. Ajándékokat, alamizsnát bőven osztogatni. Bőven költeni. Valakinek szolgálatát bőven megjutalmazni.* 3) Terjedelmesen, sok ürességet, hézagot hagyva. *Bőven szabott ruha, Bőven áll rajta a nadrág.* 4) Sok szószaporítással, apró részletekre kiterjeszkedve. *A történt dolgokat bőven elbeszélni. Bőven értekezni.* V. ö. BŐ.

BŐVÉRŰ, BŐVÉRÜ (bő-vérű), ösz. mn. Vérmes, sok vérrel biró, telivér. *Bővérű fiatal ember.*

BŐVÉRÜSÉG, bő-vérüség) ösz. fn. Vérmesség, sok vérrel birás.

BŐVES, (bő-v-es) mn. tt. *bőves-t*, vagy *—et*. tb. *—ek*. Valamivel dúsan, nagy mértékben, mennyiségben ellátott. *Aranynyal bőves Erdély. Bőves tárház.* Faludi.

BŐVESKÉDIK, BŐVESKÉDŐ, l. BŐVELKÉDIK, BŐVELDÉDŐ.

BŐVÍT, (bő-v-ít) áth. m. *bővít-ett*, par. *—s*, htn. *—ni*, vagy *—eni*. Terjedelmesbbé tesz, kitágít. *Szük ruhát toldással bővíteni.* 2) Szaporít, sokasít. *Cselédei fizetését megbővíti.*

BŐVÍTÉS, BŐVITÉS (bő-v-ít-és) fn. tt. *bővítés-t*, tb. *—ek*. Cselekvés, mely által valamit bővítünk; tágítás, szaporítás. V. ö. BŐVÍT.

BŐVÍTETT, (bő-v-ít-ett) mn. tt. *bővített-et*. 1) Amit tágabbá, nagyobbá, terjedelmesbbé tettek. *Bővített öltözék.* 2) Holmi járulékokkal toldott, sokasított. *Bővített kiadása valamely könyvnek.*

BŐVIZŰ, (bő-vizű) ösz. mn. Sok vizet tartalmazó, gazdag forrásu. *Bővizű kút.*

BŐVÖDIK, (bő-v-öd-ik) k. m. *bővöd-tem, —tél, —ött*. Régies. *Megbővödik* (abundabit). Müncheni codex.

BŐVÖLKÖDIK, lásd: BŐVELKÉDIK.

BŐVÖLKÖDET, (bő-v-öl-köd-et) fn. tt. *bővölköd-et*. Bővölködő állapot, bőséges vagyon. „Mert mendezek ő bővölködetekből (ex abundanti sibi) ereszteték isten ajándokit.“ Müncheni codex.

BŐVÖLTETIK, (bő-v-öl-tet-ik) régies; előfordúl szintén a Müncheni codexben, *abundat, abundabit* értelemben.

BŐVSÉG, (bő-v-ség) fn. Lásd BŐSÉG.

BŐVSÉGES (bő-v-ség-és), mn. l. BŐSÉGÉS.

BŐVÜL, (bő-v-ül) önh. m. *bővül-t*. 1) Tágúl, terjed, s ez által ürege, hézaga nagyobbodik. *Viselés által bővül a csizma.* 2) Szaporodik, illetőleg több helyet foglal el. *Újonnan szerzett könyvekkel bővül a könyvgyüjtemény.*

BÖZENFA, falu Somogy megyében helyr. *—fán, —fára, —fáról.*

BÖZHÁZA, l. BŐSHÁZA.

BÖZÖD, falu Erdélyben, Udvarhely székben; hely. *—ön, —re, —röl.*

BÖZÖD-ÚJFALU, helység Erdélyben, Udvarhely székben; helyr. *—ba, —ban, —ból.*

BÖZSE, (1), BÖZSI, női kn. lásd ERZSI, ÖRZSE.

BÖZSE, (2), népes puszta Somogy megyében helyr. *Bözsé-n, —re, —röl.*

BRÁCSA, fn. tt. *brácsát*. Nagyobbféle s mélyebb *(alt)* hangu hegedü. Másképen: *karhegedü, karvas* (karu-as). Olaszul *viola da braccio*, németül: *Bratsche.*

BRÁCSAHEGEDŰS, (brácsa-hegedüs) ösz. fn. Zenész, aki brácsát, azaz karhegedűt húz, aki brácsán játszik.

BRÁHA, fn. tt. *bráhát*. Serfőzés után maradt moslék, melylyel a marhákat hizlalják. Szatmárvidéki szó. Közelebbről a német *Brau*-ból látszik eredettnek; egyébiránt a német *brauen* brennen, latin *ferveo*, szanszkrit *bhâr*, magyar *forr* stb. rokonok.

BRASSAI, (Brassó-i) mn. tt. *—t*, tb. *—ak*. Brassó városából való.

BRASSÓ, város neve Erdélyben, a szászföldön. (Kronstadt. Corona. Stephanopolis) Helyragozva: *Brassó-ba, —ban, —ból. Brassó vidéke.* Van ily nevü falu is Hunyad megyében.

BRÁSZLÓ, 1) Férfi keresztnév, am. Wratislaus. 2) Helynév Szilicziában, máskép, *Boroszló.*

BRAZILIA, fn. tt. *Braziliát*. Déli Amerikának egyik legnevezetesebb része.

BRAZILIAI, (Brazilia-i) mn. tt. *braziliai-t*, tb. *—ak*. Braziliából való, ott létező, ott termett, stb.

BREK, hangutánzó gyöke *brekeg* és *brekeke* szóknak.

BREKÉG, (brek-ég), önh. m. *brekég-tem, —tél, —ett*. Bregeknek a békák, midőn szájaikat a víz szinén feltolván sajátságos rekedt hangon kiáltoznak.

BREKÉGÉS, (brek-ég-és) fn. tt. *brekégés-t*, tb. *—ek*. Békakiáltozás, mely sajátságos rekedt hangon történik, s a kuruttyolástól különbözik.

BREKEKE, (brek-ek-e) fn. tt. *brekekét*. Hangutánzó szó, s jelenti a békák rekedt kiáltozását. *Brekeke, brekeke, brekeke. Zeüsz minket szerete, a vizekbe szöktete.* Kazinczy F.

BREKEKÉL, (brekeke-el) önh. m. *brekekél-t*. Brekeke-hangon kiáltoz. *Brekekélnek a békák.*

BREZNÓ, lásd: BREZNÓBÁNYA; helyr. *Breznó-n, —ra, —ról.*

BREZNÓBÁNYA, szabad kir. város Zólyom megyében helyr. *—bányán, —bányára, bányáról.*

BRILIÁNT, fn. tt. *briliánt-ot*. Általán minden drágakő, s ebből készített ékszer, mely ragyogóra van kiköszörülve. *Briliántgyürü.* Közelebbről a franczia *brillant* (ragyogó), ez ismét a szintén franczia *bril-*

ler (ragyogni) szóból vétetett, melynek gyökbetűji a hellen *πῦρ*, és magyar *pir* szóval vannak rokonságban.

BRILIÁNTOS, (briliánt-os) mn. tt. *briliántos-t* vagy *—at*, tb. *—ak*. Ragyogóra köszörült drágakővel ékes. *Briliántos gyürü, briliántos kereszt.*

BRILIÁNTZSIZSIK, (briliánt-zsizsik) ösz. fn. Ragyogó szárnyu bogár, melynek alapszine fekete, torján aranyos zöld húzás vonul el, s paiskáján tiz vonal látható, melyek sárga, vöröses, és zöldes szinnel sugárzanak vissza. (Curculio imperialis).

BRINDZA, fn. tt. *brindzát*. Breznóbányán és vidékén sajátságos módon készített ízletes turó, melyet bödönökben árulnak. Azonos a *Breznó* szóval.

BRINDZÁS, (brindza-ás) mn. tt. *brindzás-t* vagy *—at*, tb. *—ak*. Brindzát tartalmazó, brindzát áruló. *Brindzás bödön. Brindzás edény.*

BRITT, (1), fn. tt. *britt-et*. Britannia polgára, lakosa.

BRITT, (2), mn. tt. *britt-et*. Britanniai. *Britt hajók, britt hadi seregek.*

BRITTHON, BRITTORSZÁG, (Britt-hon, Brittország) ösz. fn. Brittannia.

BRONSZ, fn. tt. *bronsz-ot*. Öntés által vegyített érczmü, melynek részeit réz, ón, és czink teszi, barnaréz, barnaércz. Közelebbről a franczia *bronze*-ból vétetett, mely ismét a német *Braunerz*-ből származottnak látszik. Mint melléknév jelent ilynemü öntött barnaércből valót. *Bronsz szobor, bronsz gyertyatartó. Bronsz áruk.*

BRÚ, tompa, reszketeg, mély természeti hangot utánzó szó. Származékai: *brúg, brúgat, brúgatyú, brúgó, brúgós.*

BRÚG, (brú-og) önh. m. *brúg-tam, —tál, —ott*. *Brú*-féle tompa, reszketeg hangon szól. Képzésre olyan mint a szintén hangutánzók: *súg, búg, zúg.*

BRÚGAT, (brú-og-at) önh. és áth. m. *brúgattam, —tál, —ott*. Brú hangot ereszt vagy ereszt. *Brúg az a gordon, ha húzzák.*

BRÚGATYÚ, (brú-og-at-ó) fn. tt. *brúgatyú-t*. Játékszer, melynek lényege a *brúgás*. Készül átfúrt dióhéjból, vagy facsigából, mely megperdítve a földre bocsáttatik, s nagy búgással forog. *Búgó csiga.*

BRÚGÓ, (brú-og-ó) fn. tt. *brúgó-t*. Alhangu nagy hegedü. Több vidéken: *bögő*, Erdélyben: *gordon*, Gömörben: *barbora*, Vasban: *kobza*. Legközönségesebben: *brúgó.*

BRÚGÓS, (brú-og-ó-os) fn. tt. *brúgós-t*, tb. *—ok*. Ki bögőhegedün, barborán, gordonon játszik. *Vén brúgós. A vén brúgós mindennap egy nótát felejt.* Km.

BRÚGÓZ, (brú-og-ó-oz) önh. m. *brúgóz-tam, —tál, —ott*, par. *—z*. Brúgót húz, brúgón zenél, brúgón játszik, bögöz, barboráz.

BRÚGÓZÁS, (brú-og-ó-oz-ás) fn. tt. *brúgózás-t*, tb. *—ok*. Zenélés a brúgón, bögözés, barborázás.

BÚ, (1), fn. tt. *bú-t*. Személyragozva: *búm, búd, búja* vagy *búva, bújában* vagy *búvában*. 1) Levert kedélyi állapot, vagyis tartós és belsőleg meggyökerezett szomoruság, keserv, fájós érzelmü indulat, valamely csapás, veszteség, szerencsétlenség stb. miatt. *Búba esni. Búban lenni. Búnak ereszti fejét. Bújában iszik. Búnak adni magát. Búba merülni. Öli magát bújában. Búját látod te még ennek. Eszi, emeszti őt a bú. Nem tud hová lenni búvában. Meghalt bújában. Búra okot adni. Bút kergetni. Szegre akasztani a bút. Megemészti embert a bú, mint fát a szú.* Km. *Hadd Istenre dolgodat, búból vigasztalást hoz.* Km. *A bú sem tart örökké.* Km. *Nehéz a bút eltagadni.* Km. *A búnak is van ideje.* Km. *Minden búnak vége boldog halál szokere.* Km. „Mikort nagy bú vala Magyarországban.“ Csáti Demeter.

„Napok jönnek, napok mennek,
De búm csak nem távozik.“ Kisfaludy S.

2) Aggság, gond, töprenkedés. *Búban élni. Az egyes élet bú nélkül nem lehet. Kétes jövendője, gyermekei miatt sok a bája. Sok ösz hajat szerez a bú.* Km.

„Eszem iszom, vigadok,
A búnak helyt nem adok.“ Népdal.

Önálló gyök, mely, úgy látszik, a szomorkodónak tompán dunnyogó hangját utánozza. Ikertársa a *bán, bánat* gyöke *bá*, honnan *búbánat* oly összvetétel, mint a szintén hangutánzó *bübá, bübáj*. Hangra és értelemre egyezik vele a vend *buba*.

BÚ, (2), vagy BÚJ, vagy BÚV, önálló gyök és önh. *búok* vagy *bújok*, vagy *búvok, búsz*, vagy *bújsz*, vagy *búvsz, bújunk* vagy *búvunk, bútok*, vagy *bújtok* vagy *búvtok, búnak*, vagy *bújnak*, vagy *búvnak*; első mult: *bújék*, vagy *búvék*; másod mult: *bútt*, vagy *bújt*, vagy *búvt* stb. Valamely szoros szük helyből kijön, vagy oda bemegyen. Ily alakban mint *ik*-telen ige cléfordul mind régi mind újabb iróinknál, s jelentésében önakarat, önkéntesség rejlik, az *ik*-es *búvik* vagy *bújik* ellenében, (mint ez általában más hasonló igékről is áll), pl. *Tavaszkor odvából kibú a medve, a földből kibúvik a fü. Az ember a barlangba bebú, a folyóka a sövényen átbuvik.* Használtatik átv. értelemben is, pl. *a tudományokat, a könyveket búni*, am. azok tartalmába mélyebben behatni, azokkal foglalkodni. V. ö. BÚJIK.

BÚÁK, (bú-ák) mn. és fn. L. BUVÁK.

BÚÁR, (bú-ár) fn. és mn. L. BUVÁR.

BÚB, fn. tt. *búb-ot*. Általán csomódad alaku gömbölyü kinövés, kidudorodás; kemény ajakhanggal: *púp*. 1) Némely madarak fején emelkedő tollcsomó. *Kukas, tyúk, galamb, pacsirta búbja.* 2) Némely fejkötök földudorodó teteje, máskép: *bóbita*. 3) A kalapok azon része, mely közvetlenül a fejtető fölött emelkedik s azt befödi. *Alacson, magas búb a kalapon.*

Származékai: *buba, búba, búbor, búbos, búbos*, stb. Rokonságait l. BÓB alatt.

BUBA, (bub-a) fn. tt. *bubát*. 1) Báb, baba, mint a maga nemében gömbölyü alaku gyermekjáték, fordítva: *bábu*. Kemény ajakhanggal ejtve hasonló hozzá a kenyér kidudorodó csomóját jelentő *pupa*. 2) Átv. ért. kis gyermek, kis leány, kis baba. *Édes, kedves*

bubám. Rokonok a német *Puppe*, olasz *pupa, puppa*, francsia *poupée*, stb.

BÚBA, (búb-a vagy bób-a) fn. tt. *búbát*. Am. *bíb*, toldalék *a*-val szaporítva. *Tyúk, galamb búbája. Fejkötő búbája.* Máskép: *bóba*.

BÚBÁNAT, (bú-bánat) ikerített fn. tt. *búbánat-ot* vagy *bú-t bánat-ot*. Bú és bánat együtt, szomorúságból és sajnálásból vegyített indulat, tartós fájdalmú kedélyi állapot. *Sok búbánat éri őt. Ne oly sok búval bánattal, hanem több örömmel és vigasztalással folyjon le az új év. Verje meg a búbánat.*

„Nem hittem én, de már hiszem,
Hogy szerelmem búra viszen,
Búra viszen, búbánatra,
Ezer gyötrő gondolatra." Népdal.

„Simonyiban van egy malon
Búbánatot őrlnek azon,
Nekem is van búbánatom,
Oda viszem, lejáratom." Népdal.

BÚBÁS, (búb-a-as) mn. tt. *búbás-t* vagy *—at*, tb. *—ak*. Minek búbja, búbája, vagy bóbája van, búbbal ékesített. *Búbás tyúk, búbás galamb, búbás fejkötő.*

BUBÁZ, (bub-a-az) önh. m. *bubáz-tam, —tál, —ott*. Bubával, azaz babával vagy bábbal játszik. *Bubázni szoktak a kis leányok.*

BÚBÁZ, (búb-a-az) áth. m. *búbáz-tam, —tál, —ott*. Búbjánál, vagy üstökénél fogva megtép, megczibál. *Várj csintalan gyerek, majd megbúbázlak. A herélő kakas búbázza* (búbozza) *a tyúkot.*

BUBÁZÁS, (bub-a-az-ás) fn. tt. *bubázás-t*, tb. *—ok*. Bubával, bábuval, gyermekbábbal való játszás.

BÚBÁZÁS, (búb-a-az-ás) fn. tt. *búbázás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn a búbát, bóbot, vagy üstököt megczibálják.

BÚBEREK, puszta Szala megyében; helyragokkal: *Búberek-en*, vagy *berk-en —re, —ről*.

BÚBFÖDÉL, (búb-födél) ösz. fn. Épületnek, edénynek, vagy valamely eszköznek búbalaku teteje. *Búbfödél a pipán, tornyon, levesestálon.*

BUBOJICSKA, l. BUBUJICSKA.

BUBOR, (bub-or) elvont törzsök, mely *buborék, buborcsék* stb. származékokat adja. Jelent növényi vagy állati testen kidudorodó gömbölyüséget. Innen mint új alkalmazásu természetrajzi műszó jelent csigafajt. L. BUBORÉKCSIGA.

BUBORCSÉK, (bub-or-csó-ék) fn. tt. *buborcsék-ot*. Domboru kiütés, kifakadás a testen. Máskép: *bibircsó. Arcza, melle teli van veres buborcsékokkal.*

BUBORÉK, (bub-or-ék) fn. tt. *buborék-ot*. 1) A nedvnek lég, gőz segítségével gömbölyü formára ideiglenes kiterjedése kidudorodása. *Szappanbuborék, esőbuborék, vízbuborék, sörbuborék. Elpattant, mint a szappanbuborék.* Km. *Buborékot hány a sebesen ömlő patak.* 2) A boncztanban, némely edények buborékfajta felfuvódásai, ilyenek: a *tápbuborék, táppadmaly, bél-buborékok*, stb. A szanszkritban *bubura, barbura, bribuka* szintén am. buborék.

BUBORÉKCSIGA, (buborék-csiga) ösz. fn. Csigafaj, mely buborékoló tajtékot izzad. Újabb műszóval: *bubor*.

BUBORÉKOL, (bub-or-ék-ol) önh. m. *buborékol-t*. A víz, vagy más híg anyag buborékokat hány, gyöngyözik. *Buborékol a sáporesö; buborékol a pezsgő, a sör. Buborékol a szappanlé.* Máskép: *bugyborékol*.

BUBORÉKOLÁS, (bub-or-ék-ol-ás) fn. tt. *buborékolás-t*, tb. *—ok*. A víznek, vagy más folyó anyagnak buborék formára alakulása, fölfuvódása.

BUBORÉKOS, (bub-or-ék-os) mn. tt. *buborékos-t* vagy *—at*, tb. *—ak*. Buborékokat hányó. *Buborékos pezsgő, buborékos szappanlé. Buborékos sáporesö.*

BUBORKA, (bub-or-ka) fn. tt. *buborkát*, tb. *buborkák*. Hosszukás gyümölcse azon indás növénynek, mely a tökkel egy nemhez tartozik s egyik fajtája a sárga dinnye. *Buborkát savanyítani. Nyári buborka, téli buborka. Kovásban vagy ecetben savanyított buborka.*

„Bokrétás szarkaláb, tejfölös buborka,
Hát a sok vajrénye, mind tarkatyúk tojta."
Vőfélköszöntés a népdalokban.

Máskép: *uborka, ugorka*.

Legközelebb állnak hozzá a szláv *uharka, uhorka*, és német *Gurke*, melyek szintén nem eredetiek, hanem a latin *cucumer, cucumis*-ből kölcsönzötteknek látszanak.

BUBORKAFA, (buborka-fa) ösz. fn. Tréfás neve az uborka szárának, indájának. *Fölhágott a buborkafára. Leszállították a buborkafáról.* Km. Ez értelemben bizonyos csekély rangot, hivatalt, tisztséget jelent.

BÚBOS, BUBOS, (búb-os) mn. tt. *búbos-t* vagy *—at*, tb. *—ak*. Kinek vagy minek búbja van. *Búbos menyecske, búbos galamb, búbos tyúk.* V. ö. BÚB.

BÚBOS, BUBOS, (búb-os) fn. tt. *búbos-t*, tb. *—ok*. Agyagból készült szobakemencze, melynek czifraságul búbja vagyon.

BÚBOSAN, BUBOSAN, (búb-os-an) ih. Búbbal felczifrázva, fölékesítve. Átv. értel. nyalkán, hegyesen, hegykén. *Búbosan lépdegelő menyecske.* Ez értelemben máskép: *pipesen*.

BÚBOZ, BUBOZ, (búb-os) áth. m. *búbos-tam, —tál, —ott*. 1) Búbbal czifráz, ékesít. *Haját, fejkötőjét búbozza.* 2) Bubjánál, üstökénél fogva megrázz, megczibál. *Megbúboztak, csak ne maradj vesszeg.*

BÚBTETŐ, (búb-tető) ösz. fn. Valamely épületnek, pl. toronynak, nyaralónak, mulatóháznak búbalakú teteje, búbfödél.

BUBUJ, (bub-uj) elvont törzse *bubujka, bubujicska*, és *bubulce* szóknak. A *bób bíb* gyökből származott szók osztályába tartozik.

BUBUJATÖK, (bubuja-tök) ösz. fn. Hosszukás tökfaj. Vas vármegyei tájszó.

BUBUJICSKA, (bub-uj-ica-ka) fn. tt. *bubujicskát*. Növényfaj a barabolyok neméből, melynek gyökere gyönge korában mogyoróforma (búbocska) gumó,

és édes ízü. (Chaerophyllum bulbosum). Máskép: *mogyorósaláta, csemegebürök.*

BUBUJKA, (bub-uj-ka) fn. L. BUBUJICSKA.

BUBULCS, (bub-ul-cs) fn. tt. *bubulcs-ot.* Ormánysági tájszó, s jelent bogyót. Gyöke *bub* = *bob, búb* s képzésre olyan mint a *gyüm* (= güm), *szém* gyökökből származott *gyüm-öl-cs, szém-öl-cs.*

BUBUS, (bub-us) fn. tt. *bubus-t,* tb. —*ok.* Bubaforma, bábalakú rémkép, melylyel a gyermekeket ijesztgetik. *Jön a bubus. Megesz a bubus.* Máskép: *mumus, mumu.* Rokonok vele a német *Pöpel,* vagy *Popel, Mummel, Popanz.*

BUCS, elvont gyöke *bucsak, bucsér, bucska* szóknak. Jelent valami domborodottat. Rokon *bucz* gyökkel, melyből *buczkó* származott. Előfordul némely helynevekben is.

BÚCS, (1), elvont törzsöke *búcsu* szónak, és származékainak. Eredete *bulcs* vagy *bolcs* (lásd ezt), minthogy a régi iratokban többnyire *bulcsu, bolcsu, bolcsát* szókat találjuk, *búcsú, bocsát* helyett. V. ö. BOCSÁT.

BÚCS, (2), falu Esztergom megyében. Helyragokkal: *Búcs-ra, —on, —ról.*

BUCSA, több helység neve hazánkban. Helyr. *Bucsá-ra, —n, —ról.*

BUCSAK, (bucs-ak) fn. tt. *bucsak-ot.* Csomós, zömök tuskó, átvetve: *bucskó,* (mint: csutak csutkó, tusak tuskó), székely szó. V. ö. BUCS, BUCZKÓ.

BUCSÁN, NAGY—, KIS—, helységek Nyitra megyében; helyr. *Bucsán-ba, —ban, —ból.*

BUCSÉR, BUCSÍR, (bucs-ér, bucs-ír) *bucsér-t,* tb. —*ok.* Sopron- és Vas vármegyékben, am. szalmából vagy vesszőből font hátas kosár, melyben almát, tojást hordanak a piaczra. V. ö. BUCS, gyök.

BUCSÍT, (bucs-ít) áth. m. *bucsít-ott,* par. —*s,* htn. —*ni* vagy —*ani.* Nyitravölgyében am. *bocsát,* ereszt, elhagy. *Nem akarják elbucsítani. Ez a posztó bucsítja a színét.* V. ö. BÚCSÚ.

BUCSKA, (bucs-ka vagy bocs-ka) fn. tt. *bucskát,* tb. *bucskák.* Vasban és Szalában am. kis hordócska, melyben pálinkát tartogatnak. Gyöke *bucs* vagy *bocs* fordítva megvan a *csobolyó, csobány* edények neveiben.

BUCSMOL, elferdítve am. *bücsmérel,* néhutt: *gucsmol.*

BÚCSÚ, BÚCSU, BUCSÚ, BUCSU, (1), (búcs-u) fn. tt. *búcsú-t,* tb. —*k.* Régiesen: *bulcsu, bolcsu, bucsu.* 1) Elváláskor, eltávozáskor mondott végszó, illetőleg viszonyos köszönés, jókivánás, magaajánlás mind a két részről. *Bucsút venni, s odább menni. Mondjuk bucsút, azután induljunk. Bucsút venni egymástól. Ez legyen a végbúcsu. Faképtől, vagy kapufától vett bucsút,* azaz bucsuvétel, köszönés nélkül távozott.

„A lélek is sírt belőlem,
Midőn búcsút veve tőlem." Csokonai.

Eredeti jelentése bocsánat, mennyiben népies szokás szerint az elváló bocsánatot szokott kérni, ha talán valamivel megbántotta a maradókat. Ugyanezen alapfogalom rejlik az *elkövetkezik* (elbucsúzik) szóban is, mely annyi mint másokat megkövetve elmegy. Összetételei: *bucsuszó, bucsudal, bucsubeszéd, bucsulevél.* 2) Egyházi ért. a bűnökért szenvedendő büntetések elengedése bizonyos föltételek mellett, bünbocsánat. *Teljes búcsú. Szánapi, negyvennapi búcsú. Búcsút hirdetni. Búcsút osztogatni. Búcsút nyerni.* „Bulcsuért a szent földre menvén" Debreczeni Legendáskönyv. 3) Egyház vagy templom napja, midőn a templom védszentének vagy fölszentelésének innepe tartatik, mennyiben a megjelenő hivek gyónás és áldozás által bünbocsánatot nyernek. *Búcsú van a faluban. Búcsúra menni.* Innen ez összetételek: *bucsuvásár, bucsufia.* 4) Ájtatos zarándoklat. *Bucsút járni. Bucsút vezetni. Búcsú pénzzel jár,* vagy, *Pénzzel járják a búcsút.* Km. *Szentkereszti, sasvári, czeli búcsú.* V. ö. BOCSÁT.

BUCSU, (2), falu Beregh megyében; helyragokkal: *Bucsu-ba, —ban, —ból.*

BÚCSUÁRUS, (búcsu-árus) ösz. fn. Az Anyaszentegyház hütlen szolgája, ki a búcsú rendeltetésével visszaélvén pénzért osztogatja vagy hirdeti a bünök bocsánatát.

BÚCSÚBESZÉD, (búcsú-beszéd) ösz. fn. Beszéd, melyet valaki eltávozása, elmenetele előtt tart az illetőkhöz.

BÚCSUCSÓK, (búcsú-csók) ösz. fn. Csók, melylyel az egymástól elválók búcsút vesznek.

BÚCSÚ- vagy BUCSUDAL, (búcsú-dal) ösz. fn. Alkalmi költemény, mely végbúcsuul iratik az eltávozandó személy tiszteletére.

BÚCSÚ- vagy BUCSUÉNEK, (búcsú-ének) ösz. fn. 1) L. BÚCSÚDAL. 2) Gyászének, melyet temetéskor a halott koporsója fölött szokás tartani. Szokottabban l. BÚCSÚZTATÓ.

BÚCSÚ- vagy BUCSUÉV, (búcsú-év) ösz. fn. Bizonyos év, melyben szokott föltételek alatt az Anyaszentegyház búcsút hirdet, és osztogat. (Iubilaeum, annus jubilaris).

BÚCSÚ- vagy BUCSUFIA, (búcsú-fia) ösz. fn. tt. *búcsúfiát,* többese nincs. Ajándék, melyet a búcsújárók kedveskedésül visznek haza illető szeretteiknek különösen gyermekeknek. Oly képzésü mint: *vásárfia.*

BUCSUHÁZA, falu Pozsony megyében; helyr. *Bucsuházá-n, —ra, —ról.*

BÚCSÚ- vagy BUCSUHELY, (búcsú-hely) ösz. fn. Szent hely, hová a hivek ájtatosságból zarándokolnak, hogy ott meggyónván és áldozván bünbocsánatot nyerjenek.

BÚCSÚ- vagy BUCSUHÉT, (búcsú-hét) ösz. fn. Hét, melynek lefolyta alatt az illető ájtatosságot el kell a hiveknek végezniök, hogy a bünbocsánatban részesülhessenek.

BÚCSÚ- vagy BUCSUHIRDETMÉNY, (búcsúhirdetmény) ösz. fn. Pápai vagy püspöki levél tartalma, foglalata, melyben a hivek az illető búcsú felől tudósíttatnak.

BÚCSÚ- vagy BUCSUHIRDETVÉNY, (búcsú-hirdetvény) ösz. fn. Búcsút hirdető pápai vagy püspöki levél, mint irott okmány.

BÚCSÚ- vagy BUCSUJÁRÁS, (búcsú-járás) ösz. fn. 1) Valamely szent helyre, vagy csudás képhez zarándokolás. 2) Körmenet; a híveknek egyik szent helyről másikig menése, ének- és imádságok között. *Könnyen veszik, mint a búcsujárást.* Km. *Keresztheti, nagypénteki búcsujárás.*

BÚCSÚ- vagy BUCSUJÁRÓ, (búcsú-járó) ösz. fn. Ki szent helyekre zarándokol ájtatoskodás, gyónás, bűnbocsánat végett. *Máriaczeli, szentkereszti, sasvári, radnai búcsujárók. Messzeföldről érkezett búcsujárók.*

BÚCSÚ- vagy BUCSULAKOMA, (búcsú-lakoma) ösz. fn. Lakoma, melyet az elmenendő tiszteletére adnak. *Búcsúlakomán mondott felköszöntések, áldomások.*

BÚCSÚ- vagy BUCSULÁTOGATÁS, (búcsúlátogatás) ösz. fn. Látogatás, melyet valaki eltávozása előtt barátainál, ismerőseinél, kedveseinél stb. tesz.

BÚCSÚ- vagy BUCSULEVÉL, (búcsú-levél) ösz. fn. 1) Levél, melyben valaki elmenés előtt búcsút veszen, istenhozzádot mond. 2) Elbocsátó levél, különösen a katonáknál azon oklevél, melynél fogva valaki a hadi szolgálattól fölmentetvén haza bocsáttatik. Rövidebben: *búcslevél.*

BÚCSÚ- vagy BUCSULEVELES, (búcsú-leveles) ösz. mn. Kinek hadi szolgálattól fölmentő búcsúlevele van. *Búcsúleveles* vagy *búcsúleveles katona.* Köznépiesen: *obsitos* (Abschied német szó után).

BÚCSÚ- vagy BUCSULÖVÉS, (búcsú-lövés) ösz. fn. Eltávozó fő ember vagy vendég tiszteletére szóló ágyuzás, mozsarazás, taraczkozás. Rövidebben: *búcslövés. Búcsúlövésekkel megtisztelni a fő vendéget.*

BÚCSÚ- vagy BUCSUNAP, (búcsú-nap) ösz. fn. Egyház napja, templom napja, melyen az illető hivek községe a templom védszentének vagy fölszentelésének ünnepét tartja. Egyszerűen: *búcsú.*

BÚCSÚ- vagy BUCSUPOHÁR, (búcsú-pohár) ösz. fn. Áldomás, melyet az eltávozandó iszik barátaival s a hozzá tartozókkal. *Búcsúpoharat emelni, üríteni.* V. ö. CZOKIPOHÁR.

BÚCSÚS, BUCSUS, (búcs-ú-os) fn. tt. *búcsús-t,* tb. —*ok.* Búcsúra menő zarándok, ájtatoskodó utas. *Czeli, sasvári, szentkereszti búcsúsok. Búcsusok előtt vinni a keresztet, zászlót. Búcsúsok elé harangozni. Búcsúsokat vezető pap. Búcsúsokat gyóntatni, áldoztatni. Búcsúsoknak szállást adni.*

BÚCSÚ- vagy BUCSUSZÓ, (búcsú-szó) ösz. fn. Elváláskori istenhozzád, az elmenendőnek végszava.

BÚCSÚ- vagy BUCSUTOR, (búcsú-tor) ösz. fn. L. BÚCSÚLAKOMA.

BÚCSÚ- vagy BUCSUVÁSÁR, (búcsú-vásár) ösz. fn. 1) Az egyházi búcsúnak (az anyaszentegyház szándéka és tilalma ellen) pénzen árulása. 2) Vásár, mely búcsúk alkalmával tartatik.

BÚCSÚ- vagy BUCSUVÉT, l. BÚCSÚVÉTEL.

BÚCSÚ- vagy BUCSUVÉTEL, (búcsú-vétel) ösz. fn. Elbúcsuzás; az eltávozandónak végső szava, istenhozzádja kedveseihez, barátihoz.

BÚCSÚ- vagy BUCSUVÉTLEN, (búcsú-vétlen) ösz. mn. Búcsuvét nélkül történő, távozó. *Búcsuvétlen eltünés, elutazás. Búcsuvétlen vendégek.* Határzóilag am. búcsút nem véve. *Búcsuvétlen távozott.*

BÚCSÚ- vagy BUCSUVÉTLENÜL, (búcsú-vétlenül) ih. Anélkül, hogy elbúcsuzott volna, alattomban, mások tudta nélkül eltünve.

BÚCSÚZÁS, BUCSUZÁS, (búcs-ú-oz-ás) fn. tt. *búcsúzás-t,* tb. —*ok.* Elváláskori, elutazás előtti viszonüdvözlés, jókivánás, istenhozzádozás, hálálkodás, bocsánatkérés stb. *Érzékeny, fájdalmas búcsuzás. Menyasszony búcsuzása szüleitől.*

BÚCSÚZATLAN, BUCSUZATLAN, (búcs-u-oz-atlan) mn. tt. *búcsúzatlan-t,* tb. —*ok.* Aki nem búcsúzik, vagy el nem búcsúzott; búcsúvétlen. Határozóilag am. búcsúzatlanul. L. ezt.

BÚCSÚZATLANUL, BUCSUZATLANUL, (búcs-u-oz-atlan-ul) ih. Anélkül, hogy elbucsuzott volna; búcsúvétlenül, a kapufától véve búcsút.

BÚCSÚZIK, BUCSUZIK, (búcs-ú-oz-ik) k. m. *búcsúz-tam, —tál, —ott.* 1) Elválás előtt vég istenhozzádot mond. *Búcsúzik barátitól, kedveseitől, szüleitől. Elbúcsúzott és elment. A menyasszony sirva búcsúzik szüleitől.* „Mélyen illetődve búcsúzom tőletek." Berzsenyi. 2) Elmegy, leszáll. *Őszszel elbúcsúznak a gólyák, fecskék. Lebúcsúzott a nap. Búcsúzik az este.*

BÚCSÚZÓ, BUCSUZÓ, (búcs-ú-oz-ó) mn. tt. *búcsúzó-t.* Elválás előtt istenhozzádot mondó. *Búcsúzó katona. Búcsúzó beszéd, búcsúzó ének. Búcsúzó félben van.* Átv. ért. elmuló, eltünő. *Búcsúzó szépségek.* (Faludi).

BÚCZÚZTAT, BUCSUZTAT, (búcs-u-oz-tat) áth. m. *búcsúztat-tam, —tál, —ott,* par. *búcsúztass.* Temetés alkalmával búcsúztatni szoktak a kántorok, midőn a halott nevében az illető rokonoknak, ismerősöknek, barátoknak stb. énekelve búcsút mondanak. *Versekben búcsúztatni, elbúcsúztatni a halottat. Bek szépen elbúcsúztatták az Istenben boldogultat.*

BÚCSÚZTATÁS, BUCSUZTATÁS, (búcs-u-oztat-ás) fn. tt. *búcsúztatás-t,* tb. —*ok.* A halott nevében búcsúmondás, illetőleg versekbe szedett búcsúszavak eléneklése.

BÚCSÚZTATÓ, BUCSUZTATÓ, (búcs-ú-oztat-ó) fn. és mn. tt. *búcsúztató-t.* A halott nevében mondott búcsúzó szavak kivált versekben. *Búcsúztatót csinálni leginkább a mesterek dolga. Búcsúztató ének, búcsúztató vers. Hiába minden szó a lusta fülének, A biztalás neki búcsúztató ének.* (Paprik. vers.)

BUCZ, régi elavult fn. annyit tett, mint: *czomb,* s ez értelemben rokon vele a hellén *πυγή, πυζός,* német *Fuss,* latin *pes* stb. Általán kidudorodott valami, honnan: *buczka, buczkó.* Azonban a székelyeknél még itt-ott hallható. Fordítva: *czub,* honnan: *czubák, czu-*

bók = czomb, madárczomb. Változattal v. ö. BÖCZ, BÖCZEK, BOCZ, BOCZKÓ.

BUCZI, (bucz-i) fn. és mn. tt. *buczi-t*. Nagy czombu, czombók. Székely szó.

BUCZKA, (bucz-ka) fn. tt. *buczkát*. Domborún emelkedő torlás, különösen homoktorlás, homokdomb, szélhordta homokhát, homokbuczkó.

BUCZKÁNY, (bucz-ka-any) fn. tt. *buczkány-t*, tb. —*ok*. Székely szó, am. patkány.

BUCZKÁS, (bucz-ka-as) mn. tt. *buczkás-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. Homokdombos, hol buczkák vannak. *Buczkás legelő, Buczkás határ*. V. ö. BUCZKA.

BUCZKÁZ, (bucz-ka-az) önh. m. *buczkáz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Buczkák azaz torlásos homokdombok között járkálva vadász.

BUCZKÁZIK, (bucz-ka-az-ik) k. m. *buczkáz-tam*, —*tál*, —*ott*. Bukfenczezik, bukdácsolva fut. *Buczkázik a nyúl*.

BUCZKÓ, (bucz-kó) fn. és mn. tt. *buczkó-t*. Kemény állományu kinövés, csomós kidudorodás az állati vagy növényi testen. *Buczkó a lábhüvelyken, a boka mellett. Vén fák derekaiból kinövő buczkók*. Mint melléknév jelent köpczöst, zömököt, dömsödit, dömöczköst. *Buczkó gyerek. Buczkófejü hal*.

BUCZKÓRÓ, (bucz-kóró) ösz. fn. Veres virágu mezei pésma. (Centauria campestris flore rubro).

BUCZKÓS, (bucz-kó-os) mn. tt. *buczkós-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. Amin egy vagy több buczkónemü kinövés, kidudorodás van; csomós, bunkós. *Buczkós lábu ló. Buczkós somfabot*. V. ö. BUCZKÓ.

BUCZKÓSODÁS, (bucz-kó-os-od-ás) fn. tt. *buczkósodás-t*, tb. —*ok*. Buczkók, csomós kinövések támadása valamely állati vagy növényi testen. *Faderék buczkósodása. Lábak buczkósodása*.

BUCZKÓSODIK, (bucz-kó-os-od-ik) k. m. *buczkósod-tam*, —*tál*, —*ott*. Buczkók, tömör kemény csomók nőnek, támadnak rajta. *Buczkósodik a somfa, a bodzafa dereka*.

BUCZÓ, (1), (bucz-ó) mn. tt. *buczó-t*. Göcsös, rögös, buczkós. Ritka használatu szó.

BUCZÓ, (2), (bucz-ó) fn. tt. *buczó t*. Sügér hal faja.

BUCZOK, (bucz-ok) fn. tt. *buczok-ot*, v. *buczk-ot*. Egy darab buczkót képező idomitatlan tömeg, pl. hant, földrög, csomóagyag.

BUCZOROG, (bucz-or-og) önh. m. *buczorog-tam*, —*tál, buczorg-ott*. Somogyi tájejtéssel *buczorog a göbe*, (herélt emse) midőn sajátságos siró hangon nyöszörög, kuczorog.

BUDA, (1), Magyarország iker fővárosainak egyike. Helyragozva: *Budára, Budán, Budáról. Budára utazni, Budán lakni. Budáról távozni*. Tinódinál és némely más régi iróknál olvasni: *Budában*, a most divatos *Budán* helyett. Országos nevezetessége miatt a nép szájábansok közmondás és példabeszéd forog róla, milyenek: *Nem oda Buda. Csak egyszer volt Budán kutyavásár. Messze Buda sánta ebnek*, vagy *sokáig ér a sánta kutya Budára. Sokszor megjárják addig Budát. Sokszor vitték Budavárát. Kinek lova nincsen, Budán is gyalog jár. Ha Budáról jött volna, sem hinném. Mi hír Budában? Török a várban. Tökkel harangoztok minapában Budán. Oly messze jár töle, mint Bécs Budától. Több is veszett Buda alatt*. „Él magyar, áll Buda még." Kisfaludy K.

„Nyolcz századoknak vér zivatarja közt
Rongált Budának tornyai állanak."
Berzsenyi.

Nevét Kézai krónikája szerént Buda fejedelemtől, Ethele (Attila) testvérétől vette: „Ethele király a kúnoknak és más népeknek megparancsolta volt, hogy azt Ethele városának (Urbs Ethele— Béla király jegyzője szerént: Civitas Athilae Regis—) hívják; a németek a tilalomtól félve azt Eczelburgnak (Echulburg) nevezték; de a hunok azon tilalommal keveset gondolva mint előbb, mai napig is Ó-Budának hivják" (Szabó Károly fordítása szerint). Továbbá: „Ó-Buda . . . . . e nevet a mongol pusztítás következtében 1245—1247. táján az akkor Pest város határában esett Új-Buda, oklevelekben: novum castrum montis Pestientis, a mai budai vár építtetése után, s így Kézai krónikájának szerkesztetése előtt alig több mint harmincz évvel nyerhette." Szabó Károly jegyzete. A rómaiak korában a régi történészek és számos kiásott római régiségek tanusága szerént *Acincum* vagy *Aquincum* nevü város állott Ó Buda helyén és környékén. *Kis-Buda, Ó-Buda, Szász-Buda, Új-Buda*, l. az előző szók betürendében.

BUDA, (2), fn. tt. *budát*. Hegyes karó, vagy pálczika, gyermekek játékszere, melyet úgy igyekeznek eldobni, hogy hegyével a földbe akadjon. Másképen: *pinczk, pilinczk, pinczke*. Nevét vagy az ideoda csapongást jelentő *boda* szótól vette, vagy am. oly eszköz, melyet a földbe bujtatnak, mintegy = *bú-da*.

BUDA, (3), fn. tt. *budát*. Némely vidékeken am. árnyékszék, másképen: *budár*. Elemezve = bú-da, búvo-da, azaz, búvóhely. V. ö. BUDÁR, BÓDÉ.

BUDA, (4), fn. tt. *budát*. Jelenben divatos, sajátságos magyar szabásu felső öltöny, melyet panyókán is szokás viselni. *Nyári buda. Téli prémes buda*. V. ö. ATILA, öltöny.

BUDABÁCS, BUDABÁCSI, lásd BODOBÁCS.

BUDA-BURJÁNOS, lásd OLÁH-BUDA-BURJÁNOS.

BUDAFA, (1), (buda-fa) ösz. fn. L. BUDA (2).

BUDAFA, (2), több helység neve; helyr. *Budafá-n, —ra, —ról*.

BUDAFÁZ, (buda-fáz) ösz. önh. Budafával játszik, budást játszik, pinczkez, pilinkez. *Tavaszkor budafáznak a fiúk*. V. ö. BUDA (2).

BUDAHÁZA, falu Ungh megyében; helyragokkal: *Budaházá-n, —ra, —ról*.

BUDAI, (buda-i) fn. és mn. tt. *budai-t*, tb. —*ak*. 1) Buda lakosa, polgára. *A Budaiak gyakran járnak Pestre*. 2) Budára vagy Budáról való, Budához tartozó. *Budai vár, budai hegyek, budai fördők. Budai bor. A budai bor nyeltül* km. azaz jóizün lehet nyelni.

Vérét vette a budai vörös kancsónak. Km. *Budai mértékkel fizet.* Km. *Budai vékával mér* km. azaz oly bőbeszédű (hazug) minő nagy a budai véka.

BUDAK, KIS—, NAGY— vagy OLÁH— vagy OLÁH-NAGY—, SZÁSZ—, helységek Erdélyben; helyr. *Budak-on, —ra, —ról.*

BUDA-KESZI, falu Pest megyében; helyragokkal: *Buda-Keszi-be, —ben, —ből.*

BUDAMÉR, falu Sáros megyében; helyragokkal: *Budamér-ba, —ban, —ból.*

BUDA-ÖRS, falu Pest megyében; helyr. *Buda-Örs-ön, —re, —ről.*

BUDÁR, (bú-da-ár, vagy búv-o-da-ár) fn. tt. *budár-t,* tb. *—ok.* 1) Némely vidékeken am. árnyékszék, putraszék, perváta, székelyesen: buda. 2) Vinczellér. Első értelemben egyezik vele a franczia *boudoir.* V. ö. BÓDÉ. Második jelentésének eredete homályos.

BUDARLÓ, l. BUDORLÓ.

BUDAVÁR, Ó—, falu Szala megyében; helyr. *Budavár-on* vagy *—ott, —ra, —ról.*

BUDAVÁR, BUDAVÁRA, (Buda-vár vagy Buda-vára) ösz. fn. Budai vár, a helytartó (nádor), helytartótanács, és országos kincstár székhelye. Béla király jegyzője: *Budavár* alatt a régi Budát (Ó-Budát) érti: quae per lingvam hungaricam nunc dicitur *Buduuar* et a Theotonicis Ecilburgum vocatur. V. ö. BUDA (1).

BUDÁZ, (bú-da-az) önh. m. *budáz-tam, —tál, —ott,* par. *—z.* L. BUDAFÁZ.

BUDFALU, helység Máramarosban; helyragokkal: *Budfalu-ba, —ban, —ból.*

BUDIKFALVA, helység Gömör megyében; helyr. *Budikfalvá-n, —ra, —ról.*

BUDMÍR, KIS—, NAGY—, falvak Baranya megyében; helyr. *Budmír-ba, —ban, —ból.*

BUDÓ, (bud-ó vagy bod-ó) fn. tt. *budó-t.* Ormánysági szó, am. a szokottabb bodon. L. ezt.

BÚDOG, (bú-d-og) k. m. *búdog-tam, —tál, —ott.* Gyakran, ismételve bú, lebú, elbú, mint a buvárok szoktak. V. ö. BUJDOKOL.

BUDOGA, (bú-dog-ó) fn. tt. *budogát.* Baranyában am. büdös banka, babuka.

BÚDOGTAT, (bú-d-og.tat) mivelt m. *búdogtat-tam, —tál, —ott.* Gyakrabban búni, bukni, kényszerít; eszközli, hogy búdogjon. V. ö. BÚDOG.

BUDONKA, (am. bodonka) fn. tt. *budonkát.* Fölül keskenyebb, alúl szélesebb kétfenekü edény fenyüfából, melynek felső végén lyuk van. *Eczettartó budonka.* Székely szó. V. ö. BÖDÖN.

BUDORLÓ, BUDURLÓ, falu Erdélyben, Kolos megyében; helyr. *Budorló-n, —ra, —ról.*

BÚDOS, (1), BÚDOSÁS, lásd BÚJDOS, BÚJDOSÁS.

BÚDOS, (2), helynév, l. BUJDOS.

BUF, elvont gyök, s jelenti azon tompa hangot, melyet felfútt arczú ereszt ki ajakain, vagy melyet akármily felfútt test ad, midőn rá ütnek, vagy összenyomják. Kemény hangon *puf,* felhangon *bőf, pőf.* Származékai: *bufa, bufás.* Jelent továbbá ütés, ütődés által okozott tompa hangot, honnan: *bufdl, bufog,* kemény ajakhanggal: *puf, puff.*

BUFA, (buf-a) fn. tt. *bufát.* Fölfútt arcz, pofa. Melléknevül használva am. pofás, pofók, pofitos, nagy pofáju, pöffedt arczu. *Bufa gyerek.*

BUFÁL, (buf-a-al) áth. m. *bufál-t.* Általán am. dönget, azaz úgy ütöget, hogy pufog, bufog bele az ütögetett rész. Különösen: pofon ver. *Jól megbufáltak.* Kemény ajakhanggal: *pufál.*

BUFÁLÁS, (buf-a-al-ás) fn. tt. *bufálás-t,* tb. *—ok.* Ütés, döngetés, midőn valamit vagy valakit bufálnak, különösen pofoznak. V. ö. BUFÁL.

BUFÁS, (buf-a-as) mn. tt. *bufás-t* vagy *—at,* tb. *—ak.* Pofás, fölfújt arczú, duzzadt képü.

BÚFELEJTŐ, (bú-felejtő) ösz. mn. és fn. Búoszlató, mi a bút kiveri fejünkből. *Búfelejtő ital. Búfelejtőt* vagy *búfelejtőül inni.* Tréfásan: *akasztófa. Felkötötték a búfelejtőre.*

BUFFAN, (buf-u-an vagy buf-v-an) önh. m. *buffan-t.* Lecsés után, vagy ütés alatt *buf* hangot ad. *A lecsett zsák nagyot buffant.* Keményebben: *puffan.*

BUFFANT, (buf-u-an-t vagy buf-v-an-t) áth. m. *buffant-ott.* Úgy ejt vagy üt valamit hogy ez *buf* hangot ad.

BUFOG, (buf-og) önh. m. *bufog-tam, —tál, —ott.* Kemény hangon: *pufog.* Hangutánzó ige, s gyakorlatos jelentésü, t. i. többszöri ütés verés alatt tompán visszahangzik. *Bufog a háta, midőn verik. Bufog a börnadrág a mogyorópálcza alatt.*

BUFOGÁS, (buf-og-ás) fn. tt. *bufogás-t,* tb. *—ok.* Az ütésnek tompa viszhangzása.

BUFOGAT, (buf-og-at) áth. m. *bufogat-tam, —tál, —ott.* Úgy ütöget, vereget valamit, hogy bufog bele. *Hátát, alfelét megbufogatták.*

BUFOGATÁS, (buf-og-at-ás) fn. tt. *bufogatás-t,* tb. *—ok.* Ütögetés, veregetés, melytől bufog az ütött test.

BUFOL, (buf-ol) áth. m. *bufol-t.* 1) Balatonmellékén am. lékes halászatkor sulyokkal a vizet csapdossa, zavarja, hogy a halak a hálóba rezzentessenek. 2) Pofoz, pofon ver. Kemény ajakhanggal: *pufol.*

BUFOLÁS, (buf-ol-ás) fn. tt. *bufolás-t,* tb. *—ok.* 1) Sulyokkal lubiczkolás a vízben. 2) Pofozás, pofon verés. V. ö. BUFOL.

BUFTI, (buf-ti) fn. és mn. tt. *bufti-t,* tb. *—k* vagy *—ak.* Nagy, tömött, duzzadt pofáju. Alsóbb irásmódba való kifejezés. V. ö. MUFTI, BUKSI.

BUG, (=bog) fn. tt. *bug-ot.* Némely növénymagok bogos tokja. *Fenyő buga* (tobozza), *len, kender buga.* Toldva: *buga,* személyragozva: *bugám, bugád,* stb. V. ö. BUGA, BOG.

BÚG, (1), fn. tt. *búg-ot.* Galambház, galamkalitka, galambducz. Kicsinezve: *bugocska.*

„Nem kellene nekem bugocska.
Hogy engemet benne tarts fogva."

Kazinczy.

Persául: *búds*. A magyarban azonosnak látszik *búg* igével.

BÚG, (2), (bú-og) önh. m. *búg-tam*, —*tál*, —*ott*. *Bú* hangot vagy hangokat ad, különösen fájdalmas, epedő indulatból fakadó hangon vagy hangokon s mintegy *bújából* szól. 1) Búgnak a galambnemű madarak. *Búgnak a szerelmes galambok.*

„Zöld ágon kis gili zokogva búg,
Mert párját nem leli, mindegyre búg,
Zöld ágon kis gili ne búgj sokat,
Szerelmes kis szived majd megszakad."
Vörösmarty.

2) Búgnak a sertések, midőn párosodni vágynak, mit néhutt, nevezetesen Mátyusföldén *súg*, túl a Dunán *görög*, *görg* igével fejeznek ki. 3) Mondják a csigaféle játszószerről, midőn sebesen forogva *bú* vagy *brú* hangot ad. Képzésre hasonló a *súg*, *zúg*, *bég*, *bög*, *nyög* hangutánzó igékhez.

BUGA, (1), (bug-a) fn. tt. *bugát*. 1) Némely vidékeken am. *guba*, *gubacs* a fákon. 2) A székelyeknél: *szemgolyó*. 3) Több tájain az országnak: *kenderfő*, a magvas kender feje. *Nagy bugájú kender*. 4) Ágbog. Mindezen értelmeményekben a gömbölyű valamit jelentő *bog* alapfogalma rejlik. V. ö. BOG.

BUGA, (2), (mint föntebb) melléknév tt. *bugát*. 1) Csonka, különösen kis szarvu, vagy épen szarvatlan barom. *Buga ökör*, *buga kos*, *buga tehén*. Néhutt: *csira*. *Csira tehén*. 2) Pécsett *buga ködmön* am. prémtelen ködmön. 3) Vas vármegyében *buga ember* am. pórias ember.

Ez értelmeményekben jelent a maga nemében valami kicsit, hitványat, alávalót, s rokonai: *bige*, *pige*. L. ezeket.

BÚGA, BUGA, (3), (búg-a vagy bug-a) fn. tt. *búgát*. Szeged tájékán am. csomó, kéve len, vagy kender, melyet nyüvéskor kötnek. *Hány búga lened termett az idén?* V. ö. BOG, BOGA.

BUGACS, (1), (bog-acs vagy bog-ar-acs) fn. tt. *bugacs-ot*. Boros hordók körül éldegélő pinczebeli legyecske, bogaracska. Alkalmasint a *bogaracs* szóból van összehúzva.

BUGACS (2), vagy BUGACZ, puszta neve Pest vármegyében, tt. *Bugacz-ot*, helyr. *Bugacs-ra*, —*on*, —*ról*. Származéka: *bugaczi*.

„Be-beülsz a bugaczi csárdába,
Nagyot iszol világ boszujára." Vörösmarty.

BUGAGEREBEN, (buga-gereben) ösz. fn. Gereben, melyen a kender vagy lenbugákat száraiktól megtisztogatják.

BUGALÉGY, (buga-légy) ösz. fn. Neve különféle apró legyeknek, melyek a fák levelcire rakják tojásaikat.

BUGÁS, (bug-a-as) mn. tt. *bugás-t*, tb. —*ak*. Minek bugája, azaz csomódad magtokja, magfüzére van. *Bugás kender*, *len*, azaz magvas.

BÚGÁS, (búg-ás) fn. tt. *búgás-t*, tb. —*ok*. 1) Galambok, giliczék turbékolása, szerelmi siró hangja. *Zöld erdő búgása*, *Vad galamb*, *búgása*, *Kedves galambomnak szája mosolygása*. Népdal. 2) Párosodásra gerjedező sertések hangja. 3) Tompa hangja némely sebesen forgo eszköznek, pl. *csiga búgása*. V. ö. BÚG ige.

BÚGAT, (1), (bú-og-at) áth. m. *búgat-tam*, —*tál*, —*ott*. Valamely eszközt úgy perdít meg, hogy búgjon. *Búgatni a brugatyút*, azaz *búgó csigát*.

BÚGAT, (2), (bú-gat) önh. m. *búgat-tam*, —*tál*, —*ott*. Búgó hangot ad, pl. *búgat a bölömbika*.

BÚGATÓ, BÚGATYU, (bú-gat-ó) fn. tt. *búgató-t*. Búgócsiga, búgó eszköz; malomforma játékszer, melynek kereke megindíttatván búgással kereng.

BÚGATYÚZ, (bú-gaty-ú-oz) önh. m. *búgatyúztam*, —*tál*, —*ott*. Búgatyúval játszik. V. ö. BÚGATYÚ.

BUGÁZ, (bug-a-az) áth. m. *bugáz-tam*, —*tál*, —*ott*. Kendert vagy lent, arra való eszköz által, bugájától megtisztogat. V. ö. BUGA.

BUGÁZÁS, (bug-a-az-ás) fn. tt. *bugázás-t*, tb. —*ok*. A kender vagy len bugájának leszedése, leverése.

BUGGYAN, l. BUGYGYAN.

BUGJA, l. BAGLYA, BOGLYA.

BUGLYA, BUGLYÁZ, lásd BAGLYA, BAGLYÁZ.

BUGLYOS, (bug-oly-os vagy bog-oly-os) mn. tt. *buglyos-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. 1) Csomóba tekeredett, öszvekuszált, kóczos. *Buglyos haj*, *ször*, *gyapju*, *sörény*. *Buglyos fej*. Máskép: *boglyas*, *baglyas*. 2) Mondják virágról, melynek szirmai tömöttek, öszvetorladozottak. Gyöke *bug* azonos a csomódadot jelentő *bog* szóval. V. ö. BAGLYAS.

BÚGÓCSIGA, (búgó-csiga) ösz. fn. Lásd BÚGATÓ.

BUGOLY, (bug-oly) fn. tt. *bugolyt* vagy *buglyot*, tb. *buglyok*. Némely növények virágai, melyekben a szirmok igen sürüen s borzasan állanak.

BUGOLYA, (bug-oly-a) fn. tt. *bugolyát*. 1) Némely madarak tollas búbja, bóbitája; máskép: *buglya*. 2) Virágfüzér, virágköteg, csokor.

BUGOLYÁS, (bug-oly-a-as) mn. tt. *bugolyás-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. Búbos, bóbitás. *Bugolyás tyúk*, *galamb*. Mátyusföldén: *buglyás*.

BÚGOND, (bú-gond) ösz. fn. Búval elegy gond, aggodalom. *Ha nincs búgondod, házasodjál meg*. Km.

BÚGONDOS, (bú-gondos) ösz. mn. Búval gonddal járó, vesződő, aggodalmas. *Búgondos élet*, *állapot*. *Búgondos szülék*.

BÚGÓSÍP, BUGÓSIP, (búgó-síp) ösz. fn. Legvastagabb s leghosszabb vastag hangu síp a zenekarban. (Fagot).

BUGRIS, (bug-or-os?) mn. tt. *bugris-t*, tb. —*ok*. Baranyában *bugris ember* am. pórias ember, mely Vas vármegyében: *buga ember*.

BUGY, 1) hangutánzó elvont gyök, mely a fakadó, vagy forró víz hangját, vagy a hig anyagból, pl. borból, vízből kitolakodó levegőét utánozza. *Bugybugy*. Származékai: *bugyka*, *bugyog*, *bugyogyan*. stb. 2) Azonos *bogy* gyökkel *bugyola*, *bugyor* szókban.

BUGYA, (bugy-a) 1) elvont törzsök, mely csak összetételes szójátékban, és annak származékaiban él, mint: *egyebugya, egyebugyál, egyebugyás.* 2) Göcsejben am. agg tölgyfának buborcsékos gyümölcse, melyből pipát csinálnak a gyermekek, azaz *buga.* 3) Őrségi szó am. holmi aprólékos gömbölyüség. V. ö. BOGY, BOGYA.

BUGYACS, (bugy-acs) fn. tt. *bugyacs-ot.* Kis rákfaj a keleti tengerben, melynek sok lába van, de ollója nincs. (Cancer crangon).

BUGYBEREK, puszta Szala megyében; helyr. *Bugyberek-en, —re, —ről.*

BUGYBOKA, (bugy-banka) ösz. fn. tt. *bugybokát.* Baranya- és Somogyban am. büdös banka.

BUGYBORÉK, BUGYBURÉK, (bugy-bur-ék) fn. tt. *bugyborék-ot.* A forrás erén, vagy szük száju edény nyilásán hólyagocska formában ömledező víz, vagy egyéb folyó anyag, mely a tolakodó lég ütközése miatt *bugy-bur* hanggal jö ki.

BUGYBORÉKOL, BUGYBURÉKOL, (bugy-bur-ék-ol) önh. m. *bugyborékol-t.* A kiömlö víz, vagy más folyó anyag gömbölyü tömegecskékben, s *bugybur* hangot adva gördicsél. *Bugyborékolva ömlik ki a víz a szük száju korsóból, ha feldöntik, vagy felfordítják. Bugyborékol sebes esőtől a víz.*

BUGYBORÉKOLÁS, BUGYBURÉKOLÁS, (bugy-bur-ék-ol-ás) fn. tt. *bugyborékolás-t,* tb. —*ok.* ‚Bugybur' hanggal kiömlés.

BUGYBURÉKOLÓ, (bugybur-ék ol-ó) mn. tt. *bugyburékoló-t,* tb. —*k.* Bugyborékokat csináló, bugyborékképen ömledező. *Bugyborékoló sápor; bugyborékoló récze.* Átv. ért. mondatik oly beszédről, vagy irásmódról, mely holmi üres czikornyamondatokból áll. *Bugyborékoló beszéd, bugyborékoló versezet.*

BUGYBORÉKOS, BUGYBURÉKOS, (bugy-bur-ék-os) mn. tt. *bugyborékos-t,* tb. —*ak.* Bugyborékokkal teljes, bővelkedő. *Bugyborékos a folyó- vagy tóvíz, midön sebes zápor esik bele.*

BUGYFA, (bugy-fa) ösz. fn. L. BUGYKA. 2)

BUGYGYAN, (bugy-u an vagy bugy-v-an) önh. m. *bugygyan-t.* A fakadó vagy forrásnak indult víz, vagy más folyó anyag hirtelen kiömlik. *Fölbugygyan áradáskor a fenékvíz. Kibugygyan orrából a vér, vagy takony.*

BUGYGYANÁS, (bugy-v-an-ás) fn. tt. *bugygyanás-t,* tb. —*ok.* A forrásból fakadó, vagy felmelegült víznek, vagy más hig anyagnak bizonyos hangon kiömlése.

BUGYGYANT, (bugy-v-an-t) áth. m. *bugygyantott,* htn. —*ni* vagy —*ani.* Vizet, vagy más folyó anyagot úgy ereszt, ömleszt ki, hogy *bugy* hangot adjon. *A téli korsóból néhány cseppet bugygyantani. Pofoncsappással kibugygyantani valaki orrából a vért.*

BUGYI, falu Pest megyében; helyr. *Bugyi-ba, —ban, —ból.*

BUGYKA, (bugy-ka vagy bugy-og-a) fn. tt. *bugykát.* 1) Szük nyakú és csöcsös száju korsó, melyből bugyogva foly ki a víz, bor, stb. Eredetileg *bugyoga,* azaz, *bugyogó* a *bugyog* törzstől, s képzésre hasonló a *szotyka* (szotyogó), *locska* (locsogó), *csacska* (csacsogó), *fécske* (fécségő), *czinke* (czinegő, czinege) s több másokhoz. 2) A halászok zurboló rúdja, melylyel a vizet fölkeverik, zavarják, bugyogtatják.

BUGYKÁZ, (bugy-ka-az vagy bugy-og a-az) áth. m. *bugykáz-tam, —tál, —ott.* 1) Bugyka nevü halászdoronggal a vizet zavarja, bugyogtatja. 2) Szélesb ért. bugyburékokat csinál, a vizet vagy más folyadékot bugyogtatja.

BUGYKOS, (bugy-ok-os) fn. tt. *bugykos-t,* tb. —*ok.* L. BUGYKA. 1) Képzésre olyan mint: *lucskos, mocskos, fütykös.*

BUGYLI (bugy-ol-i) fn. tt. *bugyli-t,* tb. —*k.* Kusztora, fanyelü, csukló bicsak. Dunántuli szó; csüfoló, tréfás neve a fanyelü zsebbevaló késnek, máskép: *békanyúzó.*

BUGYOG, (bugy-og) önh. m. *bugyog-tam, —tál, —ott.* 1) Bugyog a víz, midön a forrásból, vagy valamely szük résen kiömledezik. *Fölbugyog, kibugyog.* 2) Bugyog az edény szája, melynek szük nyilásán a hig folyó anyag kiömlik. *Bugyog a kulacs, csöcsös korsó.* 3) Öblöket képezve hol be- hol kinyomul, pl. a bő ülepü, és száru nadrág, melynek bugyogó a neve.

BUGYOGA, (bugy-og-a) fn. L. BUGYKA. 1)

BUGYOGÁNY, (bugy-og-ány) fn. tt. *bugyogány-t,* tb. —*ok.* Betegség neme, midön a bört apró vizes hólyagocskák verik ki.

BUGYOGÁS, (bugy-og ás) fn. tt. *bugyogás-t,* tb. —*ok.* 1) A víznek, vagy más folyó anyagnak hólyagocska formákban ömlengése. 2) Azon hang, mely az ilyetén ömlengéssel hallatszik. 3) Valamely öblös ruhának ki s benyomódása. *Török vagy német nadrág bugyogása.* 4) Székelyföldön, am. érthetetlen beszéd, csacsogás.

BUGYOGÓ, (bugy-og-ó) mn. és fn. tt. *bugyogó-t.* 1) Ami bugyogva ömlik ki, vagy bugyborékokat vet. *Bugyogó forrásvíz. Bugyogó korsó. Orrból bugyogó vér.* 2) Bőre szabott, nagy ülepü, szotyogó, térdig érő nadrág; továbbá, bő szabásu pantalon, plundra. *Szellös bugyogó.*

„Már ezután bugyogóban járok,
Annál jobban szeretnek a lányok." Népdal.

BUGYOGÓS, (bugy-og-ó-as) mn. tt. *bugyogós-t,* tb. —*ak.* 1) Bugyogva ömledező. *Bugyogós forrás, bugyogós korsó.* 2) Szotyogó, öblöket csináló. *Bugyogós nadrág, csizmaszár.* 3) Bugyogóban járó.

BUGYOGTAT, (bugy-og-tat) áth. m. *bugyogtattam, —tál, —ott.* 1) Folyó anyagot bugyogni kényszerít. 2) Szük száju edényből úgy folyatja ki a vizet, bort, stb. hogy bugyogó hangot adjon. 3) Öblös bő ruhát, pl. bő nadrágot szotyogtat.

BUGYOL, (bogy-ol) áth. m. *bugyol-t.* Lepelnemü ruhába takar, beköt valamit. *Fejét nagy kendőbe bugyolni. A kis gyermeket bebugyolni.* V. ö. BOGYOL.

BUGYOLA, (bogy-ol-a) fn. tt. *bugyolát.* 1) Lepel, kendő, ruha, melybe valamit betakarnak. 2) Ru-

hába, lepedőbe kötözött holmi czeleczula, bugyor. Máskép: *bogyola.*

BUGYOLÁL, (bogy-ol-a-al) áth. m. *bugyolál-t.* Holmi czeleczulát, vagy testnek egyes részeit betakargat, begöngyölget. *Bebugyolálni a fejét kendővel.* V. ö. BUGYOLA.

BUGYOLÁZ, (bogy-ol-a-az) áth. m. *bugyoláz-tam, —tál, —ott.* L. BUGYOLÁL.

BUGYONKA, (am. bodonka, budonka) fn. tt. *bugyonkát.* Víztartó fa edény, vízcsöbröcske. Székely szó.

BUGYOR, (bugy-or) 1) fn. tt. *bugyort* vagy *bugyrot*, tb. *—ok* vagy *bugyrok.* Ruhába, lepedőbe kötözött holmi, melyet a gyalogoló háton szokott vinni. *Bugyor a világ, szatyor a vénasszony.* Km. *Bugyrot vinni, czepelni a háton. Bugyrán kivül semmije sincs. Egy bugyorban mindene elfér.* V. ö. BATU, BATYU, MOTYÓ, PONYECZ, BÚTOR, POGGYÁSZ. 2) Elvont törzsöke *bugyorog* szónak.

BUGYOROG, (bugy-or-og) önh. m. *bugyorogtam* vagy *bugyorg-ottam, —tál* vagy *—ottál, bugyorg-ott*, htn. *—ni* vagy *bugyorg-ani.* Folytonosan bugyog, bugyburékokat vet. *Bugyorog a forrásból fakadozó víz. Bugyorog a feldöntött bugykából a bor.*

BUGYROS, (bugy-or-os) mn. tt. *bogyros-t* vagy *—at*, tb. *—ak.* Bugyrot vagy bugyort viselő, bugyorral járó. *Bugyros asszony, bugyros házaló.*

BÚJ, (1), BUJ, önh. L. BÚ, BÚJIK. Ragozása szabályszerű: *bújok, bújsz, bújék, bújál, bújj*, stb.

BÚJ, (2), helynév l. BÚLY.

BÚJA, BUJA, (búj-a) mn. tt. *bujá-t.* 1) A nemi ösztön kielégitésére mértéktelen módon törekvő, más nemüvel, illetőleg közösülés végett mintegy öszvebújni vágyó, parázna. *Buja ifju. Buja nő. Buja kivánságok. Buja cselekedetek.* 2) Szertelen nemi közösülésből eredő, vagy azzal rokon. *Buja nyavalya, buja kór, buja mirigy, buja dög, buja senyv, buja szerelem, buja tüz, buja gerjedelem.* 3) Szaporán tenyésző, nagy bőségben terjedő. *Buja növésü erdő. Buja növényzet. Buja sarjadzás. Buja testalkat.*

Gyöke valószinüleg a *búj* vagy *bújik* ige, mennyiben a buja személyek mintegy bújni öszvebújni szeretnek, s a buja növények sarjai sürüen kibujnak. Mind a két értelmenyben egyezik vele a tót *bujni*, honnan *bujniti* am. bujálkodni, és buján tenyészni.

BUJADOB, (buja-dob) ösz. fn. Bujasenyv által keletkezett lobos daganat, többnyire a lágyékokban.

BUJADÖG, (buja-dög) ösz. fn. Általán bujaságból eredni szokott ragályos senyv.

BUJAFEKÉLY, (buja-fekély) ösz. fn. Bujasenyves méreggel megfertőzött helyen támadni szokott fekély; vagy az egész test közfertőzése következtében elterjedő, kerekded, határozott kemény szélü, és genynyel telt fenekü, nem sarjadzó fekély. (Cancer syphiliticus).

BUJAK, falu Sáros megyében; helyr. *Bujak-on, —ra, —ról.*

BUJÁK, falu Nógrád megyében; helyragokkal: *Buják-on, —ra, —ról.*

BUJAKELEVÉNY, (buja-kelevény) ösz. fn. L. BUJADOB.

BUJAKÓR, (buja-kór) ösz. fn. Általán mindenféle betegség, mely bujaságból ered, akár közvetlenül, akár érintkezésből a bujakóros testekkel.

BUJAKÓROS, (buja-kóros) ösz. mn. Bujakórban szenvedő.

BUJAKÓRSÁG, (buja-kórság) ösz. fn. L. BUJAKÓR.

BUJAKOSZORÚ, (buja-koszorú) ösz. fn. A külbőrön, főkép az arcz és homlok külbőrén eleinte világos, később rózsinü vörös, vagy vörös szélü foltok, csécsek, vagy genyedékek által mutatkozó bujasenyv. (Corona Veneris.)

BUJÁLKODÁS, (buj-a-al-kod-ás) fn. tt. *bujálkodás-t*, tb. *—ok.* 1) A nemi ösztönnek tulságos, mértéktelen, tiltott kielégítése. 2) Fölöttébb, kelletinél bővebb, szaporább növése, tenyészése valaminek.

BUJÁLKODIK, (buj-a-al-kod-ik) k. mult: *bujálkod-tam, —tál, —ott.* 1) A nemi ösztönt tulságos mértékben, és tiltott utakon, módokon elégíti ki. 2) Fölöttébb, kelletinél bővebben tenyészik.

BUJÁLKODÓ, (buj-a-al-kod-ó) mn. tt. *bujálkodó-t.* 1) A nemi ösztönt, és közösülést tulságos mértékben, és tiltott módokon gyakorló. 2) Bőven tenyésző

BUJÁLKODVA, (buj-a-al-kod-va) ih. 1) A nemi ösztön kielégitését tulságosan gyakorolva, paráználkodva. 2) Szaporán tenyészve.

BUJÁLKODÓLAG, (buj-a-al-kod-ó-lag) l. BUJÁLKODVA.

BUJAMIRÍGY, (buja-mirígy) ösz. fn. Általán, bujasenyv, ragályos bujakorság, különösen: bujadob. L. BUJADOB.

BUJÁN, (buj-a-an) ih. 1) Buja módra, pajkosan. *Buján kacsingatni, bujón táncolni, taglejteni.* 2) Bőven, termékenyen, nagy szaporasággal. *Buján terem a fü; buján sarjadzanak a lebotolt füzek derekai.*

BUJÁNHÁZA, falu Szatmár megyében; helyr. *— házán, —házára, —házáról.*

BUJÁR, (búj-ár) fn. L. BUVÁR.

BUJARÁK, (buja-rák) ösz. fn. A bujasenyvnek azon neme, mely a testen tovább harapódzván azt megemészti. V. ö. RÁK, RÁKFENE.

BÚJÁS, (búj-ás) fn. tt. *bújás-t*, tb. *—ok.* Szük, szoros helyen bemenés; titkos helyre vonulás, rejtőzködés.

BUJASÁG, (buj-a-ság) fn. tt. *bujaság-ot.* 1) A nemi ösztönnek tiltott, és mértéktelen kielégitése; szertelen hajlam a testi gyönyörökre. *Szorgos munka felejteti a bujaságot.* (Km.) *Bujaságot üző soha bölcs nem lehet.* Km. Egyházi értelemben, a hét fő bünök egyike, s a katekizmusi rend szerént harmadika. *Első a kevélység, második a fösvénység, harmadik a bujaság.*

BUJASENYV, (buja-seny) ösz. fn. A test elsoványodásával, s elgyöngülésével járó nyavalya, melynek oka a testben dúló bujadög.

BUJASENYVELLENES, (buja-senyv-ellenes) ösz. mn. Bujasenyv ellen való, működő, annak további harapódzását akadályozó. *Bujasenyvellenes gyógyszerek.*

BUJASENYVES, (buja-senyves) ösz. mn. Bujasenyv által megfertőzött, bujasenyvben sínlődő. *Bujasenyves betegek.*

BUJASENYVUTÁNI, (buja-senyv-utáni) ösz. mn. A bujasenyv meggyógyulása után újra kiütő, jelenkező, pl. kórjelek, betegségek.

BUJAVÁGY, (buja-vágy) ösz. fn. Nemi közösülésre, paráznaságra, fajtalanságra ingerlő ösztön.

BUJDOKLÁS, (buj-dok-ol-ás, vagy buj-od-og-ol-ás) fn. tt. *bujdoklás-t*, tb. —*ok*. 1) Titkos utakon tévelygés, elrejtözködve járás, folytonos bujdosás. 2) Alá-alá merülés. *Buvár bujdoklása.* V. ö. BUJDOKLIK.

BUJDOKLIK, (buj-dok-ol-ik, vagy buj-od-og-ol-ik) k. m. *bujdokl-ott*, htn. *bujdokl-ani*. 1) Rejtőzködés, menekülés végett titkosan bolyong, bujkál, tévelyeg. 2) Alá-alá merül. *Bujdoklik a fürdő rácze, a buvár.*

Ezen igében hármas gyakorlati képző van: —*od*, —*og*, —*ol*, melyek közől a két elsőből öszvehúzva lesz *dok*; *buj-od-og-ol*, *buj-dok-ol*. Hasonló képzésüek: *haldokol* (hal-od-og-ol), *fuldokol* (fúl-od-og-ol), *tündöklik* (tün-öd-ög-öl-ik), *öldököl* (öl-öd-ög-öl), *nyeldekel* (nyel-éd-ég-él) stb.

BUJDOKLÓ, (buj-dok-ol-ó, vagy buj-od-og-ol-ó) mn. tt. *bujdokló-t*. Titkos utakon járó kelő, rejtőzködő, menekülés végett bujkáló. *Bujdokló szökevények. Erdőkben bujdokló haramiák*

BUJDOKOL, (buj-dok-ol, v. buj-od-og-ol) önh. m. *bujdokol-t*. V. ö. BUJDOKLIK.

BUJDOS, (1), (buj-dos, vagy buj-od-os) gyak. önh. Gyakran búj, bebúj valahová, vagy kibúj valahonnan. V. ö. BÚ, ige és *Bujdosik*.

BUJDOS, (2) vagy **BÚDOS**, falu Erdélyben, Belső-Szolnok megyében; helyr. —*on*, —*ra*, —*ról*.

BUJDOSÁS, (buj-dos-ás, v. buj-od-os-ás) fn. tt. *bujdosás-t*, tb. —*ok*. 1) Mint a *bujdos* származéka, am. gyakori búvás, vagyis szük helyen átmenés, átsurranás. 2) Titkos helyeken rejtőzködés, bujkálás. 3) Megállapodás nélküli ideoda vándorlás, idegen földön menekülés végetti járáskelés.

BUJDOSIK, (buj-dos-ik, v. buj-od-os-ik) k. m. *bujdos-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Titkon, titkos utakon tévelyeg, bolyong. *Bujdosik a szökött katona, az üldözött tolvaj, gonosztévő*; *bujdosik az oskolakerülő diákgyerek. Heverő testben bujdosik az elme.* (Km) 2) Vándorol, külső országokban jár. *Bujdosnak a hazájokból kivándorlott lengyelek. Rákóczy és Bercsényi kibujdostak Magyarországból. Bujdosik, bujdosik szegény árva diák. Ha a nap elnyugszik, ő is elbujdosik, a szegény legénynek szive szomorkodik.* (Népd) *Bebujdosni, elbujdosni.*

Kettős gyakorlati képzővel = *buj-od-os-ik*, öszvehúzva *buj-dos-ik*, mint: *csapodos, csapdos; kapodos, kapdos; szökődösik, szökdösik; pökdöse, pökdös* stb.

BUJDOSÓ, (1), (buj-dos-ó) fn. tt. *bujdosó-t*. 1) Bolygó, tévelygő; országból, hazájából számüzött, hazától fosztott személy. *A kurucz bujdosók egy része Törökországban telepedett meg.* 2) A csillagásztanban, a naprendszerhez tartozó, s a nap körül forgó csillag. (Planeta.)

BUJDOSÓ, (2), (buj-dos-ó) mn. tt. *bujdosó-t*. 1) Bolygó, tévelygő, titkon rejtőzködve járó. *Bujdosó katona, szivadny.* 2) Lakát, tartózkodási helyét sokszor változtató. *Bujdosó madarak, bujdosó halak. Bujdosó köszvény, bujdosó kalmár.* Mondatik a kísértetről is: *bujdosó lélek*; a vándorló szabad életü nőről: *bujdosó kurva*; közlekedési, kézről-kézre küldött levelekről: *bujdosó levelek*; utazó társról: *bujdosó társ*; a sorba járó lakomapohárról: *bujdosó pokár. Ez a pohár bujdosik, éljen a barátság. Bujdosóba menni. Bujdosóba jutni. Bujdosót inni.*

BÚJHATIK, (búj-hat-ik) k. m. *bujhat-tam*, —*tál*, —*ott*. El bír bújni, képes elbújni. *Erővel nem bújhatom a földbe.* (Km.). *El nem bújhatunk az Isten szemei elől.*

BUJIK, **BÚJIK**, (búj-ik) k. m. *búj-t*. Elrejti magát, szük helyre vonúl, az emberek szeme elől rejtőzködik. *Bozótba bujik a róka, farkas. Lyukba bujik az egér, ürge. Igen vad fiú, bujik az emberek elől. Aki ebért, gyermekért veszekedik, pad alá bujjék.* (Km.) *Szégyenemben majd a föld alá bujtam.* Öszvetételei: *Általbujik, bebujik, belebujik, elbujik, kibujik, összebujik. Alig bujik ki a tojásból, már fut a fürjecske. Majd kibujik a bőréből, úgy örül.* (Km) V. ö. BÚ, ige.

BUJKÁL, (buj-kál, buj-og-ál) gyak. önh. m. *bujkál-t*. 1) Rejtőzködés, menekülés végett az emberek szeme elől bújik, elvonja magát, ideoda csavarog. *Bujkál a poroszlók által üldözőbe vett gonosztevő. Bujkálnak az iskolakerülő gyermekek. Erdőben, pusztákon, bozótban, nádasokban bujkáló szökevények.* Átv. ért. *bujkál a nap, a hold*, midőn közbenközben felhők alá rejtőzik. 2) Gyakran ki- vagy bebujik valamely résen, szorulaton. 3) Képes kifejezéssel: *éjjel-nappal a könyvekben bujkálni* am. azok olvasásába merülni.

Ezen igének képzője *kál* elemezve = *og-ál*, *buj-og-ál*, mint *fujkál, fuj-og-ál*; *szurkál, szur-og-ál*; hasonlóak: *turkál, furkál, irkál, firkál, áskál, vájkál* stb. Egyébiránt törzsökül vétethetik *bujka* (= buj-og-a) is, mint *bugyka* (bugy-og-a) *csacska* (csacs-og-a), stb.

BUJKÁLÁS, (buj-kál-ás, vagy buj-og-ál-ás) fn. tt. *bujkálás-t*, tb. —*ok*. Folytonos, gyakori bújás, rejtőzködve, lappangva járás.

BUJKÁLÓ, (buj-kál-ó, vagy buj-og-ál-ó) mn. tt. *bujkáló-t*. Aki bujkálni szokott; titkos, rejtett utakon bolyongó. *Bujkáló szökevények, menekültek.*

BUJNA, (buj-na) mn. tt. *bujná-t*. Buja, könnyen tenyésző. Innen: *bujnán. Bujnán szaporodzik.* (Lippai,

Virágos kert. 53. l.) Vannak ily vezetéknevü családok is.

BUJNASÁG, (buj-na-ság) fn. tt. *bujnaság-ot.* Bujaság, paráznaság; könnyü, szapora tenyészés.

BUJNOK, (buj-nok) fn. tt. *bujnok-ot.* Földbe buvó, föld alatt lakó cserebogárfaj.

BUJNYIK, buj-nyik vagy buj-nok) fn. tt. *bujnyik-ot.* Az ország több vidékein am. zsivány, utonálló, pusztákon kullogó, bujkáló. Györ vidékén: am. sunnyogó, félénk ember. Mátyusföldön: *bojnyik.* Rokon vele a szláv: *bujní*, mely szilajat, vadat jelent, és *zbojnyik* = zsivány. V. ö. BUJNOK, és BOJNYIK.

BUJÓ, (buj-ó) mn. Lásd BUVÓ.

BUJÓS, (buj-ó-os) fn. Lásd BUJÓSDI.

BUJÓSDI (buj-ó-os-di) fn. tt. *bujósdi-t.* Játék neme, midőn a játszótársak egyet kivéve elbujnak, s ez fölkeresni indul őket. *Bujósdit játszani.* Képzője *di* általán játékjelentő szókat alkot, mint: *lovasdi, katonásdi, szembekötösdi, zálogosdi* stb. V. ö. —DI képző.

BUJÓSKA, (buj-ó-os-ka) fn. tt. *bujóskát.* Lásd BUJÓSDI.

BUJÓSKÁZ, (buj-ó-os-ka-az) önh. m. *bujóskáztam, —tál, —ott.* Bujóska, vagy bujósdiféle játékot játszik. V. ö. BUJÓSDI.

BÚJT, (buj-t, bú-ít) áth. m. *bujt-ott*, par —*s.* htn. —*ni.* vagy —*ani.* 1) Tenyésztés, szaporítás végett a növény ágát, sarját földbe dugja, s mintegy buvó állapotba helyezi. *Szőlővesszőt, rózsadgat, szegfüt bujtani.* 2) Valakit bizonyos czélra mások ellen föllngerel, nógat, ösztönöz. *Az alattvalókat elüljáróik ellen bujtani, fölbujtani.* E másod értelemben másképen: *bojt*, s eredetileg: *boly-t* azon *boly* gyöktől, melyből *bolygat* származik. V. ö. BOJT, ige. 3) L. BUJTAT.

BUJTÁR, lásd BOJTÁR.

BUJTÁS, (buj-t-ás vagy bú-ít-ás) fn. tt. *bujtás-t*, tb. —ok. 1) Valami növényágnak tenyésztés végett elültetése. *Szőlőbujtás, rózsabujtás, szegfübujtás.* 2) Maga az elültetett ágacska. *A bujtások mind megeredtek.* 3) Ingerlés, alattomos biztatás. Ez értelemben elemezve: *boly-t-ás*, V. ö. BOLY, gyök.

BUJTAT, (buj-tat) áth. m. *bujtat-tam, —tál, —ott.* 1) Valakit más által elrejt, vagy parancsolja, kivánja, hogy bujjék el. *A tolvajt pinczébe bujtatta az orgazda. Katonaállításkor elbujtatta fiát. Ágy alá, pad alá bujtatni. Ördögöt bujtatni valakibe.* 2) Növény ágacskákat ültettet. *Kertész által virágokat bujtat.* 3) Alattomban izgat, ingerel, bizgat valaki ellen. V. ö. BUJT.

BUJTATÁS, (buj-tat-ás) fn. tt. *bujtatás-t*, tb. —*ok.* Cselekvés, midőn valakit vagy valamit bujtatunk. V. ö. BUJTAT.

BUJTATÓ, (buj-tat-ó) fn. tt. *bujtató-t.* Szijgyürü a nadrágszíjon, melybe a bekapcsolt szíj végét betolják, hogy le ne fityegjen.

BUJTÓ, (buj-t-ó, boly-t-ó) fn. tt. *bujtó-t.* Alattomosan valakit mások ellen, vagy gonosztettre ingerlő, izgató, bizgató személy, bujtogató.

BUJTÓÁG, (bujtó-ág) ösz. fn. Ágacska melyet száráról lemetszenek, s tenyészés végett földbe bujtanak. V. ö. BUJT, BUJTÁS.

BUJTÓFA, (bujtó-fa) ösz. fn. Fölül kajmos, alúl hegyes fa, melylyel a kertészek a bujtóág, vagy más ültetvény számára lyukat csinálnak a földbe.

BUJTOGAT, (1), (buj-t-og-at) gyak. áth. m. *bujtogat-tam, —tál, —ott.* par. *bujtogass.* Gyakran, folytonosan több növényágat tenyésztés végett ültetget.

BUJTOGAT, (2), (boj- vagy boly-t-og-at) gyak. áth. m. *bujtogat-tam, —tál, —ott*, par. *bujtogass.* Izgatva, mintegy felbolygatva ingerel valakit mások ellen. Máskép: *bojtogat.*

BUJTOGATÁS, (boj- vagy boly-t-og-at-ás), fn. tt. *bujtogatás-t*, tb. —*ok.* Izgatás, bizgatás, alattomos ingerlés mások ellen, vagy bizonyos rosznak elkövetésére.

BUJTOGATÓ, (boj- vagy boly-t-og-at-ó) fn. tt. *bujtogató-t.* Aki valakit törvénytelenül izgat, felingerel mások vagy valami ellen. Máskép: *bojtogató. A népet bujtogatók által föllázítani. A bujtogatókat elfogni, s törvényszék elé állítani.*

BUJTÓTŐKE, (bujtó-tőke) ösz. fn. Szőlőtőke, melyről bujtóágakat vesznek a szőlősgazdák. V. ö. BUJTÓÁG.

BUJTOVÁNY, BUJTVÁNY, (bu-ít-o-vány) fn. tt. *bujtvány-t*, tb. —*ok.* Az elbujtás által megfogan-szott ágacska, szőlővessző, stb. *Kerti, szőlőbeli bujtoványok. Szépen díszlő bujtovány.*

BUK, (önálló gyök) fn. tt. *buk-ot.* Valamely test felső részének lefelé hajló helyzete. Sulyosbítva: *bukk*, pl. *bukkáz* szókban. *Bukra van a kazal rakva, midőn előre bukik. Bukra építvék némely alföldi vidékeken a házak födelei. Bukra állítani a fogyatékon levő boros hordót. Bukra áll a feje.* Innen: *bukfencz, bukfity, kecskebuk, bukni.*

Származékai: *bukározik, bukdácsol, bukik, bukkan, buktat* stb.

Rokonságait lásd BÓK alatt.

BUKÁR, (buk-ár) fő- és mn. tt. *bukár-t*, tb. —*ok.* A vízben lelebukó, buvár.

BUKÁROZIK, (buk-ár-oz-ik) k. m. *bukároz-tam, —tál, —ott.* Buvár módjára a vizbe lelebukik, bukdácsol. *Bukároznak a tóban úszó réczék.* Balatonmelléki szó.

BUKÁS, (buk-ás) fn. tt. *bukás-t*, tb. —*ok.* 1) Fejjel lefelé esés, merülés. *Vízbebukás, gödörbe bukás.* 2) Átv. értelemben, a kereskedő azon állapota, midőn hitelezőit, s gyárosait kielégíteni nem képes, midőn adósságai fölülmulják vagyonát. *Bukáshoz közelíteni; bukást vallani, jelenteni.* Mondatik ezen értelemben másokról is, kiknek több adósságuk van, mint birtokuk.

BUKÁSI, (buk-ás-i) mn. tt. *bukási-t*, tb.. —*ak.* Bukásra vonatkozó. *Bukási per, bukási állapot.*

BUKÁZ, BUKÁZÁS, lásd BUGYKÁZ BUGYKÁZÁS.

BUKDA, (buk-od-a) elvont törzsök, melyből *bukdács, bukdácsol.* szarmaztak. Gyöke *buk* (ik) mely-

ből gyakorlatos *od* (= os) képzővel lett *buk-od* elvont ige, s ebből *bukodó*, *bukoda*, *bukda*. Hasonló képzésüek: *csapda* (csapoda), *lobda* (loboda), *szabda* (szaboda) stb. Értelme: gyakori, ismételt bukás.

BUKDACS, (buk-od-acs) fn. tt. *bukdacs-ot*. A buvárok neméhez tartozó vízi madárfaj, az éjszaki tartományokban. (Colymbus arcticus. L.)

BUKDÁCS, (buk-od-ács) elvont közvetlen törzsöke *bukdácsol* igének. Eredetileg: *buk-od-ás*, mint: *forgács* = forgás, faragás, *bogács* = *bogás*. Innen: *bukdácsol* = *bukodásol*, mint: *forgácsol* = faragásol, azaz, faragásokat csinál.

BUKDÁCSOL, (buk-od-ács-ol) önh. m. *bukdácsol-t*. 1) Fürdés, úszkálás közben lelebukik a vízbe. *Bukdácsolnak a réczék, ludak, midőn esőt éreznek; bukdácsolnak a fürdő gyermekek.* 2) Fejbuktatva jár, megy, vagy aluszik, bólogat. *Bukdácsol nyáron a legyes ló. Bukdácsolva megy, ugrál a nyúl.* V. ö. BAKDÁCSOL, BAKTAT.

BUKDÁCSOLÁS, (buk-od-ács-ol-ás) fn. tt. *bukdácsolás-t*, tb. —*ok*. A vízbe le-lebukás. Fejbuktatva járás, bólogatás.

BUKDOGÁL, (buk-dog-ál) önh. m. *bukdogál-t*. Fejlógatva megy; vagy: meg-megbotlik.

BUKDOGÁLÁS, (buk-dog-ál-ás) fn. tt. *bukdogálás-t*, tb. *ok*. Fejlógatva menés. Meg-megbotlás.

BUKDOS, (buk-dos) önh. m. *bukdos-tam*, —*tál*, —*ott*. Jó kedvéből, önként bukdácsol.

BUKDOSÁS, (buk-dos-ás) fn. tt. *bukdosás-t*, tb. —*ok*. Bukdácsolás.

BUKDOSIK, (buk-dos-ik) k. mult. *bukdos-tam*, —*tál*, —*ott*. Akaratlanul, önkénytelenül bukdácsol.

BUKDOSTAT, (buk-dos-tat) áth. m. *bukdostat-tam*, —*tál*, —*ott*. Gyakran lebuktat. *A csintalan fürdő fiúk bukdostatják egymást.*

BUKDOSTATÁS, (buk-dos-tat-ás) fn. tt. *bukdostatás-t*, tb. —*ok*. Le-lebuktatás.

BÚKERGETŐ, (bú-kergető) ösz. fn. és mn. Akármiféle szer, mi bút űz, bút oszlat, bút felejtet. Különösen népnyelven am. bor, dinomdánom.

BUKFÉNCZ, (buk-féncz) ösz. fn. tt. *bukfénczét*. Testgyakorlat, midőn valaki földre feszítvén kezeit, fejjel lefelé általvetett testével félkört csinál. *Bukfenczet vetni, bukfenczet hányni.* Másképp: *bukfitty, bakfitty, kecskebuk, hengerbucz.* Második alkatrésze *fénez* am. *fincz*, melytől *finczos*, *finczároz* származtak. Ettől a czigánykerék némileg különbözik. L. CZIGÁNYKERÉK.

BUKFÉNCZÉZ, (buk-fénczéz) ösz. önh. m. *bukfénczéz-tem* —*tél*, —*ett*. par. —*z*. Bukfenczet csinál, bukfenczeket hány. V. ö. BUKFÉNCZ.

BUKFÉNCZÉZIK, (buk-fénczézik) k. m. *bukfénczéz-tem*, —*tél*, —*ett*. Akaratlanul, kényszerítve úgy esik, hogy teste bukfenczezve forogjon, pl. a hegyről lefelé kergetett nyúl; vagy a háztetőről leeső cserepes.

BUKFITTY, (buk-fitty) ösz. fn. L. BUKFÉNCZ.

BUKIK, (buk-ik) k. m. *buk-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Általán, testével hirtelen alámerül lehajlik, leereszkedik. *Bukik a buvár, midőn a víz alá buvik. Bukik a laptaltést kerülni akaró játszó. Bukik a lesben álló vadász, ha közelít a vad. Bukik az alacson ajtón vagy korláton bemenő. Előre, hátra, hanyatt bukni.* 2) Magasról alá esik. *Hajóról vízbe, lóról sárba, árokba bukni.* Igekötőkkel: *Alábukni. Belebukni valamibe. Elbukni. Fölbukni. Kibukni. Megbukni.* 3) Játékban, kereskedésben forgó vagyonát elveszti. *Aki bukott, tegyen.* (Játékban). *Kétszer bukott ezen kalmár.* Másokról is mondatik, ha adósságai vagyonát felülhaladják. Rokonságait illetőleg l. BÓK.

BUKKAN, (buk-u-an vagy buk-v-an) önh. m. *bukkan-t*. Felható, vagy beható ragu neveket vonz, s am. véletlenül ráakad, bemegy, beleütközik. *Rábukkant a vadra, melyet keresett. Bebukkant a házba. Belebukkant.* Mondatnak ezek is: *Kibukkant a szeg a zsákból. Fölbukkant a vízből. Alábukkant. Elébukkant.*

„A megszakadt fellegekből
Most a hold kibukkana."

Kisfaludy S.

BUKKANÁS, (buk-u-an-ás vagy buk-v-an-ás) fn. tt. *bukkanás-t* tb. —*ok*. Hirtelen lemerülés; vagy beleütközés, véletlen jelenés. *Kibukkanás, lebukkanás, fölbukkanás, elébukkanás, bebukkanás.*

BUKKÁZ, bukk-áz) önh. m. *bukkáz-tam*. —*tál*, —*ott*. Magas helyről, péld. házról, kazalról, fáról súlyegyenét vesztve alábukva leesik. Székely szó.

BUKÓGÁT, (bukó-gát) ösz. fn. A patakmalmok fölött bizonyos távolságban emelt gát, melyen az összegyült víz mintegy bukva lezuhan.

BÚKÓR, (bú-kór) ösz. fn. Epesztő búra hajlandó, komorságban szenvedő embernek kedélyi állapota.

BÚKÓROS, (bú-kóros) ösz. mn. Aki búkórban szenved; búskomor.

BUKOTT, (buk-ott) fő- és mn. tt. *bukott-at*. Aki játékba vagy kereskedésbe belevesztett; bárkinek adósságai vagyonát meghaladják. *Bukott bankadó, bukott kalmár; vagyonbukott, értékbukott.* V. ö. BUKIK.

BUKRÉZ, (buk-réz) ösz. fn. Réz, mely az úgynevezett czementvízből lerakodik, s mintegy bukva leszáll.

BUKRUCZA, (buk-rucza) ösz. fn. Ruczafaj, melynek kiválólagos sajátsága a bukdácsolás. *Közönséges, nagyobb, szemkörves bukrucza.*

BUKSI, (buk-si) fő- és mn. tt. *buksi-t*. Kurta nyaku, nagy fejü ember; aki bukva, vagyis fejét lehajtva jár. Néhutt am. buta, bamba.

Képzője *si* hibás tulajdonságra mutat, és gúnyos jelentésü, mint ezekben: *ebsi, silapsi, habsi, kapsi, vaksi, tökösi.* L. —SI képző.

BUKTA, (buk-ta) fn. tt. *buktát*. Tésztából készült sütemény, mely nagyobbféle gömbölyü részekből van összeállítva. (Wespennest, köznépiesen: Wuchtel).

Gyöke *buk* a gömbölyűt, csomóalakut jelentő *bog* változata: *bog-ta, bog-da.*

BUKTAT, (buk-tat) áth. m. *buktat-tam, —tál, —ott.* 1) Alámerít. *Vízbe buktatni a fürdő gyermeket.* 2) Átv. ért. játszót, kereskedőt stb. veszteségre visz, kényszerít, veszteségbe juttat. *A kártyaasztalnál ezer forintba buktatták egy éjszaka. Belébuktatni. Lebuktatni. Fölbuktatni. Elbuktatni. Megbuktatni.*

BUKTATÁS, (buk-tat-ás) fn. tt. *buktatás-t.* tb. *—ok.* Alámerítés. Veszteségbe juttatás.

BUKTATÓ, (buk-tat-ó) fn. tt. *buktató-t.* Fürdőhelyen, uszódában azon emelvény, honnan a vízbe ugrálnak.

BUL, 1) hangutánzó elvont gyöke *bulikol* igének és származékainak, 2) a takarásra vonatkozó *bula, bulál, bulázó* szók elvont gyöke, másképen: *buly.* 3) L. BULCSU.

—BUL, —BÜL, lásd —BÖL.

BULA, BULÁL, BULÁZ, BULÁZÓ, lásd: BULYA, BULYÁL, BULYÁZ, BULYÁZÓ.

BULCS, (bul-cs) L. BÚCS.

BULCSÁT, (bul-cs-u-ájt) áth. m. *bulcsát-ott.* htn. *—ni,* vagy *—ani.* Elavult ige a mai *bocsát* értelmében. „Hogy Isten ő irádságu' miá bulcsássa (vagy bolcsássa) ő bünét." Halotti beszéd. Nyelvemlékek I. kötete.

BULCSÓ, BULCSÚ (bul-cs-ó v. bul-cs-ú) fn. tt. *bulcsó-t,* vagy *bulcsú-t.* Régies, de a székelyeknél ma is divatozó főnév *búcsú* helyett.

BULIKOL, (bul-ik-ol) önh. m. *bulikol-t.* Galamb, vagy gerlicze módjára (*bulik-bulik* hangon) búg, nyögdécsel. Másképen: *burikol, turbikol.*

BULIKOLÁS, (bul-ik-ol-ás) fn. tt. *bulikolás-t,* tb. *—ok.* Galamb vagy gerlicze nyögdécselése, turbikolása.

BULY, (1), elvont gyöke *bulya, bulyál, bulyáz, bulyázó* származékoknak.

BÚLY, BULY, (2), falu Szaboles megyében, tt. *Buly-t,* helyr. *Buly-ba, —ban, —ból.*

BULYA, (1) (buly-a) fn. tt. *bulyát.* Fínom fehér gyolcsszövet, patyolat, milyet a déli s keleti meleg tartománybeli népek fejtakaróul használnak. Származékai: *bulyál,* azaz, bulyával betakar, *bulyáz,* ugyanaz, *bulyázó.* Ezen értelmeyeinél fogva rokon a *pólya* szóval, mely szintén takarót jelent. V. ö. BUR, BUROK, BURÍT.

BULYA, (2) fn. Pápai Páriz szerint am. hárembeli nő a törököknél.

BULYA, (3) régies, *buja* helyett. L. ezt.

BULYÁL, (buly-a-al) áth. m. *bulyál-t.* Lepelbe takargat, beköt. *Kendővel bulyálni, bebulyálni a fejet.* Rokona: *pólyál.*

BULYASZÖVET, (bulya-szövet) ösz. fn. L. BULYAVÁSZON.

BULYAVÁSZON, (bulya-vászon) ösz. fn. Fínom török patyolat. Egerben *bujavászon* am. ugyanott készíttetni szokott fehér vászon.

BULYÁZ, BULÁZ (buly-a-az) áth. m. *bulyáztam, —tál, —ott.* Bulyavászonféle lepellel betakar, beburogat. *Fejet bulyázni.*

BULYÁZÓ, BULÁZÓ (buly-a-az-ó) fn. tt. *bulyázó-t,* tb. *—k.* Érsekújvár vidékén, hosszu fehér gyolcskendő, melylyel az asszonyok fejeiket bekötik, s állaik alatt általöltvén térdig függeni hagyják. E fejtakaró már lassan kimegyen divatból. Ha fekete selyemből van, *fátyol* a neve.

BUM, elvont gyöke *buma, bunczi, bunda, bunkó* szóknak. Jelent valami tömöttet, dudorodottat.

BUMA, (bum-a) fn. tt. *bumát.* Tejes fazék, kücsög. Baranyai tájszó.

BUN, (1), hangutánzó gyöke *bung* igének, másképen: *bon, bong.*

BUN, (2), ALSÓ—, FELSŐ—, KIS—, NAGY—, helynevek Erdélyben; helyragok: *—ba, —ban, —ból.*

BUNCZI, (bum-czi, vagy bom-czi) fn. tt. *bunczi-t.* Dunán tuli tájszó, am. czukorrépa. Rokon a gömbölyűt, dudorodottat jelentő *boncz* (czomb) és *bunkó* szókkal.

BUNDA, (bum-da) fn. tt. *bundát.* Általán gyapjas, szőrös bőrből készült, vagy azzal bélelt hosszu bő ruha. Különösen 1) Úgynevezett magyar juhok fürtös, szücsölt vagy sós vízben áztatott s lánczon törött bőrből való ilynemü burkony, juhászbunda, parasztbunda. *Szirmos, hímzett, sallangos bunda. Báránybörgalléros, gallértalan bunda. Ujjas, ujjatlan bunda. Térdig, sarkig érő bunda. Bundában járni. Bundát viselni. Bundába takaródzni. Kifordítani a bundát. Kifordítom, befordítom, mégis bunda a bunda.* Km. *Leterítem a bundámat, mégis bunda a bunda.* Népdal.

„Szür van rajtam, nem bunda,
Tudod rózsám, nem dunna." Népdal.

„Szür, hozz fát, palást (vagy köpönyeg), rakj tüzet, bunda, nyugodjál". Km. 2 Némely drágább prémü bőrökből készített burkony. *Farkasbunda.* 3) Posztóból vagy más tömör szövetből való, szőrmével béllelt, s prémmel szegélyezett. *Róka-prémes décz vagy dész bunda.* Különböztetésül v. ö. SUBA, GUBA, KACZAGÁNY, KÖDMEN.

BUNDAGALLÉR, (bunda-gallér) ösz. fn. A bundának azon része, melyet reája a nyakon és háton szőrével kifordítva ékesitésül varrnak, s a szebb szőrü, többnyire fekete vagy tarka báránybőrök közől választanak. *Terem az ember, mint a bundagallér,* (vagy, subagallér), azaz, csak válogatva lelhetni jobbakat vagy szebbeket.

BUNDÁS, (bum-da-as) mn. tt. *bundás-t,* vagy *—at,* tb. *—ak.* 1) Kinek bundája van, aki bundát visel. *Bundás legények, betyárok. Bundás Geczi.* Km. 2) Hosszu fürtös szőrü. *Bundás kutya.* Mint ebet jelentő vétetik főnevül is, s ekkor többese: *bundás-ok. Bundás ne! Bundás, csipd meg.*

BUNDÁZ, (bum-da-az) áth. m. *bundáz-tam, —tál, —ott*, par. —*z*. Bundával ruház, bundába öltöztet. *Hideg ellen bundázni, felbundázni valakit.*

BUNDI, (bum-di) fn. tt. *bundi-t*. 1) Kicsi, gyermeknek való bunda, bundika. 2) Lásd BUNDSI.

BUNDSI, (bum-dsi) fn. tt. *bundsi-t*. Kis bundás, azaz, fürtös szörü kis kutya. *Hajsza Bundsi!*

BUNFORDI, lásd BONFORDI.

BUNG, BUNGÁS, BUNGÓ, lásd BÚG, BÚGÁS, BÚGÓ.

BUNGYIKA, (am. bum-di-ka) fn. L. BUNDI.

BUNKÓ, (bum-kó) fn. tt. *bunkó-t*. Nagyobb görcsös csomó a levágott fáig, dorong, illetőleg bot végén, vagy buzogányon. Jelenti magát az ily göcsös botot is. *Bunkót viselni. Bunkóval fejbe ütni valakit.* Hasonlítás végett v. ö. BANKÓ, MANKÓ, BUCZKÓ, FURKÓ, FÜTYK.

BUNKÓCSÁPU, (bunkó-csápu) ösz. mn. Aminek csápja végén bunkóforma gömb vagyon. *Bunkócsápu bogarak.* V. ö. CSÁP.

BUNKÓS, (bum-kó-os) (1) mn. tt. *bunkós-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. Minek bunkója van, göcsös, csomós végü. *Bunkós bot.* A maga nemében sulyos, nehéz föloldatú. *Itt a dolog bunkós vége.* Átv. ért. durva, gorombáskodó. *Bunkós modor. Bunkós kritika.* (2) fn. tt. *bunkós-t*, tb. *—ok*. Bunkós, buczkós, fütykös bot. *Bunkóst fogni. Bunkóssal fenyegetni, ütni.*

BUNKÓSAN, (bum-kó-os-an) ih. 1) Bunkóval a végén. *Bunkósan kifaragott bot.* 2) Bunkósbottal kezében. *Bunkósan kiverni a csordát.*

BUNTA, lásd BONTA.

BUNY, KIS—, NAGY—, helységek Kővárvidékében; helyr. *—ba, —ban, —ból.*

BUR, elvont gyök, melyből a takarásra, befödésre vonatkozó *burok, burkol, burogat, burdé, burján* stb. származtak. Változattal rokona *bor*, szintén elvont gyök, *borít, borúl* stb. szókban, továbbá a török: *buru-mak* (borul-ni).

BÚR, l. BÚR-SZENTGYÖRGY, BÚR-SZENTMIKLÓS, BÚR-SZENTPÉTER.

BURA, (1), (bura azaz burító) fn. tt. *burát*. A természetbuvároknál, harangalaku üveg, mely különféle levegői kísérletekre használtatik, borító üveg. (Recipiens.)

BURA, (2), falu Heves megyében, helyr. *Burá-n, —ra, —ról.*

BURÁNY, (bur-ány) fn. tt. *burány-t*, tb. *—ok*. Általános nevezete a koralloknak. V. ö. KORALL.

BURÁNYÁSZ, BURANYÁSZ, (bur-ány-ász) fn. tt. *burányász-t*, tb. *—ok*. Burányokat kereső, fogdosó.

BURÁNYNEMŰ, (burány-nemű) ösz. mn. A burányok neméhez tartozó, burányhoz hasonló. *Burányneműtengeri állatok.*

BURDÉ, (bur-dé) fn. tt. *burdét*. Hitvány, földalatti (földdel borított) kunyhó. Székely szó. Dunán túl: *putri*. V. ö. ODOR.

BURDÉLY, (burdé-hely) ösz. fn. Bordélyház l. BORDÉLY.

BURDI, eléjön ezen öszvetett szóban: *szeleburdi*, azaz *szeleverdi*.

BURDÓ, (1), (bur-dó) fn. tt. *burdó-t*. Bugyor, motyó, melybe holmi utravaló ruhanemüeket burogatni, takargatni szoktak, tehát valami beburított. De származtathatik *hord* vagy *bír* szótól is, így a rokon hellen φόρτος szót is φέρω-tól származtatják, s a szinte rokon német *Bürde* szót *büren*-től. Ezekkel egyezik a franczia *fardeau*, angol *burden*, persa *farda*, *birdan*, szanszkrit *bharman*, *bharasz* (teher) is.

BURDÓ, (2), fn. tt. *burdó-t*. Lóapától és szamáranyától lett öszvérállat. Talán a teherhordástól kapta nevét.

BURDUJLAPI, (burduj-lapu) ösz. fn. tt. *burdujlapi-t*. Széles lapu neme, melylyel a medve tavaszszal barlangjából kibujtakor élvén új erőt vesz. Székely szó.

BURG, (bur-og) elvont törzse *burgonya* szónak. Jelentése: gyakran vagy bőven burul, vagy burkolódik.

BURGONYA, (bur-og-ó-nya vagy bur-og-ony-a) fn. tt. *burgonyát*. A csucsorok neméhez tartozó növényfaj, s ennek föld alatt csoportosan tenyészö gumóforma gyümölcse. Máskép: *gurgonya, kolompér, krumpli*, (Grundbirne), *földi alma, pityóka, csucsorka*, tréfásan: *svábtök, kutyatök*. (Solanum tuberosum.) *Főtt, sült burgonyát enni. Marhahús rostélyosszelet burgonyával. Burgonyából pálinkát főzni. Tehenet burgonyával tartani.*

BURGONYACZUKOR, (burgonya-czukor) ösz. fn. Burgonyából készített czukor.

BURGONYÁS, (bur-og-ony-a-as) mn. tt. *burgonyás-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. Amiben burgonya van, amiben burgonyát tartanak, hordanak vagy termesztenek. *Burgonyás verem, pincze. Burgonyás szák. Burgonyás kert.*

BURI! BURI! Ludakat öszvehívő szó. Néhutt: *bi! bi!* vagy: *szu! szu!* vagy: *ök! ök!*

BURIKOL, BURIKOLÁS, lásd BULIKOL, BULIKOLÁS.

BURÍT, lásd BORÍT.

BURÍTÓ, (bur-ít-ó) fn. tt. *burító-t*. Vesszőből font, alul öblös, fölül szükebb magas kosár, mely alá apróbb majorságot zárnak, borítókas. *Burítóba zárt libák, csirkék.*

BURJ, (bur-j) elvont törzse *burjad, burján* szóknak, és származékaiknak. Gyöke *bur* azonos a födést, takarást jelentő *bor* (borít) gyökkel. Képzésre hasonló a *sarj, marj, tarj, surj, fürj, cserj* törzsszókhoz.

BURJAD, (bur-j-ad) önh. m. *burjad-tam, —tál, —t*, vagy *—ott*. Lásd BURJÁNOSODIK.

BURJÁN, (bur-j-án, vagy bur-ja-an) fn. tt. *burján-t*, tb. *—ok*. Parragon heverő leginkább kövér televény földet ellepő, sürüen benövő gyimgyom, gizgazféle növények. V. ö. BURJ.

BURJÁNFALVA, helység Erdélyben, Hunyad megyében; helyr. *—falván, —falvára, —falváról.*

BURJÁNKÁPOSZTA, (burján-káposzta) ösz. fn. Terepélyes levelű, szétterjedt fejü német vagy bécsi káposztafaj.

BURJÁNOS, (1), (bur-ja-an-os) mn. tt. *burjános-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. Gyimgyommal, gizgazzal bővelkedő, benőtt. *Burjános kert, burjános mező. Burjános ugarok, parragföldek.*

BURJÁNOS, (2), OLÁH-BUDA-BURJÁNOS, falu Erdélyben Kolos megyében; helyr. *—on, —ra, —ról.*

BURJÁNOSODIK, (bur-ja-an-os-od-ik) k. m. *burjánosod-tam, —tál, —ott.* Burjánnal benő. *Elburjánosodik*, burjánnal tele nő.

BURJÁNZIK, bur-ja-an-oz ik) k. m. *burjánz-ott*, htn. *—ani*. Burján gyanánt sűrüen, buján tenyészik.

BURJÁS, (bur-ja-as) mn. tt. *burjás-t*, vagy *—at* tb. *—ak*. Buján, bőven tenyésző, sarjadzó. *Burjás szölő, burjás fa, burjás nedves idő*, az az *tenyésztő idő*, Szeged vidéki szó.

BURK, (bur-ok) lásd BUROK.

BURKÓ, (bur-k-ó, bur-og-ó) fn. tt. *burkó-t*, tb. *—k*. Állattani nyelven, am. henger- vagy teke-alaku hüvely, melyre a bogarak bábjai általváltoznak, s melyben ezen állatkák teljes kifejlődésökig maradnak. (Puppa).

BURKÓDZIK, lásd BURKOZIK.

BURKOL, (bur-k-ol) áth. m. *burkol-t*. Burokba takar, leplez, beköt, beföd. *Fejét kendőbe burkolni. Lepedőbe burkolni holmijét. Hideg ellen köpenybe, bundába burkolni, beburkolni magát.*

BURKOLÁS, (bur-k-ol-ás) fn. tt. *burkolás-t*, tb. *—ok*. Burokba takarás, bekötés, befödés.

BURKOLAT, (bur-k-ol-at) fn. tt. *burkolat-ot*. Burkot képező, bizonyos testet vagy tért takaró gyanánt belepő födelék. *Utczaburkolat, kőburkolat, faburkolat.*

BURKOLATKŐ, (burkolat-kő) ösz. fn. Utak, utczák, udvarok kirakására, beborítására való kő. *Négyszögü lapos járdai burkolatkövek.*

BURKOLÓDIK, belsz. m. *burkolód-tam, —tál, —ott*. Valamely lepelbe beletakaródzik; körülkeríti magát valamely ruhával, takaróval. *Bundába, köpönyegbe burkolódik.*

BURKONY, (bur-k-ony) fn. tt. *burkony-t*, tb. *—ok*. 1) Szeged vidékén am. hajó oldalbordája, melyhez az oldal- és fenékdeszkák szegeztetnek, másutt: *balkony, bókony*. ‚Burkony' jobban a bókonyhoz szegezett deszkázat. 2) Úri nők köpenye, melybe burkolódznak. (Wickler). 3) Más ily bőtakaró öltöny is.

BURKONYA, (bur-k-ony-a) l. BURKONY 2) 3).

BURKOS, (bur-k-os) mn. tt. *burkos-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. 1) Aminek takaróféle burka van, burokba takart. *Burkos bimbók.* 2) Buján növő ágakkal, sarjakkal, lombokkal lepett. *Burkos füzfa.*

BURKOSODIK, (bur-k-os-od-ik) k. m. *burkosodtam, —tál, —ott*. 1) Burkot képező hártya, héjazat nő rajta. 2) Sűrüen lombosodik, buján sarjasodik.

BURKOZÁS, (bur-k-oz-ás) fn. tt. *burkozás-t*, tb. *—ok*. Takaródzás, lepelbe vagy bő ruhába öltözés.

BURKOZIK, bur-k-oz-ik) k. m. *burkos-tam, —tál, —ott*. Takaródzik, felső bő ruhába, köpenybe, lepelbe öltözik. *Bundába, szürbe, lepedőbe burkozni.*

BURKUS, fő- és mn. tt. *burkus-t*, tb. *—ok*. Általán am. porosz, különösen, brandenburgiai. Adják e nevet lovaknak is. *Burkusok ellen viselt hét esztendős háboru.* Mint melléknév a nép szájában am. nyers, kemény természetü. *Burkus gyerek, burkus ficskó. A brandenburgicus* szónak második alkatrészéből van elcsavarítva.

BURKUSORSZÁG, lásd POROSZORSZÁG.

BURKUSUL, (burkus-ul) ih. Poroszul, porosz módra. Átv. ért. nyersen, keményen, rettentően. *Burkusul viselte, tartotta, forgatta magát.*

BURMONYÁS, székely tájszó, helyesebben lásd: DURMONYÁS.

BURNÓT, fn. tt. *burnót-ot*. Pordohány, melyet orrba szoktak fölszíni, tobák. *Sárga, fekete burnót.* Valószinüleg török származásu, mert *burun* törökül am. orr. Hindoglu szótára franczia-török részében áll: Tabac.... bournotou (franczián írva = burnotu.

BURNÓTMILLYE, (burnót-millyc) ösz. fn. Milylye, azaz, börböncze, szelencze, melyben burnótot tartanak. *Csontból, ezüstből, aranyból való burnótmillye.*

BURNÓTOL, (burnót-ol) áth. m. *burnótol-t*. Burnótot, azaz pordohányt szipákol, tobákol.

BURNÓTOLÁS, (burnót-ol-ás) fn. tt. *burnótolás-t*, tb. *—ok*. Pordohány szivása, tobákolás.

BURNÓTSZELENCZE, (burnót-szelencze) lásd: BURNÓTMILLYE.

BURNYÁSZKODIK, (bur-nya-ász-kod-ik) k. m. *burnyászkod-tam, —tál, —ott*. Székely tájszólás szerint am. szerelmeskedik, azaz, mintegy galambmódra *burikolva* nyájaskodik.

BUROK, bur ok) fn. tt. *burk-ot*. Személyragozva *burk-om, —od, —a*, vagy *burok-ja*. 1) Általán, hártya, héj, takaró, ruha, lepel, mely valamely testet födő vagy tok gyanánt körülvesz. 2) Azon vékony hártya, mely az anyja méhében levő magzatot takarja. *Burokban született gyermek*, szerencse gyermeke. A négylábu állatok vembét takaró hártya *poklának* nevezteik. *Tehénpokla, lópokla.* V. ö. MÁSA. 3) A virágbimbók külső héja, hüvelye. 4) A fák derekait és ágait burokképen övedző galyak, lombok.

BUROKNYA, (bur-ok-nya) fn. tt. *buroknyát*. Általán takaró, mibe valami burkolva van; burkony.

BÚR-SZENTGYÖRGY, falu Pozsony megyében; helyr. *—ön, —re, —ről.*

BÚR-SZENTMIKLÓS, falu Pozsony megyében; helyr. *—on, —ra, —ról.*

BÚR-SZENTPÉTER, falu Pozsony megyében; helyr. *—en, —re, —ről.*

BUROKOL, (bur-ok-ol) önh. m. *burokol-t*. A galambokról, giliczékről mondják, midőn szerelmeskedve turbikolnak. Máskép: *burukkol, bulikol, burikol.*

BURTOK, (bur-t-ok, azaz bur-ít-ék) fn. tt. *burtok-ot*. Növényi vagy állati testet sürüen takaró burító sarjak, illetőleg szőrök tömege.

BURTOKOS, (bur-t-ok-os, vagy bur-ít-ék-os) mn. tt. *burtokos-t*, tb. —*ak*. 1) Törpe, de sűrű ágakkal benőtt. *Burtokos fa, cserje.* 2) Tömött bajuszú, és barkójú. *Burtokos férfi.* Székely szó.

BURUKKOL, BURUKKOLÁS, l. BULIKOL, BULIKOLÁS, és TURBÉKOL.

BURÚL, BURULÁS, BURULT, lásd BORÚL, BORULÁS, BORULT.

BUS, elvont gyöke *busa, busás* szóknak. Megegyezik mind alaphangban mind értelemben *bős* (bőves) szóval.

BÚS (bú-os) mn. tt. *bús-t*, vagy —*at*, tb. —*ak*. Akinek búja van, búval teljes, búban szenvedő, epedő, szomorú. *Nagyon bús a szegény. Ne légy oly bús. Bús, mint a kotlós tyúk.* Km. *Bús, mint a kárvallott, mint a kereke-törött kocsis.* Átv. ért. fájdalmas, komor, sötét, háborgó, beborult, gyászos. *Bús arcz. Bús a szivem, fáj a lelkem. Bús ég. Bús napok. Bús tenger.*

„Derül az ég, bús fellegén
Ég a szivárvány már." Kölcsei.

„Bús éjbe az arcz, szeme könybe borul."
Vörösmarty.

„Szomorú csillagzat, mely bús sugárokkal
Játszol a csendesen csergő patakokkal."
Ányos.

„Érzi, miként hasad el bús élete minden örömtől."
Kisfaludy K.

„Már négy bús kikelet látta siralmait."
„Egy bús óra alatt ajtaja megnyilék."
Berzsenyi.

„Egy bús sejdítés lepé meg szivemet."
B. Eötvös, A Carthausi.

BUSA, (bus-a) mn. tt. *busát*. Nagy zömök fejű, fölfujt ábrázatu. *Busa gyerek. Busa képü.* Átv. ért. önfejü, makacs.

Mennyiben a fej tulajdonságára vonatkozik, a török *bas*-hoz hasonlítható, mely fejet jelent. Egyébiránt a *duzzadtság, fölfujtság* alapfogalmából kiindulva hasonló a német *Baus* (back), *bausen Bausch*, svéd *pösa* (felfúni) szókhoz. Ide tartoznak a magyar *buzma, dusma, dusmatt* is. V. ö. BÚSA.

BÚSA, (bús-a) fn. tt. *búsát*. Baranyában am. csiganemü állat, máskép: *puszu*. Mind héjának dudorú alakjánál fogva, mind azért, hogy testét kiduzzasztja, alapfogalomban a *busa* szóval rokon.

BÚSAN, bú-os-an) ih. Bús kedélylyel, szomorúan. *Búsan jár fölalá. Búsan mereng magában. Búsan és szótalanul áll.*

„Búsan, elfeletjve, sasként egyedül
Szellős sátorában a vén Toldi ül."
Vörösmarty.

BUSÁS, (bus-a-as) mn. tt. *busás-t*, vagy —*at*, tb. —*ak*. 1) Tömött, zömök, fölfújt, puffadt. *Busás arcz.* 2) Makacs, önfejü. 3) A maga nemében nagy bő, sok. *Busás áron tartani, venni valamit.*

BUSÁSAN, (bus-a-as-an) ih. Bőven, drágán. *Busásan megvették rajtunk az ebéd árát. Busásan fizettünk.* Ritkábban am. durván, vastagon, nyakasan, makacsul. *Busásan odabeszélt.*

BÚSFÜZ, (bús-füz) ösz. fn. L. SZOMORÚFÜZ.

BÚSÍT, BUSÍT, (bús-ít) áth. m. *busít-ott*, htn. —*ni*, vagy —*ani*, par. —*s*. Bússá tesz valakit, bút, szomorúságot, keserüséget, aggságot okoz. *Ha ezt teszed, szüleidet búsítod vele. Hasám jövője, gyermekeim kétes sorsa búsítja szivemet.*

BÚSÍTÁS, BUSÍTÁS, (bús-ít-ás) fn. tt. *búsítás-t*, tb. —*ok*. Valakinek búba ejtése, szomorítása, keserítése.

BÚSKODIK, (bú-os-kod-ik) k. Lásd BÚSLAKODIK.

BÚSKOMOR, (bús-komor) ösz. mn. Szomorú s emberkerülő kedvetlen. Lélektani értelemben: feketc vérmérsékletü (melancholicus).

BÚSKOMORAN, (bús-komoran) ösz. ih. Kedvetlenül. Feketevérü állapotban.

BÚSKOMORSÁG, (bús-komorság) ösz. fn. Szomorusággal elegy, emberkerülő kedvetlenség. Lélektanilag: feketevérüség, fekete vérmérsóklet (melancholia).

BÚSLAKODÁS, BUSLAKODÁS, (bú-os-ol-ak-(=og)-od-ás) fn. tt. *búslakodás-t*, tb. —*ok*. Folytonos búban merengés, szomorkodás.

BÚSLAKODIK, BUSLAKODIK, (bú-os-ol-ak-(=og)-od-ik) k. m. *búslakod-tam*, —*tál*, —*ott*. Folytonos búnak creszkedve szomorog, kesereg, aggódik. *Búslakodik, mint a kereketörött paraszt.* Km.

BÚSOLGÁS, BUSOLGÁS, (bú-os-ol-og-ás) fn. tt. *búsolgás-t*, tb. —*ok*. Kedélyi állapot, midőn valaki búsolog. V. ö. BÚSOLOG.

BÚSOLOG, BÚSOLG, BUSOLG, (bú-os-ol-og) önh. m. *búsolog-tam*, —*tál*, vagy *búsolgott-am, búsolgott-ál, búsolg-ott*, htn. —*ni*, vagy *busolg-ani*. A bús merengésnek alsóbb, illetőleg gyöngébb, csendesebb fokát fejezi ki, mint a *búslakodik*, s körülbelül am. fájdalmas érzések között andalog, epedez.

BÚSONG, (bú-os-ong) önh. m. *búsong-tam*, vagy *búsong-ottam*, —*ottál*, —*ott*. htn. —*ni*, vagy —*ani*. L. BÚSOLOG.

BÚSONGÁS, (bú-os-ong-ás) fn. L. BÚSOLGÁS.

BUSSA, falu Nógrád megyében; helyr. *Bussá-n*, —*ra*, —*ról*.

BÚSTELEK, falu Pozsony megyében; helyr. —*en*, —*re*, —*ről*.

BÚSÚL, BÚSUL, BUSÚL, BUSUL, (bú-os-ul) önh. m. *búsul-t*. Bús kedélyi állapotban van, búban mereng, szenved; szomorkodik, aggódik. *Éjjel-nappal búsúl. Azon búsul, mi történik majd vele. Miolta a gyászhírt vette, nagyon búsul. Ne búsulj, majd máskép lesz. Azért kár búsulni. Eb, aki búsul, dehogy búsulok. Ne búsulj rajta! Hadd búsoljon a ló, elég nagy a feje.*

Km. *Neki búsulja magát, és semmit sem szól. Neki búsulta magát az idő, azaz, beborult, folytonosan esik.*

„Minden állat megindul,
Csak a bűnös nem búsul."
Faludi, Böjti ének.

„Búsuljon az, kinek tetszik,
Nem búsulok,
Búmban tudom soha meg nem
Bolondulok." Népdal.

„Csak busúl csak őszül,
Vég- s határtalan,
Mert, hajh! kedve nincsen
Élni bajtalan." Vörösmarty.

BÚSÚLÁS, BÚSULÁS, BUSULÁS (bú-os-ulás) fn. tt. *búsulás-t*, tb. —*ok*. Búval eltelés; szomorkodás, aggódás, töprenkedés. *Kár után késő a búsulás.* Km. *A sok búsulásban megöszült. Busulással nem fizetsz adósságot.* Km.

BÚSVÍG, (bús-víg) ösz. mn. A szinmüi költeményeknek, különösen a daljátékoknak azon neme, melyben a szomoru elem víggal van vegyítve. (Tragicomicum).

BUSZ, fn. tt. *busz-t*. A szerfelett átmelegült ember fuvása, szuszsza. Baranyai tájszó, am. nyári nap fojtó hősége, vagy kútban, pinczében megromlott dohos levegő. E második értelmétől fogva hasonló hozzá a magashangú *büz*.

BUSZD, falvak Erdélyben; helyr. *Buszd-on*, —*ra*, —*ról*.

BUSZMA, (busz-ma) fn. és mn. tt. *buszmát*. 1) Otromba puffadt képü. 2) Akaratos, egyszersmind buta ember. Egyezik vele *böszme*, továbbá *duzma, duzmati, duzmonyás*. Rokon értelmü: *pimasz*. Képzésre hasonló *szusz-ma, taty-ma* szókhoz.

BUSZMASÁG, (busz-ma-ság) fn. tt. *buszmaság-ot*. Otromba, parasztos puffadtság, buta akaratosság; pimaszság, duzmaság. Magashangon: *böszmeség*.

BUT, elvont gyök, s azonos *bot* szóval, származékai 1) a csomósat, buczkósat jelentő *butikó*, 2) *buta, butaság, butít*, mely értelemben rokona *botor*.

BUTA, (but-a vagy bot-a) mn. tt. *butát*. Tompa eszü, ostoba, olyan mint a bot; botor. (Stockdumm.) *Buta gyermek. Buta gondolat.*

BÚTALAN, (bú-talan) mn. tt. *bútalan-t*, tb. —*ok*. Bú nélkül való, élő, kinek búja nincsen, nem búsuló. *Bútalan könnyelmü ifjuság. Bútalan élet, állapot.* Határozóilag am. bútalanul, bú nélkül. *Bútalan folynak napjai.*

BÚTALANUL, (bú-talan-ul) ih. Bú, gond nélkül, nem szomorkodva, nem aggódva. *Bútalanul élni.*

BUTÁN, (but-a-an) ih. Tompa észszel, ostobán, botor módon. *Bután beszélni, cselekedni.*

BUTASÁG, (but-a-ság) fn. tt. *butaság-ot*. Ostobaság, botorság, tompaeszüség. *Ezen ember csupa butaság. Minden beszéde butaság. Ezt cselekedned butaság volt.*

BÚTAT, BÚTATÁS, l. BUJTAT, BUJTATÁS.

BÚTELEK, puszta Hevesmegyében; helyragokkal: *Bútelek-en*, —*re*, —*ről*.

BÚTELI, (bú-teli) ösz. mn. A német *kummervoll* után alkotott szó, am. sok búban, gondban, aggodalomban levő, igen bús. *Búteli élet, állapot.*

BÚTELJES, (bú-teljes) ösz. mn. L. BÚTELI.

BUTIKÓ, (but-ik-ó vagy bot-i-kó) fn. tt. *butikó-t*. Nád, káka, s több más növények szára hegyén levő buganemü csomó. Csalóközben a nád bugája: *balla*. Gyöke *but* azon *bot, bod, bogy, böt, büt* gyökökkel rokon, melyek valami csomódad alaku kinövést, vagy más gömbölyü testet jelentenek.

BUTÍT, (but-ít) áth. m. *butít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* vagy —*ani*. Tompítja az elmét, ostobává tesz. *Serivással butítja magát. Nevelés elhanyagolása, dí tanok, babonaság által butítani az embereket.*

BUTÍTÁS, (but-ít-ás) fn. tt. *butítás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, mely által az ész tompává, ostobává, butává tétetik.

BUTKA, (bud-ka) fn. Kis budár, kis hájlék, bódécska. V. ö. BUDÁR.

BÚTLAN, (bú-talan) mn. L. BÚTALAN.

BÚTOR, BUTOR, (bút-or) fn. tt. *bútor-t*, ritkán: *bútr-ot*, tb. *bútor-ok* vagy *bútr-ok*. 1) Azonos *bugyor* szóval, lágyan, *bútyor*, am. csomóba, kötött, lepedőbe takargatott holmi, máskép: *batu, batyu, motyó, poggyász, ponyecz. Háton czepelni a bútort. Mindene belefér egy bútorba.* Ebben hordozzák a vándor életet élők minden czeleczulájokat, holmijokat. 2) A házi, lakosztályi kényelemhez tartozó készületek, ú. m. asztal, székek, pamlagok, szekrények, ágy, stb. *Egyszerü, szegényes bútorok. Fényes, drága bútorokkal diszített úri teremek.*

Elemzését illetőleg l. BUGYOR.

BÚTOROS, (1), (bút-or-os) mn. tt. *bútoros-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. 1) Búgyort, batyut viselő, bugyorral járó. *Bútoros vándorlegény. Bútoros házaló.* Szokottabban: *bugyros*. 2) Lakási kényelemhez tartozó holmi készületekkel fölszerelt, ellátott. *Bútoros termek. Bútoros szobát bérelni.*

BÚTOROS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *bútoros-t*, tb. —*ok*. Lakot fölszerelni való bútorokkal, illetőleg asztalos, kárpitos stb. müvekkel kereskedő.

BÚTOROZ, (bút-or-oz) áth. m. *bútoroz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Lakot, lakosztályt bútorokkal fölszerel. *Bútorozni az újonnan épitett házat, termeket, szobákat. Drága pamlagokkal, székekkel, üveges szekrényekkel, tükrökkel stb. bebútorozni a palotát. A könyvtárt, boltot bebútorozni.*

BÚTOROZÁS, (bút-or-oz-ás) fn. tt. *bútorozás-t*, tb. —*ok*. Fölszerelés, midőn valamely lakot bútorokkal ellátnak. *Úri lak bútorozása sokba kerül. Bútorozással megbizott asztalosok, kárpitosok.*

BÚTOROZÁSI, (bút or-oz-ás-i) mn. Butorozáshoz tartozó, azt illető, arra vonatkozó. *Bútorozási költség, ügyesség, ízlés.*

BÚTOROZAT, BÚTORZAT, (bút-or-oz-at) fn. tt. *bútorozat-ot*. Valami szobában, teremben, lakhe-

lyen levő bútorok összege. *Pompás vagy egyszerű bútorozat. Olcsó, drága, kényelmes bútorzat.*

BÚTOROZÓ, (bút-or-oz-ó) fn. tt. *bútorozó-t.* Mesterember, vagy más megbizott személy, aki valamely lakot, lakosztályt kellő bútorzattal fölszerel.

BUTÚL, BUTUL, (but úl) önh. m. *butúl-t.* Butává lesz, tompúl az esze.

BUTÚLÁS, BUTULÁS, (but-úl-ás) fn. tt. *butúlás-t*, tb. —*ok.* Butává levés, ész tompulása.

BUTY, azonos *bugy* gyökkel. 1) Természeti hang a *butyka, butykos* származékokban. 2) Jelent valami csomódadot, gömbölyűt a *butyor* szóban. V. ö. BUGY.

BUTYKA, (1), (buty-ka) fn. tt. *butykát.* 1) Bugyogós korsó, bugyoga, bugyka. 2) Kátyol, vagyis lötyés, lucskos sáru gödör, kerékvágás, zökkenő az úton.

BUTYKA, (2), puszta Szabolcs megyében; helyragokkal: *Butyká-n, —ra, —ról.*

BUTYKOS, (buty-ok-os) fn. tt. *butykos-t*, tb. —*ok.* Öblös hasú, szük száju, bugyogós korsó. Tréfás népnyelven gúnyneve az iszákos, részeges embernek.

BÚTYOR, BUTYOR, l. BUGYOR.

BUTYRA, (buty-or-a) fn. tt. *butyrát.* Baranyában am. csukló pengéjü fanyelü bicsak, máskép: *bugyliknesztora.*

BÚÜZŐ, (bú-üző) ösz. mn. L. BÚKERGETŐ.

BÚV, l. BÚ önh. ige.

BUVA, (bu-v-ó? talán a hangutánzó *bu* gyöktől?) fn. tt. *buvát.* Gyermekek nyelvén am. alvás. Innen *buvál* am. alszik, másképen *buviskál*, néhol *csucsul* vagy *csücsül.*

BUVÁK, (1), (bu-v-ák vagy bu-v-ók) fn.tt. *buvák-ot.* Gabona között termő, gyógyerejü növény, melynek virágszirmai igen sürüek, s mintha egymáson keresztül buvnának, oly tömöttek. (Bupleurum rotundifolium.)

BUVÁK, (2), (mint föntebb) mn. tt. *buvák-ot.* Kutató, vizslató, szaglászó, ki mindenfelé *bujkál*, hogy kifürkészhessen valamit.

BUVÁL, (1), (buv-a-al) önh. m. *buvál-t.* Gyermeki nyelven am. alszik.

BUVÁL, (2), (buv-ál) önh. m. *buvál-t.* Eléjön Pesti Gábornál. Többször bú. „Mert ott a szegények félfele buválnak.“ Oly alkotású, mint *hálál, járál.*

BÚVALKODIK, (bú-v-al-kod-ik) k. m. *búvalkod-tam, —tál, —ott.* Folytonos búban, szomoruságban szenved, epekedik, búval emészti magát.

„És mivel így búvalkodom, és szaporán siet éltem
Vége felé: mély gondolatok sürü tábora gyakran
Nyom le.“ Horvát Endre.

BÚVALLÁS, (bú-vallás) ösz. fn. Búban szenvedés. *Bút vallani* am. búban szenvedni. *Három ross vallás vagyon a világon: kárvallás, szégyenvallás, búvallás.* Km.

BÚVÁR, BUVÁR, (bú-v-ár) fn. tt. *búvár-t*, tb. —*ok.* Általán: víz alá buvó, merülő. Különösen 1) Vizi madár, mely részént természeténél fogva, részént a vadász, vagy más rabló madár elől félelemből a víz alá merül, bujkál. (Mergus). 2) Ember, ki bizonyos készület (buvárharang) által a vizek, tengerek mélységére bocsátkozik gyöngykeresésért, vagy akármely más végből. 3) Átv. ért. tudományokba merült, ismereteket fürkésző, könyvekben bujkáló. *Könyvbuvár, történetbuvár, régiségbuvár, természetbuvár.*

Képzésre hasonló a szintén igékből származó *rovár, nyuszár, busgár, csaplár, csapolár, hajtsár* stb. szókhoz.

BUVÁRHARANG, (buvár-harang) ösz. fn. Harang-alakú készület, melyben a buvárok a víz fenekére bocsátkoznak, s benne a lélekzéshez szükséges levegő meg nem romlásáig elmaradhatnak.

BUVÁRKA, (bu-v-ár-ka) fn. tt. *buvárkát.* A buvár nevü vízi madarak egyik kicsi faja.

BUVÁRKODÁS, (bu-v-ár-kod-ás) fn. tt. *buvárkodás-t*, tb. —*ok.* Keresgélés, fürkészés, valami elrejtett dolgok, különösen tudományos tárgyak körüli vizsgálódás.

BÚVÁRKODIK, BUVÁRKODIK, (bú-v-ár-kodik) k. m. *búvárkod-tam, —tál, —ott.* 1) Buvár módon, pl. buvárharanggal a víz, a tenger fenekére ereszkedik. 2) Valamely tudományban mélyebben fürkész, elrejtett dolgokat keres. *Könyvtárban, könyvekben, a régi történetekben búvárkodik.*

BUVÁRKUTYA, (buvár-kutya) ösz. fn. Vadász eb, mely a vízi madarak után szaglász, s azokat kifogja.

BUVÁRL, l. BUVÁROL.

BUVÁRLÁS, (bu-v-ár-ol-ás) l. BUVÁRKODÁS.

BUVÁRLAT, (bu-v-ár-lat vagy bu-v-ár-ol-at) fn. tt. *buvárlat-ot.* Buvárkodás elvont értelemben. Buvárlás, fürkészés által létrehozott ismeret, lelemény.

BUVÁRLÚD, (buvár-lúd) ösz. fn. Európa, Ázsia, és Amerika éjszaki vidékein tenyésző lúd faja, melyet az ottani lakosok halászatra megtanítanak. (Mergus Merganser. L.)

BÚVÁROL, BUVÁROL, (bu-v-ár-ol) áth. m. *buvárol-tam* vagy *buvárlottam, —tál* vagy *buvárlottál, —t* vagy *buvárlott*, htn. —*ni* vagy *buvárlani.* Keresgél, fürkész, valamely elrejtett dolgot különösen tudományos tárgyat mélyebben visgál, nyomoz. *Kibuvárol, átbuvárol, felbuvárol. Az ős nyelvet buvárolja. Átbuvárolta a régi történeteket.*

BUVÁROLÁS, (bu-v-ár-ol-ás) fn. tt. *buvárolás-t*, tb. —*ok.* Mélyebb fürkészés vagy visgálás. V. ö. BUVÁROL.

BUVÁRVÉRT, (buvár-vért) ösz. fn. Bőrből készült, könnyü, vizellenes vért, vagy öltöny, melyben víz alá ereszkednek a buvárok.

BÚVÁS, BUVÁS, (bú-v-ás) fn. tt. *buvás-t*, tb. —*ok.* Cselekvés vagy állapot midőn valaki (be- vagy ki-) bú vagy buvik. V. ö. BÚ önh. ige.

BÚVIK, BUVIK, (bú-v-ik) k. *Buvom, buvol, buvik, buvunk, búvtok, buvnak*, múlt: *búttam, búttál, bútt*, stb. htn. *búni* vagy *buvni.* L. BUJIK.

BUVISKÁL, (buv-is-kál) önh. m. *buviskál-t.* L. BUVA alatt.

BUVÓBOLHA, (buvó-bolha) ösz. fn. Bolhafaj Amerikában, mely homokban él, s melynek nőstényc a lakosok lábkörmei alá rakja le, ha szerét teheti, tojásait, miből gyakran kínos gyuladás, néha rákfene is támad.

BÚVÓHELY, BUVÓHELY, (búvó-hely) ösz. fn. Rejtekhely, hova el lehet bujni. *A rókák, és farkasok buvóhelyeik a nádasok, és berkek. Tolvajok, sziványok buvóhelye.*

BÚVÓLIK, BUVÓLIK, (búvó-lik) ösz. fn. Lik, mely elrejtőzködésre, elbuvásra szolgál.

BÚVÓLYUK, (búvó-lyuk) l. BÚVÓLIK.

BUZ, elvont gyöke *buzdít, buzdúl, buzog, buzma* stb. származékoknak. Élénk belső mozgalommal járó hangutánzó. Nagyobb nyomatékossággal: *buzz.* Menynyiben mozgásra vonatkozik, rokona *moz*, honnan, *mozog, mozzan*, stb.

BÚZA, BUZA, (1), (búz-a) fn. tt. *búzát* vagy *buzát.* Ismeretes gabonafaj, mely sásos, vastagabb, és sötétebb levelei, tömöttebb kalásza, és gömbölyübb magvai, és ezekből őrölt fínom lisztjénél fogva a rozstól s egyéb gabonafajoktól különbözik. Fajtái: *fekete, bolyhos, alakor-, fejes, nyári, lengyel, tar, tönköly-* stb. *búza. Fehér megyei, bácskai, bánsági búza. Tiszta, kétszeres, konkolyos búza. Búzát vetni, aratni, nyomtatni. Sokszor kivesz a búza, megmarad a konkoly.* Km. *Nem mind tiszta búza, ami az ő földén terem.* Km. *Régi búzából is válik jó kenyér.* Km. *Fekete földben terem a jó búza.* Km. *Búzába, vagy búza közt konkolyt hint.* Km. *Kevés jó válik az üszögös búzából.* Km. *Más búzájába vágja vagy veti sarlóját.* Km. *Tiszta, mint a szemen szedett búza.* Km. *Könnyü a kepe mellett búzaszemet szedni.* Km. *Hallgat, mint siket disznó a búzában.* Km.

„Káka tövén költ a rucza,
Jó földben terem a búza." Népdal.

Néhutt tájnyelven így nevezik általán a gabonát. Innen: *törökbúza, búzát szentelni, búzával kereskedni, búzapiacz* = gabonapiacz.

Eredeti jelentése homályos. Némelyek véleménye szerint a *búvik* vagy *búja* szókkal rokonítható, s annyi volna, mint buján, vagy böven tenyésző (bujázó, bujázza). Egyébiránt hasonló hozzá a gabonát jelentő szláv *zboze*, továbbá a régi felső német *huez, hweizzi, weisse*, honnan a mai *Weizen*, mit Adelug fehér lisztje miatt *weiss*-ból származtat. Ezen értemény rejlik a magyar *boza* szóban is, honnan *boza gyerek* am. szöszke, fehér hajú.

BÚZA, BUZA, (2), falu Erdélyben, Doboka megyében; helyr. *Buzá-n, —ra, —ról.*

BÚZAALJ, BUZAALJ vagy BÚZAALY, (búzaalj vagy aly) ösz. fn. Szemetes, apró szemű, ocsuféle búza, mely a rostán általhull, máskép: *rosta alja.*

BÚZAARATÁS, (búza-aratás) ösz. fn. Mezei munka, midőn az érett búzát sarlóval levágják, kévékbe kötözik, stb. Általánosabban minden gabonaaratás, és kaszálás.

BÚZAASZTAG, (búza-asztag) ösz. fn. Búzakévékből rakott asztag. V. ö. ASZTAG. *Kétezer, háromszáz, ezer keresztes búzaasztag.*

BUZÁD, falu Temes megyében; helyr. *Buzád-on, —ra, —ról.*

BÚZADARA, BUZADARA, (búza-dara) ösz. fn. Búzaszemekből őrlött dara. V. ö. DARA.

BÚZAFEJ, BÚZAFŐ, (búza-fej vagy -fő) ösz. fn. Búzakalász, buga, melyben a búza magvai vannak. *Könnyü a kepe mellett búzafejet szedni.* Km. *Teljes, tömött, léha, üszögös búzafej.*

BÚZAFEJES, (búza-fejes) ösz. mn. Búzafejekkel bővelkedő, vagy diszített, ékesített. *Búzafejes koszorú, búzafejes nökalap.*

BÚZAFÉREG, (búza-féreg) ösz. fn. Apró féreg, mely a búzát emészti, búzaszisznk. *Nagy búzaféreg a lenye ember.* Km.

BÚZAFÖLD, (búza-föld) ösz. fn. Föld, melyben búzát termesztenek, mely televény tulajdonságánál fogva búzatermelésre való.

BÚZAHAJ, (búza-haj) ösz. fn. Búzamag héja, hártyája, mely őrléskor leválik s korpát ad.

BÚZAHÁZ, (búza-ház) ösz. fn. Búzatár, hová a fölszelelt, rostált búzát betöltögetik; magtár, gabonatár, magszín.

BÚZAHÁZA, falu Erdélyben Maros székben; helyr. *Búzaházá-n, —ra, —ról.*

BUZAK, (buz-ak) fn. tt. *buzak-ot.* Székely tájszó, am. buzalisztből, zsemlyetésztából fözött kása.

BÚZAKALÁSZ, (búza-kalász) ösz. fn. L. BÚZAFEJ.

BÚZAKALÁSZKOSZORÚ, (búza-kalász-koszorú) ösz. fn. Koszorú, melyet bevégzett aratás után az aratók búzakalászokból kötnek, s azt főnökük fejére tevén, a gazda házáig énekszóval kísérik. Egyszerübben: *búzakoszorú.*

BÚZAKAS, (búza-kas) ösz. fn. Vesszőből font, s kivül belül betapasztott nagy kas, melyben néhutt a búzát tartják, s némely vidékeken *hambárnak* hívják.

BÚZAKÁSA, (búza-kása) ösz. fn. Búzalisztből készített kása, vagy pépféle eledel, egyszerüen: *liszt-kása.* V. ö. BUZAK.

BÚZAKAZAL, (búza-kazal) ösz. fn. Kaszált búzából, mely kévékbe nincs kötve, összerakott kazal, pl. a dúsan termő alföld tanyáin és vidékén. Többnyire nem kazalba, hanem asztagba rakják a gabonát, különösen pedig a búzát; elébb kévékbe kötvén s keresztekbe rakván azokat. De az árpát és zabot a Tisza mellékén általán boglyába s kazalba hányják.

BÚZAKENYÉR, (búza-kenyér) ösz. fn. Búzalisztből sütött kenyér. *Fehér, gyürkés búzakenyér. Búzakenyérrel élni.*

BÚZAKEPE, (búza-kepe) ösz. fn. Learatott s kévékbe kötözött búza, amint a szántóföldön összerakják. Máskép: *kereszt, búzakereszt* vagy *csomó*, négyszögüen rakva. Néhutt tizenkét vagy tizennyolcz, más-

útt tizenhárom kéve tesz egy csomót, s ez utolsóból kettőt vesznek egy keresztbe, pl. alsó Mátyusföldön. A legfelső kévének, mely a többit takarja, *pap* a neve.

BÚZAKERESKÉDÉS, (búza-kereskedés) ösz. fn. Általán, mindenféle gabonával, de nemesebb értelemben búzával való kereskedés.

BÚZAKERESKÉDŐ, (búza-kereskedő) ösz. fn. Gabonakereskedő. E név a gabonák legnemesebikétől van kölcsönözve. *Győri búzakereskedők.*

BÚZAKERESZT, (búza-kereszt) ösz. fn. Lásd BÚZAKEPE.

BÚZAKÉVE, (búza-kéve) ösz. fn. Midőn több marok learatott búzát egy kötésbe kötnek, *kéve* a neve. *Búzakévéket kötözni, összehordani, a szekérre vagy asztagra adogatni.*

BÚZAKORPA, (búza-korpa) ösz. fn. A megőrlött búzának összevezúzott héja. *Búzakorpából készített savanyító, czök. A sertések moslékába búzakorpát keverni.*

BÚZAKOSZORÚ, (búza-koszorú) ösz. fn. Lásd: BÚZAKALÁSZKOSZORÚ.

BUZALEPÉNY, (búza-lepény) ösz. fn. Buzalisztből sütött lepény. V. ö. LEPÉNY.

BÚZALISZT, (búza-liszt) ösz. fn. Megőrlött buzának lisztje. *Patakmalmi, hengermalmi, gőzmalmi búzaliszt. Szitára, paraszira őrlött búzaliszt. A diszmó is néha búzalisztet esik.* Km. *Búzalisztből készített sütemények, tésztaételek.*

BÚZAMAG, (búza-mag) ösz. fn. L. BÚZASZÉM.

BÚZAMAGTOK, (búza-mag-tok) ösz. fn. Tok, vagy toklász, melyben az egyes búzamagok rejlenek. Egyszerűbben: *búzatok.*

BÚZAMALÁTA, (búza-maláta) ösz. fn. Lásd: BÚZASZALAD.

BÚZAMAROK, (búza-marok) ösz. fn. Aratói nyelven: egy fogás búzaszár, melyet az arató levágván földre fektet. Több ily összekötött búzamarokból kerül ki a kéve. *Markon feksik a búza*, azaz még nincs kévébe kötve.

BÚZAMEZŐ, falu Belső-Szolnok megyében; helyr. *Búzamező-be, —ben, —ből.*

BÚZANY, (búz-any, búza-nyomó) ösz. fn. Székelyeknél am. gabonanyomtató, vagy cséplő.

BÚZANYOMTATÓ, (búza-nyomtató) ösz. fn. L. NYOMTATÓ.

BÚZAOCSU, (búza-ocsu) ösz. fn. Lazás, léha, könnyü búzaszemek, melyeket szóráskor a szél tovább visz, mint a jó magot, s melyet fölözővel a java magoktól elválasztanak, vagy mely rostáláskor részint általhull, vagy fölszinre emelkedik. V. ö. OCSÚ.

BÚZAŐRLÉS, (búza-őrlés) ösz. fn. L. ŐRLÉS.

BÚZAPÉP, (búza-pép) ösz. fn. Búzalisztből jobbára kis gyermekek számára készített kásanemű könnyü eledel.

BÚZAPOLYVA, (búza-polyva) ösz. fn. A nyomtatott, vagy csépelt búzának legapróbb, legkönnyebb hulladéka, toklásza. A nagyobb hulladék *törek. Búzapolyvával vegyített agyagból való tapasz.*

BÚZAPIACZ, (búza-piacz) ösz. fn. Általán piacz, melyen mindenféle gabonát árulnak.

BÚZÁS, BUZÁS, (búz-a-as) mn. tt. *búzás-t* vagy *—at*, tb. *—ak.* Búzával biró, búzát, magában foglaló, bővelkedő. *Búzás verem, kamara, szák; búzás hajó, szekér; búzás föld, vidék.*

BÚZÁS-BESENYŐ, falu Erdélyben; helyragokkal: *Búzás-Besenyő-n, —re, —ről.*

BUZÁS-BOCSÁRD, falu Erdélyben; helyragokkal: *Buzás-Bocsárd-on, —ra, —ról.*

BUZÁSD, puszta Bihar megyében; helyragokkal: *Buzásd-on, —ra, —ról.*

BÚZASÖR, (búza-sör) ösz. fn. Búzából főzött sörféle részegítő ital. V. ö. BOZA.

BÚZASÜKER, BÚZASIKER, (búza-süker) ösz. fn. A búzalisztnek nyálkás enyves része, melyben tápláló ereje foglaltatik. V. ö. SIKER, SIKERES.

BÚZASZALAD, (búza-szalad) ösz. fn. Áztatott és kicsiráztatott búzából való szörpféle édesség. *Búzaszaladdal készített költés, vagy szalados.* V. ö. SZALAD, SZALADOS.

BÚZASZÁL, (búza-szál) ösz. fn. Egyes búzanövény, melynek bütykök által több szakaszokra osztott szára tetején kalász lengedez. *Töből kiszakasztott, letiport búzaszálak.*

BÚZASZALMA, (búza-szalma) ösz. fn. Nyomtatott, vagy csépelt búzának szára. *Sásos, kövér levelü búzaszalma. A szarvasmarhák takarmányát búzaszalmával vegyíteni. Búzaszalmán telelt barmok. Buzaszalmából csinált kalapok.*

BÚZASZÁR, (búza-szár) ösz. fn. L. BÚZASZÁL.

BÚZASZÉM, (búza-szém) ösz. fn. Egyes magva a búzakalásznak. *Vaktyúk is talál néha búzaszemet.* Km. *Piros, sikeres, aczélos búzaszem. Galambok által összehordott búzaszemek.*

BÚZASZÉMTOK, (búza-szém-tok) ösz. fn. Lásd: BÚZAMAGTOK.

BÚZASZÉMELÉS, (búza-szemelés) ösz. fn. Búzaszemek kiválogatása, kitisztítása.

BÚZASZENTELÉS, (búza-szentelés) ösz. fn. Márk evangelista napján tartatni szokott búcsujáró ájtatosság, midőn a helybeli pap híveinek kíséretében a vetésekre menvén azokra Istentől bő áldást kér.

BÚZATARLÓ, (búza-tarló) ösz. fn. A learatott vagy kaszált búzaszárnak a földön vagyis tövén hagyott része. *Búzatarlóra hajtani a sertéseket. Búzatarló köt tenyésző növények.*

BÚZATERMESZTÉS, (búza-termesztés) ösz. fn. A mezei gazdálkodás azon ága, mely búzavetéssel, és termeléssel foglalkodik.

BÚZATERMESZTŐ, (búza-termesztő) ösz. mn. és fn. Aki a többi gabonafajok közől különösen búzát szokot vetni, és termeszteni. *Búzatermesztő bánsági gazdák.*

BÚZATERMŐ, (búza-termő) ösz. mn. Mondjuk oly földről, telekről, illetőleg tartományról, vidékről,

országról, melyben a búzatermelés különösen díszlik, melyben sok búza terem. *Búzatermő tekintetes határ. Búzatermő Bácska, Bánság.*

BÚZÁTLAN, BUZÁTLAN, (búz-a-atlan) mn. tt. *búzátlan-t*, tb. —*ok*. Búza híjával levő, búza nélküli, hol búza nem terem. *Búzátlan Árva, Liptó vármegyék.*

BÚZATOK, (búza-tok) ösz. fn. Lásd BÚZAMAGTOK.

BÚZATOKLÁSZ, (búza-toklász) ösz. fn. Lásd BÚZAMAGTOK, és v. ö. TOKLÁSZ.

BÚZAVARJÚ, (búza-varjú) ösz. fn. Varjúk azon faja, mely nem döggel, s hússal, hanem gabonával él; népnyelven: *pápista varjú*.

BÚZAVÁSÁR, (búza-vásár) ösz. fn. 1) Vásár, melynek fő áruczikkét búza s más gabonafajok teszik. 2) L. BÚZAPIACZ.

BUSZAVERÉM, (búza-verém) ösz. fn. Fölül szük szájú, alúl öblös verem, melyben gabonát tartanak a gazdák némely vidékeken. *Zsolt, Kalocsa, Dömsöd, kunsági helyekkel, melyek bővelkednek tölt búzavermekkel.* (Kistükör). *A búzavermet kipörkölni,, szuppal béllelni. Dohos, tisztátalan, nedves búzaverem.*

BÚZAVETÉS, (búza-vetés) ösz. fn. Mezei munka, midőn a fölszántott földbe termelés végett búzát vetnek. *Őszi, tavaszi búzavetés.* V. ö. VETÉS.

BÚZAVIASZ, (búza-viasz) ösz. fn. Tréfás szó, mely alatt tulajdonkép emberganéjt értenek a pajkoskodók. *Búzaviasz a markodba*, km. arról mondatik, aki nem tud megfogni vagy megkapni valamit pl. a labdát. Így tréfásan gúnyneve a bajuszkenőcsnek is.

BÚZAVIRÁG, (búza-virág) ösz. fn. 1) A csüküllők azon alneméhez tartozó növényfaj, melynek fészekpikkelyei szemszörösen fürészesek. Virága szép kék, de van fehér is, piros is. Nevét onnan kapta, mert kiváltképen a búzaföldeken szeret tenyészni. (Centauria Cyanus.) 2) A búzalisztnek lángja, legfinomabbja.

BÚZAVIRÁGSZÍN, (búza-virág-szín) ösz. fn. és mn. 1) A búzavirágnak szép kék színe. 2) Olyan szinü, mint a búzavirág. *Búzavirágszín kelme.*

BÚZAVIRÁGSZINŰ, (búza-virág-szinü) ösz. mn. Olyan kékségü, mint a búzavirág szirmai. *Búzavirágszinü posztó, mente, dolmány, nadrág.*

BUZD, l. BUSZD.

BUZDÍT, (buz-d-ít) áth. m. *buzdít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* vagy —*ani*. 1) Valamely híg, folyékony anyagot buzgó állapotba hoz, eszközli, hogy buzogjon. 2) Szó, vagy biztatás, vagy igéret, ajándék által valakit bizonyos cselekvésre ösztönöz, illetőleg ráveszi, vagy rávenni iparkodik, hogy buzogjon. *A tanulókat ösztöndíjjal buzdítani szorgalomra. Harcra buzdítani a katonákat.* V. ö. BUZOG.

BUZDÍTÁS, (buz-d-ít-ás) fn. tt. *buzdítás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valamit vagy valakit buzdítunk. Biztatás, ösztönzés. V. ö. BUZDÍT.

BUZDOGÁNY, BUZDOVÁNY, némely szójárásban am. *buzogány*, l. ezt.

BUZDOVÁNYKÖRTE, l. BUZOGÁNYKÖRTE.

BUZDÚL, BUZDUL, (buz-d-úl) önh. m. *buzdúl-t*. 1) Buzgásnak, forrásnak indúl. *Buzdúl a víz a kőszikláből; buzdúl a must, midőn forrni kezd.* 2) Átv. ért. valamire felgyulad, nekihevül, megindul. *Vitézségre, bátorságra, ájtatosságra buzdúl. Fölbuzdúl a vére.*

BUZDÚLÁS, BUZDULÁS, (buz-d-úl-ás) fn. tt. *buzdulás-t*, tb. —*ok*. Állapot, midőn valami buzgásnak, forrásnak indúl. Valamire hevülés, gerjedés.

BUZDÚLAT, BUZDULAT, (buz-d-úl-at) fn. tt. *buzdulat-ot*. Lelki indulat, melynél fogva valaki felgyulad, nekihevül valamely dolognak, fellelkesül bizonyos cselekvésre.

BUZÉR, BUZSÉR, (buzs-ér vagy bozs-ér) fn. tt. *buzér-t*, tb. —*ok*. Olasz, és franczia országokban vadon termő tövises növény, melynek gyökeréből igen szép vörös és tartós festéket készítenek. (Rubia tinctorum).

BUZÉRFESTVÉNY, (buzér-festvény) ösz. fn. Buzér gyökeréből készített piros festvény.

BUZÉRFŰ, (buzér-fű) ösz. fn. L. BUZÉR.

BUZÉRGYÖKÉR, (buzér-gyökér) ösz. fn. Buzérfünek gyökere, melyből a buzér nevü piros festék készül.

BUZÉRGYÖKÉRPOR, (buzér-gyökér-por) ösz. fn. A megszárított buzérgyökérből törött por.

BUZÉRLEPKE, (buzér-lepke) ösz. fn. Éjjeli lepkék egyik faja, melynek vörös foltokkal pettyegetett szárnyai vannak.

BUZG, m. *buzg-ott*, htn. —*ani*. L. BUZOG.

BUZGALM, l. BUZGALOM.

BUZGALMAS, (buz-og-al-om-as) mn. tt. *buzgalmas-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. Aki valamely cselekvésben, munkában, vállalatban különös hévvel, tűzzel, iparral, szorgalommal kitartólag eljár. *Buzgalmas tisztviselő, tanító, tanuló.*

BUZGALOM, (buz-og-al-om) fn. tt. *buzgalmat*. 1) Hév, tűz, csüggedtlen elszánt indulat valamely munkának végrehajtásában. *Buzgalommal folytatni hivatalát.* 2) Ájtatosság, vallásos lélek, indulat. *Buzgalomra gerjedni, buzgalommal imádkozni. Szent buzgalom, keresztyéni buzgalom. Vak buzgalom.*

BUZGÁNY, l. BUZOGÁNY.

BUZGÁR, (buz-og-ár) fn. tt. *buzgár-t*, tb. —*ok*. *Buzogó ár*, azaz a víznek örvényes mozgása, midőn pl. a hal felveti magát benne, vagy evező lapáttal csapkodják. *Buzgárt vet a fennúszó csuka, az elhaladó csónak.*

BUZGÁS, (buz-og-ás) fn. tt. *buzgás-t*, tb. —*ok*. 1) Viznek felbugyogása, forrása, örvényes mozgalma. 2) Átv. ért. lelki mozgalom, hév, indulat, vallásos áhítozás.

BUZGÁSMÉRŐ, (buzgás-mérő) ösz. fn. Természettani eszköz, melylyel a forrás fokát mérik, és meghatározzák, mennyi vizet ömleszt ki bizonyos idő alatt.

BUZGÓ, (buz-og-ó) mn. tt. *buzgó-t*. 1) Mozgásban levő híg testekre, folyadékokra vonatkozólag am.

bugyogva fakadozó, gyöngyöző, örvényező. *Buzgó forrás. Buzgó, felbuzgó fenékvis.* 2) Átv. ért. heves, tüzes érzelmű, és cselekvésü, aki bizonyos teendők végzésében pontos, szorgalmas. *Buzgó hazafi. Buzgó tisztviselő.* 3) Vallási szent gyakorlatokban fáradhatatlan, ájtatos. *Buzgó pap. Buzgó keresztény. Buzgó imádság, fohászkodás.* V. ö. VAKBUZGÓ.

BUZGÓAN, (buz-og-ó-an) ih. L. BUZGÓN.

BUZGÓDOZIK, (buz-og-ó-d-oz-ik) k. m. *buzgódoz-tam, —tál. —ott.* Folytonos hévvel, tüzzel, szorgalommal buzog. V. ö. BUZGÓLKODIK.

BUZGÓLKODÁS, (buz-og-ó-ol-kod-ás) fn. tt. *buzgolkodás-t*, tb. *—ok.* 1) Tüzes, heves, fáradhatatlan működés, iparkodás bizonyos ügyben, vállalat végrehajtásában. 2) Vallásos érzelemből fakadó szent elmélkedés, ájtatoskodás.

BUZGÓLKODIK, (buz-og-ó-ol-kod-ik) k. m. *buzgólkod-tam, —tál, —ott.* 1) Hévvel, tüzzel, teljes indulattal munkálkodik valamiben. 2) Ájtatoskodik.

BUZGÓN, (buz-og-ó-an) ih. 1) Hévvel, tüzesen, ügyszeretettel, teljes szívből és lélekből. *Buzgón vinni, folytatni, teljesíteni hivatalát.* 2) Ájtatosan. *Buzgón imádkozni.*

BUZGÓSÁG, (buz-og-ó-ság) fn. tt. *buzgóság-ot.* Hév, tüz, belső indulat, folytonos pontosság; bensőség. *A nagy buzgóság néha többet árt a jó ügynek, mint használ. Szivbeli buzgóság. Mély buzgósággal imádni az Istent.*

BUZGÓSÁGOS, (buz-og-ó-ság-os) mn. tt. *buzgóságos-t* vagy *—at*, tb. *—ak.* A maga nemében nagyon, fölötte buzgó, különösen hévvel, tüzzel, bensőséggel járó.

BUZGÓSÁGOSAN, (buz-og-ó-ság-os-an) ih. Indulatteljesen, bensőséggel; nagy ájtatossággal.

BUZMA, (buz-ma vagy buz-va) mn. tt. *buzmát.* Fölfuvalkodott, nagyravágyó, büszke, pöffeszkedő. Rokona: *dusma*, aki hirtelen haragra buzdul, vagy, mint mondják, földúzza az orrát.

Képzésre hasonló *fity-ma, esues-ma, tuly-ma, duzma* szókhoz.

BUZMÁLKODIK, (buz-ma-al-kod-ik) k. m. *buzmálkod-tam, —tál, —ott.* Fölfuvalkodik, pöffeszkedik, büszkélkedik.

BUZMASÁG, (buz-ma-ság) fn. tt. *buzmaság-ot.* Fölfuvalkodási, pöffeszkedési állapot, vagy tulajdonság.

BUZOG, (buz-og) önh. m. *buzog-tam* vagy *buzgottam, —tál* vagy *—ottál, buzog-ott* vagy *buzg-ott*, htn. *—ni* vagy *buzg-ani.* 1) Mondjuk folyékony testekről, különösen vízről, vérről, midőn belső mozgásban, pezgésben, bugyogásban vannak. *Buzog a forrásból fakadozó vis. Buzog a felizgatott vér. Buzog a gyöngyöző bor. Bennem is buzog Árpád vére.* 2) Átv. ért. valamely ügyben, munkában, valami végett különös hévvel, tüzzel, élénkséggel munkálkodik, meleg ájtatos érzelmeket táplál. *Hazájáért, nyelvéért, vallásáért buzog.*

Alapfogalomban, mint élénk fogalomra vonatkozóval rokonok: *moz-og, bizs-ég, pezs-ég, pizs-ég.*

BUZOGÁNY, (boz-og-ány vagy bog-oz-ány) fn. tt. *buzogány-t*, tb. *—ok.* 1) Bizonyos kákafajnak bogláros feje, bugája, bakája, kákabot, vagy butikó. 2) Régies hadi fegyver, rendesen hengerded nyéllel, s végén gombbal, bunkóval, mely tömör, vagy belül üres; sima, vagy görcsös, vagy szeges szokott lenni. *Vas buzogány. Tollas buzogány*, a hadvezéreké. *Buzogányt forgatni. Buzogánynyal sujtani.*

„ . . . . . Vala ékes párducza vállán,
Rendítő buzogány jobbjában.“
Vörösmarty Zalán fut.

„Réz buzogányt hordoz, s hadijesztő barna fején mély
Vas kalapot.“ Ugyanaz, ugyanott.

Buzgány alakban is:

„András alatt vérző buzgánynyal
Vívok mindennap a pogánynyal.“ Kazinczy.

3) Dunán túl némely vidékeken, nevezetesen Fehér vármegyében, rövid nyelü bunkós bot, melyet a pusztai betyárok szürujjba dugva vagy szíjra akasztva szür alatt viselnek.

Alapértelménél fogva jelent valami bogosat, bunkósat, miszerint gyöke *bos* azon *bod, bot, pot* gyökökkel rokon, melyekből *boda, bodor, bolk, pota* származtak. Vagy átvetve a *bog* gyöktől am. *bog oz-ány*, bogozó (csomózó). Egyezik vele a persa *busghak* (securis falcata), török *bozdogan.*

BUZOGÁNYBAKA, (buzogány-baka) ösz. fn. A bakák neme alá tartozó növényfaj, szára fölül görbegurba, szétágazó. (Sparganium erectum.)

BUZOGÁNYFŰ, (buzogány-fü) ösz. fn. Vizek körül tenyésző széles levelü fü, melynek buzogányhoz hasonló virágbugája van.

BUZOGÁNYOS, (buz-og-ány-os) mn. tt. *buzogányos-t* vagy *—at*, tb. *—ak.* Buzogányt viselő, buzogánynyal biró. *Buzogányos apáink. Buzogányos vitézek, Buzogányos káka.*

BUZOGÁNYOSAN, (buz-og-ány-os-an) ih. Buzogánynyal fölszerelve, fegyverkezve.

BUZOGÁNYOZ, (buz-og-ány-oz) áth. m. *buzogányoz-tam, —tál, —ott.* 1) Buzogánynyal feldiszít, fegyverez. *Felbuzogányozta magát, és seregeit.* 2) Buzogánynyal megver, dönget. *Megbuzogányozták emberül.*

BUZOGÁNYOZÁS, (buz-og-ány-oz-ás) fn. tt. *buzogányozás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valaki buzogányoz.

BUZOGÁNYKÖRTE, (buzogány-körte) ösz. fn. Nyakas körte, torzsátlan körte, kármán körte a Dunamelléken.

BUZOGÁS, l. BUZGÁS.

BUZONG, (buz-ong) önh. m. *buzong-tam, —tál, —ott*, htn. *—ni* vagy *—ani.* Erőteljesebb, nyomatékosabb és terjedelmesb értelmü, mint *buzog*, melylyel egyébiránt belsőleg rokon. V. ö. BUZOG.

BUZONGÁS, (buz-ong-ás) fn. tt. *buzongás-t*, tb. *—ok.* Nagyobb hévvel gyakorlott buzgás.

BUZSÁK, falu Somogy megyében; NAGY—, puszta Arad mellett; helyr. *Buzsák-on, —ra, —ról.*

BUZZAN, (buz-u-an vagy buz-van vagy buzz-an) önh. m. *buzzan-t.* Hirtelen, egyes buzgó mozdulást tesz, buzogni kezd. *Buzzan, felbuzzan benne a vér. Léptei alatt kibuzzan a fenékviz. Fölbuzzan benne a harag.*

BUZZANÁS, (buz-van-ás vagy buzz-an-ás) fn. tt. *buzzanás-t,* tb. *—ok.* Hirtelen felforrás, felpezsdülés.

BŰ, BŰ, (1), elvont gyöke *bűz, bűzöl, bűzös, büd, büdös* szóknak. Azon visszataszító természeti hangot fejezi ki, mely rosz szag érzésekor, vagy csunya, fertelmes dolog láttára, vagy valamely belső indulat, dühösség miatt valakiből kitör. Mint indulatszó jelent utálatot, s rokona: *piha! bü! beh büdös!* Egyezik vele a hellen φῦ, német *pfuj,* franczia *fi* (donc), latin *vah,* olasz *puh,* stb. a persában *bó* vagy *bói* Vullers szerint am. odor sive bonus sive malus. Fogalomban rokon vele az erkölcsileg csunyát, utálatost jelentő *bün is.* „Hű, bű, bá, szájunk tátva ezt mondjuk, ha valakit alávalónak akarunk jelenteni." Pázmán P. V. ö. BÜDÖS, BŰZ. Mint önálló melléknév divatozik a székelyeknél, s am. csunya, fertelmes. *Bü ház, bü konyha. Bü asszony.*

BŰ, (2), a bámuló szájtátást jelentő *bá* szónak ikertársa: *bü-bá.* Mindkettő külön fölveszi a tárgyeseti ragot. *Se büt se bát nem mondott,* azaz, nagy elfogultsága miatt szája úgy tátva maradt, hogy ezen bámulási hangokat sem volt képes kiejteni.

BŰ, (3), fn. tt. *büv-öt* vagy *büv-öt.* Leginkább *báj* szóval ikerítve (bübáj) és származékaiban, *büvöl, büvölés, büvös, büvösség,* divatozik. Jelent titkos, természetfölötti, bámulatgerjesztő erőt, melyről az a köznépi vak hiedelem, hogy gonosz szellemek segítségével működik, és pedig némely babonás szavak, imádságok, énekek, s egyéb tettek és szerek által.

Alapfogalomban a bámulási, csudálkozási *bá* hasonmása, mennyiben titokszerű hatásával bámulatra indít. Rokonai: *pü! beh!* „Pü, mily csoda dolog ez!" „Beh szép!" V. ö. BÁ, BÁJ.

BŰ, BIBA—, mezőváros Sopron megyében; helyr. *Bü-n, —re, —ről.*

BŰBÁJ, BÜBÁJ, (bű-báj) ösz. fn. Ördögi, vagy legalább titokszerű mesterség, boszorkányság, gonosz szellemek czimboraságában működés; holmi babonás szavak, énekek, imádságok elmondása, természetfelettinek látszó valamely siker elérése végett. Szelidebb értelemben véve l. BÁJ.

BŰBÁJOL, BÜBÁJOL, (bű-bájol) ösz. áth. m. *bübájol-t.* Ördöngös vagy titkos mesterséggel megveszteget, megboszorkányoz, hatalmába kerít, édesít.

BŰBÁJOLÁS, BÜBÁJOLÁS, (bű-bájolás) ösz. fn. Cselekvés midőn valakit vagy valamit bübájolnak.

BŰBÁJOS, BÜBÁJOS, (bű-bájos) ösz. fn. és mn. 1) Ördöngös, vagy titokmester, babonázó, boszorkányozó személy. 2) Ördöngösséggel, babonás működéssel, boszorkánysággal járó, vagy felruházott. *Bübájos cselekvés. Bübájos banya.*

BŰBÁJOSKODÁS, BÜBÁJOSKODÁS, (bű-bájoskodás) ösz. fn. Bübájos cselekvények, babonaság, ördöngösség gyakorlása.

BŰBÁJOSKODIK, BÜBÁJOSKODIK, (bű-bájoskodik) ösz. k. Bübájos mesterséget, ördöngösséget gyakorol, boszorkányságokat űz.

BŰBÁJOSSÁG, BÜBÁJOSSÁG, (bű-bájosság) ösz. fn. Bübájos mesterség, ördöngösség, boszorkányság.

BŰBÁJOZ, (bű-bájoz) ösz. áth. L. BŰBÁJOL.

BÜD, elvont gyök, melyből *büdös, büdösödik, büdösít, büdösség* származtak. Ugyanaz *büz* szóval, melynek származékai: *büzöl, büzös, büzlik.* Eredetére nézve utálatból fakadó természeti hang. Rokonok vele gyökben a latin *foetor, foetidus, putor, putidus, putorius* (görény), a hellen *πόθω, πόω,* a szanszkrit *púj* (büdösít) honnan *púti* (büz) *pútasz* (büdös, büzhödt), stb.

BŰD, falu Szabolcs megyében; HERNÁD—, falu Abaújban; helyr. *Büd-ön, —re, —ről.*

BÜDÖCSKE, (büd-öcs-ke vagy büd-ös-ke) fn. tt. *büdöcskét.* Göcsejben am. büdösféreg, poloska.

BÜDÖR, (büd-ör) fn. tt. *büdör-t,* tb. *—ök.* Nehéz szagu paréj faj. (Ferula). *Érdes büdör* (ferula hispida). *Aszafbüdör* (assa foetida).

BÜDÖS, (büd-ös) mn. tt. *büdös-t* vagy *—et,* tb. *—ek.* Kellemetlen rosz szagu, mi előtt orrunkat befogjuk. *Büdös hús, büdös láb, büdös száj. Büdös utcza, udvar, konyha. Büdös mesterség. Ne bizgasd, nem lesz büdös.* Km. Több helynevek jelzője; pl. *Büdöshegy, Büdöskút, Büdöspatak, Büdösló.* Átv. ért. ami nem tetszik, mit utálunk, mitől undorodunk. *Büdös neki az iskola; büdös neki a korán kelés, a munka. Büdösben maradt,* azaz kudarczot vallott. Km. *Büdös, mint a bak.* Km. *Böben büdös, szükben (vagy éhben) édes.* Km. Rokonságait l. BÜD alatt.

BÜDÖSBABUK, (büdös-babuk) ösz. fn. Lásd: BABUK.

BÜDÖSBANKA, (büdös-banka) ösz. fn. Lásd: BABUK.

BÜDÖSEN, (büd-ös-en) ih. Büdös állapotban, kellemetlen szaggal, büzölve. *A vadhúst büdösen is megeszi.*

BÜDÖSES, (büd-ös-es) mn. tt. *büdöses-t,* tb. *—ek.* Kevessé büdös, büdöskés.

BÜDÖSFA, (1), (büdös-fa) ösz. fn. Cserjefaj a bengék neméből; tövistelen; levelei tojásdad-láncsásak, virágai nősek; bibéje egyes. Bogyója elébb vörös, azután fekete. Máskép: *kutyafa, büdöscseresnye.* (Rhamnus frangula.)

BÜDÖSFA, (2), falu Baranyában; helyragokkal: *Büdösfá-n, —ra, —ról.*

BÜDÖSFÉREG, (büdös-féreg) ösz. fn. Lásd: CSIMAZ, POLOSKA.

BÜDÖSFÉRGES, (büdös-férges) ösz. mn. Amiben, ahol büdösférgek, azaz, csimazok, poloskák tenyésznek. *Büdösférges szobák, gőzhajók. Büdösférges ágy.*

BÜDÖSGÖNYE, (büdös-gönye) ösz. fn. A gönyék neméhez tartozó növényfaj. (Bryonia alba). V. ö. GÖNYE.

BÜDÖSÍT, (büd-ös-ít) áth. és önh. m. *büdösített*, par. —*s*, htn. —*ni*. vagy —*eni*. 1) Büdössé tesz, büzzel betölt. *Mocsárok, dögtestek büdösítik az utczákat. Behüdösíteni a szobát.* 2) Büdösen gőzölög, büdöset ereszt, szelek mennek el tőle. *Mi büdösít oly csunyául? Büdösítenek a kutyák, macskák.*

BÜDÖSÍTÉS, BÜDÖSITÉS, (büd-ös-ít-és) fn. tt. *büdösítés-t*, tb. *ék*. Cselekvés, midőn valaki vagy valami büdösít.

BÜDÖSKE, (1), (büd-ös-ke) fn. tt. *büdöskét*. Növénynem az együttnemzők és nősösvegyek seregéből; vaczka kopasz, csészéje egytagú, ötfogú, csöves. Sárga szirmai rendszerint öt számmal, bóbitája öt felálló kalász. Nevét büdöses virágától vette. Több fajai vannak. (Tagetes). Nevezik *bársonyvirágnak* is bársonytapintatú szirmainál fogva.

BÜDÖSKE, (2), (mint föntebb) mn. Kissé büdös.

BÜDÖSKÉS, (büd-ös-ke-es) mn. tt. *büdöskés-t*, vagy —*et*, tb. —*ek*. Olyan szagu, mintha büdös volna; kevéssé büzös. *Büdöskés sajt. Büdöskés vadhus.*

BÜDÖSKŐ (büdös-kő) ösz. fn. Köznépies nyelven am. kén, kénkő. Lásd ezt.

BÜDÖSKÖSZIN (büdös-kő-szín) ösz. fő- és mn. Olyan szin vagy szinü mint a büdöskőé vagy kéné, olyan sárga, mint a büdöskő.

BÜDÖSKÖVES, (büdös-köves) ösz. mn. Büdöskövet, azaz ként tartalmazó, azzal vegyített, készített. *Büdösköves ásványok. Büdösköves fürdő. Büdösköves ir.*

BÜDÖSKÖVIRÁG, (büdös-kő-virág) ösz. fn. Fínom jegecz, mely az égetett kénkő repülékeny részecskéiből alakúl összve, kénvirág. *A macskáknak tejben büdöskövirágot adni.*

BÜDÖSKÚT, (büdös-kút) ösz. fn. Falu neve Sopron megyében. Helyragozva —*ra*, —*on*, —*ról*.

BÜDÖSLIK, (büd-ös-öl-ik) k. m. *büdösel-ött*, htn. —*eni*. Mondjuk testről, melyből büdös szag gőzölög, párolog, fejlik ki. *Büdöslik a roh adásnak indult hulla, növény. A döglött halak már messziről büdöslenek.*

BÜDÖSÖDÉS, (büd-ös-öd-és) fn. tt. *büdösödés-t*, tb. —*ék*. Büdössé lovés, büdös szag kapása.

BÜDÖSÖDIK, (büd-ös-öd-ik) k. m. *büdösöd-tem*, —*tél*, —*ött*. Büdössé lesen, büdös szagot kap. *Büdösödik az állott hús. Megbüdösödik a döglött hal.*

BÜDÖSPATAKA, falu Kővár vidékében; helyr. —*patakán*, —*patakára*, —*patakáról*.

BÜDÖSSÉG, (büd-ös-ség) fn. tt. *Büdösség-et*. Rosz, kellemetlen szaguság. *A nagy büdösségtől elájult. Undok, utálatos, gyomorkeverő, kiállhatatlan büdösség. Rohadt testek, döglött halak büdössége.*

BÜDÖSTÓ, puszta Gömör megyében; helyr. —*n*, —*ra*, —*ról*.

BÜDÖSÜL, (büd-ös-ül) önh. m. *büdösül-t*. Büdössé lesz, avasság, rohadás következtében visszataszító, undorító büzszag kezd fejleni belőle.

BÜDÖSÜLÉS, (büd-ös-ül-és) fn. tt. *büdösülés-t*, tb. —*ék*. Büdössé levés.

BŰHATALOM, (bű-hatalom) ösz. fn. L. BÜVERŐ.

BÜK, (1), falu neve Szala megyében. Helyr. *Bükre*, —*ön*, —*ről*. Vannak ily nevü hegyek is Szatmár- és Közép-Szolnok megyékben. NEMES—, falu, PARASZT—, puszta Borsod megyében.

BÜK, (2) BÜKFA, BÜKMAKK stb. lásd BÜKK, BÜKKFA, BÜKKMAKK.

BÜKE, (talán: bige) fn. tt. *bükét*. Sándor István szerint, bizonyos hal neme.

BÜKK, (1) fn. tt. *bükk-öt*. Hazánkban, kivált hidegebb éghajlat alatt dúsan tenyésző erdei fanem az egylakiak és sokhímesek seregéből, tojásdad eleven zöld levelekkel, melyek szélei kevéssé behajlottak. Sima kérge, míg fiatal, szürkés zöld, utóbb hamuszín fehér. Fája szilárd, és tömör, színe barnás, vagy fehér. Ebből készítik a bakonyi talicskákat, lapátokat, villákat stb.

Eredetre nézve *bog* vagy *bög* gyökkel rokonítható, ahonnan *bükkfa* am. ágasbogas fa. Egyébiránt idegen nyelvekben számos rokonságai vannak, ú. m. a hellenben φηγός, latinban *fagus*, németben *Buche*, *Büche*, svédben *bok*, dánban *boege*, finnben *pöki*, *pyökki*, szlávban *buk*, *buka*, *bug*, *bukva*, (innen: Bukovina = bükkös).

BÜKK, (2) falvak Szalában; ALSÓ—, FELSŐ—, KÖZÉP—, falvak Sopron megyében; helyr. —*ön*, —*re*, —*ről*.

BÜKKES, lásd BÜKKÖS.

BÜKKFA, (bükk-fa) ösz. fn. Lásd: BÜKK.

BÜKKMAKK, (bükk-makk) ösz. fn. Makk, mely bükkfán terem. *Bükkmakkon hizlalni a sertéseket.*

BÜKKMAKKOL, (bükk-makkol) l. BÜKKÖL.

BÜKKMAKKOLAJ, (bükk-makk-olaj), ösz. fn. lásd: BÜKKOLAJ.

BÜKKMAKKOS (bükk-makkos), ösz. mn. Bükkmakkal tartott, hízlalt. *Bükkmakkos sertések.*

BÜKKOLAJ (bükk-olaj), ösz. fn. Bükkfa makkjából sajtolt olaj.

BÜKKÖL (bükk-öl), áth. m. *bükköl-t*. Bükkfa makkjával etet, hízlal. *Bükkölni a sertéseket.*

BÜKKÖLÉS (bükk-öl-és), fn. tt. *bükkölés-t*, tb. —*ék*. Bükkmakkal tartás, hízlalás.

BÜKKÖN, BÜKKÖNY, fn. tt. *bükkön-t*, tb. —*ök*. Hüvelyes vetemény, alakjára a lencséhez hasonló, a barmok kedves takarmánya. Fajai: *borsóka-*, *borsas-*, *csicseri-*, *erdei-*, *felemás-*, *kacstalan-*, *kalászos-*, *levéletlen-*, *mogyorós-*, *pallagi-*, *szagos-*, *sneges-*, *szélesleveli-*, *tavi* bükköny. (Lathyrus). V. ö. LEDNEK.

Alkalmasint: bög-öny am. ágabogas növény, v. ö. BÜKK; rokonságai: a hellén *βικλος*, *φακή*, a latin *vicia*, német *Wicke*, lithván *vikse* stb.

BÜKKÖNSZALMA (bükkön-szalma), ösz. fn. Kicsépelt, vagy nyomtatott bükkönnek szalmája.

BÜKKÖNSZÁR (bükkön-szár), ösz. fn. A bükkönnek szára, amint lábán áll, melyből, ha kicsépelik, vagy nyomtatják, bükkönszalma lesz.

BÜKKÖS (1), (bükk-ös) mn. tt. *bükkös-t*, vagy *—et*. tb. *—ek*. Bükkfákkal benőtt, bükkfákat termő. *Bükkös hegy. Bükkös Bakony.*

BÜKKÖS, (2) (mint föntebb) fn. tt. *bükkös-t*, tb. *—ök*. Bükkfákból álló erdő, vagy erdőség. *A bükkösbe hajtani a sertéseket. Kivágni a bükkös egy részét.*

BÜKKÖS, (3) MAGYAR—, OLÁH—, falvak Erdélyben; helyr. *—ön, —re, —ről.*

BÜKKTAPLÓ, (bükk-tapló) ösz. fn. Bükkfán termett, vagy bükkfa belséből való tapló.

BÜKLET, (bük-öl et) mivelt. m. *büklet-ett*, par. *büklese*. Erdélyben am. buktat, leereget, pl. az erdőben levágott fát. Gyöke *bük* azonos *buk, bukik* igével.

BÜKLÖG, (bük-öl-ög) önh. m. *büklög-tem, —tél, —ött*. Erdélyi székely szó, am. bukkadoz, bukdácsolva megy, V. ö. BÖKKEN.

BŰKÖR, (bű-kör) ösz. fn. Kör, melyet a bűvölők, boszorkányozók, babonacsinálók vonnak magok körül, hogy, vakhitök szerént, a gonosz szellemek megrohanása ellen biztosítva legyenek.

BÜKÖS, (bük-ös) fő- és mn. 1) Lásd: BÜKKÖS. 2) Falu neve Erdélyben. Helyr. *Bükös-re, —ön, —ről.*

BÜKÖSD, (bük-ös-d) mváros és puszta Somogyban, falu Baranyában. tt. *Bökösd-öt*. helyr. *—re, —ön, —ről.*

BÜKS, NÉMET—, falu, MAGYAR—, puszta Vas megyében: helyr. *—re, —ön, —ről.*

BÜKSÁGY, puszta Baranyában; helyr. *—on, —ra, —ról.*

—BÜL, lásd: —BŐL.

BÜLY, (rokon *boly* gyökkel). Lásd: CSERE-BÜLY.

BŰMESTER, (bű-mester) ösz. fn. A bűvölésben gyakorlott személy, ki babonaság, boszorkányozás által csudás dolgokat visz véghez; vagy aki különös szemfényvesztő ügyesség által bámulatos mutatványokat ad elé.

BŰN, BÜN (bű-n, lásd: BŰ) fn. tt. *bün-t*, tb. *—ök*. 1) Általán, valamely törvénynek szándékos áthágása. *Polgári, katonai bün.* 2) Szorosb ért. szántszándékos megszegése valamely erkölcsi, illetőleg isteni, és egyházi törvénynek, s maga azon cselekedet, mely e megszegésből származik. *Bünt követni el. Bünt cselekedni. Bünre vetemedni. Mást bünre ingerelni, csábítani. Bünbe merülni. Büntől irtózni. Bünt vallani. Büneit szánni, bánni, töredelmesen meggyónni. Meguntam, vagy utálom, mint a bünömet.* Km. A keresztény erkölcstan szerint: *bocsánandó bün, halálos bün*, *eredendő* (eredeti) *bün* (peccatum originale), *cselekvési bün; égbekiáltó bün*; *fő bünök*; *idegen bünök; Sz. Lélek ellen való bün; néma bün* (Sodomia). *Nagy bün, szarvas bün. Bünöket megbocsátani. Büntől feloldozni. Ez még nagy pénteken sem bün.* Km. *Ne uralkodjék a bün a ti halandó testeteken.* II. Kor. 5. 21. *Ki bünt nem tett sem álnokság nem uralkodott szájában.* Péter. 2, 22. A Szentirásban a bün gyakran annyi mint hajlandóság a bűnre, az ember erkölcsi természetének megromlása. „Minden zsidók és görögök a bün alatt vannak." Rom. 3. 9. „De az irás mindeneket a bűn alá rekesztett." Galat. 3. 22.

Rokonokul tekinthetők a parszi *vinah*, továbbá hellen *βινάω, ποινη, φόνος*, latin *poena, punio*, német *Pein* stb.

BÜNBÁNÁS (bün-bánás), ösz. fn. Szívbeli fájdalom az elkövetett bűn miatt, s annak ezutáni kerülése. Egyházi értelemben: a penitenciatartásnak egyik lényeges része.

BÜNBÁNAT, (bün-bánat) ösz. fn. Lásd: BÜNBÁNÁS.

BÜNBÁNÓ, (bün-bánó) ösz. fn. Ember, ki elkövetett bünei fölött bánkodik, s azokat kerülni feltett szándoka van. *A bünbánót feloldozni. A bünbánónak megbocsátani. Töredelmes bünbánó.*

BÜNBIRÓ, (bün-biró) ösz. fn. Biró, ki büntető perekben itél; büntető törvényszéki biró. V. ö. BIRÓ.

BÜNBIRÓI, (bün-birói) ösz. mn. Bünbiróhoz tartozó, azt illető, attól származó. *Bünbirói hivatal. Bünbirói itélet.*

BÜNBOCSÁNAT, (bün-bocsánat) ösz. fn. Általán a bünért érdemlett büntetésnek elengedése. Egyházi értelemben: a bünösnek feloldása mindazon büntetésektől, melyeket e földön az egyház törvényei, s más világon Isten itélete szerént érdemlett volna. *Bünbocsánatért esedezni. Bünbocsánatot nyerni.*

BÜNBUKÁS, (bün-bukás) ösz. fn. Bünbe esés, bünbe merülés. *Ádám és Éva bünbukása.*

BÜNDÍJ, (bün-díj) ösz. fn. Általán minden büntetés, melyet az elkövetett bünért a bünösre kimond a biró. Különösen 1) Polgári értelemben: birság. Lásd: BIRSÁG. 2) Egyházi ért. a gyóntató atya által rendelt ájtatos cselekedetek, testi sanyargatások, melyeket a bünbánó megtenni köteles.

BÜNESET, (bün-eset) ösz. fn. Az elkövetett bünnek tényállása, minden körülményeivel véve.

BÜNFELEDÉS, (bün-feledés) ösz. fn. Országlati ért. am. az állodalom vagy fejedelem ellen fellázadt polgároknak megbocsátás, mely szerént azok a lázadókra szabott büntetés alól fölmentetnek. (Amnestia).

BÜNFENYÍTŐ, (bün-fenyítő) ösz. mn. Az elkövetett, s bebizonyított bünért az illető bünöst törvényes büntetésre itélő. *Bünfenyítő bíróság, törvényszék. Bünfenyítő hatalom.*

BÜNG, (1), (azonos *bong* szóval) önh. m. *büng-ött*, htn. *—ni.* vagy *—eni.* 1) Sebes mozgásban tompa hangon bong, péld. az elhajított kövecs. 2) Előfordul ezen kettőztetésben; *csüngbüng*, mely értelemben egyenes vonalban függést jelentene, s megfelelne a latin *pendeo* szónak.

BÜNG, (2), fn. tt. *büng-öt*. A föntebbi igének második jelentése után, a csillagászoknál azon képzelt égi pont, mely a földön állónak fejteteje fölött lebeg, szokottabban: tetőpont. (Zenith.)

BÜNGÉS, (bün-ög-és) fn. tt. *büngés-t*, tb. *—ek*. Bongás. Lásd BÜNG, (1).

BÜNGYÓNÁS, (bün-gyónás) ösz. fn. Lásd: GYÓNÁS.

BŰNHELY (bün-hely), ösz. fn. Hely, hol bizonyos bűn elkövettetett.

BÜNHESZT, BÜNHÖSZT, lásd BÜNTET.

BŰNHÖDÉS (bün-höd-és), fn. tt. *bünhödés-t*, tb. —*ék*. 1) Bűnnek elkövetése, vagyis oly törvényellenes cselekvés, melyért valaki büntetést, fenyítést érdemel; régiesen *bünhötés*, *bünhötet* is. 2) Szenvedés, lakolás az elkövetett bünért.

BŰNHÖDIK (bün-höd-ik), k. m. *bünhöd-tem*, —*tél*, —*ött*. Molnár A. szerint. 1) Bünt követ el. „Bünhödtem, az ártatlan vért elárolván." Müncheni cod. „Ne akarjh bünhönnöd." Ugyanott. „Bünhöttönk te személyedben." Bécsi c. 2) Az elkövetett bünért lakol, szenved. *Ha vétkeztél, bünhödjél. Ezért bünhödni fogsz. Bünhödik, aki ebül cselekedik.* Km. „Megbűnhödte már e nép a multat s jövendőt." Kölcsey. Ma inkább csak a második pont alatti értelemben divatozik.

BŰNHÖDTET (bün-höd-tet), áth. m. *bünhödtet-tem*, —*tél*, —*ett*. par. *bünhödtess*. Valakit az elkövetett bünért lakoltat, szenvedtet, megfenyít.

BŰNHÖSZIK (bün-hösz-ik), k. Csak a jelentőmód jelenidejében használtatik, különben lásd: BŰNHÖDIK.

BÜNHÖTIK, BÜNHÖTET régies, BÜNHÖDIK BÜNHÖDÉS helyett.

BŰNIRTÓ, BÜNIRTÓ (bün-irtó) ösz. fn. Ki a bűnöket irtja, a bünök rosz következményeit elnyomja.

BÜNJOG (bün-jog), ösz. fn. Helyesebben lásd: BÜNTETŐJOG.

BÜNJEL (bün-jel), ösz. fn. Az elkövetett bünnek nyoma, maradványa, jelensége, pl. a gyilkosság bünjelei: maga a megölt test, a véres fegyver, a gyilkos ruháján látszó vércseppek, stb.

BÜNJELENSÉG, lásd BÜNJEL.

BÜNKÖZÖSSÉG (bün-közösség), ösz. fn. Két vagy több személynek bizonyos bűn elkövetésében részvevése, együttes működése.

BÜNMARADVÁNY, (bün-maradvány) ösz. fn. Lásd: BÜNJEL.

BŰNOLDOZAT, BÜNOLDOZAT, (bűn-oldozat) ösz. fn. Általán birói nyilatkozat, mely szerént a vádolt büntelennek, s a büntetéstől mentnek nyilvánítatik. Egyházi ért. gyóntató atyai eljárás, midőn a bűnöst, ki ájtatosan meggyónt, s maga megjobbitását erősen fogadta, Isten nevében és hatalmával büneinek büntetésétől mentnek jelenti ki.

BÜNÖL, BÜNÖLL, (bün-öl, vagy öll) áth. m. *bünöl-t*. Bűnnek tart, bűnnek vall, azt alajtja valamiről, hogy bűn. *Amit én jónak tartok, ő bünöli.*

BŰNÖS, BÜNÖS (bün-ös), mn. tt. *bünös-t*, vagy —*et*, tb. —*ek*. Bünnel teljes, bünbe keveredett. *Bünös ember, bünös lélek. Szegény bünös fejem. Irgalmasz Istenem, én bünös lelkemnek. Bünös lélek, sirasd kérlek, Uradnak nagy kinját.* (Egyh. ének.) *Ki miben bünös, abban gyanus.* (Km). *Bünösnek vallja magát.*

BŰNÖS, BÜNÖS, (mint föntebb) fn. tt. *bünös-t*, tb. —*ök*. 1) Ember, ki általán bünt követett el, valamely törvényt megrontott. 2) Gonosztévő. 3) Egyházi ért. gyarló ember, kiben a bünre nagy hajlandóság van, s az Isten törvényeit megszegi. *Örőm lészen menny-ben egy penitenciatartó bünösön.* Luk. 15. 7. Az Új Testamentomban néha annyit is tesz, mint idegen, nem zsidó hitü, pl. midőn szemére vetették Idvezítőnknek a zsidók, hogy bünösökkel (azaz pogányokkal) eszik.

BŰNÖSÖDIK, BÜNÖSÖDIK, (bün-ös-öd-ik) k. m. *bünösöd-tem*, —*tél*, —*ött*. Bünössé leszen.

BŰNÖSSÉG, BÜNÖSSÉG, (bün-ös-ség) fn. tt. *bünösség-et*. Bűnös állapot, vagy tulajdonság. *Bünössége miatt megvetett ember.*

BÜNPÉR, (bün-pér) ösz. fn. Törvényszék előtti kereset, melyben valakit mint gonosztevőt vádolnak, s büntetés alá vonatni kérnek. *Bünperbe idézni, fogni valakit.*

BÜNPÉRÉS (bün-pérés), ösz. fn. Kit gonosztételről vádolnak, s ellene testi büntetést kérnek.

BÜNPÖR, BÜNPÖRÖS, lásd: BÜNPÉR, BÜNPÉRÉS.

BÜNPÖRGYAKORLAT, (bün-pör-gyakorlat) ösz. fn. Szokott eljárás bünpörökben. Különösen a büntető törvényszékeknél a bünök különböző fajaira, ezeknek fokozataihoz képest a bevett elvek szerint kimondatni szokott büntetések.

BÜNROVÁS, (bün-rovás) ösz. fn. 1) Bűnök öszveirása, öszvejegyzése. 2) Gúnyneve oly embernek, ki teli van mindenféle bünnel. *Te bünrovás!*

BÜNROVAT, (bün-rovat) ösz. fn. Bünök jegyzéke, fölirt sorozata.

BÜNRÖGZÖTT (bün-rögzött), ösz. mn. Mondjuk oly emberről, kiben a bünök elkövetése második természetté vált; javíthatatlan gonosztévő.

BÜNSULY, (bün-suly) ösz. fn. Azon erkölcsi teher, és felelősség, mely valakire nehezül, mint az érintett bünnek okára, végrehajtójára. A bünsuly azt terheli, kinek a bün betudatik, beszámíttatik. *Lelkét nagy bünsuly nyomja.*

BÜNSZERZŐ, (bün-szerző) ösz. fn. A büntársak között azon személy, ki az elkövetett bünnek fő oka, indítója.

BÜNSZERZŐSÉG (bün-szerzőség), ösz. fn. Vétség, gonoszság, melyet valaki mint bünszerző követ el.

BÜNTÁRS, (bün-társ) ösz. fn. Ki a büntettben részt vesz, ki a bűn végrehajtását akármikép elősegíti. *A büntársakat szembesíteni, hasonló büntetésre itélni.*

BÜNTEHER, (bün-teher) ösz. fn. A bünnek gonosz következményei, melyek a bünöst akár belső öntudat, azaz lelkiesméret furdalása, akár külső büntetések által nyomják.

BÜNTELEN, (bün-telen) mn. tt. *büntelen-t*, tb. —*ek*. Kinek büne nincsen, bűn nélkül levő, ártatlan. *Büntelen vagyok, mégis engem esdnak.* Határozóilag am. büntelenül, bün nélkül.

BÜNTELENSÉG, (bün-telen-ség) fn. tt. *büntelenség-et*. Bünnélküli állapot vagy létel.

BÜNTELENSÉGI, (bün-telen-ség-i) mn. tt. *büntelenségi-t.* Büntelenséget illető, arra vonatkozó. *Büntelenségi körülmények.*

BÜNTELENÜL, (bün-telen-ül) ih. Anélkül, hogy bünt hövetett volna el. *Büntelenül szenvedni.*

BÜNTÉNY, (bün-tény) ösz. fn. L. BÜNTETT.

BÜNTERHELT, (bün-terhelt) ösz. mn. Ki nagy vagy sok bünt követett el. *Bünterhelt, megrögzött gonosztévő.*

BÜNTERHELTSÉG, (bün-terheltség) ösz. fn. Bünterhelt állapot. V. ö. BÜNTERHELT.

BÜNTET, (bün-tet) áth. m. *büntet-tem, —tél, —ett.* Valakit büne miatt lakoltat, szenvedtet. *Pénzre, erszényre büntetni; veréssel, bottal, bezárással, börtönnel, halállal büntetni. Keményen, példásan büntetni. Megbüntetni. Isten büntesse meg.*

Gyökre nézve egyezik vele a latin *punio.*

BÜNTÉT, (bün-tét) ösz. fn. L. BÜNTETT.

BÜNTETÉS, (bün-tet-és) fn. tt *büntetés-t,* tb. *—ek.* Általán, a bünösnek lakoltatása, lelki vagy testi szenvedés, kín, mely az elkövetett bün miatt éri a bünöst. Különösen felsőség, hatóság, törvényszék által szabott és végre hajtott fenyítése a bünösnek. *A bünt ngomában éri a büntetés.* Km. *Mélló, sulyos, kemény, halálos büntetés. Büntetést szabni, végrehajtani. Enyhíteni, elhalasztani a büntetést. Félni, rettegni a büntetéstől. Kiállani, kiszenvedni a büntetést. Büntetés alól föloldani. Isten büntetése.*

BÜNTETÉSI, (bün-tet-és-i) mn. tt. *büntetési-t,* tb. *—ek.* Büntetésre vonatkozó, büntetéskép járó. *Büntetési dij, összeg.*

BÜNTETETLEN, lásd BÜNTETLEN.

BÜNTETGET, (bün-tet-get) gyak. áth. Gyakran, vagy többeket büntet.

BÜNTETHETLEN, (bün-tet-het-len) mn. tt. *büntethetlen-t,* tb. *—ek.* Amit büntetni nem lehet, ami büntetés alá nem esik, például a puszta gondolat.

BÜNTETHETŐ, (bün-tet-het-ő) mn. tt. *büntethető-t.* Amit büntetni lehet, ami büntetés alá esik, például a bünkisérlet, habár a tett valósággal véghez nem vitetett is.

BÜNTETHETŐSÉG, (bün-tet-het-ő-ség) fn. tt. *büntethetőség-et.* Oly állapot vagy minőség, melyet büntetni lehet, mely büntetés alá esik.

BÜNTETLEN, (bün-tet-len) mn. tt. *büntetlen-t,* tb. *—ek.* 1) Akit meg nem büntettek, fenyítetlen. *Büntetlen tolvajok.* 2) Amiért az illető bünös nem lakolt. *Büntetlen lopás, gyilkosság.* Határozóilag am. büntetlenül.

BÜNTETLENSÉG, (bün-tet-len-ség) fn. tt. *büntetlenség-et.* Büntetés nélküli állapot. Büntetés elmaradása.

BÜNTETLENÜL, (bün-tet-len-ül) ih. Büntetés nélkül, torolatlanul, fenyítetlenül. *Ez nem marad büntetlenül.*

BÜNTETŐ, (1), (bün-tet-ő) mn. tt. *büntető-t.* 1) Aki vagy ami a bünöst büneiért lakoltatja. *Büntető biró, büntető törvényszék, büntető jog* vagy *igazság, büntető törvény, büntető hatalom, büntető itélet, büntető parancs.* 2) Mondatik az időről és helyről, melyekben a büntetés történik; *büntető hely, büntető nap, óra.*

BÜNTETŐ, (2), (mint föntebb) fn. tt. *büntető-t.* Törvényes személy, vagy hatalom, kinek joga és kötelessége büntetni. *Isten a gonoszok büntetője.*

BÜNTETŐBIRÓSÁG, (büntető-bíróság) ösz. fn. Egy vagy több személyből álló bíróság a vétkek s büntettek iránti eljárásban s azok elitélésében.

BÜNTETŐFOGLALÁS, (büntető-foglalás) ösz. fn. Valamely jószágnak, a büntetőtörvényszék itélete következtében elkobzása.

BÜNTETŐTÖRVÉNYSZÉK, (büntető-törvényszék) lásd: BÜNTÖRVÉNYSZÉK.

BÜNTETT, (bün-tett) ösz. fn. Maga azon cselekedet, mely a törvényszegés által keletkezett. *Polgári büntett, erkölcsi büntett.* Az elméleti büntetőjogban különbség tétetik a *büntett* és *vétség* között, amaz különösebben gonosz szándékból keletkezik és sulyosb büntetést von maga után, ez inkább elvétés eredménye; azonban a gyakorlati büntető törvényben a kisebb fokú és mértékü bünteneket pl. kisebb lopásokat, csalásokat is, bár gonosz szándékból keletkeztek, a vétségekhez számítják, sőt ezek és némely úgynevezett (rendőri) kihágások közt is különbséget tesznek.

BÜNTETTES, (bün-tettes) ösz. fn. tt. *büntettes-t,* tb. *—ek.* Ki bünt követett el, gonosztevő, a törvény szándékos megsértője.

BÜNTETVÉNY, (bün-tet-vény) fn. tt. *büntetvény-t,* tb. *—ek.* Bünteher, mely a vétkes ellen bíróilag határoztatik, péld. pénzbirság, fogság.

BÜNTÉVŐ, (bün-tévő) ösz. fn. Lásd BÜNTETTES.

BÜNTÖREDELÉM, (bün-töredelém) ösz. fn. Az elkövetett bün fölötti bánkódás. Egyházi ért. tökéletes bánat, midőn a bünös nem az örök büntetés félelméből, hanem azért bánja bünét, hogy azzal a végtelen jóságu Istent megbántotta.

BÜNTÖRŐDÉS, (bün-törődés) Lásd: BÜNTÖREDELÉM.

BÜNTÖRVÉNY, (bün-törvény) ösz. fn. Általán azon törvényhozói rendeletek összege, melyek a törvénysértők büntetésére, megtorolására hozattak. Különösen, minden egyes törvény, rendelet, mely külön külön meghatározza a bün s vétség neméhez és fokozatához képest a reájok szabandó büntetést.

BÜNTÖRVÉNYKÖNV, (bün-törvény-könyv) ösz. fn. Törvénykönyv, melyben a gonosztettek, vétségek és kisebb fokú kihágások megbüntetésére vonatkozó rendeletek foglaltatnak.

BÜNTÖRVÉNYSZÉK, (bün-törvény-szék) ösz. fn. Több személyből álló bíróság, mely a vétségekről s büntettekről és azok büntetései végett támasztott ügyekben eljár, illetőleg itéletet hoz.

BÜNTÖRVÉNYSZÉKI, (bün-törvény-széki) ösz. mn. A büntörvényszékkel viszonyban levő. *Büntörvényszéki biró, idézés, itélethozás.*

BŰNÜGY, BÜNÜGY, (bün-ügy) ösz. fn. Oly ügy, mely büntettekre vonatkozik, azokat tárgyalja.

BÜNVÁD, (bün-vád) ösz. fn. Vád, mely valaki ellen, mint büntettes, és törvényszegő ellen indíttatik. (Actio criminalis).

BÜNVÁDI, (bün-vádi) ösz. mn. Bünvádra vonatkozó. *Bünvádi kereset.*

BÜNVALLÁS, (bün-vallás) ösz. fn. 1) Bünbe esés, bünnek elkövetése. Oly értelmű, mint: *kárvallás. szégyenvallás*, ezen sajátnemü mondatok után: *bünt vallani, kárt vallani, szégyent vallani* a régies *vall* (habet) igétől. 2) Lásd: GYÓNÁS.

BÜNVALLATÁS, (bün-vallatás) ösz. fn. A bünről vádolt személynek törvényes kikérdeztetése, kérdőre vonatása. V. ö. VALLAT, VALLATÁS.

BÜNVALLÓ, (bün-valló) ösz. fn. Aki bünét, vagy büneit bemondja, bevallja. Egyházi ért. gyónó, gyónkodó.

BÜNVÉTÉK, (bün-vétek) ösz. fn. A törvénynek oly általhágása, mely által a vétkes oly gonoszttettet követ el, mely gyalázó, becstelenítő büntetést von maga után. (Delictum criminale.)

BÜR, azonos *bur* gyökkel a *bürök, bürke, bürü* származékokban. Lásd: BUR.

BÜRKE, (bür-ke, és bőr-ke) fn. tt. *bürkét*: 1) Dió-, mogyoró- s több fákon termő barka, és fenyőtoboz. Rokon vele a mélyhangu *burk, burok.* 2) Túl a Dunán am. bőrke, szalonna bőre. Ez értelemben is = burok. V. ö. BŐR.

BÜRKÖS, falu Erdélyben, Felső-Fejér megyében; helyr. *—ön, —re, —ről.*

BÜRÖK, BŰRÖK, (bür-ök) fn. tt. *bürk-öt.* 1) Növénynem az öthímesek seregéből; kisgallérja féloldali, mintegy három levelű, nagygallérja apró levelű; gyümölcse gömbölyüded, mindenik magva öt sinóros, sinórjai érés előtt fodrosak. (Conium). Köz ismeretü faja: *büdös bürök*, melynek szára bördős, fényes, verhenyes mocskokkal foltos. Máskép: *bötök, sípfü. A bürök is nagyobbra nő, mint a lóher.* Km. 2) Lásd: CSOMORIKA.

Nevét bördős azaz burkot képező üreges szárától kapta.

BÜRÖKÁRORR, (bürök-ár-orr) ösz. fn. Növényfaj az árorrok neméből. (Erodium cicutarium.) Lásd ÁRORR.

BÜRÖKFŰ, (bürök-fü) ösz. fn. Lásd: BÜRÖK.

BÜRÖKFŰPOR, (bürök-fü-por) ösz. fn. Bürökfűből gyógyszerészileg készített por. *Dercze, langolt bürökfűpor.*

BÜRÖKÍR, (bürök-ír) ösz. fn. Bürök vonatából készített kenőcsféle ír.

BÜRÖKLÉ, (bürök-lé) ösz. fn. Méregbürökből azaz csomorikából sajtólt mérges, életölő nedv.

BÜRÖKTAPASZ, (bürök-tapasz) ösz. fn. Gyógytapasz, melyet bürökvonatból készítenek, bürökír.

BÜRÖKVONAT, (bürök-vonat) ösz. fn. Gyógyszerészileg bürökből készített vonat. V. ö. VONAT.

BÜRŰ, BÜRŰ, (bür-ü) fn. tt. *bürü-t*, tb. *—k.* Árkon vagy patakon keresztül tett deszka, vagy gerenda, illetőleg kis híd, általjárás végett. Molnár Jánosnál *tengeri bürü* = tengerszoros.

Elemezve am. *buru* = borító, buritó. Rokonok vele a német *Brücke*, svéd *bro*, dán *broc, brygge*, islandi *bru*, finn *porras*, zend *peretu*, pehlvi *puar*, parsi *puhal*, persa *pül*, a ghiláni szójárásban *purd* stb. Lengyelül *bruk* kőburkolatot, utczai kövezetet jelent.

BÜRÜS, BÜRŰS, (1), (bür-ü-ös) mn. tt. *bürüs-t*, vagy *—et*, tb. *—ek.* Bürüvel ellátott. *Bürüs patak. Bürüs árok.*

BÜRŰS (2), falu Somogyban; tt. *Bürüs-t*, helyr. *—ön, —re, —ről.*

BÜRÜZ, BÜRŰZ, (bür-ö-öz) áth. m. *bürüz-tem, —tél, —ött.* Bürüvel ellát, hidpallóval, gerendával fölszerel.

BÜRÜZET, (bür-ü-öz-et) fn. tt. *bürüzet-öt.* A bányajárásokban lerakott pallózat, melyen a bányamivesek be és ki járnak, s az ásványokat kiszállítják.

BŰS, puszta Szabolcs megyében; helyr. *—ön, —re, —ről.*

BÜSÉG, (bü-ség) fn. tt. *büség-öt.* Csunyaság, fertelmesség. Székely szó.

BÜSSE, falu Baranyában; helyr. *Büssé-re, —n, —ről.*

BÜSSÜ, falu Somogyban; helyr. *—be, —ben, —ből.*

BÜSZ, elvont gyöke *büszke* szónak és származékainak. A rátartó ember hangjának, mely fölfuvalkodásban és fuvó hangok kitörésében mutatkozik, utánzása. Elemezve: *büsz-ög-e* (büszögő) mint: *biczke* = biczegő, *ficzke* = ficzegő, *csinke* = czinegő, stb. Mint fölfuvalkodásra vonatkozók, rokonok hozzá: *bőss, busz*, honnan: *busma.*

BÜSZÉMÉLY, (bü-személy) ösz. fn. A székelyeknél am. fertelmes, buja életü nő.

BÜSZÉRZET, (bü-szerzet) ösz. fn. Rút, tisztátalan nép. Székely tájszó.

BÜSZHÖDIK, lásd: BÜZHÖDIK.

BÜSZKE, (büsz-ke, büsz-ög-e) mn. tt. *büszkét.* 1) Szelidebb ért. mondjuk oly emberről, ki némi önérzetből, magát bizonyos körülmények közt rátartja, illetőleg felsőbbséget, és erkölcsi becset igényel. Ez értelemben vett büszke nem vet meg másokat, mint a kevély, nem követel érdem fölötti kitüntetést, mint a gőgös, nem oly felfuvalkodott, mint a dölyfös, de meg sem alázza magát, mint a szerény, vagy alázatos, s leereszkedni nem szeret. Rangjára, állására, becsületére sokat tartván annak megsértését nem türi. *Büszke létére készebb szükölködni, mint valakitől kegyajándékot elfogadni. Büszkébb, hogysem alsóbb rendüekkel társalogjon.* 2) Aki magával eltelve, s inkább külső előnyeinél mint valódi belső érdeménél fogva taglejtéseiben és beszédében föltünőleg hegyke, begyeskedő, negédes, kényes. *Büszke legény. Büszke leány. Büszke katona. Büszke, mint a kompolti kisasszony; mint az elöhasu menyecske; mint a borbély legény;*

mint a paripa; mint a kanpáva. Közmondások. 3) Átvitetik élettelen dologra is.

„S nyögte Mátyás bús hadát
Bécsnek büszke vára." Kölcsey

„S a büszke várnak tornyain.....
Búsan szállong gyászlobogó."
Eötvös.

„Nézd ott a tetőn ama büszke falat."
Kisfaludy K.

Mennyiben a büszkeség rendesen bizonyos önteltségből fakadó fuvás által nyilatkozik, gyöke *büsz* rokon a pöffeszkedést, felfuvódást jelentő *busma* szó *bus* gyökével. Képzésre hasonló a *hegyke, iczke, ficzke, nyalka, fecske, csacska*, s több más igenevekből alakult melléknevekhez. — Fokozati különböztetés végett v. ö. KEVÉLY, GÖGÖS, DÖLYFÖS, FENNHÉJAZÓ, NEGÉDES.

BÜSZKÉLKÉDÉS, (büsz-ke-el-kéd-és) fn. tt. *büszkélkédés-t*, tb. —*ek*. Büszke indulatból származó tüntetések gyakorlása; rátartóskodás.

BÜSZKÉLKÉDIK, (büsz-ke-el-kéd-ik) k. m. *büszkélkéd-tem, —tél, —ett*. Büszkén, rátartósan viseli magát, dicsvágyból dicsekedőleg valódi, személyes vagy képzelt jelességeit fitogtatja. *Büszkélkedik nemességében.*

BÜSZKÉN, (büsz-ke-en) ih. Büszke módon, büszkélkedve, rátartósan, magát föltüntetve. *Büszkén beszél, jár. Büszkén viseli magát.* V. ö. BÜSZKE.

BÜSZKESÉG, (büsz-ke-ség) fn. tt. *büszkeség-et*. 1) Rátartóság, mely nem annyira mások megvetésében, s fennhéjazásban, mint saját becsünk tudatában áll. *Férfias, nemes, úri büszkeség. Az igazságtalan uton ajánlott hivatalt büszkeségből el nem fogadni. Megsérteni valaki büszkeségét.* 2) Oly rátartósság is, illetőleg hegykeség, negédesség, begyesség, mely magát kitüntetni akaró taglejtésekben, vagy mások lenézésében is nyilatkozik. V. ö. BÜSZKE.

BÜSZKÍT, (büsz-ke-ít) áth. m. *büszkít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni*, vagy —*eni*. Büszkévé tesz. *Bölcs embert semmi nem büszkíti. Hiú dicséretekkel nem kell büszkíteni a növendékeket.*

BÜSZKÍTÉS, (büsz-ke-ít-és) fn. tt. *büszkítés-t*, tb. —*ek*. Cselekvés, illetőleg hiú dicsérés, magasztalás, mely által valakit büszkévé tesznek.

BÜSZKÜL, (büsz-ke-ül) önh. m. *büszkül-t*. Büszkévé lesz.

BÜT, elvont gyök, azonos *üt*, vagy *bot* szóval. Származékai: *bütü*. V. ö. BOT.

BÜTÖK, lásd BÜTYÖK.

BÜTTÖS, falu Abaújban; helyr. —*ön*, —*re*, —*ről*.

BÜTÜ, (büt-ü) fn. tt. *bütü-t*. 1) A székelyeknél am. valaminek elvágott vége, mintegy lebotolt, leütött csúcscsa; továbbá: rovat, metszet, például a fán. 2) Lásd BÖTÜ, BETÜ.

BÜTÜKERT, (bütü-kert) ösz. fn. Háztelek végén levő kert. Székely szó.

BÜTÜS (büt-ü-ös), mn. tt. *bütüs-t*, tb. —*ek*. Aminek bütüje vagyis elvágott vége van. *Bütüs fa, gerenda.*

BÜTÜZ, (büt-ü-öz) áth. m. *bütüz-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*z*. 1) A fa végét egyenesen elvágja, lebotolja. Székelyszó. 2) Lásd BÖTÜZ, BÉTÜZ.

BÜTÜZÉS, (büt-ü-öz-és) fn. tt. *bütüzés-t*, tb. —*ek*. 1) Elvágás, különösen a fa végének egyenesre metszése, rovása. 2) Lásd BÖTÜZÉS, BÉTÜZÉS.

BÜTY, elvont gyöke *bütyök*, vagy *bütykő* szónak, azonos a gömbölyüt, csomósdatot jelentő *bögy, bogy* gyökökkel. Jelentése: szilárd állományu csomó, göcs.

BÜTYKŐ, (büty-ök-ő) fn. Lásd BÜTYÖK.

BÜTYKÖS, (büty-ök-ös) mn. tt. *bütykös-t*, vagy —*et*. tb. —*ek*. Aminek bütyke, azaz kemény csomója, göcse, kinövése van. *Bütykös láb. Bütykös fa.* Hasonló hozzá: *fütykös* (bot.)

BÜTYÖK, (büty-ök) fn. tt. *bütyk-öt*. Általán göcsös, csomós kinövés, dudorodás valamely állati vagy növényi testen. *Bütyök a gabona szárón, a nádon.* Különösen a csontokon támadt gömbölyűs, jobbadán idomtalan göcs, mely az izület alakulni segíti, s melynek az ellenkező csonton annak domboruságához mért kivájulat vagy árok szokott megfelelni. Máskép: *bötyök.*

BÜTYÖKÁROK, (bütyök-árok) ösz. fn. Üreg a bütyöknek megfelelő csonton, melyben a bütyök mozog. V. ö. BÜTYÖK.

BÜTYÖKNYUJTVÁNY, (bütyök-nyujtvány) ösz. fn. A nyakszirtcsonton, az öreglik mellett fekvő bütykök, melyek monyorú idomú porczkoronggal födvék.

BŰV, fn. tt. *bűv-et*. vagy —*öt*. L. BŰ, fn.

BÜV, mn. lásd BÜ, vagy BŰ, mn.

BŰVEGYÉSZ, (bű-vegyész) ösz. fn. Titokszerű vegykémlő. V. ö. BŰVEGYÉSZET.

BŰVEGYÉSZET, (bű-vegyészet) ösz. fn. Titokszerű vegykémlet, a közép századok szüleménye, mely csudás dolgok, és kísérletek előállitását pl. az arany csinálást igényelte. (Alchymia).

BŰVEGYTAN, (bű-vegy-tan) ösz. fn. Jobban: *bűvegyészet*, lásd ezt.

BÜVENY, (bű-v-eny) fn. tt. *büveny-t*, tb. —*ek*. Nehéz ásvány, mely szürke, s kisebb-nagyobb mértékben *fényes*; ha több ideig levegőn áll, fölszine baraczkvirágszinü porral húzódik be. Jobbára mirenykénettel, és vassal vegyes állapotban találtatik. (Cobaltum).

BŰVEREKLYE, (bűv-ereklye) ösz. fn. Ereklye, melyet valaki magánál visel, mert csuda erőt, és működést tulajdonit neki. (Amulet).

BŰVERŐ, (bűv-erő) ösz. fn. Titkos, csudás hatásu erő, melyet a babonás hiedelem a büvészeknek tulajdonit.

BŰVÉSZ, BÜVÉSZ, (bü-v-ész) fn. tt. *büvész-t*, tb. —*ek*. 1) Személy, ki, a babonás hitüek véleménye szerént, csudatüneményeket képes eszközölni. 2)

Szemfényvesztő, ki első tekintetre bámulatos és természetfölöttinek látszó dolgokat visz véghez, melyek egyébiránt csak természeti törvényeken alapulnak, vagy a szem elől elrejtett eszközök, szekrényfiókok stb. által létesíttetnek, vagy igen nagy kézi ügyesség művei stb.

BŰVÉSZET, BÜVÉSZET, (bü-v-ész-et) fn. tt. *büvészet-ét.* lásd BÜVÉSZSÉG.

BÜVÉSZETI, (bü-v-ész-et-i) mn. tt. *büvészeti-t*, tb. —*ek.* Büvészetre vonatkozó. *Büvészeti eszközök, szerek.*

BÜVÉSZI (bü-v-ész-i), mn. tt. *büvészi-t*, tb. —*ek.* Büvészt illető, büvészre vonatkozó. *Büvészi ügyesség.*

BÜVÉSZSÉG, (bü-v-ész-ség) fn. tt. *büvészség-ét.* Büvölő mesterség, melynél fogva valaki természetfölöttieknek látszó dolgokat mivel. V. ö. BOSZORKÁNYSÁG.

BŰVKÖR, lásd: BŰKÖR.

BÜVÖL, BÜVÖL (bü-v-öl) áth. m. *büvöl-t.* Titkos, természetfölöttinek látszó erő által valamit vagy valakit megront, megveszteget, hatalmába hajt.

BŰVÖLÉS, BÜVÖLÉS, (bű-v-öl-és) fn. tt. *büvölés-t*, tb. —*ek.* Titkos, babonás mesterség által megrontás; babonázás, boszorkányozás.

BÜVÖLKÖDIK, (bü-v-öl-köd-ik) k. m. *büvölköd-tem, —tél, —ött.* Székely tájszó, am. mocskolódik, tisztátalankodik, csunyálkodik. V. ö. BŰ, mn.

BŰVÖLŐ, BÜVÖLŐ (1), (bű-v-öl-ő) mn. tt. *büvölő-t.* Boszorkányozó, titkos, természetfölöttinek látszó mesterség által megveszteget ő. *Büvölő szók, énekek, mesterségek. Büvölő szerek.*

BÜVÖLŐ, (2), (mint föntebb) fn. Személy, ki a büvészmesterséget üzi, büvész.

BÜVÖS, BÜVÖS, (1), (bű-v-ös) mn. tt. *büvös-t*, vagy —*et*, tb. —*ek.* Lásd BŰVÖLŐ. mn.

BŰVÖS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *büvös-t*, tb. —*ök.* Lásd BŰVÖLŐ, fn.

BÜVÖSASSZONY, (büvös-asszony) ösz. fn. Boszorkány. Székely szó.

BŰVÖSSÉG, BÜVÖSSÉG, (bü-v-ös-ség) fn. tt. *büvösség-ét.* Bűvös mesterség, boszorkányság.

BŰVSZÉR (bűv-szér), ösz. fn. 1) Általán mindenféle szerek, eszközök, melyeket a büvészek használni szoktak, péld. holtak csontjai, kenőcsök, stb. 2) *Talisman*, azaz, babonás szertartások között készített képecske, melyet a balhitüek bizonyos bajok, veszélyek, nyavalyák ellen szoktak viselni. Ily bűvszerek viselése különösen Napkeleten van divatban.

BŰZ, fn. tt. *büz-t*, tb. —*ök.* Székely tájszó, jelenti a kifutósdi labdajátékban a ki-*tűz*-ött czélpontot, mi nálunk a játszó diákok nyelvén: *meta.*

BŰZ, BÜZ (am. bü-öz, lásd BŰ gyökelemet s rokonságait *Büd* alatt), fn. tt. *büz-t*, tb. —*ök*, vagy —*ek.* 1) Régi értelménél fogva am. szag. Innen: *Se íze, se büze.* (Km.) *Megérezte a kolbászbüzt.* (Km.) 2) Újabb, és közönségesebb értelemben jelent rosz, kellemetlen szagot. *Bakbüz, dögbüz, kaptabüz, lóbüz. Föltaláltad büzén a ganajt.* (Km.) *Rút büzzel vagyon a jámbor. Büzt csinál. Ki nem állhatni a büzét. Senki sem érzi a maga büzét.* (Suus cuique crepitus bene olet). Km. *Büzbe keverni* am. rosz hírbe hozni. *Büzre talált* azaz szeretőt lelt. *Büzén keresd, feltalálod.* Km. *Büzivel jó a káposzta* azaz husával. *Megérezte a pendel büzit* azaz szeretni kezdi a nőnemet. Km.

BŰZASZAT, (bűz-aszat) ösz. fn. Gyantaszerü igen büdös nedv. (Assa foetida).

BŰZASZATFESTVÉNY, (bűz-aszat-festvény) ösz. fn. Büzaszatból készített festvény. V. ö. BÜZASZAT és FESTVÉNY.

BÜZBEFUTÓ, (büzbe-futó) ösz. fn. Székely tájnyelven am. kifutósdi labdajáték. *Büzbefutót játszani.* V. ö. BÜZ.

BŰZBOGÁR (büz-bogár) ösz. fn. Szürke bogár, mely leginkább őszszel és tavaszszal látszik némely vidékeken, s igen büdös szagáról ismeretes. Néhutt *büdös katának*, vagy *büdösbenczének* híják.

BÜZEL, BÜZEL, (büz-el) áth. m. *büzel-t.* Valaminek büzét, illetőleg rosz szagát érzi. *Dögöt, ganajt büzelni.* Rokon képzésüek: *szagol, ízel.* Gyakorlatos értelemben: *büzlel, szaglal, ízlel.* Lásd ezeket.

BŰZELÍT, BÜZELIT, (büz-el-ít) áth. m. *büzelít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni*, vagy —*eni.* Folytonosan vagy ismételve szagol, s büzét érzi valaminek. *A szaglászó eb büzelíti a vadat.*

BÜZENY, (büz-eny) fn. tt. *büzeny-t*, tb. —*ek*, A tengeri vizekben találtató vegyelem, vagyis egyszerü alapanyag, mely nevét kellemetlen büzétől vette. Ez egy sötét barnaveres folyadék, mely közönséges hévmérsékben magából sárgaveres halvany-szagu gőzt bocsát ki. Balard által 1826-ban födöztetett föl. (Bromium).

BÜZHÖDÉS, (büz-höd-és) fn. tt. *büzhödés-t*, tb. —*ek.* Büdös szag kifejlése.

BÜZHÖDIK, BÜZHÖDIK, (büz-höd-ik) k. m. *büzhöd-tem, —tél, —ött.* Büdös szag fejlik ki belőle. Büdösödik. *Büzhödik nyáron a sokáig álló hús. Büzhödik a tóvíz. Büzhödnek a csatában elesettek testei.*

BŰZÍT, BÜZÍT, (bűz-ít) áth. és önh. m. *büzít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni*. vagy —*eni.* 1) Büdössé, büzössé tesz. *Utczán heverő dögök büzítik a várost.* 2) Büzt ereszt, büdös szag párolog ki belőle. *Büzítenek az ebek.*

BŰZÍTÉS, BÜZITÉS, (büz-ít-és) fn. tt. *büzítés-t*, tb. —*ek.* 1) Büdösítés, büdössé tevés. 2) Büznek eresztése.

BÜZLEL, BÜZLEL, (büz-el-el) áth. m. *büzlel-t*, Folytonosan szagolva, szimatolva büzét érzi valaminek. *A ló büzleli a farkas nyomát, s legott fületi hegyesi.* Képzésre olyan mint: *ízlel.*

BÜZLET, BÜZLET, (büz-öl-et) áth. m. *büzlet-tem. —tél, —ett.* Büzlel, szimatol, szaglász. *A vissla eb büzleti a vadat.* Képzésre hasonló hozzá: *viselat.*

BÜZLIK, (büz-öl-ik) k. m. *büzlött*, htn. —*eni.* Valaminek rosz szaga érzik. *Büzlik as állott hús, a bőkalencsés tó, az utczai csatorna.* Képzésre olyan mint: *ízlik.*

BŰZÖL, BÜZÖL, (büz-öl) áth. és önh. m. *büzöl-t.* 1) Büzzel betölt, bebüdösít, büzít. *Pézsmával bebüzölni a házat.* 2) Szagol, szaglász, szimatol, valamit büze után keres. 3) Balaton mellékén átv. ért. szeretgetni kezd, mintegy a nők büzét érezni kezdi. V. ö. BŰZ.

BŰZÖLG, l. BŰZÖLÖG.

BŰZÖLGÉS, BÜZÖLGÉS, (büz-öl-ög-és) fn. tt. *büzölgés-t*, tb. *—ek.* Valamely testből büdös, kellemetlen szagnak kifejlődése, kipárolgása. *Ganajnak, dögnek büzölgése.*

BŰZÖLGÖ, BÜZÖLGÖ, (büz-öl-ög-ö) mn. tt. *büzölgő-t.* Büdös kellemetlen szagot eresztő. *Büzölgő kemencze, büzölgő köszén, büzölgő döglött hal. Büzölgő árnyékszék, csatorna.*

BŰZÖLÖG, BÜZÖLÖG, (büz-öl-ög) gyak. önh. m. *büzölög-tem* vagy *büzölg-öttem, —tél* vagy *—öttél, büzölg-ött*, htn. *—ni* vagy *büzölg-ni* vagy *—eni.* Büdös szag párolog, gőzölög, fejledezik folytonosan belőle. *Büzölög a fris ganaj. Büzölögnek a rohadásnak indult testek, a döglött halak. Büzölög a mocsárvíz, az árnyékszék.*

BŰZÖS, BÜZÖS, (büz-ös) mn. tt. *büzös-t* vagy *—et*, tb. *—ek.* Kellemetlen rosz szagu. A *büdös* szónál valamivel gyöngébb kifejezés.

BŰZÖSEN, BÜZÖSEN, (büz-ös-en) ih. Büzös állapotban.

BŰZÖSÍT, BÜZÖSÍT, (büz-ös-ít) áth. m. *büzösít-ött*, htn. *—ni* vagy *—eni.* Büzzel, kellemetlen szaggal tölt be, büzössé tesz. Ennél valamivel keményebb jelentésü a *büdösít.*

BŰZÖSÍTÉS, BÜZÖSITÉS, (büz-ös-ít-és). Lásd: BÜZITÉS.

BŰZÖSÖDIK, BÜZÖSÖDIK, (büz-ös-öd-ik) k. m. *büzösöd-tem, —tél, —ött.* Büzössé leszen, pl. büzösödik a vadhús, ha néhány napig áll, s ekkor még éldelhető; de ha már *büdösödik*, éldelhetlen.

BŰZSÓ, (büz-só) ösz. fn. Tiszta folyó állapotban levő hugyag. (Liquor ammonii causticus).

A B-ben van 7487 czikk.

CS

CS, kisded alakban cs, kiejtve : *csé*, negyedik betü a magyar ábécében, s a mássalhangzók sorában második. A beszéd műszerénél fogva a foghangokhoz számitandó. Mint összetett betü a *t* és *s* hangoknak minden közhangot kizáró szoros vegyüléke, pl. *barátság* a magyar kiejtésben igy hangzik : *barátcság*, melyben a *t* mint tompa gyöngébben, az *s* pedig hangzatosabban szól. Egyébiránt önállólag az egyszerü hangok közé tartozik, miszerint az előtte álló rövid hangzóju szótag a mértékes versben rövid marad, pl. Régi dí csősé günk. Ezen hangunk az árja családhoz, különösebben a szláv fajhoz tartozó nyelvekkel közös, a finnben pedig hiányzik.

A gyökszókban vagy elül áll, mint : *csa, csal, csap, csat, csel, csök, csuk*, vagy végül : *acs, ecs, ücs, becs, kecs, locs*, vagy elül és végül : *csacs, csecs, csécs, csics, csöcs, csucs.* Ezekről csak gyanítani sem lehet, hogy *cs* hangjok valaha két külön álló s bizonyos önhangzó által elválasztott *t* és *s* vagy más rokon hangokból forradt volna öszve, hanem csupán szószervi idomítással vagy a tompa *t* (néha *d*) a susogó *s*-vel hangzatosbíttatott, mint ezekben : *támolog csámolog, tömöszöl* (dömöszöl) *csömöszöl, töpörödik csöpörödik, törtet, csörtet;* vagy az eredeti susogó *s* tompább *t*-vel módosíttatott, mint : *sár, csér, sáté csáté, suhu csuhu, sajka csajka, sipog csipog, siápol csiápol, sekély csekély, kis kics* (kicsi), *savicza csavicza csevicze, sáva csáva* (sós edző lé).

A *t* végzetü igék legnagyobb része a parancsolómódban *j* helyett *s*-t vevén föl, bennök a *t* és *s* kiejtve *cs*-képen hangzik, pl. *hajt-j, hajt-s*, kiejtve : *hajcs; tart-j, tart-s, tarcs; ejt-j ejt-s, ejcs; felejt-j, felejt-s, felejcs.* Miből gyanítható, hogy némely más ragokban és képzőkben a *cs* ilyetén elemekből alakult.

Részint országos, részint tájbeli szokás szerint fölcseréltetik a) *cz*-vel : *lapocska, lapoczka; gerincs, gerincz; cselleng, czelleng; csa cse, cza, cze* (kicsinyitő); *csibe, czibe; cserj, czihér; csihol, czihol; csendes, czendesz.* Különösen a selypítve beszélők *cs* helyett *cz*-t szoktak ejteni; b) *ty*-vel, *gy*-vel : *bácsi, bátya; recseg, retyeg; kolcsag, koltyag; roncs, rongy; vicsog, vigyog; varancs, varangy; göröncs, göröngy; csömöszöl, gyömöszöl;* a régies *incs, incsen, ingy, ingyen*, stb. c) *s*-vel : *csikoltyú, sikoltyú! csík, sík* (arany, ezüst), s több mások, mint föntebb; d) *t*-vel; mely eredeti alak, mint : *hajtár, hajcsár* (baromhajtó), *töltér, tölcsér, költön, kölcsön*; e) *k*-val : *csuvik, kuvik; csába, kába; kodács, kodák, kodácsol, kodákol; rikácsol, rikákol; kapa* a törökben *csapa.* Leggyakrabban előfordúl mint kicsinyítő képző alkatrésze a keresztnevekben : *Fercsó, Ferkó; Jancsó, Jankó; Palcsó, Palkó; Tercsi, Terka; Borcsa, Borka; Julcsa, Julka.* V. ö. KA kicsinyítő. E rokonság a *cs* és *k* között divatozik a szanszkritban (Bopp Ferencz. Vergleichende Grammatik. §. 14.), úgy szintén a szláv nyelvekben is, mint : *oko* (szem) *ocsi* (szemek) e helyett : *oki, ruka* (kéz) *rucsnik* (kezkenő), *ruknik* helyett. A szanszkritban a *cs*, és *ds* mind egyszerüen, mind hehentéssel vegyülve (csh, dsh) inyhangoknak (palatale) neveztetnek.

Használatát illetőleg. 1) Mint erős csengésü hang természeti hangutánzásra igen alkalmas lévén számos ilyetén szók gyökét képezi, mint : *csacs*, csacsog, csacska; *csah, csih*, csahol, csihol; *csan, csén*, csangó cséng, csénget, csengetyü, cséndit, cséndül; *csap*, csapdos, csapkod, csaptat; *csam*, vagy *csám*, csamcsog, csámcsog; *csém, csémcs*, csémcsög, csémcsögés, csémege; *csár*, csárma, csármás; *csat*, csata, csattan, csattog; *csép*, csépég, csépp en, cséppent; *csér*, csérég, csérdül, csérdít, csérgő; *csisz, csosz, csusz*, csiszeg, csiszol, csiszár, csoszog, csoszszan, csusztat, csuszka; *csev*, cseveg; *csi*, csiápol, csibe; *csiv*, csivog; *csics*, csicsérég, *csücs*, csücsörke; *csik*, csikorog, csikorít; *csip*, csipog; *csir*, csirip, csiripel, csirke; *csit*, csitít; *csíz*, csízike; *csók*, csókol; *csor*, csorog, csordít, csordúl, csorgat; *csöm*, csömcs, csömcsög; *csöp*, csöpög, csöpögő,

csöppen, csöppent; *csuk*, csuhu; *csuv*, csuvik. 2) A gömbölyű, dudorú testeket jelentő szók gyökeiben a *d, t, g, gy, k*, gyökhangok rokona, pl. ezekben: *csom*, csomb, csombók; *dom*, domb, dombor; *csöm*, csömbölék, csömör; *döm*, dömbicz, döme, dömsödi; *tom*, tomb, tombácz; *gom*, gomb, gomoly; *göm*, gömb, gömbölyű; *gyom*, gyomor; *kom, koncz* (gomcz), kompoty; *csöb* csöbör, *köb*, köböl, stb. E hangrokonság alapján több *cs* gyökhangu magyar szót hasonlíthatunk össze más fajbeliekkel, milyenek: *cser quercus, Zerr; csöv, tubus*; *csikland, titillat*; *csima, cyma*; *csónak, cymba*; *csöpü, stupa*; *csür*, Scheuer; *csillag stella*, stb.

A *cs* kezdetű gyökszók igen számosak nyelvünkben, mert minden árnyéklati változataikkal együtt mintegy 170-re rugnak, a *cs*-vel végződők pedig, mint, *acs, ecs, ács, ics, öcs, bécs, csecs, bocs, locs, mocs*, stb. körülbelül. 50-re. Ily végzetü ige nyelvünk egész birodalmában aligha létezik.

CS. megrövidítve am. császári, pl. *cs. hivatalnok, cs. kir. pénzügyérség.*

—CS, (1), mint képző a) helyneveket képez, önhangzó nélkül járulván leginkább *j, l, n, r* végzetü részint elvont, részint önálló gyökök- és törzsekhez, pl. *Baj-cs, Völ-cs, Gen-cs, Hen-cs, Bör-cs, Tor-cs, Tar-cs, Anar-cs, Kadar-cs, Tokor-cs, Mégyer-cs.* Mint ilyenhez hasonlók a *cz, d, s, t, gy, k* helynévképzők, milyenek: *Ap-cz, Kap-cz, Szém-cz, Gön-cz* (göm-cz?), *Udvar-d, Ér-d, Har-d, Hin-d* (him-d?), *Szon-d, Tol-d, Un-d; Hor-t, Hon-t, Bar-t, Vir-t, Csej-t; Ör-s, Dap-s, Bük-s; Ör-s; Ptrü-gy, Álmá-gy, Szilvá-gy, Torbá-gy, Maj-k, Vaj-k, Becs-k, Det-k, Recs-k, Nics-k*, Szepet-*k*, stb. Mind ezek rokonok azon *d* helyképzőhöz, mely önhangzóval járul az illető gyök- és törzsekhez, mint: *Lov-ad, Ölv-ed, Tok-od, Kulcs-od.* Figyelmet érdemel, hogy a persában *dsá* helyet jelent és öszetételekben határozókép is használtatik, pl. *indsá* emitt (e helyütt), *ándsá* amott, *kudsa* hol? mely helyütt? Egyébiránt v. ö. —AD helyképző; b) képez másnemü főneveket szintén a fentemlített végzetü gyökök- és törzsekből: *kaj-cs, gyol-cs, szemöl-cs, gyümöl-cs, kan-cs, lon-cs* (lom-cs), *ron-cs* (rom-cs), *lappan-cs, rikkan-cs, ten-cs, kabar-cs, vakar-cs, teker-cs, kükör-cs, gör-cs, hopor-cs* (hopor-t); melyekben *csindl* (régiesen *csedl*) gyökeleme *csi* vagy *cse* látszik rejleni. Rokonok *cz, d, gy, s, sz*, pl. *kor-cz, por-cz, mor-cz, hol-d, faj-d, bár-d, tár-gy, völ-gy, töl-gy, bor-s, hár-s, nyár-s, tör-sz.* Hangutánzó ezekben: *horzs*(ol), *morzs*(a), *pörzs*(él) *dörzs*(öl).

—CS, (2), mint középképző eredetileg az *s*, illetőleg *os, és, ös* képzőből alakult által, és pedig a) gyakorlatos igék részesülőjéből származott nevekben, mint: *szökös-ő szökcső*; átvetve: *szöcskő; lépes-ő* (lépdeső) *lépcső; hágos-ó* (mint: folyos-ó) *hágcsó*, elrontva s átvetve *háskó; biles-ő* (billegő) *bilcső*, szokottan: *bölcső; olos-ó* (alosó) *olcsó* (alcsó, alacson áru); *furos-a* (foros-a) *furcsa* (versutus a vertendo); b) *s* képzőjü mellékneveknek, melyek *a e, i, u* toldalékhangot vettek föl, mint: *karos-a harcsa, száros-a* (kopasz) *szárcsa; kamos-i, kamcsi, kancsi, kivánosi, kivánesi; apas-ú apacsú;* c) ezekben és hasonlókban: *innenső, innencső; iváss, ivácsi; korács, korácsu; bolcsi, bolcsi; vérese, vércse*; d) ezen igében: *szürcsöl* am. *szürösöl*, s egyezik vele: *sz*, a *dörsöl, pörsöl, morsol, horsol* igékben; e) helynevekben, mint: *Kalocsa, Kamocsa, Madocsa, Palocsa, Ugocsa*, stb. V. ö. —SA, —SE, képző.

CSA vagy CSÁ, 1) elvont gyök, melynek származékai jelentenek az egyenes útról, iránytól eltérést, félrehajlást, kifelé görbedést, illetőleg ilynemü mozgást, milyenek: *csáb*, ettől: *csába, csábít* stb. továbbá *csák*, a régi süvegek kétfelé álló szárnyai, honnan: *csákószarv, csákósüveg; csákla* vagy *csáklya*, kifelé görbedő kajcsos eszköz; *csákány*, kajmós bot vagy fegyver vagy fuvó hangszer; *csámpa, csámpás*, kifelé görbedő lábu; *csámolyog*, görbegurbán jár; *csajbos, csajkó, csánk, csavar* vagy *csafar, csáforta*, stb. Rokonai: *sa*, a félrebiczegést jelentő *sánta*, és görbe nézésü *sanda* származékokban, továbbá: *ta*, mint *tántorog, támolyog* származékok gyöke; *sza sze, té*, ezen szókban: *szana, szét, szél, széled, tétova.* 2) Önálló szó, melylyel az ökörhajtók élnek, midőn azt akarják, hogy az ökör egyenes menéséből jobb félre, azaz *tüledre* térjen. *Csa Betyár! Csá Gombos!*

„Csa Szőke, hajsz Tartsa!
Iga nyakad tartsa."
Beniczky Péter a XVII. században.

Fölvessen némely ragokat is. *Csára terelni a tinót. Csának fordult az ökör.* Ellenirányban: *hajsz! Egyik csára, másik hajszra*, azaz, egyik jobb, másik bal felé. Km. *Ne vidd csára az éneket.* A török nyelvben is: *csa.* Máskép és további összetétellel: *csálé, csáli*; l. ezt.

—CSA, vékonyhangon, *cse*, kicsinyítő névképző, mint: *tó-csa, darab-csa, görgő-cse.* A törökben: *dsik* vagy *csik*, de mellékneveknél az egyszerübb *dse* vagy *cse* is. A latinban is előfordúl *cio* pl. *homuncio.* Fordítva a magyarban *acs, ecs*, mint: *ur-acs, köv-ecs.* Egyébiránt l. —ACS és —KA képzők.

CSAB, helységek neve Hont- és Nyitra vármegyében; tt. *Csab-ot*, helyr. *Csab-ra, —on, —ról.*

CSÁB, (1), (csá-b) fn. tt. *csáb-ot.* Átv. értelemben, félretérést jelentő *csa* gyöktől, am. erkölcsi édesgetés, csalogatás, mely által valakit a jó útról elvonzanak, s reábirnak, hogy valamely rosz, tiltott cselekvésre hajoljon. A *csáb* törzstől elvont új szó. *A csáboknak engedni, ellentállani.* Sínai nyelven *csáo* am. advocare, accersere, és *csá* am. falsum, mendax, decipere.

CSÁB, (2), helynév 1) előhegy neve Szalában, 2) faluk neve Hont és Nyitra megyékben.

CSABA, helységek, Békés és Borsod megyében; PILIS—, RÁKOS—, falvak Pest megyében. Helyr. *Csabá-ra, —n, —ról.*

CSÁBA, (1), (csáb-a) mn. tt. *csábát*, tb. *csábák.* 1) Kit el lehet csábítani, azaz, elédesgethető, eltéríthető, az egyenes utról eltántorítható. *Csába ifjú, csába*

nő. 2) Gyáva, buta, ostoba, esztelen, t. i. azon értelemben, mennyire magát elámítatni engedi. V. ö. KÁBA.

CSÁBA, (2), falu Erdélyben Belső-Szolnok megyében; helyr. *Csábá-n, —ra, —ról.*

CSABACSŰD, CSABA-CSŰD, puszta Békés megyében; helyr. *Csabacsűd-ön, —re, —ről.*

CSÁBAÍR, (csába-ír) ösz. fn. Déli Európának szordonabb vidékein tenyésző növény, mely télen által zöld marad, s kedves takarmányul szolgál a baromnak. (Poterium). Van: *nőe* (polygamum), és *vérfejű* (sanguisorba) csábaír.

CSABAKKESZEG, (csabak-keszeg) ösz. fn. Keszeg nevü halnem egyik faja.

CSABALÓCZ, CSABA-LÓCZ, falu Zemplén megyében; helyr. *Csabalócz-on, —ra, —ról.*

CSABÁNY, puszta Pestben; helyr. *Csabány-ba, —ban, —ból (?).*

CSÁBANYA, (csáb-anya) ösz. fn. Kerítő nő, ki az ártatlan személyeket bűnre csábítja.

CSÁBA-ÚJFALU, helység Belső-Szolnok megyében; helyr. *Csába-Újfalu-ba, —ban, —ból.*

CSABDA, falu Fejér megyében; helyragokkal: *Csabdá-n, —ra, —ról.*

CSABDI, falu Fejér megyében; helyr. *Csabdi-ba, —ban, —ból.*

CSÁBFÉNY, (csáb-fény) ösz. fn. Csábító fény, csalfény, mely erkölcsileg rosz útra vezet, tévedésbe hoz.

CSÁBÍT, CSÁBIT, (csáb-ít) áth. m. *csábít-ott,* htn. *—ni* vagy *—ani.* 1) Édesget, félrevezet, tántorít, eltántorít, eltérít. Aki csábít, az mindig szép szín, kellemes mód által igyekszik mást részére vonni, roszra, tiltott dologra vezetni. *Lopásra, bujálkodásra, játékra, ivásra, csábítani valakit. Addig szopta, nyalta, míg elcsábította.* Km. 2) Bolondít, ámít, mennyire t. i. álokokkal és fogásokkal valakinek eszét veszi.

CSÁBÍTÁS, CSÁBITÁS, (csáb-ít-ás) fn. tt. *csábítás-t,* tb. *—ok.* 1) Édesgetés valami roszra, tiltott dologra, félrevezetés, eltántoritás. *Engedni a csábításoknak; a csábításnak ellentállani.* 2) Bolondítás bolonddá tevés, ámitás.

CSÁBÍTÓ, CSÁBITÓ, (csáb-ít-ó) fn. és mn. tt. *csábító-t.* Roszra édesgető, félrevezető. *Félre innen te csábító! Csábító jelek, beszédek. Csábító nő, csábító férfi.*

CSÁBOS, (csáb-os) mn. tt. *csábos-t,* vagy *—at,* tb. *—ak.* Ami roszra édesgető, gonoszra vezető, tántoritó tulajdonsággal bír. *Csábos társaság; csábos nagy városi mulatságok; csábos öltözetü nő.*

CSÁBOSAN, (csáb-os-an) ih. Csábító módon.

CSABRÁG, CSÁBRÁG, fn. tt. *csabrág-ot,* (törökül *tsaprak,* lengyelül *czaprag,* németül *Schabracke*), l. CSÓTÁR.

CSABRÁGOS, (csabrág-os) nm. L. CSÓTÁROS.

CSÁBSZÓ, (csáb-szó) ösz. fn. Édesgető, csalógató szó, vagy beszéd, mely által valaki mást erkölcsileg rosz útra téríteni akar.

CSABUK, (csa-buk) elvont törzsöke *csabukol* szónak, am. csára vagy félre bukdosás.

CSABUKKOL, CSABUKOL, (csa-buk-ol) k. m. *csabukol-t.* Kemenes alján am. kalézol, tekereg, félrecsapkod, csatangol.

CSÁBÚL, CSÁBUL, (csáb-úl) önh. m. *csábul-t.* 1) Félre, roszra vezettetik, eltántoríttatik. 2) Megcsalatik, ámíttatik, elbolondíttatik. 3) Némely tájdivat szerint: ámúl, elámúl.

CSÁBÚLÁS, CSÁBULÁS, (csáb-úl-ás) fn. tt. *csábúlás-t,* tb. *—ok,* 1) Roszra tántorodás, félrevezettetés. 2) Csalatás, valaki vagy valami által elbolondítás, elámitás.

CSÁBÚLAT, CSÁBULAT, (csáb-úl-at) fn. tt. *csábulat-ot.* Állapot, midőn valaki bal útra vezettetik, megcsalatik, elámíttatik.

CSACS, CSÁCS, hangutánzó elvont gyök honnan, *csacska, csacsog* vagy *csácsog, csacsogás* stb. származnak. A szanszkritban *csaksz* am. szól.

CSÁCS, falu Szala megyében; helyr. *Csács-on, —ra, —ról.*

CSÁCSA, mezőváros Trencsén megyében; helyragokkal: *Csácsá-n, —ra, —ról.*

CSACSI, (csacs-i) fn. tt. *csacsi-t.* Szamár. *Félharagba jő. mint a kis csacsi.* Km. *Ha nagy füle volna, épen csacsi lenne.* Km. Átv. ért. ostoba ember; tökfilkó. Valamivel szelídebb gúnynév, mint szamár.

CSACSKA, (csacs-ka, azaz, csacs-og-ó) mn. és fn. tt. *csacskát.* 1) Mondjuk kis gyermekekről, leányokról, kik sokat csacsognak, vagyis igen beszédesek. *Csacska kis fiú. Csacska kis leány.* Képzésre olyan, mint: *locsogó locska, fecsegő fecske, bugyogó bugyka,* s több más, hangutánzókból képzett ilyetén szók. 2) Mint főnév am. szócsiszár, szómalom, eleven kerepelő.

CSACSKAFÉCSKE, (csacska-fécske) ösz. mn. Csacsogó fecsegő.

CSACSKALOCSKA, (csacska-locsa) ösz. mn. Csacsogó, locsogó.

CSACSKÁLKODÁS, (csacs-ka-al-kod-ás) fn. tt. *csacskálkodás-t,* tb. *—ok.* Folytonos, vagy gyakori csacsogás, locsogás, fecsegés.

CSACSKÁLKODIK, (csacs-ka-al-kod-ik) k. m. *csacskálkod-tam, —tál, —ott.* Folyvást csacsog, locsog, jár a szája, kerepel.

CSACSKAMADÁR, (csacska-madár) ösz. fn. l. CSACSOGÁNY.

CSACSKÁR, (csacs-ka-ár vagy csacs-og-ár) fn. L. CSACSOGÁNY.

CSACSKASÁG, (csacs-ka-ság) fn. tt. *csacskaság-ot.* 1) Locskaság, fecsegés, folyvást sokat beszélő, összedaráló tulajdonság. 2) Pletykaság, hirhordás. *Piaczi, kofai, banyai csacskaság.*

CSACSKAZÖLD, (csacska-zöld) ösz. mn. Olyan szinü zöld, milyenek a csacskár azaz zöld szajkó tollai.

CSACSÓ, falu Nyitra megyében; helyragokkal: *Csacsó-n, —ra, —ról.*

CSACSOG, (csacs-og) gyak. önh. m. *csacsogtam, —tál, —ott.* Folyvást jár a szája, locsog, fecseg, kerepel, darál. *Ne csacsogj! Mindent kicsacsog. Elcsacsogja, amit hallott.*

CSÁCSOG, (csács-og) önh. L. CSACSOG.

CSACSOGÁNY, (csacs-og-ány) fn. tt. *csacsogány-t,* tb. *—ok.* Szajkók neméhez tartozó madár. Fajai: *sáskaevő, bogarász, rózsaszínü csacsogány.*

CSACSOGÁS, (csacs-og-ás) fn. tt. *csacsogás-t,* tb. *—ok.* Locsogás, fecsegés, sokbeszédüség. *Nem találj partot nyelve csacsogása.* Km. *Meguntam a sok üres csacsogást.*

CSACSOGÓ, (csacs-og-ó) mn. és fn. tt. *csacsogó-t.* Locsogó, fecsegő, szüntelen beszélő, kiáltozó. *Csacsogó gyermek, leány. Csacsogó, mint a szajkó.* Km. *Oh édes madarkám, csacsogó szajkócskám.* Népd.

CSAD, CSÁD, elvont gyöke *csadaj, csádé* szóknak. Általán jelent sürü, sásos levelü cserjés növényt, bozótot. Rokonságainál fogva, milyenek: *sás, suhu, csuhu, csuhi,* súsogó hangutánzónak látszik.

CSADAJ, (csad-aj) fn. tt. *csadaj-t,* tb. *—ok.* Csalitos, cserjés, cziheres erdő; továbbá, sásos, bozótos hely. Rokona *csádé,* oly változattal, mint: *paraj, paré, taraj, taré, karaj, karé.*

CSÁDÉ, (csád-é) fn. tt. *csádé-t.* Máskép: *csáté.* Általán sürü növésü, bozótos növények tömege. Különösen széles levelü, nagyra növő sás, máskép: *suhu, csuhu, csuhi.* Erdélyben néhutt am. magasra nött kender.

CSÁDÉS, (csád-é-as) mn. tt. *csádés-t* vagy *—at,* tb. *—ak.* Csádéval vegyített, csádét termő. *Csádés széna. Csádés rét, tómellék.* Máskép: *csátés.*

CSAF, elvont gyöke *csafar* szónak és származékainak, azonos *csav* gyökkel, s nem egyéb mint a *csa* gyöknek ajakhanggal toldott mása. Jelent csa felé, vagy csára térést, fordulást. V. ö. CSÁF.

CSÁF, elvont gyök, melyből *csáfolt,* és rövid ejtéssel *csafrinka* származik. Hangutánzó, azonos *csev* gyökkel a *cseveg* szóban, s a megfordított *fecs*-vel (fecseg-ben).

CSAFAR, (csaf-ar) áth. m. *csafar-t.* Székelyeknél és a Tisza mellett am. a szokottabb *csavar* vagy *facsar.* Különben így is elemezhető: *csa-far,* azaz, csára forgat. L. FACSAR.

CSAFARÁS, (csaf-ar-ás) fn. tt. *csafarás-t,* tb. *—ok.* L. FACSARÁS.

CSAFARÓ, (csaf-ar-ó) mn. tt. *csafaró-t.* Aki valamit csafar, facsar. Vétetik szenvedőleg ebben: *csafaró* vagy *facsaró víz a ruhám,* amiből t. i. vizet lehet facsarni.

CSÁFOR, (1), (csáf-or) elvont hangutánzó törzs, melyből *csáfolt* és *csafrinka* származik. Jelentése: csevegés, fecserékelés, terefere.

CSÁFOR, (2), (csá-for) ösz. törzse *csáforta* névnek. L. CSÁFORTA.

CSÁFORD, falvak Sopron és Szala megyében; helyr. *Csáford-on, —ra, —ról.*

CSÁFORÍT, (csáf-or-ít) áth. és önh. m. *csáforít-ott,* par. *—s,* htn. *—ni* vagy *—ani.* Göcsejben am. fenhangon nevetgélve fecseg, cseveg, tereferél.

CSÁFORÍTÁS, (csáf-or-ít-ás) fn. tt. *csáforítás-t,* tb. *—ok.* Fecsegés, tereferélés, csevegés.

CSÁFORTA, (csá-for-ta azaz csá-for-da) ösz. fn. tt. *csáfortát.* Azon fa vagy más eszköz, melylyel a borsajtónak, présnek hengerét körültekerik (csára fordítják). V. ö. CSA elvont gyök.

CSAFRINKA, (csaf-or-in-ka vagy csaf-or-in-g-ó) fn. és mn. tt. *csafrinkát.* 1) Csevegő, tereferélő, beszédes kis leány. Más kiejtéssel: *czafrinka,* melynek törzse *czafra.* 2) Kis lotyó, kis szajha.

CSÁGAT, (csá-gat v. csá-og-at) szokatlan vagy elavult áth. ige, melynek származéka: *cságató.* Jelentése: csára hajt vagy hajtogat.

CSÁGATÓ, (csá-gat-ó) fn. tt. *cságató-t.* Eketaliga rudját kormányzó görbe fa, melynek egyik vége a tengely és vánkos közé van szegezve, a másik kampós vége pedig a taligarúdba vésve. Tájejtéssel: *cságatyó, cságatyú, cságotyú, cságoté, cságotú, csikoltó, csikótyu.*

CSÁGATYÓ, CSÁGATYÚ, l. CSÁGATÓ.

CSAH, hangutánzó elvont gyök, s jelenti 1) a vadfürkésző ebnek szavát; innen: *csahol, csaholás, csahos,* stb. 2) az aczélnak tüzkőhöz csapását, ütését. Változata: *csih,* mint *csihol, csiholás* gyöke. A törökben *csak-mak* am. ütni, különösen tüzet, mint mondjuk magyarúl is: *kiütni,* azon szótól ered: *csakmak* am. tüzi szerszám.

CSAHAJSZKÖRTIKE, (csa-hajsz-körtike) ösz. fn. Növényfaj a körtikék neméből, máskép *kerek téli völd,* vagy *fasaláta.* Nevét onnan kapta, hogy hímszálai fölfelé görbednek, anyaszára pedig lefelé görbed, vagyis mintegy csára és hajszra állanak.

CSAHITÁL, (csah-it-ál) önh. m. *csahitál-t.* Midőn a kutya, kivált éjjel, valami neszt vevén észre minduntalan ugat, csahol.

CSAHITÁLÁS, (csah-it-ál-ás) fn. tt. *csahitálás-t,* tb. *—ok.* Ugatás, csaholás.

CSAHÓ, (csah-ó vagy csaj-ó, l. CSAJ 4.) fn. tt. *csahó-t.* Evet, mókus, csaj, czibabó. L. EVET.

CSAHOL, (1), (csah-ol) önh. m. *csahol-t.* 1) Az ebről, különösen a vadászkutyáról mondják, midőn a vad szagát érezvén sajátságos hangon ugat. Csaholnak a kutyakölykök mielőtt ugatni kezdenek. 2) Átv. ért. csahol az ember, midőn más szavába belevág, s haszontalan dolgokat mond, de ez csak alsó irásmódban használható. *Ne csaholj már, hanem fogd be a szádat.*

CSAHOL, (2), áth. m. *csahol-t.* Tüzkövet aczéllal üt, tüzet üt ki, máskép: *csihol, csihol.*

CSAHOLÁS, (csah-ol-ás) fn. tt. *csaholás-t,* tb. *—ok.* 1) Kutyaugatás, különösen midőn vad után jár, vadat szaglász. *Kopók, vizslák csaholása.* 2) Átv. ért. s köznépies nyelven: fecsegés, locsogás, haragból, boszuságból kiáltozás, de csak olyan, melytől senki sem fél. 3) Tüzkiütés, aczél és tüzkő által.

CSAHÓLCZ, falu Szathmár megyében; helyr. *Csahólcz-on, —ra, —ról.*

CSAHOLÓ, (csah-ol-ó) mn. tt. *csaholó-t.* Vad után ugató; locsogó fecsegő, másra kiáltozó; tüzet kiütő. *Csaholó ebek.*

CSÁHOLY, MAGYAR—, OLÁH—, falvak Közép-Szolnok megyében; NYÍR—, puszta Szathmár megyében; helyr. *Csáholy-ba, —ban, —ból (?).*

CSAHOS, (csah-os) mn. tt. *csahos-t* vagy *—at*, tb. *—ak.* Ugató, locsogó. *Csahos kutya, csahos ember. Elöcsahos*, azaz a községnek szónoka, szószólója. *Falu elöcsahosa.* Alsó irásmódba való kifejezés.

CSAJ, (1), elvont gyöke *csajbos, csajka, csajkó* szóknak, s jelent hajlást, hajlékonyságot, görbeséget. Mint ilyennek rokona *kaj*, a *kajcs, kajla, kajmó* származékokban, továbbá, *haj*, mint *hajlik, hajtogat* igék gyöke. Innen *csajka* és *hajó* egygyökűek.

CSAJ, (2), elavült gyök a lucskosat, vizeset jelentő *csajhos, csajt, csajtos* származékokban. Előfordúl egy 1224-diki oklevélben: „In rivulo qui dicitur *Csaj*" (Jerney Nyelvkincsek).

CSAJ, (3), hangutánzó gyöke *csajva, csajvadék* szóknak. Rokonai: *csaf, csah, csev*, mint hangutánzók.

CSAJ, (4), fn. tt. *csaj-t*, tb. *—ok.* Evet, mókus. Így neveztetik hajlékonyságától, folytonos ideoda mozgásától. Máskép: *csahó = csajó.* L. EVET.

CSÁJ, ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Abaújban; helyr. *Csáj-on, —ra, —ról.*

CSAJA, l. CSALYA.

CSAJÁG, falu Veszprém megyében; helyragokkal: *Csajág-on, —ra, —ról.*

CSAJB, (csaj-b) elvont törzse *csajbos* szónak. A görbeségre vonatkozó *csaj* gyöknek bővített jelentése.

CSAJBOS, (csaj-b-os) mn. tt. *csajbos-t*, tb. *—ak.* Görbegurba. *Csajbos fadgak.* Örségi szó Vas megyében.

CSAJBUTA, CSAJBUTAG, (csaj-buta vagy butag) ösz. mn. és fn. Székely tájnyelven am. féleszű, mintegy csára járó ferde és buta eszű.

CSAJHOS, (csaj-h-os) mn. tt. *csajhos-t*, tb. *—ak.* Az ország több vidékein am. lucskos, pocskos, vizes, sáros, csatakos, csajtos. *Csajhos lett a ruhám.*

CSAJKA, (csaj-ka) fn. tt. *csajká-t.* Kis hajó neme. Máskép l. SAJKA.

CSAJKÁS, l. CSAJKÁSZ.

CSAJKÁSZ, (csaj-ka-ász) fn. tt. *csajkász-t*, tb. *—ok.* 1) Általán, minden hajós, ki csajkán jár. 2) Magyarországi határőrző katona a titeli kerületben, aki hadi csajkákon szolgál.

CSAJKÁZ, (csaj-ka-az) önh. m. *csajkáz-tam, —tál, —ott.* Csajkán jár. V. ö. CSAJKA, SAJKA.

CSAJKÁZÁS, (csaj-ka-az-ás) fn. tt. *csajkázás-t*, tb. *—ok.* Csajkán hajókázás.

CSAJKÁZHATÓ, (csaj-ka-az-ható) mn. tt. *csajkázható-t.* Amin csajkával járni kelni, hajókázni lehet. *Csajkázható folyam.*

CSAJKÓ, (csaj-k-ó) fn. tt. *csajkó-t.* Ollós bogár, melynek szarvai olló gyanánt összefonódnak. (Scarabaeus frondator). Gyöke a görbedést, félrehajlást jelentő *csa, csaj.*

CSAJT, (csaj-t) fn. tt. *csajt-ot.* Heves megyei tájszó, am. lucsk, sáros, vizes mocsok. *Merő csajt a ruhája.*

CSAJTA, falu Vas megyében; helyr. *Csajtá-n, —ra, —ról.*

CSAJTOS, (csaj-t-os) mn. tt. *csajtos-t*, tb. *—ak.* Vízzel, sárral alulról behányt, kostos, lustos, czafatos, mocskos, piszkos. *Csajtos szoknya. Csajtos köpeny. Csajtos gatyaszárak.*

CSAJVA, (csaj-va l. CSAJ (3).) fn. tt. *csajvát.* L. CSEREBOGÁR.

CSAJVADÉK, (csaj-va-dék) fn. tt. *csajvadék-ot.* Gyülevész, lármázó, zajongó népcsoport; csőcselék, zagyvalék pórnép. Vékonyhangon: *csejvedék* (csevedék).

CSAJVINKÓ, (csaj-vinkó) ösz. fn. Zagyvalék, vízzel kevert bor, seprübor, máskép: *csaviszka.* Balaton-melléki tájszó.

CSAK, ih. Vékonyhangon *csek* a honti palóczoknál és Vas vármegyében, és a rokon értelmü *csekély* szóban. Értelme kicsinyező, s hihetőleg nem egyéb, mint a megfordított *kis* vagy *kicsi = csik = csek = csak.* (Rokonságait lásd CSEK gyöknél). Különösen 1) jelent annyit, mint: *egyedül, csupán*, pl. *Csak egy szóra kérem önt. Csak dicséretet kapott, de jutalmat nem. Gyere be rózsám, gyere be, csak magam vagyok ide be.* Népd. *Csak azért szeretem a magyar menyecskét.* Népd. *Csak a hija, hogy* stb. *Csak az kár benne. Csak egyszer volt Budán kutyavásár.* Km. *Csak egy hajszálon lógott.* Km. *Csak maga hasznát keresi. Csak most ne hagyj el. Csak addig nyújtózzál, mig a lepedőd ér.* Km. *Csak úgy, csak úgy, amint lehet.* 2) Jelent közelséget időben és térben, midőn idő- és térnevek előtt áll, pl. *Csak iménti láttalak. Csak három mérföld ide. Csak most voltam nála.* 3) *Nem* tagadóval am. majd, majdhogy, kis hiával, pl. *Csaknem mindenki elfutott. Csaknem mindenkor nálam van.* 4) *Ha, mégis, bár* kötszók után am. legalább, valahogy pl. *Hacsak lehet, eljövök. Mégis csak elértem czélomat. Bárcsak találkozhatnám vele.* 5) Indulatszó gyanánt használtatik az ily mondatokban: *Csak rajta! Csak csak! Csak merészelj hozzám közelíteni! Csak büsül, csak őszül vége határtalan.* Vörösmarty.

CSÁK, (csa-ak vagy csá-ak) fn. tt. *csák-ot.* Több származékoknak mint: *csákó, csáklya, csákány*, törzsöke. Jelenti valamely testnek, eszköznek, műnek azon részét, hegyét, csúcsát, mely félre, kifelé (csára) hajlik. *A régi süvegek csákja. Horognak, csáklyanemű eszköznek csákja.* Képzésre olyan mint: *fe-*(fej)ből *fék, cső-* vagy *cse-*ből *csék.* Rokona a bogarak szarvát jelentő *csáp.* Hasonlók hozzá a szanszkrit *çákhá* (ág), latin *cacumen*, német *Zacken, Haken, Zweig*, stb.

CSÁKA, falu Erdélyben, Belső-Szolnok megyében; helyr. *Csáká-n, —ra, —ról.*

CSÁKÁNY, (1), (csák-ány vagy csák-a-any) fn. tt. *csákány-t*, tb. *—ok.* 1) Régi fegyver, mely nyélből s végén baltaforma fejből áll. 2) Jelennen amahhoz hasonló bot, fokos, milyent a csőszök, mészárosok stb.

viselnek. *Réscsákány*, *vascsákány*, máskép : *fokos*. A persában *csavghán* Vullers szerént am. mortarium lapideum. 3) Csákánybot alakú furulya. *Csákányt fúni*. Törzse a kifelé hajló csúcsot jelentő *csák*. Megvan a törökben is *csaghana* (espèce de l'instrument musical. Hindoglu).

CSÁKÁNY, (2), több helység neve Magyarországban, ú. m. Abaújban, Somogyban, Vasban (mezőváros), és Pozsony megyében; helyragokkal: *Csákány-ba*, *—ban*, *—ból*.

CSÁKÁNYHÁZA, falu Nógrád megyében; helyragokkal: *Csákányházá-n*, *—ra*, *—ról*.

CSÁKÁNYKALAPÁCS, (csákány-kalapács) ösz. fn. Kalapács, melynek feje csákányalakú. V. ö. CSÁKÁNY.

CSÁKÁNYKAPA, (csákány-kapa) ösz. fn. Hosszú vas foggal biró fanyelű szerszám, melylyel köveket feszegetnek vagy kemény földet vágnak fel. *Csákánykapával fölfeszegetni az utczai kövezetet*.

CSÁKÁNYKAPACS, (csákány-kapacs) ösz. fn. 1) Kajmós vaseszköz a lakatosoknál, melyet a kapuk, ajtók ragasztóinál használnak, alkalmaznak. 2) Kertészek két águ kis kapája.

CSÁKÁNYOS, (csák-ány-os) mn. tt. *csákányos-t* vagy *—at*, tb. *—ak*. Kinek csákánya van; csákánynyal fölfegyverkezett. *Csákányos vitézek*. *Csákányos legény*, *czéh*.

CSÁKÁNYOZ, (csák-ány-oz) áth. m. *csákányoztam*, *—tál*, *—ott*, par. *—s*. Csákánynyal ver, üt. *Lódálj*, *mert különben megcsákányoznak*. V. ö. CSÁKÁNY. 2) Csákány nevü furulyán játszik; de ezen értelemben önható ige.

CSÁKÁNYOZÁS, (csák-ány-oz-ás) fn. tt. *csákányozás-t*, tb. *—ok*. Csákánynyal verés. Csákányon furulyálás.

CSAKBÁR, (csak-bár) ösz. isz. Megfordítva: bárcsak. Ohajtást, vágyat fejez ki.

CSÁK-BERÉNY, falu Fejér megyében; helyr. *Csák-Berény-be*, *—ben*, *—ből*.

CSÁKFALVA, helység Zemplén megyében; helyr. *Csákfalvá-n*, *—ra*, *—ról*.

CSAKHOGY, (csak-hogy) ösz. kss. 1) Élünk vele, midőn azt akarjuk jelenteni, hogy bizonyos vágyunk, várakozásunk teljesült, vagy, amitől féltünk, meg nem történt. *Hála Istennek*, *csakhogy itt vagy*, *csakhogy az úton nem ért baj*. *Nem bánom fáradságomat*, *csakhogy bevégezhettem munkámat*. *Csakhogy elment*. 2) Némi kétkedést, ellenvetést fejez ki. *Adnék neki pénz kölcsön*, *csakhogy nem tudom*, *visszaadja-e?* *Szép*, *szép*, *csakhogy drága*.

CSÁKLYA, (1), (csák-lya vagy csák-ol-ó) fn. tt. *csáklyát*. Hosszú fanyél végére szegezett kajmós vas, mely eszköz különféle czélokra használtatik. *Tüzi csáklya*, melylyel tüz alkalmakor a házak födeleit szakgatják. *Hajós csáklya*, a hajósok egyik szükséges eszköze, stb. *Csáklyát vetni*, *csáklyát hányni*. *Csáklyával tolni*, *húzni a hajót*, *csónakot*. Eredetére nézve l. CSÁK, gyök.

CSÁKLYA, (2), falu Erdélyben Alsó-Fejér megyében; helyr. *Csáklyá-n*, *—ra*, *—ról*.

CSÁKLYÁS, (csák-lya-as) mn. tt. *csáklyás-t* vagy *—at*, tb. *—ak*. Csáklyával biró, csáklyával felkészült, felszerszámozott, felfegyverkezett. *Csáklyás révész*, *hajós*. *Csáklyás emberek a tüzoltásnál*. *Csáklyás raktár a tüzoltó intézet udvarán*.

CSÁKLYÁSAN, (csák-lya-as-an) ih. Csáklyával ellátottan.

CSÁKLYÁZ, (1), (csák-lya-az) önh. m. *csáklyázt-am*, *—ál*, *—ott*. Székelyeknél am. két lószárcsontot lába alá tesz, és vasszeges pálczával magán segítve, vagy a nélkül a jégen sebesen csúszkál. Másképen: *korcsolyázás*. L. ezt. 2) A hajósoknál am. csáklya segítségével tolja ideoda a hajót, csónakot, különösen a partok mellett, és midőn csekély a víz.

CSÁKLYÁZ, (2), (mint fölebb) áth. m. A vízben valamit csáklyával keres. *Csáklyázák a vízbe fúladt embert*. *Csáklyázák az elsodrott horgonyt*. 2) Csáklyával megüt, megver. *Megcsáklyázlak*.

CSÁKLYÁZÁS, (csák-lya-az-ás) fn. tt. *csáklyázás-t*, tb. *—ok*. Korcsolyázás. Csáklyával keresés; megverés. V. ö. CSÁKLYÁZ, önh. és áth.

CSÁKLYÓ, falu Zemplén megyében; helyragokkal: *Csáklyó-n*, *—ra*, *—ról*.

CSAKMEN, (csak-men) ösz. ih. Sopron- és Vas vármegyében divatos tájejtés a szokott *csaknem* helyett. L. ezt. Ugyanott így is ejtik: *csakmeg*.

CSAKMOST, (csak-most) ösz. ih. Imént, legközelebbi időben, épen most. *Csakmost láttam őt*, *s már megint eltünt*. Ez értelemben múltra vonatkozik. Midőn állandó jelenről van szó, elválasztva iratik. *Csak most segíts rajtam*. *Csak most ne hagyj el*. *Csak most tudom*, *milyen ember ő*.

CSAKNEM, (csak-nem) ih. Majd; alighogy nem; kevés hía volt hogy nem. *Csaknem hittem*. *Csaknem megloptak*. *Csaknem egyedül maradtam*. *Úgy megvertek*, *hogy csaknem meghalt bele*.

CSÁK-NÉMA, puszta Győr vármegyében; helyragokkal: *Csák-Némá-ra*, *—n*, *—ról*.

CSÁKÓ, (1), (csák-ó) fn. tt. *csákó-t*. Régi szabásu magyar süveg, melynek karimája nincsen, s fölülről két oldalra fityegő szárnyai vannak, melyek tulajdonkép *csákoknak* hivattak, s az ilyetén süveg *csákósüvegnek*. Jelennen is a magyar lovasok és gyalogok, sőt más is gyalog ezredek süvegeit csákónak hívják. *Félre tette csákóját*. *Csákó a fejemen*, *kard az oldalamon*. Népd. *Huszárcsákó*, *fikacsákó*.

CSÁKÓ, (2), mn. tt. *csákó-t*. Kétfelé konyuló, kiálló. *Csákó szarvak*, melyek szépen kifelé fordulnak. *Csákó szarvú ökör*, vagy *csákó ökör*. Ellenben a befelé fordult szarvak *kajlák*. Így nevezik az ilyen szarvu ökröt is. *Csáli Csákó! Hők Csákó!*

CSÁKÓ, (3), falu Erdélyben Aranyos székben; KIS— és NAGY—, puszták Békés megyében; helyragokkal: *Csákó-n*, *—ra*, *—ról*.

CSÁKÓÁLLADZÓ, (csákó-álladzó) ösz. fn. Szíj vagy szalag, melylyel a föltett csákósüveget az állhoz lekötik.

CSÁKÓFŰ, (csákó-fü) ösz. fn. A csukókák neme alá tartozó növényfaj, melynek levelei szives-láncsásak. Máskép: *vízmelléki csukóka.* (Scutellaria galericulata).

CSÁKÓÖKÖR, (csákó-ökör) ösz. fn. Kifelé fordult szarvu ökör.

CSÁKÓRÓZSA, (csákó-rózsa) ösz. fn. Csinált rózsa a katonai csákókon.

CSÁKÓS, (csák-ó-os) mn. tt. *csákós-t* vagy *—at*, tb. *—ak.* 1) Aminek csákói, csákjai, azaz kifelé fordult csúcsai, szárnyai vannak. *Csákós süveg,* 2) Csákóval, csákósüveggel ellátott. *Csákós huszár, bakancsos.*

CSÁKÓSAN, (csák-ó-os-an) ih. 1) Csákkal ellátottan. 2) Csákóval a fején.

CSÁKÓSÜVEG, (csákó-süveg) ösz. fn. Lásd: CSÁKÓ.

CSÁKÓSZARV, (csakó-szarv) ösz. fn. Marhának kifelé hajló szarva.

CSÁKÓSZARVÚ, (csákó-szarvú) ösz. mn. Kifelé fordult, hajlott szarvakkal biró. *Csákószarvú ökör, tehén.*

CSÁKÓTEHÉN, (csákó-tehén) ösz. fn. Kifelé fordult szarvú tehén.

CSÁKOVA, mezőváros Temes megyében; helyragokkal: *Csáková-n, —ra, —ról.*

CSÁKTORNYA, (Csák-tornya) mezőváros Muraközben Szala vármegyében; helyragokkal: *Csáktornyá-ra, —n, —ról.*

CSAKUGYAN, (csak-ugyan) ösz. ksz. Mégis. Összeköttetésben áll *amint*, ritkábban *ámbár, noha* kötszókkal, pl. *Amint mondotta, csakugyan úgy történt. Csakugyan eljöttél, bár nem igérted.* Élünk vele általán, midőn azt akarjuk jelenteni, hogy valami valósult, beteljesedett, hogy a dolog úgy van, mint gondoltuk, véltük, stb. Használjuk kérdőképen is. *Csakugyan ő volna? Csakugyan meghalt?*

CSÁKVÁR, (Csák-vár) mezőváros Fehér vármegyében; helyr. *Csákvár-ra, —on, —ról.*

CSAL, (1), áth. m. *csal-t.* 1) Hizelgő szókkal, igéretekkel, csábító szerekkel kecsegtet, hí, hogy magához, vagy valahová jöjön, mely esetben az illető hivott előnyösebb helyzetből vagy állapotból valamely hátrányosb és károsabb helyzetbe vagy állapotba jut. *Tolvajbarlangba csalni valakit, és mindenéből kifosztani. Madarakat lépre, csapdába, halakat horogra, vadakat törbe, kelepczébe csalni.* V. ö. CSALDÓG, CSALÉTEK, CSALSÍP, CSALSZEM. Igekötőkkel: *becsalni a házba; kicsalni az ellenséget a várból; valahová felcsalni; valahonnan lecsalni.* 2) Tévutra, mintegy csáléra vezet, különösen az ismerő tehetséget hibába ejti. *A külszin gyakran csal. Ha szemeim nem csalnak, ő az. Holmi szemfényvesztő, káprázató tünemények csalják a nézőt. Csal a várakozás, és remény,* midőn nem az történik, amit vártunk, reméltünk. 3) Hamis, álnok, ravasz utakon, fogásokkal valakit károsít. *Csal a kalmár, ha valódi áru helyett mást ad, ha hamis mértéket használ. A hütelen tiszt, cseléd csalja az urát,* ha hamisan számadol, ha javaiból magának elsajátít. *Csalják öt elül - hátul. Ki senkit meg nem csal, könnyen másra bizza dolgát.* Km. *Ne higyj neki, megcsal.* 5) Távolító ragú viszonynévvel am. valakitől álnok módon, hizelegve kizsarol valamit. *Pénzt csalni valakitől. Elcsalta tőlem legszebb fegyveremet. Utolsó fillérét kicsalták a korhely társak.* 5) Általában hívogat, édesget. *Csalom a szívedet, te meg az enyimet, kérjük istenünket, adjon össze minket.* Népdal. Erdélyi kiadása I. kötet 86. lap. *Csalom a szemedet, te is az enyimet, csókolom a szádat, piros két orczádat.* (Ugyanott 87. lap.)

Mennyiben ravasz, álnok cselekvésre vonatkozik, legközelebbi rokona *csel*, l. ezt; különben mint hivogatást, csábítást jelentőhöz hasonló a hellen *xaléo*, latin *calo*, szanszkrit *sál* (hí), német *schellen*, stb.

CSAL, (2) fn. tt. *csal-t*, tb. *—ok.* Vékony hangon: *Csel.* Hamisság, ravasz fogás, hibába, tévedésbe vezető czköz, mód. Innen: *csalétek, csalfaj, csalkert. csalsíp, csalszó, csalvetés, hadi csal. Csalt vet az ellenségnek. Hadi csallal vette meg a várt.* A *csel* közönségesebb használatu.

CSALA, (1), (csal-a) fn. tt. csalá-t. Csalás. Ritka használatú. Leginkább ezen közmondásban fordúl elő: *Csere családdal jár*, mint szóhangjáték.

CSALA, (2), puszták Fejér, Tolna és Pest megyékben; helyr. *Csalá-n, —ra, —ról.*

CSALÁD, (1), (csal-ád) fn. tt. *család-ot.* Régente gyakran egyjelentésünek vétetett *cseléd* szóval. 1) Legtágasb ért. egy vérséghez s atyafiságba tartozó személyek összvege. *Nemes, grófi családból való. Úri család. Szétágazó család.* Átv. testvérek gyanánt együtt élő szerzetesek testülete. *Mária családja.* 2) Szükebb ért. egy apa és anya alatt élő gyermekek, a hozzájok tartozó háznéppel, cselédséggel együtt. 3) Legszorosb ért. szülék és gyermekeik együtt véve. Innen: *családapa, családanya.* Elemzését illetőleg lásd: CSELÉD.

CSALÁD, (2), falu és puszta Nyitra megyében; PUSZTA—, falu Sopron megyében; VÁMOS—, falu Vas megyében. Helyr. *—on, —ra, —ról.*

CSALÁDFENNTARTÓ, (család-fenn-tartó) ösz. fn. A családnak egyetlen férfisarjadéka, vagy ivadéka.

CSALÁDI, (csal-ád-i) mn. tt. *családi-t*, tb. *—ak.* Családhoz tartozó, családot illető, családra vonatkozó. *Családi élet, családi viszonyok.*

CSALÁDKA, falu Nyitra megyében; helyr. *Családká-n, —ra, —ról.*

CSALÁDKÉP, (család-kép) ösz. fn. Valamely családhoz tartozó egy vagy több személyt ábrázoló kép. *Családképekkel díszített grófi palota.* Átv. ért. családi életet tárgyazó viszonyoknak, történetnek költői eléadása.

CSALÁDOS, (csal-ád-os) mn. tt. *családos-t*, vagy *—at*, tb. *—ak.* Kinek családja, illetőleg gyermekei vannak. V. ö. CSELÉDÉS

CSALÁDTŐNÉV, (család-tő-név) ösz. fn. Előnév, mely valamely családot ugyanazon nevü egy vagy több családtól megkülönböztet, s rendesen helynév. péld. *Galántai Balogh, Almási Balog, Daruvári Jankovich, Vadasi Jankovich.* (Praedicatum).

CSALÁDÜNNEP, (család-ünnep) ösz. fn. Örömnap, melyet valamely család tagjai magok között tartanak. pl. a családapa vagy anya születése napján.

CSALAFINTA, (csala-finta) ösz. fn. és mn. tt. *csalafintát.* Aki mintegy erkölcsileg fintán, sántikálva jár, hogy másokat megcsaljon, rászedjen. Különösen némely tájakon, am. leánycsábító, törbe csaló, továbbá, ravaszul csintalakodó; másokat csaló, nyegle. *Csalafinta orvos.* Némely tájejtéssel: *csalavandi, cselevendi.* V. ö. FINTA.

CSALAMÁDÉ, (csada vagy csadaj-málé) ösz. fn. A Tisza alsó vidékein am. takarmányul vetett sürüen termő sásos kukoricza. *Csalamádét használni. Csalamádéval etetni a barmokat.*

Alkatrészei: *csada* vagy *csadaj*, azaz csádé, sásos termény, és *málé* (kukoricza), tehát eredetileg: *csadajmálé*, sásos, leveles, sürü növésü kukoricza, melyből hangátvetéssel lett: *csalamádé.* Hasonlóan átvetett hangú szók, a bodrogközi és székely: *makverő* (= vakmerő); a balatonmelléki: *háskó* (= hágcsó), a több tájon divatos: *szöcskő* (= szökcső, szököső), *faracskál* (= faragcsál), *mecsevész* (csenevész).

CSALÁN, (csal-án, lásd: alább) fn. tt. *csalán-t*, tb. —*ok.* Növénynem az egylakiak seregéből, és négyhímesek rendéből. Több fajainak szára és levelei apró fulánkocskákkal borítvák, melyek a hozzájok érő testen égető csipős fájdalmat okoznak. *Csalán kezébe, nem liliom.* Km. *Nyilván csalánra visellett, hogy oly komor.* Km. Fajai: *apró, epres, árva, pettegetett levelü* stb. Némely tájejtéssel: *csollán, csóvány.* A Nádorcodexben: *csalah.*

Gyöke *csal* talán eredetileg *sal, saly, saj*, menynyiben fulánkjai *salygó, sajgó* fájdalmat okoznak. Ezen tulajdonságára vonatkozik a latin *urtica* s német *Brennnessel* is.

CSALÁNCSATTOGATÓ, (csalán-csattogató) ösz. fn. Piczin fürge madár, mely nyáron az erdőn lakik, télen pedig nagy ügyességgel a sövények s töviskeritések között bujkál. Férgekkel táplálkozik.

CSALÁNCSIPÉS, (csalán-csipés) ösz. fn. Elénk, égető szúrás, melyet a csalán érintése okoz a testen.

CSALÁNÉGETÉS, (csalán-égetés) ösz. fn. Lásd CSALÁNCSIPÉS.

CSALÁNFONAL, (csalán-fonal) ösz. fn. Szárított s kender módjára megáztatott csalánszárból készitett fonal.

CSALÁNHIMLŐ, (csalán-himlő) ösz. fn. Lásd CSALÁNKÜTEG.

CSALÁNKA, (csal-án-ka) fn. tt. *csalánkát.* A csaláncsattogatók egyik faja. V. ö. CSALÁNCSATTOGATÓ.

CSALÁNKÜTEG, (csalán-küteg) ösz. fn. Küteg neme, midőn a bőrön kis hólyagocskák támadnak, melyeknek égetése a csalánéhoz hasonló.

CSALÁNLÁZ, (csalán-láz) ösz. fn. Láz, melytől a testbőrön csalánkütegek támadnak. V. ö. CSALÁNKÜTEG.

CSALÁNOS, (csal-án-os) mn. tt. *csalános-t*, vagy —*at*, tb. —*ak.* Csalánnal benőtt, csalánnal bővelkedő. *Csalános kert, csalános árok.*

CSALÁNPATYOLAT, (csalán-patyolat) ösz. fn. Csalánfonalakból szött patyolatféle finom gyolcs.

CSALÁNPILLANGÓ, (csalán-pillangó) ösz. fn. Éjjeli vagyis boszorkánypillék egyik neme.

CSALÁNSZÖVET, (csalán-szövet) ösz. fn. Csalánfonalakból szött kelme, gyolcs.

CSALÁR, (1), (csal-ár) elvont törzsök, mely *csalárd* szóban, s ennek származékaiban fennvan s e mellett önállólag is használtathatnék, mint: *buvár, bugár, folyár* szintén igékből származott nevek.

CSALÁR, (2), falu Nógrád megyében; helyr. —*on*, —*ra*, —*ról.*

CSALÁRD, (csal-ár-d) mn. tt. *csalárd-ot.* Kinek a csalás megrögzött tulajdonsága; hamissággal teljes; rókatermészetü; ki mindenkor kész a csalásra (*mintegy csalással áradozó*). Mondják átvitelesen ólogról is *csalékony* helyett:

„Csalárd örvények, vad sziklák között
Sajkán lebegve futja víg futását."

Kazinczy.

CSALÁRDKODÁS, (csal-ár-d-kod-ás) fn. tt. *csalárdkodás-t*, tb. —*ok.* Csalárdul cselekvés, csalárdság.

CSALÁRDKODIK, (csal-ár-d-kod-ik) k. m. *csalárdkod-tam*, —*tál*, —*ott.* Csalárdul cseleksik; róka módjára ravaszkodik; hamisságokat üz.

CSALÁRDOS, (csal-ár-d-os) mn. tt. *csalárdos-t*, vagy —*at.* tb. —*ak.* Csalárd müvekkel teljes; hamisságban, ravaszságban jártas. Oly alakú, mint: *bolondos, zöldes.* Dolgokról am. csalékony:

„Sok száz mind okosabb mind vitézebb, abbul
Ki nem tudott jünni, csalárdos fogságbul."

Gr. Zrínyi M.

CSALÁRDSÁG, (csal-ár-d-ság) fn. tt. *csalárdság-ot.* Tulajdonság, melynél fogva valaki mások csalására hajlandó, s mindenkor kész; cselszövény; álnok törekvés. *Csalárdságon érték, rajta kapták. Nem mesze megy ember csalárdsággal.* Km. Bibliai értelemben: gonoszság, bün. Kinek szájában csalárdság nem találtatott.

CSALÁRDUL, (csal-ár-d-ul) ih. Hamisan, álnokul, csalva, csalólag. *Miért kisértette meg a Sátán a te szivedet, hogy csalárdul cselekednél a mező árával?* (Apost. Cselek.)

CSALÁRKODIK, (csal-ár-kod-ik) k. Lásd CSALÁRDKODIK.

CSALÁS, (csal-ás) fn. tt. *csalás-t*, tb. —*ok.* 1) Szántszándékos félrevezetés, tévedésbe hozás, hibába

ejtés. 2) Hamis úton módon, különösen félrevezetés általi károsítás. *Csalásból szerzett vagyon.* 3) Csábítás. *Csalással disznó sem hízik.* Km.

CSALÁSI, (csal-ás-i) mn. tt. *csalási-t*, tb. —*ak*. Csalásra vonatkozó, magában csalást foglaló. *Csalási szándék. Csalási merény, bün.*

CSALATÁS, (csal-at-ás) fn. tt. *csalatás-t*, tb. —*ok*. Rászedetés, elcsábíttatás mások által. Különbözik ettől: *csalódás.*

CSALATHATATLAN, (csal-at-hat-atlan) mn. tt. *csalathatatlan-t*, tb. —*ok*. Kit meg nem lehet csalni, ki meg nem csalathatik.

CSALATHATLAN, (csal-at-hat-lan) lásd: CSALATHATATLAN.

CSALATIK, (csal-at-ik) külsz. m. *csalat-tam*, —*tál*, —*ott*. Kit mások rászednek, elcsábítnak. Különböző: *csalódik.*

CSALATKOZÁS, (csal-at-koz-ás) fn. tt. *csalatkozás-t*, tb. —*ok*. Véleményben tévedés; a dolognak másképen létele, mint gondoltuk. V. ö. CSALATKOZIK.

CSALATKOZIK, (csal-at-koz-ik) k. m. *csalatkoz-tam*, —*tál*, —*ott*. Véleményében téved, reménye nem teljesedik; a dolgok egészen másképen ütnek ki, mint gondolá. *Reményében csalatkozni. Emberekben csalatkozni. Fiamban felette csalatkoztam. Ha nem csalatkozom, a dolog így történt. Nagyon csalatkozol, ha hiszed. Ki emberben bízik, könnyen csalatkozik. Ki Istenben bízik, nem csalatkozik. A házvételben igen megcsalatkoztam.*

CSALATKOZHATATLAN, (csal-at-koz-hat-atlan) lásd: CSALATKOZHATLAN.

CSALATKOZHATATLANSÁG, (csal-at-koz-hat-at-lan-ság) lásd: CSALATKOZHATLANSÁG.

CSALATKOZHATATLANUL, (csal-at-koz-hat-atlan-ul) lásd: CSALATKOZHATLANUL.

CSALATKOZHATLAN, (csal-at-koz-hat-lan) mn. tt. *csalatkozhatlan-t*, tb. —*ok*. 1) Aki nem tévedhet, hibába nem eshetik. *Egyedül az Isten csalatkozhatlan.* Köz életben e szó helyett *csalhatatlan* kifejezéssel élnek, holott ez annyi mint: kit megcsalni, tévedésbe hozni nem lehet. Tehát: *Az Isten csalhatatlan.* am. Az Istent megcsalni nem lehet. *Az Isten csalatkozhatlan* am. Az Isten önmagában, önmagától nem tévedhet, nem hibázhat. 2) ih. Csalatkozhatlanul.

CSALATKOZHATLANSÁG, (csal-at-koz-hat-lan-ság) fn. tt. —*ot*. Tulajdonság, melynél fogva valaki nem csalatkozhatik.

CSALATKOZHATLANUL, (csal-at-koz-hat-lan-ul) ih. A nélkül, hogy csalatkozhassék, tökéletes bizonyossággal. *Csalatkozhatlanul ítélni valamiről.*

CSALATSÁG, (csal-at-ság) fn. tt. *csalatság-ot*. Pesti Gábornál am. csalás, csalfaság.

CSALDÖG, (csal-dög) ösz. fn. Vadászok nyelvén csalétkül kitett döghús, hogy farkast, rókát azon helyütt lövésre kerítsenek.

CSÁLÉ, (csa, vagy csá-elé vagy elö). Ökörnógató szó, am. csára előre, csa előre, azaz, jobbról félre térve előre. Átv. ért. cáléra am. görbén, nem egyenes vonalban. *Cáléra áll a kasal.* Erkölcsi ért. jelent hamis, csaló módot, különösen hütlenségi elsajátitást. *A hütlen tisztek kezelése alatt a jövedelem nagy része cáléra ment.* V. ö. CSA, CSÁ.

CSALÉKONY, (csal-ék-ony) mn. tt. *csalékony-t*, tb. —*ak*. Lényegénél, természeténél, hajlamánál fogva gyakran, vagy könnyen csaló, illetőleg tévutra vezető, hibába ejtő. *Csalékony érzékek. Csalékony időjárás. Csalékony remény. Csalékony látszat. Csalékony szín.*

CSALÉKONYAN, (csal-ék-ony-an) ih. Csalékony módon. *Csalékonyan mutató szemüvegek. Csalékonyan jár az idö.*

CSALÉKONYSÁG, (csal-ék-ony-ság) fn. tt. *csalékonyság-ot*. Könnyen csaló minemüség, vagy állapot. *Szemek, fülek csalékonysága.*

CSALEMBÉR, (csal-ember) ösz. fn. Csaló, csalafinta, hamis ember.

CSÁLÉS, (csa-elé-es) mn. tt. *csálés-t*, vagy —*at*, tb. —*ak*. Ökörről mondatik, mely a járomban bal felül áll, mert mikor cáléra, azaz jobbra kell fordulni, ezt szólitják, hogy társát arra tolja. Máskép: *külsö ökör.* A jobb felől álló *hajszás*, vagy *belsö*, ellenkező okból, *Csálés ökör.*

CSALÉT, (1), (csal-ét) lásd: CSALÉTEK.

CSALÉT, (2), CSALÉTOS, lásd CSALIT, CSALITOS.

CSALÉTEK, (csal-étek) ösz. fn. Étek, nyalánkság, melyet horogra, törökre, vagy más vadfogó eszközre tesznek, hogy általa a vadakat oda csábitsák, és kelepczébe ejtsék.

CSALÉTKEZ, (csal-étkez) ösz. áth. Vadászok nyelvén csalétket kitesz, vagy kelepczét azzal megken.

CSALFA, (csal-faj vagy csal-fi), mn. tt. *csalfát.* Hamis, álnok, ki csalni akar, csalni kész. *Csalfa lélek. Csalfa szerető. Isten hozzád csalfa lány, megyek hát egy más után.* (Népd). E szót így is elemezhetni: *csal-va.* V. ö. —B, mint képző.

CSALFAJ, (csal-faj) ösz. fn. A régieknél am. a mai csalfa.

CSALFAJÚ, (csal-fajú) ösz. mn. Csalfák fajából való.

CSALFÁLKODÁS, (csal-fa-al vagy csal-faj-kodás), fn. tt. *csalfálkodás-t*, tb. —*ok*. Csalfa tettek gyakorlása, hamiskodás, ravaszkodás.

CSALFÁLKODIK, (csal-fa-al vagy csal-faj-al-kod-ik), k. m. *csalfálkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Csalfa módon cselekszik, csalfaságot üz, gyakorol; hamiskodik, ravaszkodik.

CSALFASÁG, (csal-fa-ság) fn. tt. *csalfaság-ot*. Hamisság, álnokság, ravaszság. *Csalfasággal élni. Csalfaságot elkövetni. Csalfaságon kapni, érni valakit.*

CSALFÁSKODÁS, (csal-fa-as-kod-ás) l. CSALFÁLKODÁS.

CSALFÁSKODIK, (csal-fa-as-kod-ik) l. CSALFÁLKODIK.

CSALFÉNY, (csal-fény) ösz. fn. Fény, melynek minőségét, távolságát a szem ki nem veszi, s máskép

tünik elő, mint valósággal van. Csalóka fény. Átv. ért. a dicsnek, hírnek, nagyságnak külső szine, melynek belül valóság nem felel meg.

CSALHATATLAN, (csal-hat-atlan) mn. tt. *csalhatatlan-t*, tb. —*ok*. 1) Kit megcsalni nem lehet. Közszokássá vált anynyit is érteni alatta mint: aki nem tévedhet, nem hibázhat, hibázhatlan; de helyesebben, aki nem tévedhet, az *csalódhatatlan* vagy *csalatkozhatlan*. 2) ih. Csalhatatlanul.

CSALHATATLANSÁG, (csal-hat-atlan-ság) fn. tt. —*ot*. Oly tulajdonság, melynél fogva valaki meg nem csalathatik, más által. Különbözik tőle: *csalódhatatlanság*.

CSALHATATLANUL, (csal-hat-at-lan-ul) ih. Szónyomozásilag vett értelemben: a nélkül, hogy valaki által megcsalathassék. A köz szokás szerént: hibázhatlanul, minden bizonyossággal.

CSALHATLAN, CSALHATLANSÁG stb. lásd: CSALHATATLAN, CSALHATATLANSÁG.

CSÁLI, lásd CSÁLÉ.

CSALIT, (csal-it azaz csar-it), fn. tt. *csalit-ot*. Cserjés, bokros hely, csepőte, harasst. Kemenesalján am. fákról lehullott levelek. Gyöke *csal* eredetileg *csar*, a *sar*, *ser*, *cser* változata, melyből *sarj*, *sarjad*, *sarju*, *serdül*, *cserj*, *cserje*, mind szenge növésre vonatkozó szók származnak. Az *l* és *r* rokonhangok úgy váltakoznak bennök, mint ezekben: *iromba ilomba*, *botránkozik botlánkozik*, *botorkál botolkál*, stb.

Képzője *it* igen ritka használatu, előfordul az *angalit* székely szóban, s úgy látszik, az *is* (as, es) képző változata, mintha volna: *csalis*, azaz, csaris, cseres, (t. i. hely). A törökben *csalt*.

CSALITOS, (csar-it-os) mn. tt. *csalitos-t*, vagy —*at*, tb. —*ak*. 1) Apró sürü bokrokkal benőtt. *Csalitos mező*, *csalitos legelő*, *rét*, *csalitos erdőalja*. 2) Lehullott falevelekkel teljes, vagy betakart.

CSALKÉP, (csal-kép) ösz. fn. Kép, mely valósággal nem az, vagy nem olyan, minek vagy milyennek látszik; káprázat. Átv. ért. használtatik azon képekről is, melyeket a képzelő tehetség alkot.

CSALKERT, (csal-kert) ösz. fn. Kert, melynek *tekervényes útai*, *és fordulói tévedésbe ejtik a benne járót*, máskép: *tömkeleg*, *tévkert*.

CSÁLL, falu Hont megyében; helyr. —*on*, —*ra*, —*ról*.

CSALLANG, állattani új szó és fn. tt. *csallang-ot*. Tekéded csigafaj. (Conus vexillum).

CSALLÓKÖZ, CSALLÓKÖZI, lásd: CSALÓKÖZ, CSALÓKÖZI.

CSALMA, fn. tt. *csalmát*. 1) Patyolat-turbán, melylyel fejeiket körültekerik a törökök s más keleti népek. A székelyeknél am. magas gucsmafélo süveg.

Valószinüleg idegen eredetü, megvan a tatár, orosz, illir nyelvekben is.

CSALMADÁR, (csal-madár) ösz. fn. A madarászok kalitkába zárt madara, melyet a lépfára, vagy hálóhoz közel tesznek, hogy a szabadban repkedő madarakat a lépvesszőre vagy hálóba csalogassák. Átv. ért. emberekből is mondatik, kik másokat bizonyos czélra csábítgatnak. Máskép: *csalóka*.

CSALMÁS, (csalma-as) mn. és fn. tt. *csalmás-t*, tb. —*ak*, midőn fn. —*ok*. Csalmát viselő, csalmafövegü. *Csalmás pogányok*, *muhamedánok*. Mint főnév különösen törököt jelent. *Jön a csalmás*.

CSALMÁSAN, (csalma-ás-an) ih. Csalmában, csalmával.

CSALMATOK, (csalma-tok) ösz. fn. Növénynem az öthímesek seregéből, és egyanyások rendéből, bokrétája töltséres, tompa, hímszálai előre görbülnek, tokja kupakos, egyrekeszü. Mérges. (Hyosciamus). Fajai: *bolondító*, *recsés*, *fajér*, *aranyos*, *piczi*, *hólyagos csalmatok*.

CSALNYOM, (csal-nyom) ösz. fn. A vadászoknál am. a szarvas nyomai, midőn sebes futtában hátulsó lábaival hosszabb ugrásokat tesz, mint közönségesen tenni szokott, s az által a vadászok megcsalatnak, mivel nagyobbnak és erősebbnek vélik azt, mintsem valósággal. Szélesb ért minden nyom, mely csalódásba ejt.

CSALÓ, (1), (csal-ó) fn. tt. *csaló-t*. Ember, kinek mestersége a csalás. *Ebcsaló*, *embercsaló*, *lélekcsaló*, *pénzcsaló*. V. ö. CSAL.

CSALÓ, (2), (csal-ó) mn. tt. *csaló-t*. Hibába, tévedésbe vezető, reményt várakozást semmisítő; hamiskodva kártevő. *Csaló kalmár*, *kupecz*.

CSALÓDÁS, (csal-ód-ás) fn. tt. *csalódás-t*, tb. —*ok*. Önvéleményében, gondolkozásában tévedés; a reménynek, várakozásnak, melylyel voltunk, nem teljesedése; a dolognak másképen kiütése, mint gondoltuk. *Csalódásokban él az ember*.

CSALÓDIK, (csal-ód-ik) belsz. m. *csalód-tam*, —*tál*, —*ott*. Véleményében, gondolkozásában téved; reménye, várakozása nem teljesül; nem úgy üt ki a dolog, mint hitte. *Aki hasugnak hisz*, *csalódik*. *Megcsalódni reményében*, *várakozásában*. *Ha nem csalódom*. *Csalódol*, *ha azt gondolod*, *hogy* — *Ebben nagyon csalódtunk*. Különbözik tőle: *csalatik*.

CSALOGÁNY, (csal-og-ány) fn. tt. *csalogány-t*, tb. —*ok*. Ujabb időben a költői nyelvben felkapott, s közönségessé lett szó, a régies és görög származati *fülemile* helyett. Átv. értel. ékes szavú énekesnő. *Sziháis csalogánya*.

Elemezve am. éneke által párját csalogató, hivogató madár. Egyébiránt lehetne *csajogány* is a csevegést jelentő *csaj* gyöktől.

CSALOGAT, (csal-og-at) áth. m. *csalogat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *csalogass*. Édesget, csábítgat, holmi kedvező igéretekkel, szép szavakkal, ajándékkal maga részére vagy valami pártnak megszerezni törekedik. *Pénzzel csalogatni*, *hivatallal csalogatni*. *A csikót abrakkal csalogatni az istállóba*. *A malacsot korpával hasa csalogatni*. *Ne csalogass*, *mert nem megyek*. *Nem magam jöttem én ide*, *csalogattak engem ide*. Népd.

. . . . . „Hitetlen,
Látom hová csalogat világod."
Kazinczy az Esthajnalhoz.

CSALOGATÁS, (csal-og-at-ás) fn. tt. *csalogatás-t*, tb. —*ok*. Csábítgatás, édesgetés.

CSALOGATÓ, (csal-og-at-ó) fn. és mn. tt. *csalogató-t*. 1) Aki minden eszközt, módot elkövet mások csalogatására. 2) Édesgető, csábitgató. *Csalogató beszédek, ajándékok, pártvezérek.*

CSALÓKA, (1), (csal-ó-ka) mn. tt. *csalókát*. Tévedésbe hozó, reményt, várakozást semmisitő; csábító, édesgető: *Csalóka fény, csalóka beszéd, csalóka remény.*

CSALÓKA, (2), (csal-ó-ka) fn. tt. *csalókát*, 1) Csábitás végett járó-kelő, milyenek a pártok kiküldött lélekvásárlói. 2) Mátyusföldén: csalmadár a madarászoknál. 3) Székelyföldön: fenyőalma, fenyőtoboz.

CSALÓKÖZ, (csaló-köz) ösz. fn. A nagy Duna, és érsekújvárinak nevezett dunaág között fekvő, s Pozsony és Komárom megyék alkotó részeit tevő nagy sziget, melyet Mátyás király *Aranykertnek* nevezett. Nevét némelyek szerént a Dunának *Csaló* nevü, s most már holt ágától vette.

Mások szerént am. *Sarló-* vagy *Sallóköz*. És valóban így találjuk irva Farkas András költeményében a XVI. századból.

„Kik a Sarlóközből, a bő Mátyus földéből,
Szalából, Somogyból, a Szerem földéről,
A széles alföldről sok népet elhajtának.“

A magyar nyelv és irodalom kézi könyve. Első kötet. 7-dik lap.

Jerneynél is (Nyelvkincsek) két *ll*-el fordúl elő. A helybeli és szomszéd lakosok kiejtése szerént szintén: *Csallóköz.*

CSALÓKÖZI, (csaló-közi) ösz. mn. tt. *csalóközi-t*, tb. —*ek*. Csalóközbe, vagy — közből való, oda vonatkozó. *Csalóközi szerencse*, azaz, midőn valaki a révhez érvén legottan kompba szállhat, és átkelhet. *Menj által a Duna csallóközi révén.* (Kis tükör). *Csalóközi járás.*

CSALÓLAG, (csal-ó-lag) ih. Csaló módon, hamisan, csábitólag.

CSALOMIA, KIS—, és NAGY—, falvak Hont megyében; helyr. *Csalomiá-n*, —*ra*, —*ról*.

CSALOZ, (csal-oz) áth. m. *csalos-tam, csaloz-tál*, —*ott*. Vadászok nyelvén négylábú vadat étekkel csalogat.

CSALÖSVÉNY, (csal-ösvény) ösz. fn. Gyalogút, vagy csapás, mely az igazi jó utról félre vezet, a menőt tévedésbe hozza.

CSALSÍP, (csal-síp) ösz. fn. Madarak vagy más vadnak hangját utánzó sip, vagy ilyféle eszköz, melyet azok hallván, a madarász, vadász törökéhez, vesszejére, vagy hálójába vagy lőkörébe, lőtávolába repülnek. *Csalsípba fújni. Csalsíppal édesgetni a madarakat.* Így különösen: *szarvassíp, nyúlsíp, bagoly-* vagy *kuviksíp, fürjsíp, császármadársíp, biliczsíp* stb.

CSALSZÉM, (csal-szém) ösz. fn. Vadászok nyelvén csalétek gabona- vagy más fűmagokkal, hogy bizonyos helyre elhintve a szárnyas vadat oda édesgessék.

CSALSZÍN, CSALSZIN, (csal-szín) ösz. fn. A dolognak külseje, mely annak belsejével, valóságával meg nem egyezik, s annálfogva tévedésbe ejt, megcsal.

CSALSZÍNŰ, CSALSZINŰ, (csal-színű) ösz. mn. Minek külseje csalni szokott.

CSALSZÓ, (csal-szó) ösz. fn. Madárszónak utánzása akár sippal vagy más eszközzel, akár puszta szájjal, midőn a madarászok, vadászok csalogatják a szárnyas vadakat, állatokat. V. ö. CSALSÍP.

CSALTOJÁS, (csal-tojás) ösz. fn. Tojás, melyet a tyukok, fáczánok stb. tojóhelyére tesznek, vagy ott hagynak, hogy azután is oda rakják tojásaikat. Köznyelven: *polozsna*, vagy *polozsnak*.

CSALTOLL, (csal-toll) ösz. fn. 1) A sólyomvadászoknál am. csomóba kötött madártollak, melyekkel a kibocsátott sólymokat visszacsalogatják. 2) Ragadozó madarak tollaiból alkotott ijesztő váz, a kisebb madarak elrezzentésére.

CSALÚT, (csal-út) ösz. fn. Út mely az igazi iránytól eltérvén az utast félre, bal irányra vezeti, vagy olyan út, mely csak bizonyos távolságig járott, s végre megszünik, mi miatt az utas visszafordulni kénytelen.

CSALVETÉS (csal-vetés), ösz. fn. Lásd CSELVETÉS.

CSALVETŐ, (csal-vető) ösz. fn. Ember, aki csalt vet, álutakon és módokon valakit megkeríteni, hatalmába ejteni törekszik.

CSALYA, (csaly-a vagy csaj-a), mn. és fn. tt. *csalyát*. Tekeredett, görbe szarvú. *Csalya bogár*, rovarnem. *Csalya ökör, csalya tehén.* Alkalmasint a félrememenésre, kihajlásra vonatkozó *csa csáli* szóval egy eredetű.

CSAM, CSÁM, hangutánzó, a *csamcsog* vagy *csámcsog, csamcsogás* származékokban. Vékonybangon: *csém, csöm, csémcsög, csömcsög.*

CSÁM, elvont törzse *csámolyog, csámpás* szóknak, és ezek származékainak. Gyöke azon *csa* vagy *csá*, mely félretérésre, kihajlásra, görbedésre vonatkozik. Átv. értelemben ide tartozik *csámporodik* is.

CSAMANGÓ, (csam-ang-ó vagy csám-ong-ó), fn. tt. *csamangó-t*, tb. —*k*. Sintér, hóhérlegény, gyepmester, kutyaverő. Kecskeméti szó. Talán a csámolyog igével rokon, mennyiben a csamangónak dolga a kóborló ebek után leselkedve járni, csámolyogni: *csámongó, csámolygó.*

CSAMCSOG, (csam-cs-og) lásd: CSÉMCSÉG.

CSÁMCSOG, (csám-cs-og) lásd: CSÉMCSÉG.

CSAMMOG, v. CSÁMMOG, (csamm-og csámm-og), lásd: CSÉMCSÉG.

CSÁMOLYOG, (csám-oly-og) önh m. *csámolyogtam, —tál, csámolygott*. htn. —*ni*, v. *csámolyg-ani*. Felső Csalóközben am. idcoda csapongva, görbe utakon, mintegy csára, csáléra jár, csatangol. Mondják különösen a legelőn járó baromról.

CSÁMPA, (1), (csám-p-a) elvont, vagy kiavult törzs, melyből *csámpás, csámpásodik* eredtek. Jelenti a lábak hibás kifelé görbedését, különösen a sántikálva járóknál. Gyöke a kifelé görbedést jelentő *csá.*

CSÁMPA (2), puszta Tolna megyében; helyr. *Csámpá-n, —ra, —ról.*

CSÁMPÁS, (csám-p-a-as) mn. tt. *csámpás-t,* vagy *—at,* tb. *—ak.* Kinek lábai kifelé fordultak; kajszán lépő, illetőleg ideoda sántikáló. *Csámpás lábu nyomorék, koldus.* Erdélyben élhetetlen, nyányi ember. A törökben *dsambas* táncost jelent.

CSÁMPÁSAN, (csám-p-a-as-an) ih. Kifelé görbített lábakkal, sántikálva. *Csámpásan járni.*

CSÁMPÁSLÁBU, (csámpás-lábu) ösz. mn. lásd: CSÁMPÁS.

CSÁMPÁSODIK, (csám-pa-as-od-ik) k. m. *csámpásod-tam, —tál, —ott.* Görbe, kajszos, kiforduló lábakat kap. *Lova a nagy teherhuzásban megcsámpásodott.*

CSAMPOLYA, (csam-p-oly-a) fn. tt. *csampolyát.* Székelyeknél am. duda, másképen: *Csimpolya.* Eredetre *sip* szóval rokon, mintegy: *sipolya sipolyó.*

CSÁMPORODIK, (csám-p-or-od-ik) k. múlt: *csámporod-tam, —tál, —ott.* A ser, pálinka, vagy kenyértészta *megsavanyodik.* Székely szó. A görbeséget jelentő *csámpa* szóval rokonítható, mennyiben ami csámporodik, átv. értelemben eredeti ízétől eltér.

CSÁMPORODOTT, (csám-p-or-od-ott) mn. tt. *csámporodott-at.* Megsavanyodott, megkeseredett, peshedt. *Csámporodott ser, csámporodott kenyértészta.*

CSÁMPORÚ (csám-p-or-ú), mn. tt. *csámporú-t,* vagy *at,* tb. *—k.* vagy *—ak.* Kesernyés, savanyús, (kenyér, ser).

CSAN vagy CSÁN, elvont gyök, 1) *csanak, csaniga, csandarog,* (vagy csandalog), és *csánk* szókban s jelent, mint a *csa* szónak többi származékai, félrehajlást vagy görbülést; 2) hangutánzó *csang* szóban.

CSÁN, falu Közép-Szolnok megyében; MEZŐ—, PUSZTA— falvak Erdélyben, Torda megyében, helyr. *—ba, —ban, —ból.*

CSANÁD, a tiszai (tiszabalparti) megyék egyike, nevét Béla király jegyzője szerént István első király idejében Sunád fő embertől, Doboka fiától kapta. Falu neve is Pest megyében. NÉMET— és RÁCZ—, faluk Torontál megyében; ÚJ— falu Csanád megyében. Helyragozva mint megye: *Csanád-ba, —ban, —ból,* mint helységek: *—ra, —on, —ról.*

CSANAK, (1), (csan-ak) fn. tt. *csanak-ot.* Somogyban am. füzfa kérgéből készült tölcsérforma edény, hosszú csiptető rúdra alkalmazva, melylyel kutakból vizet merítenek. Hevesben, a vadászok vizmerítő fa kanala. Szatmár vidékén: cserép edény. A régieknél annyit is tett, mint: csónak, csolnak.

CSANAK (2), faluk Győr, Sopron, és puszta Komárom megyében; helyr. *—on, —ra, —ról.*

CSANÁL, lásd: CSALÁN.

CSANÁLOS, faluk Bihar, Szathmár és Zemplén megyékben; helyr. *—on, —ra, —ról.*

CSANCSOG, (csam-cs og) lásd: CSÉMCSÉG.

CSÁNCSOG, (csám-cs-og) lásd: CSÉMCSÉG.

CSANDARGÁS, (csan-dar-og-ás vagy csan-dal-og-ás), fn. tt. *csandargás-t* tb. *—ok.* A turbékoló galamb ide-oda forgása.

CSANDAROG, (csan-dar-og, vagy csan-dal-og) önh. m. *csandargott,* htn. *—ni,* vagy *csandargani.* A turbékoló galamb ide-oda forog farkával. Székely szó.

CSANG, (csan-og, a törökben *csan* am. harang), önh. mult: *—tam, —tál, —ott.* 1) Rosz hangon szól, rosz hangot ad. 2) (csa-ong), elvont gyöke *csangó* vagy *csángó* szónak, s am. csapong, bolyong.

CSANGÁS, (csan-og-ás) fn. tárgyeset: *—t,* többes: *—ok.* Roszúl hangzás.

CSANGÓ, (1), (csan-og-ó) mn. tárgyeset: *—t.* Roszúlhangzó. *Csangó kolomp.*

CSANGÓ, (2), CSÁNGÓ (csa-ong-ó, talán am. csapongó, járókelő, ellentétben a székely am. székelő, azaz állandó helyen lakó szóval; így *palócz* valószinüleg am. *balócz* vagy *ballócz* = ballagó vagy *bolócz,* bolyongó, ellentétben a *kún* = *hún*-nak talán a *hon* szótól, mintegy honos honnal vagy állandó lakással biró, úgyhogy *konmak* a törökben is am. *lak-ni, honol-ni,* s *khane* am. lak, ház. Ezek szerént szónyomozólag csangó a palóczczal s kun a székelylyel azonos, vagy legalább hasonló jelentésüeknek látszanak, Vullers perss szótárában olvassuk: *bolócz* vagy *bolóds.* 1) nomen gentis barbarae, deserta inhabitantis, stolidae et fortis et *latrociniis deditae.* 2) nomen regionis, qua terra Boluziorum designari videtur stb.) fn. és mn. tt. *csangó-t. Csangó magyarok* jelennen a Moldvaországban lakó vagy oda költözött magyarok neve. Ezek általában a vastag *s* és *cs* betüket is vékony *sz* és *cz* hangon ejtik. *Gazdag csángó volt az apám, kokojába járt az anyám; ugyan mért lennék én szegény, szósz-zászlói* (sós-zászlói) *csángó legény. Ez volt ám a csángó szine, a mig együtt vert a szive, de most nem ver együtt szive, azért szok* (= sok) *a csángó szine.* Csangó dalok.

CSÁNGÓ, székely tájszó. Lásd: CSAVISZKA.

CSÁNIG, falu Vas megyében; helyr. *—on, —ra, —ról.*

CSANIGA, (csan-ig-a, vagy csán-og-ó) fő- és mn. tt. *csanigát.* 1) Csánk, lásd ezt. 2) Botorkálva járó, csámolygó.

CSANK, falu Hont megyében; hely. *—on, —ra, —ról.*

CSÁNK,, (csán-k, vagy csám-k) fn. tt. *csánk-ot.* A négylábu állatok, különösen lovak és szarvasmarhák hátulsó, s kifelé görbedő lábszára. *A görbe ló összeveri csánkjait.* Gúnyos nyelven mondják emberi lábszárakról is. *Szedte csánkjait, s ellódult. Csánkot vetni,* azaz lábát vetni valakinek, hogy elessék. Mint görbedést jelentő használtatik *csák* értelemben is. *Lityeg fityeg, mint vén csánk a süvegen.* Km.

Rokonai a német *Schenkel*, és *Schinken*, dán és svéd *skank*, *skinka*, angol *shank*, holland *schonk*, *schenk*, stb.

CSANTAVÉR, falu Bács-Bodrogh megyében; helyr. *—en*, *—re*, *—ről*.

CSÁNTÉR, CSÁNTÉRFA, lásd: GÁNTÁR, GÁNTÁRFA.

CSÁNKPÓK, (csánk-pók) ösz. fn. A lovak csánkjain támadni szokott inpókféle kóros csomósodás. V. ö. INPÓK.

CSÁNY, több helység, névszerént, Abaúj, Baranya, Csongrád, Heves, Közép-Szolnok, Szala megyékben; helyr. *—on*, *—ra*, *—ról*.

CSAP, (1), (hangutánzó) áth. m. *csap-tam*, *—tál*, *—ott*. 1) Valamit úgy üt, hogy bizonyos *csappanó* vagy *csattanó* hangot adjon. *Pofon, arczul, nyakon csapni valakit. Legyeket csapni. Bottal, vesszővel csapni, megcsapni valakit. Evezőlapáttal csapni a vizet. A birkozó társat földhöz csapni. Csigát* (játékszer) *csapni.* Igekötőkkel: *becsapni az ajtót; kicsapni valakit a városból*, kiüzni; *kezeit összecsapni*; *a hütelen szolgát elcsapni; katonának fölcsapni; valamihez hozzácsapni; a lobdát visszacsapni; az egyenes útról félrecsapni*, eltérni. Tárgyesetes viszonynév nélkül: futtában bemenni valahová, nekimenni valaminek. *Zsákmányra csapott a sas. A mennykő lecsapott, becsapott a fába. A marhák becsaptak a tilosba. Az ellenség becsapott az országba. Hozzácsapott, mint Bernát a mennyköhöz.* Km. *A kancsal mészáros nem oda csap, ahova néz.* Km. 3) Átv. ért. izegmozog, forgolódik valami körül, hizelegve sürög. *Majd ide, majd oda csap. Szép nöknek csapja a levet.* Szintén átv. értelmüek: *Szelet csapni. Nagy lármát csapni. A szuros étel elcsapta a hasát*, azaz, hasmenést kapott.

Rokonai a magyar *csép*, szanszkrit *csap* (tör, vág), hellen *κόπτω*, német *kappen*, *tappen*, *kampf*, franczia *couper*, orosz *kopaiu* stb. A törökben *csarpmak* Hindoglu szerént am. frapper avec bruit et violence.

CSAP, (2) fn. tt. *csap-ot*. A hóban, vagy puha földön járó állatnak nyoma. *Nyúl csapa, farkas csapa.* Szokottabban: *csapás*. Azonos *csap* igével. Rokona: *tap*, melyből *tapod, tapos* származtak.

CSAP, (3) fn. tt. *csap-ot*. 1) Valamely testből kiálló, kinövő hosszukás, hengerded csőalakú rész. Innen: *jégcsap*, hengeresen, rojtosan lefüggő jégdarab; *nyelvcsap, nyakcsap; fenyőcsap*, a fenyő derekából kinövő ágacska, vesszőcske. 2) Nem tövön, hanem kissé fentebb metszett vessző a szőlőtőkén. *Csapra metszeni a szőlővesszőt.* 3) A kerékben a talpfákat összefoglaló szeg. 4) Némely edények, különösen hordók, csobolyók likas dugasza, melyen az edényben foglalt folyadékot ki lehet ereszteni. *Csapra ütni a hordót. Csapról mérni a bort. Csapon áll a hordó. Csapon adja, csapon veszi a bort. Csapon veszi a lisztet*, eladja borért a lisztet. Csúzi. *Csapot fúr. Iszik, mint a csap.* Km.

„Eszik néha egész nap,
Iszik reá, mint a csap." Népd.

Olgan, mint a csap, azaz részeg.

Rokon vele a vékonyhangu *csév, cséve, csép*, továbbá a török *tapa*, latin *stipes, stipula*, hellen *στύπος* angol, dán *tap*, svéd *tapp*, finn *tappi*, franczia *tapon*, olasz *zaffo*, *zippolo*, lengyel *czop*, német *Zapfen*, *Zopf*, stb.

CSAP, (4), falu Ungh megyében; helyr. *—on*, *—ra*, *—ról*.

CSÁP, fn. tt. *csáp-ot*. A férgek és rovarok érző kis szarvacskái, csúpjai. Rokon a *csév*, *csúp* főnevekkel, s tulajdonkép nem egyéb, mint a csőalakú *csap* szónak megnyujtása.

CSAPA, (csap-a) fn. tt. *csapát*. A nyomot jelentő *csap* főnévnek *a*-val toldott mása, s annyi mint folytonos, szakadatlan nyom. *Marhák, négylábú vadak csapája.*

CSAPÁGY, (csap-ágy) ösz. fn. A hordócsapnak azon tokja, melyben a csap szive forog.

CSAPAHÓ, (csapa-hó) ösz. fn. Hó, melyen az általment állatnak, vadnak nyomai látszanak. V. ö. CSAPA.

CSAPAL, vagy CSAPALY, (csap-al, vagy -aly) ösz. fn. A hordócsap alá tett edény, sajtár, kármentő; különösen kis kád, vagy sajtár, melybe a sajtólt must foly.

CSAPAN, CSAPANT, lásd CSAPPAN, CSAPPANT.

CSAPANTYÚ, (csap-an-tyú) fn. tt. *csapantyú-t*, tb. *—k*. Gyulékony alkatrészekből álló tokocska, melyet az újabb szerkezetü puskák sütőlikára teasznek, s melyre a kalapos sárkány lecsapódván elsül a fegyver. Máskép: *csappantyú*. Képzője *tyú* eredetileg: *tó*, csapan-*tó* vagy *—t-ó* mint: *pattantyú* = pattantó, *cságatyú* = cságató. V. ö. —TYÚ, —TYŰ, képző.

CSAPANTYÚS, (csap-an-tyú-os) mn. tt. *csapantyús-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. Csapantyúval ellátott, fölszerelt. *Csapantyús puska, pisztoly.* V. ö. CSAPANTYÚ.

CSAPANTYÚZ, (csap-an-tyú-oz) áth. m. *csapantyúz-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *—z*. Csapantyúval fölszerel. *A kilött s újra megtöltött puskát csapantyúzni.*

CSAPÁROK, (csap-árok) ösz. fn. Árok, mely által lecsapolják, tovább vezetik a vizet. *A mocsáros réteken, legelőkön csapárkokat húzni. Mély, széles csapárok.*

CSAPÁS, (csap-ás) fn. tt. *csapás-t*, tb. *—ok*. 1) Ütés, melyet bizonyos csattanó hang követ. *Arczulcsapás, pofoncsapás. Ha a pofoncsapást elszenveded, máskor dorongot hoz reád.* (Km). *Egy csapással kettőt üt.* (Km). *Egy csapásra két legyet.* Km. 2) Nagy károsodás, veszély, leginkább a sors, vagy elemek által. *Tüz, vizáradás, marhadög, s egyéb csapások érték már a hazát. A szerencse ritkán elégszik meg egy csapással.* (Km). *Nagy csapás érte szegényt. Véletlen*

csapás. Szörnyü csapás. Országos csapás. 3) Marhajárás, vagy ujonnan törött mellékút, milyenek a magyarországi térségeken számtalanok. *Egy csapáson járni.* 4) A szántótelkeknek felosztása, mely szerént a határ bizonyos részeibe hol őszit, hol tavaszit vetnek, hol pedig egyik vagy másikat ugarnak hagyják. Máskép : *nyomás* (Calcatura).

CSAPÁSZ (csap-a-asz), önh. és áth. m. *—tam, —tál, —ott.* Vadászok nyelvén csapákat, nyomokat keres.

CSAPAT, (csap-at) fn. tt. *csapat-ot.* 1) Valamely nagy seregnek, nyájnak egyes kiváló része, osztálya. *Csapatokra választani vagy csapatokban hajtani, legeltetni a gulyát, csordát. Kis csapat, nagy csapat. Csapatonként járni az utczán.* 2) Különösen a katonaságnál jelent egyes osztályt, badnagyságot, kapitányságot, kompániát, századot. *Csapatonként elvonulni, lépni, lőni.* 3) Jelent akármily önálló sereget, emberekből, állatokból. *Lúdcsapat, juhcsapat. Csapattal mennek tilosba az őrök.* 4) Rakás szállitott árukból, egy vagy több szállitás, részlet. *Hány csapat áru érkezett Bécsből?*

CSAPATÁLY, (csap-at-ály) fn. tt. *csapatály-t,* tb. *—ok.* Újabb természetrajzi nyelven am. seregély. Lásd : ezt.

CSAPATINT, (csap-at-int) ih. Midőn a mérőben a gabonát csapófával elütik, csapatint van; midőn pedig el nem ütik, tetézve, kupozva van a mérő. *Csapatint mérni a búzát.*

CSAPATOL, (csap-at-ol) áth. m. *csapatol-t.* Csapatokra oszt, szakgat. V. ö. CSAPAT. *Csapatolni a hadsereget.*

CSAPATOLÁS, (csap-at-ol-ás) fn. tt. *csapatolás-t,* tb. *—ok.* Csapatokra osztás, szakasztás. V. ö. CSAPAT.

CSAPATONKÉNT, (csap-at-on-ként) ih. Seregekre oszolva, egymás után következő csapatokban, vagy csapatok szerént. *Csapatonként elvonuló hadsereg.*

CSAPATOS, (csap-at-os) mn. tt. *csapatos-t,* vagy *—at,* tb. *—ak.* Csapatban levő, csapatokra felosztott. V. ö. CSAPAT. *Csapatos rendben lépnek a katonák.*

CSAPATOSAN, (csap-at-os-an) ih. Seregesen, seregenként, csapatokra felosztva, elszakgatva. *Csapatosan tódul az ellenség a városba. Csapatosan járnak a farkasok, midőn felette kemény a tél.*

CSAPATŐR, (csapat-ör) ösz. fn. Olyan őr, ki egész csapattal együtt, és egyszerre őrködik, milyenek a nagy városokban czirkáló éjjeli katonaőrök.

CSAPATTŰZ, (csapat-tüz) ösz. fn. A katonaságnál, olyan tüzelés, azaz lövöldözés, midőn az egész sereg nem egyszerre, hanem csapatonként, s tüstént egymás után sütögeti el fegyvereit.

CSAPATVEZÉR, (csapat-vezér) ösz. fn. Tiszt, ki egy hadcsapatot vezényel.

CSAPÁZ, (csap-a-oz) áth. múlt : *—tam, —tál, —ott.* A vizsláról, s általán vadászebekről mondatik, midőn nyom és szag után indulva a vadat keresik, szaglásszák. Szélesb ért. nyomoz. *A kártévő barmokat, a tolvajokat csapázni.*

CSAPÁZÁS, (csap-a-az-ás) fn. tt. *csapázás-t,* tb. *—ok.* A vad nyomának mentében fürkészés, szaglászás; nyomozás.

CSAPÁZAT, (csap-a-oz-at) fn. tt. *csapázat-ot.* Azon út, melyen a csapázó, azaz szaglászó, vizsláló eb járt.

CSAPDA, (1), (csap-od-a) mn. tt. *csapdát.* Lásd: CSAPDI, CSAPODÁR.

CSAPDA (2), fn. tt. *csapdát.* Csapó eszköz. Lásd : CSAPTA.

CSAPDI, (csap-di) mn. tt. *csapdi-t,* tb. *—ak.* 1) Kicsapó, kicsapongó; kihágó. *Csapdi legény; csapdi leány.* 2) Magát mindenhez csapó, kenő fenő, állhatatlan ember, csapodár, aki soknak csapja a levet.

CSAPDOS, (csap-dos, vagy csap-od-os) áth. m. *—tam, —tál, —ott.* Gyakorta, ismételve csap valakit vagy valamit. *A hullámok csapdosák a partokat. A szél az ajtót csapdossa.* Képzésre olyan, mint: *kapdos, lop-dos, tép-dés, lép-dés, tör-dös, lök-dös,* stb.

CSAPDOSÁS, (csap-dos-ás) fn. tt. *csapdosás-t,* tb. *—ok.* Gyakori, ismételt csapása valaminek. *Ajtó-, ablak-csapdosás. Hullámok csapdosása.*

CSAPDOZ, CSAPDOZÁS, lásd : CSAPDOS, CSAPDOSÁS.

CSAPFA, (csap-fa) ösz. fn. Csapnak, hordócsapnak való fa, melyből ily csapot esztergározni szoktak.

CSAPFAJD, (csap-fajd) ösz. fn. Erdei nagy fajd, erdei kakasfaj, mely tavaszkor szárnyait csapkodva kiáltoz.

CSAPFORDÍTÓ, (csap-fordító) ösz. fn. Lásd: CSAPSZÍV.

CSAPFURÁS, (csap-furás) ösz. fn. 1) Esztergáros munka, mely által a csapnak való fát kifurják. 2) Lyuk a csapon.

CSAPFURÓ, (csap-furó) ösz. fn. 1) Esztergárosok furója, melylyel a hengerded fát kifurják, hogy csap legyen belőle.

CSAPFŰ, (csap-fü) ösz. fn. Növényfaj a párák neméből, melynek szára arasznyi, fünemü, ágatlan. Máskép : *nyakcsapfü, bájfü.* (Ruscus hypoglossum).

CSAPHÁZ (csap-ház), ösz. fn. Köszönéses kocsma, hol bort mérnek, csapszék.

CSAPHÁZI, (csap-házi) ösz. mn. tt. *csapházi-t,* tb. *—ak.* Csapházból vagy csapházba való. *Csapházi ütcse. Csapházi beszéd, viselet.*

CSAPI, falu Szala megyében; hely. *—ba, —ban, —ból.*

CSAPINÓ, (csap-in-ó) fn. tt. *csapinó-t.* Rézsutos, lehajlott része vagy lapja valaminek. *Az út csapinója.*

CSAPINÓS, (csap-in-ó-os) mn. tt. *csapinós-t,* vagy *—at,* tb. *—ak.* Rézsutosan álló, félre csapott, lehajló. *Csapinós út, csapinós vonal.*

CSAPINÓSAN, (csap-in-ó-os-an) ih. Félre csapva, rézsutosan, menedékesen. *Csapinósan álló süveg, kalap.*

CSAPINÓSSÁG, (csap-in-ó-os-ság) fn. tt. *csapinósság-ot*. Rézsutos állás, félrehajlottság.

CSAPINT (csap-int, vagy csap-in-t), áth. m. *csapint-ott*, htn. —*ni*, vagy —*ani*. Gyöngédeden illet, legyint.

CSAPINTÁS, (csap-int-ás) fn. tt. *csapintás-t*, tb. —*ok*. Gyöngéd, könnyü csapás, legyintés.

CSAPITKA, (csap-it-ka) fn. tt. *csapitkát*. Heves megyében am. válu- vagy teknővájó görbe vas eszköz.

CSÁPÍZ, (csáp-íz) ösz. fn. A bogarak csápjának egy-egy íze.

CSAPJOG, (csap-jog) ösz. fn. Jog, melynél fogva bort mérni, kis mértékben csapról árulni szabad.

CSAPKA, lásd : SAPKA, vagy SIPKA.

Eléfordúl különösen Gyöngyösinél, midőn a Phoenixben a török zenészek és daliák öltözetét leirja.

CSAPKARIKA, (csap-karika) ösz. fn. Karika a csapnak fordító tengelyén, vagyis szivén.

CSAPKOD, (csap-kod) gyak. önh. és áth. m. csapkod-*tam*, —*tál*, —*ott*. Gyakran, ismételve, többször csap, üt, vág. *Botjával ideoda csapkod. Ostorával csapkodja a lovat.* Egy értelmenyü vele : *csapdos*. Képzésre olyan mint : *kapkod, köpköd, kapdos, köpdös*.

CSAPKODÁS, (csap-kod-ás) fn. tt. *csapkodás-t*, tb. —*ok*. Ismételt csapás.

CSAPKULCS, (csap-kulcs) ösz. fn. A hordócsap nyelve, pipája, füle, szive, mely forgatás által a csapüreget bezárja, vagy kinyitja.

CSAPLÁR, (csap-ol-ár) fn. tt. *csaplár-t*, tb. —*ok*. 1) Bort kis mértékekkel, pl. kupával, itczével, messzelylyel mérő kocsmáros. 2) Átv. ért. *szócsaplár*, am. hírhordó, fecsegő. A népies nyelvszokás *os*-val toldva is használja : *csapláros*, mint ezt több idegen származásu szókkal teszi, pl. *kocsmáros* (krcsmár), *mészáros* (meszár), *granatéros* (grenadier), stb. Törzse : *csapol*, melyből *ár* képzővel lett : *csapolár csaplár*, mint : *buv-ár, foly-ár, rov-ár* stb.

CSAPLÁRKODÁS, (csap-lár-kod-ás) fn. tt. *csaplárkodás-t*, tb. —*ok*. Borméréssel foglalkodás, abból éldegélés.

CSAPLÁRKODIK, (csap-lár-kod-ik) k. m. *csaplárkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Bort mér, bormérésből éldegel, borméréssel foglalkodik.

CSAPLÁROS, lásd : CSAPLÁR.

CSAPLÁROSNÉ, (csap-lár-os-né) fn. tt. *csaplárosné-t*, tb. —*k*. 1) Csapláros felesége. 2) Bormérő asszony. *Csaplárosné, egy itcze bort, galambom, Egy pár csókot adjon mellé, ha mondom.* (Népd).

CSAPLÁROSKODIK, lásd : CSAPLÁRKODIK.

CSAPLÁROSNŐ, (csapláros-nő) ösz. fn. Bormérő asszony.

CSAPLÁRSÁG, (csap-lár-ság) fn. tt. *csaplárság-ot*. Bormérés, kocsmárosság. *Csaplárságból élni.*

CSAPLYUK, (csap-lyuk) ösz. fn. Lyuk a csapon. V. ö. CSAP.

CSAPNYELV, (csap-nyelv) ösz. fn. L. CSAPSZÍV.

CSAPÓ, (1), (csap-ó) fő- és mn. tt. *csapó-t*. 1) Mesterember, ki durva posztót, szürt kallóban készit. *Gyöngyösi, pápai, privigyei, tatai csapók.* 2) Sugár az ostor végén. 3) Bőrből készült nyeles eszköz, melylyel a legyeket verik, *légycsapó*. 4) Lásd : CSAPÓFA. 5) Mint melléknév, aki vagy ami csap, vagy szenvedőleg, (inkább csak összetételekben), ami csapatik vagy csapódik

CSAPÓ, (2), falu Erdélyben, Küküllő megyében ; és puszta Szala megyében ; helyr. —*n*, —*ra*, —*ról*.

CSAPÓAJTÓ, (csapó-ajtó) ösz. fn. Ajtó, mely fekvő helyzetben van, s melyet, midőn kinyitni akarjuk, fel kell húzni, s ha bezárni akarjuk, lekell ereszteni. Ilyenek vannak pl. a szinpadokon, házak földszinti folyosóin, kapuk alatt.

CSAPÓBOGÁR, (csapó-bogár) ösz. fn. Leginkább nyár derekán mutatkozó, setétvörös bogárfaj, a cserebogárnál nagyobb. (Scarabaeus fullo).

CSAPÓCSIGA, (csapó-csiga) ösz. fn. Hegyes csiga alakú játékszer, melyet a gyermekek ostorral csapkodva pörgetnek. V. ö. CSIGA.

CSAPÓCZÉRNA, (csapó-czérna) ösz. fn. Lásd : CSAPÓZSINÓR.

CSAPOD, falu Sopron megyében ; helyr. —*on*, —*ra*, —*ról*.

CSAPODÁR, (csap-od-ár) mn. és fn. tt. *csapodár-t*, tb. —*ok*. 1) Mindenfelé, mindenkinek hizelkedő. *Csapodár kis gyermek, leányka.* 2) Aki társait vagy szerelme tárgyát szüntelen változtatja, ki mindenfelé csapja a levet. *Csapodár ifju, csapodár ember. Elmehetsz drága madár, Nem kell nekem csapodár.* (Népd). 3) Szeles, állhatatlan, változékony.

Azon nevek osztályába tartozik, melyek *ár ér* képzővel igékből alakulnak.

CSAPODÁRKODÁS, (csap-od-ár-kod-ás) fn. tt. *csapodárkodás-t*, tb. — *ok*. Hizelgés, mindenfelé udvarolgatás, a barátság vagy szerelem tárgyának szüntelen változtatása.

CSAPODÁRKODIK, (csap-od-ár-kod-ik) k. m. *csapodárkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Hizeleg mindenfelé ; soknak csapja a levet, és udvarol ; tányérnyalóskodik ; barátait és szerelme tárgyait szüntelen változtatja.

CSAPODÁRSÁG, (csap-od-ár-ság) fn. tt. *csapodárság-ot*. Hízelgő társalgás, és udvarló modor ; a szerelmi nyilatkozatoknak, érzelmeknek többfelé árulgatása.

CSAPODÁRUL, (csap-od-ár-ul) ih. Csapodárok módja szerint, szerelme tárgyait változtatva ; többfelé hizelegve, szerelmi vallomásokat téve.

CSAPÓDÁS, (csap-ód-ás) fn. tt. *csapódás-t*, tb. —*ok*. Azon állapot, midőn valami csapódik. *Ajtó csapódása, becsapódása.*

CSAPODI, csap-od-ik mn. Lásd : CSAPDI.

CSAPÓDIK, (csap ód-ik) belsz. m. *csapód-tam*, —*tál*, —*ott*. Csattanva csukódik. *Becsapódik az ajtó, ablak.* 2) Hangosan ütődik valamihez. *A széltől hajtott kullámok a parthoz csapódnak.*

CSAPÓFA, (csapó-fa) ösz. fn. 1) Csaptató fa, melylyel holmi nyalábba, csomóba kötözött jószágokat öszveszorítanak, megerősítenek. 2) Gabonamérésnél am. simaegyenesre gyalult élü deszka, melylyel a mérőbe hányt gabonát egyenesre csapják.

CSAPÓFONT, (csapó-font) ösz. fn. Mérleg két különböző hosszuságú nyéllel vagy szárral, melyen különféle nehézségü testeket azonegy sulymértékkel lehet, ennek a sulyponttól közelebb vagy messzebb eltérőleg alkalmazásával, reá akasztásával megmérni, s ez által különbözik a közönséges mérlegtől melynek két serpenyője van, és ezek súlyegyene mutatja csak ki a mérendő test súlymennyiségét.

CSAPÓFÖLD, (csapó-föld) ösz. fn. Agyag- és mészrészekből álló, törékeny és kövér földnem, fehérszürke vagy csak fehér, néha sárgás szinnel, melyet a sovány homokos földnek javitására hasznosan lehet fordítani.

CSAPÓHÁZ, (csapó-ház) ösz. fn. Épület, gyár, melyben a szürkészitő csapómesteremberek dolgoznak, kallanak.

CRAPÓHÍD, (csapó-híd) ösz. fn. Híd, melynek egy része mozdítható, s tetszés szerént felhúzható, vagy leereszthető, s melyet fel szoktak huzni, midőn valakit az átmenésben gátolni akarnak.

CSAPÓKALITKA, (csapó-kalitka) ösz. fn. Madárfogó kalitka, melynek ajtaját kis peczekkel feltámasztják, s mig a gyönge és ingadékony támaszték alá tett csalétket a torkos madár húzogatja, az ajtó rácsapódik. *Csinegéket csapókalitkában fogni.*

CSAPÓKÖZ, puszta Heves megyében; helyr. *—ön, —re, —ről.* (?)

CSAPOL, (csap-ol) áth. m. *csapol-t.* Folyó anyagot csapon leereszt. *Hordót csapolni, bort csapolni. Lecsapolni a viseket árkok által. Megcsapolni a viskóros embert.*

CSAPÓLAG, (csap-ó-lag) ih. Rézsutosan, félre állva, vagy állítva, csapinósan, menetelesen. *Csapólag kövezni az utczákat. Csapólag fekteini az üresedő hordót.*

CSAPÓLAPÁT, (csapó-lapát) ösz. fn. 1) Lapát, melylyel az árokból fölhányt földet tömörré csapkodják, lapítják. 2) Lásd: SÓCSAPÓ.

CSAPOLÁS, (csap-ol-ás) fn. tt. *csapolás-t,* tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamit csapolnak. *Hordócsapolás, mocsárok lecsapolása.*

CSAPÓLEGÉNY, (csapó-legény) ösz. fn. Mesterlegény, ki a csapómesterséget üzi. V. ö. CSAPÓ.

CSAPOLYA, (csap-oly-a) fn. tt. *csapolyát.* Árok, melybe a vizeket lecsapolják.

CSAPÓMESTER, (csapó-mester) ösz. fn. Mesterember, ki durva szür- vagy gubaposztót sajátságos módon kallóban készit; mesteri oklevéllel ellátott czéhbeli csapó.

CSAPÓMOTÓLA, (csapó-motóla) ösz. fn. Csapómesteremberek gombolyitója, két egymásba vágó kerékkel, melyek sajátságos berregéssel *forognak*, s miután a határozott számu fonalat felgombolyitották, egy rugótoll gyanánt szolgáló vékony deszka csattanására megállanak.

CSAPONG, (csap-ong) önh. m. *csapong-tam,* vagy *—ottam, —tál,* vagy *—ottál, —ott.* htn. *—ni.* vagy *—ani.* 1) Ide-oda jár kel, rendetlenül majd erre, majd arra csap. *Csapong a szabadban futkározó csikó.* 2) Majd ehhez, majd ahhoz szegődik, ragaszkodik. 3) Erkölcsi ért. kirúg, kihág, az erény és becsület korlátait tullépi.

CSAPONGÁS, (csap-ong-ás) fn. tt. *csapongás-t,* tb. *—ok.* Rendetlenül ide s tova járás kelés, csavargás. 2) Majd ehhez majd ahhoz szegődés. 3) Erkölcsi ért. kihágás, kirugás, az erény és becsület korlátain túl kalandozás, kicsapongás.

CSAPONGÓ, (csap-ong-ó) mn. tt. *csapongó-t.* Ide s tova, rendetlenül járó, csavargó; majd ehhez majd ahhoz szegődő, ragaszkodó; kirugó, kihágó, kicsapó. *Csapongó életü ifju.*

CSAPONGŐR, (csapongó-őr) ösz. fn. Rendre, csendre, vagy ellenségre ügyelő őr, ki ideoda, fölalá jár, különböztetésül az egy állomáson maradó őrtől.

CSAPONIK, (csap-on-ik) k. m. *csapon-t.* Heves megyei tájszó, am. a közönségesebb divatú *csappan, csappanik,* azaz, sóványodik, vékonyai behorpadnak, beesnek. *Csaponik a rosszul tartott marha.*

CSAPONÓLAG, (csap-on-ó-lag) ih. Lásd: CSAPINÓSAN.

CSAPONVÉTEL, (csapon-vétel) ösz. fn. Valamely folyó anyagnak, pl. bornak, sernek, pálinkának, csapon kieresztése, kifolyatása.

CSÁPOR, falu Nyitra megyében; helyr. *—on, —ra, —ról.*

CSAPÓRÚD, (csapó-rúd) ösz. fn. Csaptató rúd, különösen szénával, szalmával rakott szekér tetején, hogy annak két végét a szekér aljához kötve, a szénát, szalmát tovavitel végett jobban megerősítsék.

CSAPOS, (1), (csap-os) mn. tt. *csapos-t,* vagy *—at,* tb. *—ak.* 1) Amin csap van. *Csapos hordó. Csapos fele a hordónak,* azaz a hordó azon oldala, melybe csap van ütve. 2) Székelyeknél: fiatal fenyővesszőkből, fenyőágakból font. *Csapos kert, csapos sövény.* V. ö. CSAP.

CSAPOS, (2), (csap-os) fn. tt. *csapos-t,* tb. *—ok.* 1) Csaplár, ki más borát méri. 2) Vadászok nyelvén a himszarvas második évében (Spieszer).

CSAPOSAN, (csap-os-an) ih. Csapos állapotban.

CSAPÓ-SZENT-GYÖRGY, puszta Erdélyben Torda megyében; helyr. *—ön, —re, —ről.*

CSAPÓSINÓR, CSAPÓZSINÓR (csapó-sinór, vagy zsinór), ösz. fn. Sinór, vagy zsinór, melylyel egyenes vonalt jelölnek ki, pl. az ácsok, midőn a faragandó faszálakon ennek segedelmével vörös krétás vagy fekete vonalt húznak. Csapózsinórral vonalaznak a kertészek is. *Néha a csapósinór is kiebb üt.* Km. *Eljár a csapósinór mellett.* Km.

CSAPÓTOLL, (csapó-toll) ösz. fn. A madár szárnyainak hosszabbik tolla.

CSAPOTT, (csap-ott) mn. tt. —*at*. 1) Csapófával ütött, mért. *Csapott mérő*. V. ö. CSAPÓFA. 2) Kergetett, hajtott, vert. *Elcsapott*, *kicsapott*, *megcsapott*. 3) Lapított, laposra szabott. *Csapott kalap*, tréfásan *pofon csapott kalap*, éghasító. 4) Kurta. *Csapott mente*, *csapott ruha*, *csapott öltözet*.

CSAPOTTAN, (csap-ott-an) ih. Csapott módon vagy állapotban.

CSAPOZ, (csap-oz) áth. m. *csapoz-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Lásd : CSAPOL. 2) Csappal ellát, csapot üt bele. *Csapozni a hordót*.

CSAPÓZSINÓR, lásd : CSAPÓSINÓR.

CSAPPAN, (csap-u-an vagy csap-v-an) önh. tt. *csappan-t*. 1) Csapódik, csattanva valamibe ütődik. *Csappan az ajtó*, *ablak*. 2) Mondatik a barmokról, midőn sóványkodnak, vagy a hosszasabb koplalás miatt hasok apad. *Megcsappanni*. *Megcsappantak a sovány legelőn az ökrök*. Ez értelemben a népnyelv sokszor *ik*-vel toldja : *csappanik*.

CSAPPANÁS, (csap-v-an-ás) fn. tt. *csappanás-t*, tb. —*ok*. 1) Csapódás, ütődés. 2) Sóványodás.

CSAPPANIK lásd : CSAPPAN 2).

CSAPPANÓAJTÓ, (csappanó-ajtó) ösz. fn. Ajtó, mely vagy ferde állásánál fogva, vagy a reá kötött nyomtaték segedelmével önterhe által becsapódik.

CSAPPANÓMOTÓLA, (csappanó-motóla) ösz. fn. lásd : CSAPÓMOTÓLA.

CSAPPANÓ, (csap-v-an-ó) mn. tt. *csappanó-t*. 1) Ami csappan. 2) Csapinós.

CSAPPANÓS, (csap-v-an-ó-as) mn. tt. *csappanós-t*, vagy —*at*. tb. —*ak*. Csapinós.

CSAPPANT, (csap-v-an-t) mn. tt. *csappant-at*. Behorpadt hasú, sovány, megsóványodott. *Csappant ló*, *csappant tehén*.

CSAPPANTAN, (csap-v-an-t-an) ih. Csappant állapotban.

CSAPPANT, (csap-v-an-t) áth. m. *csappant-ott*, htn. —*ni*, vagy —*ani*. 1) Csappanva megüt. 2) Csaptat. 3) Csattantja a puskát.

CSAPPANTÁS, (csap-v-an-t-ás) fn. tt. *csappantás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés midőn csappantunk.

CSAPPANTÓ, (csap-v-an-t-ó) fn. tt. *csappantó-t*. Sebészek rugótollas eszköze, melyet az érvágásnál használnak.

CSAPPANTYÚ, lásd : CSAPANTYÚ.

CSAPPÉNZ, (csap-pénz) ösz. fn. Adódíj, melyet a csaplárok bormérési jogért fizetnek.

CSAPRÁG, lásd : CSABRÁG.

CSAPRAERESZTÉS, (csapra-eresztés) ösz. fn. Építészetben am. az oszlopnak csapformára, függőlegesen aláeresztése.

CSAPRAÜTÉS, (csapra-ütés) ösz. fn. Valamely folyó anyagnak, péld. bornak, sernek, pálinkának csap általi leeresztése, kimérése, illetőleg, midőn a hordót csapra ütik.

CSAPRAVERÉS, (csapra-verés) ösz. fn. Cselekvés, midőn több hordót csapra ütnek.

CSAPSZEG, (csap-szeg) ösz. fn. A csapnak azon alkotó része, melynek egyik vége a hordóba szolgál, s kifúrott csövén a kifolyó anyagot a csaplyukig ereszti.

CSAPSZEGFURÓ, (csap-szeg-furó) ösz. fn. Furóeszköz, melylyel a csapszeget kilikasztják, s melylyel a csapot a csapszeg beillesztése végett keresztben furják.

CSAPSZÉK, (csap-szék) ösz. fn. 1) A kocsma egyik szegletében elkülönzött, s rendszerént rácsokkal korlátozott hely, hol a bort mérik. 2) Jelent általán kocsmát is.

CSAPSZÉKI, (csap-széki) ösz. mn. Csapszékbe való. *Csapszéki asztal*, *szekrény*. *Csapszéki mocskos beszéd*.

CSAPSZÍV, (csap-szív) ösz. fn. Czövek alaku eszköz, melyen két lyuk van, egyik keresztül, a másik hosszában, s midőn amaz a csapszeg csövére fordíttatik, a csapos edényből leadja a folyó anyagot.

CSAPTA, (csap-ta) fn. tt. *csaptát*. Így nevezetik mindenféle fogó eszköz, melynek részei szétválasztva állíttatnak fel, s midőn valamely erőszak megingatja, öszvecsapódnak. Ilyenek az egérfogók, patkány-, gerényfogók, vidravasak. stb.

CSAPTÁR, (csap-ta-ar) fn. tt. *csaptár-t*, tb. —*ok*. Lásd : CSAPTA.

CSAPTAT, (csap-tat) áth. m. *csaptat-tam*. —*tál*, —*ott*. par. *csaptass*. 1) Valamit bizonyos eszköz által szorosan odanyom, lenyom, emel, feszít, megerősít. *Nádas háztetőt léczczel vagy deszkával lecsaptatni*. *A hordót felcsaptatni*. *Egereket*, *patkányokat csaptatni*.

CSAPTATÁS, (csap-tat-ás) fn. tt. *csaptatás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valamit csaptatnak.

CSAPTATÓ, (csap-tat-ó) fn. tt. *csaptató-t*. 1) Vékony hasogatott pózna, melylyel nádazáskor, és szegéskor a tetőt lekötik. 2) Egérfogó, mely két egymás fölébe helyzett deszkából áll. 3) Általán, minden eszköz, melynél fogva valamit csaptatnak, meg- vagy fel- vagy lefeszítenek. V. ö. CSAPTAT.

CSAPTIG, (csap-t-ig) ih. Egész addig töltve, hol csapófával leütik. *Csaptig adni a gabonát*. *Csaptig teli van a mérő*. Némely tájakon : *jujjig*.

CSAR, 1) elvont gyöke *csarit*, *csaritos* szóknak, vékonyhangon *cser*, melyből *cserj*, *cserje*, *cserjés*, *csereklye* származtak. Azonos vele *sar*, mint a *sarj*, *sarjad*, *sarju* származékok gyöke, vékonyhangon *ser*, a *sereng*, *serdül* származékokban. Ide tartozik a *haraszt* gyöke *har* is. Mindezek zsenge, kisebbnemű növényekre és növésre vonatkoznak. 2) A *csarnok* és *csarna* szók gyöke. Lásd ezeket.

CSÁR, elvont gyök, melyből *csárma*, *csármás*, *csáré* származtak. Értelme : lárma, s rokon vele *csör* vagy *csér* (*csörög*, *csérég* szókban), *kár* (*károg* szóban), továbbá a német *schreien*, franczia *crier*, szláv *kritsi*, szanszkrit *sru*, stb. Rokoníthatók kétségen kivül a hellén *τυρ-βη* (lärm, magyarúl csárma) *τύρ-βα* (lärmend. Adverbium. Curtius Etymologiája), *τυρ-βάζω* (lärme. Curtius) *τυρ-βασία* (Wirrwarr) szók is.

CSÁRAD, falu Bars megyében; helyr. —*on*, —*ra*, —*ról*.

CSÁRADI, puszta Bars megyében; helyr. —*ba*. —*ban*, —*ból*.

CSÁRDA, (csár-da, azaz lármás hely, vagy száll-da azaz szálló hely?) fn. tt. *csárdá-t*. Közönséges parlagi kocsmahász, és beszálló, a helységek végén, vagy közelében, továbbá a pusztákon, és utak mentében. A magyar köznép kedves mulatóhelye, és állomása, ha utazik. Bővebb leirás és igazolás helyett álljanak a következő példák:

„Ha megunom magam a pusztába,
Befordulok a szomszéd csárdába."
Népd.

„Állj meg Jancsi, itten van már a csárda,
Ihatnék a rudaslovam, a sárga." Népd.

„Kecskeméti csárdában,
Három betyár magában,
Úgy megiszik bújában,
Kifordított bundában." Népd.

„Ez a csárda nevezetes,
Gólya jár rá, nagy kelepes
. . . . . .
Kidőlt bedőlt az oldala,
Bele jár az istennyila,
A forgó szél dúdol rajta,
Boszorkánytáncz van alatta."
Vörösmarty.

„A tanyákon túl a puszta mélyén
Áll magányos dőlt kéményü csárda;
Látogatják a szomjas betyárok,
Kecskemétre menvén a vásárra."
Petőfi.

Két dudás egy csárdában meg nem fér. Km. *Ki a legény a csárdában? Ki a csárdából!* azaz, én (a szóló) parancsolok itten.

A csárdáknak különös és jellemző, jobbára gúnyneveket szeret adni a köznép, pl. *Aligáll, Bár ne volna, Betekints, Csillag, Belevár, Becsali, Kutyakaparó, Rongyos lampás, Pipagyújtó, Hámosárító, Lábadöglő, Eb akaratja, Lebúj, Kúdorgó, Lyukas halom, Parragvár, Lesvár, Ragyogó, Pityer, Zsidószakál, Ugró, Koplaló*, stb.

Eredeti jelentése homályos. Rokon vele *csardák*, azaz, a nagy tölgyfa hajókon levő házikó, és a határőrök őrháza. A szanszkritban (Rigben) *cshardik* am. hajlék, védhely (Mátyás Fl).

CSARDÁK, fn. tt. *csardák-ot*. Lásd CSÁRDA alatt.

CSÁRDÁS, (csár-d-as) fn. tt. *csárdás-t*, tb. —*ok*. 1) Csárdai csaplár, kocsmáros, haszonbérlő. *Betyárokkal, szegénylegényekkel csimbordáló csárdás.* 2) Közép friseségü magyar néptánez, illetőleg zene, táncznóta. *Csárdást húmi, játszani. Csárdást járni, táncolni. Kopogós, buktató, mártogató csárdás.*

CSÁRÉ, (csár-é, csár-ó) ikeritve: *csiricsáré* fn. tt. *csárét*. Zavaros locsogás, fecsegés, lárma, csárma.

CSARIT (csar-it), fn. tt. *csarit-ot*. Cserjés, csepötés, haraszlos hely. Máskép: *csalit*. V. ö. CSAR, gyök.

CSÁRMA, (csár-ma) 1) mn. tt. *csármá-t*. Dunán túl am. csahos, csacska, locska, nagy hahotával beszélő. Néhutt: csapodár, hizelgő. 2) főnév. Lárma, zajongás.

CSÁRMÁL, (csár-ma-al) önh. m. csármál-t. Sokat kiabál, lármás, locsog, fecseg, nagy hahotával beszél.

CSÁRMÁLÁS, (csár-ma-al-ás) fn. tt. *csármálás-t*, tb. —*ok*. Kiabálás, lármásás; locsogás, fecsegés.

CSÁRMÁZ, (csár-ma-az) önh. m. *csármás-tam*, —*tál*, —*ott*. lásd: CSÁRMÁL.

CSARNA, (csar-na) használtatik ezen összetételben: *csarnakötél*, és *Csarnafalva*, *Csarnató* helynevekben. Jelentése talán: terjedelmes, táros, nagy. Gyöke *csar* rokonítható *sor* szóval is. V. ö. CSARNOK.

CSARNAFALVA, helység Kővár vidékében; helyr. —*falván*, —*falvára*, —*falvától*.

CSARNAKÖTÉL, (csarna-kötél) ösz. fn. A hajósok nyelvén am. árbocz kötele.

CSARNATÓ, falu Ugocsa megyében; helyr. —*n*, —*re*, —*ről*.

CSARNÓ, falu Sáros megyében; helyr. —*n*, —*ra*, —*ról*.

CSARNOK, (csar-nok) fn. tt. *csarnok-ot*. 1) Valamely épületnek, várnak, kastélynak oszlopos előtereme, pitvara. 2) A régiek értelmében: körszin. (Amphitheatrum).

„Amphitheátrumban így láthattál bikát,
Az ki az fövenyben köszörüli szarvát,
Mely kapál csarnokon s fúja az fövenyet,
Látván maga előtt kevély ellenségét."
Gr. Zrinyi M.

3) Az ujabb iróknál: fényes, pompás nagy terem. (Salon). A törökben *csardak* am. Balcon, Säulengang, s az irlandi nyelvben *salerni* am. Vorstube.

Gyöke *csar*, a *tár*, *tér* vagy pedig *sor* szókkal rokonítható. Egy 1024-diki oklevélben előfordúl: *Sornuk*. (Jernei. Nyelvkincsek). Rokonságai talán *Halle*, *Saal*, *Salon* szók, melyek a franczia, szláv, germán nyelvekben több-kevesebb változással előfordulnak. Figyelmet érdemel Schuster és Regnier franczia-német szótárában, a franczia *salle* (honnan *salon*) rokonítása után (román, spanyol, olasz, lengyel *sala*, angolszász *sal*, izland *salr*), utasítás a góth *saljun*-ra, mely am. a német einkehren; s mi hozzáadhatjuk a magyar *szállani*, beszáll, honnan *szálló*, *szállás*, *szálloda* (Fogarasitól).

CSARNOKI, (csar-nok-i) mn. tt. *csarnoki-t*, tb. —*ak*. Csarnokba való, illő, ahoz tartozó.

CSARNOTA, falu Baranya megyében; helyr. *Csarnotá-n*, —*ra*, —*ról*.

CSARODA, falu Beregh és puszta Zemplén megyében; helyr. *Csarodá-n, —ra, —ról.*

CSÁRI, falu Nyitra megyében; helyr. *Csári-ba, —ban, —ból.*

CSÁSZ, (1), önh. m. *csász-tam, —tál, —ott.* Tájszó. Közönségesebben: csúsz, földön mász. *Csász más, császkál mászkál.* V. ö. CSÁSZKÁL.

CSÁSZ, (2), puszta Heves megyében; helyragokkal: *Csász-on, —ra, —ról.*

CSÁSZÁR, fn. tt. *császár-t,* tb. *—ok.* 1) A világi fejedelmek legjelesebb tiszteletneve, mely a királyi czím fölött áll. Európában legrégiebb a *római* utóbb *német császár* nevezete, később keletkezett a *török* azután *orosz,* végre az *austriai* és *franczia császár.* Ázsiában és Afrikában némely mind nagyobb mind kisebb fejedelmek is e neven hivatnak, mint: *chinai, japáni császár, marokkói császár.* Amerikában *brasiliai császár.* 2) Határozó név gyanánt vétetvén jelent a maga nemében valami jeleset, legjelesebbet, avagy császárra vonatkozót, pl. *császármadár, császárkörte, császárhús, császárforint, császárvágás* stb. A latin *caesar* szóból alakult, mely számos más nyelvekbe is átment; így németül *Kaiser,* réginémetül *cheisar, keisor,* angolszászul *caser, kasere, kasyr,* hollandul *keiser,* svédül *kejsare,* gothul *kaisar,* tótul *cisár,* oroszul *tsár,* szerbül *csár.* Figyelmet érdemel e helyütt a héber שַׂר (elüljáró, fejedelem), így az arab *sáry,* hindu *szear,* szanszkrit *sera, sira,* persa *sáhesár;* ez utolsó mint összetett szó jelentése: sah-(király-)szerű.

CSÁSZÁRFALU, helység Sopron megyében; helyr. *Császárfalu-ba, —ban, —ból.*

CSÁSZÁRFI, (császár-fi) ösz. fn. 1) Császár fia. 2) Császári herczeg.

CSÁSZÁRFORINT, (császár-forint) ösz. fn. Régi német, jelennen austria birodalombeli ezüst forint, mely a császár képét viseli.

CSÁSZÁRFÜRTFOGU, (császár-fürt-fogu) ösz. fn. A japáni tengerben tenyésző, igen ízletes húsu halfaj. (Chaetodon imperator).

CSÁSZÁRGARAS, (császár-garas) ösz. fn. A régi német, utóbb austriai birodalomban vert garas, mely három krajczárból állt, a hatvan krajczáros forintnak egy huszadrésze.

CSÁSZÁRI, (1), (császár-i) mn. tt. *császári-t,* tb. *—ak.* Császárra vonatkozó, császárt illető; császárról nevezett, czímzett; császári családból született. *Császári lak, császári felség. Császári királyi örökös főherczeg.*

CSÁSZÁRI, (2), falu Szathmár megyében és Erdélyben, Doboka megyében; helyr. *Császári-ba, —ban, —ból.*

CSÁSZÁRILAG, (császár-i-lag) ih. Császári módon, császárhoz illően.

CSÁSZÁRKODÁS, (császár-kod-ás) fn. tt. *császárkodás-t.* Császári hatalom gyakorlása.

CSÁSZÁRKODIK, (császár-kod-ik) k. m. *császárkod-tam, —tál, —ott.* Császári fő hatalmat gyakorol, mint császár uralkodik. *A római-német birodalomban a habsburgi házbeliek legtöbbet császárkodtak.*

CSÁSZÁRKORONA, (császár-korona) ösz. fn. 1) Korona, melylyel császárokat koronáznak. *Felvenni a császárkoronát.* 2) Perzsiai eredetü hajmanövény, melynek erös szára, s lefelé függő vörös vagy sárgás virágai vannak. Máskép: *koronás halkotu.* V. ö. HATKOTU.

CSÁSZÁRKÖRTE, (császár-körte) ösz. fn. A vajaskörték egyik faja, mely fehér, és kellemes ízü husáról nevezetes. *Nyári, őszi császárkörte.* Néhutt *kármánkörte,* a köznépi német nyelven: *Plutzerbirne,* ettől aztán különbözik a *császárkörte* am. *Kaiserbirne* (őszi császárkörte?)

CSÁSZÁRLAT, (császár-ol-at) fn. tt. *császárlat-ot.* Császárság, császári uralkodás. Előfordul a müncheni codexben: „Tiberius császár császárlatjának (imperii) tizenötöd esztendejében." Lukács. III.

CSÁSZÁRLISZT, (császár-liszt) ösz. fn. A búzalisztnek legfinomabb neme, lángja, melyből úri sütemények készülnek.

CSÁSZÁRMADÁR, (császár-madár) ösz. fn. A vadtyukok neméhez tartozó madár, gatyás lábakkal, szürke, barna, és fehér vegyítékü tollakkal, s a fogolyénál nagyobb testtel. Legkedvesb eledele a mogyoró. Húsa igen ízletes. A hidegebb tartományokat, s Magyarországban a Kárpát vidékeit kedveli.

CSÁSZÁRMADÁR-KÚPCSIGA, (császár-madár-kúp-csiga) ösz. fn. Kúpformára tekerödzött csiganem. (Conus textile).

CSÁSZÁRMETSZÉS, (császár-metszés) Sebészi műtét, midőn a vajudó asszonynak oldalán, és méhanyján keresztmetszést tesznek, hogy a gyermeket, ki a rendes uton világra nem jöhet, kivehessék.

CSÁSZÁRNÉ, (császár-né) fn. tt. *császárné-t.* 1) Császár neje, felesége. 2) Császári főhatalommal biró nő, milyen volt az oroszoknál Katalin. Ez szabatosabban: *császárnő.*

CSÁSZÁRNŐ, (császár-nő) ösz. fn. Császári főhatalommal biró nő. *Katalin császárnő.*

CSÁSZÁRSÁG, (császár-ság) fn. tt. *császárság-ot.* 1) Birodalom, mely császári főhatalom és kormány alatt áll. *Római, austriai, orosz, török, chinai, braziliai császárság.* 2) Császári méltóság. *A császárságot atyja után örökölni.*

CSÁSZÁRSÁGI, (császár-ság-i) mn. tt. *császárságí-t,* tb. *—ak.* Császársághoz tartozó, császárságra vonatkozó, császárságot illető.

CSÁSZÁRSZAKÁLL, (császár-szakáll) ösz. fn. A szárba induló violák alneméhez tartozó növényfaj; szára tövön szegletes, három élü, buglyos; levelei hosszudad tompák, csipkések; pálhái szárnyasan hasadtak; bibéje gombos; fölül kivölgyelt szilkés; virága sárga, fehér és kék szinü. Máskép: *császárvirág,* vagy *háromszinü viola.*

CSÁSZÁRSZÁLLÁS, puszta Szabolcs megyében; helyr. *Császárszállás-on, —ra, —ról.*

CSÁSZÁRTÖLTÉS, falu Pest megyében; helyragokkal: *Császártöltés-én, —re, —ről.*

CSÁSZÁRUL, (császár-ul) ih. Császárként, császári módon, mint császárhoz illik, mint császárt. V. ö. —UL képző.

CSÁSZÁRVÁLASZTÁS, (császár-választás) ösz. fn. Ama nagy érdekü politikai eljárás, midőn a választófejedelmek szavazattöbbséggel császárt neveztek ki a német birodalomnak.

CSÁSZÁRVIRÁG, l. CSÁSZÁRSZAKÁLL.

CSÁSZKÁL, (csász-kál vagy csász-og-ál) önh. m. *császkál-t.* Járni tanuló kis gyermekek, vagy nyomorú, sánta, béna módjára földön csúsz, tagjait maga után vontatja, csámpásan, nehezen jár.

Képzésre olyan mint: *mászkál, csúszkál, turkál, járkál* s több ilyetén igék.

CSÁSZKÁLÁS, (csász-kál-ás) fn. tt. *császkálás-t,* tb. —*ok.* Földön csúszkálás, mászkálás.

CSÁSZLÓ, falu Szathmár megyében; helyragokkal: *Császló-n, —ra, —ról.*

CSÁSZNA, l. CSÁSZÁRKORONA, vagy HATKOTU.

CSÁSZTA, (1), (csász-ta) fn. tt. *csesztát.* Bozótos, sásos, nádas hely.

Eredetileg *csésztó,* azaz sástó. Alsó Csalóközben *csámtava.* Első alkatrésze azonos a *sás, sitté, csádé, csátté* szókkal.

CSÁSZTA, (2), falu Baranya megyében; és pussta Hevesben; helyr. *Császtá-n, —ra, —ról.*

CSAT, (1), 1) hangutánzó, melyből *csata, csatázik, csatina, csatora* stb. származtak; kettőztetett véghangon: *csatt,* honnan: *csattan, csattani, csattog.* Vékonyhangon: *csett, csetten, csettent.* Ide tartozik a lucakot, mocakot, sarat jelentő *csatak, csatakos, csatrang, csatrangos* szók gyöke is. 2) Csavargó járásra vonatkozik a *csatangol, csatólál* származékokban, s rokona azon *sat,* melyből *satrat, satrafa,* eredtek; a szanaszkritban is *csatati* am. menni, járni.

CSAT, (2), CSATT, fn. tt. *csat-ot.* 1) Általán eszköz, mely által két vagy több testet, szerszámot, stb. együvé füzünk, összeszorítunk. 2) Különösen: érczből, pl. rézből, vasból, ezüstből készült gyürüs eszköz, melyen valami szíjnak vagy szalagnak végét általhúzzuk, s árr-alakú, mozogható pöczökkel megerősítjük, s az által némely dolgokat, kivált ruháinkat feszes állásba helyeszük. *Csattal összekötni az elküldendő irományokat. Csatra kötni, szorítani a nadrágot. A nadrágszíj csatját hátrább tolni. Csattal összehúzni a kalapszalagot. Csak a csattig vonjad* azaz ne erőltesd a dolgot vagy okoskodást. Km. Minthogy némely csatok görbe horgas pöczkök, a félrehajlást jelentő *csa* gyökből származtatható, vagy talán *csattanó* tulajdonságánál fogva a hangutánzó *csat*-val azonos, mint a német nyelvben is: *Schall, schnallen* és *Schnalle* (Adelung). Így a törökben *csatlırmak* = egybe csatolni (joindre, attacher ensemble), és *csatlırdamak* = csattanni (craqueter. Hindoglu szótára).

CSÁT, helynév l. CSÁTH.

CSATA, (1), (csat-a) fn. tt. *csatát.* Saját ért. két ellenséges hadnak verekedése, vívása. *Csatára készülni, csatába menni, csatára kelni, csatába keveredni, csatát víni, csatában elesni. Csatát nyerni, csatát veszteni. Csata után okos a magyar.* Km.

„Isten áldja meg a magyart,
Tartson neve míg a föld tart.
. . . . . .
Bölcs vénekkel a tanácsban
Tüz ifjakkal a csatában.“

Népies nemzeti dal (Erdélyi kiadása I. kötet 346. lap.)

2) Átv. ért. Haragos felek öszvekocczannása, perpatvara, egymás elleni szitka. *No hiszen majd lesz csata, ha megjön a gazda. Az volt ám a csata. Szócsata. Szócsatára kelnek gyakran a rosz házasok; tollcsatára szállnak az írók.* 3) A háromszéki székelyeknél am. éji csordaőrizet, honnan: *csatás,* am. szerben küldött csordaör. 4) Ismét átvitt értelemben am. *verseny.*

„Vagyon sok aranynyal tündöklő boglára,
Kik a napot hiják fényekkel csatára.“

Gyöngyösi.

Gyöke a hangutánzó *csat, csatt.* Törökül perzsául *dsenk,* finnül *sota.* Képzésre a magyar *csata* olyan, mint a szintén hangutánzó gyökökből származott *pata, duda, totya,* s több mások.

CSATA, (2), helynév, l. CSATTA.

CSATABÉR, (csata-bér) ösz. fn. Díj, melyet a jól vívott csatáért kapnak a harczosok, mi alatt nem csak bizonyos zsold, hanem jutalmak, megtiszteltetések, zsákmányok is értetnek.

CSATÁD, mezőváros Torontálban; tt. *Csatád-ot,* helyragokkal: *Csatád-ra, —on, —ról.*

CSATADAL, (csata-dal) ösz. fn. Hadidal, mely a katonákat csatára buzdítja, lelkesíti. Ilyenek az utósó nemesi felkelésből: *Rajta vitézek, a harcz sivatarja ne rettegtessen bennetéket,* stb. l. Kulcsár, hazai tudós. 1825. Vagy: *Hát fiaim, ti vitéz nevetek rablánczczal váltjátok-e fel?* (Hertelendy csatadala) stb.

CSATAFESTŐ, (csata-festő) ösz. fn. Festész, ki csatákat fest, vagy különösen azok festésével foglalkodik.

CSATAHELY, (csata-hely) ösz. fn. Tér, mezőség, hol a csata történik, hol a két ellenséges had megküzd. *Csatahelyen maradni. A csatahelyen emlékoszlopot állítani.*

CSATAJ, (1), (csat-aj) fn. tt. *csataj-t,* tb. —*ok.* Lárma, veszekedők, perlekedők összeverekedésének robaja. Képzésre hasonló a szintén hangutánzó gyökökből alakult *robaj, moraj, sohaj, dörej, sörej* szókhoz.

CSATAJ, (2), falu Pozsony megyében; helyr. *Csataj-on, —ra, —ról.*

CSATAJÁTÉK, (csata-játék) ösz. fn. Játék neme, mely 64 koczkamezőre osztott lapon történik, különféle alakok által, melyek között legfőbbek: a király és királyné. (Schachjáték). E játékot az arabok hozták Európába. Máskép: királyjáték, királyosdi. (Sah persában királyt jelent).

CSATAK, (csat-ak) fn. tt. *csatak-ot*. Nedvesség, vagy sár által okozott mocsok a ruhán, pl. midőn valaki harmatos füben, sárban, esőben jár, a ruhája teli lesz csatakkal. Hasonló hozzá: *csatrang*.

CSATAKOL, (csat-ak-ol) áth. m. *csatakol-t*. Valamit vízben, sárban járva, dolgozva bemocskol. *Becsatakolta ruháját a harmatos füben, kenderáztatáskor*.

CSATAKOS, (1), (csat-ak-os) mn. tt. *csatakos-t* vagy *—at*, tb. *—ak*. Víztől, sártól, vagy akármiféle nedvtől mocskos. *Csatakos szüretelők, pinczenapszámosok. Csatakos mosónők. Csatakos pásztorember. Esőben, harmatban, sárban csatakossá lett köpönyeg, gatyaszár, szoknyaalja*. Másképp: *csatrangos, csetres, czafatos, csajbos*.

CSATAKOS, (2), fn. tt. *csatakos-t*, tb. *—ok*. Személy, kinek ruháján mindenkor valami mocskosság, elemezneség látható. *Eredj te csatakos!*

CSATAKOSAN, (csat-ak-os-an) ih. Víztől, sártól mocskosan.

CSATAKOSSÁG, (csat-ak-os-ság) fn. tt. *csatakosság-ot*. Tisztátalan, rendetlen, mocskos öltözködés, elemezneség, szennyes pongyolaság.

CSATALIA, falu Bácskában; helyragokkal: *Csataliá-ra, —n, —ról*.

CSATALÓ, (csata-ló) ösz. fn. 1) Ló, mely csatázó katonát hordoz, mely hadi, és harczi gyakorlatokra ki van tanítva. 2) Minden más ló, melyet a csata körül használnak, pl. az ágyúvontató, szekerező lovak. *Csatalovakat vásárolni, idomítani, begyakorolni*.

CSATAMEZŐ, (csata-mező) ösz. fn. Térség hol a két ellenséges hadak csatáznak, harczolnak. *Csatamezőn babért, győzelemkoszorút aratni. A csatamezőt vérrel öntözni. A csatamezőn örökre elnyugodni. A csatamezőt megtartani*.

CSATÁN, falu Erdélyben, Belső-Szolnok megyében; helyr. *Csatán-ba, —ban, —ból*.

CSATANGOL, (csat-ang-ol vagy csat-an-og-ol) önh. m. *csatangol-t*. Tulajdonkép a bitang marháról mondatik, mely a nyájtól elválva földeken, réteken, erdőn, bokrokon keresztül csavarog, barangol. Átv. ért. csatangol az ember is, aki czéltalanul idecoda járkel, kószál, idővesztegetve elmaradoz. Némely tájszokás szerént, am. gyanús helyeken jár, csavarog.

CSATANGOLÁS, (csat-ang-ol-ás) fn. tt. *csatangolás-t*, tb. *—ok*. Erdőn bokrokon stb. keresztül barangolás; kószálás; csavargás.

CSATANGOLÓ, (csat-ang-ol-ó) fn. és mn. *csatangoló-t*. Csavargó, bujdosó, kósza ember. *Ide küldöttelek én, pokolra való? te csatangoló!* (Mezei Naptár).

CSATAPATA, (csata-pata) ikerített fn. tt. *csatapatát*. Csatajos, lármás, zajos veszekedés, perlekedés, perpatvar; csattogás, pattogás. Másképp: *csatépaté, csatipati, csetepata*.

CSATAPIACZ, (csata-piacz) ösz. fn. l. CSATAMEZŐ. A csatapiacz egyébiránt inkább prósai, a csatamező jobban költői kifejezés.

CSATÁR, (1), (csat-ár) fn. tt. *csatár-t*, tb. *—ok*. Katona oly apró csapatokból, melyek több pontokra vannak kiosztva, s egyes elszórt megtámadásokat tesznek.

CSATÁR, (2), több helység neve Magyarországban, különösen mezőváros Bihar megyében; puszták Veszprém megyében; ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Vas megyében; helyr. *Csatár-ra, —on, —ról*.

CSATARÁSZ, (csat-ar-ász) önh. m. *csatarásztam, —tál, —ott*. Igen sürüen csapkod, vagdalkozik, hadarász, midőn pl. sokakon keresztül kell magát vágnia.

CSATARÁZ, (csat-ar-áz) l. CSATARÁSZ.

CSATÁR-DÁNFOK, puszta Békés megyében; helyr. *Csatár-Dánfok-on, —ra, —ról*.

CSATAREND, (csata-rend) ösz. fn. A hadi seregnek bizonyos sorokba, és helyekre osztályozása, s meghatározása, mit kelljen minden osztálynak tennie, ha a csatára jelt adnak. *Csatarendbe állítani a seregeket. Megszakasztani, szétbontani a csatarendet*.

CSATÁRHARCZ, (csatár-harcz) ösz. fn. Harcz, melyet csatárok vínak. V. ö. CSATÁR.

CSATÁRLÁNCZ, (csatár-láncz) ösz. fn. Láncz vagy vonal, melyet csatárok képeznek.

CSATÁRTŰZ, (csatár-tűz) ösz. fn. Csatárok lődözése.

CSATASÍK, (csata-sík) ösz. fn. Lásd CSATAMEZŐ.

CSATATÉR, (csata-tér) ösz. fn. Lásd CSATAMEZŐ.

CSATATŰZ, (csata-tűz) ösz. fn. Lövöldözés, mely csata alatt zászlóaljanként történik, azaz midőn egyegy zászlóalj egyszerre lő.

CSATAVÉSZ, (csata-vész) ösz. fn. Vész, veszély, mely a csatával jár, olyan mint: *szélvész*.

„Hány fiatal szívet tele sok szép földi reménynyel
Sujta le kegyteleń itt a riadó csatavész!“

Kisfaludy K.

CSATAVESZTÉS, (csata-vesztés) ösz. fn. A csatatéren az ellenség által meggyőzetés.

CSATÁZ, (csat-a-oz) önh. m. *csatáz-tam, —tál, —ott*, par. *csatázz*. 1) Csatában vagdalkozik, harczol. 2) Veszekedik, nagy lárma, zaj között összeverekedik.

CSATAZAJ, (csata-zaj) ösz. fn. A csatára kelt ellenseregek fegyverzörejének, és kiáltozásinak vegyülete. *Messze hallatszott a csatazaj*.

CSÁTÉ, (csát-é vagy csád-é) fn. tt. *csáté-t*. 1) Vizenyős réteken termő sásos vastag fű. *Fakó-, kormos-, rozsdás-, szúrós csáté*. Másképp: *csádé, csadaj, suhu, csuhu, csuhi, sáté*. 2) Ugyan a vizenyős helyeken tenyésző mindenféle keverék gaz. 3) Némely dunántuli vidékeken: apró cserebokros hely, csalit.

CSÁTÉS, (csáté-as) mn. tt. *csátés-t* vagy *—at*, tb. *—ak*. Csátéval benőtt, csátéval bövelkedő. *Csátés rét, csátés patak*. V. ö. CSÁTÉ.

CSATGYÁRTÓ, (csat-gyártó) ösz. fn. Csatokat, kapcsokat, s hasonló eszközöket készítő mesterember, vagy gyáros.

CSÁTH, mezőváros Borsod megyében; helyr. *Csáth-on, —ra, —ról.*

CSATINÁZ, (csat-in-a-oz) önh. m. *csatinás-tam, —tál, —ott,* par. *csatinász.* Nagy zörgést csinál, nagy lármát csap, pl. midőn a bezárt kaput vagy ajtót veri. Mondatik a tyúkokról is, midőn sokat kodácsolnak.

CSATINÁZÁS, (csat-in-a-oz-ás) fn. Nagy zörgetés. Kodácsolás.

CSATIRÁZ, l. CSATINÁZ.

CSATLA, (csat-ol-a vagy csat-ol-ó) fn. tt. *csatlát.* Akármiféle eszköz, mely bizonyos tárgyakat összecsatol, összefűz.

CSATLAKOZÁS, (csat-ol-ag-oz-ás) fn. tt. *csatlakozás-t,* tb. *—ok.* Valakihez vagy valakikhez fűződés, szegődés, valami testülethez állás. V. ö. CSATLAKOZIK.

CSATLAKOZIK, (csat-ol-ag-oz-ik) k. m. *csatlakos-tam, —tál, —ott,* par. *—sál.* Máshoz, vagy másokhoz csatolja magát, társalgás, utazás, vagy akármily testületi viszony miatt. Használják szellemileg is, pl. *véleményedhez, indítványodhoz csatlakozom; az erősebb párthoz csatlakozni.*

CSATLÁS, (csat-ol-ás) fn. tt. *csatlás-t,* tb. *—ok.* 1) Valamihez kapcsolás, ragasztás, fűzés, mind saját, mind átvitt értelemben véve. 2) A székelyeknél jelenti a) a felrakott teherfának lánczczal leszorítását, b) azon keresztbe tett fát, mely a kocsirúd ágasán fekszik, s két felöl a tengely végéhez vassal van kötve, és melyhez a hámfák kapcsolvák; *felhérczcsatlás.*

CSATLÉK, (csat-ol-ék) fn. tt. *csatlék-ot.* Ami más valamihez van csatolva, mellékelve. *A folyamodvány csatlékai.*

CSATLÓ, (csat-ló vagy csat-ol-ó) fn. és mn. tt. *csatló-t.* 1) Általán minden eszköz, mely valamit összeköt, erősen összefűz. *Csatlófa a szekérben, csatlóvas az építésben.* 2) Különösen kantárszíj, melylyel a szilaj lónak száját fölfeszítik.

CSATLÓLÁNCZ, (csatló-láncz) ösz. fn. 1) Láncz, melylyel a szekérre rakott holmit lecsatolják. 2) Börkötények lánczkötője. 3) Kopóláncz, melylyel két nyaklót összekötnek.

CSATLÓS, (csat-ol-ó-as) fn. tt. *csatlós-t,* tb. *—ok.* Tulajdonkép lovász, ki az úri fogatoknál ünnepélyes menetek alkalmával a lovakat kantárszáron, vagy csatlószíjon vezeti. Általán pedig minden lovász, ki az úri fogatt előtt nyargal.

CSATLÓSZÍJ, (csatló-szíj) ösz. fn. L. CSATLÓ.

CSATLÓDÁS, (csat-ol-ód-ás) fn. tt. *csatlódás-t,* tb. *—ok.* Kapcsolódás, fűződés, ragaszkodás. V. ö. CSATLÓDIK.

CSATLÓDIK, (csat-ol-ód-ik) belsz. m. *csatlódtam, —tál, —ott.* Átv. ért. mondjuk emberről, midőn belső vonzalomnál fogva máshoz vagy másokhoz szegődik, ragaszkodik, s velök egyesül. *Idegenekhez csatlódni. Ő is a mi felekezetünkhöz csatlódik.*

CSATÓ, puszta Bihar megyében; helyragokkal: *Csató-n, —ra, —ról.*

CSATOL, (csat-ol) áth. m. *csatol-t* vagy *csatlott,* htn. *—ni* vagy *csatlani.* 1) Csattal valamit összefűz, megszorít. *A kantárszíjat becsatolni, nadrágot csatolni* (csattolni). *A megrakott börhéket összecsatolni.* 2) Valamihez tesz, állít, ragaszt valamit. *A könyvhöz leveleket csatolni. A mondottakhoz még egy-két szót csatolni. Jóakaróinkat imádságunkba csatolni.*

CSATÓLÁL, (csat-ó-ol-ál) l. CSATANGOL.

CSATÓHÁZA, puszta Ugocsa megyében; helyragokkal: *Csatóházá-n, —ra, —ról.*

CSATOLÁS, (csat-ol-ás) fn. tt. *csatolás-t,* tb. *—ok.* 1) Csat általi összekötés, fűzés, szorítás. V. ö. CSAT. 2) Átv. ért. valaminek valamihez függesztése, hozzátétele.

CSATOLAT, (csat-ol-at) fn. tt. *csatolat-ot.* Ami csatolás által össze van fűzve, kötve. *Szoros csatolat. Elbontani a csatolatot.*

CSATOLMÁNY, (csat-ol-mány) fn. tt. *csatolmány-t,* tb. *—ok.* Vallamely melléklet, melyet bizonyos irományokhoz ragasztanak, s melyre a főirományban bizonyos jegy alatt hivatkozás történik. *Perhez, kérelemlevélhez,* stb. *ragasztott csatolmányok.*

CSATOLÓDIK, l. CSATLÓDIK.

CSATORA, (csat-or-a) fn. tt. *csatorát.* Zajongó veszekedés, zörgés, nagy lármával folyó perpatvar.

CSATORÁL, (csat-or-a-al) önh. m. *csatorál-t.* Zajong, zörög, lármáz.

CSATORÁLÁS, (csat-or-a-al-ás) fn. tt. *csatorálás-t,* tb. *—ok.* Zajongás, lármázás.

CSATORNA, fn. tt. *csatornát.* 1) Eredeti értelme: földalatti víztartó hely. *És veték be őtet* (Józsefet) *egy csatornába, hogy ott meg haljon.* (Góry codex). 2) Födött vagy födetlen árok, mely vizet, s holmi moslékot, szemetet tovább visz. *Vízvezető csatorna.* 3) Vályu-forma készület az épületeken, mely az esővizet felfogja, és aláereszti. 4) Nagyobbszerű vízmeder, mely a vidékek mocsárvizeit fölszedi, vagy folyókat, tavakat, tengereket köt össze. *Béga csatornája. Ferencz csatornája,* stb. *Csatornát húzni, építeni; csatornára venni a réteket.* 5) Átv. ért. vízforrás, miből eső ered. *Nyisd meg Uram az egek csatornáit.* 6) A füleskerkezetében azon cső vagy csőves menetel, mely a hangokat beereszti. 7) Eger vidékén, utakkal körülfogott szőlősorok együtt véve.

Hihetőleg a latin *cisterna* után alakult; előfordúl a héberben is: *czantaróth.* Már egy 1261-diki oklevélben olvasható: *chaturna* mint határtó. (Jerney. Nyelvkincsek).

CSATORNACSAP, (csatorna-csap) ösz. fn. Fordulat a több menetelekből, csatornákból álló pinczében.

CSATORNACSŐ, (csatorna-cső) ösz. fn. Cső, mely a házfödelekről az eső-, vagy hólevet leviszi, s kiokádja.

CSATORNAFAL, (csatorna-fal) ösz. fn. Üregesen készített fal, mely csatornául szolgál, mely közé a háztetőről lenyúló csatorna építve van.

CSATORNAHEVEDER, (csatorna-heveder) ösz. fn. A házcsatorna kidomborodott tágas vége, mely a lefolyó eső- vagy hólevet kiönti.

CSATORNAMESTER, (csatorna-mester) ösz. fn. Gépész, ki csatornás kutakat, s egyéb vízhajtó csöveket készít; kútmester.

CSATORNÁS, (csatorna-as) mn. tt. *csatornás-t* vagy *—at*, tb. *—ak*. Csatornával, csatornacsövekkel ellátott. *Csatornás utczák, rétek, legelők. Csatornás hás, csatornás kút.*

CSATORNAPÁRTÁZAT, lásd CSATORNAHEVEDER.

CSATORNAVÍZ, (csatorna-víz) ösz. fn. Csatornán folyó víz, azaz, mely csövön vezettetik valahová, különböztetésül a kútvíztől, melyet egyenesen kútból húznak, vagy merítenek.

CSATORNÁZ, (csatorna-az) önh. és áth. m. *csatornáz-tam, —tál, —ott*. Csatornát húz valamin, csatornával ellát valamit.

CSATORNÁZÁS, (csatorna-az-ás) fn. tt. *csatornázás-t*, tb. *—ok*. Csatornahúzás; csatornával ellátás. *Pest csatornázása sokba kerül.*

CSATOS, CSATTOS, (1), (csat-os vagy csatt-os) mn. tt. *csatos-t* vagy *—at*, tb. *—ak*. Amin csat van, csattal összekötött, csattal ékesített. *Csatos nadrágszíj, csatos lóheveder, csatos czipő.*

CSATOS, CSATTOS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *csatos-t*, tb. *—ok*. Mesterember, ki csatokat csinál.

CSATÓSZÉG, falu Erdélyben, Csík székben; helyr. *Csatószég-én, —re, —ről.*

CSATPÉCZÉK, (csat-péczék) ösz. fn. Árr alakú hegyes eszköz, a csatnak egyik alkotó része, melyet a csaton általhúzott szíjba, szalagba, stb. beleszúrnak. V. ö. CSAT, fn.

CSATPÖCZÖK, l. CSATPÉCZÉK.

CSATRANG, (csat-or-ang) fn. tt. *csatrang-ot*. 1) Rút hangú rosz kolomp. 2) Czafat, csatak, járáskelésben felszedett sár, piszok. Mindkét értelemben tájszó.

CSATRANGOL, (csat-or-ang-ol) önh. m. *csatrangol-t*. Czél nélkül ideoda jár, csavarog, különösen esős időben, sárban vízben csatangol.

CSATT, (1), hangutánzó gyök, mely a hirtelenül leesett, becsukódott, elsütött tárgynak hangját jelenti. Innen: *csattan, csattant, csattog, csattogtat*, stb.

CSATT, (2), CSATTOL, CSATTOS, stb. lásd CSAT, CSATOL, CSATOS, stb.

CSATTAN, (csatt-an) önh. m. *csattan-t*. 1) A hirtelenül s nagy erővel leesett eltörött, becsapott, vagy elsütött tárgy egyes bizonyos éles hangot ád. *Csattan az ajtó, ablak, ha a szél sebesen becsapja. Csattannak a tenyerek, ha összevillyük. Csattan az ostor. Végén csattan az ostor.* Km. *Csattan az elsütött puska. Nagyott csattan. Becsattan a kapu. Megcsattan.* 2) Mondatik némely nedvvel tölt bőrös testekről, különösen gyümölcsökről, és arczról, midőn a nedv bősége miatt fölrepednek. *Csattanó eper. Piros arczán majd kicsattan a vér.* 3) Vadászok nyelvén csattan (schäppert) a serét a vadon, ha ezt éri, sebzi a nélkül hogy elejtené vagy leterítené, lelőné. 4) Átv. ért. mondatik a szóbeli eléadásról, különösen a szinműről, midőn valami meglepőt, kitűnőt, nagy hatásút terjeszt elé, jelesen a felvonások végén. *Csattanó hatású jelenet. A szinműnek csattanó vége.*

A törökben *csatla-mak* am. hasítni.

CSATTANÁS, (csatt-an-ás) fn. tt. *csattanás-t*, tb. *—ok*. Ütés-, esés-, becsapódás-, lövésnek stb. élesebben hallatszó, és hirtelen elvonuló hangja. *Ajtócsattanás, puskacsattanás.*

CSATTANÓ, (csatt-an-ó) mn. tt. *csattanó-t*. Ütés, esés, becsapódás, lövés stb. által bizonyos hangot adó. *Nagyot csattanó puska.* Átv. ért. rendkivüli benyomása, meglepése által nagy figyelmet, érdeket gerjesztő. *Elbeszélésnek, szinműnek csattanó vége.*

CSATTANÓS, (csatt-an-ó-os) mn. L. CSATTANÓ, átv. ért.

CSATTANT, (csatt-an-t) áth. m. *csattant-ott*, htn. *—ni* vagy *—ani*, par. *—s*. Valamit oly erősen üt, sujt, csap, hogy csattanjon. V. ö. CSATTAN. *Becsattantani az ajtót. Ostorral csattantani. Elcsattantani a puskát. Tenyerét csattantani.*

CSATTANTÁS, (csatt-an-t-ás) fn. Csattanó ütés.

CSATTANTÓ, (csatt-an-t-ó) fn. tt. *csattantó-t*. A közismertü mérges maszlagnak vagyis redőszirmonak tüskés almája, melynek fekete magvai bódító erejüek. Ha összenyomják, csattanva reped el, s onnét a neve. A köznép, kivált a gyermekek, *tüskés disznó*-nak hívják. (Datura stramonium).

CSATTANTYÚ, lásd: CSATTANTÓ.

CSATTOG, (csatt-og) önh. mn. *csattog-tam, —tál, —ott*. 1) Több ízben csattan. *Csattog szeles időben a nyitva hagyott ajtó. Csattognak a harczolók fegyverei. Csattog a szél, az ostor. Csattognak az elsütögetett puskák.* 2) Mondatik a fülemiléről, midőn bizonyos erős hangját sajátságos módon ismételve hallatja, minélfogva az csattogánynak is neveztetik.

CSATTOGÁNY, (csatt-og-ány) fn. l. CSALOGÁNY.

CSATTOGÁS, (csatt-og-ás) fn. tt. *csattogás-t*, tb. *—ok*. Több ízben vagy ismételve, csattanás. Csalogánynak erős és sajátságos hangverdesése.

CSATTOGAT, (1), (csatt-og-at) áth. m. *csattogattam, —tál, —ott*, par. *csattogass*. Gyakran, ismételve hangosan üt, sujt valamit, vagy valamivel. *Csattogatni az ablakokat; öszvecsattogatni a tenyereket; szárnyakat csattogatni.*

CSATTOGAT, (2), (csatt-og-at) önh. Ostorát forgatva pattogat.

CSATTOGATÁS, (csatt-og-at-ás) fn. tt. *csattogatás-t*, tb. *—ok*. Gyakori, többször ismételt, és folytatott csattogó ütés. Pattogatás

CSATTOGÓ, (csatt-og-ó) mn. tt. *csattogó-t.* Ami csattog. *Csattogó ajtók. Csattogó fegyverek. Csattogó ostor.*

CSATTOGÓEPER, (csattogó-eper) ösz. fn. Az epernek keményebb húsú neme, mely későbben szokott megérni, mint a többi. Leginkább szabad napon s kertekben tenyészik.

CSATTOLÁL, (csatt-ol-ál) önh. m. *csattoldl-t.* Vasmegyei tájszó, am. csatangol, ide-oda csapkodva jár.

CSAV, elvont gyöke *csavajdék, csavar, csavarog, csavargat, csavarodik* szóknak, és származékaiknak. Azonos a félrehajlást, kigörbedést jelentő *csa* gyökkel.

CSÁV, elvont gyök, vagy törzs, melyből *csáva, csávik, csávicza, csáviszka* származtak, melyek valami sósat, savast, savanyút jelentenek, minélfogva valószínű, hogy a *só sav* szókkal egy eredetű. Rokona a vékonyhangu *csev*, a savanyú vizet jelentő *csevicse* szóban.

CSÁVA, (1), (csáv-a) fn. tt. *csávát.* Sajátnemű lúg, melylyel a tímárok, tobakok, cseresvargák, szűcsök stb. a bőrt etetik, áztatják, puhítják, elkészítik. *Timárcsáva, tobakcsáva, szűcscsáva.* Készül különféle szerek vegyülékéből, milyenek: cserfa kérge, hamuzsír, korpa, timsó. Az úgyuevezett lánczon-törött juhásszbundák bőrét közönséges sós vízben szokták áztatni. Mennyiben a csávának egyik kellékét sós részek teszik, valószínű, hogy e szó gyöke *só* vagy *sav*, melyből lett *sava, sáva, csáva.* Így nevezik átv. ért. azon gödröt is, melyben e lúgot elkészítik, és tartják. *Csávába tenni, áztatni a bőröket. Csávával leönteni, leforrázni. Majd összekerülünk a csávában,* a mese szerint így búcsuzott el a róka a farkastól. *Nekem is volt egy bölcs macskám, a csávába holt.* Km.

CSÁVA, (2), falu Sopronmegyében, helyr. *Csává-ra, —n, —ról.*

CSÁVAGÖDÖR, (csáva-gödör) ösz. fn. Gödör, vagy földbe ásott nagy kád, melyben a timárok, s más bőrkészitők a nyers bőröket beáztatják, csáva által puhítják.

CSÁVAHORDÓ, (csáva-hordó) ösz. fn. Hordó alakú csávás faedény.

CSAVAJDÉK, győrvidéki tájszó bötüáttétellel *csajvadék* helyett. Lásd ezt.

CSÁVAKÁD, (csáva-kád) ösz. fn. Timárok s más bőrkészitők kádja, melyben csávát tartanak, és bőröket csáválnak. Lásd: CSÁVA.

CSÁVÁL, (csáv-a-al) áth. m. *csávál-t.* Bőröket csávaféle lúgban puhít. *Nehéz a molyos bőrt kicsáválni.* Km.

CSÁVÁLÁS, (csáv-a-al-ás) fn. tt. *csáválás-t,* tb. —*ok.* Bőrnek csávába mártása, csáva által megpuhítása, és elkészítése.

CSÁVÁLATLAN, (csáv-a-al-atlan) mn. tt. —*t,* tb. —*ok.* Ami csávában nem volt, nyers állapotban levő (bőr).

CSÁVÁLT, (csáv-a-al-t) mn. tt. *csávált-at.* Csávába áztatott, csávalúgban puhított, készített. *A csávált bőröket kiteregetni.*

CSÁVÁLTAN, (csáv-a-al-t-an) ih. Csávált állapotban.

CSÁVALÚG, (csáva-lúg) ösz. fn. L. CSÁVA.

CSAVAR, (1), (csav-ar) áth. m. *csavar-t.* 1) Valemely szilárd testet saját tengelye körül forgat, teker, de bizonyos erővel, és akadály elhárításával. *Csavarni a vesszőt, hogy gúzs legyen belőle. Kicsavarni valakinek kezéből a botot. A fiatal fát tövéből kicsavarni.* 2) Csiga alakú, rovatékosan bevagdalt eszközt (csavart, srófot) valamely szilárd testbe forgatva benyom, *A srófos kerékszeget becsavarni a tengelybe. A sajtó orsóját csavarni.* 3) Hajlékony, puha állományu testet öszvetekerget, bötüáttétellel: *facsar. Kicsavarni a mosott ruhát.* 4) Fintorít, félre húz. *Csavarja az orrát. Nyakát, fejét csavarja.* 5) Átv. ért. *csavarni, elcsavarni a beszédet,* más-más tárgyra fordítani, más értelmet adni neki. Ikerítve: *csürcsavar.*

Gyöke vagy törzse *csav* azonos a félre hajlást jelentő *csa* szóval, s rokonai: *csóv, csóva,* (csóvál), *kóv,* melyből *kóvályog* (csavarog), *köb,* melyből *kóborol* (tekereg) származtak. Rokon hozzá a török *csevir-mek* (tourner). Hasonlók a szanszkrit *dhvar, dhárv,* latin *torqueo,* hellen *θραύω,* német *drehen,* stb.

CSAVAR, (2), (csav-ar) azon szavaink egyike, melyek ugyanazon alakban és alapfogalomban nevek és igék egyszersmind; mint fn. tt. *csavar-t,* tb. —*ok.* Tekervényesen rovátkolt hengerded eszköz, fából vagy valamely fémből, nevezetesen vasból, mely vagy hegyes végü, hogy egy más szilárd állományu testbe, péld. fába bele lehessen tekerni, vagy más testbe illik bele, mely belülről üreges, és tekervényesen rovátkolt. Mind a fémből mind a fából való csavar különféle építési, mesterségi, gépészeti eszközökül szolgál. Köznyelven a német *Schraube* után: *sróf, soróf.*

CSAVARALAKÚ, (csavar-alakú) ösz. mn. Minek csavar formája van, csavardad. *Csavaralaki henger a húsó- vagy tekeröcsigában. Csavaralakú orsó a sajtóban.*

CSAVARÁS, (csav-ar-ás) fn. tt. —*t,* tb. —*ok.* 1) Körültekerés, valamely szilárd testnek erőfeszítve való forgatása saját tengelye körül; gúzsformára összehajtás. 2) Átv. ért. a beszédnek, szónak elferdítése, szántszándékos félreértése. *Csürés-csavarás.*

CSAVARDAD, (csav-ar-dad) mn. tt. *csavardad-ot.* Minek alakja a csavaréhoz hasonló. *Csavardad csigák. Csavardad oszlop.*

CSAVARÉK, (csav-ar-ék) fn. tt. *csavarék-ot.* Ami csavarva, öszvetekerve van. *Csavarék vessző, csavarék ruha.*

CSAVARFOGÓ, (csavar-fogó) ösz. fn. 1) Fogóeszköz a gombcsinálóknál, mely csavar által kinyilik, vagy bezáródik. 2) Más miveseknél fogó, melylyel az érczlemezt kifeszítik.

CSAVARFURÓ, (csavar-furó) ösz. fn. Különös furó, melylyel tekervényes rovátku lyukat fúrnak, hogy a csavart lehessen bele illeszteni.

CSAVARG, lásd: CSAVAROG.

CSAVARGÁS, (csav-ar-g-ás) fn. tt. *csavargás-t.* tb. —*ok.* Saját értelemben: bizonyos hely, vagy pont körüli forgás, járás kelés, mennyire t. i. értelmét a *csavar* szótól kölcsönözi. Köz szokás után: ide-oda kóborlás, czél nélküli bolygás, kalézolás, kalandozás, csámolygás, kóválygás.

CSAVARGAT, (csav-ar-gat) áth. m. *csavargat-tam, —tál, —ott,* par. *csavargass.* 1) Valamit gyakran teker, némi erőltetéssel körülforgat. 2) Fintorgat, ide-oda mozgat. *Orrát csavargatja. Nyakát, fejét csavargatni.*

CSAVARGATÁS, (csav-ar-gat-ás) fn. tt. *csavargatás-t,* tb. —*ok.* Cselekvés, midőn valamit csavargatnak.

CSAVARGÓ, (csav-ar-og-ó) fn. és mn. tt. *csavargó-t.* Kóborló, országfutó, kinek hátán háza, kebelében kenyere, ide-oda barangoló, hivatal-, szolgálat nélküli bitang ember, kószáló.

CSAVARGÓS, (csav-ar-og-ó-os) mn. tt. *csavargós-t,* vagy —*at,* tb. —*ak.* Tekervényes, keringös, görbe vonalakban menő. *Csavargós folyású patak. csavargós út.*

CSAVARGÓSAN, (csav-ar-og-ó-os-an) ih. Tekervényes módon és úton.

CSAVARHÁZ, (csavar-ház) ösz. fn. Tekervényes rovatékokra fúrt lyuk, melybe megfelelő rovatékokkal ellátott csavart illeszteni lehet.

CSAVARHÚZÓ, (csavar-húzó) ösz. fn. Eszköz, melylyel a csavart vagy betekerni, vagy kihúzni lehet.

CSAVARINT, (csav-ar-int) áth. m. *csavarint-ott,* par. —*s,* htn. —*ni.* vagy —*ani.* Hamar, és könnyeden csavar valamit; tekerint.

CSAVARINTÁS, (csav-ar-int-ás) fn. tt. *csavarintás-t* tb. —*ok.* Könnyed csavarás.

CSAVARÍT, (csav-ar-ít) áth. m. *csavarít-ott,* htn. —*ni,* vagy —*ani.* par. —*s.* Egyes csavarást tesz, egyet teker valamin. Állapító ragu neveket is vonz maga mellé, pl. *egyet csavarított a csigán, jót csavarított rajta.*

CSAVARÍTÁS, (csav-ar-ít-ás) fn. tt. *csavarítás-t,* tb. —*ok.* Valami szilárd testnek, hengernek egyszeri megfordítása, tekerése. *Egy csavarítást tenni a kocsirúdon. A karót egy csavarítással kirántani a földből.*

CSAVARKULCS, (csavar-kulcs) ösz. fn. 1) Különös zárhoz való kulcs, melynek szakál helyett csavaros alakja van. 2) Eszköz a csavarok kihúzására. *Hintókerék csavarkulcsa.*

CSAVARMENET, (csavar-menet) ösz. fn. Hárántékosan menő vonal a csavarra alakult hengeren.

CSAVARÓBOT, (csavaró-bot) ösz. fn. Botforma rúd, melylyel némely fagépek, péld. borsajtók orsóját csavarják, tekerik.

CSAVARODÁS, (csav-ar-od-ás) fn. tt. *csavarodás-t,* tb. —*ok.* Eltérés az egyenes utról, vonaltól, iránytól; kanyarodás, tekeredés.

CSAVARODIK, (csav-ar-od-ik) k. m. *csavarod-tam, —tál, —ott.* Az egyenes utról eltér; az egyenes vonal görbülni kezd. *Jobbra vagy balra csavarodni. Félre csavarodni. A patak éjszak felöl nyugotnak csavarodik. Az út neki csavarodik a hegynek,* vagy: *alácsavarodik a völgynek. Becsavarodni a faluba, kicsavarodni az utból, visszacsavarodni. Öszbe csavarodott a haja.*

CSAVAROG, (csa-v-ar-og) önh. m. *csavarog-tam* vagy *csavargottam, —tál,* vagy *csavargottál, csavargott,* htn. —*ni,* vagy *csavargni* vagy *csavargani.* Eredeti értelménél fogva: csavar módjára bizonyos pont körül tekervényesen föl-alá mozog, jár. Köz használat szerént: kóborol, bizonyos álláspont nélkül bolyong, kalandoz, kóborol, kószál. *Ide-oda, a kertek alatt csavarogni. Becsavarogni az országot. Elcsavarogni az időt, az oskolát.*

CSAVARÓHOROG, (csavaró-horog) ösz. fn. Horogféle eszköz, melylyel a csavart forgatni lehet.

CSAVAROL, (csav-ar-ol) áth. m. *csavarol-t.* Valamit csavarral erősít; valamibe csavart teker be, köznépiesen: *srófol, sorófol.*

CSAVAROLÁS, (csav-ar-ol-ás) fn. tt. *csavarolás-t,* tb. —*ok.* Cselekvés midőn csavarolunk.

CSAVARORSÓ, (csavar-orsó) ösz. fn. Orsó, melynek hengere csavaros rovatékokkal van ellátva. *Csavarorsó a tekerő csigában, a borsajtóban.*

CSAVAROS, (csav-ar-os) mn. tt. *csavaros-t,* vagy —*at,* tb. —*ak.* Csavarral ellátott, csavarral erősitett. *Csavaros sarkantyú, csavaros kerékszeg. Csavaros orsó a gépekben, sajtókban, csigákban.*

CSAVARÓVÍZ, (csavaró-víz) ösz. mn. Annyira átázott, hogy vizet lehet csavarni belöle. *Csavaróvíz lett minden ruhám.* Máskép: *facsaróvíz.*

CSAVARSZÁR, (csavar-szár) ösz. fn. Maga azon henger, mely csavarosan be van vésve, a csavar orsója.

CSAVARSZORÍTÓ, (csavar-szorító) ösz. fn. Asztalosok eszköze, melylyel az enyvezett deszkákat leszorítják, hogy általcsavarolhassák.

CSAVART, (csav-ar-t) mn. tt. *csavart-at.* 1) Ami egyenes vonalából félre, görbére, güzs alakúra van fordítva, tekerve. *Csavart veszszö, karó. Kicsavart, felcsavart.* 2) Átv. ért. Félreértett, félremagyarázott. *Csavart beszéd, csavart értelem.*

CSAVARTAN, (csav-ar-t-an) ih. Csavart állapotban. Csavart módon.

CSAVARTOK, (csavar-tok) ösz. fn. Lásd: CSAVARHÁZ.

CSAVARÚL, (csav-ar-úl) önh. m. *csavarúl-t.* Egyenes állásból, vagy vonalból félre, görbére hajlik, tekeredik. Lásd: CSAVARODIK.

CSAVARULÁS, (csav-ar-ul-ás) fn. tt. *csavarulás-t,* tb. —*ok.* Csavaros irányban félre hajlás, tekeredés, csavarodás.

CSAVARVONAL, (csavar-vonal) ösz. fn. Lásd: CSAVARMENET.

CSÁVÁS, (1), (csáv-a-as) mn. tt. *csávás-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. 1) Amiben csáva van. *Csávás edény, csávás hordó, csávás kád.* 2) Göcsejben: moslékos sajtár, s ekkor mint fn. tárgyesete: *csávás-t*, többesc: *—ok*.

CSÁVÁS (2), falu Erdélyben, Maros szőkben; SZÁSZ—, falu ugyanott Küküllő megyében; helyr. *—on, —ra, —ról*.

CSÁVÁSVARGA, (csávás-varga) ösz. fn. Olyan varga, ki a sarunak való bőröket maga készíti. Máskép: *cserzővarga, cseresvarga, magyar timár*.

CSÁVÁZ, (csáv-a-az) áth. m. *csávás-tam, —tál, —ott*, par. *—z*. Csávával leforráz, áztat, puhít. *Csávázni a bőröket*. Máskép: *csávál*.

CSÁVÁZÁS, (csáv-a-az-ás) fn. tt. *csávázás-t*, tb. *—ok*. Lásd: CSÁVÁLÁS.

CSÁVAZURBOLÓ, (csáva-zurboló) ösz. fn Pózna, rúd, dorong, melylyel a timárok, szűcsök, stb. a csávát keverik.

CSÁVÉ, (csáv-é, vagy csah-é) mn. tt. *csávé-t*. Székely tájszó, am. hiábavalókat locsogó. *Csávé ember*. Gyöke *csáv* hasonló a *csahol* ige *csah* gyökéhez.

CSÁVIK, (csáv-ik) fn. tt. *csávik-ot*. Sóskának enni való szára. Barkó szó. Másutt: *rekenyő, rekenő, rekenye*. Gyöke *csáv* rokon a *sav* szóval, minthogy a *csávik* vagy *sóska* savanyú.

CSÁVIKOS, (csáv-ik-os) mn. tt. *csávikos-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. Rekenyős.

CSÁVISZKA, (csáv-isz-ka) mn. tt. *csáviszká-t*. Balaton mellékén mondják fanyarízü, rosz, zagyvált borról. Szatmár vidékén jelent romlott, poshadt ételt. A *savanyú* szóval egy eredetü. V. ö. CSÁV.

CSÁVOG, (csáv-og) önh. m. *csávog-tam, —tál, —ott*. Mondják a csókáról, midőn sajátságos hangján szól. Innen: *csóka = csávoga, csóga*, azaz, csávogó.

CSÁVOLY, falvak Bács és Nyitra megyékben; helyr. *—on, —ra, —ról*.

CSÁVOS, falu Torontál megyében; helyr. *—on, —ra, —ról*.

— CSE, kicsinyítő névképző, mely ezen alakban igen ritkán, leginkább az újabb nyelvben fordul elő, mint: *szem-cse, gyermek-cse;* vastaghangon *csa*, mint: *tó-csa*. Gyakrabban használtatik megfordítva: *ecs*, kivált mint középképző *ke* kicsinyítő előtt, péld. *kes-ecs-ke, hegy-ecs-ke, meny-ecs-ke*. Rokonságaival együtt részletesen lásd: —CSA, és —ACS, képzők.

CSE, elvont gyöke a székely tájnyelvben divatos, s a régi nyelvemlékekben is előforduló *csedl* (csinál) igének. Rokona azon *te, tév*, melyből *tész, tévés*, stb. származtak. V. ö. CSEL, CSELEKSZIK.

CSÉ, némely összvetett helynevek első alkatrésze, mint: *Csépa, Csépalva, Csékút*. A két elsőben talán = *csek, Csehfa, Csehfalva*, a harmadikban valószinüleg am. *cső, Csőkút*.

CSEÁL, (cse-ál) áth. m. *csedl-t*. Régi, s a székelyeknél ma is divatos ige a szokottabb *csinál* értelmében.

CSEB, falu neve Erdélyben Hunyad megyében és több pusztáé Magyarországon; helyr. *Cseb-re, —en, —ről*.

CSÉB, faluk Bácskában és Szalában; KIS—, NAGY—, faluk Zemplénben; helyr. *Cséb-re, —en, —ről*.

CSÉBB lásd: CSÉB.

CSEBE, falu Zarándban; helyr. *Csebé-re, —n, —ről*.

CSEBÉNY, falu Baranyában, helyr. *Csebény-be, —ben, —ből*.

CSÉBÉR, lásd: CSŐBÖR.

CSÉCS, zártabb hangzóval: *csöcs*, fn. tt. *csécs-ét, csöcs-öt*. Szivacsos állományu életmű, mely az állatok egy egész osztályának, t. i. az emlősöknek tulajdona, s a nőstényeké szoptatásra szolgál. Az emberi nemnél a törzsöktest felső részén foglal helyet, a férfinál rendesen kisebb, a nőnél nagyobb kiterjedésü és dudorodásu. *Kemény, petyhüdt, lágy csecs. Nagy, kis csecs. A gyermeknek csecset adni. Csecset szopni. A csecstől elválasztani a gyermeket. Száraz, kiapadt csecsek. Se csecse, se fara, olyan mint a deszka.* Kis gyermekek nyelvén: *cziczi*. Átv. ért. némely dudorú testek csőalaku vége, vagy kinövése. *Korsó csecse*. A székelyeknél; *kenyér csecse*, am. púpja, gyürkéje, domója. A négylábu tőgyes állatoknál a tőgynek csöves része. V. ö. EMLŐ.

Származékai: *csécsés, csécsés*, stb. Összvetételei: *csécsbimbó, csécsemő, csécszopó*, stb.

Eredetileg vagy *cséc*, azaz *cső* (csücs) szóból származtatható, vagy hangutánzónak vétethetik mint *csem, csemcs* gyökök is; rokonok a mandsu *csecsen*, esth *tis*, hellen *τίτθη, τιτθός*, heber עַד (sad), דַּד (dadh), arab *tedi*, szláv *cyc, cecy, tsitz*, német *Zitze, Titte, Dutti, Tutti*, olasz *ciccia, cizza, zitta*, stb. A persában *csóíden* am. szopni (sugere).

CSÉCS (1), fn. tt. *csécs-ét*. 1) Túl a Dunán apró himlő, kanyaró. 2) Baranyában jelent keskeny csipkés szalagot, milyet az ottani pór leányok viselnek.

Azonos *csücs* (csücs) főnévvel innen máskép: *csücshimlő*, és a baranyai *csücsös szalag* am. csipkés szalag. A törökben *csicsek* szintén himlőt jelent, és a sínai nyelvben *csin* = variolae minutae, quae non creant ulcera (Schott).

CSÉCS (2), falu Abaújban; NAGY—, falu Borsodban, KIS—, falu Zemplén megyében; helyr. *Csécs-én, —re, —ről*.

CSÉCSAHÓ, falu Ungh megyében; helyr. *Csécsahó-n —ra, —ról*.

CSÉCSALAKÚ, (csécs-alakú) ösz. mn. Minek alakja a csecséhez hasonló. *Csecsalakú alma*, (leánycsecsü alma) *csecsalakú hegyes turó, homolka*.

CSÉCSBIMBÓ, (csécs-bimbó) ösz. fn. Gömbölyü csomócska az állati, különösen a női csecs végén, melyet a magyar alakja hasonlatánál fogva nevez bimbónak. *A szopó gyermek a csecsbimbót vessi szájába.*

Csecsbimbó udvarcsája, azaz kerülete, mely sötétebb színü szokott lenni, mint a többi részek.

CSÉCSBIMBÓREPEDÉS (csécs-bimbó-repedés), ösz. fn. Gyermekágyasok betegsége, midőn szoptatás alatt a csecsbimbók meggyúladnak, fölrepedeznek, fekélyesednek, s a szoptatást fájdalmassá teszik.

CSÉCSBIMBÓS (csécs-bimbós), ösz. mn. Aminek csecsbimbója van; csecsbimbó alakjával biró.

CSÉCSDED (csécs-ded), mn. tt. *csécsded-ét*. L. CSÉCSALAKÚ.

CSECSE (cse-cse), fő- és mn. *csecsét*. Gyermeknyelven jelent szépet. *Csecse baba!* szép kisded. *Ejh beh csecse!* Ikerítve *csecsebecse* am. holmi aprólékos, leginkább gyermekeket kecsegtető czifraság, cziczoma, ékszer, játékszer. *Szereti a csecsebecsét*. Rokon *csicsó* szóval és *czicsoma* szó *czics* vagy *cziczo* törzsével.

Némelyek a *csécs* szótól származtatják, mennyiben az a kisded előtt legkedvesebb. De valószínübb, hogy a *cse* (= csín), gyermekszónak kettőztetése, mint: *papa* (étel), *pipi* (madár), *czoczo* (ló), *mumu* (tehén; és bubus), *zsizsi* (tűz), *bibi* (seb) stb. Ilyen *cziczoma* is. Egyébiránt a sínai nyelvben *czu* am. ornare, mely szinte eléfordúl kettőztetve is: *czu-czú*, apprime ornatus és *cshú*, vagy *csín-cshú* uniones, margaritae (Schott).

CSÉCSE, faluk Nógrád és Szathmár megyékben; helyr. *Csécsé-n*, *—re*, *—ről*.

CSECSEBÁB, (csecse-báb) ösz. fn. Gyermekek, különösen kis leánykák játékszere, t. i. női ruhába felöltöztetett báb, szép baba.

CSECSEBECSE, (csecse-becse) ösz. fn. Lásd: CSECSE.

CSECSEBUBA, (csecse-buba) ösz. fn. Lásd: CSECSEBÁB.

CSÉCSÉGET, (csécs-é-get) áth. m. *csécséget-tem*, *—tél*, *—ett*, par. *csécségess*. Betü szerénti értelemben: csecscsel csalogat, édesget, mint a gyermeket szokták. Köz értelemben: kecsegtet.

CSÉCSÉGETÉS, (csécs-é-get-és) fn. tt. *csécségetés-t*, tb. *—ek*. Kecsegtetés.

CSÉCSÉL, (csécs-él) áth. m. *csécsél-t*. Szoptat, a gyermeket csecscsel kinálja.

CSÉCSEMFOG, (csécs-em-fog) ösz. fn. 1) Fog, melyet némely emlős állat már születésekor a világra hoz. 2) Azon fogak neveztetnek csecsemfogaknak, melyeket a kisded csecsemő szopás ideje alatt kap, s melyek utóbb kihullanak, hogy helyettök mások nőjenek; téjfog, csecsfog.

CSÉCSEMŐ, (csécs-emő csecset emő, azaz csecset szopó. V. ö. EMIK), ösz. fn. és mn. tt. *csécsemő-t*, 1) Kisded gyermek ki csecset szop. 2) Általán, szopós. *Csecsemő állatok. Elszakasztani a csecsemőt anyja kebléről. Ártatlan csecsemő.* Törökül *csodsuk* (enfant).

CSÉCSEMŐGYERMÉK, (csécs-emő-gyermék) ösz. fn. Lásd: CSÉCSEMŐ.

CSÉCSEMŐKEH, (csécs-emő-keh) ösz. fn. Köhögés, mely a csecsszopó kisdedeket szokta bántani.

CSÉCSEMŐÖLÉS, (csécs-emő-ölés) ösz. fn. Természet elleni bün, midőn az anya saját kisdedét megöli, (infanticidium).

CSÉCSEMŐS, (csécs-emős) ösz. fn. L. CSÉCSEMŐ.

CSÉCSEMŐSSÉG, (csécs-emősség) ösz. fn. Kisdedek azon életkora, állapota, midőn még szopnak.

CSÉCSÉNY, falu Győr megyében; helyr. *—be*, *—ben*, *—ből*.

CSÉCSÉRÉL, (csécs-ér-él), m. *csécséről-t*; lásd: CSÉCSÉRÉSZ.

CSÉCSÉRÉSZ, (csécs-ér-ész) áth. m. *csécsérészlem*, *—tél*, *—ett*. par. *—sz*. A nőnek csecseit tapogatja, fogdozza.

CSÉCSERÉSZÉS, (csécs-er-ész-és) fn. tt. *csécsérészés-t*, tb. *—ek*. A nő csecseinek pajkos fogdosása.

CSÉCSÉS, (csécs-és) mn. tt. *csécsés-t*, vagy *—et*, tb. *—ek*. Általán kinek csecsei vannak. Különösen, nagy, domború csecsü. *Csecses leány, menyecske*. Oly nagyító értemenyü, mint: *faros, hasas, czombos, vállas, tenyeres, talpas*, stb.

CSECSÉS, (cse-cse-es) mn. tt. *csecsés-t*, vagy *—et*, tb. *—ek*. Gyermeki nyelven am. szép, ékes, czifra, cziczomás.

CSÉCSÉS, (csécs-és) mn. tt. *csécsés-t*, vagy *—et*, tb. *—ek*. Himlős, kanyarós. *Csécses gyermek. Csécses betegek*.

CSECSÉSEN, (cse-cse-es-en) ih. Czifrán, fölékesgetve, csicsósan, cziczomásan.

CSÉCSÉSSÉG, (csécs-és-ség) fn. tt. *csecsesség-ét*. Csecses minőség vagy állapot.

CSECSÉSSÉG, (csécse-es-ség) fn. *csecsésség-ét*. Gyermekes, vagy rosz ízlésü czifraság, czifrálkodás, ékesgetés.

CSÉCSÉZ, (csécs-éz) áth. L. CSÉCSÉRÉSZ.

CSECSÉZ, (cse-cse-ez) áth. m. *csecsés-tem*, *—tél*, *—ett*, par. *—z*. Gyermekesen, vagy fonák ízlés szerint czifráz, csicsomáz.

CSECSÉZGET, (cse-cse-ez-get) gyak. áth. m. *csecsézget-tem*, *—tél*, *—ett*, par. *—z. csecsézgess*. Gyermekesen fölczifráz, fölékesít, csicsomáz.

CSECSÉZGETÉS, (cse-cse-ez-get-és) fn. tt. *csecsézgetés-t*, tb. *—ek*. Gyermekes czifrázás, ékesgetés, csicsomázás.

CSÉCSÉZIK, (csécs-éz-ik) k. m. *csécsész-tem*, *—tél*, *—ett*, par. *—zél*. Cécsféle betegségbe esik; himlősödik, kanyarósodik. *Csécseznek a gyermekek*.

CSÉCSFEKÉLY, (csécs-fekély) ösz. fn. Fekélynemü bántalom a csecsen. V. ö. FEKÉLY.

CSÉCSFOG, (csécs-fog) ösz. fn. Lásd: CSÉCSÉMFOG.

CSÉCSFÖDÉL, (csécs-födél) ösz. fn. Különféle anyagból, pl. érmézes mézgából, elefántcsontból, fából. stb. készült eszköz, mely úgy kivájatik, hogy a csecsbimbó beleférjen, s ezt a szoptatás munkájára elkészítse, vagy, ha sebes, külbefolyásoktól ótalmazza.

CSÉCSHELY, (csécs-hely) ösz. fn. 1) Himlőhely, azaz a himlő után maradt gödröcskék, vagy foltok a bőrön. 2) Kanyaró után látszó foltok.

CSÉCSHELYES, (csécs-helyes) ösz. mn. tt. *csécshelyes-t*, vagy *—et*, tb. *—ek*. Himlőhelyes, ripacsos, ribanczos, rapanczos, rapos; a kanyaró után maradt apró foltokkal tarkázott képü.

CSÉCSHOMÁLY, (csécs-homály) ösz. fn. A csecsbimbó környékén terjedő sötétszinü kör, mely a szoptató anyák csecsén látható.

CSÉCSISZÁKOS-FIAHORDÓ, (csécs-iszákos-fia-hordó) ösz. fn. Indiai emlős állatok egyik neme, melynek lábai a majoméihoz hasonlók, s hosszú farka van. Hasán redőkbe szedett bőr lóg, mely a hasbőrrel iszákot képez, s ebben szokta csecsemő-kölykeit őrizni és hordozni.

CSÉCSKE, (csécs-ke) kics. fn. tt. *csécskét*. A fiatal nőnek, vagy más emlős állatnak még bimbóban levő kis csecse.

CSÉCSKEMÉNYÉDÉS, (csécs-keményédés) ösz. fn. Azon kórállapot, midőn a csecsnek valamely része, főkép a csecsmirigy megdagad.

CSÉCSKŐ, (csécs-kő) ösz. fn. Kő, melynek fölszinét olyan pettyek, foltok födik, milyenek az emberi testen a csécs- azaz himlőfoltok.

CSÉCSKÖRTE, (csécs-körte) ösz. fn. A körtének egyik neme, mely a csecshez lévén hasonló, nevét attól kölcsönözte.

CSÉCSKÖTŐ, (csécs-kötő) ösz. fn. Kötő eszköz, mely a csecsek fölemelésére szolgál bizonyos nyavalyákban.

CSÉCSLEVÉTEL, (csécs-le-vétel) ösz. fn. Sebészi műtét, midőn a kóros női emlőt lemetszik.

CSÉCSLOB, (csécs-lob) ösz. fn. Csecs vagy csecsek gyuladása.

CSÉCSMIRIGY, (csécs-mirigy) ösz. fn. Mirigyek a csecsben, emlőben. V. ö. MIRIGY.

CSÉCSNYIRKEDÉNYÉK, (csécs-nyirk-edények) ösz. fn. A csecsnek azon belső részei, melyekben a téj fejlődik, és öszvegyül.

CSÉCSRÁK, (csécs-rák) ösz. fn. Rákfenés fekély, mely a csecset meglepi, nyilt vagy elrejtett alakban.

CSÉCSSEJTÉK, (csécs-sejték) ösz. tb. fn. tt. *—et*. Sejtszövetek a csecsekben. V. ö. SEJTSZÖVET.

CSÉCSSZÉM, (csécs-szém) ösz. fn. L. CSÉCS-BIMBÓ.

CSÉCSSZIVATYÚ, (csécs-szivatyú) ösz. fn. Sebészi eszköz, mely a mélyen fekvő asszonyi csecsbimbó kiemelésére, a képzésére, valamint a téjnek az emlőből kiszivására szolgál.

CSÉCSTÁLYOG, (csécs-tályog) ösz. fn. A gennynek öszvegyülése a csecsben.

CSÉCSTAPASZ (csécs-tapasz), ösz. fn. Gyógytapasz a beteg csecsekre.

CSÉCSUDVAROCSKA, (csécs-udvarocska) ösz. fn. Lásd : CSÉCSHOMÁLY.

CSÉCSÜTÉR, (csécs-üt-ér) ösz. fn. Ütér a csecsben. V. ö. ÜTÉR.

CSÉCSÜVEG, (csécs-üveg) lásd : CSÉCSSZIVATYÚ.

CSEDERÍT, (csen-d er-ít) áth. Holmi csekélységeket alattomban ellop, elcsen.

CSEDREG, vagy CSEDREGH falu Ugocsában; helyr. *Csedreg-re*, *—én*, *—ről*.

CSÉFA, mváros Bihar megyében, puszta Heves megyében; vagy CSÉFALVA, falu Pozsony megyében; helyr. *Csépá-n*, vagy *Csépalvá-n*, *—ra*, *—ról*.

CSEFERÍT, (csef-er-ít) önh. m. *cseferít-ett*. Dunán túli tájszó, am. csefertöl, csáforít, cseveg, fecseg, locsog.

CSEG, elvont gyöke *csege*, *csegely* szóknak. L. ezeket.

CSEGE, (1), (cseg-e) fn. tt. *csegét*. Elavult szó, előfordul IV Béla király egyik oklevelében, hol am. vízrekeszték. V. ö. CSEGELY.

CSEGE (2), falu Szabolcs megyében; vagy CSEKE, puszta Nógrádmegyében; hely. *Csegé-re*, *—n*, *—ről*.

CSEGEBIGA, (csege-biga) ösz. fn. Sok apró részekből álló elegybelegy, holmi. Valószinüleg a *csőgbog* szók módosított mása. *Ezen dolognak sok csegebigája van*, = sok ága boga.

CSEGELY, (cseg-ely) fn. tt. *csegely-t*, vagy *csegly-et*, tb. *—ek*, vagy *csegly-ek*. Szegletes vége, csúcsa valaminek, háromszeg. Székelyes kiejtéssel, *csegély*. Gyöke *cseg*, úgy látszik az éklapot jelentő *szög szög* szóval azonos (szögely, szögely).

CSEGELYES, CSEGLYES, (cseg-ely-es) mn. tt. *csegelyes-t*, tb. *—ek*. Szegletesen végződő, csucskás, csücskös. *Csegelyes szántóföld*. Székelyesen: *csegélyes*.

CSEGEZ, székely falu neve Aranyos székben; helyr. *Csegez-re*, *—én*, *—ről*.

CSEGŐ, SZÁSZ-CSEGŐ vagy CZEGŐ, erdélyi falu Doboka megyében; helyr. *Csegő-re*, *—n*, *—ről*.

CSEGŐD, vagy CSEGŐLD, falu Szatmárban, és puszta Bihar megyében, helyr. *Csegőd-re*, *—ön*, *—ről*.

CSEH, hangutánzó, melyből *csehél*, *csehélés* származtak. Vastaghangon; *csah*, *csahol*, éles hangzóval: *csih*, *csihel* vagy *csihol*.

CSEH, fő- és mn. tt. *cseh-ét*. A messzeágazó szláv népcsaládnak egyik ága, mely az ausztriai birodalomban a szudeti hegylánez alatt, az úgynevezett Csehországban él. Mint melléknév jelent ezen népre vonatkozót, ahhoz tartozót, attól valót, stb. *Cseh üveg*, *cseh posztó*, melyet csehek készítenek. *Cseh bő. Ha a cseh köre legszebb pecsétet metszenek is, még sem válik gyémánt belőle.* Km. Több nemes magyar család nemzetségi neve.

Saját nyelvökön: *csech*, *csech*, tótul *csech*, törökül is *cseh* mint a magyarban.

CSEHARANY, (cseh-arany) ösz. fn. Az aranynak legalábbvaló neme.

CSEHBOLT, (cseh-bolt) ösz. fn. Építészi műszó, a jelent sajátságos alaku boltozatot az épületben, milyennek a cseh építők valának hajdan mesterei.

CSEHÉDFALVA, helység Erdélyben Udvarhely székben; helyr. *—falván, —falvára, —falvától.*

CSEHÉL, (cseh-él) önh. m. *csehél-t.* 1) Csehel vagy csahol a kutya, különösen a vadászeb. 1) Am. a tüzkövet aczéllal ütve tompa *cseh* hangot hallat, csihol.

CSEHÉLÉS, (cseh-él-és) fn. tt. *csehélés-t*, tb. *—ék.* 1) Kutyának, vadászebnek sajátságos hangu csaholása. 2) Csiholás. *Hosszas csehelléssel bírt csak tüzet ütni.*

CSEHÉRDFALVA, erdélyi falu Udvarhely székben, helyr. *Csehérdfalvá-ra, —n, —ról.* Máskép *Csehédfalva, Csehétfalva, Csekérdfalva.*

CSEHÉTFALVA, lásd: CSEHÉRDFALVA.

CSEHGARAS (cseh-garas), ösz. fn. Közönséges birodalmi garas, mely három krajczárból áll, s melyből harmincz teszen egy tallért.

CSEHGERELY, (cseh-gerely) ösz. fn. Növényfaj a gerelyek neméből; kocsányai két virágúk, szirmai csorbák, levelei öt karéjúk, korszovátjai borzasak. (Geranium bohemicum).

CSEHI, számos helység neve Erdélyben és Magyarországon, helyr. *Csehi-be, —ben, —ből.*

CSEHKŐ, (cseh-kő) ösz. fn. Csehüveg, melyet igen fényesre köszörülhetni, miért az avatlanokat valóságos drágakő gyanánt megcsalják vele.

CSÉHKÚT, lásd: CSÉKÚT.

CSEHORSZÁG, (cseh-ország) ösz. fn. Hajdan önálló, most az ausztriai örökös tartományokhoz tartozó ország.

CSEHORSZÁGI, (cseh-országi) ösz. mn. Csehországba, vagy -ból való. *Csehországi üveg, posztó; csehországi lakos.*

CSEHTAPLÓ, (cseh-tapló) ösz. fn. Füzfa tapló, banyatapló.

CSÉHTELEK, falu Bihar megyében; helyr. *Csehtelek-en, —re, —ről.*

CSEHTELKE, erdélyi falu Kolos megyében; helyr. *Csehtelké-n, —re, —ről.*

CSEHTOPÁZ, (cseh-topáz) ösz. fn. Topázkő utánzására csinált, köszörült csehüveg, áltopáz.

CSEHÜL, CSEHÜL, (cseh-ül) ih. 1) Cseh nyelven. *Csehül írni, beszélni, tudni.* 2) Roszul. *Bizon mi csehül vagyunk!* Valószinüen a 15-dik században keletkezett közmondás, midőn a csehek dúltak felső Magyarországon.

CSEJD, erdélyi falu Maros székben, helyr. *Csejd-re, —en, —ről.*

CSEJKŐ, falu Bars megyében, helyr. *—kő-re, —n, —ről.*

CSEJT, népes puszta Békes megyében, helyr. *Csejt-re, —en, —ről.*

CSEJTE, vagy CSEJTHE, mváros Nyitra megyében, helyr. *Csejté-re, —n, —ről.*

CSEJVE (csej-ve), szegedi tájszó. Lásd: CSAJVADÉK.

CSEK (1), elavult fn. mely előfordul a XVI. századbeli, Magyarország bevételéről szóló krónikában.

„Árpád juta magyar néppel
Kelem földén a Dunán elkelének,
A *Cseken* ők csekőnek
A Tetemben (Tétényben) elfeltetőnek."

Értelme talán am. gázoló, a *sekély* (vadum) szóval rokon. Létezett *csek* vagy *csekik* ige is, melynek történeti multban többes harmadik személye: *csekőnek*, azaz, *csekének*, (gázolának.)

CSEK (2), némely palócz vidékeken és Vas megyében am. az országos divatu *csak*. L. ezt. Származékai: *csekély, csekélység*, am. kicsi, kicsiség. A sínai nyelvben *csí* am. csak (solum, tantum). A persában *cseke, csaka*, res quaevis parva, a verbo *csakídan* (= csepegni) derivanda videtur (Vullers). V. ö. CSEKÉLY.

CSÉK, fn. tt. *csék-ét.* 1) Nagyobb hímállatnak, különösen bikának nemzővesszeje. Máskép: *csök. Bikacsék. Száraz bikacsékkel megverni valakit.* Innen átv. ért. a virágok hímszála, porhona (stamen). Ez értelemben elemezve; *csé-k*, a *csé, csév, cső* gyöktől, oly képzéssel, mint: *fe*-ből (caput) *fék* (capistrum). 2) Molnár A. szerint am. *csüg*, az állati lábszárnak egyik csont-íze, melyet a játszó gyermekek bottal ütni, s likba hajtani szoktak. Néhutt: *csülk.* A persában *csík* am. membrum virile. (Vullers).

CSÉKÁGY, (csék-ágy) ösz. fn. Bőrhüvely, melybe némely hímállatok pl. bikák, csődörök nemzőtaga behúzódik.

CSÉKCSILLAG, (csék-csillag) ösz. fn. Növénynem az együttnemzők és egyenlőnősök seregéből, melynek porhonai (csékjei) tövön öszvenőttek, s fölül csillagformára szétnyilnak. (Jasione).

CSEKE, több helység neve Magyarországban, ú. m. Bars, Szala és Szathmár megyékben stb. helyr. *Cseké-re, —n, —ről.* Öszvetételekben: *Csekefa, Csekefalva, Csekelaka, Csekehida.*

CSÉKE, faluk Vas és Zemplén megyékben. MAGYAR—, mváros Bihar megyében; BRÁK— falu ugyanott; helyr. *Cséké-n, —re, —ről.*

CSEKEFA, falu Vas megyében; helyr. *Csekefá-n, —ra, —ról.*

CSEKEFALVA, székely faluk Csík és Udvarhely székekben; helyr. *Csekefalvá-n, —ra, —ról.*

CSEKEJ, falu Nyitra megyében; helyr. *Csekejen, —re, —ről.*

CSÉKÉL,, (csék-él) áth. m. *csékél-t.* Nyitravölgyében mondják lóról, mely szilajul, csökönyösen megköti magát. Gyöke *csék* azonos a *csökönyös* szó *csök* gyökével.

CSEKELAKA, falu Erdélyben Alsó-Fejér megyében; helyr. *Csekelaká-n, —ra, —ról.*

CSEKÉLY, (csek-ély) mn. tt. *csekély-t*, vagy *—et*, tb. *—ek.* 1) Kicsiny, kevés. *A nagy készületnek gyakran csekély a vége.* (Km). *Csekély dolog szót sem érdemel.* 2) Alacson. *Csekély ház, csekély domb, fa.* 3) Semmi jelentőséggel nem biró. *Csekély baj, csekély tárgy, csekély veszteség, csekély nyereség.* 4) Midőn a

vízről, folyóról, patakról stb. használtatik, jelent zátonyost, épen nem mélyet. *Csekély viset könnyü megláboini; csekély vízzel nem lehet hajózni.* V. ö. SEKÉLY.

Gyöke *csek* (mély hangon *csak*, mely önálló szó) valószinüleg am. megfordított: *kecs*, azaz *kics*, *kicsi*, valmint a hason értelmü *sekélyé sek* = *kes*, *kis*.

CSEKÉLYÉDÉS, (csek-ély-éd-és) fn. tt. *csekélyédés-t*, tb. —*ék*. Csekélylyé levés, apadás, kisebbedés, lezsállás, kevesbedés.

CSEKÉLYÉDIK, (csek-ély-éd-ik) k. m. *csekélyed-tem*, —*tél*, —*ett*. Apad, leszáll, kisebbé lesz, zátonyosodik. *Csekélyedik hosszu szárazság alatt a folyó.* Máskép: *sekélyedik*.

CSEKÉLYEL, (csek-ély-el) áth. m. *csekélyel-t*, vagy *csekélyl-ett*, htn. —*ni*. vagy *csekélyl-eni*; tárgyi ragozásban is: *csekélyl-i*, *csekélyl-ik*. Csekélynek, kevésnek, kicsinnek tart, vél, vall, kevesell, kicsinyel valamit. *Csekélyelni a vizet hajózásra.* Tulajdonképen két *ll*-el volna irandó, mint: *kevesell*, *javall*, *sokall* stb. melyekhez *urall* is tartozik. V. ö. —L képző.

CSEKÉLYÉRTÉKŰ, (csekély-értékü) ösz. mn. Minek kevés becse, értéke van. *Csekélyértékü jószág*, *ház*.

CSEKÉLYES, (csek-ély-es) mn. tt. *csekélyes-t*, vagy —*et*, tb. —*ek*. A maga nemében kicsinyes, kevesés.

CSEKÉLYESSÉG, (csek-ély-es-ség) fn. tt. *csekélyesség-et*. Csekélyes állapota vagy tulajdonsága valaminek.

CSEKÉLYÍT, (csek-ély-ít) áth. m. *csekélyít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni*. vagy —*eni*. Csekélylyé tesz, kevesbít, kisebb mértékre szállít valamit.

CSEKÉLYLÉS, (csek-ély-el-és) fn. tt. *csekélylés-t*, tb. —*ek*. Csekélynek tartás, vélés, állítás.

CSEKÉLYSÉG, (csek-ély-ség) fn. tt. —*et*. 1) Kicsiség, aprólékos dolog. *Csekélységgel nem gondol, nem bibelődik. Valamit csekélységnek tartani.* 2) Haszontalanság, hiábavalóság, figyelmet nem érdemlő tárgy. 3) Alacson ára valaminek, vagy a víznek apadt állapota. *Csekélységen adták, csekélységen vettem. A viz csekélysége miatt gyakran fennakadnak a gőzösök.* 4) Használtatik fitymáló, ocsároló hangon valamely tárgynak megvetésére. *Csekélység! ha nincs más baj. Csekélység! fel se vedd!*

CSEKÉLYTARTALMÚ, (csekély-tartalmú) ösz. mn. Minek kevés belértéke van, mi alig bir valami tartalommal. *Csekélytartalmu könyv, szónoklat.*

CSEKENYE, falu Közép-Szolnok megyében; helyr. *Csekenyé-n*, —*re*, —*ről*.

CSEKÉRDFALVA, lásd: CSEHÉRDFALVA.

CSEKKEN, (csek-ü-en, csek-v-en, csek-k-en) önh. m. *csekken-t*. A *csek* (azaz, kicsi, kevés) gyökből származván am. kissebbedik, kevesbedik, alászáll. *Csekken a jószág ára. Csekken a kereskedő hitele.* Divatosb szólásmód szerint l. CSÖKKEN.

CSEKKENÉS, (csek-v-en-és) fn. tt. *csekkenés-t*, tb. —*ek*. Alászállás, kisebbedés, kevesbedés. V. ö. CSEKKEN.

CSEKKENŐ, (csek-v-en-ő) mn. tt. *csekkenő-t*. Értékében, becsében, hatásában alászálló, kisebbedő. *A kereskedés csekkenő félben van.*

CSEKLE, (csek-el-e azaz, csek-é-lő), fn. tt. *cseklét*. Jóformán kiavult szó, Sándor J. szerint am. kelepcze, török, húrok, melylyel madarakat, s más vadakat szoktak fogni.

Törzse valószinüleg azon *csekél* ige, mely a Nyitravölgyben am. megköti magát, t. i. a hurok és kelepcze oly eszköz lévén, melybe a vad belekötelődzik, mely a vadat megköti. Egyébiránt a *csikol*, *csukol* törzsekből is származtatható, mintha *csikló*, *csukló* volna.

CSEKLÉSZ, (1), (csek-él-ész) fn. tt. *cseklész-t*, tb. —*ék*. Vadász, aki hurokkal, törökkel, kelepczével szokott vadakat fogni.

CSEKLÉSZ, (2), (mint föntebb) önh. m. *cseklész-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*sz*. Cseklével, azaz hurokkal, kelepczével törökkel vadász, madarász.

CSEKLÉSZ, (3), mváros Pozsony megyében, helyr. *Cseklész-re*, —*én*, —*ről*.

CSEKLÉSZET, (csek-él-ész-et) fn. tt. *cseklészet-et*. Cseklével azaz törökkel, hurokkal, kelepczével üzött vadászat.

CSÉKLYE, falu Bihar megyében; helyr. *Csékly-é-n*, —*re*, —*ről*.

CSÉKMELLÉK, (csék-mellék) ösz. fn. A kinyilt virágok csékjei azaz hímszálai mellett levő kinövések.

CSÉKÚT, falu a Bakonyban Veszprém megyében; helyr. *Csékút-on*, —*ra*, —*ról*.

CSEL, (1), elvont gyöke *cseléd*, *cselekszik* származékoknak, am. csinál, székelyesen: *csedl*. Rokon vele a török *ktl-mak*, am. cselekedni.

CSEL, (2), fn. tt. *csel-t*, tb. —*ek*. Mások kárára, veszedelmére, rászedésére kigondolt és alkalmazott eszköz, illetőleg cselekvés, mely fortélyos, ravasz úton ér czélt. *Cselt szőni*, *cselt vetni*. *Hamar cselt vet az öreg nyúl.* Km. *Csellel bevenni a várat. Valakit cselen fogni*, *cselen rajta érni. Gonosz*, *szövevényes*, *ármányos csel. Hadi*, *katonai*, *vadász csel. Udvari csel.* Vastaghangon rokona: *csal*, honnan: *cselecsala*, *cselevendi csalavandi*.

Alapérteményre és hangra hasonlók hozzá a hellen *δόλος*, *δέλεαρ* (csalétek), latin *dolus*, perzsa *dendl* (csalás), török *csal-mak*, (lopni) stb. V. ö. CSAL.

CSÉL, elavult fn. mely ma csak *csélcsap* összvetett szóban divatozik. Sándor István értelmezése szerint am. sületlen, bohósdi, haszontalan tréfabeszéd.

Hasonlók hozzá a szanszkrit *hil* (bohóskodik), hellen *γλίω*, *γλενη*, latin *hilarie*.

CSÉLCSAP, (1), (csél-csap) ösz. mn. tt. *csélcsap-ot*. 1) Bohócz, trágár, haszontalan tréfáju. *Csélcsap ifju*, *csélcsap beszéd*. 2) Könnyelmü ledér, csapodár. *Csélcsap udvarló*. 3) Korhely.

CSÉLCSAP, (2), (csél-csap) ösz. önh. m. *csélcsaptam*, —*tál*, —*ott*. Bohócz, trágár, ízetlen tréfákat üz; csapodárkodik; korhelykedik.

CSÉLCSAPÁS, (csél-csapás) ösz. fn. Bohócz, ízetlen tréfálás; csapodár, ledér, korhely cselekvés.

CSÉLCSAPKODIK, (csél-csapkodik) ösz. k. Lásd: CSÉLCSAP, önh.

CSÉLCSAPÓ, (csél-csapó) ösz. mn. Lásd: CSÉLCSAP, mn.

CSÉLCSAPSÁG, (csél-csapság) ösz. fn. Bohóczság; ledérség, csapodárság; korhelység.

CSELE-CSALA, ikerített fn. tt. *csele-csalá-t.* Többszörös csalás.

CSELÉD, (csel-éd) fn. tt. *cseléd-et.* A régieknél *család* azaz ház népe értelemben fordul elő, honnan a bibliai nyelvben: *cselédes ember, cselédes gazda*, am. családos, háznépes, valamint a latin *familia* is mind háznépet és nemzetséget, mind szolgát vagy szolgákat jelent. *Cseléd atyja* = Pater familiae. Pázmánnál szinte család: „Ítélvén Dávidnak családját." Benigna asszony imádságos könyve. Ma *család* alatt csupán nemzetséget értünk, ámbár néhutt, péld. Zemplén megyében a Bodrogközben, sőt másutt is népnyelven *cselédnek (szolgának)* hívják a házhoz tartozó gyermeket is. *Édes cselédem, kedves szolgám.* Azonban cseléd mai általánosb ért. a háznéphez, családhoz tartozó szolgát jelent, legyen az férfi vagy nőnemü. *Férficseléd*, kocsis, béres, stb. *nőcseléd*, szolgáló, dajka, szakácsnő, stb. *Cselédet fogadni, elbocsátani. Hü, szorgalmas, munkás, hütelen, tunya cselédek. Cselédek bére, ruházata, tartása. Cselédek szobája. A jó cseléd megbecsülhetetlen kincs.* Km. *Nincs jobb a jó cselédnél.* Km. *Rosz cselédnek kettö a mestere: szó és korbács.* Km. *Ismert cselédet hét vétekkel inkább, mint ismeretlent egygyel.* Km. *A jó cseléd mindig talál magának dolgot.* Km. A köznép a nőnemet általán *fehér cselédnek* nevezi, melynek hasonlatára tréfásan divatba jött: *vászoncseléd.*

Gyöke *csel* ugyanaz, mely a munkára, dologra vonatkozó *cselekszik* igéjé. Ormánságban *cselérd.* Egyezik vele a török *külüdsi*, szintén am. cselekvő, és *kul* am. szolga és katona. Előfordul több szláv nyelvekben is: *tseled, tselad, czeladz*, melyek a *delati, dzelati* = dolgozni, cselekedni szókkal rokonok.

CSELÉDASZTAL, (cseléd-asztal) ösz. fn. 1) Asztal, melyen különösen a cseléd név alatt értett szolgai személyzet eszik. *A vendég kocsisát a cseléd-asztalhoz ültetni.* 2) Átv. ért. a cselédség élelmezésére adatni szokott ételek italok. *Cselédasztalra való kiadások. Szegényes cselédasztal.*

CSELÉDBÉR, (cseléd-bér) ösz. fn. Szerződött bér, melyet a szolgálatba fogadott cselédnek adunk. *Hónapos, félévi, esztendei cselédbér. Fölemelni, javítani, elvonni a cselédbért.*

CSELÉDBOR, (cseléd-bor) ösz. fn. 1) Általán bor, mely a cselédeknek béríletőség gyanánt jár némely uraságoknál. 2) Alsóbb minőségü bor, mely nem úri asztalra, hanem a cselédeknek van szánva.

CSELÉDÉNKÉNT, (csel-éd-én-ként) ih. Régies értelemben am. családonként.

CSELÉDÉS, (csel-éd és) mn. tt. *—t*, vagy *—et*, tb. *—ek.* Cselédekkel biró, kinek cselédei vannak. *Cselédes gazda, cselédes ember.* A régieknél: *családos* értelemben is. „Hasonló mennyeknek országa a cselédes emberhez, ki jó reggel kiment miveseket fogadni az ő szőlőjébe." Máté XX. 1. Káldi. A müncheni codexben: *házi atya* (paterfamilias).

CSELÉDHÁZ, (cseléd-ház) ösz. fn. Különös épület, vagy csak külön szoba, mely a cselédeknek szolgál lakásul. A pusztákon, hol a nős béresek saját tüzhelyeikről élnek: *béreshász;* ha pedig mint nőtleneknek az urok főzet nekik, túl a Dunán: *betyárház, betyárszoba.*

CSELÉDKÉDIK, (csel-éd-kéd-ik) k. m. *cseléd-kéd-tem, —tél, —ett.* Mint cseléd szolgál valakinél.

CSELÉDKENYÉR, (cseléd-kenyér) ösz. fn. A cselédek számára feketébb lisztből sütött nagyobb fajta kenyér. *Olyakat pillant mint egy cselédkenyér.* Km.

„Mint egy cselédkenyér olyakat pillantott
Mikor nyomta éhen a krassai hantot."

Parlagi vers.

CSELÉDKOCSI, (cseléd-kocsi) ösz. fn. Hosszu kocsi vagy szekér, az uraságí cselédek, s holmi poggyászok, eszközök alá, midőn az urak valahová utaznak, kirándulnak.

CSELÉDPOSZTÓ, (cseléd-posztó) ösz. fn. Posztó, melyből az uraságí cselédek egyenruháját készítik.

CSELÉDRENDÉLET, (cseléd-rendélet) ösz. fn. 1) A nagyobb cselédes házaknál, napi rend, mely szerént meg van határozva, mit kelljen mindegyik cselédnek tennie. 2) Rendőri intézkedés a gazdák és cselédek közti viszonyok iránt.

CSELÉDRUHA, (cseléd-ruha) ösz. fn. Az uraságí cselédeknek bizonyos szinü, minőségü, és szabásu öltözete, egyenruhája.

CSELÉDSÉG, (csel-éd-ség) fn. tt. *cselédség-et.* Valamely házhoz, illetőleg úrí udvarhoz tartozó cselédek együtt véve.

CSELÉDSÉR, CSELÉDSÖR, (cseléd-sör) ösz. fn. Bortalan vidékeken az uraságí cselédeknek bérben járó sör.

CSELÉDSZÁM, (cseléd-szám) ösz. fn. Bizonyos kerületben, községben, udvarban, házban szolgáló cselédek összes személyzete szám szerint véve.

CSELÉDSZOBA, (cseléd-szoba) ösz. fn. Különös szoba a cselédek számára.

CSELÉDTARTÁS, (cseléd-tartás) ösz. fn. Cselédeknek szolgálatra való használása, s azoknak illő bérrel, ruhával, eledellel ellátása.

CSELÉDTARTÁSI, (cseléd-tartási) ösz. mn. Cselédtartáshoz való, tartozó, arra vonatkozó. *Cseléd-tartási költségek.*

CSELEFENDE, (csele-fende) ösz. fn. Nőket roszra csalogató, nőcsábító, semmirekellő ember. Másképp: *cselevendi, csalavandi.* Eredeti alakban lásd: CSALAFINTA.

CSELEFINTA, lásd: CSALAFINTA.

CSELEJ, falu Zemplén megyében; helyr. *—en, —re, —ről.*

CSELEKÉDÉS, (csel-ek-éd-és) fn. Lásd: CSELEKVÉS.

CSELEKÉDET, (csel-ek-éd-et) fn. tt. *cselekédet-ét.* Mindenféle mű, munka, tett, midőn úgy tekintetik, mint a szabad akaratnak kifolyása, végrehajtása. *Jó cselekedet, rosz cselekedet. Cselekedeteiről ítélhetni meg az embert. Az akaratot cselekedet követese. Hasznos vagy káros, meggondolt, hirtelen cselekedet.* Ily értelme van az erény- és vallástanban is. *Emberi cselekedet, jóságos, irgalmas cselekedetek. Véteni szóval, szándékkal és cselekedettel.* V. ö. CSELEKSZIK.

CSELEKÉDETI, (csel-ek-éd-et-i) mn. tt. *cselekédeti-t,* tb. *—ek.* Cselekedetre vonatkozó. *Cselekedeti készség, elhatározás.*

CSELEKÉDIK, (csel-ek-éd-ik) k. m. *cselekédtem, —tél, —ett.* Máskép *cselekszik,* mint: *menekedik, menekszik, törekédik, törekszik, verekedik, verekszik, öregedik, öregszik* stb. Jelentését illetőleg lásd: CSELEKSZIK.

CSELEKÉDŐ, (csel-ek-éd-ő) mn. tt. *cselekédő-t,* Aki valamit cselekszik. *Jót, rosszat cselekedő ember.* A székelyeknél: *cselekedő úst,* mely mindennap kézen, vagy munkában, használatban van.

CSELEKSZIK, (csel-ek-ész-ik) k. Változattal *cselekédik.* A jelen időben (mint a többi hasonló változatu igék) mindkét alakban ragoztatik: *cselekszem,* vagy *cselekesz-em, —el, —ünk, cselekész-tek, —nek,* vagy *cselekez-enek;* és *cselekéd-em, —él, —ünk* stb. Első múltban: *cselekv-ém, —él, —ék.* stb. másod múltban: *cselekéd-tem, —tél, —ett.* par. *cselekéd-jél,* ohajtó: *cseleked-ném,* htn. *cseleked-ni,* részesülő: *cselekv-ő* vagy *cselekéd-ő.* Értelme: szabad akaratának gyakorlatából valamit tesz, munkál, mivel. Ennélfogva igen gyakran átható igék tulajdonságával bir. Csak emberről vagy más szabad akaratu szellemi lényről mondhatni, hogy cselekszik. Áthatólag is főképen ezen névmásokra viszonylik: *azt, ezt, mit, amit, amelyet,* és főnévül vett némely melléknevekre pl. *jót, rosszat,* (jó, rosz dolgot); különben *tesz,* vagy *csinál,* pl. nem mondhatom, *kárt cselekedett a tűz, a víz.* Ellenben: *Ezen ember sok jót cselekedett. Amit mással cselekszel, azt várjad fejedre.* Km. *Szent Isten, mit cselekedtem?! Amit kivántok, hogy cselekedjenek nektek az emberek, ti is cselekedjétek azt nekik. Ezt te cselekedted, nem más. Azt többé ne cselekedd. Ki mint cselekszik, úgy vessi hasznát.* Közmondatok.

Gyökéhez (csel) rokonok a régi és székelyes: *csedl,* általánosabban: *csinál,* továbbá: *tesz,* a török *kil-mak* (cselekedni); törzsével (cselek) pedig: *dolog* stb.

CSELEKVÉNY, (csel-ek-vény) fn. tt. *cselekvény-t,* tb. *—ek.* Mindenféle mű, munka, tett, midőn úgy tekintetik, mint a szellemi vagy anyagi erőnek származéka, minden részleteivel, s körülményeivel együtt, nem tekintve annak erényes vagy erénytelen oldalát, s ebben különbözik a *cselekedettől,* mely az erkölcsi törvényekre viszonyúl, s elvont állapotban vétetik.

CSELEKVÉS, (csel-ek-vés) fn. tt. *cselekvés-t,* tb. *—ek.* Az ember anyagi vagy szellemi erejének valóságos müködő állapota. *Cselekvés alatt, cselekvés közben. Cselekvésben gátolni; cselekvést félben szakasztani. Cselekvés folytában kimúlni.* Innen látható a különbség: mely a *cselekedet, cselekvény* és *cselekvés* között van. V. ö. CSELEKÉDET, CSELEKVÉNY.

CSELEKVÉSMÓD, (cselekvés-mód) ösz. fn. Azon mód, illetőleg szokás, mely szerint valaki cselekedik; végrehajtási bánásmód.

CSELEKVŐ, (1), (csel-ek-vő) fn. tt. *cselekvő-t.* Ember, vagy *más* szabad akaratú *lény,* ki erejét valamely műre, munkára fordítja, ki önakaratából, vagy legalább öntudattal működik.

CSELEKVŐ, (2), (mint föntebb) mn. Ki erejét el nem hanyagolja, hanem elhatározott szándékkal működik, tesz valamit. *Jobb a cselekvő, mint a beszélő hazafi. Cselekvő ige,* nem régen is az *áthatő ige* (verbum activum vagy transitivum) kifejezésére használtatott. Azonban a magyarban cselekvő az *önható* ige (verbum subjectivum) is, mint: megy, repül; és sok intransitivum szenvedő mint: esik. *Cselekvő ige* helyett minden esetre jobb volna: *mivelő ige.* Egyébiránt v. ö. ÍGE.

CSELEKVŐLEG, (csel-ek-vő-leg) ih. Cselekvő állapotban, mint cselekvő. *Valamely dologban cselekvőleg részt venni.*

CSELEKVŐSÉG, (csel-ek-vő-ség) fn. tt. *—ét.* Tulajdonság, melynél fogva valaki minden erejét használja, hogy körülményeihez képest mennél többet tegyen, s mindenfelé hatást gyakoroljon.

CSELEKVŐSÉGI, (csel-ek-vő-ség-i) mn. tt. *cselekvőségi-t,* tb. *—ek.* Cselekvőséget tárgyazó, cselekvőségre vonatkozó.

CSELÉLECS, (csel-élecs) ösz. fn. Cseleny nevü egyszerü vegyelem, élecs vegyminőségében. V. ö. CSELENY.

CSELÉLEG, (csel-éleg) ösz. fn. Éleg cselenyből. (Oxydum Manganii) V. ö. CSELENY.

CSELENY, (csel-eny) fn. tt. *—cseleny-t.* A nemtelen fémek osztályába tartozó szürkés fehérszinü, nehezen olvasztható egyszerü test, melyet az üvegkészitésnél különösen használnak. (Manganium).

CSELEPCSÍK, nyitravölgyi tájszó. Lásd: CSEREKCSÉP.

CSELÉS, (csel-és) mn. tt. *cselés-t,* vagy *—et,* tb. *—ek.* Alattomos kelepczével, ravaszsággal élő, járó. *Cseles vadász, hadi terv.* V. ö. CSEL, fn.

CSÉLÉS, (csél-és) mn. tt. *csélés-t,* vagy *—et,* tb. *—ek.* Bohóczos, trágár nemü. *Csélés beszédek, tréfák.* V. ö. CSÉL.

CSELÉSKÉDIK, (csel-és-kéd-ik) k. m. *cselésked-tem, —tél, —ett.* Töröket, kelepczét, hurkokat hányogat, alattomos fortélyokkal él czéljai kivitelére.

CSELESZNEK, nyitravölgyi tájszó, és fn. tt. *cseleszneket*. Kemencze eleje, szája. Eredete homályos, talán tót származású.

CSELEZ, (csel-ez) önh. m. *cselez-tem*, *—tél*, *—ett*, vagy *cselz-éttem*, *éttél —ett*; htn. *—ni* vagy *cselzeni*. Cselvetést használ. Vadász műszó.

CSELF, (csel-f) elvont- vagy elavult törzse *cselfe* és *cselfés* szóknak. Gyöke *csel*, s képzésre olyan mint *dölf*, *csörf*, melyekből *dölfös*, *csörfös* származtak.

CSELFALU, vagy CSELFALVA, helység Sáros megyében; helyr. *Cselfalu-ba*, *—ban*, *—ból*, vagy *Cselfalvá-n*, *—ra*, *—ról*.

CSELFE, (csel-f-e) vagy csel-fi) magas hangú társa *csalfa* szónak; lásd ezt.

CSELFÉS, (csel-f-és) mn. tt. *cselfés-t*, vagy *—et*, tb. *—ek*. Csalfa, ravasz, aki másoknak cseleket szokott vetni.

CSELFOGÁS, (csel-fogás) ösz. fn. A cselnek kivitelére használt ravasz fortély, mód, eszköz. *Cselfogással élnek gyakran a hadvezérek, ha erővel nem győzhetnek. Cselfogással kivágni magát a veszélyből.*

CSELHÁNYÁS, (csel-hányás) ösz. fn. A kelepczének, huroknak, vagy akármily titkos csalásra szánt eszköznek, módnak, fortélynak alkalmazása, elkészítése, hogy valakit, vagy vadászoknál valamely vadat, általa hatalmunkba kerítsünk, veszélyeztessünk.

CSELGILISZTA, (csel-giliszta) ösz. fn. Földi giliszta, mennyire t. i. horogra húzatva a halak csalétkéül használtatik.

CSELLE, (csell-e) fn. tt. *csellét*. 1) Gömörben am. hegybeli parasztok kis szekere. Dunán túl a Bakonyságban: *csille*. 2) A székelyeknél fehérhal neme.

CSELLÉG, (csell-ég) önh. m. *csellég-tem*, *—tél*, *—ett*. Könnyeden lépve, mélázva megyen, ideoda járkál.

„Noha csak csellegve és halkán menének."
Gyöngyösi.

Ikerítve: *csellegbelleg*, *csellegöbellegö*. Más kiejtéssel: *czelleg*, *czelleng*.

Alapértelemben, mint egyenetlen irányu mozgásra vonatkozó, rokon a *csálé*, *cselő* szókkal. V. ö. CSELLEMBOKOL.

CSELLÉGÉS, (csell-ég-és) fn. tt. *csellégés-t*, tb. *—ek*. Ideoda bolyogva, mélázva járkálás.

CSELLEMBOKOL, (csellem-bokol) ösz. önh. Székely tájnyelven am. a beszédben tétovázik, a dolgot majd így majd úgy adja elé, mintegy *csálére*, *cselöre bukdosva* szól.

CSELLEMBOKOZ, lásd: CSELLEMBOKOL.

CSELLEN, (csell-en) önh. m. *csellen-t*. Félrecsapva mintegy csel által elillan. *Elcsellen a nyúl* vadászok nyelvén, midőn az üző agár előtt hirtelen megbukik, félre vagy visszacsap s elillan.

CSELLÉNG, CSELLÉNGÉS, lásd: CSELLÉG CSELLÉGÉS.

CSELMOZGÁS, (csel-mozgás) ösz. fn. Hadmesterségben jelenti az ellenfélnek olyan mozgásait, melyek által a másik félt tévedésbe hozni akarja.

CSELŐ, (csa-elő) ökörhajtó szó. Lásd: CSÁLI.

CSELŐHÁZA, puszta Hevesben; helyr. *Cselőházá-n*, *—ra*, *—ról*.

CSELŐHÖK, (cselő-hök) ösz. szó, melylyel az ökröt szólítják, hogy folytonosan cselőre, csálira tartson, vagy hőköljön. Máskép: *csálihök*, *csálihő*. V. ö. HÖK, HÖKÖL.

CSELŐTE, puszták Nógrád és Pest megyékben; helyr. *Cselöté-n*, *—re*, *—ről*.

CSELSZÖVÉNY, (csel-szövény) ösz. fn. Valakinek kárára, veszedelmére koholt, s titkos utakon, módokon alkalmazott eszközök összesége.

CSELSZÖVÉNYÉS, (csel-szövényés) ösz. mn. Cselszövénynyel járó, párosult; cselszövényen alapuló; cselszövényt gyakorló. *Cselszövényes udvari ember; cselszövényes terv; cselszövényes ellenség*. V. ö. CSELSZÖVÉNY.

CSELSZÖVÉS, (csel-szövés) ösz. fn. Valaki kárára, veszélyére munkáló titkos művek kigondolása, s végbevitele alkalmazása.

CSELSZÖVŐ, (csel-szövő) ösz. fn. és mn. Alattomos utakon, és eszközökkel másnak kárára, veszélyére, megbuktatására működő. „Meghalt a cselszövő" (Ulrik), Hunyady László opera.

CSELVÉRT, (csel-vért) ösz. fn. Zöld galyas abroncs, vagy vászon felöltő, mely némely ovatosb vad meglepésére használtatik. Vadászműszó.

CSELÚT, (csel-út) ösz. fn. Alattomos út, melyen haladva mást tévedésbe ejtünk, illetőleg annak üldözése elől menekeszünk. Vastaghangon: *csalút*.

CSELVETÉS, (csel-vetés) ösz. fn. L. CSELHÁNYÁS.

CSÉM, (1), hangutánzó, melyből *csémcs*, *csémcség*, *csémcségés*, *csémége*, *csémcz*, származtak. Változattal: *csöm*, *csömcsög*, vagy *csám*, *csámcsog*. Azon evés alatti hangot utánozza, midőn az evő a szájába vett étket nyelve, ínyei és ajkai között forgatva szopogatja, s ízlelgeti. A szanszkritban *csam*, *dsam*, *dsham* am. enni, a törökben *jemek* = enni és étek, *jemis* = gyümölcs.

CSEM vagy CSÉM, (2), elvont gyöke *csemete* szónak és származékainak. Változatai: *csim* (csima), *csom* (csoma). Eredeti értelme: csomót képező bimbó, vagy bimbóból fakadó zsenge hajtás, fiatal sarjadék.

CSÉM, (3), elvont gyöke *csémbő*, *csémér* szóknak, és ezek származékainak. Vastaghangon: *csom*, honnan: *csomb*, *csombók*, *csomó* zárt magas hangon: *csöm*, *csömbölék*, *csömör*. Alapérteménye: gömbölyü, csomódad alakú valami.

CSÉM, falu Komárom és Vas megyékben; helyr. *Csém-be*, *—ben*, *—ből*.

CSÉMBE, (csém-b-e) fn. tt. *csémbét*. Marhákat csipkedő légyfaj, máskép: *csimbe*. Úgy látszik, a *csíp*

igével rokon, mint a *bögöly*, és *pőcsik* szintén marhákat bántó legyek am. *böklő*, *bökcsi*, a bök igével.

CSÉMBŐ, (csém-b-ő) fn. tt. *csémbö-t*. Csomós, gombos czafrang, sallang, péld. a kostökön, lószerszámon. Gyöke *csém* azonos a gömbölyűt, csomódadot jelentő *csöm csom* gyökökkel. Hasonlók hozzá : *csimbók*, *csombor*, *csömbölék*. Képzésre hasonló a *bim-b-ó*, *gom-b-ó*(cz), *pim-p-ó* szókhoz.

CSÉMCS, hangutánzó, mely némely állatok, különösen disznók evése alatt hallatszik, vastaghangon : *csamcs*, *csámcs*, zárt hangon : *csömcs*.

CSÉMCSÉG, (csémcs-ég) önh. m. *csémcség-tem*, *—tél*, *—ett*. Evés közben szájával csuppogat, mint a mohón evő malaczok, disznók. Hangutánzó ige. *Ne csemcsegj*, *hanem egyél*, *mint illik*. Vastaghangon : *csamcsog*, zárt magas hangon : *csömcsög*. A sínai nyelvben *csán* am. nimia ciborum aviditas, gulosus (Schott), a törökben pedig *csamcsak* vagy *csemcse*, ivó csésze (écuelle a boire).

CSÉMCSÉGÉS, (csémcs-ég-és) fn. tt. *csémcségés-t*, tb. *—ék*. A szájnak evés közben bizonyos hangoztatása. Használtatik e szó különösen a moslékevő sertésekről. Vastag hangon : *csamcsogás*, zárt magas hangon : *csömcsögés*.

CSÉMÉGE, (csém-ég-e) fn. tt. *csemegét*. Holmi édességek, nyalánkságok az ételben és italban, melyek vagy az ínyeket csiklandozzák, s étvágyat szereznek, vagy a jóllakás után használtatnak, föképen gyümölcs. Szolgál összetétel által határozó nevül is, mint : *csemegebor*, *csemegesütemény*, *csemegeasztal*.

A nyalánk, szopogató, szürcsölő ízlést jelentő *csemcseg*, *csamcsog* igével rokon. A törökben *jemek* am. enni ; étek, és *jemis* am. gyümölcs.

CSÉMÉGEÁRUS, (csémége-árus) ösz. fn. Holmi nyalánkságokat, édes, czukros süteményeket áruló ; czukrász.

CSÉMÉGEBOR, (csémége-bor) ösz. fn. Bor, melyet kis mértékben, csak nyalánkságul szoktak nyujtani, pl. máslás, ürmös, pezsgő. A csemegebor fínomabb, és nemesebb eredetü a közönséges asztali bornál.

CSÉMÉGEÉTÉK, (csémége-étek) ösz. fn. Étek, melyet a többi ételek után nyalánkság gyanánt adnak föl, péld. gyümölcs, czukorsütemények stb.

CSÉMÉGEKÉSZITŐ, (csémége-készitő) ösz. fn. Ki holmi nyalánkságokat, czukorsüteményeket, befőzötteket, stb. készít ; czukrász.

CSÉMÉGEKONTYVIRÁG, (csémége-konty-virág), ösz. fn. A déli tenger szigetein tenyésző növényfaj a kontyvirágok neméből, melynek gyökerét főzve, vagy hamu alatt sütve kenyérül használják az odavaló lakosok. (Arum esculentum).

CSÉMÉGEMONDOLA, (csémége-mondola) ösz. fn. Mondola, melyet czukorral készítenek el csemegéül ; czukros mondola.

CSÉMÉGEPIACZ, (csémége-piacz) ösz. fn. Piacz, melyen különféle nyalánksági czikkeket árulnak.

CSÉMÉGÉS, (1), (csém-ég-e-es) mn. tt. *csemegés-t*, vagy *—et*, tb. *—ek*. 1) Nyalánkoskodó, édes szájú, torkos ember. 2) Csemegével bővelkedő, csemegével tölt. *Csemegés bolt*, *csemegés tányér*.

CSÉMÉGÉS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *csémégés-t*, tb. *—ek*. Csemegés hely.

CSÉMÉGESULYOM, (csémége-sulyom) ösz. fn. Növényfaj, a sulymok neméből, melynek dióforma lisztes gyümölcsét csemege gyanánt szokták enni. Máskép : *vizi dió*, *vizi gesztenye*. (Trapa natans).

CSÉMÉGETÁR, (csémége-tár) ösz. fn. Általán, csemegék, édességek, nyalánkságok rakhelye. Különösen : tánczvigalmak, nagy lakomák, estélyek stb. alkalmával azon különös terem, vagy asztal, hol csemegével szolgálnak a vendégeknek.

CSÉMÉGETARTÓ, (csémége-tartó) ösz. fn. A csemegeárusok- és czukrászoknál, valamint az urasági táblákon azon saját alaku edények, melyekben a csemegéket fölteszik.

CSÉMÉGÉZ, (csém-ég-e-ez) önh. m. *csémégéztem*, *—tél*, *—ett*, par. *—s*. Csemegéket eszik. *Ebéd végén*, *czukrászboltokban csemegézni*.

CSÉMÉGÉZÉS, (csém-ég-e-ez-és) fn. tt. *csémégézés-t*, tb. *—ek*. Csemegékkel élés, nyalánkoskodás.

CSEMEGÉZŐ, (csem-eg-e-ez-ő) fn. és mn. Aki csemegéz. Hely, ahol csemegéznek.

CSEMELET, fn. tt. *csemelet-et*. Kiavult szó, am. teveszőrből szőtt habos kelme. Máskép : *kamillót*. Mindkettő a tevét jelentő *chameau*, *camel* illetőleg *camelot* szókból kölcsönöztetett.

CSÉMÉR, lásd : CSÖMÖR.

CSEMERNYE, MÁRK—, VARANÓ—, falvak Zemplén megyében ; helyr. *Csemernyé-n*, *—re*, *—ről*.

CSEMÉTE, (csem-ét-e) fn. tt. *csemétét*. Vastaghangon : *csimota*. 1) A fának zsönge sarjadéka, hajtása, fakadása, termő bimbója, melyet oltásra használnak. 2) Szélesb ért. magról vagy tőről kelt fiatal fa, vagy zsenge oltvány. 3) Cserjeféle apró fa, bokor, pl. sajmeggy, galagonya. 4) Átv. ért. mondatik emberi sarjadékról, vagyis serdülő magzatokról. V. ö. CSEM, gyök (2).

CSEMÉTEKORALL, (cseméte-korall) ösz. fn. Korall a növényállatok neméből, melynek törzsöke ágas, s tagjai meszes anyagból állanak, szétmorzsolható kéreggel, s apró likacsokkal elhintve.

CSEMÉTÉS, (csem-ét-e-es) mn. tt. *csemétés-t*, tb. *—ek*. Csemetékkel benött, amibe csemetéket ültettek. *Csemetés kert*. Használtatik főnevül is, midőn magát a helyet jelenti, vagy am. faiskola.

CSEMÉTÉSÉDIK, (csem-ét-e-es-éd-ik) k. m. *csemétéséd-tem*, *—tél*, *—ett*. Csemetékkel benő, bokrosodik, ágasodik.

CSEMÉTÉZIK, (csem-ét-e-ez-ik) k. m. *csemétés-tem*, *—tél*, *—ett*. Csemetéket hajt, sarjadzik, ágasodik.

CSÉMÉZ, (csém-ez) fn. tt. *csémez-t*, tb. *—ek*. Sajátságos kedves szagú, és zamatú, úgynevezett

muskatály szőlő, mely *csemegézésre*, nyalánkságra való.

CSÉMÉZSZAGÚ, (csémész-szagú) ösz. mn. Olyan szagú, illatú, zamatú, mint a csemez, azaz, muskatálly-szőlő.

CSEMLEVELEK, (csem-levelek) ösz. tb. fn. A növény kicsirázó magvának azon első levelkéi, melyek a maghéj elválásakor kibujnak, *csima-, csimota-, csemetelevelek.*

CSEMMÉG, (csemm-ég) önh. m. *csemmég-tem, —tél, —ett.* Magas hangú társa *csammog* szónak; lásd ezt.

CSEMP, (csen-p) fn. tt. *csemp-et.* 1) Mások csalására, rászedésére czélzó ravasz fogás, fortély. 2) Különösen a vámokon és harminczadokon valamely tiltott portékának az illető tisztek elmellőzésével bevagy kicsúsztatása. Gyöke az alattomos elsajátításra vagyis lopásra vonatkozó *csen*, melynek *n* véghangja az utána következő *p* előtt *m*-mé változik, mint ebben: *impók* = *inpók*. Hasonlóan ezen szókban: *küllönb, azonban, Pozsonban, puttonban* az *n* kiejtésben úgy hangzik mint *m*. Egyébiránt irhatnók *csenp* is, az eredeti *n* bötüt megtartva, mint a fent említett szókban. Rokona a német *schnipf-en.*

CSÉMP, elvont törzse *csémpe, csémpély, csémpélyödik, csémpész* szóknak, *csomó*, vagy *csomócska* jelentéssel. Gyökre rokon a *csima, csimbók, csomó, csombók* szókkal.

CSEMPE, (csemp-e) mn. tt. *csempét.* Görbe szájú, kinek félre áll a szája. Rokon a vastaghangu *csámpa* szóval, mely a lábak kigörbedését jelenti. V. ö. CSÁMPA.

CSÉMPE, (csémp-e) fn. tt. *csémpét.* 1) A barkóknál am. kis bögre, gömbölyü kis fazék. 2) A székelyeknél azon homorú, öblös cseréptáblák, melyekből kályhákat raknak. Jelenti az ily cserepekből rakott hályhát is.

CSÉMPE, tt. *csémpé-t*, tájdivatos, *csipő* (femur) helyett. Lásd ezt.

CSÉMPÉLŐDÉS, (csémp-él-őd-és) fn. tt. *csémpélődés-t*, tb. —*ek.* Holmi szálas, rojtos, rostos, hajas, szőrös testeknek csomódzása. V. ö. CSÉMPÉLŐDIK. CSÖMBÖLÉK.

CSÉMPÉLŐDIK, (csémp-él-őd-ik) belsz. m. *csémpélőd-tem, —tél, —ött.* Csomóba fonódik, tekerődik. péld. a ló serénye, farka, az embernek fésületlen haja. Hasonló hozzá: *csömbölödik*, azaz csömbölékessé lesz.

CSEMPELŐDIK, (csen-p-el-őd-ik) belsz. m. *csempelőd-tem, —tél, —ött.* Bizonyos csiny, csalás, lopás elkövetésére többekkel czimboráskodik, összeesküszik. Alapfogalomban rokon a *csempész, csempészkedik* szókkal.

CSÉMPÉLY, (csémp-ély) fn. Lásd: CSÉMPE, fn.

CSEMPÉS, (1), (csen-p-és) mn. tt. *csempés-t*, vagy —*et*, tb. —*ek.* 1) Csemppel élő, valamit csenve, azaz lopva ki- vagy beszállító. *Csempes kalmár.* 2) Amit csemppel becsúsztattak vagy kiszállítottak. *Csempes áruk, portékák.*

CSEMPÉS, (2), fn. Lásd: CSEMPÉSZ, fn.

CSÉMPÉS, (1), (csémp-e-es) mn. tt. *csémpés-t*, vagy —*et*, tb. —*ek.* Csempeféle azaz öblös cserépből rakott, csinált. *Csempés kályha, kemencze.* Használtatik főnevül is. *Csempésben sütni valamit.*

CSEMPÉS, (2), (csemp-e-es) mn. tt. *csempés-t*, vagy —*et*, tb. —*ek.* Ferdén, görbén álló, félrehúzott. *Csempés szájú.* Rokona a ferde lábra vonatkozó *csámpás.*

CSEMPÉSKÉDÉS, (csen-p-és-kéd-és) fn. tt. *csempéskédés-t*, tb. —*ek.* 1) Ravasz, alattomos működés. 2) Tiltott áruk, portékák be- vagy kicsúsztatása. V. ö. CSEMP.

CSEMPÉSKÉDIK, (csen-p-és-kéd-ik) k. m. *csempéskéd-tem, —tél, —ett.* 1) Ravaszkodik, alattomos utakon jár. 2) Tiltott árukat, portékákat a vámok és harminczadok kikerülésével becsúsztat; máskép: *csempészkedik.*

CSEMPÉSSÉG, (csen-p-és-ség) fn. tt. *csempéssség-et.* 1) Ravaszság, alattomos csalás. 2) Tiltott áruk becsúsztatása. *Csempességet üzni. Csempességen rajtaérni valakit. Csempességért büntetett csaló.*

CSÉMPÉSZ, (csémp-ész) fn. tt. *csémpész-t*, tb. —*ek.* 1) Balaton mellékén am. a szalonnának a háj alatt levő kövérsége, mintegy öszvecsomósodása, csömbölödése. 2) Győr tájékán am. kétfülü cserépedény. V. ö. CSÉMPE.

CSEMPÉSZ, (1), (csen-p-ész) áth. m. *csempésztem, —tél, —ett*, par. —*sz.* A vámok s harminczadok kikerülésével, ál utakon, módokon bizonyos tiltott árukat, portékákat be-, vagy kiszállít. Igekötőkkel: *becsempész, kicsempész. Török dohányt, törökországi sót becsempészni a vámvonalon.* V. ö. CSEMP.

CSEMPÉSZ, (2), (csen-p-ész) fn. tt. *csempész-t*, tb. —*ek.* Ravasz, fortélyos szállító, vagy utas, aki tiltott holmit csúsztat be vagy ki a vámok és harminczadok elkerülésével.

CSEMPÉSZÁRU, (csempész-áru) ösz. fn. Csempészve becsúsztatott áru. *Csempészárukkal üzérkedni.*

CSEMPÉSZÉS, (csen-p-ész-és) fn. tt. *csempészés-t*, tb. —*ek.* Cselekvés, midőn valaki csempész. Igekötőkkel: *becsempészés, kicsempészés.* V. ö. CSEMPÉSZ.

CSEMPÉSZET, (csen-p-ész-et) fn. tt. *csempészet-et.* Csempészés elvont értelemben.

CSEMPÉSZETI, (csen-p-ész-et-i) mn. tt. *csempészeti-t*, tb. —*ek.* Csempészetre vonatkozó, csempészet által ki- vagy becsúsztatott. *Csempészeti ügyesség. Csempészeti áruk.*

CSÉMPÉSZHÁJ, (csémpész-háj) ösz. fn. Lásd: CSÉMPÉSZ, 1).

CSEMPÉSZKÉDÉS, (csen-p-ész-kéd-és) fn. tt. *csempészkédés-t*, tb. —*ek.* Gyakran üzött csempészés.

CSEMPÉSZKÉDIK, (csen-p-ész-kéd-ik) k. m. *csempészkéd-tem, —tél, —ett.* Csempészetet üz, gya-

korol, tiltott áruk alattomos szállításával, becsúsztatásával foglalkodik.

CSEMPÉSZSÉG, (csen-p-ész-ség) fn. tt. *csempészség-et*. Lásd : CSEMPÉSZET.

CSEMPÉZ, lásd : CSEMPÉSZ.

CSEMPÜZÉS, (csemp-üzés) ösz. fn. L. CSEMPÉSZKÉDÉS.

CSEMPÜZŐ, (csemp-üző) ösz. fn. L. CSEMPÉSZ.

CSEMTELEN, (csem-telen) mn. tt. *csemtelen-t*, tb. —*ek*. Minek cseme, azaz bimbós hajtása, csirája, csimája nincsen. *Csemtelen száraz ág*, *Csemtelen fatörzs*.

CSEN, CSÉN, (1), hangutánzó elvont gyöke *cseng*, *csenget*, *csendül*, *csendít*, *csend*, *csendes* szóknak, és származékaiknak. Zárt hangon : *csön*, *csöng*, stb. Alaphangban és értelemben egyeznek vele a latin *son-o*, *ton-o*, *can-o*, *tinni-o*, hellen *στένω*, *τόνος*, német *Ton*, *singen*, szanszkirt *tan*, *sztan*, sínai *csáng* (cantus, cantare), *csiáng* (sonus metallorum), török *csang* vagy *csangü* (csengetyü), *csön* (csengés) stb.

CSEN, (2), áth. m. *csen-t*. Holmi aprólék dolgokat alattomban (mintegy csendben) eldugdos, ellopogat, elcsíp. Szelidebb jelentésü a *lop* vagy *orozs* igéknél. *Tüt*, *csérnát*, *tollat csenni*. *Holmi édességeket*, *csukrot*, *gyümölcsöt csenni*. Tájnyelven : *csillent*.

Rokonok vele a sínai *czeng* (maligne, perverse. Schott), hellen *κλέπτω*, s német *schnipfen*.

CSENÁL, régies, *csinál* helyett. Eléfordúl például a Nádor-codexben.

CSENCS, HORVÁT—, NÉMET—, TARRÓD—, faluk Vas megyében ; hely. *Csencs-én*, —*re*, —*ről*.

CSÉND, CSEND, (1), fn. tt. *csönd-öt*, vagy *et*. Mozgás nélküli állapot, midőn úgytetszőleg semmi zaj, semmi nesz nincs, midőn a levegőt semminemü hang nem látszik háborítani, vagy mozgásba hozni, tulajdonképen a nesznek (csen) kicsided vagy legalsó fokát jelenti, minthogy tökéletes nyugalom nincsen a természetben. *Éjjeli*, *halotti*, *mély csend*. *Csendet kérni*. *Csendben lenni*, *maradni*. Különösen jelent a) Hallgatást. *Midőn ő beszél*, *nagy csend uralkodik*. b) Zajnak, zúgásnak csillapodását. *A tengeri morajt csend váltotta fel*. *A szélvész megszünt*, *s mély csend van az erdőben*. c) Békét, nyugalmat, háborítlan társadalmi állapotot. *Csendre inteni a háborgó polgárokat*. *Csendet szavarni*. Tájdivatosan : *csönd*. Rokon vele : *csitt*.

CSÉND, (2), (csén-d) elvont törzse *csendít csendül* szóknak és származékaiknak.

CSÉNDBIZTOS, (csénd-biztos) ösz. fn. Nyilvános tisztviselő, ki a köz csendességre, polgárok nyugalmára felügyel.

CSÉNDÉLÉG, (csénd-él-ég) önh. m. *csendélegtem*, —*tél*, vagy *csendélg-éltem*, —*éltél*, *csendélg-ett*. htn. —*ni*, vagy *csendelg-eni*, vagy —*ni*. Csendre, nyugalomra száll, csillapodott állapotra jut, nyugalomban van. *Csendeleg a tenger*, *hullámzásai szünedezésével*. *Csendeleg a levegő*, *midőn a szél lassanként megáll*, *lecsillapodik*.

CSÉNDÉLET, (csénd-élet) ösz. fn. 1) Békés, zajtalan, egyszerü házi élet. 2) Az ily életnek müvészi ábrázolata. *Csendéletet ábrázoló festmény*. *Mezei*, *falusi csendélet*.

CSÉNDÉLGÉS, (csénd-él-ég-és) fn. tt. *csendélgés-t*, tb. —*ek*. Csendre szállás, a nesznek, zajnak lassankénti csillapodása.

CSÉNDÉLGŐ, (csénd-él-ég-ő) mn. tt. *csendélgő-t*, Csillapodó, csendes állapotú. *Csendelgő szél*, *tenger*.

CSENDÉR, fn. tt. *csendér-t*, tb. —*ek*. Berkes, bokros, csalitos, cserjés hely. E jelentéséből gyanítható, hogy gyöke *cser* (cserj), melyből lett : *cserde*, *cserden*, s ebből bötüáttétellel : *csender*.

CSENDÉRÉS, (csendér-és) mn. tt. *csendérés-t*, tb. —*ek*. Berkes, bokros, csalitos, cserjés. *Csenderes völgy*, *mezőség*. V. ö. CSENDÉR. Vétetik főnevül is midőn tt. —*t*, tb. —*ek*. Berkes hely, cserjés hely.

CSENDERÍT, (csend er-ít) áth. m. *csenderít-ett*. 1) Gyöngédeden üt, illet valamit. 2) Bodrogközi tájszólás szerint : alattomban elcsíp vagy csen valamit.

CSENDERÍTÉS, (csend-er-ít-és) fn. tt. *csenderítés-t*, tb. —*ek*. Gyöngén érintés. Alattomos elcsipés, csenés.

CSÉNDÉS, (csénd-és) mn. tt. *csendés-t*, vagy —*et*, tb. —*ek*. 1) Minek semmi zaja, nesze nincs. *Csendes járás*, *csendes alvás*, *csendes lak*, *csendes utcza*, *csendes falu*, *csendes éj*. 2) Nyugalmas, békés, mérséklett. *Csendes ember*, *csendes elme*, *csendes szív*, *csendes beszéd*, *csendes eső*, *csendes idő*, *csendes háboru*. *Könnyü csendes időn kormányt tartani*. (Km.) *Csendes tenger*, *Csendes mint a temető*. Km. Adják e nevet lovaknak is.

CSÉNDÉSÉDÉS, (csénd-és-éd-és) fn. tt. *csendésédés-t*, tb. —*ek*. A zajnak, nesznek, lármának csillapodása, fokonkénti megszünése, elmulása.

CSÉNDÉSÉDIK, (csénd-és-éd-ik) k. m. *csendéséd-tem*, —*tél*, —*ett*. A zaj, nesz, lárma, szél, hánykodó hullám, stb. csillapodásnak indul, lassan-lassan szünni kezd. *Csendesedik a tenger*. *Csendesednek az alunni készülő apró madarak*. Átv. ért. az indulatról is mondatik, midőn első láza múlni, és tüze lohadni kezd. *Csendesedjél szívem*. *Úgy látszik*, *már csendesedik előbbi haragja*.

CSÉNDÉSÉDETT, (csénd-és-éd-ett) mn. tt. *csendésédett-et*. Csillapodott, nyugott, szelidült. *Csendesedett szivvel*, *indulattal lenni*.

CSÉNDÉSEN, (csénd-és-en) ih. és indulatazó. Zaj, lárma nélkül, lassan. *Csendesen járni*, *csendesen lenni*. *Csendesen fiúk ! ne lármázzatok*.

CSÉNDÉSÍT, (csénd-és-ít) áth. m. *csendésít-ett*, htn. —*ni*, vagy —*eni*, par. —*s*. Nyugalomra int, kérlel, szelidít, nyugtat. *Csendesíteni a haragost*, *csendesíteni a megbántottat*, *csendesíteni a síró kisdedet*. *Elcsendesíteni*, *lecsendesíteni*.

CSÉNDÉSÍTÉS, (csénd-és-ít-és) fn. tt. *csendésítés-t*, tb. —*ek*. Csillapítás, nyugtatás, kérlelés.

CSÉNDÉSÍTŐ, (csénd-és-ít-ő) mn. tt. *csendésítő-t.* Nyugtató, csillapító, kérlelő, békítő.

CSÉNDÉSÍTŐLEG, (csénd-és-ít-ő-leg) ih. Nyugtató, csillapító, kérlelő módon.

CSÉNDESSÉG, (csénd-és-ség) fn. tt. *csendesség-et.* Csendes, azaz zaj, lárma nélküli, továbbá békés, nyugalmas állapota vagy tulajdonsága valaminek. *Nagy a csendesség, mint nagypénteken a mészárszékben.* Km. *Csendességben élni. A tenger csendessége nem kevesebbé nagyszerű tünemény, mint háborgása.*

CSÉNDÉSÜL, (csénd-és-ül) önh. Csendessé leszen; zajos, lármás, háborodott állapota szünni kezd. *Csendesül a szélvész, a vihar. Haragja csendesül, lecsendesül.*

CSÉNDÉSZ, vagy CZÉNDÉSZ, csángós tájejtés a közönségesebb *csendes* helyett. L. ezt. Régi iratokban gyakran eléjön, pl. Tatrosi codexben: „És hivá csendeszben (silentio) ő húgát." János XI. fejezet. Cato negyedik könyvében: „Valaki csendesz életet kévánsz követni." Magyar prózairók. I. Kiadja Toldy Ferencz.

CSÉNDETLEN, (csénd-etlen) mn. tt. *csendetlen-t,* tb. —*ek.* Csendnélküli; zajos, lármás; békétlen, háborgó. *Csendetlen népgyülés.*

CSÉNDHÁBORGATÁS, (csénd-háborgatás) ösz. fn. A polgári társaságbeli rendnek, nyugalomnak, békének megzavarása.

CSÉNDHÁBORGATÓ, (csénd-háborgató) ösz. fn. Nyughatatlan ember, ki másokat békén nem hagy, mások nyugalmát zavarja.

CSÉNDHÁBORITÁS, (csénd-háborítás) lásd: CSÉNDHÁBORGATÁS.

CSÉNDHÁBORITÓ, (csénd-háborító) l. CSÉNDHÁBORGATÓ.

CSÉNDÍT, (csén-d-ít) áth. és önh. m. *csendít-ett,* htn. —*ni,* vagy —*eni,* par. —*s.* 1) Általán: kis nemű harangot, csengetyűt meghúz, megránt. 2) Lélekharanggal csenget, vagy temetési harangozás előtt a legkisebb haranggal jelt ad. *Megcsendíteni a harangot. Kicsendíteni a halottat. Valakire csendíteni. Kire csendíttetek?*

CSÉNDÍTÉS, (csén-d-ít-és) fn. tt. *csendítés-t,* tb. —*ek.* Kis harangnak, csengetyűnek meghúzása.

CSÉNDÍTŐ, (csén-d-ít-ő) fn. tt. *csendítő-t.* 1) Kis harang, lélekharang. *Most húzzák neki a csendítőt, Isten nyugosztalja.* 2) Aki csendít.

CSÉNDŐR, (csénd-őr) ösz. fn. Fegyveres köz tisztviselő, vagyis szolga, kinek kötelessége a köz bátorságra fölügyelni, s annak háborítóit féken tartani. Közönségesen és franciásan: *Gendarme,* többesben: *Gendarmes,* vagy *Gens d' armes,* honnan magyarúl *zsandár* is divatba jött. Különbözik *rendőr.*

CSÉNDŐRI, (csénd-őri) ösz. mn. Csendőrre vonatkozó, csendőrt illető, csendőrtől eredő. *Csendőri egyenruha. Csendőri kíséret.*

CSÉNDŐRSÉG, (csénd-őrség) ösz. fn. 1) Fegyveres köz szolgálat, mely a közbátorságra ügyelés végett állíttatott fel valamely társadalomban. Az ily tisztviselők és szolgáknak bizonyos összesége. *A csendőrség nehéz szolgálat. Ausztriai csendőrség. Bécsi csendőrség. Pesti csendőrség.*

CSÉNDŐRSÉGI, (csénd-őrségi) ösz. mn. Csendőrségre vonatkozó, azt illető. *Csendőrségi szabályok.*

CSÉNDŐRTISZT, (csénd-őr-tiszt) ösz. fn. Főbbje a csendőröknek.

CSÉNDSZERETŐ, (csénd-szerető) ösz. mn. Nyugalmat, békét, zajtalan állapotot kedvelő. *Csendszerető polgárok.*

CSÉNDŰL, (csén-d-ül) önh. m. *csendül-t.* Csengő hangot ad, csengeni kezd. *Csendülnek a meghúzott harangok. Megcsendült a füle. Csendülnek az összetüdött réztányérok.*

CSÉNDŰLÉS, CSÉNDÜLÉS, (csén-d-ül-és) fn. tt. *csendülés-t,* tb. —*ek.* Valamely megütött ércznek, vagy érczműnek, pl. harangnak, csengetyűnek megszólamlása, hangozása. Átv. ért. a fülről is mondatik: *fülcsendülés.*

CSÉNDZAVARÁS, CSÉNDZAVARÓ, lásd: CSÉNDHÁBORGATÁS, CSÉNDHÁBORGATÓ.

CSÉNÉG, lásd: CSÉNG.

CSENEJ, falu Torontál megyében; helyr. *Csenej-én,* —*re,* —*röl.*

CSENÉS, (csen-és) fn. tt. *csenés-t,* tb. *ek.* Aprólékos lopás, melyet valaki futtában, könnyü módon tesz. V. ö. CSEN.

CSENEVÉSZ, (1), (csen-ev-ész) mn. tt. *csenevész-t,* tb. —*ek.* Növésében csökkent, elsatnyult, elfajult, elkorcsosodott, amiben az állati vagy növényi élet csak úgy teng. *Csenevész növények. Csenevész nemzedék.*

Bötüáttétellel: *mecsevész,* Szatmárban: *sanyavész,* a székelyeknél: *sindevész.* Ezen változatok nyomán okszerüleg állíthatni, hogy ezen szónak gyöke *csen* nem egyéb mint a *sin, sany* gyökök módosítása, melyekből *sinlik, sindik, sanyar, sanyarog, sanyarodik* származtak. Ide tartozik a rokon értelmü *csünik* ige gyöke *csün.*

CSENEVÉSZ, (2), (csen-ev-ész) önh. m. *csenevész-tem,* —*tél,* —*ett,* par. —*sz.* Növésében csünik, satnyúl, korcsosodik, alig teng. *E silány földben a növények csenevésznek.* Hason jelentésüek vele: *sanyavész, sinlik, sindevész, sindik, sanyarodik, csünik* és *mecsevész* igék.

CSENEVÉSZEDIK, (csen-ev-ész-ed-ik) k. m. *csenevészed-tem,* —*tél,* —*ett.* Csenevészszé lesz, satnyúl, stb. V. ö. CSENEVÉSZ.

CSENEVÉZ, lásd: CSENEVÉSZ.

CSÉNG, (csén-ég) önh. m. *cséng-tem,* vagy *ett-tem,* —*tél,* vagy —*éttél,* —*ett.* htn: —*ni,* vagy —*eni.* Mondatik 1) a megérintett érczről, érczlemezről, vagy más érczműről, midőn bizonyos hangot ad folytonosan. *Csengenek a toronybeli kis harangok.* 2) a fülekről, midőn a levegő mozgása rendkivüli nyiláson hat beléjök. *Cseng a fülem, hirt hallok. Cseng-peng, csenyő-pengő.* Tájejtéssel: *csöng.*

CSÉNGBONG, (cséng-bong) ösz. önh. melyben mindkétszó hajlíttatik: *csengett-bongott, csengni-bongni.* Oly hangozás, melyben mind a két szó hallatszik. *Csengbong a török zene*, vagy *hadi zene.*

CSÉNGÉR, (csén-ég-ér) fn. tt. *csengér-t*, tb. —*ek.* Alsóbb minemüségü rosz, csaviczaféle bor, illetőleg törkölyre töltött s kisajtólt víz. Máskép: *csiger, csinger, lőre.* Rokonai *zsenge, zsengés.* Lásd ezeket.

CSENGER, mváros Szathmár megyében; puszta Erdélyben, Alsó-Fejér megyében; helyr. *Csenger-én, —re, —ről.* vagy *—be, —ben, —ből.*

CSENGERHÁZA, puszta Nógrád megyében; helyr. *Csengerházá-n, —ra, —ról.*

CSÉNGÉS, (csén-ég-és) fn. tt. *csengés-t*, tb. —*ek.* 1) Ütött, megilletett ércz lemeznek, ércz eszköznek folytonos hangja. *Réz tányérok csengése. Pénzcsengés, harangcsengés. Csengésbongás.* 2) A füldobnak rendkivüli megrezzenéséből eredő hangzsibongás. *Fülcséngés.* Tájejtéssel: *csöngés.*

CSÉNGET, (csén-ég-et) önh. m. *csenget-tem, —tél, —ett*, par. *csengess.* Tárgyeset nélkül am. valami csengő eszköz által jelt ad. *Halottra csengetni, misére templomba csengetni; cselédnek, ebédre csengetni*, Tájejtéssel: *csönget.*

CSÉNGET, (mint föntebb) áth. Ércz- vagy más kemény és hangzatos eszközt úgy üt, vagy üttet, hogy csengjen. V. ö. CSÉNG. *Pénzt csengetni, harangot csengetni, poharat késsel vagy villával csengetni.*

CSÉNGETÉS, (csén-ég-et-és) fn. tt. *csengetés-t*, tb. —*ek.* Érczneк, ércz eszköznek, üvegnek stb. olyatén ütése, hogy csenegjen. V. ö. CSÉNG. *Pénzcsengetés, pohárcsengetés. Csengetésre letérdelni, s imádkozni; csengetésre elhallgatni. Csengetéssel jelt adni.* Tájejtéssel: *csöngetés.*

CSÉNGETŐ, (csén-eg-et-ő) fő- és mn. *csengető-t.* 1) Ki csenget pl. csengető az isteni szolgálatra, vagy szolgálat alatt. 2) Azon érczvegyitékből készült harangalaku kis eszköz, mely rázás, vagy húzás által csengő hangot ad, máskép: *csengetyű, csöngető, csöngetyű.*

CSÉNGETYŰ, (csén-ég-ety-ű, vagy csén-ég-et-ő) fn. tt. *csengetyű-t.* 1) Kis harang, milyen a toronybeli harangok között a legkisebbik. *Csengetyűvel adni jelt a kiemisére, csengetyűvel adni tudtokra a híveknek, hogy haldoklik valaki.* 2) Még kisebb harangocska, melylyel pl. a templomban az istenszolgálat alatt élnek. 3) A csikók bárányok, tinók nyakára kötött csengő harangocska, mely alakja és anyaga által különbözik a kolomptól. 4) A pénzszedő perselyekhez függesztett kisebb szerü rézcsörgető. 5) A törökzene bizonyos hangszerén, szánkázási lószerszámokon, bolondsapkákon stb. fityegő apró harangocskák, máskép: *csörgők, csérgők.*

CSÉNGETYŰCSINÁLÓ, (csengetyű-csináló) ösz. fn. Míves, ki csengetyűket készit, csengetyűs.

CSÉNGETYŰGALÓCZA, (csengetyű-galócza) ösz. fn. A galóczák nemához tartozó gombafaj, melynek kalapja csengetyűforma, hamuszin oldala sürün karczolt, tönkje hosszú-szálas, lemezei megszökülnek; lakik bokrosan a fák redvében. (Agaricus tintinnabulum).

CSÉNGETYŰJÁTÉK, CSÉNGETYŰJÁTÉK, (csengetyű-játék), ösz. fn. Órákba, szelenczékbe, s holmi fényüzési művekbe alkalmaztatni szokott hangszerkészület, melyben a szegekkel kirakott, és mozgásba hozott henger az illőleg elhelyezett apró csengetyüket érintvén öszvehangzó zenedarabot ver el.

CSÉNGETYŰKE, (csén-g-ety-ű-ke) fn. tt. *csengetyűkét.* Az öthímesek seregéhez tartozó növénynem, számos al nemekkel és fajokkal, melyek bokrétáji harangformák. *Baraczklevelü-, bérczi-, bugafös-, bunkós-, cealánlevelü-, felemás-, fodros-, fűsáres-, hajszál-, henye-, karpatusi-, kereklevelü-, kerti-, kétkét águ-, lenlevelü-, liliomlevelü-, pázsitos-, pongyola-, raponcz-, repkény-, setétkék-, szakállas-, széles levelü-, szőrös szárú-, terjedt-, terepély-, tojásdad-, tornyos-, vállas-, villás-, ökörfarku* stb. *csengetyűke.* (Campanula).

CSÉNGETYŰS, (1), (csén-ég-ety-ű-ös) mn. tt. *csengetyűs-t*, vagy —*et*, tb. —*ek.* Csengetyűvel ellátott, fölszerelt, csengetyűt viselő. *Csengetyűs hangszer, persely. Csengetyűs csikó, bárány.* Tájejtéssel: *csöngetyűs.*

CSÉNGETYŰS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *csengetyűs-t*, tb. —*ök.* 1) Csengetyű-cseináló. 2) Egyházfi, vagy más megbizott személy, ki a templomokban csengetyűvel ellátott perselybe adakozási filléreket gyüjtöget.

CSÉNGETYŰSZÓ, CSÉNGETYŰSZÓ, (csengetyű-szó), ösz. fn. 1) Hang, melyet csengetyű ad. 2) Csengetyűvel adott jel. *Csengetyűszóval hallgatásra jelt adni. Csengetyűszóra oskolába menni.*

CSÉNGŐ, (1), (csén-ég-ő), mn. tt. *csengő-t.* Ami cseng. V. ö. CSÉNG. *Csengő ércz, csengő harang, csengő fillek.*

CSÉNGŐ, (2), (csén-ég-ő) fn. tt. *csengő-t.* 1) Borjukra, tinókra, birkákra, csikókra kötött kis rézharang, csengetyü. 2) Vaskarika a tengelyen, néhutt: *pengő.* 3) Sarkantyupengő.

CSENGŐD, puszta Pest megyében; helyr. *Csengőd-ön, —re, —ről.*

CSÉNGŐERSZÉNY, (csöngő-erszény) ösz. fn. Kis csengetyűvel ellátott erszény, vagy persely, melyet a templomban körülhordoznak az ájtatoskodó hívek között, hogy tetszésök szerént akadozzanak bele a templom javára.

CSÉNGŐFŰ, (csengő-fű) ösz. fn. Lásd: CSÉNGŐLINKA.

CSÉNGŐLINKA, (csengő-linka) ösz. fn. Növényfaj a linkák neméből; szára kétélü, levelei általlátszó pontokkal pettyegetettek, virágai sátorozók, csészéjének hasábjai láncsásak. (Hypericum perforatum).

CSÉNGŐS, (csén-ég-ő-ös) mn. tt. *csengős-t*, vagy —*et*, tb. —*ek.* Csengőkkel ellátott, fölszerelt. *Csengős lószerszám.*

„Mikor kezdé Angyal Bandi
A lovát nyergelni,
Czifra csengős kantárával
Fékelni.“ Népdal.

CSÉNGŐVIRÁG, lásd : CSÉNGŐLINKA.

CSÉNIKA, disznókat hivogató szó a székelyeknél. Alsó Vágmellékén : *csondika.*

CSENK, (am. csüng) fn. tt. *csenk-ét.* Jelent holmi gyümölcsöket, terményeket, melyek száraikról alá csüngenek, lefityegnek.

CSENKE, falu Pozsony-, és puszta Esztergom megyében; helyr. *Csenké-n, —re, —ről.*

CSENKESZ, (csenk-esz) fn. tt. *csenkesz-t,* tb. *—ék.* Növénynem a háromhímesek seregéből; csészéje két polyváju, sok virágu; füzérkéi hosszukás hengerdedek, két oldalúk vagy sorosak; ondói kihegyzettek, vagy szálkavégük, vagy kalászosak. Virágzása csenkes, azaz lecsüngő bugás. Alnemei : *féloldalu* vagy *egyenlő bugásak.* (Festuca).

CSENKESZDARA, (csenkesz-dara) ösz. fn. A füvek osztályába tartozó növénynem, melynek daraalaku magvát eledelül használhatni. (Festuca fluitans). A mannafüvek egyike.

CSENKESZFA, Pozsony megyei falu; helyr. *Csenkeszfá-n, —ra, —ról.*

CSENKNYEL, (csenk-nyel) ösz. fn. A csenkféle lecsüngő gyümölcsök nyele.

CSENŐ, (csen-ő) fn. és mn. tt. *csenö-t.* Suttombau, futtában csekélyebb dolgot, apróléktárgyakat lopogató, elcsipő.

CSENTE, falu Somogy megyében; helyr. *Csenté-n, —re, —ről.*

CSENTŐFA, Pozsony megyei falu; helyr. *Csentőfá-n, —ra, —ról.*

CSÉNYE, falu Vas megyében; helyr. *Csényé-n, —re, —ről.*

CSENYÉTE, falu Abaúj megyében; helyr. *Csenyété-n, —re, —ről.*

CSEP, elvont gyöke *cseplesz, csepleg,* vagy *csepejeg, csepöte, cseprente, cseplye, csepü* szóknak, és származékaiknak, melyek alapfogalomban sürün nött, vagy öszvebonyolodott növényi sarjakat, vagy állati szőrszálakat jelentenek. Minélfogva hasonlók hozzá azon *gyép, gyöp, gyap, gyop,* gyökök, melyekből *gyepes, gyöpü, gyapju, gyopár,* mint sürü szálas termények nevei származtak.

CSÉP, hangutánzó gyök, mely a magasról apró részecskékben aláhulló nedvnek, pl. esőnek egyes hangjait utánozza. Származékai : *csépég, csépéget, csépégtet, csépp, cséppen, cséppent,* stb. V. ö. CSÉPP.

CSEP, (1), falvak Komárom, Veszprém és Pest megyékben; helyr. *Csep-en, —re, —ről.*

CSÉP, (2), fn. tt. *csép-et.* Mezei gazdasághoz tartozó eszköz, mely két részből áll, ú. m. hengeralaku fanyélből, és ehhez szíjjal csatolt, ide-oda mozogható rövidebb, mintegy röfhosszuságu szinte fahengerből, melynek vége néha vaspánttal erősített, s ezt *cséphadarónak,* vagy *csépostornak* hívják. Használtatik a gabonaszemek kivált a rozs kiverésére. *Csép, kapa, nyavalya, ki nem hiszi, próbálja.* (Km.) *Csépre, kapára termett. Cséppel ütötte agyon. Csépet forgatni. Cséppel hadarni.*

A *csap* igének magasb hangú változata, a finben *tapan* = csapok, csépelek és *tappaja* = cséplő. (Fábián).

CSÉPA, falu Heves és Külső-Szolnok egyesült megyékben; helyr. *Csépá-n, —ra, —ról.*

CSÉPÁN, (1), férfi kn. tt. *Csépán-t,* tb. *—ok.* A régi oklevelekben am. István (Stephanus). Viselik e nevet nemes családok is.

CSÉPÁN, (2), falu Borsod megyében, és Erdélyben Belső-Szolnok megyében; helyr. *Csépán-ba, —ban, —ból.*

CSÉPÁNFALVA, Szepes megyei falu; helyr. *Csépánfalvá-n, —ra, —ról.*

CSEPCSÉN, KIS—, NAGY—, faluk Turócz megyében; helyr. *Csepcsén-be, —ben, —ből.*

CSEPE, falu Ugocsa megyében; helyr. *Csepé-n, —re, —ről.*

CSEPEFA, (csepe-fa) ösz. fn. Göcsejben így nevezteti a csep formára csepként alácsüngő makkot termő tölgyfa, különböztetésül a csoportos makkot termőtől.

CSÉPÉG, (csép-ég), önh. m. *csépég-tem, —tél, —ett.* 1) Valamely folyó anyag, pl. víz, eső, apró részecskékben, melyeket cseppeknek hivunk, alá hull. *Csepeg az eső.* 2) Mondatik mindenféle edényről, vagy eszközről, testről, midőn a folyó anyag kis részecskékben szakadoz ki belőle. *Csepeg a hordó, kád, a házfödél, csepeg a kisgyermek orra. Ha nem csurog, csepeg.* (Km.) *Kicsepeg, becsepeg, lecsepeg, elcsepeg, rácsepeg. Csepeg-csopog. Csepegve-csopogva.* Zárt hangzóval : *csöpög.*

CSÉPÉGÉKÉNY, (csép-ég-ék-ény) mn. tt. *csépégékény-t,* tb. *—ek.* Ami természeténél fogva cseppekké olvadni, csepformában folyni szokott.

CSÉPÉGÉLY, (csép-ég-ély), fn. tt. *csépégély-t,* tb. *—ek.* Csepegőkő, azaz jegeczedés által alakult kő. (Stalactites).

CSÉPÉGÉS, (csép-ég-és) fn. tt. *csépégés-t,* tb. *—ek.* Valamely nedvnek apró szemecskékben, cseppekben hullása. Zárt hangzóval : *csöpögés.*

CSÉPÉGET, (csép-ég-et) áth. m. *csépéget-tem, —tél, —ett,* par. *csépégess.* Valamely folyó anyagot cseppenként ereget, hullat. *A sebre balzsamot csepegetni. A teli edényből elcsepegetni a bort. Faggyuval, zsírral becsepegetni a ruhát, asztalt.* Máskép : *csöpögt.*

CSÉPÉGETÉS, (csép-ég-et-és) fn. tt. *csépégetés-t,* tb. *—ek.* Cselekvés, midőn valamit csepegetünk, cseppenként hullatunk; zártabb hangon : *csöpögetés.*

CSÉPÉGŐ, (1), (csép-ég-ő) mn. tt. *csépégő-t.* Cseppekben hulló, folyó; a miből a folyó anyag apró

részecskékben kiválik. *Csepegő eső; csepegő hordó, csepegő palacsk, csepegő házfödél.*

CSÉPÉGŐ, (2), (csép-ég-ő) fn. A házföldnek azon része, mely a faltól kevés távolságnyira kiállván az esővizet leadja. *Esőből a csepegő alá.* (Km.) *Bár miként kiáltos: hő ne, hő ne! hússa őt a csepegőbe méne.* (Remete Péter).

CSÉPÉGŐKŐ, (csépégő-kő) ösz. fn. Lásd: CSÉPÉGÉLY.

CSÉPÉGŐSZEMŰ, (csépégő-szemű) ösz. mn. Kinek szemei folyvást könnyeznek, csipás (szemű).

CSÉPÉGTET, (csép-ég-tet) áth. m. *csépégtet-tem, —tél, —ett,* par. *csépégtess.* Nem hanyagságból, vagy vigyázatlanul, hanem szándékosan hullat, ereget cseppenként valamit. *Spanyolviaszt csepegtetni a levélre.* Átv. ért. bizonyos tanokat, elveket, erkölcsiségre vonatkozó dolgokat folytonosan, mintegy cseppenként szivárogtat valakinek eszébe, szívébe. *Honszeretetet csepegtetni a növendék szivébe.*

CSEPEJEG, CSEPEJEGÉS, l. CSEPELYEG, CSEPELYEGÉS.

CSEPEL, falvak Baranya, Somogy, Pest, s puszta Veszprém megyében. Helyr. *Csepel-en, —re, —ről. Csepel* máskép *Rákoskevi szigete* Pest megyében, Budapesten alúl.

CSÉPÉL, (csép-él) áth. m. *csépél-t,* ritkán: *cséplett.* Hüvelyes veteményt, vagy gabonát csép nevü eszközzel ver, hogy a mag kijöjön hüvelyéből vagy toklászából. *Szalmát csépel,* (km) azaz sikeretlenül dolgozik; mondatik különösen a magtalan nejü férfiról. A gabonafajok közöl a magyar rend szerént csak a rozsot szokta csépelni, minthogy ennek szalmája szúpnak használtatik. Átv. ért. *megcsépelni, elcsépelni valakit,* am. jól megdöngetni, elpufogatni. *Elcsépelt dolog,* amit már százszor és százszor elmondottak, érdektelen, elkopott, nem új.

CSÉPÉLÉS, (csép-él-és) fn. Lásd: CSÉPLÉS.

CSÉPÉLETLEN, (csép-él-et-len) mn. tt. *csépéletlen-t,* tb. *—ek.* Ami nincsen kicsépelve. *Csépeletlen rozs, csépeletlen asztag.* Határozóilag am. csépeletlenül, ki nem csépelve.

CSEPELY, falu Ungh megyében; helyr. *Csepely-én, —re, —ről.*

CSÉPÉLY, lásd: CSÉPLYE.

CSÉPÉLYEG, (csép-ély-eg) fn. tt. *csepelyeget,* vagy *cséplyeg-et.* Összevonyolodott, sürüen összeragadt szőr, haj, s ilyféle szálas test, péld. gyapju, kender, stb.

CSÉPÉLYEGÉS, (csép-ély-eg-és) mn. tt. *csépélyeges-t,* vagy *—et,* tb. *—ek.* Zsír-, szurok-, mézcseppek vagy más ragadós szer által összevonyolodott, kevert, kuszált, péld. haj, toll, szőr, szösz. *Csepelyeges lóvérny.*

CSÉPÉLYÉS, lásd: CSÉPLYÉS.

CSÉPÉR, (csép-ér) kiavult vagy elvont törzs *csép* gyökből és *ér* képzőből; származékai: *csépérég, csépérédik, cseperke.* Eredetinél fogva jelent valamit, mi lassan, mintegy cseppenként, apródonként ered, nő, vagy a maga nemében kicsin.

CSÉPÉRÉDÉS, (csép-ér-éd-és) fn. tt. *csépérédés-t,* tb. *—ek.* Lassu, mintegy cseppenkénti növekedés.

CSÉPÉRÉDIK, (csép-ér-éd-ik) k. m. *csépéredtem, —tél, —ett.* Cseppenként, lassan növekedik, serdül. *Félcseperedni* lassacskán, mintegy apró bajok közt felnőni.

CSÉPÉRÉG, (csép-ér-ég) önh. m. *csépérég-tem,* vagy *csépérg-éttem, —tél,* vagy *—ettél, csépérg-ett.* Mondjuk csőről, midőn nem sürün, nem zápor alakban, hanem csak ritka apróbb harmatozó cseppekben ered, húll alá. *Csepereg az eső.*

CSÉPÉRGÉS, (csép-ér-ég-és) fn. tt. *csépérgés-t,* tb. *—ek,* Ritka, apró esőzés.

CSÉPÉRGŐ, (csép-ér-ég-ő) mn. tt. *csépérgő-t.* Ritka, apró cseppekben hulladozó. *Csepergő eső.*

CSÉPÉRÍT, CSÉPÉRIT, (csép-ér-ít) áth. m. *csépérít-ett,* htn. *—ni,* vagy *—eni,* par. *—s.* Apró részecskékből valamit összeállít.

CSÉPÉRÍTÉS, CSÉPÉRITÉS, (csép-ér-ít-és) fn. tt. *csépérítés-t,* tb. *—ek.* Összeállítás apró részecskékből.

CSÉPÉRKE, (csép-ér-ke) fn. tt. *csépérkét.* 1) Szeged tájékán am. eső- és hóléből, mintegy cseppenként keletkezett pocsolya, tócsa. 2) Leginkább gyepeken, legelőkön termő veres lemezü, s gömbölyü fehér kalapú gombafaj, máskép *csiperke, veresbélü gomba.* (Champignon).

CSEPERTÉS, (csep-er-t-és) mn. tt. *csepertés-t,* vagy *—et,* tb. *—ek.* Vas megyei tájszó, am. sántikáló. Valószinü, hogy eredetileg *csipertes* volt, s oly sántát jelentett, kinek csipeje kimenyült. V. ö. CZIBAK.

CSEPESZ, fn. tt. *csepesz-t,* tb. *—ek.* Székely tájnyelven am. fejkötő, fejrevaló neme, másképen alhangon: *csápsza,* tehát nyilván *csapka, sipka* szóval rokon. Egyébiránt alhangon megvan a román nyelvben is, tótúl pedig *csepecz* am. női fejkötő.

CSEPÉTE, (csep-é-te, vagy csep-ő-te) fn. tt. *csepétét.* Dunán túli tájszó, am. bokros, cserjés, csalitos erdőcske. Rokon a *cseplye, cseplyeteg,* s azon *csep* gyökü szókkal, melyek sürüen fakadó növényi vagy állati sarjakra vonatkoznak. Törökül *csöp* Hindoglu szerént am. a franczia *bois* (fa; erdő). V. ö. CSEP, gyök.

CSÉPFOLYÓS, (csép-folyós) ösz. mn. Ami cseppenként, nem tömeges sugárban foly, vagy fakad. *Csepfolyós forrás.*

CSÉPGYÖNGY, (csép-gyöngy) ösz. fn. A növények virágkelyheiben, vagy levelein cseppé alakult harmat, harmatgyöngy, vagy gyöngyharmat.

CSÉPHADARÓ, (csép-hadaró) ösz. fn. A csépféle eszköznek rövidebb forgékony hengerkéje, melylyel a szalmából a szemeket kiverik. *Jár a nyelve, mint a csephadaró.* Km. V. ö. CSÉP.

CSÉPHELY, (csép-hely) ösz. fn. 1) Kövön, földön, stb. kivásott üregecske, melyet a ráhullott csep-

pek képeztek. 2) Az egyes csepnek akárhol látható nyoma, pl. *csephely a ruhán, kalapon, asztalon, abroszon.*

CSÉPKÉN, (csép-kén) ösz. fn. Olvasztott kén, mely az ólomégetésnél az ólomérczből kicsepeg, s jégcsap-alakban öszvemegy.

CSÉPKŐ, (csép-kő) ösz. fn. L. CSÉPÉGÉLY.

CSEPLE, (csep-le) fn. tt. *cseplét.* Székely tájnyelven am. borbogár, máskép : *cseszle.*

CSÉPLÉS, (csép-él-és) fn. tt. *cséplés-t*, tb. *—ek*, Mezei munka, midőn a hüvelyes veteményből, vagy gabonából a magot *csép* nevü eszközökkel verik ki. *Babcséplés, rozscséplés, próbacséplés.*

CSEPLESZ, CSÉPLESZ, (csep-el-esz) fn. tt. *cseplesz*t, tb. *—ek.* Sürüen sarjadzó bokros csalit, fiatal erdő. Átv. ért. mint melléknév am. hitvány kis termetü. *Cseplesz ember.* Az állati testekben, a beleknek hártyás és háló gyanánt egymásba szövődött edényei. (Omentum).

CSEPLESZBORZON, (cseplesz-borzon) ösz. fn. A borzonok neméhez tartozó növényfaj; szára lecsepült; levelei kétszer szárnyaltak; levelkéi szárnyasan hasgattak, csak szélső magvai borzasak. (Tordylium nodosum, Linn.)

CSEPLESZCSIGACSŐ, (cseplesz-csiga-cső) ösz. fn. Növényfaj a csigacsövek neméből; virágai fürtösek, hüvelyei kunkorodottak, simák; pálhái tövön fogasak; levelkéi szálasak, fogas végük. (Medicago prostrata).

CSEPLESZHANGA, (cseplesz-hanga) ösz. fn. A hanga nemü cserjékhez tartozó növényfaj, melynek bokrétája csöves, hangaforma. (Erica herbacea).

CSEPLESZLÁTONYA, (cseplesz-látonya) ösz. fn. Növényfaj a látonyák neméből; szárai lecsepültek, csepleszek; levelei ellenesek; virágai rövid kocsányúk, fehérek. (Elatine hydropiper).

CSEPLESZLOB, (cseplesz-lob) ösz. fn. Gyuladás féle bántalom az állati bélcsepleszben.

CSEPLESZMEGGY, (cseplesz-meggy) ösz. fn. Apró csemetéken termő meggy, vagy maga az ily apró gyümölcsöt termő csemete; sajmeggy.

CSEPLESZPINTYŐ, (cseplesz-pintyő) ösz. fn. Növényfaj a pintyök neméből; levelei dárdaformák, váltogatók; szárai henyélők; virága czérnakocsányu, görbe sarkantyús, sárga, vagy kék színü. (Antirrhinum Elatine).

CSEPLESZRECZEFOG, (cseplesz-recze-fog) ösz. fn. A reczefogak neméhez tartozó növényfaj; szára elágazó, cseplesz; levelei láncsásak; tokjai hengerdedek a levéltöveken; kupakjai laposak, szálkahegyük; lakik a csendes folyóvizekben. (Fontinalis antipyretica).

CSEPLESZSÉRV, (cseplesz-sérv) ösz. fn. Sérv az állati bél csepleszében.

CSÉPLET, (csép-él-et) fn. tt. *cséplet-et.* Cséplés által kivert gabonaszemek öszvege. *Egy cséplet*, amit egy ágyazásból kivertek.

CSÉPLÉTT, (csép-él-ett) mn. tt. *cséplett-et.* Amit cséppel kivertek. *Cséplett szalma. Cséplett rozs.*

CSEPLEZ, lásd : CSEPLESZ.

CSÉPLŐ, (csép-él-ő) ösz. fn. tt. *cséplő-t.* 1) A mezei gazdaságnál azon munkás, ki cséppel veri ki a vetemények de leginkább a gabona megvát. *Eszik, mint a cséplő.* (Km). 2) Némely tájdivat szerént: azon eszköz, melylyel a cséplés történik, azaz csép.

Hasonló hozzá a finn *tappaja.* V. ö. CSÉP (2).

CSÉPLŐBÉR, (cséplő-bér) ösz. fn. Bér pénzben, vagy gabonában, melyet a cséplők munkájokért kapnak.

CSÉPLŐFA, (cséplő-fa) ösz. fn. Lásd : CSÉPHADARÓ.

CSÉPLŐGÉP, (cséplő-gép) ösz. fn. Gép, mely több cséphadaró forma eszközzel ellátva, s egy-két hozzáértő által igazgatva cséplői munkát végez.

CSÉPLŐMŰ, (cséplő-mű) ösz. fn. Lásd : CSÉPLŐGÉP.

CSÉPLŐPAJTA, (cséplő-pajta) ösz. fn. Majorsági tágas épület, melynek födele alatt a cséplők esőtől, hótól szabadon teszik munkájokat, illetőleg melyben cséplőgép van fölállítva.

CSÉPLŐRÉSZ, (cséplő-rész) ösz. fn. A kicsépelt gabonából a cséplőknek szerződés szerént adatni szokott gabonamennyiség, mint a nyomtatóknak a nyomtató-, az aratóknak az aratórész.

CSÉPLŐSZÉRŰ, (cséplő-szérü) ösz. fn. Szérü, hol gabonát csépelnek. V. ö. SZÉRŰ.

CSEPLYE, (csep-ely-e) fn. tt. *cseplyét.* Inkább ritka mint sürü sarjadzásu cserje, bokor, csemetefa, csepőcze vagy csepőte.

CSEPLYEFA, (cseplye-fa) ösz. fn. Apró, törpe, csemetefa, bokorfa, cserje.

CSEPLYES, (csep-ely-es) mn. tt. *cseplyes-t*, vagy *—et*, tb. *—ek.* Bokros, cserjes, csalitos, apró csemetékkel benőtt. *Cseplyes erdőaly. Cseplyes legelő.* Vétetik főnevül is. V. ö. CSENDERES.

CSEPLYÉS, (csep-ely-e-es), lásd : CSEPLYES.

CSEPLYESÉDIK, (csep-ely-es-éd-ik) k. m. *cseplyeséd-tem, —tél, —ett.* Cseplye nemü apró bokrok növekednek rajta, cserjesedik, csalitosodik.

CSEPLYETEG, (csep-ely-et-eg) fn. tt. *Cseplyeteg-et.* Bokros, cserjes hely, apró csepről csalitokból álló sürüség.

CSÉPNYEL, (csép-nyel) ösz. fn. A csépnek azon része, melyet a cséplő kezébe fog, s melyhez a hadaró függesztetik.

CSÉPNYI, (csép-nyi) mn. tt. *csépnyi-t*, tb. *—ek.* Csephez hasonló nagyságu, oly kicsi, mint egy csepp. Köz beszédben am. a maga neméhen igen piczin, nagyon kevés. *Csepnyi bort sem ittam. Csepnyi esze sincs. Csepnyi embersége nem volt.* Hasonló kicsinyítők : *morzsányi, szikrányi, mákszemnyi, körömfeketényi, csipetnyi*, stb.

CSEPŐCZE, (csep-ő-cze) fn. tt. *csepőczét.* Bokros, cserjes erdőcske, haraszt; máskép : *csepéte, csepőte.*

CSEPŐTE, (csep-ő-te) fn. Lásd : CSEPŐCZE. A *t* és *cz* úgy váltakoznak bennek, mint ezekben : *gombócza, gombóta.*

CSÉPP, (lásd : csép) fn. tt. *csépp-et.* 1) Kicsided része valamely folyó testnek, gömbölyü vagy hosszukás alakban. *Víscsepp, vércsepp, könycsepp, borcsepp. Cseppekben adni be a gyógyszert. Sok cseppből nagy eső válik.* Km. *A gös hidegebb testet érve cseppekké fut össze. Az izzadás cseppekben szakad homlokáról. Cseppekből áll a tenger.* Km. *Sok csepp követ váj,* vagy : *Sok csepp likat ver a kövön,* vagy : *Gyakor esésel a kicsin csepp is lyukat ver.* Km. *Cseppenként a hordó is megtelik.* Km. *Utolsó csepp vérig védelmezi magát. Kár minden cseppért, mely e finom italból elhull.* 2) Átv. ért. a maga nemében kicsin, kevés. *Cseppet sem adok. Csak egy cseppet kérek. Cseppet sem félek tőle. Egy csepp becsület nincs benne. Jó az öreg ember a hánál, ha egy csepp esze sincsen.* Km. Köz nyelven hallani ilyeket is : *csepp kenyér, csepp liszt, csepp búza.* Innen értelmezhető az *aprócseprő* kifejezés is, mely am. apró cseppnyi, és a kicsit jelentő *csipcsop, csipcsup.* Eredetileg hangutánzó, mely az ilyetén híg testnek valamely kemény alapra hullásakor, s megütődésekor hallatszó hangját utánozza, valamint a latin *gutta*, német *Tropfen*, szláv *klapka* is. Egyébiránt rokon vele a finn *tippun*, s mennyiben nedvet jelent, hasonlók hozzá a szanszkrit *dhúp* (gőzölög), *tip* (nedvez), hellen *θύπτω*, *θεύω*, német *Dampf*, török *szu* (víz) stb.

CSÉPPED, (csépp-ed) önh. m. *csépped-tem, —tél, —ett.* Kis cseppekben esik, kis cseppekre oszlik. Származéka : *cséppedék.*

CSÉPPEDÉK, (csépp-ed-ék) fn. tt. *cséppedék-et.* Csepféle hulladék, ami fecskendés, locsolás stb. által apró szemecskékben leesik.

CSÉPPEDÉKÉS, (csépp-ed-ék-és) mn. tt. *cséppedékés-t,* vagy *—et,* tb. *—ek.* Cseppedékekkel behintett, nedvesített.

CSÉPPEN, (csépp-en) önh. m. *cséppen-t.* Valamely folyó testnek egyes részecskéje, melyet cseppnek hivunk, leesik, aláhull. *Ha nem csurran (vagy csordúl), cseppen.* (Km). *Oly irigy szemmel néste, majd kicseppent a vér a szeméből.* (Km). Átv. ért. különösen tréfás kifejezésben am. esik, elesik, húll, elhúll. *Kicseppent a hivatalból ; megcsúszott a lába, s elcseppent ; nagyott cseppent a szegény ! Az aranyból is elcseppen.* (Km.)

CSÉPPENÉS, (csépp-en-és) fn. tt. *cséppenés-t,* tb. *—ek.* Csepformában leesés, lehullás.

CSÉPPENET, (csépp-en-et) fn. tt. *cséppenet-et.* Cseppent testecske, csepp. „Miképen vérnek cseppenete." (gutta sanguinis). Tatrosi cod.

CSÉPPENKÉNT, (csépp-en-ként) ih. Egyes cseppeket egymás után ejtve, hullatva, egyegy csepnyi mennyiségben. *Cseppenként adni be a gyógyszert.*

CSÉPPENT, (csépp-en-t) áth. m. *cséppent-ett,* par. *—s,* htn. *—ni,* vagy *—eni.* Eszközli, hogy valami cseppenjen, hogy cseppalakban hulljon alá. *Bort cséppenteni a vízbe. Zsirt cséppenteni a ruhára. Olajt cséppenteni a megégetett testre. Balzsamot cséppenteni a sebbe. Tűzre olajt cséppenteni.* Km. *Mint a cséppentett vér,* azaz legtisztább piros vér. Átv. ért. tréfásan am. ejt, elejt. *Elcséppentette a boros korsót.*

CSÉPPENTÉS, (csépp-en-t-és) fn. tt. *cséppentés-t,* tb. *—ek,* Nedvnek cseppformában lehullatása.

CSÉPPFÖRDŐ, (csépp-fördő) ösz. fn. Sajátságos készületü fürdő, midőn a víz magasáról cseppekre oszolva esik alá, suhanyfördő.

CSÉPPHULLATÁS, (csépp-hullatás) ösz. fn. Cselekvés, midőn bizonyos nedvet cseppenként hullatunk.

CSÉPREDÉK, (csép-er-ed-ék) fn. tt. *csépredék-et.* A maga nemében aprócseprő holmi, csipcsopféle jószág, kicsiség.

CSEPREGH, mváros Sopron megyében ; helyr. *Csepregh-én, —re, —ről.*

CSÉPRENTE, (csép-er-ent-e) fn. tt. *cséprentét.* Apró tüske, bokor, cserje, csepleszsarjadék.

CSÉPRŐ, (csép-er-ő) mn. tt. *cséprő-t.* Az *apró* szóval ikerítve divatozik : *aprócseprő,* azaz, kicsi mint a csep. *Aprócseprő bokrok.*

CSEPSZ, (csep-esz) fn. tt. *csepsz-et.* Lásd : CSEPESZ.

CSÉPŰ, CSÉPÜ, (csép-ű) fn. tt. *csépü-t.* A kendernek, vagy lennek apraja, sürüen összevakusált kóczcza, alja, mely gerebenezéskor a többi hosszu szálaktól elválik, elmarad. *Olyan a haja, mint a csepü.* (Km). *Csepüből tekert fonal. Csepü lángjából jövendőt mondani. Csepün csomót, tojásban szőrt keres* km. azaz mindenben hasztalan munkát csinál ; amabban nem szükség csomót keresni mert különben is elég van benne, itt hiába keresnél szőrt, mert nincs. *Csepüvel bedugni, betömni valamely rést.* Zártabb hangzóval : *csöpü.*

Mint sürü szálas részekből álló testhez hasonló : *gyép, gyepü, gyap gyapju.* Ide sorozható *csomó* is. Különben rokon vele a török *üsztüpü*, latin *stupa*, olasz *stoppa*, finn *töppy, tappura*, és általánosb értelemben a szanszkrit *sztúpas* (cumulus), *sztúpa-ja-mi* (häufe auf. Curtius) stb.

CSÉPŰHAL, CSÉPÜHAL, (csepü-hal) ösz. fn. Linne szerént az állatok harmadik osztályának harmadik sorába tartozó kétlaki (hüllő) úszó állat, melynek egész testét tüskék borítják. (Hystrix).

CSÉPŰJÓS, CSÉPÜJÓS, (csepü-jós) lásd : *Csepülnésö.*

CSÉPŰL, CSÉPÜL, (csép-ü-öl) áth. m. *csépül-t.* Átv. ért. használtatik, s annyi mint : ver, lever, összetipor, letipor, mint a csepüt. *Lecsépültek.* Így él e szóval Pázmán P. Egyébiránt, mind értelemre mind hangra nézve igen hasonlít hozzá a *csépel* ige.

CSÉPŰNÉZŐ, vagy CSÉPÜNÉZŐ, (csépü-nézö) ösz. fn. A fonóházi mulatságokban azon személy, ki a csepü lángolásából a leányoknak jövendőt mond. V. ö. CZUCZORKÁL.

CSÉPŰS, CSÉPÜS, (csep-ü-ös) mn. tt. *csépüs-t*, vagy *—et*, tb. *—ek*. Kóczos, minek sok csepüje, azaz alja van. *Csepüs len, csepüs kender.*

CSÉPŰSEN, CSÉPÜSEN, (csép-ű-ös-en) ih. Csepüs állapotban, csepüvel vegyest.

CSÉPÜTŰZ, (csépü-tüz) ösz. fn. Az égő csepünek lángja.

CSÉPZÉS, (csép-éz-és) fn. tt. *—t*, tb. *—ek*. Hajnak, szőrnek, gyapjunak öszvebonyolodása, fonódása, szövődése, mintegy csepleszszé alakulása.

CSÉPZÉTT, (csép-éz-ett) mn. tt. *csépzett-et*. Aminek szálai bonyolodottak, sűrüen egymásba fonódtak, öszvekuszálódtak. *Csepzett haj, ször, gyapju.*

CSÉPZIK, (csép-éz-ik) k. m. *csépz-ett*, htn. *—eni*. Mondjuk hajról, szőrről, gyapjuról, midőn szálai sürüen egymásba keverednek, bonyolodnak. Csepzenek a kuszán nőtt száru növények is.

CSER, (1), vagy CSÉR, hangutánzó gyöke *cséreg, cserdít, cserdül, cserget, csérren, csérrent, csérgeteg, csérmély, csérszeg, csértet, csértél* stb. származékoknak. Zártabb ajakkal ejtve : *csör, csörög*, stb. Azonban e származékok közől némelyekben a gyökbeli *e* nem könnyen változik *ö*-vé sőt *é*-vé sem. Ilyenek : *cserdít, cserdül, cserget, csermely, cserszeg ;* úgy hogy a három elsőnek némileg különböző jelentése is van mint az *ö*-s *csördít, csördül, csörget* szóknak, a két utóbbiban pedig alig használja a közszokás az *ö* magánhangzót. Lásd az illető czikkeket.

CSER, (2), hangutánzó gyöke *cserép* szónak és származékainak. Rokon a föntebbi *cser* (1) vagy *csér* gyökkel, azon különbséggel, hogy zárt *é* vagy épen *ö* magánhangzót a közszokás szerént nem fogad el.

CSER, (3), elvont gyöke *cserj, cserje, cserjes, cserjés, csereklye, cserény* szóknak és származékaiknak, melyek a magok nemében kisebb sarjadozásu növényekre vonatkoznak, s ennélfogva rokonai : *sereng* (sarju), *csir, csira*, vastaghangon : *sarj, sarjad, sarju.*

CSER, (4), a *csere, cserél, cserebere* szók gyöke. Lásd : CSERE.

CSER, (5), elvont gyöke *cserke, cserkél, cserkész* szóknak és származékaiknak. Eredeti jelentésénél fogva vagy am. *ker, kör*, mennyiben a cserkélés körüljárással történik, vagy a *cserkefaju* kakuk szavának utánzása. V. ö. CSERKE.

CSER, (6), fn. tt. *cser-t*, tb. *—ek*. 1) A tölgyfának egyik faja. Lásd : CSERFA. 2) Ugyanazon fának valamint némely más fáknak kérge, melyet a timárok s más bőrkészitők csávába használnak. Innen : *cservíz, cserhéjvíz, cserhaj, cserhaju dinnye.* 3) Ezen mondatokban : *Cserben hagyni valakit, cserben maradni* am. *csér*. Lásd ezt.

Mint fa nevéhez hasonlók a latin : *quercus*, olasz *cerro*, német tájszó : *Zerr- (Eichen)*. Megvan a szláv nyelvekben is.

CSER, (7), puszták Somogy és Szala megyékben ; helyr. *Cser-en, —re, —ről.*

CSÉR, (1), fn. tt. *csér-t*, tb. *—ok*. Göcseji és somogyi tájnyelven am. *sár*, honnan *cséros* (vastaghangu ragozással) am. sáros, sárvizes, csajbos, czafatos, csetres. E tájszóból értelmezhető a közmondás : *cserben maradni, cserben hagyni valakit*, Molnár A. szerint : „in luto haerentem fraudulenter deserit.“ Egyébiránt, mennyiben a cser jelent csávát is, a fentebbi mondatok erre is vonatkozhatnak.

CSÉR, (2), falu és puszta Sopron megyében ; helyr. *Csér-en, —re, —ről.*

CSERBÉL, erdélyi falu Hunyad megyében ; helyr. *Cserbél-én, —re, —ről.*

CSERBIA, erdélyi falu Hunyad megyében ; helyr. *Cserbiá-n, —ra, —ról.*

CSERBOGYÓ, (cser-bogyó) ösz. fn. Lásd : GUBACS.

CSERBÓK, CSEREBÓK, Dunán túli tájejtéssel nem egyéb, mint a csonkított *cserebogár*. Lásd ezt.

CSERBUGA, (cser-buga) ösz. fn. Lásd : GUBACS.

CSÉRCSE, (csér-cse) fn. Lásd : CSÖRCSE.

CSERDI, falu Baranya megyében ; helyr. *Cserdi-be, —ben, —ből.*

CSÉRDÍT, lásd : CSÖRDÍT.

CSERDÍT, (cser-d-ít) áth. m. *cserdít-ett*. Az *ít* képzőjü azon kevés igék sorába tartozik, melyek nem tárgyesetet, hanem segítő névragot (némely nyelvekben az úgynevezett instrumentalist) kivánnak magok mellé. Jelenti t. i. azon müködést, midőn valaki ostor nemü eszközzel, vékonyabb vagy gyöngébb hangot hoz elé. *Ostorral, karikással cserdíteni. Ültess engem oda, majd közzé cserdítek én.* Km. am. adj nekem hatalmat, majd élek én vele. A vastagabb hangú cserdítésnek pattantás és csattantás a neve.

CSERDÍTÉS, (cser-d-ít-és) fn. tt. *cserdítés-t*, tb. *—ek*. Cselekvés, midőn valaki cserdít.

CSERDŰL, (cser-d-ül) önh. m. *cserdül-t*. Az ostor nemü eszköz vékonyabb vagy gyöngébb hangot ad, mint ha pattanna vagy csattanna. V. ö. CSERDÜL.

CSERDUGASZ, (cser-dugasz) ösz. fn. Bizonyos külföldi cserfának (quercus suber) puha, és rugonyos kérgéből készült dugasz.

CSERDÚS, (cser-dús) ösz. mn. Cserrel, cserfával, cseres erdővel bővelkedő.

CSÉRDŰL, lásd : CSÖRDŰL.

CSERE, (1), (cser-e) fn. Lásd : CSERJE.

CSERE, (2), (cser-e) fn. tt. *cserét*. 1) Cselekvény, midőn valaki bizonyos tárgyat vagy árut másért oda enged. *Csere csalával* vagy *csalással jár*. (Km). rövidebben : *csere csala* (Km). *Egyszer megcserélt könnyen megy cserébe.* (Km). *Jó cserét tenni.* 2) Cserének mondják, midőn nyelvtanulás végett, vagy más nevelési tekintetből, a külön helyeken lakó szülék egymásnak általadják gyermekeiket szállásra, és élelmezésre. *Cserében adni fiát, leányát. Cserét keresni Cserében tartani más gyermekét.* 3) Valamely tárgynak más általi felváltása. V. ö. CSERÉL.

Eredeti jelentése homályos ; hacsak a hangutánzó *tere*-(ferél) szóval nem rokonítjuk, minthogy

sok tereferével jár. Előfordúl Bessenyei Györgynél (ki szabolcsi születésű volt a XVIII. századból) *cserfel* = tereferél. „Eridj te, nyelves lyány, ne cserfelj." (Agis tragoediája). És valóban *csere-bere* is tökéletesen egyezik *tere-fere* szóval. *Cserefecsél* azinte ily hangutánzó.

CSERE, (3), KIS—, puszta Szabolcs megyében; helyr. *Cseré-n, —re, —ről.*

CSEREALKU, (csere-alku) ösz. fn. Szerződés, mely az egymással felváltandó, egymásért adandó tárgyak vagy áruk fölött foly.

CSEREBABÓ, (csere-babó) ösz. fn. Vad bükkön neme, mely bokrosan, azaz cserjésen a kerítések mellett szeret tenyészni.

CSEREBÉCS, (csere-bécs) ösz. fn. Lásd: CSEREÉRTÉK.

CSERÉBEN, (cser-e-ben) ih. Tárgyat tárgyért, árut árért, személyt személyért adva. *Cserében tart diákokat; cserében szerezte pipáját.*

CSEREBERE, (csere-bere) ösz. fn. tt. *csereberét.* Aprólékos kereskedés, mely leginkább cseréből, vagy holmi ócska szerek adásvevéséből áll, különösen olyan, mely csalásokkal van összekötve, például a házaló kupeczeké. V. ö. CSERE (2).

CSEREBERÉL, (csere-berél) ösz. áth. m. *csereberél-t.* Aprólék dolgokat, kisebb, vagy ócska kopott árukat bevált, becserél, mint a házalók tenni szoktak.

CSEREBERÉLÉS, (csere-berélés) ösz. fn. Adásvevés neme, mely csereberével történik.

CSEREBI, (cser-eb-i) mn. tt. *cserebi-t*, tb. *—ek.* Így nevezik általán a rosz dohányt, milyen a sarju dohány azon levelekhez képest, melyek a szár derekán vagy hegyén teremnek, tehát azon apró levelek, hajtások, melyek utólag sarjadzanak, s kellőleg meg nem érnek. Gyöke a sarjat jelentő *cser, csere.*

CSEREBOGÁR, (csere-bogár) ösz. fn. Ismeretes bogár, vagy inkább robar, vörösbarna röptyűkkel, fekete és fehér hassal, s jobbára fekete nyakpaizszsal, mely tavaszutó havában a földből kibujik, s fák, bokrok leveleivel él. *Cserebogár, sárga cserebogár, nem kérdem én töled, mikor lesz nyár.* (Népd). *Cserebogár nem jó csősze a cserjének.* Km. *Több esze van egy cserebogárnak.* Km.

CSEREBOGYÓ, (csere-bogyó) ösz. fn. Lásd: GALAGONYA.

CSEREBÓK, tájszó, a közönségesb *cserebogár* helyett. Lásd ezt.

CSEREBUB, (csere-bub) ösz. fn. Cserjenövény a négyhímesek seregéből; virága csoportos, közcsészе nélkül; csészécskéji töltséresek; bokrétája töltséres egyszirmu; magva egy, szőszős. (Cephalanthus).

CSEREBURA, (csere-bura) ösz. fn. Levagdalt apró cserjeágak. Székely tájszó. Hasonló hozzá a maga nemében aprót jelentő *csiribiri.* Lásd ezt.

CSEREBÜL, CSEREBÜLY, (csere-bül vagy büly) ösz. fn. tt. *cserebül-t*, tb. *—ök.* 1) Cserebogár. 2) Tágasabb értelemben: a bogarak bizonyos osztálya, hová tartoznak: *Herkules-, Aktaeon-, deres-, holdfajú-, orrszarvu-, trágyabogár-, kalapos-, kapás-, tavaszi-, szent-, galacsinhajtó-, csapóbogár-, almaszipoly-, rozsszipoly-, nyárkezdeti-, aranyos-, csajkó cserebül.*

CSEREÉRTÉK, (csere-érték) ösz. fn. A cserében adott és vett dolognak becse, melyet azokról a cserélő felek mindenike gondol magának, s mely ha pénzben fejeztetik ki, *ár* nevet kap.

CSEREFALVA, székely falu Maros székben; helyr. *Cserefalvá-n, —ra, —ról.*

CSÉRÉFICSÉL, (csérė-ficsél) ösz. önh. Trécsel, tereferél, deredarál, licseglocsog, cseregfecseg. Hangutánzó.

CSÉRÉFICSÉLÉS, (csérė-ficsélés) ösz. fn. Tereferélés, csergés, fecsegés.

CSÉRÉG, lásd: CSÖRÖG.

CSEREGALAGONYA, (csere-galagonya) ösz. fn. Növényfaj a galagonyák neméből; cserjéje vagy fája tövises águ; levelei három karéjúk, egyenetlen fürészfogúk; gyümölcse piros, néha fehér. (Crataegus oxyacantha).

CSEREKE, (cser-ek-e) fn. tt. *cserekét.* Fából való ágasbogas eszköz, melynek segitségével a sima dereku fákra mászni lehet. Székely tájszó.

CSEREKLE, CSEREKLYE, (cser-ek-le) fn. tt. *csereklét.* 1) A nádasok cseres alja, apró sarjadéka, és nádtarló. *A csereklét ősszi hónapokban elégetni.* 2) A székelyeknél a fenyvesek lehullott száraz levelei, ágacskái.

Gyöke a sarjat jelentő *cser.*

CSEREKLÉS, CSEREKLYÉS, (cser-ek-le-es) mn. tt. *csereklés-t*, vagy *—et*, tb. *—ek.* Csereklével benőtt, nádtarlós; lehullott falevelekkel födött. *Csereklés nádasok. Csereklés fenyüerdő.*

CSERÉL, (cser-e-el) áth. m. *cserél-t.* 1) Valamely tárgyért, áruért más tárgyat, árut ad. *A czigány szeret lovat cserélni. Pipát cserélni. Eben gubát cserélt.* (Km). *Sapkát cserél süvegen.* (Km). 2) Sorsot, állapotot, más sorssal, állapottal vált fel. *Lakást cserélni, helyet cserélni, nevet cserélni. Nem cserélnék veled.* Összetételei: *Becserélni, elcserélni, fölcserélni, kicserélni, megcserélni. A papiros jegyeket becserélni esüsttel. Sötétben elcserélni a kalapot. Fölcserélni a garasokat krajczárokkal. Kicserélni jó ruhával a rosszat. Megcserélni valakivel.*

CSERÉLBERÉL, (cserél-berél) ösz. áth. Ragozása: *cserélek-berélek, cserélsz-berélsz, cseréltem-beréltem* stb. Lásd: CSEREBERÉL.

CSERÉLÉS, (cser-e el-és) fn. tt. *cserélés-t*, tb. *—ék.* Valamely tárgyért, áruért más tárgynak, árunak adása.

CSERELEVÉL, (csere-levél) ösz. fn. E régies, nem igen divatozott szó helyett jelenleg a törvényben szentesitett *váltólevél* vagy rövidebben *váltó* használtatik általánosan. Ma jelent 1. cserealkuról szóló levelet, 2. cserjelevelet. V. ö. CSERJE és LEVÉL.

CSERENCS, falu Gömör megyében; helyr. *Cserencs-én, —re, —ről.*

CSERÉNY, (1), (cser-e-eny) fn. tt. *cserény-t*, tb. —*ék*. 1) Némely vidékeken a falusi konyhaajtók előtt veszszőből font félajtó, saraglya. 2) Veszszőből font saraglya, melyet két ember gyaloghintó módjára vihet. 3) Csikósok és gulyások veszszősátora. 4) Veszszőkosár négy fogatékkal, trágyahordásra való. *b*) Gyümölcsszárító, veszszőből.

Gyöke a sarjat, veszszőt jelentő *cser*, *csery*.

CSERÉNY, (2), falu Zólyom megyében; helyr. *Cserény-be*, —*ben*, —*ből*.

CSERÉNYAKOL, (cserény-akol) ösz. fn. Cserénynyel, azaz veszszőből font sövénynyel kerített akol.

CSERENYE, falu Bars megyében; helyr. *Cserenyé-n*, —*re*, —*ről*.

CSERÉNYFA, Somogy megyei falu; helyr. *Cserényfá-n*, —*ra*, —*ról*.

CSERÉP, (1), (cser-ép vagy cser-ep) fn. és mn. tt. *cserep-et*. 1) Agyagföldből, kőanyagból készült edénynek tört darabja. *Eltört fazék cserepei. Üvegcseréppel megsérteni a kezét. Cserepén ismerem, milyen fazék volt.* Km. *Rátartja magát, mint a mécses cserép.* Km. *Új cserépbe avult szag tartós szokott lenni.* („Quo semel est imbuta recens, servabit odorem testa diu"). Km.

„Szegény magyar nép,
Jóra mikor lép?
Megromlott már mint cserép."

Régi dal.

2) Mint melléknév vagy öszvetételekben határozó név jelent agyagból égetett, készített valamit. *Cserépedény. Cserépfazék. Cserépfödő. Cserépzsindely. Reáillik, mint diznóólra a cserépfödél.* Km. *Cseréptálhoz fakandl.* Km. Némely vidékeken *cserep*.

Hangutánzó szó, am. *csörömpölő, töredékeny* valami. Rokon vele a török *kïr-mak* (törni), továbbá a német *Scherbe;* megvan a szláv nyelvekben is.

CSERÉP, (2), vagy CSERÉPFALU, helység Borsod megyében; helyr. *Cserép-en*, —*re*, —*ről*, v. *Cserépfalu-ba*, —*ban*, —*ból*.

CSEREPÁR, fn. tt. *cserepár-t*, tb. —*ok*. Gúnyos nevök az austriai örökös tartománybeli gyalogoknak, kik egykoron fehér nadrágon feketc harisnyát viseltek. A viselet megszünvén, a név is elavúl.

Ugyanaz a szerb *tsarapár* szóval, mert *tsarapa* szerbül am. harisnya.

CSERÉPCSÉVE, (cserép-cséve) ösz. fn. Égetett cserépből készített csőalakú mü, vagy készület. *Vízvezetékül használt cserépcsévék. Az üvegházakat cserépcsévék által füteni.*

CSEREPCSÍK, (cserep-csík) ösz. fn. Általán, hasított ágból, veszszőből csinált csíptető. *Lóherélésckor a sértett herezacskót cserepcsíkkal összeszorítani. A fölöző söprü veszszőszálait cserepcsíkkal összekötni.* Más kiejtéssel: *cserekcsíp*, s ez eredetibbnek látszik, t. i. a sarjat, cserjet jelentő *cserek* és *csíp* (csíptető) alkatrészekből.

CSERÉPEDÉNY, (cserép-edény) ösz. fn. Szoros értelemben oly edény, mely közönséges gerencsérföldből készül, megkülönböztetésül a *porcellán-*, *kő-* s egyéb finomabb anyagú edényektől. *Honti fazekasok cserépedényei. Cserépedényekben főzni. Cserépedényekről enni.*

CSEREPEDZÉS, CSEREPEDZIK, l. CSEREPESÉDÉS, CSEREPESÉDIK.

CSEREPES, (1), (cser-ep-es) fn. tt. *cserepes-t*, tb. —*ék*. 1) Mesterember, ki a háztetőket cserépsindelylyel födi. 2) Székely tájszólás szerént: *kemence*, mely cserépből van rakva.

CSEREPES, (2), puszták Bihar, Honth, Szabolcs és Szala megyékben; KENÉZ—, falu Szabolcs megyében; helyr. *Cserepes-en*, —*re*, —*ről*.

CSEREPES, (3), (cser-ep-es) mn. tt. *cserepes-t*, vagy —*et*, tb. —*ek*. 1) Cserép sindelylyel födött. *Cserepes ház.* 2) Amiben cserepeket tartanak, amibe a törött cserepeket hányják. *Cserepes gödör.* 3) Átv. ért. mondjuk többféle testekről, melyek bőrei, héjai, tokjai, kérgei repedezettek, hornyoltak, ránczosak. *Cserepes tenyér. Cserepes talp. Cserepes ajakak. Cserepes csiga. Cserepes föld. Cserepes kérgü fák.* 4) Cserepes malacz, am. konyháról élő, cserépből evő kocza malacz, honnan átv. ért. am. szegődi. *Olyan mint a cserepes malacz*, akármelyik háznál hamar otthonos lesz.

CSEREPESÉDIK, (cser-ep-es-éd-ik) k. m. *cserepeséd-tem*, —*tél*, —*ett*. Átv. ért. cserepessé, azaz repedékessé, göcsörtössé, hornyolttá, töredezett cseréphez hasonlóvá lesz. *A mezítlábos ember talpai, a kapás tenyerei fölcserepesednek. Cserepesedik az ajka.* V. ö. CSEREPES. 2).

CSEREPÉZ, (cser-ep-éz) áth. m. *cserepéz-tem*, —*tél*, —*ett*. Cserépzsindelylyel beföd, födeles. *Templomot cserepezni.*

CSEREPÉZÉS, (cser-ep-éz-és) fn. tt. *cserepézés-t*, tb. *ék*. 1) Cseréppel födelezés. 2) Fölrepedezés.

CSEREPÉZIK, (cser-ep-éz-ik) k. mult *cserepéztem*, —*tél*, —*ett*. Fölrepedez, rögössé, darabossá lesz. *Cserepezik a szája, tenyere, talpa.*

CSEREPÉZŐ, (cser-ep-éz-ő) fn. Lásd: CSEREPES, fn. 1).

CSERÉPFALU, lásd: CSERÉP (2).

CSERÉPFAZÉK, (cserép-fazék) ösz. fn. Közönséges gerencsérföldből alakított fazék.

CSERÉPFÉDŐ, (cserép-fédő) ösz. fn. Lásd: CSERÉPFÖDŐ.

CSERÉPFÖDÉL, (cserép-födél) ösz. fn. Cserépzsindelylyel födött háztető.

CSERÉPFÖDŐ, (cserép-födő) ösz. fn. 1) Lásd: CSEREPES, fn. 2) Fazekak s hasonló konyhai edények száját takaró kupak cserépanyagból, különböztetésül a vas lemezből készített födőtől.

CSERÉPGERENDA, (cserép-gerenda) ösz. fn. Erősebb-féle gerenda a háztetőn, mely a cserépfödelezést megbirja. A fa-zsindelyeket gyöngébb gerenda is fentartja.

CSERÉPKÁLYHA, (cserép-kályha) ösz. fn. Kályha, mely csereptáblákból van összeállítva.

CSERÉPKŐ, (cserép-kő) ösz. fn. L. PALAKŐ.

CSERÉPMINTA, (cserép-minta) ösz. fn. A vályogvetőhöz némileg hasonló eszköz, melylyel a téglaégetőkben a cserepeknek való agyagot illő formára kiszakgatják, alakítják.

CSERÉPMOZSÁR, (cserép-mozsár) ösz. fn. Cserépből készült mozsár, némely tárgyak öszvezúzására. V. ö. MOZSÁR.

CSERÉPPOHÁR, (cserép-pohár) ösz. fn. Így nevezik némely tájakon, nevezetesen túl a Dunán, a bögrét, különböztetésül az üvegpohártól.

CSERÉPSINDÉLY, l. CSERÉPZSINDÉLY.

CSERÉPTÁL, (cserép-tál) ösz. fn. Közönséges gerencsérföldből való mázos tál. *Cseréptálhos fakanál.* (Km).

CSERÉPTETŐ, (cserép-tető) ösz. fn. l. CSERÉPFÖDÉL.

CSERÉP-VÁRALJA, falu Borsod megyében; helyr. *Cserép-Váraljá-n, —ra, —ról.*

CSERÉPZSINDÉLY, (cserép-zsindély) ösz. fn. Agyagból égetett, s épületek födözésére való zsindelyforma cseréplemez.

CSERÉREJTVÉNY, (csere-rejtvény) ösz. fn. 1) A szavak bötücseréje által előhozott újabb találó értelem. pl. *korom, komor.* 2) Oly föliratos szó, vagy több szavak sora, melyek visszájáról olvasva egymásra viszonyló értelmet adnak, pl. *Éva, Ave.*

CSERÉS, (1), (cser-és) fn. tt. *cserés-t*, tb. *—ék.* Erdő, mely cserfákból áll. *Cseresben makkoltatni a sertéseket.* Olyan mint: *bükkös, tölgyes, szilas, füzes*, stb.

CSERÉS, (2), (cser-és) mn. tt. *cserés-t* v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Cserrel bővelkedő, cserrel benőtt. *Cseres hegy, cseres vidék.* 2) Cserlúggal teljes. *Cseres kád a tímároknál.*

CSERES, (3), v. **CSERESE**, vagy **CSERESSE**, falu Kraszna megyében; helyr. *Cseres-en, —re, —ről*, vagy *Cseresé-n, —re, —ről.*

CSERÉS, (csere-es) mn. lásd: CSERJÉS.

CSERESE, lásd: CSERES, (3).

CSERÉSKALMÁR, (cserés-kalmár) ösz. fn. Kalmár, ki árut áruért ad-vesz, nem pedig pénzen.

CSERESNYE, **CSERESZNYE**, fn. tt. *cseresnyét.* A cseresnyefának gömbölyü, leves, piros vagy barna, vagy sárga szinü, csontármagu gyümölcse. *Fekete, piros, ropogós, hólyagos, oltott, öreg szemü cseresnye. Nem jó a nagy urakkal egy tálból cseresnyét enni.* Km. *Cseresnyét az urának, magvát a tányérnak.* Km. *Elég cseresnyéje, de férges.* Km.

Idegen eredetü szó, hellenül *κεράσιον*, latinul *cerasum*, szlávul *tseresnya*, francziául *cerise*, németül *Kirsche*, továbbá törökül *kiraz, kiresz, kiras*, perzsául *csarászja* vagy *cseressje* (Beregszászi olvasása szerént), *cseraszije* (Mátyás Flórián olvasása szerént), arabul *karásja.* A törökben s több keleti nyelvekben *kirmizi* vereset jelent, a szláv nyelvekben is *cserven* előfordul veres jelentéssel, és *kerwa* am. vér.

CSERESNYE- vagy **CSERESZNYEBOR**, (cseresznye-bor) ösz. fn. Cseresnye levéből készített ital, vagy beáztatott cseresnyével füszerezett bor.

CSERESNYE- vagy **CSERESZNYEFA**, (cseresznye-fa) ösz. fn. Keletről származott, s hazánkban meghonosodott gyümölcsfa, mely Linné növénytana szerént a tizenkettedik sereg első rendébe tartozik. A cseresnyefa különféle asztalosmüvekre alkalmas.

CSERESNYE- vagy **CSERESZNYEMAG**, (cseresnye-mag) ösz. fn. A cseresnye-féle gyümölcsnek csontárnemü magva.

CSERESNYE- v. **CSERESZNYEMAGSZESZ**, (cseresnye-mag-szesz) ösz. fn. Cseresnyemag beléből égetett szesz.

CSERESNYE- vagy **CSERESZNYEPÁLINKA**, (cseresnye-pálinka) ösz. fn. Cseresnyéből égetett szeszes ital.

CSERESNYE- vagy **CSERESZNYEPÉP**, (cseresnye-pép) ösz. fn. Pép-féle nyalánkság befőzött cseresnyéből.

CSERESNYE- v. **CSERESZNYEPIROS**, (cseresnye-piros) ösz. mn. Piros cseresnyéhez hasonló szinü. *Cseresnyepiros ajkak.*

CSERESNYÉS, **CSERESZNYÉS**, (1), (cseresnye-es) fn. tt. *cseresnyés-t*, tb. *—ék.* Cseresnyefákból álló erdő, vagy kert.

CSERESNYÉS, **CSERESZNYÉS**, (2), (cseresnye-es) mn. tt. *cseresnyés-t* vagy *—et*, tb. *—ek.* Cseresnyével bővelkedő; cseresnyével készített, füszerezett. *Cseresnyés kert, cseresnyés lepény, rétes.*

CSERESNYE- vagy **CSERESZNYESZÁR**, (cseresnye-szár) ösz. fn. Szár, melynél fogva a cseresnyebogyó a termő ágról függ. V. ö. SZÁR.

CSERESNYE- vagy **CSERESZNYESZÉM**, (cseresnye-szém) ösz. fn. Egyes cseresnyebogyó.

CSERESNYE- vagy **CSERESZNYESZIN**, (cseresznye-szin) ösz. fn. Szin, mely a cseresnyééhez hasonló. *Eleven, sötét piros cseresnyeszin.* Használtatik melléknévül *cseresnyeszinü* helyett is.

CSERESNYE- v. **CSERESZNYESZINŰ**, (cseresnye-szinü) ösz. mn. A cseresnyeszinhez hasonló szinü. V. ö. SZIN. *Cseresnyeszinü kelme.*

CSERESNYE- vagy **CSERESZNYEVÍZ**, (cseresnye-viz) ösz. fn. Cseresnye húsából sajtolt vagy főzött viz.

CSERESSE, lásd: CSERES, (3).

CSERESZNYEG, (cső-ereszneyeg?) fn. tt. *cseresnyeg-et.* A kemencze vagy kályha szája fölött levő kis szelelő lik.

CSERETŐZS, (csere-tőzs), l. CSEREVÁSÁR.

CSEREVÁSÁR, (csere-vásár) ösz. fn. Kereskedés, mely árukat nem pénzen, hanem más hasonló értékü árukon vált be.

CSERÉZ, (cser-éz) áth. m. *cserés-tem*, v. *cserz-éltem, —tél*, vagy *éttél, cserz-ett*, htn. *—ni*, vagy *cserz-eni.* A bört cser nevü lúggal puhítja, elkészíti. *Egy talpat cserzenek.* Km. másképen: *Együtt fújják a követ.*

Hogy a varga cserezze ki bőrét. Km. Átv. ért. *kicserezni a lovat*, am. lejárni, megdöglesztení.

CSERÉZÉS, lásd : CSERZÉS.

CSERÉZŐ, lásd : CSERZŐ.

CSERFA, (cser-fa) ösz. fn. A tölgyek osztályának egyik faja, mely valamennyi között legerősebb parázst ad, s tüzelőre, fütésre legalkalmasabb. *Erős mint a cserfatűz.* Km. *Magról kel a cserfa is.* Km. *Cserfaerdő. Cserfaerdőben almát keres.* Km.

CSERFAGYÖNGY, (cser-fa-gyöngy) ösz. fn. Fagyöngyhöz hasonló élődi növény, mely a tölgy- és cserfákon élődik. Máskép : fakín. (Loranthus).

CSERFAPIPA, (cser-fa-pipa) ösz. fn. Az agg cserfának buborcsékos gyümölcséből alakított pipa, mit a gyermekek játék gyanánt használnak.

CSERFÁS, (cser-fás) ösz. mn. és fn. Cserfákkal bővelkedő. Cserfa-erdő, cseres-erdő.

CSERFATAPLÓ, (cser-fa-tapló) ösz. fn. Az odvasodásnak indult vén cserfa porhanyós bele, mely megszáradván a tüzkő szikrájától meggyúlad, s kellemes szagával kinálkozik a pipásoknak. Hasonló hozzá, de porhanyóbb a bükkfatapló.

CSERFATŰZ, (cser-fa-tüz) ösz. fn. Cserfának a tüze. Cserfának a parázsa. *Erős mint a cserfatűz.* Km.

CSÉRGE, (csér-ég-e) fn. tt. *csergét.* Székely szó, jelent, a közönséges lópokrócznál valamivel szebb takarót, melylyel a szegény emberek takaródznak. Van *lócserge* is, melyet lóra terítenek.

CSERGED, KIS—, NAGY—, több helység Erdélyben ; helyr. *Cserged-én, —re, —ről.*

CSÉRGED, (csér-ég-ed) önh. mn. *csérged-tem, —tél, —ett.* L. CSÉRGEDÉZ.

CSÉRGEDÉZ, (csér-ég-ed-éz) önh. m. *csérgedéz-tem, —tél, —ett.* Mondjuk, kis patakról, sédről, csermelyről, mely kavicsos ágyában cseregve hömpölyög.

CSÉRGEDÉZŐ, (csér-ég-ed-éz-ő) mn. tt. *csérgedéző-t.* Csergedezve folyó, csörgedező. *Csergedező patak, séd, csermely.* Átv. ért. *csergedező vér.* am. serkedező.

CSÉRGÉS, (csér-ég-és) fn. tt. *csérgés-t*, tb. *—ek.* 1) Némely madarak sajátnemű *csér csér* hangzású szólása. *Szarka csergése. Csergövécze csergése.* 2) Bizonyos eszköznek hasonló hangja, máskép : *csörgés. Láncz, fegyverek csergése.*

CSERGET, (cser-ég-et) áth. m. *cserget-tem, —tél, —ett.* Gyakran cserdít. V. ö. CSERDÍT. *Ostorral cserget. Ne csergess annyit* (t. i. ostornemű eszközzel).

CSÉRGET, (csér-ég-et) l. CSÖRGET.

CSÉRGETÉG, (csér-ég-et-eg) fn. tt. *csérgetegét.* Kis csergő patak, csermely, séd. Máskép : *csörgeteg. Sások között hömpölygő kis csergeteg.* „Leszálla egy napon a csergetegnek vizében.“ Debreczeni Legendáskönyv.

CSERGETŐ, (1), (cser-eg-et-ő) fn. vagy mn. tt. *csergetőt.* Személy aki cserget, vagy eszköz, amivel csergetnek.

CSÉRGETŐ, (2), puszta Sopron megyében ; helyr. *Csérgető-n, —re, —ről.*

CSÉRGETYŰ, (csér-ég-ety-ü, vagy csér-ég-et-ő) fn. tt. *csergetyűt.* A szőlőkben, vetéseken, szérükön, asztagokon használt kelepelő eszköz, melyet vagy az örök, csőszök forgatnak, vagy a szél kelepelni késztet, hogy a madarak elijedjenek. Szélesb ért. más hasonló nemű gyermeki játékszer.

CSÉRGETYŰZ, (csér-ég-et-ő-öz), önh. m. *csergetyűz-tem, —tél, —ött.* Csergetyűvel kelepel.

CSÉRGŐ, (csér-ég-ő) mn. és fn. tt. *csérgő-t.* 1) Cseregve folydogáló. *Csergő patak.* 2) Hasonló hangon szóló. *Csergő szarka.* 3) Mint főnév am. ily hangot adó eszköz, vagy játékszer, vagy harangocska. V. ö. CSÖRGŐ.

CSÉRGŐKÁCSA, (csérgő-kácsa) ösz. fn. Lásd : CSÖRGŐKÁCSA.

CSÉRGŐSAPKA, (csérgő-sapka) ösz. fn. Lásd : CSÖRGŐSAPKA.

CSERHAJ, (cser-haj) ösz. fn. 1) A cserfának kérge, mely göcsörtös, repedezett szokott lenni. 2) Némely más növények- vagy gyümölcsöknek a cserhajhoz hasonló bőre, pl. a dinnyeé.

CSERHAJÚ, (cser-hajú) ösz. mn. Minek olyan kérge, bőre van, mint a cserfának, azaz göröncsös, repedezett. *Cserhajú dinnye, tök.*

CSERHÁT, (cser-hát) ösz. fn. Általán am. magasabb fekvésü, cserjés erdős vidék több megyében. Van ily nevü puszta is Somogyban, s hegy Nógrádban.

CSERHEGY, puszta Vas megyében ; helyr. *Cserhegy-én, —re, —ről.*

CSERHÉJ, (cser-héj) ösz. fn. Lásd : CSERHAJ.

CSERHÉJU, (cser-héju) ösz. mn. Lásd : CSERHAJÚ.

CSERHÉJVÍZ, (cser-héj-víz) ösz. fn. Lásd : CSERVÍZ.

CSERI, több puszták neve ; helyr. *Cseri-be, —ben, —ből,*

CSERIBARÁT, (cseri-barát) ösz. fn. Így nevezték hajdan a szent Ferencz rendi szerzeteseket. „Engem hajdan egy cseribarát diákul tanított.“ Kisfaludy K. Mátyás deák.

CSERISOR, erdélyi falu Hunyad megyében ; helyr. *Cserisor-on, —ra, —ról.*

CSERISZERZET, (cseri-zerzet) ösz. fn. Szent Ferencz rendi barátok szerzete.

CSERJE, (cser-je) fn. tt. *cserjét.* Tulajdonkép, apró cserfacsemete, vagy cserfahajtásokból álló bokros hely, milyet a kiirtott cseresekből lett legelőkön láthatni. Általán pedig, akármily vad bokrok, melyeket a legelő marha felnőni nem enged. Növénytani ért. törpe fák neméhez tartozó növények, melyek törzsei szintén több évekig élnek, s töről kezdve ágasbogas bokrokat képeznek, pl. a galagonya, csipkebokor. stb.

CSERJEFA, (cserje-fa) ösz. fn. Bokorképen tenyésző apró fa, pl. a nagyobb erdei fák alatt, vagy a baromjárta legelőkön, egyszerüen : *cserje.*

CSERJEMÁLVA, (cserje-málva) ösz. fn. Bokornövény, vörös virágokkal, melynek levelei a közönséges nyárfáéhoz hasonlók. (Malva arborea).

CSERJÉS, (cser-je-es) mn. tt. *cserjés-t* v. *—et*, tb. *—ek*. Cserjékkel bővelkedő, cserjékkel benőtt. *Cserjés erdő, cserjés legelő.* V. ö. CSERJE.

CSÉRK, (csér-k) elvont vagy elavult törzsök, meg van *csérka, csérkél, csérkélődik, csérkész* stb. származékokban. Értelme egyezik a *kerek, körös* szókéval. A gyöke is *csér* egy a *kér, kör* gyökökkel. Innen származik *csérkabala* is, mely am. körkabala. Egyébiránt közelebbről rokon vele a latin : *circa, circum*, s a magyar *csirk*, melytől *csirkál, csirkalom* eredtek, valamint a *kurkál* törzse *kurk* is.

CSÉRKA, (csér-ka) mn. tt. *csérkát*. Kemenesali tájszó, am. gondor, göndör hajú, szőrű. V. ö. CSÉRK.

CSERKABALA, (cser-kabala, azaz ker- vagy kör-kabala) ösz. fn. Székely szó, másutt ördög lova, bolond lomba, azaz : földbe vert czölöpre keresztül tett dorong, melyet forgatni lehet. A pórsuhancok addig forgatják és hajtják, míg a rajtaülőt elszédítve levetik.

CSÉRKE, (csér-ke, azaz csér-ég-ő, csér-g-ő) fn. tt. *cserkét*. Déli Afrikában otthonos kakuk, mely a mi közönséges kakukmadarunknál kisebb, és mézzel él. (Cuculus indicator).

CSÉRKÉL, (csérk-él vagy csér-ég-él) áth. m. *csérkél-t*. Valamit lopva, alattomosan, leselkedve kerülget, hogy hatalmába ejtse. Rokon vele : *csirkál*.

CSÉRKÉLÉS, (csérk-él-és) fn. tt. *csérkélés-t*, tb. *—ek*. Cselekvés, midőn valaki cserkel. Lásd ezt.

CSÉRKÉLŐDIK, (csérk-él-ő-d-ik) k. m. *csérkélőd-tem, —tél, —ött*. Lopva jár, kel, bujkálva leskelődik valamire vagy valakire.

CSERKESZ, (latinul : circassius) fn. tt. *cserkesz-t*, tb. *—ek*. Kaukáz vidékének szép termetök- és vitézségökről híres lakosi. Dicsérik kivált a cserkesz nőket.

CSÉRKESZ, (csér-k-esz) fn. tt. *csérkesz-t*, tb. *—ek*. 1) Balaton mellett am. halászsegéd, a ki köröskörül jár. Ha a szerencse szolgál, a fogott halaknak felét a halászbiró a háló szükségeire félreteszi; a másik feléből pedig a cserkeszek a halászokkal osztoznak. 2) Kemenesalján : Keskeny karimáju (vagy körű) kalap.

CSÉRKÉSZ, (1), (csér-k-ész) áth. m. *csérkész-tem, —tél, —ett*. Körüljárva, czirkálva kutat, keres, szaglász, vizslat valamit. *Cserkésznek a vadászok, a vadászebek. A pandurok cserkésik a sziványokat.* Hasonló hozzá a vastaghangú : *kurkász*.

CSÉRKÉSZ, (2), csér-k-ész) fn. tt. *csérkész-t*, tb. *—ek*. Leselkedve, szaglászva, vizslatva járó, kutató, czirkáló, kurkász.

CSÉRKÉSZÉS, (csér-k-ész-és) fn. tt. *csérkészés-t*, tb. *—ek*. Leselkedés, szaglászva, vizslatva, körüskörül járás, kutatás.

CSERKŐ, (cser-kő) ösz. fn. Sziklafaj, mely augit, mezei spath- és magnesvaskő vegyülékéből áll, s igen tömör és kemény; törésében lapos kagylóteknös és egyenetlen, mintegy cserhéjú, honnan a neve. (Basaltes).

CSÉRKŐDIK, (csér-k-ö-d-ik) lásd : CSÉRKÉLŐDIK.

CSERKÖLYŰ, (cser-kölyü) ösz. fn. Malomféle eszköz a timároknál, melylyel a cserkérget és gubacsot öszvezúzzák, megőrlik, mielőtt csávát készítenének belőle.

CSERKÚT, falu Baranya megyében; helyr. *Cserkút-on, —ra, —ról*.

CSERLÉ, (cser-lé) ösz. fn. Megőrlött s beáztatott cserhéjnak és gubacsnak leve, melylyel a timárok a bőröket puhítani szokták.

CSERLEVÉL, (cser-levél) ösz. fn. A cserfának sajátságos alakú csipkés levele.

CSERMAKK, (cser-makk) ösz. fn. A cserfának hosszukás, tojásdad makkféle gyümölcse. V. ö. MAKK. *Csermakkon hizlalt sertések.*

CSERMALOM, (cser-malom) ösz. fn. L. CSERKÖLYŰ.

CSÉRMELÉK, lásd : CSÖRMELÉK.

CSÉRMÉLY, (1), (csér-m-ély) fn. tt *csérmély-t*, tb. *—ek*. Csergedező kis patak, különösen hegyi patak. Némileg hasonló hozzá a török *irmak*, noha a törökben a gyökből *(ir)* hiányzik a *cs* hang, s inkább *ér-, ár*-val egyezik.

CSÉRMÉLY, (2), puszta Sáros megyében; helyr. *Csermely-en, —re, —ről*.

CSÉRMÉLYE, (csér-m-ély-e) fn. tt. *csermelyét*. 1) Csermely, azaz kis patak. 2) A buza között teremni szokott vadócz, mely a lisztet, s a belőle készített süteményt igen kékké teszi. Másképp : *csormolya*, vagy *csörmelék*.

CSÉRMÉLYFINTOR, (csérmély-fintor) ösz. fn. Növényfaj a fintorok neméből, mely a csormolyától abban különbözik, hogy murvái zöldek, csészefogai hosszú szőrösek, bokrétája kinyilt szájú, egészen sárga. Máskép : *feketebúza*, vagy *rókafarkfü*. (Melampyrum barbatum. W.)

CSERMEND, falu Nyitra megyében; helyr. *Csermend-én, —re, —ről*.

CSERMŐ, falu Arad megyében; helyr. *Csermö-n, —re, —ről*.

CSÉRMÖLY, (csér-m-öly) fn. tt. *csérmöly-t*, tb. *—ök*. Sasfaj Európában, Siberiában és Amerikában, mely a folyók és tengerek partjain tartózkodik, s nagyobb halakat fogdos, cserkész. (Falco haliaetos).

CSÉRMÖLYE, lásd : CSÉRMÉLYE, CSORMOLYA.

CSERNA, falvak Temes megyében, Erdélyben Hunyad megyében, KIS—, NAGY—, Trencsén megyében; helyr. *Cserná-n, —ra, —ról*.

CSERNAFALVA, l. CSERNYEFALVA.

CSERNAHÓ, falu Zemplén megyében; helyr. *Csernahó-n, —ra, —ról*.

CSERNÁTFALU, Brassó vidéki helység Erdélyben; helyr. *Csernátfalu-ba, —ban, —ból*.

CSERNÁTON, AL—, vagy ALSÓ—, FFL—, vagy FELSŐ—, székely falvak; helyr. *Csernáton-ba, —ban, —ból.*

CSERNE, falu Trencsén megyében; helyr. *Cserné-n, —re, —ről.*

CSERNED, puszta Tolna megyében; helyr. *Cserned-én, —re, —ről.*

CSERNEFALVA, vagy CSERNYEFALVA, helység Kővár vidékében.

CSERNEGYHÁZ, falu Temes megyében; helyr. *Csernegyház-ra, —on, —ról.*

CSERNEK, erdélyi falu Belső-Szolnok megyében; helyr. *Csernek-en, —re, —ről.*

CSERNELY, falu Borsod megyében; helyr. *Csernely-én, —re, —ről.*

CSERNYE, falu Veszprém megyében; helyr. *Csernyé-n, —re, —ről.*

CSERNYŐ-ÁGH, falu Zemplén megyében; helyr. *Csernyő-Ágh-on, —ra, —ról.*

CSÉROS, (csér-os) mn. tt. *cséros-t*, vagy *—at.* tb. *—ak.* Göcsejben és Somogyban am. sárvises, lustos, csajtos, csettres. *Esőben, sárban cséros lesz a szoknya alja, a gatyaszár.*

Gyöke *csér* am. a vastaghangú sár. Egyébiránt így is elemezhető: *csér-os*, azaz, csorgós.

CSERŐCZE, (cser-ő-cze) fn. tt. *cserőczét.* Apró cserjékből álló sűrüség, erdőcske, vagy fiatal cseres.

CSERŐKÖZ, puszta Heves megyében; helyr. *Cserőköz-ön, —re, —ről.*

CSERPA, fn. tt. CSERPÁT. Gömörben, Tornában s néhutt túl a Dunán is jelent vízmerítő kisebbféle edényt, vagy kis mérő kobakot, kupát. Bötüáttétellel hasonló hozzá a molnárok kis mérőedényét jelentő *ficsór*, máskép: finak. Vagy talán a *cserép* (mint edény) szóból alakult?

CSERPAJTA, (cser-pajta) ösz. fn. A timárok pajtája, azaz lerakóhely, hová a használandó cserfahéjat és gubacsot betöltögetik.

CSERPÁK, tt. *cserpák-ot;* lásd: CSERPA.

CSERPENYŐ, somogyi tájejtéssel, am. a közös divatú *serpenyő.* Lásd ezt.

CSERPÖLE, (cser-pöle) ösz. fn. tt. *cserpölét.* Erdei egér, a téli alvók neméből. Kedveli a gyümölcskerteket is, melyeknek nagy károkat csinál. V. ö. PÖLE.

CSERSAV, (cser-sav) ösz. fn. Cserhéjból kivont sav.

CSERSZAK, (cser-szak) ösz. fn. Gombóczokká vagy pogácsákká gyúrt cser- és gubacsliszt, melyet a timárok használnak a bőrkészítéshez.

CSERSZ vagy CSÉRSZ, természeti hangutánzó, melyből *csérszég, csérszégés* származtak.

CSERSZÉG vagy CSÉRSZEG, (csérsz-ég) önh. m. *csérszég-tem, —tél, —ett.* A puskáról mondatik, midőn a serpenyőjében levő puskapor ugyan meggyúlad, de a töltés el nem sül, máskép: *csütörtököt mond.*

CSERSZEGÉS vagy CSÉRSZÉGÉS, (csérsz-ég-és) fn. tt. *csérszégés-t*, tb. *—ek.* Lőpor lobbanása.

CSERSZIGORÁLL, (cser-szigoráll) ösz. fn. A szigorállok neméhez tartozó növényfaj; virágai oldalfürtökben; levelei ellenesek, nyeletlenek, ránczosak; csészelevelei egyenetlenek; szára megdülő, két oldalán prémes. Máskép: *fattyú veronika.* (Veronica chamaedrys).

CSERSZÍN, (cser-szin) ösz. fn. és mn. Olyan szín, vagy szinü, mint a timárok cserlúgja, vagy a megörlött cserhéj és gubacs. *Cserszin bunda.*

CSERSZINŰ, (cser-szinű) ösz. mn. L. CSERSZÍN.

CSERTALAKOS, falu Szala megyében; helyr. *Csertalakos-on, —ra, —ról.*

CSERTAPLÓ, (cser-tapló) ösz. fn. CSERFATAPLÓ.

CSÉRTÉL, (csért-él) önh. m. *csértél-t.* Fegyvereket vagy más érczből vagy cserépből való eszközöket öszveütve csörgést, zörgést csinál.

CSERTES v. CSERTÉS, ALSÓ—, FELSŐ—, több falu Erdélyben; helyr. *Csertés-en, —re, —ről.*

CSERTES-KÓSA, vagy CSERTES-KÖZ, erdélyi falu, Hunyad megyében; helyr. *—Kósá-n, —ra, —ról* vagy *—Köz-ön, —re, —ről.*

CSERTÉSZ, több helység neve; helyr. *—én, —re, —ről.*

CSÉRTET, lásd: CSÖRTET.

CSERTETŐ, (cser-tető) ösz. fn. 1) Cserfa teteje, hegye. 2) Cserfákkal benőtt hegynek csúcscsa, magaslata.

CSERTŐ, falu Somogy megyében; KIS—, NAGY— vagy ÖREG—, puszták Pest megyében; helyr. *Csertő-n, —re, —ről.*

CSERTÖLGY, (cser-tölgy) ösz. fn. Lásd: CSERFA.

CSERTÖLGYES, (cser-tölgyes) ösz. fn. Lásd: CSERES.

CSERTYÁN, puszta Bars megyében; helyr. *Csertyán-ba, —ban, —ból.*

CSERVÍZ, (cser-víz) ösz. fn. Timárok, tobakok, cseresvargák bőráztató és puhító vize, mely megörlött cserhéjjal és gubacscsal van vegyítve.

CSERZ, (cser-ez) áth. m. *cserz-ett.* htn. *—eni.* Lásd: CSERÉZ.

CSERZÉS, (cser-éz-és) fn. tt. *cserzés-t*, tb. *—ek.* A börnek cservízbe, cserlúgba áztatása, illetőleg *puhítása.*

CSERZÉTT, (cser-ez-ett) mn. tt. *cserzétt-et.* Ami cservízzel, cserlúggal van áztatva, puhítva, kikészítve. *Cserzett bőr.*

CSERZŐ, (cser-éz-ő) fő- és mn. tt. *cserző-t.* Timárlegény, kinek különösen szakmánya a cserzés. Megyegyezik vele hangban és értelemben a latin *cerdo.* Melléknévileg, aki cserz. *Cserző varga.*

CSERZŐVARGA, cserző-varga) ösz. fn. Varga, ki a bőrt maga készíti, különböztetésül az oly vargától, ki a feldolgozandó bőrt timártól vásárolja. Máskép: *cseresvarga, magyar timár, horvát varga.*

CSESZ, (1), két testnek egymáshoz surlódását utánzó természeti hang, melyből *csesze, cseszel, cseszetel* származtak. Hasonlók hozzá: *csisz* (csiszol), *csosz*, (csoszog), *csusz* (csusztat)

CSESZ, (2), (hangutánzó) áth. m. *csesz-tem, —tél, —ett.* Valamely testet egy másik által csiszolva dörzsöl, fésül, kefél, vakar, súrol. Jobbára átvitt pajkos értelemben a nemi közösülésről mondatik, miért tisztes társasági és irói nyelvben, hanemha az orvosiban, nincsen helye.

CSESZE, (csesz-e, azaz, csesz-ő) fn. tt. *cseszét.* Baranyában am. a kemenczefütésnél használt piszkafa, cseszelőfa.

CSÉSZE, (csö-sze vagy csév-sze azaz csöves eszköz), fn. tt. *csészét.* 1) Kisebb szerü, finomabb agyagból készült tálczaforma edény. *Leveses csésze, kávés csésze, mártalékos csésze.* 2) A mérlegnek azon edénye, melybe egyfelül a mérték, másfelül a mérendő tárgy tétetik. 3) A virágok alsó, rendesen homorú része, melyből oldalt a szirmok, közepett pedig a himszálak, magcsira, stb. bujnak ki.

Rokonok vele a szanszkrit *csasaka* (pohár), hellen κύαθος [pohár], latin *cyathus*, német *Tasse*, franczia *tasse*, olasz *tassa*, angol *dish*, szláv *csassa, csisse, tsasa* stb.

CSÉSZEBORITÉK, (csésze-boriték) ösz. fn. A virágok csészéjét képező, keményebb levélanyagú burok.

CSÉSZECSIGA, cszésze-csiga) ösz. fn. A csigák egyik neme, melynek tekenője nincsen, hanem csészealakú, a sziklákon, s más kemény testeken állandóan tartózkodik. (Patella). Fajai: *veres ajakú-, közönséges-, mocsári-, hasadt-, kecskeszemü csészecsiga.*

CSÉSZEKÚT, (csésze-kút) ösz. fn. Növénynem a két főbb hímesek és födetlenmagvúk seregéből; csészéje nagy harang-, vagy töltsérforma, (mintegy kútat képező), karimáján apró tövisfogak (Molucella).

CSÉSZEKÜRT, (csésze-kürt) ösz. fn. A nyolczhímesek seregéhez tartozó növénynem; csészéje a magzat fölött csöves, szük hosszú nyakú. (Oenothera). Alnemei részint *hosszú hengeres tokúk*, részint *hasas szegletes tokúk.*

CSESZEL, (csesz-el) áth. m. *cseszel-t.* Csiszol, dörzsöl, súrol, vagyis gyakrabban, folytonosan csesz.

CSESZELŐDIK, (csesz-el-őd-ik) k. m. *cseszelődtem, —tél, —ött.* Dörgölődik, surlódik, csiszolódik. *Cseszelődik a kocsioldal a kerékkel.*

CSÉSZENEMŰ, (csésze-nemű) ösz. mn. Tulajdon vagy átvitt értelmű csészék neméhez tartozó, azok tulajdonságával biró. *Csészenemü edények. Csészenemü növényrészek. Csészenemü csigák.*

CSÉSZEPÖRCZ, (csésze-pörcz) ösz. fn. Növénynem az öthímesek seregéből; csészéje ötlevelü, porczogó (pörcz) forma, szines, levelkéi boltos hegyük, bokrétája nincs; tokja öt kopácsu, egy magvu. (Illecebrum).

CSÉSZESZÁRNY, (csésze-szárny) ösz. fn. A kétfalkások seregébe, s nyolczhímesek rendébe tartozó növénynem; bokrétája két szirmu, a felső rövid, hengeres szabásu, két fogú, az alsó homorú, lapított, gyakran rojtos hegyü; csészéje öt levelü, ketteje nagyobb. (Polygala) Fajai: *keserü, pacsirta, nagyobb, aranyos csészeszárny.*

CSÉSZÉTLEN, (csésze-etlen) mn. tt. *csészétlen-t*, tb. *—ek.* Mondjuk növényekről, melyeknek csészéjök nincs. V. ö. CSÉSZE.

CSESZIK, (csesz-ik) k. m. *csesz-tem, —tél, —ett.* Átvitt aljas beszédben am. nemi ösztön kielégítése, vagy paráználkodás végett nővel közösül.

CSÉSZIKE, (csészi-ke) fn. tt. *csészikét.* Kis csésze. V. ö. CSÉSZE.

CSESZKÓ, (csesz-kó vagy csisz-kó) fn. tt. *cseszkó-t.* A csizmaziák népies gúnyneve, vagy a börcseszés-, börcsiszolástól, vagy maga a *csismasia* szóból elferdítve.

CSESZLE, (1), (csesz-le, azaz csesz-el-ő), *cseszlét.* Muszlicza, muszka, borbogár. Székely tájszó.

CSESZLE, (2), mn. tt. *cseszlét.* Hitvány, kicsi, nyeszlett, mintegy kicsinynyé csiszolt, koptatott. *Cseszle sovány ember.* Székely szó. Kemenesalon: *teszefosza, tozonkos.*

CSESZNEK, falu Veszprém megyében; helyr. *Cseszmek-én, —re, —ről.*

CSESZTE, vagy CSÁSZTA, mváros Pozsony megyében; helyr. *Cseszté-n, —re, —ről.*

CSESZTVE, MAGYAR— vagy MAROS—, OLÁH—, erdélyi faluk Alsó-Fejér megyében; helyr. *Cseszivé-n, —re, —ről.*

CSET, CSÉT, elvont hangutánzó gyök, vastaghangon *csat.* Származékaik: *csetlik, csetlen, csete* (pata); *csata, csattan, csattog*, stb.

CSETE, (cset-e) fn. tt. *csetét.* 1) Szőlőnek vagy más gyümölcsnek péld. naspolyának több együtt levő magvai. 2) Somogyban am. földi bodza. Mindkét értelemben a *csuta* vagy *csutak* szóval rokon. 3) Az ikerített *csetepata* szóban hangutánzó.

CSETEBOTA, (csete-bota) ösz. mn. Ügyetlen, együgyü, aki csetlik-botlik. *Csetebota ember.* Balatonmelléki tájszó.

CSETEKLIK, (cset-ek-l-ik) k. m. *csetekl-ett.* htn. *—eni.* Túl a Dunán mondják rugóra járó késről, vagy hasonló eszközről, midőn pengéje kibiczaklik, félrefintorodik.

CSETÉNY, falu Veszprém megyében; helyr. *Csetény-be, —ben, —ből.*

CSETEL, lásd: CSETLIK.

CSETEPATA, CSETEPATÉ, (csete-pata vagy -paté) ösz. fn. Háboru folytában történő kisebb csatározások, összeütközések az ellenséges seregek egyes csapatai között. Átv. ért. perlekedés, veszekedés, csitipati, perpatvar.

CSETEPATÁZ, (csete-patáz) ösz. önh. 1) Háboru folytában az ütközet előtt, vagy ütközetan kivül az ellenhad kisebb csapatai összeütnek, előkészületi

csatát képeznek. 2) Perlekedik, nagy zajjal, verekedéssel veszekszik.

CSETEPATÁZÁS, (csete-patázás) ösz. fn. Kisebb öszvecsapások. Perlekedés, zajos veszekedés.

CSETEPATÁZÓ, (csete-patázó) ösz. fn. A háboruban, olyan vitéz, vagy csapatsereg, mely az ellenféllel kisebb harczokba ereszkedik, s ismét visszavonúl a deréktesthez.

CSETEPATÉ, CSETEPATÉZ, l. CSETEPATA, CSETEPATÁZ.

CSETER, (1), (cset-er) áth. m. *cseter-t.* Túl a Dunán némely tájakon am. teker, csavar. Hasonló hozzá : *seder*, vastaghangon : *sodor, sadar.*

CSETER, (2), fn. tt. *cseter-t*, tb. —*ek.* 1) Székelyeknél am. négy, néha többfelé hasított faderéknak egyegy darabja, illetőleg negyede, melyet leginkább szermámfául használnak. 2) Szatmár vidékén vastagabbféle ilyetén deszka.

Mennyiben négyfelé hasított fának egy negyedét jelenti, az árja nyelv családbeli, négyet jelentő szókkal rokon; ilyenek a szaszkritban *csatvar*, *csatur*, zendben *csatuvar*, latinban *quatuor*, görögben τέσσαρες, a szláv nyelvekben *csettari, csetare, cseturi, keturi, stiri, cztery* stb. a törökben is *dört* am. négy. V. ö. CSETERT.

CSETER, (3), fn. tt. *cseter-t*, vagy *csetr-et.* Alsó Vágmellékén, illetőleg Mátyusföldön am. sárvizes mocsok, csajt. Származéka : *csetres*, azaz, sárvizes, csajtos, lustos, caéros.

CSETERT, fn. tt. *csetert-et.* Mindennemü kerek tárgynak átmérője, pl. *a kenyér csetertje egy arasz.* Székelyszó. Máskép : *csötört.* Molnár Albertnél *csötör* am. a latin *modius*, azaz, véka, vagyis a köbölnek negyedrésze, és szerbül *csetvert* am. negyed. A két átmérő vonalban keresztül szelt kenyér, sajt stb. szintén négy részre válik. V. ö. CSETER.

CSETERTEK, régies, például a Nádor-codexben, a Nyelvemlékek vegyes tárgyu irataiban, sőt a tájnyelvben ma is divatos, *csötörtök* helyett; lásd ezt.

CSETFALVA, Beregh megyei falu; helyr. *Csetfalvá-n, —ra, —ról.*

CSETINA, fn. tt. *csetinát.* Ujjnyi vastagságu fenyőhajtás, fenyővessző. Székely szó. Idegenül hangzik.

CSETLÉKÉNY, (cset-el-é-kény) mn. tt. *csetlékény-t*, tb. —*ek.* Aki vagy ami könnyen csetlik. *Csetlékeny emlékezetü* am. feledékeny.

CSETLÉS, CSÉTLÉS, (cset-el-és) fn. tt. *csetlés-t*, többes : —*ek.* 1) A lábaknak megcsuszamodása, botlása. *Csetlésbotlás.* 2) Bicsaklás, hanyatlás, rugonyos, csapó eszköznek félre, vagy fonák hajlása.

CSETLIK, (cset-el-ik) k. m. *csetl-ett*, htn. —*eni.* Mondatik 1) az állati lábakról, midőn kicsúsznak, botlanak. Innen : *csetlik botlik.* 2) a nyelvről, midőn hebeg, vagy olyat mond, mit el kellett volna hallgatnia. 3) holmi rugonyos, csapó eszközökről, midőn viszásan forognak, csapódnak. *Csetlik a rosz kés, csetlik a rosz puska.*

CSETLIKBOTLIK, (csetlik-botlik) ikerített k. m. *csetl-ett botl-ott.* Lásd föntebb.

CSETNEK, mváros Gömör megyében; helyr. *Csetnek-én, —re, —ről.* Csetnek vidéke híres a vasgyártásról, innen : *csetneki csizma* = bilincs, rablánczc.

CSETRES, (cset-er-es) mn. tt. *csetres-t*, vagy —*et*, tb. —*ek.* Mátyusföldön am. sárvizes, esőtől, harmattól átázott, bemocskolt, lustos, csajtos, csatakos, caéros. *Csetres gatya, szoknya.* Átv. ért. *csetres száju, csetres beszédü*, am. csunya, rágalmazó nyelvü.

CSETRESÉDIK, (cset-er-es-éd-ik) k. m. *csetreséd-tem, —tél, —ett.* Csetressé, azaz, lucskossá, csajtossá, csatakossá lesz.

CSETT, (1), hangutánzó fn. tárgyeset —*et.* Hang, melyet a puskán a megeresztett sárkány ejt, vagy midőn a tánczos legény a magas patkókat öszveveri, stb. Vastag hangon : *csatt. Csettet vetett a szája*, azaz hazudott.

CSETT, (2), vagy CSÉTT indulatszó, melylyel a befogot lovat menésre biztatják, vagy a csikót hajtják. *Csett te!* Innen a régies és ma is tájdivatos *csitkó* = *csettkó, csettka.*

CSETTÉG, (csett-ég) önh. m. *csettég-tem, —tél, —ett.* Többször ismételve *csett* hangot ad. *Csettegnek a puskák, midőn sárkányaik lecsapódnak. Csettegnek a tánczoló tót legények patkói. Csetteg az ostor a ló hátán.* Vastaghangon : *csattog.*

CSETTÉGÉS, (csett-ég-és) fn. tt. *csettegés-t*, tb. —*ek.* Midőn valami ütődés által *csett* hangot ad. *Puskák, patkók csettegése.* Vastaghangon : *csattogás.*

CSETTÉGET, (csett-ég-et) áth. m. *csettéget-tem, —tél, —ett.* Azt teszi, hogy valami gyakran, ismételve *csett* hangot adjon. *Csettegeti a tárogató billentyüjét, csettegeti lovain az ostort. Tánczban a csizmák patkóit csettegetni.* Erősebb vastaghangon : *csattogat.*

CSETTÉGETÉS, (csett-ég-et-és) fn. tt. *csettégetés-t*, tb. —*ek.* Cselekvés, midőn valaki bizonyos testeket öszveütés által csetteget. Vastagabb hangon : *csattogatás.*

CSETTELKE, lásd : CSEHTELKE.

CSETTEN, (csett-en) önh. m. *csetten-t.* Hirtelen, s egyszer ad *csett* hangot. *Csetten a puska, ha sárkánya lecsapódik.* Vastág hangon : *csattan.* Ikerítve : *csettencsattan*, eléfordúl e gyermekjátéki versben : *Igyiridi bigyiridi, váradi vaskoh, kilenczedik csettencsattan.*

CSETTENÉS, (csett-en-és) fn. tt. *csettenés-t*, tb. —*ek.* Egyes *csett*-féle hangzás. *Puska csettenése. Ostor csettenése.* Vastaghangon : *csattanás.*

CSETTENT, (csett-en-t) áth. m. *csettent-ett*, htn. —*ni*, vagy —*eni.* Valamely eszköz által *csett* hangot adat. *Elcsettenteni a puskát; ostort csettenteni.* Vastaghangon : *csattant.*

CSETTENTÉS, (csett-en-t-és) fn. tt. *csettentés-t*, tb. —*ek.* Cselekvés, mely által eszközöljük, hogy valami csettenjen.

CSEV, elvont hangutánzó gyök. Származékai: *cseveg*, *csevetel* stb. Rokonok vele a héber עוּת, német *Schwatzen*, *Zwitschern*, holland *swetsen*, sínai *csáo* (loquax), stb.

CSÉV, (1), (azonos *csö* szóval, mint a *bév*, *bő*, *hév*, *hő*), fn. tt. *csév-et*. Lásd: CSÉVE.

CSÉV, (2), falu Esztergom megyében; helyr. *Csév-én*, *—re*, *—ről*.

CSÉVDED, (csév-ded) mn. tt. *csévded-et*. Minek csév, vagy cséve alakja van, cső formájú. *Csévded terményck*, *gyümölcsök*.

CSÉVE, (csév-e) fn. tt. *csévét*. 1) Takácsok, és csapók orsója. *Egy vagy két cséve fonalat felszőni*. 2) Cső, azaz láteszköz, mely a láttan szabályai szerént alkotva a tárgyakat nagyítja, közelebbre hozza, vagy eltávolítja. 3) Akármely más eszköz, mely hosszukás alakkal bir, s végig lyukas. *Cserépcsléve az üvegházakban*. *Fecskendőcsléve*. *Vascsléve*. *Kút csévéje*. 4) Némely növények csőhöz hasonló gyümölcse, szárastul, kórostul. *Kukoricza-* vagy *törökbúza-csléve*.

Rokonai: *csék*, *cső*, *csécs* vagy *csücs*, *csücs*, *csécs*. Gyöke nézve hasonló hozzá a latin *tub*-us.

CSEVÉG, (csev-ég) önh. m. *csevég-tem*, *—tél*, *—ett*. Tulajdonkép az apró madarakról mondatik, midőn öszveseregelvén zajongnak, lármásnak, csipognak. *Csevegnek a verebek a fákon*, *midőn estve összegyülnek*. Átv. ért. Cseveg az ember is, midőn csacsog, locsog, pletykál, ellenszól. *Csevegnek az oskolás gyermekek*.

CSEVÉGÉS, (csev-ég-és) fn. tt. *csevegés-t*, tb. *—ek*. 1) Apró madarak zsibongása, zaja, csiripolása. *Verébcsevegés*. 2) Licsegés, locsogás, ellenszólalgatás.

CSEVÉGŐ, (csev-ég-ő) mn. tt. *csevegő-t*. Apró madarak módjára kiáltozó, csipogó, zajgó, licsegő locsogó, pletykázó, ellenmondogató. *Csevegő fiúk*, *leánykák*.

CSÉVEL, (csév-el) áth. m. *csével-t*. A fonalat csévére, azaz takács- vagy csapóorsóra tekergeti.

CSÉVÉL, (csév-e-el) áth. lásd: CSÉVEL.

CSÉVELÁDA, (cséve-láda) ösz. fn. A takácsok és csapók kerekmotólája mellett levő láda, mely fölött az orsó forog, s melybe a megtelt orsókat beleteszik.

CSÉVELÉS, (csév-el-és) fn. tt. *csévelés-t*, tb. *—ek*. Cselekvés midőn csévelnek

CSÉVELŐ, (csév-el-ő) fő- és mn. tt. *csévelő-t*. Takács, vagy csapólegény, vagy más személy, ki a fonalat csévére szedi. Melléknévileg, aki csével vagy amivel csévelnek.

CSÉVENÁD, (cséve-nád) ösz. fn. Nád, melyet a takácsok csévéül használnak. 2) Növénytani ért. nádfaj, melynek bugája öszveálló; csészéje egy virágu, kopasz; ondói szöszösek, ízékje ágakat bocsát. (Arundo calamagrostis).

CSÉVES, (csév-es) mn. tt. *cséves-t*, vagy *—et*, többes: *—ek*. 1) Ami cső gyanánt végig van lyukasztva, fúrva. *Csléves orsó a rokkában*. 2) Ami csévvel v. csévével bövelkedik, minek cséve van. *Csléves törökbúsa*; *két csléves puska*, *csléves kút*.

CSÉVÉS, (csév-e-es) mn. L. CSÉVES, CSÖVES.

CSEVET, (csev-et) fn. tt. *csevet-ét*. Dunán túl: csevegés, locsogás, fecsegés.

CSEVETÉL, (csev-et-él) önh. m. *csevetél-t*. Csevegve beszél, locsog.

CSEVETÉLÉS, (csev-et-él-és) fn. tt. *csevetélés-t*, tb. *—ek*. lásd: CSEVEGÉS.

CSÉVÉZ, (csév-e-ez) áth. m. *csévéz-tem*, *—tél*, *—ett*; lásd: CSÉVÉL.

CSÉVI, puszta Pest megyében; helyr. *Csévi-be*, *—ben*, *—ből*.

CSEVICZE, (csev-icz-e, azaz, sav-icz-a) fn. tt. *csevicsét*. A Mátra vidékén, Gömörben, stb. am. savanyúvíz, borvíz. A parádi csevicséről az a népvélemény, hogy bizonyos *Cseh* nevezetű pásztor találta volna föl, honnan annyi volna, mint: *Cseh vise*. De minthogy a fönt említett vidékeken más savanyú vizeket is így neveznek, valószinűbb, hogy eredetileg vastaghangon *savicza*, volt, a *sav* gyöktől, s ebből lett elébb *csavicza*, azután vékony hangon: *csevicse*. Ez értelemben rokonai a savanyú rosz bort jelentő *csaviszka* vagy *csáviszka*, és *csávik* (vékonyhangon, *csive*) azaz, sóskának ennivaló savanyús szára. Szeged tájékán *csevicse* = czefre, melyből pálinkát főznek.

CSÉZA, fn. tt. *csézát*. Rugótollas korbáju, fődeletlen könnyü kis hintóféle kocsi, mely már jóformán divatból himent. A tréfás nyelven beszélők szótárában: *castrum doloris* = *rongyos csléza*. Népies neve Mátyusföldén: *lógós kocsi*.

Valószínüen nem egyéb, mint a latin *cisium* némelyek szerént *sedes* után alkotott franczia *chaise* (melynek egyik jelentése a német *Sessel*, *Stuhl*. Mozin, Régnier stb). A sínai nyelvben *csé* am. kocsi (currus).

CSI, (1), elvont gyöke a régies, és a székelyeknél divatos *csidl*, *cseál* igének, valamint a *csis*, *csindl* szóknak. Előfordul a *zubbonycsi* (zubbonycsináló, paplanos) szóban is. Egyezik vele a török *dsi* pl. *kasan* (réz), *kasandsi* (rézmives), *bil-mek* (tudni), *bili-dsi* (tudó). Egyébiránt eredetileg szinte hangutánzó mint *csi-sz-ol* szóban is, és rokon *si* gyökelemmel *si-m-a*, *si-m-ít*, és *sí-k si-k-ár*, stb. szókban.

CSI, (2), természeti hang és indulatszó, egy részről a *csibe*, *csiápol*, más részről a *csiba*, *csígat*, *csillap*, *csitít*, *csitt* szók elvont gyöke. V. ö. CSITT, CSILLAP. Különösen kisdedeket altató dajkaszó. *Csi csi! csicsi baba!* Továbbá, sertéseket enni hivogató. *Csi ne!* Szabó Dávidnál előfordúl *csi* önállólag is mint *csitt* szóval egyértelmű.

CSI, (3), vagy CSIH, lásd: CSIH.

—CSI, képző *kiván-csi* szóban; ugyanaz *csi* elvont gyökkel, lásd: CSI, (1).

CSIÁN, csonkított gyökü székely tájszó, a szokottabb *csalán* értelmében, az *l* i önhangzóvá változván s a három önhangzóból (*a-i-á*) támadt ür miatt az elülálló *a* elhagyatván. Lásd: CSALÁN.

CSIÁNOS, (csián-os) mn. Székely tájszó. *Csalános* helyett, honnan a Kézdi szókben egy hegyet is így neveznek. Egyébiránt lásd: CSALÁNOS.

CSIÁP, hangutánzó elvont törzsöke *csiápol* szónak. Azonos *csib* és *csip* gyökökkel.

CSIÁPOL, (csiáp-ol) önh. m. *csiápol-t.* 1) Mondatik a kis csibékről, libákról, vagy más apró, idétlen, beteges madarakról, midőn sínak rínak, sipognak. 2) Csiápol a gabona, vagy más növény, midőn csak csünve, és satnyán növekedik, *teng.* Ezen a székelyeknél divatos értelemben rokon a *csünik, csenevész* szókkal.

CSIATAG, (csi-at-ag) fn. és mn. tt. *csiatag-ot.* Sándor I. szerint régi szó, am. tüskés, bokros, csalitos hely. Eredetére nézve valószínüleg azonos a vadont jelentő *siv-at-ag* szóval.

CSIB, hangutánzó, mint a tyúkfiak vékony sipogó szava. Kemény ajakhanggal: *csip*, a *csipeg* szóban.

CSIBA, (1), (csi-ba, am: csitt-ba, vagy hallgass-ba, t. i. menj), ugató ebet csítító, és elhajtó, kikergető szó. *Csiba kutya, ne ugass!* (lódulj a csitt-ba). Máskép: *csibi.* V. ö. CZOKI.

CSIBA, (2), falu Erdélyben Maros székben; helyr. *Csibá-n, —ra, —ról.*

CSIBE, (csib-e, vagy csib-ő) fn. tt. *csibét.* A házi tyúknak kis fia. *Jérczecsibe, kakascsibe.* Máskép: *csirke, pizse, piszelle, pislen, pipe,* csángósan: *csibe. Csibéket költő tyúk. Csibéket nevelni, etetni.* Kicsinyítve: *csibécske, csibüske.*

CSIBEBECSINÁLT, (csibe-be-csinált) ösz. fn. Öszvevagdalt csibehús, különféle édes vagy savanyú lében eledelül elkészítve. *Citromos, ecetes csibebecsinált.*

CSIBEG, (csib-eg) lásd: CSIPEG.

CSIBEHÚR, (csibe-húr) ösz. fn. Növénynem a tízhímesek seregéből. *Parlagi csibehúr,* melynek levelei csillagosak, csérnaformák, szőrösek, csirízesek. (Spergula arvensis). Különbözik tőle *Tikhúr* vagy *Lúdhúr.*

CSIBEHÚS, (csibe-hús) ösz. fn. A csibének gyönge húsa, mint eledel. *Becsinált, pörgölt, paprikás, rántott csibehús.*

CSIBELLÉRÉZ, (csib- vagy csip-ell-ér-éz) áth. m. *csibellérez-tem, —tél, —ett.* Kapargáló csibe módjára keresgél, vagy csipkedve legelész. *A kiaszott legelön alig csibellérezhet valamit a barom.* Át. ért. cseneget, apróságokat elcsipeget.

CSIBEPECSENYE, (csibe-pecsenye) ösz. fn. Csibehús sülve.

CSIBESÜLT, (csibe-sült) ösz. fn. Lásd: CSIBEPECSENYE.

CSIBOGÁR, (csip-bogár) ösz. fn. Barmokat csípkedő mezei fullánkos légy, máskép: *bögöly, pőcsik.* Székely tájszó.

CSIBOR, (talán a magas hangú csip-ér mintegy csipkedő) fn. tt. *csibor-t,* tb. —*ok.* Vizi bogár neme; mely az álló vizek szinén nagy könnyüséggel futkos és kering. (Dytiscus).

CSIBORÁZIK, (csibor-áz-ik) k. m. *csiborász-tam, —tál, —ott.* Úgy forgolódik s ide oda kapkod, mint a csibor. Mondatik az apró baromfiról, midőn a füben vagy földön szemeket keresve ide-oda levág. Barkó szó. V. ö. CSIBELLÉRÉZ.

CSIBRÁK, falu Tolna megyében; helyr. —*on, —ra, —ról.*

CSICS, 1) Hangutánzó, gyöke a *csicseg, csicsczen, csicsereg, csicserke, csicsog,* származékoknak. 2) Rokon a gyermekes szépet jelentő *csecs (csecse)* gyökkel a *csicsó, csicsoma* stb. származékokban. 3) Am. *csécs, csőcs.*

CSICSCSED, (csicscs-ed) önh. m. *csicscsed-tem, —tél, —ett.* vagy —*t.* Mondják szeszes italról, folyadékról, midőn megromlik, megposhad. V. ö. CSICS gyök.

CSICSA, fn. tt. *Csicsát.* 1) Némely dunántuli tájakon, de kivált a czigányoknál am. *Pista. Csicsa, húsd meg azt a nótát.* 2) Ugyan túl a Dunán jelent ügyetlen, ostoba embert, s azonos az átvetett *csacsi* (szamár) szóval.

CSICSAL, népes puszta Somogy megyében; helyr. —*on, —ra, —ról.*

CSICSE, (csics-e) fn. tt. *csicsét.* Gyermeknyelven am. csecsbimbó.

CSICSCSÉG, CSICSÉG, (csicscs- vagy csics-ég) önh. m. *csicscség-tem, —tél, —ett.* Mondják vizes, nedves puha testről, midőn nyomkodás által *csics* hangot ad. *Csicseg a vizes csizma, midőn lépnek bonne.*

CSICSER, (1), (latinul: cicer) tt. *csicser-t,* tb. —*ek.* lásd: CSICSERBORSÓ.

CSICSER, (2), falu Ungh megyében; helyr. —*be, —ben, —ből.*

CSICSÉR, falu Arad megyében; helyr. —*be, —ben, —ből.*

CSICSERBORSÓ, (csicseri-borsó) ösz. fn. Az egyvirágu kocsányos bükkönök alneméhez tartozó növényfaj, (Lathyrus cicera).

„Csicseri borsó, vad lencse,
Fekete szemű menyecske."

Népdal.

CSICSERBÜKKÖN, (csicser-bükkön) ösz. fn. Lásd: CSICSERBORSÓ.

CSICSÉRÉG, (csics-ér-ég) önh. m. *csicsérég-tem,* vagy *csicsérg-éltem, —tél,* vagy *éttél, csicsérg-ett.* htn. —*ni,* vagy *csicsérg-eni.* Mondjuk apró madarakról, melyek nem énekelnek, hanem sajátságos csacsogó hangon ficserékelnek, fütyörésznek. *Csicsereg a pityer, a sármány, a csücsörke.* Egyezik vele a német: *switschern.*

CSICSÉRGÉS, (csics-ér-ég-és) fn. tt. *csicsergés-t,* tb. —*ek.* Apró madarak csicsergő fütyörészése.

CSICSÉRGŐ, (csics-ér-ég-ő) mn. tt. —*t.* Apró madár módjára könnyeden, s mintegy andalogva fütyürésző. *Csicsergő kis madár.*

CSICSÉRKE, lásd: CSÜCSÖRKE.

CSICSÉRKÉL, (csics-ér-kél) önh. Gyakran vagy folytonosan csicsereg, csicseregve hangicsál.

CSICSÉRKÉLÉS, (csics-er-kél-és) fn. tt. *csicsérkélés-t,* tb. —*ek.* Csicsergő hangicsálás.

CSICSIGAT, (csi-csi-gat, vagy csi-cs-og-at) áth. m. *csicsigat-tam*, *—tál*, *—ott*. A kis gyermeket ringatva és (*csi-csi* hangon) énekelgetve elaltatja.

CSICSIGATÁS, (csi-csi-gat-ás) fn. tt. *csicsigatás-t*, tb. *—ok*. Csicsi hangon énekelgetve elaltatás.

CSICSÓ, (1), (csics-ó) fn. tt. *csicsó-t*. 1) Több tájakon, am. Pista, Csicsa. 2) Csecse, csecsó. Különösen 3) fürtözött haj, felfodrozott, ékesített, cziczomázott üstök. 4) Azon ház neve, hol esténként mulatni gyülnek öszve az ismerősök. *Oly czifrán öltözik, mintha csicsóba készülne.* Km. Néhol, például Kecskeméten: *czéczó*. A magyar közmondások könyve szerént e név *Csicsó* várától eredett volna: *Léva, Tátika lejtől jár, de Csicsó is vendéget vár.* Szirmai mondja, hogy Csicsó várában pompás lakomák tartattak. De eredetileg ez sem más mint *csecse, csicsoma, cziczoma*, minthogy ily társas mulatságba menéskor felcziczomázzák magukat a vendégek. Innen *czéczó* = *csicsó, cziczoma* tájdivatos változata is.

CSICSÓ, falvak Komárom, Somogy és Szala megyékben, továbbá Erdélyben, Felső-Csik székben. Helyr. *Csicsó-n, —ra, —ról.*

CSICSÓ-BOJÁN, falu Erdélyben Belső-Szolnok megyében; helyr. *Boján-ba, —ban, —ból.*

CSICSOG, (csics-og) önh. m. *csicsog-tam, —tál, —ott*. Csicserg, csicserkél.

CSICSÓ-GYÖRGYFALVA, helység Erdélyben, Belső-Szolnok megyében; helyr. *—falván, falvára, —falváról.*

CSICSÓ-HAGYMÁS, falu Erdélyben, Belső-Szolnok megyében. Helyr. *—ra, —on, —ról.*

CSICSÓ-HOLDVILÁG, falu Erdélyben, Alsó-Fejér megyében; helyr. *—ra, —on, —ról.*

CSICSÓKA, (1), (csics-ó-ka) fn. tt. *csicsókát*. 1) A napvirágok egyik faja. (Helianthus tuberosus). 2) Ugyanazon növénynek burgonya alakú édeses gyümölcse. Néhutt: *tótrépa, diesnórépa, csicsórépa, pityóka.*

Gyöke *csics* am. *csucs*, s ennélfogva = *csucsóka, csucsorka.*

CSICSÓKA, (2), falu Zemplén megyében; helyr. *Csicsóká-n, —ra, —ról.*

CSICSÓKÁZ, (csics-ó-ka-az) önh. m. *csicsókáztam, —tál, —ott*. Csicsókát eszik.

CSICSÓ-KERESZTÚR, falu Erdélyben, Belső-Szolnok megyében; *—ba, —ban, —ból.*

CSICSÓ-LÁBFALVA, helység Erdélyben, Belső-Szolnok megyében. Helyr. *—Lábfalvá-ra, —n, —ról.*

CSICSOMA, (csics-om-a) fn. tt. *csicsomá-t*. Fejés ruhadíszítési czifra pipere, mely által valaki különösen feltünni akar, öltözéki csecsebecse. Máskép: *cziczoma.*

CSICSOMÁL, (csics-om-a-al) m. *csicsomál-t*. L. CSICSOMÁZ.

CSICSOMÁZ, (csics-om-a-az) áth. m. *csicsomáztam, —tál, —ott*, par. *—z*. Csicsomaféle csecsebecsével piperéz, díszít, kiáltó színü czifraságokkal, szalagokkal stb. ékesít. *Fejét, fejkötőjét, ruházatát csicsomázza. Lednykákat fölcsicsomázni.*

CSICSÓ-MIHÁLYFALVA, helység Erdélyben Belső-Szolnok megyében; helyr. *Mihályfalvá-n, —ra, —ról.*

CSICSÓRÉPA, (csicsó-répa) ösz. fn. L. CSICSÓKA.

CSICSÓS, (csics-ó-os) mn. tt. *csicsós-t*, v. *—at*, tb. *—ak*. Csecsésen piperézett, ékesített, czifrázott, fodrozott, fürtözött stb. *Csicsós leány, menyecske.*

CSICSÓSAN, (csics-ó-os-an) ih. Csecsésen piperézve; cziczomásan. *Csicsósan díszített, piperészett fejkötő.*

CSICSÓ-ÚJFALU, helység Erdélyben Belső-Szolnok megyében; helyr. *Újfalu-ba, —ban, —ból.*

CSICSÓ-SZENT-IVÁN, falu Erdélyben Maros székben; helyr. *Iván-ba, —ban, —ból.*

CSICSÓZ, (csics-ó-oz) áth. m. *csicsóz-tam, —tál, —ott*, par *—z*. Csicsomáz, piperéz, csecsén földíszít.

CSICSÓZÁS, (csics-ó-oz-ás) fn. tt. *csicsózás-t*, tb. *—ok*. Csicsomázás, csecsés piperézés.

CSICSÖRKE, (csics-ör-ke) fn. tt. *csicsörkét*. Kendericzék egyik faja, piros pettyegetésü bögygyel. (Linaria). Különbözik tőle: *csücsörke.*

CSICSVA, falu Zemplén megyében; helyr. *Csicsvá-n, —ra, —ról.*

CSID, elvont gyöke *csidu és csidkó* vagy *csitkó* szóknak.

Azonos *csett* másképen *csik*, lovat, csikót nógató szóval. V. ö. CSETT és CSIHÍT.

CSIDKÓ, (csid-kó = csid-u-ka) fn. Máskép: *csitkó*. Tájdivatosan am. *csikó*. Lásd: CSIKÓ.

A régieknél irataikban is gyakran előfordúl.

„Az csitkók vérével, kaczolák tejével
Szegényeket itatják."

Szegedi István a XVI. századból.

CSIDU, (csid-u) fn. tt. *csidu-t*. Bodrogközben am. kis csikó. *Csidu ne!*

CSIF, puszta Bihar megyében; helyr. *—be, —ben, —ből.*

CSIG, hangutánzó elvont gyök, kemény torokhanggal: *csik*, mely tekerés, csavarás által mozgásba hozott testnek éles fülsértő hangját utánozza. Származékai: *csiga* (eszköz), *csigolya*; keményen: *csik, csikor, csikorog.*

CSIGA, (csig-a) fn. tt. *csigát*. 1) Eszköz, mely a maga tengelye körül forgható kerékből áll, s kötél vagy láncz segedelmével terhek emelésére, felhuzására, vagy leeresztésére, emberi erő kiméletéből használtatik. 2) Gyermekek játékszere, mely csiga formára alakított fa eszköz, s ostor által hajtatik, vagy (mint a búgó csiga) megperdíttetik. *Csigát hajtani. Csigát csapni.* 3) Néhutt csigának mondják a hosszu szekér hátuló végén alkalmazott hengert, melynek segedelmével a nyomórúdra tekert rudazókötelet megfeszítik, s ennél fogva a felrakott terhet, pl. szénát, szalmát leszo-

rítják. 4) A sötét századok kinzó eszköze. *Csigára vonni, csigára húzni, csigán kinozni a vádlottatt, a bűnöst. Csigán sem mondhatnék egyebet.* Km. 5) A férgek egyik közismeretü neme, hosszukás, s alant lapos testtel, melyet vagy húsos burok, vagy kemény paizs födöz. Fejéből négy szarvacska bujik ki, melyek közöl a két nagyobbiknak vége szemmel van ellátva. (Limax). 6) Szintén a csúszó férgek nemébez tartozó állatka, mely tekervényes, és csúcsra menő tekenőben lakik. (Cochlea). *Lassan mász, mint a csiga.* Km. *Csigaparipán jár.* Km. *Csigapostán indúl.* Km. *Megvonja magát, mint a téli csiga hajlékában.* Km. *Magával hordja házát, mint csiga.* Km. 7) L. CSIGOLYA, NYAKCSIGA.

Sinai nyelven *csé* am. conchae giganteae.

CSIGAALAKÚ, (csiga-alakú) ösz. mn. Tekervényes, csavarforma, mint a csiga. *Csigaalakú oszlop.*

CSIGABIGA, (csiga-biga) ösz. fn. tt. *csigabigát.* 1) Közönséges földi csiga. *Csigabiga told ki szarvad, én is tolom talicskádat*, a játszó gyermekek szólnak így, midön azt akarják, hogy a kezökbe vett csiga öltse ki szarvát. Mint közmondat értelme: mozogj bármi lassan, én is segítelek. Más gyermekvers: *Csigabiga nyújtsd ki szarvad, majd eljönnek a tatárok, a sóskútba vetnek, onnan is kivesznek.* 2) Átv. ért. csekély, haszontalan, hiábavaló valami. *Ez csak csigabiga.* 3) Sok öszvefont, szövevényes haj. *Ezen dolognak sok csigabigája van.*

CSIGABOLTOZAT, (csiga-boltozat) ösz. fn. Boltozat, mely csavaros vonalban kanyarodik fölfelé valamely oszlop körül. Ilyenek a csigalépcsők fölötti boltozatok.

CSIGACSAP, (csiga-csap), ösz. fn. Csap, melynek szíve nem sima, hanem csavardad, s csavar gyanánt megy be a csapágyba.

CSIGACSAPÁS, (csiga-csapás) ösz. fn. Gyermekjáték, midőn a csiga nevü játékszert ostorral csapkodják, hogy peregjen.

CSIGACSAPÓ, (csiga-csapó) ösz. fn. 1) Csigát, csiga nevü játékszert hajtó személy, gyermek. 2) Ostor, mely csigahajtásra van készítve.

CSIGACSŐ, (csiga-csö) ösz. fn. Növénynem a kétfalkások seregéből; hüvelye csigamódra öszvekunkorodott, némely fajokban csak megtekeredett, kajsza, vagy perge; nemző részei a csónakból kipattannak s a vitorlát felnyomják. (Medicago). Fajai: *kék-, sárkerep-, cseplesz-, komlós-, karikás-, kunkorgó-, bibircsós-, horgas-, piczi csigacső.*

CSIGÁDAD, (csig-a-dad) mn. tt. *csigádad-ot.* Minek csigaformája van. *Csigádad boltozat, csap.*

CSIGÁDADON, (csig-a-dad-on) ih. Csavarosan, tekervényesen, mint a csiga. *Csigádadon rakott lépcsők.*

CSIGADÚS, (csiga-dús) ösz. mn. Apró fényes csigákkal bővelkedő. *Csigadús indiai tengerpartok.*

CSIGAFÉSZÉK, (csiga-fészék) ösz. fn. Tengerszéli zátony, vagy gödör, hol csigák tenyésznek.

CSIGAFOGÁS, (csiga-fogás) ösz. fn. Általán mindenféle, de különösen a tengeri drágacsigák keresése, szedése.

CSIGAFÚRÓ, (csiga-fúró) ösz. fn. Fúróeszköz, melynek hegye csigaformára van tekeredve.

CSIGAGRÁDICS, (csiga-grádics) ösz. fn. lásd: CSIGALÉPCSŐ.

CSIGAGYŰJTEMÉNY, (csiga-gyüjtemény) ösz. fn. Különféle, de kivált tengerből öszvegyüjtött drágacsigák tára.

CSIGAHÁT, (csiga-hát) ösz. fn. Átv. ért. am. igen lassú menet, késedelmes alkalmatosság. *Csigaháton járni.*

CSIGAHÁZ, (csiga-ház) ösz. fn. Csont keménységü tekenő, mely a csigaféregnek lakul, és védpaizsul szolgál az elemek és más ellenség ellen.

CSIGAHÁZIAK, (csiga-háziak) ösz. tb. fn. A tengeri csigák egyik nemének különböztető neve. (Conchilia).

CSIGAHEGY, (csiga-hegy) ösz. fn. 1) Kis hegy, vagy fölhányt földből csinált domb valamely kertben, hol asztali csigákat tenyésztenek és hizlalnak. 2) Kis kerek hegy, melyre csigaalakú tekervényes út vagy ösvény vezet.

CSIGAHÉJ, (csiga-héj) ösz. fn. l. CSIGAHÁZ.

CSIGAHÉNGÉR, (csiga-héngér) ösz. fn. Fából, vagy vasból készített csigaalakú henger, különféle terhek fölemelésére.

CSIGAJÁRÁS, (csiga-járás) ösz. fn. Átv. ért. igen lassú ballagás, késedelmes jövésmenés.

CSIGAKARIKA, (csiga-karika) ösz. fn. Karika, melyben a csigaféle csavaros eszköz forog.

CSIGAKERÉK, (csiga-kerék) ösz. fn. Kerék, mely által a csiga nevü gépet, vagy eszközt forgatják. *Csigakerék a kutakon.*

CSIGAKEREKSÉG, (csiga-kerekség) ösz. fn. 1) A csigaféle gépnek vagy eszköznek kerekded tulajdonsága. 2) Olyan kerekség, mely a csigaféreg testéhez vagy teknőjéhez hasonló.

CSIGAKŐ, (csiga-kö) ösz. fn. 1) Kicsin, fehér, vékony, hosszukás gömbölyü kemény test, mely az úti csiga fejében találtatik, s a babonás hitüek szerént, ha nyakon viselik, a hideglázt megszünteti. 2) Homokkö, de kivált márvány, melyben megkövült csigák találtatnak.

CSIGAKÖTÉL, (csiga-kötél) ösz. fn. Kötél, mely csigacsavaráskor, a csiga hengerére föltekerödzik, vagy róla letekerödzik.

CSIGAKÚP, (csiga-kúp) ösz. fn. Tekesalakú kerék a zsebórában.

CSIGALÉPCSŐ, (csiga-lépcső) ösz. fn. Lépcső, melynek fokai tekervényesen s félfüggő állapotban vannak készítve.

CSIGAMÁRVÁNY, (csiga-márvány) ösz. fn. Márványkö, melynek tömegében megkövült apró csigák vannak.

CSIGAMENET, (csiga-menet) ösz. fn. 1) Lassú, vontatott menet, mint a csigaféregé. 2) Tekervényes, csigaforma ösvény, vonal.

CSIGAMÉSZ, (csiga-mész) ösz. fn. Csigahéjakból égetett mész.

CSIGAMŰ, (csiga-mű) ösz. fn. 1) Apró tengeri csigákból alakított, vagy csigákkal kirakott, ékesített mű. 2) Több csigáknak öszveszerkesztése valamely gépben, oly czélból, hogy általok kis erővel nagyobb terhek fölemeltessenek.

CSIGAPARIPA, (csiga-paripa) ösz. fn. Átv. ért. lassan járó ló, alig mászó rosz jármű, alkalmatosság. *Csigaparipán járni.*

CSIGAPÉNZ, (csiga-pénz) ösz. fn. Ázsia és Afrika némely népei között pénz gyanánt forgásban levő tengeri csigaházak.

CSIGAPOSTA, (csiga-posta) ösz. fn. Átv. s gúnyos értelemben am. igen lassú alkalmatosság, rosz gebék. *Csigapostán járni, jönni.* Máskép: *csigahát, csigaparipa.*

CSIGARÉTEG, (csiga-réteg) ösz. fn. A tengerek, s némely folyók partjain, valamint a hegyekben találtató vonalak, rétegek, melyek csigákból állanak.

CSIGARIGA, (csiga-riga) ösz. fn. 1) Némely tájakon am. kerti csiga, csigabiga. *Csigariga, öltsd ki szarvad.* 2) Vad fű neme a mezőkön, melynek gyökere olyan mint a vereshajma.

CSIGÁS, (1), (csig-a-as) fn. tt. *csigás-t*, tb. —*ok*. Gyermekjáték, midőn a csiga nevű játékszert ostorral csapkodják, pergetik. *Csigást játszani. Midőn gyermektársaimmal csigást, lapdást játszottam.* Kisfaludy S.

CSIGÁS, (2), (csig-a-as) mn. tt. *csigás-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. 1) Csigákkal bővelkedő. *Csigás indiai tenger, csigás kert.* 2) Ami csiga nevű, vagy alakú eszközzel, géppel van ellátva. *Csigás kút, csigás szekér.* 3) Ami csigahéjakkal van ékesítve. *Csigás lószerszám, csigás kantár.*

CSIGÁSZ, (1), (csig-a-ász) fn. tt. *csigász-t*, tb. —*ok*. Csigákat szedő, csigákat kereső ember. Olyan képzésű, mint: *halász, bogarász* stb.

CSIGÁSZ, (2), (csig-a-ász) önh. és áth. m. *csigász-tam*. —*tál*, —*ott*, par. —*sz*. Csigákat fogdos, csigákat szed, keres.

CSIGÁSZÁS, (csig-a-ász-ás) fn. tt. *csigászás-t*, tb. —*ok*. Csigafogdosás.

CSIGASZARV, (csiga-szarv) ösz. fn. Szarvalakú érzőszerv a csigafélegeknél, melyet kiölthetnek és behúzhatnak.

CSIGASZEKÉR, (csiga-szekér) ösz. fn. Nagy csigahéj formájára alakított szekér, milyenbe a képző művészek a tengeri isteneket helyezik.

CSIGASZÉM, (csiga-szém) ösz. fn. 1) A csigaféregnek szeme, mely szarvacskájának végén van. 2) A csiga alakú vonalnak középpontja, honnan a vonal kiindul.

CSIGÁSZVÉRLÁBÚ, (csigász-vér-lábú) (ösz. fn. Tengeri szarka, vékony, hosszú, veres lábszárakkal, mely csigákat fogdos eledelül.

CSÍGAT, CSIGAT, (csi-gat vagy csi-og-at) áth. m. *csígat-tam, —tál, —ott*, par. *csígass*. Hallgatásra int; a lármázókat, perlekedőket csendesíti, csitítja; a síró gyermeket kérleli, nyugtatja, hallgattatja. Másképen: *csiget*.

CSIGATAN, CSIGATANÍTMÁNY, (csiga-tan- vagy tanítmány) ösz. fn. Az állattannak azon része, mely a csiganemű férgekről szól.

CSIGATÁR, (csiga-tár) ösz. fn. Terem, melyben különféle csigaférgek összegyűjtve, s rendszerezve tartatnak.

CSÍGATÁS, CSIGATÁS, (csi-og-at-ás) fn. tt. *csígatás-t*, tb. —*ok*. Csendre szólítás, csendre intés, csitítás.

CSIGATEKERÜLET, (csiga-tekerület) ösz. fn. Csavaralakban képezett vonal, mely mind a csigaállatok héját, mind a csiganevű gépeket, s eszközöket jellemzi.

CSIGATEKNŐ, (csiga-teknő) ösz. fn. Azon csontalakú kemény, de törékeny burok, mely a csigáknak lakásul és védszerül szolgál.

CSIGATERMŐ, (csiga-termő) ösz. fn. Csigaférgek szaporodásának, tenyészésének kedvező, csigákkal bővelkedő. *Csigatermő indiai tenger.*

CSIGAVÉR, (csiga-vér) ösz. fn. 1) L. CSIGAVÉRSZÍN. 2) Átv. ért. használt szó, s jelent csekélységet, oly dolgot, mely szóra sem érdemes, vagy ami épen nincs, nemlény. *Csigavér! az nem nagy baj. Ezer arany nem csigavér.*

CSIGAVÉRSZÍN, (csiga-vér-szín) ösz. fn. A tüves tengeri csigának (murex) nedvéhez hasonló veres szín.

CSIGAVÉRSZINŰ, (csiga-vér-szinű) ösz. mn. Oly veres színű, milyen a tüves tengeri csigának nedve.

CSIGAVONAL, (csiga-vonal) ösz. fn. Csavarosan, tekervényesen befelé hajló vonal, vagy menet.

CSIGÁZ, (csig-a-oz) áth. m. *csigáz-tam, —tál, —ott*, par. —*z*. 1) Csigával vagy csigára húz, teker, feszít valamit. *Fölcsigázni a vödröt a kútból.* 2) Kinoz, kínpadra húz, csigaformájú kínzószerrel gyötör, mint régen divatban volt. 3) Átv. ért. valamit megfeszít, túlzólag erőltet. *Felcsigáz. Felcsigázni az eszét, felcsigázni követeléseit. Csigázni a barmot nagy teherrel, vagy rosz útban.*

CSIGÁZÁS, (csig-a-oz-ás) fn. tt. *csigázás-t*, tb. —*ok*. 1) Körültekerés, csigával húzás, forgatás. 2) Kínzás, gyötrés. 3) Csiga nevű játékszerrel játszás. 4) Átv. ért. feszítés, erőltetés. *Észcsigázás.*

CSIGÁZIK, (csig-a-az-ik) k. m. *csigáz-tam, —tál, —ott*. Csigaféle játékszert ostorral hajt, perget, csigást játszik.

CSIGÁZÓ, (csiga-a-az-ó) fn. és mn. tt. *csigázó-t*. 1) Embereket, vagy állatokat kínzó személy, illetőleg

hóhér, bakó. 2) Aki csigaféle játékszerrel játszik. *Csigázó gyermekek.*

CSIGÁZOTT, (csig-a-az-ott) mn. tt. *csigázott-at.* 1) Kínzott, gyötrött, sanyargatott. *Csigázott lovak, vonóbarmok.* 2) Eröltetett, túlfeszített, mintegy csigával föltekert. *Felcsigázott ár, követelés.*

CSIGE, (csig-e) fn. tt. *csigét*, l. CSIGÉR.

CSIGER, (csig-er) fn. l. CSIGÉR.

CSIGÉR, (csig-ér) fn. tt. *csigér-t*, vagy *csiger-et*, tb. *csiger-ek.* Silány aljabor, melyet vízzel felöntött törkölyből sajtólnak. Másképp: *löre.*

Alapfogalomban rokon a *csikar*, *csigár* szókkal, mennyiben a csigér végsajtólás (mintegy kicsikarás) által lesz. Hasonlításkép figyelmet érdemelnek a német *Zieger*, mely savót jelent, franczia *cidre*, angol *cider*, hellen *σίκερα*, melyek alma- vagy gyümölcsbort jelentenek.

CSIGERE, puszta Veszprém megyében; helyr. *Csigeré-n, —re, —röl.*

CSIGEREL, falu Arad megyében; helyr. *—be, —ben, —böl.*

CSÍGET, CSIGET, (csí get vagy csi-eg-et) lásd: CSÍGAT.

CSIGGENYE, (csügg-öny-e?) fn. tt. *csiggenyét.* Vadrózsa bogyója.

CSIGI, puszta Győr megyében; helyr. *—be, —ben, —böl.*

CSIGLÉNY, falu Közép-Szolnok megyében; helyr. *Csiglény-be, —ben, —böl.*

CSIGOLY, tt. *csigoly-t*, tb. *—ok.* L. CSIGOLYA.

CSIGOLYA, (csig-oly-a, vagy csig-ol-ó) fn. tt. *csigolyát.* Nyakcsiga, azaz a hátcsontnak felső forgója, mely által a nyak a háttal egyesül.

CSIGOLYAFÜZ, (csigolya-füz) ösz. fn. Piros héjú, s igen hajlékony vesszejű füz, mely gúzsokra, kosarakra, s más fonott eszközökre alkalmas. Mátyusföldén: *csiglefüz, csiglevesszö.*

CSIGÓTÉ, tájdivatos, lásd: CSIKOLTÓ.

CSIH, (1), éles vékony hangokat utánzó gyök. Származékai: *csihár, csihol, csihed* stb.

CSIH! (2), lovat, csikót menésre, sietésre nógató szócska, honnan *csihít.* Lásd ezt.

CSIHÁN, vagy CSIÁN, székely tájszó, lásd: CSALÁN.

CSIHÁR, (csih-ár) fn. tt. *csihár-t*, tb. *—ok.* Kemenesalján am. faág, vesszö, melyet suhogatni lehet, honnan másképp: *suhány*, átvetve: *husáng. Csihárral ütni, verni a barmot.*

CSIHED, (csih-ed) önh. m. *csihed-tem, —tél, —t.* Mondják szélről, hánykodó hullámról, midön csillapodik, csendesedik, s mintegy gyengébb *csih* hangba megyen által. Szeged tájéki szó.

CSIHEDÉS, (csih-ed-és) fn. tt. *csihedés-t*, tb. *—ek.* Szélnek, hullámzásnak csendesedése, csillapodása.

CSIHÍT, (csih-ít) áth. m. *csihít-ott*, par. *—s*, htn. *—ni*, vagy *—ani.* A lovat indulásra, vagy menésre, sietésre ezen szóval nógatja: *csih!* másképen: *csett.* Talán innen származott *csikó* (csih-kó), *csetl*-től pedig a tájdivatos és régies *csidkó.*

A *csih* nógató szócska másképen *hi!* vagy *hih;* mindkettő rokon *siet* szó sebességet jelentő, sőt ennek hangját utánzó *si* gyökével, mely *suhan-, sugár* stb. szóknál *su* alakban jön elé.

CSIHÍTÁS, (csih-ít-ás) fn. tt. *csihítás-t*, tb. *—ok.* Ló vagy lovak *csih!* szóval nógatása.

CSIHOL, (csih-ol) önh. és áth. m. *csihol-t.* 1) Mondják kis ebekről, ebkölykekről, midön *csih*-féle éles vékony hangon szólanak. Vastaghangon: *csahol.* 2) Csihol, ki a tüzkövet aczéllal üti, hogy tüzet adjon.

CSIHOLÁS, (csih-ol-ás) fn. tt. *csiholás-t*, tb. *—ok.* 1) Kis ebek, ebkölykek éles vékony hangú szólása. 2) Tüzkőnek aczéllal ütése, verése.

CSIK. (1), 1) Elvont hangutánzó gyöke *csikor, csikorog, csikorít* stb. származékoknak. 2) Forgó, csavarodó mozgást jelentő szók gyöke, milyenek: *csikar, csikkan, csikasz, csiklik, csikló, csikland, csikoltó*, stb. Rokona azon *sik*, melyből *sikos, sikamlik, sikkaszt, sikkan* származtak, valamint *csuk* is, mint a *csukló, csuklik* szók gyöke.

CSIK, (2), puszta Pest megyében; helyr. *—on, —ra, —ról.*

CSÍK, (1), CSIK, fn. tt. *csík-ot.* 1) Sáros, iszapos vizekben tenyésző, apró, kitünőleg fürge mozgékonyságu és sikamlós bőrü halnem. *Forog, eleven, siklik, mint a csík. Ki csíkot akar fogni, rakja ki a varsát* azaz aki czélt érni akar, használja a kellő eszközt. Km. *Hallgat, mint csík a varsában.* Km. *Csapja csíkot a lencsével*, azaz egymással öszve nem férő dolgokat kever együvé. Km. 2) Metélt tészta neme, mely hosszukás vékony alakjánál fogva némileg a csíkhalacskához hasonló. *Turós, mákos csíkot enni.* Némely tájakon: *mácsik*, vagy fordítva *csikmák.* L. ezt. *Legjobb a csík, ha megnyakazzák.* Km. 3) Szintén a csíkhaltól vett hasonlatnál fogva, am. bizonyos színü vonás, mely az állati bőrön, szörön, gyümölcsök héján, vagy szöveteken s más müvcken elnyúlik. A törökben *csizi* am. húzás (trait), vonal (ligne). Innen: *csíkos körte, csíkos kelme, csíkos szoknya.* 4) A madarak farának hegye, csúcsa, szokottabban: *farcsík.* 5) Mirigy-féle nyavalya a disznók torkában.

Fürge mozgékonyságánál fogva a *csikland, csikló*, csúszós tulajdonságát illetőleg pedig a *sík, sikamlik, sikamlós* szókkal rokonítható. Innen a közmondat: *siklik mint a csík.* Megvan a szláv nyelvekben is. Hasonló hozzá: *gyík*, és fordítva a *kígyó* gyöke: *kígy.*

CSÍK, (2), mint Csík-szék első tagja számos helynevek elörésze Erdélyben, pl. *Csík-Mártonfalva, Csík-Szent-Domokos, Csík-Szent-György, Csík-Szent-Márton* stb., melyeket lásd az utóbbi nevek alatt, pl. *Mártonfalva, Szent-Domokos* stb.

CSIKAR, (csik-ar) áth. m. *csikar-t.* 1) Nyomkodva csípked, feszít, forgat, csavar, szorongat. *Kólika csikarja hasát. Valaki kését csikarni. Más késéből*

kicsikarni a fegyvert. 2) Átv. ért. eröltet, gyötör, kínoz, sürget valakit, hogy kierőszakoljon tőle valamit. *Pénzt csikarni valakitől. Csikarni az adózó népet.*

Rokon vele *teker*, továbbá a török *csikar-mak* (tirer, chasser dehors. Hindoglu. Ausraufen, herausbringen. Vámbéry).

CSIKARÁS, (csik-ar-ás) fn. tt. *csikarás-t*, tb. —*ok*. 1) Csipkedés, szorongatás, csavarás. *Hascsikarásban szenvedni. Késcsikarás.* 2) Zsarolás.

CSIKARGAT, (csik-ar-og-at) gyak. áth. m. *csikargat-tam, —tál, —ott*, par. *csikargass*. Ismételve vagy folytonosan csikar, mind tulajdon, mind átv. értelemben.

CSIKARÓ, (csik-ar-ó) mn. tt. *csikaró-t*. 1) Ami szorongatva csipkedi, csavarja, rágja a testet. *Csikaró fájdalmak a hasban.* 2) Zsaroló. *Szegényeket csikaró szarnok.* 3) A gyógytanban am. fölötte erős hatású gyógyszer.

CSIKASZ, (csik-asz) mn. tt. *csikasz-t*, tb. —*ak*. Némely tájakon, nevezetesen Tornában, Szolnokon, Debreczenben stb. am. sovány, szikár. *Csikasz-marha.*

„Zörmöl a gaz, reng a sűrü :
Nagy csikasz vad ugrik föl, de
Vissza perdül mint a gyürü."

Arany János.

CSÍKÁSZ, (1), CSIKÁSZ, (csík-ász) fn. tt. *csíkász-t*, tb. —*ok*. Aki csíkhalakat fogdos, mint a halfogó : halász.

CSÍKÁSZ, (2), CSIKÁSZ, (csík-ász) önh. és áth. m. *csíkás-tam, —tál, —ott*, par. —*sz*. Csíkokat fogdos. *Varsával, iszapos vízben csíkászni.*

CSIKÁSZÓ, (csik-ász-ó) mn. tt. *csikászó-t*. 1) Aki csikász, csikfogdosó. 2) Amivel csikászni szoktak. *Csikászó háló, varsa, tapogató.*

CSIKAVÉNY, (csik-a-vény) mn. tt. *csikavény-t*, tb. —*ok*. Dunán tuli tájszó, am. csiklandós, csiklandékos, vagy mint olyan kaczérságra hajlandó.

CSÍKBOGÁR, (csík-bogár) ösz. fn. Vizekben élő, hengerded testü, mintegy kis csíkhoz hasonló bogárfaj. (Dytiscus).

CSÍKDAD, (csík-dad) mn. tt. *csíkdad-ot*. Vékony, hengerded alakú, mint a csík.

CSIKE, (1), (am. csirke) fn. tt. *csikét*. Baranyában az Ormánységon így nevezik a csirkét.

CSIKE, (2), puszta Nyitra megyében, helyr. *Csiké-re, —n, —ről.*

CSIKÉR, (csik-ér = csek-ér, v. csekély) mn. tt. *csikér-t*, tb. —*ek*. Vas megyében mondják meglábolható, csekély, sekély vízről, folyamról. Máskép : *sikér.*

CSIKERÉSZ, (csik-er-ész, azaz, csip-er-ész, vagy csip-k-er-ész) önb. m. *csikerésztem, —tél, —ett*, par. —*sz*. Göcseji tájszó, mondják baromról, midőn a mezőn kórészva, böngészve csipegeti a növényeket, különösen sovány ugaron, vagy száraz parlagon.

CSIKÉZ, lásd : CSIKERÉSZ.

CSÍKFALVA, helység Maros székben; helyr. *Csíkfalvá-n, —ra, —ról.*

CSIKKAN, (csikk-an) önh. m. *csikkan-t*. 1) *Csik* vagy *csikk* hangot ad. Olyan képzésü, mint : *nyikkan, rikkan* hangutánzók. 2) Forgójából, csuklójából, szokott helyzetéből bizonyos erőszak következtében kicsuszszan, kisikamlik, ficzamodik.

CSÍKKŐ, (csík-kő) ösz. fn. Kőnem, melyen csíkos vonások látszanak.

CSIKLA, (csik-ol-a) székely tájszó. Lásd : CSUKLÓ.

CSIKLAND, CSIKLÁND, (csik-ol-an-d vagy —án-d) áth. m. *csikland-ott*, htn. —*ni* vagy —*ani*. Az idegeket ingerelvén, biyonyos vegyes érzést gerjeszt, mely kellemes inkább, mint kellemetlen. *Csiklandja torkát a szomjuság. Csiklandja orrát a pordohány. Valakit hóna alatt csiklandani.* Átv. ért. használtatik különféle indulatokról, melyektől az emberi szív és lélek kellemesen izgattatik. *Csiklandja a dicséret, csiklandja a bujaság.*

Gyöke az élénk mozgásra vonatkozó *csik*. L. ezt. A persában *sikunds* am. csipkedés, csiklandás.

CSIKLANDÁS, (csik-ol-an-d-ás) fn. tt. *csiklandás-t*, tb. —*ok*. 1) A testnek, vagy léleknek valamely vegyes érzésre ingerlése, gerjesztése, különösen tapintás által. *Nyakcsiklandás, talpcsiklandás, tenyércsiklandás.* 2) Szenvedő ért. azon állapot, melyben van valaki, midőn idegei vegyes érzésre ingereltetnek. *Csiklandás miatt nevetni, ugrani. Csiklandásban elájulni. Csiklandástól félni.*

CSIKLANDÉK, (csik-ol-an-d-ék) fn. tt. *csiklandék-ot*. Azon vegyes érzés, mely az idegek izgatása, ingerlése által támad az emberi testben, vagy átv. ért. a lélekben.

CSIKLANDÉKOS, (csik-ol-an-d-ék-os) mn. tt. *csiklandékos-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. Kire az izgatás, ingerlés könnyen hat, ki a csiklandásra nyugtalankodik.

CSIKLANDIK, (csik-l-an-d-ik) k. m. *csikland-ott*, htn. —*ni*, vagy —*ani*. Az illetésre, ingerlésre, izgatásra vegyes érzés támad valamely részén a testnek, vagy állapotán a léleknek. *Csiklandik a réseg ember torka, midőn bort lát. Csiklandik a fűben a mezitlábas talpa. Csikklandik az orr, ha fűvel piszkálják. Csiklandik a bal tenyere, pénzt kap.* km. *Csiklandik az orra, boszuság éri.* km.

CSIKLANDÓ, (csik-ol-an-d-ó) 1) mn. tt. *csiklandó-t*. Aki vagy ami csikland, vagy csiklandik. 2) fn. lásd : CSIKLÓ.

CSIKLANDÓS, (csik-ol-an-d-ó-os) mn. tt. *csiklandós-t*, vagy —*at*, tb. —*ak*. 1) Aki vagy ami a csiklandásra nagyon hajlékony, érzékeny. *Én igen csiklandós vagyok. Csiklandós bőr. A tenyér csiklandósabb szokott lenni a homloknál.* 2) Átv. ért. kényes, mivel csak csinyján, vigyázva lehet bánni; mit ha érintenek, sok bajra ad okot, sikamlós. *Csiklandós dolog némely házi ügyekbe avatkozni. Némely hivatal igen csiklandós körülményekbe hozhatja az embert.*

„Csiklandós szók ezek és mind esztelenek."

Gr. Zrinyi Miklós.

CSIKLANDOZ, (csik-ol-an-d-oz) áth. m. *csiklandoztam, —tál, —ott*, par. *—s*. Az érző idegeket folytonosan izgatva, ingerelve bizonyos érzést gerjeszt, mely gyönyörből és fájdalomból van vegyítve. *Valakinek hóna alját, tenyerét, talpát csiklandosni.* Átv. ért. használtatik az indulatokról is. *Valakinek kiváságát dicséretekkel csiklandosni.*

CSIKLANDOZÁS, (csik-ol-an-d-oz-ás) fn. tt. *csiklandozás-t*, tb. *—ok*. 1) Cselekvő ért. valakinek vagy valaminek ingerlése, izgatása, melynél fogva gyönyörrel vegyes fájdalmat érezzen. 2) Szenvedő ért. maga azon vegyes érzés, mely az izgatás, ingerlés által eszközöltetik. *Gyöngéded, erős, nevettető csiklandozás.*

CSIKLANDOZIK, (csik-ol-an-d-oz-ik) k. m. *csiklandoztam, —tál, —ott*, par. *—zál*. Izgatás, ingerlés által az idegeken, vagy indulatokon gyönyör és fájdalom vegyes érzése terjedez el. *Csiklandozik a háta, midőn vakarják, vagy simogatják.*

CSIKLANDOZTAT, (csik-ol-an-d-oz-tat) lásd: CSIKLANDOZ.

CSÍKLEVES, (csík-leves) ösz. fn. Leves étel, melyben csíkhalat, vagy csíkféle metélt tésztát főztek. Első érteményben olyan, mint: *halleves, rákleves, tyúkleves*, másodikban, mint: *gombócleves, bableves*, stb.

CSIKLIK, (csik-ol-ik) k. m. *csikol-t*, vagy *csiklott*. L. CSIKLANDIK.

CSIKLÓ, (csik-ol-ó) fn. tt. *csikló-t*. 1) Az emlős nőállatok szeméremtestéből kiálló nyelvecske (Clitoris). 2) A négylábú állatok horgas ina. 3) Két testnek oly összefűzése, mely által azok mozoghatnak, különösen az állati s emberi tagoknak ily módon létesült egybekapcsoltatása, s a hely, hol ezen összekapcsoltatás történik, másképen: *csukló. Eltaláltad a csiklóját*, km. t. i. a disznófark csiklóját eltalálni ügyességnek tartatik, innen azon közmondás ügyességet jelent. *Könnyű eltalálni a kolbász csiklóját.* Km.

CSIKLÓBÉGYÉRÍTŐ, (csikló-bégyérítő) ösz. fn. Ideg a női szeméremtestben, mely ingereltetvén, a csiklót fölmereszti. V. ö. CSIKLÓ.

CSIKLÓCSONKÍTÁS, (csikló-csonkítás) ösz. fn. Sebészi műtés, midőn a kóros nőcsiklót kimetszik.

CSIKLÓEDÉNYÉK, (csikló-edényék) ösz. tb. fn. A női szeméremtest csiklóját képező részek együtt véve.

CSIKLÓFÉK, (csikló-fék) ösz. fn. Szalagocska, melyen a női csikló függ.

CSIKLÓLOB, (csikló-lob) ősz. fn. Gyuladásos nyavalya a csiklóban.

CSIKLÓMAKK, (csikló-makk) ösz. fn. A csiklónak csomós vége, gombja.

CSIKLÓMAKKTYÚ, (csikló-makk-tyú) ösz. fn. Bőr, mely a csiklómakkot takarja.

CSIKLÓS, (csik-ol-ó-os) mn. tt. *csiklós-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. 1) Csiklandós. 2) Kinek farcsiklóján baja, betegsége van. 3) Ina-ütött, inpókos. *Csiklós ló.*

CSIKLOVA, vagy CSIKLOVÁR, NÉMET—, OLÁH—, falu Krassó megyében; helyr. *Csiklová-n, —ra, —ról*, vagy *Csiklovár-on, —ra, —ról.*

CSIKMÁK, (csik-mák) fn. tt. *csikmák-ot*. Mácsik, tésztás csík, metélt. Eredetileg am. csík mákkal, mákos csík, mákos metélt. Később minden nemű csíkra azaz metéltre értették. Innen: *turós csikmák, mákos csikmák.* Mátyusföldi és csalóközi tájszó.

CSIKÓ, (csik-ó vagy csih-kó) fn. tt. *csikó-t*. Személyr. *—m, —d, —ja*, vagy *csikaja, —ink, —itok*, vagy *—csikaink, —csikajitok, —csikajik*. A lónemű állatnak vemhe, fia, melynek még új fogai ki nem nőttek. *Kis csikó. Másodfű, harmadfű, negyedfű csikó. Tarka, sárga csikó. Kancza, monyas, herélt csikó. Éhes csikó abrakkal álmodik.* Km. *Reszket érte, mint farkas a csikóért.* Km. *Délczeg*, vagy *bojtorjányos csikóból válik a jó paripa.* Km. *Kicsin csikó nagy derestül, hámot vonni tanul restül.* Km. *Meg vagyok én határosva, mint a csikó kantárosva.* Népdal. *Nem adnám egy csikóért*, azaz sokra becsülöm, igen kedves. *Ábrakos csikó könnyen viczkándozik.* Km. *Csikó is anyja mellett szokik.* Km. *Ló elli a csikót, de ábrak az anyja.* Km. *A csikó is János, mikor bojtorjános.* Km. azaz valamely dolog csak ily csavarintással hihető. *Már mindnyájunk csuda esett, a csikónak lófoga lett*, am. korán okos. Km. Máskép a népnyelvben: *csidu, csidkó* (régiesen is), és *csinu.*

Gyöke *csik* vagy ezen fiatal állat mozgékony tulajdonságára vonatkozik, s am. *sik*, a *sikkan, sikamlós, sikkanós* származékokban; vagy talán mint a latin *hinnulus* a *hinnio*-tól, élesen *siktító* nyerítésétől. Vagy végre, a mi levalószinűbb, a *csih!* mint lovat nógató, csihító, valamint *csidu, csidkó* a *csett!* szótól vette nevét: *csih-kó; csinu* is am. *csih-ne*. Vannak kik *csik-ló* azaz *kicsi ló*-val azonosítják. De ezen származtatás erőtetettnek látszik. Sínai nyelven *kiá* am. equus recens natus, equus duorum annorum.

CSIKÓBŐR, (csikó-bőr) ösz. fn. A csikónak bőre, különösen lenyúzott állapotban véve. *Nyers, kikészített csikóbőr.*

CSIKÓBŐRÖS, (csikó-bőrös) ösz. mn. Csikóbőrrel behúzott. *Csikóbőrös kulacs.*

„Édes kincsem, galambocskám,
Csikóbőrös kulacsocskám.“

Csokonai.

CSIKÓCZA, (csik-ó-cza) fn. tt. *csikóczát*. Tengeri halfaj, melynek nyaka és feje a csikóéhoz, hátulsó része pedig féregbábhoz hasonló. (Syngnathus hippocampus. L.)

CSIKÓFEJ, (csikó-fej) ösz. fn. 1) A csikó állatnak feje. 2) Hosszukás, emberi vagy más állati fej, mely némileg a csikóéhoz hasonló.

CSIKÓFEJŰ, (csikó-fejű) ösz. mn. Kinek vagy minek hosszukás feje van, mint a csikónak. *Csikófejű hal, bogár.*

CSIKÓFOG, (csikó-fog) ösz. fn. A kis csikónak első fogai, melyek szopás alatt nőnek, s melyeket

utóbb elveszt, mások növén helyettök. A fiatal lovaknál is több-kevesebb megvan belőlök, s ezekről ítélik meg a lóismerők a lovak korát. *Elhányta már a csikófogát*, azaz: nem fiatal, lehetne már esze.

CSIKÓHERÉLÉS, (csikó-herélés) ösz. fn. A csödör csikó heréinek kimetszése. *Megadták a módját, mint páliak a csikóherélésnek.* Km.

CSIKOL, (csik-ol) áth. m. *csikol-t.* L. CSIKLAND. Megegyezik vele a német *Kitzel*, *kitzeln*, angol *tickle* stb.

CSÍKOL, (csík-ol) áth. m. *csíkol-t.* Csíkokkal, azaz csíkforma vonásokkal befest, besző, bevarr. *Csíkolni a vásznat, szövetet.* V. ö. CSÍK.

CSIKOLÁS, (csik-ol-ás) fn. tt. *csikolás-t*, tb. —*ok.* Csiklandás.

CSÍKOLÁS, (csík-ol-ás) fn. tt. *csíkolás-t*, tb. —*ok.* Festés, szövés, varrás, melylyel valamely kelmét, szövetet csíkolnak, csíkossá tesznek.

CSÍKOLAT, (csík-ol-at) fn. tt. *csíkolat-ot.* Csíkforma vonal. *Csíkolat a szöveteken, csíkolat a kis malacz szőrén, csíkolat a görögdinnye héján; különféle színü, tarka csíkolat.*

CSÍKOLT, (csík-ol-t) mn. tt. *csíkolt-at.* Ami csíkforma vonásokkal mesterségesen van befestve, beszöve. *Csíkolt vászonból bugyogó. Csíkolt festésü falak.*

CSIKOLTÓ, (csik-ol-t-ó) fn. tt. *csikoltó-t.* Fából csinált, négyszögü eszköz, melylyel a közönséges ökrös szekér rúdját a tézslához, s ha hat, nyolcz stb. ökör van befogva, a tézslákat egymáshoz csatolják. Használják az ökör-vonta taligarudakon is.

Mennyiben sikkanva ideoda mozog, a *csiga és sikkan* szókkal rokon, s különféle tájejtés szerint változva, illetőleg elrontva használtatik, ú. m. *csikoltyú, csikótyú, csikóló, csikóté, csigóté, sikoltyú, sikkotyú, sikkatyú.* Különböztetésül v. ö. CSÁGATÓ.

CSIKOLTÓSZEG, (csikoltó-szeg) ösz. fn. Faszeg, mely a csikoltón keresztül tolva a rudat a tézslával, vagy a tézslákat egymással összeköti.

CSIKOLTYÚ, lásd: CSIKOLTÓ.

CSIKOLTYÚSZEG, lásd: CSIKOLTÓSZEG.

CSIKOR, (1), (csik-or) áth. lásd: CSIKAR. Oly változattal használtatnak, mint: *kupor, kapar.*

CSIKOR, (2), hangutánzó törzs (csik-or) melyből *csikorog, csikorít, csikorgás* származtak.

CSIKOR, (3), puszta Nógrád megyében; helyr. —*on*, —*ra*, —*ról.*

CSIKORG, l. CSIKOROG.

CSIKORGÁS, (csik-or-og-ás) fn. tt. *csikorgás-t*, tb. —*ok.* 1) Kiszáradt kemény testeknek egymással való surlódásából eredő kellemetlen éles hang. *Talicskacsikorgás, kerékcsikorgás.* V. ö. CSIKOROG. 2) Átv. ért. nyomorú, szük, alig tengődő állapot. *Csikorgás ez egész ember élete.*

CSIKORGAT, (csik-or-og-at) áth. m. *csigorgat-tam*, —*tál*, —*ott.* par. *csikorgass.* Két kemény, és száraz testnek összedörzsölése által kellemetlen éles hangot hallat. *Fogakat csikorgatni. A fergeteg a fákat csikorgatja. Ne csikorgasd azt a rosz talicskát.*

CSIKORGATÁS, (csik-or-g-at-ás) fn. tt. *csikorgatás-t*, tb. —*ok.* Két kemény testnek összedörzsölés általi kellemetlen, s fülmetsző hangoztatása. *Fogcsikorgatás. Ott lészen jajgatás, és fogak csikorgatása.* (Biblia).

CSIKORGÓ, (1), (csik-or-og-ó) mn. tt. *csikorgó-t.* Általán, ami csikorog, vagyis éles fülsértő hangon nyikorog. *Csikorgó talicska, szekér. Csikorgó fogak.* Különösen: *csikorgó tél, csikorgó hideg*, midőn t. i. a járók lábai alatt a fagyos föld, vagy hó, jég csikorog, azaz, igen kemény hideg van.

CSIKORGÓ, (2), (mint föntebb) fn. tt. *csikorgó-t.* Réz vagy vas lemezből készült szélmutató az épületek ormán, mely a széltől forgatva csikorogni szokott. Máskép: *szél angya.*

CSIKORGÓFŰ, (csikorgó-fü) ösz. fn. Lásd: CSIKORKA.

CSIKORGÓS, (csik-or-og-ó-os) mn. tt. *csikorgós-t*, vagy —*at*, tb. —*ak.* Ami úgy van alkotva, oly természetü, hogy mozdultakor csikorog. *Csikorgós ajtó, csikorgós csizma, csikorgós szelencze.*

CSIKORÍT, (csik-or-ít) áth. m. *csikorít-ott.* htn. —*ni.* vagy —*ani.* par. —*s.* 1) Valamely kemény testet csikorogni kényszerít. V. ö. CSIKOROG. *Fogait csikorítja*, vagy *elcsikorítja.* 2) Szorít, kínoz, keményen fog, nyom, kinyom. *Megcsikorítlak, csak kezembe kerülj. Éhséggel csikorítni a foglyokat.*

CSIKORÍTÁS, (csik-or-ít-ás) fn. tt. *csikorítás-t*, tb. —*ok.* Cselekvés, midőn valaki csikorít.

CSIKORKA, (csik-or-ka) fn. tt. *csikorká-t.* A kétfőbbhímesek seregébe és magrejtősök rendébe tartozó növényfaj; csészéje öt levelü, hímszálainak ketteje porhonos, ketteje herélt; tokja két rekeszü. (Gratiola). *Réti csikorka*, máskép *csikorgófü, ínnyujtófü.* (Gr. officinalis).

CSIKORKAGYÖKÉR, csikorka-gyökér) ösz. fn. A csikorka nevezetü növény gyökere.

CSIKORKAGYÖKÉRPOR, (csikorka-gyökérpor) ösz. fn. Gyógyszer, melyet por alakban csikorkagyökérből készítenek.

CSIKORODÁS, (csik-or-od-ás) fn. tt. *csikorodás-t*, tb. —*ok.* Állapot, midőn valamely kemény száraz test dörzsölés következtében csikorogni kezd.

CSIKORODIK, csik-or-od-ik) k. m. *csikorodtam*, —*tál*, —*ott.* Csikorogni kezd, csikorgó állapotba jut. *Fogai már csikorodnak szörnyü haragjában. Csikorodik a megindított száraz talicska. Csikorodik a kemény tél.*

CSIKOROG, (csik-or-og) önh. m. *csikorog-tam*, vagy *csikorgottam, csikorogtál* v. *csikorgottál, csikorgott;* htn. —*ni*, vagy *csikorgani.* 1) Valamely kemény, kivált nedv, kenőcs nélküli száraz test surlódás által fülsértő kellemetlen hangot ad. *Csikorog a kenetlen szekérkerék, a száraz talicska. Csikorognak a fergeteg által kitekert*

agg fák. Csikorognak a dühös állat fogai. Csikorog az ajtó, kapu. Csikorog a malomkerék, esőt kiált. (km). *Csikorog, mint a komáromi taliczka.* (km). *Csikorog a hó, midőn keményre van fagyva. Pok várának magas tornyán a vaskakas csikorog.* (Kisfaludy S.) 2) Nyomorúságosan, szüken, alig tengődve éldegel. *Csak úgy csikorgunk a nagy szükség miatt. Alig csikorog, úgy elsegényedett.*

A finnben *kirisen, kirskun* am. csikorgok és *kiristän* csikorgatom (pl. fogaimat) szintén hangutánzó.

CSIKÓS, (1), (csik-ó-os) mn. tt. *csikós-t*, vagy *—at*, tb. *—ok*. Aminek csikaja van. *Csikós, kis csikós kancza.*

CSIKÓS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *csikós-t*, tb. *—ok*. Pusztai béres szolga, ki úgynevezett ménesre felügyel, azt őrzi, legelteti. *Urasdy csikósa. Helység csikósa. Alföldi csikósok. Káromkodik, mint csikós.* Km.

„Lám megmondtam Angyal Bandi,
Ne menj az Alföldre,
Csikósoknak, gulyásoknak
Közibe, közibe." Népdal.

Átv. ért. megvetőleg am. nyers, faragatlan, durva ember.

CSÍKOS, CSIKOS, (1), (csík-os) mn. tt. *csíkos-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. 1) Csík nevü apró halakkal bövelkedő. *Csíkos mocsár, csíkos tó.* 2) Csíkokkal készített, fözött. *Csíkos káposzta.* 3) Csíkalakú vonásokkal tarkázott. *Csíkos bugyogó, csíkos körte, csíkos malacz, csíkos tök.*

CSÍKOS, CSIKOS, (2), (ALSÓ—, FELSŐ—), máskép INÁRCS, puszták Pest megyében. Helyr. *—ra, —on, —ról.*

CSÍKOSAN, CSIKOSAN, (csík-os-an) ih. Csíkvonalakkal ellátottan.

CSIKÓSBOJTÁR, (csikós-bojtár) ösz. fn. A főcsikósnak segéde, a számadó csikós legénye.

CSIKÓSLEGÉNY, (csikós-legény) ösz. fn. L. CSIKÓSBOJTÁR.

CSIKÓSLÓ, (csikós-ló) ösz. fn. Ló, melyen a csikósok járnak. Különbözik töle az elválasztva irt: *csikós ló.*

CSIKÓSKALAP, (csikós-kalap) ösz. fn. Olyan kis gömbölyü tetejü kalap, mint a csikósoké.

CSIKÓSOSTOR, (csikós-ostor) ösz. fn. Olyan ostor mint a csikósoké. Rövid nyelü karikás ostor.

CSIKÓSTANYA, (csikós-tanya) ösz. fn. Nádból, vesszőből, zsúpból, kákából stb. készített pusztai kaliba, hol a csikósok tartózkodnak.

CSIKÓSZÁJU, (csikó-száju) ösz. mn. és fn. A minek vagy kinek olyan szája van, mint a csikóé. Somogyban és Baranyában: nagy boros edény.

CSIKÓTÉ, lásd: CSIKOLTÓ.

CSÍKOZ, CSIKOZ, (csík-oz) áth. m. *csíkoz-tam, —tál, —ott*, lásd: CSÍKOL.

CSIKÓZABLA, (csikó-zabla) ösz. fn. A kereszt- vagy feszítőzablánál kisebb zabla a csikók számára, szájvas nélkül.

CSIKÓZÁS, (csik-ó-oz-ás) fn. tt. *csikózás-t*, tb. *—ok*. A kanczalónak megellése.

CSÍKOZÁS, CSIKOZÁS, (csík-oz-ás) fn. tt. *csíkozás-t*, tb. *—ok*. Csíkos vonásokkal tarkítás.

CSIKÓZIK, (csik-ó-z-ik) k. m. *csikóz-tam, —tál, —ott*, par. *—zál*. A lóról mondatik, midőn megellik. *Csikóznak a kanczák.* Használják e szót a szamárról is. Átv. ért. tréfásan annyit tesz, mint, leveti a rajta ülőt. *A herélt ló is megcsikózik néha, mikor leveti Málé Petit.* (Km).

CSÍKSÁS, (csík-sás) ösz. fn. Mérges sás, melytől az ökör, ha eszik belőle, megdöglik.

CSIKSZEMŰ, (csík-szemű) ösz. mn. Apró szemü, mint a csík.

CSÍKTÉSZTA, (csík-tészta) ösz. fn. Metélt tészta, vagy metéltnek, laskának, mácsiknak való tészta. *Tyúkleves csíktésztával.*

CSIKVÁND, falu Győr megyében; helyr. *—on, —ra, —ról.*

CSILING, CSILLING, (csill-ing, vagy csell-eng) fn. tt. *csiling-et*. Kisded szőlőfej, böng, melyen csak imitt-amott van egy-két szem; máskép: *biling.*

CSILL, elvont gyök, melyből különböző értelmü szók származnak, ú. m. 1) *csillag, csillám, csillog*, 2) *csillap, csillapít, csillapodik*, 3) *csilla, csillat, csille, csilleg, csillent.* Ennélfogva eredeti értelmei is különbözők. Első esetben jelent kicsided apró villogást; a másodikban: elcsendesülést, zajnak kicsinyedését; a harmadikban: csellengést, ide-oda lengedezést, kicsinyes mozgást. Közös fogalom mindenikkel a *csi* és *cl*. Azonban kivált a *csi* gyökelem nem mindenikben egyenlő jelentésü (hanemha *cse* = *kicsi*-vel akarnók azonositni). Ugyanis *csillag, csillám-* és *csilla, csille* szók *csi* gyökelemeiben a *si* (si-et) vagy *su* (su-h-og, su-g-ár) suhogást vagy sebességet jelentő hang foglaltatik; *csillap* szóban pedig a *csitt, csitít, csend* stb. szók *csi* vagy *cse* gyöke; az *l* is *csilla* és *csillap*-ban közelebbről mivelő, eszközlő értelmü, *csillag-, csillám*-ban stb. pedig szintén sebességet, sebes haladást jelent, valamint *el, ill*-(an) azaz sebes mozgás foglaltatik *villog, világ, villan* szók *vil* és *vill* gyökeiben is. A rokonságokat lásd: CSILLAG, CSILLAP, és CSILLEG alatt.

CSILLA, (csill-a) fn. tt. *csillát*. 1) Szeged tájékán am. vékony szárú kis csuhu- vagy sás-, vagy kákafaj, melyet leginkább szőlőkötözésre használnak. Így nevezik a gyékény- vagy kötősásnak belét is. 2) Tésztás étek neme, talán az első értelembeni hasonlatosságnál fogva, midőn *csík* szóval egyeznék. 3) Növénynem a hathímesek seregéből; csészéje nincs; bokrétája hat szirmú, kinyílt, lehulló; hímszálai czérnaszálúk; tokja és magvai gömbölyüdedek, gyökere hajma. (Scilla). E harmadik értelemben idegen származású.

CSILLAECZETMÉZ, (csilla-eczet-méz) ösz. fn. A csilla növényből készített eczetméz. V. ö. CSILLA és ECZETMÉZ.

CSILLAECZETSZÖRP, (csila-eczet-szörp) ösz. fn. A csilla növénynek csípős keserű nedve, mely gyógyszerül használtatik.

CSILLAG, (csill-ag) fn. tt. *csillag-ot*. 1) Világító égi test, melynek szétágazó sugarai mintegy reszketve tűnnek a szemekbe. Az ily látható égi testeket, a nap és hold kivételével, mind csillagoknak nevezi a magyar. *Fényes, ragyogó csillagok; halovány, molnár szemű, azaz homályos csillagok. Ég csillagai. Nap, hold és csillagok elmulnak, az én szavaim pedig el nem múlnak.* (Idvez.) A csillagok vagy *állók*, melyek nevöket onnan vették, mivel egymás irányában helyzetök nem látszik változni, s az égen mintegy megállani látszanak, és melyek, miként tartják, általában saját fénynyel birnak, s mint megannyi napok tekintendők; vagy *bujdosók*, melyek a nap körül forognak s ettől kölcsönzik világosságukat; vagy *üstökösök*, melyek szintén vándorolnak, és pedig némelyek rendes időszak alatt teszik meg útjokat, mások rendetlenül keringenek; új vagy *tünő csillagok*, melyek véletlenül feltünnek, s eltávozván, többé vissza nem térnek; *futó csillagok*, melyek tulajdonkép csak légi tünemények, másképen *tisztuló csillagok; első-, másod-, harmad-* stb. *nagyságuak*. Közmondatok: *Egyik csillag meg nem előzi a másikat. Szerencsés csillag alatt született. Annyi mint csillag az égen. Csillagot nés vacsorára* azaz koplal. *Sok a csillag, de föl nem ér egy nappal. Feljött a csillaga. Lejárt a csillaga. Csillagokba nés*, azaz fenhordja fejét. *Csillagnak is van tisztuldsa*, km. azaz tissza léleknek is van egy kis szenyje. *Sötét éjszakában jártam, ragyogó csillagot láttam.* (Pásztori dal). 2) Átv. ért. a lovak homlokán levő fehér vagy más kitünő folt vagy köröcske. 3) Más állaton vagy testen is levő ily alak. 4) A szerelmesek nyájas szólítása. *Csillagom, galambom, bele rád illik a csókom!* (Népd.). 5) Szereti e szót a magyar, a csárdák, lovak és agarak elnevezésére használni. *Csillag cedrda nincs teteje, kidllott a szelemenje.* (Népd.). *Nyergeljétek meg a csillagot.*

Egyezik vele a latin *stella*, franczia *étoile*, rokonnak látszik vele a német *glühen*, *Glut* is, stb. V. ö. CSILLÁM, CSILLOG.

CSILLAGABROSZ, (csillag-abrosz) ösz. fn. Abrosz, térkép, mely az ég boltozatán látszó csillagokat fekvésök, azaz helyzetök szerént lerajzolva elétünteti.

CSILLAGALAKÚ, (csillag-alakú) ösz. fn. Aminek csillagformája van. *Csillagalakú vár. Csillagalakú csiptaság valamely bútoron.* Másképen: *csillagdad.*

CSILLAGALMA, (csillag-alma) ösz. fn. Bizonyos amerikai fának gyümölcse, mely az almához igen hasonló. (Chrysophyllum).

CSILLAGALY, (csillag-aly) ösz. fn. A lopvanöszők seregéhez, s mohok rendébe tartozó növényfaj; termése paizs- vagy csillagforma kocsányos; magvai az alsó lapján vannak. (Marchantia).

CSILLAGÁSZ, (csill-ag-ász) fn. tt. *csillagász-t*, tb. —*ok*. Tudós, ki az égi testek ismeretében jártas. Szoros ért. ki a csillagok forgására, s más égi tünedményekre hivatalosan felügyel, s tapasztalatait rendes naplóban följegyzi. *Budai csillagász.*

CSILLAGÁSZAT, (csill-ag-ász-at) fn. tt. *csillagászato-t*. Tudomány, mely akár oktatólag akár gyakorlatilag a csillagok rendszeres ismeretével foglalkodik.

CSILLAGÁSZATI, (csill-ag-ász-at-i) mn. tt. *csillagászati-t*, tb. —*ak*. Csillagászathoz tartozó, arra vonatkozó. *Csillagászati vizsgálatok, észrevételek.*

CSILLAGÁSZATILAG, (csill-ag-ász-at-i-lag) ih. Csillagászatra vonatkozólag.

CSILLAGÁSZSÁG, (csill-ag-ász-ság) fn. lásd: CSILLAGÁSZAT.

CSILLAGÁSZTORONY, (csillagász-torony) ösz. fn. Szükséges lát- s egyéb eszközökkel ellátott torony, vagy más épület, melyből a csillagászok az égi testeket, s tüneményeket vizsgálják, figyelemre veszik. *Budai, egri csillagásztorony.*

CSILLAGATLAN, CSILLAGTALAN, (csill-agatlan vagy -talan) mn. tt. *csillagatlan-t*, tb. —*ok*. Csillag vagy csillagok hiával levő; mi csillagok által nincs világosítva. *Csillagatlan éj.*

CSILLAGBOGÁCS, (csillag-bogács) ösz. fn. Növényfaj a nyeletlen levelü bogácsok alneméből; fészke pikkelyei tojáskerekek, szálkahegyük, a belsők kinyúló szálasak, halavány sárgák. Másképen: *sugárzó bogács.* (Carduus radiatus. W).

CSILLAGBURÁNY, (csillag-burány) ösz. fn. Tengeri korallok neme, melyek héján csillagforma foltok látszanak.

CSILLAGCSA, (csill-ag-csa) fn. tt. *csillagcsát*. Kis csillag, vagy átv. ért. csillaghoz hasonló foltocska, pettyecske. Különösen apró bolygóczok. (Asteroides).

CSILLAGCSŐ, (csillag-csö) ösz. fn. Csillagászok látcsöve, melylyel a csillagokat nézik. *Kepler-, Herschel-féle csillagcső.*

CSILLAGDA, némelyek által helytelenül használt új szó, *csillagásztorony*, helyett. A *da* képző helyet, valaminek *ott* létét jelenti, pedig ily épületben nincsenek csillagok, hanem innen, ahhoz kivántató eszközök segítségével csak nézik, szemlélik, vizsgálják a csillagokat. Tehát inkább: *csillagnésde*, amennyiben t. i. az nem toronyalaku volna.

CSILLAGDAD, (csill-ag-dad) mn. tt. *csillagdad-ot*. Csillagalaku, minek formája a csillagéhoz hasonlít.

CSILLAGESÉS, (csillag-esés) ösz. fn. Lásd: CSILLAGFUTÁS.

CSILLAGÉV, (csillag-év) ösz. fn. Azon időköz, melyet meg kell a napnak tennie, hogy ismét ugyanazon állócsillagokhoz jusson, melyeket elhagyott, mely idő 365 napból, 6 órából, 9 perczből és 11 másodperczből áll, és így a csillagév 20 perczczel és 57 másoddal hosszabb a napévnél.

CSILLAGFÉNY, (csillag-fény) ösz. fn. Világosság, melyet a csillagok vetnek. *Csillagfénynél olvasni nem lehet. Ragyogó, homályos, pislogó csillagfény.*

CSILLAGFÉNYÉS, (csillag-fényes) ösz. mn. Csillagok fényétől világított. *Csillagfényes éj.*

CSILLAGFÉRÉG, (csillag-férég) ösz. fn. Tengeri féreg, varacskos bőrrel, melynek teste több vagy kevesebb sugarakra oszlik, s csillagformát mutat. (Asterias).

CSILLAGFUTÁS, (csillag-futás) ösz. fn. Levegői tünemény, midőn a szemeknek úgy tetszik, mintha valamely csillag helyéből kimozdulva megfutamodnék s aláesnék; valóban pedig nem egyéb, mint a levegőben gyulékony részekből öszveállott test, mely lángra vagy lángot kapván elég, s kialudt kocsonyaalakban a földre leesik, vagy gőz alakban elenyészik. *Csillagesés* vagy *csillaglövelés, csillagrepülés, csillagtisztulás*, midőn csak egy, *csillaghullás* pedig, midőn egyszerre vagy egymás után több ily test esik a földre.

CSILLAGFŰ, (csillag-fű) ösz. fn. L. CZILLÁR.

CSILLAGFÜRT, (csillag-fürt) ösz. fn. Növénynem a kétfalkások seregéből, és tízhímesek rendéből; csészéje két ajakú; hímszálai mind öszvenőttek, porhonjainak öte gömbölyű, öte hosszu; hüvelye bőrkopácsu, lapított, levelei csillagformák. Máskép: *fürtös ibolya.* (Lupinus). Fajai: *fehér-, tarka-, borzas-, szőrös-, szükleveli-, sárga csillagfürt.*

CSILLAGFÜRTMAG, (csillag-fürt-mag) ösz. fn. A csillagfürtnek magva. V. ö. CSILLAGFÜRT.

CSILLAGGEREPCSÍN, (csillag-gerepcsín) ösz. fn. A gerepcsínek neméhez tartozó növényfaj; ágai sátorozók, csészelevelei födelékesek, tompák, a belsők hártyaformák, színes hegyűk; levelei hosszudad láncsásak, épélük, érdesek. (Aster amellus).

CSILLAGHARCZGÁT, (csillag-harcz-gát) ösz. fn. Sánczféle erődítési mü, mely négy vagy hat sugáru csillagalakot képez.

CSILLAGHULLÁS, (csillag-hullás) ösz. fn. L. CSILLAGFUTÁS.

CSILLAGHÚR, (csillag-húr) ösz. fn. Növénynem a tízhímesek seregéből, és három anyások rendéből; csészéje öt levelü, szétnyiló; bokrétája öt szirmu; tokja egy rekeszü, sok magvú; határos a lúdhúrral. (Stellaria). Fajai: *ligeti-, kétkét-águ-, olocsán-, pázsit-, tói-, liba csillaghúr.*

CSILLAGIMÁDÁS, (csillag-imádás) ösz. fn. A csillagok mint isteni lények tisztelete.

CSILLAGIMÁDÓ, (csillag-imádó) ösz. fn. A csillagok mint isteni lények tisztelője.

CSILLAGISME, lásd: CSILLAGÖSME.

CSILLAGJÁRÁS, (csillag-járás) ösz. fn. A csillagok rendes mozgása, keringése, mely vagy valóságos, mint pl. a bolygóké, vagy csak látszólagos, mint az állócsillagoké.

CSILLAGJÓS, (csillag-jós) ösz. fn. Személy, ki a csillagok helyzetéből, és járásából az emberek sorsáról jövendőt mond.

CSILLAGJÓSLÁS, (csillag-jóslás) ösz. fn. Jóslás neme, a csillagok helyzete és járásából.

CSILLAGJÓSLAT, (csillag-jóslat) ösz. fn. 1) Csillagjóslás elvont értelemben. 2) Azon jövendőmondó szók, melyek valaki sorsát, a csillagok helyzete és járása szerént, kijelentik *A csillagjóslat beteljesült.*

CSILLAGKÉM, (csillag-kém) ösz. fn. Csillagász, ki különösen a csillagok járását, időnkénti feltünését, helyzeti viszonyait, stb. figyelemmel kíséri.

CSILLAGKÉP, (csillag-kép) ösz. fn. lásd: CSILLAGZAT.

CSILLAGKERÉK, (csillag-kerék) ösz. fn. Kerék, melynek küllői csillagsugarakként, egymással öszve nem kötve, nyúlnak szét. Különösen csillagot képező tűzjátéki mü.

CSILLAGKORALL, (csillag-korall) ösz. fn. Tengeri férgek neme, melynek vagy csak hátán, vagy egész körületén csillagalaku üregek látszanak. (Marepora). Fajai: *szivacs-, tömkeleges-, ananász-, csillagkő-, tüskés-, fehér-, leány csillagkorall.*

CSILLAGKŐ, (csillag-kő) ösz. fn. 1) Megkövesedett korall. 2) Sima, négy vagy öt szögletü kő, melynek egyik lapján csillagalak látszik. (Asteriae).

CSILLAGLIK, (csill-ag-ol-ik) k. m. *csillagl-ott*, htn. —*ani.* Csillag gyanánt fénylik, ragyog.

CSILLAGLÖVELÉS, (csillag-lövelés) ösz. fn. lásd: CSILLAGFUTÁS.

CSILLAG-MAJOR, puszta Fejér megyében; helyr. —*on*, —*ra*, —*ról.*

CSILLAGMÉCSVIRÁG, (csillag-mécsvirág) ösz. fn. Növényfaj a mécsvirágok neméből, melynek virágfürtje a szárhegyen tányéros csomót képez. Máskép: *csillagvirág.* (Lychnis calcedonica).

CSILLAGMÉRŐ, (csillag-mérő) ösz. fn. Mérnöki eszköz, mely eredetileg a csillagászok által használtatott az égi testek távolságának, utóbb szögmérés által minden messzeségnek meghatározására. (Astrolabium).

CSILLAGMOH, (csillag-moh) ösz. fn. Csillagalakban tenyésző moh. Különösen a moh egyik neme, melynek növirága meztelen, s porral tölt gombocskából áll, s némely fajokban csillagalaku levelek által keríttetik körül. (Mnium).

CSILLAGNAP, (csillag-nap) ösz. fn. Azon időszak, melyet az álló csillagok látszólag naponként megtesznek a föld körül. A csillagnap rövidebb a napi napnál, mert amaz csak 23 óra, 56 percz- és 4 másodperczig tart.

CSILLAGÓRA, (csillag-óra) ösz. fn. Napórához hasonló készület, mely csillagos tiszta éjben megmutatja, hány az óra.

CSILLAGOS, (csill-ag-os) mn. tt. *csillagos-t*, vagy —*at*, tb. —*ak.* 1) Csillagokkal tele, melyen csillagok látszanak. *Csillagos ég, csillagos éjszaka.* 2) Csillagalaku jegygyel bélyegzett vagy ékesített. *Csillagos gém, csillagos gyík, csillagos kereszt, csillagos kő, csillagos moh, csillagos diákocska, csillagos ló.*

CSILLAGOSAN, (csill-ag-os-an) ih. Csillagokkal teli. Csillaggal vagy csillagokkal jegyezve vagy ékesítve.

CSILLAGOSGYÍK, (csillagos-gyík) ösz. fn. Gyíkfaj, melynek testén csillaghoz hasonló fénypontok látszanak.

CSILLAGOSLÓHERE, (csillagos-ló-here) ösz. fn. Növényfaj a gombos virágu lóherék alneméből; szára szétágazó, füzéri tojásdadok, szőrösek, csészefogai szétnyilók. (Trifolium stellatum).

CSILLAGOSODIK, (csill-ag-os-od-ik) k. m. *csillagosod-tam, —tál, —ott.* Lásd: CSILLAGZIK.

CSILLAGÖSME, (csillag-ösme) ösz. fn. A csillagoknak nem mélyebb és rendszeres, hanem egyedül népszerü ismerete. (Astrognosia).

CSILLAGPÖFETEG, (csillag-pöfeteg) ösz. fn. A pöfetegnek egyik neme, mely alakjára nézve némileg a csillaghoz hasonlít. (Lycoperdum stellatum). V. ö. PÖFETEG.

CSILLAGRAKÉTA, (csillag-rakéta) ösz. fn. A repülő rakéták egyik neme, mely a levegőbe felszállván szétpattan, s csillagalaku részekre szakadoz. V. ö. RAKÉTA vagy RÖPPENTYŰ.

CSILLAGRENDSZÉR, (csillag-rend-szér) ösz. fn. Általán azon örökös, állandó törvények összvege, melyeknél fogva a csillagok, viszonyos vonzás és viszszalökés által fennállanak, s határozott köreikben forognak. Különösen: azon bujdosók rendszere, melyek a naptól vevén fényöket, ugyan a nap körül keringenek.

CSILLAGRÉPÜLÉS, (csillag-répülés) ösz. fn. Lásd: CSILLAGFUTÁS.

CSILLAGRUGÁS, (csillag-rugás) ösz. fn. Parlagi vagy diákos tréfa, midőn a mélyen alvónak lábujjai közé égő papirost, csöpüt, vagy gyertyát kötnek, s rugdalódzásain jó ízüt nevetnek. *Csillagot rugatni valakivel. Csillagot rúg* km. azaz szelid természetü, ha csillagot rugatnak vele, sem haragszik.

CSILLAGSÁNCZ, (csillag-sáncz) ösz. fn. Sáncz, melynek kerek közepéből kifelé több árkok nyilnak, s ragyogó csillag alakját képezik.

CSILLAGSZALADÁS, (csillag-szaladás) ösz. fn. lásd: CSILLAGFUTÁS.

CSILLAGSZEGFŰ, (csillag-szeg-fü) ösz. fn. Szegfü neme, melynek virágai csoportosak, levelei tojásdadok, csészehéjai árralakuak. Oldalt néhány hosszu levelei fityegnek alá, szakálformára. (Dianthus barbatus).

CSILLAGSZÉLKERÉK, (csillag-szél-kerék) ösz. fn. A szélmalom csillagalakú kereke.

CSILLAGTÁBLA, (csillag-tábla) ösz. fn. 1) Csillagformára metszett tábla. 2) Oly tábla, melyre csillag van festve vagy fából bele képezve.

CSILLAGTAJKOS, (csillag-tajkos) ösz. fn. Amerikai tekenősbéka neme, mely szárazföldön lakik, s tekenőjén szabályos vonások látszanak. (Testudo geometrica).

CSILLAGTAN, (csillag-tan) ösz. fn. Csillagászat, mely az égi testek rendszeres ösmeretével oktatólag foglalkodik.

CSILLAGTANI, (csillag-tani) ösz. mn. Csillagtanba tartozó. Csillagtanra vonatkozó. *Csillagtani értekezések, könyvek.*

CSILLAGTÁVMÉRŐ, (csillag-táv-mérő) ösz. fn. lásd: CSILLAGMÉRŐ.

CSILLAGTISZTULÁS, (csillag-tisztulás) ösz. fn. lásd: CSILLAGFUTÁS

CSILLAGTUDOMÁNY, (csillag-tudomány) ösz. fn. Lásd: CSILLAGTAN és v. ö. TAN és TUDOMÁNY.

CSILLAGTŰZ, (csillag-tűz) ösz. fn. A tűzjátékos mesterségben bizonyos neme a tüzi játéknak, melyben a szikrák csillagalakokban szállonganak, vagy mely igen sok csillagot tüntet elő.

CSILLAGVÁR, (csillag-vár) ösz. fn. Csillagsáncz. *Szerencsésebb a csillagvári ökröknél* km. „A komáromi ostrom alatt golyók és pumák (bombák) zápora a csillagvár udvarában csak egy ökröt találá s nem többet; innen a közmondat.“ Erdélyi János.

CSILLAGVETÉS, (csillag-vetés) ösz. fn. lásd: CSILLAGJÓSLÁS.

CSILLAGVETŐ, (csillag-vető) ösz. fn. lásd: CSILLAGJÓS.

CSILLAGVIRÁG, (csillag-virág) ösz. fn. Általán minden csillag formájú virág. Különösen 1) lásd: GEREPCSÍN. 2) lásd: CSILLAGMÉCSVIRÁG.

CSILLAGVIZSGÁLÁS, (csillag-vizsgálás) ösz. fn. Általán, a csillagok helyzetének, járásának kutatása, megismerése. Szorosabban véve: a csillagoknak rendszeres, felsőbb számításokon alapult tudományos ismerete.

CSILLAGVIZSGÁLÓ, (csillag-vizsgáló) ösz. fn. 1) *Csillagász.* 2) Azon épület, melyből a csillagász, szükséges eszközökkel ellátva, vizsgálatait teszi, csillagásztorony.

CSILLAGZAT, (csill-ag-zat) fn. tt. *csillagzat-ot.* Két, vagy több csillagból álló égi jegy. (Constellatio). Már a régi kor csillagászai ily jegyekre osztották fel a csillagok összvegét. Ilyenek a napkört alkotó csillagzatok: *kos, bika, ikrek.* stb. A csillagzatokban a legfényesebbik rendesen külön nevet visel, pl. *bika szeme, oroszlán szive, szüz kalásza* vagy *koszorúja.* A csillagzatban tehát mindig több csillag vagyon, pl. a *göncölben* és *hetevényben* hét, a *kaszásban* hat, a *fuvárban* három, stb. *Jó, vagy ross csillagzat alatt születni. Szomorú csillagzat, mily bús sugárokkal, játszol a csendesen csörgő patakokkal.* (Ányos).

CSILLAGZIK, (csill-ag-oz-ik) k. m. *csillagz-ott,* htn. *—ani.* Az égről mondatik, midőn éjnek idején fényleni kezdenek és folyvást elé-elé tünedeznek rajta a csillagok. *Csillagzik az ég. Eső után szépen kicsillagzott.*

CSILLAGZÓ, (csill-ag-oz-ó) mn. tt. *csillagzót.* Csillagoktól fényleni, csillagokkal ragyogni kezdő, és ezen működést folytató, míg teljesen kicsillagzik. *Csillagzó éj.*

CSILLAGYÖKÉR, (csilla-gyökér) ösz. fn. A csillanövénynek hajmája. V. ö. CSILLA.

CSILLAGYÖKÉRPOR, (csilla-gyökér-por) ösz. fn. Csilla nevü növény gyökeréből késrített por. V. ö. CSILLA.

CSILLAHAJMA, (csilla-hajma) ösz. fn. A csilla növénynek hajmaféle gyökere.

CSILLÁM, (csill-ám) fn. tt. *csillám-ot.* 1) Szemeket kápráztató fény, mely a világosság különféle visszaverődése által különfélekép tünik a szemekbe. *Drágakövek csilláma.* 2) Hirtelen feltünő, s legott elmuló fény, világosság, pl. a messze sötétben föltünő mécs, vagy víz világa, vagy a hunyorgó macska szeme.

Képzésre olyan, mint: *villám hullám.* Rokon vele a német *glimmen, Glimmer,* angolszász *glomung, glommung* (= szürkület) stb.

CSILLÁMÍT, (csill-ám-ít) áth. m. *csillámít-ott,* htn. —*ni,* vagy —*ani,* par. —*s.* Csillogtat; fényes testet oly helyzetbe tesz, hogy fénye szembe tünjék. *Az ő világos vörös színével még az embernek szemeit is csillámítja.* (Lippai).

CSILLÁMÍTÁS, CSILLÁMITÁS, (csill-ám-ít-ás) fn. tt. *csillámítás-t,* tb. —*ok.* Csillogtatás.

CSILLÁMKŐ, (csillám-kő) ösz. fn. Bányakő, mely arany és ezüst színü csillogó részecskékkel fénylik. (Mica).

CSILLÁMLÁS, (csill-ám-l-ás) fn. tt. *csillámlás-t,* tb. —*ok.* 1) Valamely testnek reszketeg fényü világítása. 2) Gyönge, s csak néha-néha feltünő fény. V. ö. CSILLÁMLIK.

CSILLÁMLIK, (csill-ám-l-ik) k. múlt: *csillámlott,* htn. —*ani.* 1) Valamely test reszketeg fénynyel világlik, mi az által történik, hogy a világosság különféle irányokban verődik vissza róla. *Csillámlik a sok lámpával megrakott tüzszobor. Csillámlanak a több szegletre köszörült drágakövek. Csillámlanak a széltől hajtott, s napitól sugározott folyó hullámai.* 2) Kicsinyítő ért. midőn valamely test csak gyöngén, s néhanéha, alig észrevehetőleg, fénylik. *Kicsillámlanak néha a felhők alá rejtett csillagok.* Átv. ért. *csillámlik egy kevés remény.*

CSILLÁMLÓ, (csill-ám-l-ó) mn. tt. *csillámló-t.* 1) Reszketeg fénynyel világító. 2) Gyönge fényességü. *Csillámló sugár, csillámló mécs, csillámló éji bogár.*

CSILLÁMODIK, (csill-ám-od-ik) k. m. *csillámod-tam, —tál, —ott.* Csillámlani kezd, csillámló lesz.

CSILLÁMOS, (csill-ám-os) mn. tt. *csillámos-t,* vagy —*at,* tb. —*ak.* Ami csillámot vet; csillámmal ragyogó, fénylő. *Csillámos bányakövek.*

CSILLÁMOZ, (csill-ám-os) áth. m. *csillámoz-tam, —tál, —ott,* par. —*s.* Csillámossá, csillogóvá tesz. *A gyémántot köszörülés által csillámozni.*

CSILLÁMOZIK, (csill-ám-oz-ik) k. mult: *csillámoz-tam, —tál, —ott.* L. CSILLÁMODIK.

CSILLÁMP, (csill-ám-p) *csillám* szónak toldott alakja, de mint csak a következő ige törzse van használatban.

CSILLÁMPOZIK, (csill-ám-p-oz-ik) k. m. *csillámpoz-tam, —tál, —ott.* lásd: CSILLÁMLIK. *A rendja nézőknek szemek csillámpozik vala.* Tordai. *Csillámpozó kő.* Mitterpacher.

CSILLÁMSZIRT, (csillám-szirt) ösz. fn. A bányászok nyelvén, vegyes anyagu, igen kemény, s mindenféle szint játszó kő neme.

CSILLÁMVAS, (csillám-vas) ösz. fn. Avas érznek egyik neme, melynek fölszine sima és fényes.

CSILLÁMZAT, (csill-ám-oz-at) fn. tt. *csillámzat-ot.* Általán, csiszolás, köszörülés által eszközlött fénymü bizonyos kemény állományu testeken, ú. m. fémeken, köveken, különösen aczélból készült fegyvereken, s más szereken. *Puska, kard csillámzata.* (Damascirung).

CSILLANG, CSILLONG, (csill-ang, vagy csill-ong) önh. m. *csillang-ottam,* vagy —*tam,* —*ottál,* vagy —*tál,* —*ott.* htn. —*ni,* vagy —*ani.* Gyönge reszketeg világgal fénylik. Képzésre olyan, mint: *pillang, pillong, villong,*

CSILLANGÁS, CSILLONGÁS, (csill-ang-ás, v. csill-ong-ás) fn. tt *csillangás-t,* tb. —*ok.* Reszketeg világgal fénylés.

CSILLANGÓ, CSILLONGÓ, (csill-ang-ó vagy csill-ong-ó) mn. tt. *csillangó-t.* Gyönge, reszketeg fénynyel világító. *Csillangó fénybogár.* V. ö. PILLANGÓ.

CSILLAP, (csill-ap) fn. tt. *csillap-ot.* Régies. Jelent, nesznek, zajnak elcsendesülését, megszünését, mintegy csendre térését, leszállását. *A nagy sütétes estvéknek idején, nagy csillapjában sátorunk körül titkos istrázát is állítson, és tartson.* (Rákóczy Gy. rendelése, Rumy Monum. Hung. 186. l.) *Szél csillapja, tenger csillapja.*

Gyöke *csill* rokon a német *still, stille,* svéd *stilla* stb. szókkal. A finnben *hälvenen* am. csillapodom.

CSILLAPAT, (csill-ap-at) fn. tt. *csillapat-ot.* Zajnak, hangnak lecsendesülte, szünete. *Szélcsillapat, tengercsillapat.*

CSILLAPIK, (csill-ap-ik) k. m. *csillap-tam, —tál, —ott.* Olyan régies alakú, mint: *állapik, futamlik, csillámik,* stb. Megszünik, csendessé lesz, a zaj eláll. *Csillapik a vész, a sügő szél, a háborgó tenger.*

CSILLAPÍT, (csill-ap-ít) áth. m. *csillapít-ott,* htn. —*ni,* vagy —*ani,* par. —*s.* 1) Csendesít; zajt, mozgást szüntet. *Csillapítja a lármázó sokaságot. Üdvözítőnk lecsillapította a tenger hullámait.* 2) Kérlel, nyugtat. *Csillapítani a haragost, a bosszonkodót, a fenyegetődzőt. Csillapítani a lázadókat. Csillapítani a síró gyermeket.*

CSILLAPÍTÁS, (csill-ap-ít-ás) fn. tt. *csillapítás-t,* tb. —*ok.* Zajnak, mozgalomnak szüntetése, illetőleg hevesebb indulat kitörésének, ú. m. haragnak, sírásnak stb. csendesítése.

CSILLAPÍTÓ, (csill-ap-ít-ó) mn. tt. *csillapító-t.* 1) Zajt, mozgást, háborgást, indulatot csendesítő, szüntető. 2) Gyógytanilag: enyhítő. *Csillapító szerek.*

CSILLAPODÁS, (csill-ap-od-ás) fn. tt. *csillapodás-t*, tb. *—ok*. A zajnak, mozgalomnak, háborgásnak csendesedése, lassankénti elmulása. *Szélnek, tengeri hullámzásnak csillapodása.*

CSILLAPODIK, (csill-ap-od-ik) k. m. *csillapodtam, —tál, —ott*. Zaj, mozgalom, háborgás csendesedik, lassanként alább hagy, enyhül. *Csillapodik a szél, csillapodik a zajos tenger.* Átv. ért. mondatik az indulatokról: *csillapodik haragja, boszusága; csillapodik a gyermek sirása, a szív fájdalma.*

CSILLAPODÓ, (csill-ap-od-ó) mn. tt. *csillapodó-t*. Zajban, mozgalomban, lassan-lassan alább hagyó. *Csillapodó szélvész, tenger; csillapodó mozgása, repülése a kilőtt golyónak. Csillapodó harag, sirás, jajgatás.*

CSILLAPÚL, (csill-ap-úl) önh. m. *csillapúl-t*. A zaj, mozgalom csendre, nyugalomra változik által; csillapodik, csillapszik.

CSILLAPÚLÁS, CSILLAPULÁS, (csill-ap-úlás) fn. tt. *csillapulás-t*, tb. *—ok*. A zajnak, mozgalomnak csendre, nyugalomra változása; csillapodás, illetőleg erősebb kitörésü indulatnak, vagy éles fájdalomnak szünése.

CSILLÁR, (csill-ár) fn. tt. *csillár-t*, tb. *—ok*. 1) Szent János bogara, mely sötétben csillog. 2) Csillogó kő. 3) Sok lámpából, vagy mécsből, gyertyából összeállított világító; másképp: *vilár. Csillárokkal diszített tánczterem. Meggyújtani a csillárokat.*

CSILLÁROS, (csill-ár-os) mn. tt. *csilláros-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. Egy vagy több csillárral ellátott, kivilágított. *Csilláros terem.*

CSILLAT, (csill-at) áth. múlt: *csillat-tam, —tál, —ott*. par. *csillass*. Székelyeknél am. szöktet, ugrat, ficzkándoztat, pl. *czigány csillatja vásáron a lovát, legény csillatja tánczban a leányt.*

Egyezik vele a hellen *κέλλω*.

CSILLE, (csill-e, lásd: CSILLEG) fn. tt. *csillét*, 1) Némely hegyes vidékeken am. szükre, keskenyre vont kis szekér, melyen a hegyek közötti szoros útakon szenet, meszet, fát, szénát hordanak a piaczra. Élnek e szóval különösen Győr és Veszprém megyékben. *Hogy ez a csillefa?* 2) Hajó neme. L. CSILLEHAJÓ.

CSILLÈG, CSILLENG, (csill-ég) önh. mult: *csilleg-tem, —tél, —ett*. Lézeng, bolyong, ide-oda szédeleg, ide-oda járkel. Másképen: *cselleng.*

Rokon vele a hellén *κέλλω*, szanszcrit *csal*, német *schlenkern*, lithván *kelu* stb.

CSILLÉGET, (csill-ég-et) áth. m. *csillegét-tem, —tél, —ett*. Csillent. Lásd ezt.

CSILLEGŐ, (csill-ég-ő) mn. és fn. tt. *csillegő-t*. 1) Lézengve járó. 2) A malmokban a garat alatti azon deszkaedényke, mely a gabonát a malomkövek közé hullatja. Nevét folytonos mozgásától vette.

CSILLEHAJÓ, (csille-hajó) ösz. fn. Keskenyebb fajú talphajó, mely összeszegezett fenyügerendákból áll.

CSILLEHAJÓS, (csille-hajós) ösz. fn. Hajós, ki csillehajókon jár, szállít valamit.

CSILLENG, (1), önh. lásd: CSILLÉG.

CSILLENG, (2), (csill-eng) fn. tt. *csilleng-ét*. Kis szőlőfej, a szőlőfejnek egyes ágacskája, billing, böng.

CSILLENGSZŐLŐ, (csilleng-szőlő) ösz. fn. lásd: CSILLENG, fn.

CSILLENT, (csill-ent) áth. m. *csillent-ett*, htn. *—ni*. vagy *—eni*. Általában am. *csip, elcsip*. Különösen. 1) Holmi aprólékos dolgokat ellop, elcsíp, csen. 2) Valaminek hegyét, végét könnyü módon elcsipi, elmetszi.

Első pont alatti értelemben hasonló hozzá a német *stehlen*, angol *steal*. stb.

CSILLENTÉS, (csill-ent-és) fn. tt. *csillentés-t*, tb. *—ek*. 1) Apró lopás, csipés, csenés. 2) Valamely test hegyének, végének könnyü szerrel való elcsipése, elmetszése.

CSILLENTŐ, (csill-ent-ő) fn. tt. *csillentő-t*. Kis tolvaj, kis csenő, csenegetni szokott személy.

CSILLÉR, (csill-ér) fn. tt. *csillér-t*, tb. *—ek*. Bányai munkás, ki az érczeket, ásványokat kis csilleforma szekerkén tovább szállítja.

CSILLÉRCZ, (csill-ércz) ösz. fn. Csillogó ásványércz.

CSILLESZEKÉR, (csille-szekér) ösz. fn. lásd: CSILLE. 1).

CSILLÉZ, (csill-e-ez) önh. és áth. m. *csillé-tem, —tél, —ett*. par. *—z*. A kiásott ásványokat, érczeket csilleszekéren húzva szállítja.

CSILLHOMOK, (csill-homok) ösz. fn. Csillámló porszemecskékkel vegyített homok.

CSILLOG, (csill-og) önh. m. *csillog-tam, —tál, —ott*. Valamely fényes test, különféle irányokban visszaverődő sugarakkal káprázatja a szemeket. *Csillognak a drágagyöngyök, az éjjeli lámpák, a nap sugarainál kivont és forgatott fegyverek. Csillog a szeme, mint a kanmacskáé.* Km. *Csillog-villog.*

„Aszép fényes katonának
Arany, gyöngy élete,
Csillog villog mindenfelül
Jó vitéz fegyvere."

Amadé.

Rokon vele a hellen *κηλόω*, szanszkrit *deval* (csillog, ég), latin *caleo, calidus*, finn *kiillan, kiilua* (csillogok, csillámlom), *kiilutan* (csillogtatok), német *glühen, glänzen, glotzen* stb.

CSILLOGÁS, (csill-og-ás) fn. tt. *csillogás-t*, tb. *—ok*. Valamely fényes test különféle irányban visszaverődő sugarainak világítása. *Lámpacsillogás, vizek csillogása. Szemek, drágagyöngyök csillogása.*

CSILLOGÓ, (csill-og-ó) mn. tt. *csillogó-t*. Különféle irányban visszaverődő sugarakkal fénylő. *Csillogó hótömeg a havas oldalán, csillogó hold a viz tükrében; csillogó tükör, vilár; csillogó kő; aranynyal ezüsttel csillogó öltöset; csillogó fegyverek; csillogó szemek.*

CSILLOGVÁNY, (csill-og-vány) fn. tt. *csillogvány-t*, tb. —*ok*. Csillogó valami, csillogó test, csillogó fény.

CSILLONG, CSILLONGÁS, stb. l. CSILLOG, CSILLOGÁS, stb.

CSILLONT, a göcseji tájnyelvben am. *csillent*. Lásd ezt.

CSILLVARLA, (csill-varla) ösz. fn. A varla, másképen kovarcz (quarz) nemű kövek csillámló faja.

CSIM, elvont gyöke *csima, csimba, csimota, csimbók* stb. szóknak és származékaiknak. Értelme *kisded csomó*, honnan e változatok: *csima csoma, csimbók csombók*, stb. Rokonok vele kövelebbről a hellen *xῦμα*, latin *cyma*, *gemma*, német *Keim* stb. V. ö. CSOM gyök.

CSIMA, (csim-a) fn. tt. *csimát*. Némely növények husos szára, törzsöke, torzsája, dereka, melyből a növény boga, feje, kalapja kinő. *Káposzta, saláta, viola csimája. Némely csimák földalattiak, mások földfelettiek.*

CSIMASZ, (csim-asz) fn. tt. *csimasz-t*, —*ok*. Túl a Dunán azon kukacz, melyből a cserebogár fejlődik.

Nevét onnan vette, mert alakjára nézve *csimát*, azaz kis csomót képez, honnan Somogyban *csömös*.

CSIMAZ, (csim-az) fn. tt. *csimaz-t*, tb. —*ok*. Poloska, palaska, palaczka, büdösféreg. Fajai: *házi*—, *nyírfa-, bogyómdarázs*—, *paréj-, czifra*—, *szemetes csimaz*. V. ö. CSIMASZ.

CSIMAZFÉSZEK, (csimaz-fészek) ösz. fn. Rejtekhely a bútorok vagy falak hézagaiban, hol a csimazok szaporodnak. Átv. ért. tisztátalan lakás, melyben csimazok tenyésznek, mely hemzseg a csimazoktól. *Ily csimazfészekben nem lakhatom.*

CSIMAZFŰ, (csimaz-fű) ösz. fn. Növényfaj a kopasz szirmú és kardlevelű nőszirmok alneméből; virága tarjagos, kellemetlen színű, felső szirmai szétállanak; tőkocsányán büdös levelek vannak, honnan másképen: *büdös nőszirom, büdös liliom, palaczkféregfű*, (Iris foetidissima)

CSIMAZKÍN, (csimaz-kín) ösz. fn. lásd: CSIMAZŰZŐ.

CSIMAZOS, (csim-az-os) mn. tt. *csimazos-t*, vagy —*at*, tb. —*ak*. Csimazokkal bővelkedő, csimaszal megrakott. *Csimazos ágy, bútor, csimazos lakás. Csimazos gőzhajó.*

CSIMAZÜZŐ, (csimaz-üző) ösz. fn. Sziberiai növény, melynek erős büze a csimazokat elüzi, vagy megöli. (Cimicifuga).

CSIMB, (csim-b) elvont vagy elavult törzs, melyből 1) *csimbók, csimbókos* származtak, mely értelemben am. *csomb*, a *csomó* rokona. 2) *csimba, csimbál, csimbálkodik* stb. szók törzse, s rokon azon *him* vagy *hin* gyökkel, melyből *himbál, hintál* származnak.

CSIMBA, (csim-ba vagy csim-b-a) fn. tt. *csimbá-t*. Himba, hinta, lóba, lóga, pl. midőn két egymástól néhány lépésnyire távol álló vastagabb karóra, fára, gerendára kötelet akasztanak, s a kötélre ülőt lógázzák. *Készel tanigálni, kötéllel rángatni a csimbát.*

CSIMBÁKOL, (csim-b-á-kol) önh. m. *csimbákol-t*; lásd: CSIMBÁZ.

CSIMBÁL, (csim-b-a-al) áth. m. *csimbál-t*. Lásd: CSIMBÁZ.

CSIMBÁLÁS, (csim-b-a-al-ás) lásd: CSIMBÁZÁS.

CSIMBÁLKODÁS, (csim-b-a-al-kod-ás) Lásd: CSIMBÁZKODÁS.

CSIMBÁLKODIK, (csim-b-a-al-kod-ik) k. m. *csimbálkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Valamibe erősen belefogódzik, hogy el ne maradjon tőle; valamire felmász, akaszkodik, és himbálódik. *A kis gyermek anyja nyakába csimbálkodik. A játszó fiúk a fa ágára csimbálkodnak.*

CSIMBÁSZKODÁS, (csim-b-ász-kod-ás) lásd: CSIMBÁZKODÁS.

CSIMBÁSZKODIK, (csim-b-ász-kod-ik) lásd: CSIMBÁZKODIK.

CSIMBAT, Balaton melléki tájszó, lásd: CSINVAT.

CSIMBÁZ, (csimb-a-az) ön- és áth. m. *csimbáztam*, —*tál*, —*ott*. par. —*s*. Hintál, himbál, lóbál, lógál, vagy: hintálódzik, lógázkodik.

CSIMBÁZÁS, (csimb-a-az-ás) fn. tt. *csimbázás-t*, tb. —*ok*. Hintálás, hinbálás, hintálódzás.

CSIMBÁZKODÁS, (csimb-a-az-kod-ás) fn. tt. *csimbázkodás-t*, tb. —*ok*. Maga hintálása, himbálása, hintálódzás.

CSIMBÁZKODIK, (csim-b-a-az-kod-ik) k. m. *csimbázkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Maga-magát hintálja, lóbálja, himbálja. *Összekötött fagakon, kötélen lógó kosárban csimbázkodni. Anyja nyakán csimbázkodó gyerek.*

CSIMBE, (csim-be vagy csim-b-e) fn. tt. *csimbé-t*. 1) Apró lólégy, mely annyira a ló bőréhez ragad, *csimbeszkedik*, hogy ostor által sem lehet könnyen elijeszteni. 2) Hinta, himba, csimba.

CSIMBELKÉDIK, (csim-b-el-kéd-ik) k. m. *csimbelkéd-tem*, —*tél*, —*ett*. lásd: CSIMBÁLKODIK.

CSIMBESZKÉDIK, (csim-b-esz-kéd-ik) lásd: CSIMBÁLKODIK.

CSIMBÓK, (csim-b-ók vagy csim-bog) fn. lásd: CSOMBÓK.

CSIMBÓKOS, lásd: CSOMBÓKOS.

CSIMOTA, (csim-ot-a) fn. tt. *csimotá-t*. Gyönge fiatal ág, gyönge hajtása valamely fának, csemete. *Ó átkozott nyelv, ó iregyeégnek kegyöttlen csimotdja.* Góry-codex. Átv. ért. Balaton mellékén nevendékgyermek.

Eredetre nézve lásd: CSIM, CSIMA.

CSIMP, (csim-p) elvont törzse *csimpaj, csimpajkódzik, csimpeszkedik* stb. szóknak. Jelentése származékaiból elvonva: valamibe fogódzás, kapaszkodás, és rokon *csimb* törzszsel.

CSIMPAJ, (csim-p-aj) fn. tt. *csimpaj-t*, tb. —*ok*. Az egylakiak seregébe és öthímesek rendébe tartozó növénynem, különösen ennek faja: *szurós csimpaj*,

melynek bogas gyümölcsei tüskések, s a hozzájok érő testekbe akaszkodnak, csimbálkodnak, máskép: *disznómogyoró, disznóbojtorján, koldustetű.* (Xanthium strumarium).

CSIMPAJGÓZIK lásd: CSIMPAJKOZIK.

CSIMPAJKÓDZIK, (csim-p-aj-kód-zik vagy kódoz-ik) lásd: CSIMPAJKOZIK.

CSIMPAJKOZÁS, CSIMPAJKÓZÁS, (csim-p-aj-koz-ás) fn. tt. *csimpajkozás-t*, tb. —*ok*. Kapaszkodás, csimbálkodás.

CSIMPAJKOZIK, CSIMPAJKÓZIK, (csim-p-aj-koz-ik) k. m. *csimpajkoz-tam*, —*tál*, —*ott*. Akaszkodik, függeszkedik, kapaszkodik, csimpálkodik. *A verekedő gyermekek egymás hajába csimpajkosnak. Ruhájába csimpajkozott a bogács.*

Legközelebbi rokonságban van a töviseinél fogva akaszkodó *csimpaj* szóval, mint a hasonló értelmű *bojtorjánkodik* a *bojtorjány*-féle tövissel.

CSIMPELKÉDIK, (csim-p-el-kéd-ik) l. CSIMBELKÉDIK.

CSIMPESZKÉDIK, (csim-p-esz-kéd-ik) k. lásd: CSIMBELKÉDIK.

CSIMPOLYA, (csim-p-oly-a, vagy sip-oly-a) fn. tt. *csimpolyá-t*. Székely tájszó, am. duda, tömlősíp. Valószínű, hogy eredetileg *sipolya* volt a *sip* gyöktől.

CSÍN, vagy CSIN (1) vagy CSÍNY, (rokon *cen* gyökkel) fn. tt. *csín-t*, tb. —*ek*. Dévaj, pajkos, vagy ravasz, kártékony, boszontó cselekedet, mely mintegy lopva, futtában, sebesen ment véghez. *Csint tenni, csint ejteni, csint követni el. Micsoda csiny ez gyermekek? Államcsíny.*

Sínai nyelven *cseng* am. maligne, perverse.

CSÍN v. CSIN, (2), fn. tt. *csín-t*, tb. —*ok*. Eredeti értelme: csinált, müvelt, csinálás vagy müvelés által tökéletesített v. ékesített valami. Azonos a hangutánzó *sim* gyökkel, melytől *sima, simít* származnak. Gyökeleme *csi* közös *csi-sz-ol* szóéval is. Ennélfogva rokonok vele a német *schön, Kunst, können*, hellen *γανόω, γάνος, γάνυμι*, dan *skiön*, finn *caunis*, persa *kun*, sínai *csín* (perfectum, nitidum, rectum, verum), *csing* (purum, clarum, nitidum), *csi* (pulchrum, elegans; meretrix), *csáng* (venustum), mongol *csimek* (Schmuck, Putz), lapp *csiñ* stb. Eléjön a szláv nyelvekben is. Alkalmazott értelemben 1) A szemeket kellemesen meglepő rend, mód, tisztaság valamely tárgyon. *Különös csinnal fölszerelt, bútorozott terem. Csinnal öltözködni. Némely késmives munkájit sajátságos csín bélyegzi.* 2) Ügyes, mesterséges fogás. *Tudni kell ennek csinját.. Minden dolognak megvan a maga csinja. Felfogni, érteni a dolog csinját. Valaminek csinja-binja. Tudom minden csinját-binját.* 3) Társalgási illem, udvariasság. *Csinnal meghajtani magát. Csinnal lépni, lejteni.* 4) Némely faedények, pl. bödönök, sajtárok, hordók párkánya, mely kifelé a fenéken innen nyúlik ki, melyet jobban kicsinosítani szoktak.

Különbözik tőle fenhangu ragozással: *csín*, vagy *csíny*. Származékai: *csinál, csinol, csínos, csinatlan* és amelyek ezekből eredtek stb.

CSINA, (csín-a) elvont vagy kiavult törzsök, melyből *csinál* ige származott.

CSINÁL, (csin-a-al) áth. m. *csinál-t*. 1) Valamit mesterségesen készít, gyárt, szerkeszt, alkot. *Ruhát csinálni, sátort csinálni.* Igekötőkkel: *Becsinálni a csibét ételnek. Belecsinálni fejszébe a nyelet. Elcsinálni a szobában a bútorokat. Fölcsinálni a sátort. Kicsinálni valakivel, hogy így vagy úgy legyen a dolog. Megcsinálni a romlott falat. Lecsinálni a karókat a földbe. Összecsinálni minden ruháit. Rácsinálni a szekérre a ponyvát.* 2) Tesz, cselekszik, mivel. *Mit csinálsz? Csinálj már valamit. Hosszú köntös port csinál.* (Km). *Kárt csinálni. Semmit sem csinálni. Magából bolondot csinálni.* Régies és némely tájbeszédben ma is: *cseál.*

Hasonló hozzá a szláv *činiti*, (csinálni, mivelni), a sínai *csing* (perficere, construere), *hing* (actiones, facta), és *csiáng* (opifex, artifex). V. ö. CSÍN (2).

CSINÁLÁS, (csin-a-al-ás) fn. tt. *csinálás-t*, tb. —*ok*. Készítés, gyártás, szerkesztés, alkotás, cselekvés. *Útcsinálás, ecsetcsinálás, könyvcsinálás, verscsinálás.*

CSINÁLÁSI, (csin-a-al-ás-i) mn. tt. *csinálási-t*, tb. —*ak*. Csinálásra vonatkozó. *Útcsinálási költségek.*

CSINÁLATLAN, (csin-a-al-at-lan) mn. tt. *csinálatlan-t*, tb. —*ok*. Ami nincsen megcsinálva, nem kész. *Csinálatlan ruha, csinálatlan hidak, utak.* Határozóilag am. meg nem csinálva.

CSINÁLATLANUL, (csin-a-al-at-lan-ul) ih. Meg nem csinálva, meg nem csináltan, csinálás nélkül.

CSINÁLGAT, (csin-a-al-gat) áth. m. *csinálgat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *csinálgass*. Gyakran, s folytatólag csinál valamit. *Nyáron napszámba járdogál, télen kosarakat csinálgat.* Továbbá: igazgat, rendezget. *Haját, ruháját csinálgatja.*

CSINÁLGATÁS, (csin-a-al-gat-ás) fn. tt. *csinálgatás-t*, tb. —*ok*. Valaminek gyakori csinálása, rendezése. *Hajcsinálgatás.*

CSINÁLHATÓ, (csin-a-al-hat-ó) mn. tt. *csinálható-t*, tb. —*k*. Amit csinálni lehet; megtehető, végrehajtható. *Vasút nem mindenütt vagy csak nehezen csinálható.*

CSINÁLMÁNY, (csin-a-al-mány) fn. tt. *csinálmány-t*, tb. —*ok*. Munka, készmü, gyártmány. *Ez saját kezem csinálmánya.*

CSINÁLÓ, (csin-a-al-ó) fő- és mn. tt. *csináló-t*. Aki valamit készít, gyárt, mesterkél, szerkeszt. *Óracsináló, ruhacsináló, verscsináló, tollcsináló, kardcsináló, késcsináló, orgonacsináló, papiroscsináló, szőnyegcsináló, tűcsináló.*

CSINÁLT, (csin-a-al-t) mn. tt. *csinált-at*. Ami csinálva van, készített, gyártott, szerkesztett, mesterségesen alkotott. *Csinált út. Gácson csinált posztó. Csinált kés, csinált orr, csinált haj* azaz paróka. (Pesti Gábornál). *Becsinált étel, becsinált gyümölcs, becsinált szerek. Mondva csinált*, amit előre megrendelnek s rendszerént jobban, nagyobb gonddal készítenek.

CSINÁLTÚT, (csinált-út) ösz. fn. Szabályszerűleg, mesterségesen különös költséggel és anyagból készített út, töltött út. Régiesen: *öttevény-öntevény.*

CSINÁLVÁNY, (csin-a-al-vány) fn. tt. lásd: CSINÁLMÁNY.

CSÍNATLAN, (csín-at-lan) mn. tt. *csínatlan-t*, tb. —*ok*. 1) Ami nem csínos, nem tiszta, nincs helyesen, módosan rendezve, szerkesztve. 2) Udvariatlan. Határozóilag am. nem csinosan, csínatlanúl.

CSINCS, (= sincs) gyermeknyelven am. nincs.

CSINCSA, lásd: DSINDSA.

CSINCSÉR, (a török *dsindsir*-ből kölcsönözöttnek látszik) fn. tt. *csincsér-t*, tb. —*ék*. Nyakkaloda, nyakvas, hegedűforma eszköz, melyet némely hatóságok használtak, midőn a rabokat valahová gyalog szállíták. A csincsér a nyakat és karokat békózta öszve.

CSING, (csin-g) fn. tt. *csing-et*. Székely tájszólással am. tévtett, vétek, hiba. Nem egyéb, mint a rosz tettet jelentő *csin* szónak *g*-vel toldott mása.

CSINGA, (csim-ga, v. csün-g-e) fn. tt. *csingé-t*. Göcsejben am. ragaszték, toldalék, függelék, csimba, lógga.

CSINGÁL, (csim-ga-al) önh. m. *csingál-t*. Lásd: CSINGASZKODIK.

CSINGÁLLÓZIK, CSINGÁLÓDIK, lásd: CSINGASZKODIK.

CSINGASZKODIK, (csin-g-asz-kod-ik) k. lásd: CSIMBESZKEDIK.

CSINGE, (csim-ge) fn. tt. *csingé-t*. Baranyai tájszó, am. lapta.

CSINGÉR, (másképen: csingár és csigér) fn. tt. *csingér-t*, tb. —*ék*. 1) Sovány, száraz, czangár, vézna ember a székelyeknél. 2) Nyitra vidékén: csigér, löre.

CSINGYALU, (csin-gyalu) ösz. fn. Általán gyalu, melylyel a munkába vett fát, deszkát, simára, csinosra egyengetik, különösen melylyel a hordók, bödönök stb. csinját, kisimítják, idomítják.

CSINJÁN, (csin-ja-on) ih. Módjával, vigyázva, szép szerével, nem igen keményen. *Csinján kell bánni ezen gyermekkel. Csinján borotválj, mert megakadsz.* Km.

Az sem valósziniítlen hogy eredeti alakja: *csinnyán*, vagy *csinnyan*, azon régies *csinny* gyöktől, mely csendet, nyugalmat jelent.

CSINMETSZŐ, (csin-metsző) ösz. fn. Kétágu vaseszköz a bodnároknál, melylyel a hordó csinját, azaz ontoráját, párkányát kikerítik.

CSINNY, 1) elavult fn. am. csend, nyugalom, zajtalan állapot, honnan a régies *csinnyos, csinnytalan* (ma csintalan) am. csendtelen, nyugtalan. 2) czinege madár hangja: *csinny csere csinny!*

CSINNYAN, CSINNYÁN, (csinny-an) ih. Csendesen, nyugalmasan, módjával. V. ö. CSINJÁN.

CSINNYOS, (csinny-os) régies mn. tt. *csinnyos-t*, vagy —*at*, tb. —*ak*. Csendes, nyugalmas.

CSINOGAT, (csin-og-at) áth. m. *csinogat-tam, tál, —ott*, l. CSINOSGAT.

CSINOL, (csin-ol) áth. m. *csinol-t*. Hordónak, kádnak, sajtárnak, stb. csint, azaz ontorát, párkányt kerít, csinál.

CSINOLÁS, (csin-ol-ás) fn. tt. *csinolás-t*, tb. —*ok*. Bodnári munka, midőn a faedény csinját elkészítik. *Hordó, bödön csinolása.*

CSÍNOS, CSINOS, (csin-ós) mn. tt. *csinos-t*, vagy —*at*, tb.: —*ak*. 1) Széptanilag: a szépen alúl álló; a csinos kevesebb a szépnél. 2) Közértelemben: ami szabályos, rendes alkotása, tisztasága miatt tetszik. *Csinos arcz, csinos öltözet, csinos szoba, csinos leány. Tisztaság és csinos viselet második egészség.* (Km).

CSÍNOSAN, CSINOSAN, (csín-os-an) ih. Tisztán, ékesen, finoman, helyesen rendezve, müvelten. *Csinosan viselni hját. Csinosan beszélni, társalogni. Csinosan bútorozott szobák. Csinosan kötött könyvek.*

CSINOSBÍT, (csin-os-b-ít) áth. m. *Csinosbít-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* vagy —*ani*. Valamit a maga nemében csinosabbá tesz, alakít, csinos voltát fokozza. *Várost, házakat, szobákat csinosbítani.* Átv. ért. *erkölcsöket csinosbítani.*

CSINOSBÍTÁS, (csin-os-b-ít-ás) fn. tt. *csinosbítás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, mely által valamit csinosbítunk.

CSINOSBÚL, (csin-os-b-úl), önh. m. *Csinosbúl-t*. Csinosabbá, a szemekre kedvesebb hatásuvá lesz; a maga nemében tisztább, fényesb, tetszetősb alakot ölt. *A városok közelében lakó népek viselete és erkölcse csinosbúl.*

CSÍNOSBÚLÁS, CSINOSBULÁS, (csin-os-b-úlás) fn. tt. *csinosbulás-t*, tb. —*ok*. Állapotváltozás, midőn valami csinosabbá lesz.

CSÍNOSGAT, CSINOSGAT, (csin-os-gat) áth. m. *csinosgat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *csinosgass*. Tisztázgat, finomítgat, rendbe szedeget, ékesget. *Csinosgatni magát, házát, szobáit.*

CSÍNOSGATÁS, CSINOSGATÁS, (csin-os-gatás) fn. tt. *csinosgatás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, mely által magunkat, vagy mást csinosgatunk; ékesgetés, szépítgetés.

CSÍNOSÍT, CSINOSÍT, (csin-os-ít) áth. m. *csinosít-ott*, par. —*s*., htn. —*ni*, vagy —*ani*. Csinossá tesz, alakít, rendez valamit. V. ö. CSÍNOS.

CSÍNOSÍTÁS, CSINOSITÁS, (csin-os-it-ás), fn. tt. *csinosítás-t* tb. —*ok*. Tisztára, ékesre, finomra, változtatás, alakítás. *Bútorok csinosítása; erkölcsök csinosítása; beszéd, nyelv csinosítása.*

CSÍNOSODÁS, CSINOSODÁS, (csin-os-od-ás) fn. tt. *csinosodás-t*, tb. —*ok*. A tisztaság, ékesség, finomság, müveltség pályáján előrehaladás.

CSÍNOSODIK, CSINOSODÍK, (csin-os-od-ik) k. m. *csinosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Oly állapotban van, melynél fogva a csín, tisztaság, finomság, müveltség pályájára lépve halad, előre megy. *A mi városunk szemlátomást csinosodik.*

CSÍNOSSÁG, CSINOSSÁG, (csin-os-ság), fn. tt. *csinosság-ot*. Tulajdonság, melynél fogva valaki v. valami tiszta, finom, ékes, müvelt külsővel bir. *Csinosság az öltözetben, bútorokban, beszédben, erkölcsökben.*

CSÍNOSÚL, CSINOSÚL, (csin-os-úl) önh. m. *csinosul-t*. Külsejére, alakjára nézve csinossá képzőik, illetőleg ékes, finom, müvelt állapotba megy által.

CSÍNOSÚLÁS, CSINOSULÁS, (csin-os-úl-ás) fn. tt. *csinosulás-t*, tb. —*ok*. Ékes, fínom, müvelt állapotba való átmenetel, átalakulás.

CSÍNOSÚLAT, CSINOSULAT, (csin-os-ul-at) fn, tt. *csinosulat-ot*. Csinosulás elvont értelemben,

CSÍNOSULT, CSINOSULT, (csin-os-ul-t) mn. tt. *csinosult-at*. Finomított, müvelt, fényesített. *Csinosult szászadunk; csinosult társalgási modor.*

CSÍN-SZENTKERESZT, falu Liptó megyében, helyr, —*én*, —*re*, —*ről*.

CSINTALAN, (1), (csin-talan) mn. tt. *csintalan-t*, tb. —*ok*. Aki, vagy ami nem csinos; hanyag külsejü, mocskos, piszkos, szóval akin v. amin semmi csín nem látszik; szokottabban: *csinatlan*.

CSINTALAN, (2), (csinny-talan) mn. tt. *csintalan-t*, tb. —*ok*. 1) Mint a csendet, nyugalmat jelentő *csinny* tagadója am. csendtelen, nyugtalan, különösen társasági viszonyban, mások irányában dévajkodó, pajkoskodó, pajzánkodó, nem annyira rosz indulatból, mint tulságos élénkségből, jó kedvből, tréfából, akgatódzó, kötődő, hamis érintéseket, czélzásokat tevő. *Csintalan gyermekek. Csintalan beszédek, példázgatások. Csintalan élczelkedés.*

CSINTALANKODÁS, (csiny-talan-kod-ás) fn. tt. *csintalankodás-t*, tb. —*ok*. Csintalan cselekvények gyakorlása, dévajkodás, pajzánkodás, pajkoskodás, hamiskodás.

CSINTALANKODIK, (csinny-talan-kod-ik) k. m. *csintalankod-tam*, —*ál*, —*ott*. Csintalan cselekvényeket üz, gyakorol; gyermekes élénkségből, vagy jókedvből dévajkodik, pajzánkodik, hamiskodik stb.

CSINTALANSÁG, (csin-talan-ság) fn. tt. *csintalanság-ot*. 1) Pajkosság, apróbb nemü kicsapongás, pajzánság. 2) Dévajkodás, kötődés, hamis czélzás, példázgatás a beszédben. 3) Illetlenség, udvariatlanság, különösen a nőnem irányában, kevésbé szemérmes nyilatkozat.

CSINTALANUL, (csin-talan-ul) ih. Pajkosan, pajzánul, dévajul, kötődőleg, nem egész illedelemmel. *Csintalanul kacsingatni, nevetgélni, beszélni, valakit illetni, érdekelni. Csintalanul viselni magát nyilvános helyen, templomban, oskolában stb.*

CSINU, (csi-ne, v. csih-ne v. csidu-ne). Igy szólítják Tisza mellékén a csikót. *Csinu ne!* Néhutt: *csidu, csitkó*.

CSINVAT, (csim-ó-at, vagy csim-b-at) fn. tt. *csinvat-ot*. Kétnyüstös fonalú, tömöttebb nemü vászonszövet, máskép: *Kittöl*. Igy nevezik a szintén sürübb szálu sávolyos szövetet is, milyenek az asztalkendők, abroszok.

Gyöke azon *csim*, mely a *csom*(ó) változata, s jelent tulajdonkép csimós azaz csomós, mintegy csimbókos szövetet, honnan Balaton mellett: *csimbat*.

CSINVATVÁSZON, (csinvat-vászon) ösz. fn. l. CSINVAT. *Csinvatvászonból való nadrágok, szákok.* V. ö. KITTÖL.

CSÍNY, CSINY, fn. tt. *csíny-t*, tb. —*ék*. Lásd CSÍN (1). Tb *csinyek*.

CSIP, (1), hangutánzó, mint némely madarak kiáltó szava. Származékai: *csipog, csipogás*. Igy hivogatják a kis csibéket is: *Csip! csip! csip!*

CSIP, (2), elvont gyöke *csipa, csipalag, csipás, csipcsop* szóknak. Azon *csep* változata, melyből *csepeg, cseppen* stb. származnak.

CSÍP, áth. m. *csíp-tem*, —*tél*, —*ett*. 1) Fogó-, vagy ollóféle eszközzel, illetőleg fogókép használható tagokkal valamely testet öszveszorít. *Fogóval megcsipni és kihúzni a szeget. Két peczek közé csípni valamit. Csíp az ember ujjaival, a rák ollójával, a sas körmeivel.* 2) Mondjuk különösen bogarakról, férgekről, midőn falámjaikkal, fulánkjaikkal stb. az állatok testeibe fogódzanak, s azokat bökik, szúrják. *Csíp a tetü, a bolha, a légy, a poloska. Csíp a szarvasbogár. Serkéből lett tetü jobban csíp.* Km. *Az ék szúnyog jobban csíp.* Km. *Akit egyszer a kigyó megcsípett, a gyíktól is fél.* Km. 3) Mondjuk más testekről is, melyek a bört égetik, viszkettetik, szúrdalják. *Csíp a csalán. Az erős hideg szél csípi az arczot. A savanyú bor csípi a torkot.* 4) Erősen fog, megfog. *Nyakon csípni valakit. Megcsípték, becsípték a tolvajt. Csípd meg!* ebet uszító biztatás. *Lecsípték*, azaz lefogták, hogy megverjék. *Nesze csípd fel.* 5) Csen, holmi apróságokat lopogat. *Szeret csípni. Amit ér, elcsípi.* Átv. ért. *Kicsípni magát*, azaz csinosan felöltözködni, haját, bajuszát, ruháját mintegy ujjaival csipkedve, rendbeszedni. *Becsípett*, azaz felöntött a garatra. *Lecsípte magát*, megittasodott.

Hasonlók hozzá a német: *Zwicken, Zupfen*, cseh: *stipáni*, orosz: *csipaty*, stb. Mennyiben a csipés gyakran szakasztással jár, hasonló hozzá a magyar *tép* is.

Az *í* hangzó benne hosszú ugyan, de mint minden *í, ú* és *ő* a tájbeszédben könnyen megrövidül.

CSIPA, (csip-a) fn. tt. *csipát*. 1) Fehéres, vagy sárgás geny a szemekben, vagy szempillákon. *Töröld ki előbb szemedből a csipát.* (Km.) 2) Némely vidékeken átv. ért. mézga, vagy gyanta, mely némely fák kérge alól kifoly, p. *megyfa, cseresnyefa csipája*.

Gyöke *csip* (2) a *csép* szónak változata, mennyiben a csipa nem egyéb, mint csepegő nedv.

CSIPÁDZIK, (csip-a-adz-ik v. -ad-z-ik). Lásd CSIPÁZIK.

CSIPÁG, (csip-eg, csip-ked) áth. m. *csipág-tam*, —*tál*, —*ott*. Kemenesali tájszó, am. valamit szemenként, szálanként csipked, szedeget, p. a szemeten keresgélő tyúk csipágja a talált szemeket, a legelő barom csipágja a füszálakat.

CSIPAGYÜJTŐ, (csipa-gyüjtő) öszv. fn. Haszontalan here ember, mintegy oly tunya, aki arra is rest, hogy a csipát kitörölje szemeiből.

CSIPALAG, (csip-al-ag) fn. tt. *csipalag-ot*, l. CSIPA.

CSIPALAGOS, (csip-al-ag-os) mn. tt. *csipalagost*, tb. —*ak*, l. CSIPÁS.

CSIPALAGOSSÁG, (csip-al-ag-os-ság) fn. l. CSIPÁSSÁG.

CSIPÁROZ, (csip-ár-oz) önh. m. *csipároz-tam, —tál, —ott*, par. —*z*. Somogyi tájszó, mondják baromról, midőn a bogarak, legyek csípkedik, s a miatt nyugtalankodik, futkároz. Máskép: *bogároz*, v. *bogárosik*. Eredetileg, úgy látszik, vékonyhangon: *csipérez*.

CSIPÁS, CSÍPÁS, (csip-a-as) mn. tt. *csipás-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Csipától lepett, beragadt. *Csipás szemek. Csipás szemü kutya, macska. Csipás, baglyas gyerek. Menj innen te csipás!* 2) Amiből mézgaféle nedv csepeg. *Csipás fák.*

CSIPÁSÍT, (csip-a-as-ít) 1) áth. m. *csipásít-ot*, par. —*s*. Csipássá tesz, a szemeket vajforma genynyel megtölti. *A sok hús-evés megcsipásítja a kutyákat.*

CSIPÁSODIK, (csip-a-as-od-ik) k. m. *csipásodtam*, — *tál*. —*ott*. Szemei csipásak lesznek, csipaféle sürü, ragadós geny gyül bennök öszve.

CSIPÁSSÁG, (csip-a-as-ság) fn. tt. *csipásságot*. A szemeknek kóros állapota, midőn sürü geny gyül össze bennök, mely gyakran a pillákra ragad, sőt azokat éjjel össze is ragasztja.

CSIPÁSSZEMÜ, (csipás-szemü) öszv. mn. Kinek szemeiben turós geny fejlődik ki, s mint Csokonai mondja: *Szeme nem sír, mégis nedves.*

CSIPÁZIK, (csip-a-az-ik) k. m. *csipás-tam, —tál, —ott*, par. —*zál*. Csipaféle sürü nedv fejlik ki, s gyül öszve benne. *Meghütéstől csipázik a szeme.*

CSIPBÉL, (csip-bél) öszv. fn. Boncztanilag am. a belek leghosszabbika, mely sokféle görbületekben a köldök és alhas körül fekszik. (Intestinum ileum).

CSIPCSONT, (csip-csont) l. CSIPŐCSONT.

CSIPCSOP, CSIPCSUP, (csip-csop, v. csup) mn. tt. *csipcsop-ot*, vagy: *csippet-csuppot*. Aprólékos, holmi. *Mindenféle csipcsop jószág. Csippel-csuppal*, azaz aprólékosan.

A maga nemében kicsit jelentő *csep* szónak ikeritett változata, mint ezek is: *gyim-gyom, lim-lom, hip-hop, ringy-rongy* stb.

CSIPDEL, (csip-del) áth. m. *csipdel-t*, 1) Gyakran csíp valakit, vagy valamit. *A kis csibe csipdeli a kenyeret; a bárányka csipdeli a zöld füvet.* 2) Holmi czélzó, példázgató szókkal bökdös, érintget. *Szónoklatban, vagy gúnyversekben csipdelni az ellenfelet.*

CSIPDELÉS, (csip-del-és) fn. tt. *csipdelés-t*, tb. —*ek*. Gyakorta csipkedés, l. CSIPDEZÉS.

CSIPDÉS, CSIPDÉSÉS, l. CSIPDÉZ, CSIPDÉZÉS.

CSIPDÉZ, (csip-déz) áth. m. *csipdéz-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z*. Gyakran, vagy ismételve csíp, ez igének minden érteményében. V. ö. CSÍP.

CSIPDÉZÉS, (csip-déz-és) fn. tt. *csipdézés-t*, tb. —*ek*. 1) Gyakori csípés, szúrás. 2) Czélzó, példázgató szavak, gúnyos értelmü mondatok általi böködés.

CSIPDÉZŐ, (csip-déz-ő) fn. tt. *csipdézö-t*. 1) Aki csipked, aki gyakorta csíp, vagy mást némely példázgató szókkal, mondatokkal karczolgat, bököd, vagdal. 2) A halhorogra kötött csalétek, melyet a halak csipdeznek.

CSIPE, (csip-e, v. csipő, *csup* gyöktől), fn. tt. *csipé-t*. Az emberi és állati testnek azon része, mely a lábszárak fölött, és ágyék alatt fekszik, s a csipcsont által képeztetik. *Csipejét törni, vagy ficsamítani valakinek. Csipejére tenni a kezeit. Csipején kezc, szemeten szeme.* Km. munkátlan, gondatlan, hetyke asszonyra illik. *Csipején kötni meg a nadrágot. Széles, magas*, vagy *keskeny, alacson csipejü.*

CSIPÉD, (csip-éd) áth. m. *csipéd-tem*, —*tél*, —*ett*. 1) Csípve apró részekre szakgat valamit. *Tésztát csipedni.* 2) Mondják hasbántalomról, midőn oly fájdalmas érzés van benne, mintha valami csípné, rágná.

CSIPÉDELÉM, (csip-éd-elem), fn. tt. *csipedelmet*. Csipedett tésztaétek.

CSIPÉDÉS, (csip-éd-és) fn. tt. *csipédés-t*, tb. —*ék*. 1) Cselekvés, midőn valamit csipegetve részekre szakgatunk. 2) Nyitra, Hont, Bars vármegyékben am. hasrágás, hascsikarás, kólika.

CSIPÉDÉTT, (csip-éd-ett) mn. tt. *csipédett-et*. Midőn a laposra nyujtott tésztát apró darabokra csipedik, az ily étek neme csipedettnek neveztetik. *Bableves csipedettel. Turós csipedett.* Máskép: *Csipetke.*

CSIPEFÁJÁS, (csipe-fájás), öszv. fn. Igen érzékeny fájdalom a csipcsont környékén, melynek kóranyagúl rendesen a köszvény szolgál.

CSIPÉG, (csip-ég) önh. m. *csipégtem*, —*tél*, —*ett*. Éretlen hangon, kis madárfiak módjára sír, kiáltoz. Máskép: *csipog. Csipegnek a verébfiak, midőn anyjok enniök hoz; csipegnek az anyjokat vesztett kis csibék.* Hasonló módon csipeg a fias tyúk is, midőn csirkéit hívja, vagy a tojáson ülő tyúk, midőn még a tojásban levő csirkéket már mintegy híni látszik. *Csipegj neki, hadd keljen ki.* Km., ha nehezen születik valamely gondolat.

CSIPÉGÉS, (csip-ég-és) fn. tt. *csipégés-t*, tb. —*ek*. Madárfi sirása, kiáltozása.

CSIPÉGET, (csip-ég-et) gyak. áth. m. *csipéget-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *csipegess*. 1) Gyakran, vagy folytonosan, apródonként csíp, csípve, kapkod valamit. *A juhok csipegetik a füvet.* 2) Cseneget, apróságokat lopogat. *A torkos gyermek édességeket, gyümölcsöt csipeget.*

CSIPÉGETÉS, (csip-ég-et-és) fn. tt. *csipégetés-t*, tb. —*ek*. Gyakori csipés; lopogatás, csenegetés.

CSIPEGŐRIGÓ, (csipegő-rigó) öszv. fn. Rigófaj, mely férgekkel, bogarakkal és szőlővel él; husa jó izü, s *csip, csip* hangon kiáltoz. (Turdus iliacus).

CSIPELLÉRÉZ, (csip-ell-ér-éz) áth. m. *csipellérész-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z*. Mondják legelő juhról, midőn a kopár, vagy lejárt mezőn, hol ökör, tehén már nem legelhet, apró fogaival valamit felcsipked. V. ö. CSIPERÉSZ.

CSIPENTYÜ, (csip-en-tyü, vagy csip-ent-ő) fn. tt. *csipentyü-t*. Fogó-, vagy olló-féle eszköz, melylyel valamit csiptetni, becsíptetni, összeszorítani lehet.

CSIPÉR, (csip-ér) fn. tárgyeset, —*t*, tb. —*ek*. Segitő fogó, melylyel a bodnárok abroncsot húznak a hordóra, s hasonló a kovácsok sinvashúzójához.

CSIPERÉDIK, (csip-er-éd-ik) k. m. *csiperédtem*, —*tél*, —*ett*. Apródonként, mintegy csippelcsoppal növekedik, gyarapodik. Másképen: Csëperédik.

CSIPERÉSZ, (csip-er-ész) áth. m. *csiperésztem*, —*tél*, —*ett*, par. —*sz*. Apródonként csipked, harapdál, legelész. *Csiperésznek a kopár mezőn legelő juhok*. Másk ép: *Csipellérez, csikerész*.

CSIPERKE, (csip-er-ke) fn. tt. *csiperké-t*. A galóczák neméhez tartozó gombafaj; kalapja fehér, lemeze verhenyeg, tönkje vaskos, perecze bő, állandó, leginkább gyepeken tenyészik. Másk ép: *ver esbélű gomba*. (Agaricus pratensis).

CSIPERKEGOMBA, (csiperke-gomba) l. CSIPERKE.

CSIPERTES, (csip-er-t-es) mn. tt. *csipertes-t*, tb. —*ek*. Vas, Zala, Veszprém vármegyékben am. félcsipőre sántikáló, biczegve járó. A Tisza vidékén is ösmeretes.

CSÍPÉS, CSIPÉS, (csip-és), fn. tt. *csipés-t*, tb. —*ek*. 1) Valamely testnek fogóval, vagy fogószerű eszközzel, vagy tagokkal szoritása. 2) Férgek, bogarak bökése, harapása. *Bolhacsipés, szúnyogcsipés, légycsipés, kígyócsipés*. 3) Égetés, viszkettetés, szurkálás. *Csaláncsipés*. 4) Csenés, lopás. V. ö. CSÍP.

CSIPESZ, (csip-esz) fn. tt. *csipesz-t*, tb. —*ek*. 1) Csipő eszköz, nagy fogó a vashámorokban, melynél fogva a vasrudakat összeszorítják, s az égő kohba teszik. 2) Sebészi eszköz, apróbb és finomabb tárgyak megfogására, s tartására.

CSÍPESZKE, (csip-esz-ke) fn. tt. *csipeszkét*. Kis csipesz, azaz fogócska, holmi piczin tárgyak megfogására. *Sebészi csipeszke*.

CSIPESZKÉDIK, (csip-esz-kéd-ik) k. m. *csipeszkéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Valamibe, vagy valamire kapaszkodik, függeszkedik, akaszkodik, mintegy csipesz gyanánt belefogódzik. *A tövis ruhámba csipeszkedett. Nyakamba csipeszkedett és kért. Fára csipeszkedni*.

CSIPET, (csip-et) fn. tt. *csipetét*. Annyi, amennyit ujjainkkal fölcsiphetünk, együvé szoríthatunk. *Egy csipet lisztet, sót. Egy csipettel megszeresni valamit*. Átv. ért. a maga nemében igen kicsi, kevés. *Egy csipet az egész gyerek. Csipetet sem kapsz*.

CSIPETKE, (csip-et-ke), fn. tt. *csipetké-t*. 1) A csipet kicsinyítője. 2) Csipdesett tészta, csipedett. *Levesbe főzött csipetke. Turós, darás csipetke*.

CSIPFÁJDALOM, (csip-fájdalom), l. CSIPEFÁJÁS.

CSIPÉTTKE, (csip-étt-ke) fn. tt. *csipéttké-t*. Tésztás étel, melyet ujjal szaggatnak, vagy csipkednek; másk ép: *csipedett*, v. *szakgalott*.

CSIPISZ, (csip-isz) fn. tt. *csipisz-t*, tb. —*ek*. Népies nyelven am. a maga nemében igen kicsin, vagy semmi, amit alig lehet megcsípni. *Nesze csipisz*. Továbbá am. ujjal mutatott füge.

CSIPKE, (csip-ke) fn. tt. *csipkét*. 1) Finom czérna-, vagy selyem-mű, melynek szélei mintegy ki vannak csipkedve, hegyezve. *Csipkével szegett kendő, ágyterítő. Selyemcsipke, tót csipke, hollandi, brüsseli csipke, fehér* vagy *fekete csipke*. 2) Vadrózsafa, és annak gyümölcse. *Csipkebokor, csipkerózsa, csipkebefőzött, csipkelekvár. És megjelenék neki az Úr egy csipkebokor közepiből*. (Mózs. II. k.). Az 1. értelemben szenvedőleg: a mi ki van mintegy csipkedve; a 2-ikban cselekvőleg: a mi csíp vagy szúr. Rokon vele a német: *Spitze, spitzen*, megvan a szláv nyelvekben is.

CSIPKEAL, (csipke-al) öszv. fn. A csipkeszövetnek azon tömött része, melyből a csipkefogak, azaz hegyecskék kifelé nyúlnak.

CSIPKEALY, (csipke-aly) l. CSIPKEAL.

CSIPKEÁRU, (csipke-áru) öszv. fn. Csipkékből álló kalmári portéka.

CSIPKEÁRULÁS, (csipke-árulás) öszv. fn. Csipkék eladása. Csipkékkel kereskedés.

CSIPKEÁRUS, (csipke-árus) öszv. fn. Boltos, vagy házaló. Kalmár, ki csipkékkel kereskedik, másképen: *csipkés*.

CSIPKEÁRUSSÁG, (csipke-árusság) öszv. fn. Kereskedés csipkeféle árukkal.

CSIPKEBÉKA, (csipke-béka) öszv. fn. Varangyosbéka, melynek bőre némileg a csipkeszövethez hasonló.

CSIPKEBODOR, (csipke-bodor), öszv. fn. lásd CSIPKEFODOR.

CSIPKEBOGÁR, (csipke-bogár) ösz. fn. Fabogár neme, mely a csipkebokor ágaira teszi le tojásait, mi által moh- vagy taplószerű buborcsék támad a fán.

CSIPKEBOKOR, (csipke-bokor) öszv. fn. Vadrózsa, csipkerózsa, melynek piros begyéből csemegenemű nyalánkságot, befőzöttet készítenek.

CSIPKEBOKROS, (csipke-bokros) öszv. mn. Csipkebokorral benőtt. *Csipkebokros árok, csipkebokros erdő alja. Akgatódsik, mint a csipkebokor*. Km.

CSIPKECZÉRNA, (csipke-czérna) öszv. fn. Igen finom szálu czérna, melyből csipkeszöveteket készítenek.

CSIPKÉD, (csip-kéd) áth. m. —*tem*, —*tél*, —*ett*. 1) Gyakran csíp, szúr, éget. *Csipkedi a kalitkába zárt madárka urának ujjait. Csipkedik az ebkölyköt a bolhák. Csipkedi a csalán a bőrt*. 2) Átv. ért. valakit czélzó és példázgató szavakkal bökdös, érintget.

CSIPKÉDÉS, (csip-kéd-és) fn. tt. *csipkédés-t*, tb. —*ek*. 1) Gyakori csipés, szúrás, égetés, bökés. 2) Átv. ért. valakinek holmi gúnyszavakkal, s példázgatásokkal bökdözése.

CSIPKÉDÉTT, (csip-kéd-ett) mn. tt. —*et*. Ami, v. aki gyakran és több helyen meg van csípve, bökdözve, szurkálva. *Bolháktól összecsipkedett csecsemő*.

CSIPKEFA, (csipke-fa), öszv. fn. l. CSIPKEBOKOR.

CSIPKEFAL, (csipke-fal), öszv. fn. Balaton vidékén am. csipkésen czifrázott házhomlokzat, előfal.

CSIPKEFÁTYOL, (csipke-fátyol) ösz. fn. Ritka szövetü, átlátszó csipkeszerü kelméből készített finomabb fátyol.

CSIPKEFEJKÖTŐ, (csipke-fejkötő) öszv. fn. Csipkeszerü kelméből készített könnyü díszfejkötő.

CSIPKEFODOR, (csipke-fodor) öszv. fn. Összetüzdelt csipkéből készített fodor valamely ruha ékesitésére, p. a ruhaujj végére, mely azt karperecz gyanánt keriti. *Csipkefodorral diszitett ingujj, ingelő.*

CSIPKEFOLTOZÓ, (csipke-foltozó) öszv. fn. Ki a szakadozott, vagy viselt csipkéket kijavitja, megtisztogatja.

CSIPKEFONAL, (csipke-fonal) öszv. fn. Finom vékony szálu fonal, mely különösen a végre van fonva, hogy csipke készüljön belőle.

CSIPKEGOMBA, (csipke-gomba) öszv. fn. Taplószerü, eleinte zöld, utóbb sárgavörös kinövés a csipkefa ágán, mely a csipkebogár szurása által szokott eredni.

CSIPKEGUBÓ, (csipke-gubó), öszv. fn. lásd CSIPKEGOMBA.

CSIPKEGUBÓBOGÁR, (csipke-gubó-bogár) l. CSIPKEBOGÁR.

CSIPKEGYÁR, (csipke-gyár) öszv. fn. Gyár, melyben csipkeszöveteket készitenek, *Brüsseli, csehországi csipkegyárak.*

CSIPKEGYÁROS, (csipke-gyáros) ösz. fn. 1) Ki csipkeszöveteket gyárt. 2) Csipkekészitő gyár tulajdonosa.

CSIPKEGYÁRTÓ, l. CSIPKEGYÁROS 1).

CSIPKEHÍM, CSIPKEHIM, (csipke-him) ösz. fn. Csipkeminta, csipkeforma, mely szerént a csipkék virágait s hegyeit szövik, hímezik, alakitják.

CSIPKEKENDŐ, (csipke-kendő) ösz. fn. Finom, piperenemü, díszkendő, mely csipkeszerü kelméből készült.

CSIPKEKERESKÉDÉS, (csipke-kereskédés) ösz. fn. Kereskedés, melyet valaki csipkeárukkal üz.

CSIPKEKERESKEDŐ, (csipke-kereskedő) l. CSIPKEÁRUS.

CSIPKEKÖTÉNY, (csipke-kötény) ösz. fn. Csipkeszerü kelméből készitett finom díszkötény.

CSIPKEKÖTŐ, (csipke-kötő) lásd : CSIPKEVERŐ.

CSIPKEMADÁR, (csipke-madár) ösz. fn. A billegények neméhez tartozó madár, melynek vörös farka van. (Motacilla rubentula).

CSIPKEMUSTRA, (csipke-mustra) l. CSIPKEHÍM.

CSIPKEMŰ, (csipke-mű) ösz. fn. Olyan kelme, mely csipkehím szerént készült, vagy: csipkékből alkotott ruhanemü, vagy öltözéki ékesség, pipere.

CSIPKEPÁRNA, (csipke-párna) ösz. fn. Csipkekötők, vagy csipkeverők hengerded, s egyik végén golyódad eszköze, melynek segitségével a csipkéket készitik. Németül: *Klöppel.*

CSIPKEPITTY, (csipke-pitty) ösz. fn. Növénynem a födetlen magvú két főbbhímesek seregéből; bokrétája ásitó, a torkolatnál szegett szélü; alsó ajakának két szélső metszései hátrahajlanak, a középső csipkés. (Nepeta). Fajai: *macska-, bugás-, kékellő-, cziczuka-, szőrös csipkepitty.*

CSIPKERÉK, falu Vas megyében; helyr. —*re*, —*én*, —*ről.*

CSIPKERÓZSA, (csipke-rózsa) ösz. fn. 1) Vadrózsa, mely a csipkebokron terem. 2) Csipkefa, csipkebokor.

CSIPKERÓZSABOGYÓ, (csipke-rózsa-bogyó) ösz. fn. Csipkebokor gyümölcse, azaz piros, keményhusú, hosszukás bogyó, melynek magvait szürós fehér szálkák borítják. Köznépi tréfás nyelven: *Seggvakaró.* V. ö. CSIGGENYE.

CSIPKÉS, (1), (csip-ke-es) mn. tt. *csipkés-t*, v. —*et*, tb. —*ek.* 1) Csipkével szegett, ékesített, csipkével bővelkedő. *Csipkés fejkötő, csipkés kendő, csipkés ruha, csipkés bolt.* 2) Aminek széle, kerülete csipke gyanánt ki van hegyezve, csipkedve. *Csipkés sarkantyú, csipkés kötény, csipkés hám.* 3) Borzas, fodros. *Csipkés káposzta, csipkés gallér, üngelő.* 4) Csipkerózsás, csipkebokros.

CSIPKÉS, (2), (csipke-es) fn. tt. *csipkés-t*, tb. —*ek.* Csipkeárus.

CSIPKÉS, (3), falu Sáros megyében; helyr. —*én*, —*re*, —*ről.*

CSIPKÉSLÁBÚ, (csipkés-lábu) ösz. mn. Minek lábai ujjak helyett csipkeformára vannak hegyezve, p. több vizi állatoknak.

CSIPKESZŐLŐ, (csipke-szőlő) l. PÖSZMÉTE.

CSIPKEVERŐ, (1), (csipke-verő) ösz. fn. Mives, vagy gyármunkás, ki csipkéket készit, minthogy a fonalakat olyformán kell vernie, mint p. a sinórverőnek, gombkötőnek.

CSIPKEVERŐ, (2), ösz. mn. Ami a csipkeverésnél használtatik, p. *csipkeverő párna.*

CSIPKÉZ, (csipke-ez) áth. m. *csipkéz-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*s.* 1) Csipkével ékesit, beszeg. *Fejkötőket, kalapokat csipkézni.* 2) Valaminek széleit, körületét hegyesre kimetélgeti, kicsipkedi, bevágásokat tesz.

CSIPKÉZÉS, (csip-ke-ez-és) fn. tt. *csipkézés-t*, tb. —*ek.* Csipkével ékesítés. Valamely dolog körületének kicsipkedése, körületének hegyesre kivagdalása.

CSIPKÉZET, (csip-ke-ez-et) fn. tt. *csipkézet-et.* 1) Csipkemű, valaminek csipkével való keritése, ékesitése. *Nem minden csipkézet illik mindenféle fejkötőhöz. Más csipkézet kell a táncvigalmi, más a hálófejkötőre.* 2) Csipkeforma bemetszetek, hegyezetek, fodrozatok.

CSIPKÉZETÉS, (csip-ke-ez-et-és) mn. tt. *csipkézetés-t*, vagy —*et*, tb. —*ek.* Csipkézettel, azaz csipkeművel ékesített, piperézett, fodrozott. *Csipkézetes kendő, kötény, fejkötő, szoknya.*

CSIPKÉZETT, (csip-ke-ez-ett mn. tt. *csipkézett-et.* 1) Csipkeművel szegett, ékesített, piperézett. *Csipkézett menyasszonyi ruha.* 2) Csipkeformára he-

gyezett, metélgetett, fodrozott. *Csipkézett börtarisznya. Csipkézett kötény.*

CSIPOG, (csip-og) m. *csipog-tam, —tál, —ott.* L. CSIPEG és SIPOG.

CSIPOT, tájdivatos *csipet* helyett l. ezt.

CSIPŐ, (l. Csipe) fn. tt. *csipő-t.* Személyragozva: *csipő-m, —d, —je.* v. *csipej-e.* L. CSIPE.

CSÍPŐ, v. CSIPŐ, (csíp-ő) mn. tt. *csípő t.* 1. Ami csíp, ez igének minden értelmében véve. *Csípő balhák, férgek. Csípő csalán. Csípő eczet. Csípő szél, hideg.* 2) Amivel holmit fogni, szorítani lehet. *Csípő vas, csípő fogó.* V. ö. CSÍP.

CSIPŐBÉNASÁG, (csipő-bénaság) ösz. fn. Bénaság neme, midőn a csipőnek ruganyossága, s mozgási képessége és ereje megszünik.

CSIPŐCSAVARÍTÁS, (csipő-csavarítás) ösz. fn. Görcsös bántalom a lovak csipejében.

CSIPŐCSONT, (csipő-csont), ösz. fn. A csipőt alkotó csont.

CSIPŐÉR, (csipő-ér) ösz. fn. A boncztanban, igy nevezik a czombér két ágát, melyek közől egyik *kis*, másik *nagy csipőér*-nek hivatik. Amaz a csipő körül több apró ágakra oszlik; emez lenyúlik egész a lábfejig.

CSIPŐFÁJÁS, (csipő-fájás) l. CSIPEFÁJÁS.

CSÍPŐFOGÓ, (csípő-fogó) ösz. fn. Kis fogó, csekélyebb tárgy megszorítására s kihuzására. A sebészeknél igen kis eszköz, mivel a sebekből szálkákat stb. húznak ki. Az aranymiveseknél erős, éles kajmóju eszköz, melylyel az aranyat csipkedik.

CSÍPŐKÉS, (csíp-ő-ke-es) mn. tt. *csípőkés-t,* v. *—et,* tb. *—ek.* Aminek kissé csípő ereje van. *Csípőkés must, mely még meg nem forrott; csípőkés kenőcs, ír valami seben; csípőkés éjjeli szél.*

CSIPŐS, (1), (csip-ő-ös) mn. tt. *csipös-t,* vagy *—et,* tb. *—ek.* Heves vármegyében mondják sovány baromról, melynek kiálló csipeje van. *Csipős ökör.*

CSÍPŐS, CSIPŐS, (2), (csip-ő-ös) mn. tt. *csipős-t,* v. *—et,* tb. *—ek.* 1) A csipésre különösen hajlandó. *Eső előtt rendesen csipősebbek a bogarak és férgek.* 2) Metsző, éles. *Csipős szél, csipős hideg, csipős bor, csipős must.* 3) Szóval, példázgatás által vagdalódzó, böködő. *Csipős versek, csipős gúny, csipős tréfa.*

CSIPŐSÍT, (csip-ő-ös-ít) áth. m. *csipősít-ett,* par. *—s,* htn. *—ni,* v. *—eni.* Általán, eszközli, okozza, hogy valami csipőssé legyen, illetőleg élessé, metszővé, szuróssá tesz. *A forrás csipősíti a mustot. Fűszerekkel csipősíteni az ételt.*

CSIPŐSÍZŰ, (csipős-ízű) ösz. mn. Minek éles, metsző, fanyar, savanyús ize van. *Csipősizü újbor, csipősizü mezei sóska.*

CSIPŐSKE, (csip-ő-ös-ke) l. CSIPŐKÉS.

CSIPŐSÖDÉS, (csip-ő-ös-öd-és) fn. tt. *csipősödés-t,* tb. *—ek.* Csipőssé, metszővé, illetőleg fanyar, savanyú ízüvé levés. *Új bornak csipősödése.*

CSIPŐSÖDIK, (csip-ő-ös-öd-ik) k. m. *csipősödtem, —tél, —ött.* Lassanként, fokonként csipőssé leszen, metsző, éles ízt kap. *Csipősödik forrás által az eczet, a must; csipősödik az érett turó.*

CSIPŐSSÉG, (csip-ő-ös-ség) fn. tt. *csipősség-et.* 1) Bizonyos testek tulajdonsága, melynél fogva az ínyekre élesen, metszőleg, savanyúan hatnak. *Új bornak, eczetnek csipőssége. Sóska csipőssége, sajtnak, érett turónak csipőssége.* 2) Átv. *elménczkedések, gúnyszavak csipőssége.*

CSIPŐSÜL, (csip-ő-ös-ül) önh. m. *csipősül-t.* Csipőssé lesz, illetőleg éles, metsző, fanyar, savanyú ize lesz. *Csipősül az eczet, a sajt, a turó.*

CSIPŐVÁNKOS, (csipő-vánkos) ösz. fn. Vánkos, melyet némely nők csipőjökre kötnek, hogy a rájok vett szoknya, ruha dagályosabb legyen. Másképen: *fargonya, fardagály, puffantó, pufándli.*

CSIPŐVAS, (csipő-vas) ösz. fn. Általán, vas eszköz, valaminek fogására, szorítására. Különösen, kohokban, konyhákban használt eszköz, tüzet igazgatni, parázst kotorni, vagy szedni való stb.

CSIPPEL-CSOPPAL, CSIPPEL-CSUPPAL ikerített ih. Apródonként, nem sommásan, nem egyszerre, hanem kicsinyenként.

CSIPPENT, (csip-ű-en-t, csip-v-en-t, csipp-en-t) áth. m. *csippent —ett,* par. *—e.* 1) Valaminek tetejét, hegyét le- v. elcsípi. 2) Csiptet.

CSIPPENTÉS, (csipp-en-t-és) fn. tt. *csippentés-t,* tb. *—ek.* Valamely tárgy hegyének lecsipése. Csiptetés.

CSIPPENTYŰ, (csipp-en-tyű) v. csipp-en-t-ő), fn. tt. *csippentyű-t.* Eszköz, melylyel valamit becsiptetni, beszorítani lehet, kis csípő.

CSIPSZAR, (csip-szar) ösz. fn. Veréb ganaja. *Szélrül, veréb ül, közepett a csipszar,* köznépies nyelven a három egymás mellett ülők között a középső.

CSIPTÁJ, (csip-táj) ösz. fn. Az ember, vagy más állatok csipejének környéke, kerülete.

CSIPTÁJBETEGSÉG, (csip-táj-betegség) ösz. fn. Betegség, mely a csiptájt, vagy is csipő környékét gyötri.

CSIPTET, (csip-tet) áth. m. *csiptet-tem, —tél, —ett,* par. *csiptess.* 1) Valamit szük helyre szorit, vagy szorulni enged. *A dongák közé kákát csiptetni. Ujját az ajtó közé csiptetni.* 2) Feszités által rugásra kényszerit, p. az egérfogót, vagy vidravasat.

CSIPTETÉS, (csip-tet-és) fn. tt. *csiptetés-t,* tb. *—ek.* Szük helyre szoritás. Feszités által rugásra kényszerítés.

CSIPTETŐ, (csip-tet-ő) mn. és fn. tt. *csiptető-t.* Általán, kétágu, rugalmas, olló- vagy fogóalakú eszköz, vagy készület, melylyel valamit üsvzeszoritani szoktak. *Vidravas csiptetője. Bodnárok, asztalosok csiptetője. Fodrászok, hajégetők csiptetője.* Különösen igy nevezik a madarászok lépfáját is, mely a rászálló madarakat megfogja.

CSIPTETŐDIK, (csip-tet-őd-ik) belsz. m. *csiptetöd-tem, —tél, —ött.* Él ezen igével Pázmán P. Kalauz 664. l. Egyébiránt, amennyiben *csiptettetik* helyett áll, szabálytalan.

CSIR, (1), némely madarak szólását utánzó gyök, honnan: *csirip, csirke* stb. Rokon vele a hellén: *χυρόω, γηρύω*, latin: *hirrio, garrio*, német: *girren, kirren, zirpen* stb.

CSIR, (2), fn. tt. *csir-t*, tb. —*ok*. A növénymagnak, vagy tönek gyönge hajtása, mely szemmel látható eleme a növénynek. *Fiatal, gyönge csir. Búza csirja, fa csirja. Elcsipni a fa csirját. Bodza csirjából főtt ital.* Átv. ért. jelenti valamely tárgy vagy létel első eredetét. *Még akkor csirjában volt nálunk a tudományosság. Csirjában elfojtani a gonoszságot.* Divatosabb helyette: *csira*.

Származékai: *csira, csirádzik, csirás, csiráz, csirázik, csirka* stb.

Rokonai a fiatal, apró növényeket jelentő *cserj, cserje*, (Szabó Dávidnál *csira*, másképen: *csire*), *sarj, sarju, sereng, surján*, valamint a latin *germen* gyöke *ger* is. Továbbá a perzsa *csihr* (mag, csira), zend *csithra*. Sínai nyelven *csi* am. herbarum germen.

CSIRA, (1), (csir-a) fn. tt. *csirát*. 1) A növények első zsenge kifakadása, magból vagy tőből. *A fölhasadt magból kibujik a csira. A kelő buzának, rozsnak csirája. Megnőtt a csirája*, rátartja magát. Km. *Lesült a csirája*, megaláztatott, meghúzza magát. Km. 2) Átv. ért. valaminek kezdete, első eleme. *Csirájában el kell fojtani a bünt.* 3) Apró, kurta, mintegy sarjadzó szarvu. *Csira ökör, csira tehén.* 4) Lónyavalya, mely bizonyos böszüléssel s elszilajodással jár. V. ö. CSIR, (2).

CSIRA, (2), (csir-a) fn. tt. *csirát*. Korcs emberi szülemény, vagy személy, kinek férfi és női, többé-kevesbbé kifejlett szeméremtagja van. Másképen: *hímnö*.

CSIRABIBIRCS, (csira-bibircs) ösz. fn. Bibircsóforma kis pont, melyből a növény csirája kibúvik.

CSIRABOGÁR, (csira-bogár) ösz. fn. Közönséges földi bolha, a kertészek nagy csapása, mely a gyönge növények csiráit elpusztítja, elrágja.

CSIRÁDZÁS, (csir-a-adz-ás, v. -ad-oz-ás) fn. tt. *csirádzás-t*, tb. —*ok*. A növénynek, vagy növénymagnak azon állapota, midőn belőle gyönge csiraféle sarjadék fakad ki.

CSIRÁDZIK, l. CSIRÁZIK.

CSIRÁG, (csir-a-ag) ösz. fn. Gyönge szára, vagyis hajtása azon ismeretes mezei s kerti növénynek, mely köz nyelven *spárga* név alatt ismeretes. E növény porhanyós, száraz földet és nagy meleget kiván (Asparagus). Másképen, föleg a vadon termettnek, *nyúlárnyék* a neve.

CSIRAGULYA, (csira-gulya) ösz. fn. Csira, azaz apró szarvu, úgynevezett svájczi tehenekből álló gulya.

CSIRAHIMLŐ, (csira-himlő) ösz. fn. Álhimlő, fattyuhimlő.

CSIRAKÁPOSZTA, (csira-káposzta) ösz. fn. Kerti növény, a káposztáknemhez tartozó, melynek levelei össze nem borulnak, s kedves tavaszi főzelékül szolgálnak. (Broccoli).

CSIRALEVÉL, (csira-levél) ösz. fn. Azon gyönge levél, mely a szétpattant magból legelőször kibuvik.

CSIRAMÁLÉ, (csira-málé) ösz. fn. Kicsiráztatott s liszttel vegyitett búzaléből való édes sütemény. Másképen: *Szalados*, vagy *költés*.

CSIRAÖKÖR, (csira-ökör) ösz. fn. Apró szarvú, hegyes vidékbeli ökör, másképen: *Söre. Bukovinai csira ökör*.

CSIRÁS, (1), (csir-a-ás) mn. tt. *csirás-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Minek csirája, azaz gyönge hajtása van, kicsirázott. *Csirás búzaszem, csirás burgonya, csirás hajma.* 2) Csiranyavalyában szenvedő, azaz böszült, szilaj (ló).

CSIRÁS, (2), (csir-a-as) fn. tt. *csirás-t*, tb. —*ok*. Túl a Dunán gulyás, ki csira tehenekkel bánik, svájczi tehenész.

CSIRÁSAN, (csir-a-as-an) ih. Csirás vagy csirázott állapotban.

CSIRATEHÉN, (csira-tehén) ösz. fn. Hegyes vidéki, apró szarvu tehén, milyenek a bukovinai, vagy svájczi és stájerországi tehenek.

CSIRÁZ, (csir-a-az) áth. m. *csiráz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Csirákat, azaz gyönge hajtásokat kitép, elcsip, elmetsz. *Kukoriczát csirázni, bodzát csirázni, répát csirázni.*

CSIRAZACSKÓ, (csira-zacskó) ösz. fn. Fínom, vékony hártyaburok, mely a csirát takarja. V. ö. CSIRA.

CSIRÁZÁS, fn. tt. *csirázás-t*, tb. —*ok*. 1) Cselekvő ért. a növény csirájának elcsipkedése, kitépése, lemetszése. *Répacsirázás.* 2) Szenvedő ért. csirára változás, gyönge hajtásba menés, *csirádzás*.

CSIRÁZIK, (csir-a-az-ik) k. m. *csiráz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*zál*. A növény, vagy növénymag gyönge sarjat hajt. *Csirázik a beáztatott búza. Csirázik tavaszszal a hajma, burgonya. Csirázik a kivágott fűzfa töve.*

CSIRÁZTAT, (csir-a-az-tat) áth. m. *csiráztattam*, —*tál*, —*ott*, par. *csiráztass*. Valamit mesterséges módon csirázni kényszerít. *Szaladosnak* vagy *költésnek való búzát csiráztatni. Sörnek való árpát csiráztatni.*

CSIRÁZTATÁS, (csir-a-az-tat-ás) fn. tt. *csiráztatás-t*, tb. —*ok*. Müködés, melynél fogva a növény, vagy növénymag mesterséges uton módon csirázásnak indul. V. ö. CSIRÁZTAT.

CSIRÁZTATÓ, (csir-a-az-tat-ó) fn. tt. *csiráztató-t*. Edény, kád, vagy akármily hely, hol a csirázás mesterségesen vitetik véghez. *Serfőzők csiráztatója.*

CSIRES, falu Sáros megyében, helyr. —*en*, —*re*, —*ről*.

CSIRHÁRTYA, (csir-hártya), ösz. fn. L. CSIRAZACSKÓ.

CSIRI, 1), hangutánzó, mely a verebek szavát fejezi ki. Innen: *csirib, csiribel*, vagy *csirip, csiripel*,

vagy *csiripol*; 2) a maga nemében apró, mintegy csirányi, ikerítve: *csiribiri*, am. aprócseprő.

CSIRIB, (csir-ib) természeti hang, mely a verebek kiáltozását utánozza. *Csirib, csirib!* vagy *csirip, csirip!*

CSIRIBÉL, l. CSIRIPÉL.

CSIRIBÉLÉS, l. CSIRIPÉLÉS.

CSIRIBIRI, (csiri-biri) ösz. mn. Aprónemű, hitvány, kicsinféle. *Csiribiri marhák*, azaz holmi rugott borjúk, tinócskák, másodfű üszők. *Csiribiri rosz emberek.* Így nevezte Mátyás király a madiakat Csalóközben. l. Belii Not. Hung. Tom. 2. p. 245.

Első alkatrésze: *csiri* am. csirhoz hasonló kicsiségü, második: *biri* am. *piri*, azaz parányi.

CSIRICSÁRÉ, (csiri-csáré) ösz. fn. 1) Összevissza kuszált, üres, haszontalan beszéd. 2) Rendetlen vonásu irka-firka, ákom-bákom. Mindegyik értelemben a *cselő, csálé* szókkal rokon.

CSIRIP, hangutánzó, l. CSIRIB.

CSIRIPÉL, (csir-ip-él) önh. és áth. m. *csiripél-t.* Mondjuk verebekről, midőn ilyféle hangon csevegnek: *csirip, csirip. Ezt már a verebek is kicsiripelték*, am. mindenütt beszélik, tudják. Km.

CSIRIPÉLÉS, (csir-ip-él-és) fn. tt. *csiripelés-t*, tb. —*ek*. Verebek csevegése, verébfiak siró kiáltozása anyjok után.

CSIRIPOL, CSIRIPOLÁS, l. CSIRIPÉL, CSIRIPÉLÉS.

CSIRÍZ, CSIRIZ, (csir-íz, csirnak íze) ösz. fn. Áztatott, vagy csiráztatott lisztből, keményítőből készített enyvszerü kása, vagy pép, (néhutt íz), mely papiros-, bör- stb. ragasztásra alkalmas anyagúl szolgál. *Vargacsiriz, könyvkötőcsiriz. Csirizrágó*, a csizmadiák gúnyneve. *Csirizzel bekenni, csirizzel ragasztani, csirizt keverni. Csiriz a markodba*, aki nem tud valamit kezével megfogni, vagy könnyen elejt valamit. *Csupa csiriz a fejében* km., ostoba.

Rokon a török *csiris* (Kleister), *kireds* (Kitt).

CSIRÍZÉL, CSIRIZÉL, (csir-íz-él) áth. m. *csirizél-t.* Csirizzel beken, csirizzel ragaszt valamit. *Papirost, vagy bört összecsirizelni.*

CSIRÍZÉLÉS, CSIRIZÉLÉS, (csir-íz-él-és) fn. tt. *csirizélés-t*, tb. —*ek*. Csirizzel bekenés, ragasztás.

CSIRÍZÉS, CSIRIZÉS, (csir-íz-és) mn. tt. *csirizés-t*, vagy —*et*, tb. —*ek*. 1) Csirizzel kent, ragasztott. *Csirizes papiros, csirizes kéz.* 2) Csiriztartó. *Csirizes csésze, vagy tányér.*

CSIRÍZEVICZK, (csiriz-eviczk) ösz. fn. Apró férgecskék, eviczkelő nyüvek, melyek a csirízben teremnek. (Chaos redivivum).

CSIRKA, (csir-ka) fn. tt. *csirká-t.* A *csir* név kicsinyitője, s jelent kis csirt (vagy csirát), kis sarjat, hajtást.

CSIRKÁDZIK, (csir-ka-ad-oz-ik) k. m. *csirkádz-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Mondják növényről, midőn csirája fejledezik. *Csirkádzik már a búza. A letarolt nád, káka tőve csirkádzik.* 2) Átv. ért. virrad, mintegy kifakadó csira gyanánt bujni kezd a nap.

CSIRKÁKA, (csir-káka) ösz. fn. Apró, gyönge sarjadzásu káka, melynek bugája vagy bakája, vagy buzogánya még ki nem fejlett.

CSIRKÁZIK, l. CSIRKÁDZIK.

CSIRKE, (csir-ke) fn. tt. *Csirké-t.* Régente jelentett mindenféle apró madárfiat. Jelennen a tyúk fiát hivjuk csirkének, máskép: *csibe. Sült csirke, rántott csirke. Főtt tojásból nem sok csirke kél.* (Km). *Ne legyen a csirke okosabb a tyúknál.* (Km). *Csirke csipog a nád alatt* km., elárult titok, leginkább mikor a leány anyának érzi magát. *Én sem vagyok mai csirke* Km. *Hamarább forr vize, mint a csirkét megfogta* Km.

Elemezve: *csir-ég-ő, csir-ég-e*, öszverántva: *csirke*, mint: *csinégő, csinége, csinke; fécségő, fécsége, fécske; ficségő, ficsége, ficske*, és több mások.

CSIRKEBECSINÁLT, (csirke-be-csinált) ösz. fn. Becsinált étel csirkehússal.

CSIRKEBÉKA, (csirke-béka) ösz. fn. Varangyos, vagy varacskos béka. Eredetileg, valószinüen: *cserkebéka*, minthogy bőre mintegy cserhéju, göröncsös.

CSIRKEFOGÓ, (csirke-fogó) ösz. fn. Aki vagy mi csirkét fogdos; a baromfi-piaczokon ácsorgó, hogy az elszabadult csirkéket elfogja. Átv. ért. munka nélküli lebzselő.

CSIRKEPECSENYE, (csirke-pecsenye) lásd: CSIRKESÜLT.

CSIRKESÜLT, (csirke-sült) ösz. fn. Csirkehús, nyársron vagy tálban, tepsiben sütve.

CSIRKÉSZ, (1), (csir-ke-ész) áth. m. *csirkész-tem*, —*tél*, —*ett*, par. —*sz*. Csirkéket fogdos, lop, ragadoz. *Csirkésznek a szarkák, kurhéjak.*

CSIRKÉSZ, (2), (mint föntebb) fn. és mn. tt. *csirkész-t*, tb. —*ek*. Csirkefogdosó, csirkeragadozó.

CSIRKÉSZŐHÉJA, (csirkész-héja) ösz. fn. Héja, mely csirkéket ragadoz. V. ö. HÉJA.

CSIRKEVAKÍTÓ,)csirke-vakító) ösz. fn. Heves megyei tájszó, tavassi kék virág neme; máskép: *tyúkvakító.*

CSIRKÓ, (csirk-ó, vagy csérk-ó; v. ö. CSÉRK), mn. tt. *csirkó-t.* Körülnyirt, kurta. Kemenesalyi szó. Gyöke a kis sarjadékot jelentő *csir.*

CSIRKÖLES, l. CZIRKÖLES.

CSISZ, hangutánzó elvont gyök, melyből *csisza, csiszol, csiszamlik, csiszár* stb. és származékaik eredtek. Utánozza azon éles, vékony hangot, melyet kemény, sima test ad, midőn más kemény test surlódik hozzá. Rokonai a szintén surlódásra vonatkozó *csesz, csosz, csész*, s a *tiszta* gyöke *tis*, továbbá a szanszkrit *çvid, çudh* (tisztít), innét *çuddhas* (tiszta).

CSISZA, (csisz-a) mn. mely csak összvetételekben használtatik, s am. csiszoló.

CSISZAKŐ, (csisza-kő) ösz. fn. Sima kő, mely kések, metsző eszközök, fegyverek stb. csiszolására illetőleg élessé, fényessé tételére használtatik, milyenek: beretvahuzó, kő, kaszakő, köszörükő.

CSISZAM, (csisz-am) elvont, vagy kiavult főnév, hasonló a *folyam, futam* nevekhez. Származékai: *csiszamik, csiszamodik* stb. Jelenti azon állapotot, midőn a test valamely sima, síkos testen odább csúszik, vagy nyomul.

CSISZAMIK, (csisz-am-ik) k. m. *csiszam-tam, —tál, —t*, v. *—ott*. Szokottabban l. CSISZAMLIK. Régies alak, mint ezek is: *futamik, sikamik, csuszamik*, a divatosabb *futamlik, sikamlik, csuszamlik* helyett.

CSISZAMLÁS, (csisz-am-l-ás) fn. tt. *csiszamlás-t*, tb. *—ok*. Valamely kemény testnek egy más sima testen odább csúszása, sikamlása.

CSISZAMLIK, (csisz-am-l-ik) k. m. *csiszaml-ott*, htn. *—ani*. Más sima testhez surlódva tovább csúszik, sikamlik.

CSISZAMLÓ, (csisz-am-l-ó) mn. tt. *csiszamló-t*. Csúszó, surlódva tovább toluló, sikamló.

CSISZAMLÓS, (csisz-am-l-ó-os) mp. tt. *csiszamlós-t*, v. *—at*, tb. *—ak*. Igen sima, csúszós, amin könnyen csiszamlik a hozzá surlódó test. *Csiszamlós szobapadló. Csiszamlós fenkö.*

CSISZAMODÁS, (csisz-am-od-ás) fn. tt. *csiszamodás-t*, tb. *—ok*. l. CSISZAMLÁS.

CSISZAMODIK, (csisz-am-od-ik) k. m. *csiszamod-tam, —tál, —ott*. l. CSISZAMLIK.

CSISZAMÓS, (csisz-am-ó-os) mn. lásd: CSISZAMLÓS.

CSISZANEMEZ, (csisza-nemez) ösz. fn. Nemez, vagyis tömör, vastag posztódarab, mely kések, fegyverek s egyéb hasonló eszközök csiszolására, tisztítására, fényesítésére szolgál. Máskép: *Sikárnemez.*

CSISZÁR, (csisz-ár) fn. tt. *csiszár-t*, tb. *—ok*. 1) Fegyver-, különösen kard-csiszoló, köszörülő, kardcsináló. 2) Átv. ért. használtatik a borivókról és lókupeczekről: *borcsiszár*, ki a bort szereti lecsiszamtatni, azaz csúsztatni; *lócsiszár*, ki holmi álfogásokkal, mesterségesen megszépíti, kicsiszolja a vásárra viendő lovakat. Néhutt: *csiszér* (Lugossy József).

CSISZÁRHÁZ, (csiszár-ház) ösz. fn. Mühely, hol fegyvereket csiszolnak, fényesítenek, kardokat készítenek.

CSISZÁRLÁS, CSISZÁROLÁS, (csisz-ár-ol-ás) fn. tt. *csiszárlás-t*, tb. *—ok*. Simára dörzsölés. V. ö. CSISZÁROL.

CSISZÁROL, (csisz-ár-ol) áth. m. *csiszárol-tam*, v. *csiszárlottam, —tál*, v. *csiszárlottál, csiszárlott*, htn. *—ni*, v. *csiszárlani*. Valamely kemény testet simára, sikosra, fényesre súrol, dörzsöl. *Kést, kardot, kaszát csiszárolni.*

CSISZEL, (csisz-el) l. CSISZOL.

CSISZÉR, (1), l. CSISZÁR.

CSISZÉR, (2), l. CSIZÉR.

CSISZKORÁL, l. CSUSZKORÁL.

CSISZLIK, (csisz-el-ik, vagy csiszel-ék) fn. tt. *csiszlik-ét*. A csizmadiáknál azon sarkbör, melylyel a kérget belülről beborítják.

CSISZOL, (csisz-ol) áth. m. *csiszol-t*. Valamely testet dörzsölés által simít, sikossá tesz, fényesít. Összetételei: *Kicsiszol*, azaz csiszolás által fényessé tesz; *elcsiszol*, azaz dörzsölés által elkoptat, p. *a kerék elcsiszolja a kifityegő ruhát; felcsiszol*, azaz feltör, p. *a szoros csizma felcsiszolja a lábat*. Máskép: *csiszel*. (Lugossy József).

CSISZOLÁS, (csisz-ol-ás) fn. tt. *csiszolás-t*, tb. *—ok*. Valamely testnek dörzsölése, surolása, sikálása, fényesítése, mi alatt bizonyos *csisz*-féle hangot hallani. *Kések, kardok csiszolása. Csiszolás által élesített beretva.*

CSISZOLÓ, (csisz-ol-ó) mn. tt. *csiszoló-t*. Súroló, dörzsölő, simító, fényesítő; amivel csiszolnak. *Csiszoló kö.*

CSISZOLÓDIK, (csisz-ol-ód-ik) belsz. m. *csiszolód-tam, —tál, —ott*. Dörgölődik, surolódik; dörzsölés, surlódás által kopik. *A forduló szekér kereke az oldalhoz csiszolódik. A hajókötél sok használat után elcsiszolódik.*

CSISZONKÁZ, (csisz-on-ka-az, v. csusz-on-ka-az) önh. m. *csiszonkáz-tam, —tál, —ott*, par. *—s*. Székelyszó, am. jégen csuszkál, csuszkorál. Ugyan a székelyeknél máskép: *iszánkodik*, egyebütt is: *sikánkodik, sikárkozik.*

CSISZTÉRÉG, (csisz-t-ér-ég) önh. m. *csisztérég-tem*, v. *csisztérg-éltem, —tél*, v. *—éttél, csisztérgétt*, htn. *—ni*, v. *csisztérg-eni*. Mondják nyers fáról, midőn a tüzön zsizsereg, sistereg, sustorog.

CSIT, 1) l. CSITT. 2) Azon *csat*, v. *csatt* fenhangú változata, melyből *csata, csattan, csattog* stb. származtak.

CSITÁR, falvak Nógrád és Nyitra megyében; BODOK—, falu Nyitra megyében; helyr. *—ra, —on, —ról.*

CSITIPATÉ, (csiti-paté) ösz. fn. l. CSETEPATA.

CSITÍT, (csit-ít) áth. m. *csitít-ott*, htn. *—ni*. v. *—ani*, par. *—s*. Valakit, vagy többeket czen felkiáltó szóval *csit!* v. *csitt!* elhallgattat, lecsendesít, a lármázókat, haragosokat, perlekedőket csendességre inti, vagy kérleli.

CSITÍTÁS, (csit-ít-ás) fn. tt. *csitítás-t*, tb. *—ok*. Csendességre intés, csendesítés.

CSITKÓ, tájszó, l. CSIDKÓ.

CSITKÓCZ, falu Szala megyében; helyr. *—on, —ra, —ról.*

CSITOL, (csit-ol) áth. m. *csitol-t*. Székely szó, am. csitít, csendesít, hallgattat, csillapít.

CSITRI, mn, tt. *csitri-t*. Mondják kurtára nyirt hajról, s oly emberről, kinek kurtára nyirt haja van. *Csitri haj, csitri gyerek.*

Valószínü, hogy gyöke a kis sarjat jelentő *csir*, melyből eredetileg lett *csirdi, csirti*, átvetve *csitri*, mint: *serde, setre, herde, hetre, kertecz, ketrecz, fertteng, fetreng, csertes* (cséres, sáros) *csetres* stb. Különben alakra hasonló a *bodri, csudri, czufri* szókhoz, melyek a maguk nemében szintén kicsinyítők.

CSITT, (1). 1) indulat-szó, mely által a zajongóknak, lármázóknak hallgatást parancsolunk. *Csitt! patt! Csitt vásár! Csitt, gyermekek! Csitt! szót sem többet!* Rokon vele a franczia *st* (olvasd: *szit*), német *still*, angol *whist*, görög ἡσυχῆ, vagy ἥσυχα, latin taceo, tacitus stb. 2) Hangutánzó, mint a *csatt* (csattog) fenhangú változata, máskép: *cseitt*.

CSITT,(2),fn. tt. *csitt-ét*. Közismeretű kártyajáték neme (Whist), mely angolok után terjedt el Európaszerte. *Csittet játszani.*

CSITTÉGET, (csitt-ég-et) áth. m. *csittéget-tem, —tél, —ett*. L. CSITÍT.

CSITTENT, (csitt-en-t) áth. m. *csittent-ett*, htn. *—ni*, v. *—eni*, par. *—s*. Valamely eszköz által oly hangot ad, mely a *csitt* hangot utánozza, p. *koppantót*, v. *koppantóval csittenteni, puskát csittenteni, vagy kertészollót becsittenteni.* Máskép: *csettent*, s vastag hangon *csattant*. Mindenik a hangnak, s ekképen az általa jegyzett értelemnek is különböző fokozatait jelenti; legerősebb a *csattant*, leggyöngébb a *csittent*, középen áll: *csettent*.

CSITTENTÉS, (csitt-en-t-és) fn. tt. *csittentés-t*, tb. *—ék*. Cselekvés, midőn valamit vagy valamivel csittentünk.

CSITTÉZ, (csitt-éz) önh. m. *csittéz-tem, —tél, —ett*, par. *—s*. Csittet (Whistet) játszik.

CSITTÉZÉS, (csitt-éz-és) fn. tt. *csittezés-t*, tb. *—ék*. Csitt játszása.

CSITTJÁTÉK, (csitt-játék) ösz. fn. l. CSITT,

CSITTPATT, l. CSITIPATI.

CSITÜRKE, l. CSÜCSÖRKE.

CSIV, apró madarak hangja, honnan a *csivog* ige származik. Azonos *csev* gyökkel cseveg szóban.

CSÍV, fn. l. CSÉV, CSŐ.

CSIVAG, l. CSIVOG.

CSÍVEL, (csív-el) áth. l. CSÉVEL.

CSÍVES, (csív-es) mn. l. CSÉVES.

CSIVOG, (csiv-og) önh. m. *csivog-tam, —tál, —ott*. Mondjuk apró madarakról, midőn vékony hangon szólanak, sipognak, csevegnek.

CSÍZ, (1), fn. tt. *csíz-t*, v. *—et*, tb. *—ek*. Fürge, sárgazöld, kis madár, melyet tanulékonysága miatt a madárkedvelők kalitkában tartanak. (Fringilla Spinus).

Hangutánzó önálló gyök, (rokonságai a hellén σίττη, σιττακός, τιττιξ, τιθάς, német *Zeisig*, némely szójárásokban: *Zieske, Ziesle, Zeislein, Zeischen, Zeising, Zeiserl* stb., lengyel *czyk, czyzyk*, cseh *tsitseck*, angol *siskin*, izlandi *tita* stb.

CSÍZ, (2), CSIZ, falu Gömör megyében; helyr. *—én, —re, —ről*.

CSIZÉR, v. CSISZÉR, falu Krasznа megyében; helyr. *—re, —én, —ről*.

CSÍZIKE, (csíz-i-ke, vagy csízik-e) fn. tt. *csizikét*. A csíz madárnak kicsinyező neve. *Örül, mint kalitkában a csízike.* Km.

CSIZMA, (csisz-ma) fn. tt. *csizmá-t*. A magyarnak keletről hozott sajátságos szabásu lábbelje bőrből, melynek talpán kivül feje és hosszu szára van. *Kordovány-, szattyán-, borjubőr, tehénbör csizma. Kurta csizma.* Így csúfolják a huszárok a bakancsot: *Piros, sárga csizma. Sarkantyús, bakallós csizma. Hegyes orru, magas sarku csizma*:

„Szól bátyám dudája,
Hipp-hopp a nótája,
Ugorjunk a táncba,
Sarkantyús csizmába.“

Horvát Ádám.

Férfi-, asszony-csizma. Csizmát varrni, foltozni, fejelni. Csizmát húzni, viselni, levetni. Csizmát patkoltatni. Számos közmondásokban használtatik. *Új csizma szorít. Ifju úr, új csizma, kedvesebb az ónál. Kiki legjobban tudja, hol szorít csizmája. Új csizma föltartja sarkát, majd félre törik. Üresen hagyta csizmáját*, azaz meghalt. *Piros csizma táncba, sárga csizma sárba* (régibb szokásra vonatkozó km.), azaz, mi hová való, arra használd. *Csizmájában sem türi a vizet;* annál kevesebbé a szájában, mert csak a bort szereti. *Vargát rántott csizmája, máskép: csizmadiát fogott*, azaz csizmáját tűzhöz tette, vagy tartotta melegítés végett, s megégette. Más jött ki belőle, mint akarta. *Csizmában kereste, mezitláb költötte. Bocskorban keresni, csizmában költeni. Csizmában kezdte, bocskorban végezte.*

Valószinűnek látszik, hogy gyöke *csiz* a *csiszol, csiszál* szók gyökével azonos, mennyiben (kivált régenten) a csizma fényesre csiszolt bőranyagból készült, különböztetésül a finomítatlan bocskorbőrtől. Képzési alakra nézve hasonló a *hajma, fityma, tutyma, szuszma, duzma* szókhoz. Egyébiránt megvan a török, oláh, szláv stb. nyelvekben is. Sínai nyelven *tl* am. calcei coriacei (Schott).

CSIZMABÉLLÉS, (csizma-bellés) ösz. fn. Vékony foszlánybőr, rendesen szattyán, melylyel a csizmát megbéllelik.

CSÍZMADÁR, (csíz-madár) ösz. fn. l. CSÍZ.

CSIZMADIA, (csizma-dia) ösz. fn. tt. *csizmadiá-t*. Mesterember, ki csizmákat varr. Különböztetésül v. ö. VARGA. *Cséhbeli, kontár, foltozó csizmadia. Csizmadia, Isten fia.* Km. *Akkor örül a csizmadia, mikor fáradt muzsikust lát*, mert táncban kopik, szakad a csizma. Km. *Ritka csizmadiának jó csizmája.* Km. *Csizmadiát fogott*, azaz lábmelegitésben megégette a csizmáját, átv. ért. valamely ügyetlensége, különösen ügyetlen beszéde által megjárta.

Máskép *csizmazia*, azaz, *csizma-csia*, csizmacseáló, v. csináló, mint: *subbonycsi* am. subbonycsináló, vagy paplanos. A török *dsi* képző szintén ez értelemben használtatik, péld. *kazan* (réz), *kazandsi* (rézmíves); *sapka, sapkadsi, sapkacsináló* v. *kalapos; csikir* (esztergály), *csikirdsi* (esztergályos); *balek* (hal), *balekdsi* (halász); *bilmek* (tudni), *bilidsi* (tudó, *csizmadsi* (csizmadia).

CSIZMADIACZÉH, (csizmadia-czéh) ösz. fn. Csizmaziák egyesülete, mely bizonyos, felsőbb helyről adott, szabályok (articulusok) szerént intézi belső ügyeit.

CSIZMAFEJELÉS, (csizma-fejelés) ösz. fn. Csizmadiai munka, midőn az elkopott, elszakadt csizmafej helyett újat varrnak a régi szárra.

CSIZMAFÜL, (csizma-fül) ösz. fn. A csizmaszár felső széleihez kétfelől odavarrt fülalakú csinvat szalag, melynek segítségével a csizmát könnyebben föl lehet húzni. *Kiálló, kifityegő csizmafülek. Betűzni a csizmafüleket.*

CSIZMAHÚZÓ, (csizma-húzó) ösz. fn. Fanyélbe csinált kis kajmós vaseszköz, melyet a csizmafülekbe akasztva, a csizmát könnyebben föl lehet huzni.

CSIZMAÍR, (csizma-ír) ösz. fn. l. CSIZMAKENŐCS.

CSIZMAKENŐCS, (csizma-kenőcs) ösz. fn. 1) Kenőcs, melylyel a csizmákat fényesítik. 2) Halzsir, háj stb., melyeket közemberek, révészek, halászok, hajósok használnak csizmáik kenésére.

CSIZMÁS, (csiz-ma-as) mn. tt. *csizmás-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. Csizmát viselő, csizmában járó; csizmával takart. *Csizmás lábbal vizbe menni; csizmás asszonyok. Sárgacsizmás Miska sárban jár, Panni patakon túl reá vár.* (Népdal).

CSIZMÁSAN, (csiz-ma-as-an) ih. Csizmában, csizmával.

CSIZMASARK, (csizma-sark) ösz. fn. A csizmafejnek hátsó része, mely a lábsarkat körülveszi. Innét 1) jelenti a talp hátsó végéhez raggatott bőrréteget, mely a lábsarkat magasabbra emeli, 2) a kérget, mely a szár tövét erősíti és szilárdítja. *Félregyúrni a csizmasarkat.*

CSIZMASZÁR, (csizma-szár) ösz. fn. A csizmának hengeralakú felsőbb része, mely az alláb szárakat fogja körül. *Csizmaszár a torka.* (Km). *Csizmaszárában* (vagy csizmájában) *sem tűri a vizet.* (Km). *Csizmaszárába szállott az esze.* (Km). *Csizmaszár mellé dugni valamit. Táncsközben a csizmaszárat verni. Ócska csizmaszárakat bevásárolni, megfejelni.*

CSIZMATALP, (csizma-talp) ösz. fn. Keményre kikészített ökörbőr, mely a csizmának alapjául szolgál, s melyhez a csizma fejét és sarkát szurkos fonállal (dratyvával) hozzávarrják. *Kemény, mint a csizmatalp.* (Km). *A csizmám talpát se kenném hozzá.* (Km). *Ha csizmám talpát nyalja, sem bocsátok meg neki.* (Km).

CSIZMAVETŐ) (csizma-vető) ösz. fn. Különféle alakú eszköz, melynek segedelmével a csizmát lábainkról lehúzzuk. Különbözik: *Csizmahúzó.*

CSIZMAZIA, (csizma-zia) l. CSIZMADIA.

CSÍZZÖLD, (csíz-zöld) ösz. mn. Olyan színü zöld, mint a csízmadár zöld tollai.

CSÓ, elvont gyöke *csódik, csónak, csóva, csóst, csótolog, csovad, csovasz* származékoknak, melyek alapfogalomban valami könnyü suhanásra, tovább csuszásra vonatkoznak. Rokon *csú* és *su* gyökökkel a *csiszs, suhan*, szókban. Eredetileg hangutánzó.

CSÓ, NEMES-CSÓ, falu Vas vármegyében; helyr. *Csó-n, —ra, —ról.*

CSOB, 1) Hangutánzó gyöke *csobban, csobog* szóknak, jelenti azon tompa, mély hangot, melyet valamely test ad, midőn gödörbe, mélységbe esik. *Nagy csobbal a koporsóba hullanak.* Prágai. 2) Némely edényeket jelentő szók gyöke, milyenek: *csobány, csobáncz, csobolyó*, zárt hangon: *csöb*, a *csöbör* származékban. Rokonai: *csup, kob, köb*, mint a szintén edényeket jelentő *csupor, kobak, köbül* szók gyökei. Mennyiben mindezek a gömbölyüség alapfogalmában egyeznek, ide tartozik a fáról levágott göcsöt, csomót jelentő *csobak*. V. ö. CSOM, CSÖM, gyök.

CSOBA, (csob-a) elvont, vagy kiavult törzsök, melyből *csobány, csobáncz* közvetlenül származnak.

CSOBÁD, falu Abaúj megyében; helyr. *Csobádon, —ra, —ról.*

CSOBAJ, falu Szabolcs megyében; helyr. *Csobaj-on, —ra, —ról.*

CSOBAK, (csob-ak) fn. tt. *csobak-ot.* Bodrogközben am. fáról levágott száraz göcs, csomó. Hasonló hozzá, s ugyanazt jelenti az Országben divatos *csömek.* A persában *csub* így értelmeztetik: Stamm eines abgehauenen Baumes.

CSOBÁN, l. CSOBÁNY.

CSOBÁNCZ, (1), (csob-a-ancz) fn. tt. *Csobánczot.* Kétfülü vízmerítő, vederforma edény fából.

CSOBÁNCZ, (2), falu és vár Szala vármegyében; helyr. *Csobáncz-ra, —on, —ról.*

CSOBÁNKA, több helység neve Magyarországon; helyr. *Csobánká-n, —ra, —ról.*

CSOBÁNY, (csob-a-any) fn. tt. *csobány-t*, tb. *—ok*. Hengerded, vagy gömbölyü ivó edény, melyet az utasok oldalaikon hordanak. Persául *csubin*. Máskép: *kobak, légely*. V. ö. CSOBOLYÓ.

CSOBATFALVA, helység Erdélyben, Csik székben; helyr. *—falván, —falvára, —falvától.*

CSOBBAN, (csobb-an = csob-u-an) önh. m. *csobban-t.* Valamely leesett, vagy megütődött nagyobb mennyiségü, vagy tömegü híg test *csob* hangot ad.

CSOBBANÁS, (csobb-an-ás) fn. tt. *csobbanás-t*, tb. *—ok*. Leesése, megütődése valamely nagyobb mennyiségü, vagy tömegü híg testnek.

CSOBODFALVA, l. CSOBATFALVA.

CSOBOG, (csob-og) önh. m. *csobog-tam, —tál, —ott.* Valamely híg test nagyobb mennyiségben ütődés által, péld. a víz a rászott edényben, hordóban, *folytonos csob* hangot ad. Jelent annyit *is*, mint *pocsog.*

CSOBOGÁS, (csob-og-ás) fn. tt. *csobogás-t*, tb. *—ok*. Híg test folytonos, vagy gyakori ütődése. Pocsogás.

CSOBOKA, puszta Baranya megyében; helyr. *Csoboká-n, —ra, —ról.*

CSOBOLYÓ, (csob-oly-ó, vagy csob-ol-ó) fn. tt. *csobolyó-t.* Kis kézi hordócska, melyben a mezei munkások ivó vizet szoktak magokkal vinni és tartani. Néhutt: *vatalé*, vagy *vatalej.*

CSOBOTFALVA, l. CSOBATFALVA.

CSÓCS, dajkaszó, melylyel a gyermekcsókot nevezik. *Csócs fiam!* az az csókolj meg.

CSÓCSA, (csócs-a) fn. tt. *csócsá-t.* Kis gyermek szájába rágott pép.

CSÓCSÁL, (csócs-a-al) áth. m. *csócsál-t.* Mondják kis gyermekről, midőn szájába rágott pépet eszik.

CSÓCSI, (csócs-i) dajkaszó, am. csókolj, vagy csókold meg. *Csócsi fiam apádat, anyádat.*

CSOD, vagy CSÓD, elvont törzse *csoda* és *csódik*, vagy *csóddik* szóknak. Jelentése csuszás, suhanás, illetőleg, hirtelen föl- és eltünés.

CSODA, (csod-a) fn. tt. *csodá-t.* 1) Rendkivüli tünemény, vagy esemény, melyet a természet törvényeiből meg nem fejthetünk, s azért rendkivüli, természet fölötti erő munkájának tulajdonítunk. *Üdvözitőnk csodákat mivele, midőn halottakat feltámasztott, vakokat, sántákat egyszerü parancsszóval meggyógyított.* 2) Tágasabb ért. oly esemény, mely újsága és szokatlansága által az emberi ész előtt feltünő, s azt meglepi és bámulatba ejti. Ez értelemben csoda lehet valami egyik ember előtt, mi a másikra nézve épen nem az. *A világ hét csodája*, azaz rendkivüli művei. *Természet csodája. Mily Isten csodája ez?* Ide tartoznak ezek is: *kicsoda? micsoda?* 3) Legtágabb ért. szokatlan, új, váratlan, a maga nemében ritka, rendkivüli valami. *Csoda, hogy eljöttél. Nem volna csoda, ha bámban meghalnék.*

„Csodát mivelt a természet,
Midőn téged alkotott."

Csokonai.

4) Torz alak, korcs szülemény, mely nemének s fajának alakjától elüt, péld. két fejjel született gyermek, szárnyas borju stb.

Általán mint rendkivüli tünemény nevét, a *csódó* vagy *csóddó* (az az, suhanó t. i. elő- vagy elsuhanó, hirtelen föl- és eltünő) szókkal rokoníthatjuk. Előfordúl a szláv nyelvekben is, ú. m. az oroszban: *tsudv*, a lengyelben: *csud*. Figyelmet érdemlőnek tartják, hogy a persa nyelvben *khoda* istent jelent, melylyel rokonítják némely nyelvészek a német *Gott* szót is.; de *khod* törzs a persában, azt jelenti: önmaga (ipsemet), innen *khod-á* am. qui ex se et per se venit exstititque (Vullers).

CSODA, (csod-a = csod-ó, l. CSODA, fn.) mn. tt. *csodá-t.* 1) Természetfölötti, természet erejét fölülmuló. *Csoda hatalmat gyakorló Isten. Csoda történet.* 2) Rendkivüli, első tekintetre megfoghatlan valami. *Csoda művei az emberi észnek.* 3) Új, szokatlan, meglepő, ritka. *Csoda erővel biró vitéz, vívmester. Csoda dolgok történnek, mióta a gőz erejét használni kezdik a természettudósok.*

CSODAÁLLAT, (csoda-állat) ösz. fn. Állat, mely alakjára nézve saját nemétől és fajától elüt, p. csikófejjel vagy kecskelábbal született gyermek. Másképen: *szörny, szörnyeteg.*

CSODABALZAM, (csoda-balzam) ösz. fn. Balzam, mely hathatós gyógyereje által rendkivüli hatást eredményez.

CSODADOLOG, (csoda-dolog) ösz. fn. Rendkivüli, váratlan, meglepő tünemény, esemény, mivelet. *Csodadolgokat fogok beszélni nektek, ha figyelmeztek.*

CSODAEREJŰ, (csoda-erejű) ösz. mn. Rendkivüli, meglepő, természetfelettinek látszó erővel biró. *A csodaerejü Sámson, Herkules, Toldi Miklós.*

CSODAERŐ, (csoda-erő) ösz. fn. Erő, mely rendkivüli, meglepő, szokatlan hatást eszközöl. *A gőz csodaerejét ki ne bámulná?*

CSODAFA, (csoda-fa) ösz. fn. l. HIMBOLY.

CSODAFAJ, (csoda-faj) ösz. fn. lásd: CSODAÁLLAT.

CSODAFI, (csoda-fi) ösz. fn. 1) Mesehős, ki csodás kalandokat visz véghez. 2) Lásd: CSODAGYERMEK.

CSODAGYERMEK, (csoda-gyermek) ösz. fn. 1) Fajától elütő, rendkivüli alakkal született gyermek. 2) Korához képest kitünő lelki tulajdonságu és képességü gyermek.

CSODAGYÉRSÉGŰ, (csoda-gyérségű) ösz. mn. A mi rendkivül ritka, szokatlan, minek mása alig találtatik.

CSODAHATALOM, (csoda-hatalom) ösz. fn. A szellemi vagy anyagi erőnek rendkivüli, meglepő, természetfölöttinek látszó működése.

CSODAHIT, (csoda-hit) ösz. fn. Hit a felől, hogy csodák történhetnek s valóban történtek is; erős vallási bizalom.

CSODAÍR, (csoda-ír) ösz. fn. Ír, mely különféle sebek gyógyítására bámulatos sikerrel használtatik.

CSODAJEL, (csoda-jel) ösz. fn. 1) Tágasabb ért. rendkivüli tünemény, mint előjele valamely nagy eseménynek. 2) Szoros ért. csodamü, természetfölötti esemény.

CSODAKENŐCS, (csoda-kenőcs) ösz. fn. lásd: CSODAÍR.

CSODAKÉP vagy —KÉPEN, (1), (csoda-képen) ih. Csoda gyanánt, csodálatosan, rendkivüli, meglepő, vagy természetfölötti mü gyanánt. *Urunk csodaképen járt a vizek fölött.*

CSODAKÉP, (2), (csoda-kép) ösz. fn. Szent kép, mely a jámbor hivek hite szerint az ájtatosan hozzá járulóknak isteni kegyelmeket eszközöl. Különösen: a kegyelmes szüz Anya képe, vagyis maga a kép által ábrázolt szüz Anya.

CSODAKICSI vagy — KICSIN, (csoda-kicsi) ösz. mn. Igen igen kicsi; a mi maga neméhez, fajához aránylag sokkal kisebb. *Két láb magasságu csodakicsi emberke.* Ilyen a népmesebeli egy sing ember, másfél arasznyi szakálával.

CSODAKICSISÉG, (csoda-kicsiség) ösz. fn. A maga nemében és aránylag véve rendkivüli kicsiség, mely csodálkozásra indít.

CSODAKIMÉRAHAL, (csoda-kiméra-hal) ösz. fn. Tengeri hal, melynek hátán hat hüvelknyi hosszuságu tövisek vannak. (Chimaera monstrosa).

CSODÁL, (csod-á-al) áth. m. *csodál-t.* Valamit ritka, meglepő, váratlan, rendkivüli alakja, megjelenése, működése stb. miatt csoda gyanánt tekint, bámul. *Csodálom, hogy rögzött irakozásodat félbenhagytad. Csodálni az Isten müveit. Nagyon, erősen, végtelen, kimondhatatlanul csodálni valamit. Csak azt csodálom, hogy* stb.

CSODÁLÁS, (csod-al-ás) fn. tt. *csodálás-t,* tb. *—ok.* Az észnek azon szenvedő merengése, midőn valamely szokatlan, rendkivüli, megfoghatatlan dolgon tünödik. *A nagy csodálásban szeme szája tátva maradt.* V. ö. BÁMULÁS.

CSODÁLAT, (csod-a-al-at) fn. tt. *csodálat-ot.* Lelki állapot, mely valamely rendkivüli, szokatlan, megfoghatatlan dolog, esemény által támad.

CSODALÁTÁS, (csoda-látás) ösz. fn. Valamely rendkivüli, a természet erejét meghaladni látszó tüneménynek szemlélése. Ilyen csudalátás volt a zsidókat pusztában vezető tüzoszlop, vagy a született Idvezítő felkeresésére indult keleti bölcseket vezérlő csillag.

CSODÁLATOS, (csod-a-al-at-os) mn. tt. *csodálatos-t,* vagy *—at,* tb. *—ak.* 1) Ami rendkivülisége, szokatlansága miatt bámulatra gerjeszt. *Csodálatos dolog, esemény.* 2) Furcsa, különös, idegenitő, hóbortos, szüntelen változó. *Csodálatos ember lett ez az én bátyám. Csodálatos öltözet, csodálatos nagyva beszéd, csodálatos szent.*

CSODÁLATOSAN, (csod-a-al-at-os-an) ih. Csodaképen, rendkivüli, megfoghatatlan, természetfölötti módon. *Pál apostol csodálatosan kiszabadult a börtönből. Csodálatosan járni; csodálatosan ment dolga.*

CSODÁLATOSSÁG, (csod-a-al-at-os-ság) fn. tt. *csodálatosság-ot.* A dolgok olyatén helyzete, állapota, mely első tekintetre meglepő, megfoghatatlan, s bámulatot gerjeszt.

CSODÁLATOSUL, (csod-a-al-at-os-ul) ih. lásd: CSODÁLATOSAN.

CSODÁLKODÁS, (csod-a-al-kod-ás) fn. lásd: CSODÁLKOZÁS.

CSODÁLKODIK, l. CSODÁLKOZIK.

CSODÁLKOZÁS, (csod-a-al-koz-ás) fn. tt. *csodálkozás-t,* tb. *—ok.* Szenvedő lelki állapot, midőn az ember valamely rendkivüli, meglepő, váratlan, megfoghatatlan, természetfölöttinek látszó eseményen, látványon elbámul, annak a körülményekkel összefüggését fel nem fogja. *Csodálkozásba merülni, csodálkozással eltelni.*

CSODÁLKOZIK, (csod-a-al-koz-ik) k. m. *csoda-al-koz-tam, —tál, —ott.* Valamely szokatlan, váratlan, meglepő, természetfölöttinek látszó, rendkivüli esemény, látmány, tünemény összefüggését fel nem fogja, s álmélkodik rajta. Állapitó ragu neveket vonz maga mellé, p. *csodálkozom rajta, azon csodálkozom; hogy stb. csodálkozom az Isten mindenhatóságán. Nagyon, igen, fölötte, rendkivül, kimondhatlanul, végtelenül csodálkozni.*

CSODÁLKOZÓ, (csod-a-al-koz-ó) mn. tt. *csodálkozó-t.* Valamley rendkivüli, meglepő dolog fölött bámuló. V. ö. CSODÁLKOZIK. *Csodálkozó helyzetben állani, csodálkozó arczczal bámulni.*

CSODÁLKOZÓLAG, (csod-a-al-koz-ó-lag) lásd: CSODÁLKOZVA.

CSODÁLKOZVA, (csod-a-al-koz-va) ih. Rendkivüli eset, tünemény által meglepetve. *Csodálkozva szemlélni némely emberek vakmerőségét. Csodálkozva hallani valamit. Elcsodálkozva visszadöbbenni.*

CSODÁLÓ, (csod-a-al-ó) fön. és mn. tt. *csodáló-t.* Valamely rendkivüli, meglepő dolgon bámuló, megütköző, fennakodó. *Az elősör sikerült gőzhajózásnak számtalan csodálói voltak. Mindent csodáló bambák.*

CSODAMŰ, (csoda-mű) ösz. fn. Természet erejének, vagy emberi észnek, ügyességnek olyatén munkája, mely bámulásra gerjeszt rendkivülisége miatt. Ily csodaművek az úgy nevezett világ hét csodái, pl. az egyiptomi gúlák, a rhoduszi óriás szobor stb.

CSODANAGY, (csoda-nagy) ösz. mn. Mi rendkivüli terjedelme által csodálatot gerjeszt; szerfölött nagy. Ezen tulajdonság mindenkor aránylagi értelemben vétetik, pl. *csodanagy gyermek, ki két éves korában nyolczvan fontot nyom; egy mérő lisztből sütött csodanagy kenyér.*

CSODANAGYSÁG, (csoda-nagyság) ösz. fn. A maga nemében rendkivüli, meglepő, csodálatra gerjesztő nagyság.

CSODANAGYSÁGU, (csoda-nagyságu) ösz. mn. l. CSODANAGY.

CSODARITKASÁGU, (csoda-ritkaságu) ösz. mn. l. CSODAGYÉRSÉGŰ.

CSODÁS, (csod-a-as) mn. tt. *csodás-t,* v. *—at,* tb. *—ak.* 1) Megfoghatatlannak látszó, csodával határos. *Csodás jelenetek az égen.* 2) Rendkivüli, ritka, meglepő. 3) Kalandos. *Csodás történetek, elbeszélések.*

CSODÁSAN, (csod-a-as-an) ih. 1) Megfoghatatlanul, természetfölötti erővel. *A keresztény hit csodásan terjedett el oly hamar annyi viszontagság között.* 2) Rendkivüli, meglepő módon. 3) Kalandosan. *Csodásan általesni a legnagyobb veszélyeken.*

CSODASÓ, (csoda-só) ösz. fn. Többféle, vegytanilag készült savak neve, melyeknek csodaerőt tulajdonitanak. Különösen: Glauber csodasava.

CSODASZENT, (csoda-szent) ösz. fn. Furcsa természetű, különczködő életmódu ember, hóbortos, nadragulya-eszü.

CSODASZÉP, (csoda-szép) ösz. mn. Rendkivüli szép, minek szemlélete csodálkozásra gerjeszt. Nagyító, tulságosan dicsérő kifejezések egyike.

CSODASZÉPSZÉGŰ, (csoda-szépségü) ösz. mn. l. CSODASZÉP.

CSODASZER, (csoda-szer) ösz. fn. Gyógyszer, vagy más eszköz, mely rendkivüli, bámulatos hatással, sikerrel bír. Csodadolog.

CSODASZERŰ, (csoda-szerű) ösz. mn. csodás, csodálatos.

CSODASZÜLÖTT, (csoda-szülött) ösz. fn. Állati fajzat, mely saját nemétől és fajától, akár különös jelességeire, akár eltorzított alakjára nézve elüt.

CSODATEHETSÉG, (csoda-tehetség) ösz. fn. Rendkivüli jeles testi, vagy lelki tulajdonság, melynél fogva valaki a köztehetségeket sokkal túlhaladja.

CSODATEHETSÉGŰ, (csoda-tehetségű) ösz. mn. Rendkivüli lelki tulajdonságokkal, vagy testi ügyességgel biró. *Csodatehetségü gyermek, lángész.*

CSODATÉKONY, (csoda-tékony) ösz. mn. Szokottabban, l. CSODATEVŐ.

CSODATELJES, (csoda-teljes) ösz. mn. Amin, vagy miben igen sok csodálni való van. *Az isteni mindenhatóság csodateljes müködései.*

CSODATEREMTMÉNY, (csoda-teremtmény) ösz. fn. A természetnek rendkivüli müve, mely szokatlan alakja, vagy szerfölött jeles tulajdonságai, vagy torz külseje által csodálkozást gerjeszt.

CSODATÉT, (csoda-tét) ösz. fn. lásd: CSODATÉTEL.

CSODATÉTEL, (csoda-tétel) ösz. fn. Legszorosabb értelemben vett csodamü, melyet Isten közvetlenül, vagy más szellemi lények által természetfölötti erővel, a természet rendes törvényeit mintegy felfüggesztve viszen végbe. *Krisztus urunk csodatételei; apostolok csodatételei.*

CSODATEVŐ, (csoda-tevő) ösz. fn. és mn. 1) Aki szoros értelemben vett csodákat mivel. *Csodatevő Isten.* 2) Szélesb ért. rendkivüli dolgokat mivelő. *Csodatevő ember, csodatevő gyüru.*

CSODATÖRTÉNET, (csoda-történet) ösz. fn. Történet, melynek fő eseménye rendkivüli, megfoghatatlan. *Idvezitőnk csodatörténetei.*

CSODATÖVIS, (csoda-tövis) ösz. fn. Növénynem a húszhímesek seregéből, és egy anyások rendéből (Cactus). Különösen ennek póznaforma faja, mely minden ág és levelek nélkül nő fel: *oszlopos csodatövis.*

CSÓDIK, v. CSÓDDIK, (csód-ik, v. csódd-ik) k. m. *csód-tam, —tál. —ott,* htn. *—ni,* vagy *—ani.* Csuszszan, sikamlik, suhan, suvad. *Csódik a madzag, ha rosszul van megkötve és eloldódik.* Ritka használatu szó.

CSOK, elvont gyöke *csokmány* szónak. L. ezt.

CSÓK, fn. tt. *csók-ot.* Valamely testnek szelid illetése, nyomása, öszvecsuporitott s félig nyilt ajakkal, szeretet, gyöngédség, vagy tisztelet jeléül. *Csókot adni, kapni, viszonozni. Csókot nyomni a szájra, homlokra, arcra, kézre. Anyai, apai, testvéri, baráti csók. Forró, tüzes csók. Üdvözlő csók, bucsu-csók. Judás csók,* melyről Idvezitőnk mondja: *Hát te csókkal árulod el az ember fiát? Karcsu,* v. *könnyü,* v. *hideg ruha a csók.* Km. *Jobb a szerelőnek a sebe, mint a gyülölőnek a csókja.* Km. *Két, három csók nem a világ, bomoljon meg a ki nem ád.* Népdal.

„Tiz rózsát hinték lovára,
Száz annyi csókot magára."

Csokonai.

Eredetire nézve hangutánzó. Egyezik vele a román *tsuk,* szanszkrit *kusz,* német *Kuss, küssen,* góth *kukia* stb.

CSÓKA, (csók-a = csáv-og-a = csáv-og-ó) fn. tt. *csóká-t.* A varjak neméhez tartozó, de kisebb fajú madár, fényes, fekete tollakkal, s benyomott horgas orral. Könnyen szelidithető és tanulékony. A hollóval abban megegyezik, hogy csenni szeret, s a fényes tárgyakat fészkébe hordja. (Corvus monedula). *Hiába fordik a csóka, nem lesz hattyu belőle.* (Km). *Fekete, mint a csóka.* (Km). *Csóka csókának nem vájja ki szemét.* (Km).

Nevét hangja utánzásától kapta, t. i. a csókáról mondjuk, hogy *csávog,* honnan: *csávogó, csávoga,* s ebből lett *csóka,* mint: *fecsegő, fecske, locsogó, locska, czinegő, czinege, csinke* stb. Egyezik vele a franczia *choucas,* német tájdivatos *Kauke,* török *csauka,* román *cioca,* szanszkrit *kakasz,* szláv *tsavka, kavka,* finn: *hakkinen.*

CSÓKAFALVA, helység Erdélyben, Maros-székben; helyr. *Csókafalvá-n, —ra, —ról.*

CSÓKAFI, (csóka-fi) ősz. fn. Kis csóka, fiatal csóka, mely még szárnyakra nem kelt. *Csókafiakat keresni, fészkökből kiszedni.* Átv. ért. mondatik a nagyon barna gyermekekről is.

CSÓKAKŐ, falu Fejér- és puszta Vas megyében; helyr. *Csókakő-n, —re, —ről.*

CSÓKALÁB, (csóka-láb) ösz. fn. A gólyaorr nemű növények egyik faja. (Geranium sanguineum).

CSOKÁNY, (csok-ány) fn. tt. *csokány-t,* tb. *—ok.* Székely tájszó, am. káposzta-torzsa.

CSÓKÁR, (csók-ár) ösz. fn. Képes kifejezéssel am. forró szeretetből, vagy szerelemből osztogatott csókok sokasága. *Csókárral boritani a kedves gyermeket.*

CSÓKÁS, (1), (csók-a-as) mn. tt. *csókás-t,* vagy *—at,* tb. *—ak.* 1) Csókákkal bővelkedő, csókáktól lakott. *Csókás erdő, csókás vidék.* 2) Lásd: CSÓKASZEMŰ.

CSÓKÁS, (2), puszta Kis-Kunságban; helyr. *Csókás-on, —ra, —ról.*

CSÓKASZÉM, (csóka-szém) ösz. fn. Szem, melynek ivhártyáját üvegalakú gyürü keriti, mely a szemgolyó nagyobb részére kiterjed, pl. a lovaknál. Jelent oly szemet is, mely homályos üveg gyanánt világit, élénkség és kinyomás nélkül.

CSÓKASZÉMŰ, (csóka-szemű) ösz. mn. Akinek vagy minek úgynevezett csókaszemei vannak. V. ö. CSÓKASZÉM.

CSÓKATOLL, (csóka-toll) ösz. fn. Fekete fényes toll, mely a csókát, a varjú- és hollónemüektől megkülönbözteti.

CSÓKDOS, (csók-dos) áth. m. *csókdos-tam, —tál, —ott.* Csókolgat, azaz gyakran csókol.

CSÓKDOSÁS, (csók-dos-ás) fn. tt. *csókdosás-t,* tb. *—ok.* Gyakori csókolás.

CSÓKDOZ, CSÓKDOZÁS, lásd: CSÓKDOS, CSÓKDOSÁS.

CSÓKFALVA, l. CSÓKAFALVA.

CSÓKJEL, (csók-jel) ösz. fn. Látszatos jel, mely valamely testen, tárgyon csóknyomás után marad.

CSOKMÁNY, (1), (csok-mány) fn. tt. *csokmány-t,* tb. *—ok.* Sziget vidéki szó Baranyában, am. faragó fejsze, másutt: *valaska, málléfejsze,* több helyütt *szekercze,* v. *szakócza.*

Gyöke *csok* a magyar *szak, szeg,* és szanszkritt *szag* (vágni) szókhoz hasonlítható.

CSOKMÁNY, (2), falu Kővár vidékében; helyr. *Csokmány-on, —ra, —ról.*

CSOKNYA, falu Somogy megyében; helyr. *Csoknyá-n, —ra, —ról.*

CSÓKOL, (csók-ol) áth. m. *csókol-t.* Csókkal illet, csókot ad. V. ö. CSÓK. *Orczáját, homlokát, ajakát csókolom. Kezét, lábát csókolom. Még a talpam nyomát is megcsókolnád. Oh csókollak, oh ölellek, míg moczczanok, míg lehelek* (Csokonai). *Oltárt, keresztet, szent képeket csókolni; földet csókolni; a kést csókolni, mely torkodat metszi. Megcsókolni, összecsókolni, össze-visszacsókolni, visszacsókolni valakit; lecsókolni az arczra pergő könyüket.*

CSOKOLÁDÉ, (francziául *chocolat,* olaszúl *cioccolata,* talán *cacao* szóból vette származását) fn. tt. *csokoládé-t.* Tápláló eledel, mely cacaoból, czukorból és indiai borostyánfa héjából áll, melyekhez néha vanilia, vagy más füszer is vegyíttetik. *Vaniliás, hasznosszenvi csokoládé; csokoládé-szelet.*

CSOKOLÁDÉS, (csokoládé-s), mn. tt. *csokoládés-t,* v. *—at.* tb. *—ak.* 1) Csokoládéval bővelkedő, kereskedő, csokoládéval rakott. *Csokoládés bolt, csokoládés láda.* 2) Csokoládéval készített, füszerezett. *Csokoládés leves, csokoládés tejes-kása.* V. ö. CSOKOLÁDÉ.

CSÓKOLÁS, (csók-ol-ás) fn. tt. *csókolás-t,* tb. *—ok.* Valamely testnek, vagy test részének csókkal illetése, l. CSÓK. *Kézcsókolás, lábcsókolás, arczcsókolás, földcsókolás, fenéletcsókolás, oltárcsókolás. Megcsókolás, összecsókolás, visszacsókolás.*

CSÓKOLGAT, (csók-ol-gat) áth. m. *csókolgat-tam, —tál, —ott.* Gyakorta, s különös gyöngédséggel, szerelemmel csókol valakit, vagy valamit. *Az anya csókolgatja szerelmes gyermekét. Megcsókolgatni, összecsókolgatni.*

CSÓKOLGATÁS, (csók-ol-gat-ás) fn. tt. *csókolgatás-t,* tb. *—ok.* Gyakori, s különös gyöngédségű csókolás. *A síró kisdedet csókolgatással kérleli dajkája.*

CSÓKOLKODÁS, (csók-ol-kod-ás) fn. tt. *csókolkodás-t,* tb. *—ok.* Csókváltás, viszonyos csókolás, midőn ketten egymást csókolgatják. *Szerelmesek, gilicsék, galambok csókolkodása.*

CSÓKOLKODIK, (csók-ol-kod-ik) k. m. *csókolkod-tam, —tál, —ott.* Csókokat vált, azaz csókot ad és kap. *Csókolkodnak, mint a szerelmes galambok.*

CSÓKOLKOZÁS, (csók-ol-koz-ás) fn. l. CSÓKOLKODÁS.

CSÓKOLKOZIK, (csók-ol-koz-ik) k. l. CSÓKOLKODIK.

CSÓKOLÓ, (csók-ol-ó) mn. tt. *csókoló-t.* Aki valakit, vagy valamit csókkal illet; aki csókot ad.

CSÓKOLÓDÁS, (csók-ol-ód-ás) fn. l. CSÓKOLKODÁS.

CSÓKOLÓDIK, (csók-ol-ód-ik) l. CSÓKOLKODIK.

CSÓKOLÓDZIK, CSÓKOLÓZIK, l. CSÓKOLKODIK.

CSOKONYA, mváros Somogy megyében; helyr. *Csokonyá-n, —ra, —ról.*

CSOKOR, l. CSUKOR.

CSÓKOS, (csók-os) mn. tt. *csókos-t,* v. *—at,* tb. *—ak.* 1) Örömest csókoló, aki csókolni szeret. *Csókos kisded, csókos leány.* 2) Ami csókkal jár, csókkal van öszvekötve. *Csókos mulatság, csókos játék, csókos üdvözlet.*

CSÓKÖZÖN, (csók-özön) ösz. fn. Számtalan csók.

CSOKVA, falu Borsod megyében; helyr. *Csokvá-n, —ra, —ról,*

CSOLLÁN, túl a Dunán divatos tájszó. Lásd: CSALÁN.

CSOLNAK, l. CSÓNAK.

CSOLNAKÁZ, l. CSÓNAKÁZ.

CSOLNAKOS, falu Erdélyben Hunyad megyében; helyr. *Csolnakos-on, —ra, —ról.*

CSOLNOK, (1), l. CSÓNAK.

CSOLNOK, (2), falu Esztergom megyében; helyr. *Csolnok-on, —ra, —ról.*

CSOLT, falu Kővár vidékén; helyr. *Csolt-on, —ra, —ról.*

CSOLTÓ, NAGY-CSOLTÓ, falu Gömör megyében; helyr. *Csoltó-n, —ra, —ról.*

CSÓLYOS, puszta Kis-Kunságban; helyr. *Csólyos-on, —ra, —ról.*

CSOM, elvont gyök, melyből *csoma, csomó, csomb, csombolék* stb. származtak. Jelent kerekded, gömbölyű, szvegöngyörödött testet. Felhangon: *csöm,* honnan: *csömör, csömbölék* stb. továbbá éles hangon: *csim,* melytől *csima, csimota, csimbók* stb. erednek. Alaphangra és fogalomra hasonlók hozzá: *gom, göm, hom, höm, kom, szom, csom,* mint szintén gömbölyű valamit jelentő szók gyökei, p. *gomb, gömb, homola, kompoly* stb.

CSOMA, (1), (csom-a) fn. tt. *csomá-t.* 1) Tavaszszal a torzsából kinövő csira; máskép: *csima,* honnan *csimota.* 2) Átv. ért. a székelyeknél am. mirigyes halálvész, minthogy ez csiraforma kinövés által jelenkezik. 3) Több magyar család vezetékneve.

Alapfogalomban csomó-alakú valamit jelent. V. ö. CSOMÓ.

CSOMA, (2), több helység neve Magyarországon; helyr. *Csomá-n, —ra, —ról.*

CSOMÁD, falu Pest megyében; helyr. *Csomád-on, —ra, —ról.*

CSOMAFÁJA, falu Erdélyben, Doboka megyében; helyr. *Csomafáját-n, —ra, —ról.*

CSOMAFALVA, helység Erdélyben, Csik-székben; helyr. *Csomafalvá-n, —ra, —ról.*

CSOMAG, (csom-ag) fn. tt. *csomag-ot.* Helyesen alkotott újabbkori szó a *csom* gyökből, s jelent általán csomóba kötött, csomót képező holmit, podgyászt, szállitmányt. Mint gyűnév az illető anyagnak sokaságát jelenti. *Csomag irományok, könyvek.*

CSOMAHÁZA, falu Vas megyében; helyr. *Csomaházá-n, —ra, —ról.*

CSOMAK, (csom-ak) fn. tt. *csomak-ot* l. CSOKMÁNY.

CSOMAKÖZ, falu Szathmár megyében; helyr, *Csomaköz-ön, —re, —ről.*

CSOMÁNFALVA, helység Máramaros megyében; helyr. *Csománfalvá-n, —ra, —ról.*

CSOMB, elvont vagy kiavult törzsök, mely nem egyéb, mint *csomó* az *ó*-t *b*-re változtatva, (csomó = csomú = csomv = csomb). Közvetlen származékai: *csombol, csomboly, csombor* stb. A *csomb* szóval mind hangra, mind értelemre rokon. Képzésre olyan, mint: *gomb, gömb, domb, dömb, zsomb* stb. V. ö. *B*, mint képző.

CSOMBÁRD, falu Somogy megyében; helyr. *Csombárd-on, —ra, —ról.*

CSOMBÓK, (csom-b-ók) fn. tt. *csombók-ot.* Összegöngyölités, öszvehajtogatás, kötözgetés által támadt csomó, p. az öszvehajtott és kötött üstök *csombók*nak mondatik. *Csombókra viseli haját. Csombókra köti üstökét.* Máskép: *csimbók.*

CSOMBÓKLIK, (csomb-ók-l-ik) k. m. *csombókl-ott*, htn. —*ani.* Csombókba tekeredik, zsugorodik. *Csombóklik a fésületlen haj, a sárban, ganajban járó komondor szöre.*

CSOMBÓKOL, (csom-b-ók-ol) áth. m. *csombókol-t.* Csomóra köt, csomóz. *Lófarkat csombókolni. Üstökét csombókolni.*

CSOMBÓKOS, (csom-b-ók-os) mn. tt. *csombókos-t*, v. —*at*, tb. —*ak.* A mi csombókra van kötve; csombókba tekeredett. *Csombókos üstök, csombókos lószerény, csombókos szörü komondor.*

CSOMBOL, (csom-b-ol) áth. m. *csombol-t.* Valamit csomóba köt, öszvegöngyölít. *Holmi útravaló ruhákat ládába csombolni.*

CSOMBOLÁS, (csom-b-ol-ás) fn. tt. *csombolás-t*, tb. —*ok.* Csomóba kötés.

CSOMBOLÉK, (csom-b-ol-ék) fn. tt. *csombolék-ot.* Csomóba hajtott, öszvegöngyölített holmi, podgyász. *Csombolékba tekert katona-köpeny. Ganaj-csombolék a kuvaszon. Hajcsombolék.* Magashangon: *csömbölék.*

CSOMBOLÉKOS, (csom-b-ol-ék-os) mn. tt. *csombolékos-t*, tb. —*ak.* Aminek szöre, haja, serénye, gyapja csombolékba tekeredett. Magashangon: *csömbölékes.*

CSOMBOLGAT, (csom-b-ol-gat) gyak. áthat. Gyakran, folytonosan többeket csombol, csomóba v. csomókba tekerget, fonogat.

CSOMBOLÍT, (csom-b-ol-ít) áth. m. *csombolít-ot*, hat. —*ni*, v. —*ani.* Csomóba tekerget, hengerget, gyöngyölít.

CSOMBOLÍTÁS, CSOMBOLITÁS, (csom-b-ol-ítás) fn. tt. *csombolítás-t*, tb. —*ok.* Csomóba tekergetés.

CSOMBOLY, (csom-b-oly) fn. tt. *csomboly-t*, tb. —*ok.* Öszvehajtott, tekert, csomóba göngyölített valami. Hasonló *gomboly, gömböly, zsomboly, hömböly* szók képzéséhez. V. ö. CSOMBOR.

CSOMBOLYODIK, (csom-b-oly-od-ik) k. m. *csombolyod-tam, —tál, —ott.* 1) Csomóba tekeredik, göngyölödik, p. a haj, szőr, kender, szösz, fonal. 2) Kuszálódik, rendetlenül csomósodik. Magashangon: *csömbölyödik.*

CSOMBOR, (csom-b-or) fn. tt. *csombor-t*, tb. —*ok.* 1) L. CSOMBOLY. Az *ly* és *r* több hasonló képzésü szókban váltakozik. 2) Növény a menták neméből, keresztben álló virágokkal, tojásdad, tompa s kevessé csipkés levelekkel, melyről azt tartják, hogy a bolhákat elüzi. (Mentha pulegium).

CSOMBORD, (1), (csom-b-or-d) fn. tt. *csombord-ot.* Székely tájszó, am. borsfü.

CSOMBORD, (2), falu Erdélyben, Alsó-Fejér megyében; helyr. *Csombord-on, —ra, ról.*

CSOMBORFŰ, (csombor-fü) ösz. fn. l. CSOMBOR.

CSOMBOROLAJ, (csombor-olaj) ösz. fn. Csomborfüből készített olaj.

CSOMBORVÍZ, (csombor-víz) ösz. fn. Csomborfüvel főtt, s házi gyógyszerül használt víz. Máskép: *putnok-* vagy *putnikvíz.*

CSOMISZOL, (csom-isz-ol) áth. lásd: CSOMOSZOL, CSÖMÖSZÖL.

CSOMÓ, (csom-ó) fn. tt. *csomó-t.* 1) Gömbölyües tömör alakba öszvenött test. *Csomó a fában, csomók a csömörös testben, csomó a búzaszálon, a kukoricaszáron. Káldn csomót ne keress.* (Km.) 2) Öszvehajtogatott, gömbölyüre tekergetett, öszvekötött holmi. *Szénacsomó, kendercsomó; csomóba kötött kukoricza, csomóra kötött üstök, csomóba füsött veszső, virágcsomó, dohánycsomó. Csomóba fonni, csomóra fojtani, csomóra szalasztani. Barátcsomót csinálni. Csomót oldani, csomót elvágni.* 3) Különösen a kévés gabonából egy-egy rakás, másképen *kereszt. Száz csomó, —* azaz *száz kereszt búza.* 4) Átv. ért. valamely ügynek bonyolodott része, melynek megoldása által lehet csak annak többi részein eligazodni. Hasonló értelemben jelent költői bonyolítást az elbeszélő költeményekben és szinművekben. Ily csomó az Iliaszban Agamemnon és Achill öszvekoczczanása. *Jól megkötni valamely ügynek, vagy műnek csomóját*, azaz ügyesen elrendelni azt. *Egy csomóba köt vele* km., az az egyenlőnek tart engem valakivel. Finnül: *solmu.*

CSOMÓCSKA, (csom-ó-ocs-ka) kics. fn. tt. *csomócská-t.* A maga nemében kisded csomó.

CSOMÓDOHÁNY, (csomó-dohány) ösz. fn. Apróbb kötésekbe szorított dohánylevelek. Több csomó összekötve *bálnak* mondatik.

CSOMÓDZÁS, (csom-ódz-ás, v. csom-ód-oz-ás) fn. tt. *csomódzás-t*, tb. —*ok*. Csomósodás.

CSOMÓDZIK, (csom-ódz-ik, v. csom-ód-oz-ik) k. m. *csomódz-tam*, v. —*ottam*, —*tál*, v. —*ottál*, —*ott*, htn. —*ni*, v. —*ani*. Csomókat hajt, csomóssá leszen. *Csomódzik a vén fűsfa, csomódzik a nedves helyen tartott, és föl nem kevért liszt.* V. ö. CSOMÓ.

CSOMÓGALY, (csomó-galy) ösz. fn. Egy csomóba kötött galyak vesszőszálak, vesszőkéve; tencs v. tincs vessző.

CSOMONYA, falu Beregh megyében; helyr. *Csomonyá-n*, —*ra*, —*ról*.

CSOMOR, (csom-or) fn. tt. *csomor-t*, tb. —*ok*. A szabdalt levelű, sárga virágú, sima magvu szironták alnemének tartozó növényfaj, mély tavakban és vízárkokban tenyészik. Nedve igen erős és mérges. (Ranunculus sceleratus). Máskép: *torzsika, iszáry, vízi méreg, lator, koldús, sebesítő fű.*

CSOMORIKA, (csom-or-i-ka) fn. tt. *csomorikú-t.* Növénynem az öthímesek seregéből és kétanyások rendéből; ernyője gallértalan, gömbölyüded; ernyőkéje sürü sertegalléru; gyümölcse tojásdad (csomós) szabásu; magvai barázdások (Cicuta).

CSOMORTÁN, CSOMORTÁNY, falvak Erdélyben, Csík és Kézdi székben; helyr. *Csomortány-ba*, —*ban*, —*ból*.

CSOMÓS, (csom-ó-os) mn. tt. *csomós-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Aminek csomója van, csomókkal bővelkedő, görcsös, öszvegöngyölödött, tekeredett. *Csomós somfa, csomós pallódeszka, csomós liszt, csomós gyapjú, szőr, haj, sörény, csomós kötél, madzag.* 2) Púpos. *Csomós hátu, csomós mellü.*

CSOMÓSAN, (csom-ó-s-an) ih. csomókkal, görcsösen; púposan.

CSOMÓSODÁS, (csom-ó-os-od-ás) fn. tt. *csomósodás-t*, tb. —*ok*. Csomó vagy csomók fejlődése, növése.

CSOMÓSODIK, (csom-ó-os-od-ik) k. m. *csomósod-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Csomók nőnek, fejlődnek rajta. *Csomósodik az agg fa.* 2) Kuszálódik, göngyölödik, öszveragad. *Csomósodik a kutya szőre, a fésületlen haj, a nedves liszt.* 3) Púposodik. *Csomósodik a háta.*

CSOMÓSSÁG, (csom-ó-os-ság) fn. tt. *csomósság-ot.* Valamely testnek csomós állapota, tulajdonsága, alakja. *Némely fát csomóssága miatt alig lehet felvágni. Nincs somfa csomósság nélkül.*

CSOMOSZLÓ, (csom-osz-o-ló) fn. tt. *csomoszló-t.* Szüretelők rúdja, dorongja, melylyel a kádban vagy csöbörben a szőlőt öszvenyúzzák. Máskép: *csomiszló, csömöszlő.*

CSOMOSZOL, (csom-osz-ol) áth. m. *csomoszoltam*, vagy *csomoszlottam*, —*tál*, vagy *csomoszlottál*, —*t*, vagy *csomoszlott*; htn. —*ni*, vagy *csomoszlani*. Rúddal vagy doronggal szőlőt, vagy más gyümölcsöt a kádban vagy csöbörben öszvetör, zúz. V. ö. CSÖMÖSZÖL.

CSOMOSZOLÁS, (csom-osz-ol-ás) fn. tt. *csomoszolás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn csomoszolunk. Magashangon: *csömöszölés.*

CSOMÓSZORITÓ, (csomó-szoritó) ösz. fn. Sebészi eszköz, melylyel a sebészileg kötendő csomót megszorítják.

CSOMOTA, l. CSIMOTA és CSEMETE.

CSOMÓTA, (csom-ó-ta) fn. tt. *csomótá-t.* Fölfelé álló szőlőfej. (Corymbus).

CSOMÓTALAN, (csom-ó-talan) mn. tt. *csomótalan-t*, tb. —*ok*. Aminek szálai, rostjai simán fejlődtek, nőttek ki, aminek csomói, buczkói, göcsei nincsenek. *Csomótalan kákasár, csomótalan fa, deszka, csomótalan fonal.*

CSOMÓTLAN, l, CSOMÓTALAN.

CSOMÓVETŐ, (csomó-vető) ösz. fn. Sebészi eszköz a sebészi csomó alkalmazására.

CSOMÓVONAL, (csomó-vonal) ösz. fn. Az állati vagy növényi test szervezetében vonalkép alakult csomók.

CSOMÓZ, (csom-ó-oz) áth. m. *csomós-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Csomóba vagy csomókba kötöz, rakosgat, fűzöget. *Csomózni a dohányt, kukoriczát; csomózni a kévébe kötött gabonát. Beecsomózni az irományokat.* 2) Csomóra szorít, csomókat köt valamin. *Kötelet, madzagot csomózni.*

CSOMÓZÁS, (csom-ó-oz-ás) fn tt. *csomózás-t*, tb. —*ok*. 1) Csomóba kötés, fűzés, rakás. *Dohány csomózása, gabona csomózása.* 2) Csomóra szorítás. 3) Szenvedőleg csomódzás.

CSOMÓZAT, (csom-ó-oz-at) fn. tt. *csomózat-ot.* 1) Több csomóból álló kötés, p. *a szállított árúk, kelmék csomózata.* 2) Csomós állapot. *Deszka csomózata.*

CSOMÓZIK, (csom-ó-oz-ik) k. l. CSOMÓDZIK.

CSÓN, elvont törzsöke *csónak*, és *csóniga* szóknak. Annyi mint *suhan.* V. ö. CSÓ.

CSÓNAK, (csón-ak) fn. tt. *csónak-ot.* Kis, sudár, könnyü ladik, kis hajócska, melyet egy ember el bír hajtani, egyszersmind kormányozni is. *Halászok csónakja, csónak orra, fara. Csónakon járni.*

„Szép Lenke vár a part fölött,
Csónakban a halász."

Kölcsey.

Nevét könnyen suhanó, mintegy csódó, vizen csusszanó tulajdonságától kapta, valamint a gyermeki játékszer neve *csóniga* is. A szláv nyelvekben divatozó *celomek, celunek*, valamint a magyarországi német *Trinackel* nem egyéb, mint a magyar *csónak* átalakitása. A persában *csung* vagy *deung* nagyobbféle hajót jelent, a törökben pedig *csanak* valamely edényt; csónak törökül *csernik*, és a sínai nyelvben *csún* am. hajó (navis). Tájejtéssel: *csónik, csónyik.*

A *csolnak* szóban az *l* betoldott betű, mint a *csolk* (csók), *csolka* (csóka) szókban is.

CSÓNAKÁZ, (csón-ak-áz) önh. m. *csónakáz-tam, —tál, —ott.* Csónakon járja be a vizet. *Dunán, patakon, tavon csónakázni. Vízi madarak után a nádas közé csónakázni.*

CSÓNAKÁZÁS, (csón-ak-áz-ás) fn. tt. *csónakázás-t*, tb. *—ok.* Csónakon járás, vízi sétálás, ladikázás.

CSÓNAKÁZÓ, (csón-ak-áz-ó) fő- és mn. tt. *csónakázó-t.* Aki csónakon jár. *Tavon, patakon csónakázó fiúk.*

CSÓNAKDA, (csón-ak-da) fn. tt. *csónakdá-t.* Hajógyároknál, vagy kikötőkben azon hely, hol a csónakokat tartják. A halhatatlan gróf Széchenyi István alkotta új szó.

CSÓNAKORRÚ, (1) (csónak-orrú) ösz. mn. Aminek hosszukás, hegyes orra van, mint némely csónakoknak.

CSÓNAKORRÚ, (2) (mint főntebb) ösz. fn. Gémfaj, mely hosszukás, hegyes orrával rákokat fogdos. (Cancroma).

CSÓNAKOS, (csón-ak-os) mn. tt. *csónakos-t*, v. *—at*, tb. *—ak.* Aminek csónakalakja van, ami csónakhoz hasonló. *Csónakos kalap*, azaz *éghasító.*

CSÓNAKOS, (csón-ak-os) fn. tt. *csónakos-t*, tb. *—ok.* Személy, ki csónakot igazgat, ki embereket vagy más holmit csónakon szállít ide-oda. Olyan, mint hajóból *hajós*, tutajból *tutajos*, sajkából *sajkás*, talpból *talpas.*

CSONGOLYA, (cson-g-oly-a) fn. tt. *csongolyá-t.* Csombolyék, gombolyék. Székely tájszó.

CSONGOVA, Nagy—, Kis—, falvak Ugocsa megyében; helyr. *Csongová-n, —ra, —ról.*

CSONGRÁD, megye és mezőváros neve; utóbbi helyragozva: *Csongrád-ra, —on, —ról.*

CSONI, *csonika, csondika*, sertéseket hivogató szó Csalóközben és némely vele határos tájakon.

CSÓNIGA, (csón-ig-a, v. csón-og-ó) fn. tt. *csónigá-t.* Gyermeki játékszer, kis fából faragott ék, melynek széles végébe jobb és bal felől tollacska van csíptetve, és ezt kis ostor segitségével magasra lövi a játszó gyermek. Győr vármegyei szó.

Nevét suhanó, csódó, csuszaszanó tulajdonságától kapta, s ennélfogva alapfogalomban rokon *csónak* szóval.

CSÓNIGÁZ, (csón-ig-a-az) önh. m. *csónigáz-tam, —tál, —ott.* Csóniga nevű játékszerrel játszik. V. ö. CSÓNIGA.

CSÓNIK, (csón-ik, l. CSÓNAK) fn. tt. *csónik-ot.* Vág mellett am. csónak, ladik. *Csónikát*, azaz ér, melyben csónakon járhatni. *Szemő és Tót-Megyer közti csónakát.*

CSONK, (csom-k) elvont törzsök, melyből *csonka, csonkít, csonkul* stb. származnak. Jelent oly testet, melynek kiálló részei, tagjai, hegyei, végei elmetszvék, s így *tőke, tuskó* értelme van. Betűcserével hasonló hozzá: *tonk* (tonka), felhangulag ejtve: *tönk.* Mind ezek rokonok a) mint a maguk nemében valamely tömör, csomós alakú testet képezők, minélfogva a *csoma, csomó* szókhoz hasonlíthatók; b) mint valamely vágott, metszett testet jelentők, mely esetben a *csom* gyök am. *tom, töm, tem*, melyekből *tonka* (tomka), *tompa, tömpe, tönk, ténk* származtak, s fordítva hasonló hozzájok a *metél, metsz, meddő* (metdő) gyöke *met*, továbbá a latin *meto, mutilus*, a hellen *τέμνω, τόμος* stb.

CSONKA, (csom-k-a) mn. tt. *csonká-t.* Mondjuk oly testről, melynek tagjai, ágai, hegyei stb. el vannak metszve, vágva, törve. *Csonka kés, kard. Csonka kezű, ujju, karu ember. Csonka csizma*, ellentéte: hegyes orru. *Csonka kémény. Csonka torony. Csonka szarvu ökör. Még a csonka, béna sem ül mindig otthon.* Finnül: *tynki.* Km. V. ö. *Tonka, Tompa.* Elemzésére nézve l. CSONK.

CSONKA-BONKA, (csonka-bonka) ikerített mn. Ami több részről meg van csonkítva, kurtítva. *Csonka-bonka nyomorék, koldús.* Képzésre olyan, mint a népmesében előforduló: *róka-bóka, kakas-bakas, nyúlom-búlom, farkas-barkas, tyúkom-búkom*, t. i. az alapszónak első betüje *b*-re változtatik. V. ö. *B*, hang.

CSONKACSÜTÖRTÖK, (csonka-csütörtök) ösz. fn. Csütörtöki nap, a nagy böjtnek első hetében, mely csonka hétnek neveztetik. V. ö. CSONKAHÉT.

CSONKAHÉT, (csonka-hét) ösz. fn. Azon hét, melynek négy utolsó napja nagy böjtre esik, t. i. hamvazó szerdától kezdve. Csonkának neveztetik, mert három első napja nem tartozik a böjti időszakhoz, vagyis a nagy böjt többi heteinél kurtább.

CSONKAGÚLA, (csonka-gúla) ösz. fn. Gúla, melynek teteje nem hegyesen, hanem csonkán, tonkán van bevégezve, vagy melynek hegyét az idő viszontagsága letörte. L. GÚLA.

CSONKAKÚP, (csonka-kúp) ösz. fn. Csonkán épített, csinált, vagy csonkává lett kúp. L. KÚP.

CSONKÁNY, (cson-k-a-any) fn. tt. *csonkány-t*, tb. *—ok.* Zömök testű hangyafaj, mely a méhesekben szeret tenyészni.

CSONKAMAKK, (csonka makk) ösz. fn. Gombkötő munka, am. csonkított makkhoz hasonló gomb, szőrből vagy selyemből.

CSONKÁN, (csom-ka-an) ih. kurtítva, valamely részétől, hegyétől, ágától, tagjától megfosztva. *Csonkán térni vissza a harcból.*

CSONKÁS, (1), (csom-ka-as) mn. tt. *csonkás-t, —at*, tb. *—ak.* Valamely részétől, tagjától fosztott, hegyetlenül, tetőtlenül hagyott; de ezen értelmet kisebb mértékben jelenti, mint a *csonka* szó. *Csonkás kés*, melynek hegye kevessé el van metszve.

CSONKÁS, (2), puszta Abaújban; helyr. *Csonkás-on, —ra, ról.*

CSONKASÁG, (csom-k-a-ság) fn. tt. *csonkaság-ot.* Csonka tulajdonság, vagy állapot. V. ö. CSONKA.

CSONKÁSÍT, CSONKÁSIT, (csom-ka-as-ít) áth. m. *csonkásít-ott.* htn. *—ni*, v. *—ani.* Csonkássá tesz, valaminek részeit, tagjait stb. elmetszi, elvágja, töri.

CSONKÁSÍTÁS, CSONKÁSITÁS, (csom-ka-as-ít-ás) fn. tt. *csonkásítás-t*, tb. —*ok*. Valaminek csonkássá tevése, azaz valamely részétől, tagjától stb. megfosztása.

CSONKÁSÍTOTT, CSONKÁSITOTT, (csom-ka-as-ít-ott) mn. tt. *csonkásított-at*. Hegyétől, részeitől, tagjától megfosztott.

CSONKASZARVÚ, (csonka-szarvú) ösz. mn. Aminek azarva el van törve, fürészelve. *Csonka szarvú bika.*

CSONKATAGÚ, (csonka-tagú) ösz. mn. Akinek vagy minek valamely tagja csonka; elvágott, eltörött tagú. *Csonka tagú nyomorék, koldús.*

CSONKÁZ, (csom-ka-az) áth. m. *csonkáz tam*, —*tál*, —*ott*. Valaminek hegyeit, ágait, tagjait elcsipkedi, elmetélgeti, fürészelgeti. *Fákat csonkázni, szőlőt csonkázni.* Gyakorító értelemmel bír, s ez által különbözik az egyszerű *csonkít* igétől.

CSONKÁZÁS, (csom-ka-az-ás) fn. tt. *csonkázás-t*, tb. —*ok*. Valamely test hegyeinek, tagjainak, ágainak elmetélgetése, megkurtitása, tompitása.

CSONKÍT, CSONKIT, (csom-k-ít, v. csom-ka-ít) áth. m. *csonkít-ott*, htn. —*ni*, v. —*ani*. Valamit egy vagy több részeitől, tagjától, ágától, hegyétől megfoszt. *Szarvat, fát, szőlőt csonkítani. Kezét, lábát, ujját csonkítani valakinek.* Átv. ért. elvesz valamit, kárt teszen. *Megcsonkították ősi vagyonunkat.*

CSONKÍTÁS, CSONKITÁS, (csom-k-ít-ás) fn. tt. *csonkítás-t*, tb. —*ok*. Csonkává tevés, valamely tagnak, résznek elvágása, metszése. V. ö. CSONKA.

CSONKÍTOTT, CSONKITOTT, (csom-k-ít-ott) mn. tt. *csonkított-at*. Aminek valamely része, tagja, ága, hegye stb. hiányzik, el van metszve, vágva, törve. *Csonkított szobor, csonkított fal, csonkított könyv, csonkított kezek, lábak.*

CSONKÚL, CSONKUL, (csom-k-úl, v. csom-ka-úl) önh. m. *csonkúl-t*. Csonkává leszen, csonka állapotba megy által. *Csonkúlnak az agg fák. Megcsonkúlnak az elhagyott tornyok.*

CSONKÚLÁS, CSONKULÁS, (csom-k-ul-ás) fn. tt. *csonkulás-t* tb. —*ok*. Állapot, midőn valaminek részei, tagjai, ágai stb. eltörnek, elvesznek, elvágatnak. Átv. ért. kárszenvedés, rövidség. *Csonkulást szenvedni.*

CSONKÚLAT, CSONKULAT, (csom-k-ul-at) fn. tt. *csonkúlat-ot*. A testnek azon alakja, melyet valamely részének, tagjának, hegyének elvesztése által kap.

CSONKULT, (csom-k-ul-t) mn. tt. *csonkult-at*. Ami mintegy önmaga által, önmagában valamely részétől, tagjától, hegyétől meg van fosztva. *Csonkult fogak.*

CSONKULTAN, (csom-k-ult-an) ih. Valamely részétől megfosztott állapotban.

CSÓNOK, l. CSÓNAK.

CSONT, (csom-t, mint *ont*, *önt*, ezekből: om-t, öm-t) fn. tt. *csont-ot*. Az állati testnek azon kemény tetemei, melyeket hártya és hús takar, belül pedig némelyeket velő tölt ki. *Lábcsont, mellcsont, keresztcsont, oldalcsont, ékalakú csont, képtelen, kis sokszegű, nagy sokszegű, névtelen, örvényes csont. Halcsont, lócsont, elefántcsont, embercsont* stb. *Csonton rágódni; csontját törni valakinek; csontba harapni. Kemény, mint a csont. Kövér csont, derék csont, husos csont, meztelen csont. Hamis csont vagy gonosz csont*, azaz ravasz, gonosz ember. *Csontig hatott. Csont ez nem pohánka* (km.), azaz nehezebb munka, mint gondolád. *Csontra!* azaz munkára. *Meztelen csonton vesszekednek.* (Km.) *Csak a csontja, bőre.* (Km.) *Úgy áll, mintha csont volna a hasában.* (Km.), nem tud, vagy nem akar hajolni; nőszemélyre értve: terhes. *Kemény csontba harapott.* (Km.) *Akkor már diót dobálnak csontjaimmal.* (Km.) *Nehezen alkuszik meg két eb egy csonton.* (Km.) *Csonton van a jó hús*, v. *csont mellől jó a hús.* (Km.), az esik jól, a mi munkába kerül. *Másutt is le szokták csontról enni a húst.* (Km.) *Csont, rágd*, azaz kemény vádra vagy czáfra találtál. *Összevesztek, mint ebek a csonton.* (Km.) Használtatik melléknév gyanánt is, mint valamennyi anyagnevek (például arany, ezüst, fa, kő, gyapju, föld, cserép stb.), midőn jelent 1) csontból valót. *Csont nyelű kés. Csont por, csont mű.* 2) Szaruból valót. *Csont szopóka, csont szelencze, csont kalamáris.* Mint melléknevet, jobb ha öszve nem irjuk, mert más: *csontolló és csont olló.*

CSONTÁLLOMÁNY, (csont-állomány) ösz. fn. Test, melynek alkató anyaga csont.

CSONTÁLLVÁNY, (csont-állvány) ösz. fn. L. CSONTVÁZ.

CSONTANYAG, CSONT ANYAG, ösz.fn. Csont, mely bizonyos eszköznek, tárgynak alkotó részül szolgál. *Csontanyagból készült kardmarkolat. Csontanyagból faragott, esztergározott különféle művek, edények, eszközök.*

CSONTÁR, (cso-m-t-ár) fn. tt. *csontár-t*, tb. —*ok*. Némely gyümölcsmagoknak csontkeménységü hüvelye, tokja, p. csontára van a mondolának, szilvának, baraczknak stb. (Drupa).

CSONTÁRGYÜMÖLCS, (csontár-gyümölcs) ösz. fn. Gyümölcs, melynek magvát kemény csontszerű tok borítja. Ilyenek: a *szilva, baracz, cseresnye, meggy* stb.

CSONTÁROS, (csont-ár-os) mn. tt. *csontáros-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Minek csontára van. V. ö. CSONTÁR. *Csontáros gyümölcsök.*

CSONTATLAN, (csont-at-lan) mn. tt. *csontatlan-t*, tb. —*ok*. Minek csontja nincsen, vagy miben nincs csont. *Csontatlan hüszelet, csontatlan férgek, bogarak.*

CSONTBEHORPADÁS, (csont-be-horpadás) ösz. fn. Állapot, midőn erős nyomás, ütés, sujtás következtében a csont behorpad. V. ö. HORPAD.

CSONTBÉKÓ, (csont-béko) ösz. fn. Közvény, láb-köszvény, mely a szárcsontokat mintegy békóban tartja.

CSONTBÉL, (csont-bél) ösz. fn. A széles csont lapoczkái között levő tetemek.

CSONT-BŐR, ösz. mn. Mondják igen sovány emberről, vagy más állatról. *Csak csont-bőr.*

CSONTBUJÁLKODÁS, (csont-bujálkodás) ösz. fn. A csontnak rendkivüli nagysága, csont kinövés.

CSONTCSIKARÓ, (csont-csikaró) ösz. fn. Kínzó eszköz, csavarféle készület, mely által a szárcsontok megfeszíttetnek.

CSONTCSOMÓ, (csont-csomó) ösz. fn. Csomó, dudorodás, kinövés a csonton.

CSONTDAG, (csont-dag) ösz. fn. Csontnak fekélyes bántalmu, kidudorodása.

CSONTDAGANAT, l. CSONTDAG.

CSONTDÚZ, (csont-dúz) ösz. fn. Csont kinövése, vastagodása, kóros kiterjedése, földuzzadása.

CSONTDUZZADÁS, l. CSONTDÚZ.

CSONTELHALÁS, (csont-el-halás) ösz. fn. Kóros állapot a csontban, midőn érző s működő erejét veszti. Külön irva: *csont elhalása* nem oly feszes. Máskép: *csonthaldl.*

CSONTEMELŐ, (csont-emelő) ösz. fn. Sebészi eszköz, a koponyacsontnak fölemelésére, vagy kinyujtására.

CSONTENYV, (csont-enyv) ösz. fn. 1) Enyv, mely a kifőzött csontok velejéből készül. 2) A fák gyökereihez ragadó, s mészből, finom homokból és rohadt növényrészekből álló csontforma anyag, mely a csonttörések ellen hasznos gyógyszernek tartatik.

CSONTESZTERGÁROS, (csont-esztergáros) ösz. fn. Mesterember, ki csontból és szarukból különféle eszközöket, müveket készít. V. ö. ESZTERGÁROS.

CSONTFA, l. VÉRESGYŰRŰ.

CSONTFAGGYUDAG. (csont-faggyú-dag) ösz. fn. Csonthártyában fészkelő tömlős daganat, melyben faggyuféle anyaggal csontrészek vegyülvék.

CSONTFÁJÁS, (csont-fájás) ösz. fn. Szakgatással járó kóros állapot a csontokban.

CSONTFÁJDALOM, (csont-fájdalom) ösz. fn. L. CSONTFÁJÁS.

CSONTFALVA, Alsó—, Felső—, puszták Nógrád megyében; helyr. *Csontfalvá-n, —ra, —ról.*

CSONTFEJ, (csont-fej) ösz. fn. A csontnak főrésze, vastagabb vége.

CSONTFEJEZÉS (csont-fejezés), ösz. fn. Sebészi műtét, midőn a csont fejét elvágják, lefürészelik.

CSONTFEKÉLY, (csont-fekély) ösz. fn. A csonthártyán támadó fekélyféle daganat, seb.

CSONTFEKETE, (csont-fekete) ösz. mn. Égett csont színéhez hasonló feketeségü.

CSONTFENE, (csont-fene) ösz. fn. A csont lágy részeinek elhalása, mi által a csont maga elvész, kiszárad. Máskép: *csontüszög.*

CSONTFICZAMODÁS, (csont-ficzamodás) ösz. fn. Kóros állapot, midőn valamely csont természetes helyzetéből, illetőleg csuklójából kimozdúl.

CSONTFOGLALVÁNY, (csont-foglalvány) ösz. fn. A csontoknak egymással való összekapcsolódása.

CSONTFOGÓ, (csont-fogó) ösz. fn. Sebészi eszköz, kis fogó, melylyel műtételkor a csontot összeszorítják.

CSONTFORRASZTÓ, (csont-forraszló) ösz. mn. Mi a törött csontokat összenöveszti. *Csontforrasztó fü* (hamaecistus). *Csontforrasztó kő* (osteocolla).

CSONTFURÓ, (csont-furó) ösz. fn. 1) Sebészi eszköz, melylyel a csontot átfurják. 2) Csontból dolgozó némely mesteremberek szerszáma.

CSONTFÜRÉSZ, (csont-fürész) ösz. fn. Sebészi fürész, melylyel a műtét alá kerülő csontokat elmetszik.

CSONTGENYEDÉS, (csont-genyedés) ösz. fn. Genyedés a csontokon. V. ö. GENY, GENYEDÉS.

CSONTGOMB, (csont-gomb) ösz. fn. Csont anyagból készített gomb.

CSONTGÖB, (csont-göb) ösz. fn. A tömöttebb csontokon támadó, az egészséges résznél porhanyóbb, fájdalmas, sima, mozdíthatlan daganat (tophus).

CSONTGÖRVÉLY, (csont-görvély) ösz. fn. L. ANGOLKÓR.

CSONTGUMÓ, (csont-gumó) ösz. fn. A törött csontok összeforradásánál képződni szokott kéreg. (Callus osteus).

CSONTGÜMŐ, l. CSONTGUMÓ.

CSONTGYURMA, (csont-gyurma) ösz. fn. Összevezúzott, vagy égetett csontból gyúrás által készített tömeg.

CSONTHAL, (csont-hal) ösz. fn. Tengeri kisebb halak neme, ezüst szinü hassal, barna fejjel és háttal, széles és hegyes fogakkal. (Synagris).

CSONTHALÁL, (csont-halál) ösz. fn. Lásd: CSONTELHALÁS.

CSONTHAMU, (csont-hamu) ösz. fn. Hamu, mely égett csontokból kerül.

CSONTHÁRTYA, (csont-hártya) ösz. fn. Kemény bőr, mely a csontot körülveszi, sok vért és egyéb edényeket foglal magában, s különösen a csontok képzésére és táplálására szolgál.

CSONTHÁRTYALOB, (csont-hártya-lob) ösz. fn. Gyuladásféle bántalom a csonthártyán. *Csúsos csonthártyalob.* V. ö. LOB.

CSONTHÁRTYAVAKARÓ, (csont-hártya-vakaró) ösz. fn. Sebészi eszköz, a csonthártyának lehántására.

CSONTHASADÁS, (csont-hasadás) ösz. fn. Erős ütés, nyomás következtében a csontnak megrepedése.

CSONTHASADÉK, (csont-hasadék) ösz. fn. A csonton támadott nyilás, repedék, főleg hosszában.

CSONTHÁZ, (csont-ház) ösz. fn. Különös épület a temetőkben, vagy hely a nagyobb sírboltokban, hová a sírokból kiásott, kiszedett csontokat rakják.

CSONTHUSANY, (csont-husany) ösz. fn. Álképlet neme, midőn a csont meglágyúl, s húshoz hasonló tömeggé alakúl. (Osteosarcoma).

CSONTHUSANYULÁS, (csont-husanyulás) ösz. fn. A csontoknak húsnemü állománynyá elfajulása.

CSONTIKA, (csom-t-i-ka) fn. tt. *csontiká-t.* Göcseji tájszó, am. gyántás fából készült fáklyának, szövétneknek el nem égetett darabkája.

CSONTÍT, (csom-t-ít) áth. m. *csontít-ott*, htn. *—ni*, v. *—ani*. Csontalakuvá, csontkeménynyé tesz, csonttá képez.

CSONTÍTÁS, (csom-t-ít-ás) fn. tt. *csontítás-t*, tb. *—ok*. Csonttá alakítás.

CSONTÍZ, (csont-íz) ösz. fn. Íz, mely a csontokat egymással összeköti. V. ö. ÍZ.

CSONTIZÜLÉS, (csont-izülés) ösz. fn. A csontoknak ízek általi összekapcsolódása.

CSONTÍZVÉG, (csont-íz-vég) ösz. fn. A csontíz vége. V. ö. CSONTÍZ.

CSONTÍZVÉGLOB, (csont-íz-vég-lob) ösz. fn. Gyuladási bántalom a csontízvégben.

CSONTKALAMÁRIS, (csont-kalamáris) ösz. fn. Csont anyagból esztergározott kalamáris, azaz tintatartó.

CSONTKEMÉNY, (csont-kemény) ösz. mn. Oly kemény, mint a csont, a maga nemében igen kemény. *Csontkemény héju baracskmag. Csontkeménynyé fagyott sár, föld.*

CSONTKEMÉNYSÉG, (csont-keménység) ösz. fn. Valamely testnek tulajdonsága, melynél fogva oly kemény, mint a csont.

CSONTKEMÉNYSÉGÜ, (csont-keménységü) l. CSONTKEMÉNY.

CSONTKÉPLET, (csont-képlet) ösz. fn. Csontalakulat, csonttá képződött állomány, csontulat.

CSONTKÉPÜLÉS, (csont-képülés) ösz. fn. Azon természeti működés az állati test kifejlésében, mely által a csontok alakulnak. Jobban: *csontulás*.

CSONTKÉPZŐDÉS, l. CSONTKÉPÜLÉS.

CSONTKÉREG, (csont-kéreg) ösz. fn. Az eltört csontok összeforradása körül támadt kemény szegély.

CSONTKOCSONYA, (csont-kocsonya) ösz. fn. Megfőzött nyers, velős csontokból való kocsonya.

CSONTKOROM, (ctont-korom) lásd: CSONTSZÉN.

CSONTKORONG, (csont-korong) ösz. fn. Forgócsont, p. a térdekben.

CSONTKUSZTORA, (csont-kuszlora) ösz. fn. Sebészi kés, csontmetszési műtételekre.

CSONTKÜLLŐ, (csont-küllő) ösz. fn. Sebészek fakészülete, melybe a törött csontokat beleszorítják, hogy egy helyzetben maradván, összeforrjanak.

CSONTLÁGYÍTÓFŰ, (csont-lágyító-fü) ösz. fn. Törlevelü és molyhos porhonú fünem, melyről régen azt mesélték, hogy ha a barom eszik belőle, csontjai úgy meglágyulnak, hogy lábaira nem állhat.

CSONTLÁGYULÁS, (csont-lágyulás) ösz. fn. A csontok kór állapota, midőn tömörségöket vesztik, lágyakká lesznek.

CSONTLAZULAT, (csont-lazulat) ösz. fn. Kóros állapota a csontnak, midőn nedveitől megfosztva mindig likacsosabb, könnyebb s lazább leszen.

CSONTLOB, (csont-lob) ösz. fn. Gyuladásféle bántalom a csontban, különösen a csonthártyában.

CSONTMAG, (csont-mag) ösz. fn. l. CSONTÁR.

CSONTMETESZ, (csont-metesz) ösz. fn. Csontok metszésére való sebészi eszköz.

CSONTMIVES, (csont-mives) ösz. fn. Mives, ki holmi szereket, edényeket eszközöket stb. csontból készít.

CSONTMŰ, v. CSONT MŰ, ösz. fn. Csont anyagból metszett, faragott, vésett, esztergározott eszköz, edény, ékszer stb.

CSONTNEMŰ, (csort-nemü) ösz. mn. A csontok neméhez tartozó, csontféle, csonthoz hasonló. *Csontnemü kinövések.*

CSONTNÖVÉS, (csont-növés) ösz. fn. 1) Általán, a csontnak képződése, alakulása. 2) Különösen oly nemü csont, mely kóros működés által képződik.

CSONTLISZT, (csont-liszt) ösz. fn. Liszt fínomságu porrá zúzott őrlött csont.

CSONTOCS, (csort-ocs) fn. tt. *csontocs-ot*. A *csont* szó kicsinyezője, köznyelven: *csontocska*. A boncztanárok nyelvén: *rosa csontosok* (ossicula plana). *Sylvius csontocsa* (ossiculum Sylvii), *Worni contocsa* (ossiculum Wornianum).

CSONTOCSKA, (csont-ocs-ka) kics. fn. tt. *csontocská-t*. A maga nemében kicsided csont.

CSONTÓK, (csontók) mn. tt. *csontók-ot*. Nagy, tetemes csontokkal biró. Oly formára van alakítva, mint: *pofók, csombók, szmők*, Szokottabban: *csontos*.

CSONTOLLÓ, (csont-olló) ösz. fn. Sebészi metsző eszköz, a csont részek leválasztására.

CSONTONKÉNT, (csont-on-ként) ih. Egyik darab csontot a másik után, csontról csontra.

CSONTORKA, (csont-or-ka) fn. tt. *csontorká-t*. Csorba, törött, üres fog.

CSONTOS, (1), (csom-t-os) mn. tt. *csontos-t*, v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Miben csont van, csonttal bővelkedő. *Csontos hús*. 2) Erős, vastag csontú. *Csontos ember*.

CSONTOS, (2), (nint föntebb) fn. tt. *csontos-t*, tb. *—ok*. Több magyar család neve.

CSONTOSFALVA, helység Abaújban; helyr. *Csontosfalvá-n, —ra, —ról*.

CSONTOSODÁS (csom-t-os-od-ás) fn. tt. *csontosodás-t*, tb. *—ok*. 1) Az állati test képződésének tulajdonsága, melynél fogva erős, izmos, vastag csontjai nőnek. 2) Átv. ért. valamely eszmének, szokásnak megrögzése.

CSONTOSODIK, (csom-t-os-od-ik) k. m. *csontosod-tam, —tál, —ott*. 1) Az állatról mondatik, midőn csontjai erősödnek, izmosodnak, vastagosnak. 2) Átv. ért. rögzik, megrögzik, hajthatlanná leszen. *Megcsontosodott nemzeti előítéletek, hibák*.

CSONTOSHÚS, (csontos-hús) ösz. fn. Hús darab, húskoncz, melyben csont is van.

CSONTOSÚL, CSONTOSUL, (csom-t-os-úl) önh. m. *csontosúl-t*. Olyanná lesz, mint a csont, csontkeménységüre változik. Átv. ért. rögösül, merevül, megmerevül, hajthatlanná leszen.

CSONTOSÚLÁS, CSONTOSULÁS, (csom-t-os-u-lás) fn. tt. *csontosulás-t*, tb. *—ok*. Állapot, midőn

valamely test csontalkot, csontkeménységet ölt. Átv. ért. rögösülés, merevedés, hajthatlanná levés.

CSONTPIKKELYŰ, (csont-pikkelyű) ösz. mn. és fn. 1) Minek csontkeménységű pikkelyei vannak. 2) Tengeri halfaj csontkemény pikkelyekkel. Lásd: CSONTHAL.

CSONTPÓK, (csont-pók) ösz. fn. Csomó alakú álképlet, kóros kinövés a csonton, különösen a lovak lábszárain. V. ö. INPÓK.

CSONTPONT, (csont-pont) ösz. fn. Azon időpont az állati test fejlődésében, midőn a porczogók csonttá kezdenek válni, azaz, midőn a porczogókban vörös vérrel tölt edények mutatkoznak. Rosz hangzatu szó, inkább irassék: *csontulási pont.*

CSONTPOR, (csont-por) ösz. fn. l. CSONTLISZT.

CSONTPORHANYÓSÁG, (csont-porhanyóság) ösz. fn. A csontnak azon tulajdonsága, minél fogva azt dörzsölés által öszve lehet zúzni. Továbbá a csontnak kórállapota, midőr tömörségét vesztvén porhanyóvá lesz.

CSONTRÁK, (csont-rák) ösz. fn. l. CSONTFENE.

CSONTREDV, (csont-redv) ösz. fn. A meggyúladt csontdaganat fekélyedése, midőn a lágy részek és csonthártya lepusztulta után a csontok nagy területen lemeztelenülnek, kifekélyesednek, s kisebb-nagyobb darabokban lemállódoznak.

CSONTREKESZ. (csont-rekesz) ösz. fn. Fakészület a sebészeknél, melyle a törött csontokat beszorítják, hogy egyenes helyzetben maradjanak, s meggyógyuljanak.

CSONTRENDSZER, (csont-rend-szer) ösz. fn. A csontoknak az állati test szervezetében összefüggése

CSONTREPEDÉK, (csont-repedék) ösz. fn. Csontrepedés következtében támadott nyilás, hézagocska, vonal. V. ö. CSONTREPEDÉS.

CSONTREPEDÉS, (csont-repedés) ösz. fn. Erős nyomás, zúzás, törés következtében a csont szövetének elválása, szétnyilása.

CSONTRESZELŐ, (csont-reszelő) ösz. fn. 1) Személy, ki csontot reszel. 2) Lékezésnél és csontvágásnál használható sebészi eszköz.

CSONTRÉTEGZÉS, (csont-rétegzés) ösz. fn. A romlott csontlemezek leválása, lehámlása, rétegenként.

CSONTROMLÁS, (csont-romlás) ösz. fn. Általános neve minden csontbajnak, mely a csontok szilárdságát, tartósságát veszélyezteti.

CSONTSEBZÉS, (csont-sebzés) ösz. fn. Sértés, mely az eleven csonton ütés, törés, zúzás, vágás stb. által történik.

CSONTSENYV, (csont-senyv) ösz. fn. l. ANGOLKÓR.

CSONTSENYVES, (csont-senyves) ösz. mn. Angolkórban szenvedő, l. ANGOLKÓR.

CSONTSIPOLY, (csont-sipoly) ösz. fn. Csontban támadó szűk csöves fekély. V. ö. SIPOLY.

CSONTSORVADÁS, (csont-sorvadás) ösz. fn. Csontok elaszása, kiszáradása.

CSONTSORVÁLY, (csont-sorvály) ösz. fn. L. CSOTSORVADÁS.

CSONTSZÁLKA, (csont-szálka) ösz. fn. A tört csontnak vékony, hosszú levált részecskéje.

CSONTSZÁLKAFOGÓ, (csont-szálka-fogó) ösz. fn. Csipeszféle sebészi eszköz, a törött csontok szálkáinak kiszedésére.

CSONTSZEDÉS, (csont-szedés) ösz. fn. Kihányt, elszórt csontok öszvegyűjtése, különféle czélokra, p. csontliszt, csontszén készítése végett.

CSONTSZEDŐ, (csont-szedő) ösz. fn. Személy, ki csontokat gyűjtöget, p. a czukorfinomító gyárak számára.

CSONTSZÉN, (csont-szén) ösz. fn. Égetett csontokból készített szén. *Lisztté őrlött csontszén.*

CSONTSZÖVET, (csont-szövet) ösz. fn. A csont alkotó részeinek egymásközti összefüggése.

CSONTSZÚ, (csont-szú) ösz. fn. Nyavalya a csontban, mely azt szú gyanánt emészti, azaz: csontev, idült, fekélyesedéssel párosult csontlob, és a csontállomány elernyedése. *Görvélyes, központi, taplós csontszú.*

CSONTTÁLYOG, (csont-tályog) ösz. fn. A csontoknak nagy darabon elterjedt daganata, a konczok velőüregében támadt gyúladás, s azoknak pufadása következtében. V. ö. TÁLYOG.

CSONTTAN, CSONTTANITMÁNY, (csont-tan, v. —tanitmány) ösz. fn. A boncztannak egyik fő része, mely a csontok természetét, különféleségét stb. ismerteti. (Osteologia).

CSONTTOBOLY, (csont-toboly) ösz. fn. Kóros kinövés, csomósodás a csonton. (Exostosis).

CSONTTÖREDÉK, (csont-töredék) ösz. fn. Az eltörött csontnak egyes darabja, része.

CSONTTÖRÉKENYSÉG, (csont-törékenység) ösz. fn. Általán a csontnak azon tulajdonsága, melynél fogva kisebb-nagyobb erőnek engedve eltörik. Különösen a csontnak kóros porhanyó állapota.

CSONTTÖRÉS, (csont-törés) ösz. fn. A csont szövetének erőszakos megszakasztása, ütés, nyomás, túlfeszített meghajtás stb. által.

CSONTTÖRŐ, (1), (csont-törő) ösz. mn. Általán, ami a csontokat erőszakosan több részekre szakasztja, választja. *Csonttörő sas.*

CSONTTÖRŐ, (2), (mint föntebb) ösz. fn. Eszköz, melylyel p. az égetlen vagy égett csontokat öszvezúzzák.

CSONTÚL, CSONTUL, (csom-t-úl) önh. m. *csontúl-t.* Csonttá válik, csonttá alakul.

CSONTÚLÁS, CSONTULÁS, (csom-t-ul-ás) fn. tt. *csontulás-t*, tb. —*ok*. Csonttá alakulás.

CSONTÚLAT, CSONTULAT, (csom-t-úl-at) fn. tt. *csontulat-ot*. A csonttá alakult test állapota.

CSONTÚJRATERMŐDÉS, (csont-újra-termödés) ösz. fn. A zúzott, törött csontnak újra kinövése, új növés általi kipótolása. Különválasztva: *csont újratermődése* fesztelenebb.

CSONTÜREG, (csont-üreg) ösz. fn. Csöalakú üreg a sípcsontok belsejében, mely kocsonyanemű anyagot, velőt foglal magában.

CSONTÜSZÖG, (csont-üszög) ösz. fn. Lásd: CSONTFENE.

CSONTVAKARÓ, (csont-vakaró) ösz. fn. Sebészi eszköz, a műtét alá vett csonthártya levakarására.

CSONTVÁZ, (csont-vár) ösz. fn. 1) Valamely gerinczes állat alakja merő csontokból öszveállítva, mely az illető állat csontszerkezetét elétünteti. 2) Átv. ért. igen sovány állati test, melynek csak csontja böre van. V. ö. VÁZ.

CSONTVELŐ, (csont-velő) ösz. fn. Sajátnemű lágy anyag a sípcsontok üregeiben. V. ö. VELŐ.

CSONTVESZÉS, (csont-veszés) ösz. fn. Lásd: CSONTFENE.

CSONTVÍZKÓR, (csont-víz-kór) ösz. fn. Vízkór nemű bántalom a csontokban. V. ö. VÍZKÓR.

CSONTZSÍR, (csont-zsír) ösz. fn. Zsírnemü kövérség a csont szövete között, mely főzés által kiforr belőle.

CSOP, (1), elvont gyök, mely a *csoport*, *csoportos*, *csoportosodik* származékokban egy tömeget képező gyüsokaságot jelent, s rokonai a vékonyhangu *csép*, *csöp*, mint a *csíplesz*, *csepöte*, *csöpü* szók gyöke. Mennyiben a *csoport* rakásra halmozott sokaságot jelent, rokon a *csup*, *kup*, *hup* gyökökkel is.

CSOP, (2), elvont gyöke *csopor*, *csoporodik* szóknak. Rokonai a gömbölyüségre vonatkozó *csob*, *csöb*, *kob*, mint a *csobán*, *csobolyó*, *csöbör*, *kobak* edények neveinek gyökei.

CSOPAK, falu Szala megyében; helyr. *Csopakon*, *—ra*, *—ról*.

CSOPÁKA, CSOPÁKÁS, l. CZOPÁKA, CZOPÁKÁS.

CSOPOR, (csop-or) fn. L. CSUPOR.

CSOPORODIK, (csop-or-od-ik) k. l. CSUPORODIK.

CSOPORT, (csop-or-t) fn. tt. *csoport-ot*. 1) Több részekből, darabokból, egyedekből öszveállott vagy állított, egybegyült sereg, halom, rakás. *Csoport katona*, *csoport kö*, *csoport juh*. 2) Valamely egész részeinek többfelé osztályozása, melyek ismét egy egészet képeznek, p. *a virágos kert többféle virágcsoportokra felosztva*. 3) Tájdivatosan: rög, göröngy. *Csoportok hevernek a felszántott földön*.

„Forgószél megy út közepén,
Csoportokat dobál felém.“

Vörösmarty.

Tájejtéssel: *csopor*, s úgy látszik, ez az eredeti alak, melyhez a *t* csak toldalékhangul járult, mint *göcsört*, *csipert*, *választ*, s némely más szókban.

CSOPORTONKÉNT, (csop-or-t-on-ként) ih. Csoportosan, csoport számra; egész halommal, rakásonként. V. ö. CSOPORT.

CSOPORTOS, (csop-or-t-os) mn tt. *csoportos-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. 1) Böven öszvegyült, halmozott, rakásos. *Csoportos nép*. 2) Rögös, göröngyös. *Csoportos út. Ha útnak indultál, törd, a hol csoportos*. (Km.)

CSOPORTOSAN, (csop-or-t-os-an) ih. Seregesen, halommal, rakással, öszvegyülekezve. *Csoportosan tódúl a nép valamely rendkivüli látmányra*.

CSOPORTOSÍT, (csop-or-t-os-ít) áth. m. *csoportosít-ott*, htn. *—ni*, vagy *—ani*. Csoportba, vagy csoportokba szed, gyüjt, rak, halmoz. V. ö. CSOPORT.

CSOPORTOSODIK, (csop-or-t-os-od-ik) k. m. *csoportosod-tam*, *—tál*, *—ott*. Csoportossá leszen, az az öszvegyülekezik, halmozódik, rögösödik, göröngyösödik. *Csoportosodik a mindünnen gyülekező nép. Csoportosodik a barmoktól feltiport és megszáradt sár*.

CSOPORTOSSÁG, (csop-or-t-os-ság) fn. tt. *csoportosság-ot*. A megázott, sáros, föltiport stb. földnek rögössége, göröngyössége, darabossága.

CSOPORTOSUL, CSOPORTOSÚL, (csop-or-t-os-úl) önh. l. CSOPORTOSODIK.

CSOPORTOZ, (csop-or-t-oz) áth. m. *csoportoz-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *—z*. Valami egészet kisebb részekre osztályoz, mely részek önálló egész gyanánt tekintendők, pl. midőn a gyakorlott ezredet több csoportokra szakasztják, vagy a virágos kertet több virágágyakra különítik.

CSOPORTOZÁS, (csop-or-t-oz-ás) fn. tt. *csoportozás-t*, tb. *—ok*. 1) Áth. ért. valaminek csoportokra osztása. 2) Szenv. ért. halomra gyülés, öszvegyülekezés, sereglés. *Népcsoportozás*. 3) Rögösödés, göröngyösödés.

CSOPORTOZAT, (csop-or-t-oz-at) fn. tt. *csoportozat-ot*. Több csoportnak bizonyos arányban, rendben elhelyezése, p. *csoportozatok a virágkertekben*, *csoportozatok valamely rajzolaton*.

CSOPORTOZIK, (csop-or-t-oz-ik) k. m. *csoportoz-tam*, *—tál*, *—ott*. 2) Sereglik, gyülekezik. *Csoportozik a nép. Öszvecsoportozik*. 2) Göröngyössé válik. *Csoportozik a megázott, s baromtól feltiport út, föld*.

CSOPORTOZVA, (csop-or-t-oz-va) ih. Seregelve, gyülekezve, halmozódva. *Csoportozva járnak kelnek*.

CSOPPAL, (csop-val) l. CSIPPEL-CSOPPAL.

CSOR, elvont gyök, mely különféle családu származékokban más-más alapértelmü. 1) Hangutánzó ezekben: *csorog*, *csordúl*, *csordít*, *csorgat*, *csorran*, *csorsz*, *csorszog*. Tájejtéssel: *csur*, *csurog* stb. Egyezik vele a szanszkrit *çru* (sprudelu), honnan *çruvasz* (folyadék), német *traufen*, *triefen*, finn *tirisen*, török *csorba* (leves) stb. 2) Feketét jelent a *csormoly*, vagy *csormolya* származékokban, vékonyhangon: *csör*, *csörmölye*. Ez értelemben rokon vele *kor*, mint a *korom* gyöke, s hasonló a török *kara*, szláv *cser*, *csar*, *cserni*, *csarni*. 3) Metszésre, törésre vonatkozik a *csoroszla*, *csoroszol*, *csorba* szókban, s rokona: *sar*, honnan lett

sarló, sarabol, és *kár*. 4) A *csorda* származékban am. *sor*, vagy *ser* (sereg).

CSÓR, (1), elvont gyöke a) *csórol, csórigál* származékoknak, s mint ezek értelmeye mutatja, nem egyéb, mint a lassu folyást jelentő *csorog* gyöke: *csor*; b) a kopaszt, vagy meztelent jelentő *csóré* szónak.

CSÓR, (2), áth. m. *csór-t*. A *csavar* igének összevehúzott módosítványa, melylyel ikerítve használtatik: *csórcsavar*, vagy *csürcsavar*, vagy *csürcsavar*. Származékai: *csórag, csórál*.

CSÓR, (3), falu Fehér vármegyében, helyr. *Csór-ra, —on, —ról*.

CSÓRA, több helység neve Erdélyben; helyr. *Csórá-n, —ra, —ról*.

CSÓRAG, (csór-ag) fn. tt. *csórag-ot*. Baranyában am. dorongféle kézbeli, fütykös, furkó, melyet kézben forgatni, csórálni, csavarni szoktak.

CSÓRÁL, (csór-ál, vagy csór-a-al) áth. m. *csorál-t*. Valamely dolgot csürcsavar, nagy feneket kerít neki. *Csórál-mórál. Ne csóráld-móráld, hanem mondd ki, ami lelkeden van.*

CSÓRANY, (csor-any, vagy csavar-any) ösz. fn. l. ANYACSAVAR.

CSORBA, (1), (csor-ba) mn. tt. *csorbá-t*. Aminek éle, lapja, széle, szöglete meg van törve, bevágva, csonkítva. *Csorba kés, kard, szántóvas. Csorba fazék, pohár, tányér. Csorba fog, csorba fogú, csorba szájú.*

Palóczos tájejtéssel: *cserba*. Képzésre hasonló a *turba, gurba, görbe, törpe* szókhoz. Egyezik vele a szanszkrit *karv*, vagy *karp* (brechen, verringern), latin *carpo*, szláv *strba*. V. ö. CSOR, gyök.

CSORBA, (2), falu Liptó megyében; helyr. *Csorbá-n, —ra, —ról*.

CSORBA, (3), (csor-ba) fn. tt. *csorbá-t*. 1) Hasadék, hézag, törés, törés által okozott hiány. *Csorbát ejteni valamely edényen. Csorbája van a kardnak.* 2) Hiány, szükség, hiba. *Csorbát szenvedni. Csorbát kitölteni.*

CSORBAFOGÚ, (csorba-fogú) ösz. mn. Kinek repedt, törött, vagy likas foga van. *Csorbafogú vén ember.*

CSORBAKA, l. CSORBÓKA.

CSORBÁNAK, puszta Nagy-Kunságban; helyr. *Csorbának-on, —ra, —ról*.

CSORBÁS, (csor-ba-as) mn. tt. *csorbás-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. Aminek több csorbája van, több helyen repedt, törött, csonkított szélü, szegletü, élü. *Csorbás korsó. Csorbás kasza.*

CSORBASÁG, (csor-ba-ság) fn. tt. *csorbaság-ot*. Általán bizonyos kemény állományu testek tulajdonsága, midőn csorbák, repedtek, törött szélüek, hegyüek stb. *Fogak, edények csorbasága.*

CSORBASZÁJU, (csorba-szájú) ösz. mn. Kinek vágott, metszett ajakai vannak, nyúlszájú. Átv. ért. törött nyilásu, p. *csorbaszáju palacsk, csorbaszáju korsó*.

CSORBÍT, (csor-b-ít, vagy csor-ba-it) áth. m. *csorbit-ott*, htn. *—ni*, vagy *—ani*. Valaminek élét, szélét, lapját, szögletét megsérti, csonkítja, hiányossá teszi. *Kést, kardot csorbítani; szántóvasat köves földben megcsorbítani; fogat csorbítani.*

CSORBÍTÁS, (csor-ba-ít-ás) fn. tt. *csorbítás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, midőn valamit csorbítunk.

CSORBÓKA, (csor-b-ók-a, vagy csor-ba-ók-a) fn. tt. *csorbóká-t*. Az együttnemzők seregébe, s egyenlőnösök rendébe tartozó növénynem; vaczka kopasz, csészéje födelékes; fészke tövön kihasasodik; bóbitája szőrös, száratlan. Fajai: *szemlyéki, mezei, dudva-, havasi csorbóka*. Mind ezeknek levelei szurósak, vagy hegyesek, láncsásak, kaczúrosak, s mintegy csorbásak.

CSORBUL, CSORBÚL, (csor-ba-ul) önh. m. *csorbul-t*. Csorbát kap, csorbává leszen, illetőleg széle, szöglete, éle kitörik, repedést kap. *Csorbúl a kőbe vágott kasza éle. Csorbúl a korsó szája. Csorbúl a fog. Megcsorbúl, kicsorbúl*. V. ö. CSORBA.

CSORBULÁS, CSORBÚLÁS, (csor-ba-ul-ás) fn. tt. *csorbulás-t*, tb. *—ok*. Bizonyos szilárd állományu testek szélein, élein támadó sérülés, csonkulás, midőn letörnek, berepednek, rés nyilik bennök. *Kard csorbulása. Fogak csorbulása.*

CSORBULAT, CSORBÚLAT, (csor-ba-ul-at) fn. tt. *csorbulat-ot*. Csorbulás által támadt rés, hézag.

CSORBÚLT, (csor-b-ul-t) mn. tt. *csorbúlt-at*. Éle, lapja, széle tört, hasított, csonkított. *Csorbult fegyver, csorbult korsó. Kicsorbult, megcsorbult, elcsorbult. Csorbult fogak.*

CSORDA, (1), (csor-da) fn. tt. *csordá-t*. Csoportban, seregben, falkában járó, legelő szarvasmarhák és sertések sokasága. *Ökörcsorda, tehéncsorda, borjúcsorda, disznócsorda. Reggel kihajtani, estve hasa eresztení a csordát. Őrizni, legeltetni, megitatni a csordát. Derék dolog, három tehén egy csorda*, valami számot kicsinylő gúnyos km. *Egy-két tehén nem nagy csorda, az asszony csak oldalborda*. Km. Átv. ért. megvetőleg mondatik oly emberek gyülekezetéről, kik baromi állapotban élnek. *Csorda népek*. Különböztetésül v. ö. GULYA, NYÁJ, MÉNES.

Gyöke *csor* hasonló a vékonyhangu *sereg, ser* gyökéhez, és az egymás után (mint csorda szokott) következő számokat, sokaságokat jelentő *sor* szóhoz. Egyezik vele a német *Heerde, Schar*, tatár *horda, chorda*, persa *csaranda*, török *sürü*, és a latin *cohors* második alkatrésze.

CSORDA, (2), falu Krassó megyében; helyr. *Csordá-n —ra, —ról*.

CSORDABELI, (csor-da-bel-i) mn. tt. *csordabeli-t*, tb. *—ek*. Csordába való, csordában legelő, csordához tartozó. *Csordabeli ökrök, tehenek, borjúk.*

CSORDABIKA, (csorda-bika) ösz. fn. Csordabeli tehenekkel együtt járó, legelő bika.

CSORDAI, (csor-da-i) mn. tt. *csordai-t*, tb. *—ak*. Csordába, vagy csordából való, csordában járó, legelő. *Csordai ökör, tinó.*

CSORDAKÚT, puszta Fejér megyében; helyr. *Csordakút-on, —ra, —ról.*

CSORDÁLY, (csor-da-aly) fn. tt. *csordály-t*, tb. *—ok.* Seregesen, mintegy csordában járó kis madarak faja a verebek neméből. V. ö. SORDÉLY.

CSORDANÉP, (csorda-nép) ösz. fn. A társadalmi élet alsó fokán álló vadnépek, melyek baromtenyésztésből élnek, s helyről-helyre vándorolnak. (Nomades).

CSORDÁNKÉNT, (csorda-an-ként) ih. Csordaszámra, csorda csorda után, falkánként. *Az ökröket csordánként hajtják Magyarországból Bécsbe. Csordánként döglenek a marhák.*

CSORDAPÁSZTOR, (csorda-pásztor) ösz. fn. L. CSORDÁS.

CSORDÁS, (csor-da-as) fn. tt. *csordás-t*, tb. *—ok.* Aki csordát, különösen ökröket, teheneket őriz. A disznópásztor *kanász*, vagy *kondás*, a borjúkat legeltető *borjúpásztor*, vagy *bornyász*, a juhlegeltető *juhász*, a lovakat őrző *csikós* stb. V. ö. GULYÁS.

CSORDÁSKÖRTE, (csordás-körte) ösz. fn. Apró körtefaj, mely csoportosan terem.

CSORDÁZ, (csor-da-az) önh. mult. *csordáz-tam, —tál, —ott.* Csordával vagy csordaként jár, csordástul ide-oda vándorol.

CSORDÁZÁS, (csor-da-az-ás) fn. tt. *csordázás-t*, tb. *—ok.* Csordával vagy csordánként járás.

CSORDÁZÓ, (csor-da-az-ó) mn. tt. *csordázó-t.* Csordákkal, vagy csordástul ide-oda vándorló. *Csordázó népek* (Nomades).

CSORDÍT, (csor-d-ít) áth. m. *csordít-ott*, par. *—s*, htn. *—ni*, v. *—ani.* Eszközli, okozza, véghezviszi, hogy valami csorduljon. *Koréból földre csordítani, kicsordítani a vizet. Érzékeny beszédével könnyeket csordított a hallgatók szemeiből.*

CSORDÍTÁS, (csor-d-ít-ás) fn. tt. *csordítás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn bizonyos nedvet csordítnak; csordulás eszközlése.

CSORDOGÁL, (csor-d-og-ál) gyak. önh. m. *csordogál-t.* Lassan, de folytonosan csorog. *Kis erecske csordogál a völgyben. A repedt edényből csordogál a víz. A háztető résein becsordogál az eső. Bánatában hallgat, s csordogálnak könyei.*

CSORDOGÁLÁS, (csor-d-og-ál-ás) fn. tt. *csordogálás-t*, tb. *—ok.* Lassú, folytonos csorgás.

CSORDUL, CSORDÚL, (csor-d-úl) önh. m. *csordúl-t.* Csorogni kezd, csorogni indul, valami nedvesség ki-, elő- vagy alácseppen. *Ha nem csordul, cseppen* (Km.), azaz, ha bőven nem is, de valamit mégis jövedelmez. *Kicsordúl szeméből a könyü.*

CSORDULÁS, CSORDÚLÁS, (csor-d-úl-ás) fn. tt. *csordulás-t*, tb. *—ok* Ki-, elő- vagy alácseppenés; csorogni kezdés. *Csordulásig megtölt edény.*

CSORDULAT, CSORDÚLAL, (csor-d-úl-at) fn. tt. *csordulat-ot.* Csordulás elvont értelemben.

CSORDULT, (csor-d-ul-t) mn. tt. *csordult-at.* Csordulni kezdett, indult; elő- vagy alácseppent.

CSORDULTIG, (csor-d-ul-t-ig) ih. Annyira megtelve, hogy a mértéken tuli nedv csorogni kezd; telides teli. *Csordultig telt pohár.* Átv. ért. mondatik nem-folyó testekről, sőt szellemi, elvont tárgyakról is, midőn a mértéket túlhaladják. *Csordultig megtölt emberekkel a csónak. Csordúltig meggyülltek bajaim.*

CSÓRÉ, (1), (csór-é, vagy csav-ar-é, v. csor-é) fn. tt. *csóré-t.* Fiatal sajt, vagy turó, melyet csak most csavartak, azaz sajtoltak ki, mely még nedvcs, és csorog. Ennélfogva vagy am. kicsavart, kicsórt turós anyag, vagy csorgó turó, sajt.

CSÓRÉ, (2), (csór-i, vagy csir-i) mn. tt. *csóré-t.* 1) Csupasz, tar, kopasz. *Csóré árpa.* 2) Meztelen, ruhátlan. *Csóré fej. Csóré czigány purdé.* Ezen jelentéseinél fogva valószinü, hogy a tart jelentő *csiri* szónak változata.

CSÓRÉÁRPA, (csóré-árpa) ösz. fn. Árpafaj, melynek tar azaz szálkátlan feje van, tar árpa, mint: *tarbúza.*

CSÓRÉRNYOMASZ, (csór-ér-nyomasz) ösz. fn. Jelent tagcsonkítás-, érbekötés-, sebvarrásnál használtatni szokott sebészi eszközt. V. ö. CSÓR és ÉRNYOMASZ.

CSÓRÉSODIK, (csór-é-s-od-ik) k. m. *csórésodtam, —tál, —ott.* A tejről mondatik, midőn összefut és turó lesz belőle. V. ö. CSÓRÉ.

CSORG, l. CSOROG.

CSORGA, (csor-g-a, vagy csor-og-a) fn. tt. *csorgá-t.* L. CSORGÓ 2).

CSORGÁL, (csor-og-ál) önh. m. *csorgál-t.* Lassan és folytonosan csorog; csordogál.

CSORGÁS, (csor-g-ás) fn. tt. *csorgás-t*, tb. *—ok.* A le-, ki-, elfolyó víznek, vagy más hig anyagnak bizonyos hangja. *Viscsorgás, esőcsorgás.* V. ö. CSOROG.

CSORGAT, (csor-g-at) áth. m. *csorgat-tam, —tál, —ott*, par. *csorgass.* Eszközli, okozza, vagy engedi, hagyja, hogy valamely nedv csorogjon. *Ferdén tartott edényből a bort földre csorgatja. A megölt baromfi vérét medenczébe csorgatni.*

CSÓRGÉP, (csór-gép) ösz. fn. Csórral, azaz csavarral ellátott, csóron járó gép.

CSORGÓ, (1), (csor-g-ó) mn. tt. *csorgó-t. Csor* hanggal ki-, elfolyó. *Csorgó víz. Orrből csorgó vér.* Továbbá, amiből valami csorog. *Csorgó edény.*

CSORGÓ, (2), (csor-g-ó) fn. tt. *csorgó-t.* 1) Forrás, melyből a víz csorogva bugyog. 2) Azon vonal az épületek födelei alatt, melyre rólok az esővis lecsepeg; miért néhutt *csepegőnek* is hivják. *Eső elől csorgó alá menni*, vagy *eső elől futottunk, csorgó alá jutottunk.* Km. 3) Fa- vagy kőedény, melybe a forrásvíz bele foly. 4) Valamely ruhának olyan állása, hajlása, mintha víz folyna le rajta. *Csorgóra áll a kalapja*, az az lekonyulva.

CSÓRI, (1), (csór-i) fn. 1) L. CSÓRÉ, fn. 2) Csórra való. *Csóri csuka nincs mája.*

CSÓRI, (2), falu Nógrád megyében; helyr. *Csóri-ba, —ban, —ból.*

CSÓRIGÁL, (csór-ig-ál) gyak. önh. Lassan, vékonyan, de folytonosan csorog.

CSORMÁNYFŰ, (csormány-fű, a latin tormentilla után) ösz. fn. L. TIMPO.

CSORMOLY, (csor-m-oly) fn. tt. *csormoly-t*, tb. *—ok*. Növényfaj a fintorok neméből, mely gazként a gabona között szokott teremni, s magvának liasztje a kenyeret megfeketíti, máskép *csormolya*, vagy *csörmölye*. (Melampyrum arvense).

Törzse *csorm*, vagy *csorom* azonos *korm*, *korom* szóval, s nevét (valamint a hellen melampyrum) feketítő tulajdonságától kapta.

CSORMOLYA, vékonyhangon *csörmölye*, lásd: CSORMOLY.

CSORMOLYÁS, (csor-m-oly-a-as) mn. tt. *csormolyás-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. Csormolyával kevert, miben csormolya van. *Csormolyás búza*, *liszt*, *csormolyás kenyér*. V. ö. CSORMOLY.

CSORNA, mváros Sopron megyében; helyr. *Csorná-n*, *—ra*, *—ról*.

CSORNOK, 1) l. CSORNOK. 2) Falu Alsó-Nyitra vármegyében; helyr. *Csornok-ra*, *—on*, *—ról*.

CSÓRÓ, (csór-ó) mn. tt. *csóró-t*. Csavaró, tekerő. *Csóró-csavaró*.

CSOROG, (csor-og) önh.m. *csorog-tam*, v. *csorgottam*, *—tál*, v. *csorgottál*, *csorgott*, htn. *—ni*, vagy *csorgani*. Mondatik a vízről, vagy más hig, folyó anyagokról, midőn szűk, vagy más helyről kicsordván bizonyos hangadással ki-, el- vagy aláfolynak. *Csorog a forrás vize*. *Csorog a kis patakocska*. *Csorog az orra vére*. *Ha nem csorog, csepeg*. (Km.) Képes kifejezésben mondatik a'helyről, vagy edényről is, melyből valami kifoly, pl. *csorog a hordó*, *csorog a korsó*, *palacsk*; *csorog a házfödél*. Sőt hallani ilyeket is: *csorog a búza*, *csorog a szák*. *Kicsorog*, *elcsorog*, *lecsorog*, *becsorog*.

CSOROGDOGÁL, (csor-og-dog-ál) gyak. önh. L. CSORDOGÁL.

CSÓROL, (csór-ol) áth. m. *csórol-t*. A tehén tőgyét fejéskor csavarja, hogy a tejet leadja. *Kicsórolni a tehén tőgyét utolsó cseppig*.

CSOROMFÖLDE, falu Szala megyében; helyr. *Csoromföldé-n*, *—re*, *—ről*.

CSOROSZOL, (csor-osz-ol) áth. m. *csoroszol-t*, v. *csoroszlott*; htn. *—ni*, v. *csoroszlani*. Csörögve hasít, barázdál, barázdát metsz, barázdavonalt húz. Hasonló hozzá: *doroszol*.

CSOROSZLYA, (csor-osz-lya, v. csor-osz-ol-ó) fn. tt. *csoroszlyá-t*. Az ekegerendélyből lenyuló s barázdát vonalkép hasító (csoroszló) késalakú vasszerszám. Át. ért. *vén csoroszlya*, am. vén banya, vén szatyor. *Vargához visni a csoroszlyát élesíteni*. (Km.) *Idővel csoroszlya is elkopik*. (Km.) Hasonló hozzá *doroszló*. L. ezt.

CSORSZ, hangutánzó törzsöke *csorszog* igének.

CSORSZOG, (csorsz-og) önh. m. *csorszog-tam*, *—tál*, *—ott*. Hangutánzó ige, s jelenti azon hangot, melyet a fagyos füvön járónak lábai adnak. Szé-kely szó.

CSORSZOGÁS, (csor-sz-og-ás) *csorsz* hangot adva járás.

CSORTARAJ, (csor-taraj) ösz. fn. Grifmadár. (Vultur gryphus).

CSÓRTOK, (csór-tok) ösz. fn. Tok, mely által a csórt (vagy csavart) tekerni, be- vagy kicsávarni lehet.

CSORVA, (csor-va) fn. tt. *csorvá-t*. 1) Homok. 2) Összegyűlt tisztátalanság a bélhuzamban, milyenek az emésztetlen étel, ital, rosz epe, takony stb.

Az első pont alatti értelemben, mint folyó homkot (saburra, sabulum) jelentő szónak gyöke azon *csor*, melyből *csorog* származott, tehát = csorgó homok. Innen átv. ért. az orvosi latin nyelvben használt saburranak szószerinti fordítása.

CSORVAELLENES, (csorva-ellenes) ösz. mn. Csorva nyavalya ellen való, csorvát tisztító, elűző, meggyógyító. *Csorvaellenes gyógyszerek*. V. ö. CSORVA 2).

CSORVAEPÉS, (csorva-epés) ösz. fn. Kinek beleiben a roszúl emésztett étel-italoktól sok epe összegyűlt. *Csorvaepés betegek*.

CSORVALÁZ, (csorva-láz) l. GYOMORLÁZ.

CSORVÁS, (1), (csor-va-as) mn. tt. *csorvás-t*, v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Folyó homokkal födött. *Csorvás puszta*. 2) Csorvaféle betegségben szenvedő, epével tölt gyomrú. *Csorvás beteg*.

CSORVÁS, (2), puszta Békés megyében; helyr. *Csorvás-on*, *—ra*, *—ról*.

CSOSZ, hangutánzó elvont gyök, mely *csoszog*, *csosztat*, *csoszsan* származékoknak alapul szolgál. Jelenti azon gyönge hangot, melyet lábainkkal csinálunk, midőn azokat a földön húzzuk, vagy *csisztatjuk*. *Csisz-csosz*. Rokon *csúsz*, *csúszik* igével, s ennek értelmében mint parancsoló ige előfordúl e közmondásban: *Csossz elé szilvalé*, *téged is megborsolnak*.

CSOSZKAT, (csosz-kat), v. csosz-og-at) önh. m. *csoszkat-tam*, *—tál*, *—ott*. Csoszogva, azaz lábait a földön húzva, csúsztatva jár.

CSOSZOG, (csosz-og) önh. m. *csoszog-tam*, *—tál*, *—ott*. Lábait maga után húzva, talpait a földön csúsztatva jár. *Oly gyönge*, *hogy alig csoszog*. *Csiszeg-csoszog*.

CSOSZOGÁS, (csosz-og-ás) fn. tt. *csoszogás-t*, tb. *—ok*. Lábhúzva, lábcsúsztatva járás. *Vén ember csoszogása*, *sánta ember csoszogása*.

CSOSZOGAT, (csosz-og-at) önh. m. *csoszogattam*, *—tál*, *—ott*. Lábát húzva, csúsztatva járkál, lépdegel.

CSOSZOGATÁS, (csosz-og-at-ás) fn. tt. *csoszogatás-t*, tb. *—ok*. Lábát csúsztatva járkálás.

CSOSZOGÓ, (csosz-og-ó) mn. tt. *csoszogó-t*. Aki lábát maga után vontatva, vagy csúsztatva, földön húzva jár. *Csoszogó banya*. *Csoszogó béna*, *inasszakadt ember*.

CSOSZOGTAT, (csosz-og-tat) áth. m. *csoszogtat-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *csoszogtass*. Lábait menés

közben csúsztatja, úgy húzza maga után, hogy csoszogjanak.

CSOSZOGVA, (csosz-og-va) ih. Lábát földön húzva, csúsztatva. *A béna, inaszakadt ember csoszogva jár. Csoszogva lépő fáradt ló.*

CSOSZSZAN, (csosz-ú-an, csosz-van, csossz-an) önh. m. *csoszszan-t.* Hirtelen egyet csúsz, lábával a földön egy csúszást tesz. Átv. ért. *Kedve, jó kedve csoszszan,* azaz hirtelen, egyszerre neki vidúl.

CSOSZSZANÁS, (csoszsz-an-ás) fn. tt. *csoszszanás-t,* tb. —*ok.* A lábnak egy csúsztatása. Átv. *Kedvcsoszszanás.*

CSOSZT, CSÓSZT, (csosz-t, v. csósz-t) áth. m. *csosz-ot,* htn. —*ni,* v. —*ani.* Valamit úgy húz magával vagy tol, taszít, hogy *csosz* hangot ad, máskép: *csúszt, csúsztat.*

CSOSZTAT, (csosz-tat) l. CSOSZT, CSUSZTAT.

CSÓT, falu és puszta Veszprém megyében; helyr. *Csót-ra,* —*on,* —*ról.*

CSÓTÁN, (csó-ta-an, v. csó-dán) fn. tt. *csótán-t,* tb. —*ok.* Fekete bogár, olyanforma, mint a tücsök, de laposabb és hosszabb farú; a konyhákban szeret tartózkodni, nappal elbujik, éjjel kimász; máskép: *sváb, perzsiai féreg.*

Gyöke a sikamlást, elsuhanást jelentő *csód,* v. *csódik,* minthogy lapos testénél fogva a legszükebb réseken elcsódik, elsikamlik.

CSÓTÁNY, (csó-ta-any) l. CSÓTÁN.

CSÓTÁR, (csót-ár) fn. tt. *csótár-t,* tb. —*ok.* 1) Lószerszámokat ékesítő czafrangok, salangok. 2) Tul a Dunán így nevezik a lótakaró posztót, melyet a nyereg alá terítenek, máskép: *csabrág.* 3) A vasvármegyei Őrségben am. csoroszla.

Az első pont alatti jelentésénél fogva am. *sujtár, sujtás.* Innen a lótakaróra is átvitetett, mennyiben ez is néha sujtásosan van készítve. A harmadik pont alatti értelemben valószinüen a *csoroszla* gyöke *csor* rejlik, mintha *csortár* volna.

CSÓTÁROS, (csót-ar-os) mn. tt. *csótáros-t,* v. —*at,* tb. —*ak.* Csótárral ékesített, salangos, czafrangos, illetőleg csabrággal takart. *Csótáros kantár, farmatring, lószerszám. Csótáros paripa.*

„Csótáros paripák, patyolat kontyokra tiporván
Pajkos arabsoknak, gőzölgő véröket itták."

Horvát Endre.

CSÓTH, l. CSÓT.

CSÓTOLGÁS, (csó-tol-og-ás) fn. tt. *csótolgás-t,* tb. —*ok.* Tétova, mintegy csára, csaléra, ide-oda járkálás.

CSÓTOLOG, (csó-tol-og) önh. m. *csótolog-tam,* v. *csótolg-ottam,* —*tál,* v. —*ottál, csótolg-ott,* htn. —*ni,* v. *csótolg-ni,* v. —*ani.* Görbe, gurba utakon tétovázva csatangol, jön, megy, mint kinek semmi dolga nincs. Gyöke *csó* a *csa* szónak változata.

CSOV, CSÓV, elvont gyöke *csovad, csóva, csóvál* szóknak és származékaiknak, melyek suhogó mozgást. hajladozást jelentenek.

CSÓVA, (csóv-a) fn. tt. *csóvá-t.* Szalmából, szénából, gazból stb. csinált tekercs, melybe tüzes taplót vagy égő üszköt tesznek, azután ide-oda lóbálják, suhogatják, hogy lángot kapjon. Innen átv. értelemben más czélokra is használt hasonló tekercs, különösen a) Madárijesztőül, karókra kötött szalma- vagy rongytekercs. 2) Tilalmat jelentő szalmacsutak rúdra, póznára függesztve. 3) Kapu fölé, vagy ház előtt karóra kötött szalma, jelül, hogy ott katonák szállásolnak. 4) Gyújtó-kanócz, melylyel a taraczkokat, mozsarakat, álgyukat elsütik.

CSOVAD, (csó-ad, v. csov-ad) önh. Vasmegyében am. Sikamlik, csúszik. *A kötél kicsovadt kezéből.* Összevonva: *csód* v. *csódik.*

CSOVADÁS, (csov-ad-ás) fn. tt. *csovadás-t,* tb. —*ok.* Csúszás, sikamlás. V. ö. CSOVAD.

CSÓVÁL, (csóv-a-al) áth. m. *csóvál-t.* Általán valamit ide-oda mozgat. fel-alá lóbál, hajtogat. Különösen: a csóvát forgatja, ide-oda csapkodja, hogy meggyúljon. V. ö. CSÓVA. *Fejét csóválni valami fölött. Farkát csóválni. Ki csóválja rókafarkát, nem kerüli el a csávát.* (Km.)

CSÓVÁLÁS, (csúv-a-al-ás) fn. tt. *csóválás-t,* tb. —*ok.* Valaminek mozgatása jobbra, balra, fel-alá. *Fejcsóválás, farkcsóválás.*

CSOVASZT, (csó-asz-t, v. csov-asz-t) áth. m. *csovaszt-ott,* htn. —*ni.* —*ani.* 1) Valamit kisikamlani, kicsúszni enged, p. kézből a feszült kötelet. Vas vármegyei szó. 2) Átv. ért. hazud, füllent, mintegy hazugságot csúszszant ki a száján.

CSOVASZTÁS, (csov-asz-t-ás) fn. tt. *csovasztás-t,* tb. —*ok.* Csusztatás. V. ö. CSOVASZT.

CSÓVÁZ, (csóv-a-az) áth. m. *csóváz-tam,* —*tál,* —*ott.* Csóvával kijelöl, azaz szalma-, szénacsutakkal jegyez. *Kicsóvázni a katonajárást; kicsóvázni az eladó házat, bútort, kocsit. Kicsóvázni a nyilasokra osztott kaszálót.*

CSÓVÁZÁS, (csóv-a-az-ás) fn. tt. *csóvázás-t,* tb. —*ok.* Csóvával kijelölés.

CSOZGA, (csoz-, vagy csosz-ga) fn. tt. *csozgá-t.* Száraz cserjegalyakból gyüjtött tüzi fa, mintegy *csoszogó, sustyogó fa, Székely szó.*

CSOSZOG, l. CSOSZOG.

CSŐ, (1), vagy CSÖH, isz., melylyel a lovat indulásra nógatják, máskép: *cso!* vagy *csoh!* s a csikóra vonatkozva: *csett* és *csih.* Valószinüen ezen gyökből származott *csöd,* mint a *csödít, csödül* szók törzse. Hasonló módon eredtek a mozgásra, cselekvésre biztató *nó!* gyöktől: *nódít, nódúl, nógat,* a *haj!*—tól *hajt, hajszol, hajdú, hajcsár.* V. ö. HÓ! indulatszó és *hódít, hódúl.*

CSŐ, (2), (csö-v) fn. tt. *csö-t,* v. *csöv-et,* tb. *csö-k,* v. *csöv-ek.* Általán hengeralakú végig üreges test. Különösen 1) Az állati és növényi testek ilyetén szervei, melyekben a nedvek föl-alá szivárognak, vagy lerakodnak. *Viselő cső. Végbélcső. Szemgödör alatti cső. Tejvezető cső. Légcső. Hajcső.* 2) Hengerded alakú különféle készületek, eszközök. *Puskacső, látcső, kútcső. Sebészi cső, mellkapcsoláshoz, végbélsipoly*

metszéséhez, orrfekély kiirtásához való cső; fecskendező cső. 3) Csőhöz hasonló hengerded testek, habár belül nem üregesek is pl. *Kukoriczacső.*

Eredeti alakja: *csöv*, mint a *kö, tö* szóké *köv, töv*, s ezeké *fö, nö j*-vel: *fej, nej.* V. ö. Ó, Ő, mint képző.

A *csöv* törzshöz hasonló a latin *tubus* gyöke: *tub*, és a hellen *σιφων-é, σιφ.*

CSÖB, hangutánzó gyök, mind hangjára, mind értelmére nézve rokon *csob* gyökkel, mint a *csobány, csobolyó, csöbör* származékaik mutatják.

CSŐBIBIRCS, (cső-bibircs) ösz. fn. Növénynem a lopvanöszök seregéből és mozsatok rendéből, mely a vén fák tövén, vagy a kőszikák közt tenyészik, alakjára nézve elágazó, vagy ágatlan hengeres lomb, belül üres, termése apró gombaforma bibircsók (Cladonia, Lichen).

CSÖBILLEGŐ, (cső-billegő) ösz. fn. Billentyű, azaz kis nyitóka a csőn, melyet nyomás által fel lehet nyitni.

CSÖBÖR, (csöb-ör) fn. tt. *csöbör-t* vagy *csöbröt.* tb. *csöbr-ök.* 1) Vederhez hasonló faedény, vízhordásra való. *Csöbörből vederbe lépni.* Km. 2) Némely tájakon hordóhoz hasonló, de szájánál összébb szoruló födeles edény, víztartásra való. 3) Néhutt, különösen az Ermelléken, bormérő edény, (100 itcze). *Egy csöbör bor.* 4) A székelyeknél, sajtár, dézsa. *Csöbörrel szúnyognak vérét nem vehetni.* Km.

Rokon vele közelebbről a német *Zober*, vagy *Zuber.* V. ö. e gömbölyű edények neveit: *csupor, csobány, köbül, és bocska, bodon, bödön.*

CSÖBÖRHORDÓ, (csöbör-hordó) ösz. fn. Szolga, munkás, napszámos, ki csöbörben vizet, bort, sert stb. hord.

CSÖBÖRRÚD, (csöbör-rúd) ösz. fn. Rúd, melyen a csöbröt hordozzák, belé húzván azt a csöbör füleibe.

CSÖBRÖS, (1), (csöb-ör-ös) ösz. fn. tt. *csöbrös-t*, tb. —*ök.* Lásd: CSÖBÖRHORDÓ.

CSÖBRÖS, (2), (mint föntebb) mn. tt. *csöbrös-t*, v. —*et*, tb. —*ek.* Csöbröt tartalmazó, csöbörnyi. *Négy csöbrös, hat csöbrös hordó. Egész csöbrös, fél csöbrös.*

CSÖCS, l. CSÉCS.

CSŐCSELÉK, (1), (csőcs-el-ék) fn. tt. *csőcselék-et.* Kemenesalyi tájnyelven am. csecsemő, szopós kisded.

CSŐCSELÉK, (2), (csőcs-el-ék) fn. tt. *csőcselék-et.* Itt-ott szedett, elegy-belegy sokaság; alávaló, iminnen-amonnan összecsődült hitvány emberek összvege; gyülevészség. *Csőcselék ember*, azaz ily hitvány társaságból való. *Csőcselék beszéd*, azaz zavart, kevert, hiábavaló beszéd. A székelyeknél: *csödelék*, minélfogva törzse azon *csőd* volna, melyből *csődül, csődít* származnak.

CSŐD, (1). Elvont törzse *csődít, csődül* igéknek és származékaiknak, melyek bizonyos emberi vagy állati sokaságnak egybegyűjtésére, illetőleg összegyülésére vonatkoznak és pedig sürgetés, nógatás, űzés, hajtás által. Minélfogva azon *csö!* indulatszóból elemezhető, melylyel a lovat menésre sürgetik. Képzésre olyan, mint a *bö, ló, no* gyökökből származott *böd* (bődít), *lód* (lódít), *nód* (nódít), s némely mások.

CSŐD, (2) (cső-őd) fn. tt. *csőd-öt.* A jogtudományban és perlekedésben egészen divatossá lett új szó, *csődület* helyett, s am. hitelezők összejövetele közös adós, vagy adósok elleni perben. *Csődöt nyitni, csődöt elrendelni.* Összvetételekben: *csődper, csődtömeg.* Jelent pályázást is, például: midőn valamely tanszékre, közhírtétel következtében, arra képes férfiak jelenkeznek. Latinul mindkettő *concursus* név alatt ismeretes, de a magyarban a *csőd* szónak használata az utóbbi jelentésben az értelemzavar miatt sem ajánlatos, hanem helyette minden tekintetben czélszerűbb *pályázás* szóval élni. Különben sem mondjuk péld. *Kik a csődülők? hányan csődültek?* ezek helyett: *Kik a pályázók? hányan pályáztak?* stb.

CSŐDED, (cső-ded) mn. tt. *csőded-et.* Csőalakú, minek henger formája van.

CSŐDELÉK, (csőd-el-ék) fn. L. CSŐCSELÉK.

CSŐDELJÁRÁS, (csőd-el-járás) ösz. fn. Törvénykezési eljárás, melyet a csődperben követni kell.

CSŐDGONDNOK, (csőd-gondnok) ösz. fn. Bíróság által megbizott személy, ki a zár alá vett csődtömegre felügyel. V. ö. CSŐDTÖMEG.

CSŐDHIRDETÉS, l. CSŐDHIRDETMÉNY.

CSŐDHIRDETMÉNY, (csőd-hirdetmény) ösz. fn. Törvényszéki hivatalos tudósítás, mely szerént tudtokra adatik a hitelezőknek, hogy adósuk bukási per alá kerülvén, bizonyos meghatározott napon, vagy időben követelése, beperlése s igazolása végett, mindenki jelenjen meg.

CSŐDHITELEZŐ, (csőd-hitelező) ösz. fn. Megbukott s csődperbe fogott adósnak hitelezője.

CSŐDÍT, (cső-d-ít) áth. m. *csődít-ett*, par. —*s*, htn. —*ni*, v. —*eni.* Sürgetés, biztatás, nógatás stb. által eszközli, hogy sokan, seregesen valahol, különösen valaminek látása, bámulása végett összegyűljenek. *Síppal, dobbal csődíteni a népet valamely látványra. Utczára, piaczra csődíteni a kiváncsi sokaságot. Becsődíteni, összecsődíteni.* V. ö. CSŐD (1).

CSŐDÍTÉS, (cső-d-ít-és) fn. tt. *csődítés-t*, tb. —*ek.* Nógatás általi összeseregeltetés, sokaságnak összegyűjtése, különösen valamely látványra.

CSŐDNYILÁS, (csőd-nyilás) ösz. fn. Csődpernek a bukott adós, vagy adósok ellen megkezdése.

CSŐDNYITÁS, (csőd-nyitás) ösz. fn. Az illető törvényszék által annak itéletileg kimondása, hogy valamely adós minden hitelezőjét kifizetni nem képes, vagyis hogy adósságai értékét meghaladják, s ekképen ellene csődületi vagy bukási per rendeltetik.

CSŐDÖR, (csőd-ör) fn. tt. —*t*, tb. —*ök.* Ménló, monyas. Használtatik a hím szamárról is. *A jó csődör vagy megeántul, vagy megvakul.* Km. *Tudja két kézre ugratni a csődört.* Km.

Valamint *monyas* a *mony*-tól, úgy *csődör* a nemző vesszőt jelentő *csék* vagy *csök* szónak *cső* vagy *csö* gyökétől származtatható.

CSŐDÖRCSIKÓ, (csődör-csikó) ösz. fn. Fiatal ménló, melylyel még nem hágatnak kanczát.

CSŐDPER, (csőd-per) ösz. fn. Összehivási vagy bukási per, melybe valamennyi hitelező! ugyanazon adós elleni követelésének beadása és igazolása végett felszólíttatván, itt mindenkinek kercsete a perügyelő vagy más hitelező által is megvíttattatik, egyszersmind a bukott vagyonáról s most már közös vagyonról is (tömeg neve alatt) intézkedések tétetnek, a bukás okai a bukott által szinte beadatni rendeltetvén, megvizsgáltatnak, a követelések bizonyos elsőségek szerént osztályoztatnak, s a mennyiben telik, kifizettetnek stb.

CSŐDPÉRÜGYELŐ, (csőd-pér-ügyelő) ösz. fn. A csődperben kinevezett jogtudó személy, kinek főkötelessége a hitelezők vagy más igénylők követeléseit egyenként megvizsgálni, s amennyiben azokra vagy némelyekre akár valóságukat, akár elsőségöket s kifizetési sorozatukat illetőleg észrevételei volnának, a bíróságnak bizonyos kitüzött határidőben bemutatni stb.

CSŐDPÉRTÁRGYALÁS, (csőd-pér-tárgyalás) ösz. fn. Általában az egész csődületi perben eljárás. Különösebben a vitatás alatti kérdéseknek mind az illető felek, mind a bíróság általi meghányása vetése.

CSŐDTÖMEG, (csőd-tömeg) ösz. fn. A bukottnak zár alá vett és a hitelezőknek lehető kielégítéséül szolgálandó egész vagyona.

CSŐDTÖMEGGONDNOK, (csőd-tömeg-gondnok) l. CSŐDGONDNOK.

CSŐDŰL, CSŐDÜL, (csö-d-ül) önh. m. *csődül-t*. Tolongva, előzködve gyülekezik, tódul, valamely külső ok miatt nógatva összevesereglik. *Csődül a kíváncsi sokaság. Zeneszót hallván piaczra, utczára csődül a nép. Becsődül, összecsődül.*

CSŐDÜLÉS, CSŐDÜLÉS, (csö-d-ül-és) fn. tt. *csődülés-t*, tb. —*ék*. Tolongva, előzködve, bámészkodva, nógatásra összegyülekezés.

CSŐDÜLET, CSŐDÜLET, (csö-d-ül-et) fn. tt. *csődület-et*. Hitelezők összejövetele közösadós, vagy adósok elleni perben. V. ö. CSŐD.

CSŐDÜLETI, (csö-d-ül-et-i), mn. tt. *csődületi-t*, tb. —*ek*. Csődületre vonatkozó. *Csődületi per, csődületi tömeg, csődületi törvényszék* vagy *bíróság*.

CSŐFEKÉLY, (csö-fekély) ösz. fn. Sipoly, sipfekély, l. SIPOLY.

CSŐFORMA, (csö-forma) ösz. mn. Csőhöz hasonló külsejű, csőded.

CSŐFURÓ, (csö-furó) ösz. fn. 1) Személy, ki holmi csős eszközöket készít, pl. puskacsőt, kútcsőt, fecskendőt stb. 2) Azon furó szerszám, melynek segedelmével a cső készül.

CSÖG, fn. tt. *csög-öt*. Csomó, bog, göcs. *Csögbog*. Különösen: a fa ágainak a fa derekába gyökeredzése, mely úgy áll a fában, mintha szegett ütöttek volna bele. Nem más, mint a megfordított *göcs*, honnan: *göcsör, göcsört, göcsörtös*.

CSÖGBÖG, (csög-bög) ikerített fn. l. ÁGBOG.

CSÖGÖL, (csög-öl) áth. m. *csögöl-t*. Székely tájszó, am. a fiatal fának héját bemetszi, lehántja, hogy kiforrjon, illetőleg, hogy csögös legyen.

CSÖGÖS, (csög-ös) mn. tt. *csögös-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Csomós, göcsös, görcsös. Fáról mondatik különösen, melynek derekába az ágak tövei benőttek, s levágatván szegalakú csomót hagynak benne.

CSÖGÖSBÖGÖS, (csögös-bögös) ikerített mn. L. ÁGASBOGAS.

CSÖGÖZ, (csög-öz) áth. mn. *csögös-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*z*. 1) Mondják játszó gyermekekről, midőn csöggel, azaz fáról levágott boggal, vagy csontdarabbal elütösdit játszanak. Mátyusföldén: *csügös*. V. ö. CSÜG. 2) Bogoz, bogot köt valamire. *Csögözni a kötelet, madzagot*.

CSÖGÖZÉS, (csög-öz-és) fn. tt. *csögözés-t*, tb. —*ék*. Gyermekek ütősdi játéka, melyet csöggel üznek.

CSŐGYÁRTÓ, (cső-gyártó) ösz. fn. Kézmíves, vagy gyárnok, ki eszközökül szolgáló holmi csöket készít, péld. puskacsöveket, kútcsöveket stb.

CSŐHAL, (cső-hal) ösz. fn. Halfaj csőalakú hegyes hosszu orral. (Fistularia).

CSÖK, fn. tt. *csök-öt*. 1) Tuskó, töke. 2) Hímállatok nemzőtagja, máskép: *csék*. 3) Szeged tájékán, gyermek születésére adott lakoma, paszita.

CSŐK, fn. tt. *csök-öt*. Kovász, savanyító, élesztő, melyet a kenyérsütők használnak, máskép: *csök*, l. ezt.

CSÖKIK, (csök-ik) k. m. *csök-tem*, —*tél*, —*ött*. Fogy, növésében elmarad. Innen ered az *ik* elhagyásával *csökken* ige, mint: *bukik, bukkan, szökik, szökken*, Rokonok vele: *csak, csek-ély* stb. V. ö. CSÜGGED.

CSÖKKEN, (csök-ü-en, v. csökk-en) önh. mn. *csökken-t*. 1) Alászáll, becsében veszt, enged, csekélyedik. *Csökken ereje, vagy erejében. Csökken a gabona ára. Megcsökkent a kereskedés. Nagyot csökkenni*. 3) Csökbe, azaz tuskóba ütközik, akad, botlik.

Első pont alatti értelemben a *csekély*, másikban a *töke* szóval egy eredetű.

CSÖKKENÉS, (csök-ven-és, v. csökk-en-és) fn. tt. *csökkenés-t*, tb. —*ék*. Alászállás, csekélyedés, alábbhagyás, fogyás. *Árcsökkenés, erőcsökkenés, vagyoncsökkenés. Rosz utak miatt csökkenésben van a közlekedés*.

CSÖKKENT, (csök-ven-t, v. csökk-en-t) áth. m. *csökkent-ett*, htn. —*ni*, vagy —*eni*. Alászállít, csekélyít, fogyaszt, gyöngít. *A jó termés csökkenti a gabona árát. Megcsökkentette erejét a betegség*.

CSÖKKENT, (mint föntebb) mn. tt. *csökkent-et*. Ami a maga nemében csekélyebb lett, alászállott, megfogyott. *Csökkent ára, becse valaminek*.

CSÖKKENTÉS, (csök-ven-t-és, vagy csökk-en-t-és) fn. tt. *csökkentés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, mely által valamit csökkentünk, alászállítunk. *Árcsökkentés*, valamely árnak lejebb verése, leszállítása.

CSŐKORALL, (csŏ-korall) ösz. fn. Korallfaj, mely szorosan egymáshoz tapadó több csőből áll. (Tubipora). V. ö. KORALL.

CSŐKOVÁCS, (csŏ-kovács) ösz. fn. Kovács, ki vasból különféle czélra szolgáló csöveket készít.

CSÖKÖNÖS, (csök-ön-ös) mn. l. CSÖKÖNYÖS.

CSÖKÖNÖSÖDIK, (csök-ön-ös-öd-ik) l. CSÖKÖNYÖSÖDIK.

CSÖKÖNÖSSÉG, (csök-ön-ös-ség) fn. l. CSÖKÖNYÖSSÉG.

CSÖKÖNYÖS, (csök-öny-ös) mn. tt. *csökönyös-t*, vagy *—et*, tb. *—ek*. Sajátképen lóról mondják, mely makacsul mintegy megköti magát, s vonakodik helyéből mozdulni. Gyöke a csomót jelentő *csög*, azaz *göcs*, melyhez hasonló a rokon értelmű *csök*, t. i. mindegyik a maga nemében nehezen bontható s az oldó erőnek ellentálló. Tisza mellékén: *erkölcsös*, v. *kunhátas*. Átv. ért. emberről mondva am. makacs, nyakas, hajthatatlan.

CSÖKÖNYÖSÖDIK, (csök-öny-ös-öd-ik) k. m. *csökönyösöd-tem, —tél, —ött*. Csökönyössé lesz.

CSÖKÖNYÖSSÉG, (csök-öny-ös-ség) fn. tt. *csökönyösség-et*. Lónak erkölcsössége, hibás tulajdonsága, midőn megkötvén magát helyéből nem mozdul, s ideoda rugdos, ágaskodik. Átv. ért. *makacsság, nyakasság*.

CSŐKÖS, (csök-ös) mn. l. CZŐKÖS.

CSÖKÖTT, (csök-ött) mn. tt. *csökött-et*. Mondatik növényről, mely növésében megakadt, csökkent. *Csökött fa, csökött gabona*. Szókely szó. V. ö. CSÖKIK.

CSÖKTET, (csök-tet) önh. m. *csöktet-tem, —tél, —ett*. Mondják lóról, midőn akadozva, mintegy csögbe, göcsbe, csökbe ütődve megy. Képzésre olyan, mint a szintén menésre vonatkozó: *baktat, vágtat, lüktet*.

CSŐKÚT, (csŏ-kút) ösz. fn. Kút, mely nem gémes és kankalékos, hanem csővel ellátott, s húzás, vagy nyomás által adja fel a vizet.

CSÖL, elvont gyöke a *csölönk, csölönkös* szóknak. Hangutánzónak látszik.

CSŐLÉK, elavult szó, Calepinus magyarázója szerint am. morzsalék, hulladék. Valószínüleg ösze van húzva a *csörmelék* szóból, mely Szeged tájékán szintén morzsalékot, töredéket jelent. V. ö. TÖRMÖLGET.

CSÖLLŐ, csöll-ő, igazabban csö-l-ő) fn. tt. *csöllő-t*. Takácsok kerekes eszköze, melylyel a fonalat csőkre föltekerik. Tisza mellett: *csörlő, csörög* igétől (lásd ezt), túl a Dunán *csévelő*. Gyöke *csö, csöv*, illetőleg *cséve*.

CSÖLÖNK, (csöl-önk) fn. tt. *csölönk-öt*. Fából csinált zörgetyűféle gyermek-játékszer, *csölönk* szóval egynek látszik. V. ö. CZÖLÖNK.

CSÖLÖNKÖZ, (csöl-önk-öz) önh. m. *csölönköztem, —tél, —ött*. Fából csinált zörgetyűvel játszik, csölönkötráz, összever; csörömpöl.

CSÖM, elvont gyöke *csömör, csömböly, csömböl, csömbölyék, csömbök, csömbölyödik* szóknak, és ezek származékainak. Legközelebb rokona a vastaghangú: *csom, csomó, csomb* stb. Mind ezek valami gömbölyüvé alakult, tömörödött testet jelentenek, s ennélfogva hasonlók: *döm, dom, göm, gom*, mint gömbölyü testeket jelentő nevek gyökei: *döme, dömbicz, domb, gömb, gomb* stb.

CSÖMB, (csöm-b) elvont törzs, olyan, mint *gömb*, melyhez értelmére nézve is hasonlít. *Csömb, csömböly; gömb, gömböly*. Vastaghangon *csomb*, mint *csombók, csombor* szók gyöke. Jelentése: gömbölyüség, tömörség.

CSÖMBÖK, (csöm-b-ök) fn. tt. *csömbök-öt*. Székely szó, am. kurta, vastag lábu kis zömök ember.

CSÖMBŐK, (csöm-b-ők) fn. tt. *csömbök-öt*. Sárból vagy ganajból a kutya szőrére, juh gyapjára stb. tapadott csomó, göcs. l. CSOMBÓK, CSÖMBÖLÉK.

CSÖMBŐKÖS, (csöm-b-ők-ös) mn. tt. *csömbökös-t*, v. *—et*, tb. *—ek*. Csömbőkökkel tele. *Csömbökös komondor, csömbökös gyapju*. V. ö. CSÖMBŐK, CSÖMBÖLÉKES.

CSÖMBŐKÖSÖDIK, (csöm-b-ők-ös-öd-ik) k. m. *csömbösöd-tem, —tél, —ött*. Haján, gyapján, vagy szőrén csömbőkök támadnak. *Csömbökösödik a ganajon heverésző kutya. Csömbökösödik a juhok gyapja*. V. ö. CSÖMBŐK.

CSÖMBÖL, (csöm-b-öl) áth. m. *csömböl-t*. Csomósan, gömbösen összehajtogat, tekerget, csömbbé alakít valamit. Vastaghangon egyezik vele: CSOMBOL.

CSÖMBÖLÉK, (csöm-b-öl-ék) fn. tt. *csömbölék-et*. Összecsömbölt, csomóvá gyült, vagy gyürödött, s az állatok szőréhez, gyapjához tapadt sár, vagy ganaj. *A komondor farkán, gubanczos szőrén fityegő csömbölékek*. Vastaghangon: *csombolék*.

CSÖMBÖLY, (csöm-b-öly) fn. tt. *csömböly-t*, tb. *—ök*. Csomó, összehalmozódott, csomósodott valami. V. ö. CSÖMBÖLÉK.

CSÖMBÖLYÉK, CSÖMBÖLYÉKÉS, l. CSÖMBÖLÉK, CSÖMBÖLÉKÉS.

CSÖMBÖLYÖDIK, (csöm-b-öly-öd-ik) k. m. *csömbölyöd-tem, —tél, ött*. Mondják hajról, szőrről, gyapjuról, midőn szálai a hozzá tapadt zsirtól, sártól, ganajtól csomóba tekeredtek.

CSÖMCSÖG, (csömcs-ög) l. CSÉMCSÉG.

CSÖMEK, (csömek) fn. tt. *csömek-et*. A fák derekából kiforradt nagy csomó, göcs.

CSÖMÖGE, l. CSÉMÉGE.

CSÖMÖGÉZ, l. CSÉMÉGÉZ.

CSÖMÖLET, l. CSEMELET.

CSÖMÖR, (csöm-ör) fn. tt. *csömör-t*, tb. *—ök*. 1) Magyar betegség, mely zsiros, kövér ételekből ered, s a váll-lapoczkák között támadó csomókban jelenkezik. Kenés, rázás, dörzsölés, gyúrás által szokták orvosolni, eloszlatni. *Csömört kapni, csömört kirázni. Kivertek a csömört a hátából*. (Km). 2) Utálat, undor, mely kelletlen rosz ételtől, undok látványtól stb. származik. *Csömör rá nézni, oly rút. Csömör ember*.

CSÖMÖRFŐZŐ, (csömör-főző) ösz. fn. Gúny neve oly szakácsnak, vagy szakácsnőnek, ki tisztá-

talanúl, undorítólag készíti az ételeket, melyektől az evő csömört kap.

CSÖMÖRHOZÓ, (csömör-hozó) ösz. mn. 1) Csömör nevű nyavalyát okozó. *Csömörhozó szivos, kövér ételek.* 2) Ami undort, utálatot gerjeszt.

CSÖMÖRKÉL, (csöm-ör-kél) mn. *csömörkél-t.* Gyakorító ért. am. titkon jár, lappang, bujkál (mint csömör az ember hátában). Kemenesali tájszó.

CSÖMÖRLÉS, (csöm-ör-l-és) fn. tt. *csömörlés-t*, tb. —*ek*. Csömör nevű nyavalyába esés; undorodás.

CSÖMÖRLET, (csöm-ör-l-et) fn. tt. *csömörlet-ét.* Állapot, midőn valaki az utálatnak, undornak, csömörnek kedvetlen hatását érzi.

CSÖMÖRLETÉS, (csöm-ör-l-et-és) mn. tt. *csömörletés-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Csömörös, undorító, utálat érzését gerjesztő, csömörös állapotba ejtő. *Csömörletes látvány, piszok, tisztátalanság.*

CSÖMÖRLIK, (csöm-ör-l-ik) k. m. *csömörl-ött*, htn. —*eni*. Csömört kap, csömör nevű nyavalyába esik; undorodik. *Megcsömörleni a szivos káposztától, a kövér disznóhustól. Attól, amit ott kap, meg nem csömörlik*, am. éhen marad.

CSÖMÖRLŐS, (csöm-ör-öl-ő-ös) mn. tt. *csömörlös-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Aki a csömörlésre, undorodásra nagy hajlandósággal bír; könnyen megcsömörlő, finnyás, kákabélü.

CSÖMÖRÜZŐFŰ, (csömör-üző-fü) ösz. fn. Fehér zászpa, vagy fehér hunyor, mely a csömör ellen hathatós szernek tartatik. Lásd: ZÁSZPA.

CSÖMP, (csöm-p) elvont törzsök, melyből *csömpöly, csömpölyödik* ered, mint: *hömp, hömpöly, hömpölyödik*, vagy *gömb, gömböly, gömbölyödik*. Lágyabb ajakhanggal: *csömb*.

CSÖMPESZ, (csöm-p-esz) mn. és fn. tt. *csömpesz-t*, tb. —*ek*. Hitvány, törpe, idomtalan testalkotásu, tömpe.

CSÖMPÖLY, (csöm-p-öly) fn. tt. *csömpöly-t*, tb. —*ök*. Csomóba tekeredett, gömbölyödött valami, p. sár, ganaj, szőr, haj.

CSÖMPÖLYÖDIK, (csöm-p-öly-öd-ik) k. m. *csömpölyöd-tem, —tél, —ött*. Csomósan összegömbölyödik, tekeredik. *Csömpölyödik a ganajon heverő komondor szőre.*

CSÖND, l. CSÉND.

CSÖNDES, mn. l. CSÉNDES.

CSÖNDÍT, áth. l. CSÉNDÍT.

CSÖNG, (csön-ög) l. CSÉNG. Hasonlóan: *csöngés, csengés, csöndít, csendít, csöndül, csendül, csöngetyü, csengetyü.*

CSÖNK, (csöm-k) l. CSÖMEK, TÖNK.

CSÖNKÖLY, (csöm-k-öly) fn. tt. *csömköly-t*, tb. —*ök*. Csomódad, azaz csönk- vagy tönkalakú kemény test, különösen forgócsont.

CSÖNKÖS, (csöm-k-ös) mn. tt. *csönkös-t*, vagy —*et*, tb. —*ek*. Csomós, gömbös, csömbök. *Csönkös faderék.*

CSÖNTÖRÖG, (csöm-t-ör-ög) önh. m. *csöntörög-tem*, vagy *csöntörg-öttem*, —*tél*, vagy —*öttél*, *csöntörg-ött*, htn. —*ni*, vagy *csöntörg-eni*. Balaton melléki tájszó, am. *hentereg, fentereg, föntörög, vöntörög*, mintegy testéből csömbölyt képezve forog, gurog.

CSÖP, származékaival együtt, ú. m. *Csöp*, Csöpög, *Csöppen, Csöppent* stb., lásd: CSÉP, CSÉPP, CSÉPÉG stb.

CSÖPÉTE, (csöp-ét-e) fn. tt. *csöpété-t*. Apró tövis, cserc, harasztos, bokros hely, Dunántúli szó. Másképen: *csepéte, csepőcse*. L. ezeket.

CSÖPÖRÖDÉS, (csöp-ör-öd-és) fn. l. TÖPÖRÖDÉS és CSÉPÉRÉDÉS.

CSÖPÖRÖDIK, (csöp-ör-öd-ik) k. m. *csöpörödtem, —tél, —ött*, lásd: CSÉPÉRÉDIK és TÖPÖRÖDIK.

CSÖPÖRÖDÖTT, (csöp-ör-öd-ött) mn. tt. *csöpörödött-et*. 1) Aszott, fonnyadt, ránczosodott, másképen: *töpörödött. Csöpörödött alma, körte, szilva; csöpörödött, ránczos bőrü boszorkány.* 2) Cseperedett, apránként nevekedő. V. ö. CSÉPÉRÉDIK.

CSÖPPEL, (csöpp-el) áth. m. *csöppel-t*. Kicsinyel, a maga nemében mintegy cseppnyinek tart, mond. Átv. ért. olcsárol, kisebbít, gyaláz. Kemenesali tájszó.

CSÖPÜ, (csöp-ü) l. CSÉPŰ.

CSÖR, hangutánzó gyök, jelent 1) oly hangot, melyet valamely hánytvetett, kemény anyagból készült eszköz ad, pl. láncz; 2) némely állatok hangját, pl. *a csörgő kacsáét, a szarkáét* stb. Származékai: *csörcs, csörög, csördül, csördít, csörömp, csöröl*, vagy *csöröl, csörlet* stb. Összetétellel: *csörpör, csörrel, pörrel.* 3) Azonos *tör* szóval, mint *csörge, csörme, csörmelék* gyöke.

CSŐR, (csö-r, vagyis csö-orr) fn. tt. *csőr-t*, tb. —*ök*. 1) A madarak állkapcsából kinyuló szarunemü és szájat, vagy ajakat képező tag, másképen: madárorr. *Hosszú, rövid, egyenes, görbe, hegyes, tompa, keskeny, széles csör. A harkály csörével vágja a fát.* 2. L. CSŐRE.

Cső gyökből, némi hasonlatánál fogva, új alkotású szó.

CSÖRALMA, (csör-alma) ösz. fn. Többféle almafajok, melyek magvai tágan vannak csutkáikban, s megrázva csörögnek.

CSÖRCS, (csör-cs) fn. tt. *csörcs-öt.* Fémből készült fülbevaló, függő. Régi s elavult szó. Valószinüleg csörgő tulajdonságától kapta nevét.

CSÖRCSE, (csör-cse) fn. tt. *csörcsé-t*, l. CSÖRCS.

CSÖRCSELYE, (csör-cs-el-ő), tt. *csörcselyé-t*; l. CSÖRCS.

CSÖRCSŐ, (csör-cs-ő, vagy csör-cs-ü) fn. tt. *csörcsö-t*; l. CSÖRCS.

CSÖRD, (csör-d) elvont törzs, melynek gyöke a hangutánzó *csör*, származékai: *csördít, csördül*. V. ö. — D, mint közép képző.

CSÖRDÍT, (csör-d-ít) áth. m. *csördít-ett*, htn. —*ni*, v. —*eni*, par. —*s*. Valan it megmozdítás, ütés, dobás stb. által *csör* hangot adni kényszerít. *Kardot*

csördíteni, lánczot csördíteni. Megcsördíteni a paizs oldalát.

Képzésre hasonló a *zördít, dördít, kondít, csendít* és sok más, kiváltképen hangutánzó gyökökből származott igékhez.

CSÖRDÍTÉS, (csör-d-ít-és) fn. tt. *csödítés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, mely által eszközöljük, okozzuk, hogy *csör* hangot adjon valami. *Láncz, kard csördítése.*

CSÖRDÜL, CSÖRDÜL, (csör-d-ül) önh. m. *csördül-t. Csör* hangot ad. *Csördülnek a szekérre hányt vasszálak. Megcsördül a fán ülő szarka. Megcsördül a hős kezében a megütött paizs. Megcsördül a lovas oldalán a kard. A földre, köre esett láncz nagyot csördült.*

CSÖRDŰLÉS, CSÖRDÜLÉS, csör-d-ül-és) fn. tt. *csördülés-t*, tb. *—ék.* Valami tárgynak, eszköznek ütés, megrázás stb. által *csör* hangot adása. *Kardcsördülés, lánczcsördülés.*

CSŐRE, (csö-r-e) fn. tt. *csöré-t.* 1) Fecskendőnemű sebészi eszköz, híg gyógyszerek belövelésére az alfel nyilásán. (Klystier). 2) l. CSÓRÉ, PŐRE.

CSÖREG, (csör-eg) fn. l. CSÖRGEKÍGYÓ.

CSŐREG, (csör-eg) fn. tt. *csöreg-et.* Madárnem, mely aránylag igen nagy, öblös, fölötte vékony s fürészes szélü csőre által tünik ki. (Rhamphasztos).

CSÖREGE, CSŐREGE, (csör-eg-e) fn. tt. *csöregé-t.* Zsirban sült, forgácshoz hasonló, s igen *törékeny* tésztás étek neme. Máskép: *csöröge, csörme, herőcze, forgácsfánk.*

CSÖREGEFŰZ, (csörege-fűz) ösz. fn. Füzfák egyik faja, melynek levelei láncsásak, kihegyzettek, kopaszok, alul-fölül egyszinük, ikrás fürészfogúk. Ágai csak kicsiny ütésre is ízen eltörnek, mint a csöröge sütemény.

CSÖREJ, (csör-ej) fn. tt. *csörej-t*, tb. *—ék.* Többszörözött, folytatott *csör* hang. *Csörejjel járnak a békóba vert rabok. Csörejt üt a csalitban futó szarvas. A kocsik csöreje miatt nem hallik a szó.* Olyan, mint: *dörej, zörej, moraj, zsibaj.*

CSÖRF, (csör-f) elvont, vagy kiavult törzs, jelent locskaságot, sok haszontalan beszédet, mint származékai: *csörföl, csörfös* mutatják.

Képzésre hasonló *dölf, kajf* szókhoz.

CSÖRFÖL, (csör-f-öl) önh. m. *csörföl-t.* Csörgő, zörgő hangon locsog, jár a szája. Máskép: *csörfél, csörféröl.*

CSÖRFÖS, (csör-f-ös) mn. tt. *csörfös-t*, v. *—et*, tb. *—ek.* Csahos, csörgő, zörgő beszédű, zajosan beszélő, mint a csörgőkácsa.

CSÖRG, (csör-g, vagy -ög) l. CSÖRÖG.

CSÖRGE, (csör-ög-e) fn. tt. *csörgé-t.* 1) Kiolvasztott szalonna maradványa, megsütött, vagy égetett szalonna rostja; máskép: *töpörtő* (tepertő), *töpörtyü. Hüsos csörge. Összevegy, mint a csörge.* (Km). *Csörgével készitett pogácsa.* Átv. ért. Kihányás, kivarasodás az ajakakon, vagy ajakak körül. *Papcsörgét evett.* (Km.), azaz csörge alakú kihányás van a szaján. 2) Baranyai tájnyelven am. kis patak, csermely, csörgeteg.

CSÖRGEALMA; (csörge-alma) lásd: CSÖRALMA.

CSÖRGEDÉZ, (csör-g-ed-éz) önh. m. *csörgedéz-tem, —tél, —ett*, par. *—z.* Patakról, csermelyről mondatik, mely apró kövecseken futva *csör* hanggal folydogál. Költői nyelvben használtatik a vérnek az erekben való folyásáról, vagy kiömléséről is. *Tiszta magyar vér csörgedez ereiben.*

CSÖRGEDÉZÉS, (csör-g-ed-éz-és) fn. tt. *csörgedézés-t*, tb. *—ék.* A pataknak, csermelynek, forrásnak folydogálása, midőn köveczeken haladván *csör* hangot ad.

CSÖRGEDÉZET, (csör-g-ed-éz-et) fn. tt. *csörgedézet-ét.* Azon folytonos *csör* hang, melyet hallani, midön a patak, vagy csermely köveczeken folydogál.

CSÖRGEDÉZŐ, (csör-g-ed-éz-ő) mn. tt. *csörgedéző-t.* Ami folytonos *csör* hanggal folydogál. *Csörgedező patakok, csörgedező forrásviz.*

CSÖRGEKÍGYÓ, (csörge-kígyó) ösz. fn. Kígyófaj, mely élő fiakat szül; farka végén átlátszó, bőrkeménységü, s egymással rétegesen összefüggő, hólyaghoz hasonló csuklói vannak, melyekkel csörgést indít. Csípése halálos. (Crotalus). Máskép: *csöreg.*

CSÖRGELAPÓR, (csörge-lap-ór) ösz. fn. Növényfaj a lapórok neméből, csészéje sima, fényes, sárgás, szára veres pontokkal pettegetett; levelei ellenesek, láncsásak, nyeletlenek; murvái fürészfogasak. Máskép: *csengő kóró, kakastaréj.* (Rhinanthos crista galli).

CSÖRGÉS, (1), (csör-g-es) fn. tt. *csörgés-t*, tb. *—ék.* Többszörött, folytonos *csör* hangzása valaminek. *Kardcsörgés, lánczcsörgés, fegyvercsörgés*, l. CSÖRÖG.

CSÖRGÉS, (2), (csör-ge-és) mn. tt. *csörgés-t*, vagy *—et*, tb. *—ek.* Csörgével készített, sütött, főzött. L. CSÖRGE. *Csörgés pogácsa, csörgés gombócz, csörgés lángos.* Átv. ért. *csörgés száj*, azaz kisebesedett, varas.

Szabatos kiejtéssel abban különbözik a *csörgés* főnévtől, hogy ebben az é élesebb, amabban tompább.

CSÖRGET, (csör-g-et) áth. m. *csörget-tem, —tél, —ett*, paran. *csörgess.* Valamely kemény testet úgy hányvet, ráz, mozgat, ver, hogy *csör* hangot adjon folytonosan. *Pénzt csörgetni a zsebben; kardot csörgetni az utcza kövezetén; paizst csörgetni.*

CSÖRGETEG, (csör-g-et-eg) fn. és mn. tt. *csörgeteg-et.* 1) Olyan patak, csermely, mely köveczeken *csör* hangot adva folydogál. 2) Jelző gyanánt mondatik oly folyókról, melyek kövecsen folydogálnak és csekélyek, minél fogva csörgésöket hallani.

CSÖRGETÉS, (csör-g-et-és) fn. tt. *csörgetés-t*, tb. *—ék.* Valamely kemény testnek más kemény testtel olyatén összeütése, mely többszörösött *csör*rel hangzik vissza. *Kardcsörgetés, lánczcsörgetés.*

CSÖRGETŐ, (csör-ög-et-ő) fn. tt. *csörgető-t.* Eszköz, gyermeki játékszer, vagy madárijesztő készület, mely vagy emberi kéz, vagy szél által rázatva csörög. Máskép lágyítva: *csörgetyű*, mint: *billentő, billentyű, forgető, forgetyű*, s több hasonlók.

CSÖRGETYŰ, (csör-ög-ety-ű) l. CSÖRGETŐ.

CSÖRGŐ, (1), (csör-ög-ő) mn. tt. *csörgő-t.* Ami *csör* hangot ad. *Csörgő láncz, csörgő szarka, csörgő kacsa, csörgő kígyó, csörgő szekér, csörgő sipka. Csörgő börgő.*

CSÖRGŐ, (csör-ög-ő) fn. tt. *csörgő-t.* 1) Érczből készült gomb-, teke-, vagy más alakú üreges szer, belül érczszívvel, vagy golyócsákkal ellátva, melyek rázás által csörögnek. *Csörgő a szánkások lovain; csörgő a bolondok sipkáján.* 2) Azon golyócsák, melyek üregben rázás által hangot adnak.

CSÖRGŐALMA, (csörgő-alma) l. CSÖRALMA.

CSÖRGŐBOT, (csörgő-bot) ösz. fn. Csörgő karikával, gyürüvel, gombbal stb. szerelt bot.

CSÖRGŐDOB, (csörgő-dob) ösz. fn. Dob, melynek oldalán köröskörül csörgők függenek, melyet ökölle szoktak ütni.

CSÖRGŐKÁCSA, (csörgő-kácsa) ösz. fn. Vadkácsák kisebb faja, mely igen sokat kiáltoz. Átv. ért. gúnyneve oly embernek, ki sokat locsog, csörföl.

CSÖRGŐKÍGYÓ, (csörgő-kígyó) l. CSÖRGEKÍGYÓ.

CSÖRGŐKORSÓ, (csörgő-korsó), ösz. fn. Szájas korsó, melyben apró golyócskák vannak égetett gerencsérföldből. Ily korsó, ha üres, megrázva csörög, péld. az úgynevezett vászonkorsók.

CSÖRGÖNCZ, (csör-g-öncz) ösz. fn. A csörgőkígyók legveszedelmesebb, legmérgesebb faja.

CSÖRGŐRÉCZE, l. CSÖRGŐKÁCSA.

CSÖRGŐRÉZ, (csörgő-rész) ösz. fn. Igen vékony lemezzé lapított sárgaréz, mely úgy fénylik, mint az arany, s minden rezzenésre csörög.

CSÖRGŐRUCZA, (csörgő-rucza) l. CSÖRGŐKÁCSA.

CSÖRGŐS, (csör-ög-ő-ös) mn. tt. *csörgős-t*, v. —*et*, tb. —*ek.* Csörgővel, vagy csörgőkkel ellátott. *Csörgős dob, csörgős lovak, csörgős korsó.* V. ö. CSÖRGŐ.

CSÖRGŐSAPKA, (csörgő-sapka) ösz. fn. Csúcsos sapka, melynek végén csörgő van; udvari bolondok sapkája.

CSÖRGŐSZÁN, (csörgő-szán) ösz. fn. Szán, melyet csörgőkkel ellátott szerszámu lovak húznak.

CSÖRIGE. l. CSŐREGE.

CSÖRKŐ, (csör-kő) ösz. fn. Belül üres kő, melynek üregében kemény ásványtest van, mely, ha megrázzák, zörög.

CSÖRLÉS, (cső-ör-öl-és). fn. tt. *csörlés-t*, tb. —*ék.* A fonalnak csőre gombolyítása, tekerése. V. ö. CSÖRÖL.

CSŐRLŐ, CSÖRLŐ, (cső-ör-öl-ő), vagy csöröl-ő) fn. tt. *csörlő-t.* Takácsok eszköze, melylyel a fonalat csőkre gombolyítják, s melylyel azt a vetélőbe húzzák.

CSÖRME, (csör-me) fn. tt. *csörmé-t.* Baranyában am. *csörege*, forgácsfánk, zsirban sült tésztás étel neme.

CSÖRMELÉK, (csör-m-el-ék) fn. tt. *csörmelék-et.* Töredék, morzsalék, hulladék, ízék, mely az evő barom után a szénából, szalmából, kóróból stb. megmarad. Máskép *törmölék* a *törmöl* igétöl. V. ö. TÖRMÖLGET.

CSÖRÖG, (csör-ög) önh. m. *csörög-tem*, vagy *csörgöttem*, —*tél*, v. *csörgöttél*, *csörgött*; htn. —*ni*, v. *csörgeni*, v. *csörgni.* 1) Valamely kemény, szilárd test, más kemény testhez ütődvén *csör* hangot ad többször, vagy folytonosan. *Csörögnek a nyargaló lovagok kardjai. Csörög a rabok lábain a láncz.* 2) Mondatik némely madarakról, melyek nyers kiáltozó hangon szólanak, p. *csörög a szarka, csörög a csörgő récze. Csörög a szarka, vendég jön.* (Km). *Csörög börög a szarka, nászuagy akar lenni.* (Lakod. vers). 3) Mondatik a kövecseken folydogáló kisebb vizekről. *Csörög a patak.* A finnben *sirisen* am. *csörgök.*

CSÖRÖGÉS, l. CSÖRGÉS, fn.

CSÖRÖGE, CSÖRÖGE, l. CSŐREGE.

CSŐRÖL, (csör-öl, v. cső-ör-öl) áth. m. *csőröl-t*, v. *csörlött*, htn. —*ni*, v. *csörleni.* Fonalat csőre gombolyít, teker. Tehát vagy a *cső* szótól, vagy a *csör* hangutánzó gyöktől ered, minthogy nagy csörömpöléssel jár.

CSŐRÖLÉS, l. CSÖRLÉS.

CSÖRÖMP, (csör-ömp) fn. tt. *öt.* Jelent folytonos *csör* hangot, vagy azon eszközt, mely rázás által *csörög*, mint *kolomp, dörömb, doromb, zörömb.*

CSÖRÖMPÖL, (csör-ömp-öl) önh. m. *csörömpöl-t.* Folytonosan és erősen csörög, vagy csörget valamit, pl. *csörömpöl a vékony vasrudakkal megrakott, s köves uton haladó szekér; csörömpölnek a kaszáncsináló rézmívesek.*

CSÖRÖMPÖLÉS, (csör-ömp-öl-és) fn. tt. *csörömpölés-t*, tb. —*ék.* Valamely szilárd kemény testnek, kölönösen érczuek erős és folytonos zörgése, csörgése.

CSÖRÖND, (csö-r-önd) fn. tt. *csörönd-öt.* Újhollandi emlös állat, mely egészben véve vizikígyóhoz hasonló, s száj helyett *szélcs*, lapos csöre van, mint a réczének. (Ornithorhynchus paradoxus).

CSÖRÖTNEK, falu Vas megyében, helyr. *Csörötnek-re*, —*en*, —*ről.*

CSÖRPÖR, (csör-pör) ösz. fn. Veszekedés, erős szóváltás, hangos perlekedés. *Lesz csörpör. Nagy csörrel pörrel.*

CSÖRREN, (csör-ü-en v. csörr-en) önh. m. *csörrent.* Hirtelen egyes *csör* hangot ad. *Csörren a vitéz oldalán a kard. Nagyot csörrent mellvasa, midőn elesett. Megcsörrent a fegyver markában.*

CSÖRRENÉS, (csör-ü-en-és, v. csörr-en-és) fn. tt. *csörrenés-t*, —*ék.* Hirtelen egyes *csör* hang adása.

CSŐRSZARV, (csör-szarv) ösz. fn. Indiai madárnem, melynek homlokán szaruféle kinövés van. (Buceros rhinoceros).

CSÖRT, (csö-r-t) kiavult törzsök, melyből *csörtet, csörtöl, csörtös* igék származnak. Jelentése am. a *csör* szóé, a *t* betű által nagyobb nyomatosságot kapván. Olyan, mint *göcsör göcsört, csopor csoport, hóbor hóbort* stb.

CSÖRTET, (csör-tet, v. csört-et) áth. m. *csörtet-tem, —tél, —ett*, par. *csörtess*. Valamit csörögni késztet, úgy megüt, megráz valamit, hogy csörögjön. *Kardot csörtetni az utcza kövezetén. Rablánczot, bilincset csörtetni.*

CSÖRTETÉS, (csör-tet-és, v. csör-t-et-és) fn.tt. *csörtetés-t*, tb. *—ek*. Szilárd testnek, pl. fegyvernek olyatén rázása, ütése stb., mely *csör* hangoztatással hat a fülekbe. *Kardcsörtetés, puskacsörtetés.*

CSÖRTÖL, (csör-t-öl) önh. m. *csörtöl-t*. Fegyvert összeüt, vagy zördít. *Kardjaikkal csörtölnek a harcsolók.*

CSÖRTÖLÉS, (csör-t-öl-és) fn. tt. *csörtölés-t*, tb. *—ek*. Összeütődött fegyverek csörgése.

CSÖRTÖLÖZ, (csör-t-öl-öz) önh. m. *csörtölöztem, —tél, —ött*, par. *—s*. Gyakran, vagy folytonosan csörtöl, fegyvert csörögtet, zörögtet.

CSÖRTÖLÖZÉS, (csör-t-öl-öz-és) fn. tt. *csörtölözés-t*, tb. *—ek*. Gyakori, ismételt, folytonos csörtölés, fegyvercsörögtetés.

CSÖRTÖZ, (csör-t-öz) m. *csörtöz-tem, —tél, —ött*. L. CSÖRTÖL.

CSÖRTÖZÉS, (csör-t-öz-és) l. CSÖRTÖLÉS.

CSŐS, (csö-ös) mn. l. CSŐVES.

CSŐSEB, (csö-seb) ösz. fn. l. CSŐFEKÉLY.

CSŐSCSÉBÉR, (csös-csébér) ösz. fn. Cseber, vagy más hasonló edény, melyen a pálinkafőző üst csője keresztül megyen. Székely szó.

CSÖSZ, (csö-sz) fn. tt. *csösz-t*, tb. *—ök*. Mezőőr, mezőkerülő, ki a határban a tilosokra felügyel, s a tilosba menő marhát behajtja. Csőasznek hívják, mert csővel (puskával) szokott járni. Balaton mellékén: *botos*, ha bottal jár. *Dinnye-, kolompér-, kukoricsa-csösz. Szabadon jár, mint a csösz lova.* (Km). *Csösz leszek én a nyáron, itt a pesti határon.* (Népdal). *Néha a csösz is lop.* (Km). *Megnyomta lábát a csöszkötőr.* Km. Tájejtéssel: *csüs.*

CSŐSZÁR, (csö-szár) ösz. fn. A csőnek szára, azaz szilárd, hengerded test, mely a csőnek, mint üregnek héját képezi.

CSŐSZGUNYHÓ, (csösz-gunyhó) ösz. fn. Nádból, szalmából, kákából stb. készített kúpos gunyhó, mely rendesen a határ magasabb helyén áll, délfelé nyíló alacson ajtóval, s gyakran górfa, azaz csőszlajtorja is van mellette, melyre felmászván a csősz kémleli a környéket.

CSŐSZI, (csö-sz-i) mn. tt. *csősi-t*, tb. *—ek*. Csőaszhöz tartozó, csőszre vonatkozó, csőszt illető. *Csőszi kötelesség; csősi felügyelés.*

CSŐSZIRMU, (csö-szirmu) ösz. mn. Minek szirmai, azaz virághevelei csőalakúak. *Csőszirmu növények.* V. ö. SZIROM.

CSŐSZKÉVE, (csösz-kéve) ösz. fn. A learatott gabonából a holdak vagy keresztek mennyiségéhez képest a csőszöknek járni szokott szalmás gabona. *Köszönje meg, ha csőszkéve jut neki.* (Km.)

CSÖSZÖG, (csösz-ög) önh. A vastaghangu *csosog* igének változata. L. CSOSZOG.

CSÖT, hangutánzó elvont gyök. Származékai: *csötebota, csötlik, csötlönyös, csötör.* Rokon a *cset*, vastaghangon *csat* gyökkel.

CSŐTE, (csö-te) fn. tt, *csőté-t*. Általán, hüvelyes vetemény, milyenek bab, borsó, lencse. Nevét magtartójának csőalakjától kapta.

CSÖTEBOTA, (csöte-bota) ösz. mn. Mondják oly emberről, ki mentében gyakran csötlik-botlik. *Csötebota csámpás ember.*

CSŐTÉR, (csö-te-ér) fn. tt. *csőtér-t*, tb. *—ek*. Tengeri férgek neme, melyeknek teste csőte- vagyis hüvelyalaku, melyek sziklákhoz és vízi növényekhez tapadnak, s ha nyugalmokban zavartatnak, a beleikben öszvegyült vizet kifecskendik. (Ascidia).

CSŐTÉS, (csö-te-es) mn. tt. *csőtés-t*, v. *—et*, tb. *—ek*. Aminek csőteféle magtartója van. *Csőtés vetemények.*

CSŐTISZTÍTÓLÁNCZ, (csö-tisztító-láncz) ösz. fn. Sajátságos lánczeszköz, melylyel a rozsdás, vagy akármely mocsokkal beszennyezett csőket megtisztogatják.

CSÖTLIK, (csöt-lik, vagy csöt-öl-ik) k. m. *csötl-ött*, htn. *—eni*. Sajátképen a lóról mondatik, mely mentében vagy futtában megbotlik, térdre bukik, meg fölkapaszkodik. *Csötlikbotlik.* Átv. ért. mondatik a nyitókás késekről s egyéb eszközökről, midőn előre vagy hátra csapódnak. *Csötlik a ross bicsak, csötlik az elvalasztott puskasárkány.* Másképen: *csetlik.*

CSÖTLŐBOTLÓ, (csötlő-botló) ösz. mn. Lásd: CSÖTEBOTA.

CSŐTÖK, (csö-tök) ösz. fn. Különös tökfaj, melynek hosszú csőalakú szára, nyele van; nyakas tök, lopó tök. Borszívásra alkalmas, ha megérvén és megszáradván, a belét és magvát kiszedik.

CSÖTÖL, l. CSÖTLIK.

CSÖTÖNY, (csö-töny) kiavult törzsök, jelenti azon hangot, melyet hallani, midőn a láb valamibe ütődik, belebotlik. Származéka: *csötönyös.*

CSÖTÖNYÖZ, (csöt-öny-öz) önh. m. *csötönyöztem, —tél, —ött*, par. *—s*. Botorkálva, csoszogva megy.

CSÖTÖR, (1), (csöt-ör) áth. mn. *csötör-t*, vagy *csötr-ött*, htn. *—ni*, v. *—eni*. Cseter, csavar, teker, úgy fordít valamit, hogy *csöt, cset* hangot ad. Rokona: *gyötör.*

CSÖTÖR, (2), (csöt-ör) fn. tt. *csötör-t*, vagy *csötrök*, tb. *—ök*, v. *csötrök*. Eredeti értelme: *csavar, csavart, csavar formáju, összetekert* stb., mely értelem él a *csötör* v. *cseter* igében, hasonlóképen a rokon származatú s alakú: *csötrös, csitri, csutora* szókban is. Jelenti a gabonamértünek negyedét, negyed

részét. Négyes számot jelentő értelemben megvan e szó a szanszcrit: *csatvar* és *csatur*, zend: *csatuvar* és *csathru*, persa *csár* és *csahar*, kurd *esar*, hellen τέτταρα, ir *ceathair*, török *dört*, czigány *csár*, latin *quatuor*, ettől a franczia *quatre*, olasz, spanyol *quatro* stb. szókban, miért is a szláv nyelv, hol *csetri*, *stiri*, stb. alakban él, azt egyedüli sajátjának nem tulajdoníthatja, mint számtalan másokat sem. V. ö. CSÖTÖR, áth. igét. és *Cseter*, *Csetert*, vagy *Csötört* neveket is.

CSÖTÖRT, (csöt-ört) fn. tt. *csötört-öt*. Eredetileg *csötör* igének részesülője levén am. csavart, tekert, öszvetekert. Innen mostani tájdivatos jelentése: átmérő, átalló (diameter), másképen: *csetert*. *Kenyér csötörtje*, *kalap csötörtje*, azon hossza, mely előállana, ha a kalap öszvecsötörtetnék, vagy öszvenyomatnék, az egésznek körülbelől egy negyed része.

CSÖTÖRTÖK, (l. CSÖTÖR) fn. tt. *csötörtök-öt*. Jelenti a hét negyedik napját, amennyiben első napja *hétfő*, második *kedd* (ketted), stb. Egyházi felosztás szerént azonban a vasárnap elsőnek vétetvén, csötörtök ötödik napot (feria quinta) jelent, s innen magyarázandó, hogy *Csötörtökhely* szepességi mezőváros *Quintaforumnak* nevezteték. Egyeznek vele a szerb *tsetertek*, cseh *tswrtek* stb. 2) Használtatik hangutánzó gyanánt ezen mondatban: *Csötörtökőt vetett puskája*, azaz *csöttent-csettent* a sárkány, de a lőpor el nem sült. Nevezetesebb csötörtöki napok: *sabdló* vagy *kövér csötörtök*, azaz utósó csötörtök a farsangban; *csonka csötörtök*, azaz első csötörtök a nagy böjtben; *nagy* vagy *süld csötörtök*, azaz husvét előtti csötörtök, mely közvetlenül a nagypénteket előzi meg; *áldozócsötörtök*, azaz Urunk mennybemenetele napja, minthogy a katholikusoknál a husvéti gyónás és áldozás szakának ez utósó napja.

CSÖTÖRTÖK, több helység neve, helyr. *Csötörtök-re*, *—ön*, *—röl*, vagy *—be*, *—ben*, *—ből*.

CSÖTÖRTÖKHELY, (csötörtök-hely) mv. Szepesben és puszta Szalában helyr. *—hely-re*, *—én*, *—ről*.

CSÖTÖZ, (csöt-öz) önh. m. *csötöz-tem*, *—tél*, *—ött*, par. *—s*. Láb alatt akadékoskodik, másokhoz csötlik, ütődik.

CSÖTRÖS, (csöt-ör-ös) mn. tt. *csötrös-t*, vagy *—et*, tb. *—ek*. Gömörben am. rövidre vágott hajú, másutt: *csitri*. L. ez.

CSŐÜR, (csö-ür) ösz. fn. A csőnemű eszköznek, különösen álgyu-, puskacsőnek ürege.

CSŐÜVEG, (csö-üveg) ösz. fn. Különös készületű, kösörült üveg, milyent a látcsövekbe alkalmaznak.

CSÖVES, (csö-es, v. csöv-es) mn. tt. *csöves-t*, v. *—et*, tb. *—ek*. Csővel ellátott, minek csöve van, csövel bővelkedő. *Csöves mértani asztal*, *csöves kukoricaszár*, *csöves bot*, *csöves kút*, *csöves szirmu virágok*.

CSÖV, l. CSŐ. Előbbi alakjában oly ragok és képzők előtt használtatik, melyek önhangzóval kezdődnek (kivévén az *é* és *i-t*), mint: *csöv-et*, *csöv-ek*, *csöv-em*, *csöv-es*, *csöv-ez* stb., (de *cső-ért*, *cső-ig*).

CSÖVECSKE, (csöv-ecs-ke) kics. fn. tt. *csövecské-t*. A maga nemében vagy aránylag kisded cső.

CSÖVEG, (csöv-eg) fn. tt. *csöveg-et*. Némely férgek csőalaku héja, burka.

CSŐVELY, (csöv-ely) fn. tt. *csövely-t*, tb. *—ek*. 1) Halnem, csőalakú hosszu orral. (Fistularia tabacaria). 2) Tüskés csiga, melynek teste hat, s farka mintegy három hüvelyknyi hosszu. (Murex colus).

CSŐVÉNY, (csöv-ény) fn. tt. *csövény-t*, tb. *—ek*. A madártollnak azon része, mely belül üres, és csövet képez. *Csövényből metszett irótoll*. *Csövényben tartott kénesö*.

CSÖVESCSIGA, (csöves-csiga) ösz. fn. Csőalaku csiga, melynek hosszukás hengerded héja csövet képez.

CSÖVESKÚT, (csöves-kút) ösz. fn. Kút, mely csövön adja fel a vizet, különböztetésül a kankalékos, vödrös stb. kutaktól.

CSŐVIRICS, (cső-virics) ösz. fn. Növénynem a nyolczhímesek seregéből és egyanyúsok rendéből; csészéje négy metszésü, a hosszú magzat csúcsán, bokrétája négyszirmu, tokja hosszú cső, honnan a neve (Epilobium). Fajai: *keskeny*, *rosmaringos*, *piros*, *szörösödő*, *hegyi*, *négyszögü*, *derécse-*, *havasi csővirics*.

CSŐVÍZ, (cső-víz) ösz. fn. Víz, mely kútból, forrásból, vagy folyóból csövön szivárog valahová.

CSŐZ, l. CSŐSZ.

CSU, vagy CSÚ, elvont gyök, mely más-más családu származékokban különféle értelmü. 1) Hangutánzó a *csics*, *csis* származékokban. 2) Kedélyhang a *csíf*, *csinya* szókban. 3) Mint a *csics*, *csip* gyöke rokon a *cső*, *csöv* szókkal.

CSUB, elvont hangutánzó gyök, másképen: *csob*. Jelenti valamely lezuhanó testnek, vagy mozgó, hullámzó víznek csapkodó hangját. Kettőztetett végbetüvel, *csubb*, honnan: *csubbot vetni am. csubokolni*. *Csubbot vetnek a csapkodó hullámok*.

CSUBOKOL, (csub-ok-ol) önh. m. *csubokol-t*. Az ütött, csapott, vagy hullámzó víz megütődve *csub* hangot ad; vagy a vízben úszó, taposó a vizet hangoztatja.

CSUBOR, (csub-or) fn. tt. *csubor-t*, vagy *csubrot*, tb. *—ok*, v. *csubrok*. A szövőszéken keresztbe vetett hosszú, erős rúd, melyre a szövendő fonalat tekerik. Azonos *csobor* szóval.

CSÚCS, CSUCS, (1), (lásd: CSÚ) fn. tt. *csúcsot*. Felhangon *csücs*, mi ismét am. a kicsinyített *cső*, azaz *csöcs*. Jelenti tulajdonkép a hegyes, szegletes, testnek legvékonyabb, legkeskenyebb részét, azaz végét. *Tojás csúcsocsa*, *orr csúcsocsa*. *Csúcsra végződő szántóföld*. *Zacskó csúcsocsa*, *csuklya csúcsocsa*. Rokon ért. jelenti valaminek tetejét, ormát. *Hegy csúcsocsa*, *torony csúcsocsa*, *ház csúcsocsa*, *süveg csúcsocsa*. *A tyúkmony is megáll az asztalon*, *ha betörött a csúcsát*. (Km.) *Csúcsra állítani valamit*. *A magas árvízből alig látszanak ki a fák csúcsocsai*. A szanszkritban *csúdá* tetőt, hegycsúcsot jelen.

CSÚCS, (2), falvak Erdélyben; helyr. *Csúcs-on*, *—ra*, *—ról*.

CSUCSA, (1), (csucs-a) fn. tt. *csucsá-t.* Lándsa. Eléjön a Régi magyar Passio (kiadta Toldy Ferencz), 170. lapján. L. CZUCZA.

CSUCSA, (2), falu Erdélyben, Kolos megyében; ALSÓ—, másképp *Acsucsa*, falu Zaránd megyében; helyr. *Csucsá-n, —ra, —ról.*

CSÚCSABLAK, (csúcs-ablak) ősz. fn. Nem négyszegü vagy hosszúkás, hanem hegyés alakú ablak, p. a gothmodorú épületekben.

CSÚCSBOLT, (csúcs-bolt) ösz. fn. Gothmodorban épitett ív, mely keskeny s hegyésen végződő szögletü.

CSÚCSFAL, (csúcs-fal) ösz. fn. Az épület homlokzatának fala, mely a tetővel egyirányos hajlásban mindig szükebbre emelkedvén, hegyésre öszvemegy.

CSÚCSFÖDÉL, (csúcs-födél) ösz. fn. Födél, mely az épület csúcsfalával együtt annak tetejét képezi. Ellentéte a lapos födélnek.

CSÚCSGERENDA, (csúcs-gerenda) ösz. fn. Az épületfödelének tetőgerendája, mely az ollófákat összefoglalja.

CSÚCSGOMB, (csúcs-gomb) ösz. fn. Gomb az épületfödél ormának végein, vagy szögletein.

CSÚCSHEGY, (csúcs-hegy) ösz. fn. Kúpalaku hegy, melynek orma csúcsot képez, milyenek a tüzokádó hegyek.

CSÚCSÍV, (csúcs-ív) ösz. fn. Hegyés szögletet képező ív az épitésben.

CSUCSKA, (csucs-ka) fn. tt. *csucská-t.* Kis csúcs, hegyecskéje valaminek. Fölhangon *csücske.*

CSÚCSKŐ, (csúcs-kő) ösz. fn. A tücsinálók hengerded köszörüköve, melylyel a tüket hegyesitik.

CSÚCSKÖR, (csúcs-kör) ösz. fn. A hellen ellipsis magyarítására ajánlott új szó, másképp lásd: KÖRKÖR.

CSÚCSKÖRÜ, (csúcs-körü) l. KÖRKÖRÖS.

CSÚSCLYUK, (csúcs-lyuk) ösz. fn. Lyuk valamely épület csúcscsán.

CSUCSOGAT, (csucs-og-at) áth. m. *csucsogattam, —tál, —ott.* Száját hegyésre, csúcsosra öszvehuzogatja, mintha csókolni akarna.

CSUCSOM, falu Gömör megyében; helyr. *Csucsom-ba, —ban, —ból.*

CSUCSOR, (csucs-or) fn. tt. *csucsor-t,* v. *csucsor-ot,* tb. *—ok,* v. *csucsr-ok.* 1) Csucsos végü, dudorú, gömbölyü, csomódad test. Származékai: *csucsorít, csucsorodik.* 2) Növénynem az öthimesek seregéből és egy anyások rendéből, bokrétája kerékforma, ötszegü, porhonjai csúcsosan öszeállanak, mindenik porhon hegyén két orrlyuk, bogyója két rekeszü (Solanum). Fajai: *klaris, keserédes, fakó, nagy bogyóju, kolompér- paradicsom-* stb. *csucsor.* 3) Némely növények föld alatt termő gumós gyümölcse, milyenek burgonya, csicsóka stb.

CSUCSORÍT, CSUCSORIT, (csucs-or-ít) áth. m. *csucsorít-ott,* htn. *—ni,* vagy *—ani.* Valamit hegyésre öszvehúz, czuporít. *Sajját csókra csucsorítja.*

CSUCSORÍTÁS, CSUCSORITÁS, (csucsor-ítás) fn. tt. *csucsorítás-t,* tb. *—ok.* Valaminek hegyesre öszvehuzása.

CSUCSORKA, (csucs-or-ka) fn. tt. *csucsorká-t.* Burgonya, kolompér, pityóka, földi alma.

CSUCSORODÁS, (csucs-or-od-ás) fn. tt. *csucsorodás-t,* tb. *—ok.* Valaminek hegyés, gömbölyüre öszvehuzódása. *Saáj csucsorodása.*

CSUCSORODIK, (csucs-or-od-ik) k. m. *csucsorod-tam, —tál, —ott.* Csúcsos végü gömbölyüre öszvehuzódik. *Csókra csucsorodik a szája.* Átv. ért. *kedve csucsorodik,* am. kedve kerekedik.

CSUCSOROS, (csucs-or-os) mn. tt. *csucsoros-t,* v. *—at,* tb. *—ak.* Minek csucsorai vannak. *Csucsoros növények.* V. ö. CSUCSOR.

CSÚCSOS, CSUCSOS, (csúcs-os) mn. tt. *csúcsos-t,* v. *—at,* tb. *—ak.* Hegyés, gúlaalakú, csúcsra kimenő, végződő. *Csúcsos hegy; csúcsos csuklya; csúcsos szaj; csúcsos süveg, kalap; csúcsos torony; csúcsos oszlop; csúcsos orr; csúcsos fej.* V. ö. CSÚCS.

CSÚCSOSAN, (csúcs-os-an) ih. Hegyesen, csúccsal végződve. *Csúcsosan viselni a kontyot.*

CSÚCSOSFAZÉK, (csúcsos-fazék) ösz. fn. Szük szaju tejes fazék, köcsög, kecseg.

CSÚCSOSÍT, CSUCSOSIT, (csúcs-os-ít) áth. m. *csúcsosít-ott,* htn. *—ni.* v. *—ani.* Csúcsosra, hegyésre, hegyés gömbölyüre alakít, öszvehúz. *Karót, fazeget csúcsosítani.*

CSÚCSOSÍTÁS, CSUCSOSITÁS, (csúcs-os-ítás) fn. tt. *csúcsosítás-t,* tb. *—ok.* Csúcsosra alakítás.

CSÚCSOSODÁS, CSUCSOSODÁS, (csúcs-os-od-ás) fn. tt. *csúcsosodás-t,* tb. *—ok.* Csúcsossá, hegyés gömbölyüvé alakulás.

CSÚCSOSODIK, CSUCSOSODIK, (csúcs-os-od-ik) k. m. *csúcsosod-tam, —tál, —ott.* Hegyessé, hegyés gömbölyüvé, csúcsossá leszen, hegyés alakot ölt. *Csúcsosodik a szája. Két összefolyó víz között csúcsosodik a földkör.* V. ö. CSÚCS.

CSÚCSOSSZÁJU, (csúcsos-száju) ösz. mn. Összecsuporított száju. *Csúcsosszáju leány, csúcsosszáju korsó.*

CSÚCSOSSZÖGÜ, (csúcsos-szögü) ösz. mn. Térről, vagy testről mondatik, mely hegyés szöget alkotva végződik. *Csúcsosszögü határ, szántóföld; csúcsos szögü épület.*

CSÚCSOZ, (csúcs-oz) áth. m. *csúcsos-tam, —tál, —ott,* par. *—s.* Valamit úgy metél, alakít, hogy hegye, csúcsosa legyen. *Csúcsozni a tüt, kést, karót.*

CSUCSÚL, CSUCSUL, (csucs-úl, vagy csucsu-ol) önh. m. *csucsúl-t.* Gyermeknyelven: alusszik. *Csucsulj, csucsulj kis galambom, szaz alugyál.*

CSUCSÚLÁS, CSUCSULÁS, (csucs-ul-ás) fn. tt. *csucsúlás-t,* tb. *—ok.* Gyermeknyelven: aluvás.

CSÚCSÜVEG, (csúcs-üveg) ösz. fn. Üveg, illetőleg üvegből való palaczk, pohár, melynek csúcsos szája van.

CSUD, (1), mint *csuda* és származékai gyöke látható *csoda, csodál* stb. alatt.

CSUD, (2), v. CSÚD, tt. *csud-ot*. Az oroszok némely finn népséget *csudok*-nak neveznek. Azt gondolták s gondolják, hogy e *csud* név azonos a régi *sküth* (szittya) névvel. A *csud* kifejezés az *Enari*, vagy *Anara* körül lakó lappoknál azt teszi, mint a finn *sota*, s magyar *csata; csud* tehát am. csatanép, hadi nép, a *csudek* (mely többes = csudok) pedig jelent nálok csatanépet, vagy csatározó, száguldó hadnépet. Közel az Enári egyházhoz magas hegy van: *csudvár*, melyen hajdan a lappokat bántó csatanép tartózkodott. S ezen nevezés legjobban illik azon népekre, kiket az orosz krónikák csudoknak neveztek, illenék egy szóval a hellén által nevezett *sküth*-ekre. A lapp *csud* jelentését, melyet a *σκυθ*-ekre hajlandók vagyunk érteni, nagyon találólag kifejezi a magyar *csatangol* ige szó is (Sjögrén után Hunfalvy Pál).

CSUDA, (1), CSUDÁL, származékaikkal együtt l. CSODA, CSODÁL stb.

CSUDA, (2), népes puszta Bars megyében; helyr. *Csudá-n, —ra, —ról.*

CSUDABALA, puszta Békés megyében; helyr. *Csudabalá-n, —ra, —ról.*

CSUDAFA, (csuda-fa) ösz. fn. l. HIMBOLY.

CSÚF, (csú-f) fn. és mn. tt. *csúf-ot*. 1) Külsőleg, de kivált erkölcsileg csúnya, utálatos, trágár, gyöngéd érzelmeket sértő, mások becületét beszennyező, gúnyos. *Csúf ember. Csúf beszéd. Csúf szókkal illetni valakit. Csúf néven hívni. Bujaságra ingerlő csúf viselet. Csúf írás.* 2) Mint főnév am. gúnytárgy, sértő tréfa. *Csúfot űzni másokból. Nem illik szent dolgokból csúfot tenni. Kitették őt a világ csúfjára. Úgy szól rólam, mintha én volnék a világ csúfja. Csúfot csúffal viszonozni. Engem ugyan csúffá tettek.*

Rokon *csúnya* szóval. V. ö. ezt. Hasonló jelentésüek az olasz *ciofa, suffa* és német *Schimpf*. Képzőjére nézve a *döl-f, csör-f, kaj-f* szókon kívül alig van nyelvünkben mássa.

CSÚFBESZÉD, (csúf-beszéd) ösz. fn. 1) Gúnyoló, gyalázó, rágalmazó beszéd. 2) Fajtalan, trágár, mocskos beszéd.

CSÚFÍT, CSUFIT, (csúf-ít) áth. m. *csúfít-ott*, htn. —*ni*, v. —*ani*. 1) Csúnyává, rúttá, utálatossá tesz. *Bőrhimlő csúfítja orczáját. A helytelen szabású ruha elcsúfítja a termetét.* Erkölcsi ért. gyaláz, csúfol, nevetség tárgyává tesz, szégyenít. *Őtet ugyan megcsufították.*

CSÚFÍTÁS, CSUFITÁS, (csúf-ít-ás) fn. tt. *csúfítás-t*, tb. —*ok*. Csúnyává tevés.

CSÚFKÉP, (csúf-kép) ösz. fn. Valamit csúf, visszataszító vonásokkal ábrázoló kép, torzkép; undok, utálatos arcz, ábrázat.

CSÚFKÖLTEMÉNY, (csúf-költemény) ösz. fn. Költemény, mely egyenesen valaki meggyalázását tűzte ki czélul. (Pasquille).

CSÚFNÉV, (csúf-név) ösz. fn. Gúnynév, melyet csúfolódásból, gúnyból, nevetség okáért adnak valakinek; becstelen név, mert az igazi nevet a magyar becsületes névnek mondja. *Mi a kegyelmed becsületes neve?*

CSÚFOL, CSUFOL, (csúf-ol) áth. m. *csúfol-t*. Csúfnéven hí, gúnyol, kinevet, kikaczag valamiért, vagy valamivel boszont. *Kicsúfolni, megcsúfolni. Könnyű a szegényt kicsúfolni, de nehéz fölruházni.* Km.

CSÚFOLÁS, CSUFOLÁS, (csúf-ol-ás) fn. tt. *csúfolás-t*, tb. —*ok*. Csúfnévvel illetés, gúnyolás, kinevetés, valamivel boszontás, valamely hibának vagy hiba gyanánt vett dolognak szemtül-szembe, s ingerkedő felhányása.

CSÚFOLKODÁS, CSUFOLKODÁS, (csúf-ol-kod-ás) l. CSÚFOLÓDÁS.

CSÚFOLKODIK, CSUFOLKODIK, (csúf-ol-kod-ik). l. Csúfolódik.

CSÚFOLÓDÁS, CSUFOLÓDÁS, (csúf-ol-ód-ás) fn. tt. *csúfolódás-t*, tb. —*ok*. Valakinek gyakori, folytonos csúfnévvel, gúnynyal illetése, holmi hibák emlegetésével szántszándékos boszontása. *A csúfolódást kevenyében legjobb félbeszakasztani.* (Km.)

CSÚFOLÓDIK, CSUFOLÓDIK, (csúf-ol-ód-ik) k. m. *csúfolód-tam, —tál, —ott*. Mást csúfnevekkel halmoz, gúnyokkal folytonosan illet, hibák felhányásával nevetségessé tenni iparkodik. Többes számban viszonyos gúnyolódást jelent. *Mit csúfolódtok gyermekek?* azaz mit csúfolgatjátok egymást.

CSÚFOLÓDÓ, CSUFOLÓDÓ, (csúf-ol-ód-ó) mn. tt. *csúfolódó-t*. Aki mást csúf- vagy gúnynevekkel illet, nevetség tárgyává tesz. *Csúfolódó póruhanczok, csúfolódó szónok, csúfolódó versezet.*

CSÚFOLÓDVA, CSUFOLÓDVA, (csúf-ol-ód-va) ih. Gúnyolódva, nevetséget csinálva, éles tréfákkal sértegetve, alacsonyítva. *Az alacson lelkek a legszentebb ügyről is csúfolódva beszélnek. Valláról, erényről, nemzetiségről soha sem szabad csúfolódva szólani.*

CSÚFOLÓLAG, (csúf-ol-ó-lag) ih. Csúfoló módon, gúnyolóképen.

CSÚFONDÁR, (csúf-ond-ár) fn. tt. *csúfondár-t*, tb. —*ok*. Másokat csúfolni, gúnyolni szerető. Rendesen *os* képzővel: *csúfondáros*, mint *csaplár, csapláros*. Eredetileg valószínűen *csúfoldár*, azaz *csúfolódár* lehetett.

CSÚFONDÁROS, (csúf-ond-ár-os) mn. l. CSÚFONDÁR.

CSÚFONDÁROZ, (csúf-ond-ár-os) önh. m. *csúfondáros-tam, —tál, —ott*. Csúfolódást gyakorol, csúfolódik.

CSÚFONDÁRSÁG, (csúf-ond-ár-ság) fn. tt. *csúfondárság-ot*. Csúfolódó tulajdonság. *Csúfondárságról ismeretes gúnyiró.*

CSÚFOS, CSUFOS, (1), (csúf-os) mn. tt. *csúfos-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Gyalázó, becstelenítő, gúnynevetséget okozó, csúfságos. *Csúfos elmellőzés, csúfos hátrálás, csúfos gyávaság, csúfos megszólás.*

CSÚFOS, CSUFOS, (2), (csúf-os) fn. tt. *csúfos-t*, —*ok*. Alakos, bohócz. Kiavult régi szó.

CSÚFOSAN, (csúf-os-an) ih. 1) Csúffá téve; gúnyt, gyalázatot szenvedve. *Csúfosan visszautasítani*

valakit. Csúfosan megfutamlani az ellenség elől. 2) Csúnya módon, illetlenül, gyalázatosan. *Csúfosan viselni magát. Csúfosan bántak vele.*

CSUFPÉNZ, (csuf-pénz) ösz. fn. 1) A tett szolgálat- s érdemlett dijnál sokkal csekélyebb fizetés. 2) Szembeszököleg aránytalan ár, melyet valamely áruért ajánlanak vagy adnak.

A német *Spottgeld* után csinált idegenszerű szó, helyesebben magyarul: *potompénz, potomár.*

CSÚFSÁG, (csúf-ság) fn. tt. *csúfság-ot.* 1) Csúnyaság, illetlenség. *Ez csúfság, mit ti velem tesztek.* 2) Sértő tréfabeszéd, gúnyoló nevetség. *Csúfsággal illetni valakit. Csúfságot csinálni valamiből. Csúfságból nagy czímet adni valakinek.*

CSUFSÁGBÓL, (csuf-ság-ból) ih. Gúnyképen, nevetségből. *Csufságból köszöngetni valakinek. Csufságból dicsérni valamit. Csufságból másnak bosszantására tenni valamit.*

CSUFSÁGOS, (csuf-ság-os) mn. tt. *csufságos-t*, vagy *—at*, tb. *—ak.* Csúfsággal járó, igen csúf, a gyöngéd erkölcsi érzést, becsületet fölötte sértő, gyalázatos. *Csufságos gúnyiratok.*

CSUFSÁGOSAN, (csuf-ság-os-an) ih. Igen csúful, fölötte gyalázatosan.

CSÚFSZÓ, (csúf-szó) ösz. fn. Csúfnév, vagy akármily szó, mely valakit nevetség tárgyává tesz; gúnyczím, mely akár valódi, akár ráfogott testi vagy lelki hibáját említi valakinek. *Vásott utczai gyermekek, miveletlen emberek* stb. *csúfszavai.*

CSUFUD, falu Erdélyben, Alsó-Fejér megyében; helyr. *Csufud-on, —ra, —ról.*

CSÚFUL, (csúf-ul) ih. Gyalázatosan, csúf módon, becstelenül, szégyent vallva, nevetségesen. *Csúful járni, csúful megfutamodni, csúful bánni valakivel, csúful megbukni.*

CSÚFÚL, CSUFUL, (csúf-úl) önh. mn. *csúfúl-t.* Csúf alakot ölt, csúnyává, utálatossá leszen. *Ezen ember napról-napra jobban csúfúl. Mily szép volt, s mint elcsúfúlt!* Különbözik töle *csúfol.*

CSÚFÚLÁS, CSUFULÁS, (csúf-úl-ás) fn. tt. *csúfúlás-t*, tb. *—ok.* Csunyává, utálatossá levés.

CSUH, elvont hangutánzó gyök, származékai: *csuha, csuhi, csuhu, csuhé, csuhaszt* stb. Jelentése *suhanás, suhogás*, t. i. ugyanaz, ami a rokon alakú *suh* gyöké.

CSUHA, (csuh-a = csuh-ó, vagy suho-gó) fn. tt. *csuhá-t.* 1) A palóczoknál és Somogyban am. szűr, hosszú szűr. Baranyában: ruha, gúnya. 2) Szerzetesek vastagabb és durvább kelméből készitett hosszú ruhája. *Fölvenni vagy levetni a csuhát. Barátcsuha. Közelebb az ing a csuhándl.* (Km.) *Csuhát öltött, csuhába öltözött*, azaz szerzetesé lett. 3) A régieknél felső köntös, milyent a főurak, sőt királyok is viseltek. Ulászló kincstartója irja: Eadem die (29. Sept. 1495.) pro subduccione unius vestis *Chuha* de commissione Re Mtis sarcita de Tafatis emte sunt ulne 5. stb.

Rokon vele a török *csoha* v. *csuha* (posztó), perzsa *csukha* (1) vestis e lana contexta; 2) vestis monachorum), arab *csiváb*, német *Tuch*? stb.

CSUHADÁR, (csuha-dár, v. —tár) fn. tt. *csuhadár-t*, tb. *—ok.* Régies szó, jelent ruhatárt, ruhatartót, tehát helyesebben: *csuhatár.*

CSUHÁS, (csuh-a-as) mn. tt. *csuhás-t*, v. *—at*, tb. *—ak.* Csuhát viselő, csuhával bíró, kinek csuhája van. *Csuhás barátok.*

CSUHASZT, (csuh-aszt) önh. m. *csuhaszt-ott*, htn. *—ni*, v. *—ani.* Göcsejben am. fillent, hazud. Azonos *csuvaszt*, *suhaszt* igékkel, t. i. átv. ért. aki hazud, mintegy kicsuvad, kisuhan szájából a fillentés.

CSUHÉR, (csuh-ér) fn. tt. *csuhér-t*, tb. *—ok.* Csöcselék, kóborló, csavargó, korhelypajtás; csiribiri, csürhe ember.

CSUHI, (csuh-i) l. CSUHU.

CSUHU, (csuh-u mintegy suh-u = suh-ó = suh-og-ó) fn. tt. *csuhu-t.* Kákanemű vízi növény, Máskép: *csuhi.*

CSUHÚJJ, (csuh-újj) ösz. fn. Csuha újja, szürújj.

CSUJAFALVA, helység Bihar megyében; helyr. *Csujafalvá-n, —ra, —ról.*

CSUJTÁR, l. CSÓTÁR.

CSUK, hangutánzó önálló gyök, áth. m. *csuktam, —tál, —ott.* 1) Kaput, ajtót, ablakot, födelet betesz. *Éjjelre becsukják a háskaput. Csukd be az ajtót, ablakot, a pipa födelét. Csukni* kevesebb, mint *zárni.* L. ZÁR. 2) Képes kifejezésben mondatik épületről, vagy eszközről, edényről, melynek kapuja, ajtaja, födele stb. van. *Becsukni az ólat, az istállót*, a *pinczét, a ládát, a pipát. Késö akkor ólat csuknod, mikor oda már tehened.* Km. *Pénzes ládát, pinczét jó csukva tartani.* Km. 3) Mondatik személyről, vagy tárgyról, kit vagy mit valahová beteznek, hogy ki ne jöhessen. *A baromfiakat ketrecbe, a malaczokat ólba csukni.* 4) Rejt, elrejt, eltakar. *A tolvajok elöl elcsukta pénzét.* 5) Mondatik a szemről, szájról, pl. *becsukni a szemeket a nagy por elöl; csukd be a szádat*, am. hallgass, ne fecsegj. Összetételek: *becsukni, elcsukni, rácsukni* (az ajtót), *kicsukni*, azaz kirekeszteni. *Felcsukni* németes *kinyitni* helyett. Származékai: *csuka, csukkan, csuklik, csukló, csukor, csukúl.*

Rokonai a hellen *κόκλω*, a latin *cingo*, a szanszkrit *kuç, kucs.*

CSUKA, (csuk-a) fn. tt. *csuká-t.* Igen torkos, ragadozó hal a folyókban, tavakban, hosszukás és fölül lapos fejjel, széles, nagy szájjal és éles fogakkal.

Húsa fehér, kemény és jó izü. *Tormás csuka, füstölt csuka.* (Esop. Lucius). *Csuka csukával él.* Km. *Csukafog tanitá embert fürészelni.* Km., azaz a természet adott utasitást a mesterségekre. *Megtalálta egyik csuka a másikat.* Km.

Megvan a török nyelvben (*csuke* v. *csuka*, vagy *csuka baleghe*, Hindoglu szerént: espèce d'étourgeon), és a szláv nyelvekben is. Finnül: *hauki.*

CSUKAFAKÓ, (csuka-fakó) ösz. fn. Minek olyan szine van, mint a csukának, azaz igen világos fakó, mely hanyassinbe megy által. *Csukafakó paripa.*

CSUKAFEJ, (csuka-fej) ösz. fn. 1) Csuka nevű hal feje. 2) Sebészi eszköz, idegen testek kivételére a bárzsingból.

CSUKAHEGEDŰ, (csuka-hegedű) ösz. fn. Hosszukás, keskeny kis hegedű, gyermekjátékra való, vagy milyennel némely vak koldusok hegedülnek búcsukon, vásárokon.

CSUKALÓCZ, falu Zemplén megyében; helyr. *Csukalócz-on, —ra, —ról.*

CSUKÁRD, falu Pozsony megyében; helyr. *Csukárd-on, —ra, —ról.*

CSUKÁS, (1), (csuk-a-as) mn. tt. *csukás-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Csukákkal bővelkedő; *csukás folyó.* 2) Csukával készített étel. *Csukás leves, csukás becsinált.*

CSUKÁS, (2), (csuk-ás) fn. tt. *csukás-t*, tb. —*ok*. Ajtónak, kapunak, ablaknak, födélnek stb. betevésc. *Ajtócsukás, kapucsukás.*

CSUKASZÍN, (csuka-szin) ösz. fn. Olyan szín, mint a csukáé, azaz hamvas fakó, vagy hamvas szürke.

CSUKASZINŰ, (csuka-szinű) ösz. mn. Szinre a csukához hasonló. *Csukaszinű hajtókás határezred.*

CSUKASZKODIK, (csuk-asz-kod-ik) k. m. *csukaszkod-tam, —tál, —ott.* Maga magát elcsukja, elrejti, zárkozik, az ajtót, kaput magára zárja. *Szobába, kamarába csukaszkodni. Az emberek elől elcsukaszkodni.*

CSUKKAN, (csuk-van, v. csukk-an) önh. m. *csukkan-t.* Kapu, ajtó, ablak, födél, v. valamely nyilt, tárt eszköz hirtelen becsapódik, betevődik. *Hirtelen támadt szélben becsukkan az ajtó. Becsukkan az erős rugóju kés, bicsak.*

CSUKKANÁS, (csukk-an-ás) fn. tt. *csukkanás-t*, tb. —*ok*. Hirtelen becsapódás.

CSUKLADOZÁS, (csuk-l-ad-oz-ás) fn. tt. *csukladozás-t*, tb. —*ok*. Gyakori, folytonos csuklás. *Csukladozás miatt nem képes szólni.* V. ö. CSUKLÁS.

CSUKLADOZIK, (csuk-l-ad-oz-ik) k. m. *csukladoz-tam, —tál, —ott.* Gyakorta csuklik. V. ö. CSUKLIK. *A nagy sirásban, zokogásban csukladozik.*

CSUKLÁS, (csuk-l-ás) fn. tt. *csuklás-t*, tb. —*ok*. A légcsőnek görcsös öszvehuzódása, melyet rendszerint akaratlanul kitörő bizonyos hang kisér, a *csuk* hanghoz hasonló. Szintén e hangot utánozza a német *Schluchzen*, persa *szakl-idan.*

CSUKLÁSZ, falu Trencsén megyében; helyr. *Csuklász-on, —ra, —ról.*

CSUKLIK, (csuk-l-ik) k. m. *csukl-ott*, htn. —*ani*. 1) Arról mondatik, kinek gőgsípja, vagy légcsője görcsösen öszvehuzódik, s ennek következtében akaratlanul szakadozott hang ömlik ki belőle. V. ö. CSUKLÁS. 2) Ami rendes állásából, helyzetéből félre-, vagy kificzamodik, előre, vagy hátra csukódik. *Csuklik a ló lába; csuklik, hátra csuklik a rossz rugóju kés, bicska.*

CSUKLÓ, (1), (csuk-ol-ó) mn. tt. *csukló-t.* A légcsőnek görcsös öszvehuzódása miatt akaratlanul bizonyos *csuk* hangokra fakadó. *Csukló beteg.* V. ö. CSUKLIK.

CSUKLÓ, (2), (csuk-ol-ó) fn. tt. *csukló-t.* Forgó csont helye. *Térdcsukló, boka csuklója. Csuklóban eltörött a ló lába.*

CSUKLÓIZÜLÉS, (csukló-izülés) ösz. fn. A forgócsontoknak azon mozgékony öszvefüggése, melynél fogva azok egymást a csuklóban felváltják, s egymás helyére odaillenek. (Ginglymus).

CSUKLYA, fn. tt. *csuklyá-t.* 1) A szürnek, gubának sapkaforma csúcsos gallérja, melyet a fejre lehet húzni, csukni. Képes kifejezésben a székelyeknél, mint rész jelenti az egészet is, azaz a szürt. 2) Különösen némely szerzeteseknél gallérforma nyakbavető, csúcsos sapkával ellátva, melyet szintén a fejre lehet húzni. *Mész, bors, csuklya sok rosszat elfödöz.* (Km). *Csuklyába bújni, csuklyát ölteni.* 3) Fűszerek takaró papirosa a kalmárboltokban, minthogy ennek is csúcsos alakja van.

A régieknél előfordul ily alakban is: *kuklya*, honnan valószinű, hogy a szerzetesek által behozott latin *cuculus*-ból képeztetett.

CSUKLYÁS, (csuklya-ás) mn. tt. *csuklyás-t*, vagy —*at*, tb. —*ak*. Kinek, vagy minek csuklyája van, csuklyába öltözött. *Csuklyás szür, csuklyás guba, köpeny. Csuklyás barát. Csuklyás galamb*, melynek hátrahajló tollbúbja vagyon.

CSUKLYÁSAN, (csuklya-as-an) ih. Csuklyával fölszerelve, csuklyát viselve. *Csuklyásan készített iti köpeny. Csuklyásan járó barátok.*

CSUKLYÁSLEVELŰ, (csuklyás-levelű) ösz. mn. A természetrajzban mondják növényekről, melyeknek szivded levelei öszvehajlanak, s egymásra borulnak.

CSUKLYÁZ, (csuklya-az) áth. mn. *csuklyáztam, —tál, —ott.* 1) Csuklyával ellát, csuklyát varr valamely ruhára. *Csuklyázni a szürt, csuhát.* 2) Csuklyába öltöztet, csuklyába burkol. *Esőben, hidegben felcsuklyázni a fejet.*

CSUKÓDIK, (csuk-ód-ik) belsz. m. *csukód-tam, —tál, —ott.* Mondatik kapuról, ajtóról, ablakról, mozgékony födélről stb., midőn mintegy magoktól behajlanak, betevődnek. Átv. ért. mondjuk szemről, szájról, midőn önkénytelenül bezáródnak. *Álmosság miatt becsukódott a szeme.*

CSUKÓKA, (csuk-ó-ka) fn. tt. *csukóká-t.* Növénynem, a kétfőbb hímesek seregéből és födetlen magvúk rendéből; csészéje két ajakú, felső ajakán egy pikkely vagy taréj van, mely virágzás után ráborul a csésze szájára s azt bezárja. (Scutellaria) Fajai: *havasi, vízmelléki, nyillevelű, kis, nyuldnk* stb. *csukóka.*

CSUKOL, (csuk-ol) önh. l. CSUKLIK.

CSUKOLVA, (csuk-ol-va) ih. Csukló állapotban, csuklással párosulva. *Nagy sirás miatt csukolva panaszkodott.*

CSUKOMÁNY, (csuk-o-mány) fn. tt. *csukomány-t*, tb. —*ok*. Nyitravölgyi tájszó a közös szokásu *sár* értelmében. *Ajtó csukománya* = zára.

CSUKOR, (csuk-or) fn. tt. *csukor-t*, v. *csukrot*, tb. *csukrok*. 1) Bokor, összefüzött virág, teljes szirmu virág. *Virágcsukor*. 2) Bokorra kötött, füzött szalag, p. *csukor a kalapon, csukor a nyakravalagon, az övkötőn; csukorra kötni, csukorra szedni, fülmi a szalagot*. Erdélyi szó, s ajánlandó a németes *máseli* helyett. Néhutt: *bokor*.

A sínai nyelvben *tsung*, am. plura simul ligare vel capere; capillos colligere; omnes, simul.

CSUKROS, (csuk-or-os) mn. tt. *csukros-t*, vagy —*at*, tb. —*ak*. 1) Aminek sürüen nőtt, teljes, bokros szirmai vannak. *Csukros szegfü, ibolya*. 2) Bokorra kötött, több rétegekbe füzött. *Csukros szalag, öv*.

CSUKROSAN, (csuk-or-os-an) ih. Bokrosan, bokorba kötve, füzve. *Csukrosan kötni, viselni a kalapszalagot*.

CSUKROZ, (csuk-or-oz) áth. m. *csukroz-tam*, —*tál*, —*ott*. Fodroz, bodroz, bokroz, p. szalagot, kötöt, vagy valamely öltözéket fodros, bokros szalaggal ékesit.

CSUKROZÁS, (csuk-or-oz-ás) fn. tt. *csukrozás-t*, tb. —*ok*. Fodrozás, bokrozás.

CSUKVA, (csuk-va) ih. Betéve, zárva, elrejtve. *Pénzes ládát, pinczét jó csukva tartani*. Km.

CSULA, falu Kövár vidékén; KIS—, NAGY—, falvak Erdélyben; helyr. *Csulá-n*, —*ra*, —*ról*.

CSULÁK, (csul-ák) fn. tt. *csulák-ot*. Füles fa edény, dézsa. Nyitravölgyi tájszó. V. ö. CSULYA.

CSULYA, (csu-lya) mn. tt. *csulyá-t*. 1) Nógrádban am. apró fülü. Különösen, ilyen juh. 2) Hevesben am. lelógó, lefityegő fülü, vagy szélü. *Csulya diesnó. Csulya kalap*, melynek karimája lefityeg. Máskép: *csulyi*.

CSULYAFALVA, l. CSUJAFALVA.

CSUM, l. CSOM.

CSUMA, (csum-a) fn. tt. *csumá-t*. 1) Gyümölcs szára, pl. meggy vagy cseresnye csumája. Rokonok vele: *csoma*. 2) Mirigyes, ragadós nyavalya, kelés, fekély. Rokon vele: *csomó*.

CSUMÁZ, (csum-a-az) önh. m. *csumáz-tam*, —*tál*, —*ott*. Csumával, azaz gyümölcsszárral, például cseresnyecsumával szakgatósdit játszik. Kecskeméti szó.

CSÚN, (1), l. CSÚNY.

CSÚN, (2), falu Mosony megyében; helyr. *Csun-on*, —*ra*, —*ról*, vagy —*ba*, —*ban*, —*ból*.

CSUNDA, (csun-, v. csuny-da) mn. tt. *csundá-t*. Csunya, piszkos, mocskos, dancs. Erdélyies.

CSUNGA, (csung-a, azaz csüng-e) fn. tt. *csungá-t*. Földi mogyoró, máskép: *bubujicska barabóly, mogyoró saláta, csemege bürök*. Székely szó. (Chaerophillum bulbosum).

CSÚNY, vagy CSÚN elvont gyöke *csúnya, csúnyít* stb. származékoknak. Értelménél fogva ellentéte *csín* szónak, s mint látjuk a különbséget csak az *ú* és *í* betük teszik, amaz *távolitást* távolitani valót, ez *közelitést* jelentvén. V. ö. I betü.

CSÚNYA, CSUNYA, (csúny-a) mn tt. *csúnyá-t*. Rút, undok, utálatos, piszkos, szennyes. Persául: *zsan*. Ellenkezőji: *szép, csinos, tiszta, diszes*. A *csíf* szóval rokon, de ez utóbbi inkább szellemi értelemmel bír. *Csúnya pofa, csúnya ruha, csúnya bogár, csúnya ganaj. Nehéz a csúnyát szépen kimondani*. Km. Néhutt a köznép főnévül is használja *szeméremtest* és *alfél* helyett. *Oly rongyos, hogy a csúnyája is kilátszik*. Gömörben: *csúnya féreg*, am. farkas.

CSÚNYÁLKODÁS, CSUNYÁLKODÁS, (csúny-a-al-kod-ás) fn. tt. *csúnyálkodás-t*, tb. —*ok*. Csintalankodás, illetlen, nem szép magaviselés.

CSÚNYÁLKODIK, CSUNYÁLKODIK, (csúny-a-al-kod-ik) k. m. *csúnyálkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Csintalankodik, pajkosan beszél, vagy cselekszik.

CSÚNYÁN, CSUNYÁN, (csúny-a-an) ih. lásd: CSÚNYÁUL.

CSÚNYASÁG, CSUNYASÁG, (csúny-a-ság) fn. tt. Undokság, piszkosság, szemét, ganaj, piszok, szenny. *Teli van udvara csúnyasággal*. Szellemi ért. alávalóság, illetlenség. *Csúnyaság, mit némely emberek a ranghajhászat miatt elkövetnek*.

CSÚNYÁUL, CSUNYÁUL, (csúny-a-ul) ih. Rútul, utálatosan, mocskosan, piszkosan, helytelenül, gyalázatosan, alávaló módon. *Csúnyául bemocskolta ruháját. Csúnyául viseli haját. Csúnyául bánt alattvalóival, cselédeivel*.

CSÚNYÁZ, CSUNYÁZ, (csúny-a-az) áth. m. *csúnyáz-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Csúnyának nevez, csúnya czimmel illet, azt mondja valakinek: *te csúnya*. 2) Mocskkal, szennyel, berútit, bemocskol, bepiszkol.

CSÚNYÍT, CSUNYIT, (csúny-ít, v. csúny-a-ít) áth. m. *csúnyít-ott*, htn. —*ni*, v. —*ani*. 1) Csúnyává, rúttá, mocskossá, utálatossá tesz. *Ruhát csúnyítani. Udvart, házat, szobát becsúnyítani. Arczát a hímlő elcsúnyította*. 2) Helyragos névvel am. szükségét végzi, ganajával bemocskít. *Ágyba csúnyítani. Padra, utcza közepére csúnyítani. Valakinek szóval a szájába csúnyítani*.

CSUNYITT, (csuny-itt, azaz csunyí-tott) mn. tt. *csunyitt-at*. Baranyában am. veszett, dühös. *Csunyitt eb*.

CSÚNYÚL, CSUNYUL, (csúny-a-úl) önh. m. *csúnyúl-t*. Csúnya, azaz rút, utálatos alakot ölt. *Borbibircsóktól csúnyúl az arcz*.

CSUNYUTT, l. CSUNYITT.

CSUP, (1), elvont gyök, melyből *csupa, csupán, csupasz* szók számaztak. Jelent közelebbről mezteleut, kopaszt, minden melléklet nélkülit, puszta, egy elemü lényt. Eredeti értelme azonos *csup*, v. *csíp* főnévével.

CSUP, (2), CSÚP, fn. tt. *csup-ot*. Jelenti valaminek hegyét, csúcsát, tetejét. Innen: *csupor, csuporodik, csuporít*, és ezek származékai. Finnül: *huippu*.

Alapfogalomban hasonlók hozzá a magyar *hup*, mint a *hupa*, *hupás* (hátahupás) gyöke, és *kúp*; továbbá a német *Kuppe*, *Gupfel*, *Zipfel*, perzsa *tepe*, sínai *csí* (apex, summum) stb.

CSUP, (3), falu Szala megyében; helyr. *Csupra*, *—on*, *—ról*.

CSUPA, (csup-a) mn. tt. *csupá-t*. Tiszta, merő, puszta, egyedüli. *Csupa vizet inni. Csupa német*, ki csak németül tud. *Csupa hazugság. Nem sokat ér a csupa hallom, mondom.* (Km). *Csupa szép szóval, igérettel jól nem lehet lakni.*

CSUPÁDON, (csup-a-ad-on) ih. Minden másnemü járulék nélkül, a maga nemében egyedül, pusztán, merőn, tisztán. *Csupádon csupa polyva*, minden mag nélkül. *Csupádon csupán*, egyedülest, egyes egyedül.

CSUPÁL, (csup-a-al) áth. m. *csupál-t*. Barnyában am. kendert nyü, kendert szakgat, a földből kitép. Gyöke *csup*, rokon a *csíp*, *tép* igékkel.

CSUPÁN, (csup-a-an) ih. Egyedül, csak, minden más nélkül, tisztán, pusztán, merően. *Csupán csak azt akarám mondani.*

CSUPASZ, (csup-asz) mn. tt. *csupasz-t*, tb. *—ok*. Meztelen, kopasz. Különösen mondatik a tollatlan madárfiakról. *Csupasz veréb*. Képzésre hasonló *kopasz*, *dobasz*, *horpasz* szókhoz. Törökül: *csíplak*, v *csíblak*.

CSUPASZON, (csup-asz-on) ih. Meztelenül, kopaszon, hajatlanul, szőr vagy tollak nélkül.

CSUPASZCZIKÁJU, (csupasz-czikáju) ösz. mn. Minek csupasz czikája van. V. ö. CSUPASZ és CZIKA.

CSUPASZDAD, (csup-asz-dad) mn. tt. *csupaszdad-ot*. Kopaszka, minek alig van kis héja, meze, szőre, haja. *Csupaszdad fej*.

CSUPASZGYÖKERŰ, CSUPASZGYÖKŰ, (csup-asz-gyökerü, v. gyökü) ösz. mn. Minek gyöke nem szálas, nem ágas bogas, hanem sima meztelen. *Csupaszgyökü növények*.

CSUPASZMAGÚ, (csupasz-magú) ösz. mn. Minek magva nincs tokba, hüvelybe, héjba, ondóba stb. rejtve, hanem meztelen áll.

CSUPASZODIK, (csup-asz-od-ik) k. m. *csupaszod-tam*, *—tál*, *—ott*. Kopaszodik, elnegy a haja, vagy tolla, szőre.

CSUPASZSZÁRU, (csupasz-szárú) ösz. mn. Mondjuk növényről, melynek szára nem szőrös, nem molyhos, nem tövises, nem agacsos stb., hanem sima, meztelen. *Csupaszszáru káka*.

CSUPASZT, (csup-aszt), CSUPPASZT, (csupp-aszt) áth. m. *csupaszt-ott*, htn. *—ni*, vagy *—ani*. Koppaszt, hajától, szőrétől, tollától megfosztván, meztelenné, kopaszszá tesz. *Kukoriczát csupasztani*.

CSUPASZTERMÉKÜ, (csupasz-termékü) ösz. mn. Minek termése, illetőleg gyümölcse, magva hüvelyetlen, tok nélküli

CSÚPFA, (csúp-fa) ösz. fn. Fa, melyet az élőfa csúpjáról, azaz csúcsáról, hegyéről vágnak, s összeraknak. Ettől különbözik a *dorongfa*, *hasábfa*.

CSUPKA, (csup-ka) fn. tt. *csupkát*. Gyümölcs szára, csumája, melynél fogva a termőágról alá lóg. *Cseresnye, alma csupkája*. Különbözik tőle: *csutka*.

CSUPOL, (csup-ol) önh. m. *csupol-t*. Arról mondják, kinek gyomrából az étel felböfög. Rokona: *csukol* v. *csuklik*.

CSUPOR, (csup-or) fn. tt. *csupor-t*, v. *csuprot*, tb. *csuprok*. Bögre, csupor, kis fazék. *Kis csupor hamar felforr*. (Km.) *Földcsuporhoz fakanál*. (Km.)

CSUPORÍT, (csup-or-ít) áth. m. *csuporít-ott*, htn. *—ni*, v. *—ani*. Hégyés gömbölyüre öszvehúz, csucsorít. *Csókra csuporítja a száját*.

CSUPORÍTÁS, (csup-or-ít-ás) fn. tt. *csuporítás-t*, tb. *—ok*. Csucsorítás, hégyés gömbölyüre öszvehúzás.

CSUPORODÁS, (csup-or-od-ás) fn. tt. *csuporodás-t*, tb. *—ok*. Öszvehuzódás, csucsorodás.

CSUPORODIK, (csup-or-od-ik) k. m. *csuporodtam*, *—tál*, *—ott*. Öszvehuzódik, hegyes gömbölyüre vonódik, csucsorodik.

CSUPORT, l. CSOPORT.

CSUPPASZT, l. CSUPASZT.

CSUR, hangutánzó gyök. Egészen egy *csor* gyökkel. L. ezt.

CSÚR, CSÚRCSAVAR, l. CSÓR, vagy CSAVAR. Az ikerített *csúrcsavar* mindenik alkatrésze fölveszi a ragokat: *csúrom-csavarom*, *csúrod-csavarod*, *csúrta-csavarta* stb.

CSURAMKODIK, (csur-am-kod-ik) k. m. *csuramkod-tam*, *—tál*, *—ott*. 1) Csurogva átszivárog. *Az esö a ponyván átcsuramkodik*. 2) Átv. ért. észrevétlenül ellopódzik.

CSURAPÉ, fn. tt. *csurapé-t*. Szür neme. A török és perzsa nyelvben *csurap* vagy *csurab* Vullers szerént am. *tibiale*, mely Páriz-Pápai szerént *salavári*, *botos*.

CSURDI, (csur-di) mn. tt. *csurdi-t*, tb. *—ak*. Meztelen, csóré, pőre.

CSURDÍT, áth. l. CSORDÍT.

CSURDÚL, l. CSORDÚL.

CSURGÓ, (1), (csur-og-ó) mn. tt. *csurgó-t*. Ami nem sebesen, nem sugárban, hanem lassan és cseppenként foly. Mondjuk forrásokról, edényekről is, melyek résén csurogva jön a víz, vagy más nedv. *Csurgó kút. Csurgó sajtár*. V. ö. CSORGÓ.

CSURGÓ, (2), helységek Fejér, Somogy, Tolna megyékben; helyr. *Csurgó-n*, *—ra*, *—ról*.

CSURKA, (csur-ka) fn. tt. *csurká-t*. Göcseji és baranyai tájszó, am. hurka.

CSUROG, (csur-og) l. CSOROG. *Ha nem csurog, csepeg*. Km.

CSUROGTAT, (csur-og-tat) áth. m. *csurogtattam*, *—tál*, *—ott*. Eszközli, okozza, hogy valami csurogjon.

CSURÓLOM, (csur-ólom) ösz. fn. Fölolvasztott, s csurogtatott ólom.

CSUROMVÍZ, (csurom-víz) ösz. fn. l. CSURVÍZ.

CSURRAN, (csur-u-an, vagy csurr-an) önh. m. *csurran-t*. Egy csep, vagy valami egy csepként sebesen kirohan, kiesik. *Ha nem csurran, cseppen.* Km.

CSURRANÁS, (csurr-an-ás) fn. tt. *csurrandás-t*, tb. —*ok*. Egy cseppnek sebes kiömlése, kiesése.

CSURRANT, (csur-u-an-t, v. csurr-an-t) áth. m. *csurrant-ott*, htn. —*ni*, v. —*ani*. Valamely folyadékot egy cseppben, vagy cseppként gyorsan kifolyat. *A keresztelendő gyermeknek fejére csurrantani a keresztvizet.*

CSURVÍZ, (csur-víz) ösz. mn. Csurdultig vizes, annyira általázott, hogy csurog belőle vagy róla a víz. *Csurvíz lettem. Csurvíz ünge, gatyája.*

CSÚSZ, (1), fn. l. CSÚZ.

CSÚSZ, (2), önh. m. *csúsz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*sz*. Szabatosan véve különbözik tőle *csúszik*, menynyiben amaz élő állatok önkénytes mozgására vonatkozik, emez pedig lelketlen testeknek vagy az állatoknak önkénytelen sikamlását fejezi ki. Szintén különbséget teszünk ezek között is: *ész, észik, kész, készik*. 1) *Ik* nélkül mondjuk oly állatokról, például hüllőkről, férgekről, melyeknek tagjaik nincsenek, s hengerded testeiket pikkelyeik, pajzsaik vagy gyürüik segítségével mozgatják, tolják ide-oda. *Csúsz a kígyó, a gyík. Csúsz a földi giliszta.* 2) Mondjuk tagokkal bíró állatokról is, midőn nem fölálló lábaikon, hanem azokat szétterpesztve, farral, vagy háttal, vagy hassal a földet vagy más talajt súrolva haladnak tovább, melyek egyszersmind másznak is, mennyiben tagjaikkal segítenek magukon. *Csúsz a még járni nem bíró gyermek. A meghunnyászkodó eb farán, hasán csúsz ura elé. Csúsz, aki mulatságból, vagy testi gyakorlat végett a jégen síkánkozik. Az úgynak egyik szélérül a másikra csúsz. Hozzám csúsz.* 3) Átv. ért. magát lealázva, elvetemedve eseng, hizeleg, meghunnyászkodik, mint a hizelgő vagy büntetéstől félő eb. *Csúsz-mász.* Összetételei: *becsúsz, elcsúsz, lecsúsz, fölcsúsz.*

Eredetre nézve hangutánzó, mely a súrolás susogását fejezi ki. Alapfogalomban hasonló hozzá: *kúsz és csosz, csoszog*. Különböztetésül v. ö. CSÚSZIK.

A perzsában *csukh-idan* = prolabi, fallente vestigio cadere.

CSUSZA, (csusz-a) fn. tt. *csuszá-t*. 1) Koczkás vagy szakgatott tészta, galuska. *Turós csusza, mákos csusza, darás csusza, töpörtyüs csusza.* 2) A székelyeknél am. kukoricza torzsája, tuskója.

CSUSZAM, (csusz-am) elvont vagy kiavult tőrzsök, melyből *csuszamik, csuszamlik, csuszamodik* stb. származnak. Alkotására nézve hasonló a *folyam, futam, iram* szókhoz. Értelmére nézve jelent folytonos csúszást vagy csúszó valamit.

CSUSZAMÁS, (csusz-am-ás) fn. tt. *csuszamás-t*, tb. —*ok*. A *csuszamik* ige származéka, am. folytonos csúszás, siklás.

CSUSZAMÉK, (csusz-am-ék) fn. tt. *csuszamék-ot*. Amin el lehet csúszni, sikamlani, pl. jeges út.

CSUSZAMÉKOS, (csusz-am-ék-os) mn. tt. *csuszamékos-t*, tb. —*ak*. Csúszós, sikamlós. *Csuszamékos iszap.*

CSUSZAMÉKOSSÁG, (csusz-am-ék-os-ság) fn. tt. *csuszamékosság-ot*. Valaminek csuszamékos tulajdonsága, melynél fogva tulajdon vagy átvitt értelemben könnyen el vagy meg lehet sikamlani rajta.

CSUSZAMHEGY, (csuszam-hegy) ösz. fn. Hegy, vagy domb, lejtös hely, honnan csúszva le lehet ereszkedni, vagy melynek oldala mesterségesen csúszásra, csúszkálásra van elkészítve.

CSUSZAMIK, (csusz-am-ik) k. m. *csuszam-tam*, —*tál*, —*ott*. Folytonosan csúszik, sikamlik.

CSUSZAMÍT, (csusz-am-ít) áth. m. *csuszamít-ott*, htn. —*ni*, v. —*ani*. Eszközli vagy engedi, okozza, hogy valami csuszamjék. *Lejtön csuszamítani valamit.*

CSUSZAMLÁS, (csusz-am-l-ás) fn. tt. *csuszamlás-t*, tb. —*ok*. Csúszó mozgásba jövés, csúszva megindulás.

CSUSZAMLIK, (csusz-am-l-ik) k. m. *csuszaml-ott*, htn. —*ani*. Megcsúszik, sikamlik, tova csússik. *Jeges uton csuszamlik a láb. Félre- alácsuszamlik.*

CSUSZAMLÓ, (csusz-am-l-ó) mn. tt. *csuszamló-t*. Csúszásban levő pl. *a hegyről csuszamló fenyőszálak; csuszamló szán; jegen csuszamló lábak.*

CSUSZAMODÁS, (csusz-am-od-ás) fn. tt. *csuszamodás-t*, tb. —*ok*. Csúszásnak indulás, sikamlás.

CSUSZAMODIK, (csusz-am-od-ik) k. m. *csuszamod-tam*, —*tál*, —*ott*. Csúszni kezd, csúszásnak indul. *Megcsuszamodik, elcsuszamodik, alácsuszamodik, félrecsuszamodik, lecsuszamodik.* Képzésre olyan, mint: *futamodik, folyamodik, iszamodik, ficzamodik* stb.

CSUSZAMÓS, (csusz-am-ó-os) mn. tt. *csuszamós-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Sikos, sikamlós, amin könnyen el lehet csúszni. *Csuszamós út, sima padolat.*

CSÚSZÁS, CSUSZÁS, (csúsz-ás) fn. tt. *csúszás-t*, tb. —*ok*. 1) Haladás, nem lábak vagy szárnyak, hanem egyedül a test belső ruganyossága által, pl. *a kígyók csúszása.* 2) Háton, faron, oldalon stb. ereszkedés, előnyomulás. 3) Sikamlás valamely sima testen, téren. 4) Átv. ért. alacsou lelkü esengés, meghunnyászkodás. V. ö. CSÚSZ, CSÚSZIK.

CSÚSZDOGÁL, (csusz-od-og-ál) gyak. önh. Gyakran, folytonosan csúsz vagy csúszik.

CSÚSZIK, (csúsz-ik) k. m. *csúsz-tam*, —*tál*, —*ott*. par. —*szál*. Közbeszédben az önh. *csúsz* igével fölváltva használtatik, de szabatosan véve 1) *Csúszik* az állat, illetőleg annak valamely tagja, vagy testrésze, midőn akaratlanul elsikamlik bizonyos test szine fölött. *A sikos padlón csúszik az ember lába. A patkolatlan ló elcsúszik a jégen. A zötyögő kocsiban az ülés egyik szélérül a másikra csúszik.* 2) Mondjuk más lelketlen testekről, midőn sikos, sima talajon vagy lejtön mozgásba jönek, és súrolódva tovább ha-

ladnak. *A havas, fagyos úton csúszik a szán. A lejtőn lecsúszik a fa. Markából, hóna alól kicsúszik valami. Fölcsúszik az ünge ujja.* 3) Átv. ért. *csúszik a jó bor, csúszik a jó étel, a zsiros káposzta. Elcsúsznék a jó vacsora* = elkelne. *Sikamlik a titok, hol csúsznak a poharak.* Km. *Nem csúszik neki*, nincs ínyére az étel, nem kell neki.

CSUSZKA, (csusz-ka) fn. tt. *csuszká-t.* 1) Ösvény a jégen, melyen testgyakorlatul, vagy mulatságból ide-oda csúszni szokás. *Lejtős, sima csuszka. Csuszkára menni, csuszkán elesni. Patkóval horzsolni a csuszkát.* 2) Harkálynemű madárfaj, mely a fák derekain, férgek keresése végett, csúszkálni szokott.

CSUSZKÁL, (csusz-kál, vagy csusz-ka-al) önh. m. *csuszkál-t.* 1) Jégen vagy más sima téren, pl. fényes viaszos pallózaton ide-oda csúsz. 2) Átv. ért. valaki előtt vagy valamiért magát elvetve cseng, meghunnyászkodik. Szemtelenül hizeleg.

CSUSZKÁLÁS, (csusz-kál-ás) fn. tt. *csuszkálás-t*, tb. —*ok.* 1) Testi gyakorlat, vagy mulatság, midőn valaki a sima jeget korcsolyán, azaz jégpatkókon, vagy azok nélkül befutja, s rajta ide-oda csúsz. 2) Meghunnyászkodva csengés, szemtelen hizelgés.

CSUSZKÓ, (csusz-kó) fn. l. CSUSZA 1).

CSUSZKORA, (csusz-k-or-a) fn. tt. *csuszkorá-t.* Kis gyermekeknek való rövid csuszka.

CSUSZKORÁL, (csusz-k-or-a-al) önh. m. *csuszkorál-t.* Rövid csuszkán ide-oda sikánkozik; vagy nem folyvást bizonyos jégösvényen, hanem majd erre, majd arra fordulva csúsz. Mindenkor kicsinyező értelemmel bir.

CSÚSZMÁSZ, (csúsz-mász) ösz. önh. m. *csúsztam másztam, csúsztál másztál, csúszott mászott*; htn. *csúszni mászni.* Csúszva jár. 1) Mondatik olyan állatokról, melyek rövid lábuak lévén, inkább csúszni, mint lépni látszanak, p. a férgek és bogarak, valamint a kétlakiak (hüliők) sok nemei. 2) Mondatik más állatokról is, midőn lábaikat szétterjesztve hason mennek, haladnak odább, pl. *csúszmász a vadászeb, midőn ura korbácscsal fenyegeti.* 3) Átv. ért. Hizelgő, vagy félénk eb módjára megalázza, elveti magát, alacsonyan cseng, könyörög valamiért.

CSÚSZÓ, CSUSZÓ, (csúsz-ó) mn. tt. *csúszó-t* Ami csúszva halad. V. ö. CSÚSZ. *Csúszó állatok.*

CSUSZÓ, (mint föntebb) fn. tt. *csuszó-t.* Így nevezik a Tisza felső vidékén a kígyót.

CSUSZOG, (csusz-og) önh. l. CSOSZOG.

CSÚSZÓMÁSZÓ, CSUSZÓMÁSZÓ, (csúszómászó) ösz. mn. Ami csúszva mászva halad, nyomúl előbbre. *Hozzon a föld élő lelket az ő neme szerént, barmokat és csúszómászó állatokat.* Mózs. I. K. 1. R. (Káldi). Átv. ért. alacson hizelgő, szolgalelküleg magát mások előtt megalázó.

CSÚSZÓS, CSUSZÓS, (csúsz-ó-as) mn. tt. *csúszós-t*, tb. —*ak.* Sikamlós, amin könnyen el lehet csúszni. *Csúszós út, csúszós padolat.*

CSUSZSZAN, (csúsz-u-an, csusz-v-an, vagy csusz sz-an) önh. m. *csuszszan-t.* Hirtelen, egyszerre csúsz, odacsúsz; egy csúszást tesz. *Minden tasztitásra kicsit csuszszan.* Átv. ért. mondatik: *kedve csuszszan*, v. *csoszszan*, azaz egyszerre jó kedve lesz.

CSUSZSZANÁS, (csuszsz-an-ás) fn. tt. *csuszszanás-t*, tb. —*ok.* Hirtelen, vagy egy ízbeli csúszás. *Első csuszszanásra leesett a házról. Három csuszszanással átkelt a befagyott folyón.*

CSUSZSZANT,(csusz-u-an-t, csusz-v-an-t, csuszsz-an-t) áth. m. *csuszszant-ott*, htn. —*ni*, vagy —*ani.* Eszközli, hogy valami csuszszanjon. V. ö. CSUSZSZAN. *A szánkát tovább csuszszantani. Idegen pénzt zsebbe csuszszantani.*

CSUSZSZANTÁS, (csuszsz-an-t-ás) fn. tt. *csuszszantás-t*, tb. —*ok.* Annak eszközlése, hogy valami hirtelen megcsúszszék, csuszszanjon. V. ö. CSUSZSZANT.

CSUSZT, (csusz-t) hangutánzó, jelenti azon hangot, melyet az elcsúszó, csuszamodó test csinál. Mint önálló szónak jelentése: vége van! oda van! eltünt! *Skárlát, gránát, nyuszt, Léva, Tata, csuszt!* (Km.)

CSÚSZTAT, CSUSZTAT, (csúsz-tat, v. csúszt-at) áth. m. *csúsztat-tam*, —*tál*, —*ott.* 1) Eszközli, hogy csúszszék: *Szálfákat csúsztat a hegyről lefelé. Deszkákat csúsztat le a padlásról.* 2) Valamely eszköz segedelmével le vagy odább ereszt, taszít, tol valamit, pl. hajóba csúsztatja a portékás ládákat. 3) Átv. ért. *becsúsztatni valakit*, v. *valamit, valahová* am. mesterséges uton bejuttatni, betenni, álutakon becsempészni. *Tiltott árukat átcsúsztatni a határon.*

CSÚSZTATÁS, CSUSZTATÁS, (csúsz-tat-ás) fn. tt. *csúsztatás-t*, tb. —*ok.* Cselekvés, melynél fogva valamit csúsztatunk. V. ö. CSÚSZTAT.

CSÚSZTATÓ, CSUSZTATÓ, (csúsz-tat-ó) fn. tt. *csúsztató-t.* 1) Lajtorjaforma készület fából, melyen a boros hordókat leeregetik, lecsúsztatják a szekérről. 2) Dorong, melyet az eltört kerék helyett tengely alá tesznek az utazó kocsisok.

CSÚSZTATÓFA, (csúsztató-fa) lásd: CSÚSZTATÓ.

CSUSZTOG, (csusz-t-og) önh. m. *csusztog-tam*, —*tál*, —*ott.* Csizmás, papucsos lábait a földön vontatva *csuszt* hangot hallat.

CSUSZTOGÁS, (csusz-t-og-ás) fn. tt. *csusztogatás-t*, tb. —*ok.* Csizmás, papucsos lábaknak vontatása a földön, padolaton. V. ö. CSUSZT.

CSÚSZVA, CSUSZVA, (csúsz-va) ih. Csúszó testtel, nem lábon menve, hanem testével a földet, vagy más talapot súrolva. V. ö. CSÚSZ.

CSÚSZVAMÁSZVA, (csúszva-mászva) ösz. ih. Csúszólag járva. Átv. ért. alacson hizelgéssel magát elvetve.

CSUT, fn. tt. *csut-ot.* Gyümölcs nyele, szára, csumája. Rokon vele a latin *caudex* gyöke *caud.*

CSÚT, AL—, FEL—, helységek Fejér megyében; helyr. *Csúton*, —*ra*, —*ról.*

CSUTA, (1), (csut-a) mn. tt. *csutá-t*. Mondatik olyan állatról, melynek farka, vagy serénye nincsen. *Csuta tyúk, csuta ló, csuta szamár*. Innen jelent rövidet, kurtát, kurtítottat. *Csuta haj, csuta fark, csuta serény*. Dunántúli szó. Tisza vidékén: *suta*.

CSUTA, (2), (csut-a) fn. l. CSUTKA.

CSUTAJ, (csut-aj) fn. tt. *csutaj-t*, tb. —*ok*. Apró, csuta bokrokból álló cserjés, csepéte, haraszt.

CSUTAJOS, (csut-aj-os) mn. tt. *csutajos-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Csutajjal, azaz apró bokrokkal, cserjékkel benőtt. *Csutajos legelő, hegyláb, erdőalja*.

CSUTAJOSODIK, (csut-aj-os-od-ik) k. m. *csutajosod-tam*, —*tál*, —*ott*. Apró bokrok, cserjék teremnek rajta.

CSUTAK, (csut-ak) fn. tt. *csutak-ot*. 1) Erdélyben, különösen a székelyeknél: tőke, tönk, tuskó; a kivágott fának földben hagyott töve. 2) Ugyanott, egy csutak fa, am. rakás hasábfa, melyet egy szekér elvisz. 3) Közönségesen: szalmacsomócska, milyent pl. fütéskor a fa alá tesznek gyujtóul. Ugyanez mondatik maroknyi csomóba kötött széna-, sarjú-gazról is. 4) Jelenti a törökbúza torzsáját, midőn a szem már le van róla morzsolva, máskép: *csutka* v. *csutkó*. 5) Általán holmi növény-, virág-, ágfüzért, kötést. *Veresszőcsutak, virágcsutak*.

CSUTAKOL, (csut-ak-ol) áth. m. *csutakol-t*. Csutakkal bedug, becsinál. *Becsutakolni a hordó szájdt*. V. ö. CSUTAK.

CSUTAKOS, (csut-ak-os) mn. tt. *csutakos-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Csutakkal jelölt, csutakkal biró, csutakból készített. *Csutakos karó, szalmacsutakos hás*. V. ö. CSUTAK 3).

CSUTIKA, (csut-ik-a) fn. tt. *csutiká-t*. 1) Alma, körte torzsája. 2) Törökbúza tuskója. Székelyeknél divatos, a Tisza vidékén: *csutka*.

CSUTKA, (csut-ka) fn. tt. *csutká-t*. 1) Gyümölcs szára torzsájával együtt. *Almacsutka, körtecsutka*. 2) Többféle növény torzsája, tuskója, pl. *kukoricsacsutka*. 3) Szőlő gerezd szára, midőn a szemeket leszedik róla. *A jégverte szőlőnek csak csutkája maradt*.

CSUTKAKALAPÁCS, (csutka-kalapács) ösz. fn. Bodrogközben, a czinkéknek verhenyeges begyü nagyobb faja. Másképen: kurta kalapács.

CSUTKAKÚP, (csutka-kúp) ösz. fn. Növénynem az együttnemzők seregéből; vacska polyvás, kúpos, a csészénél magasabb; fészke két-három pikkelyes; bóbitája vagy ép, vagy négyfogu párkány. (Rudbeckia).

CSUTKALOM, (csutka-lom) ösz. fn. Az öthímesek seregébe és egyanyások rendébe tartozó növénynem; bokrétája öt szirmu, kinyiló, magzata a vacskokba süppedt; tokja háromszögü, háromrekeszü; cserjés száru (Celastrus).

CSUTKÁS, (csut-ka-as) mn. tt. *csutkás-t*, vagy —*at*, tb. —*ak*. Aminek csutkája van, csutkával biró. V. ö. CSUTKA. *Csutkás alma*.

CSUTKÁSAN, (csut-ka-as-an) ih. csutkával együtt. *Csutkásan megenni az almát*.

CSUTKÓ, (csut-kó) fn. tt. *csutkó-t*. 1) A székelyeknél am. a kivágott fának földben hagyott törzsöke, csutkója. 2) Némely nagyobb fajú növényeknek gyümölcstartó torzsája, csutakja. *Kukoricza-csutkó*.

CSUTKOSFA, (csutkos-fa) ösz. fn. Nyesett, vagy kivágott, azután derékból, vagy törzsökből kisarjadzott fa. Somogy megyei szó.

CSUTOR, (csut-or) elvont vagy kiavult törzsök, melyből *csutora, csutorodik* lettek. Eredeti alakját több családok nevében megtartja. V. ö. CSUCSOR, CSUCSORODIK.

CSUTORA, (csut-or-a) fn. tt. *csutorá-t*. Eredetileg am. caúcsosan csetert, v. tekert, csavart, esztergált stb. mintegy *csucsora*, oly képzéssel, mint: *kukor, kukora*, v. *gugor, gugora*. A közéletben, 1) Fából lapos gömbölyüre öszverakott, vagy esztergált kézbeli boros edény, máskép: *kulacs*, néhutt tréfásan, *vörös gyurka. Csutora nélkül is elkél a jó bor. Csutorából inni. A! a! a! éljen a nagy csutora*. Bordal. A török nyelvben is *csotura* vagy *csotra*. 2) Esztergált csont vagy más anyagból való szopóka a pipaszárakon, és némely fuvó hangszereken.

CSUTORALYUK, (csutora-lyuk) ösz. fn. Fúrt lyuk a pipaszár vagy fuvó hangszer szopókáján.

CSUTORÁS, (1), (csut-or-a-as) mn. tt. *csutorás-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Szopókával fölszerelt. *Csutorás pipaszár*. 2) Kulacsot viselő, hordozó. *Csutorás utas*.

CSUTORÁS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *csutorás-t*, tb. —*ok*. Mesterember, ki csutorákat, azaz kulacsokat, szopókákat stb. készít, esztergál.

CSUTORASZÁJ, (csutora-száj) ösz. fn. Nyilás a boros csutorán, azaz kulacson, melyen a bor be- és kifoly. *A csutoraszájt csókolgatja*.

CSUTORODIK, (csut-or-od-ik) k. lásd: CSUCSORODIK.

CSUVA, ALSÓ—, máskép ACSUVA, falu Zaránd megyében; helyr. *Csuvá-n*, —*ra*, —*ról*.

CSUVIK, l. KUVIK.

CSÚZ, CSUZ, (1), (V. ö. CSÚ) fn. tt. *csúz-t*, tb. —*ok*. Nyavalya, mely a sejtszövetekben megrekedt nedvességtől származik. *Csúz a fejben, a szemekben, a kezekben* stb. Néha lázzal, néha náthával stb. jelenkezik és párosul.

Rokonnak tekinthető a latin *sudo, udus*. Göcsejben: *folyosó* v. *folyosi*, oly fogalmi rokonsággal, mint a hellen ῥεῦμα a ῥέω igétől.

CSÚZ, (2), falu Komárom megyében; helyr. *Csúz-on*, —*ra*, —*ról*.

CSÚZA, falu Baranya megyében; hely. *Csúzá-n*, —*ra*, —*ról*.

CSÚZANYAG, (csúz-anyag) ösz. fn. A sejtszövetekben megrekedt nedvesség, mely a csúznak alapul szolgál.

CSÚZELLENI, (csúz-elleni) ösz. mn. A csúz eltávolítására gyógyerővel biró. *Csúzelleni szerek*.

CSÚZFEKÉLY, (csúz-fekély) ösz. fn. Fekély, mely némely csúzos bajokban támadni szokott a testen.

CSÚZLÁZ, (csúz-láz) ösz. fn. Érláz, mely csúztól származik. V. ö. LÁZ.

CSÚZNAK, falu Komárom megyében; helyr. *Csúznak-on, —ra, —ról.*

CSÚZNEMŰ, (csúz-nemű) ösz. mn. Csúzhoz hasonló, olyanforma valami, mint a csúz. *Csúznemű fájdalom.*

CSÚZOS, CSUZOS, (csúz-os) mn. tt. *csúzos-t*, v. *—at*, tb. *—ak.* Csúzban szenvedő, csúzbetegségtől gyötrött. *Csúzos beteg, csúzos szem, csúzos kéz.*

CSÚZOSAN, CSUZOSAN, (csúz-os-an) ih. Csúzos állapotban, csúzban szenvedve.

CSŰ, l. CSŐ.

CSÜCS, fn. tt. *csücs-öt.* Valaminek gömbölyeg hegye, vékony vége. A *csücs* és *csücske* kisebbet jelent, mint a *csúcs, csucska*, egyébiránt legközelebb rokonok. *Kendő csücscse*, v. *csücse, turózacskó csücscse.* Rokonnak tekinthető vele a német: *Spitze.*

Gyökre és alapfogalomra nézve a *csö*-családhoz tartozik. V. ö. CSŐ.

CSÜCSHIMLŐ, (csücs-himlő) ösz. fn. Hólyagos himlő neme, mely csücsös vagy csücs formáju.

CSÜCSKE, (csücs-ke) fn. tt. *csücské-t.* A maga nemében kis csücs, vékonyan végződő hegye, végecskéje valaminek. V. ö. CSÜCS.

CSÜCSKÉS, (csücs-ke-es) mn. tt. *csücskés-t*, v. *—et*, tb. *—ek.* Minek csücskéje van, mi hegyesen végződik. *Csücskés zacskó. Csücskés orr.*

CSÜCSKÖL, (csücs-k-öl) áth. m. *csücsköl-t.* Csücskösre csinál.

CSÜCSKÖLT, (csücs-k-öl-t) mn. tt. *csücsköl-t-et.* Csücskére csinált, szabott. *Csücsköl sipka.*

CSÜCSKÖS, (csücs-k-ös) mn. l. CSÜCSKÉS.

CSÜCSÖR, (csücs-ör) hangutánzó törzse *csücsörög, csücsörke* származékoknak. Változattal *csicser.*

CSÜCSÖRBORSÓ, (csücsör-borsó) ösz. fn. l. CSICSERBORSÓ.

CSÜCSÖRG, l. CSÜCSÖRÖG.

CSÜCSÖRKE, (csücs-ör-ke) fn. tt. *csücsörké-t.* Pipis, pipiske, pacsirta, szántóka, mely télen a falukban, pernyedombokon, szérűs kertekben tanyáz, nyáron pedig a mezőn, szántóföldeken lakik. Nevét *csücsörgő* hangjától kapta.

CSÜCSÖRÖG, (csücs-ör-ög) önh. m. *csücsörögtem*, v. *csücsörgöttem, —tél*, v. *csücsörgöttél, csücsörgött*, htn *—ni* v. *csücsörgeni.* Csücsörkéről mondatik, midőn reszkettető hangon szól. Máskép: *csicsereg.*

CSÜCSÖS, (csücs-ös) mn. tt. *csücsös-t*, v. *—et*, tb. *—ek.* Minek csücscse van, csücsre szabott, vágott. *Csücsös orr, csücsös száj.* V. ö. CSÜCS.

CSÜCSÜL, CSÜCSÜL, (csücs-ül) önh. m. *csücsül-t.* Gyermeki nyelven 1) am. ül, leül, ledomborodik. *Csücsülj le fiam*, azaz ülj le. Tréfás nyelven mondják az otthonn maradt vén hajadonokról, vagy oly nőkről, kiket tánczba nem visznek. *Csücsülni hagyták a szegényt.* 2) Csucsúl, tentél, l. CSUCSÚL.

CSÜCSÜLÉS, CSÜCSÜLÉS, (csücs-ül-és) fn. tt. *csücsülés-t*, tb. *—ek.* Leülés; csucsulás.

CSÜD, (rokon *csög* gyökkel) fn. tt. *csüd-öt.* Általán apró, gömbölyü csont a kezeken és lábakon. Különösen 1) Szökcsont, bokacsont. 2) Első ujjíz (phalanx prima). 3) Lábtő (tarsus). V. ö. CSÜG.

CSÜDŐTELKE, falu Erdélyben, Küküllő vármegyében; helyr. *Csüdötelké-n, —re, —ről.*

CSÜDÖZ, (csüd-öz) önh. m. *csüdöz-tem, —tél, —ött.* Csüdökkel, azaz apró gömbölyü csontokkal játszik, koczkákkal játszik.

CSÜDÖZÉS, (csüd-öz-és) fn. tt. *csüdözés-t*, tb. *—ek.* Csüddel vagy csüdökkel játszás. V. ö. CSÜD.

CSÜG vagy CSŰG, fn. tt. *csüg-öt.* Általán am. csög. l. CSÖG. Különösen 1) A székelyeknél, vadtól megölt marhának a tett helyén maradt ízékje, csontdarabjai. *Csügre menni*, azaz a tett helyére lesbe menni, ha ismét a maradványokra visszamenne a vad. 2) Mátyusföldön, csontdarab, melylyel ütősdit játszanak, *csügözni* a gyermekek.

Nem egyéb, mint a *csüd* szónak változata. V. ö. CSÜD.

CSÜGED, MAROS—, falu Erdélyben, Alsó-Fejér megyében; helyr. *Csüged-en, —re, —ről.*

CSÜGG, (l. CSÜNG) önh. m. *csügg-tem*, vagy *—öttem, —tél*, v. *—öttél, —ött.* htn. *—ni*, vagy *—eni.* Tulajdonkép, egyenes, vagy merő, feszes állását elveszti, s alá hajlik, lekonyúl. *Vállra csügg a feje. A virág- vagy falevelek csüggenek a nagy hőségben.* Rokon a *lóg* és *függ* igékkel, de ezek inkább valamely felakasztott, feltett tárgynak lefelé hajlását jelentik. V. ö. LÓG, FÜGG. Egyébiránt hallani ilyeket is: *Nyakamon csügg, lóg, rajtam csügg, a vitézkötés lecsügg a csákóról* stb.

Származékai: *csügged, csüggeszt, csüggeteg* stb.

CSÜGGED, (csügg-ed, rokon vele a német: *zagen*) önh. m. *csügged-tem, —tél, —t*, vagy *—ett.* Testi, vagy lelki erejében alább hagy; teste, vagy lelke elveszti ruganyos, szivos állapotát, bátortalanná leszen, lankad, reményét, kedvét veszti. *Csüggedni a nagy teher alatt. Csüggedve alább hagyni tervével. Csüggedni a harczban, reményben, hitben, bizalomban, bátorságban. Elcsüggedni az akadályok miatt. Megcsüggedni a kezdett munkában.*

CSÜGGEDELÉM, (csügg-ed-el-ém) fn. tt. *csüggedelm-et.* Lelki erőnek, bátorságnak, reménynek hanyatlott állapota, bizatlankodás, bizalomvesztés czélunk elérhetése felől. Rövidebben: *csüggelem.*

CSÜGGEDÉS, (csügg-ed-és) fn. tt. *csüggedés-t*, tb. *—ek.* A testi vagy lelki erő szilárdságának, ruganyosságának lankadása.

CSÜGGEDETLEN, (csügg-ed-et-len) mn. tt. *csüggedetlen-t*, tb. *—ek.* Erejében, s erejének gyakorlatában állhatatos, nem lankadó, fáradatlan, ernyedetlen, elszánt. *Csüggedetlen munkásság; csüggedetlen bizalom, bátorság, remény, akarat; csüggedetlen szívvel, lélekkel.* Mint ih. csüggedetlenül. Különbözik: *csüggedhetlen.*

CSÜGGEDETLENSÉG, (csügg-ed-et-len-ség) fn. tt. *csüggedetlenség-et.* Állhatatos, elszánt, nem

lankadó akarat, ernyedetlenség, a lelki erőnek oly tulajdonsága, melynél fogva föltételeiben, terveiben alább nem hagy, minden akadályival szembeszáll.

CSÜGGEDETLENÜL, (csügg-ed-et-len-ül) ih. Állhatatosan, elszánt, nem lankadó akarattal, erős szívvel, lélekkel. *Az akadályokkal, nehézségekkel csüggedetlenül küzdeni.*

CSÜGGEDÉZ (csügg-ed-éz) önh. m. *csüggedéztem,—tél, —ett.* Ereje, szándéka mindinkább lankadoz, állhatatossága, reménye alább száll. *Csak rajta, ne csüggedezz.*

CSÜGGEDÉZÉS, (csügg-ed-éz-és) fn. tt. *csüggedézés-t*, tb. *—ék.* Lelki gyöngeség, erőlankadás, midőn valaki erejét, bátorságát lassan-lassan elveszti. V. ö. CSÜGGEDÉZ.

CSÜGGEDSÉG, (csügg-ed-ség) fn. tt. *csüggedség-et.* A testi vagy lelki erőnek azon gyönge állapota, midőn lankadásnak indúl, feszességét, rugányosságát veszti. V. ö. CSÜGGED.

CSÜGGEDT, (csügg-ed-t) mn. tt. *csüggedt-et.* Erejében lankadt, bátorságban, bizalomban, reményben hanyatlott. *Csüggedt szívvel, lélekkel. Csüggedt erővel czélt nem érhetünk.*

CSÜGGEDTEN, (csügg-ed-t-en) ih. Testi és lelki erőben lankadva, alábbhagyva, bátortalanúl, reménytelenül.

CSÜGGEDTSÉG, (csügg-ed-t-ség) l. CSÜGGEDSÉG.

CSÜGGEDVE, (csügg-ed-ve) ih. lásd: CSÜGGEDTEN.

CSÜGGELÉM, l. CSÜGGEDELÉM.

CSÜGGEN, l. CSÖKKEN.

CSÜGGÉS, (csügg-és) fn. tt. *csüggés-t*, tb. *—ék.* Valamely tárgynak azon állapota, midőn egyenes, merő, feszes állását elvesztvén aláhajlik. *Fejcsüggés.*

CSÜGGESZT, (csügg-esz-t) áth. m. *csüggeszt-ett*, htn. *—ni*, v. *—eni.* Okozza, hogy a testi vagy lelki erő csüggedjen, illetőleg nehézségek, akadályok által lankaszt, bátortalanít, lever, bizodalmat gyöngít.

CSÜGGESZTÉS, (csügg-esz-t-és) fn. tt. *csüggesztés-t*, tb. *—ék.* Csüggedővé, lankadóvá, bátortalanná tevés.

CSÜGGESZTŐ, (csügg-esz-t-ő) mn. tt. *csüggesztő-t*, tb. *—k.* Erőt, elszántságot lankasztó, szivet, lelket leverő. *Csüggesztő akadályok, bajok, veszélyek.*

CSÜGGESZTŐLEG, (csügg-esz-t-ő-leg) ih. Erőt lankasztva, szívet, lelket leverve. *A rossz hír csüggesztőleg hatott reá.*

CSÜGGETEG, (csügg-et-eg) mn. tt. *csüggeteg-et.* Erejében, föltételében lankadó, alábbhagyó, elbátortalanodott, reményt, bizalmat letevő. *Csüggeteg elme, szív, lélek.* Különösen, aki csüggedésre hajlandó, könnyen csüggedő.

CSÜGGETEGSÉG, (csügg-et-eg-ség) fn. tt. *csüggetegség-et.* Lelki állapot, vagy tulajdonság, midőn valaki csüggeteg, azaz könnyen csügged.

CSÜGGETEGÜL, (csügg-et-eg-ül) ih. csüggedve, erőt, reményt, bizalmat, bátorságot vesztve.

CSÜGGŐ, (csügg-ő) mn. és fn. tt. *csüggő-t.* 1) Általán, ami csügg; lankadó, alákonyuló, lehajló. *Csüggő fej.* 2) Bizonytalan, határozatlan, meg nem állapodott, ingatag állapot. *Csüggőben hagyni, tartani valamit. Csüggőben levő dolog.*

CSÜGGŐLEG, (csügg-ő-leg) ih. Csüggő helyzetben, állapotban, lefelé hajolva. *Csüggőleg tartja fejét.* V. ö. FÜGGŐLEG.

CSÜGGŐLEGÉS, (csügg-ő-leg-és) mn. tt. *csüggőlegés-t*, v. *—et.* tb. *—ek.* Lefelé hajolt, alákonyult. *Csüggőleges irányban, helyzetben.*

CSÜGÖR, (csüg-ör) fn. tt. *csügör-t*, tb. *—ök.* Vad gyümölcsből pl. vadalmából készített ital. Rokon a *csiger* szóval. l. CSIGER.

CSÜGÖZ, (csüg-öz) önh. l. CSÜDÖZ.

CSÜGÖZÉS, (csüg-öz-és) fn. l. CSÜDÖZÉS.

CSÜHŐDIK, (csüh-ő-d-ik) k. m. *csühöd-tem, —tél, —ött.* Vergődik, kivergődik, összeszedi magát, czihelődik, pl. *csühödik az elesett ember, mig kalapját, botját összeszedi és felkel.*

CSÜKKEN, l. CSÖKKEN.

CSÜKÖRGÉS, (csük-ör-ög-és) fn. tt. *csükörgés-t*, tb. *—ék.* Csingálás, csingaszkodás, mintegy *csüngölgés*, v. *csüggölgés.*

CSÜKÖRÖG, (csük-ör-ög) önh. l. CSINGÁL, CSINGASZKODIK. Székely tájszó, am. *csüngölög.*

CSÜKÜLLŐ, (csük-üll-ő) fn. tt. *csüküllő-t.* Növénynem az együttnemzők seregéből és nőasszúsok rendéből; vaczka sörtés, sugárvirági töltéresek, egyenetlen metazésük, a belsőknél többnyire hosszabbak; bóbitája szőrös, fészke födelékes, sok formáju pikkelyekkel, melyeknél fogva több alnemekre osztatik. (Centauria). Fajai sokfélék.

Gyöke *csük* valószinüleg a bogot jelentő *csüv* változata, minthogy pikkelyes fészke csőgöt képez.

CSÜKÜLLŐFŰ, (csüküllő-fü) ösz. fn. l. CSÜKÜLLŐ.

CSÜKÜLLŐVONAT, (csüküllő-vonat) ösz. fn. Gyógyszerészi ért. áldott csüküllőből készített vonat. V. ö. VONAT.

CSÜL, elvont gyök, l. CSÜLL.

CSÜLK, (csül-k, v. csül-ök) l. CSÜLÖK.

CSÜLKÖS, (csül-k-ös, v. csül-ök-ös) mn. tt. *csülkös-t*, vagy *—et*, tb. *—ek.* Aminek csülke van. *Csülkös kötél.* V. ö. CSÜLÖK.

CSÜLKÖZ, (csül-k-öz) önh. m. *csülközte-tem, —tél, —tött*, par. *—s.* Csülökkel játszik, azaz csülökcsontot vagy más csontdarabot bottal üt, vagy likba hajtani törekedik. Gyermekek játéka. V. ö. CSÜDÖZ.

CSÜLL, elvont gyöke *csülk, csülled, csüllen* származékoknak. Jelent valami dudorút, kiülőt, kidülledőt.

CSÜLLED, (csüll-ed) önh. mult. *csülled-tem. —tél, —t*, v. *—ett.* Mondatik 1) a vadhusról, mely az emberi testen kidudorodik, *kidülled*; 2) a ki-

gyermekekről, midőn nem alhatván, vagy fölébredvén, az ágyban felülnek. Székely szó.

CSÜLLENG, (csüll-eng) fn. tt. *csülleng-et*. Növénynem a négy főbbhímcsek seregéből; táskája lapított, közfala likas; kopácsi csónakosak. Gyümölcse csúcsoros, levelei hosszú csipkések, melyekből kék festéket készítenek. (Isatis tinctoria).

CSÜLLENGÁRUS, (csülleng-árus) öszv. fn. Csüllenggel, csüllenglevelekkel, csüllengfestékkel kereskedő. V. ö. CSÜLLENG.

CSÜLLENGFESTÉK, (csülleng-festék) ösz. fn. Csüllengnemű növény leveleiből készített kék festék.

CSÜLLENGGOMOLY, (csülleng-gomoly) ösz. fn. Gomolyokba, azaz golyókba öszvegyúrt csüllengfesték.

CSÜLLENGHAB, (csülleng-hab) ösz. fn. Így nevezik a festők azon habot, mely készítés alatt a csüllenglevelekből fejlik, s melyet kék festékül használnak.

CSÜLLENGKERESKÉDÉS, (csülleng-kereskédés) ösz. fn. Kereskedés, melyet valaki csüllenglevelekkel, illetőleg csüllengfestékkel űz.

CSÜLLENGMALOM, (csülleng-malom) ösz. fn. Malom, melyben a festéknek való csüllenget őrlik.

CSÜLLENGSZAK, (csülleng-szak) öszv. fn. Csüllengből készített festékanyag, lágy, kásás vagy pépalakban.

CSÜLLENGTERMESZTÉS, (csülleng-termesztés) ösz. fn. Ipargazdasági munkálat, mely a csüllengnövényt mesterségesen tenyészti.

CSÜLLENGTERMESZTŐ, (csülleng-termesztő) ösz. fn. Gazda, földmives, kertész, ki csüllengtermeléssel foglalkodik.

CSÜLLENGVÁGÓ, (csülleng-vágó) öszv. fn. Élcs, görbe vaseszköz, melylyel a csüllengleveleket levagdalják.

CSÜLLENVIRÁG, (csülleng-virág) ösz. fn. A csüllengnemű növény virága.

CSÜLLŐ, (csüll-ő, v. csül-l-ő) fn.tt. *csüllő-t*. 1) Némely tájszólás szerént am. csürlő, csörlő. L. CSÖRLŐ. 2) Vízi madár, egyenes, kanáldad, végén kevéssé görbült orral, hosszabb szárnyakkal, mint farkkal, s rövid úszó hártyájú lábakkal. (Larus).

CSÜLÖK, (csül-ök) fn. tt. *csülk-öt*. 1) Szökcsont, némely szökő állatok, pl. a nyúl hátulsó lábaiban, melylyel az ugrásban segíti magát. 2) Általán az állatok lábtövének legalsó csontja, mely a szárcsontok alapjául szolgál, s az ugrást ruganyossága által elősegíti. *Csülökre legények*, azaz talpra, lássunk a dologhoz. 3) Hasított köröm. 4) A kötélnek karikaforma vége, melybe más kötelet bele lehet húzni. 5) Csontdarab, melyet a gyermekek botokkal elütnek, vagy lyukba hajtanak.

CSÜLÖKCSUKLÓ, (csülök-csukló) ösz. fn. A csülökcsontnak ízhajlása. V. ö. CSUKLÓ.

CSÜLÖKFEKÉLY, (csülök-fekély) öszv. fn. Csülök, vagyis szökcsont táján támadó fekély.

CSÜLÖKFICZAMODÁS, (csülök-ficzamodás) ösz. fn. A csülökcsont ízületének kimenülése, midőn a csülök kimozdúl forgójából.

CSÜMÉNY, puszta Baranya megyében; helyr. *Csümény-be, —ben, —ből*.

CSÜN, önh. CSÜNIK, (csün-ik) k. m. *csün-t*. Lankad, alábbhagy, fejlődésében késik. *Csünni erejében, elcsünni a munkában, megcsünni reményében. Csünik a vetés a nagy szárazságban. Csünve nő az árva, elhagyatott gyermek.* V. ö. CSENEVÉSZ.

CSÜNÉS, (csün-és) fn. tt. *csünés-t*, tb. *—ék*. Lankadás, fejlődésében elkésés.

CSÜNG, (csün-ög, rokon velc a német *hangen*, svéd *hänga* stb). L. CSÜGG. V. ö. CSÜN.

CSÜNIK, k. l. CSÜN.

CSÜNK, (csüm-k) fn. l. CSÖMEK.

CSÜNKÖS, (csüm-k-ös) mn. tt. *csünkös-t*, vagy *—et*, tb. *—ek*. Csomós, csömekes, csombókos, buczkós.

CSÜPÜ, tájdivatos és régies, *csöpü* vagy *csepü* helyett.

CSÜR, elvont hangutánzó gyöke *csürke, csürök, csürül* stb. származékoknak. Rokon *sür*(ög) és *csör*-(ög) gyökökkel.

CSŰR, (1), fn. tt. *csür-t*, tb. *—ök*. 1) Pajta, gazdasági épület, melybe a learatott, kaszált gabonát, takarmányt berakják. *Jobb a teli ól, mint az üres csür.* (Km.) *Csürbe hordani, csürbe takarítani. Az egyerek nem nagy fészket vernek az ő csürében.* Km.

„Csürök, pajták, búzás vermek
Csordultig tömve legyenek."

Népies nemzeti dal.

2) Gyermekek felkiáltó szava, midőn valamit találnak. *Csür enyém!*

Rokonságai a mogol *dsür*, hellen χῶρος, σῦρός latin *horreum*, német *Scheuer*, héber אֲסָמִים, magyar *szérű* stb.

CSŰR, (2), áth. m. *csür-t*. Csúr, csavar. Magában nem igen használják, hanem *csavar* szóval együtt: *csürni-csavarni*, am. csúrni-csavarni, lásd: CSÚR. Különbözik ettől a *csürvíz* öszvetett szóban a *csür* rész, mely a magyar hangrendszerhez alkalmazkodva (minthogy *víz* fenhangú szó), *csur* alhangú szóból változott fenhangú *csür*-ré s annyi mint *csurvíz*, azaz csurgó víz.

CSŰR, (3), puszta Veszprém megyében; KIS—, NAGY—, OROSZ—, vagy ROSZ—, vagy RUSZ—, ÜVEG—, vagy ZALÁNY-ÜVEG—, helységek Erdélyben; helyr. *Csür-ön, —re, —ről*.

CSŰRBIRÓ, (csür-biró) ösz. fn. Pajtabiró, pajtamester, az illető uraság gabnacsűrére felügyelő alsóbb rendü gazdatiszt.

CSŰRCSAVAR, (csür-csavar) ösz. áth. *Csürökcsavarok, csürszcsavarsz*, mult: *csürtemcsavartam, csürtélcsavartál* stb. Valamit ide-oda teker, hímezve-hámozva elferdít. *Csüricsavarja a beszédet.*

CSŰRÉSCSAVARÁS, (csürés-csavarás) ösz. fn. Hímezve-hámozva elferdítés.

CSÜRHE, (csür-he) fn. tt. *csürhé-t.* 1) A barkóknál nyolcz-kilencz esztendős gyerek. 2) Némely tájszokás szerént: poronty, falkagyerek. 3) Malacz, vagy több malaczokból álló nyáj. *Egy malacz nem csürhe.* (Km.) 4) Csőcseléksereg, cselédek.

Alapfogalomban könnyü, élénk, sürgésre forgásra vonatkozik, minélfogva gyöke *csür*, am. a *sürög* gyöke *sür.* Ezt fejezik ki a serdülő legényt jelentő *siheder, suhancz* és *suttyó* is. Valamint van: *csürhe gyerek, csürhe malacz,* hasonlóan: *siheder legény* és *siheder malacz.*

CSÜRHENÉP, (csürhe-nép) ösz. fn. Sürgőforgó gyerekcsapat, vagy cselédség, vagy csőcselék, gyülevész nép.

CSÜRHÉS, CSÜRHÉSZ, (csür-he-es, v. —ész) fn. tt. *csürhés-t,* tb. —*ék.* Aki csürhéket, azaz malacznyájat őriz.

CSÜRKE, (csür-ke) fn. tt. *csürké-t.* Kis csür, csüröcske, kis pajta.

CSÜRKÖS, (csür-ök-ös) mn. tt. *csürkös-t*, vagy —*et*, tb. —*ek.* 1) Csámpás lábu, görbe járásu, kinek lábcsürke, azaz csülke, egyenetlen, görbe. 2) Hegyes teke alakú. *Csürkös sátor. Csürkös házteto.*

CSÜRLŐ, (csür-l-ő) fn. tt. *csürlő-t,* tb. —*k.* Mértani alak, rézsutos négyszög, négy hasonló oldallal, s ugyanannyi szöggel, melyek közől kettő csúcsos és kettő tompa. (Rhombus). Máskép: *Dulény.* Így nevezik a takácsok faeszközét is, melyre a fonalat tekerik. Máskép: *csörlő.*

CSÜRLŐCS, (csör-l-ő-cs) fn. tt. *csürlőcs-öt.* Csürlőalakú, de hosszukás négyszög. (Rhomboides).

CSÜRLŐDED, (csör-l-ő-ded) mn. tt. *csürlőded-et.* Csörlő, vagy csürlőalakú, azaz olyan négyszögü, melynek két szöge csúcsos.

CSÜRLŐGYÜRŰ, (csürlő-gyürű) ösz. fn. Gyürü, melynek köve vagy kövei hosszukás, csúcsos szögletekre, csürlődeden vannak metszve.

CSÜRLŐKERESZT, (csürlő-kereszt) ösz. fn. Csürlőalakú, csürlő formára készített kereszt. V. ö. CSÜRLŐ.

CSÜRLŐKŐ, (csürlő-kő) ösz. fn. Hosszukás, csürlőalakú négyszögre metszett kő.

CSÜRLŐÜVEG, (csürlő-üveg) ösz. fn. Ablakfiók üvegből, mely csürlödeden van kimetszve, vagy általán csürlőformára metszett üveg.

CSÜRNAGY, (csür-nagy) ösz. fn. l. CSÜRBIRÓ.

CSÜRÖK, (csür-ök) fn. tt. *csürk-öt.* 1) Némely tájszokás szerént am. *csülök.* 2) Alul széles és lapos, felül hegyes, körül gömbölyü darab fácska, vagy csontocska, melyel a gyermekek ütősdit játszanak. 3) Bokacsont. 4) Gúla, gömbölyü csúcsos hegy. (Pyramis).

CSÜRÖKCSAPÁS, (csürök-csapás) ösz. fn. Gyermekjáték, midőn csülköt, csürköt, csügöt botokkal ütnek.

CSÜRÖL, CSÜRÖL, (csür-öl) áth. m. *csürül-t.* Csürlő, vagy csörlő nevü szögletes faeszközre, vagy eszközzel fonalat gombolyít, fölteker.

CSÜRÖS, CSÜRÖS, (csür-ös) fn. tt. *csürös-t,* tb. —*ök.* 1) Csürbiró, pajtamester. 2) Gyermekek játéka, midőn a kijelelt körnek középpontján levő gödröcskébe labdát, csürköt bottal bepiszkálni, behajtani iparkodnak. Csallókösben, Mátyusföldön s Tisza vidékén: *diesnós.*

CSÜRÖS, CSÜRÖS, (mint föntebb) mn. tt. *csürös-t,* vagy —*et,* tb. —*ek.* Csürrel ellátott. *Csürös kert.*

CSÜRPADLÁS, (csür-padlás) ösz. fn. 1) Padlás, mely csür gyanánt használtatik, hová a kévés gabonát, takarmányt rakják. 2) A csürnek, azaz pajtának felső része.

CSÜR RÁD! mesevégző szólásmód, melyet a mesélő szomszédjához intéz, hogy már ezen a sor folytatni a mesélést.

CSÜRÜLLYE, falu Erdélyben, Torda megyében; helyr. *Csürüllyé-n,* —*re,* —*röl.*

CSÜRVECSAVARVA, (csürve-csavarva) ösz. ih. Ide-oda forgatva, tekerve, elcsigázva. *Csürvecsavarva adni elé valamit; csürvecsavarva mentegetőzni.* V. ö. CSÜRCSAVAR.

CSÜRVÍZ, (csür-víz) ösz. fn. Annyi, mint az alhangú *csur víz,* azaz csurgó víz. V. ö. CSÜR.

CSÜS, l. CSÖS.

CSÜT, l. CSÖT.

CSÜTÖRKÖDIK, (csüt-ör-köd-ik) k. m. *csütörköd-tem,* —*tél,* —*ött.* Székely tájszólással am. kapaszkodva, testét tekergetve csingálódik. Rokon vele *csütör* ige, innen *csütörködik* tulajdonkép am. *csütörködik,* azaz tekergőzik.

CSÜTÖRTÖK, l. CSÖTÖRTÖK.

CSÜV, fn. tt. *csüv-et.* L. CSŐ.

CSÜVES, (csüv-es) mn. l. CSÖVES, CSÉVES.

CZ

A CZ-ben van 3493 czikk.

Cz, kisded alakban *cz,* kiejtve *cé,* ötödik betü a magyar ábécében, s a mássalhangzók sorában harmadik. A magyarban öszvetett vagy elegyült betünek nevezzük, mivel *t* és *z* vagy *sz* hangokból vegyült öszve, péld. *tetszik, látszik* a sebes kiejtésben úgy hallatszanak, mintha *tecscsik, lácscsik* volnának. Így: *metsz, vetsz* = *mecscz, vecscz.* Mint ezek: *t, sz, z,* úgy a *cz* is a fogbötükhöz számítandó, s mint olyan némely szókban fölcseréltetik a) *sz*-vel, mint: *czebeg, szepeg; czigár, szikár; czepelkedik, szepelkedik; czigony, szigony; czikra, szikra; czimbora, szimbora; czik, szik; czikkad, szikkad; czobor, szobor; czompolyodik, szomorodik; czucza, szucza;* b) *t*-vel, pl. *czo! to! czomb, tompor; gombócza, gombóta; czipál, tépál;* c) *cs*-vel: *cza cze, csa cse; csepöcze, csepöte; czabár, csabár; czelleng, cselleng; czete, csat; czibe, csibe; cziczoma, csicsoma; czihér, cserj; czihol, csihol; czimpa, csimpa; czinkos, csinkos; czupér, csupér; gerincz, gerince; lapoczka, lapocska; kukacz, kukacs; állkapcza, állkapcsa,* d) *s*-vel, *czadar, sadar; czank, csank,*

sank; czandra, csandra; czafra, csafrinka; e) *k*-val: *csammog, kammog; czir*(kalom), *kör; czorhol, korhol.*

Kiejtésben egyszerü hangot jelölvén, a hangmértan szabályai szerint az előtte álló rövid önhangzóju szótagot egy maga hosszuvá nem teszi, p. A kis tarka czíczát megszurta czűczával. A czíczomát ne szeresd. Bár kimondásban mint érintettük, cz hallatszik némely öszvetételekben, és ragozásokban: mindazáltal irásban szigorún a szószármaztatáshoz kell ragaszkodnunk, pl. *adsz*, nem *acz* v. *aczcz, maradsz*, nem *maraczcz* stb.

Éles, vékony, metsző természeti hangokat utánoz ezen szókban és származékaikban: *czak, czakó, czik, czikákol, czib, czibe, czicz, czicza, czicczkány, czih, czihol, czin, czineg, czinke, czincz, czinczog, czip, czipeg, czopog, cziv, czivódik, czocz, czocza, czucz, czuczorog, czup, czupog, czuppan.*

A *cz*-vel kezdődő gyökök száma minden árnyalataikkal együtt mintegy 70, az ily végzetüeké pedig körülbelül 40, melyek közől csak kevés önálló, pl. *dacz, ducz, pocz*, hanem jobbára mint elvontak csak származékaikban élnek, milyenek: *icz-eg, biczeg, czucz-a, ficz-am, recz-eg, döcz-ög, kocz-og, vaczog, kacz-ag, bucz-kó* stb. Gyökige, mely *cz*-vel kezdődnék, vagy végződnék, tudtunkra nyelvünkben nincsen, valamint *cs, ty, zs* végzetüek sincsenek. A *cz*-vel kezdődő szók között aránylag sok az idegen eredetü és tájszó.

Némely irók egyszerüen *z* nélkül is használják, például: *cifra, cukor, Ferenc.* De az olvasó közönség nem látszik hajlandónak elfogadására, leginkább azért, mert a latin és latinból ennek ivadékaiba vagy rokonaiba átment *c*-hez van szokva, ezt pedig, mint tudjuk, az alhangzók előtt és mássalhangzók után *k*-nak szokás kimondani, tehát egyszerüen legfölebb ott használhatnók, hol a latinban is *cz*-nek mondjuk, ú. m. a fel- és éles hangzók (e, é, i, í, ö, ő, ü. ű) előtt, pl. *cethal, cél, cigány, cím, cövek, cök* stb.

— CZ, mint képző, jobbára *l, n*, illetőleg *m* végzetü elvont gyökökből neveket alkot, mint: *ar-cz*(or-cz), *har-cz, kar-cz, mor-cz, dur-cz, kor-cz, por-cz, per-cz, pör-cz, bér-cz, fér-cz, sér-cz, in-cz, pin-cz, fin-cz, vin-cz, kon-cz* (kom-cz, gom-cz), *gön-cz* (göm-cz), *lán-cz* stb. Különösen *an, in, on, ön* közép képzővel: *suh-an-cz, rap-an-cz*, v. *rap-on-cz, lab-on-cz, laf-an-cz, ger-in-cz, ifj-on-cz, új-on-cz, kül-ön-cz* stb.

Többnyire kicsiniytő, vagy gyakorító árnyalatot ad az illető gyöknek. Képez több helynevet is, mint *Apcz, Bárcz, Babar-cz, Gön-cz, Szem-cz, Tar-cz, Vanyar-cz*, s mint olyan a *d, t, gy* helyképzőkkel rokon. Mint középképző némely szókban a *d, t, sz* változata, vagy *doz- tvz- töz*-ből van öszvehúzva, például *bon-cs-ol* = *bom-t-ol*, vagy *bon-t-oz-ol, dön-cz-öl* = *dön-t-öl*, vagy *dön-t-öz-öl, hor-cz-ol* = *hor-d-ol*, vagy *hor-d-oz-ol.*

— CZA, magashangon —*cze*, kicsinyítő képző, s mint olyan a szintén kicsinyítő *csa cse* és *ka ke* változata. Járul a) *i*-vel kicsinyített nevekhez: *Gyuri-cza, Bori-cza, Kati-cza. Évi-cza, Mari-cza, tubi-cza, kupi-cza, subi-cza, kukori-cza, gili-cze, szemeri-cze, kenderi-cze, zsendi-cze;* b) más nemüekhez, mint: *anyácza, szamó-cza, pió-cza* (pió-ka), *csepő-cze, gyerkő-cze, bökő-cze, cserő-cze, verő-cze.* Néha *n* középképző után, mint: *tolgon-cza* = tol-og-ó-cza, *rakoncza* = rak-ó-cza, *petrencze* = pedr-e-cze, vagy pedr-ő-cze. Járul több idegen gyökü és törzsü szókhoz is; mint: *muszli-cza, iglicze* (ihlicza = tüviske), *Velencze, kemencze, Beszterczе, pincze* (pivnicza). V. ö. — ACS, — ECS képző.

CZABAJ, falu Nyitra vármegyében; helyr. *Czabaj-ra, —on, —ról.*

CZABÁR, (czab-ár) mn. tt. *czabár-t*, tb. —*ok.* Szatmár vidéki tájszó, mondják őrizet nélküli, nyája hagyott baromról, mely szabadon ide-oda csapong. *Czabár juh.* Gyöke *czab*, valószinüleg egy azon *csap* igével, melyből *csapdi, csapodár, csapongó* származtak. V. ö. CZABOL.

CZÁBÉR, (czáb-ér) mn. tt. *czábér-t*, tb. —*ok.* Szatmár megyei tájszó am. kicsapongó, kihágó, illetlen magaviseletü. V. ö. CZABÁR.

CZÁBÉRKODIK, (czáb-ér-kod-ik) k. m. *czábérkod-tam, —tál, —ott.* Illetlenkedik, kicsapongólag viseli magát.

CZABOL, (czab-ol) önh. m. *czabol-t.* Csavarog, kovályog és kárt tesz, mint péld. a szabadon csatangoló barom. V. ö. CZABÁR.

CZADAR, (czad-ar) áth. m. *czadar-t.* Gömörben am. sebesen hajtja, zaklatja, üti-veri a barmot. Egyezik vele a kemencsaljai *sadar*, valamint *hadar* is. Másutt ily értelemben a *zavar* igét használják. *Ne zavard* (czadard, sadard) *a szegény barmot.*

CZAF, elvont hangutánzó gyök, *czafat, czafog, czafol, czafra* származékokban. Jelentése, mint hangja, rokon a *tap* (tapod, tapos) vagy *csap* (csapong, csapdos) gyökökkel.

CZÁF, fn. tt. *czáf-ot.* Jelent ellenokot, védokot, érvet, melylyel más állitását megsemmisitjük, vagy azt hamisnak, helytelennek, gyöngének bizonyítjuk, megmutatjuk. *Alapos, erős, világos, eldönthetetlen czáfok.* Származéka *czáfol*, s ettől *czáfolat, czáfolhatlan* stb.

Hangutánzónak és a *czaf* rokonának látszik, mennyiben ennek származéka *czafol* am. valamit letipor, pocsékká tesz, s ugyanezt teszi szellemi értelemben a *czáf, czáfol* is. Hasonló hozzá a hellen *ψόφος* és olasz *zuffa.*

CZAFAT, (czaf-at) fn. tt. *czafat-ot.* 1) A ruhára *tapadt* víz, sár, locspocs a ruhán, midőn általázott, vagy sárossá lett. *Merő czafat vagyok.* 2) Fityegő, lógó darab, a ruhára *tapadt* valami, rongy, ruhadarab. *Vesd le azt a czafatot, s végy jobbat magadra.* Győr tájékán: *kaczat.*

CZAFATOL, (czaf-at-ol) áth. m. *czafatol-t.* Locsban, sárban járva ruháját mocskossá, lustossá teszi, vagy rongyokra szakgatja, tépdeli.

CZAFATOS, (czaf-at-os) mn. tt. *czafatos-t*, v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Locsos, sáros. *Czafatos szoknya, köpönyeg.* 2) Fityegő rongyokkal dísztelenített. *Czafatos ruha.* V. ö. CZAFAT.

CZAFKA, (czaf-ka) fn. tt. *czafká-t*. Szénás, szalmás szekeret, vagy kazalt, asztagot leszorító rúd, nyomórúd. Székely tájszó. V. ö. CZAFOL.

CZAFOG, (czaf-og) önh. m. *czafog-tam, —tál, —ott*. Locsban, sárban jár, kel, tapos.

CZAFOGÁS, (czaf-og-ás) fn. tt. *czafogás-t*, tb. *—ok*. Locsban, sárban járás, taposás, lustossá levés.

CZAFOL, (czaf-ol) áth. m. *czafol-t*. Holmi szárán álló növényeket, pl. füvet, gabonát lábával tapos, letipor. *A ludak leczafolják a vetést.* V. ö. CZAF, gyök.

CZÁFOL, (cząf-ol) áth. m. *czáfol-t*. Czáfolat vagy czáfokkal, azaz ellenokokkal valamely állítást helytelennek, hamisnak, alaptalannak bizonyít. *Megczáfolni, visszaczáfolni a rágalmazó beszédet. A rosszakarókat jótéteményekkel megczáfolni*, azaz meggyőzni, megszégyeníteni. V. ö. CZÁF.

CZAFOLÁS, (czaf-ol-ás) fn. tt. *czafolás-t*, tb. *—ok*. Tiporás, taposás, nyomás, leszorítás.

CZÁFOLÁS, (cząf-ol-ás) fn. tt. *czáfolás-t*, tb. *—ok*. Okoskodó észnek munkálata, melylyel valamely állítást ellenokokkal helytelennek, hamisnak, alaptalannak lenni mutogat. *Megczáfolás, visszaczáfolás.* Szónoklatilag véve: a szónoki beszédnek egyik része, melyben a szónok az ellengördített, ellenvetett vagy ellenvethető nehézségeket önmaga, vagy maga is előadja, és legott alapjaikból kiforgatja. (Confutatio). A *czáfolás* tehát működés, a *czáf* pedig a működő észnek fegyvere, eszköze; ez köztök a különbség.

CZÁFOLAT, (cząf-ol-at) fn. tt. *czáfolat-ot*. Összevesége azon okoknak és okoskodásoknak, melyekkel valamely állításnak helytelen, hamis, alaptalan voltát megmutatjuk. *Kimerítő, velős, alapos, meggyőző czáfolat.*

CZÁFOLGAT, (cząf-ol-gat) áth. m. *czáfolgattam, —tál, —ott*. Könnyeden, kényelemmel, minden nehézség nélkül mutogatja az ellenfél állításainak alaptalanságát; többfélét, gyakorta czáfol.

CZÁFOLGATÁS, (cząf-ol-gat-ás) fn. tt. *czáfolgatás-t*, tb. *—ok*. Többszöri czáfolás, könnyed czáfolás.

CZÁFOLHATATLAN, CZÁFOLHATATLANSÁG, CZÁFOLHATATLANUL, l. CZÁFOLHATLAN stb.

CZÁFOLHATLAN, (cząf-ol-hat-lan) mn. tt. *czáfolhatlan-t*, tb. *—ok*. Mit semminemű okoskodással elvitásni nem lehet, mi tökéletesen való, igaz, alapos. *Hogy kétszer kettő négy, ez czáfolhatlan igazság.* Mint ih. am. czáfolhatlanul.

CZÁFOLHATLANSÁG, (cząf-ol-hat-lan-ság) fn. tt. *czáfolhatlanság-ot*. Valamely állításnak oly erős meggyőzhetetlen okokon, érveken alapuló igazsága, hogy azt semmiképen elvitázni, felforgatni nem lehet.

CZÁFOLHATLANUL, (cząf-ol-hat-lan-ul) ih. Elvitázhatatlanul, teljes meggyőződésig, minden bizonyossággal. *Czáfolhatlanul igaz.*

CZÁFOLÓ, (1), (cząf-ol-ó) fn. tt. *czáfoló-t*. Személy, pl. szónok, ki valamit megczáfol. V. ö. CZÁFOL.

CZÁFOLÓ, (2), (cząf-ol-ó) mn. Valamely állításnak hamisságát, alaptalan létét mutogató. *Czáfoló beszéd, okoskodás; czáfoló irás.*

CZAFOS, (czaf-os) mn. tt. *czafos-t*, v. *—at*, tb. *—ak*. Locsos, lustos, nedves, harmatos; fityegő rongyokkal dísztelenített. *Czafos szoknya, gatyaszár. Czafos utasok.* Máskép: *czafatos.*

CZAFOSAN, (czaf-os-an) ih. Lustosan; fityegő rongyokkal.

CZAFOSKODIK, (czaf-os-kod-ik) k. m. *czafoskod-tam, —tál, —ott*. Locsban, sárban, harmatban járkálván belustosodik; vagy rongyoskodik.

CZAFR, (czaf-ar vagy czaf-or) elvont törzsök. Származékai: *czafra, czafrang* stb. Jelentése 1) fityegő, lógó rojt, czifraság. 2) csavargó, csapongó.

CZAFRA, (czaf-ra v. czaf-or-a) fn. tt. *czafrá-t*. 1) Csapodár, gyanus hirben álló leány, lotyó, máskép: *czavira, czevere, czafri, czafrinka.* Szelidebb értelemben: csintalan, eleven, fürge kis leány. *Te kis czafra, hamis czafra.* Egyszersmind szelidített név a keményebb *kurva, szajha, rima, ringyó* helyett. 2) Balaton mellékén: fonóházi vendégség, azaz czafrák vendégsége, mulatsága.

CZAFRAG, l. CZAFRANG.

CZAFRANG, (czaf-ar-ang v. czaf-ar-ag) fn. tt. *czafrang-ot*. Fityegő, lógó czifraság, ékességül valamely ruhán, szerszámon, rojt, sallang. *Kostök czafrangja; lóravaló czafrang*, (innen látszik eredettnek: *szabrák* v. *szabrák*); *kendő, függöny, köntös czafrangja.* Máskép: *czafrag.*

„Az inát érdekli szárnya czafragának."

Gyöngyösi.

Átv. ért. valamely tárgynak kiczikornyázott vége. *Beszéd czafrangja*, azaz czifra záradéka; *táncz czafrangja*, azaz a fris magyar vége, mely minden dal után egyforma szokott lenni.

CZAFRANGOS, (czaf-ar-ang-os) mn. tt. *czafrangos-t*, v. *—at*, tb. *—ak*. Czafranggal ékesített, czikornyázott, kiczifrázott; rojtos, sallangos. *Czafrangos palást, czafrangos lótakaró, lószerszám, czafrangos bakancs, czizmaszár.* Átv. ért. *czafrangos beszéd, czafrangos köszöntés, czafrangos nóta, táncz.*

CZAFRANGOSAN, (czaf-ar-ang-os-an) ih. Czafranggal ellátva, ékesítve, czifrázva.

CZAFRANGOZ, (czaf-ar-ang-oz) áth. m. *czafrangoz-tam, —tál, —ott*. Czafranggal ékesít, czifráz. *Lovat, paripát, czafrangozni, fölczafrangozni. A beszédet kiczafrangozni, a czizmát megczafrangozni.* V. ö. CZAFRANG.

CZAFRANGOZÁS, (czaf-ar-ang-oz-ás) fn. tt. *czafrangozás-t*, tb. *—ok*. Czafranggal ékesítés, czifrázás.

CZAFRÁS, (czaf-ar-á-as), l. CZAFATOS.

CZAFRI, (czaf-or-i) fn. tt. *czafri-t.* A *czafra* szónak kicsinyítője. L. CZAFRA.

CZAFRINKA, (czaf-ar-in-ka) fn. tt. *czafrinká-t.* Kis czafra, kis lotyó. Mondják néha szelidített értelemben a kis leánykáról, ki élénk, jó kedvü, csintalan. Máskép: *csafrinka.*

CZÁK, falu Vas vármegyében; helyr. *Csák-ra, —on. —ról.*

CZAKÓ, (1), (czak-ó) fn. tt. *csakó-t.* Gólya. Értelemre és hangra a latin *ciconia* szóval megegyezik (Czakó = cico...). Nevét *csak csak*, vagy *csik csik* hangjától vette, melyet kelepelésnek is hívnak.

Rokon vele: *csikókol.* Apátfalva határában van *Czakód* (gólyás) nevü düllő, a *Mocsolyás* mellett.

CZAKÓ, (2), falu Gömör megyében; helyr. *Czakó-n, —ra, —ról.*

CZAKÓHÁZA, falu Győr megyében; helyr. *Czakóházá-n. —ra, —ról.*

CZALÁNFALVA, helység Beregh megyében; helyr. *Czalánfalvá-n, —ra, —ról.*

CZAM, CZAMM, elvont gyök, melyből *czammog* származott, melynek jelentésénél fogva rokon a *kam, kamm* gyökhöz, mely a *kampó, kamó, kamuti, kammog* származékokban hajlásra, meggörbülésre vonatkozik.

CZÁM elvont gyök *czámoly* szóban. Azonosnak látszik *csam* gyökkel.

CZAMMOG, (czamm-og) önb. m. *czammogtam, —tál, —ott.* Általán am. tunyán, lassan, nehezen jár, kullog. Különösen mondják a zsákmány után leskelődő sunnyogva, meghunnyászkodva járó vadakról, pl. *czammog a farkas, a róka, a medve. Elczammog, kiczammog, becsammog.* Rokon vele: *kammog.* V. ö. KAMUTI.

CZAMMOGÁS, (czamm-og-ás) fn. tt. *czammogás-t,* tb. *—ok.* Lassú, tunya, lomha járás; különösen a ragadozó vadak leskelődő menése.

CZÁMOLY, (czám-oly) fn. tt. *czámoly-t,* tb. *—ok.* Növénynem a sokhímesek seregéből és ötanyások rendéből; csészéje nincs; bokrétája öt szirmu, pilise öt, melyek szironmemüek, türökformák, sarkantyúsak, tokja öt. (Aquilegia).

Fajai: *enyves, harang-, havasi czámoly.* A két első fajnak pilissarkantyúi begörbültek, kampósak, s valószinü, hogy ezen tulajdonságuknál fogva a *czám* gyök azonos a *kampó* név *kam* gyökével.

CZANDI, (czan-di v. czam-di) fn. tt. *czandi-t,* tb. *—k.* Kis szajha, czafrinka.

CZANDRA, (czan-d-ra) fn. tt. *czandrá-t.* A *szajha, lotyó, kurva* szóknak szelídebb mása, máskép: *czafra, sandra.* V. ö. CZONDRA.

CZANGA, (czan-ga, azaz *czamm-og-á*) mn. tt. *czangá-t.* Heves vármegyében mondják megvénhedt juhról, mely már csak czammogva képes járni.

CZANGÁR, (czan- v. czam-ga-ar) mn. tt. *czangár-t,* tb. *—ok.* Szikár, elsoványodott. *Czangár ló,* máskép: *czingár.* V. ö. CZAMMOG, CZANGA.

CZANGÓ, l. CSANGÓ.

CZANKÓ, (czan-kó, azaz *san-kó*) fn. tt. *czankó-t.* A sörnek, pálinkának, égett bornak alja, salakja, utója. A sör alját, mosadékát Dunántúl *ficskónak* is hivják.

Eredetileg *sankó,* az iszapos lőtyét jelentő *sank* szóval rokon, valamint a kisajtólt magnak salakját jelentő *sonkoly*-val is.

CZANKÓZIK, (czam-k-óz-ik) k. m. *czankóztam, —tál, —ott.* Lassan, ólálkodva, czammogva jár, bujdosik. Gyökre azonos vele: *czangó* v. *csangó.* Így nevezik az Erdélyből kibujdosott moldva- és oláhországi magyarokat. V. ö. CSANGÓ, CSUD.

CZAP, CZÁP, fn. tt. *czap-ot.* 1) A székelyeknél divatos tájszó kecskebak értelmében. Egyezik vele a cseh-szlovák *czap,* s a latin *caper* gyöke *cap,* mely megfordítva a magyar *bak* s' német *Bock*-hoz hasonló. 2) L. CZÁPA.

CZAPA, CZÁPA, (czap-a v. czáp a) fn. tt. *czapá-t.* Tengeri nagy testü halnem a porczogósok közől, mely telhetetlen torkosságára nézve minden ragadozó halak közől kitünik. Teste hengerded, bőre durva, göcsörtös, s némely fajoknál tüskés. Legnevezetesb az *emberevő czapa,* (squalus carcharias), továbbá: *tüskés czápa* (acanthias), *pörölyhal* (zygaena), *fürészhal* (pristis). Innen érdesen kikészített bőr, mint ebben:

„Zöld fodor czapával nyergét borították."

Gyöngyösi.

CZAPABŐR, (czapa-bőr) ösz. fn. 1) Czapa nevü tengeri állat göcsörtös bőre. 2) A czapabőrhöz hasonlóra készített más állat, pl. ló, vagy szamár bőre, mely megpuhíttatik, s mustármaggal sajtóltatik, hogy rögössé, érdessé legyen.

CZÁPÁNY, (czápa-any) fn. tt. *czápány-t,* tb. *—ok.* Székely tájszó, am. gyomorburok.

CZÁPBŐR, (czáp-bőr) ösz. fn. Kecskebak bőre. *Nyüzott, nyers, kikészített czápbőr.*

CZAPHAL, (czap-hal) ösz. fn. Az éjszaki tengerben lakó nagy halfaj, mely torkossága s borzasztó fogai miatt tengeri farkasnak is neveztetik.

CZAPRAG, l. CZAFRANG. V. ö. CSÁBRÁG.

CZÁR, fn. tt. *czár-t,* tb. *—ok.* Oroszok császára. *Orosz czár, muszka czár. Péter czár.* Rövidítve van ezen latin szóból: *caesar,* magyarúl *császár,* németül *Kaiser,* góthúl *kaisar,* hollandúl *keizer;* dánúl *kejser* stb., s rokon a sanszcrit: *sûr* (uralkodni), bellen *χύριος,* magyar *úr,* héber שר (princeps), franczia *sire,* angol *sir* stb. szókkal. V. ö. CSÁSZÁR.

CZÁRI, (czár-i) mn. tt. *czári-t,* tb. *—ak.* Czárhoz tartozó, czárt illető. *Czári hatalom, czári palota, czári parancs.*

CZÁRNÉ, (czár-né) fn. tt. *czárné-t.* Orosz császárné, czár neje; különbözik: *czárnő,* am. *nőczár,* vagy czári nő.

CZÁRNŐ, (czár-nő) fn. tt. *czárnő-t.* Nő, ki mint czár uralkodik, czári nő. *Katalin czárnő.* Így

különböznek: *királyné* és *királynő*, *grófné* és *grófnő* stb.

CZAVIRA, vékonyhangon *czevere*, 1) l. *Csafra*. 2) Fiatalvérü kanczaló.

CZEBE, falu Zaránd megyében; helyr. *Czebén*, *—re*, *—ről*.

CZEBÉG, (czeb-ég, azaz szep-ég) önh. m. *czebég-tem*, *—tél*, *—ett*. Hideg vagy félelem miatt reszket, didereg, illetőleg szepeg. Hasonló hozzá a német *sappeln*.

CZEBRA, (afrikai eredetü szónak tartatik, s *csikos* állatot jelentene); fn. tt. *czebrá-t*. Afrikában tenyésző, csikos hátu, igen szép és gyors futásu szamárfaj. (Asinus cebra).

CZEBRAVIRÁG, (czebra-virág) ösz. fn. Növénynem a hathímesek seregéből és egyanyások rendéből, mely igen szép tarka szirmu virágainál fogva a czebra-állattól vette nevét. (Alstroemeria).

CZECZE, falu Fejér megyében; ALSÓ—, FELSŐ—, faluk Abaújban; helyr. *Czeczé-n*, *—re*, *—ről*.

CZÉCZKE, falu Bihar megyében; hely. *Czéczké-n*, *—re*, *—ről*.

CZÉDA, (czé-da) mn. tt. *czédá-t*. Csélcsap, kirugó, könnyelmü. *Czéda ledny*, *asszony*.

Elemezve valószinüleg am. *té-ta*, *té-tova* t. i. ide-oda csapongó.

CZÉDÁLKODIK, (czé-da-al-kod-ik) k. m. *czédálkod-tam*, *—tál*, *—ott*. Czéda módon, azaz kirugólag, csélcsapólag, pajkosan, szemtelenül viseli magát.

CZÉDÁS, (czé-da-as) mn. tt. *czédás-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*; l. CZÉDA.

CZÉDASÁG, (czé-da-ság) fn. tt. *czédaság-ot*. Csélcsapság, szemérmetlen pajkosság, csintalanság, szajhaság.

CZÉDÁSKODIK, l. CZÉDÁLKODIK.

CZEDELE, fn. tt. *czedelé-t*. Térdig érő zekeforma felöltő, fekete gyapjuszövetből, milyet a székelyek viselnek, máskép: *szokmány*, *czondora*. Úgy látszik, nem egyéb, mint a *czondora* vékonyhangu változata, l. CZONDORA.

CZEDRUS, CZÉDRUS, hellenül *κέδρος*, latinul cedrus) fn. tt. *czédrus-t*, tb. *—ok*. Ázsiának Libanon, Amom és Taurus hegyein tenyésző fa, mely rövid idő alatt igen magasra és vastagra növekszik. Fínom anyagát illatos gyanta folyja által, mely azt a rohadástól megóvja. (Pinus cedrus).

CZÉDRUSFA, (czédrus-fa) ösz. fn. L. CZEDRUS. A magyar köznép szájában rejtélyes és regényes értelemmel bír, miért azt dalaiban és hasonlatosságaiban használja. *Czédrus termetü*.

Én ültettem a czedrusfát,
Más köti hozzá a lovát. (Népdal).

CZÉDRUSGYANTA, (czédrus-gyanta) ösz. fn. Igen kellemetes illatu gyanta, mely a czedrusfát általfolyja.

CZÉDULA, fn. tt. *czédulá-t*. Papirosjegy, kis levél vagy lap alakjában, mely különféle használatra szolgál. Másik neve *lapka*, vagy némely esetekben *jegy*. *Úti czédula*, *bankó czédula* (bankjegy), *váltó czédula*, *kvártélyczédula*. *Vámczédula* (vámjegy), *vásári czédula*, *gyónóczédula*, *szinházczédula* (szinházi jegy, vagy szinlap, amaz alatt a belépti jegy, emez alatt az előadandó szinmü és személyek jegyzéke értetik).

Idegen származásu szó, latinul *scheda*, *schedula*, hellenül *σχίδη*, *σχεδάριον*, németül *Zettel*, oroszul *czedulka*, csehül, lengyelül *czedula*, olaszul, spanyolul *cedula*, franczául *cédule* stb.

CZÉDULAHÁZ, (czédula-ház) ösz. fn. A vásárálláson levő községi ház, melyben a vásári czédulákat osztogatják.

CZÉDULAHORDOZÓ, (czédula-hordozó) ösz. fn. Aki czédulákat (p. o. játékszini czédulát) hordoz, kihordoz.

CZÉDULÁS, (1), (czédula-as) mn. tt. *czédulás-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. Czédulával ellátott.

CZÉDULÁS, (2), (czédula-ás) fn. tt. *czédulás-t*. tb. *—ok*. Czédulahordozó.

CZÉDULÁZ, (czédula-az) áth. m. *czéduláz-tam*, *—tál*, *—ott*. Czédulával, azaz papiros jegygyel, melyre valami nyomtatva vagy irva van, kijelöl. *Kicédulázni a bérbe adandó*, *vagy eladó házat*.

CZEFRE, fn. tt. *czefré-t*. Pálinkafőzésre összecsomoszolt gyümölcs, pl. szilva, baracz, meggy stb.

CZÉG, (1), újabban kezdett divatba jönni *firma*, kereskedelmi műszó magyaritására; némelyek szerint *czégér*-ből elvonva; de *czégér* aligha magyar szó.

Azonban vannak ily helynevek is; l. CZÉG (2), és CZÉGÉNY; s ha eredeti magyar szónak vesszük, akkor *seg* szóval volna rokonságban, valamint *Czege* helynév máskép: *Szege*.

CZÉG, (2), KIS—, NAGY—, falvak Erdélyben, Kolos megyében; helyr. *Czég-en*, *—re*, *—ről*.

CZEGE, máskép: *Szege*, falu Erdélyben, Doboka megyében; helyr. *Czegé-n*, *—re*, *—ről*.

CZEGÉNY, KRASZNA—, falu Közép-Szolnok megyében; helyr. *Czegény-be*, *—ben*, *—ből*.

CZÉGÉNY, falu Szathmár megyében; helyr. *Czégény-be*, *—ben*, *—ből*.

CZÉGÉR, (némelyek szerint a német *Zeiger* szóból kölcsönöztetett) fn. tt. *czégér-t*, tb. *—ek*. Tulajdonkép kocsmák, csapházak czímere, pl. gyalogfenyő ága, szőllőlevél-füzér, szőllőfej, hosszu forgács stb. *Jó bornak nem kell czégér*. (Km.) *Virágos czégért köt ki, mérget árul*. (Km.) *Minden czégérnek köszönt*. (Km.) *Hol czégért lát, oda siet*. (Km.) *Nagy czégért emelt*. (Km.) Tréfás néven: *Péter szakála*. Általán jelent akármely jegyet, mely által másokat valamire figyelmeztetünk, pl. az eladó kocsira vagy bútorra kötött szalmacsutakot, póznára kötött söprüt, mely s szeméthordókat inti, hogy a szemetet oda hordják

stb. Átv. ért. megszólás, szégyen, rosz hír. *Magát czégérül, vagy czégérre kitenni.*

CZÉGÉRÉS, (czégér-és) mn. tt. *czégérés-t*, v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Czégérféle jegygyel megkülönböztetett. *Czégéres karó.* 2) Bor-, ser-, pálinkamérési jegygyel kitüntetett. *Czégéres kocsma, sörház.* 3) Rosz hírben levő, kitünő gonoszságu, megbélyegezett. *Czégéres bünök; czégéres gazember; czégéres hazugság; czégéres kurva.*

CZÉGÉRÉSEN, (czégér-és-en) ih. Szembetünőleg, igen nagyon, szemtelenül. *Czégéresen hazudni.*

CZÉGÉRÉZ, (czégér-éz) áth. m. *czégerés-tem, —tél, —ett.* Jelöl, kijelöl, valamely jegygyel kitüntet; különösen csapházat, kocsmát czégérrel kimutat; fitogat, fitít, kifitít. *Kicségéremi a csindalandó utakat.*

CZEGLÉD, mezőváros Pest megyében és puszta Somogyban; helyr. *Czegléd-en, —re, —ről.*

CZEGŐ, SZÁSZ—, falu Erdélyben, Doboka megyében; helyr. *Czegő-n, —re, —ről.*

CZÉH, fn. tt. *czéh-et*, v. *czeh-et*. 1) Azonegy, v. néha több, rokon s nem rokon mesterséget üző készmivesek társulata, egyesülete. *Szabó czéh, varga czéh, csizmadia czéh, kovács-, lakatos czéh. Czéhbe jutni* v. *állni*; *czéhbe venni, fogadni, avatni valakit; czéhbe járni.* 2) A régieknél jelentett: duskát, ivókát. Átv. ért. jobbára gúnyképen alkalmaztatik oly társulatokra, melyek csak holmi pajtásságból veszik fel a társakat, vagy melyek a szellemi ügyeket gépileg, mesteremberek módjára kezelik. *Irók czéhe, tudósok czéhe, politikusok czéhe.*

Idegen eredetü, németül *Zeche*, csehül *czech*, *czecha*. Rokonnak látszik a latin *secta*, *socius*, a sanszkrit *ssacs* (öszvekötő) stb.

CZÉHBÁNYA, (czéh-bánya) ösz. fn. Bányászi nyelven am. bányászok társulata, és a munkálkodásaik alatt levő határozott nagyságu földterület, mely rendesen harmincskét részt, azaz százhuszonnyolcz kukszát foglal magában.

CZÉHBÁNYAHÁZ, (czéh-bánya-ház) ösz. fn. Épület, melyben a bányászok, vagyis bányamunkások holmi közös ügyek elintézése végett öszvegyülni szoktak.

CZÉHBÁNYAKÖNYV, (czéh-bánya-könyv) ösz. fn. Jegyzőkönyv, melyben bizonyos társulathoz tartozó bányászok nevei, s gyüléseik határozatai feljegyeztvék.

CZÉHBÁNYAMESTER, (czéh-bánya-mester) ösz. fn. A bányászok egyesületének azon előljárója, ki a kiadások- és bevételekről a számadást viszi.

CZÉHBELI, (czéh-bel-i) mn. tt. *czéhbeli-t*, tb. *—ek*. Czéhből való, az illető czéhnek rendes, törvényes tagja; nem kontár. *Czéhbeli mesteremberek, iparosok.*

CZÉHDÍJ, (czéh-díj) ösz. fn. Díj, vagyis határozott pénzmennyiség, melyet a czéhbe avatott új mester lefizetni köteles.

CZÉHBIZTOS, (czéh-biztos) ösz. fn. Czéhre felügyelő személy, azon hatóság részéről, melynek kebelében az illető czéh vagyon. A czéhbiztos elöljülése alatt tartatnak a czéhbeli tisztujitások, új mesterek remekeltetése, czéhbe avatása stb.

CZÉHEL, (czéh-el) önh. m. *czéhel-t*. Ivókáz, duskál, lakmározik, mint czéhekben szoktak. A német *zechen*-ből vétetett, s nem igen divatos.

CZÉHELÉS, (czéh-el-és) fn. tt. *czéhelés-t*, tb. *—ek*. Ivókázás, duskálás, áldomásozás.

CZÉHENKÉNT, (czéh-en-ként) ih. 1) Egyik czéh a másik után. *Czéhenként hivatni be a mestereket.* 2) Egész czéhet öszvevéve. *Nem személyesen, hanem czéhenként fizetni valamely intézetre.*

CZÉHES, (czéh-es) mn. tt. *czéhes-t*, v. *—et*, tb. *—ek*. Czéhtárs, czéhbeli. A régieknél: együtt ivó, együtt duskáló.

CZÉHESTÁRS, (czéhes-társ) ösz. fn. A német *Zechbruder*-ből fordítva am. ivópajtás. Kiavultnak látszik.

CZÉHGYÜLÉS, (czéh-gyülés) ösz. fn. Azonegy testülethez tartozó mesteremberek öszvejövetele a czéhügyek fölötti tanácskozás végett. A tagokat öszvehíni a *bejdró mester* kötelessége. Máskép: *bejdrásnak* is mondják. *Czéhgyülés napja. Czéhgyülést hirdetni. Czéhgyülésben elnökölő biztos.*

CZÉHHÁZ, (czéh-ház) ösz. fn. Középület, vagy szállás, melyben az egy testülethez tartozó mesteremberek gyüléseiket tartják.

CZÉHJOG, (czéh-jog) ösz. fn. 1) Jog czéheket állítani. 2) Jogok és kötelességek öszvege, melyek valamely czéhez kapcsolvák. *Sikerült remeklés által czéhjogot kapni. Czéhjogból kizárt kontárok.*

CZÉHKORSÓ, (czéh-korsó) ösz. fn. Sajátságos korsó, melyből bizonyos ünnepélyek, pl. czéhlakozások, czéhláda átvitele, czéhmesterválasztás, remekeltetés, felszabadítás alkalmával isznak a mesterek, és illető legényeik. A czéhkorsó rendes őre az *atyamester.*

CZÉHKÖNYV, (czéh-könyv) ösz. fn. Könyv, melybe a czéhet illető nevezetesebb tárgyak és gyülési határozatok följegyeztetnek.

CZÉHLÁDA, (czéh-láda) ösz. fn. Láda vagy szekrény, melyben a czéhet illető oklevelek őriztetnek, mely egyszersmind egyesületi pénztár. A czéhládát a *czéhmesternél* tartják.

CZÉHLEVÉL, (czéh-levél) ösz. fn. 1) Hatóságtól nyert oklevél, melyben bizonyos község vagy kerület mesterembereinek czéhállításra szabadalom adatik. 2) A czéh előljáróságától az illető czéh tagjának kiadott oklevél, bizonyítvány stb.

CZÉHMESTER, (czéh-mester) ösz. fn. Mester, kit az illető czéh szavazattöbbséggel főnökének választ. A czéhmester jogait és kötelességeit a czéhrendszabások (articulusok) határozzák meg. *Ördögök czéhmestere.* (Km).

CZÉHMESTERSÉG, (czéh-mesterség) ösz. fn. Czéhmesteri hivatal. *Czéhmesterséget viselni, vagy letenni.*

CZÉHRENDSZABÁLY, (czéh-rend-szabály) ösz. fn. Czéheket illető szabály, vagy szabályok összevege, melyet az illető felső hatóság a fejedelem nevében ad.

CZÉHRENDSZABÁS, lásd: CZÉHRENDSZABÁLY.

CZÉHSZELLEM, (czéh-szellem) ösz. fn. Sajátságos gondolkozási és cselekvési mód, testületi szellem, melynek czélja a czéh javát előmozdítani, és ebben különbözik a *közszellemtől*. Minden czéhnek meg van saját szelleme. Rosz ért. oly szellem, mely a közönség kárára, merő pajtásságból iparkodik a czéhtársaknak használni.

CZÉHSZERŰ, (czéh-szerű) ösz. fn. Olyan szerkezettel, alakkal, tulajdonsággal biró, milyennel a czéhek birnak. *Czéhszerű egyesület, czéhszerű összetartás.*

CZÉHSZOBA, (czéh-szoba) ösz. fn. Szoba vagy terem, melyben az illető czéh tagjai köstanácskozás végett összve szoktak gyűlni.

CZÉHTÁRS, (czéh-társ) ösz. fn. Azonegy czéhbeli mesteremberek egymásnak czéhtársaik. *A csizmadiának czéhtársa csizmazia, a vargáé a varga* stb.

CZÉHTÖRVÉNY, (czéh-törvény) ösz. fn. Törvény, mely a czéhek viszonyait, ügyeit, illetőleg jogait és kötelességeit meghatározza.

CZEK, vagy CZÉK, elvont gyök; rokon *csik* szinte elvont, vagy *szök* önálló gyökökkel.

CZÉKÁZ, székelyes tájszó, l. CZIKÁZ.

CZEKE, vagy CZÉKE, falu Zemplén megyében; helyr. *Czeké-n, —re, —ről.*

CZEKEHÁZA, falu Abaúj megyében; helyr. *Czekeházá-n, —ra, —ról.*

CZÉKLA, fn. tt. *czéklá-t. Vörös répa*, így nevezve leveleinek, de kivált husának vörösségéről. *Az ízetlen czéklához is hozzászokhatni.* (Km). *Czékla* nevét úgy látszik, a latin *cycla* s hellen κύκλος, κοκλάς (kerek) szóktól kölcsönözte, valamint a tót *czwikla* is.

CZÉKLÁL, (czék-la al) önh. m. *czéklál-t.* Némely tájakon divatos szó. L. CZÉKLÁZ.

CZÉKLÁZ, (czék-la-az) önh. m. *czékláz-tam, —tál, —ott.* Kemenesali tájszó, am. csavarog, tekereg, dolgot kerül. Rokon a *csikász* igével, mintegy: *csikolás.*

CZÉKLÁZÁS, (czék-la-az-ás) fn. tt. *czéklázás-t,* tb. *—ok.* Csavargás, dologkerülő csatangolás.

CZÉKLÉZ, CZÉKLÉZÉS, lásd: CZÉKLÁZ, CZÉKLÁZÁS.

CZEKLYE, (czek-lye v. czek-lő) fn. tt. *czeklyé-t.* Török, kelepcze. *Czeklyébe kerülteni.* Máskép: *csekle,* l. CSEKLE.

CZEL vagy CZELL, elvont gyök *czele, czellekesik, czelleng* stb. szókban (amaz csak *czele-czula* kettőztetésben fordul elé); ugyanaz *czell* gyökkel (*czelleng* stb. szókban).

CZÉL, fn. tt. *czél-t,* tb. *—ok.* 1) Kitűzött pont, melyhez eljutni, melyet elérni akarunk. *Czélt vagy czélul tűzni ki valamit; czélra sietni; czélt érni; czélt téveszteni.* 2) Szellemileg véve, am. szándék. *Czélait titkolni; jó vagy rosz czélból tenni valamit; jótékony czél.* 3) Bizonyos elv szerént meghatározott szellemi irány. *Czél nélkül beszélni; czél ellen cselekedni.* 4) A puskacsőnek azon kiálló pontja, melyen keresztül kell a lövőnek irányoznia, hogy találjon. *Czélba* v. *czélra venni a vádat.* 5) Kitűzött karika, vagy akármely pont, a lövöldözők számára. *Czélba találni; czélt elhibázni, elvéteni.* Rokon vele a hellen τέλος, német *Ziel,* szláv *cil, cyl;* szanszkrit *till* pedig am. száll, felszáll stb.

CZÉLA, fn. tt. *czélá-t.* Tulajdonkép kolostori szoba. (Cella). Némely tájakon pl. Baranyában a nép nyelvén: lakás, szoba, ház.

CZÉLATLAN, (czél-atlan) l. CZÉLTALAN.

CZELECZULA, (czele-czula) ösz. fn. Podgyász, retyemutya, gúnya, holmi ringy-rongy. *Elhordta irháját minden czeleczulájával együtt.* Alsó irásnembe való kifejezés.

CZÉLELLENÉS, (czél-ellenés) ösz. mn. A kitűzött czéllal ellenkező irányu; czéltól távoztató; czélra nem vezető. *Czélellenes eszközök.*

CZÉLELLENÉSEN, (czél-ellenésen) ösz. ih. A kitűzött czéllal ellenkezőleg.

CZÉLELLENÉSSÉG, (czél-ellenésség) ösz. fn. Czélra nem vezető állapot vagy intézkedés.

CZÉLELLENI, (czél-elleni) ösz. mn. l. CZÉLELLENÉS.

CZÉLGÖMB, (czél-gömb) ösz. fn. l. CZÉL 4).

CZÉLIRÁNYOS, (czél-irányos) ösz. mn. Czélra vezető, czélszerű, czélra juttató; alkalmas a kitűzött czél elérésére. *Czélirányos intézkedések.*

CZÉLIRÁNYOSAN, (czél-irányosan) ih. Czélra vezetőleg; az eszközöket úgy alkalmazva, hogy általok czélt érbessünk. *Czélirányosan rendezni el az új könyvtárt.*

CZÉLIRÁNYOSSÁG, (czél-irányosság) ösz. fn. Az eszköznek, műnek, vagy akármely dolognak oly tulajdonsága, melynél fogva czélra lehet általa jutni.

CZÉLIRÁNYTALAN, (czél-iránytalan) ösz. mn. l. CZÉLSZERŰTLEN.

CZÉLIRÁNYTALANSÁG, (czél-iránytalanság) ösz. fn. l. CZÉLSZERŰTLENSÉG.

CZÉLIRÁNYTALANUL, l. CZÉLSZERŰTLENÜL.

CZÉLKARIKA, (czél-karika) ösz. fn. A lövészetgyakorló intézetekben azon kijelelt kör a czélvonal végén, melybe a lövéseket irányozni iparkodnak a lövöldözők. *A czélkarika közepébe lőni.*

CZELL, népes puszta Tolna megyében; KIS—, mezőváros Vas megyében; helyr. *Czell-be, —ben, —ből,* vagy *—re, —en, —ről.*

CZELLA, 1) l. CZÉLA. 2) Sejtszövet. Mindkét érteményben latin eredetü: *cella.*

CZELLÁS, (czella-as) mn. tt. *czellás-t,* v. *—at,* tb. *—ak.* A tengeri csigák egyik fajának megkülönböztető neve. *Czellás* (sejtszövetes) *korallok.*

CZELLEKÉZÉS, (czell-e-kéz-és) fn. tt. *czellekézés-t*, tb. —*ék*. L. CZANKÓZÁS, CSELLENGÉS.

CZELLEKÉZIK, (czell-e-kéz-ik) k. Régies erdélyi szó. L. CZANKÓZIK v. CSELLENG.

CZELLENG, (czell-eng) önh. l. CSELLENG.

CZELLER, l. ZELLER.

CZÉLLŐPOR, (czél-lö-por) ösz. fn. Finomabb nemű lőpor, melyet a czéllövészek használnak.

CZÉLLÖVÉSZ, (czél-lövész) ösz. fn. Lövész, ki czélkarikába lövöldöz. V. ö. CZÉLKARIKA.

CZELNA, falu Erdélyben, Alsó-Fejér megyében; helyr. *Czelná-n*, —*ra*, —*ról*.

CZÉLOS, (czél-os) mn. tt. *czélos-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Ami bizonyos czélból, végből történik, aminek határozott, kitüzött czélja van. Ellenkezője: *czéltalan*.

CZÉLOZ, (1), (czél-oz) önh. m. *czéloz-tam*, v. *czélzottam*, —*tál*, v. *czélzottál*, —*ott*, v. *czélzott*, htn. —*ni*, v. *czélzani*. Felható ragu névvel am. irányoz, érint. *Vadra czélozni, valakire czélozni beszédünkben; önre czéloznak; rácz élozni.*

CZÉLOZ, (2), (czél-oz) áth. (lásd fönebb). Valamit elérhetési pontul tüz ki, czél gyanánt tekint. *Mást mondani, és mást czélozni. Iparelömozdítás által a hon boldogságát czélozni. Valamit megczélozni*, azaz puskaczélra venni.

CZÉLOZÁS, (czél-oz-ás) fn. l. CZÉLZÁS.

CZÉLOZGAT, (czél-oz-gat) önh. m. *czélozgattam*, —*tál*, —*ott*. Felható ragu névvel am. valamire gyakran irányoz. *Vadakra, vagy czélkarikára czélozgatni*. Áthatólag, valamit végirányul kitüzöget. V. ö. CZÉLOZ.

CZÉLOZGATÁS, (czél-oz-gat-ás) fn. tt. *czélozgatás-t*, tb. —*ok*. Valamire irányozgatás. Valaminek végirányul kitüzögetése.

CZELŐ, (czel-ő) elvont törzsöke *czelőke* szónak.

CZELŐKE, (czel-ő-ke) fn. tt. *czelőké-t*. Dorong, pózna, rúd, különösen akkora és olyan, melylyel ütni, verekedni lehet.

CZÉLPONT, (czél-pont) ösz. fn. 1) A puskákon azon hosszúkás gomb, közel a cső torkához, melyre néz a lövő, midőn a fegyverét elsüti. *Czélpontra venni valamit; czélpontra nézni*. 2) Azon pont, melyre irányozzák a lövést. 3) Átv. ért. vágyunk, szándékunk, akaratunk végső iránya; azon valami, amit végre elérni törekszünk. 4) A versenyfutásban a pályavonal vége.

CZÉLPOR, (czél-por) ösz. fn. Finom lőpor, melylyel különösen a czéllövészek élnek; czéllőpor.

CZÉLPUSKA, (czél-puska) ösz. fn. A czéllövészek használatára különösen készített puska.

CZÉLSZÉRÉS, (czél-szérés) ösz. mn. l. CZÉLSZERŰ.

CZÉLSZERŰ, (czél-szerű) ösz. mn. A kitüzött czél elérésére alkalmas; olyas, mi által czélra juthatni. *Czélszerű eszközök, czélszerű intézkedés*.

CZÉLSZERÜEN, (czél-szerüen) l. CZÉLIRÁNYOSAN.

CZÉLSZERÜLEG, (czél-szerüleg) lásd: CZÉLIRÁNYOSAN.

CZÉLSZERÜSÉG, (czél-szerüség) ösz. fn. Valamely tárgynak, különösen eszköznek tulajdonsága, melynél fogva általa a kitüzött czélra el lehet jutni.

CZÉLSZERÜTLEN, (czél-szerütlen) ösz. mn. A kitüzött czél elérésére nem alkalmas. Mint ih. am. czélszerütlenül.

CZÉLSZERÜTLENÜL, (czél-szerütlenül) ösz. ih. A kitüzött czéltól eltérőleg.

CZÉLT! Hadi vezényszó, mely figyelmezteti a katonákat, hogy töltött puskáikat tartsák a czél felé, s utána következik: *tüz!*

CZÉLTALAN, (czél-talan) mn. tt. *czéltalan-t*, tb. —*ok*. Minek bizonyos, határozott czélja nincsen. Mint igeh. am. czél nélkül, czéltalanul. V. ö. CZÉL.

CZÉLTALANSÁG, (czél-talan-ság) fn. tt. *czéltalanság-ot*. Bizonyos czél nélküli állapot, kitüzött irány nélküli létel.

CZÉLTALANUL, (czél-talan-ul) ih. Bizonyos határozott czél nélkül.

CZÉLTAN, (czél-tan) ösz. fn. 1) Tan, mely a czéllövészi szabályokat leginkább gyakorlatilag adja elé. 2) Bármely czélt tárgyaló tan (Teleologia).

CZÉLTÁRGY, (czél-tárgy) ösz. fn. 1) Tulajdon ért. am. czélkarika, melybe a lövészek s lövészetgyakorlók bele löni törekesznek. 2) Átv. ért. akármiféle tárgy, melynek elérését irányul, czélul tüztük ki magunknak. *Némely ember czéltárgya a hivatal, másé a rang, másé a pénz* stb.

CZELTIS, fn. tt. *czeltis-t*, tb. —*ék*. Az öthímesek seregébe és kétanyások rendébe tartozó fanem, melynek virági felemások, nősök és hímek ugyanazon fán. (Celtis). Fajai: *déli, napnyugoti, sárgamagvu, szívlevelü czeltis*.

CZÉLÜTŐ, (czél-ütő) ösz. mn. Ami czélt talál, czélra jutó, mind tulajdon, mind átvitt értelemben.

CZÉLVESZTÉTT, (czélvesztétt) ösz. mn. Ami a kellő czélponttól eltávozott, czél nélküli. *Czélvesztett lövés*.

CZÉLVETÉS, (czél-vetés) ösz. fn. Cselekvés, midőn a lövő bizonyos czélra irányozza lőfegyverét.

CZÉLZÁS, (czél-oz-ás) fn. tt. *czélzás-t*, tb. —*ok*. 1) Lövőszernek olyatén tartása, alkalmazása, melynél fogva általa bizonyos pontra löni törekszünk. 2) Példázgatás, midőn beszédünkkel valakire vagy valamire irányozunk. *Elérteni a finom czélzást. E czélzás nekem szól*. 3) Szándék, akarat, bizonyos cselekvési tárgyra irányozva.

CZÉLZÓ, (1), (czél-oz-ó) fn. tt. *czélzó-t*. Lövész, aki töltött fegyverét felhúzva tartja, s szeme a czélponton van. V. ö. CZÉLPONT.

CZÉLZÓ, (2), (czél-oz-ó) mn. tt. Irányozó; példázgató; szándékozó. V. ö. CZÉLOZ.

CZEM, elvont gyök *czemende* és *czempel* szókban. Azonos *csem* és *csám* gyökökkel.

CZEMENDE, (czem-en-de) fn. tt. *czemendé-t*. 1) Balaton és Bakony vidékén: lotyó, lustos. 2)

Győr tájékán: retyemutya, czele-czula, holmi gúnya. *Vidd el innen a czemendédet.*

CZEMPEL, (czem-p-el) fn. tt. *czempel-t*, tb. *—ék.* A székelyeknél jelent kolbászforma tekercset, melyen a gyapottat pödrik, sodorják, vagy székelyesen szólva: *sértik.*

CZENCZI, a *Vincze* keresztnév kicsinyítője.

CZENK,(1), fn. tt. *czenk-et.* 1) Kutya- és macskafajhoz tartozó állatok kölyke. *Oroszlánczenk, kutyaczenk, farkascsenk, ebczenk.* Átv. ért. ujoncz. Rokonnak látszik vele a török *gendi*, magyar *gyenge*, német *jung*, latin *juvenis* stb.

CZENK, (2), NAGY—, mezőváros, KIS—, falu Sopron vármegyében; helyr. *Czenk-re, —en, —ről.*

CZENTE, falu Erdélyben, Doboka megyében; helyr. *Czenté-n, —re, —ről.*

CZENTIKE, (czenti-ke) fn. tt. *czentiké-t.* Növénynem a négyhímesek seregéből, és négyanyások rendéből; caészéje négyfogú, bokrétája is négyfogú. Kinyilt, hímszálai rövidek, tokja egyrekeszű, sok magvú. (Centunculus).

CZEP, elvont gyöke *czepel* szónak. L. CZIP.

CZEPEL, (czep-el) áth. l. CZIPEL.

CZEPELKÉDIK, (czep-el-kéd-ik) k. m. *czepelked-tem, —tél, —ett.* Erőködéssel igyekezik. Faludi Ferenczné!: *szepelkedik.*

CZEPELŐDÉS, (czep-el-őd-és) fn. tt. *czepelődés-t*, tb. *—ék.* Cselekvés, midőn valaki czepelődik. L. ezt.

CZEPELŐDIK, (czep-el-őd-ik) k. m. *czepelődtem, —tél, —ött.* Olyanról mondják, ki nagynehezen mozdul ülő vagy fekvő helyzetéből, avagy valamely terhet húzva, vontatva, ügygyel bajjal megy tovább.

CZERCZIS, fn. tt. *czerczis-t*, tb. *—ék.* Ázsiában és déli Európában tenyésző fa, pillangóalaku virágokkal, melyet Judásfának is neveznek, mert a hagyomány szerént Judás ilyen fára akasztotta magát. (Cercis).

CZERED, falu Nógrád megyében; helyr. *Czered-en, —re, —ről.*

CZEREMÓNIA,(latinul caeremonia)*czeremóniá-t.* 1) Szertartás, üdvözlési, holmi tiszteletkedési jelek, mondások, készületek összege; teketória. *Nagy czeremóniát* (teketóriát) *csinálni; czeremóniával fogadni.* 2) Egyházi ért. ünnepélyes isteni szolgálat, midőn pl. az áldozó papot a misében, vecsernyében stb. több paptársak veszik körül, s vele együtt bizonyos szertartási rend és szabályok szerént működnek.

CZEREMÓNIÁS, (czeremónia-as) mn. tt. *czeremónias-t*, v. *—at*, tb. *—ak.* Czeremóniával párosult. V. ö. CZEREMÓNIA. *Czeremónias mise, vecsernye. Czeremónias tisztelkedés.*

CZEREMÓNIÁZ, (czeremónia-az) önh. m. *czeremóniáz-tam—tál, —ott.* Szertartásosan, holmi tiszteletjelekkel, czifra üdvözletekkel viseltetik valaki iránt, teketóriáz. *Ne czeremóniázzunk* (ne teketóriázzunk).

CZERENY, (czer-eny) fn. tt. *czereny-t*, tb. *—ek.* Egyszerü vegyelem a nemtelen fémek közöl. (Cerium).

CZERK, elvont gyöke vagy törzsöke *czerkad* szónak; rokonnak látszik a szánszkrit *tarh* vagy *terh* szóval, mely annyi, mint a magyar *törik*, és a fogyásra vonatkozó német *zehren, abzehren*-vel.

CZERKAD, (czerk-ad vagy czer-k-ad) önh. m. *czerkad-tam, —tál, —t*, v. *—ott.* Baranyában am. döglésnek indúl, döglik, el-, megdöglik, gebed, megebed.

CZERKADÁS, (czer-k-ad-ás) fn. tt. *czerkadás-t*, tb. *—ok.* Döglés, eldöglés, gebedés.

CZERKÓ, (1), (czer-kó) fn. tt. *czerkó-t*, tb. *—k.* Így hívják Szeged körül a halászmadarak egyik faját, azon *czer* hangról, melyen kiáltoznak, midőn megijednek.

CZERKÓ, (2), (a szláv *czerkva* szótól) fn. tt. *czerkó-t.* A magyarhoni felsőbb vidékeken így hívják az orosz vagy ruthén templomot. *Czerkóéneklés.*

CZERKÓF, fn. tt. *czerkóf-ot.* Majomfaj, melynek hosszu farka van, mint a macskának. (Cercopithecus).

CZÉRNA, (1), fn. tt. *czérná-t.* Kétszeresen sodrott, s varrásra való fonal. *Lenczérna, pamutczérna, selyemczérna. Czérnára fűzni valamit. Czérnát tűbe húzni*, vagy *fűzni. Vastag, vékony, erős, gyönge, sima, kóczos czérna. Elfogyott a czérnája*, vagy *nem győzi czérnával.* (Km). *Czérnafosó*, gúnyneve az igen sovány szabónak. Egyébiránt szorosabban véve és közönségesen *czérna* alatt lenből vagy kenderből való fonalat értenek.

A német *Zwirn* szótól látszik kölcsönözöttnek, melyet Adelung a *zwei, zwir* (kettő) gyöktől származtat.

CZÉRNA, (2), (l. föntebb). Czérnából való, vagy olyan, mint a czérna. *Czérna harisnya, czérna sás.*

CZÉRNAGOMBOLYAG, (czérna-gombolyag) ösz. fn. Csomóba hajtogatott, tekergetett czérnaszálak.

CZÉRNAHARISNYA, (czérna-harisnya) ösz. fn. Len- vagy kenderczérnából kötött harisnya, különböztetésül a gyapottharisnyától.

CZÉRNAKERESKÉDÉS, (czérna-kereskédés) ösz. fn. Széles értelemben vett czérnaárulás.

CZÉRNAKERESKÉDŐ,(czérna-kereskédő) ösz. fn. Kalmár, boltos, ki czérnát árul.

CZÉRNAKÜRT, (czérna-kürt) ösz. fn. Az öthímesek seregéből és egyanyások rendéből való növényfaj; bokrétája töltcéres, czérnaszál nyakú (Trachelium).

CZÉRNALÓHERE, (czérna-ló-here) ösz. fn. Növényfaj a lóherék neméből, melynek szárai czérnaformák, henyélők, virággombjai félgolyóbisformák. (Trifolium filiforme).

CZÉRNAMOHAR, (czérna-mohar) ösz. fn. A moharok neméhez tartozó növényfaj, melynek czérnaszál füzérei öszveállanak. (Panicum filiforme).

CZÉRNAMOLNA, (czérna-molna) ösz. fn. Mesterséges készület, kerekes gép, melyen egyszerre sok fonalat czérnává lehet sodrani.

CZÉRNASÁS, (czérna-sás) ösz. fn. Czérnához hasonló vékony száru sásfaj.

CZÉRNASODRÓ, (czérna-sodró) ösz. fn. Rokkaforma kerekes gép, melyen fonalakból czérnaszálakat sodorítanak.

CZÉRNASZÁL, (czérna-szál) ösz. fn. A czérnának egy réte, azaz czérna, egyrétüen véve. *Csak egy czérnaszálon függ. Czérnaszál nem hajókötél.* Km.

CZÉRNASZITTYÓ, (czérna-szittyó) ösz. fn. Szittyófaj, melynek szára czérnaforma vékonyságu. V. ö. SZITTYÓ.

CZÉRNATIPPAN, (czérna-tippan) ösz. fn. Növényfaj, a tippanok neméből, melynek virágkelyhéből hosszu, czérnavékonyságu szálak nőnek ki, s melyet a mezei legénység és vadászok bokréta gyanánt tüznek fövegeik mellé. (Agrostis).

CZÉRNAVISZÁLÓ, (czérna-viszáló) ösz. fn. l. CZÉRNASODRÓ.

CZERNECZFALVA, helység Zaránd megyében; helyr. *Czerneczfalvá-n, —ra, —ról.*

CZERUZA, (latinul cerussa) fn. tt. *czeruzá-t.* Fába foglalt hosszukás, kénes ólomból öntött iró, vagy rajzoló, vagy vonalazó eszköz, máskép kölcsönzött nyelven: *plajbász* (*Bleiweiss*); újabb neve: *irón, rajzón.*

CZERUZACSŐ, (czeruza-cső) ösz. fn. Sárgarézből, vagy más fémből készitett csövecske, melybe az irók vagy rajzolók a czeruzát becsiptetik. Így nevezhetjük azon fából készitett csőt is, melybe a czeruzaólmot beleöntik.

CZET, (1), fn. tt. *czet-et.* Halformára alkotott tengeri emlősállat, mely testének tömérdekségére nézve minden szárazföldi és tengeri állatoknál nagyobb, különösen a groenlandi czet 120 lábnyi hosszuságra is megnő. Feje aránylag igen nagy, szemei pedig kicsinyek. A beszivott vizet lélekzéskor a fejéből felnyuló légcsöveken löveli ki. Fajai többfélék. Természetrajzi latin neve: *balaena.* Különben hellenül *κῆτος*, latinul *cete, cetus.*

CZET, (2), elvont gyöke *czete, czetkény,* szóknak. L. ezeket.

CZETAGYFAGGYÚ, (czet-agy-faggyú) ösz. fn. Fehér és kövér folyadék, mely a czetnek agyvelejét körülveszi, s melyet részént gyógyszerül, részént világitásra használnak. (Sperma ceti). Rövidebben: *czetfaggyú*, vagy *czetvelő.*

CZETAGYFAGGYÚTAPASZ, (czet-agy-faggyútapasz) ösz. fn. Czetagyfaggyúból készitett orvosi tapasz. Máskép: *Czetfaggyútapasz, czetvelőtapasz.*

CZETBÁRD, (czet-bárd) ösz. fn. Bárdalaku széles kés, melylyel a czet faggyát kimetszik.

CZETBOGÁR, (czet-bogár) ösz. fn. A czethalak bőrét megszálló, s azon éldegelő tengeri bogárfaj. (Oniscus ceti).

CZETBONCZOLÓ, (czet-bonczoló) ösz. fn. Tengeri halász, ki a czetet feltagolja, különösen a czet fejéből az agyvelőt kimetszi.

CZETCSONT, czet-csont) ösz. fn. A czethalnak csontja, oldalbordája, köznyelven: *halcsont.*

CZETCSÖK, (czet-csök) ösz. fn. A czetnemű hímállat csöke, vagy csékje, azaz nemzővesszeje.

CZETE, (czet-e) fn. tt. *czeté-t.* Kenderből vagy vesszőből font vastag gúzsforma kötél, melylyel a vizi lengő malmot a parton levő karóhoz kötik, odacsatolják.

A *csat* szónak vékonyhangu változata.

CZÉTÉNY, KIS—, NAGY—, falvak Nyitra megyében; helyr. *Czétény-be, —ben, —ből.*

CZETFALANGYA, (czet-falangya) ösz. fn. Tengeri pókfaj, mely a czethalakon tartózkodik és élősködik.

CZETFAGGYÚ, (czet-faggyú) ösz. fn. lásd: CZETAGYFAGGYÚ.

CZETFOGÁS, (czet-fogás) ösz. fn. Czethalászat; a tengeri halászok nagyszerü müködése, midőn bizonyos időszakban és tengervidéken czethalak fogdosására s ölésére mennek.

CZETFOGÓ, (czet-fogó) ösz. fn. lásd: CZETHALÁSZ.

CZETHAJÓ, (czet-hajó) ösz. fn. l. CZETHALÁSZHAJÓ.

CZETHAL, (czet-hal) ösz. fn. L. CZET.

CZETHALÁRUS, (czet-hal-árus) ösz. fn. Czethalakkal kereskedő.

CZETHALÁSZ, (czet-halász) ösz. fn. Tengeri halász, ki különösen czethalakat fogdos.

CZETHALÁSZAT, (czet-halászat) ösz. fn. Nagyszerü halászat az éjszaki tengeren, melynek czélja czeteket fogdosni, czetfogás.

CZETHALÁSZHAJÓ, (czet-halász-hajó) ösz. fn. Sajátságos alakú és készületü tengeri hajó, melyen czetfogdosásra mennek a hajósok.

CZETKÉNY, (czet-ke-eny) fn. tt. *czetkény-t*, tb. *—ék.* 1) Kutyatejforma, tejes, nagy réti fü, lehet belőle sárga festéket csinálni. 2) Füzvesszőből font hosszu gúzskötél, melylyel a nagyobb folyókon levő malmokat parthoz kötni szokták. Máskép: *Czete.* L. ezt.

CZETKÉS, (czet-kés) ösz. fn. l. CZETBÁRD.

CZETKÖTÉL, (czet-kötél) ösz. fn. Erős kenderből vert, mintegy negyed hüvelyknyi vastagságu kötél, mely az előmenő czethalászhajóhoz van kötve, s gyürükben öszveszedve; a másik végén pedig szigony van, melyet a czethalra vetvén a kötelet utána bocsátják, nehogy a hajót felforgassa.

CZETLÓ, (czet-ló) ösz. fn. l. ROZMÁR.

CZETNEMŰ, (czet-nemü) ösz. mn. A czet nevü állatok neméhez tartozó; olyan forma, mint a czetek. *Czetnemü tengeri szörnyek.*

CZETSZALONNA, (czet-szalonna) ösz. fn. A czethalnak szalonnaféle kövérsége, zsirja, melyet a czetvelőtől meg kell különböztetni; v. ö. CZETAGYFAGGYÚ.

CZETSZÁZLÁBU, (czet-száz-lábu) öszv. fn. Tengeri féreg vagy tetűfaj, mely a czethalak bőrén élődik; czettetü.

CZETSZIGONY, (czet-szigony) ösz. fn. Tengeri halászok szigonya, azaz hegyes és kajmós fogu eszköze, melyet a megközelített czetekre hánynak.

CZETSZIGONYÁSZ, (czet-szigonyász) ösz. fn. A czethalászok között azon személy, ki a szigonyt kiveti.

CZETVELŐ, (czet-velő) ösz. fn. Velőnemü zsiros tömeg, mely a czet agyát megtölti.

CZETZSÍR, (czet-zsír) ösz. fn. A czet szalonnájából sajtólt vagy kifőzött zsír, máskép: *halsetr.*

CZEVERE, (czev-er-e) fn. tt. *czeveré-t.* Virgoncz, csintalan, kis leányka. Máskép: *czavira, czafri.* L. ezeket.

CZÉZA, l. CSÉZA.

CZIB, 1) a tyúkfiak vékony hangját utánzó szócska, máskép: *csib*, amabból *csibe* (csangósan, palóczosan), emebből *csibe* eredt. 2) Gyöke *csiba, csibál, csibak, csibabó*, továbbá *csibék, csibekel* szóknak. Rokonnak látszik a megfordított *bics* gyökkel, *bicseg, bicsczen, bicsereg, bicsegtet* származékokban. Ezen 2-ik pontban alapérteménye: félrehajló könynyüd, kicsides mozgás.

CZIBA, (czib-a) kiavult vagy elvont törzsök, honnan *csibál, csibabó* származtak. Jelent ide-oda hajlót, biczegőt.

CZIBABÓ, (czib-a-bó) fn. tt. *czibabó-t.* Értemények illetőleg l. EVET, MÓKUS. Nevét fürge, szüntelen ide-oda biczegő mozgásától kapta. Egyébiránt így is nevezik: *czíczabó.*

CZIBAK, (1), (czib-ak) mn. Ficza, ficzamodott, sántikáló, ide-oda hajladozó. Átvetve: *biczak*, honnan *biczaklik.*

CZIBAK, (2), (czib-ak) fn. tt. *czibak-ot.* 1) Facsatlás, melynek segedelmével a gémfa a kútágas szarvai között forog. Szegedi szó. 2) Balaton mellékén jelenti az ostyának elnyírt széleit. 3) Fürthaj, mennyit egyszerre megmarkolunk, üstök. 4) A német *Zwieback* elferdítése.

CZIBAKHÁZA, mezőváros Heves megyében; helyr. *Czibakházá-n, —ra, —ról.*

CZIBAKLIK, (czib-ak-l-ik) k. m. *czibakl-ott*, htn. *—ani.* Csuklójából kificzamodik, félre hajlik, csuklik. *Czibaklik a térde. Czibaklik a kés pengéje.* Fordítva: *bicsaklik.*

CZIBAKOL, (czib-ak-ol) áth. m. *czibakol-t.* 1) Czibál, különösen üstökénél, hajánál fogva ránczigál valakit. *Jól megczibakolták.* 2) A székelyeknél, a húst roszúl metéli el, s inkább eltépi, szakgatja, mint gerény vagy róka a tyúkot. Mindkét értelemben ide-oda mozgásra, biczegtető ránczigálásra vonatkozik.

CZIBÁL, (czib-a-al) áth. m. *czibál-t.* Rángat, ide-oda húzgál. *Czibálni valakit hajánál, vagy ruháiándl fogva. Haját czibálni, ruhát czibálni. Megczibálni, összeczibálni.*

„Várj alakos, mond a leány,
Meg lássz te is próbálva,
S ha a próbát ki nem állod,
Törökül megczibálva.“

Kisfaludy S.

CZIBÁLÁS, (czib-a-al-ás) fn. tt. *czibálás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, midőn valamit, vagy valakit ránczigálva ide-oda biczegtetünk. *Hajczibálás.*

CZIBE, (czib-e) fn. tt. *czibé-t.* Barkó és csangó kiejtéssel, am. a szokottabb *csibe*, azaz csirke.

CZIBÉK, (czib-ék) fn. tt. *czibék-ét.* A balatoni halászoknál jelenti azon lánczos botot, melyet lékes, azaz jeges vadászatkor a halász nyakába akaszt, s annál fogva vontatja, s mintegy czibálja, vagy czepeli a hálót.

CZIBEKÉL, (czib-ek-él) önh. m. *czibekel-t*, l. CZIBIKÉL.

CZIBERE, (csip-er-e?) fn. tt. *czibere-t.* Besavanyított korpából, tormával, olajjal, tojással stb. fűszerezett bőjti savanyú leves. Túl a Dunán: *keszőcze*, a szláv *kiszelicza* (savanyú) szóból alakítva. Valószinüen a czibere is *csipős* ízétől vette nevét.

CZIBERTÉS, (czib-er-t-és) mn. tt. *czibertés-t*, v. *—et*, tb. *—ek.* Sántikálva, ide-oda biczegve, czibekelve járó.

Képzésre nézve hasonló *hóbortos, göcsörtös* szókhoz.

CZIBET, fn. tt. *czibet-et.* Büzölő állatok osztályához tartozó, s a macskához némileg hasonlító állat déli Ázsiában és éjszaki Afrikában. (Viverra zibetha).

CZIBETPETYMEG, (czibet-petymeg) ösz. fn. l. CZIBET.

CZIBIK, (czib-ik) 1) Elvont vagy kiavult törzse *csibikel* szónak. 2) Egyiptomi madár neme, a gólyához hasonló. Kigyót, békát, gyíkot eszik. Hangutánzó. (Tantalus ibis).

CZIBIKÉL, (czib-ik-él) önh. m. *czibikél-t.* Sántikálva, biczegve jár. Székely szó.

CZIBIKÉLÉS, (czib-ik-él-és) fn. tt. *czibikélés-t*, tb. *—ek.* Sántikálva, biczegve járás.

CZIBRE, l. CZIBERE.

CZICZ, (1), 1) hangutánzó gyök, mely némely apróbb négylábu állatok, pl. egerek, patkányok, ürgék, macskák hangját fejezi ki. Innen: *cziczog, csiczcsog, csicza* stb. erednek. Ezen szócskával hívjuk és csalogatjuk a macskát: *csicz! csicz!* 2) Azonos *csecse, csecsó* (= cziczó) szókkal (*cziczuma* származékban), s jelent eredetileg gyermekies szépet. V. ö. CSECSE.

CZICZ, (2), (a hindu *chits* szótól, mely ismét rokonnak látszik a magyar *szőr* szóval, honnét az angol *chint, chintz*, német *Zits*). Fn. tt. *cicz-et.* Szövet hindu gyapotból. *Cziczkarton.*

CZICZA, (czicz-a) fn. tt. *cziczá-t.* 1). Így nevezik hizelgőleg, s nyájasan a macskát. *Kis czicza, tarka czicza, fehér czicza.* 2) Átv. ért. belső nyájasságból így hívja a legény kedvesét. *Édes cziczám.* 3) Jelent leányjátékot, mely ide-oda futosásból, s elfogásdiból áll, máskép: *czika.*

CZICZABÓ, l. CZIBABÓ és CSAJ.

CZICZAMACZA, (czicza-macza) ösz. fn. Füzek, rekettyék, s más puha fák molyhos, szőrös rigyáju ága, milyet virágvasárnapkor a katholikusok templomaiban ünnepélyes szertartással szentelni szoktak, emlékezetére Urunk bemenetelének Jeruzsálembe. Tréfás népnyelven jelent szeretőt, kedvest is. *Megczirogatja cziczamaczájdt.*

CZICZÁZ, (czicz-a-az) önh. m. *cziczás-tam, —tál, —ott,* par. *—z.* Czicza v. cziczás nevü játékot űz, melyben egyik fél macskát, másik egeret játszik, s a macska az egeret czikázva kergeti.

CZICZÁZÁS, (czicz-a-az-ás) fn. tt. *cziczázás-t,* tb. *—ok.* Cziczajáték. V. ö. CZICZA, CZICZÁZ.

CZICZE, fn. tt. *cziczé-t,* l. CZICZA.

CZICZÉG, (czicz-ég) önh. m. *cziczég-tem, —tél, —ett.* L. CZINCZOG.

CZICZEL, férfi kn. tt. *Cziczel-t,* tb. *—ek.* A latin *Caecilius*-ból eredett, mely vaksit jelent.

CZICZELLE, (l. CZICZEL), női kn. tt. *Cziczellé-t.* Caecilia. *Szüz szent Cziczelle.* A zenészek és énekesek védszentje.

CZICZERÉL, (czicz-er-e-el) áth. m. *cziczerél-t.* Túl a Dunán mondják a hímmadarakról, midőn a nőstényre ugranak, tojóznak, petélnek. Mátyusföldön: *heréczel.* Lágyitó értelemben alkalmaztatik a férfiakra is.

Gyöke *czicz* azonos a vastaghangu *czucz* gyökkel, melyből *czucza* (szúró eszköz) és *czucsál* származtak, miszerint *cziczerél* vastaghangon: *czuczordl,* azaz szurkál, bökdös.

CZICZFARK, (czicz-fark) ösz. fn. 1) A czicza, azaz macska farka. 2) Növényfaj a cziczkórók neméből, hosszukás, hengerded, sok, egymásra halmozott szirmu virággal. A juhok kedvelik, gyógyerővel is bír. (Achillea millefolium). Máskép: *egérfark, eserlevelü fü.*

CZICZFARKFÜ, (czicz-fark-fü) ösz. fn. lásd: CZICZFARKKÓRÓ.

CZICZFARKKÓRÓ, (czicz-fark-kóró) ösz. fn. Növénynem az együttnemzők seregéből, és nősözvegyek rendéből; vaczka polyvás, fészke tojásdad, födelékes, bóbitája nincs. Több alnemei és fajai vannak. (Achillea).

CZICZI, (czicz-i) fn. tt. *czicsi-t.* 1) Gyermeknyelven am. *csecs. Kell fiam cziczi? jer, kapsz cziczit.* Különösen jelenti a *csecsbimbót.* 2) *Cziczа* kicsinyője. A macskának mondják: *cziczi ne!*

Első értelemben a *csecs* szónak kicsinyített változata.

CZICZIKE, (czicz-i-ke) fn. tt. *cziczikét.* Kis macska, kis czicza, cziczuska.

CZICZKA, (czicz-ka) fn. tt. *cziczká-t.* Lásd: CZICZIKE.

CZICZKÁNY, (czicz-ka-any) fn. tt. *cziczkányt,* tb. *—ok.* Apró egerek faja, piczi szemekkel és hegyes orral, melyek részént föld alatt, részént vizekben is tartózkodnak. Különösen azon egérfaj, mely a közönséges egérnél valamivel kisebb, felső része barnás szürke, alúl pedig fehéres, s holmi liszt-, kenyér- és húshulladékokkal él. (Sorex).

CZICZKÓRÓ, (czicz-kóró) ösz. fn. l. CZICZFARKKÓRÓ.

CZICZKÓRÓVONAT, (czicz-kóró-vonat) ösz. fn. Cziczkóró virágjából készitett gyógyszerészi vonat. V. ö. VONAT.

CZICZOG, (czicz-og) önh. m. *cziczog-tam, —tál, —ott.* Vékony *czicz* hangon szól, mint például az egerek, a kis macskák. Máskép: *csinczog.*

CZICZOMA, (czicz-om-a v. czicz-o-ma) fn. tt. *cziczomá-t.* Jelent általán mindenféle apróbb és ízlés nélküli ékességet, melylyel ruhát, bútort, szobát, falakat kiczifráznak. Különösen: pipere, melylyel ruhánkat, testünket felöltözéskor ékesítjük. *Női cziczoma, fejkötőcziczoma, hajcziczoma.* Máskép: *cziczoma.* A sínai nyelvben *csú, csin-csú,* am. uniones margaritae, *cshu,* am. ornare, *cshu-cshu,* am. apprime ornatus. (Schott). V. ö. CSECSE.

CZICZOMÁZ, (czicz-o-ma-az) áth. m. *cziczomáztam, —tál, —ott.* Piperéz, piperével ékesít, kiczifráz. *Ruhát csipkékkel, kalapot, fejkötőt szalagokkal cziczomázni. Magát szépen felcziczomázni.*

CZICZOMÁZÁS, (czicz-o-ma-az-ás) fn. tt. *cziczomázás-t,* tb. *—ok.* Ékesgetés, piperézés.

CZICZOMÁZOTT, (czicz-o-ma-az-ott) mn. tt. *cziczomázott-at.* Piperézett, fölékesített. *Cziczomázott falak, ablakok, cziczomázott kalap, fejkötő; cziczomázott hölgy.*

CZICZŐ, (czicz-ő) fn. tt. *cziczö-t.* Növénynem a nyolczhímesek seregéből; csészéje nincs, bokrétája négy metszésü, derékban hasas, állandó, hímszálai a torkolatból nőttek, gyümölcse egy hegyes orru kérges makkocska. (Stellera).

CZICZTÓNYA, (czicz-tónya) ösz. fn. Éjszaki Európa álló vizeiben tenyésző növényfaj, hosszú, merően felálló, hármasélü, szélein rojtos tüskéktől környezett levelekkel, melyek egyenesen a gyökérből sarjadzanak fel. (Hottonia).

CZICZUKA, (czicz-u-ka) l. CZICZUSKA.

CZICZUKA-CSIPKEPITTY, (cziczuka-csipkepitty) ösz. fn. A csipkepittyek neméhez tartozó növényfaj, szorosan összeálló négy hímesszállal, melyek különféle hosszaságuak. Erős szaga miatt a macskák szeretik. (Nepeta).

CZICZUS, (czicz-us) fn. tt. *cziczus-t,* tb. *—ok.* Czicza, kis czicza, kis macska.

CZICZUSKA, (czicz-us-ka) fn. tt. *cziczuská-t.* Cziczus kicsinyezője. *Cziczuska, macsuska, mit ettél? Kásdcskát.*

CZICZTÚR, (czicz-túr) fn. tt. Canadai cziczkány, mely vizben lakik. V. ö. CZICZKÁNY.

CZIDERÁL, önh. m. *cziderál-t.* Vas vármegyei tájszó, am. alig él, alig tengődik. Homályos eredetű.

CZIF, elvont gyök *czifra* szóban. L. CZIFRA.

CZIFITTYA, (czif-üt-ő?) fn. tt. *czifittyá-t.* Gyermekjáték, midőn fanyelü bicsakjaikat egymás mellé földbe vagdalják.

CZIFITTYÁZ, (czifittya-az) önh. m. *czifittyáztam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z.* Czifittyát játszik.

CZIFRA, (1), fn. tt. *czifrá-t.* 1) Számvetési jel, p. ezen számban 546, három czifra van. Különösebben pedig így neveztetik a *zero.* 2) Ékesség, tarkabarkaság, túlzott csecsebecse valamely ruhán, bútoron, készületen, szerszámon stb. *Beszéd czifrája.* 3) *Táncz czifrájá*-nak mondatik a fris magyarban, midőn a tánczos a legnehezebb lejtéseket teszi, s midőn különös figurákat jár el. 4) A magyar csárdák egyik kedves neve: *Czifracsárda.*

Rokon vele a török *zarif* (zierlich), héber ציר, mely am. *rasit, scripsit, numeravit*, továbbá az olasz *cifra*, franczia *chiffre*, német *Ziffer.* Magyar elemzési szempontból kiindulva, úgy látszik, hogy az *irkál, firkál* gyöke *ir, fir* rejlik benne, miszerint átvetve annyi volna, mint *fircza*, azaz irkált, firkált ékesség, vagy jegy.

CZIFRA, (2), mn. tt. *czifrát.* 1) Tulságosan ékesített, különféle tarka szinekkel vegyített. *Czifra, mint a rácz oltár, mint a komédiás asszony, mint a báb, mint a remekörr, mint az eladó leány.* (Km). *Nem mind szép az, aki czifra.* (Km). *Rútból lehet czifra, de nem szép.* (Km). *Czifra ruha, czifra szerszám, czifra szür, czifra pipaszár, czifra beszéd, czifra vers. Czifra beszéd, hegedüszó, csak fülnek, nem szájnak való.* (Horvát Endre). *Megeszi a czifra ruhát, mint a tehén a poklát.* (Km). *Czifra hazugság. Pénzen vett dicséret, czifra hazugság.* (Km). *Czifra lakodalom, ritka jutalom.* (Km). *Czifra nyomoruság.* (Km). 2) Különös, szembeötlő, feltünő. *No ez ugyan czifra dolog.* 3) Magyar zene vagy tánez neme, melyben a zenész vagy tánczos magát különösen kitünteti vagy kitüntetni akarja.

CZIFRACSIMAZ, (czifra-csimaz) ösz. fn. Rovátkos czifra hátu csimaszfaj.

CZIFRAGYALU, (czifra-gyalu) ösz. fn. Különös asztalos gyalu, melylyel a bútorok, pl. asztalok széleit rovátkosra kimetszik, kiczifrázzák.

CZIFRAKANKALIN, (czifra-kankalin) ösz. fn. Növényfaj a kankalinok neméből; levelei húsosak, fürészesek, simák, tőkocsánja sokvirágu, a levelekné nem igen hosszabb. Az erdőn és hegyeken tenyésző veres vagy tarka virágu, a kertekben pedig sokféle szinekkel és levelekkel játszik. (Primula auricula). Máskép: *fülvirág, medvefül.*

CZIFRÁL, (czifra-al) áth. m. *czifrál-t*, l. CZIFRÁZ.

CZIFRÁLÁS, (czifra-al-ás) l. CZIFRÁZÁS.

CZIFRÁLKODÁS, (czifra-al-kod-ás) fn. tt. *czifrálkodás-t*, tb. —*ok.* Czifrán öltözködés, czifra öltözetben járás, tulságos piperéskedés.

CZIFRÁLKODIK, (czifra-al-kod-ik) k. m. *czifrálkod-tam*, —*tál*, —*ott.* Czifra öltözetben jár, tulságos csecsebecsével ékesíti fel ruháját; sorsán, állapotján, rangján fölül piperéskedik. *Hiuságból, tetszvágyból czifrálkodik. Könnyü a máséból czifrálkodni.*

CZILRAMETÉLŐ, (czifra-metélő) ösz. fn. l. CZIFRAVAS.

CZIFRÁN, (czifra-án) ih. 1) Tulzólag ékesítve, felcziczomázva. *Czifrán öltözni, czifrán járni, kelni. Mintha Csicsóba készülne, oly czifrán öltözik.* (Km). 2) Furcsán, különösen, feltünőleg. *Én ugyan czifrán jártam. Czifrán beszél ő kegyelme, talán valami baja van.*

CZIFRÁS, (czifra-as) mn. tt. *czifrás-t*, v. —*at*, tb. —*ak.* Czifrához közelítő, egykevéssé cziczomásabb, mint illenék.

CZIFRASÁG, (czifra-ság) fn. tt. *czifraság-ot.* Túlzott, igen tarkabarka ékesség, pipere. *Czifraság a ruhán, a beszédben, a bútorokban. Minek az a sok czifraság? Ízléstelen póriás czifraság.*

CZIFRAVAS, (czifra-vas) ösz. fn. Csipkézett szélü, nyeles konyhai eszköz, melylyel a kinyujtott tésztát különféle formákra elszakgatják.

CZIFRAVÉSŰ, (czifra-vésü) ösz. fn. Lakatosok eszköze, melylyel holmi müvekbe különféle czifraságokat vésnek.

CZIFRÁZ, (czifra-az) áth. m. *czifráz-tam*, —*tál*, —*ott.* 1) Tulzólag cziczomáz, ékességekkel fölhalmoz, tarkít. *Czifrázni, fölczifrázni, kiczifrázni magát. Czifrázni a beszédet, az éneket, a zenét, a tánczot. A remekörrt virágokkal, szalagokkal fölczifrázni.* 2) Valamely eszközt, bútort, épületet stb. czifrázattal ellát, ékesít. 3) Midőn a kovácsok egyike kis kalapácscsal ütögeti az ülőt, míg a többiek pőrölylyel verik a vasat. 4) A tánczmak czifra részét vagy nemét járja.

CZIFRÁZÁS, (czifra-az-ás) fn. tt. *czifrázás-t*, tb. —*ok.* Ékesítés; tulságos cziczomázás, piperézés; holmi szinekkel, pettyekkel kitarkázás. Vesd. ösz. CZIFRÁZ.

CZIFRÁZAT, (czifra-az-at) fn. tt. *czifrázat-ot.* Általán, mindenféle ékitvény, cziczoma, mely ruhán, öltözeten, bútoron stb. kitünik. Különösen az épületeken, egymásba fonódott vonalak, melyeket az épitészek ékesség gyanánt csinálnak.

CZIFRÁZOTT, (czifra-az-ott) mn. tt. *czifrázott-at.* Ami ki van czifrázva. *Czifrázott öltözet, felczifrázott ló, kiczifrázott bakonyi szür.* V. ö. CZIFRÁZ.

CZIGÁND, l. CZIGÁNYD.

CZIGÁNY, (1), fn. tt. *czigány-t*, tb. —*ok.* Indiai eredetü sajátságos népfaj, mely a XV. században vándorlott be Európába, illetőleg hazánkba, s eredetiségét maiglan fenntartja, s nálunk leginkább kovácsmesterséget (falukon), zenészetet és lócsiszárságot üz, asszonyaik közöl pedig sokan bűvölésekkel s jövendölésekkel ámitják a köznépet. Jó és rosz egyének minden néposztályban vannak; hanem a köznép a czigányokat minden példabeszédben mint furfangosokat tünteti elé. *Falusi czigány. Sátoros czi-*

gány. Hamis, mint a sátoros czigány. Km. *Muzsikás czigány, kovács czigány, lócsiszár czigány. Vándorló oláh czigány. Rosszabb az oláh czigánynál.* (Km). *Nagyidai czigány. Elfogyott a puskapora, mint a nagyidai czigányoknak.* (Km). *Tűz az esze, mint a Bari czigánynak.* (Km). *Kárvallott czigány. Fohászkodik, mint a kárvallott czigány.* (Km). *Nyalkai czigány. Megkívánja a verést, mint a nyalkai czigány teste a czigázást.* (Km). *Fekete, hamis, csal, lop, mint a czigány.* (Km). *Nem szokta czigány az ekeszarvát* (azaz szántást). (Km). *Néha jó ló is czigánykézre kerül.* (Km). *Czigány is a maga lovát dicséri.* (Km). *Biztatja, mint czigány a lovát.* (Km). *Szomorú, mint böjtben a czigány* (mikor nem szabad muzsikálni). (Km). *Czigányt szapúl, szerecsent mos.* (Km). *A czigány nem hal* (piscis) *a vízbe.* Szójáték. A köznép tréfából a fekete kutyának *czigány* nevet szokott adni. Némelyek szerént am. *szegény*, egyébiránt törökül *czingane*, a szláv nyelvekben *cygan, czigan, cykani*, románul *zingano* v. *zingaro* stb.

CZIGÁNY, (2), mn. tt. *czigány-t*, tb. —*ok*. 1) Hamis, hazudó, csalfa, mint sokan a czigányok között. *Czigány vagy, nem hiszek neked.* 2) Czigányt illető, czigányhoz tartozó, czigányra vonatkozó, czigányhoz hasonló, pl. *Czigányhal, czigány kereset, czigány kovács, czigány mesterség.*

CZIGÁNYABRAK, (czigány-abrak) öszv. fn. Tréfás neve a verésnek, minthogy némely czigány sokat veri, kivált vásár előtt a lovát; máskép: *szíjgyártó abraka.*

CZIGÁNYBANDA, (czigány-banda) öszv. fn. Czigány hangászok egyesülete, kik együtt járnak zenélni.

CZIGÁNYBOGYÓ, (czigány-bogyó) öszv. fn. Némely felfutó növényeken termő, keserű ízű, fekete bogyó.

CZIGÁNYBOLHA, (czigány-bolha) ösz. fn. Így nevezi a köznép tréfásan a kovácsműhelyekben pörölyözött tüzes vas repkedő szikráit, minthogy faluhelyeken többnyire czigányok voltak a kovácsok.

CZIGÁNYD, KIS—, NAGY—, falvak Zemplén megyében; helyr. *Czigányd-n, —ra, —ról.*

CZIGÁNYFALVA, helység Bihar megyében; helyr. *Czigányfalvá-n, —ra, —ról.*

CZIGÁNYGYEREK, (czigány-gyerek) ösz. fn. Czigány fiú, vagy leányka. *Csóré mestelen, mint a czigánygyerek.* (Km). *Hozzá szokott, mint czigánygyerekek a szikrához.* (Km).

CZIGÁNYHAL, (czigány-hal) ösz. fn. A pontyok neméhez tartozó, feketés pikkelyü, igen szálkás husú hal. (Cyprinus tinea). Máskép *vargahal*, néhutt *csompó. Olcsó, mint a czigányhal.* (Km).

CZIGÁNYHIDEGLELÉS, (czigány-hideglelés) ösz. fn. Tréfás népnyelven am. fázás, didergés.

CZIGÁNYI, falu Közép-Szolnok megyében; helyr. *Czigányi-ba, —ban, —ból.*

CZIGÁNYKERÉK, (czigány-kerék) öszv. fn. Czigánykereket hányni am. tenyerén s talpán, a nélkül, hogy feje a földet érné, gyorsan forgolódni, s tovább haladni.

CZIGÁNYKERESET, (czigány-kereset) öszv. fn. Képes kifejezéssel am. lopás, csalás.

CZIGÁNYKODÁS, (czigány-kod-ás) fn. tt. *czigánykodás-t*, tb. —*ok*. Némely czigány erkölcsök, szokások gyakorlása, hamiskodás, hazudozás, csalás; rimánkodás.

CZIGÁNYKODIK, (czigány-kod-ik) k. m. *czigánykod-tam*, —*tál*, —*ott*. Olyan szokásokat, czigány erkölcsöket gyakorol, azaz csal, hazud, hamiskodik; rimánkodik mint némely czigány. *Hiába czigánykodol, rá nem szedsz.*

CZIGÁNYKÉZ, (czigány-kéz) ösz. fn. Képes kifejezésben jelent czigánybirtokost, azaz rosz birtokost. *Czigánykézre kerülni*, azaz olyan birtokosra, ki alatt koplalni, szenvedni kell. *Aki serény lovát sarkantyúzza, czigánykézre szánta.* (Km).

CZIGÁNYLÓ, (czigány-ló) ösz. fn. Czigány birtokában levő ló; rosz gebe ló. *Kénytelen vele, mint czigányló az ügetéssel.* (Km). *Megszokta a koplalást, mint a czigány lova.* (Km). *Minden czigány a maga lovát dicséri.* (Km). *Jól tud szántani a czigányok lován;* azaz hazudni. (Km). *Hozzá szokott czigánylovon nyargalni.* (Km).

CZIGÁNYMÉZ, (czigány-méz) ösz. fn. Híg viszel fölereszteti méz.

CZIGÁNYMIATYÁNK, (czigány-miatyánk) ösz. fn. Mesterségesen öszvebonyolított sodronykarikákból álló játékeszköz, melynek kifejtéséhez ügyesség kell.

CZIGÁNYOS, (czigány-os) mn. tt. *czigányos-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Czigányok szokásához, erkölcséhez, viseletéhez hasonló. *Czigányos beszéd, czigányos öltözet.*

CZIGÁNYOSAN, (czigány-os-an) ih. Czigányok módjára; úgy mint czigányok szokták. *Czigányosan húzni a nótát; czigányosan megülni a lovat; czigányosan ejteni ki a szót.*

CZIGÁNYOZ, (czigány-oz) áth. m. *czigányoztam*, —*tál*, —*ott*. Czigánynak nevez, gúnyból *czigány* czimmel illet. *Nevetséges dolog, midőn a czigányok összeveszvén, czigányozzák egymást.*

CZIGÁNYPECSENYE, (czigány-pecsenye) ösz. fn. Vékony szeletekre metszett, s forró zsirban kisült disznóhús, mint azt a magyar sütő kofák készíteni szokták. *Czigánypecsenye, fehér czipóval.*

CZIGÁNYPETREZSELYEM, (czigány-petrezselyem) ösz. fn. l. KÓRIÁNDROM.

CZIGÁNYPITARAJTÓ, (czigány-pitar-ajtó) ösz. fn. Tréfás katonai nyelven így nevezik a hussárok fehér köpönyegét.

CZIGÁNYPURDÉ, (czigány-purdé) öszv. fn. Gúnyos csúf néven am. czigánygyerek. *Mestelen borsza, fekete szemü czigánypurdé.* V. ö. PURDÉ.

CZIGÁNYRAJKÓ, (czigány-rajkó) ösz. fn. Az öreg czigány a maga gyermekét rajkónak, azaz *úrfinak* nevezi. *A czigányrajkó is kedves az anyjának.* Km.

CZIGÁNYRUCZA, (czigány-rucza) ösz. fn. Fekete tollazatú vad ruczafaj.

CZIGÁNYSÁG, (czigány-ság) fn. tt. *czigányság-ot.* Csalás, hamisság. *Czigánysággal élni. Czigányságban járni, szántikálni. Rajta érték a czigányságon. Czigányság az egész dolog.* V. ö. CZIGÁNY.

CZIGÁNYSÁTOR, (czigány-sátor) ösz. fn. Czigányok sátora. *Czigánysátor alatt született,* azaz czigánytermészet van benne.

CZIGÁNYSZAR, (czigány-szar) ösz. fn. A tüzben kiégetett vas salakja, máskép: *kovácsszar.*

CZIGÁNYSZŐLŐ, (czigány-szőlő) ösz. fn. 1) Apró, fekete szemű szőlő. 2) Némely indás növényeken termő fekete bogyó; czigánybogyó.

CZIGÁNYSZUROK, (czigány-szurok) ösz. fn. Fekete gyanta, melylyel a czigányok a hegedüvonókat kenik.

CZIGÁNYUL, (czigány-ul) ih. 1) Czigányok nyelvén. *Czigányul tudni, czigányul beszélni.* 2) Czigányok módjára, hamisan, csalfán. *Czigányul viselni magát. Czigányul hazudni.*

CZIGÁNYUTCZA, (czigány-utcza) ösz. fn. 1) Így nevezik tréfás néven a lélekző csőt, midőn az ételből vagy italból valami beleszalad, (németül Judengasse). *Czigány utczába ment a bor.* 2) A vak folyosót és térjmeg utczát, azaz oly utczát, melybe csak egy felől van bejárás; *térjmeg-utcza.*

CZIGÁNYVAJDA, (czigány-vajda) ösz. fn. Czigányok előljárója, kit magok közől választanak bíróul. Zsigmond király alatt nevezetes volt Mihály czigányvajda. Gúnynévül használva jelent igen hamis, fölötte csalfa embert. *Eredj te czigányvajda. Rosszabb vagy a czigányvajdánál.*

CZIGÁNYZAB, (czigány-zab) ösz. fn. A gabona között teremni szokott feketés, zabforma vad növény. (Bromus secalinus). Máskép: *gabonarossnok.*

CZIGÁNYZABLA, (czigány-zabla) ösz. fn. Közönséges feszítő- vagy keresztzabla, különböztetésül a csikózablától. V. ö. ZABLA.

CZIGÁR, l. SZIKÁR.

CZIGERE, l. PIGA, PIGE.

CZIGLEVESSZŐ, (czigle-vessző) ösz. fn. Öntéseken hirtelen felsudaradzó vékony piros vessző, melyből kasokat, s finomabb kosarakat kötnek. A felső Duna és Vág mentében ismeretes szó. Hihetőleg ugyanaz, mi a *csigolyavessző,* azaz csigolyafüzből való vessző. L. CSIGOLYAVESSZŐ.

CZIGOLYA, l. CSIGOLYA.

CZIGORÓ, puszta Békés megyében; helyr. *Czigoró-n, —ra, —ról.*

CZIH, elvont gyök. 1) *Czihа* szóban héjat, burkot jelent. Ez értelemben rokon vele a hellen *στέγω*, latin *tego*, német *decken*, szanszkrit *dih.* 2) Hangutánzó, mint a *czihol, czihog, czihorész* származékok gyöke. 3) A *czihere* szóban a *cserj, cserje* változata.

CZIHA, (czih-a) fn. tt. *czihá-t.* Dunántúl am. holmi ágynémüek, ú. m. dunyha, párna, vánkos héja, tokja. *Dunyhaczihа, vánkoszczihа.*

CZIHELŐDIK, (czih-el-őd-ik) k. m. *czihelődtem, —tél, —ött.* Olyanról mondatik, ki tunyán, félálmosan, imígy-amúgy öltözködik vagy készül, általában nagy nehezen csinál valamit, kászolódik, vaszkolódik, vergődik. Dunántúli szó. Rokon vele: *czühödik, czühödik, czühölödik*, továbbá a német *ziehen, abziehen.*

CZIHER, (czih-er) fn. tt. *czihér-t*, tb. *—ek.* Erdőcske vége vagy kezdete, t. i. apró cserje, csalit, csepőte, cseplesz, haraszt, bokros hely. Székely szó. A *cserj, cserje* szókkal rokon.

CZIHERE, (czih-er-e) fn. tt. *czihеré-t*, lásd: CZIHER.

CZIHERÉSZ, (czih-er-ész) önh. m. *czihеrésztem, —tél, —ett*, par. *—esz.* Kiáltozva játszik, czihog. Hangutánzó.

CZIHÓ, (czih-ó) fn. tt. *czihó-t.* Balaton mellékén, léhütő, ügyetlen, hitvány ember.

CZIHOG, (czih-og) önh. m. *czihog-tam, —tál, —ott.* Asszonyos, gyermekes vékony hangon nevet.

CZIHOL, (czih-ol) önh. m. *czihol-t.* Czihol, azaz vékony hangon kiáltoz a kopó, midőn a vadat üzi. Máskép: *czihol, czahol.*

CZIHOR, l. CZIHÉR.

CZIK, elvont gyök, s értelme különböző. Jelent 1) puszta hangot, melyet hallani, midőn valakinek valami torkán akad. Innen *czikákol.* 2) Csirát, hajtást, új növést, midőn attól *czika* ered. 3) Mint a *czikornya* név gyöke ízlés nélküli czifraságot. 4) Osztályt, részt, részecskét a könyvben, beszédben. Általános értelme a három utóbbi esetben: *kicsi, kicsike, részecske.* Rokon vele: *czik, czik-szak.* V. ö. CZIKK.

CZIKA, (czik-a) fn. tt. *czikа-t.* 1) Csira, új növés, hajtás a magból. *Hagyma czikája. Czikába indúl a mag.* 2) Leányjáték, máskép: *czicsa*, midőn a leányok kergetődznek, s egymást elfogni iparkodnak. Győr tájékán: *hatoska.* V. ö. CZICZÁZ.

CZIKAB, (czik-ab, azaz czik-hab, czikázó hab) ösz. fn. tt. *czikab-ot.* Tenger apadása és dagadása, árapály, midőn habjai mintegy czikázva föl-alá szállanak. Régi szó.

CZIKÁKOL, (czik-ák-ol) önh. m. *czikákol-t.* Az evőről vagy ivóról mondatik, midőn vagy a bélcsőn akad meg valami, vagy a légcsőbe szalad, s *czik* hangot adva fúladoz. Leginkább a kis csecsemők és macskák czikákolnak. Megkülönböztetésül lásd: BOKÁKOL.

CZIKATÉR, (czika-tér) ösz. fn. Nyilt tér, vagy mező, melyen a fiatalság czikajátékkal mulatja magát.

CZIKATŰZ, (czika-tűz) ösz. fn. Innen-onnan, keresztben elsütögetett puskák tüze.

CZIKÁZ, (czik-a-az) önh. m. *czikáz-tam, —tál, —ott.* A *czika* v. *czicza* nevü játékban ide-oda futkos, kergetődzik. Egyébről is p. o. a villámokról mondják, midőn *czik-szak* vonalban hasítják a léget és föllegeket. L. CZIKÁZIK.

CZIKÁZÁS, (czik-a-az-ás) fn. tt. *czikázás-t*, tb. *—ok.* 1) Csirádzás. 2) Ide-oda futkosás.

CZIKÁZIK, (czik-a-az-ik) k. mult. *czikás-tam*, *—tál*, *—ott*. 1) Csirádzik. *Czikásik a nedves helyen tartott hagyma.* 2) Mondatik a villámról, midőn tekergős, szik-szak vonalban futja be a léget. *Czikázó villámok, mennykövek.*

CZIKCZAK, (czik-czak) ikerített szó, másképen: *szik-szak*, mely ide-oda rángatott, keresztül-kulcsul vonalozott valamit, nevezetesen írást, czifraságot jelent.

CZIKGYAPJU, (czik-gyapju) ösz. fn. Durva, hosszu szálu gyapju, milyen a közönséges nem nemesített juhoké és kecskéké.

CZIKJUH, (czik-juh) ösz. fn. Tekervényes szarvu, hosszu durva gyapjas juh.

CZIKK, (ugyanaz, ami *czik*) fn. tt. *czikk-et*. Jelent általában egyes kisebb részt, szakaszt, mely értelemben rokon vele a német *Stück*, *Zwickel*, a latin *seco*, *sectio*, hellen *πτυξ*. *Egy czikk alma, körte, foghajma. Különféle árucziklkek.* Különösebb jelentései: 1) A törvény táblának, végzeménynek egyes-egyes szaka. *Első, második, harmadik* törvényczikk (Articulus). 2) A hitvallásnak egyes ágazata. 3) A könyvek fölosztásában kisebb szakasz, mely egyes részletes tárgyról értekezik. *Első rész első czikke.*

Kettőztetett véghangjánál fogva a *bükk* és *makk* szókhoz hasonló alakú. Toldva: *czikkely.*

CZIKKAD, (czikk-ad, azaz szikk-ad) önh. m. *czikkad-tam*, *—tál*, *—t*, v. *—ott*. Tájejtéssel am. a szokottabb: szikkad. L. ezt. *Nyáron hamar czikkad a sár. Megczikkad, kiczikkad.*

CZIKKADÁS, (czikk-ad-ás, azaz szikk-ad-ás) fn. tt. *czikkadás-t*, tb. *—ok*. L. SZIKKADÁS.

CZIKKASZT, (czikk-aszt) áth. m. *czikkaszt-ott*, par. *—czikkaszsz*, htn. *—ni*, v. *—ani*. Szikkaszt, száraszt, pl. *a tüz, vagy nyári nap hamar czikkasztja a nedves testet, a sarat.*

CZIKKELY, (czikk-ely) fn. tt. *czikkely-t*, tb. *—ek*. l. CZIKK.

CZIKKELYÉNKÉNT, (czikk-ely-én-ként) ih. Czikkelyről czikkelyre, minden czikkelyt külön véve. V. ö. CZIKK. *Valamely törvénykönyvet czikkelyenként általvizsgálni. Czikkelyenként birálat alá venni az ujonnan megjelent munkát.*

CZIKKELYÉS, (czikk-ely-és) mn. tt. *czikkelyés-t*, v. *—et*, tb. *—ek*. Czikkelyekre osztott, kisebb részekre, ízekre szakgatott. *Czikkelyes kalász, czikkelyes hüvely.*

CZIKKELYÉZ, (czikk-ely-éz) áth. m. *czikkelyéz-tem*, *—tél*, *—ett*, par. *—z*. 1) Czikkelyekre oszt, pl. törvénykönyvet, vagy más munkát. 2) Törvényi értelemben, országosan elvégzett ügyet a törvénykönyvbe jegyez. *Beczikkelyezni valamely közintézeti alapitványokat; beczikkelyezni valamely várost a királyi városok közé.* 3) Valamely közügyet a hatósági jegyzőkönyvbe igtat.

CZIKKHÜVELY, (czikk-hüvely) ösz. fn. Némely növényterményeknek hüvelyei, melyekben a magok külön-külön burokba rejtvék, több részekből álló hüvely.

CZIKLÁSZ, (czik-la-ász) fn. tt. *czikláss-t*, tb. *—ok*. A húszhímesek seregébe és sokanyások rendébe tartozó növénynem; csészéje ötmetszésü, minden második foga kisebb; bokrétája öt szirmú; vaczka aszú, magva sok, bötykös vagy czikkelyes kalász a hegyén. Virága sárga. (Geum). Fajai: *szegfüszagu, pataki, hegyi, terjedő cziklász.*

CZIKÓ, (1), (czik-ó) fn. tt. *czikó-t*. Kuczkó, a szoba kemenczéje és fal közötti üres hely; szurdék, mint a szobának külön czikkje v. szugja. Baranyai szó.

CZIKÓ, (2), falu Tolna és Közép-Szolnok megyében; helyr. *Czikó-n*, *—ra*, *—ról*.

CZIKÓFA, (czikó-fa) ösz. fn. A székelyeknél am. cziczamacza, polyhos rigyáj i fa'g, cziczafa. V. ö. CZICZAMACZA.

CZIKÓHÁZA, népes puszta Gömör megyében; hely. *Czikóházá-n*, *—ra*, *—ról*.

CZIKÓRIA, fn. tt. *czikóriá-t*. Növényfaj a katángok neméből; kocsánjai a levéltöveken párosak, egyik igen rövid, három-négy virágu, másik kinyuló, egy virágu, merőn áll. Van bodros levelü, magános kocsányu fajtája is. Másképen: *téli saláta.* (Cichoria endivia). Mint melléknév jelent czikóriából állót, valót. *Czikória saláta.*

CZIKORNYA, (czik-or-nya) fn. tt. *czikornyá-t*. 1) Sárga virágu czikória, a tavaszi növények között egyik a legkorábban virágzó; *kukics.* 2) Keresett ízléstelen czifraság, különösen a beszédben, előadásban. irásmódban. *Czikornyával adni elő valamit.* V. ö. CZIKCZAK.

CZIKORNYÁS, (czik-or-nya-as) mn. tt. *czikornyás-t*, v. *—at*, tb. *—ak*. Beszédről, előadásról, irásmódról, versezetről stb. mondatik, midőn keresett, ízlésnélküli czifra kifejezésekkel van teli. *Czikornyás üdvözlettel köszönteni be. Czikornyás beszéddel nyitni meg az ülést. Czikornyás szónoklat.* V. ö. TEKETÓRIÁS.

CZIKORNYÁSAN, (czik-or-nya-as-an) ih. Keresett, tulságos, ízléstelen czifraságggal. *Czikornyásan beszélni. Czikornyásan kivarrott, zsinórozott ruha.*

CZIKORNYÁTLAN, (czik-or-nya-a-lan) mn. tt. *czikornyátlan-t*, tb. *—ok*. Mesterkéletlen, miben nincsen keresett vagy tulságos czifraság. *Czikornyátlan beszéd, irály, szónoklat.*

CZIKORNYÁZ, (czik-or-nya-az) áth. m. *czikornyáz-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *—z*. A beszédet, vagy éneket, vagy irásmódot tulságosan, ízlés nélkül czifrázza, keresett virágokkal, vagy trillákkal tarkázza, hímezi.

CZIKORNYÁZÁS, (czik-or-nya-az-ás) fn. tt. *czikornyázás-t*, tb. *—ok*. Tulságos, keresett, ízléstelen czifrázás a beszédben, irásban vagy énekben.

CZIKSZÁR, (czik-szár) ösz. fn. tt. *cziksz'r-t*, tb. *—ak*. Növénynem a nyolczhímesek seregéből és háromanyások rendéből; csészéje öt hasábu színes bokrétaforma, állandó bokrétája nincs; magva egy,

szegletes, a csészébe zárva. (Polygonum). Fajai számosak. Különösen *porcsin csikszár*, másképp: *porcsfü, disznó pázsit*, melynek szára a földön elterjedve hever és csomós, a disznók kedves eledele; magvait télen az apró madarak keresik. (P. aviculare).

CZILI, l. CZICZELLE.

CZILIFÁNT, (czili-fánt) fn. tt. *czilifánt-ot*. Vékony héju fehér szőlőfaj, Somló hegyén díszlik.

CZILLÁR, fn. tt. *czillár-t*, tb. —*ok*. Erdei növény a nyolczhímesek seregéből, melynek gyümölcse egyetlenegy fekete és gömbölyü bogyóból áll. (Paris). Másképp: *farkaszőlő, négylevelü fü*.

CZÍM, CZIM, fn. tt. *czím-ét*. 1) Homlokirat, felirat: *levélczím, könyvczím, háczím, fogadóczím*. 2) Hivatalnév: mint *országbiró, főispán, tárnok*. 3) Tiszteletnév, mely születésnél, vagy hivatalnál, vagy polgári állásnál fogva illet valakit, pl. *méltóságos, nagyságos, tisztelendő, tekintetes*. 4) Törvényfejezet; így Verbőczi István törvénykönyve czímekre van felosztva. 5) Azon út és mód, melyen az adományozott birtok a királyi ügyészre szállott vissza, pl. *magszakadási, hütlenségi czím*. 6) Az adományozott vagy másképp szerzett birtok alapja, ilyen az *ujitott adomány, királyi jóváhagyás, örök vallomány* stb. *czíme*. 7) Azon név, mely alatt egyes kereskedőház, gyártó, iparüző, vagy egész társaság üzérletét folytatja. (Firma). 8) Azon kereskedőháznak stb. szokott aláirása.

Előfordúl e szó rokon értelemben más nyelvekben is, ilyen a hellen *Κῦμα*, latin *cyma*, franczia *cime*, német *Kimme, Kamm, Gipfel*, melyek mindnyájan megegyeznek abban, hogy valami *felttnöt* jelentenek. Némelyek a hellen *σῆμα* (am. jel) szóval rokonítják. Eredeti értelmére nézve kétségen kivül azonos *csim* gyökkel. L. ezt.

CZIMA, l. CSIMA.

CZÍMADÁS, (czím-adás) ösz. fn. Illő néven szólítás, nevezés; a beszédben vagy irásban azon czímnek használása, mely valakit illet.

CZÍMALÁIRÁS, (czím-alá-irás) ösz. fn. Aláirás, mely bizonyos személynek czímét, különösen kereskedőnek firmáját tanusítja.

CZIMB, (czim-b) hangutánzó kiavult vagy elvont törzsök. Származékai: *czimbalom*, saját gyöke *czin*, melytől *czinczog, czinke* stb. származnak. V. ö. CZIN.

CZIMBALMOS,(1),(czim-b-al-om-os) fn. tt. *czimbalmos-t*, tb. —*ok*. Czimbalomverő zenész. V. ö. CZIMBALOM.

CZIMBALMOS, (2), (lásd fönebb) mn. tt. *czimbalmos-t*, vagy —*at*, tb. —*ak*. Czimbalommal biró, czimbalmon játszó. *Czimbalmos czigány, czimbalmos czigánybanda*.

CZIMBALMOZ, (czim-b-al-om-oz) önh. m. *czimbalmos-tam*, —*tál*, —*ott*. Czimbalmon játszik, czimbalmot ver.

CZIMBALMOZÁS, (czim-b-al-om-oz-ás) fn. tt. *czimbalmozás-t*, tb. —*ok*. Czimbalmon játszás.

CZIMBALOM, fn. tt. *czimbalmo-t*. Hangutánzó neve azon ismeretes sok húru hangszernek, mely a czigány zenészet egyik kiegészitő részét teszi. *Czimbalmot verni; kiverni a nótát a czimbalmon*. Hellenül *κύμβαλον*, honnan a német *cymbel*, olasz *cimbalo* stb.

CZIMBALOMVERŐ, (czimbalom-verő) ösz. fn. 1) Zenész, ki czimbalmon játszik. 2) Azon, tollból vagy fából csinált kis eszköz, melylyel a czimbalom húrjait pengetik.

CZÍMBEJEGYZÉS, (czím-be-jegyzés) ösz. fn. A kereskedői czímnek, azaz firmának az illető törvényszék jegyzőkönyvébe igtatása.

CZIMBOR, (l. CZIMBORA) fn. tt. *czimbor-t*, tb. —*ok*. Növénynem a háromhímesek seregéből és kétanyások rendéből; virágzása füzéres; füzérkéi kettesével vagy hármasával ülnek a gerinczen, egy-egy bokorban; minden bokor tövén négy vagy hat murva, úgy hogy minden füzérke alá kettő jut, mintha czimborák volnának. (Elymus). Fajai: *fövény-, konya czimbor*.

CZIMBORA, fn. tt. *czimborá-t*. 1) Pajtás, ki valakivel jó, vagy rosz czélra megegyezett, szerződött. Erdélyben s a Tisza mellékén czimboráknak hivják egymást oly gazdák, kik marháikat összefogván egy szekérbe, köz erővel végzik munkáikat. *Jó czimbora, hív czimbora. Igyál czimbora!* A czimbora tehát szorosabb és belsőbb pajtás, ki nem csak társalgásban, hanem bizonyos ügyek és dolgok végrehajtásában társunk. 2) A régieknél, például Faludi Ferencznél am. czimboraság, belső pajtásság, szerződésen alapult társaság. *Egy czimborában lenni; más czimbordhos tartozni*. Eredetileg lehetett: *czim-pár* v. *czím-párja*, azaz czímben, polgári állásban pár, barát, társ; lehet annyi is, mint *czín-pár*, azaz czínban és czínben, vagyis jó és rosz tettben párom, barátom, s ma is ez a legdivatosabb értelme; még egy harmadik elemzése: *szivpár, szivem párja, szim párja;* némely szójárásokban: *szimbora*. A hellen *συμμάσσειν*-ből származtatása erőtetettnek látszik. Előfordul a román nyelvben: *szimbrida*.

CZIMBORÁL, (czimbor-a-al) önh. m. *czimborál-t*. Valamely dolog kivitelére mással szerződik, társaságba lép, egyet ért. *Tolvajokkal czimbordlni. Ellenséggel czimbordlni. Aki ellenségével czimbordl, forrót öntenek aldja, ha esén nem jár*. (Km). Ezen igét köznségesen rosz pajtásságra alkalmazzák. A székelyeknél divatozó értelmére nézve. V. ö. CZIMBORA.

CZIMBORÁLÁS, (czimbora-al-ás) fn. tt. *czimbordlás-t*, tb. —*ok*. Pajtáskodás; valaminek kivitelében pajtási egyetértés, összefogás.

CZIMBORÁLKODIK, (czimbora-al-kod-ik) k. l. CZIMBORÁL.

CZIMBORÁS, (czimbora-as) fn. tt. *czimbordsát*, tb. —*ok*. Pajtás, czimboratárs.

CZIMBORASÁG, (czimbora-ság) fn. tt. *czimboraság-ot*. Pajtásság; valamely dolog véghezvitelére

szerződött társaság, mely mindig a pajtásságnak színét viseli.

CZIMBORÁSKODIK, (czimbora-as-kod-ik) k. m. *czimboráskod-tam, —tál, —ott.* Pajtáskodik, valaminek véghezvitele végett szövetkezik. *Tolvajokkal czimboráskodni.*

CZÍMÉL, (czím-él) áth. l. CZÍMÉZ.

CZÍMÉR, (czím ér) fn. tt. *czimér-t*, tb. *—ék.* 1) Képpel, vagy akármely tárgyak rajzával ékesített paizs, mely egyes személyek, családok, nemzetségek, nemkülönben társulatok és országok ismertető jegyéül szolgál. *Nemesi czímer, családi, nemzetségi czímer. Város, vármegye, ország czímere. Czímert metszeni, vágatni. Czímerekben kevélykedni. Ősi czímerek.* 2) Különösen a kereskedőházakra, boltokra, fogadókra, műhelyekre kiakasztott tábla, mely azokra figyelmeztet. *Csizmadia czímer, szabóczímer. Kiakasztani az új czímert.* 3) A levágott marhának, borjúnak, juhnak stb. czombja. *Borjúczímer, bárányczímer.* 4) A szarvasnak ágasbogas szarva. 5) A madarak tollbúbja, pl. *gém czímere, kolcsay czímere.* 6) Átv. ért. jelent a maga nemében, jóban vagy roszban kitünőt. *Ifjuság czímere, akasztója czímere.* 7) Némely növények bugás virágát, bokrétáját. *Nád czímere, törökbúza czímere.*

Valamint törzsöke *czím*, úgy ez is a maga nemében valami kitünőt, feltünőt, megkülönböztetőt jelent. V. ö. CZÍM.

A régieknél előfordúl csupán *czím* (titulus) értelemben is: *íra kedig és czímert Pilátus.* Tatrosi cod.

CZÍMÉRÁLLAT, (czímér-állat) ösz. fn. A paizs-féle czímerre rajzolt, vagy czímert tartó állat képe, pl. orozlán, vadkan. Vannak mesés, vagy eszményi czímerállatok is, pl. sárkány, grifmadár.

CZÍMÉRDARAB, (czímér-darab) ösz. fn. A czímernek egyik kiegészitő része, pl. a czímer födele, sisakja.

CZÍMÉRDÍSZ, (czímér-dísz) ösz. fn. Metszett vagy rajzolt alakok, ékességek, czifrázatok a paizsczímeren.

CZÍMÉRÉS, (czím-ér-és) mn. tt. *czímérés-t*, v. *—et*, tb. *—ek.* 1) Czímerrel bíró. *Czímeres nemes ember, czímeres levél, czímeres paizs, czímeres madár.* 2) Kitünő, jeles, jó vagy ros.. oldalról megbélyegzett. *Czímeres marha, czímeres szarvú ökrök, czímeres hazugság, czímeres gazember.* V. ö. CZÉGÉRES.

CZÍMÉRFA, (czímér-fa) ösz. fn. A közönséges régi ekében azon fa, mely a czímerszeget tartja.

CZÍMÉRFESTŐ, (czímér-festő) ösz. fn. Festő, ki paizsokra, vagy más eszközökre, táblákra, papirosra stb. czímereket rajzol.

CZÍMÉRFORGÓ, (czímér-forgó) ösz. fn. Forgótoll, mely valamely paizs czímerén levő sisakot, süveget díszit.

CZÍMÉRHORDÓ, (czímér-hordó) ösz. fn. Személy, ki bizonyos ünnepélyek alkalmával a fejedelmi vagy országczímert, vagy valamely főember czímerét hordozza. *Koronázási czímerhordó.*

CZÍMERISME, CZÍMERISMERET, (czímer-isme, v. czímer-ismeret) ösz. fn. Ügyesség, melynél fogva valaki az országok, fejedelmek, nemzetségek, családok stb. czímereit ismeri.

CZÍMÉRJOG, (czímér-jog) ösz. fn. 1) Jog, melynél fogva valaki kereskedési, mesterségi, vendéglői czímert függeszthet ki. 2) Jog, melynél fogva valaki valamely (nemesi, grófi stb.) czímert használhat.

CZÍMÉRKÉP, (czímérkép) ösz. fn. Kép, mely különböztetési jegyül a czímerre van festve.

CZÍMÉRKÖNYV, (czímér-könyv) ösz. fn. 1) Könyv, melyben különféle czímerek rajzai foglaltatnak. 2) Oly könyv, mely a czímerek ismeretére tanít.

CZÍMERLET, (czím-er-let) fn. tt. *czimerlet-ét.* Előfordul a bécsi és tatrosi codexekben *czím* (titulus) értelmében.

CZÍMÉRLEVÉL, (czímér-levél) ösz. fn. Oklevél, melyben a fejedelem valakinek jogot ad nemesi, grófi stb. czímert viselni.

CZÍMÉRLYUK, (czímér-lyuk) ösz. fn. Lyuk a szántóvason, melyen a czímervasat áteresztik.

CZÍMÉRMESTER, (czímér-mester) ösz. fn. 1) Mester, aki czímereket készít, fest, vagy metsz. 2) l. CZÍMERHORDÓ.

CZÍMÉRMETSZŐ, (czímér-metsző) ösz. fn. Művész, ki czímerképeket metsz a paizsokra, gyűrükre stb.

CZÍMÉRMEZŐ, (czímér-mező) ösz. fn. Alaptér, melyre az illető művész czímerképeket rajzol, vagy metsz.

CZÍMÉRMONDAT, (czímér-mondat) ösz. fn. Jelvényes mondat, melyet a czímermetsző vagy tulajdonos czímerére irat, vagy véset.

CZÍMÉRNÖK, (czím-ér-nök) fn. tt. *czímérnök-öt.* Hites személy, ki a czímerismeretben jártas, új czímereket tervez, s néha a kétséges régi nemes czímereket vizsgálóra veszi.

CZÍMÉROSZLOP, (czímér-oszlop) ösz. fn. Oszlopot ábrázoló rajzolat vagy metszvény a czímeren.

CZÍMÉRPAIZS, (czímér-paizs) ösz. fn. Paizs, melyre az illető család czímere van festve, vagy metszve.

CZÍMÉRPALÁST, (czímér-palást) ösz. fn. Palást, vagy lepel, mely a czímer képét körülveszi.

CZÍMÉRSÁV, (czímér-sáv) ösz. fn. Sáv, sávoly vagy szalagféle diszítmény a czímeren.

CZÍMÉRSISAK, (czímér-sisak) ösz. fn. Czímerre festett, vagy metszett, s azt diszítő sisak.

CZÍMÉRSRÓF, (czímér-sróf) ösz. fn. Czímerszeget helyettesítő csavar némely ekében, melynek segitségével a csímervasat fölebb vagy alább eresztik.

CZÍMÉRSZEG, (czímér-szeg) ösz. fn. A czímervas valamelyik lyukán általeresztett szeg.

CZÍMÉRSZELEMEN, (czímér-szelemen) ösz. fn. Szelemen, azaz gerenda alaku széles vonal a czí-

merképen, milyen a Magyarország czímerén négy vagyon.

CZÍMÉRSZÉMLE, (czímér-szémle) ösz. fn. A czímereknek, a dologhoz értők által megvizsgálása, ha valódiak-e. Czímerszemlét szoktak tartani a régi lovagok a harczjáték előtt, nehogy magukhoz méltatlanokkal vívjanak.

CZÍMÉRSZÍN, (czímér-szín) ösz. fn. Azon szín, melyre a czímerkép van festve.

CZÍMÉRTAN, (czímér-tan) ösz. fn. L. CZÍMÉRTUDOMÁNY.

CZÍMÉRTARTÓ, (czímér-tartó) ösz. fn. Embernek, vagy állatnak festett képe, mely a czímerképet tartja.

CZÍMÉRTUDOMÁNY, (czímér-tudomány) ösz. fn. A czímerek ismeretét rendszeresen tárgyazó tudomány. (Heraldica).

CZÍMÉRTUDÓS, (czímér-tudós) ösz. fn. Ki a különféle korú, nemzetbeli stb. czímerek rendszeres és alapos ismeretével bír,

CZÍMÉRVAS, (czímér-vas) ösz. fn. Szántóvasat tartó, s ennek fölebb-alább eresztésére szolgáló vas.

CZÍMÉRVIZSGÁLÓ, (czímér-vizsgáló) ösz. fn. A czímerek ismeretében jártas személy, ki a lovagok harczjátékában a czímerek valódiságát szemle alá venni szokta. V. ö. CZÍMÉRSZEMLE.

CZÍMÉS, (czím-és) mn. tt. *czímés-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Czímmel biró, kinek vagy minek czíme van. *Czímes könyv, czímes levél.*

CZÍMÉZ, (czím-éz) áth. m. *czíméz-tem*, v. *czímézttem*, —*tél*, v. *czímézttél*, —*ett*, v. *czímézett*, htn. —*ni*, v. *czímezni*. 1) Czímjénél fogva nevez, szólít valakit. *Nagyságosnak, tekintetesnek czímezni valakit.* 2) Levelet vagy más küldeményt az illető személynek nevével és czímjével megjegyezve utasít.

CZÍMÉZÉS, (czím-éz-és) fn. tt. *czímézés-t*, tb. —*ék*. 1) Valakinek czíméné fogva nevezése, szólítása. 2) Levélnek, vagy más küldeménynek az illető személy nevével bélyegzése, s illő helyre utasítása.

CZÍMÉZET, l. CZÍMZET.

CZÍMÍV, (czím-ív) ösz. fn. A könyvnek első íve, melyre annak czíme nyomtatva van.

CZÍMKÉP, (czím-kép) ösz. fn. Kisded réz- vagy acsélmetszvény a könyv czímlapján, annak némi ékesítéséül.

CZÍMKÖNYV, (czím-könyv) ösz. fn. Azon könyv az illető törvényszéknél, melyben a bejegyzett kereskedők, iparűzők stb. eredeti aláírásai, s illetőleg aláírási czímei hitelesen vezetvék.

CZÍMLAP, (czím-lap) ösz. fn. A könyvnek azon elül álló lapja, melyen annak czíme, szerző neve, kiadás ideje stb. fel van jegyezve. 2) A czímkönyvben vezetett egyes czímekről szóló lap.

CZIMP, (czim-p) elvont törzsöke *czimpa, czimpál* szóknak. Azonosnak látszik *czim* gyökkel.

CZIMPA, (czimp-a, v. csimp-a) fn. tt. *czimpát*. Az orrnak porczogója. *Orr czimpája. Megütötték az orra czimpáját.* Czimpának nevezik több helyen a fülek porczogóját is.

CZIMPAFARKAS, (czimpa-farkas) ösz. fn. Az orrczimpának gyuladása. V. ö. FARKAS, átv. ért.

CZIMPÁL, (czim-p-a-al) áth. l. CZIBÁL.

CZIMPAORRU, (czimpa-orru) ösz. mn. Lapos, belapított orru.

CZÍMRÉZ, (czím-réz) ösz. fn. A könyv czímlapjára metszett, vagy annak általellenében álló rézmetszetü kép.

CZÍMSZEREP, (czím-szerep) ösz. fn. Azon személynek szerepe, kiről a regény, vagy szindarab neveztetik, pl. Bánk bán szomorújátékban Bánk báné a czímszerep.

CZÍMSZERŰ, (czím-szerü) ösz. mn. Ami valósággal, igazán az, minek czímét viseli, valódi, eredeti. *Czímszerü aláirás. Czímszerü oklevél.* (Authenticum).

CZÍMSZERŰSÉG, (czím-szerűség) ösz. fn. Czímszerü tulajdonsága, vagy állapota valaminek. V. ö. CZÍMSZERŰ.

CZÍMTELEN, (czím-telen) mn. tt. *czímtelen-t*, tb. —*ek*. Akinek czíme nincs, vagy amire czímet nem irtak, nem nyomtattak, vagy minek czíme elveszett. *Czímtelen közember. Czímtelen levél. Czímtelen régi könyv.*

CZÍMVÁGY, (czím-vágy) ösz. fn. A dicsvágynak fattyú kinövése, mely czímek után esenkedik, czímeit szaporítani törekszik.

CZÍMVEZETŐ, (czím-vezető) ösz. fn. Azon személy, ki némely bejegyzett kereskedő, iparüző, s közkereseti társaságok nevében kötelezéseket vállalhat, s kinek eredeti aláírása szinte bejegyeztetett.

CZÍMZET, (czím-éz-et) fn. tt. *czímzet-et*. Valamely személyt, vagy hivatalt illető czímek összvege.

CZÍMZETÉS, (czím-éz-et-és) mn. tt. *czímzetés-t*, v. —*et*, tb. —*ek*. Ki valamely rangot, hivatalt illető czímzettel bír ugyan, de annak jogbeli és kötelességi szoros gyakorlatában nincsen. *Czímzetes püspök*, ki fölszentelve nincsen; *czímzetes apát*, ki apátság díszjeleit viseli, de annak jószágait nem birja.

CZÍMZETI, (czím-éz-et-i) mn. tt. *czímzeti-t*, tb. —*ek*. Czímzetre vonatkozó, czímzetet illető. *Czímzeti sor. Czímzeti rend.*

CZÍMZETT, (czím-éz-ett) mn. tt. *czímzett-et*. 1) Bizonyos czímmel nevezett, szólított, megkülönböztetett, pl. *Sz. Márton püspökről czímzett pannonhegyi főmonostor. Csillagról czímzett nagy kereskedés.* 2) Bizonyos czím alatt utasított. *A máshoz czímzett levelet tévedésből felbontani.*

CZIN, (1), több oly szónak gyöke, melyek valami kicsit, vékonyat, a maga nemében soványat, csangárt jelentenek, mint *czinabár, czincser, czincsur, czincsifinczi*. Rokon *cza, cze* kicsinyező, képzőkkel.

CZIN, (2), hangutánzó gyök, honnan *czinege, czincs, czinczog* stb. eredtek. Rokon vele *szen*, melytől, *szeng, szene*, *szendít* stb. származnak, továbbá a latin *sono, tono, tinnio*, a szanszkritban *tan* (szeng).

CZÍN, CZIN, fn. tt. *czín-t*, tb. —*ek*. Fehér, s kevéssé kékesre hajló, fényes és nyujtható fém, mely midőn hajtogatják, különös *czin* forma hangot ad. Más neve: *ón, fehér ón*. Használtatik mellóknevül is e jelentéssel: czinből való, pl. *czin tál, czin tányér, czin kanál* stb. Rokon vele a német *Zinn*, holland, dán, angol *tin*, latin *stannum*, franczia *estan*, *etain*, spanyol *estano* stb.

CZINABÁR, hevesmegyei tájszó, és mn. tt. *czinabár-t*, tb.—*ok*. Vézna, sovány termetü. Balaton mellékén: czinábor. V. ö. CZINCZIFINCZI, CZINCZÁR.

CZINADOF, régies, s mint alakja mutatja, idegen, talán a *sindon* névből elferditett fn. tt. *czinadof-ot*. Jelent igen finom gyolcsot. Szokásból kiavult.

CZINADÓNIA, fn. tt. *czinadóniá-t*. Árnyas helyeken, gyöpük, sövények, kerítések mellett tenyésző növényfaj, a gódirczok neméből, melynek sárgapiros nedvét a gyógyszerészek használják, máskép: *fecskefü*. (Chelidonium majus).

CZINAKNA, (czin-akna) ösz. fn. Bányaakna, melyben czinnel, azaz fehérónnal vegyes érczkő találtatik.

CZINÁRU, (czin-áru) ösz. fn. Czinből készített, öntött mindenféle eszközök, edények stb. árulás végett, pl. *czintálak, czintányérok, czinkorsók*.

CZINBÁNYA, (czin-bánya) ösz. fn. Bánya, mely czintartalmu érczkövekkel bövelkedik.

CZINCZ, kiavult vagy elvont hangutánzó törzsök, melyből *czincze* (czinke), *czinczog, czinczogás* stb. származtak. Különbözik tőle a *czinczál* ige gyöke *czincz*, l. CZINCZÁL.

CZINCZA, (czincz-a) elvont törzse *czinczál* igének. Jelentése: ide-oda ránczigálás. Képzésre olyan mint: *hercze, hurcza*.

CZINCZÁL, (czin-cz-a-al) áth. m. *czinczál-t*. Tulajdonkép arról mondatik, ki valaki haját ránczigálja, czibálja, húzkodja, s azáltal öszvekuszálja. *Öszveczinczálni*. Szélesebb ért. valamit húzkodva rendetlenné tesz. *Valaki ruháját, ágyát czinczálni, öszveczinczálni*. Gyökre nézve rokona a húzakodásra vonatkozó *czihelödik*.

CZINCZÁLÁS, (czin-cz-a-al-ás) fn. tt. *czinczálás-t*, tb. —*ok*. Czibálás, öszvekuszálás.

CZINCZÁR, (czincz-ár) mn. tt. *czinczár-t*, tb. —*ok*. Igen vékony, nyulánk, sovány növésü, derekú, szárú. *Czinczár leány. Czinczár növény, palánta*. Román nyelven *czinczár*, am. szúnyog.

CZINCZE, (czin-cze) fn. L. CZINKE, CZINEGE.

CZINCZÉR, (czincz-ér) fn. tt. *czinczér-t*, tb. —*ék*. Tölgyfákon élödni szokott karcsu bogárfaj.

CZINCZIFINCZI, (czinczi-finczi) ösz. mn. tt. *czinczifinczi-t*, tb. —*k*. 1) Gúnyneve oly ifjunak, és kivált leánynak, asszonynak, ki tulságosan gyöngédnek tetetvén magát, igen kényes, érzékeny, mindenen megbántódó. 2) Igen vékony, széllelbéllelt, nápicz (ifju vagy leány). Máskép: *inczifinczi*. Rokona: *iczipiczi*.

CZINCZINBOGÁR, (czinczin-bogár) ösz. fn. Általános neve azon bogaraknak, melyek a fába eszik magukat. (Cerambyx). Fajai: *hosszukezü, szarvasszarvu, pézsmaszagu, faragó, csellencsápi, aranyporos czinczinbogár*.

CZINCZOG, (czin-cz-og) önh. m. *czinczogtam*, —*tál*, —*ott*. Tulajdonkép az egerekről, s patkányokról mondatik, midőn sajátságos hangjokat hallatják, mely a *czincz* hanghoz leginkább hasonlít. *Nincs otthon a macska, czinczognak az egerek*. (Km). Átv. ért. mondjuk 1) a gyermekekről, leányokról, kik magok között suttomban valamely dolog fölött elfojtott vékony hangon nevetgélnek; 2) a hegedűről, midőn azt avatlan kezek hangoztatják.

CZINCZOGÁS, (czin-cz-og-ás) fn. tt. *czinczogás-t*, tb. —*ok*. Olyan hangon szólás, neszezés, nevetés, mint az egerek, patkányok szoktak. *Az egér czinczogására fülel a macska. Csintalan leánykák, gyermekek czinczogása. Hegedüczinczogás*.

CZINCZOGÓ, (czin-cz-og-ó) mn. tt. *czinczogó-t*. Aki, vagy ami czinczog. *Czinczogó egerek, czinczogó gyerekek*. V. ö. CINCZOG.

CZINCZOGTAT, (czin-cz-og-tat) áth. m. *czinczog-tat-tam*, —*tál*, —*ott*. Czinczogásra késztet, erőtet. *Holmi tréfákkal megczinczogtatni a gyermekeket. Majd megczinczogtatlak én benneteket, csak ne hallgassatok*. 2) Gúnyos ért. a hegedűt igen roszúl húzza. *Ugyan ne czinczogtasd azt a hegedűt, már a füleim fájnak bele*.

CZINCZOR, (a hellen-latin *cynosurus*-ból) fn. tt. *czinczor-t*, tb. —*ok*. Növénynem a háromhímesek seregéből és kétanyások rendéből; virágzása füzéres, füzérkéi vagy virágbokrai két vagy több viráguk, minden virágbokor tövén egy vagy több murva, melyek vagy fésü-, vagy füzérkeformák. Fajai: *taréjos, tüskés, aranyos czinczor*.

CZINCZOROG, (czincz-or-og) önh. m. *czinczorog-tam*, v. *czinczorg-ottam*, —*tál*, v. —*ottál*, —*ott*. Folytonosan czinczog. Középképzésre olyan, mint a szintén hangutánzó *sustorog, sistereg*.

CZINCZOS, CZINCZIOS, (czin-cz-os vagy czincz-i-os) fn. tt. *czinczos-t*, tb. —*ok*. Ólálkodó, veszedelembe ejteni igyekező álnok ember. A *czinkos* szóval egynek látszik lenni. Székely szó.

CZINCZUR, (czin-cz-ur) fn. tt. *czinczur-t*, tb. —*ok*. A virágokon repkedő, igen karcsu, hosszukás, sebes szárnyalású bogár. (Bombylius).

CZINEDÉNY, (czin-edény) ösz. fn. Czin anyagból öntött vagy vert edény, pl. *czintál, czintányér, czinkorsó*.

CZINÉG, (czin-ég) önh. m. *czinég-tem*, —*tél*, —*ett*. Mondjuk különösen a czinege nemü kis madarakról, midőn sajátságos vékony hangon szólanak.

CZINÉGE, (czin-ég-e, azaz czin-ég-ő) fn. tt. *czinégé-t*. Azon kis madarak neve, melyeknek elül három, hátul egy körmük, végén hegyes, tőben borzas orruk, tompa és rovatos nyelvök vagyon, s tavaszszal és nyáron férgekkel, bogarakkal, őszszel és télen maggal élnek. Fajaik: *szén-, fenyves, mocsári, kék,*

molnár-, barátfejű, hosszufarku czinege. Czinege iz örül a tökmagnak. (Km). *Czinegét fog a feje*, azaz tök a feje, mert tökből csinálják gyermekek a czinegefogót. *Czinege, czinege kis madár*, Madarász gyermekek hivókája. Átv. ért. jelent igen vékony nápicz termetü, czingár embert. Máskép: *czinke, czincze.*

CZINÉGECSAPTA, (czinége-csapta) ösz. fn. Tökből vagy faágakból készített fogó eszköz, melynek ajtaja dióra vagy tökmagra állított pöczökkel van feltámasztva, s midőn azt a torkos madárka rángczigálja, az ajtó reá csappan.

CZINÉGEDIÓ, (czinége-dió) ösz. fn. Vékony héju, s könnyen törő dió, melyet a czinegék csőreikkel feltörni képesek.

CZINÉGEFOGÓ, (czinége-fogó) ösz. fn. lásd: CZINÉGECSAPTA.

CZINÉGESÍP, (czinége-síp) ösz. fn. Sipocska, melylyel a madarászok a czinegék hangját utánozzák, s azokat magukhoz közelebb csalogatják, vagy viszonhangra késztetvén, hollétöket megtudják.

CZÍNES, CZINES, (1), (czín-es) mn. tt. *czínes-t*, v. *—et*. tb. *—ek*. Czinnel bevont, czinnel bélelt. *Czines rézedények.*

CZINES, (2), (mint föntebb) fn. tt. *czines-t*, tb. *—ek*. Mesterember, ki czinből holmi eszközöket, edényeket csinál, máskép: *czinmives, ónöntő.*

CZINÉSZ, (czin-ész fn. tt. *czinész-t*, tb. *—ek*. A bányákban azon bányász, ki a czint tisztogatja, vizzel öblögeti.

CZÍNEZ, CZINEZ, (czín-ez) áth. m. *czínez-tem, —tél, —ett*, par. *—z*. Czinlemezzel, vagy öntött czinnel bevon valamit. *Czínezni a rézedényeket.*

CZÍNEZÉS, CZINEZÉS, (czín-ez-és) fn. tt. *czínezés-t*, tb. *—ek*. Valamely eszköznek, különösen rézedénynek, rézkazánnak czinlappal, czinlemezzel behúzása, kibéllelése.

CZÍNEZET, CZINEZET, (czín-ez-et) fn. tt. *czínezet-et*. Így nevezték azon czinlemez, melylyel pl. a rézedényeket bevonták, megbéllelték. *Ha a rézfazék czinezete lekopik, ártalmas a benne főtt étel.*

CZÍNEZŐ, CZINEZŐ, (czín-ez-ő) fn. tt. *czínező-t*. Mesterember, ki holmi edényeket, pl. rézkazánokat, kondérokat czinnel bevon, megbéllel.

CZINFALVA, helység Somogy megyében; helyr. *Czinfalvá-n, —ra, —ról.*

CZINGÁR, (czin-g-ár) mn. tt. *czingár-t*, tb. *—ok*. Jelentését illetőleg l. CZANGÁR, SZIKÁR.

CZINGERDARÁZS, (czinger-darázs) ösz. fn. Hosszukás, igen karcsu derekú mezei darázsfaj.

CZINGOLÁN, CZINGOLÁNY, (czin-g-ol-án) fn. tt. *czingolán-t*, tb. *—ok*. Homokos helyeket kedvelő, karcsu dereku, futó bogár. (Cicindela). Fajai: *mezei, aranyozott, vereslő czingolán.*

CZINICZINI, (czini-czini) a hegedű vékony hangját utánzó szó, máskép: *czinifini. Cziniczini Péter bácsi, neked hegedülnek*, síró gyermekeket gúnyoló km.

CZINIFAJ, (czini-faj) ösz. fn. tt. *czinifaj-t*, tb. *—ok*. Apró, halavány szemü, kis fürtü szölőfaj, máskép: *czilifánt.*

CZINIFINI, (czini-fini) l. CZINICZINI.

CZINK, (czin-k) fn. tt. *czink-ot*. 1) Kissé nyújtható, töredékeiben fénylő, nem igen kemény, s izzó tüzben elrepülő ércz, újabban: *horgany.* (Zincum). 2) Pilinczk-féle játék neme. *A czinkjátékban legnagyobb mesterség a vetés.* (Km). 3. Alakosság; gazság, gaztett, honnan: *czinkos.* Ez értelemben a *czin* gyök *csen, csiny* gyökkel látszik azonosnak. V. ö. CSEN, CSINY.

CZINKA, fn. tt. *czinká-t*. Déli Európában és Sziriában tenyésző, s az ebeknek veszélyes növényfaj, melynek méztartója a virág közepén van hengerded alakban. (Cynanchum). Viselik e nevet több magyar családok.

CZINKÁKA, (czin-káka) ösz. fn. Káka, vagy inkább sásfaj, melynek éles levelei a czinedények súrolására használtatik. A szatócsok koszorúba fúzve árulják.

CZINKE, (czin-ke) fn. l. CZINÉGE. Eredetileg am. *czinégő*, mint: *fecske* = fecsegő, *bugyka* = bugyogó, *locska* = locsogó, *csacska* = csacsogó. L. — KA, —KE képző.

CZINKESÍP, (czinke-síp) ösz. fn. lásd: CZINÉGESÍP.

CZINKJÁTÉK, (czink-játék) ösz. fn. l. PIGA, PILINCZK.

CZINKÓ, (czin-kó) fn. tt. *czinkó-t*. Nevendék leányka. Székely szó. Gyöke *czin*, mely több származékaiban valami kicsit jelent.

CZINKOH, (czin-koh) ösz. fn. Bányakemencze, melyben a czint az idegen ércz-vegyüléktől elválasztják.

CZINKOS, (czin-k-os) fn. tt. *czinkos-t*, tb. *—ok*. 1) Alakos bohócz. 2) Büntárs, gonosz czimbora. 3) Bordélyos, bordélyozó. *Föczinkos. Illő fillő czinkos.* (Km). *Gonosz, istentelen czinkos; nagy czinkos. Leányok czinkosa*, azaz kerítője, elcsábítója. 4) A székelyeknél, a földön, vagy réten jegyül tett karó, vagy a kihúzott karójegy után esett osztályrész.

A három előbbi pont értelmében gyöke *czin*, rokon a *csiny* gyökkel.

CZINKOSKODÁS, (czin-k-os-kod-ás) fn. tt. *czinkoskodás-t*, tb. *—ok*. 1) Alakoskodás, bohóczkodás. 2) Bünben czimboráskodás, egyetértés. 3) Bordélykodás, nők kerítgetése, elcsábítása.

CZINKOSKODIK, (czin-k-os-kod-ik) k. m. *czinkoskod-tam, —tál, —ott*. 1) Alakoskodik, bohóczkodik. 2) Bünben valakivel czimborálkodik, egyetért 3) Nőket kerítget, csábítgat.

CZINKOSSÁG, (czin-k-os-ság) fn. tt. *czinkosság-ot*. Alakoskodó, csalárd tulajdonság; gonosz czimboraság; nőkerítés, nőcsábítás.

CZINKOSTÁRS, (czinkos-társ) ösz. fn. Gonosz czimbora, büntárs.

CZINKOTA, falu Pest megyében; helyr. *Czinkotá-n, —ra, —ról.*

CZINKŐ, (czin-kő) ösz. fn. 1) Kő, melyben czinrészek találtatnak. 2) Az idegen részektől elválasztott, s megmosott czintömeg, mielőtt az olvasztó kemenczébe tétetik.

CZINLEMEZ, (czin-lemez) ösz. fn. Lemezzé lapított, nyújtott, vert czin. *Czinlemezzel bevonni valamit.*

CZINMOSÓFŰ, (czin-mosó-fű) ösz. fn. l. CZINKÁKA, SURLÓFŰ.

CZINMÍVES, CZINMIVES, (czin-míves) ösz. fn. Mesterember, ki czinből különféle edényeket, eszközöket készít.

CZINMIVESSÉG, (czin-mivesség) ösz. fn. Czinművek, czinedények stb. készítésével foglalkodó mesterség.

CZINMOSÁS, (czin-mosás) ösz fn. Bányászi munka, midőn az öszveczúzott czinércz az olvasztás előtt megmossák, azaz vízzel való öblögetés által a körészecskéktől megtisztítják.

CZINMOSÓ, (czin-mosó) ösz. fn. Bányai munkás, ki a porrá zúzott czinércz vízzel öblögetve, idegen testektől elválasztja. Másk ép: *czinész.*

CZINÓBER, (hellenül *κινναβαρι*) fn. tt. *czinóber-t,* tb. *—ek.* Higanyból és kénből álló vörös ásvány. (Cinnabaris). *Hegyi czinóber, ásvány czinóber,* melytől meg kell különböztetni a *mesterségesen csinált* czinóbert.

CZINÓBERÉRCZ, (czinóber-érez) ösz. fn. Érczes ásvány, mely czinóber részeket tartalmaz.

CZINÓBERPIROS, (czinóber-piros) ösz. mn. Czinóberhez hasonlító piros szinü, vagy czinóberrel pirosított. *Czinóberpiros arcz.*

CZINÓBERSZÍN, (czinóber-szín) ösz. fn. Élénk piros szín, milyen a czinóberé.

CZINÓBERSZINŰ, (czinóber-szinü) ösz. mn. l. CZINÓBERPIROS.

CZINÖNTŐ, (czin-öntő) ösz. fn. Mesterember, míves, ki czinből különféle szereket, edényeket stb. önt, készít.

CZINÖNTŐMŰHELY, (czin-öntő-mühely) ösz. fn. Mühely, melyben czinből különféle edényeket, eszközöket öntenek, készítenek.

CZINPLÉH, (czin-pléh) ösz. fn. Czinanyagból vékonyra lapított vagy nyújtott lemez.

CZINPRÓBA, (czin-próba) ösz. fn. Megvizsgálása a czinnek, hogy kitünjék mennyi ólom van benne, különösen az orgonacsinálóknál.

CZINRÖG, (czin-rög) ösz. fn. Darabos czinanyag, midőn még az illető míves által idomítva nincsen.

CZINTEREM, ösz. fn. A görög-latin *coemeterium*-ból átalakítva, am. temető. *Czinteremvirág ezeri a fejét,* azaz ősz, nem sokáig él. V. ö. TEMETŐ.

CZINTOS, falu Erdélyben, Alsó-Fejér megyében; helyr. *Czintos-on, —ra, ról.*

CZINVAJ, (czin-vaj) ösz. fn. Sósavas czinfehér, tömör alakban. (Butyrum Stanni).

CZINZOR, fn. tt. *czinzor-t,* tb. *—ok.* Lásd: CZINCZOR.

CZIP, elvont gyök, mely részint *czep* gyökkel (*czepel* szóban), részint *czib* gyökkel (*czibál* szóban) azonos és jelentéseikben osztozik.

CZIPA, (czip-a, azaz czib-a) mn. tt. *czipá-t.* Oly ebről mondják, mely az emberek ruháját tépdelni, rángatni, czibálni szokta. *Czipa kutya.*

CZIPÁL, (czip-a-al) áth. m. *czipál-t.* Egy a *czibál* igével, tehát annyi, mint rángat, tép, szakgat, pl. *a kutya czipálja* v. *czibálja az átmenők ruháját; haját czipálni.*

CZIPÁROL, (czip-a-ar-ol) áth. m. *czipárol-t.* Gyakran czipál, czibálgat, ránczigál, tépász.

CZIPE, (czip-e) fn. tt. *czipé-t,* l. CZIPŐ.

CZIPECSINÁLÓ, (czipe-csináló) ösz. fn. lásd: CZIPŐSZ, CZIPŐVARGA.

CZIPÉG, (czip-ég) önh. m. *czipég-tem, —tél, —ett.* Könnyü, száratlan, vékony talpu lábbeliben járva *czip* hangot csinál. *Czipegczopog,* keményebb talppal: *kipegkopog.*

CZIPEKÉDIK, (czip-ek-éd-ik) k. m. *czipekédtem, —tél, —ett.* Valakire vagy valamire czimbeszkedik, mintegy megcsipve ráakaszkodik, függeszkedik.

CZIPEL, (czip-el) áth. m. *czipel-t.* Valamely terhet nagynehezen húz, s vontat inkább maga után, mint visz. *Alig czipeli a nagy kosarat.* Változattal: *czepel.*

CZIPELÉS, (czip-el-és) fn. tt. *czipelés-t,* tb. *—ek.* Tehernek nehéz vontatása, czepelés. *Elfáradni a czipelésben.*

CZIPELKÉDIK, (czip-el-éd-ik) k. m. *czipelkéd-tem, —tél, —ett.* Valamely teher fölemelésében, vagy hordásában erőködik. Nagynehezen emeli magát. *Alig bír felczipelkedni.*

CZIPELLŐ, (czip-ell-ő, vagy czip-el-ő) lásd: CZIPŐ.

CZIPELLŐKE, l. CZIPŐKE.

CZIPELLŐS, (czip-ell-ő-ös) mn. tt. *czipellős-t,* v. *—et,* tb. *—ek.* Kinek czipellője van, czipellőben járó. *Czipellős városi leány.*

CZIPELLŐSVARGA, (czipellős-varga) ösz. fn. L. CZIPŐVARGA, CZIPÉSZ.

CZIPÉSZ, (czip-e-ész) fn. tt. *czipész-t,* tb. *—ek.* L. CZIPŐVARGA.

CZIPÓ, (czip-ó) fn. tt. *czipó-t.* 1) Kisded alaku magyar kenyér, mely gyürkésen, azaz púposan kidomborodik. *Nem elég a szó, ha nem elég a czipó.* (Km). *Árpaczipó. Hetvenkedik, mint árpaczipó a kemenczében.* (Km). 2) Több vidékek beszédjétése szerént fehér lisztből sütött domború, gyürkés magyar kenyér, másk ép: *czipókenyér.*

„Vásáruton vásár lesz,
Elég czipókenyér lesz.“
(Csalók. népd.)

Minél rosszabb a sütő, annál több czipót igér. (Km). *Kenyérrel essi a czipót* (km.), azaz együgyű. *Másutt is esnek fehér czipót.* (Km). *Czipópénzre kelt a háza.* (Km). *Fehér czipó sós turóval használ éhes gyomornak.* (Km).

„Fehér czipó, szalonna,
Füstölt hús és káposzta,
A magyarnak étele
Ezzel lakik ő tele."

(Népdal).

Szép czipó. Csunya a ganaj, de szép czipó terem utána. (Km). *Vásári czipó. Debreczeni, miskolczi, komáromi, győri czipó.*

„Miskolcz, Debreczen, Komárom
Süssön czipót olcsó áron."

(Nemzeti népdal).

Átv. ért. czipónak mondják a háton vagy mellen kinövő púpot. *Czipó terem a hátán. Czipó hátú. Czipó szájú paripa* (tréfás neve az ökörnek).

Gyermeknyelven: *pipó*, melyhez hasonló *pupa*, azaz kis púpalaku kenyér, vagy a nagy kenyérnek domója, gyürkéje, mely különösen ízlik, honnan szük termésü esztendőről mondani szokták: *pupa lesz a kenyér*, azaz oly drága és kedves, mint a czipó.

CZIPÓS, (1), (czip-ó-os) mn. tt. *czipós-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. 1) Czipókat sütő, czipókat áruló. *Czipós kofa.* 2) Púpos. *Czipós hátu nyomorék.*

CZIPÓS, (2), (czip-ó-os) fn. tt. *czipós-t*. Győrött és vidékén az ifjuság bőjti játéka, midőn a két nembeliek vegyesen körbe állnak, s egy kerülő járja körül őket; akit ez hátba üt, annak el kell helyét hagynia, s a kerülőt kergetnie, mig ez amannak helyét elfoglalni siet.

CZIPŐ, (czip-ő) fn. tt. *czipő-t*. Vékonyabbféle bőrből, vagy szövetből készített lábbeli, melynek szára nincsen, s a lábfejnek felső részét csak féligmeddig takarja. Tulajdonkép női lábbeli, de kényelemből finnyásabb férfiak is viselik. Kis gyermekek nyelvén *pipő. Piros czipő, zöld czipő. Hétköznap mezitláb, vasárnap czipőben.* (Km). *Selyemczipő, facsipő*, azaz némely szerzetesek fatalpból álló, s szijjal felkötött lábbelije; ez máskép: *csókó.*

CZIPŐBOLT, (czipő-bolt) ösz. fn. Bolt, melyben czipőket árulnak.

CZIPŐCSAT, (czipő-csat) ösz. fn. Csat, mely bizonyos szabásu czipők szárnyait fűző gyanánt összevetartja. *Ezüst, acél, rés czipőcsat.*

CZIPŐCZIM, (czipő-czim) ösz. fn. Növénynem az anyahímesek seregéből, melynek pilise öblös, papucsforma, felső ajaka kicsiny, behajló. (Cypripedium). Különösen, *tarka czipőczim*, melynek papucsa tarka vagy sárga, és a szirmoknál rövidebb (C. calceolus).

CZIPŐFEJ, (czipő-fej) ösz. fn. A czipőféle lábbelinek felső bőre, vagy szövete, mely a lábfejet födi.

CZIPŐFOLT, (czipő-folt) ösz. fn. Folt, darabka bőr, melylyel a lyukas czipőt kitatarozzák.

CZIPŐFŰZŐ, (czipő-fűző) ösz. fn. Szalag bőrből vagy szövetből, melylyel a czipőfej szárnyait öszvefűzik.

CZIPŐHUZÓ, (czipő-huzó) ösz. fn. Homorú csonteszköz, melynek segedelmével a czipő sarkát kifeszítik, hogy a láb könnyebben bele mehessen.

CZIPŐK, (czip-ők) fn. tt. *czipők-öt*. Fölálló görbe fa, a tiszai hidas kompok oldalán, melyhez a vontatókötelet kötik. V. ö. CZIBÉK, CZIPEL.

CZIPŐKE, (czip-ő-ke) fn. tt. *czipőké-t*. Kis czipő, milyent a kis leánykák vagy fiúcskák viselnek.

CZIPŐKEFE, (czipő-kefe) ösz. fn. Kisebb s puhább sertéjü kefe, czipőket tisztítani való.

CZIPŐKÖTŐ, (czipő-kötő) ösz. fn. Szalag, melylyel a czipőket a lábszárakhoz kötik. *Czipekötő* jobban hangzik.

CZIPŐPIACZ, (czipő-piacz) ösz. fn. Piacz, melyen czipőket árulnak.

CZIPŐSARK, (czipő-sark) ösz. fn. Czipőnek hátsó része, mely a lábsarkat körülveszi.

CZIPŐSZ, (czip-ő-ész) fn. tt. *czipész-t*, tb. —*ök*. Czipőket csináló, készítő mesterember, czipővarga.

CZIPŐSZALAG, (czipő-szalag) ösz. fn. lásd: CZIPŐKÖTŐ.

CZIPŐSZEG, (czipő-szeg) ösz. fn. Kis szegek fából vagy vasból, melyeket a czipő sarkába vernek.

CZIPŐSZÍJ, (czipő-szíj) ösz. fn. Szíjszalag, mely bizonyos szabásu czipők szárnyait összevehúzza s fűzve tartja.

CZIPŐTALP, (czipő-talp) ösz. fn. Vastagabb és keményebb bőr, mely a czipőnek alapjául szolgál. *Czipőm talpát sem kenném hozzája.* (Km).

CZIPŐTISZTÍTÓ, (czipő-tisztító) ösz. fn. Személy, szolga, ki poros, sáros czipőket tisztogat.

CZIPŐVARGA, (czipő-varga) ösz. fn. Német vargaczéhhez tartozó mesterember, ki egyedül czipőket készít. Ettől különbözik a *saruvarga.*

CZIPŐVARRÓ, (czipő-varró) ösz. fn. L. CZIPŐVARGA.

CZIPRUS, (hellenül *κυπάρισσος*) fn. tt. *cziprus-t*, tb. —*ok*. Keleti fanövény, eredetére nézve az egylakiak seregéből, és falkások rendéből, melynek egyik faja örökzöld, a rohadásnak ellenáll, s századokig romolatlanul marad. Ágait a régiek gyászjelül használták, s a költőknél jelennen is a gyásznak, valamint a hűségnek és állandóságnak jelképe.

„Ott egy temetőnek látom keresztjeit,
Bágyadt szél ingatja cziprus leveleit."

(Ányos).

CZIPRUSDIÓ, (cziprus-dió) ösz. fn. Cziprusfának gyümölcse.

CZIPRUSFA, (cziprus-fa) ösz. fn. l. CZIPRUS.

CZIPRUSFENYŐ, (cziprus-fenyő) ösz. fn. A gyalogfenyők neméhez tartozó fenyőfaj Olaszországban, Portugalliában stb., melynek minden részei

igen erős és undorító szaguak, a éles, keserű ízüek; a belőle készített olaj veszedelmes vérhajtó szer. (Juniperus sabina).

CZIPRUSNÉZSIT, (cziprus-nézsit) ösz. fn. Déli Európában tenyésző nézsitfaj, melynek, mint a cziprusfenyőnek, igen erős szaga van. (Santolina).

CZIR, elvont gyök, mely részint hangutánzó jelentéssel bir, mint a *csirogat, csirogál* szókban, részint *kör* értelme van, mint *csirkál, csirkalom* származékok mutatják, s legközelebbi rokona a latin *circus, circulus, circum, circinus* szók gyöke: *cir*, részint végre rokon *k* vagy *sz* hanggal cseréltetik föl, mint *csirmos*, e helyett *kormos* vagy *szurmos, szurtos;* jelentése mocskos feketeség.

CZIR, fn. tt. *czir-t*, tb. —*ek*. l. CZIROK.

CZIRA, (czir-a) fn. tt. *czirá-t*. 1) Mirigy a lovak fejében. Székely szó. 2) Némely vidéki szólás szerént: macska, czicza.

CZIRÁK, (czir-ák) fn. tt. *czirák-ot*. 1) Védencz, kedvencz, mintegy czirogatott személy. A törökben is *csirák* egyik jelentése: *clicns* (Hindoglu). 2) Sarjadék, ivadék. Ez értelemben a *csir, csira* szókkal rokon.

CZIRÁK, falu Sopron vármegyében; helyr. *Czirák-ra, —on, —ról*.

CZIRBOLYAFENYŐ, (czirbolya-fenyő) ösz. fn. Szép, erős, sugár és magas fenyőfaj, mely a svajczi havasokon, Kárpátokon és Sziberiában tenyészik; fája illatos gyántát ad. (Pinus cembra).

CZIRBOLYAMAG, (czirbolya-mag) ösz. fn. Czirbolyafenyű magva.

CZIRE, (czir-e azaz cser-e) fn. tt. *cziré-t*. Juh, melynek bárányát leölik, s helyette idegen, csere bárányt szoptat. Székely szó.

CZIRJÉK, férfi kn. tt. *Czirjék-et*. Cyriacus. Némely nemes családok vezetékneve.

CZIRK, (czir-k) és CZIRKA, (czir-k-a). Kiavult vagy elvont törzsök, eredete egy a latin *circa, circum, circulus* szókkal, mint származékai *csirkál, csirkalom* mutatják. V. ö. CSÉRK.

CZIRKÁL, (czir-k-a-al) áth. m. *csirkál-t*. Valamit körüljárva, kerülgetve vizsgál, szemlére vesz. *A vidéket, az erdőket csirkálni. Az ellenség fekvését kicsirkálni.* Használtatik önhatólag is. *Éjjeli őrök csirkálnak az utczákon. A visela csirkál a vadász előtt.*

CZIRKÁLÁS, (czir-k-a-al-ás) fn. tt. *csirkálás-t*, tb. —*ok*. Körüljárás, kémlelés. *A vadász elfárad a hosszas csirkálásban.*

CZIRKALMAZ, (czir-k-al-om-az) áth. m. *csirkalmaz-tam, —tál, —ott*, par. —*z*. Czirkalom nevű eszközzel kikerít valamit. *Hordónak fenéket csirkalmazni. Kicsirkalmazni a beszédet*, azaz feneket kérlteni neki.

CZIRKALMAZÁS, (czir-k-al-om-az-ás) fn. tt. *csirkalmazás-t*, tb. —*ok*. Bizonyos körnek, vagy térségnek stb. czirkalommal kimérése, kijelölése, illetőleg körded alakban kikerítése.

CZIRKALMAZÓ, (czir-k-al-om-az-ó) fn. tt. *csirkalmazó-t*. Aki valamely kört, térséget czirkalommal kijegyez, kikerít.

CZIRKÁLÓ, (czir-k-a-ol-ó) fn. és mn. Aki valamit körüljárva kémlel. Balaton mellékén czirkálóknak hívják a csőszöket, rétpásztorokat, kik őszszel *csirkáló* vendégséget szoktak adni. *Csirkáló vadász, csirkáló kém.*

CZIRKÁLÓDÁS, (czir-k-a-al-ód-ás) fn. tt. *csirkálódás-t*, tb. —*ok*. Körüljárva kémlelődés.

CZIRKÁLÓDIK, (czir-k-a-al-ód-ik) k. m. *csirkálód-tam, —tál, —ott*. Körüljárva kémlelődik.

CZIRKALOM, (czir-k-al-om) fn. tt. *csirkalm-at*. Mérnökök, rajzolók, bodnárok, ácsok s több mesteremberek két szára eszköze, melylyel kisebb-nagyobb köröket képeznek, vonalak, pontok távolságát stb. meghatározzák. (Circinus).

CZIRKALOMHÉGY, (czirkalom-hégy) ösz. fn. A czirkalom szárának hegye, csúcsa. V. ö. CZIRKALOMSZÁR.

CZIRKALOMKÉSZÍTŐ, (czirkalom-készítő) ösz. fn. Késcsináló, vagy szerkovács, ki czirkalomféle eszközöket csinál.

CZIRKALOMSZÁR, (czirkalom-szár) ösz. fn. A czirkalom nevü eszköznek két ága, melyeket csavar stb. tart össze, s ennek tágítása, vagy összeszorítása által azok szétterjednek, vagy közelebb huzódnak egymáshoz, illetőleg nagyobb vagy kisebb kört képeznek.

CZIRKÖLES, (czir-köles) ösz. fn. l. CZIROK.

CZIRMOL, (czir-om-ol) áth. m. *csirmol-t*. Mocskosít, szennyesít. *Karommal becsirmolni a keseket, és arczot*, másképen: *szurmol, szurtos*. V. ö. CZIROM.

CZIRMOLÁS, (czir-om-ol-ás) fn. tt. *csirmolás-t*, tb. —*ok*. Mocskolás, szurtozás, feketére szennyezés, kormozás.

CZIRMOS, (czir-om-os) mn. tt. *csirmos-t*, vagy —*at*, tb. —*ak*. Mocskos, piszkos, szennyes, szurmos, kormos. *Csirmos kovács, lakatos; csirmos kötény, szoknya. Eredj te csirmos*. A székelyeknél am. tolvajságáról ismeretes, rosz hírü, nevü.

CZIRMOSÍT, (czir-om-os-ít) áth. m. *csirmosít-ott*, htn. —*ni*, v. —*ani*. Czirmossá, azaz szennyessé, mocskossá, piszkossá tesz, szurmosít, kormosít.

CZIRMOSÍTÁS, (czir-om-os-ít-ás) fn. tt. *csirmosítás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, mely által valaki vagy valami czirmossá, szurmossá, kormossá, szurtossá tétetik.

CZIRMOSSÁG, (czir-om-os-ság) fn. tt. *csirmosság-ot*. Czirmos, azaz szurmos, szurtos, kormos állapot vagy tulajdonság.

CZIROGAT vagy CZIRÓGAT, (czir-og-at vagy czir-óg-at) áth. m. *csirogat-tam, —tál, —ott*, paran. *csirogass*. Simogat, hízelgésből, kedveskedésből, vagy kérlelés, nyugtatás, csillapítás végett kezeit a test valamely részén húzogatja. *Macskát, kutyát, lovat csirogatni. Az elesett kis gyermek megütött tagjait csirogatni*. Átv. ért. feddés, fenyítés helyett dicsérettel,

hízelkedéssel illetni valakit; engesztelő szavakkal kérlelni. *Nem kell a bünösöket czirogatni.* Tréfás ért. jelent verést. *Jól megczirogatták a hátát.*

CZIROGATÁS, (czir-og-at-ás) fn. tt. *czirogatás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valakit vagy valamit czirogatunk.

CZIROGATÓ, (czir-og-at-ó) mn. tt. *czirogató-t*, tb. —*k*. Simogató, aki valakit gyöngédeden simogat kezével. *Gyermekét czirogató anya.*

CZIROK, (czir-ok) fn. tt. *czirok-ot*. Hozzánk napkeletről átültetett növény, a kölesek neméhez tartozik. Hét-nyolcz lábnyi magasságu szára egyenes, kemény, erős, bugája és magva a köleséhez hasonló. Hazánkban a törökbúza között termesztik, s eddig egyébre alig használják, mint hogy söprüket csinálnak a szárából. (Holcus sorghum).

CZIRÓKA, (czir-ó-ka) mn. tt. *cziróká-t*. Czirogató, simogató, hizelgő. Innen származik: *czirókál*.

CZIRÓKA-BÉLA, falu Zemplén megyében.

CZIRÓKA-HOSSZÚMEZŐ, falu Zemplén megyében.

CZIRÓKÁL, (czir-ó-ka-al) gyak. áth. m. *czirókál-t*. L. CZIROGAT.

CZIRÓKÁLÁS, (czir-ó-ka-al-ás) fn. tt. *czirókálás-t*, tb. —*ok*. L. CZIROGATÁS.

CZIROKMAG, (czirok-mag) ösz. fn. A czirok-nak kölesforma magva. V. ö. CZIROK.

CZIROM, (czir-om) fn. tt. *czirm-ot*. Testhez, ruhához tapadt mocsok, fekete szenny, különösen korom. Változattal *szurom*, rokona *korom* és *szurt*. Különbözik tőle: *szirom*, l. ezt.

CZIRPEL, (czir-p-el) önh. m. *czirpel-t*. Mondják apró madarakról, kis madárfiakról, midőn vékony *czir* hangon szólanak. Máskép: *csiripel*.

CZITARA, CZITERA, (hellenül *κιθάρα*) fn. tt. *czitará-t*, v. *czitert*. Érczhúros zeneszer, melyet ujjakkal vagy tollal szoktak pengetni; a czimbalommal némileg rokon, de alakjára s verése módjára különbözik tőle. *Czitarát verni, czitarát pengetni. És a szózat, a melyet hallék, oly, mint a czitarások szava, kik czitarásznak az ő czitarájokon.* (Sz. Ján. Jel. Káldi szerint.

CZITERÁL, (czitera-al) önh. m. *czitterál-t*. L. CZITERÁZ.

CZITERÁS, (czitera-as) fn. tt. *czitterás-t*, tb. —*ok*. Személy, ki czitarát ver, czitarát penget, czitarán játszik.

CZITORÁL, CZITORÁS, l. CZITERÁL, CZITERÁS.

CZITERÁZ, (czitera-az) önh. mn. *czitterázt-am*, —*tál*, —*ott*, par. —*s*. Czitaraféle hangszeren játszik, cziterál.

CZITERÁZÁS, (czitera-az-ás) fn. tt. *czitterázás-t*, tb. —*ok*. Czitarán játszás, czitarapengetés. *Ha a zengésben különbséget nem tesznek, mimódon érthetni az éneklést, vagy a czitterázást?*

CZITROM, (latinul *citromalum*, hellenül *κίτριον*) fn. tt. *czitrom-ot*. Régi Mediából déli Európába átültetett almafának aranysárga gyümölcse, mely jelesen Olaszországban díszlik. (Malum medicum). *Sárga czitrom. Lóczitrom*, tréfás köznépi kifejezés lóganaj helyett. *Gyümölcsöe mellének két mozgó czitroma.* (Gyöngyösi II. Dar. 364. l.). *Kifacsart czitrom*, azaz elhasznált jószág vagy ember.

CZITROMBOR, (czitrom-bor) ösz. fn. Czitromléből és czukorból készített hűsítő ital.

CZITROMDERESZLE, (czitrom-dereszle) ösz. fn. Hegyeken tenyésző növényfaj, a dereszlék neméből, hosszu, vastag és elágazó gyökerekkel. (Athamanta orcoselinum). Magva narancshéj ízü, theája czitromhéj szagú.

CZITROMFA, (czitrom-fa) ösz. fn. Keletről, különösen Mediából származott almafa, mely a sokfalkások seregéhez tartozik, csészéje öt fogú, bokrétája öt szirmu, porhona többnyire húsz; hímszálai hengeresen állanak; bogyója sok rekeszü. Fajai: *török czitrom*, melynek mivelés és a narancscsal való összvepárosítás által sokféle fajtái lettek; *narancs czitrom*, melynek nyelei gatyásak.

CZITROMFŰ, (czitrom-fű) ösz. fn. A meliszszák neméhez tartozó gyógyfű, máskép: *méhfű*, *mézelke*, *mézgancs*. (Melissa officinalis).

CZITROMHÉJ, (czitrom-héj) ösz. fn. A czitromalmának aranysárga színü s vastag kesernyés ízü kérge. *Czitromhéjjal füszerezett ital. Czitromhéjat rágicsálni.*

CZITROMHÉJOLAJ, (czitrom-héj-olaj) ösz. fn. Czitromhéjból sajtólt olaj.

CZITROMHÉJVÍZ, (czitrom-héj-víz) ösz. fn. Gyógyszerészi víz, mely czitromhéjjal készül.

CZITROMKÖRTE, (czitrom-körte) ösz. fn. Bizonyos körtefaj, mely alakjára nézve a czitromhoz hasonlít.

CZITROMLÉ, (czitrom-lé) ösz. fn. Nedv, melyet a kinyomott, kifacsart czitrom bele ad. *Czitromlével vegyített víz, vagy leöntött borjuszelet. Czitromlével készített becsinált. Czukrozott czitromlé.*

CZITROMLÉL, (czitrom-lél) ösz. fn. Czitromból kivont lél. V. ö. LÉL.

CZITROMMAG, (czitrom-mag) ösz. fn. Mag, mely a czitromalmának húsa között rejlik.

CZITROMMENTA, (czitrom-menta) ösz. fn. A mentafünek bizonyos faja, mely illatra nézve czitromhoz hasonlít.

CZITROMOLAJ, (czitrom-olaj) ösz. fn. Czitromból sajtólt olaj.

CZITROMOS, (czitrom-os) mn. tt. *czitromos-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Czitrommal készített, füszerezett. *Czitromos sütemény, czitromos ital.*

CZITROMOSAN, (czitrom-os-an) ih. Czitrommal, czitromlével készítve.

CZITROMOZ, (czitrom-oz) áth. m. *czitromoztam*, —*tál*, —*ott*. Czitrommal elkészít, füszerez, czitromlével föléreszt. *Becsinálni, sütni, hűsítő italt czitromosni.*

CZITROMOZÁS, (czitrom-oz-ás) fn. tt. *czitromozás-t*, tb. —*ok*. Elkészítés czitrommal, czitromlével.

CZITROMPÁLINKA, (czitrom-pálinka) ösz. fn. Czitromlével vegyített, fűszerezett pálinka.

CZITROMPÉP, (czitrom-pép) ösz. fn. Kifőzött és péppé sűrített czitromlé, melyet rendesen czukorral, borral és tojással vegyítenek.

CZITROMSÁRGA, (czitrom-sárga) ösz. mn. Olyan sárga szinű, milyen az érett czitrom héja.

CZITROMSAJTÓ, (czitrom-sajtó) ösz. fn. Kis sajtóféle eszköz, melylyel a czitrom levét kinyomják.

CZITROM-SÁRMÁNY, (czitrom-sármány) ösz. fn. Sármányfaj, czitromsárga tollakkal. Lásd: SÁRMÁNY.

CZITROMSAV, (czitrom-sav) ösz. fn. Czitromból s némely más gyümölcsből készített sav.

CZITROMSAVAS, (czitrom-savas) ösz. mn. Czitromsavval vegyített, fűszerezett.

CZITROMSAVANYÚ, (czitrom-savanyú) ösz. mn. Olyan savanyú ízű, mint a czitrom.

CZITROMSAVANYUSÁG, (czitrom-savanyuság) ösz. fn. Olyan savanyuság, mint a czitromé.

CZITROMSÓ, (czitrom-só) ösz. fn. Só, mely czitromléből készül, midőn ennek repülékeny részecskéit a napsugarak kiszívják.

CZITROMSZELET, (czitrom-szelet) ösz. fn. A fölmetélt, fölszeldelt czitromalmából egy-egy darab. *Borjustült czitromszeletekkel.*

CZITROMSZÍN, (czitrom-szín) ösz. fn. Olyan szín, milyen az érett czitromé.

CZITROMSZÍNŰ, (czitrom-színű) ösz. mn. Olyan sárga színű, mint az érett czitrom. *Czitromszínű apró tökfaj.*

CZITROMSZÖRP, (czitrom-szörp) ösz. fn. Czitromléből készített szörp.

CZITROMTINORÚ, (czitrom-tinorú) ösz. fn. Sárgaszínű lapos gombafaj, a tinorúk neméből, melynek alsó lapja lyukacsos.

CZITROMVÍZ, (czitrom-víz) ösz. fn. Czitromléből és czukros vízből készített hűsítő ital.

CZITROMVÍZKÉSZÍTŐ, (czitrom-víz-készítő) ösz. fn. Czukrász, vagy más személy, ki czitromvizet készít. V. ö. CZITROMVÍZ.

CZITRON, CZITRONOS stb. Lásd: CZITROM, CZITROMOS stb.

CZITRUSFA, (czitrus-fa) ösz. fn. Az ürmök neméhez tartozó növényfaj, mely gyökeréről hosszukás egyenes, bokrosan növő ágakat hajt. Máskép: *söprűruta*. (Artemisia abrotanum.).

CZITVOR, fn. tt. *czitvor-t*, tb. —*ok*. Keletindiai növény, melynek bütykös gyökerét gyógyszerül használják. (Kaempferia rotunda, vagy Zedoaria).

CZITVORGYÖKÉR, (czitvor-gyökér) ösz. fn. A czitvor nevü növénynek gyógyhatásu gyökere.

CZITVORMAG, (czitvor-mag) ösz. fn. A czitvor nevü növény magva.

CZIV, kiavult gyök, honnan *czivódik*, *czivakodik* igék származnak. Hangutánzó lévén, eredetileg a csevegő, veszekedő apró madarak és állatok hangját jelenti. Rokonok vele *csev*, *sip*, *siv* gyökök, a *csevég*, *sipog*, *sivít* stb. származékokban.

CZIVAKODÁS, (cziv-ak-od-ás) fn. tt. *czivakodás-t*, tb —*ok*. Szóváltással, csevegéssel járó veszekedés. V. ö. CZIVAKODIK.

CZIVAKODIK, (cziv-ak-od-ik) k. m. *czivakodtam*, —*tál*, —*ott*. Tulajdonkép az apró madarakról és négylábuakról mondatik, midőn sivítva, *cziv* hangot adva veszekesznek. *Czivakodnak a verebek, egerek, patkányok, a kis kutyák.* Átv. ért. perlekedik, szóval veszekedik.

CZIVAKODÓ, (cziv-ak-od-ó) mn. tt. *czivakodó-t*. Szóval veszekedő, perlekedő. *Czivakodó ebek. Czivakodó kofák.*

CZIVÓDÁS, (cziv-ód-ás) fn. tt. *czivódás-t*, tb. —*ok*. Perelés, szóval veszekedés. *A czivakodás*-tól abban különbözik, hogy ebben a gyakoriság vagy folytonosság fogalma is rejlik.

CZIVÓDIK, (cziv-ód-ik) k. m. *czivód-tam*, —*tál*, —*ott*. Valakivel perel, szóval veszekedik.

CZIVÓDÓ, (cziv-ód-ó) mn. tt. *czivódó-t*. Perelő, szóval veszekedő, versengő. *Czivódó gyermekek.*

CZO, indulatszó, melylyel tulajdonkép a házi állatokat, különösen lovakat és kutyákat menésre, mozdulásra nógatjuk. *Czo fakó! czo fel sárga! czo tovább! czo innen! czo ki kutya!* Tréfából használtatik emberekről, sőt lelketlen lényekről is, pl. *Czo Dora! Czoki név. Harmadnapi vendégnek czoki a neve.* (Km). *Czokipohár*, am. búcsupohár. *Igyuk meg a czokipoharat.*

Eredetére és értelmére nézve azonos *to* gyökkel (*tova*, *tol* — stb szókban).

CZOB, 1) elvont gyöke *czobók* szónak, fordítva *bocz*, honnan *bocskó*. Jelentése: csomó, buczkó. 2) Hangutánzó *czobukál* igében; rokon vele: *csob*.

CZOBÓK, (czob-ók) fn. tt. *czobók-ot*. Madarak czombja, azaz boczkós, buczkós lábszár töve. *A tyúknak, lúdnak czobókját szereti.* Így hívják a vadászok a medvelábat is. Tájejtéssel: *czubák* vagy *czubók*.

CZOBÓKOS, (czob-ók-os) mn. tt. *czobókos-t*, v. —*at*, tb. —*ok*. Aminek czobókja, különösen vastag czombja van.

CZOBOLY, (lengyelül: *sobol*, izlandi nyelven: *safala*, svédül: *sabel*) fn. tt. *czoboly-t*, tb. —*ok*. A menyétek, hölgyek, nyusztok stb. osztályához tartozó szibériai állat, mely fínom préméről nevezetes. (Mustella zibellina).

CZOBOLYBÉLLÉS, (czoboly-béllés) ösz. fn. Ruhabéllés a czoboly nevü állat prémes bőréből.

CZOBOLYBUNDA, (czoboly-bunda) ösz. fn. Czobolyprémmel béllelt vagy körülszegett bunda.

CZOBOLYFESTŐ, (czoboly-festő) ösz. fn. Festő, ki prémeket czobolyszínűre fest.

CZOBOLYFOGÁS, (czoboly-fogás) ösz. fn. Vadászat czobolyokra. *Czobolyfogással foglalkodó szibériai számüzöttek.*

CZOBOLYKARMANTYÚ, (czoboly-karmantyú) ösz. fn. Czobolyprémből készített női karmantyú, tuszli, stutzli, elferdített németséggel. V. ö. KARMANTYÚ.

CZOBOLYVADÁSZ, (czoboly-vadász) ösz. fn. Vadász, ki czobolyokat fogdos. *Szibériai czobolyvadászok.*

CZOBOLYVADÁSZAT, (czoboly-vadászat) ösz. fn. Czobolyok fogásával üzött vadászat. *Czobolyvadászatból élni.*

CZOBOR, (czob-or vagy czub-or) fn. tt. *czobor-t* v. *czobrot*, tb. —*ok*, v. *czobrok*. A szövőszéken keresztülvetett azon erős rúd, melyre a szöni való fonalat tekerik. Másképen: *czubor*, néhutt: *sugoly*.

CZOBUKÁL, (czob-uk-ál) k. m. *czobukál-t*. Arról mondatik, ki a süppedező mély hóban, vagy vízben, sárban bukdácsol. Hangutánzó szó. Máskép: *csobog, csobukol, czubukul, czupog*.

CZOCZ, hangutánzó gyök, a kis malaczok szava.

CZOCZA, (czocz-a) fn. tt. *czoczá-t*. Gyermeknyelven am. malacz, kis malacz. *Czocza ne!*

CZOCZI, (czocz-i) malaczokat hivogató szó. *Ne czocsi, ne!*

CZOCZÓ, (czo-czó) fn. tt. *czoczó-t*. Dajkanyelven így hívják a lovat, a menésre nógató *czo* szónak kettőztetése által.

CZOD, elvont gyöke *czodora* szónak.

CZODORA, (czod-or-a) l. CZONDRA.

CZÓFALVA, székely falu Erdélyben; helyr. *Czófalvá-n*, —*ra*, —*ról*.

CZOFRA, l. CZAFRA.

CZOHOL, (czo-h-ol) áth. m. *czohol-t*. *Czo* üző szóval távozásra nógat.

CZÓK, fn. tt. *czók-ot*. Valamit kiegészítő pótlék, toldalék, ráadás, péld. a húsmérésnél az úgynevezett nyomtaték, és ha az asztal ingadoz, annak lába alá tett pótlék. *Kamatczók*, am. pótlékutalvány új kamatszeletekre (a kamatszeletek alján).

Eredetére nézve rokon *czikk* szóval.

CZOKIGAT, (czo-ki-gat) áth. m. *czokigat-tam*, —*tál*, —*ott*. *Czo ki!* üző szónak ismétlésével valamely állatot vagy embert kimenésre, kitakarodásra sürget.

CZOKIPOHÁR, (czoki-pohár) ösz. fn. Áldomás, melyet az elmenőnek, elutazónak egészségére isznak. Alsó irásmódba való: *Igyuk meg a csokipoharat*.

CZÓKMÓK, (czók-mók) iker. fn. tt. *czókmók-ot* v. *czók-ot*, *mók-ot*. Holmi diribdarab, melyet a mészárszékben nyomtatékul szoktak a kimért húshoz adni. Különösen végtagok, péld. fül, köröm, fark, pofa. Átv. ért. ringyrongyféle, genyegúnya, vagy dibdáb eszközök, szerek.

CZÓKÓ, (czók-ó) fn. tt. *czókó-t*. Fa papucs, milyet nálunk csak itt-ott a bevándorlott svábok és némely szerzetesek viselnek. Eredetét illetőleg lásd: CZÓK.

CZÓKÓS, (czók-ó-os) mn. tt, *czókos-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Aki czókót visel, fa papucsban járó. *Czókós tolnai svábok*.

CZÓKÓS, (mint föntebb) fn. tt. *czókós-t*, tb. —*ok*. Mesterember, ki fa papucsokat készít.

CZÓKOSTUL-MÓKOSTUL, ih. Mindenestül, minden hozzávaló részecskékkel együtt; genyegúnyástul. *Czókostul mókostul megesni a macska az egeret. Czókostul-mókostul elutasni*. V. ö. CZÓKMÓK.

CZÓLD, falu Erdélyben, Kolos megyében; helyr. *Czóld-on*, —*ra*, —*ról*.

CZOLOP, bodrogközi tájszó, l. CZÖLÖP.

CZOM, elvont gyök, melyből 1) *czomb*, *czompó* származtak, s jelent a maga neműben valami dudorút, csomódadot, zömök alakút, minélfogva rokona a *csomó*, *csomboly*, *csombók* szók gyöke *csom*, 2) a *czompolyodik* származékban azon *szom* változata, mely a *szompolyodik* igének gyöke, s rokona a lassu, alattomos menésre vonatkozó *czam*, *kam*, melyekből *czammog*, *kammog* származtak. Egyezik vele a szanszkrit *gam* (megy), német *kommen* stb.

CZOMB, (czom-b) fn. tt. *czomb-ot*. A lábszárnak felső, vastagabb, kidudorodó része, vastag húsa, mintegy buczkója, csombókja. *Vastag, szörös, kövér czomb. Borjuczomb, bárányczomb, lúdczomb*. Baranyai tájejtéssel fordítva: *boncz*. Rokonai: *bocskó, bucskó, csobók*. Hasonlók hozzá a franczia *jambe*, olasz *gamba*, hellen *καμπή* stb. V. ö. CSOMB, CSOMBÓK, CSOMBOR.

CZOMBCSONKITÁS, (czomb-csonkitás) ösz. fn. Sebészi műtét, midőn a czomb egy részét lemetszik.

CZOMBÉR, (czomb-ér) ösz. fn. Ér a czombokban, különösen 1) czombütér, 2) czombvérér.

CZOMBFICZAMODÁS, (czomb-ficzamodás) ösz. fn. Midőn a czombcsont felső vége kimenül vápájából.

CZOMBIDEG, (czomb-ideg) ösz. fn. Ideg, melyet a négy felső ágyékidegek összeköttetése képez.

CZOMBIZOM, (czomb-izom) ösz. fn. Izom a czombban, különösen a *négyszögü czombizom* (musculus quadratus femoris), *a kétfejü czombizom* (musculus biceps), *a háromfejü czombizom* (musculus triceps), *a sudár* (gracilis), *az egyenes* (rectus) czombizom. V, ö. IZOM.

CZOMBIZÜLET, (czomb-izület) ösz. fn. Izület a czombban. V. ö. IZÜLET.

CZOMBKONCZ, (czomb-koncz) ösz. fn. Czombnak a csontja, melyet a vastag hús vesz körül.

CZOMBÓ, (czom-b-ó) fn. tt. *czombó-t*. Balaton mellékén am. bábasegéd, ki a szülő czombját fogja.

CZOMBOLY, (czomb-oly) fn. tt. *czomboly-t*, tb. —*ok*. Czombos bogárfaj.

CZOMBOS, (czom-b-os) mn. tt. *czombos-t*, vagy —*at*, tb. —*ak*. Vastag, erős czombokkal biró. *Czombos legény*.

CZOMBPÓLYA, (czomb-pólya) ösz. fn. Mocsingos bőr, vagy bőnye, mely a czombizmokat körülveszi.

CZOMBSÉRV, (czomb-sérv) ösz. fn. Sérülés a czombban.

CZOMBÜTÉR, (czomb-üt-ér) ösz. fn. Ütér a czombban. V. ö. ÜTÉR.

CZOMPÓ, (czom-p-ó) fn. tt. *czompó-t.* Ismeretes iszaphal, a pontyok neméből, mely sikámlós testü, mint az ángolna, pikkelyei igen kicsinyek, s erősen bőréhez ragadók, háta zöldesbarna, oldalai zöldsárgásak, s hasa fehéres. Vannak aranyszinüek is. (Cyprinus tinea). *Úgy néz, mint a süllt czompó.* Km.

CZOMPOLYODIK, (czom-p-oly-od-ik) k. m. *czompolyod-tam, —tál, —ott.* 1) l. SOMPOLYODIK. 2) Kedvét vesztve megszomorodik.

CZON, elvont gyöke *czondor, czondora, czondorlik* szóknak. Jelent valamely csüngőt, lógót, fityegőt. Azonos *csün* gyökkel.

CZONCZI, (czon-czi) gyermek nyelven am. kis darab hús, kis koncz, mintegy csomócska a húsból.

CZONCZÓ, kis patak Komárom vármegyében, mely Ácsnál foly a Dunába.

CZONDOR, (czon-d-or) mn. tt. *czondor-t,* tb. *—ok.* 1) Rongyos, kiről a szakadozott ruhadarabok csüngenek, fityegnek. 2) Átv. ért. alávaló jellemü, czudar.

CZONDORA, (czon-d-or-a) fn. l. CZONDRA.

CZONDORÁS, (czon-d-or-a-as) mn. l. CZONDRÁS.

CZONDORLIK, (czon-d-or-ol-ik) k. m. *czondorlo-tt,* htn. *—ani.* Rongyokra szakadoz, rongyosodik. *Hosszas viselésben czondorlik, elczondorlik* a *ruha.*

CZONDORODIK, (czon-d-or-od-ik) k. m. *czondorod-tam, —tál, —ott.* L. CZONDORLIK.

CZONDRA, (czon-d-or-a) fn. tt. *czondrá-t.* 1) Szakadt ruháról csüngő, fityegő rongy. 2) Fekete durva gyapjuból szött és készült hosszú ujjas köntös, vagy szür, milyet a székelyek viselnek. Székely szó. 3) Ringyó, rongyos szajha, máskép: *czandra.* A Lugossy-codexben *czundora.*

CZONDRÁS, (czon-d-or-a-as) mn. tt. *czondrás-t,* v. *—at,* tb. *—ak.* 1) Rongyos, rongyollott. *Czondrás koldus.* 2) Czondrába öltözködött, czondrát viselő. V. ö. CZONDRA.

CZOPÁK, (czop-ák, azaz czomb-ák) fn. tt. *czopák-ot.* Vadászok nyelvén a rötvad hátulsó czombja.

CZOPÁKA, (czop-ák-a) fn. tt. *czopáká-t.* A keletlen kenyérnek vizenyös, nyálkás, szappanyos béle, mely közvetlenül a kéreg alatt terjed el. Gyöke *czop* rokon a lótaknyosságot jelentő *szopornyicza,* (tótul *szopeľ*) szónak *szop* gyökével.

CZOPÁKÁS, (czop-ák-a-as) mn. tt. *czopákás-t,* v. *—at,* tb. *—ak.* Aminek czopákája van. *Czopákás kenyér. Olyan czopákás, hogy az ínyemhez ragad.* V. ö. CZOPÁKA.

CZOPHÁT, (czop-hát) ösz. fn. Gyermekjáték, midőn a gyermekek egymás hátán ülve laptáznak, máskép *lovas, lovasdi.* Gyöke *czop,* azonos *czep* gyökkel, melyből *czepel* származott, tehát am. *czep-hát.*

CZOPTELKE, falu Erdélyben, Belső-Szolnok megyében; helyr. *Czoptelké-n, —re, —ről.*

CZOR, hangutánzó gyöke *czorhol* igének. L. ezt.

CZORHOL, (czor-h-ol) áth. m. *czorhol-t.* Általán *czor* hangot adva erősen vakar. Különösen bőrt kaszával tisztít, vakar, pl. a szücs, timár, szijgyártó. Hangutánzó szó. Rokon a *czurhol* és *horhol, horzsol* igékkel.

CZORHOLÁS, (czor-h-ol-ás) fn. tt. *czorholás-t,* tb. *—ok.* Bőrnek kaszával vakarása, tisztítása.

CZŐDÖR, l. CSŐDÖR. *Tudja két kézre ugratni a czödört.* (Km). *Czödör indulat,* azaz fajtalan.

CZÖK, fn. tt. *czök-öt.* A régi nyelven tett birságot, pénzbüntetést. Alsó-Örs és Lovas között (Szala vármegyében) való határlevél 1611-ről mart. 2. többi között így szól: „*Valamelyik fél pedig a megkötött dolgot felbontja, száz forint a czöki, melylyel megtartozzék.*" Tisza mellékén a föntebbi szavakat (10, 20, 100 stb. forint a czöki) ma is hallhatni a köznépnél. Eredeti értelmére nézve rokonnak látszik *csög* főnévvel, csomó, bunkó stb. jelentéssel.

CZÖK, fn. tt. *czök-öt.* Csinált kovász, mely így készül: a komlót felforralják, hagymaszárt és zsályát tesznek a vízbe, s az evvel felkevert kovászt hívják czökös kovásznak. Székely szó.

Gyökeleme (= czö) rokonnak látszik *szí* igével, a honnét czök eredeti értelme annyi volna, mint *szívó, szívók.*

CZÖKMÓK, l. CZÓKMÓK.

CZÖKÖR, (czök-ör vagy csög-ör) fn. tt. *czökör-t,* vagy *czökröt,* tb. *czökrök.* Szatyor, kosár. Székely szó. Egyezik vele a német *Zecker.*

CZÖKÖS, (czök-ös) mn. tt. *czökös-t,* v. *—et,* tb. *—ek.* Czökféle kovászszal savanyított, készített, sütött. *Czökös tészta, kenyér.*

CZÖLÖMP, (czöl-öm-p) fn. tt. *czölömp-öt.* 1) Kuvaszebek nyakára kötött fa, máskép: *czölönk.* Tájejtéssel átvetve: *kölöncz,* vastaghangon: *koloncz.* 2) Kankalékos kút gémjének farára akasztott nyomaték, hogy a veder könnyebben feljöjön. 3) Földbe ásott vastag fa, ágas, nagy karó, máskép: *czölöp.*

CZÖLÖMPÖL, (czöl-öm-p-öl) önh. lásd: CZÖLÖNKÖL.

CZÖLÖNK, (czöl-ön-k) fn. tt. *czölönk-öt.* Kis karó vagy fácska, milyent a komondorok, juhász kutyák nyakára akasztanak, hogy futni ne tudjanak, hogy az ocsú nyulakat el ne fogdozzák. *Elég egy ebre egy czölönk.* (Km). Néha megfordítva is mondják: *kölöncz, koloncz.*

CZÖLÖNKÖL, (czöl-ön-k-öl) önh. m. *czölönköl-t.* Mondják komondorokról, juhász kutyákról, midőn mentökben, futtokban a nyakokra kötött czölönköt zörgetik.

CZÖLÖNKÖS, (czöl-ön-k-ös) mn. tt. *czölönkös-t,* v. *—et,* tb. *—ek.* Czölönkkel ellátott, minek czölönk van a nyakán. *Czölönkös puszta komondorok.*

CZÖLÖP, (czöl-öp) fn. tt. *czölöp-öt.* Vastag karó, ágas, milyenhez a nagy hajókat kötik, vagy mely hídláb gyanánt szolgál. *Leverni a hídczölöpöket.*

Czölöpökre építeni. Vétetik *tuskó, tőke* értelemben is. Hasonló hozzá az oszlopot jelentő tót *stlp.* Finnül: *tolppa.*

CZÖLÖPÖL, (czöl-öp-öl) önh. és áth. m. *czölöpöl-t.* Czölöpöt csinál, czölöpöt ver valahová. Czölöpökre épít valamit.

CZÖLÖPGÉP, (czölöp-gép) ösz. fn. Kosnemű gép, melylyel a czölöpöket leverik.

CZÖLÖPHÍD, (czölöp-híd) ösz. fn. Czölöpökre épített híd, különböztetésül másnemű és szerkezetű hidaktól.

CZÖLÖPMALOM, (czölöp-malom) ösz. fn. Vízi malom, mely levert czölöpökre van állítva.

CZÖLÖPVÁRMŰ, (czölöp-vár-mű) ösz. fn. Levert czölöpökből álló párkányzat, palánkozat, mely a várnak védgátul szolgál.

CZÖLÖPVERŐBAK, (czölöp-verő-bak) ösz. fn. Gépféle készület, melylyel a nagyobb s vastagabb czölöpöket leverik.

CZÖLÖPZET, (czöl-öp-öz-et) fn. tt. *czölöpzet-et.* Földbe, vízbe levert, s támaszul, vagy gátul szolgáló több czölöp műszerkezete.

CZÖPEKÉS, (czöp-ek-és) mn. tt. *czöpekés-t,* v. —*et,* tb. —*ek.* Balaton mellékén am. vastag, izmos, zömök, bötüfordítva: *köpczös,* vastaghangu kiejtéssel am. *czobókos.*

CZÖVEK, (czöv-ek vagy töv-ek, azaz töve, v. tövében ékezett, hegyes) fn. tt. *czövek-et.* 1) Egyik végén hegyesre faragott karó, melyet hegyével lefelé vernek földbe. *Czövekhez kötni a pányvás lovat. Czövekeket verni a fiatal csemetékmellé.* 2) Fa szeg, melyet ék gyanánt bevernek, beszorítanak valamely résbe. *Czövekkel megerősíteni a fejsze nyelét.*

Hasonló hozzá a német *Zwickel, Zweck,* a lengyel *czwiczek* stb.

CZÖVEKÉDIK, (czöv-ek-éd-ik) k. m. *czövekédtem,* —*tél, ett.* Kemenesalli tájnyelven am. nevekedik, serdül, cseperedik.

CZÖVEKEL, (czöv-ek-el) áth. m. *czövekel-t.* Levert, vagy beütött, beszorított czövekkel erősít, jegyez; czövekkel kerít.

CZÖVEKGERENDA, (czövek-gerenda) ösz. fn. Az ácsoknál azon mellékgerenda, melyet a főgerendába becsiptetnek, beleeresztenek.

CZÖVEKRÁGÓ, (czövek-rágó) ösz. mn. Lóról mondják, melynek azon rosz szokása van, hogy a jászolt rágja; máskép: *karórágó.*

CZÖVEKSZEG, (czövek-szeg) ösz. fn. Laposra vékonyított faszeg, melyet erősítésül ék gyanánt becsiptetnek. *A fejsze nyelébe czövekszeget ütni. Czövekszeggel hasítani a fát.*

CZÖVEKVERŐ, (czövek-verő) ösz. mn. Súlyos eszköz, melylyel a czöveket be- vagy leverik. *Czövekverő súlyok. Czövekverő kos.*

CZÖVEKZÁR, (czövek-zár) ösz. fn. Kerítés, palánkozat, karózat, melyet levert czövekek képeznek, bizonyos térnek bekerítése végett.

CZUB, elvont gyök, l. CZOB.

CZUBÁK, CZUBÓK, l. CZOBÓK.

CZUBOR, l. CZOBOR.

CZUBORFA, (czubor-fa) ösz. fn. Lásd: ZUGOLYFA.

CZUBUKOL, (czub-uk-ol) ön. m. *czubukol-t.* Vízben, hóban, sárban bukdácsol, czupogva jár. Máskép: *csobukál, csobukol, csobog, czupog.*

CZUCZ, (1), elvont hangutánzó gyök, máskép: *czup, czupp,* honnan *czuczorít,* vagy *czuporít.* Általános jelentése: a szájnak szükebb, hegyesebb csucsorodása, szívás, szopás, csókolás alkalmával.

CZUCZ, (2), fn. tt. *czucz-ot.* Baranyában am. fonóházi vendégség, melyet a leányok fonalpárolásakor tartanak. V. ö. CZUCZORKÁL.

CZUCZA, (czucz-a) fn. tt. *czuczá-t.* 1) Népies nyelven am. kedves, szerető, mintegy csókolni való. *Édes czuczám.* 2) Szúró, hegyes, eszköz. *Csiklya czuczája.* Rokona *czucza,* mely régibb nyelvemlékeinkben am. dárda, láncsa. *Szucsád villámatjának fényességében* (Bécsi codex); sőt eljön a régi Passióban *czucza* alakban is.

CZUCZÁL, (czucz-a-al) áth. m. *czuczál-t.* Valamely hegyes eszközzel, pl. csáklyával, szigonnyal szurkál, bökdös.

CZUCZÁLÁS, (czucz-a-al-ás) fn. tt. *czuczálás-t,* tb. —*ok.* Hegyes eszközzel szurkálás, bökdösés.

CZUCZALY, (czucz-aly) fn. tt. *czuczalyt-t,* tb. —*ok.* L. CZELECZULA.

CZUCZÁZ, (czucz-a-az) önh. m. *czuczáz-tam,* —*tál,* —*ott.* A hajót, dereglyét, ladikot csáklya segedelme által tolja előbbre. V. ö. CZUCZA.

CZUCZOR, (czucz-or) fn. tt. *czuczor-t,* tb. —*ok.* 1) Kiavult, vagy elvont törzsök, melyből *czuczorít, czuczorodik, czuczorkál* stb. szók származnak. Jelent hegyes gömbölyüre öszvehúzott szájat, midőn egyszersmind *czucz* hang is hallatszik belőle. Rokon vele a *czucsor,* mely szinte gömbölyü, domboru testet jelent. 2) Számos családok neve, leginkább Mátyusföldön és Komárom vármegyében.

CZUCZORÍT, (czucz-or-ít) áth. m. *czuczorít-ott,* htn. —*ni,* v. —*ani.* Hegyes gömbölyüre öszvehúzza a száját. Máskép: *czuporít, czucsorít.*

CZUCZORKA, (czucz-or-ka) fn. tt. *czuczorká-t.* 1) Gömbölyüre öszvehúzott száj, mely egyszersmind *czucz* hangot hallat. 2) Fonóházi jövendölés a szöszt csöpülő lángolásából. V. ö. CZUCZORKÁL.

CZUCZORKÁL, (czucz-or-ka-al) önh. m. *czuczorkál-t.* Fonóházi szó, s leányról mondatik, ki a szöszt vagy csöpült meggyujtja, s szájával czuczorog hozzája. Ezen szöszégetésből szokták jövendölgetni, ha férjhez mennek-e a legközelebbi farsangon, vagy nem. Különösen Csalóközben és túl a Dunán divatos tájszó.

CZUCZORODIK, (czucz-or-od-ik) k. m. *czuczorod-tam,* —*tál,* —*ott.* Gömbölyüre öszvehúzódik, azaz *czuczorodik,* pl. *a szája.*

CZUCZOROG, (czucz-or-og) önh. m. *czuczorogtam, —tál, csuczorg-ott.* Hegyes gömbölyűre öszvehúzott szájjal *csucs* hangot hallat.

CZUDAR, (czud-ar) fn. és mn. tt. *czudar-t*, tb. *—ok.* 1) Tulajdon értelemben, mint a *czondra, czondora* változata jelent rongyot. 2) Átv. ért. alávaló, becstelen erkölcsű, galád, gyalázatos. *Czudar ember.* Szélesb ért. a maga nemében rosz, aljas.

„Czudar biz az (t. i. a bor), de hát igyunk,
Hiszen magyar költők vagyunk."

Vörösmarty.

CZUDARKODIK, (czud-ar-kod-ik) k. m. *czudarkod-tam, —tál, —ott.* 1) Alacson, alávaló módon gyalázatosan, gazúl, gazemberűl viseli magát, vagy cselekszik. 2) Rongyoskodik.

CZUDARSÁG, (czud-ar-ság) fn. tt. *czudarságot.* Erkölcsi alávalóság, gazság, semmirekellőség, aljas, galád cselekvés. *Utálatos czudarság.*

CZUDARUL, (czud-ar-ul) ih. Czudar módon, gyalázatosan, galádul, gazul.

CZUDRI, (czud-or-i) fn. tt. *czudri-t.* tb. *—k.* Dunán túl am. czandra, lotyó, ringyó. Kis szajha, czandi.

CZÚKA, (czúk-a) fn. tt. *czúká-t.* Baranyában am. kis zsák. *Csók*-tól eredettnek látszik.

CZUKIKÁSA, (czu-ki-, azaz czo-ki-kása) ösz. fn. Kásaétek, melyet a vendégnek elmenetele előtt adnak, ellenkezője: *szoktatókása*, melylyel a vendéget első megérkeztekor fogadják. V. ö. CZOKIPOHÁR.

CZUKOR, v. CZÚKOR, fn. tt. *czúkor-t*, vagy *czukrot*, tb. *czukrok.* 1) Édes ízű anyag, mely különféle növények, de különösen az úgynevezett czukornád levéből készül. *Édes, mint a czukor. Tejczukor, lisztczukor, süvegczukor. Süvegben is meghecsülik a czukrot.* (Km). *Fejér czukor, sárga czukor, konyhaczukor, medveczukor, égetett czukor, répaczukor*, stb. 2) Így nevezik a jól érett némely gyümölcsök saját édességü nedvét, mely ragadossága által kitünik, pl. *szőlő czukra, füge czukra.* 3) A nyájaskodó fiatalság nyelvén: *czukrom*, édes *czukrom* am. kedvesem, édes lelkem.

Perzsául *szukkar, sakar*, törökül *seker*, tübetül *szakar*, hellenül *σάκχαρον*, latinul *saccharum*, dánul *sukker, sokker*, olaszul *zucchero, zuccaro*, németül *Zucker*, csehül *cukr*, franciául *sucre*, spanyolúl *açucar* stb. Némely nyelvészek a malaya nyelvből származottnak hiszik, melyben az *dsagrie* vagy *dsagara* alakban fordul elé.

CZUKORAL, CZUKORALJ, (CZUKORALY), (czukor-al, v. czukor-alj, v. czukor-aly) ösz. fn. 1) Tisztításkor leülepedett seprüje a czukornak. 2) A megtisztított répaczukornak bizonyos hártyája, mely egészen fel nem olvad, ha például meleg tejbe vagy kávéba teszik.

CZUKORALMA, (czukor-alma) ösz. fn. 1) Különös édességü almafaj. 2) Czukorból készített almaforma czukrászmű.

CZUKORANYAG, (czukor-anyag) ösz. fn. A növényekben és gyümölcseikben létező anyag, melyből czukrot lehet készíteni. *Némely répafajokban igen sok a czukoranyag.*

CZUKORÁRU, (czukor-áru) ösz. fn. 1) Liszt, vagy finomított alakban levő czukor, mint kereskedési czikk. 2) Czukrászok által készített s eladni való különféle czukormüvek.

CZUKORÁRUS. (czukor-árus) ösz. fn. l. CZUKORKERESKEDŐ.

CZUKORBÁB, (czukor-báb) ösz. fn. Czukoranyagból készített bábalakú sütemény.

CZUKORBORSÓ, (czukor-borsó) ösz. fn. Széles hüvelyü borsófaj, mely édességére nézve a többi borsófajak közöl kitünik. Így hívják magát a növényt is, melyen ezen borsó terem.

CZUKORCSÉSZE, (czukor-csésze) ösz. fn. Csészeféle edény, melyben a törött, vágott, vagy őrlött czukrot ételek, italok édesítésére föl szokták tenni.

CZUKORCSÍPŐ, (czukor-czípő) ösz. fn. Kis fogóeszköz, melylyel a vágott czukrot a czukros edényből kiszedik.

CZUKORDOBOSZ, (czukor-dobosz) ösz. fn. Ládika, szekrény, hordócska, vagy más alaku edény, melyben kávé, vagy thea stb. iváshoz a czukrot feladják.

CZUKORÉDÉS, (czukor-édés) ösz. mn. Olyan édes, mint a czukor; a maga nemében igen édes. *Czukorédes szőlő, szilva.*

CZUKORÉDÉSSÉGŰ, l. CZUKORÉDÉS.

CZUKORFÍNOMITÓ, (czukor-fínomitó) ösz. fn. Czukorgyár, melyben czukorlisztből czukrot főznek, készítenek.

CZUKORFŐZÉS, (czukor-főzés) ösz. fn. A czukoranyagnak czukornádból vagy más növényből kifőzése.

CZUKORFŐZŐ, (czukor-főző) ösz. fn. Aki czukornádból vagy más növényből czukrot főz.

CZUKORGYÁR, (czukor-zár) ösz. fn. Gyár, melyben czukrot készítenek.

CZUKORHORDÓ, (czukor-hordó) ösz. fn. Hordó, melyben a czukorgyárosok és kereskedők a czukrot szállítani szokták.

CZUKORÍZ, (czukor-íz) ösz. fn. Azon sajátságos tulajdonsága a czukornak, mely által az ínyre hat, s melynél fogva azt czukornak lenni ismerjük.

CZUKORÍZŰ, (czukor-ízű) ösz. mn. Aminek czukoríze van, czukorral édesített. *Czukorízű gyümölcsök. Czukorízü ételek, italok.*

CZUKORKÁD, (czukor-kád) ösz. fn. Kád a czukorgyárakban.

CZUKORKÉP, (czukor-kép) ösz. fn. Czukorból csinált kép vagy alak, milyet a czukrászok szoktak készíteni.

CZUKORKERESKÉDÉS, (czukor-kereskédés) ösz. fn. Czukorárukkal üzött kereskedés.

CZUKORKERESKÉDŐ, (czukor-kereskédő) ösz. fn. Ki czukorárukkal kereskedést üz.

CZUKORKÖRTE, (czukor-körte) ösz. fn. 1) Körtefaj, melynek a czukorhoz hasonló édes íze van. 2) Czukorból készített körtealaku mű.

CZUKORLÁDA, (czukor-láda) ösz. fn. Szállító láda, melyben a czukorgyárosok és kereskedők a czukorlisztet és süvegczukrokat szállítani szokták. 2) Asztali kis ládaforma edény, melyben törött, vágott vagy őrlött czukrot tartanak.

CZUKORLÉL, (czukor-lél) ösz. fn. Czukoranyag levéből vagy levével készített szeszes ital.

CZUKORLEPÉNY, (czukor-lepény) ösz. fn. Czukorból vagy czukros tésztából készített lepényféle sütemény, vagy czukrászmű.

CZUKORLISZT, (czukor-liszt) ösz. fn. Kifőzött czukor, liszt- vagy porforma alakban, midőn még tisztítva, azaz finomítva nincsen.

CZUKORLÓ, (czukor-ló) ösz. fn. Czukrászmű, mely czukoranyagból alakított lovat ábrázol.

CZUKORMALOM, (czukor-malom) ösz. fn. Malom, melyben a czukornádat öszvezúzzák, hogy czukoranyagot kapjanak belőle.

CTUKORMILLYE, (czukor-millye) ösz. fn. Edényke, melyben törött, vágott vagy porrá őrlött czukrot tartanak.

CZUKORMINTA, (czukor-minta) ösz. fn. A czukorgyárosok süveg alakú edénye, melyben a kifőzött és finomított czukor öszveáll, és süvegformára idomúl.

CZUKORMŰ, (czukor-mű) ösz. fn. Czukorból készített mindenféle alak, pl. *czukorló, czukorkutya, czukoralma, körte* stb.

CZUKORMÜVES, (czukor-müves) ösz. fn. Czukrász, ki czukoranyagból különféle műveket, alakokat, süteményeket készít.

CZUKORNÁD, (czukor-nád) ösz. fn. Kelet- és Nyugot-Indiában otthonos növény, mely a benne találtató czukoranyag finomsága- és bőségéről nevezetes. (Saccharum L.)

CZUKORNÁDTERMESZTÉS, (czukor-nád-termesztés) ösz. fn. 1) Az iparüzésnek azon ága, mely czukornád termelésével foglalkodik. 2) Jelenti azon vidékeket, határt, melyben a czukornádat termesztik.

CZUKORNEDV, (czukor-nedv) ösz. fn. Általán némely növények és gyümölcsök nedve, mely czukorízzel bír. Különösen a czukornád édes nedve.

CZUKORÖNTET, (czukor-öntet) ösz. fn. A cukrászok- és szakácsoknál higgá alakított czukor, melylyel némely süteményeket, például tortákat, leöntenek, kicsifrásznak.

CZUKORPÁLINKA, (czukor-pálinka) ösz. fn. 1) Czukoranyagból égetett pálinkaféle erős szeszes ital (rhum). 2) Czukorral édesített, czukros páliuka.

CZUKORPAPÍR, CZUKORPAPÍROS, (czukor-papír, vagy czukor-papíros) ösz. fn. Vastag kék vagy fehér papíros, melybe a czukorsüvegeket takargatják.

CZUKORRÉPA, (czukor-répa) ösz. fn. Murkos növény, a bolonyikok neméből, melynek gyökere igen sok czukoranyagot tartalmoz, miért a czukornád után czukorfőzésre legalkalmatosabb. Máskép: *német*, vagy *édes murok*. (Sium Sisarum).

CZUKORSALAK, (czukor-salak) ösz. fn. A kifőzött czukor után hátramaradt salak vagy söprű.

CZUKORSAV, (czukor-sav) ösz. fn. A vegyészetben sajátságos sav, mely czukorból készül, különösen, melyet madársóskából vagy sóskasavból készítenek. (Acidum saccharicum, seu oxalicum. Acidum acetosellae).

CZUKORSAVAS, (czukor-savas) ösz. mn. Czukorsavval vegyített, kevert.

CZUKORSÜTEMÉNY, (czukor-sütemény), ösz. fn. Sütemény, melynek fő alkatrésze czukoranyagból áll. Általán, mindenféle czukrászi csemege.

CZUKORSÜTŐ, (czukor-sütő) ösz, fn. Lásd: CZUKRÁSZ.

CZUKORSÜVEG, (czukor-süveg) ösz. fn. Csúcsos, süvegalakba öntött, vagy idomított czukortömeg. *Tíz, tizenkét fontos czukorsüveg.*

CZUKORSZELENCZE, (czukor-szelenczе) ösz. fn. Szelencze, melyben ételek fűszerezésére porrá zúzott czukrot tartanak, czukormillye.

CZUKORSZÉM, (czukor-szém) ösz. fn. A czukrászoknál kis golyócskák czukorból.

CZUKORSZESZ, (czukor-szesz) ösz. fn. Czukoranyagból égetett szesz, erős ital. (Rhum).

CZUKORSZILVA, (czukor-szilva) ösz. fn. 1) Gömbölyü szilvafaj, mely édessége által a többi szilvák fölött kitünik. 2) Czukorból készített szilvaalakú mű.

CZUKORSZITA, (czukor-szita) ösz. fn. Finom, sürü szita, porrá törött czukrott szitálni való.

CZUKORSZÖRP, (czukor-szörp) ösz. fn. Czukoranyagból készített szörp. V. ö. SZÖRP.

CZUKORTISZTÍTÁS, (czukor-tisztítás) ösz. fn. A nyers czukorlisztnek finomítása, s formába alakítása, czukorfinomítás.

CZUKORTONNA, (czukor-tonna) ösz. fn. lásd: CZUKORHORDÓ.

CZUKRÁSZ, (czukor-ász) fn. tt. *czukrász-t*, tb. *—ok*. Ki czukorból és czukros tésztából különféle süteményeket, alakokat, nyalánkságokat, csemegéket készít. *Udvari czukrász.*

CZUKRÁSZBOLT, (czukrász-bolt) ösz. fn. Czukor sütemények, édességek, nyalánkságok, csemegék, czukorművek stb. áruhelye.

CZUKRÁSZAT, (czukor-ász-at) fn. tt. *czukrászat-ot*. Czukorművek, czukorsütemények stb. készítésével foglalkodó mesterség.

CZUKRÁSZSÁG, l. CZUKRÁSZAT.

CZUKROS, (1), (czukor-os) mn. tt. *czukros-t*, v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Czukorral behintett, fűszerezett. *Czukros kása, czukros mondola.* 2) Czukorral készített. *Czukros tészta.* 3) Czukornak szánt, rendelt. *Czukros szelencze, czukros hordó.*

CZUKROS, (2), (l. fönnebb) fn. tt. *czukros-t*, tb. *—ok*. L. CZUKRÁSZ.

CZUKROSAN, (czukor-os-an) ih. Czukorral, hintve, vegyítve, készítve.

CZUKROSÍT, (czukor-os-ít), áth. m. *czukrosít-ott*, htn. —*ni*, v. —*ani*. L. CZUKROZ.

CZUKROZ, (czukor-oz) áth. m. *czukroz-tam*, —*tál*, —*ott*. Czukorral meg- vagy behint, fűszerez. *Czukrozni az ételeket, a kávét.*

CZUKROZÁS, (czukor-oz-ás) fn. tt. *czukrozás-t*, tb. —*ok*. Czukorral meg- vagy behintés.

CZULA, (czul-a) fn. tt. *czulá-t*. 1) Podgyász, motyó, genyegúnya. *Czeleczula.* 2) Göcsejben am. kis zsák, mely legfelebb egy mérős. 3) Némely Dunán túli vidékeken: czurhó, lotyó, ringyó.

CZULADÁR, (czul-a-dár) fn. tt. *czuladár-t*, tb. —*ok*. Podgyászhordó, ki a motyót, genyegúnyát viszi. Régies szó.

CZULÁK, (czul-a-ak) fn. tt. *czulák-ot*. Karó. Mint hegyes végü eszközt jelentő alapértelemben és hangban egyezik *szulák* szóval, mely a székelyeknél am. fulánk. Miszerint eredetileg *szurák* lehetett, mint *fulánk* = *furánk* a *fúr* gyöktől.

CZULHÓ, l. CZURHÓ.

CZUNDRA, l. CZONDRA.

CZUP, elvont gyök 1) hangutánzó; jelenti különösen azon hangot, mely csókoláskor hallatszik. Nyomatosabban kifejezve *czupp*. 2) Azonos *csop* vagy *csup* gyökkel.

CZUPAK, (czup-ak) fn. tt. *czupak-ot*. 1) A lábszárnak vastag, zömök töve, czomb, czobók. 2) Átv. ért. némely szegek vastagabb, erősebb vége, mely mintegy czombot képez.

CZUPAKOS, (czup-ak-os) mn. tt. *czupakos-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Szegről mondják, melynek erős, vastag, mintegy czombos, czobókos töve van. *Czupakos szeg.*

CZUPÉR, (czup-ér) mn. tt. *czupér-t*, tb. —*ok*. Csóré, meztelen, csupasz testű. A *csupasz* szónak módosítványa. Átvetve tájejtéssel: *pucsér*.

CZUPKA, l. CSUPKA.

CZUPOG, (czup-og) önh. m. *czupog-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Öszvehúzott szájon *czup* hangot ereszt ki, pl. midőn valakit, vagy valamit csókol. 2) Czubukol, a vízben, sárban csobog. Mindkét értelemben hangutánzó. Innen a gyakorlatos *czupogat* és *czupogtat* származékok.

CZUPP, hangutánzó fn. tt *czupp-ot*. Erősebb csók, melynél *czup* hang hallatszik.

„Czupp, czupp, czupp,
Édes czupp,
Édesebb, mint szirup!
Rajta hát czuppantsunk
Lángokat lobbantsunk,
S oltogassunk."

(Népdal).

Hasonló a szintén hangutánzó *topp*, *kopp*, *szupp*, *kupp* s több más szókhoz.

CZUPPAN, (czupp-an) önh. m. *czuppan-t*. Mondatik a csókra czuczorított, vagy valósággal csókoló szájról, midőn *czupp* hangot ad. *Czuppan a száj, czuppan a csók is. Nagyot czuppan.*

CZUPPANÁS, (czupp-an-ás) fn. tt. *czuppanás-t*, tb. —*ok*. Az öszvehúzott szájnak *czupp* hanggal fölnyilása, különösen csókolás alatt.

CZUPPANAT, (czupp an-at) fn. tt. *czuppanat-ot*. Az öszveszorított, különösen csókoló szájnak nyilásán kieresztett *czupp* hang.

CZUPPANT, (czupp-an-t) áth. m. *czuppant-ott*, htn. —*ni*, vagy —*ani*, par. —*s*. Czuppanást csinál. *Csókot czuppantani valakire.*

CZUPPANTÁS, (czupp-an-t-ás) fn. tt. Czuppanás csinálása.

CZUPPOG, (czupp-og) önh. m. *czuppog-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Lásd: CZUPOG. 2) Mondatik a dagasztó kezéről, midőn a kovászt gyúrja, és a lóról, midőn szivós sárban jár, czubukol, csobog.

CZUR, elvont gyök. L. CZOR.

CZURHÓ, (czur-h-ó) fn. tt. *czurhó-t*. Ringyó, kurva, utczaszajha, ki mindenkihez hozzá czorholódik, vagy kit mindenki czorholhat. V. ö. CZURHOL.

CZURHOL, (czur-h-ol) áth. m. *czurhol-t*. Mondják bőrrel dolgozó, bőrkészítő mesteremberről, ú. m. timárról, tobakról, szűcsről, cserző vargáról, midőn a nyers bőrt vakarja, vagy kötélen, lánczon húzogatva dörzsöli, puhítja. Azonos *czorhol*, *horhol*, *horzsol* igékkel.

CZÜH, hangutánzó elvont gyök, mely azon hangot fejezi ki, midőn valaki nagy erővel, erőködve, nagynehezen csinál valamit. Rokon vele: *czo*.

CZÜHÖLŐDIK, (czüh-öl-ődik) belsz. L. CZIHELŐDIK.

CZÜKKÜ, (tájdivatos kiejtése *csikk* szónak); fn. tt. *czükkü-t*. Czikk, czikkely. Őrségi szó Vas vármegyében.

A CZ-ben van 964 czikk.

D.

D, kisded alakban *d*, kiejtve *dé*, hatodik betű a magyar ábécében, s a mássalhangzók sorában negyedik. Kiejtésére kiválólag a nyelv szolgálván eszközül *nyelvbetűnek* mondatik. Némely nyelvészek a fogbetűkhöz számítják; egyébiránt a némák, különösen szelidebb hangzatuak osztályába tartozik. Szervtársai közől legközelebbi rokona a keményebb kiejtésü *t*, melytől azonban a magyar kimondásban szigorúan különbözik (nem úgy, mint a német nyelvben), péld. *dada*, *tata*; *dél*, *tél*; *dísz*, *tíz*; *domb*, *tomb*; *dúl*, *túl*; *döl*, *töl*. E közeli rokonságnál fogva részint tájejtéssel, részint az alapfogalom némi árnyéklatának kifejezése végett némely szókban fölcserélődnek egymással, mint: *dobzódik*, *tobzódik*; *dobban*, *toppan*; *dobog*, *topog*; *devernya*, *tivornya*; *dobosz*, *toboz*; *dömbicz*, *tömpe*. Nem különben *gy*, *s*, *sz* szervtartásaival, mint: *hád*, *hágy*; *fedd*, *fegy*; *bod*, *bogy*; *dömöcsköl*, *sömöcsköl*;

büd, büz; meddig, mezzig (= miedzig); *domb, csomb; dong, szong* stb. Kivált mint helyképző gyakran *gy*-re változik, pl. *Almád, Almágy; Somod, Somogy; Szilvád, Szilvágy; Szilád, Szilágy.* A nyitravölgyiek és palóczok, majd mindnyájan, *i* bötü előtt megszokták lágyítani: *gyió* (dió), *gyiák* (diák), *gyisznó* (disznó), *ütyi* (üti), *kergetyi* (kergeti), *házasogyik* (házasodik), *verekegyik* (verekedik), *udvargyi* (udvardi), *farkasgyi* (farkasdi). Egyébiránt az utána következő *j*-vel elegyülve általában is igen könnyen *gy*-vé változik, pl. *mondja így* ejtetik: *mongya*, *küldje így*: *külgye*. Ezen összeolvadáskor, ha közvetlenül önhangzó áll előtte, a lágyításban kettősen hangzik, mint *adja, aggyga; szedje, szeggyge.*

A ki nem fejlett beszédszervü gyermekek, vagy selypesek nyelvén *g* és *gy* helyett használtatik, mint: *dabona* (gabona), *daladona* (galagonya), *dalamb* (galamb), *dömbüjü* (gömbölyü), *derek* (gyerek), *dalod* (gyalog), *medek* (megyek). Némely ritkább esetekben *n*-nel is fölcseréltetik; péld. *alunni, aludni* helyett, s régi iratokban eléfordúl *panaszkonni, panaszkodni* helyett; és *l*-lel, *medencze, melencze.*

A római számjegyek között a nagy *D* ötszázat jelent. Összevonva d. e. annyi mint dél előtt; d. u. dél után.

Eredeti jelentését illetőleg a) ezen természetutánzók előhangja: *dadog, dal, dalol, dana, danol, dardaz, daru, dáridó, didereg, dödörög, devernye, derécsel, dérdúr, dob, dobog, dohog, duhog, dombéros, doromb, dorombol, dörög, dörgöl, dörömböl, döbög, döbben, döng, dönget, dorgál, dorbézol, dong, dongó, dülfül, duda, dúdol, duhog, dunnyog, durran, durrog, durusol, düh, dünnyög;* b) mint a *t* (melytől *to*, tova) rokona, el- vagy visszataszításra vonatkozik ezekben: *dacz, daczog, dancz, döczög, döl, dölfös, dönt, doh, dob* (ige), *dozsol, döf* stb. c) puffadásra, kidudorodásra, gömbölyüségre, terjedésre ezekben és hasonlókban: *dag, dagad, dam, damasz, döbön, dobosz, dobasz, dobsó, domó, domb, dombor, dödölle, döme, dömbécs, dömösske, dömöszki, döndöre, ducz, duczkó, duczi, dundi, dudor, dudorodik, dunyha, duvad, dús* stb.

Néha mint előtétes hang az eredeti szó alapfogalmát módosítja, mint: *doroszol* = oroszol, azaz éles eszközzel füvet irtogat, *döre* = öre, azaz őrült.

A *d*-vel kezdődő, idegen nyelvekből kölcsönzött szók száma, milyenek, *drága, drót, druzsa, dufla*, aránylag csekély. De vannak közös eredetüek, mint: *dob* tympanum, *domb* tumulus, *dús* dives, *dörgöl* terit, tergit, *durda* turgidus stb. A *d* kezdetü gyökszók száma 70-nél nagyobb, az ily végzetüeké pedig, mint: *ad, had, éd, íd, híd, bod* stb. fölülmúlja az 50-net.

—D, (1), névképző, segédhangzó nélkül járulván részint önálló, részint elvont gyökökhöz, mint: *faj-d, hol-d, hó-d, föl-d, csen-d, min-d, gon-d, bár-d, kar-d, mor-d, sor-d, geres-d* stb., továbbá az *and, énd, ond, ard* összetett képzőkben, mint: *gal-an-d, bel-én-d, bol-on-d, csal-ár-d.* Ezekben és hasonlókban, a midőn t. i. már melléknévhez járul: *kicsi-d, apró-d, lassu-d, karcsu-d, hosszu-d, könnyü-d, gyöngé-d*, az alapfogalomnak némileg kicsinyítő, vagy mérséklő értelmet kölcsönöz, épen úgy, mint az —*s*, pl. *zöldes, veres-es, hosz-asz* stb. Képez számos helyneveket, leginkább oly gyökök- és törzsekből, melyek *l, n, r, s, z* hangokkal végződnek, mint: *Tol-d, Szen-d, Szun-d, Ér-d, Udvar-d, Tömör-d, Kakas-d, Farkas-d, Nyáras-d, Köpös-d, Szepes-d.* Ez utolsó osztálybeliekben az *oda* helyremutatón kivül a birtokosságot jelentő *os, és* értelme is rejlik, miszerint pl. *Udvard, Kakasd, Farkasd, Nyárasd* am. udvaros, kakasos, farkasos, nyáras hely. V. ö. —AD, —ED helynévképző. Innen hasonlék nyomán gyanítható, hogy a többi nemüekben is az *os, és* képző módosítványa rejlik, pl. *kol-d* = holos, azaz hószinü v. halvány, fehéres égi test, *ló-d* = hovas, hószinü homlokfoltos állat stb.

— D, (2), segédhangzó nélküli igeképző, mely részint önálló igékhez járul, mind: *tol-d, kér-d, ken-d, fen-d, mos-d*(ik), *es-d*(ik), *fon-d*(or), *un-d*(or), részint elvont gyökökhöz: *ál-d, fed-d* (fegy-d), *ol-d, kül-d, ül-d, hor-d, mon-d, kez-d, küz-d, für-d*(ik). Ezek közől némelyekben a gyakorlatosság alapfogalmát fejezi ki, mint: *ken-d* = ken-es, azaz keneget, *fon-d* = fon-os, azaz fonogat, *un-d* = un-os, azaz unogat.

— D, (3), középképző, mennyiben más képzőnek hozzá járulásával alkot igéket és neveket. Ide tartoznak a) *da, de* képzők, pl. *mon-da, fer-de, ron-da, bor-da;* b) *dal, del*, mint: *jár-d-al, vag-d-al, szab-d-al, szeg-d-el, él-d-el, nyög-d-el;* c) *dogál, dögél, dögél*, mint: *áll-d-og-ál, jár-d-og-ál, men-d-ég-él, ül-d-ög-él;* d) *dokol, dékel, dököl*, mint: *ful-d-ok-ol, hal-d-ok-ol, nyel-d-ék-él, öl-d-ök-öl;* e) *dúl, dül*, mint: *for-d-úl, kon-d-úl, gur-d-úl, csen-d-ül, pén-d-ül, csör-d-ül, sör-d-ül;* f) *dít*, pl. *for-d-ít, kon-d-ít, gur-d-ít, csen-d-ít, pén-d-ít, csör-d-ít, sör-d-ít;* g) *ódik, ödik*, mint: *fon-ó-d-ik, zár-ó-d-ik, rág-ó-d-ik, vet-ő-d-ik, ver-ő-d-ik, tör-ő-d-ik.*

Mind ezekben és a maguk helyén eléforduló többekben a *d* a szervrokon *t* képzőnek érteményre nézve is legközelebbi rokona, mennyiben mindegyik a *tevés, cselekvés, csinálás, működés* alapfogalmát rejti magában, azon különbséggel, hogy a *t* inkább ki- vagy átható külszenvedő, miveltető, a *d* pedig jobbára ön- vagy benható, belszenvedő, s közép *ik*-es igéket képez. Miről részletesen l. az illető képzőket saját rovataik alatt.

— DA, vékonyhangon —DE a) maga az *ad, ed* helynévképző megfordítva, pl. *Vár-da, Tor-da, Áb-da*, melyeket így is elemezhetni: *Vár-d, Tor-d, Áb-d*, az *a* könnyebb kiejtés végett járulván hozzájok. Ezen képző legújabb időben igen buja tenyészésnek indult, miólta az irói szokás bizonyos tárgyak vagy cselekvések helyének elnevezésére alkalmazza, pl. *csónak-da, áru-da*, am. csónakok, áruk rakhelye, raktára, állomása; *tőrs-de*, tőzsnek, kereskedésnek tanyahelye; *jár-da*, gyalog járók számára szolgáló

kövezetes utczafél; *távir-da*, hely, honnan táviratoznak; előhanggal *oda*, mint: *száll-oda*, vendégfogadó, szállóhely; *usz-oda*, úszóhely; *tan-oda*, iskola, vagyis hely, melyben tanítanak és tanulnak. A régi nyelvben az így alkalmazott ezen képzőnek a helyneveken kivül, mint *Várda*, *Csabda*, másokban alig van nyoma, hanemha talán *kaloda* és *csárda* szókban? Rokonnak tekinthető a török *da*, *de* rag, *ba*, *be* stb. értelemben; b) képez másnemü fő- és mellékneveket, részint önálló gyökökből, mint: *ron-da* (rom-da), *sun-da* (suny-da), részint és jobbára elvontakból, mint: *lap-da*, *san-da*, *or-da*, *bor-da*, *rozs-da*, *du-da*, *fer-de*, *her-de*, *ser-de*. Ezekben a *d* középképző, s a hangzó eredetileg *ó*, *ő*, t. i. nagyon valószinü, hogy ezen szók elavult vagy elvont igék részesülöji, pl. *ronda* = rom-d-ó, *sunda* = suny-d-ó, *lab-da* = lob-d-ó, *sanda* = san-d-ó, *borda* = bor-d-ó, *duda* = du-d-ó, *férde* = fér-d-ő, *rozsda* = rozs-d-ó, épen úgy, mint: *monda* = mondó, mondóka, amit mondogatni szoktak. V. ö. — A (5).

DÁÁK, l. DÁK.

DÁÁL, l. DÁL.

DAB, (1), falu Pest vármegyében; helyr. *Dab-ra*, *—ról*, *—on*.

DAB, (2), némely helynevek gyöke, mint: *Dabas*, *Dabar*, *Dabrony*, *Dablyon*, *Dabócz*.

DAB, (3), elvont gyöke *dabrocz*, v. *dabroncz* szónak. Azonos a dudorút, puffadtat jelentő *dob*, v. *döb* gyökkel.

DÁB, egyedül a *dib* szóval ikerítve van használatban: *dibdáb*. L. ezt.

DABAS, ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Pest megyében; helyr. *Dabas-on*, *—ra*, *—ról*.

DABJON, falu Közép-Szolnok vármegyében; helyr. *Dabjon-ba*, *—ban*, *—ból*.

DABJON-ÚJFALU, falu Közép-Szolnok megyében.

DABÓ, puszta Somogy megyében; helyr. *Dabó-n*, *—ra*, *—ról*.

DABÓLCZ, falu Ugocsa megyében; helyr. *Dabólcz-on*, *—ra*, *—ról*.

DABROCZ, (dab-or-ocz) fn. tt. *dabrocz-ot*. Göcsejben, s némely más vidékeken túl a Dunán azon bőrbetegség neve, mely máskép: orbáncz, vagy Sz. Antal tüze, a bőrnek tüzes földagadása.

DABRÓKA, népes puszta Veszprém megyében; helyr. *Dabróká-n*, *—ra*, *—ról*.

DABRONCZ, l. DABROCZ.

DABRONY, falu Veszprém megyében; helyr. *Dabrony-ba*, *—ban*, *—ból*.

DACSKÓ, l. ZACSKÓ.

DACSÓ, férfi kn. Dániel. L. ezt.

—DÁCSOL, vékonyhangon —*décsél*, kétágu összvetett igeképző, mely három elemből áll, s ezek: a gyakorlatos *d* = *od*, *ed*, *öd*, pl. a *tap-od*, *lök-öd*, *pök-öd* igékben; második a kicsinyítő *acs*, *ecs*, mely itt megnyujtatik, harmadik a gyakorlatos cselekvő *ol*, *el*, tehát = *od-acs-ol*, *ed-ecs-el*. Ezen elemeinél fogva egyszerü ön- és áthatókból kettős gyakorlattal járó kicsinyítő igéket képez, mint: *vag-dácsol* = *vág-od-acs-ol*, azaz ismételt kis vágásokat tesz; *buk-dácsol* = *buk-od-acs-ol*, ismételt kisebb bukásokat gyakorol; *nyög-décsél* = *nyög-öd-ecs-el*, folytonosan és kicsinyezve nyög, *szök-décsél* = *szök-öd-ecsél*, folytonos, gyakoribb és apró szökéseket csinál. Rokona (*d*-nélkül) *ácsol*, *écsel*, a *rik-ácsol*, *köh-écs-el*, és hasonló kicsinyítve gyakorlatos igékben, továbbá az *ákol*, *ékel*, pl. *nyiv-ákol*, *rik-ákol*, *pöf-ékel*.

DACZ, önálló gyök, (szanszkritul *dharcz*, am. daczol, merészel); fn. tt. *dacz-ot*. Merő önkényen, nyakasságon, indulaton alapuló ellenszegülés, maga megkötése, csökönyösség. *Dacz van a szilaj lóban; dacz van oly ellenségben*, ki a sokkal nagyobb erőnek engedni nem akar. Jelent boszantást is, pl. *valakinek daczára tenni valamit*; továbbá: ellenére, pl. *a rosz idö daczára utnak indulni*. Rokona *dúz*, és *dus*, mint a *duzma*, *duzmati*, *duzzog* szók gyöke.

Származékai: *daczol*, *daczos*.

DACZOG, (dacz-og) gyak. önh. Vékonyhangon és szokottabban l. DÖCZÖG.

DACZOL, (dacz-ol) önh. m. *daczol-t*. Makacsul, nyakasan ellenszegül. *Daczolni az elemekkel, a sorssal, a végzettel; daczolni a felsőséggel.*

DACZOLÁS, (dacz-ol-ás) fn. tt. *daczolás-t*, tb. *—ok*. Makacs, nyakas, szilaj ellenszegülés. *A daczot daczolással viszonozni. Daczolásból ellenszegülni az újitásnak.*

DACZOS, (dacz-os) mn. tt. *daczos-t*, v. *—at*, tb. *—ak*. Makacsul, szilajul, nyakasan, pajkosan ellenszegülő; gőgből ellenálló. *Daczos ló, daczos pártütök, daczos ifju, daczos ellenség.* Átv. ért. a mennyire a daczos gőgösen fel szokta magát fújni: kövér, vastag. Ily értelme van Kemesalján. Máskép: *duzma*, *duzmati*, *dusmonyás*.

DACZOSAN, (dacz-os-an) ih. Makacsul, nyakasan, megvető gőggel és szilajsággal, pajkosan. *Daczosan megvetni a felsőbb parancsot. Daczosan megmaradni hibája mellett.*

DACZOSÍT, (dacz-os-ít) áth. m. *daczosít-ott*, par. *—s*, htn. *—ni*, v. *—ani*. Daczossá, ellenszegülővé, makacscsá, fejessé tesz.

DACZOSKODÁS, (dacz-os-kod-ás) fn. tt. *daczoskodás-t*, tb. *—ok*. Makacs, ellenszegülő, durczás kedélyi állapot, midőn valaki daczoskodik. L. ezt.

DACZOSKODIK, (dacz-os-kod-ik) k. m. *daczoskod-tam*, *—tál*, *—ott*. Ellenszegülő, magát megkötő indulatból nyakaskodik, makacskodik, fejeskedik, folytonosan vagy gyakran duzzog.

DACZOSSÁG, (dacz-os-ság) fn. tt. *daczosság-ot*. Makacs indulat, pajkosság, szilajság, nyakas természet. A daczosság hajlamot jelent a daczra, a dacz pedig annak egyes jelenését, kitörését.

DACZOSÚL, DACZOSUL, (dacz-os-úl) önh. m. *daczosúl-t*. Daczossá lesz.

DACZSZÖVETSÉG, (dacz-szövetség) ösz. fn. Szövetség, melynél fogva a szövetséges társak az ellenfél czéljainak mindenben makacsul s támadólag ellenszegülni törekesznek. Támadó szövetség.

DACZVÉDSZÖVETSÉG, (dacz-véd-szövetség) ösz. fn. Támadó és védő szövetség, melynél fogva a szövetséghez tartozók mind támadásban, mind védelemben egymásnak segítséget igérnek és kötelesznek.

DAD, (1), hangutánzó gyök, melyből *dada, dadog, dadogás* származtak.

DAD, (2), falu Komárom megyében; helyr. *Dadon, —ra, —ról.*

—DAD, vékonyhangon *ded*, melléknévképző, mely az alapszónak némi kicsinyítési árnyalatot kölcsönöz, s az alapérteményt mintegy mérsékli, péld. *hosszu-dad*, hosszukás, hosszacska; *lassu-dad*, lassucska; *karcsu-dad*, kissé karcsu; *kis-ded, kicsi-ded*, kicsinyes; *édes-ded*, édeskés; *gyöngé-ded*, gyöngécske; *gyermek-ded*, gyermekcse.

„Mikoron méglen gyermekded volnál."

Régi ének Sz. Lászlóról.

Szép-ded.

„Jóllehet az leány igen szépded vala."

Istvánfi Pál a XVI. században.

Ezek közől némelyek egyszerü *d* képzővel is divatoznak, mint: *karcsu-d, hosszu-d, gyöngé-d.* Minélfogva a *dad, ded* összetett képző *d-ad, d-ed.*

Használtatik egy más értelemben is, mely szerint formát, hasonlóságot jelent, pl. *tojás-dad*, tojásalakú, tojáshoz némileg hasonló; *kerek-ded*, oly formáju, mint a kerék; *kör-ded, ív-ded* = kör-, ívszabásu. Ez értelemben is a kicsinyítés (olyanforma) alapfogalma rejlik, mint a megfelelő német *lich* és *lein*-ban.

DÁD, Ó—, falu Fejér megyében; helyr. *Dádon, —ra, —ról.*

DADA, (1), (dad-a) fn. tt. *dadá-t.* Vénasszony, kinek fogai kihullván a szókat jól kiejteni nem birja, s úgy beszél, mint a kisdedek, azaz *dadog. Vén dada, agg dada.* Megegyezik vele a czigány *dádé* (csakhogy ez apát, vén apát jelent), s a magyar *déd*, és az öreganyát jelentő csalóközi *dudu.*

DADA, (2), falu Szabolcs megyében, KAPOS—, népes puszták Somogy megyében; helyr. *Dadá-n, —ra, —ról.*

DÁDÉ, (dád-é vagy dád-e) fn. tt. *dádé-t*, tb. *—k.* A czigányok által szokott különösen használtatni; a magyarban pedig inkább csak gúnykép élnek vele, a vén ember elnevezésére. *Öreg dádé, szegény dádé.* V. ö. ATYA és DÉD.

DADOG, (dad-og) önh. m. *dadog-tam, —tál, —ott.* A kis gyermekekről mondatik, midőn már egyes hangokat, s némely könnyebb szókat ki tudnak ejteni; továbbá a fogatlan vén emberekről, vagy szélhüdöttekről, részegekről, kik értelmesen nem birják a szókat kimondani, vagy akadozva, hőbögve beszélnek. *Dadog a kis fiu. Eldadogni.* Máskép: *gagyog.*

DADOGA, (dad-og-a) mn. tt. *dadogá-t.* Olyan alkotásu, mint: *bugyoga.* Dadogó kis gyermek vagy vén ember módjára beszélő.

DADOGÁS, (dad-og-ás) fn. tt. *dadogás-t*, tb. *—ok.* Dadogva, beszélni kezdő kisded módjára beszélés. Értetlen, akadozó nyelven hőbögés.

DADOGÓ, (dad-og-ó) mn. tt. *dadogó-t.* Aki úgy beszél, mint a kisdedek, vagy fogatlan vén emberek. *Dadogó gyermek, dadogó banya.*

DADUK, (dad-uk ?) l. BABUK.

DAG, fn. tt. *dag-ot.* Életműszeres vagy életműszeretlen testnek azon állapota, midőn belülről kifelé ható nyomás, illetőleg szaporodás, fejlődés következtében köriméje, térfoglalata nagyobbodik, fölpuffad, pl. a fölfújt hólyagé. Orvosi ért. az állati test teriméjének kóros nagyobbodása, puffadása.

Önálló gyök, rokon vele a szanszkrit *dih* (dagad), ettől: *daihas* (vastag), a hellen *δασύς*; a törökben *dag* hegyet, s uigur nyelven daganatot és hegyet, a mongolban *tok* szintén hegyet jelent; a héberben דָּגָה (dagáh), am. sokasodott.

DAGA, (dag-a) mn. tt. *dagá-t.* Vas vármegyei tájnyelven am. pofók, fölfújt, mintegy dagadt képü.

DAGAD, (dag-ad) önh. m. *dagad-tam, —tál, —t*, v. *—ott.* Dagad az életműszeres, vagy műszeretlen test, midőn szokott rendes teriméje, köre kiterjed, nagyobbodik. *Dagad a vízbe áztatott szivacs, a megáztatott deszka, a kelésnek indult kovász. Dagad az áradó víz. Dagad a kedves indulatba jött ember kebele. Dagad a kelevényes, mirigyes seb. Addig dagad, mig végre kifakad, szétszakad.* Összetételei: *földagad, kidagad, megdagad, összedagad.*

DAGADÁS, (dag-ad-ás) fn. tt. *dagadás-t*, tb. *—ok.* A testnek azon belső működése, midőn szokott rendes teriméje, köre nagyobbodik, belülről kifelé terjedez. *Arczdagadás, szivacsdagadás, lábak dagadása, kovászdagadás, kóros dagadást okozló szerek.* V. ö. DAGAD.

DAGADAT, (dag-ad-at) fn. l. DAGANAT.

DAGADÉK, (dag-ad-ék) fn. tt. *dagadék-ot.* Helyes alkotásu szó a *szakadék, maradék, haladék* s több mások hasonlatára, de szokottabban lásd: DAGANAT.

DAGADÓ, (1). (dag-ad-ó) fn. tt. *dagadó-t.* Így nevezik a mészárosok és hentesek a szarvasmarhának és sertésnek hasa aljából vágott börös húst, melyet a szakácsnék rendszerént a vastag ételre vagy ételbe tesznek. *Disznódagadóval főtt káposzta. Ökördagadó.* E nevét onnan vette, mert vékony lévén főzés által feldagad, midőn ellenben némely más részek összemennek.

DAGADÓ, (2), (mint föntebb) mn. Ami teriméjét nagyobbítja, belülről kifelé és szétterjeszkedik. *Dagadó hullám, dagadó kebel.*

DAGADOZ, (dag-ad-oz) önh. m. *dagadoz-tam, —tál, —ott.* Folytonosan dagad, teriméje folyvást nagyobbodik, puffadoz; folyvást vagy gyakran fölfuvódik. *A viskóros ember lábai dagadoznak.*

DAGADOZÁS, (dag-ad-oz-ás) fn. tt. *dagadozás-t*, tb. *—ok.* Folytonos vagy gyakori dagadás, puffadozás

DAGADOZAT, (dag-ad-oz-at) fn. tt. *dagadozat-ot.* A testnek azon állapota, illetőleg duzzadt alakja, midőn folytonos kiterjedése által teriméje nagyobbodik.

DAGADOZÓ, (dag-ad-oz-ó) mn. tt. *dagadozó-t.* Ami gyakran, vagy folytonosan dagad; puffadozó, duzzadozó. V. ö. DAGAD.

DAGADOZOTT, (dag-ad-oz-ott) mn. tt. *dagadozott-at.* Ami tartós, folytonos dagadás által kiterjedt, teriméjében nagyobbodott.

DAGADT, (dag-ad-t) mn. tt. *dagadt-at.* Ami meg- vagy föl van dagadva, ez igének minden értelmében. *Dagadt arcz. Dagadt lábak. Jól megdagadt kovász. Örömtől dagadt kebel.*

DAGADTAN, (dag-ad-t-an) ih. Dagadt állapotban; puffadtan, fölfújtan, duzzadtan.

DAGÁLY, (dag-ály) fn. tt. *dagály-t,* tb. —*ok.* Tulajdonkép, dagos állapot, vagyis a testnek azon tulajdonsága, midőn rendkivül, és szokatlanul ki van terjedve, felfúva, pl. *vízdagály. Apály és dagály* egy szóval: *czikab. Fardagály,* kitömött, vagy kövér far. Átv. ért. gög, kevélység, felfuvalkodás, mivel a gögös emberek mintegy dagadozni látszanak. Továbbá: a beszédben és irályban, a kicsiszerü tárgyaknak tulzott nagyitással eléadása, képes kifejezésekkel és mondatokkal halmozása.

A törökben *dalga* am. vízdagály, hullám (Woge).

DAGÁLYOS, (dag-ály-os) mn. tt. *dagályos-t,* vagy —*at,* tb. —*ak.* 1) Dudorodott, kipuffadt, teriméjében nagyobbodott. *Dagályos arcz, dagályos víz.* 2) Átv. ért. gögös, felfuvalkodott. Továbbá, *dagályos eléadás, dagályos beszéd, dagályos irály.* V. ö. DAGÁLY.

DAGÁLYOSAN, (dag-ály-os-an) ih. Gögösen, pöffeszkedve, dudorodva, duzzadva, tulajdon és átv. értelemben véve. *Dagályosan rátartani magát. Dagályosan beszélni, írni.*

DAGÁLYOSKODIK, (dag-ály-os-kod-ik) k. m. *dagályoskod-tam,* —*tál,* —*ott.* Gögösködik, fuvalkodik, kevélykedik. *Lecsendesedék az ő lelkék, melylyel dagályoskodnak vala ellene.* Bírák k. 8. 3. Káldi.

DAGÁLYOSSÁG, (dag-ály-os-ság) fn. tt. *dagályosság-ot.* Dagályos állapot vagy tulajdonság, illetőleg gögösség, fölfuvalkodás. Átv. ért. *beszéd, irály dagályossága,* túlzott, helytelen, képes kifejezésekkel halmozottsága.

DAGAN, elvont vagy elavult törzsöke a *daganag, daganat* szóknak. Szokottabban *dagad.* A maga nemében o'yan mint: *fogan* e helyett *fogad.*

DAGANAG, (dag-an-ag) fn. tt. *daganag-ot.* l. DAGANAT. Eléfordul Sz. Margit életében.

DAGANAT, (dag-an-at) fn. tt. *daganat-ot.* Az életműszeres testnek kóros vagy rendkivüli állapota, midőn teriméje szokatlan nagyobbodásban van. Különösen azon hely, vagy rész, mely ezen nagyobbodásban szenved. *Daganat az ajakon, daganat a megütött arczon. Minden kis daganatért nem kell elvágni a kezet.* (Km). *Görvélyes daganat, lé[illegible]fajta-, vízkóros daganat. A daganatot holmi lágyító szerekkel eloszlatni.* Képzésre olyan mint: *foganat, bocsánat.*

DAGANATOS, (dag-an-at-os) mn. tt. *daganatos-t,* vagy —*at,* tb. —*ak.* Daganatban levő, szenvedő. *Daganatos seb.*

DAGASZ, (dag-asz) fn. Baranyai tájszó, *dugasz* helyett. L. ezt.

DAGASZT, (dag-aszt) áth. m. *dagaszt-ott,* htn. —*ni* vagy —*ani.* par. *dagasz-sz.* Általán, valamely test teriméjét dagadásra kényszeríti. *Öröm dagasztja kebelét. Sok eső feldagasztja a folyót.* Különösen valamely szívos testet, például kovászt, agyagot gyúrás által megkelet, terjedékenynyé tesz. *Kenyeret,* vagy inkább *kenyértésztát dagasztani. Bedagasztott már komámasszony?* azaz, bevégezte a dagasztást?

DAGASZTÁS, (dag-aszt-ás) fn. tt. *dagasztás-t,* tb. —*ok.* Valamely szívos testnek, pl. tésztának kovásszal öszvegyúrás által terjedékenynyé tétele. *Dagasztáshoz fogni. Dagasztásban elfáradni.*

DAGASZTÓ, (dag-aszt-ó) fn. és mn. tt. *dagasztó-t.* Aki valamit dagaszt. *Dagasztó sütőlegény. Dagasztó leány.* Néha am. dagasztáshoz tartozó, kellő, amivel vagy amiben dagasztanak, mely értelemben az illető viszonynévvel öszvetett szót képez. *Dagasztófa, dagasztószék, dagasztóteknő.*

DAGASZTÓFA, (dagasztó-fa) ösz. fn. Lapoczkafa, melylyel a sütőlegények és sütőasszonyok a kenyérhez való kovászt a tekenőben gyúrják, forgatják.

DAGASZTÓLÁB, (dagasztó-láb) ösz. fn. Állvány, melyre a kenyér- és zsemlyesütők a dagasztóteknőt helyezik.

DAGASZTÓSZÉK, (dagasztó-szék) ösz. fn. l. DAGASZTÓLÁB.

DAGASZTÓTEKNŐ, (dagasztó-teknő) ösz. fn. Teknő, melyben a kenyér- és zsemlyesütők a kenyér- vagy zsemlyetésztát gyúrják, dagasztják; máskép: *sütőteknő.*

DAGASZTOTT, (dag-aszt-ott) mn. tt. *dagasztott-at.* Ami meg van dagasztva. *Jól megdagasztott tésztából sütött kenyér.*

DÁGH, falu Esztergom megyében; helyr. *Dágh-on,* —*ra,* — *ról.*

DAGLÁGYÍTÓ, (dag-lágyító) ösz. mn. Ami az állati, különösen emberi testen támadt kóros dagot, keményedést elüzi, lelappasztja. *Daglágyító ír, tapasz, burogatás.*

DAGONYA, (dag-ony-a) fn. tt. *dagonyát.* Bodrogközben am. marha által felvágott, felgyúrt, feldagasztott sár, dagvány. V. ö. DEGENYEG.

DAGOSZLATÓ, (dag-oszlató) ösz. mn. l. DAGLÁGYÍTÓ.

DAGVÁNY, DÁGVÁNY, (dag-vány) fn. tt. *dagvány-t,* tb. —*ok.* Ragadós, sikeres, sürü, szívós sár, mely péld. a keréktalphoz tapad, dagonya.

DAGVÁNYOS, DÁGVÁNYOS, (dag-vány-os) mn. tt. *dagványos-t,* vagy —*at,* tb. —*ak.* Ragadós, szívós sárral bövelkedő. *Dágványos utak.*

DAJ, elvont gyök, a *dajka* és *dajna* származékban. A héberben דַּי am. telj, teljesség, így az arab nyelvben is. V. ö. DAJKA.

DÁJA, (1), falu Fejér megyében; helyr. *Dájá-n, —ra, —ról.*

DÁJA, (2), l. DÁLLYA.

DAJKA, (daj-ka) fn. tt. *dajkát.* Általán nőszemély, ki kisdedeket ápol, nevel, táplál. *Oh édes anyám, szerelmes dajkám, téged is elhagylak.* (Búcsudal). Különösen, 1) szoptató nő; szoptató dajka; 2) ki a kisdedekre vigyáz, velök játszik, őket hordozza, ringatja stb. *száraz dajka,* máskép némely vidékeken: (a tótos) *pesztonka. A legjobb falatot gyermeknek dajka nem adja.* (Km). Átv. ért. jelent férfit is, vagy akárkit, ki másra gondot visel, felvigyáz. *Én nem lesek más fának dajkája. Ki vén korában házasodik, dajkát keres magának.* (Km).

Héberül *davdh,* arabul *dájet, daviji,* törökül *dajeh,* perzsául *dájki.* A szanszkritban *daj* am. táplál. A szláv nyelvekben eléfordúl *doyka, dojke, dogka,* melyekben *dojiti* am. fejni, tejet fejni.

DAJKABÉR, (dajka-bér) ösz. fn. Bér, melyet a szoptató- vagy száraz dajkának szolgálatáért fizetnek.

DAJKAFAR, (dajka-far) ösz. fn. Dajkafara van oly lónak, melynek hosszukásan, nem gömbölyüen végződik a fara.

DAJKÁL, (daj-ka-al) áth. m. *dajkál-t.* Nevel, táplál, ápol, szoptat, azaz valakivel dajka módra bánik. *Kisdedeket dajkálni; vén, vagy beteg férjet dajkálni.*

DAJKÁLÁS, (daj-ka-al-ás) fn. tt. *dajkálás-t,* tb. *—ok.* Kisdedek szoptatása, ápolgatása, táplálása. Dajkamódon bánás, gondviselés.

DAJKALEÁNY, (dajka-leány) ösz. fn. Leány, ki a kisdedeket hordozza, ringatja, mulattatja, reájok felügyel, máskép: *száraz dajka, pesztonka.*

DAJKÁLKODÁS, (daj-ka-al-kod-ás) fn. tt. *dajkálkodás-t,* tb. *—ok.* Dajkai szolgálat, ápolgatás.

DAJKÁLKODIK, (daj-ka-al-kod-ik) k. m. *dajkálkod-tam, —tál, —ott.* Dajkai szolgálatot, kötelességet folytat, mint dajka, vagy mint ápoló, gondviselő forgolódik valaki körül. *Elökelő hásnál dajkálkodni. Beteg férj mellett dajkálkodni.*

DAJKÁLKODÓ, (daj-ka-al-kod-ó) mn. tt. *dajkálkodó-t.* Dajkasággal foglalkodó; mások ápolója, gondviselője. *Dajkálkodó nőceléd. Dajkálkodó édesanya.*

DAJKÁLÓ, (1), (daj-ka-al-ó) fn. tt. *dajkáló-t.* Személy, ki valakit dajka gyanánt ápol. *Egy vagy több gyermek dajkálója.*

DAJKÁLÓ, (2), (l. fönebb) mn. Dajka gyanánt ápoló, tápláló. *Dajkáló feleség.* Átv. ért. *dajkáló kéz, dajkáló gond.*

DAJKÁLÓDIK, (daj-ka-al-ód-ik) belsz. m. *dajkálód-tam, —tál, —ott.* Szorgalmasan üzi a dajkaságot, mások ápolását, mint dajka forgolódik valaki körül.

DAJKÁLÓDÓ, (daj-ka-al-ód-ó) mn. tt. *dajkálódó-t.* Dajkaságot szorgalmasan, gondoskodva üző, folytató, gyakorló. *Kieded testvérei mellett dajkálódó néni.*

DAJKAPÉNZ, (dajka-pénz) ösz. fn. Pénz, illetőleg bér, melyet a szoptató dajkának fizetnek.

DAJKAPOR, (dajka-por) ösz. fn. Bizonyos tápszer porformában, mely a dajkatéj szaporodását eszközli.

DAJKAREGE, (dajka-rege) ösz. fn. Így nevezetnek azon csodás mesék, melyekkel a dajkák mulattatják a kisdedeket. Át. ért. hazug elbeszélés. *Ez csak olyan dajkarege.*

DAJKÁS, (daj-ka-as) mn. tt. *dajkás-t,* vagy *—at,* tb. *—ak.* 1) Kinek dajkája van. 2) Oly gyermekről mondják, ki dajka nélkül nem tud lenni, ki mindig a dajka után van. *Dajkás gyerek.* Olyanforma szó, mint *anyás.*

DAJKASÁG, (daj-ka-ság) fn. tt. *dajkaság-ot.* Dajkai szolgálat, kisdedápolás. *Dajkasággal keresni kenyerét.*

DAJKÁSKODIK, (daj-ka-as-kod-ik) k. l. DAJKÁLKODIK.

DAJKASZERZŐ, (dajka-szerző) ösz. fn. Cselédeket szerző asszony, különösen ki szoptatódajkákat szerezni szokott.

DAJKASZÓ, (dajka-szó) ösz. fn. Szó, vagy szók, melyekkel a dajkák a kisdedek, kis gyermekek előtt némely tárgyakat nevezni szoktak, pl. *papa* am. étel, kenyér; *tütü, bumbum* = víz; *kácsi* = kalács; *szúsi* = tűz; *csoncsi* = hús; *kaka* = rút; *bábó* = láb; *kacsó* = kéz; *gungó* = üng; *csocso, pacsi* = ló; *becse* = borjú; *csocsa* = malacz; *kupi* = kutya; *csicsi* = csecs; *tátába, tacs* = el; távol, messze, stb. Máskép: *gyermekszó.*

DAJKATEJ, (dajka-tej) ösz. fn. Tej, melyet a csecsemő a dajka emlőjéből szop. *Édesebb az anyatej a dajkatejnél.* Km.

DAJNA, (daj-na azaz dajnő) fn. tt. *dajnát.* Testes, tenyeres talpas nőszemély. *Nagy dajna.* A köznép néha úri asszonyt (dámát) is ért alatta.

DAJNÁKODIK, (daj-na-kod-ik) k. m. *dajnákod-tam, —tál, —ott.* Mondatik 1) a tunyálkodó nőszemélyről általában, 2) olyanról különösen, ki úri asszony módjára kényelmesen éldegél, nem gondol a munkával, csak piperéskedik.

DAJNÁLKODIK, (daj-na-al-kod-ik) k. L. DAJNÁKODIK.

DÁK, 1) erdélyi falu Felső-Fejér vármegyében, helyr. *Dák-ra, —on, —ról.* Latinul *Dacium.* 2) Régi Dacsia lakosa, tt. *dák-ot.* 3) A *dákos* nevü eszköz gyöke.; l. ezt.

DÁKA, falu Veszprém megyében; *Dáká-n, —ra, —ról.*

DAKFÖLD, népes puszta Sopron megyében; helyr. *Dakföld-ön, —re, —ről.*

DÁKOS, (dák-os) fn. tt. *dákos-t,* tb. *—ok.* Gyilok, vagy törnemü szúró, ölő eszköz, melyet tokban vagy botba rejtve visel nek.

Gyöke *dák* a szúrást, bökést jelentő *gyak* szóval rokon. Megegyezik vele a hellen *δάκος* (bökés) ettől: *δακεῖν* (bökni).

DÁKOSBOT, (dákos-bot) ösz. fn. Bot, pálcza, melynek üregében dákos van elrejtve. V. ö. DÁKOS.

DÁKOSKA, (dák-os-ka) fn. tt. *dákoskát*. Kisebbféle, rövid pengéjü dákos, tőröcske, gyilkocska.

DÁKOSOS, (dák-os-os) mn. tt. *dákosos-at*. Dákossal fölszerelt, fegyverzett, dákost viselő. *Dákosos pálcza. Dákosos utonálló.*

DAL, (1), elvont gyöke *dalma, dalmahodik, dalmány* v. *dolmány, dalmos* stb. szóknak. Jelentése: *tele*, törökül *dolu*.

DAL, (2), hangutánzó önálló gyök; fn. tt. *dal-t*, tb. —*ok*. 1) Általán (lantos) költemény, mely a szív érzelmeit éneklésre alkalmas versekben festi. Innen: *vig dal, szomorú dal, bordal, szerelmi dal, népdal, huszárdal, hadi dal*. A dal inkább világi, s egyszerübb érzelmek tolmácsa; az egyházi tárgyu, vagy mély érzelmü, fenséges lantos versezeteket pedig, ha szinte éneklésre szánvák, *énekek*-nek hivják. 2) Jelenti azon hangszerkezetet, azaz dallamot (melodiát), mely szerént a dalkölteményt énekelni lehet.

Bár azok is, kikkel földrázó harczokat üztünk,
Hallhatnák azok is dalomat diadalmas Ügekről.

(Vörösm.)

Majd elfújja az ebek dalát. (Km.)
De ha szölőgyerezd levét
Iszom, engem dalra hevít.

(Horv. E.)

Rokonnak tekinthetők vele a német *Dohle*, némely szójárásokban: *Dahle*, továbbá *Schall*, mongol *dohla, dunlachu*, mandsúr *talhoun* [fecsegő], *talhitame* [fecsegni], *tolome* [számlálni] stb. szinte rokonokul tekinthetjük a latin *laudo*, német *Laut* szókat is stb.

—DAL, (3), nyilt *a*-val, vékonyhangon —DEL, nyilt *e*-vel öszvetett igeképző, mely ön- és átható igékből hasonló gyakorlatosokat képez, mint: *vagdal* (vágdal), *szab-dal, jár-dal, lép-del, tép-del, él-del, nyög-del, tör-del*. Két alkatrészből áll, ú. m. *d*-ből, mely am. a gyakorlatos *od éd öd*, (példi. a *tapod, csapod, löködd, pöködd* igékben), és a szintén gyakorlatot jelentő *al el*-ből, tehát elemeire osztva = *od-al, éd-el, öd-el*, kettőzött gyakorlást fejez ki. E tekintetben egyezik vele: *dos, dés, dös* = *od-os, éd-és, öd-ös*, példi. *csap-dos* = *csap-od-os, kap-dos* = *kap-od-os*, *lép-dés* = *lép-éd-és, tép-dés* = *tép-éd-és, nyög-dös* = *nyög-öd-ös, pök-dös* = *pök-öd-ös, lök-dös* = *lök-öd-ös*. stb.

Származékai a) *dalgat delget*, elemezve: *od-al-og-at, éd-el-ég-et*, pl. *vag-dalgat, lép-délget*, b) *dalkodik* v. *dalkozik*, pl. *vagdalkodik* v. *vagdalkozik, rugdalkodik* v. *rugdalkozik*, melyekben a gyakoriság fogalmán kivül a cselekvési visszahatásnak fogalma is rejlik, c) *dalódik* v. *dalózik*, v. *d* nyomatékkal *dalódzik*, mint: *rugdalódik, rugdalózik, rugdalódzik, vagdalódik, vagdalózik, vagdalódzik*.

DÁL, falu Erdélyben, Doboka megyében; helyr. *Dál-on, —ra, —ról*.

DALÁR, (dal-ár) fn. tt. *dalár-t*. Újabb kori alkotásu szó, am. dalos, daloló, dalokat éneklő, dalnok.

DALÁRDA, (dal-ár-da) fn. tt. *dalárdát*. Dalárok egyesülete, társulata, kiknek fő czéljok dalok betanulásával foglalkodni, s azok eléneklésével magoknak és másoknak mulatságot, kedvtöltést szerezni.

DALEVEZŐ, (dal-evező) ösz. fn. Evező lapát a ladikokon, és dereglyéken, melyet gúzsba akasztanak. Valószinüen eredetileg *oldalevező* volt, mert a *dalgúz* máskép: *oldalgúz*. V. ö. DALGÚZS.

DALGÚZS, (dal-gúzs) ösz. fn. Kötélből vagy vesszőből csinált gúzs a ladikok, dereglyék oldalain, melybe az evező lapátot húzzák. Némelyek szerint am *tolgúz*, mások szerént ismét *oldalgúz*.

DALGYÜJTEMÉNY, (dal-gyüjtemény) ösz. fn. Különféle tárgyu, leginkább a nép között elterjedt dalok, kéziratban öszveszedve vagy kinyomtatva.

DALI, (dal-i) am. deli, L. ezt.

DÁLIA, (am. a felhangu: *deli*) fn. tt. *dáliát*. Jelent általán hőst, leventét, vitézt, különösen olyat, kinek dali vagy deli termete van. Régi szó, s mennyivel jelentősebb mint az újabb időben alakult: *lovag*.

„Halljátok szavamat daliák és harczi vezérek."

Vörösmarty.

„S minő nyalka az ármányos fia,
Beh válnék belőle szép dalia!"

Czuczor.

Megjegyzendő, hogy a német *Held* (régi svédül *haelad*), ha megfordíttatik = *dleh, deleh* szinte összeüt a magyar *deli* vagy *dalia* szóval. Minden nyelvész tudja, hogy ily megfordítások ugyanazon nyelvben is sokszor megtörténnek.

DALIÁS, (1), (dal-i-a-as) mn. tt. *daliás-t* vagy —*at*, tb. *ak*. Vitézies, lovagias, hősies. *Daliás termet, daliás öltözet, daliás tartás*.

DALIÁS, (2), (l. fönebb) fn. tt. *daliás-t*, tb. —*ok*. Régen annyit tett, mint: dzsidás, dárdás, azaz fegyveres katona, vitéz.

DÁLIBÓ, fn. tt. *dálibó-t*, tb. —*k*. Így nevezik Vágmellékén a zajos falusi mulatságot, az énekkel, zenével, tánczczal, eszem-iszommal járó lakomát. Másutt: *dáridó*. Lásd ezt.

DÁLIDO, l. DÁLIBÓ.

DALJÁTÉK, (dal-játék) ösz. fn. Szinmű, melynek lényegét zene és ének teszi, s főczélja nem annyira cselekvényt, mint érzelmeket eléadni. (Opera). Van *komoly, vig, bohókás* és *vegyes* daljáték. *Daljáték szövege, zenéje*.

DALKÖLTŐ, (dal-költő) ösz. fn. Költő, ki dalmüveket ír, szerez.

DALKÖNYV, (dal-könyv) ösz. fn. Könyv, mely, vagy ugyanazon költő dalait, vagy különféle szerzőktől eredett dalok gyüjteményét foglalja magában

DALL, (1), tájejtéssel am. a szokottabb és helyesebb *dal*, főnév.

DALL, (2), (dal-l, azaz dal-ol) önh. és áth. m. *dall-ott*, htn. —*ani*. Dallani mondatik tulajdonkép, aki valamely dalt zeneileg elhangoztat, elénekel; de mondatik a költőkről is.

— „dallok dalt, hajh de szomorgót."

Czuczor.

— „kitudja, hát ő nem jön-é el!
Hátha eljő — s dalland"

Arany.

DALLA, (dal-ol-a) fn. tt. *dallát*. Egyszerű kis dalocska a maga nemében. (Canzone).

DALLÁB, (dal-láb) ösz. fn. A dalalkotó versosornak egy-egy szaka. V. ö. VERSLÁB.

DALLAM, (dall-am) fn. tt. *dallam-ot*. Valamely dalnak zenei folyama vagy menete (Melodia). Új alkatú szó.

DALLAMOS, (dall-am-os) mn. tt. *dallamos-t*, vagy —*at*, tb. —*ak*. Dallammal biró, ékesített, dallamdús.

— „kinek az istenség
Nyújtá dallamos ajk s honi hárfa kincsét."

Arany.

DALLÁS, (dall-ás) fn. tt. *dallás-t*, tb. —*ok*. Valamely dalnak zenei lejtéssel elhangoztatása.

DALLAZ, (dall-az) önh. m. *dallas-tam*, —*tál*, —*ott*. Hajósok nyelvén am. gúzsba vetett evezőlapáttal evez. V. ö. DALGÚZS.

DALLEVEZŐ, DALLGÚZS, l. DALEVEZŐ, DALGÚZS.

DALLÓ, (dall-ó) fn. tt. *dalló-t*. Személy, ki dalokat hangoztat. *A bor meghajtja a dallót*. (Km.)

DALLOS, (dall-os) fn. és mn. l. DALOS.

DÁLLYA, MAGYAR—, OLÁH—, SZÁSZ—, falvak Erdélyben; helyr. *Dállyá-n*, —*ra*, —*ról*.

DALM v. DALMA, (dal-ma azaz tele-mi) elvont vagy kiavult törzsök, innen: *dalmahodik*, *dalmos*, *dalmány*, v. *dolmány*. Jelenti az emberi testnek *tele* részét, derekát. V. ö. DALMAHODIK.

Rokon vele a vékonyhangu *tel*, *teli*, *teljes*, továbbá azon *der*, melyből *derék* származott, eredetileg *darék*, honnan *derekam* am. *darékom*, *derekas* am. *darékos*.

DALMAD, falu Hont megyében, és puszta Tolna megyében; helyr. *Dalmad-on*, —*ra*, —*ról*.

DALMAHODIK, (dal-ma-hod-ik) k. m. *dalmahod-tam*, —*tál*, —*ott*. Szatmár vidékén am. teste, dereka vastagodik, telik, testesedik.

DALMÁNY, l. DOLMÁNY.

DALMÁR, falu Erdélyben Belső-Szolnok megyében; helyr. *Dalmár-on*, —*ra*, —*ról*.

DALMÁT, fn. és mn. tt. *dalmát-ot*. L. DALMATA.

DALMATA, fn. tt. *dalmatá-t*. Dalmatország lakosa.

DALMÁTORSZÁG, (dalmát-ország) ösz. fn. Az ausztriai birodalomban levő királyság négy kerülettel, az ádriai tenger partján.

DALMÁTUL, (dalmát-ul) ih. Dalmát nyelven. *Dalmátul beszélni*, *érteni*, *írni*.

DALMOS, (dal-m-os) mn. tt. *dalmos-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. Vastag, testes, teljes derekú. *Dalmos legény*.

DALMŰ, (dalmű) ösz. fn. Általán, dalköltemény, különösen, daljáték. (Opera).

DALMŰHÁZ, (dal-mű-ház) ösz. fn. Szinház, melyben különösen dalműveket, daljátékokat adnak elé; operaház.

DALNOK, (dal-nok) fn. tt. *dalnok-ot*. 1) Énekes, éneklő; *kardalnok*. 2) Nemesebb értelemben vett dalénekes, ki költői s zenészi ihletéssel bír. Ilyenek voltak a daliáskor lantosai, a troubadourok. 3) Dalköltő.

DÁLNOK, Székely falu Erdélyben; helyr. *Dálnok-on*, —*ra*, —*ról*.

DALOL, (dal-ol) önh. és áth. m. *dalol-t*. lásd DALL.

DALOLÁS, (dal-ol-ás) fn. tt. *dalolás-t*, tb. —*ok*. l. DALLÁS.

DALOS, (1), (dal-os) mn. tt. *dalos-t*, vagy —*at*, tb. —*ak*. 1) Dalokat tartalmazó. *Dalos könyv*, milyenek pl. a Himfy szerelmei. 2) Ki örömest dalol. *Dalos leányok*, *legények*. *Jó fütyös*, *dalos fiú*.

DALOS, (2), (l. föntebb) fn. tt. *dalos-t*, tb. —*ok*. Énekes, dalló személy; máskép: *dallos* és *dalnok*.

DALSZÍNHÁZ, (dal-szín-ház) ösz. fn. l. DALMŰHÁZ.

DALSZINÉSZ, (dal-szinész) ösz. fn. Zenébe s éneklésbe avatott szinész, ki dalművekben lép fel, operaénekes.

DALSZÓ, (dal-szó) ösz. fn. Szó, vagy hang, mely zenére alkalmas, vagy mely a zene mellett éneltetik. Máskép: *énekszó*.

DALSZŰZ, (dal-szűz) ösz. fn. A dalköltészet músája, különösen: Polyhymnia.

DALTÁNCZ, (dal-táncz) ösz. fn. Táncz, mely dallal van párosulva, pl. némely lengyel táncok. A magyar köznépnél is van ily táncznak némi nyoma.

DÁLYA, lásd DÁLLYA.

DÁLYÓ, KIS—, NAGY—, puszták Nógrád megyében; helyr. *Dályó-n*, —*ra*, —*ról*.

DÁLYOGH, falu Baranya megyében; helyr. *Dályogh-on*, —*ra*, —*ról*.

DAM, elvont gyöke *damasz* szónak. Rokonai: *dom*, *dőm*, melyekből, *domb*, *domboru*, *dőme*, *dőmöcskös*, *dőmödi* származtak. Eredeti jelentésök: dudorodás, puffadás.

DÁM, a latin *dama* szóból eredett, mely csak némely öszvetételekben használtatik: *dámtánc*, *dámvad*. A hellen *δαμάζω* után eredetileg am. szelid.

DÁMA, fn. tt. *dámát*. A franczia(k)tól kölcsönzött szó, spanyolul *dama*, németül *Dame*, szanszkritul *dam*, am. nő, feleség. Jelent úri asszonyt, úrhöl-

gyet, delnőt. Egyébiránt a tiszta társalgási nyelvben és irásban közdivatúvá lett helyette a *hölgy*, s újabban *delnő*. Néhutt a köznép gúnyosan a kicsapongó gyanús nőszemélyeket nevezi dámáknak.

DAMAK, falu Borsod megyében; hely. *Damak-on*, *—ra*, *—ról*.

DAMÁSD, GARAN—, IPOLY—, faluk Bars és Honth megyékben; helyr. *Damásd-on*, *—ra*, *—ról*.

DAMASZ, (1), (dam-asz) fn. tt. *damasz-t*, tb. *—ok*. 1) Nagy fajtáju sertés, másképp: *domosz*. 2) Selyem-, gyapju- vagy vászonszövet, kidomborodó alakokkal, és sima fonákszinnel. Idegen származásu.

DAMASZ, (2), (l. föntebb) mn. tt. Damasz nevü szövetből való. *Damaszruha*, *damasz abroszok*. *Damasz kelmék*.

DAMASZK, l. DÖMÖCZK.

DAMASZMUNKA, (damasz-munka) ösz. fn. Oly szövet, mely damasz formára van készítve. V. ö. DAMASZ.

DAMASZMŰ, (damasz-mü) ösz. fn. l. DAMASZMUNKA.

DAMASZOL, (damasz-ol) áth. m. *damaszol-t*. Valamely kelmébe, szövetbe damaszféle kidomborodó alakokat sző. *Abroszokat damaszolni*.

DAMASZOLT, (dam-asz ol-t) mn. tt. *damaszolt-at*. Ami közben-közben vagy egy részében damasz formára van szöve. *Damaszolt abrosz*, *damaszolt szélü ágyterítő*, *damaszolt párnahéj*.

DAMASZSZÖVŐ, (damasz-szövő) ösz. fn. lásd DAMASZTAKÁCS.

DAMASZTAKÁCS, (damasz-takács) ösz. fn. Mütakács, kidomborodó képekkel, alakokkal ékesített szöveteket készítő.

DAMASZTAPÍR, (damasz-tapír) ösz. fn. Déli Amerikában honos állat, melyet *vízi disznó*-nak, vagy *vadtehén*-nek is hívnak. V. ö. DAMASZ, 1).

DÁMBAK, (dám-bak) ösz. fn. A dámvad nevü állatok híme. V. ö. DÁMVAD.

DÁMGÍM, (dám-gím) ösz. fn. A közönséges szarvasnál kisebb faju vörösvad.

DAMIÁN, férfi kn. l. DÖMÉNY.

DÁMKŐ, (dám- v. dáma-kő) ösz. fn. Kő vagy koczka a dáma nevü játékban, azaz ostáblán.

DAMÓCZ, falu Zemplén megyében; helyr. *Damócz-ra*, *—ról*, *—on*.

DAMONYA, falu Sopron megyében; helyr. *Damonyá-n*, *—ra*, *—ról*.

DÁMOS, falu Erdélyben, Kolos megyében; helyr. *Dámos-on*, *—ra*, *—ról*.

DÁMOS, falu Bihar megyében, helyr. *Dámos-ra*, *—ról*, *—on*.

DÁMÜNŐ, (dám-ünő) ösz. fn. Nőstény dámvad.

DÁMVAD, (dám-vad) ösz. fn. Vad neme, mintegy közép fajta a szarvas és őz között, lapátforma széles agancscsal.

DAN, hangutánzó elvont gyök. Származékai: *dana*, *danol*. Rokonok vele *don*, *dön*, *csön*, *zen* elvont gyökök a *dong*, *döng*, *csöng*, *zeng* származékokban, úgy a *dal* gyökszó is.

DÁN, (1), férfi kn. A Dániel szónak kurtított mása.

DÁN, (2), fn. tt. *dán-t*, tb. *—ok*. Dánia lakosa. Mint melléknév is használtatik. *Dán hajók*. *Dán gyarmatok*.

DANA, (dan-a) fn. tt. *danát*. 1) Alsóbb rendü köznépdal. Néhutt csintalan, pajkos, korhely, fajtalan éneklést jelent. A danák készítésére nagy hajlammal bír a magyar köznép. 2) Szalában rosz szellemet is jelent, melyre az átkozódók szoktak hivatkozni. *Dana (manó) verje meg*.

DANCS, (dan-cs) fn. és mn. tt. *dancs-ot*. Erdélyben divatos szó, am. szenny, mocsok, szurtosság.

DANCSHÁZA, falu Bihar megyében; helyr. *Dancsházá-n*, *—ra*, *—ról*.

DANCSOS, (dan-cs-os) mn. tt. *dancsos-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. Szennyes, mocskos, tisztátalan, szurtos.

DANCSOSAN, (dan-cs-os-an) ih. Szennyesen, mocskosan, tisztátalanul.

DANCSOSSÁG, (dan-cs-os-ság) fn. tt. *dancsosság-ot*. Mocskos, szennyes, szurtos, tisztátalan tulajdonság vagy állapot.

DANCZIAGYÖKÉR, (danczia-gyökér) ösz. fn. A tarnicsok neméhez tartozó, sárga tarnics növényfaj gyökere, mely igen keserü ízü, s egyszersmind gyógyerővel biró. L. TARNICS.

DANCZKA, fn. tt. *Danczkát*. Danczig, város nyugoti Poroszországban.

DANDÁR, (1), (don-d-ár azaz dongár, dongó) fn. tt. *dandár-t*, tb. *—ok*. Hegyaljai tájszó, mely nagyobb fajú, erős dongásu darázst jelent.

DANDÁR, (2), fn. tt. *dandár-t*, tb. *—ok*. 1) Általán hadi csapat, zászlóalj, valamely merényletre különösen vállalkozó vitézsereg.

„Már nem csődíti Sajónak
Zúgó habjaihoz pártos dandárait öszve."

Aradi gyülés.

2) Az újabb hadi nyelven a hadseregnek oly osztálya, mely több zászlóaljból sőt ezredből állhat. (Brigade).

Valószinüleg a franczia *étendard*, német *Standarte*, olasz *stendardo* után módosított szó.

DANDÁRNOK, (dandár-nok) fn. tt. *dandárnok-ot*. Újabb hadi nyelven vezér, ki dandárt vezényel.

DANDÁRSEGÉD, (dandár-segéd) ösz. fn. Segédtiszt a dandárnok oldala mellett.

DÁNFALVA, helység Kővár vidékében, és Erdélyben Csik székben; helyr. *Dánfalvá-n*, *—ra*, *—ról*.

DÁNFOK, CSATÁR—, puszta Békés megyében; helyr. *Csatár-Dánfok-on*, *—ra*, *—ról*.

DANI, férfi kn. tt. *Dani-t*, tb. *—k*. A Dániel névnek kurtítva kicsinyített, s bizodalmas hangu változtatása. Olyan mint: *Jani*, *Feri*, *Gyuri*, s több más.

DÁNIA, fn. tt. *Dánia-t.* Ország és királyság Európa éjszaki részén, melynek fővárosa Koppenhága.

DÁNIEL, férfi kn. tt. *Dániel-t*, tb. *—ek.* Héber eredetű, jelentése: isteni, vagyis igaz itélő biró.

DANK, falu Erdélyben, Kolos megyében; helyr. *Dank-on, —ra, —ról.*

DANKÓ, Dániel keresztnév módosítása némely szójárásban.

DANKÓCZ, falu Vas megyében; helyr. *Dankócz-on, —ra, —ról.*

DANOL, (dan-ol) ön. és áth. lásd: DALOL, DALL.

DÁNOM, (dán- vagy dan-om). Csak a *dínom* szóval ikerítve használtatik. lásd: DÍNOMDÁNOM.

DÁNOS, erdélyi falu neve Segesvár székben; helyr. *Dános-ra —ról, —on.*

DÁNPATAKA, falu Erdélyben, Belső-Szolnok megyében; helyr. *Dánpataká-n, —ra, —ról.*

DÁNPEHELY, (dán-pehely) ösz. fn. A grönlandi és izlandi vadludak fínom pelyhe.

DÁNUL, (dán-ul) ih. Dán nyelven. *Dánul beszélni, írni.*

DÁNY, falu Pest megyében; helyr. *Dány-on, —ra, —ról.*

DANYÁD, falu Szathmár megyében; helyr. *Danyád-on, —ra, —ról.*

DANYÁN, SZÁSZ—, erdélyi falu; helyr. *Danyád-ba, —ban, —ból.*

DANYI, l. DANI.

DÁNY-SZENT-MIKLÓS, ALSÓ—, FELSŐ—, puszták Pest megyében; helyr. *Dány-Szent-Miklós-on, —ra, —ról.*

DAR, hangutánzó elvont gyöke *daru, darázs* szóknak. Rokonai *dor, dur, dör*, szintén hangutánzók. Ugyanezen jelentés rejlik a törésre, zúzásra, morzsolásra vonatkozó *dara, darab, darancs* szókban. Rokona: *tör, tar*, szanszkrit *dar, dár* és *tarh*, latin *terit* stb.

DARA,(1), (dar-a) fn. tt. *darát.* 1) Apró szemecskékre, golyócskákra őrlött gabona. *Búza dara, árpa dara.* A törökbúzának tulajdonkép *derczéje* van. *Darát* v. *darára őrleni.* 2) Átv. ért. kis szemecskékre összefagyott hó, mely kivált tavaszi napokban szokott esni. *Esővel vegyes dara. Dara esik.*

Törökül *darí* am. köles (Hirse).

DARA, (2), falu Zemplén megyében; helyr. *Dará-n, —ra, —ról.* L. DARAH.

DARAB, (dar-ab = dar-av = dar-ov = dar-ó) fn. tt. *darab-ot.* 1) Töredék, rész, hasáb. *Darab kenyér, darab sajt, darab hús. Sok darab kenyeret kiván egy esztendő.* (Km.) *Darab fa. Sok darab fa kivántatik egy szekércsináláshoz.* (Km.) *Kis darab, nagy darab. Darabokra szelni, metélni, hasogatni, vágni, törni valamit. Darabról darabra megvizsgálni. Egy vagy több darabban adni ki a részt.* 2) Jelent kiterjedést, meszszeséget. *Jó darabföldet bejártam. Egy mérföld és egy darab.* 3) Jelent időt, időfolytatást. *Még egy darabig ndlatok maradok. Darab ideig.* 4) Képes kifejezésben *diribdarab* jelent holmi szedett-vedett részeket, rongyokat, czókmókot. *Diribdarab ruha, diribdarab kenyér.* 5) A nagyobbféle árukból jelent egy-egy önálló összeget. *Hogy kel darabja a disznónak? Nem rőf számra, hanem darabjával vásárlani a posztót, vásznat.* Régiesen *dereb* is. Ikeritve *dirib-darab.*

Egyezik vele a perzsa *durv-dan* (arat, ort), a szláv *drob, drobni*, (darabolt, apró).

DARABANT, fn. tt. *darabant-ot.* 1) Kísérő fegyveres szolga, milyenek a régi hadi rendszerben voltanak. 2) Megyei vagy városi hajdu, összehúzva: *drabant.* 3) Átv. ért. a bujdosócsillagok pályaterén járó, s hozzájok szorosan tartozó kisebb bujdosók, pl. a hold a földnek darabantja.

Németül *Trabant*, több szláv nyelvekben *drabant*, olaszul *trabante* stb. Némelyek a perzsa *derbán* [ajtónálló], mások szinte a perzsa *satrapa*, mások ismét a hellén *θεράπων-τες* szóktól származtatják. Adelung közvetlenül az olaszból eredettnek hiszi, de az olaszt ismét a német *traben*-től származtatja.

DARABCSA, (dar-ab-csa) fn. tt. *darabcsát.* Kis darab, kis rész, kis töredék. *Egy darabcsa tömjény, ha tüzre tétetik, az egész házat betölti füstivel.* (Pázmán).

DARABKA, (dar-ab-ka) fn. l. DARABCSA.

DARABKÁNKÉNT, (dar-ab-ka-an-ként) ih. Kis darabokban, töredékecskékben, részecskékben. *Darabkánként elrágdosni, elmetélgetni, eltördelni, elhányni, szórni valamit.*

DARABOCSKA, (dar-ab-ocs-ka) kics. fn. lásd: DARABCSA.

DARABOKRA, (dar-ab-ok-ra) ih. Felosztó értelemmel bir, pl. *Darabokra tépni, szakgatni a ruhát; darabokra tördelni az üvegtáblát, darabokra aprítani a húst.*

DARABOL, (dar-ab-ol) áth. m. *darabol-t.* 1) Valamit darabokra tör, metél, hasogat, vagdal, szakgat, tép stb. V. ö. DARAB. *Fát, kenyeret, sajtot darabolni. Feldarabolni több örökös között valamely nemes jószágot, telket, pusztát. Eldarabolni a tövéről levágott fát. Összedarabolni bosszuból a megölt ellenség testét.* 2) Valamit nem tökéletesen és egészen, hanem féligmeddig, csak részben hajt végre. *Csak úgy nagyjából darabolja a munkát.*

DARABOLÁS, (dar-ab-ol-ás) fn. tt. *daraboldst, tb. —ok.* Valamely egésznek több részekre, darabokra osztása, szakgatása, vágása, metszése stb. *Eldarabolás, összedarabolás, feldarabolás, szétdarabolás. A gyakori eldarabolás által némely nemes telkek igen kicsinyekké lettek.*

DARABOLATLAN, (dar-ab-ol-at-lan) mn. tt. *darabolatlan-t*, tb. *—ok.* Ami ép állapotában meg van, ami darabokra, részekre szakgatva, törve, hasogatva stb. nincsen. *Darabolatlan ősi telek; darabolatlan kenyér; darabolatlan faderék.* Mint ih. am. darabolatlanul.

DARABOLATLANUL, (dar-ab-ol-atlan-ul) ih. Anélkül, hogy darabokra volna osztva, szelve, vágva,

hasítva, ép, egész állapotban stb. *Darabolatlanul hevertetni az erdőn ledöntött fát.*

DARABOLHATATLAN, lásd: DARABOLHATLAN.

DARABOLHATLAN, (dar-ab-ol-hat-lan) mn. tt. *darabolhatlan-t*, tb. —*ok*. Amit darabokra osztani, vágni, hasítani stb. nem lehet, vagy nem szabad. *El-* vagy *földarabolhatlan.*

DARABOLÓ, (1), (dar-ab-ol-ó) fn. tt. *darabolót*. Személy, ki valamit darabokra oszt, vág, szel, hasít stb.

DARABOLÓ, (2), (l. fönebb) mn. Darabokra osztó, vágó, hasító (eszköz). *Daraboló kés, bárd.*

DARABONKÉNT, (dar-ab-on-ként) ih. Darabról darabra, egyik darabot a másik után véve; egy-egy darabban, vagy darabjával. *Darabonként rakni fel a fát a szekérre; darabonként megszemlélni a csordabeli marhát; darabonként, nem rőf számra, árulni a szöveteket.* V. ö. DARAB.

DARABOS, (dar-ab-os) mn. tt. *darabos-t*, vagy —*at*, tb. —*ak*. 1) Aminek darabjai vannak, ami darabokra van osztva. De ezen értelemben ritkábban használtatik. 2) Ami nem síma, nem egyenes, hanem rögös, göcsörtös, buczkás, hegyvölgyes. *Darabos út, darabos vidék, darabos határ. Darabos* (azaz keresztes) *zabola. És a horgasok egyenesekké lesznek, és a darabosok síma utakká.* (Lukács III. 5. Káldi Sz.) 3) Mátyusföldön: ripacsos, himlőhelyes, kinek arczát a himlő nagyon elrutította. 4) Átv. ért. simítatlan, nem finomított, durva. *Darabos erkölcsű ember.* Ez értelemben hasonló hozzá a német *derb.* 5) Az irásmódra átvéve: szakgatott, nem folyékony, nehéz menetelű. *Darabos versezet, darabos beszéd.*

DARABOSAN, (dar-ab-os-an) ih. 1) Szakgatva, nem folytonosan, nem símán. *Darabosan írni, beszélni.* 2) Durván, faragatlanul. *Darabosan válaszolni.*

DARABOSHEGY, puszta Vas megyében; helyr. *Daraboshegy-en, —re, —ről.*

DARABOSÍT, (dar-ab-os-ít) áth. m. *darabosított*, par. —*s*, htn. —*ni* vagy —*ani*. Darabossá, illetőleg durvává, rögössé tesz.

DARABOSKODIK, (dar-ab-os-kod-ik) k. m. *daraboskod-tam*, —*tál*, —*ott*. Durván, gorombául, nyersen, faragatlanul viseli magát, tetteiben vagy beszédében. *Némely szónok nem képes vitatni valamit, anélkül, hogy ne daraboskodnék.*

DARABOSSÁG, (dar-ab-os-ság) fn. tt. *darabosság-ot*. Durvaság, nyerseség, faragatlanság. Az irásmódra alkalmazva: szakgatott, simítatlan modor.

DARABRA, (dar-ab-ra) ih. l. DARABOKRA. Ikerítve: *diribre darabra, diribről darabra*, kisebb, nagyobb darabokra.

DARACZUKOR, (dara-czukor) ösz. fn. 1) Daraformára készített czukor, milyet pl. a hasonszenvi orvosok használnak. 2) czukorgyárakban főtt, s dara alakban összeállott finomítatlan czukoranyag.

DARADAG, (dara-dag) ösz. fn. Kóros daganat a testen, melyben daraformáju genyedés képződik. (Átcroma).

DARAESŐ, (dara-eső) ösz. fn. Daraalakba összegömbölyödött hóeső, igen apró jégeső. L. DARA, 1).

DARAÉRCZ, (dara-ércz) ösz. fn. Darához hasonló apró részekre zúzott ércz.

DARAGOMBÓCZ, (dara-gombócz) ösz. fn. Darából gyúrt és főzött gombóczféle eledel. *Húsleves daragombóczczal. Vöröshajmás daragombócz.*

DARAGYÖNGY, (dara-gyöngy) ösz. fn. Darához hasonló parányi gyöngyszemek, különféle hímzésekre, ékességekre, stb. valók.

DARAH, falu Szathmár megyében; helyr. ha a *h* nem henyebetű, *Darah-on, —ra, —ról*, különben *Daráh-n, —ra, —ról.*

DARAJÉG, (dara-jég) ösz. fn. Apró, daraszem nagyságu jégeső.

DARAKÁSA, (dara-kása) ösz. fn. Daraból vízben vagy tejben főzött kásaeledel.

DARAKERESKÉDŐ, (dara-kereskédő) ösz. fn. Személy, ki darával kereskedést üz.

DARÁL, (dar-a-al) áth. m. *darál-t*. 1) Darát őröl. *Daráló malom. Daráló személy.*

„Nincsen itthonn
Néném asszony,
Darálni van
A faluban." (Kisf. K.)

2) Átv. ért. sokat locsog, fecseg, folyvást jár a szája, mint a daráló kő, mely különösen zörög, és zökög. *Szapora malom sokat daráll.* (Km.) *Mindent össze vissza daráll. Ne daráljatok.*

DARÁLÁS, (dar-a-al-ás) fn. tt. *darálás-t*, tb. —*ok*. Daraőrlés. Locsogás fecsegés, tréczelés.

DARALISZT, (dara-liszt) ösz. fn. Darabos, nem finomra őrlött liszt, milyen különösen a kukoricza-dercze.

DARÁLÓ, (dar-a-al-ó) fn. és mn. tt. *daráló-t*. 1) Malom, vagy malomkő, mely különösen úgy van vágva, hogy darát csináljon. 2) Daráló személy. 3) Locsogó fecsegő.

DARÁLT, (dar-a-al-t) mn. tt. *darált-at*. Ami darára, vagyis gorombára van őrölve. *Darált árpát adni a sertéseknek.*

DARÁLTAT, (dar-a-al-tat) áth. m. *daráltat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *daráltass*. Darára őröltet, azaz a gabonát nem liszttó zúzatja, hanem csak darára töreti. *Árpát, kukoricát daráltatni.*

DARAMALOM, (dara-malom) ösz. fn. Malom, melynek kövei úgy vannak vágva vagy összeállítva, hogy csupán darát lehet őrleni velök.

DARAMOSLÉK, (dara-moslék) ösz. fn. Darával, különösen árpadarával kevert, készített moslék, a hízó disznók vagy göbölyök táplálására.

DARANCS, (dar-ancs) fn. tt. *darancs-ot*. Földcsoport, göröngy, rög, darabosan, mintegy daraformára föltörött föld.

DARANCSOS, (dar-ancs-os) mn. tt. *darancsos-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. Göröngyös, rögös, darabos. *Darancsos marhajárás. Darancsos ugar.*

DARÁNY, (1), (dar-ány) fn. tt. *darány-t*, tb. *—ok*. Némely növényeknek darához hasonló apró szemei, pl. a kölesé, cziroké, stb.

DARÁNY, (2), falu és puszta Somogy megyében; helyr. *Darány-on, —ra, —ról.*

DARAPÉP, (dara-pép) ösz. fn. Pép, vagy kása, darából főzve.

DARAROSTA, (dara-rosta) ösz. fn. Sűrű rosta, daratisztításra való.

DARÁS, (dar-a-ás) mn. tt. *darás-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. 1) Tulajdon ért. darával kevert, darával készített. *Darás liszt. Darás metélt. Darás rétes. Darás táska.* 2) Átv. ami darához hasonló apró részecskékből áll. *Darás só. Darás érez a hutákban. Darás hó, jég, eső.*

DARASZELELŐ, (dara-szelelő) ösz. fn. Szélrosta, melyben a darát a szeméttől megtisztogatják.

DARASZITA, (dara-szita) ösz. fn. Darát tisztítani való különös szita. V. ö. SZITA.

DARASZLÓ, l. DOROSZLÓ.

DARASZOL, l. DOROSZOL.

DARATÁSKA, (dara-táska) ösz. fn. Darával töltött, béllelt táskaféle tésztás étek. Szokottabban: *darás táska.*

DARATIPPAN, (dara-tippan) ösz. fn. Növényfaj a tippanok neméből, melynek kalászában apró dara vagy kölesforma magok vannak.

DARAVIRÁG, (dara-virág) ösz. fn. Növénynem a négy főbbhímesek seregéből és táskások rendéből; táskája tojásdad hosszu, lapított, ép végü, élén nyiló; kopácsi laposkák, bibéje száratlan. (Draba). Fajai: *kövér, dér-, köd-, csillagos, mükörcs-, éklevelü, kövi* d.

DARÁZIK, (dar-a-az-ik) k. m. *darás-tam, —tál, —ott*. Mondjuk esőről, midőn daraalakban vagy darával keverve hull. Személytelen ige, mint: *esik* (pluit) *havasik* (ningit).

DARÁZS, (1), (dar-ázs, rokon vele a török *ari*) fn. tt. *darázs-t*, tb. *—ok*. A méhhez hasonló rovar, vagy bogár, melytől főleg abban különbözik, hogy felette karcsu dereka van, azaz első és hátulsó részét igen vékony fonal tartja össze. Innen: *darázsderekú leány* azaz karcsu dereku. *A darázst ne szurkáld*, vagy: *Darázst ne szurkálj.* Km. *Vén darázs* (azaz vén szerelmes) *legalább megdongja.* Km. *Mérges mint a darázs. Sok darázs a legfutóbb paripát is megöli.* (Km). *Hogy a darázs csípjen meg. Megleptek, mint darázsok a dögöt.* (Km). Fajai: *csinger darázs, rostás darázs, gyilkos darázs, kecskedarázs.* Legnagyobb faj a *lódarázs.*

Nevét rezegve dongó hangjától kapta. V. ö. DAR, gyök.

DARÁZS, (2), falvak Baranya és Nyitra megyékben; helyr. *Darázs-on, —ra, —ról.*

DARÁZSBOLY, (darázs-boly) ösz. fn. Földben lakó darázsok tanyája, túrás, kidomborodott halmocska alakjában. Olyanforma, mint a hangyaboly. V. ö. BOLY.

DARÁZSFÉSZEK, (darázs-fészek) ösz. fn. Fészek, melyet a darázsok odvas fákban, partok oldalain vagy a földben, különösen réteken ütnek. *Nem jó a darázsfészket piszkálni.* (Km). *Darázsfészekbe nyúlt*, azaz mérges, könnyen felförmedő emberrel vagy emberekkel kötött ki. *Kipörkölni a darázsfészket.* Átv. ért. öszveillesztett forgácsfánk idomú tésztadarabok, szilvaízzel vagy aprószőlővel töltve.

DARÁZSI, falu Hont megyében; helyr. *Darázsi-ba, —ban, —ból.*

DARÁZSKŐ, (darázs-kő) ösz. fn. Nagyobbára mészrészekből álló kő, mely a vízben felolvadván sajátságos likacsos alakban tünik elő, mint a darázsfészek sejtjei. (Pumex).

DARÁZSLÉGY, (darázs-légy) ösz. fn. Darázsalaku, azaz hosszukás testü, karcsu dereku mezei légy.

DARÁZSMÉZ, (darázs-méz) ösz. fn. Méz, melyet darázsok gyüjtenek.

DÁRDA, (1), fn. tt. *dárdát*. Tulajdonkép hadi fegyver, mely hosszu nyélbe ütött éles törből áll, melyet régen gyalogok és lovasok használtak. Rokon értelmüek vele: *kép, dsida, szucsa, láncsa, kopja, gerely.*

A szerelem dárdája
Szívemet általjárja (Népd.)

Hozsza (hozdsza) *asszony a gyermeket, ne neked a dárda.* (Kis Viczai 485. l.) *Dárdával nekirohanni valakinek. Dárdára szúrni az ellenség fejét. Lovagdárda, éjjeli örök dárdája, vadászdárda.*

Egyezik vele az olasz *dardo*, és franczia *dard*. Megvan némely szláv nyelvekben is. Egyébiránt a magyar nyelvből is elemezhető, t. i. vagy = vékony hangon *törde*, azaz, törhegyü fegyver, vagy a szintén hegyes eszközt jelentő *ár* (árr) gyöktől *d* előtéttel: *dár, dárda*, mint *ör* gyökből lett *dör, dörc.* V. ö. BÁRD. NYÁRS.

DÁRDA, (2), mváros, KIS—, falu Baranya megyében; helyr. *Dárdá-n, —ra, —ról.*

DÁRDABÁRD, (dárda-bárd) ösz. fn. Régies fegyver, bárd alaku széles pengével, és dárdaforma törrel, melylyel vágni és szúrni lehet. (Hellebarde). Most már csak az éji örök használják néhutt.

DÁRDAHÉGY, (dárda-hégy) ösz. fn. A dárda nevü fegyvernek éles vége. *Dárdahégyre venni az ellenséget.*

DÁRDAHORDOZÓ, (dárda-hordozó) ösz. fn. Hadi szolga, ki a régi daliás korban ura után annak dárdáját hordozá.

DÁRDAJÁTÉK, (dárda-játék) ösz. fn. Régi daliás hadijáték, melyben a vívók egymást dárdával legyőzni, s a nyeregből kivetni törekedtek.

DÁRDANY, (dár-d-any) fn. tt. *dárdany-t*, tb. *—ok*. A nemtelen fémek közé osztályozott ásvány, feketés szürke színnel, a hegyes vagy sugáralakú, mintegy dárdához hasonló szálakból álló szövedékkel.

Köz és régibb neven : *piskolcs.* (Antimonium, Stibium). Németül *Spiessglas.*

DÁRDANYEL, (dárda-nyel) ösz. fn. A dárda fogantója, szára; fából készített pózna vagy rúd, melyre a dárdavasat reáütik. *Hosszu, rövid, szívós fából való dárdanyel. Marokba szorított dárdanyel.*

DÁRDANYEZÜST, (dárdany-ezüst) ösz. fn. Mireny-, kén- és dárdanyrészekkel vegyített ezüstércz, vékony tollacskákhoz vagy szőrhöz hasonló szálakból álló. Németül *Federerz.*

DÁRDAYFÉNYLE, (dárdany-fényle). Dárdanyrészeket tartalmazó ércz.

DÁRDANYMÓR, (dárdany-mór) ösz. fn. Mészült higanyból, mészült dárdanyból és kénből álló vegyiték, melyet némely nyavalyák ellen gyógyszerül alkalmaznak. (Aethiops antimonialis Huxhami).

DÁRDÁS, (1), (dár-da-as) mn. tt. *dárdás-t* vagy *—at*, tb. *—ak.* Dárdával fegyverzett. *Dárdás lovagok, dárdás őrök.*

DÁRDÁS, (2), (l. föntebb) fn. tt. *dárdást-t*, tb. *—ok.* Katona vagy hadiszolga, ki dárdát visel. *Dárdásokat állitani. Dárdásokkal kisértetni, őriztetni valakit.*

DÁRDÁSAN, (dárda-as-an) ih. Dárdával fegyverkezve, fölszerelve, dárdát viselve. *Dárdásan czirkáló őrök.*

DÁRDAVAS, (dárda-vas) ösz. fn. A dárda nevü fegyvernek éles és hegyés része, töralakú vége.

DÁRDÁZ, (dár-da-az) önh. m. *dárdáz-tam, —tál, —ott.* Dárdával harczol, dárdával gyakorolja magát. Oly képzésü mint : *nyilaz, puskáz, ágyuz.*

DÁRDÁZÁS, (dár-da-az-ás) fn. tt. *dárdázás-t*, tb. *—ok.* Dárdával harczolás, dárdaforgatás.

DARÉK, (dar-ék) Erdélyben am. a közönségesebb divatú *derék.* L. ezt.

DÁRIDÓ, (dár-i-dó vagy dal-i-dó) fn. tt. *dáridó-t.* Zajos társasági vigalom vagy vendégség, tivornya. V. ö. DÁLIBO, DÁVORIKOL. Némelyek újabb időben, kivált *dálidó* alakban a bálféle nyilvános tánczmulatság elnevezésére szokták használni.

DÁRIDÓZ, (dár-i-dó-oz) önh. m. *dáridóz-tam, - tál, —ott*, par. *—z.* Zajos eszem-iszom víg kedvü társaságban mulatoz, tivornyáz.

DARMA, falu Ungh megyében; helyr. *Darmá-n, —ra, —ról.*

DARNÓ, falvak Pozsony és Szathmár megyékben; helyr. *Darnó-n, —ra, —ról.*

DARNYA, falu Gömör megyében; helyr. *Darnyá-n, —ra, —ról.*

DARÓCZ, (1), (dar-ócz) fn. tt. *darócz-ot.* Durva, darabos, vastag szövet. *Darócz posztó, darócz gúnya. Daróczban járni.* Átv. ért. goromba, faragatlan. *Darócz ember. Goromba, mint a darócz.* (Km.) Erdélyben, durva szürposztóból varrott zeke, szokmány, czondora.

Eredetére nézve l. DAR, gyök.

DARÓCZ, (2), számosb helyek neve Magyarországban; helyr. *Darócz-on, —ra, —ról.* Vannak FÜLPÖS—, KIRÁLY—, LÉNÁRD—, NAGY—, PÁNYIT—, PUSZTA—, TIBOLD-DARÓCZ helynevek is.

DARÓCZ, (3), KIRÁLY—, falu Közép-Szolnok megyében; helyr. *Darócz-on, —ra, —ról.*

DARÓCZ, (4), vagy DAROLCZ, falu Erdélyben, Kolos megyében; helyr. *Darócz-* vagy *Darolcz-on, —ra, —ról.*

DARÓCZPOSZTÓ, (darócz-posztó) ösz. fn. Durva gyapjuból vagy szőrből szött, kallott vastag, goromba szálu szürféle posztó.

DARÓCZRUHA, (darócz ruha) ösz. fn. Vastag, durva, kóczos szövetből készített ruha, öltözék. *Daróczruhában járó szegény köznépek.*

DARU, (dar-u) fn. tt. *daru-t* vagy *darvat*, tb. *—k* vagy *darvak.* A gémek neméhez tartozó madárfaj, négy körmü lábakkal, s hosszu, egyenes, hegyes csőrrel. Tollai jobbára hamuszinüek. (Ardea grus). *Görbén hordja nyakát, mint a daru.* (Km.) *Daru hosszában kapálni*, azaz nem egymás széltében, hanem egymás után, mint t. i. a darvak szoktak röpülni. *Daru* neven hívja a magyar az oly ökröt, melynek hamvas daruszine van.

„Magasan repül a daru, szépen szól."
Népdal.

Török és perzsa nyelven *turna.* V. ö. DAR gyök.

DARUÁRORR, (daru-ár-orr) ösz. fn. Növényfaj az árorrok neméből, melynek ernyői kékviráguak, levelei hármasak, kihegyzettek, bevagdalt fogasak. (Geranium gruinum L.)

DARUFI, (daru-fi) ösz. fn. Fiatal kis daru.

DARUHOROG, (daru-horog) ösz. fn. Horgas eszköz a hutákban, melyről a nyújtópőröly lóg.

DARUNYAK, (daru-nyak) ösz. fn. 1) A darumadárnak görbén tartott nyaka. 2) Görbe pengéjü nádvágó eszköz. Heves megyei tájszó.

DARUORR, (daru-orr) ösz. fn. Gólyaorr nemü növény, mely igen finom illatu. (Geranium, pelargonium odoratissimum).

DARUSZŐRŰ, (daru-szőrű) ösz. mn. Olyan szőrü mint a daruć. Daruszőrű paripa, a népdalokban gyakran előfordúl.

DARUTOLL, (daru-toll) ösz. fn. A darumadárnak tolla, különösen melyet kalpagok, süvegek mellé tüznek, vagy más ékességül használnak :

Két darutollat szúrt lova homlokában,
Gyönyörködik annak módos ugrásában.
(Gyöngyösi).

DARUVÁR, mváros Posega, és falu Temes megyében; helyr. *Daruvár-on, —ra, —ról.*

DARVA, falu Máramaros megyében; helyr. *Darvá-n, —ra, —ról.*

DARVADOZ, (dar-u-ad-oz) önh. m. *darvadoztam, —tál, —ott.* Daru módjára jár-kel, széledez, gubbadoz, rázkódik.

DARVAS, (1), (dar-v-as, dar-u-as) mn. tt. *darvas-t* vagy *—at*, tb. *—ak.* 1) Darvakkal bővelkedő,

darvaktól lakott. *Darvas tó, darvas vidék.* 2) Több nemes magyar család neve. A régi perzsa ékiratokban Darius neve *Darhvus.*

DARVAS, (2), falu Bihar megyében; helyr. *Darvas-on, —ra, —ról.*

DARVUL, (dar-u-ul) ih. Daru módjára, úgy mint daru szokott. *Darvul széledezni, repülni.*

DASZTIFALU, helység Sopron megyében; helyr. *Dasztifalu-ba, —ban, —ból.*

DÁTOS, falu Erdélyben, Thorda megyében; helyr. *Dátos-on, —ra, —ról.*

DAUZSOL, (dauzs-ol) áth. m. *dauzsol-t.* Vénasszony módjára beteget dörzsöl, kenfen, gyógyít, kuruzsol. Székely szó.

DÁVID, (héber eredetű, jelentése: kedvelt, דוד gyöktől). Férfi kn. tt. *Dávid-ot. Szent Dávid. Régen hegedült arról Sz. Dávid, el is magyarázta.* (Km.) *Szent Dávid táncza* (km.), azaz a zenével megegyező táncz.

Csak az igaz magyar táncz
A szent Dávid táncza.

Népd.

DÁVIDHÁZA, falu Vas megyében; Ó—, ÚJ—, falvak Beregh megyében; helyr. *Dávidházá-n, —ra, —ról.*[1]

DÁVIDSZŐLŐ, (dávid-szőlő) ösz. fn. Vastag fajú szőlő, Pécsett ét Szent-Mártonban. Hegyalján *boros bial* a neve.

DÁVIDVÁGÁS, falu Zemplén megyében; helyr. *Dávidvágás-on, —ra, —ról.*

DÁVOD, puszta Somogy megyében; helyr. *Dávod-on, —ra, —ról.*

DÁVORIKOL, (dáv-or-i-kol) önh. m. *dávorikol-t.* Részeg fejjel, széles kedvvel ordítoz, ujjongat, danol, mint a tivornyázók szoktak. Rokon a *tivornya, devernya, dáridó* szókkal.

DE, (1), kötszó. 1) Az előmondatnak némileg ellenmondó, ellenvető valamit állít. *A páva tollai szépek, de lába, hangja rút. Nyáron örömest vagyok falun, de télen inkább szeretek városban lakni. A bort kedvelem, de sert, ha ingyen adják, sem issom. Ha jól viseled magadat, nem lesz semmi bajod, de ha rossul, jaj neked. Tiszteltet, becsület, de igazság is. A paradicsomnak minden fájáról egyél, de a jó és gonosz tudásának fájáról ne egyél.* Mózes I. k. Káldi. 2) Ellentétileg megfelel az *ámbár, noha, jóllehet* föltételes kötszóknak. *Ámbár ti sokan lesztek, de mi azért nem félünk tőletek. Noha szegény vagyok, de inkább dolgozom, mint kolduljak.* 3) Erősen bizonyító vagy tagadó értelmű. *De bizony! De bis úgy van. De igaz. De úgy. De úgy ám. De igen. De ő volt. De én mondom. De nem. De még sem. De kérem. Dehogy haragszom,* épen nem haragszom. 4) A kedélyben rejlő érzelemnek kitörését, a lelki küzdelemnek vagy kétségnek ellentétét fejezi ki. *De már ezt nem tűrhetem. De már az még is sok. De mi tevő legyek tehát? De miért is jöttem én e latrok barlangjába? De ugyan kérlek, ne háborgass. De meddig élsz még vissza tűrelemmel? De mit is beszélek? De hová gondolsz az ég szerelméért?*

„De mit töröm fejemet,
Hiszen nem csak engemet
Érdekelnek."

Horvát Ádám.

5) Köznépies nyelven gyakran használják nagyító *bek* helyett. *De hamar elsietsz. Jujh de hideg van. Jaj de szép! Jaj de rút!*

Rokon vele a sínai *ti*, latin *sed*, hellen *δα, δέ*, némely szókötésekben a német *da* és *doch*, angolszász *deah*, góth *than* stb.

—DE, (2), névképző, pl. az újabb alkatú *tőzsde* szóban, l. —DA, névképző.

DEAFALVA, székely helység; helyr. *Deafalvá-n, —ra, —ról.*

DEÁK, fn. tt. *deák-ot.* L. DIÁK.

DEÁKFALVA, helység Thurócz megyében; helyr. *Deákfalvá-n, —ra, —ról.*

DEÁKI, falu Pozsony megyében, és puszta Szala megyében; helyr. *Deáki-ba, —ban, —ból.*

DEÁKOS, (deák-os) mn. l. DIÁKOS.

DÉB, 1) hangutánzó elvont gyöke a tájejtéses *débben, débbenés, débbent* szóknak; szokottabban *döb.* 2) Elvont gyöke *débérke, débrő* szóknak, s rokon *döb dob* gyökökkel.

DÉBBEN, DÉBBENT, lásd: DÖBBEN, DÖBBENT.

DÉBÉG, (déb-ég) önh. m. *débég-tem, —tél, —ett.* L. DÖBÖG, DOBOG.

DÉBÉN, (déb-én) fn. lásd: DÖBÖN, BÖDÖN, BODON.

DEBELLA, fn. és kevéssé használt tájszó, nagy, magas termetű leánynak vagy asszonynak gúnyneve. Homályos eredetű. A cseh nyelvben *debell* am. nagy, magas, a szlovák *dewla* pedig vén lovat, vén dögöt jelent.

DEBERCSÉN, falu Nógrád megyében; helyr. *Debercsén-be, —ben, —ből.*

DÉBÉRKE, (déb-ér-ke) fn. l. DÖBÖRKE.

DÉBRE, (déb-ér-e) fn. l. DÉBRŐ.

DEBRECZÉN, DÉBRÉCZÉN, (1), tősgyökeres magyar városaink egyik legnagyobbika, Bihar megyében; helyr. *Debreczénbe, —ben, —ből. Debreczen maga egy vármegye.* Népszó. *Debreczenbe pipáért, Szegedre dohányért.* Km. *Betekintett, mint bolond Istók Debreczenbe.* Km. Régiesen és más tájejtéssel is: *Döbröczön.*

Némelyek szerint a tót *dobrá zem* (jó föld) vagy *dobrá tszena* (jó vásár) szókból származott volna. Egyébiránt több helynevekkel rokon gyökű, milyenek *Debrő, Döbrő, Debrek, Debren, Debréte, Debrőd, Döbör, Döbrög* és a szalamegyei *Döbröcze*, melyekhez ismét hasonló a faedényt, bödönt jelentő *deberke, döbörke.* Hazánkban számos helységek víztartó edényektől, illetőleg döbönös kutaktól vették neveiket, mint:

Bodony, Bödöny, Bödöge, Csobánka, Csobáncz, Köbölkút, Köblény, Köblér stb. *Debrő* pedig bodrogközi tájnyelven am. vízmosásos gödör.

DEBRECZEN, (2), vagy KIS-DEBRECZEN, falvak Közép-Szolnok megyében és Erdélyben, Belső-Szolnok megyében.

DEBRECZÉNI, (debreczén-i) mn. tt. *debreczéni-t*, tb. —*ek*. Debreczenbe vagy —ből való, ott létező, termett, készült stb. *Debreczeni pipa, szappan. Debreczeni diák.*

DEBREK, KIS—, NAGY—, LÁPOS—, falvak Erdélyben, Belső-Szolnok megyében; helyr. *Debrek-en*, —*re*, —*ről*.

DEBREN, falu Közép-Szolnok megyében; helyr. *Debren-be*, —*ben*, —*ből*.

DEBRÉTE, falu Borsod megyében; hely. *Debrété-n*, —*re*, —*ről*.

DÉBRŐ, (1), (déb-ér-ő) fn. tt. *débrő-t*. Gödör, mely vízmosás által támad. Bodrogközi tájszó. Alkalmasint átvitt értelmü szó a bodont, bödönt, döbönt jelentő *döbör* szótól, mennyiben a mély vízmosás is mintegy döbört, azaz döbönt képez.

DEBRŐ, (2), AL—, FEL—, falvak Heves megyében; helyr. *Debrő-n*, —*re*, —*ről*.

DEBRŐD, JÁSZÓ—, falu Abaúj megyében; helyr. *Debrőd-re*, —*ön*, —*ről*.

DECS, falu Tolna, és puszta Nyitra megyében; helyr. *Decs-en*, —*re*, —*ről*.

DÉCS, falu Arad megyében; KIS—, NAGY—, puszták Békés megyében; helyr. *Décs-en*, —*re*, —*ről*.

DECSÁK, (dics-ák) mn. tt. *decsák-ot*. Dicsekvő. Úgy látszik a *dicsekszik* szóból van elferdítve. Alsó rendbeli tréfás irásmódba való. Hasonló gúnyos elnevezések: *iszák*, részeges, *esenyák*, zabáló, *tudák*, tudományt fitogtató, nyegle.

DÉCSE, erdélyi falu Torda megyében; MAGYAR—, erdélyi falu Belső-Szolnok megyében; helyr. *Décsé-n*, —*re*, —*ről*.

DÉCSFALVA, székely falu; helyr. *Décsfalvá-n*, —*ra*, —*ról*.

DECSŐ, falu Sáros megyében; helyr. *Decső-n*, —*re*, —*ről*.

DÉCZ, elvont gyöke *décség, décségtet* származékoknak. L. DÖCZ, DÖCZÖG.

DÉCZBUNDA, (dísz-bunda?) ösz. fn. Szőrszövetből vagy posztóból készített, rókatorkos bunda, milyent pl. Csalóközben viselnek, s rendesen zöldszinü szokott lenni, miért máskép *zöldbundának* hívják. Hihetőleg am. díszbunda. Innen mondja a népdal:

„Becsülöm én pásztori gunyámat
Nem cserélem szürömet, bundámat
Tekintetes úr décsbundájával,
Sem plebánus reverendájával."

DÉCZÉG, (décz-ég) önh. m. *décség-tem*, —*tél*, —*ett*. 1) Csikorgó hidegben fogait összeveri. 2) L. DÖCZÖG.

DÉCZÉGTET, (décz-ég-tet) mivelt. m. *décségtet-tem*, —*tél*, —*ett*, par. *decsegtess*. 1) Eszközli, okozza, hogy deczegjen, vacsogjon. *A hideg decsegteti fogaimat*. 2) L. DÖCZÖGTET.

DÉCZMENTE, (décz-mente) ösz. fn. Rókatorokkal prémezett mente. V. ö. DÉCZBUNDA.

—DED, (1), kicsinyítő képző, mélyhangon l. —DAD.

DED, (2), fn. tt. *ded-et*. Göcsejben am. kisded, kisgyermek. V. ö. —DAD, képző.

DÉD, (3), elvont gyök *dédérég* s *dédéllye* szókban, l. DID és DÖD.

DÉD, (1), fn. tt. *déd-et*. A fölmenő nemzedéki ágban negyed ízigleni ős, t. i. nagyapámnak vagy nagyanyámnak nagyapja vagy nagyanyja, ezen fokozat szerént: apa, nagy apa, ős- vagy szépapa, dédapa. *Dédős, dédük*. Némely régi iróknál csak nagyapa is értetik alatta. *Dédapa* (avus), *dédanya* (avia).

Rokonainak tekinthetők a szláv *ded, dede, dedo*, a török *dede* (nagyapa), arab, perzsa, *dsedd, dsed*, a szanszkrit *tátas* vagy *tétesz*, (apa), továbbá a hellen *τέττα* (apa), *τηθη* (nagyanya), *τηθίς* (nagynéne), héber דוד (nagybátya), czigány *dáde* (apa). Általán rokonítható azon árja és altaji szókkal, melyekben *d* vagy *t* mássalhangzó rejlik, s atyát jelentenek. V. ö. ATYA.

DÉD, (2), NEMES—, falu Somogy megyében; helyr. *Déd-en*, —*re*, —*ről*.

DÉDA, falvak Beregh és Bihar megyékben, továbbá Erdélyben, Torda megyében; és csárda Esztergamban; helyr. *Dédá-n*, —*ra*, —*ról*.

DÉDÁCS, férfi kn. tt. *Dédács-ot*. Didacus.

DÉDANYA, (déd-anya) ösz. fn. Szélesb ért. nagyanya, ősanya. Szorosb ért. nagyanyám nagyanyja, dédük. (Atavia).

DÉDAPA, (déd-apa) ösz. fn. 1) Nagyapa, ősapa. 2) Szorosb ért. nagyapám nagyapja. (Atavus).

DÉDÉLYE, DÉDÉLLYE, (déd-élly-e = ded-ell-ő) fn. tt. *dédéllyét*. 1) Mátyusföldön am. gyümölcsízzel (lekvárral) töltött vánkoshéjforma tésztás étek, máskép *derellye*, Dunán túl *bardáful* is 2) Dunán túl, lisztből és kásából kevert tésztás étel. 3) Jelent átv. ért. együgyü, mamlasz, totya embert.

Gyöke *déd* vagy *död* jelent dudorodást, puffadást, mennyiben e töltött tésztanemü ételek kidagadnak. Rokonok vele a szintén dagadozó vagy dagadt *tüttös, tüdő* szók gyökei: *tüt, tüd*, továbbá: *tügy* (pofa).

DEDÉRÉG, (ded-ér-ég) lásd: DIDÉRÉG. *Ha hidegekben született, és dedergett, olvadjon a mi szivünk jeges hidegsége az ő szerelmének tüzével.* (Pázm. Préd.)

DERÉRGÉS, (ded-ér-ég-és) fn. tt. *dedérgés-t*, tb. —*ek*. Reszketés, rázkódás, vacsogás a nagy hideg miatt; didergés.

DÉDES, falu Borsod és Szala megyében; helyr. *Dédes-én*, —*re*, —*ről*.

DÉDŐS, (déd-ős) ösz. fn. lásd DÉDAPA 2).

DÉDÜK, (déd-ük) ösz. fn. Nagyanyám nagyanyja. (Atavia).

DÉÉG, l. DÉGH.

DÉÉS, l. DÉS.

DÉENES, l. DÉS, és DÉNES v. DIENES.

DEG, elvont gyöke *degesz, deget* szóknak. Mélyhangon *dag* a *dagasz, dagad* származékokban.

DEGED, (deg-ed) önh. m. *deged-t*. Erdélyi szó, am. a közösebb divatú dagad.

—DÉGÉL, igeképző l. —DOGÁL.

DEGENET, (deg-en-et) l. DEGENYEG, 1).

DEGENYEG, (deg-eny-eg) fn. tt. *degenyeg-ét*. 1) Nyirfahéj nyirkából vagy fenyűfa szurkos nedvéből készített kenőcs, szekérkenő, kátrány. 2) lásd: DÖGÖNYEG.

DEGESZ, (deg-esz) mn. tt. *degesz-t*, tb. —*ek*. Nyiroktól, nedvektől, kövérségtől dagadt, duzzadt. *Degesz nyir. Degesz has.* Képzésre hasonló *dagasz, dobasz, csupasz, kopasz, korpasz*, szókhoz.

DEGET, (deg-et) fn. l. DEGENYEG, 1).

DEGETÉL, (deg-et-él) áth. m. *degetél-t*. Degettel, azaz szekérkenővel, tótosan: kulimászszal beken. *Tengelyt degetelni.*

DEGETPAMACS, (deget-pamacs) ösz. fn. Pamacs, azaz ecsetforma eszköz, melylyel a degetet valamire fölkenik.

DÉGH, falu Veszprém megyében, és Erdélyben, Küküllő megyében; helyr. *Dégh-en, —re, —ről.*

DEHOGY, (de-hogy) ösz. indulatszó. 1) Valamit kereken, határozottan tagadunk vele. *Dehogy adom ily embernek a leányomat! Dehogy tudom, még hírét sem hallottam. Azt mondják, hogy, pedig dehogy. Dehogy kell a világért sem.* 2) Néha kétkedésünk vagy csudálkozásunkat jelentjük ki általa. *Dehogy! hát csakugyan így van? Dehogy! ez már szép dolog. Dehogy! az lehetetlen.* Ettől különbözik az elválasztva irandó *de, hogy*, (sed quod, sed ut, németül dass aber) pl. *Ő mindent igér, de, hogy megtartja-e szavát, igen kétlem. Hogy buta, azt rég tudtam volt, de, hogy gonosz is, csak ímént tapasztaltam.*

DEJ, kötszó. Baranyai tájbeszédben am. legalább. *Bort ide korcsmáros, dej két itczét. Szóljon az ür dej mellettem.*

DEJSZEN, (de-hiszen v. de-iszen) indulatszó. Mentő vagy fenyegető bizonyítást, erősítést fejez ki, némi nyomatékkal. *Dejszen, csak oda mehetnék, majd megmutatnám én neki. Dejszen nem lesz ez mindig így. Dejszen majd máskép beszélsz te, csak* stb. *Dejszen nagy hamis vagy te. Dejszen tudjuk már, miben sántikálsz.* V. ö. HISZ, HISZEN indulatszó.

DEJTÁR, falu Nógrád megyében; hely. *Dejtár-on, —ra, —ról.*

DEJTHE mváros Nyitra és Pozsony megyében; helyr. *Dejthé-n, —re, —ről.*

—DÉK, összvetett képző, mely az *adék, edék* névképzővel egy eredetű, mely t. i. mind önálló igékből, mind elvont gyökökből képez főneveket, pl. *kull-adék, romi-adék, öml-edék, fak-adék, mar-adék, rep-edék*; hasonlóan *szándék* = *szán-ad-ék, szur-dék* = *szur-ad-ék* (szoradék, szoros hely), *szer-dék* = *szer-ed-ék*. Ezen *dék* némely mélyhangu gyökök és törzsek után *dok*-ra is változik, mint: *szán-dék, szán-dok; szur-dék, szur-dok; aján-dék, aján-dok*, néha csupán *dok*, mint: *vakon-dok, zarán-dok, un-dok, nyom-dok, taj-dok*. Jelenti a) az illető cselekvésnek tárgyát, eredményét: pl. *szándék*, amire valaki elszánja magát, *ajándék*, amit valaki ajánl vagy adott, *szurdék*, összeszorított szűk köz, b) *dok* alakban majd főnév, mint: *nyom-dok*, majd melléknév, pl. *un-dok, taj-dok*.

DÉKÁN, (hellenül δέκανος, latinúl *decanus*, szószerént: *tizedes*, németül *Dechant*, a perzsában *dékhán* előljáró) fn. tt. *dékán-t*, tb. —*ok*. 1) Egyházkerületi esperes, alesperes. 2) Kemenesalján egyházfi. 3) A csizmaziáknál öreg legény a czéhben, kinek különös jogai, és kötelességei vannak.

DÉKÁNASSZONY, (dékán-asszony) ösz. fn. A gömöri barkóknál am. olyan tisztességes asszony, ki a templomi s búcsujáró Máriaképre felügyel, másképp: *kápolnok anyja.*

DÉKÁNSÁG, (dékán-ság) fn. tt. *dékánság-ot*. 1) Egyházkerületi esperesség, alesperesség. 2) Egyházfi kötelesség. 3) A csizmaziáknál első legényi hivatal. *Dékánságot viselni, letenni.*

DÉKÁNY, l. DÉKÁN

DEKECZ, l. DEGET.

— DÉKÉL, zártabb hangzóval *dököl*, vastaghangon *dokol*, ismételt folytatásu gyakorlatos igéket képez egyszerü önálló igékből. Elemei, a gyakorlatos középképző *d* = (od éd öd) továbbá *ék, ök, ok*, mely azonos *ég,ög, og* gyakorlatos igeképzővel, s végre a szintén gyakorított cselekvésre vonatkozó *él, öl, ol*; tehát elemeire választva = *éd-ék-él, öd-ök-öl, od-ok-ol*, vagyis: *éd-ég-él, öd-ög-öl, od-og-ol*, péld. *nyel-éd-ék-él, nyel-dékél* = *nyel-dégél*; *ér-éd-ék-él, ér-dékél* = *ér-dégél*; *öl-öd-ök-öl, öl-dököl* = *öl-dögöl*; *tün-öd-ök-öl, tün-dököl* = *tün-dögöl*; *hal-od-ok-ol, hal-dokol* = *hal-dogol*; *ful-od-ok-ol, ful-dokol* = *ful-dogol*. Valamint alaphangokra, úgy alapfogalomra nézve is rokonmása: *dégél, dögél, dogál*. V. ö. —DOGÁL.

—DEL, igeképző, mint ezekben: *lép-del, sök-del, tép-del*, l. —DAL, igeképző.

DÉL, fn. tt. *dél-t* v. *del-et*, tb. *del-ek*. 1) Középidő a nap fölkelése és lenyugvása között, midőn t. i. a nap látszó utjában a látkör legmagasabb pontjára ér, mi a nappali tizenkétórával azonegy. *Dél előtt, dél után. Dél van már. Fényes, világos dél. Fényes délben sem lát.* Km. *Aki délig kurta, dél után is az lesz.* Km. *Délig alvó*, azaz rest. *Délre harangozni. Délben ebédelni. Reggeltől délig. Déltől estig. Délre megfőzni az ebédet.* Ellentéte: *éjfél*. 2) Az ég és föld négy tájékai között azon iránypont, mely az égnek vagy földnek éjszaki sarkával szemközt áll. *Dél felé irányozni a hajókat. Délről fú a szél. Délről borul az ég. Délnek menni.* Ellentéte: *éjszak.*

Származékai: *delel, deles, déli*. Összvetételei: *dél-est, délfény, délkelet, délről, délsark, délszak, déltáj* stb.

Önálló gyök, és ékvesztő (del) mint ezek is : *dér*, *tél*, *szél* (ventus), s mint olyan rokon *tel* vagy *teli* szóval, minthogy a nap legmagasb tetőre hágván ekkor bír legteljesb erővel. Törökül *öjle*. Figyelmet érdemel itt a hellen *δελη*, melyet a nyelvészek így értelmeznek : Hitze, die Zeit, wo die Hitze sich verbreitet. Finnül : *etelä*.

DÉLAMERIKA, (Dél-Amerika) ösz. fn. Amerikának az egyenlítő körül fekvő része.

DÉLBEN, (dél-ben) ih. Déli időszakban, midőn dél van. *Délben ebédelni, estve vacsorálni. Délben legrövidebb árnyékot vetnek a testek.*

DÉLCZ, (dél-cz) elvont vagy kiavult tőszó. Származéka *délczeg*. Megérdemli az újra fölélesztést, t. i. mint főnév *delczegség* értelemben. Rokonnak látszik vele a szanszkrit *dharcsusz* vagy *dherczusz* (am. a magyar délczeg) vagy német *stolz*. V. ö. DÉLCZEG.

DÉLCZEG, (dél-cz-eg) mn. tt. *délczeg-ét*. Mondatik 1) emberről, kinek járása kelése, magaviselete bizonyos büszkeséget, erejének önérzetét mutatja, pl. *délczeg ifju, délczeg katona*. 2) Lóról, mely büszkén hordozza urát, melyet nem mindenki bír zabolán tartani ; különbözik a *szilaj*-tól, mert a szilaj vad, s általán féket nem szenvedő, de a délczeg csak mintegy játékból pajkosságból hánykolódik, mint a kitanult úri s katonai paripák tenni szoktak. 3) A régieknél jelentett ménesbeli lovat. 4) Szorosabb ért. ellenszegülő, ellentörekvő. *Délczeg akarat*. (Pázmán). Némelyek véleménye szerint a szép termetre s magatartásra vonatkozó *deli*, mások szerint a *dölfös* szóval hozható rokonságba. V. ö. DÉLCZ.

DÉLCZEGSÉG, (dél-cz-eg-ség) fn. tt. *délczegség-ét*. 1) Büszke járáskelés, deli testhordozás, milyen a hegyke katonáé, vagy jól abrakolt és tanított paripáé. 2) Ellenszegülés, a vérnek pajkosságából eredő kirugás, fék és zabola elleni törekvés, mind tulajdon mind átvitt értelemben.

DÉLCZEGÉSKÉDIK, (dél-cz-eg-és-kéd-ik) k. m. *délczegésked-tem*, *—tél*, *—ett*. 1) Büszkén, rátartósan, katonásan, daliásan jár kel, hánykolódik. 2) Az ifju, tüzes vérnek forrongása miatt, vagy daczosságból ellenszegül ; fék és zabola ellen törekedik.

DÉLCZEGÜL, (dél-cz-eg-ül) ih. 1) Büszke rátartós testhordozással. *Délczegül megállani, vagy elmenni. Délczegül megülni a még délczegebbül hányokló paripát*. 2) Féket, és zabolát lerázólag, daczosan, ellenszegülve, pajkosan.

DÉLEBÉD, (dél-ebéd) ösz. fn. Heves vármegyei s némely más vidéki tájszó, am. a közösebb divatú egyszerü ebéd, azaz evés déli időben. Oly összvetétes szó, mint az ozsonnát jelentő *harmadebéd* és *estebéd*, = vacsora. V. ö. EBÉD.

DÉLEGYHÁZA, puszta Pest megyében ; helyr. *Délegyházá-n*, *—ra*, *—ról*.

DELEJ, (del-ej vagyis dél-éj) ösz. fn. Köz ismeretü néven am. *mágnes*, magnesi vasércz, mely a vasat, vagy vasrészekkel biró testeket magához húzza, s szabadon fekvő helyzetében két végeit mindig az égi (déli és éjszaki) sarkak vagy gönczök felé irányozza. Ez utósó tulajdonságát vették különös tekintetbe azok, kik azt *delejnek* nevezték, minthogy a mágnestü egyik vége *dél*, másik vége pedig *éjszak* felé hajlik. *Természetes delej ; mesterséges delej ; fölfegyverzett delej*. Újabb kori szó.

DELEJANYAG, (delej-anyag) ösz. fn. Anyag, mely magnesi erővel, és tulajdonsággal bír.

DELEJES (dél-éj-es) ösz. mn. Mágneses. A delejnek azaz mágnesnek vonzó erejével biró. *Delejes acél*. Továbbá, deleji erőtől áthatott. *Delejes állapotban lenni*.

DELEJESSÉG, (dél-éj-es-ség) fn. tt. *delejesség-ét*. 1) Az úgynevezett mágnesnek tulajdonsága vagy ereje, melynél fogva az a vasat magához vonzza. 2) A természeti erőnek azon rendkivüli tüneménye, melynél fogva egyik ember a másikra, különösen annak idegrendszerére, erélyes hatást gyakorol, mely által azt más kedélyállapotba hozza, s gyakran meglepő gyógyerőt fejt ki, vagy betegséget idéz elő. *Állati delejesség*.

DELEJÉZ, (dél-éj-éz) ösz. áth. m. *delejez-tem* v. *delejéztem*, *—tél* v. *delejéztél*, *—ett* v. *delejézett*, htn. *—ni* v. *delejezni*. Mágnesi ércz által valaminek pl. acélnak, vasnak vonzó erőt kölcsönöz. 2) Mesmerféle műtét által gyógyít.

DELEJEZÉS, (dél-éj-ez-és) fn. tt. *delejezés-t*, tb. *—ek*. Cselekvés, mely által valamely lelketlen test vagy ember delejes állapotúvá tétetik.

DELEJFOLYAM, (dél-éj-folyam) ösz. fn. A delejnek azaz mágnesnek azon ereje, melyet más testekkel, különösen a vassal közöl, s mintegy általfolyat.

DELEJKEZELÉS, (delej-kezelés) ösz. fn. Mágneskezelés. Különös bánásmód, mely által a delejnek ereje, hatása kifejtetik, alkalmaztatik.

DELEJMÉRŰ, (delej-mérü) ösz. fn. Magnesmérő eszköz, mely által meg lehet határozni, ha vajjon különbözik-e, és mennyire a mágnes ereje a föld különféle magasságain, s mily befolyással van reá a hideg és a meleg.

DELEJSÉG, l. DELEJESSÉG.

DELEJTELEP, (delej-telep) ösz. fn. Magnestelep mely által különféle kísérleteket lehet eszközleni. V. ö. TELEP, DELEJSÉG.

DELEJTENGÉLY, (delej-tengély) ösz. fn. Azon vonal, illetőleg szár, mely a delejtű két egymással ellenkező sarkait öszveköti.

DELEJTŰ, (delej-tű) ösz. fn. Mágnestü, mágneserővel fölfegyverzett acéltü, mely szabadon lebegő helyzetben egyik véggel éjszak felé, másikkal dél felé hajlik, s az által a világ tájainak meghatározására szolgál.

DELEJZÉS, l. DELEJEZÉS.

DELEJZŐ, (dél-éj-ez-ő) fn. tt. *delejző-t*. Személy ki az állati delejerő által mások idegrendszerére hat, rajtok különféle kísérleteket tesz, másokat gyógyít, stb.

DELEL, (dél-el) önh. m. *delel-t.* A déli időt (bizonyos helyen) tölti, eltölti. *Fák alatt delelnek a rengeteg erdő utasai. Kutaknál vagy folyók mellett delelnek a csordák.* Alkotására nézve ezen szó olyan, mint *telel; tél telel, dél delel, nyár nyaral.*

DÉLEL, l. DELEL.

DELELÉS, (dél-el-és) fn. tt. *delelés-t*, tb. *—ék.* A déli időnek bizonyos helyen, illetőleg nyugalomban eltöltése.

DELELŐ, (dél-el-ő) fn. és mn. *delelő-t.* Azon hely, hová dél tájban inni, és nyugonni hajtják a csordát, nyájat. A delelő folyók, patakok, kutak mellett szokott rendesen lenni. Melléknévképen: aki vagy ami delel.

DELELŐHELY, (delelő-hely) ösz. fn. lásd: DELELŐ.

DÉLELŐTT, (dél-előtt) ösz. ih. Azon időben, mely a delet megelőzi, nap keltétől délig tartó idő alatt. *Dél előtt dolgozni, délután mulatni.* Rövidítve így irják: d. e.

DÉLELŐTTI, (dél-előtti) ösz. mn. A délt megelőző időben létező, történő, azon időt illető. *Délelőtti újtatosság. Délelőtti munka. Délelőtti tanórák.*

DELENKÉNT, (del-en-ként) ih. Minden délben, délről délre. *Delenként ebédelni. Delenként sétálni.*

DÉLEST, (dél-est) ösz. fn. Középidő a dél és est között. Vétetik általán *délután* értelemben is, minthogy ekkor a *dél* mintegy *estének* indúl. Néhutt a köznép *dellest-* vagy *dellyest*nek mondja.

DÉLESTÉN, (dél-estén) ösz. ih. Dél és napnyugot között, délután.

DÉLESTÉNKÉNT, (dél-esténként) ösz. ih. Minden délesten, délutánként. *Délestenként sétálni, barátinkat látogatni, összegyülni.*

DELESTI, DÉLESTI, (dél-esti) ösz. mn. Délutáni; dél és est közötti közép időben levő. *Délesti újtatosság.* A köznép kimondásában: *dellyesti* vagy *dellesti.*

DÉLESTKOR, (dél-estkor) ösz. ih. Délesti időben, délután.

DELETSZAKA, (delet-szaka) ösz. ih. Déli idő alatt, délközben. Olyan képzésü, mint *éjtszaka, nyaratszaka, teletszaka.*

DELEZ, (dél-ez) önh. m. *delez-tem, —tél, —ett*, par. *—s.* 1) Déli ebédet eszik. 2) A déli időt bizonyos helyen tölti, delel.

DÉLFELÉ, (dél-felé) ösz. ih. 1) A nap közepe táján, midőn már közelget a déli idő. *Délfelé jár az idő, kifognak és etetnek a szántók.* 2) Azon földi vagy égi tájék felé, melyet *délinek* nevezünk. V. ö. DÉL, DÉLI. *A mágnestü egyik vége délfelé hajlik. Az éjszaki felhők délfelé húzódnak el.*

DÉLFÉNY, (dél-fény) ösz. fn. Déli nap által szétderült fény, a világosság legnagyobb foka. *Világos, mint a délfény. A vak délfénynél sem lát.*

DELFIN, (hellenül δελφίς, latinul *delphinus*) fn. tt. *delfin-t*, tb. *delfin-ek.* A czetek nemébez tartozó tengeri nagy emlős állat.

DÉLFÖLD, (dél-föld) ösz. fn. 1) Tartomány, ország, mely a földteke déli részén fekszik, pl. *amerikai délföldek.* 2) Így nevezetnek a földteke éjszaki részének azon tartományai is, melyek dél felé feküsznek, pl. Portugallia, Spanyolország, Olaszország, stb.

DÉLGÖNCZ, (dél-göncz) ösz. fn. lásd: DÉLSARK.

DELI, (1), (del-i) fn. tt. *deli-t*, tb. *—k.* Régen annyit tett, mint: ékesen, fényesen öltözött vitéz, (katona). Később lett belőle *delia, dalia.* Innen: *deli vitéz, delisaru* vagy *bakancs*, azaz vitézsaru; *deli módra*, azaz vitéz módra; *delicsizma*, azaz, vitézcsizma, topán; *delitermet*, vitézi termet. Ma *deli* csak mint melléknév használtatik s mint főnév *dalia* divatos.

DELI, (2), (del-i, olyan mint a déli nap, megvan a török nyelvben is) mn. tt. *deli-t*, tb. *—ek.* 1) Szép, különösen termetes, vitézi maga tartásu, vitézileg csinos, ékes. *Deli legény, deli vitéz, deli termet, deli tartás. Deli, jeles, ép termete.* (Faludi). 2) Hires, neves. *Meddig hordód teli, addig lészesz deli, de ha egyszer üres, megvet minden rühes.* (Km.) E melléknév leginkább személyekre, s azoknak testi tulajadonságaira, és öltözetére alkalmaztatik. *Deli hölgy, deli öltözék, deli arcs.* De nem jól mondanók: *deli ház, deli fa, deli vidék*, stb.

DÉLI, (dél-i) mn. tt. *déli-t*, tb. *—ek.* 1) A nap kellőközepén v. — közepéből, v. — közepére való, délben létező. *Déli munkaszünet, déli harangozás, déli imádság, déli napfény, déli meleg, déli séta.* 2) Ebédről való. *Déli maradék.* 3) A földnek vagy égnek azon sarkáról való, vagy sarkán fekvő, létező, mely az éjszakkal ellenirányban feksik. *Déli része a földtekének. Déli szél. Déli tartományok. Déli sark* v. *göncz. Déli népek, lakosok.*

DELIA, (del-i-a) fn. Régies, *dalia* helyett, pl. Gyöngyösinél.

„A deliák érik ezeknek rendeket."

DÉLIBÁB, (déli-báb) ösz. fn. Sajátságos légtünemény a tengeri vidékeken, és messzeterjedő lapányos helyeken, például nálunk a Tisza mellékén, midőn a láthatári légrétegek a napsugaraktól kivált déltájban vagy a déli tájon egyenetlenül fölmelegednek, s ez által különféle látványos képeket tüntetnek a messzéről néző szemeibe, például, mintha a síkot víz borítaná, a szigetek, erdők, városok, faluk vízben lebegnének, vagy néha majd felfordulva, majd kettőztetve függenének a levegőben.

„Szeretője, aki epedve néz rája,
Délibáb, a puszták szép tündér leánya."

Petőfi.

Némelyek, szemeket gyönörködtető szépsége után így elemezik: *deli-báb*

DÉLIBÁBA, (déli-bába) ösz. fn. lásd: DÉLIBÁB.

DELICZE, (del-i-cze) fn. tt. *deliczét*. Újabb természetrajzi nyelven am. kolibri, mintegy kis deli madár.

DELIEN, (del-i-en) ih. Deli módra, ékesen; vitézies magatartással. V. ö. DELI.

DÉLIG, (dél-ig) ih. Azon időpontig, midőn a nap tetőpontját éri; a nappali időnek közepéig. *Reggeltől délig szünet nélkül dolgozni. Fényes délig aludni. Reggeli vendég nem marad délig.* Km.

DÉLIGNYITÓ, (délig-nyitó) ösz. fn. Növényfaj a méhpilisek neméből, szára szétágazó, buglyos, virága veres vagy sárga vagy fejér vagy tarka. Máskép: *tökvirág, csuda töltséres.* (Mirabilis Jalapa).

DÉLIHAL, (déli-hal) ösz. fn. Csillagzat az égen, különösen az égtekének déli féltekején.

DÉLINDIA, (dél-India) ösz. fn. A déli földtekén fekvő országok és szigetek, ú. m. Újhollandia, Újguinea stb. melyek a világ ötödik részét teszik, különböztetésül Kelet- és Nyugotindiától; l. ezeket.

DELINKE, (del-in-ke) fn. tt. *delinkét*. A mythologiai *nympha* kifejezésére alkotott új szó, a szépet jelentő *deli* törzsből.

DELISÉG, (del-i-ség) fn. tt. *deliség-ét*. Ékes vitézi csinosság, termetesség, daliás tulajdonság.

DELITERMETŰ, (deli-termetü) ösz. mn. Szabályos, karcsu, sugár, daliás növésü.

„Rohanó Hábor, deli termetü bátyám"
Vörösmarty.

DÉLKELET, (dél-kelet) ösz. fn. A világ tájékainak felosztásában jelenti azon irányt, vagy vonalt, mely dél és kelet közepére esik, vagyis déltől keletfelé negyvenöt foknyi távolságra áll. *Délkeletről fú a szél* azaz: az égtájnak azon vidékéről, mely dél és kelet között van. *Délkeletnek irányozni a hajót. Délkeletre tartani.*

DÉLKELETI, (dél-keleti) ösz. mn. Délkeletre vonatkozó, onnan jövő, azt illető, azon tájon létező, stb. *Délkeleti szél. Délkeleti irányban menő hajó.*

DÉLKÖR, (dél-kör) ösz. fn. A csillagászatban, és a földtanban a legnagyobb körök egyike a látszatos égtekén vagy földgolyón, melyet gondolatunkban az égteke vagy földgolyó körül a gönczökön húzunk keresztül, s mely az eget vagy földet két hasonló félgömbre osztja, úgymint *keletire*, és *nyugotira*. Délkörnek neveztetik, mert valamennyi népeknek, kik ugyanazon (fél) délkör alá esnek, egyszerre van déli idejök.

DÉLL, (dél-el) önh. l. DELEL.

DÉLLELŐ, (dél-el-el-ő) l. DÉLLŐ.

DELLEST, DELLESTI, l. DÉLEST, DÉLESTI.

DELLŐ, MAGYAR—, OLÁH—, falvak Erdélyben, Torda megyében; helyr. *Dellö-n*, *—re*, *—röl.*

DÉLLŐ, (dél-el-ő) fn. tt. *déllö-t*. Azon hely, hol a csordák, nyájak a déli időt töltik, s pihennek, mi rendesen az itatók mellett történik. Máskép: *delelő.*

DÉLNAPÓRA, (dél-nap-óra) ösz. fn. Napóra, mely egyedül azt mutatja meg, mikor van a nap legfensőbb ponton az illető helyre nézve, azaz, mikor van dél.

DELNE, székely falu; helyr. *Delné-n*, *—re*, *—röl.*

DÉLNEK, (dél-nek) ih. Délfelé, dél irányában, a déli tájéknak tartva; megfelel e kérdésre: *merre? Délnek indulni, menni; délnek váltani utat; délnek irányozni a hajó menetelét.*

DELNŐ, (del-nő) ösz. fn. tt. *delnö-t*. Újabb társalgási divatnyelven am. hölgy, úrhölgy.

DÉLNYUGAT, DÉLNYUGOT, (dél-nyugat v. -nyugot) ösz. fn. Azon tájék az égen vagy földön, mely dél és nyugat közé esik, vagy határozottabban szólva, azon pont a látkörön, mely déltől nyugat felé negyvenöt foknyira áll. *Délnyugatról fú a szél, eső lesz. Délnyugatra vitorlázni.*

DÉLPONT, (dél-pont) ösz. fn. A csillagászatban azon pont, hol a délkör a látkört általszegi, s ekkor a délkör alatt levőkre nézve dél vagyon.

DÉLRE, (dél-re) ih. 1) Délfelé, délnek irányában, vagy irányozva. *Délre hajózni.* 2) Azon időre, midőn dél van. *Délre készen legyen az ebéd. Délre nálatok leszek. Délre harangozni. Délre abrakolni.* V. ö. DÉL.

DÉLSARK, (dél-sark) ösz. fn. Az ég- vagy földtekének délre fekvő végcsúcscsa; ellene tétetik az *éj-* vagy *éjszaki sarknak*. E két sark között levő képzeleti tengely körül forog az ég- és földteke. Máskép: *délgöncz.*

DÉLSIKLAP, (dél-sik-lap) ösz. fn. 1) Minden siklap, mely délfelé fekszik. 2) A csilagászatban, azon lap vagy siktér, mely a déltájon általvonul. A délsiklap függölegesen áll a látkör és egyenlítő fölött. (Planum meridianum).

DÉLSZAK, ösz. fn. Azon égi tájék, honnan a déli nap reánk süt, azaz, honnan reánk nézve legközelebb, s legmagasabban áll a nap. Olyan szó, mint *éjszak, keletszak.*

DÉLSZAKI, (dél-szaki) ösz. mn. Délszakról való, ott létező, arra vonatkozó. *Délszaki szél.*

DÉLSZAKRA, (dél-szakra) ösz. ih. Délszak felé, délszak irányában. *Délszakra húzódó felhők.*

DÉLSZÉG, (dél-szég) ösz. fn. Régi szó, 1) am. delelő hely. 2) Lásd: DÉLSZAK.

DÉLSZÍN, (dél-szín) ösz. fn. Teljes déli világosság, délfény. *Délszínre hozni valamit. Délszínben ragyogó testek. Délszínnél világosabb.*

DÉLTÁJ, (dél-táj) ösz. fn. 1) Azon időszak, mely a délt legközelebbről megelőzi vagy követi. *Déltájra mutat az idö. Déltájban legnagyobb a meleg.* 2) A világtájak közöl az, mely a délgöncz felé fekszik, szokottabban: *déli táj, délszak.*

DÉLTÁJBAN, (dél-tájban) ösz. ih. Azon időtájban, midőn a nap dél körül jár. *Déltájban ebédelni.*

DÉLUTÁN, (dél-után) ih. A napnak azon részén, mely a délt követi, azaz nappali tizenkét óra után. Ha nyugathoz közelebb esik, mint délhez, akkor tulajdonkép : *este felé. Nála gyakorta délután van*, (km.) azaz jó fejjel van. Rövidítve d. u.

DÉLUTÁNI, (dél-utáni) ösz. mn. Azon időre, vagy időből való, mely nappali tizenkét óra után következik, történik stb. *Délutáni szunnyadozás. Szitán látott sok aranynak, délutáni kézfogásnak rovás a dija.* (Km). *Délutáni ssünóra, kikocsizás, látogatás.*

DÉLVIDÉK, (dél-vidék) ösz. fn. Legszélesb értelemben : délre fekvő tartomány. Szorosb ért. oly tartomány, mely a földteke déli részén van. Legszorosb ért. a föld délsarkához legközelebb álló tájak, szigetek.

DÉLVIDÉKI, (dél-vidéki) ösz. mn. Délvidékre, vagy- vidékről való. *Délvidéki lakosok.* Használtatik önálló főnevül is. *Sok délvidéki érkezett hozzánk.*

DÉLVONAL, (dél-vonal) ösz. fn. Vonal, melylyel a délsiklap a látkör lapját általszegi. Lásd : DÉLSIKLAP.

DÉM, elvont gyöke *démcskél*, *démcdi* szóknak. Zártabb önhangzóval : *döm*. Rokonai *töm, söm, gyöm* t. i. a *tömösöl, sömöcskől, gyömösöl* származékokban.

DÉM, KIS—, NAGY—, falvak Veszprém megyében ; helyr. *Dém-be, —ben, —ből.*

DEMAGA, (de-maga) régies összetétel; jelentései: mégis, mindazáltal, azonban, pedig, tehát ; valamint az egyszerű *maga* szóé némely régieknél. „És járulának őhozjá vakok és sánták az templomba, és megvigasztá őket. Demaga látván az papi fejedelmek .... megharagvának és mondának őneki : Hallod-e mit mondnak ezek? Demaga Jézus monda nekik : Jól hallom." Passio. Így a Tatrosi, Nádor-codexekben.

DÉME, férfi kn. l. DÖME.

DEMECSER, falvak Abaúj és Szabolcs megyékben, s puszta Nógrádban ; helyr. *Demecser-be, —ben, —ből.*

DÉMÉCSKÉL, (dém-écs-kél) áth. lásd : DÖMÖCSKÖL.

DEMÉND, falvak Heves és Honth megyékben; helyr. *Deménd-en, —re, —ről.*

DÉMÉNY, férfi kn. l. DÖMÉNY.

DEMÉNYFALVA, helység Lipthó megyében ; helyr. *Deményfalvá-n, —ra, —ról.*

DEMÉNYHÁZA, falu Erdélyben Maros székben ; helyr. *Deményházá-n, —ra, —ról.*

DÉMÉTÉR, (1), férfi kn. tt. *Démétér-t*, tb. *—ék.* Demetrius. *Demeter napján hágnak a kosok.* Zártabb önhangzóval : *Dömötör.*

A helléneknél ugyanaz, ami a latinoknál *Ceres.*

DÉMÉTÉR, (2), KIS—, NAGY—, szász helységek Erdélyben ; SZENT—, puszta Gömör megyében és székely helység ; SZŐ—, falu Közép-Szolnok megyében ; helyr. *Démétér-be, —ben, —ből.*

DEMETERFALVA, székely helységek ; helyr. *Demeterfalvá-n, —ra, —ról.*

DEMETERPATAKA, falu Erdélyben ; Alsó-Fejér megyében; helyr. *Demeterpataká-n, —ra, —ról.*

DEMIKA, fn. tt. *demikát.* Érett sajttal készített leves ; turós leves. Élnek ezen étellel a palóczok, barkók stb. Máskép : *domika*, románul : *dimikátu.*

DÉMJÉN, férfi kn. l. DÖMJÉN.

DÉMSÉDI, (dém-és-éd-i) mn. tt. *démsédi-t*, tb. *—k.* Gúnynév, mely butát, ostobát, különösen nagy fejűt, zömök testűt jelent, máskép : *dömsödi, döme, dömösske.* Dunántúli tájszó.

DÉMUTKA, (démut-ka) fn. tt. *démutkát.* Illatos levelü és virágu növény. (Thymus). Terem száraz földeken, levelei símák, tompák és töveiken szörösek. A juhoknak kedves eledele. Törzse *démut* a *thymus*ból alakultnak látszik.

DÉN, elvont gyöke *dénczél* szónak. Rokon vele *dön*, mint *dönczöl* gyöke.

DENCS, FAZEKAS—, puszta, SZŐKE—, falu Somogy megyében ; helyr. *Dencs-en, —re, —ről.*

DENCSHÁZA, falu Baranya megyében ; helyr. *Denchásá-n, —ra, —ról.*

DÉNCZÉL, (dén-cz-él) áth. m. *dénczél-t.* Általán, valamit ideoda lóbál, jobbra-balra, mintegy döntöget, taszigál. *A gyermeket térden dénczelni. Testét járásközben dénczelni*, dölöngve járni. *Másokat dénczelni*, taszigálni, ideoda nyomni. Balatonmelléki tájszó. Máskép : *dönczöl.* Elemzésére nézve l. ezt.

DÉNES, (1), férfi kn. tt. *Dénes-t*, tb. *—ék.* Dionysius. Kicsinyítve : *Dini, Déni, Dinike.*

DÉNES, (2), l. DÉS.

DENEVÉR, fn. tt. *denevér-t*, tb. *—ék.* Egérhez hasonló emlős állat, melynek lábujjait és lábszárait bőrhártya köti öszve, s annak segítségével röpköd, de rendesen csak estveli órákban bújik ki odvából. Máskép : *szárnyasegér, bőregér, bőrmadár.*

Némelyek *tenebrio* latin szótól származtatják, de ez nem denevért, mely latinul *vespertilio*, hanem csalárd, titkos álnokságu, alattomos embert jelent. Talán eredetileg *dana-vér* volt a rosz szellemet jelentő *dana* és *vér* szóból.

DENEVÉRGOLGOTA, (denevér-golgota) ösz. fn. Amerikai növény, melynek levelei szélesebbek, mint hosszúk, s midőn kinyilnak, a szárnyaterjesztett denevérhez hasonlítnak. Virága fehér, s teljesen csak éjjel nyilik ki. (Passiflora vespertilio).

DÉNFÉRÉG, (dén-férég) ösz. önh. lásd : TÉNFÉRÉG.

DENGELEG, (1), falvak Nógrád és Szathmár megyékben ; helyr. *Dengelege-n, —re, —ről.*

DENGELEG, (2), vagy DENYELEG, falu Erdélyben, Belső-Szolnok megyében; helyr. *Dengelege-n, —re, —ről.*

DÉNI, férfi kn. l. DÉNES.

DENK, KIS—, NAGY—, erdélyi falvak Hunyad megyében ; helyr. *Denk-en, —re, —ről.*

DÉNIKE, férfi kn. tt. *Dénikét.* A *Dénes* névnek kicsinyített és nyájasabb alakja.

DÉNIS, l. DÉNES.

DENTA, mezőváros Temes megyében; helyr. *Dentá-n, —ra, —ról.*

DENYELEG, l. DENGELEG.

DER, elvont gyök. Értelmére nézve 1) hangutánzó *derécsel, dereducsál, deredarál* stb. szókban, 2) rokon *dar* gyökkel, (melytől *dara, darab, darék* ered), *dercze, derék* származékokban, 3) maga *dér* fn., mely bizonyos ragok és képzők előtt ékvesztő: *deret, derek, deres.*

DÉR, (1), fn. tt. *dér-t* vagy *deret*, tb. *derek.* 1) A levegő tömegéből kibontakozó, s megfagyó harmat, mely fínom jégtüalakban tapad a testekhez, leginkább öszszel és tavaszkor. A nagyobb mértékü, s ködös hidegben keletkező dér *zuzmarának* vagy *zúzmara*-nak, néhutt *lom*-nak mondatik. „Bánja béka a deret„ (km.). *Dér van. Megcsipte a dér. Dér borítja a mezőt. Dérvette szőlő, dérvette virágok.* 2) A székelyeknél azon mértékét jelenti a hidegnek, midőn a folyóvizek befagynak. 3) Átv. ért. szürkülése a hajnak, bajsznak, szakálnak. *Dér lepi a fejét.* Máskép, kivált Dunán túl, valamint Erdélyben is: *hóharmat.*

DÉR, (2), KIS—, falu Baranya megyében; helyr. *Dér-be, —ben, —ből.*

DERCSIKA, falu Pozsony megyében; helyr. *Dercsikán, —ra, —ról.*

DERCZE, (am. dar-cza azaz apró dara) fn. tt. *derczét.* Jelenti a lisztnek alját, mely megmarad a szitában, midőn a lisztlángot általeresztették rajta. A korpánál valamivel jobb. Derczének mondják a lisztet akkor is, midőn még nincs kiszitálva, azaz korpájától elválasztva. Innen: *derczés kenyér. Búzadercze, kukoriczadercze,* Általán véve: darabos, vörös liszt. Átv. ért. goromba, öreg szemü lőpor, vagy pordohány.

DERCZEBURNÓT, (dercze-burnót) ösz. fn. Öregszemü, gorombaféle burnót, fekete vagy barna pordohány.

DERCZEFŰ, (dercze-fü) ösz. fn. Növénynem a tízhímesek seregéből és kétanyások rendéből; csészéje harangforma szegletes; bokrétája öt szirmu, szirmai nyakatlanok, tojáskerekek; tokja gömbölyü rekeszü. (Gypsophila) Fajai: *terjedő, lecsepült, homok-, buglyos, gyepi, kötörő* dercze.

DERCZEKENYÉR, (dercze-kenyér) ösz. fn. Derczéből, azaz szitálatlan, korpás, vörös lisztből sütött kenyér. V. ö. DERCZE.

DERCZELISZT, (dercze-liszt) ösz. fn. Első örletü, darabos, goromba liszt, melynek korpája még nincs elválasztva.

DERCZÉNY, falu Beregh megyében; helyr. *Derczény-be, —ben, —ből.*

DERCZÉS, (der-cze-es) mn. tt. *derczés-t,* vagy *—et,* tb. *—ek.* 1) Derczével kevert, korpával vegyített. *Derczés liszt, derczés kenyér.* 2) Átv. ért. tájdivatosan kedvetlen, haragos, nyers, dar'bos. *Derczés asszony, derczés feleség.* „Nincs oly derczés ember.“ Istvánfi Pál a XVI. században. Vastag hangon, *durczás.* V. ö. DÉRDÚR.

DERCZÉSKÉDIK, (der-cze-es-kéd-ik) k. m. *derczéskéd-tem, —tél, —ett.* Durczáskodik, makacskodik, daraboskodik.

DERCZÉSSÉG, (der-cze-es-ség) fn. tt. *derczéssége-t.* Durczásság, makacskodó, ellenmondó tulajdonság.

DÉRDARAVIRÁG, (dér-dara-virág) ösz. fn. Növényfaj a daravirágok neméből, melynek tőkocsánya ágatlan, leveletlen. Havasokon, s legsoványabb földön is terem. (Draba alpina) V. ö. DARAVIRÁG.

DERDE, (am. dör-de) mn. tt. *derdét.* Eszelős, bolyókás, döre. Élnek vele túl a Dunán, Győr vidékén, és Erdélyben. Románul: *derdáte.*

DÉRDÚR, (dér-dúr) ösz. fn. Duzzogó harag, czivódás, folytonos morgolódás, pattogás, durrogás. *A vénasszony dérdúr.* (Km.) *Dérreldúrral, kenyéssséggel felele.* (Pázmán). *Majd lesz nagy dérdúr.*

DERÉB, (der-éb, azaz *darab*, valamint *derék* régenten *darék* volt) fn. tt. *dereb-et.* Ma nincs divatban. A régieknél annyit tett, mint 1) Hát, embernek vagy állatnak háta. *Derébbe ütni valakit.* Hangra és értelemre rokon vele: *derék.* 2) Darab. *Gyüjtsétek fel a derebeket,* azaz darabokat. (Tatrosi codex.)

DERÉCSÉL, (der-écs-él) önh. m. *derécsél-t.* Sokat locsog, folyvást jár a szája. Máskép: *trécsel, terécsel, deredarál, tereturál, tereferél.* Hangutánzó gyökü.

DERÉCSÉLÉS, (der-écs-él-és) fn. tt. *derécselés-t,* tb. *—ek.* Hiábavaló locsogás, trécselés.

DERECSKE, (der-ecs-ke) kics. fn. tt. *derecskét.* Kis dér.

DERECSKE, mvárosok Bihar, Sopron, és falu Veszprém megyében, helyr. *Derecské-re, —n, —ről.*

DERÉCZE, (der-écz-e) fn. tt. *derécczét.* Növényfaj a szigorállak neméből, máskép: *visi pólé, visi saláta, téli saláta.* (Veronica baccabunga).

DERECZKEL, (der-ecz-g-el) áth. m. *derecskel-t.* Bánt, ver. Eléjön Heltainál: „És nem vesszével, hanem pálczával dereczkel“.

DEREDARA, (dere-dara) ikerített fn. és hangutánzó. Licsilocsi, haszontalan pletykabeszéd. Alsó irályba való kifejezés. Máskép: *teretura.*

DEREDARÁL, (dere-darál) ikerített önh. Liceglocsog, haszontalan pletykákat öszvebeszél, tereturál, deredurál.

DEREDUCSÁL, l. DEREDARÁL.

DEREFEL, l. DERÉCSEL.

DEREGLYE, (der-eg-lye vagy der-ek-lye, azaz derékje v. deréklő, t. i. a hajónak csupán a dereka, födeletlen hajó) fn. tt. *dereglyét.* A dunai hajósok nyelvén: födeletlen hajó, mely a molnárcsónaknál jóval nagyobb, s különféle szállításokra használtatik, pl. dereglyén hordják át a változóknál a lovakat; dereglyén szállítanak köveket, fát; dereglyén viszik a molnárok a gabonát a malomba, stb. *Rosz hajó az*

melynek dereglyéje nincsen. (Km.) Átv. ért. csúf neve holmi ócska, kopott hintónak, batárnak.

DEREGLYEHÍD, (dereglye-híd) ösz. fn. Híd, melyet horgonyokhoz akasztott dereglyék fölött ütnek.

DEREGLYÉSZ, (der-eg-lye-ész) fn. tt. *dereglyész-t*, tb. *—ék*. Vizen szolgáló katona, hidász, kinek különös tiszte a vizeken hidakat verni. (Pontonnier).

DEREGLYESZEKÉR, (dereglye-szekér) ösz. fn. Hidászok szekere, melyen a dereglyéket helyről helyre szállítják.

DEREGLYÉZ, (der-eg-lye-ez) önh. m. *dereglyés-ét*. Dereglyén jár, megy. *Változóúl a vontatólovakkal általdereglyésni a tulsó partra.*

DEREGLYÉZÉS, (der-eg-lye-ez-és) fn. tt. *dereglyésés-t*, tb. *—ék*. Dereglyével járás.

DEREGNYŐ, falu Zemplén megyében; helyr. *Deregnyő-n, —re, —ről.*

DEREGTET, (der-eg-tet) önh. m. *deregtet-tem, —tél, —ett*. Erdélyi szó, am. szekeren erősen vágtatva megy, mintegy : dörögtet. *Úgy kideregtetett, mint villám, fakó szekerével.*

DERÉK, (1), (régen : *darék* = der-ék) fn. tt. *derekat*, tb. *derekak*. Személyragozva : *derekam, derekad, dereka* stb. Más névragok felvételekor az ékezetet jobbára megtartja, pl. *derékba, derékra, derékhoz, derékból, derékig*. Ámbár tájszokásilag ékvesztve is ragoztatik. 1) Általán jelenti a testnek *főrészét*, vastagát, tőkéjét, pl. *Állat dereka, fának dereka, kocsiszekér dereka, hajó dereka.* 2) Különösen az emberben, és négylábu állatokban : a vállak vagy marjak, és hátulsó lábak közötti testtömeg, melyben a mell, hát, és has foglaltatik. *Átölelni valakit derékban. Átfogni a csikó derekát.* A ‚Magyar nyelvészet' I. kötetében a magyar nép talányai közt *terjegető* névvel jeleztetik. 3) Legszorosabb ért. a hátnak alsó vége, mely a csipők közé esik. *Fáj a dereka, eltörték a derekát. Letörni a malacz derekát. Derékon sujtani, találni valakit.* 4) Átv. ért. *Derékpénz*, azaz tőkepénz; *derékhad*, azaz főhadsereg; *derékfogás*, azaz a lakomának közepe, legvelősebb ételei (régies). *Vis dereka*, azaz közepe, fonala. *Derék út*, azaz országút. (Baranyai szó).

Eredetileg : *darék*, s ebből érthető, miért ragozásban : *derekat, derekak, derekam*, mint : *fazék, fazekat, fazekak, fazekam.* Eredeti értelmére azonos *darab*, továbbá *törzs, törzsök*, latin, *truncus* szóval. De vehetjük *terj* értelemben is. (Lásd föntebb 2) alatt). A szláv nyelvekben : *drék, drjk, driek*, a románban *driket*. A törökben *direk* am. támoszlop (columen, Stütze).

DERÉK, (2), (der-ék) mn. tt. *derék-et* v. *derek-at*. 1) Mint a derék főnévnek átvitt értelmü mása jelent a maga nemében valami vastagot, nagyot, termetest, tömör testűt. *Derék magas ember. Derék legény, nem olyan hitvány, mint te. Ez derék város. Derék templom.* 2) Átv. erkölcsi ért. a maga nemében jeles, kitünő, tökéletes. *Derék gyerek vagy, fiam, derék ember lesz belőled. Derék dolog.*

„A derék nem fél az idők mohától."
Berzsenyi.

Néha gúnyképen használtatik. *Ugyan derék állapot, beittuk a kalapot.* Km. *Derék dolog, három tehén egy csorda.* Km. Egyezik vele a szláv : *drícsni.*

DEREKAL, l. DEREKALJ.

DEREKALJ, DEREKALY, (derek-alj v. -aly) ösz. fn. Ágynemü, melyet a derék alá vetnek, mit némely helyütt *párná*-nak neveznek. Derekalj gyanánt szolgál a *matrácz* is. *Tollal, pehelylyel töltött derekalj.*

DEREKAS, (der-ek-as) mn. tt. *derekas-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. 1) Jeles, tökéletességgel, jelességgel bíró, a maga nemében kitünő. 2) Testes, vastag, zömök; de ezen tulajdon értelemben kevesbbé használtatik.

DEREKASAN, (der-ek-as-an) ih. Jelesen, kitünőleg, tökéletesen. *Derekasan viselni magát. A kérdésre derekasan megfelelt.*

DEREKASINT, (der-ek-as-int) ih. Jelesen, tökéletesen, kitünőleg. *Derekasint forgatni magát a csatában.* Képzésre olyan, mint : *alkalmasint, képesint*, azaz alkalmasan, képesen. V. ö. —ÉNT képző.

DEREKEGYHÁZA, puszta Csongrád megyében; helyr. *Derekegyházá-n, —ra, —ról.*

DERÉKFÁJÁS, (derék-fájás) ösz. fn. Szenv, mely az ágyék, és keresztcsont tájékának inas és szálagos részeit, sőt a keresztcsont legvégét is bántja.

DERÉKFOGÁS, (derék-fogás) ösz. fn. A régieknél annyit tett, mint a lakomának közepe, azaz, legvelősebb étkek feladása. V. ö. FOGÁS.

DERÉKFUTÁS, l. FUTÁS.

DERÉKHAD, (derék-had) ösz. fn. 1) Fő hadsereg, melyet a fővezér kormányoz. 2) Az egész hadseregnek válogatott zöme.

DERÉKITÉLET, (derék-itélet) ösz. fn. Jogtani értelemben oly itélet, mely az ügynek lényegére, érdemére nézve hozatik, érdemleges itélet.

DERÉKKÉPEN, (der-ék-kép-en) ösz. ih. Összesen, tömegesen, egyik a másikért (in solidum). *Derékképen lekötelezték magukat bizonyos teherviselésre.*

DERÉKLEG, (der-ék-leg) ih. Valamely ügynek lényegét, érdemét illetőleg, érdemileg.

DERÉKLÖVÉS, ösz. fn. Midőn az ágyu egyenesen nekiirányoztatik a czélnak, s a kilövött golyó nem ívkörben, hanem egyenes vonalban repül, deréklövésnek mondatik.

DEREKLYE, l. DEREGLYE.

DEREKLYÉZ, l. DEREGLYÉZ.

DERÉKNYÁR, (derék-nyár) ösz. fn. Nyár közepe, midőn rendesen legmelegebb szokott lenni. Julius hava.

DERÉKÖL, (derék-öl) ösz. fn. Erdőszök nyelvén, olyan öl, melyet a faderék legvastagabbjából raknak, mely t. i. a tőhöz legközelebb áll.

DERÉKŐSZ, (derék-ősz) ősz. fn. Ősznek közepe, october hava.

DERÉKPÉNZ, (derék-pénz) ösz. fn. lásd: TŐKEPÉNZ.

DERÉKPÓLYA, (derék-pólya) ösz. fn. lásd: DERÉKSZORÍTÓ.

DERÉKRAVALÓ, (derékra-való) ösz. fn. lásd: MELLÉNY.

DERÉKSÉG, (der-ék-ség) fn. tt. *derékség-ét.* Jelesség, tökéletesség, valamely nemben kitünés; termetesség.

DERÉKSŐ, (der-ék-ső) mn. l. KÖZÉPSŐ.

DERÉKSZÉG, (derék-szég) ösz. fn. Vastag szeg, mely a szekér nyujtóját a tengelylyel öszveköti. *Kiesett a derékszeg.* Km.

DERÉKSZÉK, (derék-szék) ösz. fn. Erdélyben am. megyei közgyülés.

DERÉKSZEKÉR, (derék-szekér) ösz. fn. Hosszu, erős szerkezetü, nagy terhet hordani való szekér.

DERÉKSZÍJ, (derék-szíj) ösz. fn. Szíjöv, melylyel a derekat általkötik.

DERÉKSZÖG, (derék-szög) ösz. fn. A mértanban oly szög, melyet két függőleges vonalnak öszvejövetele képez, s ezen vonalak köríve 90 fokot tesz. (Angulus rectus)

DERÉKSZÖGÜ, (derék-szögü) ösz. mn. Aminek derékszöge van. V. ö. DERÉKSZÖG.

DERÉKSZORÍTÓ, (derék-szorító) ösz. fn. Sebészi készület, különösen pólya, melylyel a kór állapotban levő derekat öszveszorítják.

DERÉKTAVASZ, (derék-tavasz) ösz. fn. Tavasz közepe, mely nálunk körülbelül május hónapra esik.

DERÉKTÉL, (derék-tél) ösz. fn. Tél közepe, körülbelül január hava.

DERÉKÚT, (derék-út) ösz. fn. Baranyában am. országút.

DERÉKVAS, (derék-vas) ösz. fn. 1) Vaspáncsél, mely a derekat, vagy inkább a testderéknak elejét, a mellet, födi. 2) Különféle kovács- és lakatosmüvekben görbe alakú pántvas, mely valamit öszvetart.

DERÉKVÉDELEM, (derék védelem) ösz. fn. A bírói perben oly védelem, mely az ügy lényegét, érdemét tárgyalja, érdemleges védelem.

DERELLYE, (der-elly-e vagy der-ely-e) fn. tt. *derellyét.* Tésztás étel neme, mely háromszög vagy félkör formáju, s meg van töltve. *Turós, esilvás derellye. A szalonnát ha egyre füstölik, sem válik belőle derellye.* Km. Máskép: *dédelle, dödölle, bardtfule.*

Gyöke azon *der*, melyből *deréb* (darab) *dercse* is származott, s am. derebelt, darabos étel.

DERELY, (der-ely) fn. tt. *derely-t.* tb. —*ek.* Növénynem az öthímesek seregéből és kétanyások rendéből, ernyője lapos, tányéros, ernyőkéje 1—5 levelü, galléros, virágai csaknem egyenlők, mind termők; gyümölcse kerekded, lapított, középen domború, alól-fölül csorba. (Imperatoria) Egyik faja: *csicsóka derely*, máskép *mesterlapu*, *cedrusárgyökér* (I. Ostruthium).

DERELYE, l. DERELLYE.

DERELYGYÖKÉR, (derely-gyökér) ösz. fn. A derely nevü növénynek gyógyerejü gyökere. Lásd: DERELY.

DERENCSÉNY, falu Gömör megyében; helyr. *Derencsény-be, —ben, —ből.*

DERENG, (der-eng) önh. m. *dereng-tem*, vagy *éttem*, —*tél* v. —*éttél*, —*ett* htn. —*ni* v. —*eni.* Világosodni kezd, tisztúl az ég, oszlik a sötétség, homály, felhő, s fehéredik, mint a *dér.* V. ö. DERÍT.

DERENGÉS, (der-eng-és) fn. tt. *derengés-t*, tb. —*ek.* Világosodás.

DERÉNK, falu Tolna megyében; helyr. *Derénk-en, —re, —ről.*

DERENY, (der-eny) fn. tt. *dereny-t*, tb. —*ek.* Tengeri féreg neme, melynek vagy felső része vagy egész teste csillagdad likacsokkal van tarkítva. (Madrepora).

DERES,(1), (der-es) mn. tt. *deres-t*, vagy —*et*, tb. —*ek.* 1) Dértől lepett, dértől fehéredő. *Deres mező, deres fü. Deres a fü, édes lovam ne egyél.* (Népd.) 2) Átv. ért. Szürkülő, őszülni kezdő. *Deres haj, deres bajusz, szakál.* 3) Mondatik a lóról, melynek sötét szürke, egérszinü szőre van. *Deres paripa, deres ló. Margit asszony, deres ló, ritka válik benne jó.* (Km).

DERES, (2), (der-es) fn. tt. *deres-t*, tb. —*ek.* 1) Deres szőrü ló neve. *Deres ne! deh te Deres! Kicsiny csikó nagy derestül hámot vonni tanul restül.* Km. 2) Pad, melyen az elitélteket megcsapják. *Húzd le a deresre. Soksor megfektütte a deresi. A deresre feküdni.*

„Hajnalban jó korán, ott terem az ispán,
A kezében csákány, robotra szólítván,
Ha szavát megveti, a derest heveri."
Régi paraszt dal.

DERESÉDIK, (der-es-éd-ik) k. múlt. *deresedtem*, —*tél*, —*ett.* 1) Hóharmatossá lesz. *Deresedik a mező.* 2) Átv. ért. szürkül, őszbe csavarodik. *Deresedik a bajusza, haja, szakála.*

DERESÍT, DERESIT, (der-es-ít) áth. m. *deresít-ett*, htn. —*ni* vagy —*eni.* 1) Dérrel, azaz hóharmattal belep, bevon. 2) Átv. ért. szürkévé, őszbecsavarodóvá tesz.

DERESK, falu Gömör megyében; helyr. *Deresk-en, —re, —ről.*

DERESZLE, (der-esz-le) fn. tt. *deresslét.* Növénynem az öthímesek seregéből és kétanyások rendéből; nagygallérja néha nincs, mikor van, letüremlett, mint a kisgallér is; szirmai egyenlők, szívformák; gyümölcse hosszudad, lapított, középen karczolt vagy szinóros. (Selinum). Fajai: *erdei* — *posvány* — *csillagos* — *kesely* — *rojtos* — *czitrom d.*

DERESZLÉNY, falu Bars megyében; helyr. *Deresslénybe, —ben, —ből.*

DEREZLE, l. DERESZLE.

DERHENYŐ, (der-heny-ő) régiesen: *derült ég.*

DERÍT, (der-ít azaz fehérré, világos szinüvé tesz milyen a dér; vagy más származtatással: delít, azaz

delivé vagy olyanná tesz mint a *dél* vagy *déli* fény) áth. m. *derít-ett*, htn. —*ni* vagy —*eni*. 1) Világosít, felvilágosít, homályt, sötétséget üz. *A felszél derít.* 2) Átv. ért. gondot, kétséget, szomoruságot oszlat. *Földeríteni valaki kedvét. Kedvre deríteni. Földeríteni az ember ezét, a vitatás alatti szövevényes, homályos kérdést.* 3) A vegytanban am. valamely folyadékot minden idegen részektől, salaktól megtisztit, világossá tesz, pl. a törött bort vizahólyag által.

DERÍTÉS, DERITÉS (der-ít-és) fn. tt. *derítés-t*, tb. —*ek*. 1) Világosítás, homálynak, sötétségnek, kétségnek eloszlatása. 2) A vegytanban, valamely zavaros, tiaztátalan, kevert folyadéknak bizonyos műtét általi megtisztítása. (Clarificatio).

DÉRLEL, (dér-lel) áth. m. *dérlel-t*. Dérrel belep, deressé tesz, derez.

DÉRLELÉS,(dér-lel-és) fn. tt. *dérlelés-t*, tb.—*ek*. Dérrel belepés, derezés.

DERM, (der-m) elvont vagy elavult törzse *dermed*, *dermesz*t, *dermenet* stb. szóknak. Rokonságait l. DERMED alatt. Képzésre olyan, mint a *férmed* vagy *förmed* törzse : *férm*, *förm*.

DERMED, (der-m-ed) önh. m. *dermed-t*. Mondatik általán állatról és állati testről, midőn bizonyos okoknál fogva megmerevedik, életműködése fönakad, s olyanná lesz, mint a dérvette fü és más növény. *A nagy hideg miatt megdermed.* Jelent meghalást is. *Megdermedt*, azaz meghalt, megdöglött. Rokon vele a latin *dormio*, *dormito*, a német *starr*, arab *taraba*, hellen στερρός, finn *tyrmäyn* (dermedek), *tyrmiäs*, *tyrmiä* (dermedt).

DERMEDÉS, (der-m-ed-és) fn. tt. *dermedés-t*, tb. —*ek*. Merevedés, a testnek vagy valamely részének, tagjának hajthatlansága. Kórtanilag : az álomkórnak legnagyobb foka, midőn álmából a beteg semmikép föl nem ébreszthető, lélekzése gyönge, s teste mozdulatlan.

DERMEDET, (der-m-ed-et) fn. lásd : DERMENET.

DERMEDÉZ, (der-m-ed-éz) önh. m. *dermedéztem*, —*tél*, —*ett*, par. —*z*. Lassan-lassan megmerevedésnek indul, pl. aki a megfagyáshoz közelít, vagy nagy félelem miatt magán kivül kezd lenni.

DERMEDT, (der-m-ed-t) mn. tt. *dermedt-et*. Merevedett, fásult, pl. a nagy hideg, félelem, vagy más indulat miatt. *Megdermedt* am. meggebedt, meghalt.

DERMEDTEN, (der-m-ed-t-en) ih. Dermedt állapotban, meghalva, megdögölve.

DERMEN, (der-m-en) elavult igealak *dermed* helyett. Származéka : *dermenet*.

DERMENET, (der-m-en-et) fn. tt. *dermenet-et*. Görcsös nyavalya, mely az izmok állandó merevénységében, s a test hajlíthatlanságában áll. Van : *hátsó*, *mellső*, *oldalas*, *általános*, *részletes*, *áll-* és *sebzési termenet*. (Holtgörcs).

DERMENETÉS, (der-m-en-et-és) mn. tt. *dermenetés-t*, vagy —*et*, tb. —*ek*. Dermenetben szenvedő, holtgörcsös.

DERMENGÉS, (der-m-eng-és) fn. tt. *dermengés-t*, tb. —*ek*. Bénaság neme, midőn az önkényes mozgások, érzések, és eszmélődés elnyomatnak, de az életi munkálatok tartanak, s a beteg tagjai a kórroham előtti irányukat megtartják.

DERMESZT, (der-m-eszt) áth. m. *dermeszt-ett*, htn. —*ni* vagy —*eni*. Merevültté, dermedtté tesz, merevít. *Megdermesztette öt a hideg, a görcs.*

DERMESZTÉS, (der-m-eszt-és) fn. tt. *dermesztés-t*, tb. —*ek*. Dermedtté tevés, merevítés.

DERMETEG, (der-m-ed-eg) mn. tt. *dermeteg et*. Dermedésre hajlandó, aki vagy ami könnyen dermed, vagy dermedni szokott. V. ö. DERMED.

DERNA, ALSÓ—, FELSŐ— falvak Bihar megyében ; helyr. *Derná-n*, —*ra*, —*ról*.

DERNŐ, falu Torna megyében ; helyr. *Dernő-n*, —*re*, —*ről*.

DÉRRELDÚRRAL, (dérrel-dúrral) ösz. ih. Haragosan, nagy perlekedve. *Dérreldúrral visszafelelgetni. Eltávozott nagy dérreldúrral.*

DERS, (1) férfi kn. l. DEZSŐ.

DERS, (2), falvak Heves és Szathmár megyében és székely falu ; helyr. *Ders-en*, —*re*, —*ről*.

DERSE, MAGYAR—, falu Erdélyben Doboka megyében ; helyr. *Dersé-n*, —*re*, —*ről*.

DERSFALVA, l. DERS (2).

DERSIDA, KIS—, NAGY—, falvak Közép-Szolnok megyében ; helyr. *Dersidá-n*, —*ra*, —*ról*.

DERŰ, DERÜ, (der-ű vagy del-ű. V. ö. DERÍT fn. tt. *derü-t*, tb. —*k*. A homálynak, sötétségnek oszlása, világossággal felváltása. Ellentéte : *boru*. *Borúra derü. Ború után derü. Igyunk derüre, igyunk borúra.* (Kölcsey). Átv. ért. a szomoruság oszlása, a kedélynek fölvidult állapota.

DERÜL, DERÜL, (der-ül vagy del-ül) m. *derül-t*. Világosodni kezd a homály, sötétség széled, oszlik. *Derül az ég.* Átv. értelemben a bú, szomoruság oszlik. *Derül az arcza. Derül a kedve.*

„Ki-kiderü(l) meg beború(l)
Csak az én szivem szomorú."

Népdal.

DERÜLÉS, DERÜLÉS, (der-ü-l-és) fn. tt. *derülés-t*, tb. —*ek*. Világosodás, homálynak, sötétségnek, búnak, szomoruságnak oszlása, illetőleg vidulás. *Kedvderülés.*

DERÜLT, (der-ül-t) mn. tt. *derült-et*. Homálytalan ; felhőtlen, borútlan ; bú nélküli ; nyilt. *Derült ég. Derült nap, derült éj. Derült arcz, homlok.*

DERÜLTEN, (der-ül-t-en) ih. Derült állapotban.

DERÜLTSÉG, (der-ül-t-ség) fn. tt. *derültség-et*. Derült tulajdonság vagy állapot, illetőleg világosság: átv. ért. nyiltkedvüség, vidámság.

DERZÁL, (der-z-ál) áth. m. *derzál-t.* Kemény, szilárd állományu testet morzsákra tördel, dörzsöl, darál. *Kukoriczát derzálni.*

DERZS, l. DERS.

DERZSENYE, falu Hont megyében; helyr. *Derzsenyé-n, —re, —ről.*

DERZSIDA, l. DERSIDA.

DERZSI-GÁT, puszta Heves megyében; helyr. *Derzsigát-on, —ra, —ról.*

—DÉS, zártabb önhangzóval: *dös*, mélyhangon: *dos*, háromágu igeképző, mely egyszerü, ritkábban származékigékből gyakorlatos igéket képez. Elemei: *éd* és *és*, illetőleg, *öd* és *ös*, *od* és *os*, mindkettő gyakorlatos, pl. *lép-dés* = *lép-éd-és*, *tép-dés* = *tép-éd-és*, *ver-dés* = *ver-éd-és*, *lök-dös* = *lök-öd-ös*, *köp-dös* = *köp-öd-ös*, *tör-dös* = *tör-öd-ös*, *kap-dos* = *kap-od-os*, *lop-dos*, = *lop-od-os*, *csap-dos* = *csap-od-os*. Némely igékben a szintén gyakorlatos *dal del*-vel fölcserélhető mint: *tép-dés, tép-del; lép-des, lép-del; jár-dos, jár-dal; vag-dos, vag-dal; tör-dös, tör-del.* Azonos vele: *déz, döz, doz*, mint: *rép-dés rép-déz, lök-dös lök-döz, kap-dos kap-doz.* Hasonló továbbá a *ked, köd, kod*, mint e példákból kitünik: *csip-dés, csip-déz, csip-ked; köp-dös, köp-döz, köp-köd; röp-dös, röp döz, röp-köd; döf-dös, döf-döz, döf-köd; csap-dos, csap-doz, csap-kod; kap-dos, kap-doz, kap-kod;* végre némely igékben az *éget, öget, ogat*, mint: *csip-éget, döf-öget, csap-ogat.*

DÉS, mváros Erdélyben Belső-Szolnok megyében; helyr. *Dés-en, —re, —ről.*

DÉS-AKNA, falu Erdélyben Belső-Szolnok megyében; helyr. *Dés-Aknán, —ra, —ról.*

DESEDA, l. DEZSEDA.

DÉSFALVA, helység Erdélyben, Belső-Szolnok megyében; helyr. *Désfalvá-n, —ra, —ról.*

DÉSHÁZA, helység Közép-Szolnok megyében; helyr. *Désházá-n, —ra, —ról.*

DESKÓFALVA, helység Beregh megyében; helyr. *Deskófalvá-n, —ra, —ról.*

DESŐ, l. DEZSŐ.

DÉSÖL, DÉSÖLÉS, lásd: DŐZSÖL, DŐZSÖLÉS.

DESZE, falu Máramarosban; helyr. *Deszén, —re, —ről.*

DESZKA, (desz-ka) fn. tt. *deszkát.* A fa derekából hosszan hasított lapos hasáb. *Vastag, vékony, széles, keskeny deszka. Fenyő-, tölgy-, bükkfából hasogatott deszkák. Pallódeszka. Sodródeszka. Lapos, sovány, mint a deszka. Deszkára kinyujtóztatni a holtat. Földvárra ment deszkát árulni*, azaz meghalt. *Négy* (vagy öt) *deszka közé tették*, azaz, koporsóba, eltemették. *Deszkával födni, bekeriteni valamit.* Mint mn. jelent deszkából valót, deszkákból csinálta. *Deszka kerités. Deszka tető. Deszka bolt.* Ilyenek rendesen öszvetéve is iratnak: *deszkakerités, deszkatető* stb.

Erdélyben így is ejtik: *doszka*, valamint szlávul is: *deszka* v. *doszka.* A szláv nyelvben *tesz* v. *teszati* am. gyalulni, faragni, mihez hasonló a magyar *taszit, toszit, gyeszetel, és doszol, tuszkol*, mennyiben a gyalulás taszitással, toszigálással, doszolással jár, miszerint nyelvünkből elemezve am. *dosz-ka* azaz, gyalulás, illetőleg fürészelés által hasitott, *doszolt, gyeszetelt* fa hasáb.

DESZKABOLT, (deszka-bolt) ösz. fn. Deszkákból ácsolt, öszveillesztett boltféle épület, vagy ív.

DESZKAFA, (deszka-fa) ösz. fn. Sima dereku, nem göcsös vagy görbe fa, melyből deszkákat hasitani lehet. *A fenyük deszkafának legalkalmasabbak.*

DESZKAFAL, (deszka-fal) ösz. fn. Deszkákból öszveállított fal. *Deszkafallal kerített háztelek.*

DESZKAFOLYÓSÓ, (deszka-folyósó) ösz. fn. Deszkákkal pallózott, vagy egyszersmind deszkákkal kerített, födött folyosó.

DESZKAFÜRÉSZ, (deszka-fürész) ösz. fn. Széles pengéjü fürész, melylyel a faderekakból deszkákat hasogatnak.

DESZKAFÜRÉSZLŐ, (deszka-fürészlő) ösz. fn. Ember, ki a faderekakat fürész által deszkákra hasogatja.

DESZKAHÁZ, (deszka-ház) ösz. fn. Ház, melynek falai deszkákból épitvék.

DESZKAKERÍTÉS, (deszka-kerités) ösz. fn. Egymás mellé illesztett deszkákból álló kerités, palánk, deszkafal.

DESZKALÁDA, (deszka-láda) ösz. fn. Összeszegezett deszkákból álló láda, milyenben pl. portékákat szállitanak a kereskedők, kalmárok, rakasz. (Verschlag).

DESZKAMETSZŐ, (1), (deszka-metsző) ösz. fn. 1) Több, öszveszerkezett fürészből álló készület, vagy gépezet, mely viz, vagy más erő által mozgásba hozatva egyszerre több deszkát hasogatni képes. Néhutt *deszkamalom* vagy *fürészmalom.* 2) Személy, ki a fürészmalmot igazgatja.

DESZKAMETSZŐ, (2), (l. föntebb) ösz. mn. A deszkafürészeléshez tartozó, pl. *Deszkametsző fürész.*

DESZKAMŰ, (deszka-mű) ösz. fn. Ácsmunka, vagy asztalos mű, mely deszkákból van kiállitva, pl. holmi bútorok, rögtönözött épületek, stb.

DESZKAPADLÁS, (deszka-padlás) ösz. fn. 1) Deszkakerítéssel elrekesztett padlás. V. ö. PADLÁS. 2) Szobának, folyosónak, istállónak, stb. deszkákkal kirakása; deszkapadló.

DESZKAPADLÓZAT, (deszka-padlózat) ösz. fn. Általán deszkákból csinált padlózat. *Szobák, hajók, hidak deszka padlózata.* V. ö. PADLÓZAT.

DESZKAREKESZ, (deszka-rekesz) ösz. fn. Deszkákkal kerített hely, ketrecz, holmi jószágok, baromfiak, stb. elzárására; deszkaláda.

DESZKÁS, (1), (deszka-as) fn. tt. *deszkás-t*, tb. —*ok.* Így hivják Komáromban az épületfa-kereskedőket.

DESZKÁS, (2), (l. föntebb) mn. tt. *deszkás-t*, vagy —*at*, tb. —*ak.* Deszkákkal kerített, padlózott, vagy födött, vagy deszkákkal ellátott. *Deszkás tető, deszkás páhó.*

DESZKASÁTOR, (deszka-sátor) ösz. fn. Deszkákból állított piaczi, mezei, tábori stb. sátor. *Deszkasátorban árulni. Földállítani, szétszedni a vásári deszkasátorokat. Keréken járó deszkasátor.*

DESZKASZÉG, (deszka-szég) ösz. fn. Hosszukás, nyakban négyszögletes, s hegyés fejü szeg, milyet a deszkamüvek összeállításában használnak az ácsok.

DESZKASZÉL, (deszka-szél) ösz. fn. 1) A deszkának keresztben vett területe. *Ezen deszkaszél egy arasznyi.* 2) A deszka területének szélső vonalai, oldalai. *A deszkaszélt berovátkolni.*

DESZKASZÉLNYI, (deszka-szélnyi) ösz. mn. Olyan szélességü, mint a deszkák szoktak lenni; a maga nemében keskeny. *Deszkaszélnyi bürühíd.*

DESZKATÖRZSÖK, (deszka-törzsök) ösz. fn. l. DESZKAFA.

DESZKÁZ, (desz-ka-az) áth. m. *deszkáz-tam, —tál, —ott*, par. *—z*. Deszkával befödi, bekerít, padlóz. *Deszkázni a szobát, padlást, hástetőt.*

DESZKÁZÁS, (deszka-az-ás) fn. tt. *deszkázás-t*, tb. *—ok*. Valamely térnek, épületnek, münek stb. deszkákkal befödése, bekerítése, elrekesztése.

DESZKÁZAT, (desz-ka-az-at) fn. tt. *deszkázat-ot*. Deszkakerítés, deszkapadlózat, deszkafödelezet, t. i. valami épitési munkára felhasznált deszkák összvege.

DESZKÁZOTT, (deszka-az-ott) mn. tt. *deszkázott-at*. Ami deszkákkal van födve, kerítve, kirakva, stb. *Deszkázott folyosó, szoba, padlás, istálló.*

DESZMÉR, MAGYAR—, erdélyi falu Kolos megyében.

DETEK, tt. *Detk-et*; falu Abaújban; helyr. *Detek-re, —ről, Detken.*

DETÉR, falu Gömör megyében; helyr. *Detér-en, —re, —ről.*

DETK, falu Heves megyében; helyr. *Detk-en, —re, —ről.*

DETREHEM vagy DETREK, falu Kraszna megyében; ALSÓ-DETREHEM, FELSŐ-DETREHEM, falvak Erdélyben Torda megyében; helyr. *Detrehembe* stb.

DETREK, l. DETREHEM, helyr. *Detrek-en* stb.

DETREKŐ-CSÜTÖRTÖK, falu Pozsony megyében; helyr. *—Csütörtök-ön, —re, —ről.*

DETREKŐ-SZENT-MIKLÓS, falu Pozsony megyében; helyr. *—Szent-Miklós-on, —ra, —ról.*

DETREKŐ-SZENT-PÉTER, falu Pozsony megyében: helyr. *—Szent-Péter-en, —re, —ről.*

DETREKŐ-VÁRALJA, falu Pozsony megyében; helyr. *—Váraljá-n, —ra- —ról.*

DETRIK, falu Zemplén megyében; helyr. *Detrik-en, —re, —ről.*

DÉV, elavult gyök. l. DÍV.

DÉVA, mváros Erdélyben, Hunyad megyében; helyr. *Dévá-n, —ra, —ról.*

DÉVAJ, (am. dív-aj l. DÍV) mn. tt. *dévaj-t*, tb. *—ok*. Tulajdonkép oly emberről mondatik, ki természeténél fogva vidám kedvü levén, csintalan, elmés tréfákat üz, a társaságot holmi meglepő ötletekkel mulattatja, s megnevettető csinyt követ el másokon; pajzán. Dévajnak mondják azt is, ki a tréfát néha kicsapongólag üzi, s másokat kíméletlenül nyilaz elménczkedéseivel. Baranyában am. bohó, esztelen, azaz ki bohóczosan, ízetlenül tréfálkodik. *Dévaj ember.* Képzésre hasonló *csilaj, tolvaj* szókhoz.

DÉVAJKODÁS, (dév-aj-kod-ás) fn. tt. *dévajkodás-t*, tb. *—ok*. Csintalan, jó kedvü tréfálkodás. V. ö. DÉVAJKODIK.

DÉVAJKODIK, (dév-aj-kod-ik) k. m. *Dévajkodtam, —tál, —ott*. Csintalanul, víg szeszélytől izgattatva tréfálkodik, másokkal elmésen ingerkedik, kötődik. V. ö. DÉVAJ.

DÉVAJSÁG, (dév-aj-ság) fn. tt. *dévajság-ot*. Víg szeszélyü, csintalan elmésség, tréfaság, mely mások ingerlése által nevetséget gerjeszt. *Dévajságból mondani, vagy tenni valamit.*

DÉVAJUL, (dév-aj-ul) ih. Dévaj módon, csintalanul, ingerkedő elmességgel; pajzánul.

DÉVÁNYOS, (dév-ány-os vagy dív-ány-os) mn. tt. *déványos-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. Győr vidékén am. derék, bőcsös, kitünő. *Déványos asszony, déványos bor.* Másutt: *divályos*. V. ö. DIVIK.

DÉVÁNKODÁS, (dév-án-kod-ás) fn. tt. *dévánkodás-t*, tb. *—ok*. Ritka használatu tájszó, am. tanakodás, tanácskozás. Törzse *dévn* azonos a török *dívn* szóval.

DÉVÁNKODIK, (déván-kod-ik) k. m. *dévánkodtam, —tál, —ott*. Tanakodik, tanácskozólag értekezik.

DÉVA-VÁNYA, mváros Heves megyében; helyr. *—Ványá-n, —ra, —ról.*

DEVECSER, mváros Veszprém megyében; falu Baranya megyében; BŐD— erdélyi falu Belső-Szolnok megyében, NAGY—, KIS—, falvak Erdélyben, Doboka megyében; helyr. *Devecser-be, —ben, —ből.*

DÉVÉN, mv. Pozsony megyében, helyr. *Dévén-be, —ben, —ből.*

DÉVÉNY, l. DÉVÉN.

DÉVÉNY-ÚJFALU, helység Pozsony megyében; helyr. *—Újfalu-ba, —ban, —ból.*

DÉVÉR, (dév-ér) fn. tt. *dévér-t*, tb. *—ek*. A keszegek neméhez tartozó fehér, és sovány hal. (Leuciscus). Alapfogalomban, t. i. fehérségre nézve, rokon *dér* szóhoz.

DEVERNÁL, (am. tivornyál) önh. m. *devernál-t*. Éjhosszat dombéroz, korhelykedik, virraszt, tivornyáz. V. ö. TIVORNYA.

DEVERNÁLÁS, (tivor-nyálás) fn. tt. *devernálás-t*, tb. *—ok*. Éjjeli korhelykedés, iszogálás, dombérozó mulatozás.

—DÉZ, igeképző, l. —DÉS.

DÉZMA, fn. tt. *dézmát*. Tulajdonkép jelenti azon adót, illetőleg tizedrészt, melyet az adózás alatti termesztő a földesurnak, vagy más felsőségnek adni tartozik termesztményeiből. *Bordézma* vagy *dézsma, gabonadézma. Dézmát szedni, dézmát adni. Dézmát pénzen megváltani. Kiadta a dézmát* (Km.) *Dézmán szedett*

gabona. Hányják vetik, mint a dézmán szedett gabonát. (Km). Átv. ért. akármiféle rész, melyet adókép fizetni kell, különösen a köznép dézmának mondja a *kilenczedet*, s hetedet is. Tréfás beszédben jelenti a vagyonnak azon részét, melyet akármely uton módon elvesztett valaki. *A tolvajok kivették a dézmát.*

Tisza vidékén rendesen *dézma*, másutt, nevezetesen túl a Dunán : *dézsma*. Közvetlenül a latin *decima* (tized). Egyébiránt gyöke egyezik a magyar *tíz* szóval.

DÉZMAADÓ, DÉZSMAADÓ, (dézma- v. dézsma-adó) ösz. mn. 1) Amitől dézsmát fizetnek. *Dézsmaadó föld, dézsmaadó szőlő.* 2) Aki dézsmát ad. *Dézsmaadó jobbágy.*

DÉZMABOR, DÉZSMABOR, (dézma- v. dézsma-bor) ösz. fn. Bor, mely a dézsmaadó szőlőből az illető uraságnak, vagy dézsmatulajdonosnak jár.

DÉZMABÚZA, DÉZSMABÚZA, (dézma- vagy dézsma-búza) ösz. fn. Búza, melyet a jobbágy az illető uraságnak, vagy dézsmatulajdonosnak a dézsmaadó föld termesztményéből ad. V. ö. DÉZMA.

DÉZMACSŰR, DÉZSMACSŰR, (dézma- vagy dézsma-csür) ösz. fn. Csür, vagy pajta, hová a beszedett dézsmagabonát takarítják.

DÉZMAÉLET, DÉZSMAÉLET, lásd : DÉZMAGABONA.

DÉZMAFIZETŐ, DÉZSMAFIZETŐ, (dézma- v. dézsma-fizető) ösz. fn. Földbirtokos jobbágy, vagy dézsmaadó földnek akármely birtokosa, haszonbérlője, ki dézsmát adni tartozik.

DÉZMAFÖLD, DÉZSMAFÖLD, (dézma- vagy dézsma-föld) ösz. fn. Szántóföld, melynek termesztményeiből dézsmát kell adni.

DÉZMAGABONA, DÉZSMAGABONA, (dézma- v. dézsma-gabona) ösz. fn. Gabona, melyet dézmában adnak és vesznek be.

DÉZMAJEGYZŐ, DÉZSMAJEGYZŐ, (dézma- vagy dézsma-jegyző) ösz. fn. Az illető uraságnak, vagy dézsmatulajdonosnak tisztviselője, ki a termesztményekből járandó dézsmát összeirja.

DÉZMAJOG, DÉZSMAJOG, (dézma- v. dézsma-jog) ösz. fn. Jog, melynél fogva az uraság, vagy más dézsmatulajdonos bizonyos földek termesztményeiből dézsmát szedhet.

DÉZMAKÉVE, DÉZSMAKÉVE, (dézma- vagy dézsma-kéve) ösz. fn. Tizedik kéve, mely az illető dézsmatulajdonosnak kijár.

DÉZMAKÖNYV, DÉZSMAKÖNYV, (dézma- v. dézsma-könyv) ösz. fn. Jegyzék, melyben a járandó, és beszedett dézsma mennyisége összve van irva.

DÉZMÁL, DÉZSMÁL, (dézma-al v. dézsma-al) áth. m. *dézmál-t.* Dézsmát szed, kiveszi a dézsmát. *Bort dézsmálni, gabonát dézsmálni. Megdézsmálni az egész határt, szőlőhegyet.* Átv. ért. törvénytelen uton az egészből elvesz valamit, lop, csíp, ragad. *A szomszédok ugyan megdézsmálták az asztagot. Dézsmálni kell a szavát*, azaz keveset kell neki hinni. (Km).

DÉZMÁLÁS, DÉZSMÁLÁS, (dézma-al-ás) fn. tt. *dézmálás-t*, tb. —*ok.* A dézmának beszedése, behajtása.

DÉZMÁLATLAN, DÉZSMÁLATLAN, (dézma-al-atlan) mn. tt. *dézmálatlan-t*, tb. —*ok.* Amiből a dézsmarészt még ki nem vették. *Dézsmálatlan földről tilos a gabonahordás.* Határozóilag am. dézmálás nélkül.

DÉZMÁLÓ, DÉZSMÁLÓ, (dézma-al-ó) ösz. fn. Dézsmatulajdonos, vagy annak megbizott embere, ki a dézsmajárandóságot beszedi.

DÉZMAMENT, DÉZSMAMENT, (dézma- vagy dézsma-ment) ösz. mn. l. DÉZMAMENTES.

DÉZMAMENTES, DÉZSMAMENTES, (dézma- vagy dézsma-mentes) ösz. mn. Aki dézsmát nem ad, vagy amiből dézsmát adni nem kell. *Dézsmamentes szerződött jobbágyok; dézsmamentes szabad földek, szőlők.*

DÉZMAMEZŐ, DÉZSMAMEZŐ, (dézma- vagy dézsma-mező) ösz. fn. Mező, melytől dézsmát, vagy dézsmaváltságot kell fizetni.

DÉZMAPÉNZ, DÉZSMAPÉNZ, (dézma- vagy dézsma-pénz) ösz. fn. Azon pénz, melyet valaki dézsma fejében fizet; melylyel a dézsmát megváltják.

DÉZMÁS, DÉZSMÁS, (1), (dézma-as v. dézsma-as) mn. tt. *dézmás-t*, vagy —*at*, tb. —*ak.* Dézma alá vetett, amitől dézsmát kell adni v. fizetni. *Dézmás föld, szőlő.*

DÉZMÁS, DÉZSMÁS, (2), (l. föntebb) fn. tt. *dézmás-t*, tb. —*ok.* l. DÉZMÁLÓ.

DEZMARENDELET, DÉZSMARENDELET, (dézma- v. dézsma-rendelet) ösz. fn. Rendelet, mely a dézsma beszedésének módját, idejét meghatározza.

DÉZMAROZS, DÉZSMAROZS, (dézma- v. dézsma-rozs) ösz. fn. Rozs, mely a dézmából bejön.

DÉZMASZEDŐ, DÉZSMASZEDŐ, lásd : DÉZMÁLÓ.

DÉZMATÖRVÉNY, DÉZSMATÖRVÉNY, (dézma- v. dézsma-törvény) ösz. fn. Törvény, mely a dézsmaügyet tárgyalja, s a dézsmaadó, és dézsmatulajdonos közötti viszonyokat meghatározza.

DÉZMATÖRVÉNYSZÉK, DÉZSMATÖRVÉNYSZÉK, (dézma- v. dézsma-törvény-szék) ösz. fn. Bíróság, mely a dézsma miatt keletkezett peres ügyekben itél.

DEZMÉR, l. DESZMÉR.

DEZMÉRT, férfi kn. l. DEZSŐ.

DÉZSA, fn. tt. *dézsát.* Két fülü faedény, mely a mérühöz kerekdedségre, és nagyságra nézve körülbelül hasonló, s vizet vagy tejet tartani való. Kisebb s nagyobb fajai : *sajtár, széter, sáfó, cseber. Dézsával hordani a sertéseknek a moslékot.*

Talán miut fejőedény = *téjzsa*? a persában *gau-dus* am. fejő- (vagy tehén-)dézsa.

DÉZSÁNYFALVA, helység Temes megyében; helyr. *Dézsányfalvá-n, —ra, —ról.*

DEZSEDA, puszta Somogy megyében; helyr. *Dezsedá-n, —ra, —ról.*

DEZSÉR, falvak Bihar és Trencsén megyében; helyr. *Dezsér-en*, *—re*, *—ről*.

DÉZSMA, DÉZSMAADÓ, stb. lásd: DÉZMA, DÉZMAADÓ stb.

DEZSŐ, férfi kn. tt. *Dezső-t*. Desiderius. Jelentése a latin után: *óhajtott*. Több nemes család vezetékneve.

DEZSŐFALVA, puszta Erdélyben Kolos megyében; helyr. *Dezsőfalvá-n*, *—ra*, *—ról*.

DI, (1), v. DÍ, elvont gyök, melyből közelebb *diadal*, *díj*, *divik*, *divat*, *divályos*, *dísz*, *dics*, *dicsér*, *dicső* stb. származtak. Eredeti jelentése, mint valamennyi származásai mutatják, *kitünő*, *jeles*, *derék*, *kivdló*, *másokat fölülmuló*, *jutalomra méltó*. A mandsu nyelvben *di* am. legfőbb lény, a szanszkritban *div*, am. fénylik, diszlik (glänzen), innen: *div*, *djáus* am. menny, *daivasz* am. Isten; *dsi* am. diadal. Szabad legyen itt a szanszkrittal összefüggésben megemlítenünk a hellen *Δῖος*, *Θεός*, *Τιτάν*, latin *deus*, *divus* szókat is.

DI, (2), elvont gyöke *dia* szónak, ezen összetételben: *csizma-dia*. Változattal: *zi*, honnan *csizma-zia*, és *csi*, a *zubbonycsi* (paplanos, zubbonykészitő) szóban. Rokona a régies *csedl* és közdivatú *csindl* gyöke: *cse*, *csin*. Megvan mint képző a török nyelvben is *dsi* alakban. V. ö. GYÁR, GYÁRT.

—DI, 1) Névképző, mely bizonyos cselekvéseket utánzó játékneveket képez, pl. *katonás-di*, *lovas-di*, *sdlogos-di*, *szembekötős-di*, *királyos-di*. E minemüségben azonos a cselekvésre vonatkozó *di* gyökkel. 2) A parancsoló igékhez járulni szokott *sza*, *sze* illetőleg *te* változata, pl. *us-di* = osonj, usonj, fuss te! *haj-di*, haj te! *iszkur-di*, iszkódj te. 3) Gúnyos, tréfás melléknéveket képez, pl. *dundi*, *bonfordi*, *dömsödi*, *csapdi*, s legközelebbi rokona *ti* pl. *bufti* továbbá a *zi*, *zsi*, pl. *buksi*, *silapsi*, *kapszi*. Ezek közöl némelyekről világos, hogy az illető részesülők változatai, mint: *csapdi*, = csapdó, csapodó, *kapszi* = kaposó. V. ö. —I képző.

DÍ, régies fn. tt. *dí-at*. l. DÍJ. *Megadni valaminek díját*. *Munka díja*. *Bün díja*. *Érdem díja*. *Nemes díja*. Azon *i*-vel végződő egyszerü szók osztályába tartozik, melyek *j* vagy *v* toldalékhangot vesznek föl, mint: *nyi nyív*, *szi szív*, *hi hív*, *ri rív*, *szi*, *szij*, *hi hij*. V. ö. —I, —V.

DIA, ormánsági tájszó Baranyában, l. DIÓ.

DIADAL, (di-ad-al) fn. tt. *diadal-t*, tb. *—ok*. 1) Győzelem, mely a győztesnek hatalmat, dicsőséget, hódolatot, jutalmat szerez, (triumphus). *Diadalt nyerni*, v. *venni valakin*; *diadalra törekedni*, *vágyni*. 2) Hadi innepély, melyet a győztesek a szerencsés csata után ülnek. *Fényes diadal*. *Diadalt ülni*. *Diadallal bekülttözni a várba*, *városba*. *Tisszerannyi volt a török*, *mint a magyar*, *s diadalt csak úgy nyere*, stb. (Kisf. S.).

Képzésre rokonai: *viadal*, *riadal*, és vékonyhangon, *eledel*. Valamint *riadal* törzse: *riad*, önh. ige, hasonlóan okszerüleg állítható, hogy a *diadal* törzse *diad*, melyből lett részesülő *diadó*, s ebből *diadal*. Egyébiránt részletesebben l. —L, képző.

DIADALEMLÉK, (diadal-emlék) ösz. fn. Valamely diadal hirének örökítésére készitett, állitott emlékmü.

DIADALÉNEK, (diadal-ének) ösz. fn. Lantos költemény neme, mely a nyert diadal hősét dicsőíti, magasztalja; győzelmi ének.

DIADALI, (di-ad-al-i) mn. tt. *—t*, tb. *—ak*. Diadalt illető, diadalhoz tartozó, diadalra vonatkozó. *Diadali öröm*, *diadali innep*.

DIADALÍV, (diadal-ív) ösz. fn. Ív alakú boltozat, mely valamely diadal emlékére s dicsőítésére innepélyesen felállíttatik, s felékesíttetik. Szélesb ért. akármily nagyobbszerü örömünnepélyen állított hasonló mü.

DIADALJEL, (diadal-jel) ösz. fn. Valamely jel, mely diadalra mutat, mely a győzedelemről tanuságot nyujt, ilyenek p. o. az ellenségtől elszedett zászlók, fegyverek, foglyokúl hozott vezérek, stb.

DIADALKAPU, (diadal-kapu) ösz. fn. Diadal emlékére, s dicsőítésére állított, s innepélyesen ékesített kapu, melyen a diadalt nyert hős általvonúl.

DIADALKOCSI, (diadal-kocsi) ösz. fn. Innepélyes kocsi, melyen a diadal hőse pompás menetet tart. E kocsik a régi görögöknél és rómaiaknál sajátságos alakuak valának.

DIADALKORONA, (diadal-korona) ösz. fn. Babérlevelekből fűzött koszorú, melylyel a görögök és rómaiak innepélyes diadali menetkor ékesítik a diadal hősét.

DIADALM, l. DIADALOM.

DIADALMAS, (di-ad-al-m-as) mn. tt. *diadalmas-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. Aki diadalmat nyert. V. ö. DIADALOM. *Diadalmas vezér*, *diadalmas apák*, *ősök*.

DIADALMASAN, (di-ad-al-m-as-an) ih. Győzedelmesen, diadalt nyerve, innepélyesen dicsőítve. *Diadalmasan visszatérni a harczból*.

DIADALMASKODIK, (di-ad-al-m-as-kod-ik) k. m. *diadalmaskod-tam*, *—tál*, *—ott*. Diadalt vagy diadalokat nyer, folytonosan győz. 2) Hatalmat, erőszakot gyakorol a meggyőzöttek fölött. 3) Szélesb ért. akármily vitában, perben verseny- vagy vetélytársán kifog.

DIADALMASSÁG, (di-ad-al-m-as-ság) fn. tt. *diadalmasság-ot*. Diadalmakat szerző tulajdonság. Él e szóval Bíró Márton.

DIADALMAZ, (di-ad-al-m-az) régies; eljön a Bécsi codexben; am. *bosszúl* (vindicat, ulciscitur), *magát megdiadalmazni* (se vindicare).

DIADALMENET, (diadal-menet) ösz. fn. A győzedelmes hadseregnek innepélyes, és örömjelekkel kisért elvonulása valamely helyen. *Szinpadon utánozott diadalmenet*.

DIADALMI, (di-ad-al-m-i) mn. tt. *diadalmi-t*, tb. *—ak*. Diadalmat illető, ahhoz tartozó. *Diadalmi jelek*, *diadalmi kapu*, *diadalmi koszorú*, *diadalmi szekér*.

DIADALOM, (di-ad-al-om) fn. tt. *diadalmat.* Nagyobbszerü diadal, fényesebb győzelem; győzedelmi pompa, innepély.

Diadalma kiken tündökle veszélyes utjában? (Horv. E.)

Diadalmat venni, nyerni, aratni; diadalmat ülni, ünnepelni. V. ö. —ADALOM, képző.

DIADALROBAJ, (diadal-robaj) ösz. fn. Harczi üvöltés, melylyel a győztes fél örömérzetét jelenteni szokta.

DIADALRUHA, (diadal-ruha) ösz. fn. Különös szabásu köntös, melyet a régi győztes vezérek diadalmenet alkalmával öltöttek magukra.

DIADALZAJ, (diadal-zaj) ösz. fn. l. DIADALROBAJ.

DIÁK, (1), fn. tt. *diák-ot.* 1) Iskolai tanuló, növendék. *Kis diák, nagy diák; pesti, debreczeni diák. Diákot használnért nem érdemes tartani.* (Km.) *A pap is csak egy diák volt.* (Km.) *Szegény diák, garabonczás diák, kicsapott diák, füzfa diák, csavargó diák. Ma diák, holnap katona.* 2) Latin, római; de ezen értelme már-már kiavulóban van. 3) Az orosz hitü magyaroknál: *kántor*, v. éneklő, tulajdonkép: *diaconus.* 4) Szokás volt a régieknél az irástudó embereket általán *diák* néven hini. *János diák, iródiák,* (notarius, literatus). *Ferencz diák. Gábor diák mélyen elmerülve, ül a lóczán, egy nagy könyv előtte.* (Vörösm). A régibb magyar mesteremberek igy hivták tanitványsegédeiket. *Mihály diák, adja kend ide azt a mustát.*

Tájejtéssel: *deák*, a törökben *dejakdse.* A hellen διάκονος-ból eredett a latin *diaconus*, mely am. egyházszolga, s ezekből aztán alkalmasint a magyar *diák.* Megjegyzendő a hellen διδάσκω is, mely am. tanulok.

DIÁK, (2), (l. fönebb) mn. tt. *diák-ot.* Diákhoz tartozó, diákot illető. *Diák esztendő, diák kor, diák iskola, diák szó, diák nyelv, diák beszéd; diák csiny, diák társ. Diák* (latin) *szertartásu.*

DIÁKÍR, (diák-ír) ösz. fn. Húzó gyógytapasz neme. (Ungventum diachilon).

DIÁKISKOLA, (diák-iskola) ösz. fn. Iskola, melyben latin nyelvet, és latin nyelven tanulnak, különböztetésül a *nemzeti iskolától*, hol a tanulmányok nemzeti nyelven adatnak elé. Egyébiránt ezen szó divata az új tanrend behozatalával megszünt.

DIÁKKONYHA, (diák-konyha) ösz. fn. Tréfás nyelven am. gyógyszertár, patika. *Jobb a magyar konyha a diákkonyhánál*, azaz patikánál (Km).

DIÁKNÉ, (diák-né) fn. tt. *diákné-t.* Diáknak, kántornak, vagy Diák nevü embernek felesége. *Ő sem jobb a Diákné vásznánál.* (Km).

DIÁKNYELV, (diák-nyelv) ösz. fn. Régi római, azaz latin nyelv. *Diáknyelvet és diáknyelven tanulni, irni. Diáknyelvet érteni.*

DIÁKOS, (diák-os) mn. tt. *diákos-t*, vagy —*at*, tb. —*ak.* 1) Diák szokásu, modorú, erkölcsü. *Diákos viselet, diákos cselekedet.* 2) Diákokat tartó, élelmező. *Diákos gazda, ház.* 3) Diákokat szeretgető. *Diákos leány, menyecske.* 4) Irástudó, tanúlt, latin nyelvben jártas. *Diákos ember.*

DIÁKOSKODIK, (diák-os-kod-ik) k. m. *diákoskod-tam, —tál, —ott.* Iskolába jár, diák életet folytat. *Sokáig diákoskodott, még sem mehet semmire. Együtt diákoskodtunk.*

DIÁKOSSÁG, (diák-os-ság) fn. tt. *diákosság-ot.* E szóval próbálta Révai némely kortársaival együtt a *literatura* szót megmagyarositani, de népszerüségre nem kaphatván, helyette a sokkal helyesebb *irodalom* jött divatba.

DIÁKOZ, (diák-oz) áth. m. *diákoz-tam, —tál, —ott.* Diák, azaz latin nyelvre fordít. Divatra soha sem kapott, s kiavult szó.

DIÁKSÁG, (diák-ság) fn. tt. *diákság-ot.* 1) Tanuló ifjuság. *Jön a diákság az iskolából.* 2) Diák élet, tanuló kor. *Még diákságunkban összevar.átkoztunk. Diákságától fogva nem vett könyvet kezébe.* 3) Latin v. diák nyelv vagy ily nyelvű irat. *Rosz diákság. Konyhadiákság.* 4) Irodalom; de ezen értelme kiavult.

DIÁKSZERTARTÁS, (diák-szertartás) ösz. fn. Egyházi szertartás, melyet a nyugoti római kathólikusok követnek az isteni szolgálatban, különösen a szent misében, melyet diák azaz latin nyelven mondanak. Ettől különbözik a *görögszertartás*, melylyel a keleti egyház él.

DIÁKSZERTARTÁSU, (diák-szertartásu) ösz. mn. Ki diákszertartást követ. V. ö. DIÁKSZERTARTÁS. *Nagyváradi diákszertartásu püspök.*

DIÁKTALAN, (diák-ta-lan) mn. tt. *diáktalan-t*, tb. —*ok.* 1) Diák nélkül levő. *Diáktalan város, diáktalan iskola.* 2) Irástudatlan, tanulatlan, nem müvelt. *Diáktalan ember. Nem diáktalannak való a könyv.* (Km). 3) Diákul azaz latinul nem tudó. 4) Rosz diákságu.

DIÁKTALANSÁG, (diák-talan-ság) fn. tt. *diáktalanság-ot.* Tudatlanság; müveletlenség; a latin nyelvben járatlanság. Rosz diákság.

DIÁKTALANUL, (diák-talan-ul) ih. Diák nélkül. Tudatlanul. Latin nyelv tudása nélkül. Rosz latin nyelven.

DIÁKTÁRS, (diák-társ) ösz. fn. Iskolatárs, kivelünk együtt diákoskodik, vagy diákoskodott.

DIÁKUL, (diák-ul) ih. Latin nyelven. *Diákul olvasni, érteni, beszélni, irni, előadni. Aki diákul tud, a pappal is szólhat.* Km. *Bolondság a papság, ha diákul nem tud.* Km.

DIÁNFALVA, helység Thurócz megyében; helyr. *Diánfalvá-n, —ra, —ról.*

DIAS, (di-as) mn. tt. *dias-t*, vagy —*at*, tb. —*ak.* A régieknél annyit tett, mint: erős, hatalmas; becses.

DIATLAN, (di-atlan) mn. tt. *diatlan-t*, tb. —*ok.* Erőtlen, hatalom nélküli, aminek becse nincs. Régies.

DIB, csak összetételkép *dibdáb* iker főnévben használtatik.

DIBDÁB, (dib-dáb) iker fn. és mn. tt. *dibdáb-ot.* 1) Részekre szakadozott, elrongyollott, a maga neme-

ben haszontalan holmi. *Dibdáb öltözékek, rongyok. Dibdáb hálóbái irományok.* Ez értelemben a *dib*-hez hasonló *zsib*, a *zsibárus, zsibvásár* szókban. Úgy látszik, eredetileg *dirib-darab.* 2) Átv. ért. hitvány, nyomorék, béna, angalit. *Dibdáb ember.*

DIBDÁBSÁG, (dib-dáb-ság) fn. tt. *dibdábságot.* 1) Holmi haszontalan, becs nélküli tárgyak, rongyok, dirib-darabok. 2) Hiábavalóság, haszontalanság, hitványság.

DIBOL, tájszó *tipor* helyett; l. ezt.

DICS, (1), (di-cs) kiavult ige, melynek részesülője *dicső* maiglan él. Egy 1592-diki kéziratban olvasta Kreznerics: „Dichtessék az ü szent neve." Származéka: *dicsekszik* vagy *dicsekédik*, mint a *men, vesz, ver, tör*, igegyökökéi: *menekszik, veszekszik, verekszik, törekszik*, vagy *menekédik, veszekédik* stb.

Talán rokonnak tekinthető a latin *dico*, hellen *δείκ-νυ-μι* stb.

DICS, (2), (a *di* gyökből származik s a *díszes* szóval rokon) fn. tt. *dics-et.* Jelenti a hírnek, tiszteletnek, és hódolatnak magasabb fokát, mely valódi érdem, s kitünő tulajdonság jutalma szokott lenni. Máskép: *dücs.* Ez elhanyagolt szó helyett sokáig *dicsőség* szóval éltek; ma azonban újra divatba jött.

DICSBESZÉD, (dics-beszéd) ösz. fn. Oly beszéd, melyben valaki nagy érdemei, kitünő nemes tulajdonságai miatt magasztaltatik, s a hallgatók tiszteletre, és hódoló érzelmekre gerjesztetnek iránta.

DICSEKÉDÉS, (dics-ek-éd-és) fn. tt. *dicsekédés-t*, tb. —*ék.* Kérkedő beszéd, midőn valaki igaz vagy költött érdemeket önmaga mondogat el maga felől a végett, hogy a hallgatók előtt hírt nevet szerezzen, s magát mintegy tiszteleti s hódolati tárgyul tüzze ki. *Dicsekedés nélkül legyen mondva.*

DICSEKÉDIK, (dics-ek-éd-ik) k. m. *dicsekédtem, —tél, —ett.* Kérkedik, azaz valódi vagy nagyított, vagy költött érdemeit ön maga mondogatja, s magát az által nyomatossá, tiszteletessé tenni iparkodik. *Más tolláival dicsekedik. Vitéz tetteivel, pénzével, nemességével, őseivel dicsekedik. Mit dicsekedel a gonoszságban?* (51. Zsoltár).

DICSEKÉDŐ, (1), (dics-ek-éd-ő) mn. tt. *dicsekédő-t.* Kérkedő, valódi vagy nagyított, vagy költött, álérdemekkel hányakodó. *Dicsekedő kalandor.* V. ö. DICSEKÉDIK.

DICSEKÉDŐ, (2), (l. fönebb) fn. Hányi-veti ember.

DICSEKSZIK, (dics-ek-szik) k. első múlt: *dicsek-vém, —vél, —vék* stb., jövendő: *dicsekvendik*, részesülő, *dicsekvő.* Többi idejét a *dicsekédik* igétől veszi. L. DICSEKÉDIK. Hasonlók: *menekszik, menekédik, törekszik, törekédik, verekszik, verekédik*, s több más.

DICSEKVÉS, (dics-ek-v-és) fn. lásd: DICSEKÉDÉS.

DICSEKVŐ, (dics-ek-v-ő) mn. és fn. lásd: DICSEKÉDŐ.

DICSEKVŐLEG, (dics-ek-v-ő-leg) ih. Dicsekedve, önmagát dicsérve; kérkedőleg.

DICSÉNEK, (dics-ének) ösz. fn. A lantos költészet felsőbb neméhez tartozó költemény, mely vallási érzelmeket zeng, vagy a hazát, s annak főfő embereit dicsőíti. (Hymnus). Jellemei: méltóságos, komoly, egyszerü eléadás, s mély, és belső érzelem.

DICSÉR, (dics-ér) áth. m. *dicsér-t.* 1) Valamely személynek, tárgynak, tettnek becsét, érdemét eléterjeszti, magasztalja, hireszteli, dicsőnek hirdeti. *A jó portéka maga dicséri magát.* (Km.) *Minden czigány a maga lovát dicséri.* (Km.) *Eldicsérni, feldicsérni, megdicsérni, összedicsérni valakit* vagy *valamit. Napot nyugodva* (v. *enyészve*) *dicsérj.* (Km.) Különösen élünk ez igével az Istennek, és isteni tulajdonságoknak magasztalására. *Dicsérjétek az Úr nevét, dicsérjétek szolgák az Urat.* (134. Zsolt.) *Dicsértessék a Jézus neve. Dicsérjük a Jézus nevét, igyuk meg a tőke levét.* (Áldomás). 2) Néha szükebb értelemben am. jóváhagy valamit. *Hogy eljöttél, azt dicsérem benned. Dicsérem ezen gondolatot.*

Képzésre nézve alig van nyelvünkben más. Egyébiránt e tekintetben hasonlók hozzá az *él* képzőjü igék: *tökél, segél. Igér* már am. *ige-er*, *ismér* = *isme-er*. valamint *esmél* = *esme-el.*

DICSÉRÉS, (dics-ér-és) fn. tt. *dicsérés-t*, tb. —*ék.* Valamely személy, tett vagy tárgy jelességeinek magasztalása, hiresztelése. *Dicsérésel jóra ösztönözni valakit. A gonosznak dicsérése által idegen bünben részesülni.*

DICSÉRET, (dics-ér-et) fn. tt. *dicséret-et.* 1) Szó vagy beszéd, mely által valamely személy, tett, tárgy jelességeit magasztaljuk, kitüntetjük, jóváhagyjuk. *A gonoszoknak nem tetszeni, becsületes emberre nézve nagy dicséret. Rosz ember dicsérete nem nagy becsületedre válik.* (Km.) *Dicséret után vágyni; dicsérettel jutalmazni, ösztönözni. Öndicséret, gyalázat.* Km. *Pénzen vett dicséret, czifra hazugság.* Km. *Nagy dicséret és hazugság egy fának ágai.* Km. 2) Vallási vagy egyházi nyelven, jelent imát vagy éneket, mely által az Isten nevét magasztaljuk, vagy a szentek érdemeit tiszteljük. *Dicséretet mondjatok a mi Istenünknek a czitárán.* (146. Zsolt.) *Szólván magatok között zsoltárokkal és dicséretekkel, és lelki énekekkel énekelvén, és dicséretet mondván a ti szivetekben az Úrnak.*" (Sz. Pál. Ephes. 5).

Hasonló hozzá az olasz *diceria*, mely azonban közelebbről a latin *dicere* szóból ered.

DICSÉRETÉS, (dics-ér-et-és) mn. tt. *dicséretés-t* vagy —*et*, tb. —*ek.* Amit dicsérni érdemes, dicséretre méltó. *Dicséretes tett, dicséretes magaviselet.*

DICSÉRETÉSEN, (dics-ér-et-és-en) ih. Dicséretre méltólag, dicsérést érdemelve; jelesen, igen jól, kitünően. *Tanulási pályáját dicséretesen végezni. A szigorlatot dicséretesen kiállotta.*

DICSÉRETÉSSÉG, (dics-ér-et-és-ség) fn. tt. *dicséretesség-et.* Dicséretre méltóság, dicsérést érdemlő állapot vagy tulajdonság.

DICSÉRETKIVÁNÁS, (dicséret-kivánás) ösz. fn. A nagyravágyásnak azon neme, midőn valaki azt ohajtja, hogy valódi vagy képzelt jelességeit magasztalják, bireszteljék.

DICSÉRETKIVÁNÓ, (dicséret-kivánó) ösz. mn. Dicséret, magasztalás után sohajtozó, s azt mintegy követelő.

DICSÉRETLEN, dics-ér-etlen) mn. tt. *dicséretlen-t*, tb. —*ek*. 1) Ami nincs megdicsérve. 2) Dicséretre nem érdemes. 3) Mint ih. dicséretlenül.

DICSÉRETLENÜL, (dics-ér-etlen-ül) ih. Dicséret nélkül, meg nem dicsérve.

DICSÉRETMONDÓ, (dicséret-mondó) ösz. mn. Magasztalást zengő. *Dicséretmondó szent énekek.*

DICSÉRŐ, (dics-ér-ő) mn. tt. *dicséröt*. Személyt, tettet, tárgyat magasztaló, valamely jelességeket hirdető. *Dicsérő beszéd, dicsérő ének.*

DICSÉRT, (dics-ér-t) mn. tt. *dicsért-et*. Valamely jelességei, érdemei miatt magasztalt, kitüntetett, hirdetett. *Ez azon világszerte dicsért művész?*

DICSFÉNY, (dics-fény) ösz. fn. 1) Tulajdonkép azon sugárfény, melylyel a festészek és képfaragók a szentek fejeit körülveszik. 2) Átv. ért. a dicsnek, dicsőségnek, köz tiszteletnek és magasztalásnak azon foka, mely valamely jeles embert kitünöleg megkülönböztet. *Dicsfényben ragyogni.*

DICSFŰ, (dics-fü) ösz. fn. l. DICSŐFŰ.

DICSKAPU, (dics-kapu) ösz. fn. l. DIADALKAPU.

DICSKE, falu Nyitra megyében; helyr. *Dicské-n*, *—re*, *—ről*.

DICSŐ, (dics-ő) mn. tt. *dicső-t*. 1) Tiszteletet, hódolatot érdemlő, híres, nevezetes. *Dicső vezér, dicső fejedelem.* 2) Magasztos, fenséges. *Dicső gondolat, dicső mü, dicső dolog.* 3) E magasztaló szó a köz beszédben holmi csekélyebb dolgokra is alkalmaztatik, s jelent annyit, mint *derék, jeles, jó.* 4) Az elbeszélő, vagy történeti nyelvben jelző gyanánt használtatik a történet hősének neve elött, pl. *Dicső Mátyás* vagy, *Mátyás dicső uralkodása alatt. Dicső királyaink, dicső eleink. Dicső emlékezetü.*

DICSŐEN, (dics-ő-en) ih. 1) Magasztosan, fenségesen, tisztelet és hódolat által megkülönböztetve. *Dicsően meghalni a hazáért. Dicsően térni vissza a csatából.* 2) Jelesen, pompásan.

DICSŐFŰ, (dicső-fü) ösz. fn. Növényfaj a füzéres szigorállok neméből, mely gyógyercjénél fogva máskép: *orvosi szigorál.* (Veronica officinalis).

DICSŐÍT, DICSÖIT, (dics-ő-ít) áth. m. *dicsöített*, htn. *—ni* vagy *—eni*, par. *—s*. 1) Valakit hódoló tisztelettel megkülönböztet, különösen Istent magasztalja. *Dicsöítsük az Urat.* 2) Híressé, nevezetessé tesz. *A művészt saját műve dicsöíti.* 3) Innepel, megüll. *Dicsölteni a napot, melyen Urunk feltámadott.*

DICSŐÍTÉS, DICSÖITÉS, (dics-ő-ít-és) fn. tt. *dicsöítés-t*, tb. —*ek*. 1) Hódoló tisztelet által megkülönböztetés, magasztalás. *Isten dicsöítése.* 2) Valamely érdemnek hiresztelése. 3) Inneplés, innepélyes pompa, melylyel valamely érdemet, jeles tettet megtisztelünk.

DICSŐITŐ, (dics-ő-it-ő) mn. tt. *dicsöitő-t*. Magasztaló, hódoló tisztelettel megkülönböztető, hiresztelő. *Dicsöitő beszéd. Dicsöitő ének, versezet.*

DICSŐKE, (dics-ő-ke) fn. tt. *dicsökét*. Liliomhoz hasonló, igen szép virág, mely különösen Malabarban díszlik. (Gloriosa superba).

DICSŐKÖDIK, dics-ő-köd-ik) k. m. *dicsökődtem*, *—tél*, *—ött*. Folytonosan dicső állapotban él; fenségben, magasságban fénylik, tündöklik.

DICSŐN, l. DICSŐEN.

DICSŐS, (dics-ő-ös) mn. tt. *dicsös-t* vagy *—et*, tb. —*ek*. Dicsőhöz hasonló, közelítő, a dicsnek alsóbb fokán álló. A *dicső* és *dicsös* közt olyan a különbség, mint: a *csipő* és *csipös*, *szúró* és *szúrós* között.

DICSŐSÉG, (dics-ő-ség) fn. tt. *dicsöség-et*. 1) A kitünő érdemet, jelességeket követő tisztelet, hódolat, hír, magasztalás. *Dicsöséget aratni a harczmezön. Valamely nagy művet dicsöséggel bevégezni.* 2) Az isteni tökéletességeknek hirdetése. *Dicsöség a magasságban az Istennek.* (Biblia). 3) Dicsfény, dicssugár. *Az Isten szinét dicsöség veszi körül.*

DICSŐSÉGÉS, (dics-ő-ség-és) mn. tt. *dicsöségés-t* vagy *—et*, tb. —*ek*. Dicsőséggel teljes, a tisztelet, hódolatnak, fenségnek, nagyságnak bőségével elárasztott. *Dicsöséges Isten. Dicsöséges nagy fejedelem.*

DICSŐSÉGÉSFŰ, l. DICSŐFŰ.

DICSŐSÉGKIVÁNÁS, (dicsöség-kivánás) ösz. fn. Hír, magasztalás után sovárgás, tiszteletet, hódolatot vadászás, másképen: dicsvágy.

DICSŐSÉGKIVÁNÓ, (dicsöség-kivánó) ösz. mn. Hírre, magasztalásra vágyakodó, tiszteletet, hódolatot, kitüntetést vadászó; dicsvágyó.

DICSŐSÉGTELEN, (dics-ő-ség-telen) mn. tt. *dicsöségtelen-t*, tb. —*ek*. Dicsőség nélküli. V. ö. DICSÖSÉ.

DICSŐSKÖDIK, (dics-ő-ös-köd-ik) k. mult *dicsösköd-tem*, *—tél*, *—ött*. A dicsőhöz hasonló tiszteletben él; a dicsnek bizonyos fokában részt veszen. Él e szóval Pázmán.

DICSŐSKÖDÖ, (dics-ő-ös-köd-ő) mn. tt. *dicsösködö-t*. Dicső hírben élő, újuj dicső tettekkel jeleskedő.

DICSŐ-SZENT-MÁRTON, falu Erdélyben Küküllő megyében; helyr. *Dicsö-Szent-Márton-ba*, *—ban*, *—ból*.

DICSŐÜL, (dics-ő-ül) ih. l. DICSŐEN.

DICSŐÜL, DICSÖÜL, (dics-ő-ül) önh. m. *dicsöül-t*. Oly állapotba lép, mely dicscsel van párosulva, azaz melyet tisztelet, hódolat, magasztalás kisér.

DICSŐÜLT, (dics-ő-ült) mn. tt. *dicsöült-et*. 1) Dicső állapotba lépett, tisztelettel, hódolattal környezett. 2) Dicsfénytől körülsugárzott, *Dicsöült arcz, dicsöült szent.* 3) A szentek sorába helyezett. *Dicsöült*

királyaink István és László. 4) Istenben boldogúlt, Istenben elnyugodott.

DICSÖVEJT, DICSÖVÖL, régies alakok, DICSŐÍT, DICSŐÜL helyett; l. ezeket.

DICSŐVIRÁG, (dicső-virág) ösz. fn. l. DICSŐLILIOM.

DICSSZOMJ, (dics-szomj) ösz. fn. Költői képes kifejezés, mely a dicsvágynak nagyobb fokát jelenti. L. DICSVÁGY.

DICSSZOMJAS, (dics-szomjas) ösz. mn. Költői nyelven szólva am. a dicsőség után fölötte sovárgó.

DICSSZOMJÚ, (dics-szomjú) ösz. mn. l. DICSSZOMJAS.

DICSSZÓNOK, (dics-szónok) ösz. fn. Szónok, ki magasztaló, dicsérő, dicsőítő beszédet mond valakiről.

DICSSZÓNOKI, (dics-szónoki) ösz. mn. Dicsszónokot illető, arra vonatkozó, attól származó. *Dicsszónoki ékes előadás. Dicsszónoki magasztalások.*

DICSTELEN, (dics-telen) mn. tt. *dicstelen-t*, tb. *—ek*. Dics nélkül levő. *Dicstelen halál, dicstelen élet.* Igehatározóilag am. dicstelenül.

DICSTELENSÉG, (dics-telen-ség) fn. tt. *dicstelenség-et*. Dics nélküli tulajdonság vagy állapot.

DICSTELENÜL, (dics-telen-ül) ih. Dics nélküli hír- név, tisztelet, hódolat hiányával, erkölcsileg ki nem tünve; becstelenül.

DICSTELI, DICSTELJES, (dics-teli v. teljes) ösz. mn. Igen dicső, dicsőséges.

DICSTEMPLOM, (dics-templom) ösz. fn. A jeles, dicső férfiak arczképeinek vagy szobrainak szánt nyilvános terem, középület, másk ép : *üdlelde.* Költői képes kifejezésben jelenti az érdemnek, nagyságnak nyilvános köz méltánylatát.

DICSVÁGY, (dics-vágy) ösz. fn. Mértéktelen, tulsó kivánása a dicsnek. *Dicsvágytól égni, ösztönöztetni. Dicsvágyból tenni valamit.*

DICSVÁGYÓ, (dics-vágyó) ösz. mn. A dicsőségre, illetőleg dicsőítésre mértéktelenül, tulságosan, törekvő, sovárgó; dicsvadászó, dicsszomjas.

DICSVERS, (dics-vers) ösz. fn. Versezet, lantos költemény, mely valakinek jeles tetteit, dicső tulajdonságait magasztalja.

DICZÉG-DÖCZÖG, (diczég-döczög) iker ige, am. a györöngyös vagy gödrös, kátyolos úton járó szekér ide-oda ütődik, zökken. Mondják nehezkés járásu sántikáló, bicsegő emberről is.

DICZHÁZA, népes puszta Abaújban; helyr. *Diczházá-n, —ra, —ról.*

DIDEGDADOG, (dideg-dadog) iker ige. Mondjuk beszélni kezdő gyermekről vagy hebegő nyelvű emberről, midőn hibás érthetetlen kiejtéssel, akadozva beszél.

DIDER, elvont törzsöke *diderég* szónak, l. ezt.

DIDERÉG, (did-er-ég) önh. m. *diderég-tem* v. *didergét-tem, —tél* v. *didergéttél, didergett*, htn. *—ni* v. *didergni*, vagy *didergeni*. Hangutánzó ige, s mondatik olyan emberről, ki a nagy hideg miatt reszket, rázkódik, fogait összeveri, vacsogtatja.

DIDERGÉS, (did-er-ég-és) fn. tt. *didergés-t*, tb. *—ek*. A testnek remegése, rázkódása, melyet a nagy hideg, vagy hidegláz okoz.

DIDERLÁZ, (dider-láz) ösz. fn. Láz, mely a beteget dideregteti; saját értelemben vett hideglelés. V. ö. DIDERÉG.

DIENES, l. DÉNES.

DIENES, SZENT—, helységek Baranya és Bihar megyékben; helyr. *Dienes-en, —re, —ről.*

DIENESDI, falu Pozsony megyében; helyr. *Dienesdi-be, —ben, —ből.*

DIENESFA, helységek Sopron és Vas megyében; helyr. *Dienesfá-n, —ra, —ról.*

DIHÖS, székelyes kiejtés a szokottabb *dühös* helyett. L. ezt. Eléjön a Góry-codexben is. Hasonló hozzá szintén e codexben : *dihült* = *dühölt*, s a Passióban *dihövék* = *dühödék.*

DÍJ, DIJ, (dí-j) fn. tt. *díj-t*, v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Oly adomány, illetőleg becses, értékes jószág, mely jutalomképen nyújtatik valakinek. *Iskolai díj, ösztöndíj, pályadíj, harcsi díj, győzedelmi díj, hübérnöki díj, érdemdíj.* 2) Törvényi ért. azon pénz- vagy pénzérő jószág, melyet a perveszteti fél büntetésül tartozik adni. *Személydíj, vérdíj, nemes díj.* (Homagium). 3) Általában büntetés. *Bün díja. Megadni valaminek a díjat*, azaz, bünhödni valamiért. Arabúl *dijet* am. mulcta. 4) Váltságpénz. *Rabokért, foglyokért, tilosban kapott barmokért adott díj.* 5) A felsőség által meghatározott s kiszabott illetéke valaminek, amit érette fizetni kell. *Vámdíj, harmincaddíj. Oklevélért, kinevezésért járó díj.* 6) Átv. ért. sors, mely valakit ér. *Én is az ő díjára jutottam.* V. ö. DI, gyök.

DÍJAS, DIJAS, (díj-as) mn. tt. *díjas-t*, v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Bizonyos érdemért, szolgálatért jutalmazott. *Díjas tüdők. Díjas lövések.* 2) Segédpénzzel ellátott, (stipendiatus). *Ösztöndíjas tanulók.* 3) Zsoldos. *Díjas katona, díjas seregek.*

DÍJATLAN, (díj-atlan) mn. tt. *díjatlan-t*, tb. *—ok*. 1) Ki nincs megjutalmasva. 2) Kinek bére, bizonyos havi vagy évi segédpénze nem jár. *Díjatlan tanuló, növendék, díjatlan gyakornok.* 3) Zsold nélküli. *Díjatlan rabló hadak.* Határozóilag am. díj nélkül.

DÍJAZ, (díj-az) áth. m. *díjas-tam, —tál, —ott*, par. *—s*. 1) Valakinek díjt ad, díjjal ellát, jutalmaz, zsoldoz. *Díjazni a szorgalmas tanulókat.* 2) Szélesb ért. bizonyos fizetéssel, bérrel ellát, a tett szolgálatért, munkáért valakit megfizet. *Díjazni a hivatalnokokat, orvosokat, ügyvédeket.* 3) Hivatalos, különösen birósági eljárásért, itéletért stb. a törvényben megszabott díjakat kiveti, illetőleg beszedi.

DÍJAZÁS, (díj-az-ás) fn. tt. *díjazás-t*, tb. *—ok*. Cselekvés, mely által valaki díjaztatik. V. ö. DÍJAZ.

DÍJAZÓHIVATAL, (díjazó-hivatal) ösz. fn. Hatóságnál, különösen törvényszéknél azon személyzet, mely a törvényes díjakat kiveti és beszedi. Jelenti azon helyiséget is, melyben ezen személyzet müködik.

DÍJBEFIZETÉS, (díj-befizetés) ösz. fn. Általán midenféle tartozási, adózási díjnak az illető hivatalokban benyujtása.

DÍJBEHAJTÁS, (díj-be-hajtás) ösz. fn. Hivatalos eljárás, végrehajtás, mely által az illetőket rászorítják, hogy tartozási díjaikat befizessék.

DÍJELENGEDÉS, (díj-el-engedés) ösz. fn. A tartozási díjnak fizetésétől fölmentés.

DÍJHIRDETÉS, (dij-hirdetés) ösz. fn. A pályázók, versenyzők számára kitüzött jutalomnak közhirré tevése.

DÍJILLETÉK, (díj-illeték) ösz. fn. 1) Járandóság, mely valakit jutalom gyanánt illet. 2) A törvényben megszabott díj mennyisége.

DÍJJAVAK, (díj-javak) ösz. fn. Fekvő jószág, melyet valaki hü szolgálatáért az illető tulajdonostól kap, hogy azt határozott időig birhassa, használhassa. (Bona inscriptionalia).

DÍJMENTES, (díj-mentes) ösz. mn. Mitől a szokott díjat fizetni nem kell, vagy aki azt fizetni nem tartozik. *Díjmentes levelek. Díjmentes szállítmány. Díjmentes kinevezés.*

DÍJMENTESSÉG, (díj-mentesség) ösz. fn. Díjmentes állapot, vagy minemüség.

DÍJNOK, (díj-nok) fn. tt. *díjnok-ot*. Újabb származásu szó, jelent oly alsóbb rendü hivatalbeli tisztet, irnokot, ki napi dijért, napi fizetésért dolgozik. (Diurnista).

DÍJPERSELY, (díj-persely) ösz. fn. Törvényszéki, vagy bizonyos testületi, pl. czéhpersely, melybe a büntetési pénzt befizetik. V. ö. PERSELY.

DÍJSZABÁS, (díj-szabás) ösz. fn. Bizonyos tartozási, illetéki díjak meghatározása, és lajstromozása. *Hidvámi, harminczadi, postai díjszabás. Gőzhajózási, vasuti díjszabás.*

DÍJSZEDÉS, (díj-szedés) ösz. fn. Hivatalos eljárás, melynélfogva a tartozási díjakat az illetőktől beveszik.

DÍJTALAN, (díj-talan) mn. tt. *díjtalan-t*, tb. —*ok*. Kinek szolgálatáért, hivataláért díj nem jár; fizetéstelen, zsoldatlan. *Díjtalan gyakornokok. Díjtalan tiszteletbeli hivatalnok.* Igehatározóilag am. díjtalanul.

—DIKÁL, az öszvetett kicsinyítve gyakorító *dogál* még kisebb mérvü változata, pl. *szuny-dikál* = *szuny-dogál*, *kan-dikál* = *kan-dogál*, azaz, *kun-dogál*. Rokona (*d* nélkül) *ikál* pl. *korny-ikál*, *ráncz(t)-ikál*, azaz aprózva rántogat.

DIKIS, (di-kés vagy dia-kés?) fn. tt. *dikis-t*, tb. —*ek*. Széles görbére hajló pengéjü csizmadiakés, melylyel a talp- és sarokbört kikerítik, és megsimítják. Máskép : *dikics*.

DIKISÉL, (dikis-él) áth. m. *dikisél-t*. Dikisféle czizmadiakéssel a bőrt kikeríti, s megsimítja.

DILK, (gyil-k) régies fn. l. GYILOK.

DILLÉG-DÜLLÖG, iker ige. Ide-oda dölöngö testtel mozog, megyen.

DILLÓ, (dill-ó v. döll-e) mn. tt. *dilló-t*. Székely szó, jelent együgyût, ügyetlent, helytelen, dőledt magatartásút. Dunán túl : *dölle*.

DIM, elvont gyöke *dimos* szónak, l. ezt.

DIMOS, (dim-os) mn. tt. *dimos-t*, vagy —*at*, tb. —*ak*. Székely szó, am. fínomszép, takaros; továbbá : büszke, rátartó. E jelentésénél fogva gyöke *dim* azon *div* gyökkel rokon, melyből *divik*, *divat*, *divályos* származtak.

DINKA, (din-ka vagy dim-ka) fn. tt. *dinkát*. 1) Nagy piros szemü szőlőfaj, máskép : *pankota*, *rózsaszőlő*. Érmellékén : *bakar* vagy *bakator*. 2) Néhutt am. úri tök. (Cucurbita pepo).

Alkalmasint a *dimos* szóval egy gyökről származott, mennyiben mindkét értelménél fogva a maga nemében valami szépet jelent.

DINNYE, fn. tt. *dinnyét*. Az uborkák és tökök neméhez tartozó, hosszukás vagy egészen gömbölyü, sima, vagy érdes (cserhéju), gerezdes (vágatékos), vagy gerezdetlen héju, sárga, fehér, zöld, veres husú, éldeletre nézve többé-kevesbbé leves és édes termény, mely náluuk, a hidegebb felső vidékeket kivéve, szabadban tenyészik. Fő fajai : *sárgadinnye*. (Cucumis melo), és görögdinnye (Cucurbita citrullus).

Némelyek elemzése szerint : *dim-nye*, mint a maga nemében *dimos*, mások szerint = *hindu*, vagy *indiai* t. i. növény, perzsa és török nyelven : *hinduane* (Gyarmathi); még több keleti s szláv nyelvekben is megvan; különösen az uigur nyelvben : *dinje*.

DINNYEÁGY, (dinnye-ágy) ösz. fn. Dinnye alá sajátságos móddal elkészített föld, mely rendesen fel van töltve, és kerekded alakú.

DINNYEBERKI, falu Baranya megyében; helyr. *Dinnyeberki-be*, —*ben*, —*ből*.

DINNYECSŐSZ, (dinnye-csősz) ösz. fn. Csősz, ki a dinnyés kertekre, vagy földekre fölügyel, hogy az orvok s barmok azokban kárt ne tegyenek. V. ö. CSŐSZ.

DINNYEFÖLD, (dinnye-föld) ösz. fn. Kerti, vagy mezei föld, melyben dinnyét termesztenek.

DINNYEFŰ, (dinnye-fü) ösz. fn. l. KALINCZA.

DINNYÉG-DÜNNYÖG, iker ige. Tompa orrhangon értelmetlenül, mintegy magával beszél.

DINNYEHAJ, DINNYEHÉJ, (dinnye-haj v. —héj) ösz. fn. A dinnye nevü terménynek külső kérge, burokja. *Sima, vagy göröncsös, bibircsós, varancsos, reczés, cserhajú, sötét, világos zöld, csikos, sárgás vágatékos* (vagy *gerezdes*) stb. *dinnyehaj*.

DINNYEHIBIK, (dinnye-hibik) ösz. fn. A málvák neméhez tartozó növényfaj, mely gyógyerővel bir. (Althea officinalis).

DINNYEINDA, (dinnye-inda) ösz. fn. A dinnyenövénynek földön szétfutó szára. V. ö. INDA.

DINNYEÍZŰ, dinnye-ízü) ösz. mn. Aminek olyan íze van, mint a dinnyének, vagy ami dinnyebefőzöttel van készítve.

DINNYEKAKTUS, (dinnye-kaktus) ösz. fn. Amerika sziklás vidékein tenyésző növény, melynek

dereka gömbölyü, husos, és tövises alakú. (Cactus mamillaris).

DINNYEMAG, (dinnye-mag) ösz. fn. A dinnyeféle terménynek magva. *Sárgadinnyemag, görögdinnyemag.*

DINNYEPÁSZTOR, (dinnye-pásztor) ösz. fn. l. DINNYECSŐSZ.

DINNYÉS, (1), (dinnye-es) mn. tt. *dinnyés-t*, v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Dinnyével tölt, rakott, bővelkedő. *Dinnyés szekér, hajó; dinnyés vidék.* 2) Dinnye alá szánt, dinnyetermesztésre való. *Dinnyés kert, dinnyés földek.* Mint főnév jelent földet vagy kertet (földnek, kertnek azon részét), melyben dinnyét termesztenek.

DINNYÉS, (2), népes puszta Fejér megyében; helyr. *Dinnyés-en, —re, —ről.*

DINNYÉSZ, (dinnye-ész) fn. tt. *dinnyész-t*, tb. *—ek*. Kertész, aki dinnyéket szakértőleg termeszt.

DINNYESZÁR, (dinnye-szár) ösz. fn. Csutka, melynél fogva a dinnye az indával összefügg.

DINNYÉSZET, (dinnye-ész-et) fn. tt. *dinnyészet-et*. Szakértő dinnyetermesztés.

DINNYÉSZSÉG, (dinnye-ész-ség) fn. L. DINNYÉSZET.

DINNYEVÁSÁR, (dinnye-vásár) ösz. fn. 1) Vásár, melyben dinnyét árulnak. 2) Így nevezik különösen a pesti augustusi vagy nyakavágói vásárt, a görögdinnye bősége miatt. 3) Dinnyeárulási tér.

DINNYÉZ, (dinnye-ez) önh. m. *dinnyéz-tem, —tél, —ett*. Dinnyét eszik, dinnyét éldel.

DINNYÉZÉS, (dinnye-ez-és) fn. tt. *dinnyézés-t*, tb. *—ek*. Dinnyeéldelés, dinnyeevés.

DINOMDÁNOM, (dinom-dánom, rokonok *dana* szóval) iker fn. Tréfás kifejezés, jelent széles kedvü vidámságot, eszemiszomot, könnyelmü mulatozást, tivornyát. *Egy-két napi dinomdánom holtig érő szánombánom.* (Km). *Dinomdánom sógor, előtted a jó bor.* (Népd). *Lesz dinomdánom!*

DIÓ, palóczosan DIVÓ, csangósan DYIVÓ fn. tt. *dió-t*. 1) Általán jelent kemény, csontárhéju gyümölcsöket, pl. *egyiptomi dió, fenyődió, kókosdió, olajdió, vésidió, szerecsendió.* 2) Különösen jelenti azon országszerte ismert fának gyümölcsét, melyet *diófának* hivunk. *Diót verni, diót kopácsolni, dióra játszani, diót törni, dióval dobálódzni, dióba harapni. Kemény dióba karapott.* (Km.) *Apró dió, öregdió, csinegedió, férges dió. Egy férges diót sem adnék érte.* (Km.) *Már akkor diót dobálnak a csontjaimmal*, azaz rég meghaltam. (Km). *Csak ez jó, meg a dió.* (Km.)

„Minden fa tetején s dyivófa levelin.„

Csangó dal. (A népdalok I. kötete 427. lapján).

3) Átv. ért. *diónak* nevezik a torok felső részét, mely némely embereknél, kivált férfiaknál, csomó alakban látható, másképen: *Ádám almája*, v. *csutkája.*

Di-ó v. div-ó = díszlő vagy *kitünő*, t. i. a többi fák között. V. ö. DI. Ma ugyan magában fát nem jelent, de összetételeiben igen, pl. dióbarka, diócsemete, diófenyü, diósor stb. Törökül: *devis.*

DIÓBARKA, (dió-barka) ösz. fn. A diófának hosszukás, barnás, barkaforma virágfüzére.

DIÓBÉL, (dió-bél) ösz. fn. A diógyümölcsnek kellemes ízü, olajos húsa, mely a csontáron belül vékony hártyába van burkolva, s rendesen négy fiókba foglalva.

DIÓBÜRKE, (dió-bürke) ösz. fn. lásd: DIÓ BARKA.

DIÓCSEMETE, (dió-csemete) ösz. fn. Fiatal diófa.

DIÓCSKA, (di-ó-ocs-ka) kics. fn. tt. *diócskát*. Kis dió, apró dió.

DIÓCSONTÁRHÉJ, (dió-csontárhéj) ösz. fn. A diógyümölcsnek csontkeménységü burka, melyet úgy nevezett kopács föd be.

DIÓD, falu Erdélyben, Alsó-Fejér megyében; helyr. *Diód-on, —ra, —ról.*

DIÓD-VÁRALJA, l. DIÓD. Helyr. *Diód-Váraljá-n, —ra, —ról.*

DIÓFA, (dió-fa) ösz. fn. Országszerte ismeretes fa az egylakiak seregéből, és sokhímesek rendéből, melynek levelei olajos nedvvel, és kellemes illattal birnak, dereka pedig finom bútorok anyagául szolgál. *Kemény, gyenge héju, fásbélü, nagy gyümölcsü, hosszukás és gömbölyü gyümölcsü diófák. Adjon Isten minden jót, diófából koporsót, a lengyelnek sok borsót.* (Áldomás). *Rá tartja magát, mintha övé volna a diófája.* (Km.) *Diófának, asszonynak, szamárnak verve vessük hasznát.* (Km.) *De ahhon szép Violám diófa alatt, nyugszik az én haldlom zöld árnyék alatt.* (Zrinyi).

DIÓFÁS, (dió-fás) ösz. mn. Diófákkal beültetett. *Diófás hely, diófás kert*, vagy *szőlőldb.*

DIÓFASOR, (dió-fa-sor) ösz. fn. Egyenes vonalban ültetett diófák.

DIÓFASZÍN, (dió-fa-szín) ösz. fn. Olyan barnás szín, mely a diófából készített bútorokhoz hasonló. Vétetik melléknevül is *diófaszinü* helyett.

DIÓFASZINŰ, l. DIÓFASZÍN.

DIÓFATINÓRÚ, (dió-fa-tinórú) ösz. fn. Diófán, vagy diófa tövén termő gombafaj a tinóruak neméből. V. ö. TINÓRÚ.

DIÓFENYŰ, (dió-fenyü) ösz. fn. Nagyobb havasokon termő, s illatos gyantáju fenyűfaj, melynek fája finomabb asztalosmívekre alkalmas. (Pinus cembra).

DIÓGÉRÉZD, (dió-gérézd) ösz. fn. A dióbélnek egyegy negyedrésze, külön hártyafiókba foglalva.

DIÓHAJ, (dió-haj) ösz. fn. l. DIÓHÉJ.

DIÓHÁRTYA, (dió-hártya) ösz. fn. Finom vékony burok, mely a dióbélt közvetlenül takarja.

DIÓHÉJ, (dió-héj) ösz. fn. Diócsontárhéj. *Dióhéjba szorítani valamit*, azaz röviden előadni, kicsinbe foglalni. *Nincs annyi esze, mennyi egy dióhéjba beleférne.* (Km).

DIÓHÉJSZÜRKE, (dió-héj-szürke) ösz. mn. Olyan szinü, mint a lekopácsolt, s megszáradt dióhéj.

DIÓKOPÁCS, (dió-kopács) ösz. fn. A diógyümölcsnek külső zöld héja, burokja, mely éréskor fölrepedez, s önként is lefoszlik.

DIÓKOPÁCSLÉSŰRŰ, (dió-kopács-lé-sürű) ösz. fn. Dió kopácsából főzött sürű lé.

DIÓKOPÁCSOLÁS, (dió-kopácsolás) ösz. fn. A dió külső héjának, azaz kopácsának lehámozása.

DIÓKOPÁCSVONAT, (dió-kopács-vonat) ösz. fn. Vonat, a zöld diónak kopácsából. V. ö. VONAT.

DIÓMÁL, falu Erdélyben, Alsó-Fejér megyében; helyr. *Diómál-on*, *—ra*, *—ról*.

DIÓLY, (di-ó-ly) fn. tt. *dióly-t*, tb. *—ok*. Arekapálma gyümölcse, mely nagyságra a tyúktojáshoz hasonló.

DIÓOLAJ, (dió-olaj) ösz. fn. Dióbélből sajtolt olaj. *Dióolajjal kenni a hajat.*

DIÓPOHÁR, (dió-pohár) ösz. fn. 1) Kókosdió héjából készített pohár. 2) Akármely anyagból csinált ivópohár, melynek dióalakja van.

DIÓS, (1), (di-ó-s) fn. tt. *diós-t*, tb. *—ok*. 1) Diófákkal beültetett hely vagy kert, vagy szőlő alja. Olyan szó, mint: *füzes, szilas, tölgyes, szilvás* stb. 2) Játék, melyben dióra játszanak. *Nem játszik már dióst*, azaz nem gyerek. (Km.)

DIÓS, (2), (l. fönebb) mn. tt. *diós-t* vagy *—at*, tb. *—ak*. 1) Dióval készített, fűszerezett. *Diós béles, diós rétes, diós metélt, diós mácsik, diós kalács.* 2) Miben diót tartanak. *Diós szák.*

DIÓS, (3), több helység neve Magyar- és Erdélyországban; helyr. *Diós-ra*, *—ról*, *—on*. Összetételekben Magyarországon: *Diós-Győr*, *Diós-Jenő*, *Diós-Kál*, *Diós-Tót*, *Alsó—*, *Felső—*; Erdélyben: *Dióspataka*.

DIÓSOR, (dió-sor) ösz. fn. l. DIÓFASOR.

DIÓSZEGH, mezővárosok Pozsony és Bihar megyékben; helyr. *Diószegh-en*, *—re*, *—ről*.

DIÓSZÖRP, (dió-szörp) ösz. fn. Dióbélből készített sürü édes lé. V. ö. SZÖRP.

DIÓTINÓRU, (dió-tinóru) ösz. fn. lásd: DIÓFATINÓRU.

DIÓTORZSA, (dió-torzsa) ösz. fn. Vastagabbféle hártya, mely a dióbélt négy gerezdre osztja.

DIÓTÖRŐ, (dió-törő) ösz. fn. Csavarral ellátott sajtóforma vagy más eszköz, melylyel a diót feltörik.

DIÓVIRÁG, (dió-virág) ösz. fn. A diófa barkája, cziczamaczája.

DIR, ugyanaz DAR gyökkel. Előjön *diri*, *direbel* stb. szókban. Vékony vagy éles hangzójánál fogva az alapszó fogalmának kicsinyítését jelenti.

DIRIBDARAB, (dirib-darab) ikerített fn. Ragoztatik kettősen vagy egyszerüen, pl. *diribetdarabot* vagy *diribdarabot*; *diribredarabra* vegy *diribdarabra* stb. Holmi töredékek, ringyrongy, haszontalan -észecskék. *Diribdarab fa*, *diribdarab kő*, *diribdarab kenyér*. Alakra olyan, mint: *filitfalat*, *kicsikacsat* stb.

DIRIBBE-DARABBA, ih. Nem egészen, hanem elvagdalva, részekre szakgatva, metélve, tördelve stb. *Diribbe-darabba osztani ki az örökségi földeket.*

DIRIBÉL, DIRIBOL, áth. l. DARABOL.

DIRIBÉL-DARABOL, ikerített áth. m. *diribél-t-darabolt*. Biribre darabra, azaz kisebb-nagyobb részekre metél, szakgat, vagdal, stb.

DIRIBRE-DARABRA, ikerített ih. Kisebb-nagyobb részekre tördelve, szakgatva, metélve vagdalva.

DIRMÉG-DÖRMÖG, iker ige. Haragjában, boszonkodva gyakran vagy folytonosan dörmög. V. ö. DÖRMÖG.

DIRRÉG-DURROG, iker ige. Lármás erős hangon perel, pitteg-patyog. V. ö. DURROG.

DÍSZ, DISZ, (dí-sz, v. ö. DI) fn. tt. *dísz-t*, tb. *—ék*. 1) Tisztelet, becsület, mely valamely külső kitüntető jel által mutatkozik, pl. *díszemlék, díszkapu, díszkorona, díszkoszorú* stb. 2) Ékesség, ékjel. *Az aranyozás díszt ád a bútoroknak. Nagy díszszel elkészített hintó, lószerszám.* 3) Pompa, innepélyes valami. *Díszruha, díszkötés, díszpiacz, dísznúla* stb. 4) Kelet, siker, divat, becs. *Öszszel van dísze a gyümölcsnek, farsangban a táncznak. Nincsen dísze. Nagy a dísze.*

DISZÁGY, (disz-ágy) ösz. fn. Ágy, melyben rendesen senki sem hál, hanem egyedül teremdiszesítésre szolgál. Általán: finom ízléssel fölszerelt ágy.

DÍSZAGYAG, (dísz-agyag) ösz. fn. A harangöntőknél, finom híg agyag, melyből a harang diszesítésére szolgáló mintát készítik.

DISZÁRU, (disz-áru) ösz. fn. Különféle érczből, barna rézből, csontból, fából, papirosból stb. holmi fényüzési ékesség, vagy ékesitésre szolgáló portéka. *Diszárukkal kereskedni.*

DISZÁRUS, (disz-árus) ösz. fn. Kalmár, ki diszárukkal kereskedik.

DISZEL, falu Szala megyében; helyr. *Diszel-en*, *—re*, *—ről*.

DÍSZELÉG, DÍSZELG, DISZELG, (dísz-el-ég vagy dísz-el-g) önh. *díszelgék, díszelgesz* vagy *díszelész*, m. *díszelégtem* v. *díszelgéttem, díszelégtél* vagy *díszelgéttél, díszelgett*, htn. *díszelgeni* vagy *díszelégni*, v. *díszelgni*. 1) Díszben van, ékességben ragyog, pompában fénylik. 2) Innepélyesen tisztelkedik, pl. *bisonyos napokon díszelg az egyenruhás polgárság.*

DÍSZELGÉS, DISZELGÉS, (disz-el-g-és) fn. tt. *díszelgés-t*, tb. *—ék*. 1) Pompában, fényben ragyogás, csillogás. 2) Innepélyes tisztelkedés.

DISZÉLY, (disz-ély) fn. tt. *dizély-t*, tb. *—ék*. 1) Fényes pompa. 2) Szépen csillogó szárnyu bogárfaj. (Cetonia).

DISZÉLYÉS, (disz-ély-és) mn. tt. *dizélyes-t*, vagy *—et*, tb. *—ek*. Pompás, ékes.

DÍSZEMLÉK, (dísz-emlék) ösz. fn. Valakinek tiszteletére állított emlék.

DÍSZES, DISZES, (dísz-es) mn. tt. *díszes-t*, v. *—et*, tb. *—ek*. 1) Ékes, fényes. *Díszes terem, díszes bútorok, díszes öltözet.* 2) Becsülettel, tisztelettel tel-

jes, erényes. *Díszes magaviselet, díszes erkölcsök* 3) Illő, illendő, illemes. *Díszes taglejtés, díszes tánca, díszes állás.*

DÍSZESEN, DISZESEN, (dísz-es-en) ih. Fényesen, pompásan; illendően, csinosan, tisztán.

DÍSZESÍT, DISZESIT, (dísz-es-ít) áth. m. *díszesít-ett*, htn. —*ni* vagy —*eni*. par. —*s*. Ékesít, fényes pompába állít, díszessé tesz; valaminek becsét, érdemét neveli, tiszteletet szerez. *Jelenlétével valamely társaságot diszesíteni. Feldiszesít. A tánczteremet feldiszesíteni. A szemérem fölötte díszesíti a nőt.*

DÍSZESÍTÉS, DISZESITÉS, (dísz-es-ít-és) fn. tt. *díszesítés-t*, tb. —*ék*. Díszessé tevés, ékesítés.

DÍSZESKÉDÉS, DISZESKÉDÉS, (disz-es-kéd-és) fn. tt. —*t*, tb. —*ék*. Fényben, pompában ragyogás.

DÍSZESKÉDIK, DISZESKÉDIK, (dísz-es-kéd-ik) k. m. *díszeskéd-tem*, —*tél*, —*ett*. Fényben, pompában ragyog, ékeskedik; folytonos díszben tünik elő.

DÍSZESKÉDŐ, DISZESKÉDŐ, (dísz-es-kéd-ő) mn. tt. *díszeskédő-t*. Fényben, pompában ragyogó, ékeskedő.

DÍSZESSÉG, DISZESSÉG, (dísz-es-ség) fn. tt. *díszesség-et*. 1) Fényes, pompás állapot, csinosság. 2) Illendőség, pl. a járásban, állásban, taglejtésben, öltözetben.

DÍSZFA, (dísz-fa) ösz. fn. Pünkösdi fa, azaz felállított fenyüszál, melyet zöld ágakkal, szalagokkal, kendőkkel, stb. felékesítenek

DÍSZFEGYVER, (dísz-fegyver) ösz. fn. Fegyver, különösen kard, melyet díszruha mellett bizonyos innepélyek alkalmával szokás viselni.

DÍSZGÚLA, (dísz-gúla) ösz. fn. Valamely jeles innepély alkalmával állított, s mindenféle ékjelekkel felékesített gúla. V. ö. GÚLA.

DÍSZHADMENET, (dísz-had-menet) ösz. fn. A hadiseregnek innepélyes kiállása, és diszelgő, tisztelkedő fordulatai.

DÍSZHINTÓ, (dísz-hintó) ösz. fn. Hintó, melyet innepélyes menetekre, tisztelgő látogatásokra használnak. *Udvari díszhintó.*

DÍSZÍT, DISZIT, (dísz-ít) áth. m. *díszít-ett*, htn. —*ni*, vagy —*eni*, par. —*s*. Ékesít, czifráz, fényesen elkészít, széppé, csinossá tesz, pl. szobákat, teremeket, színházat. *Feldiszít.*

DÍSZÍTÉK, DISZITÉK, (dísz-ít-ék) fn. l. DISZÍTMÉNY.

DÍSZÍTÉS, DISZITÉS, (dísz-ít-és) fn. tt. *díszítés-t*, tb. —*ék*. Ékesítés, czifrázás, fényessé, széppé, csinossá tevés. *Szoba-, terem díszítése.*

DISZITMÉNY, (disz-ít-mény) fn. tt. *diszitmény-t*, tb. —*ék*. 1) Általán, mindenféle ékesség, mely valaminek díszt ad, pl. szobadiszítmény, bútordiszítmény, falak diszímétnye. 2) Különösen, szinpadi készületek, melyek a jelenetek helyét, pl. a szobákat, teremeket, utczákat, erdőket stb. ábrázolják.

DISZÍTŐ, DISZITŐ, (disz-ít-ő) fn. tt. *diszítő-t*. Kárpitos, vagy szobafestő, aranyozó, stb. ki szobákat, teremeket, stb. ékesít. *Szobadiszitő, színházdiszitő.* (Decorateur).

DÍSZJEL, (dísz-jel) ösz. fn. Valamely érdemnek méltánylásaul adott ékesség, pl. csillag, kereszt, arany vagy ezüstérem, szalag, stb. *Diszjelekkel ékesitett vitéz.*

DÍSZKALPAG, (dísz-kalpag) ösz. fn. Innepélyek, s tisztelgések alkalmára való, s pomparuhához illő kalpag.

DÍSZKAPU, (dísz-kapu) ösz. fn. Jeles, ritka innepély alkalmával, valamely kitünő jeles férfiu tiszteletére, vagy nagy esemény emlékére állított kapu, v. boltozat.

DÍSZKARD, (dísz-kard) ösz. fn. Kard, melyet innepélyes alkalommal díszöltözethez kötnek, vagy melylyel valakit tiszteletdíjul megajándékoznak.

DISZKE, (disz-ke) fn. tt. *diszkét*. Erdélyben am. másod évi bárány, mely már tenyésztésre alkalmas, és berregni kezd. Magyarországban: *tokló*. Mondják üzekedni kezdő üszőről is. 2) Előhasú juh, vagy üsző, mely már valóban szaporít, s úgy szólva: *díszlik.*

DISZKÓ, l. DISZKE.

DÍSZKOCSI, (dísz-kocsi) ösz. fn. Innepélyes, vagy tisztelkedő menetre használtatni szokott fényes úri kocsi.

DÍSZKORONA, (dísz-korona) ösz. fn. Korona, mely kitünő érdemek jutalmazására, s tiszteletjelül adatik valakinek. Átv. ért. erény jutalma az élet után, Káldi szerént: *dicsőség koronája. Elvesznek a dicsőségnek hervadhatatlan koronáját.* (1. Pét. 5. 4.)

DÍSZKOSZORÚ, (dísz-koszorú) ösz. fn. Érdem jutalmazására, s tiszteletjelül adott koszorú. *Diszkoszorúval ékesitett ostyek, viadorok, jeles költők szobrai.*

DÍSZKÖNTÖS, (dísz-köntös) ösz. fn. Nem mindennapi használatra való, a maga nemében csinosabb, ékesebb, pompásabb köntös, melyet innepélyek s tisztelgések alkalmával szokás viselni.

DÍSZLAKOMA, (dísz-lakoma) ösz. fn. Különös innepély alkalmával, valamely jeles esemény emlékéül, vagy jeles férfiu tiszteletére adott vendégség. *Királykoronázási díszlakoma.*

DÍSZLÁNCZ, (dísz-láncz) ösz. fn. Aranyláncz, melyet valaki tiszteletjelül, vagy érdemdijul visel.

DÍSZLÁTOGATÁS, (dísz-látogatás) ösz. fn. Látogatás, melyet valakinél tiszteletből, hódulat jeléül teszünk.

DISZLÉS, (disz-l-és) fn. tt. *diszlés-t*, tb. —*ék*. Általán sikerült állapot, midőn valami díszlik; l. ezt.

DISZLET, (disz-l-et) áth. m. *diszlet-tem*, —*tél*, —*ett*. Díszbe, divatba hoz, kelendővé, kapóssá, sikeressé tesz, jól tenyészt.

DISZLET, (disz-let) fn. tt. *diszlet-et*. 1) Sikere, kelete, kelendősége valaminek. 2) Virágzó állapot, divatban létel.

DISZLÉTT, (disz-létt) mn. tt. *diszlétt-et*. Sikerült, kelendővé, kapóssá, divatossá lett; jól termett, jól tenyészett. *Diszlett munka, diszlett vetés.*

DÍSZLIK, (dísz-lik vagy dísz-el-ik) k. m. *díszlett*, htn. —*eni*. 1) Sikerül, virágzó állapotban van,

jól tenyészik. *Díszlik a munka, díszlik a vetés. Nagyon díszlik. Nem díszlik.* 2) Kelendő, divatos. *Díszlik a nemzeti tánez, díszlenek a honi szokások.*

DÍSZMENET, (dísz-menet) ösz. fn. Innepélyes rendben, és öltözetben gyalog vagy kocsikon, vagy lóháton tartott menetel, pl. *Koronázási díszmenet. Katonai, beigtatási díszmenet.*

DÍSZMUNKA, (dísz-munka) l. DÍSZMŰ.

DÍSZMŰ, (dísz-mű) ösz. fn. Finomabbféle, ékes kézi mű, pl. *könyvkötői díszmű, réztől, aczélból, ezüstből, csontból, stb. készített díszművek.*

DÍSZNÁRCZISZ, (dísz-nárczisz) ösz. fn. lásd: ZSONKIL.

DISZNÓ, fn. tt. *disznó-t.* Harmadik személyraggal: *disznaja, disznajok.* 1) Ismert emlős állat, melynek sertével benőtt hátgerincze, hasított körme, hosszukás feje, turásra alkalmas hegyes orra, tekergős farka van, s húsa, és szalonnája a magyarnak kedves eledele. Máskép, kivált ha a köznépi ember díszesebben akarja nevezni: *sertés. Szalontai disznó, bakonyi disznó, mongolicza disznó, siska disznó, rőt disznó, vaddisznó. Maglódisznó, kandisznó, emedisznó, makkos disznó. Sovány, hízott, kövér disznó. A disznó is néha búzalisztet eszik.* (Km.) *Meghúzza magát, mint siket disznó a búzában.* (Km.) *Disznóra ne vesztegess gyömbért.* (Km.) *Sok lúd disznót győz.* Km. *Disznónak, füvönynek holta után haszna.* Km. *Föltartja az orrát, mint az érsek disznaja.* (Km.) *Illik reá, mint disznó orrára az aranyperecz.* (Km.) *Hüss ki disznó, a búzából.* (kanászdal). *Éhes disznó makkal álmodik.* (Km.) *Disznót etetni, őrizni. Ne beszélj úgy velem, mert nem őriztünk együtt disznókat.* (Km.) *Disznót hizlalni, ölni, perzselni, mellészteni.* 2) Jelent némely más állatokat is, melyek némileg a disznóhoz hasonlítanak, pl. *tövises, v. tüskésdisznó, süldisznó, szarvasdisznó, tengeri disznó* (delfin). 3) Átv. ért. tisztátalan, szennyes, sáros, mocskos ember. *Te ugyan nagy disznó vagy.* 4) Papirosra ejtett tintafolt. *Disznót csinálni a levélen.* 5) A kártyajátékban a legnagyobbik ütő, kétszem: *vörös—, makk—, tök—, zöld disznó.* 6) Gyermekjátékban: csülök, melyet lyukba hajtanak. 7) Gyermeknyelven jelenti a maszlagnak tüskés gyümölcsét, almáját, melynek magva bódító erejü.

Hasonló hozzá a török *domuz, donüz*, héber חֲזִיר (daschen, pingvis, saginatus), továbbá a hellen σῦς, és latin *sus.* Magyarból így elemezhetnők: *dusnó*, azaz *dusnó, dusmadt* vagy *duszanó*, azaz hizékony, könnyen hizó.

DISZNÓAGYAR, (disznó-agyar) ösz. fn. A kandisznónak, főleg vadkannak, két oldalt kinyuló foga, melylyel üt, és szakgat.

DISZNÓAKOL, (disznó-akol) ösz. fn. Akol, hová a disznókat etetéskor, vagy éjjelre behajtják, máskép: *disznószállás.* Ettől különbözik: *disznóól.*

DISZNÓÁLL, (disznó-áll) ösz. fn. A disznófejnek alsó része, tokája.

DISZNÓALOM, (disznó-alom) ösz. fn. Szalma, vagy más gizgaz, melyet ágyul a disznók alá vetnek, *Még a disznóalmot is el akarná adni*, azaz, igen fösvény. (Km.) Átv. ért. Mocskos, szennyes lak, vagy ágy.

DISZNÓÁRUS, (disznó-árus) ösz. fn. 1) Hentes, ki disznóhúst vág ki, s hurkákat, kolbászokat, stb. árul. 2) Ki disznókkal kereskedik.

DISZNÓBAB, (disznó-bab) ösz. fn. Nagyszemü babfaj, melyet a disznók szeretnek, s némely vidéken a falusi nép csemege gyanánt használ, máskép: *öregbab.* (Altercum, faba suilla).

DISZNÓBÉL, (disznó-bél) ösz. fn. Disznónak a bele (V. ö. BÉL), melybe hurkát, kolbászt, májhúst, stb. töltenek. Átv. ért. mondják torkos, zabáló emberről, hogy disznóbéle van.

DISZNÓBOJTORJÁN, (disznó-bojtorján) ösz. fn. Apró tövises gumókat termő bojtorján, melyeket *koldustetűknek* is hívnak, magát pedig a növényt máskép *disznótövisnek.*

DISZNÓBŐR, (disznó-bőr) ösz. fn. 1) Bőr, mely a disznónak szalonnáját, husát takarja. 2) Különösen, a szalonnájától elválasztott bőrdarab, melyet káposztába, vagy úgynevezett disznósajtba használnak. 3) Kikészített bőre a disznónak, milyent a régiek könyvkötésre, vagy oklevelekre fordítottak.

DISZNÓCSORDA, (disznó-csorda) ösz. fn. Egy seregben legelő, s ugyanazon kanász, vagy kanászok felügyelése alatt levő disznók. *Tarlóra, vagy erdőbe, makkra hajtani a disznócsordát.* Tisza mellett szokottabb kifejezéssel: *disznónyáj. Kihajtani, őrizni, hasa eresztení a disznónyájat.*

DISZNÓD, KIS—, falu, NAGY— mváros Erdélyben a Szebeni székben.

DISZNÓÉLET, (disznó-élet) ösz. fn. Csúnya, kellemetlen, rosz, nyomoruságos élet; továbbá: mocskos, undok életmód, milyen a sárban, ganajban fetrengő disznóké.

DISZNÓFARK, (disznó-fark) ösz. fn. A disznónak kacskaringósan tekergő farka.

DISZNÓFARKPECSENYE, (disznó-fark-pecsenye) ösz. fn. Sült disznófark, melyhez a geréncz vége is hozzá van véve.

DISZNÓFEJ, (disznó-fej) ösz. fn. 1) Feje a disznónak. *Disznófej tormával.* 2) Átv. ért. Hosszukás fej, mint a disznóé.

DISZNÓFÉREG, (disznó-féreg) ösz. fn. Sajátnemü féreg, mely különösen a disznókat lepi meg, s melyet némely babonások olvasás által próbálnak elűzni.

DISZNÓFÉRTŐ, (disznó-fértő) ösz. fn. Sáros, iszapos pocsolya, melyben a disznók fetrengeni, henteregni szeretnek. Átv. ért. tisztátalan, mocskos fekhely.

DISZNÓFOG, (disznó-fog) ösz. fn. Foga a disznónak, különösen a kan agyara.

DISZNÓFOGÓVAS, (disznó-fogó-vas) ösz. fn. Disznóölők, s hentesek vaseszköze, melylyel a disznót lefogják.

DISZNÓFÖRTŐ, (disznó-förtő) ösz. fn. l. DISZNÓFÉRTŐ.

DISZNÓFÜL, (disznó-fül) ösz. fn. Füle a disznónak, melyet jobbára kocsonyába főznek. *Siska* (nagy széles, lefityegő) *disznófül.*

DISZNÓFÜRKÉSZ, (disznó-fürkész) ösz. fn. Bozontos szőrü, s közép nagyságu vadászkutyafaj, mely a vaddisznók nyomát lesi, s mindaddig nem ugat, míg zsákmányra nem akadt.

DISZNÓGANAJ, (disznó-ganaj) ösz. fn. A disznónak szara, disznótrágya.

DISZNÓGERELY, (disznó-gerely) ösz. fn. Gerely, azaz, dárdaforma vadászfegyver, a vaddisznók ellen.

DISZNÓGYÍK, (disznó-gyík) ösz. fn. Toroknyavalya a disznóknál, mely dögleletes szokott lenni.

DISZNÓGYOMOR, (disznó-gyomor) ösz. fn. 1) A disznónak gyomra. V. ö. GYOMOR. 2) Átv. ért. oly gyomor, mely mindent megemészt, mely semmitől nem undorodik, s folytonos eledel után vágy.

DISZNÓHÁJ, (disznó-háj) ösz. fn. Háj, mely a disznóban aránylag nagy mennyiséggel van. V. ö. HÁJ.

DISZNÓHÁJAS, (disznó-hájas) ösz. mn. Disznóhájjal kent, vagy készített *Disznóhájas csizma. Disznóhájas pirítos.*

DISZNÓHAJTÓ, (disznó-hajtó) ösz. fn. Hajcsár, v. a disznókereskedők napszámos embere, ki bizonyos bérért disznókat hajt.

DISZNÓHAL, (disznó-hal) ösz. fn. Oly tengeri halak neve, melyeknek husszukás orruk van, mint a disznónak. (Delphinus, Phocaena). Előfordúl Pesti Gábornál, és Verancsicsnál.

DISZNÓHALÁL, (disznó-halál) ösz. fn. Ölés által okozott halál; szörnyü, azaz rögtön halál. Él e szóval Pázmán P. is.

DISZNÓHERÉLŐ, (disznó-herélő) ősz. fn. 1) Aki a kandisznó, vagy kanmalacz heréit kimetszi. 2) Aki az emesdisznónak úgynevezett *görgöjét*, vagy *súgóját* veszi ki, hogy hizodalmasabb legyen. Dunán túl gúnynevül is használják.

DISZNÓHIMLŐ, (disznó-himlő) ösz. fn. Himlőféle nyavalya, mely különösen a disznókat szokta meglepni, különböztetésül a *bárány-* vagy *tehénhimlőtől.*

DISZNÓHIZLALÁS, (disznó-hizlalás) ösz. fn. A disznóknak rendes jó eledelen tartása, hogy kövérekké legyenek.

DISZNÓHIZLALÉK, (disznó-hizlalék) ösz. fn. Mindenféle eledel, melytől a disznó meghízik, pl. árpaliszt, makk, kukoricza, moslék.

DISZNÓHÓLYAG, (disznó-hólyag) ösz. fn. A disznónak húgyhólyaga, melyet a közemberek dohány-, vagy pénzzacskóul használnak.

DISZNÓHUNYOR, (disznó-huny-or) ösz. fn. Növényfaj a csikszárak neméből, máskép: *Hódos csikszár, kis hunyor, baracsklevelü fü.* (Polygonum Persicaria).

DISZNÓHURKA, (disznó-hurka) ösz. fn. Disznóvérből, börkéből, szalonnából stb. készített, töltelékkel megtömött disznóbél.

DISZNÓHÚS, (disznó-hús) ösz. fn. A leölt, s felkonczolt disznónak húsa. *Friss, füstölt, besózott disznóhús. Sült, káposztában főtt disznóhús.*

DISZNÓHUSÁRUS, (disznó-hus-árus) ösz. fn. Hentes, ki disznóhúst vág ki.

DISZNÓKÁPOSZTA, (disznó-káposzta) l. DUDVACSORBÓKA.

DISZNÓKÉK, (disznó-kék) ösz. fn. l. DUDVACSORBÓKA.

DISZNÓKENYÉR, (disznó-kenyér) ösz. fn. Növényfaj a tűrtszirmok neméből; gyökere nagy gumóju. Máskép: *disznórépa, földi kenyér.*

DISZNÓKERESKEDŐ, (disznó-kereskedő) ösz. fn. Aki disznókkal kereskedést űz, aki disznókat falkaszámra vesz, és árul.

DISZNÓKÉTRÉCZ, (disznó-kétrécz) ösz. fn. 1) Födeles, vagy födeletlen rekeszték, hová a disznókat zárják. 2) Födeles rekesz a disznószállító gőzösökön. V. ö. KÉTRÉCZ.

DISZNÓKODÁS, (disznó-kod-ás) fn. tt. *disznókodás-t*, tb. *—ok.* Valaminek becsúnyázása mocsokkal, szennyel, ganajjal; a szükségnek nem illő helyen végzése. Átv. ért. mosdatlan, csunya, undorító beszédek.

DISZNÓKODIK, (disznó-kod-ik) k. m. *disznókod-tam, —tál, —ott.* 1) Disznók módjára becsúnyáz, bemocskol, besároz, beganajoz valamit. 2) Szükségét nem illő helyen, és módon végzi. 3) Átv. ért. mosdatlan, csúnya, undorító beszédeket tesz.

DISZNÓKOSZ, (disznó-kosz) ösz. fn. A disznóknak, kivált malaczoknak bőrnyavalyája, melytől szőrük lekopik. V. ö. KOSZ.

DISZNÓKŐ, (disznó-kő) ösz. fn. Büdöskő, melylyel a disznók bőrbetegségét gyógyítani szokták.

DISZNÓKÖMÉNY, (disznó-kömény) ösz. fn. Növényfaj a kocsordok neméből, melynek gyökerei hosszú, erős, hajforma szálacskákkal bevannak növe. (Peucedanum officinale). Máskép: *erdei vad kömény, kénköves gyökér.*

DISZNÓLÁB, (disznó-láb) ösz. fn. 1) A disznónak lába. 2) Czombostul kikerített disznóláb, mely megfüstölve ízes eledelt nyujt. Köz nyelven: *sonka, sunka. Mi atyánk Isten, disznóláb.* (Km). *Füstölt disznóláb. Húsvéti disznóláb.*

DISZNÓLAPOCZKA, (disznó-lapoczka) ösz. fn. Vállcsont a disznónak első lábai fölött, melyet a rajta levő hússal megfüstölve *sódor-* vagy *sódár*-nak hívnak.

DISZNÓMÁJ, (disznó-máj) ösz. fn. A disznónak mája, melyet öszevagdalnak, s úgynevezett májas hurkát (májust) készítenek belőle.

DISZNÓMARHA, (disznó-marha) ösz. fn. Így nevezik a disznót, megkülönböztetésül más marhától, pl. *szarvasmarhától.*

DISZNÓMOGYORÓ, (disznó-mogyoró) ösz. fn. l. DISZNÓBOJTORJÁN.

DISZNÓNYÁJ, (disznó-nyáj) ösz. fn. Együtt legelő s makkozó, s egy kondás őrizete alatt levő disznósereg. Dunán túl: *disznócsorda*.

DISZNÓNYAK, (disznó-nyak) ösz. fn. A disznónak rövid, zömök nyaka.

DISZNÓNYELV, (disznó-nyelv) ösz. fn. Disznó nyelve. *Füstölt disznónyelv.*

DISZNÓNYÚL, (disznó-nyúl) ösz. fn. A disznónak mellén vagy veséje körül levő finomabb hús, melyet hosszukás, nyúl formában vágnak ki a többi hús közől.

DISZNÓÓL, (disznó-ól) ösz. fn. Ól, melybe a disznókat zárják, vagy hizlalják. *Hídas ól, lábas ól.* Átv. ért. Tisztátalan, mocskos, ronda lak.

DISZNÓOLDAL, (disznó-oldal) ösz. fn. A feltagolt disznónak kimetszett s szalonnájától elválasztott oldalbordái, melyeken igen ízletes kövér hús vagyon. Egyszerűebb néven: *oldalas.*

DISZNÓORJ, (disznó-orj) ösz. fn. A felbonczolt disznónak hátgerincze a nyaktól kezdve egész a farcsikig. Füstölve ízes eledel. V. ö. ORJ.

DISZNÓÖLÉS, (disznó-ölés) ösz. fn. A hizott disznónak megölése, ide értvén a perzselést, felbonczolást, a hurkák, kolbászok, gömböczök, májasok stb. készítését, s a felfüstölendő szalonna és hús besózását.

DISZNÓÖLŐ, (1), (disznó-ölő) ösz. fn. Hentes, v. más személy, ki a disznóöléshez, s a vele járó kezeléshez ért. Kecskeméten: *bellér.*

DISZNÓÖLŐ, (2), ösz. mn. Disznóölésre vonatkozó, azzal valamely viszonyban levő. *Disznóölő kés, disznóölő idő. Disznóölő Tamás*, azaz karácson előtt eső Tamás napja, mely tájban legtöbb disznót szoktak ölni.

DISZNÓPAJTA, (disznó-pajta) ösz. fn. Székely szó, am. födeles disznóakol, vagy disznóól.

DISZNÓPARAJ, (disznó-paraj) ösz. fn. Kövér, ganajos földben, majorok, szérűk körül tenyésző büdös levelü gyomnövény, a disznóknak, különösen korpamoslékkal leöntve, kedves eledelök.

DISZNÓPATAK, falu Máramarosban; helyr. *Disznópatak-on, —ra, —ról.*

DISZNÓPÁSZTOR, (disznó-pásztor) ösz. fn. Kanász, kondás, ki disznónyájat őriz.

DISZNÓPÁZSIT, (disznó-pázsit) ösz. fn. Vékony, s igen sűrűen csomózott szárú, s apró levelkéjü fű, melyet a disznók szeretnek; *porcsfü.* (Centumnodia sanguinaria).

DISZNÓPECSENYE, (disznó-pecsenye) ösz. fn. Sült disznóhús, milyen pl. az úgynevezett *csigánypecsenye.*

DISZNÓPÉRZSÉLÉS, (disznó-pérzselés) ösz. fn. Midőn a megölt disznót szalmával behintik, s meggyujtván a tüzelést részint az egészen, részint az egyes részeken addig folytatják, míg a szőr egészen le nem égett, s a disznó bőre bizonyos ropogósságig meg nem szilárdult.

DISZNÓPIACZ, (disznó-piacz) ösz. fn. 1) Vásárhely, vagy vásártér, hol disznókat árulnak. 2) Piacz, hol vágott disznóhúst mérnek.

DISZNÓPOCSOLYA, (disznó-pocsolya) ösz. fn. l. DISZNÓFÉRTŐ.

DISZNÓPUCZOR, (disznó-puczor) ösz. fn. A disznónak nagy gyomra, melyet ha megtöltenek, *gömböcz* lesz belőle.

DISZNÓRÉPA, (disznó-répa) ösz. fn. l. DISZNÓKENYÉR.

DISZNÓRÍVÁS, (disznó-rívás) ösz. fn. Sajátságos rivás, melyet az éhező, a csordáról hazafelé futó, vagy lefogott disznók tesznek, vékony fülhasító hangon.

DISZNÓRÖFÖGÉS, (disznó-röfögés) ösz. fn. A disznónak némileg kedélyes hangja, midőn hörgő torokhangon szól. V. ö. RÖFÖG.

DISZNÓRÜH, (disznó-rüh) ösz. fn. Disznókat meglepő rühféle ragályos küteg.

DISZNÓS, (disz-nó-os) mn. tt. *disznós-t*, vagy *—at*, tb. *—ak.* 1) Olyan mint a disznó, mocskos, tisztátalan. 2) Disznókkal bővelkedő, disznókat tenyésztő. *Disznós hely, disznós erdő.*

DISZNÓS, falu Hont megyében; helyr. *Disznósra, —ról, —on.*

DISZNÓSÁG, (disz-nó-ság) fn. tt. *disznóság-ot.* Disznói tisztátalanság, mocskosság, ganaj, szemet. Átv. ért. és aljas beszédben, vagy haragosan szólva: csúnya, illetlen dolog. *Ez már még is disznóság, amit velem tesznek.*

DISZNÓSAJT, (disznó-sajt) ösz. fn. Megfőzött, s apróra vagdalt disznóbürke, disznófül, és szalonna, disznóvérrel keverve, s fűszerrel meghintve, s mind ez az úgynevezett *pálanyjába* beletöltve, s lenyomtatva disznósajtnak mondatik. Pápa vidékén: *kálvinista sajt.*

DISZNÓSALÁTA, (disznó-saláta) ösz. fn. Növényfaj a saláták neméből, mely a *kerti saláták*tól abban különbözik, hogy levelei földszint állanak, tompahegyük, és szára alul tüskés. Máskép: *mérges saláta.* (Lactuca virosa).

DISZNÓSD, falu Borsod megyében; helyr. *Disznósd-on, —ra, —ról.*

DISZNÓSÉRTE, (disznó-sérte) ösz. fn. Hosszu, s keményebbféle szőr a disznó hátgerinczének hosszában, melyből kefeket, meszelőket, seprüket készítenek, l. SÉRTE. *Úgy áll a haja, mint a disznóserte.* (Km). Innen a disznónak *sertés* is a neve.

DISZNÓSÍT, DISZNÓSIT, (disz-nó-s-ít) áth. m. *disznósít-ott*, htn. *—ni*, vagy *—ani.* Tisztátalanít, szennyez, mocskol; ganajoz. *Bedisznósítani a hás falát.*

DISZNÓSÜL, (disznó-sül) ösz. fn. Süldisznó, melynek a közönséges disznóhoz hasonló orra van.

DISZNÓSÜLT, (disznó-sült) ösz. fn. Disznóhús megsütve.

DISZNÓSZAKA, ösz. fn. A disznó állán fityegő szak. V. ö. SZAK.

DISZNÓSZÉM, (disznó-szém) ösz. fn. 1) A disznó nevü állat szeme. 2) Kicsi, hosszukás, homályos szem, milyen a disznóé.

DISZNÓSZÉR, (disznó-szér) ösz. fn. Valamely csúnya, a maga nemében illetlen, mocskos dolog. Köznépies kifejezés, mint ezek is: *disznódolog, disznójószág.*

DISZNÓSZÖGY, DISZNÓSZÉGY, (disznószögy vagy -szégy) ösz. fn. A disznó szegye V. ö. SZÉGY.

DISZNÓTARTÁS, (disznó-tartás) ösz. fn. l. DISZNÓTENYÉSZTÉS.

DISZNÓTEJ, (disznó-tej) ösz. fn. 1) A megmalaczozott disznó teje. 2) Növényfaj a csorbókák neméből, dudva csorbóka. (Sonchus oleraceus).

DISZNÓTENYÉSZTÉS, (disznó-tenyésztés) ösz. fn. A marhatenyésztésnek egyik ága, mely disznókat nevel, szaporít.

DISZNÓTENYÉSZTŐ, (disznó-tenyésztő) ösz. fn. Marhatenyésztő gazda, ki különösen maglódisznókat tart.

DISZNÓTOMPOR, (disznó-tompor) ösz. fn. A disznónak tompora vagy tomporája. V. ö. TOMPOR.

DISZNÓTOR, (disznó-tor) ösz. fn. Általán am. disznóölés, és ennek alkalmával tartatni szokott lakoma, eszem-iszom. V. ö. TOR.

DISZNÓTŐGY, (disznó-tőgy) ösz. fn. Emsedisznó csecse, emlője, melyből malaczait szoptatja.

DISZNÓTÖK, (disznó-tök) ösz. fn. 1) Közönséges tök, sárgatök, melyet zöld korában besavanyítva emberek is esznek, megérve pedig jobbára disznók eledeléül szolgál. Különbözik tőle az *úri-* vagy *selyemtök.* 2) Kandisznó heréje.

DISZNÓTURÁS, (1), (disznó-turás) ösz. fn. Gödör, lik, melyet orrával csinál földeken, mezőkön, stb. a disznó. V. ö. TÚR, TURÁS.

DISZNÓTURÁS, (2), (disznó-turás) ösz. fn. Turás (mint cselekvés) a földben, ganajkupaczban stb., melyet az eledelt fürkésző disznó hegyes orrával csinál.

DISZNÓTÖVIS, (disznó-tövis) ösz. fn. Növényfaj a körfények neméből; levelei szárnyasak, hasadtak, kopaszok; sallangjai bevagdalt fogasak, tövisesek, honnan a neve. Máskép: *bábakalács.* (Carlina acaulis).

DISZNÓUL, (disznó-ul) ih. Disznómódra; mocskosan, tisztátalanul; csúful. *Disznóul enni; disznóul járni.*

DISZNÓVAD, (disznó-vad) ösz. fn. Tulajdonkép maga a vaddisznó, feketevad, különböztetésül másféle, pl. *veres, dámvadtól.*

DISZNÓVADÁSZAT, (disznó-vadászat) ösz. fn. Vadászat vaddisznókra.

DISZNÓVÁLU, (disznó-válu) ösz. fn. Válu, melyből a disznók esznek, különböztetésül más, pl. marhaitató, juhsózó stb. válutól.

DISZNÓVÁSÁR, (disznó-vásár) ösz. fn. Vásár, melyben disznókat árulnak és vesznek.

DISZNÓZ, (disz-nó-oz) áth. m. *disznóz-tam, —tál, —ott,* par. *—z.* 1) Mocskol, bemocskol, tintával befoltoz. 2) Valakit disznónak nevez, csúfol.

DISZNÓZSÍR, (disznó-zsír) ösz. fn. A felolvasztott szalonnának, hájnak, s kisütött kövér disznóhúsnak zsírja. *Disznózsírral berántott káposzta. Kenőcs disznózsírból.*

DISZNÓZSIROS, (disznó-zsiros) ösz. mn. 1) Disznózsírral készitett pl. étel. 2) Disznózsírral bekent, bemocskolt. 3) Disznózsírt magában foglaló. *Disznózsiros bödön, fazék.*

DÍSZNYOMAT, (dísz-nyomat) ösz. fn. Pompás, különös csinnal készült nyomtatvány, pl. zsebkönyvben, imakönyvben.

DÍSZŐRSÉG, DISZŐRSÉG, (dísz-őrség) ösz. fn. Őrség, mely csupán tisztelkedésből adatik valakinek, pl. valamely felsőbb rangu katonai vendégnek.

DÍSZÖSVÉNY, (dísz-ösvény) ösz. fn. Átv. ért. pálya, életpálya, melyen haladva díszt, becsületet, tiszteletet szerzünk; felsőbb rangu tiszti állomás.

DÍSZPARÓKA, (dísz-paróka) ösz. fn. Vendéghaj, melyet innepély, vagy bizonyos hivatalbeli eljáráskor tesznek fel, pl. Angliában a bírák.

DÍSZPIACZ, (dísz-piacz) ösz. fn. l. DÍSZTÉR.

DÍSZPOLGÁR, (dísz-polgár) ösz. fn. Tiszteletbeli polgár; oly idegen, kit bizonyos városi község polgártársi czimmel s erről szóló oklevéllel megtisztel. *Pest városának díszpolgára.*

DÍSZRUHA, (dísz-ruha) ösz. fn. Innepélyre, tisztelkedési alkalomra öltött ruha, pl. a magyarnál: mente, dolmány.

DÍSZRUHÁZAT, (dísz-ruházat) ösz. fn. Egész innepélyes öltözék, pl. a magyarnál: sarkantyús csizma v. topán, továbbá dolmány, mente, kalpag, kard. *Egyházi, polgári, katonai díszruházat.*

DÍSZSZOBA, (dísz-szoba) ösz. fn. Különös díszszel fölszerelt, bútorozott szoba, mely kedves vendégek, s tisztelkedők elfogadására, illetőleg kényelmes behelyezésére használtatik.

DÍSZTAN, (dísz-tan) ösz. fn. Kelendőségre nem kapott új szó a szokottab *széptan, szépmütan, szépészet* értelmében. (Aesthetica).

DISZTELEN, (dísz-te-len) mn. tt. *disztelen-t,* tb. *—ek.* 1) Disz nélkül való, ami nincs felékesitve. 2) Illetlen, a bevett társalgási szabályokat sértő, megvetö. *Disztelen állás, disztelen beszédmód.* 3) Mint ih. disztelenül.

DISZTELENKÉDIK, (disz-te-len-kéd-ik) k. m. *disztelenkéd-tem, —tél, —ett.* Disztelenül, azaz illetlenül viseli magát; a bevett fínomabb társalgási szabályokhoz nem alkalmaszkodik.

DISZTELENÍT, DISZTELENIT, (dísz-telen-ít) áth. m. *disztelenít-ett,* htn. *—ni* vagy *—eni,* par. *—s.* 1) Ékességétől megfoszt valamit, elcsunyít, bemocskol. *Eldisztelenít.* 2) Illetlen magaviselete által valamit tiszteletlenné tesz. *Megdisztelenít.*

DISZTELENÍTÉS, DISZTELENITÉS, (disz-telen-ít-és) fn. tt. *disztelenítés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valaki valamit disztelenít.

DISZTELENSÉG, (disz-telen-ség) fn. tt. *disztelenség-et*. 1) Ékesség nélküli állapot. 2) Illetlenség, a finomabb társalgás szabályai ellen elkövetett bűn.

DISZTELENÜL, (1), (disz-telen-ül) ih. Ékesség nélkül. Illetlen módon. *Disztelenül viselni magát. Disztelenül öltözködni.*

DISZTELENÜL, (2), (disz-telen-ül) önh. m. *disztelenül-t*. Disz nélkülivé, éktelenné, csunyává, tisztátalanná lesz. *Eldisztelenül.*

DÍSZTÉR, (dísz-tér) ösz. fn. Tér, vagy piacz, melyen innepélyes meneteket, katonai díszgyakorlatokat szoktak tartani.

DÍSZTEREM, (dísz-terem) ösz. fn. Díszesen bútorozott, ékesített terem, úri vendégek, s tisztelgők elfogadására.

DÍSZTOLL, (dísz-toll) ösz. fn. Díszfőveg, pl. díszkalpag, díszkalap mellé ékességül tűzött ritkábbféle toll, pl. strucz-, kócsag-, darutoll. Ilyenek a nőkalapokat diszesítő tollak.

DÍSZTOR, (dísz-tor) ösz. fn. lásd : DÍSZLAKOMA.

DÍSZÜNNEP, DISZÜNNEP, (dísz-ünnep) ösz. fn. Innepélyes pompa, valamely jeles esemény emlékére, vagy valakinek tiszteletére.

DÍSZVIRÁG, (dísz-virág) ösz. fn. Természetes vagy csinált virág, melyet díszül feltűzni, viselni szokás. Szélesb ért. szépségre nézve különösen kitünő kerti, üvegházi virágok, pl. kamélia.

—DÍT, egy alakú, vagyis egy águ képző, mely mind mély mind magashangu gyökökből átható igéket képez, különösen azokból, melyek a gyakorlatos *og, ég, ög* vagy egyszerüen *g* képzőt fölveszik, pl. *kon-og, kon-g, kon-dít, zú-g, zú-dít, pér-ég, pér-g, pér-dít, zén-ég, zén-g, zén-dít, csör-ög, csör-g, csör-dít, zör-ög, zör-g, zör-dít.* Ilyenek : *ráng rándít, forg fordít, mozg mozdít, leng lendít, péng péndít, cseng csendít, ing indít, férg férdít, dörg dördít, bög bödít, busg busdít, csurg csurdít*, stb. Két külön elemből áll, első *d*, mely nem egyéb, mint a gyakorlatos igeképző *g*-nek változata; a második *ít*, mely olyanná tevést jelent, amilyent az alapszó fejez ki, vagyis ennyit tesz : *eszközli, okozza, hogy az illető gyakorlati cselekvés létre jöjjön*, pl. *kondít* = kongóvá teszi (a harangot), vagy eszközli hogy kongjon; *zördít* = zörgővé tesz, eszközli hogy zörögjön. Miszerint *kondít, zördít, csendít, fordít* am. *kongít, zörgít, csengít, forgít*, stb. Egyébiránt részletesebben l. —ÍT, igeképző.

DITMÁR, férfi kn. tt. *Ditmár-t*, tb. —*ok*. Ditmarus.

DITRIK, férfi kn. l. DETRE.

DÍV v. DIV, elvont törzse *divály, divályos, divat, divik* szóknak. Jelentése : kitünő, kiváló, másokat fölülmuló, a maga nemében sikerült valami. A törökben *devlet* am. *dizlet*. (Gedeihen) .V. ö. DI, gyök.

DIVÁLY, (div-ály) fn. tt. *divály-t*. Becses értéke, sikeres mivolta, jelessége valaminek ; divó állapot, v. tulajdonság. V. ö. DIVÁLYOS.

DIVÁLYOS, (div-ály-os) mn. tt. *divályos-t*, v. —*at*, tb. —*ak*. A maga nemében becses, jeles, sikeres, divatjában erejében levő. *Divályos bor. Divályos termés. Divályos testü ember.* Győr tájékán : *dévályos, déványos. Ez idén nem igen déványos borunk termett. Déványos asszony*, szép, derék asszony.

DÍVÁN, fn. tt. *diván-t*, tb. —*ok*. Vánkosokkal ellátott, széles, kényelmes pamlag, milyennel a keletiek bútorozzák termeiket, rendszerént támla nélkül. Átv. ért. országos tanács a töröknél, minthogy azt rendesen divánokon ülve szokták tartani.

A török után majd minden európai nyelvben megvan.

DIVÁNKOZÁS, DÉVÁNKOZÁS, (diván-koz-ás) fn. tt. *divánkozás-t*, tb. —*ok*. Lassú, hosszadalmas és többnyire eredménytelen tanácskozás.

A török *diván* szótól kölcsönözöttnek látszik.

DIVÁNKOZIK, (diván-koz-ik) k. m. *divánkoztam*, —*tál*, —*ott*. Tanácskozás végett összejövetelt vagy összejöveteleket tart, s hosszadalmasan többnyire eredmény nélkül tanácskozik.

DIVÁNYOS, (dív-ány-os) mn. l. DIVÁLYOS.

DIVÁS, (div-ás) fn. tt. *divás-t*, tb. —*ok*. Becses, kapós, szokásban, gyakorlatban levő állapota valaminek. *Van divása a magyaros viseletnek.*

Közvetlenül a *divik* ige származéka.

DIVAT, (div-at) fn. tt. *divat-ot*. 1) Uralkodó szokás, ami valahol vagy valamikor, vagy valamiben kitünőleg, kiválólag történik. *Ndlunk divat a vendéget szivesen fogadni.* 2) A viseletben, bútorokban, társalgási szabályokban az, mit a finomabb világ követ. *Divat a hajékben, a kalapok, ruhák szabásában*, stb. 3) Általán szabás, forma. *Ó divat, új divat, francsia divat, angol divat.* 4) Kelendőség, virágzó, diszlő állapot. *Divata van a nemzeti nyelvnek.* 5) A régieknél jelentett : becset, érdemet.

DIVATÁRU, (divat-áru) ösz. fn. Mindenféle öltözékhez, de kivált a női viselethez tartozó portékák, melyek jelennen legkelendőbbek, leginkább vannak szokásban.

DIVATÁRUS, (divat-árus) ösz. fn. Kalmár, ki divatárukkal kereskedik. V. ö. DIVATÁRU.

DIVATÁRUSNŐ, (divat-árus-nő) ösz. fn. Oly nő, ki divat szerint készített hölgypiperéket, kalapokat, fejkötőket stb. árul. Így neveztetnek rendszerént azon nők is, kik ilyetén divatárukat készítenek, tisztogatnak, ékesítenek. Nem : *divatárusné*, mely divatárus nejét vagy feleségét jelenti.

DIVATBETEGSÉG, (divat-betegség) ösz. fn. l. DIVATKÓR.

DIVATBOLOND, (divat-bolond) ösz. fn. Aki a divatot bolondulásig követi, azaz, aki mindig a legújabb divaton kapkod, s azt tulságosan utánozza; hiú csiczomázást kereső férfi vagy nő.

DIVATBŰN, (divat-bűn) ösz. fn. Bűn, mely valamely testületben vagy társadalomban elharapódzott, s napi renden van.

DIVATCZIKK, (divat-czikk) ösz. fn. 1) A divatlapoknak azon különös czikkje, rovata, melyben a legújabb viseletek formája, kelméje stb. le van írva. 2) *Divatáru.*

DIVATCZIKKELY, (divat-czikkely) ösz. fn. l. DIVATCZIKK.

DIVATKÉP, (divat-kép) ösz. fn. Kép, mely legújabb divat szerént öltözött férfit vagy nőt ábrázol. Ily képek ábrázolhatnak egyéb dolgokat is, melyek a divat tárgyát teszik, pl. házi bútorokat, kocsikat stb. *Párisi, magyar nemzeti divatképek.*

DIVATKÓR, (divat-kór) ösz. fn. 1) Lelki gyöngeség, czifrálkodási hiuság, melynél fogva valaki a divatot tulságosan követi s vagyonát arra veszteget. 2) Pajzánkodó, tréfás kifejezéssel: bujakór, bujanyavalya.

DIVATKÖLTŐ, (divat-költő) ösz. fn. 1) Költő, ki kortársainak különös kedvencze, kinek költeményein az olvasó közönség kapva kap. 2) Oly költő, kinek művei csak napi becsűek, s holmi érzelgéseket, vagy napi renden levő tárgyakat czikornyás, vagy sima nyelven festenek.

DIVATKÖNTÖS, (divat-köntös) ösz. fn. A legújabb vagyis jelen divat szerénti kelméből és formára szabott köntös.

DIVATLAN, (div-atlan) mn. tt. *divatlan-t*, tb. *—ok.* 1) Szokásból kiment, vagy szokásban nem levő. *Divatlan öltözék. Divatlan ócska bútorok.* 2) Haszonvehetetlen, minek becse nincs. 3) A székelyeknél am. *telhetetlen* az ételben, italban, máskép: *duvatlan.*

DIVATLANKODIK, (div-atlan-kod-ik) k. m. *divatlankod-tam, —tál, —ott.* Ételben, italban telhetetlenkedik, dőzsöl. Székely szó, máskép: *duvatlankodik.*

DIVATLAP, (divat-lap) ösz. fn. Bizonyos napokon megjelenni szokott újságféle lap, mely divatképek és divatczikkek közlése mellett mulattató novellákat, elbeszéléseket, verseket, napi újdonságokat, történetecskéket, szépműi, szinházi bírálatokat, stb. foglal magában.

DIVATLIK, (div-at-ol-ik) k. m. *divatl-ott*, htn. *—ani.* Szokottabban l. DIVATOZIK.

DIVATOS, (div-at-os) mn. tt. *divatos-t*, v. *—at*, tb. *—ak.* Legújabb szabásu, formáju, szövetű. *Divatos kalap, divatos köntös, divatos kelme.* 2) Szokásban levő, jelenleg kelendő, használatban levő.

DIVATOSAN, (div-at-os-an) ih. Amint a divat hozza magával. *Divatosan öltözködni.*

DIVATOZÁS, (div-at-oz-ás) fn. tt. *divatozás-t*, tb. *—ok.* Divatban, virágzó állapotban, kelendőségben létel.

DIVATOZIK, (div-at-oz-ik) k. m. *divatoz-tam, —tál, —ott.* Divatban, virágzó állapotban, kelendőségben, szokásban van. *A magyar szeme, ének, tánczs, szinház, nyelv jelennen jobban divatoznak, mint néhány évvel ezelőtt.*

DIVATOZÓ, (div-at-oz-ó) mn. tt. *divatozó-t.* Szokásban, kelendőségben levő, virágzó. *A csárdás a felsőbb körökben is divatozó tánczczá lőn.*

DIVATÖLTÖZET, (divat-öltözet) ösz. fn. Legújabb szabásu, s a finomabb világ által használt viselet.

DIVATRUHA, (divat-ruha) ösz. fn. Egyes ruhadarab, mely legújabb divat szerint van készitve.

DIVATSZALAG, (divat-szalag) ösz. fn. Ruhadiszitő, kalapokat, s más fővegeket ékesitő szalag a legújabb pipere szabályai szerint.

DIVATSZELLEM, (divat-szellem) ösz. fn. A társodalom különféle osztályai között elterjedt szellem, mely a divatnak utánzásában, s szüntelen változtatásában mutatkozik.

DIVATSZÉRÉNTI, (divat-szérénti) ösz. mn. Legújabb szabásu, ami jelennen leginkább szokásban van. *Divatszerénti öltözetek.*

DIVATSZÉRŰ, (divat-szérű) ösz. mn. l. DIVATOS.

DIVATSZÉRŰLEG, (divat-szérűleg) ösz. ih. Divatosan, divat szerént, az uralkodó szokást követve. *Divatszerűleg öltözködni. Divatszerűleg bútorozott termek.*

DIVATSZÉRÜSÍT, (divat-szérüsít) ösz. áth. Divatszerüvé tesz; eszközli, hogy divatossá legyen valami.

DIVATSZÍN, (divat-szín) ösz. fn. A ruhakelméknek azon színe, mely leginkább szokásban van, s jelennen legkedvesebb, legkeresettebb. *Szürke, meggyszinü divatszin.*

DIVATSZÓ, (divat-szó) ösz. fn. Valamely körben, testületben, vagy vidéken, felkapott szó, kifejezés, vagy szójárás, melylyel gyakrabban élni szokás, pl. *világos! lefőzni valakit, hordérő.* A divatszók csak helyérdekkel bírnak, és bizonyos időre szoritvák.

DIVATÚJSÁG, (divat-újság) ösz. fn. lásd: DIVATLAP.

DIVATVÁGY, (divat-vágy) ösz. fn. Vágy a legújabb divatképek után öltözködni. A tulságos divatvágyból támad a *divatkór*, l. ezt.

DIVATVESZTETT, (divat-vesztett) ösz. mn. Ami divatból kiment, ami időszaki szokásos becsét elvesztette. *Divatvesztett magas, kürtös kalapok.*

DIVATVILÁG, (divat-világ) ösz. fn. Felsőbb rendű közönség, mely a legújabb divatnak hódul.

DIVATVISELET, (divat-viselet) ösz. fn. Öltözködés, pipere, hajék, s egész külső tartás a legújabb divat szabályai szerént.

DIVÉK, falvak Nyitra és Thurócz megyékben; helyr. *Divék-en, —re, —ről.*

DIVÉK-ÚJFALU, helység Nyitra megyében; helyr. *Divék-Újfalu-ba, —ban, —ból.*

DIVÉN v. DIVÉNY, mváros Nógrád és falu Borsod megyében; helyr. *Divén-be, —ben, —ből.*

DIVÉNY-HUTTA, falu Nógrád megyében; helyr. *Divény-Huttá-n*, *—ra*, *—ról*.

DIVÉNY-OROSZI, falu Nógrád megyében; helyr. *Divény-Orossi-ba*, *—ban*, *—ból*.

DÍVIK, DIVIK, (dív-ik) régies, kiavult, de ismét élętre kapó k. m. *dív-tam*, *—tál*, *—ott*. Annyit tesz, mint: kiválólag szokásban, virágzásban, becsben, keletben van. Erőben van, díszlik. Innen lett *divás* és *divat*.

DIVÓ, (div-ó) tájszó, és fn. Szokottabban lásd: DIÓ.

DO, gyökeleme számos szóknak, melyek 1-szer valamely *tompa* természeti hangra vonatkoznak, mint *dob* (ige s talán név is), *dobog*, *dobban*, *dong*, *dongat*, *dorbézol*, *dorgál*, *dorozsol*, *doromb* stb. 2-szer valamely domború alakot jelölnek, mint *domb*, *dombor*, *domó* stb.

DOB, (1), elvont gyöke több oly szónak, melyek valami gömbölyűt, dudorút, puffadtat (mintegy dobhoz hasonlót) jelentenek, milyenek: *dobanca*, *dobasz*, *dobrocz*, *doboz*, *dobzó*. Magashangon rokona: *döb*, mint *döbörke*, *döbön*, v. *döböny* szók gyöke. Forditva: *bod*, melyből *bodon*, *bodok*, *bodocs*, *bodor* származtak. Egyszersmind több helynevek gyöke, mint: *Doba*, *Doboly*, *Dobor*, *Doborka*, *Dobrony*.

DOB, (2), fn. tt. *dob-ot*. Hangutánzó is, mint *dobog*, *dobban*, *dobbant* származékai mutatják, s betüváltozással, vagy inkább keményitéssel rokon a *top*, *topog*, *toppan* szókkal. 1) Jelent általán eszközt, vagy készületet, mely ütés által huzamosan reszkető, jobbára tompa, erős hangot ad, milyen az úgynevezett *száldob*, l. ezt. Különösen, terjedelmes, hengeralaku, kisebb-nagyobb átmérőjü, és magasságu bőrhangszert, melyet sajátságos készületü verővel hangoztatnak. *Kis dob*, *nagy dob*, *katonai dob*, *részdob*, *templomi dob*, *kettős dob*, *tüzdob*. *Város dobja*. *Ő a város dobja*. (Km). *Féldob*. *Két fenekü dob*. *Jól elverték mint a két fenekü dobot*. (Km.). *Dobot verni*. *Dobra ütni*. *Amit hall, mindjárt dobra üti*. (Km). *Dobra üttetni*, azaz kihirdettetni, vagy árverésre bocsátani. *Dobra vonták a bőrét*. (Km). *Sippal, dobbal. Ellakott, mint a dob*. (Km). *Verik a dobot, talpra katona. Szól a dob*. 2) Kórtanban, lobos daganat, kivált a lágyékmirígyben, a bujasenyvnek egyik neme. (Bubo). 3) Az órában azon hengeralaku készület, melyben az órarugó van. 4) A fülnek belsejében levő hártya, mely a hangokat fölveszi, s tovább rezegteti: füldob.

Származékai: *dobasz*, *dobban*, *dobog*, *dobol*, *dobzik* stb.

Dob héberül תף, perzsául *dap*, *daf*, arabul *duff*, hellenül *τύμπανον*, *τύπτω* igétől, melynek a szanszkritban *tup*, *tump* felel meg; továbbá latinul *tympanum*, románul *dobu*, franciául *tamb-our* stb. A törökben *top* am. labda; golyó; gombolyag; álgyu (balle; eteuf; peloton; canon. Hindoglu); dob pedig a törökben *davul*, *tabl*. V. ö. DO.

DOB, (3), áth. m. *dob-tam*, *—tál*, *—ott*. 1) Valamit bizonyos távolságra, helyre vet, lök, hajít, meglóbálva elröpít. *Követ dobni a kútba*. *Egy bolond akkora követ dob a kútba, melyet tíz okos nem bír kihúzni*. (Km.) *Sárt dobni a falra* vagy *falhoz*. *Lapdát dobni*. *Húst, csontot, kenyeret dobni a kutyának*. *Feldobni, kidobni, bedobni, eldobni, ledobni, visszadobni*. *Dobd le bardt a vakarót*; azaz: add vissza, mi téged nem illet. (Km.) *Ledobta a ló*. 2) Hajitva üt, tör. *Bedobni az ablakot, bedobni valaki fejét*; *a tekéző helyen ötöt, hetet dobni*. *Lapdával megdobni a játszótársat*. *Kővel kidobni valaki szemét*. 3) Bizonyos irányban és téren keresztül vet. *Átdobni a házat* vagy *házon*, *keresztüldobni a folyót* vagy *folyón*. *Messze dobni*, *kézzel dobni*. 4) Taszit, nyom. *Ott marad*, *a hová dobják*. (Km.) *Ide-oda dobják a szegényt*. A *dob* ige általán valamely erőszakos, rontásra törekvő és szánt, megvető eltávolitás eszméjét foglalja magában, s ez által különbözik a *vet*, *lök* és *hajít* igéktől, melyekkel nem mindig felcserélhető, pl. mondhatom: *csontot vetek* v. *lökök* v. *dobok* az ebnek, de nem: *búzát dobok*, e helyett *búzát vetek* (a földbe). Szinte mondhatom: követ *hajítok* v. *dobok*, de nem: *nyomtatékot hajítok a mérlegre*; hanem *dobok* v. *vetek* stb. V. ö. HAJÍT, LÖK, VET.

Régiesen és tájejtéssel: *tob*, melyben a távolságra vonatkozó *to* (tova) rejlik; szanszkritül *dhav* vagy *dhú* = lök (schleudern).

DOB, (4), falu Szathmár megyében; helyr. *Dob-on*, *—ra*, *—ról*. TISZA—, mezőváros Szabolcs megyében.

DOBA, (1), kiavult vagy elvont törzsök, honnan *dobál* (doba-al) származik.

DOBA, (2) falu Veszprém megyében; helyr. *Dobá-ra*, *—ról*, *—n*. Összetéve; DOBA-PINKÓCZ, telek Veszprémben; KIS-DOBA, NAGY-DOBA; KIS-DOBA-ALSZEG, KIS-DOBA-FELSZEG, falvak Közép-Szolnok megyében. A két utóbbi egy név alatt a föntebbi *Kis-doba*.

DOBÁL, (dob-a-al) áth. m. *dobál-t*. Gyakorta, több ízben, folytonosan dob. *Verebeket*, vagy *verebekre dobál*. *A gulyás bottal dobálja a tinókat*. *Sárral, kövel dobálni valakit*. *Megdobálni, eldobálni, ide-oda dobálni, ledobálni, szétdobálni, bedobálni, kidobálni*. Átv. ért. hány-vet, majd ide, majd oda helyez. *Az árva gyereket ide-oda dobálják*. *Haragjában dobálja az edényeket*.

DOBÁLÁS, (dob-a-al-ás) fn. tt. *dobálás-t*, tb. *—ok*. Ismételt, gyakori, folytonos dobás. V. ö. DOB, ige.

DOBÁLGAT, (dob-a-al-gat) áth. m. *dobálgat-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *dobálgass*. Könnyeden, kényelmesen, önkényből, jó kedvvel hány-vet, dobál valakit, vagy ide-oda helyez valakit. *A kis gyermek kövecseket dobálgat a lyukba*. *Némely határtalan hatalmú főnök csak úgy dobálgatja alárendelteit*.

DOBÁLÓDIK, (dob-a-al-ód-ik) belsz. m. *dobálód-tam*, *—tál*, *—ott*. 1) Dobál másokat, és viszont mások őtet dobálják. *Mit dobálódtok gyermekek?* 2)

Azért dobál valamivel, pl. kővel, sárral, hogy valakit vagy valamit találjon vele.

DOBÁLÓDZIK, (dob-a-al-ódz-ik vagy —ód-oz-ik) k. l. DOBÁLÓDIK.

DOBANCS, (dob-ancs) fn. tt. *dobancs-ot*. A pontyok neméhez tartozó halfaj. (Cyprinus dobula).

DOBÁS, (dob-ás) fn. tt. *dobás-t*, tb. —*ok*. 1) Valamely testnek bizonyos irányban, és távolságra elvetése, elhajítása. V. ö. DOB. 2) Azon ügyességnek kisebb-nagyobb foka, melynél fogva valaki dobni jól vagy roszúl tud. *Jó dobása van. Ez rosz dobás volt* (a tekézőknél). *Egy dobással hét bábot leütni.*

DOBASZ, (dob-asz) mn. tt. *dobasz-t*, tb. —*ok*. Eltelt, jól lakott, a sok ételtől feldagadt, mint a dob; fölfujt, fölpuffadt. *Dobasz has*. Ellenkezője : *horpasz*, ami bevan horpadva. Képzésre hasonlók : *kopasz, csupasz, pimasz, ravasz*.

DOBBAN, (dob-u-an v. dob-van v. dobb-an) önh. m. *dobban-t*. 1) Hangutánzó, am. erős tompa *dob* hangot ad, rokon a *toppan* igével. Mondatik ruganyos, mozgékony, szilárd testről, midőn valamely ütés vagy erőszak éri. *Dobban lába alatt a föld. Dobbannak a nyargalók alatt a híd padlózati. Megdobban a szive.* 2) Átv. ért. ijed, megijed, minthogy ilyenkor a szív hangosabban *dobog*, máskép ö-vel *döbben. Megdobbantál lelkedben.*

DOBBANT, (dob-u-an-t vagy dobb-an-t) áth. m. *dobbant-ott*, htn. —*ni* vagy —*ani*, par. —*s*. 1) Valamely ruganyos, szilárd testet oly erőszakkal illet, üt, melynél fogva az dobogni, dobbanni kénytelen. *Lábbal a földet dobbantani. Nagyot dobbantani.* 2) Átv. ért. ijeszt, megijeszt, azaz valaki szivét rendkivüli mozgásba, dobogásba hozza, tulajdonkép : *döbbent.*

DOBBŐR, (dob-bör) ösz. fn. Simára kidolgozott, s a dob nevü hangszerre feszített kutya- vagy más bőr.

DOBFENÉK, (1), (dob-fenék) ösz. fn. A dob végére vagy végeire feszített bőr, dobbőr.

DOBFENÉK, (2), falu Gömör megyében; helyr. *Dobfenék-en*, —*re*, —*ről*.

DOBGÉM, (dob-gém) ösz. fn. Bölönbika, gémfaj, mely kalánszáját a vízbe dugva, erős tompa hangot ad, a dobszóhoz némileg hasonlót. (Ardea stellaris).

DOBHÁRTYA, (dob-hártya) ösz. fn. Boncztanban, azon vékony hártya, mely a fül belső üregét bevonja; füldobnak hártyája.

DOBI, puszta Heves megyében; helyr. *Dobi-ba*, —*ban*, —*ból*.

DOBKARIKA, (dob-karika) ösz. fn. Karika, mely a dobot keríti.

DOBKAS, (dob-kas) ösz. fn. A dobnak hengerded teste, dereka, mely belül üres, alul-fölül pedig bőrrel van behúzva.

DOBKÓR, (dob-kór) ösz. fn. 1) Szél- vagy légkór faja, melynél a has vagy gyomor üregében kifejlett lég vagy szesz, a hasat felpuffasztja. 2) Dobos daganat a lágyékmirigyben, a bujasenyvnek egyik neme; egyszerüen : *dob*.

DOBKÓROS, (dob-kóros) ösz. mn. Dobkórban szenvedő. L. DOBKÓR.

DOBLEMEZ, (dob-lemez) ösz. fn. Sárgarézlemez, melyből a katonák dobjának hengere készíttetik.

DOBÓ, (1), (dob-ó) fn. tt. *dobó-t*. Személy, aki dob, különösen lapdát, követ, tekegolyót stb. messze és bizonyos czél felé hajít. *Jó dobó legyen, ki tornyunkat általdobja.*

DOBÓ, (2), falu Sáros megyében; helyr. *Dobó-n*, —*ra*, —*ról*. Van ily nevü kápolna is a bardoczi székely fiók székben.

DOBÓCZA, falu Gömör megyében; helyr. *Dobóczá-n*, —*ra*, —*ról*.

DOBÓFALVA, erdélyi helység Udvarhely székben; helyr. *Dobófalvá-n*, —*ra*, —*ról*.

DOBOG, (dob-og) önh. m. *dobog-tam*, — *tál*, —*ott*. 1) Általán mondatik szilárd ruganyos testről, midőn ismételt ütés alatt erős tompa *dob* hangot ad. *Dobog a híd a szekerek alatt. Dobog a megijedt ember szive* vagy *melle, oldala. Dobog a föld az elnyargaló seregek alatt.* 2) Ütés, tapodás, veregetés által *dob* hangot hoz elő, pl. *lábával dobog; a tánczosok dobognak; dobognak a palláson dolgozó ácsok, dobognak a hídon menő lovak. Mit dobogtok? Ne dobogjatok.* Vékony hangon : *döbög.*

DOBOGÁS, (dob-og-ás) fn. tt. *dobogás-t*, tb. —*ok*. Ütögetés, veregetés által okozott *dob*-forma tompa hang. *Szivdobogás, lódobogás, tánczosok dobogása.* V. ö. DOBOG.

DOBOGÓ, (1), (dob-og-ó) mn. tt. *dobogó-t*. Aki vagy ami dobog. 1) Szenvedő ért. pl. *dobogó szív, dobogó föld, dobogó padolat.* 2) Cselekvő ért. pl. *dobogó tánczos, dobogó ló.*

DOBOGÓ, (2), (l. föntebb) fn. tt. *dobogó-t*. Fahíd, különösen olyan, melynek pallódeszkái nincsenek homokkal vagy kavicscsal befödve. A köhidat pedig épen nem szokták dobogónak nevezni. Így hívják a réveken azon hídállást, vagy ide-oda vontatható szálmolyt is, melyen a kompokba, vagy repülő hidakra bejárnak. Némely szójárásokban máskép : *dübögő.*

DOBOGÓ, (3), puszta Abaúj megyében; helyr. *Dobogó-n*, —*ra*, —*ról*.

DOBOGTAT, (dob-og-tat) áth. m. *dobogtat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *dobogtass*. Valamely szilárd rugonyos testet dobogásra, dobogni késztet, erőtet. *Lábakkal dobogtatni a földet. Az ijedelem dobogtatja szivét.*

DOBOKA, megye neve Erdélyben és falu azon megyében; továbbá szintén falu Baranya megyében; mint falu helyragozva : *Dobokán*, —*ra*, —*ról*. KIS—, falu Belső-Szolnok megyében; LUNKA—, erdélyi puszta Hunyad megyében.

DOBÓKA, (dob-ó-ka) fn. tt. *dobóká-t*. Hosszú, vékony bélgiliszta, különösen némely halak bélében. (Ligula abdominalis).

DOBOL, (dob-ol) önh. és áth. m. *dobol-t.* 1) Dobot ver. *Felkelésre, indulóra, támadóra, takarodóra dobolni. Zenéhez dobolni; medvéknek, majmoknak dobolni.* 2) Dobszó által valamit hirdet, jelent. *Tüzet dobolni, vészt dobolni. Kidobolni az elveszett jószágot.* 3) Dob által kigyüjt. *Összedobolni az embereket, az elszéledt katonákat.* 4) Átv. ért. zörög, topog, dobog. *Ne doboljatok azon az ajtón.*

DOBOLÁS, (dob-ol-ás) fn. tt. *dobolás-t,* tb. —*ok.* Dobverés, dobverés által hirdetés; tombolás, zörgés, zörgetés.

DOBOLLÓ, l. DOBORLÓ.

DOBOLTAT, (dob-ol-tat) áth. m. *doboltat-tam, —tál, —ott,* par. *doboltass.* 1) Dobot veret, dobot üttet, pl. *indulóra doboltatni, imádságra doboltatni. Csatára doboltat a vezér.* 2) Hirdettet. *Vármegye szerént doboltatják a bitangmarhákat. Kidoboltatni. Reá doboltatni* (az árverésben). *Visszadoboltatni.*

DOBOLY, székely falu Csik székben; helyr. *Doboly-on, —ra, —ról.* AL— v. ALSÓ—, FEL— v. FELSŐ—, székely falvak a Sepsi székben.

DOBONY, l. DÖBÖNY.

DOBOR, elvont törzsök, mely több helynevekben mint: *Doborgaz, Doborló, Doborka,* továbbá *doborog, dobrocz* (dobor-ocz) szókban találtatik. Eredetileg jelent 1) hangra vitetve több elterjedő, széteredő *dob* hangot, vagy terjedező *dob* hangút, 2) alakra vitetve dobalakút vagy domborút. Mint jó hangzatu szó méltó a felélesztésre.

DOBORGÁS, (dob-or-og-ás) fn. lásd: DÖBÖRGÉS.

DOBORKA, szász falu Erdélyben; helyr. *Doborká-n, —ra, —ról.*

DOBORLÓ-VILLA, puszta Erdélyben a Sepsi székben.

DOBOROG, (dob-or-og) önh. m. *doborog-tam* vagy *doborgottam, —tál* vagy *doborgottál, doborgott;* htn. —*ni* vagy *doborgani.* l. DÖBÖRÖG.

DOBÓ-RUSZKA, falu Ungh megyében; helyr. *Dobó-Ruszká-n, —ra, —ról.*

DOBORZÉKOL, DOBORZIKÁL, (dob-or-oz-ika-al) önh. m. *doborzékol-t.* Lábával apró doborgásokat csinál. Hegyaljai szó. Keményebb hangokon: *toporzékol.*

DOBOS, (1), (dob-os) fn. tt. *dobos-t,* tb. —*ok.* Személy, ki dobot ver. *Dobos a katonáknál, dobos az egyházi zenénél, vagy törökbandában. Város dobosa. Száldobos,* ki karóra akasztott deszkán dobol. *A magyar katona előtt a dobosnak kevés a becsülete.*

DOBOS, (2), (l. főnebb) mn. tt. *dobos-t,* vagy —*at,* tb. —*ak.* 1) Dobbal bíró, kinek vagy minek dobja van. *Dobos szene.* 2) Dob nevü nyavalyában szenvedő. 3) Aljas beszédben: terhes, nagy hasú.

DOBOS, (3), falu Szathmár, és puszta Szala megyében; helyr. *Dobos-on, —ra, —ról.* PUSZTA—, falu Szabólcs megyében.

DOBOSGALAMB, (dobos galamb) ösz. fn. Házi gatyás galambfaj, mely igen vastag hangon turbékol, s hónaponként tojni és költeni szokott. (Columba dasypus).

DOBOSGÉM, (dobos-gém) ösz. fn. l. DOBGÉM.

DOBOSKÁPLÁR, (dobos-káplár) ösz. fn. Egy zászlóaljhoz vagy századhoz tartozó dobosok káplárja.

DOBOSNAGY, (dobos-nagy) ösz. fn. Az ezered tábori zenekarát vezető, s hosszu gombos bottal tisztelkedő, és igazgató altiszt. (Regiments-Tambour).

DOBOSZ, (dob-osz) fn. tt. *dobosz-t,* tb. —*ok.* Skatyula, iskátulya, katyula. Ezen idegen, s nem szépen hangzó, ámbár közdivatu szók fölött az eredeti magyar és jó hangzásu *dobosz* elsőséget érdemel. Jelent falemezből vagy kemény papirból csinált, s dobhoz némileg hasonló alakú tokot, melybe holmit berakni szokás. Másképen: *dobos, döböz.*

DOBOSZFÖDÉL, (dobosz-födél) ösz. fn. A dobosznak födele, teteje. V. ö. DOBOSZ.

DOBOSZKA, (dob-osz-ka) fn. tt. *doboszká-t.* Kis dobosz, azaz kis skatyulya *kis iskátulya.* Amaz eredeti magyar, emez idegen és nem szép hangzatuaknál ajánlatosb. Másképen: *döböszke.*

DOBOT SZÍJRA! Hadi parancsszó, s am. Hagyjátok abba a dobolást, és akaszszátok fel a dobot az oldalaitokon levő dobszíjra.

DOBOZ, (1), l. DOBOSZ.

DOBOZ, (2), falu Békés, és puszták Fejér megyében; helyr. *Doboz-on, —ra, —ról.*

DOBPÁLCZA, (dob-pálcza) ösz. fn. lásd: DOBVERŐ.

DOBPÉRGÉS, (dob-pérgés) ösz. fn. A dobnak rendkivüli szaporasággal verése bizonyos esetekben, pl. rohanáskor, vesszőzéskor, vagy mikor *fikátort* azaz reggeli felkelést vernek, stb.

DOBRAFALVA, helység Vas megyében; helyr. *Dobrafalvá-n, —ra, —ról.*

DOBRAFÖLDE, falu Szala megyében; helyr. *Dobrafölde-n, —re, —ről.*

DOBROCZ, (1), (dob-or-ocz, apró domborura feldagadt valami) fn. tt. *dobrocz-ot.* Tüzes kipattanások, kiütések a testen, melyek fölötte égetnek. Göcsejben divatos. *Hogy a dobrocz üssön ki.* (Átok). Másképen: *dabrocz* vagy *dabroncz.* Van: *döbröcz* is. V. ö. ORBÁNCZ.

DOBROCZ, (2), vagy DOBROK v. DOROCZ falu Zaránd megyében; helyr. *Dobrocz-on,* v. *Dobrok-on, —ra, —ról.*

DOBRÓKA, falu Beregh megyében; helyr. *Dobróká-n, —ra, —ról.*

DOBRÓKÖZ, mv. Tolna megyében; helyr. *Dobrókös-ön, —re, —ről.*

DOBRÓNAK, mv. Szala megyében; helyr. *Dobrónak-on, —ra, —ról.*

DOBRONCZ, falu Szala megyében; helyr. *Dobroncz-on, —ra, —ról.*

DOBRONY, falu és puszta Szala megyében; helyr. *Dobrony-ba, —ban, —ból.* KIS—, NAGY—, faluk Beregh megyében.

DOBRÓVÁRALJA, falu Zólyom megyében; helyr. *Dobróváraljá-n, —ra, —ról.*

DOBRUGÓ, (dob-rugó) ösz. fn. Rugótoll a dobban.

DOBSÉRV, (dob-sérv) ösz. fn. Lágyéksérv, mely a lágyékcsatornán buvik ki, s ott gömbölyü daganatot képez. V. ö. LÁGYÉK és SÉRV.

DOBSZÍJ, (dob-szíj) ösz. fn. A dobos nyakába vetett szíj, melyről a dob lóg.

DOBSZÓ, (dob-szó) ösz. fn. A vert, ütött dobnak hangja. *Dobszóra kelni, indulni, lépni, imádkozni. Dobszóval hirdetni. Uraimék, dobszóval és publikálva tudtára adatik kigyelmeteknek.* (Így hirdet az érsekújvári dobos). *Dobszóval eladni, elkótyavetélni, elárverezni.*

DOBÜR, (dob-ür) ösz. fn. 1) Ür, vagy üresség, mely a dobkasban van, vagyis, melyet a dobhenger kerülete körülvesz. 2) Bonctanban, üreg a fül belsejében, melyet a dobhártya beföd.

DOBÜREG, (dob-üreg) ösz. fn. l. DOBÜR.

DOBÜREGGYÚLADÁS, (dob-üreg-gyúladás) ösz. fn. Gyuladásféle betegség a füldob üregében.

DOBÜREGVÍZKÓR, (dob-üreg-vízkór) ösz. fn. A füldob üregében kifejlett vízkór.

DOBÜTÉR, (dob-ütér) ösz. fn. A füldobnak ütere. V. ö. ÜTÉR.

DOBVERÉS, (dob-verés) ösz. fn. A dobbőrnek, dobfenéknek, arra való vessző v. pálcza által hangoztatása.

DOBVERŐ, (dob-verő) ösz. fn. 1) Aki a dobot veri, doboló. 2) Pálcza vagy vesszőforma eszköz, melylyel a dobbőrt, dobfeneket verik. 3) Tréfásan így nevezik néhutt a pulykának hosszu czombszárait.

DOBVESSZŐ, (dob-vessző) ösz. fn. lásd: DOBVERŐ 2).

DOBZA, KIS—, NAGY—, falvak Somogy megyében; helyr. *Dobzá-n, —ra, —ról.*

DOBZÁS, (dob-z-ás) fn. tt. *dobzás-t*, tb. —*ok*. 1) Dagadás, dudorodás, dobformára felpuffadás. 2) Így nevezik az alkő, és korongvas közötti fát, a malomban.

DOBZIK, (dob-oz-ik) k. m. *dobz-ott*, htn. —*ani*. Dob formára dagad, megdagad, kidudorodik mint a dob, pl. dobzik a szilvának bizonyos faja, melyet gömbölyü dagadt alakja miatt *dobzónak* hívnak.

DOBZÓ, (1), (dob-oz-ó) mn. tt. *dobzó-t*. Dagadó, dudorodó, dobként felpuffadó. *Dobzó has.*

DOBZÓ, (2), (l. fönebb) fn. Szilvafaj, mely gömbölyü alaku, s a legnagyobbak és legédesebbek közé tartozik.

DOBZÓDÁS, (dob-oz-ód-ás) fn. tt. *dobzódás-t*, tb. —*ok*. Has felpuffadásáig evés ivás. Keményebb előhanggal: *tobzódás*. V. ö. DOBZÓDIK.

DOBZÓDIK, (dob-oz-ód-ik) k. m. *dobzód-tam*, —*tál*, —*ott*. Mértéktelenül eszik iszik, korhelykedik, torkig lakozik, töltözködik, s gyomrát addig tömi, mig *dob* gyanánt ki nem dudorodik; kinek hasa a sok evés ivás miatt *dobzik*.

Rokon vele a hellen: *δάπτω*.

DOBZÓDÓ, (dob-oz-ód-ó) fő- és mn. tt. *dobzódó-t*. Aki mértéktelen eszem-iszom által haspuffadásig, hasdobzásig lakozik, töltözködik. V. ö. DOBZIK és DOBZÓDIK.

DÓCZ, puszta Csongrád megyében; helyr. *Dócz-on, —ra, —ról.*

DOGÁNY, (dög-öny?) fn. tt. *dogány-t*, tb. —*ok*. Csikszéki székely szó, am. mészárszék.

—DOGÁL, vékonyhangon: *dögél, dögél*, összvetett gyakorlatos igeképző, mely három elemből áll, első a leginkább önhatókat képző *d* (= od = os, pl. tap-od, tap-os), második a gyakorlatos *og, ög, ög*, harmadik a szintén gyakorlatos *ál él*, röviden: *al el*, tehát elemeire szétváiasztva: *d-og-ál* vagy- *al*, *d-ög-él* vagy- *él*, *d-ög-él*, vagy- *él*. Járul a) egytagu tőigékhez, pl. *áll-d-og-ál*, *jár-d-og-ál*, *foly-d-og-ál*, *id-d-og-ál* (isz-dogál), *men-d-ég-él*, *éd-dég-él* (ész-dégél), *ül-d-ög-él*, *tör-d-ög-él*, b) több taguakhoz, mint: *szalad-d-og-ál*, *alud-d-og-ál*, *marad-d-og-ál*, *nevet-d-eg-él*, *keres-d-ég-él*. Némi hangváltozattal rokona: *dokol*, vékonyhangon: *dökél*, *dökül*, mint: *ful-d-ok-ol*, *hal-d-ok-ol*, *nyel-d-ék-el*, *ül-d-ök-öl*. Kicsinyítve: *dikál*, mint: *szunyd-ik-ál*, *kan-d-ik-dl* (= kuny-d-ik-ál). Tájszokásilag van *digál* is, pl. *áll-digál*. Alapértelemre nézve képez oly cselekvést, mely folytonosan ismételtetik, gyakoroltatik, s illetőleg némi kényelemmel megyen végbe.

DOH, (1) elvont hangutánzó gyök *dohog* szóban s ugyanaz *duh* gyökkel.

DOH, (2), fn. tt. *doh-ot*. Büznek, rohadásnak, megpállásnak neme, midőn valamely test leginkább a szabad levegő járásától elzárva sajátságos romlásnak indul, és nehéz, penészes szagot kap. Különösen a nem szellőzött gabonát, és lisztet rongálja a doh. *Érzik a régi búza doha. Száj doha. Rohadt fa doha. És felmegyen az ő rohadott doha, mert kevélyen cselekedett.* (Joel 2. 20. Káldi szerént).

Származékai: *dohány, dohos, dohot, dohollik* stb.

Önálló gyök; rokonságai a szanszkrit: *dhúp* [gőzölög], hellén *τύφος*, német *Duft*, orosz *doiu*, tót *duh*, illir *duka* stb.

Mennyiben a dohot, illetőleg dohos büzt magunktól ösztönszerüleg elfujjuk, azon természetutánzó gyökökhöz számíthatjuk, melyek fuvásra vonatkoznak, mint: *dúl, düh, doh-og*, s talán a szintén nehéz büdös szagu testet jelentő: *dög*.

DOH, (3), falu Kraszna megyében; helyr. *Doh-on, —ra, —ról.*

DOHÁNY, (doh-ány) fn. tt. *dohány-t*, tb. —*ok*. Hazánkban köz ismeretü és használatu növény, az öthímesek seregéből és egyanyások rendéből, melynek eredeti hazája Amerika. (Nicotiana). *Magyar dohány, külföldi dohány; verpeléti, véki, vittnyédi, faddi, kospallagi, döbrei, petrei, füzesgyarmati* stb. *dohány. Levelés dohány, pordohány, vágott dohány, béró hátán,*

azaz gorombára vágott *dohány. Hegyedohány, lelkedohány, aljadohány. Cserebi* vagy *cserebéli*, azaz igen rosz *dohány. Basadohány, kapadohány. Sarjudohány. Csomódohány. Pipadohány. Nem ér egy pipadohányt.* (Km.) *Dohányt lehetne aprítani a hátán*, (km.) azaz igen szelíd. *Leveles dohány. Illatos, büdös; erős, gyönge; sárga, piros, zöld, fekete levelű dohány. Dohányt ültetni, termeszteni, szedni, felfűzni, szárítani. Dohányt metszeni* vagy *aprítani. Dohányt szúni; dohánnyal kínálni*, vagy *a pipát, zacskót megtölteni. Dohányt rágni.*

Hasonló hozzá a török *tütün (tüt-mek* am. füstölni), perzsa *dochán* (füst), vend, dalmat *duhaan.* A magyar nyelvből elemezve azt vélhetnők, hogy a nehéz füledt szagot jelentő *doh* gyöktől származott.

DOHÁNYADÓ, (dohány-adó) ösz. fn. Dohányra vetett, dohánytól fizettetni szokott adó.

DOHÁNYÁGY, (dohány-ágy) ösz. fn. Kertészágy, hová a dohánymagot vetik. V. ö. ÁGY.

DOHÁNYÁRUS, (dohány-árus) ösz. fn. Dohánykereskedő vagy boltos, ki dohányt, illetőleg dohányból készített szivarokat, vagy pordohányt, vágott dohányt árul.

DOHÁNYBÖRBÖNCZE, (dohány-börböncze) ösz. fn. Edény, melyben vágott dohányt tartanak. Átv. ért. pipa. *Kis pipám, dohányos börbönczém.* (Faludi).

DOHÁNYCSUPKA, (dohány-csupka) ösz. fn. l. DOHÁNYKACS.

DOHÁNYCZÉRNA, (dohány-czérna) ösz. fn. Czérna, vagy inkább vastagabbféle fonal, melyre a leszedett, s megfüleszett dohány leveleket felfűzik, és szárítás végett szellőre vagy napra akasztják.

DOHÁNYDÖBÖZ, (dohány-döböz) ösz. fn. Döböz, vagy dobosz, melyben dohányt tartanak.

DOHÁNYEGYEDÁRUSSÁG, (dohány-egyedárusság) ösz. fn. A dohánynak kizárólagos árulása. Leginkább az államra értetik, midőn a dohányárulást csak ön maga gyakorolja.

DOHÁNYFATTYAZÁS, (dohány-fattyazás) ösz. fn. l. DOHÁNYKACSOLÁS.

DOHÁNYFESTVÉNY, (dohány-festvény) ösz. fn. Főtt dohánylevelekből készített festvény. V. ö. FESTVÉNY.

DOHÁNYFONÓ, (dohány-fonó) ösz. fn. l. DOHÁNYSODRÓ.

DODÁNYFÖLD, (dohány-föld) ösz. fn. 1) Föld, melyben dohányt termesztenek. 2) Olyan föld, mely különösen alkalmas a dohánytermesztésre.

DOHÁNYFÜST, (dohány-füst) ösz. fn. Az égő dohánynak füste. *Jó szagu, büdös, erős, gyönge, kék, fekete, bodor dohányfüst. Dohányfüstöt nyelni; dohányfüsttel elűzni a szúnyogokat.*

DOHÁNYFÜZÉR, (dohány-füzér) ösz. fn. Czérnára, vagy vastagabbféle fonalra, szinegre fűzött dohánylevelek összvege. *Potosra, eszterje alá akgatott dohányfüzérek.*

DOHÁNYFŰZÉS, (dohány-fűzés) ösz. fn. A szárogatandó nyers dohányleveleknek czérnára vagy fonalra akgatása.

DOHÁNYFŰZŐ, (dohány-fűző) ösz. fn. és mn. Aki a szárítandó dohányleveleket czérnára vagy fonalra húzogatja.

DOHÁNYGÁICZOLÁS, (dohány-gáiczolás, németül *Geitzen*) l. DOHÁNYKACSOLÁS.

DOHÁNYGÖNGYÖLGETÉS, (dohány-göngyölgetés) ösz. fn. l. DOHÁNYSODRÁS.

DOHÁNYGÖNGYÖLŐ, (dohány-göngyölő) ösz. fn. l. DOHÁNYSODRÓ.

DOHÁNYGYÁR, (dohány-gyár) ösz. fn. Gyár, melyben a szárított dohányt különféle használatra alkalmaztatják, készítgetik, pl. leveleit kifőzik, porrá törik, vagy szivarokká alakítják stb. *Hainburgi dohánygyár.*

DOHÁNYGYÁROS, (dohány-gyáros) ösz. fn. Gyáros, ki a szárított dohányt mindenféle használatra alkalmassá teszi, pl. pordohányt csinál, szivarokat készít stb.

DOHÁNYHAMU, (dohány-hamu) ösz. fn. Az elégetett, különösen pipában szivott dohánynak hamva.

DOHÁNYHORDÓ, (dohány-hordó) ösz. fn. Hordóféle faedény, melyben vágott- vagy pordohányt tartanak, szállítanak.

DOHÁNYKACS, (dohány-kacs) ösz. fn. Csupka, melynélfogva a dohánylevél a dohányszárral összefügg. *Hosszabb, rövidebb dohánykacs.*

DOHÁNYKACSOLÁS, (dohány-kacsolás) ösz. fn. A dohánykacs tövében kinövő apró fattyusarjak kiirtása, lecsipkedése.

DOHÁNYKACSOZÁS, (dohány-kacsozás); lásd: DOHÁNYKACSOLÁS.

DOHÁNYKAPÁLÁS, (dohány-kapálás) ösz. fn. Dohánykertészek egyik munkája, midőn a dohánynövény körül a földet kapával megforgatják.

DOHÁNYKERESKÉDÉS, (dohány-kereskédés) ösz. fn. Dohánytőzs, dohánynyal üzött kereskedés.

DOHÁNYKERESKEDŐ, ösz. fn. 1) Szélesebb ért. aki dohányt nyereség fejében vesszen és árul. 2) Szorosabb ért. aki a dohányvevést és adást nagyban üzi.

DOHÁNYKOCSÁN, (dohány-kocsán) ösz. fn. l. DOHÁNYKACS.

DOHÁNYLEVÉL, (dohány-levél) ösz. fn. A dohánynövénynek hosszukás szívded levele, mely pipázásra, szivarnak vagy burnótnak használtatik. *Apró, nagy lapu, szíros dohánylevél. Sárgára, pirosra szárított dohánylevelek. Mézes dohánylevéllel burogatni a fájós derekat.*

DOHÁNYMAG, (dohány-mag) ösz. fn. A dohánynövény magva.

DOHÁNYMILLYE, (dohány-millye) ösz. fn. Millye vagy szelencze, melyben pordohányt tartanak.

DOHÁNYNYEL, (dohány-nyel) ösz. fn. lásd : DOHÁNYKACS.

DOHÁNYNYOMÓ, (dohány-nyomó) ösz. fn. Dohányzók, pipások, kis barczaformáju nyeles eszköze, melylyel a töltött s égő pipába a földuzzadó dohányt bele nyomogatják.

DOHÁNYOS, (1), (doh-ány-os) mn. tt. *dohányos-t* vagy *—at*, tb. *—ak*. 1) Dohányt szivó. *Dohányos ember*. 2) Dohányt termő. *Dohányos földek, dohányos kertek*. 3) Dohánynyal bővelkedő v. tölt. *Dohányos bolt, dohányos szák, dohányos hordó*. 4) Dohánytól büdös, dohánynyal bepiszkolt. *Dohányos szoba, ruha*.

DOHÁNYOS, (2), (l. föntebb) fn. tt. *dohányos-t*, tb. *—ok*. 1) Dohányt szivó, dohányozó. *Nagy dohányos*. 2) Gazda vagy kertész, ki dohányt termeszt. *Szegedi, véki dohányosok*. Máskép, nevezetesen Szeged és Kecskemét vidékén : *gányó*.

DOHÁNYOS, (3), puszta Sopron megyében; helyr. *Dohányos-on, —ra, —ról*.

DOHÁNYOZ, (doh-ány-oz) önh. lásd : DOHÁNYOZIK.

DOHÁNYOZÁS, (doh-ány-oz-ás) fn. tt. *dohányozás-t*, tb. *—ok*. Vágott dohánynak pipából szivása, pipázás.

DOHÁNYOZGAT, (doh-ány-oz-gat) gyak. önh. m. *dohányozgat-tam, —tál, —ott*, par. *—gass*. Folytonosan, s némi kényelemmel, vagy időtöltésből szívja a dohányt, szivart. *Sétálás alatt, iválsközben dohányozgatni*.

DOHÁNYOZIK, (doh-ány-oz-ik) k. m. *dohányoz-tam, —tál, —ott*, par. *—zál*. Pipába töltött dohányt meggyújt, s annak füstjét szíjja és fújja. Máskép : *pipál* vagy *pipázik*, vagy *szivarozik*.

DOHÁNYPALÁNTA, (dohány-palánta) ösz. fn. A dohányágyban magról kelt, gyönge dohánynövény.

DOHÁNYPOR, (dohány-por) ösz. fn. Az apróra törött száraz dohánynak pora, mely pl. dohányvágáskor, szitáláskor elhúll. Ettől különbözik az úgynevezett *pordohány*.

DOHÁNYRÁGÓ, (dohány-rágó) ösz. fn. Személy, ki nyers, száraz dohányt, vagy úgynevezett *bagót* szájában tartogatván, azt rágicsálja. V. ö. BAGÓ.

DOHÁNYRAKHELY, (dohány-rakhely) ösz. fn. Rakhely, tár, pajta, melyben a dohánygyárosok, vagy dohánykereskedők a bálokba kötözött dohányt tartják.

DOHÁNYSODRÓ, (dohány-sodró) ösz. fn. Napszámos a dohánygyárakban, ki a dohányleveleket szivarokká sodorgatja, pedergeti.

DOHÁNYSODRÁS, (dohány-sodrás) ösz. fn. A dohányleveleknek pödörgetése, és szivarrá alakítása.

DOHÁNYSZAG, (dohány-szag) ösz. fn. A dohánynak sajátságos, erős, csipős szaga, vagyis, a kényes szaglásuakra nézve, bűze. *Egyik szereti, másik utálja a dohányszagot. Érnik ruháján a dohányszag*.

DOHÁNYSZAGOS, (dohány-szagos) ösz. mn. Dohánynak vagy dohányfüstnek szagával tölt, általjárt. *Dohányszagos szoba, ruha, száj*.

DOHÁNYSZAGU, (dohány-szagu) ösz. mn. l. DOHÁNYSZAGOS.

DOHÁNYSZEDÉS, (dohány-szedés) ösz. fn. A kellőségig megérett dohánylevelek leszakgatása, vagy inkább lemetélése.

DOHÁNYSZELENCZE, (dohány-szelencze) ösz fn. Arany-, ezüst-, kő-, fa- vagy más anyagból készített kis edény, pordohányt tartani való, máskép : *dohánymillye* (Pixis).

DOHÁNYTARTÓ, (dohány-tartó) ösz. fn. 1) Edény, melyben különösen pipázásra való vágott dohányt szoktak tartani. 2) Lásd : DOHÁNYSZELENCZE.

DOHÁNYTEKERCS, (dohány-tekercs) ösz. fn. Egy vagy több dohánylevél öszvetekerve, sodorva, különösen, midőn meg akarják aprítani.

DOHÁNYTERMESZTÉS, (dohány-termesztés) ösz. fn. A mezei gazdaságnak azon ága, mely dohányültetéssel és növesztéssel foglalkodik.

DOHÁNYTERMESZTŐ, (dohány-termesztő) ösz. fn. Gazda, kinek különös foglalkodása és keresete a dohánytermesztés. *Szegedi, döbrei, verpeléti, véki, faddi, vitnyédi, jánosházi* stb. *dohánytermesztők*.

DOHÁNYTERMŐ, (dohány-termő) ösz. mn. Amiben a dohány díszlik, megnő. *Dohánytermő föld, vidék. Hazánk földének nagy része dohánytermő*.

DOHÁNYTŰ, (dohány-tű) ösz. fn. Dohányosok hosszu tűje, melylyel a dohányleveleket czérnára vagy fonalra füzik.

DOHÁNYVÁGÓ, (dohány-vágó) ösz. fn. 1 Személy, ki sajátságos készülettel (dohányvágó kaszával) a leveles dohányt kocskásra, vagy hosszúra vagdalja. 2) Maga azon készület vagy eszköz, melylyel az aprítás végbe megy.

DOHÁNYVIRÁG, (dohány-virág) ösz. fn. A dohánynövénynek sajátságos szinü virága. A kapadohányé sárga.

DOHÁNYZACSKÓ, (dohány-zacskó) ösz. fn. Erszény, melyben a pipázó ember a dohányt magával hordozza. Ilyenek, a *kostök, hólyag, macskabör, ürgebör, költött, himzett erszények. Sallangos, tulipános, aczéllal, pipaszurkálóval fölszerelt dohányzacskó*.

DOHÁNYZÁS, l. DOHÁNYOZÁS.

DOHÁNYZIK, l. DOHÁNYOZIK.

DOHÁNYZÓ, (doh-ány-oz-ó) fn. és mn. tt. *dohányzó-t*. Aki pipában vagy szivarul használja, égeti a dohányt. *Jó dohányzó. Nagy dohányzó*.

DOHÁNYZSINÓR, (dohány-szinór) ösz. fn. Vastagabbféle fonal, vagy madzag, vagy szineg, melyre a szárítandó nyers dohányleveleket füzik.

DOHAT, (doh-at) fn. tt. *dohat-ot*. 1) Romlásnak indult, különösen melegségtől füledt, megpárlott, pe-

nészes testnek nehéz, dohos szaga. 2) Szekérkenő, kátrány. V. ö. DEGET.

DOHATOS, (doh-at-os) mn. tt. *dohatos-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. 1) Romlott, dohos szagú. *Dohatos gabona, liszt.* 2) Degetféle kenőcscsel, kátránynyal bekent. *Dohatos kocsitengely.*

DOHLIK, (doh-l-ik) k. l. DOHOLLIK.

DOHOG, (doh-og) önh. m. *dohog-tam, —tál, —ott.* Hangutánzó ige, s mondatik oly emberről, ki nem annyira fenszóval mint inkább magában, s tompa mormogó hangon (doh! doh!) mutatja haragját. Néhol *duhog.* Rokon a *dühög* szóval, de szelídebb értelemben.

DOHOGÁS, (doh-og-ás) fn. tt. *dohogás-t*, tb. *—ok.* Valamiért boszonkodó embernek dunnyogása, mormogása, tompa, elnyomott hangon.

DOHOLLIK, (doh-oll-ik v. doh-ol-lik) k. m. *doholl-ott*, htn. *—ni* vagy *—ani.* Dohos szaga van, dohos szaga érzik. *Dohollik a dohos lisztből sültött kenyér. Dohollik a nedves, és szellőzetlen helyen tartogatott ruha.*

DOHOS, (doh-os) mn. tt. *dohos-t*, vagy *—at*, tb. *—ak.* Amit a doh meglepett; fülledt, pl. *dohos gabona, dohos liszt, dohos szój, dohos ruha. Megszeleli, mint vajkai asszony a dohos lisztet.* (Km). *Az ő szájok büdös, dohos, miképen az megnyilt koporsó. Az ilyetén rágalmazó ebek szája nem csak dohos, de még igen ártandó is.* (Góry-codex).

DOHOSAN, (doh-os-an) ih. Dohos állapotban.

DOHOSFA, (dohos-fa) ösz. fn. Növénynem a kétfalkások seregéből. Máskép l. DÖGFA. (Anagyris).

DOHOSÍT, DOHOSIT, (doh-os-ít) áth. m. *dohosít-ott*, htn. *—ni* vagy *—ani*, par. *—s.* Dohossá, fülledtté tesz. *A nedvesség, és szellőztetés hiánya megdohosítja a gabonát.* V. ö. DOHOS.

DOHOSÍTÁS, DOHOSITÁS, (doh-os-ít-ás) fn. tt. *dohosítás-t*, tb. *—ok.* Cselekvés, mely által valami dohossá tétetik.

DOHOSODÁS, (doh-os-od-ás) fn. tt. *dohosodás-t*, tb. *—ok.* Dohossá levés.

DOHOSODIK, (doh-os-od-ik) k. m. *dohosod-tam, —tál, —ott.* Doh által romlani kezd, pállott, nehéz szaguvá leszen. *Megdohosodik.* l. DOHOS.

DOHOSSÁG, (doh-os-ság) fn. tt. *dohosság-ot.* Szellőzetlen, nedves helyen tartott testnek dohos állapota. V. ö. DOH, DOHOS. Különösen büdösség, kivált a szájnak nehéz szaga. *És nagy ondoksógos dohosságot bocsátnak vala. És az ő szájának elviselhetetlen dohosságának ellene.* (Góry-codex).

DOHOSÚL, DOHOSUL, (doh-os-úl) önh. m. *dohosúl-t.* Dohos állapotba megyen által, dohos szagot veszen fel, fülledésnek indúl. V. ö. DOHOS.

DOHOSÚLÁS, DOHOSULÁS, (doh-os-úl-ás) fn. tt. *dohosulás-t*, tb. *—ok.* Dohossá levés. *Gabonának, lisztnek dohosulása. Szájdohosulás.*

DOHOT, l. DOHAT, DEGET.

DOHOTOL, l. DEGETEL.

—DOK, (1), összetett főnévképző, pl. *nyomdok, szándok, szurdok, ajándok* szókban. Elemzését illetőleg l. —DÉK, képző. A régieknél *nyomdék* is eléjön *nyomdok* helyett, pl. a Passióban.

DOK, (2), fn. tt. *dok-ot.* A fonókerékben az, mibe a csörlőorsót teszik, s elébb vagy hátrább taszítják. Székely szó. Rokon a burkot jelentő *tok* főnévvel, és *dug* igével.

DÓKA, fn. tt. *dókát.* Kurta, derekat takaró dolmány, milyet a magyar nadrághoz viselnek. Csalóközben: *dokány.* Némelyek szerint hosszabb köntöst is jelent.

Rokon vele közelebbről a latin *toga, tunica, tego.* Hasonlók a latin *sagum*, hellen *σάκκος, σάγιον*, német *Decke, Tuch*, béber טך, szanszkrit *sthag* (takarni), a magyar *zeke, szokmány* stb.

DOKÁNY, csalóközi tájszó, l. DÓKA.

—DOKOL, vékonyhangon *dékél, dököl*, összetett gyakorlatos igeképző, mely elemeire és értelmére nézve azonos *dogál, dégél, dögél* képzővel. L. ezt. Egyszerű ön- vagy átható igékből képez ön- vagy áthatókat, mint: *fúl-dokol, hal-dokol, un-dokol, szán-dokol, ér-dékél, nyel-dékél, öl-dököl, tün-dököl*, vagy *tündöklik, es-dékél* vagy *es-döklik.*

DOKTOR, DOKTORSÁG, a latin *doctor* szótól kölcsönöztettek. L. TUDOR, TUDORSÁG.

DOL, elvont gyök, melyből *dolog*, és ennek származékai erednek. Értelmére nézve am. valaminek létrehozása, teljesítése, csinálása. Rokon vele: *tele* (törökül *dolu*) melléknév és *tol* ige. A szanszkritban *tal* am. alapítni, véghez vinni, teljesíteni, tökéletességre hajtani, innen: *talan* am. alap, talap. A szláv nyelvekben eléjön: *djelo, dilo, dzielo*, melyekhez hasonló a magyar *cselekszik* gyöke: *csel.*

DÓLÉ, Szegeden gyermekjáték neve, mely másutt *picze, pilinczk*, vagy *bolha* név alatt ismeretes. Innen: *dólés* am. ilynemű játékot üz. A dólé abban különbözik a közönséges pilinczkjátéktól, hogy amabban a nyertes fél a vesztett fél hátán lovagol, honnan *lovasdi* is neve. V. ö. PILINCZK.

DOLGATLAN, (dol-og-atlan) mn. tt. *dolgatlan-t*, tb. *—ok.* Dolog nélkül levő, henyélő. Máskép: *dologtalan.* Határozóilag am. dolgatlanul.

DOLGATLANSÁG, (dol-og-atlan-ság) fn. tt. *dolgatlanság-ot.* Dolog nélküli állapot, henyeség, munkátlanság. Máskép: *dologtalanság.*

DOLGATLANUL, (dol-og-atlan-ul) ih. Dolog nélkül, nem dolgozva, henyélve, munka, foglalatosság nélkül. *Dolgatlanul tölteni az időt.* Máskép: *dologtalanul.*

DOLGOLÓDÁS, (dol-og-ol-ód-ás) fn. tt. *dolgolódás-t*, tb. *—ok.* Dologgal foglalkodás, vesződés, munkálkodás, dolgozgatás. Nem igen divatos szó.

DOLGOLÓDIK, (dol-og-ol-ód-ik) belsz. m. *dolgolód-tam, —tál, —ott.* Valamely dologgal foglalkodik, munkálódik, dolgozgat. Ritka használatu.

DOLGOS, (1), (dol-og-os) mn. tt. *dolgos-t*, vagy *—at*, tb. *—ak.* 1) Aki dolgozni szeret. *Dolgos ember,*

dolgos legény, dolgos cseléd, dolgos szolgáló. 2) Foglalatoskodó. *Mi dolgosok vagytok?* azaz, mivel foglalkodtok? mit csináltok. (Veresmarti 249 l.)

DOLGOS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *dolgos-t*, tb. —*ok*. Dolgozó személy. *Jó dolgos, fris dolgos, lassu dolgos.*

DOLGOSSÁG, (dol-og-os-ság) fn. tt. *dolgosságot*. Tulajdonság, melynél fogva valaki dolgozni szeret, szüntelen foglalatoskodik.

DOLGOZ, (dol-og-oz) önh. és áth. lásd: DOLGOZIK.

DOLGOZÁS, (dol-og-oz-ás) fn. tt. *dolgozás-t*, tb. —*ok*. Valamely dologgal foglalkodás, valaminek csinálása. *Dolgozásban izzadni, elfáradni. Műhelyben, gyárban, mezőn, földön, kertben dolgozás. Kidolgozás, ledolgozás, bedolgozás, földolgozás.* V. ö. DOLOG, DOLGOZIK.

DOLGOZAT, (dol-og-oz-at) fn. tt. *dolgozat-ot*. Azon mű, melyet valaki dolgozás által létesít, teljesít. Különösen észbeli, szellemi mű.

DOLGOZGAT, (dol-og-oz-gat) önh. és áth. m. *dolgozgat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. *dolgozgass*. Valamely dolgot, munkát folytonosan egymás után végez; a dologban, munkában nem erőteti meg magát, de szünetlen foglalatos. Szerény szólásmódban is, kivált magunkról levén szó, ezen igével élünk. *Majd csak dolgozgatok, mennyire erőm engedi.*

DOLGOZIK, (dol-og-oz-ik) k. m. *dolgoz-tam*, —*tál*, —*ott*. Dolgot végez, dologban fárad, valamit csinál, munkálkodik. V. ö. DOLOG. *Kertben, réten, szőlőben dolgozik. Készel lábbal, teljes erővel, ésszel dolgozik. Feleségére, gyermekeire dolgozik*, azaz, keres. *Azon vagy abban dolgozik, hogy* stb. *Ki nem dolgozik, ne is egyék.* (Km.) *Valamin sokáig dolgozni. Pénzért, ingyen, olcsón, drágán, lassan, szaporán, tisztán, mocskosan dolgozni. Sokat, keveset, semmit sem dolgozni.*

A *ki, föl, le, meg* igekötőkkel összetéve az *ik*-et elvetvén áthatós értelmet kap, s tárgyesetet kíván maga mellé, pl. *A takács minden fonalat feldolgoz. A timár, tobak, cseres varga, irhás, bidolgozza a bört. Adóságát kézi munkával ledolgozza.*

Az *össze* igekötővel néha közép, néha áthatós értelme van, pl. *Mindenfélét összedolgozik, és összedolgozta magát.*

A *be* és *el* igekötőkkel megtartja az *ik*-et, pl. *bedolgozik a városba*; *bedolgozik magamagának*; azaz, kárt tesz, elrontja magát; *lassan eldolgozik* azaz dolgozgat.

DOLGOZÓ, (dol-og-oz-ó) mn. tt. *dolgozó-t*. 1) Aki dolgozik. *Reggeltől estig dolgozó napszámosok. Dolgozó társ.* 2) Dolgozáshoz való, kellő, szükséges, ahol dolgozni szokás. Ez értelemben a viszonynévvel összetett szót alkot, pl. *dolgozóasztal, dolgozószoba.*

DOLGOZÓASZTAL, (dolgozó-asztal) ösz. fn. 1) Asztal, melynél vagy melyen mindenféle írást végezünk, pl. *ügyvéd, számvevő, könyvvivő, jegyző dolgozóasztala.* 2) Asztal, melyen némely mesteremberek stb. munkáikat teszik. *Könyvkötők, szabók dolgozóasztala.*

DOLGOZÓHÁZ, (dolgozó-ház) ösz. fn. Köz épület vagy intézet, melyben a csavargók vagy rabok, vagy magánosoknál munkát nem kapó szegények bizonyos bérért dolgoznak. *Kényszerítő dolgozóház; vármegyei, városi dolgozó ház.* Máskép: *dologház.*

DOLGOZÓSZOBA, (dolgozó-szoba) ösz. fn. Szoba, melyben a hivatalnokok, vagy más köz és magán személyek, péld. irók, s bármely munkások dolgoznak, dolgaikat vagy munkáikat végzik, különösen pedig irni szoktak.

DOLGOZTAT, (dol-og-oz-tat) áth. m. *dolgoztat-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*tass*. Valaki által valamely dolgot véghez vitet, valakit dolgozni kényszerít *Cselédeivel a kertben vagy szőlőben dolgoztat. Némely megyékben a rabokat dolgoztatják. Magyar szabónál, német vargánál dolgoztat.* Összetételei: *kidolgoztat*, valamit kellő módon és czélra kikészíttet; *ledolgoztat*, bizonyos tartozást dolog által leszolgáltat, megtéríttet; *feldolgoztat*, valamely anyagot hozzáértő dolgosok által bizonyos művé alakíttat.

DOLGOZTATÓ, (dol-og-oz-tat-ó) fn. tt. *dolgoztató-t*. Általán, ki más által valamely dolgot, munkát végeztet. Különösen, ki ruhanémüket, bútorokat, eszközöket stb. bizonyos mesterembernél csináltat. *A jó mesterembernek sok dolgoztatója van.*

DOLHODIK, (azaz, *h* és *l* helyet cserélve dohol-od-ik). Székely tájszó, am. dohosodik.

DOLHONYA, falu Sáros megyében; helyr. *Dolhonyá-n*, —*ra*, —*ról*.

DOLHA, mezőváros Máramaros megyében; helyr. *Dolhá-n*, —*ra*, —*ról*.

DOLMÁNY, (dol-ma-any) fn. tt. *dolmány-t*, tb. —*ok*. Magyar szabásu derékravaló felső köntös, mely a mentétől főleg abban különbözik, hogy prémje nincs. *Kurta dolmány*, milyet a magyar köznép rendesen visel. *Sinóros, pitykés gombu dolmány. Szürdolmány*, szür kelméből, és dolmányszabással. *Huszárdolmány. Atiladolmány. Zrinyidolmány. Félczombig, térdig érő hosszu dolmány. A dolmányt felöltve, vagy panyókán viselni. Soksor a rongyos dolmányban is van okos legény.* Km. *Fakókerék, kenderhám, nemesember, szürdolmány.* Km. A köznép kurta dolmányát néhutt dokánynak, vagy idegen szóval *mándli-, jánkli*nak nevezik.

Tájejtéssel: *dalmány*, melyből kiindulva, valószinü, hogy törzse az elavult *dalma*, melyből származott a Szathmárban divatos *dalmahodik*, azaz, testesedik, derékban vastagodik. V. ö. török *dolu* = tele; és *dolmak* = telni. Miszerént *dolmány* vagy *dalmány* annyi volna, mint *dalmára* azaz *derékra* való öltözék. Egyébiránt egyezik vele a török *dolaman, dolama, doliman*, s a török *dolamak* is am. begöngyölni, bebonyolni (envelopper, entortiller. Hindoglu). Akár innen akár a magyarból kölcsönöztettek a szláv nyelvekben előforduló *dolama, dolomán, doliman, dolyoman* is. A franczia akademia szótára szerint: *doliman*, am. szinpadon használt török ruha. Eléjön Regni-

er és Schuster szótárában is *doliman* mint török felső ruha és *dolman* mint (magyar) huszármente.

DOLMÁNYGALLÉR, (dolmány-gallér) ösz. fn. Egyenesen felálló, nem lehajtott gallér a dolmányon, mely a nyakat körülveszi.

DOLMÁNYGOMB, (dolmány-gomb) ösz. fn. Gomb a dolmányon, érczből, selyemből, szőrből, posztóból. *Pitykes, makkforma dolmánygombok.*

DOLMÁNYHAJTÓKA, (dolmány-hajtóka) ösz. fn. Hajtóka a dolmány ujján, l. HAJTÓKA.

DOLMÁNYKA, (dol-ma-any-ka) fn. tt. *dolmánykát.* Kis dolmány, pl. milyent a gyermekek viselnek.

DOLMÁNYOS, (dol-ma-any-os) mn. tt. *dolmányos-t*, vagy *—at*, tb. *—ak.* Dolmányba öltözött, ki dolmányt visel. *Dolmányos magyar nép. Sötétkék dolmányos huszárok.*

DOLMÁNYSZŰR, (dolmány-szür) ösz. fn. Dolmányszabásu szürruha. *Kurta dolmányszür; hosszudolmányszür*, milyent Csalóközben és Mátyusföldén viselnek. *Dolmányszür* és fordítva *szürdolmány* ugyanazon öltözéket jelenti, azon különbséggel, hogy az első a szürkelméből varrott ruhának szabását, a másik pedig a dolmányszabásu ruhának kelméjét határozza meg.

DOLMÁNYUJJ, (dolmány-ujj) ösz. fn. A dolmány derekához, illetőleg vállához varrott sípalakú részek, melyek a karokat takarják. *Bő, szük dolmányujjak.*

DOLMÁNYZSEB, (dolmány-zseb) ösz. fn. Zseb a dolmányon.

DOLOG, (dol-og, l. DOL) fn. tt. *dolg-ot.* Személyr. *do'g-om, —od, —a, —unk, —otok, —uk.* 1) Valaminek végrehajtása, előállítása, valamely czél elérése végett, a testi vagy lelki erőnek működése által. *Könnyü, nehéz dolog. Dologba kapni, kezdeni. Dologhoz látni, fogni. Dologban lenni. Dolgot keresni, találni, végezni. Dologtól irtózni. A dolog nem szégyen.* Km. *Egy dologból kettőt csinálni. Ezer a dolgom. A jó cseléd mindig talál dolgot.* Km. *Dolog ideje, vége, szünete. Dolog után édes a nyugodalom.* Km. *Dologra legények!* 2) A testi vagy lelki erő működésének tárgya. *Sok a dolgom. Nincs semmi dolga*, tenni valója. *Dolgot adni valakinek. Mezőn, kertben van dolga. Úr dolga*, a hajdani robot. *Vármegye dolgára menni.* 3) Általában tárgy. *Szóljunk a dologhoz. Most a dologra.* 4) Ügy, foglalkodás. *Maga dolgában, mások dolgában fáradni, járni, kelni. Vele semmi dolgom. Annyi a dolga, azt sem tudja, hol a feje.* 5) Állapot. *Jó dolga, úri dolga, rosz dolga, kutya dolga van. Csúnya dolog a háború.* Km. *Ez bizony kutyadolog. Szép dolog, ha Istentől van.* Km. 6) Határozatlan tárgy, izé, valami. *Mi dolog ez? No ugyan derék dolog. Furcsa dolog, csodálatos dolog. Megesett dolog. Megesett dolognak felejtés a vége.* Km. 7) Ami nem személy, (latin *res*, német *Ding, Sache*). *A személyeket a dolgoktól megkülönböztetni.* 8) Élünk e szóval, midőn valaminek nevét nem tudjuk, vagy nem akarunk vele élni. *Restelem az egész dolgot. A dolog érdeméhez szólani. Itt a dolog veleje. Ezen dolog ismeretlen előttem.* Megjegyzendők ezen sajátságok: *Pénz dolgában, kenyér dolgában szüken lenni. Menj dolgodra!* ne alkalmatlankodjál itt.

DOLOGBELI, (dol-og-bel-i) mn. tt. *dologbeli-t.* tb. *—ek.* Dologgal járó, valamely tárgyhoz tartozó, dolgot illető. *Több dologbeli foglalkodás.*

DOLOGÉRTŐ, (dolog-értő) fn. és mn. Ki bizonyos tárgyhoz, dologhoz tud, ért, valamiben jártas, tapasztalt, művelt. *Dologértőktől tanácsot kérni. Dologértőkre bízni valaminek végrehajtását. Dologértő tapasztalt férfiak.*

DOLOGÉRTŐLEG, (dolog-értőleg) ösz. ih. Az illető dologhoz, tárgyhoz, ügyhöz értve, azt tudva.

DOLOGFEJTÉS, (dolog-fejtés) ösz. fn. Valamely szövevényes ügynek földerítése, felvilágosítása.

DOLOGFOGÓ, (dolog-fogó) ösz. fn. és mn. Dologszerető, dologhoz kellőleg hozzálátó. Erdélyi szó.

DOLOGGYŐZŐ, (dolog-győző) ösz. mn. Dologban állhatatos, ki a dologban hamar ki nem fárad, tartós dologra termett, munkabiró.

DOLOGHÁZ, (dolog-ház) ösz. fn. l. DOLGOZÓHÁZ.

DOLOGI, (dol-og-i) mn. tt. *dologi-t*, tb. *—ak.* 1) Dologhoz, mint cselekvéshez, munkához tartozó. *Dologi hajlam.* 2) Nem személyi, hanem bizonyos tárgyat, birtokot illető. *Dologi jog. Dologi bíróság.*

DOLOGKERÜLÉS, (dolog-kerülés) ösz. fn. Henyélési hajlam, melynél fogva valaki dolgozni, azaz testi vagy lelki erejét megfeszíteni, gyakorolni nem akarja.

DOLOGKERÜLŐ, (dolog-kerülő) ösz. mn. és fn. Ki dolgozni vonakodik, ki a dologtól irtózik, henyélésre hajlandó; naplopó.

DOLOGNAP, (dolog-nap) ösz. fn. 1) Köznap, hétköznap, innepeket és vasárnapokat kivéve mindennap. 2) Jelesen: oly nap, melyben valamely különös dolgot kell végrehajtani, vagy különös erőmegfeszítéssel kell dolgozni.

DOLOGÓRA, (dolog-óra) ösz. fn. Kiszabott óra, mely alatt dolgozni, bizonyos dolgot végezni kell. *Dologóra után következik a nyugóra, nyugidő.*

DOLOGSZERETŐ, (dolog-szerető) ösz. mn. és fn. Aki dolgozni szeret, vagyis, örömest dolgozik; dologkedvelő, szivesen munkálkodó, fáradhatatlan. *Dologszerető cselédet nem kell sürgetni.*

DOLOGSZÜNET, (dolog-szünet) ösz. fn. Azon idő, melyben a munkások, napszámosok, mesterlegények stb. dolgaikat félbenhagyván, pihennek; nyugidő, nyugóra.

DOLOGTALAN, (dolog-talan) mn. tt. *dologtalan-t*, tb. *—ok.* Kinek dolga nincs; ki nem dolgozik; henyélő. Mint ih. am. dologtalanul.

DOLOGTALANSÁG, (dol-og-talan-ság) fn. tt. *dologtalanság-ot.* Dolog nélküli állapot; henyélésre hajlandó tulajdonság.

DOLOGTALANUL, (dol-og-talan-ul) ih. 1) Dolog hiányával, dolgot nem kapva. *A gyáros megbukott, s a munkások dologtalanul maradtak.* 2) A dolgot készakarattal kerülve, henyélve. *Dologtalanul tölteni az időt.*

DOLOGTÁRS, (dolog-társ) ösz. fn. Ki velünk együtt dolgozik, vagy egy dologban fárad; dolgozótárs.

DOLOGTÉTEL, dolog-tétel) ösz. fn. Valamely dolognak, munkának üzése, teljesítése.

DOLOGTEVŐ, (dolog-tevő) ösz. mn. 1) Aki dolgot tesz, dolgozik. 2) Mondatik az időről is, mely különösen dologra van szánva, nem pedig szünetre vagy innepre. *Dologtevő nap.*

DOLOGVÉDŐR, (dolog-véd-őr) ösz. fn. Hadtudományi ért. katonai födözet, mely a hadmezei munkásokat, pl. sánczásókat, hídcsinálókat stb., az ellenség megtámadása ellen védi.

DOM, (1), elvont gyöke *domb, dombor, domó, domos* stb. szóknak, és több helyneveknek. Eredeti jelentése púp, dag, csomódad alak, felduzzadt és dudorodott valami. Ugyanezen értelemben rokonai: *csom, gom, tom, som, szom*, mint oly származékok gyökei, melyek valamely dudorút, gömbölyűt, feldagadtat jelentenek, pl. *csomó, gomb, gomba, tompor, zomok, szombék.* Vékonyhangon *döm*, melyből *döme, dömsödi, dömbics* stb. származtak. Egyezik vele a latin *tum*, mint *tumeo, tumor, tumidus* származékok gyöke.

DOM, (2), hangutánzó gyöke *dombéros* igének, keményebb előhanggal: *tom*, mint *tombol, tomboldz* gyöke.

DOMAFÖLDE, falu Vas megyében; helyr. *Domafölde-n, —re, —ről.*

DOMAHÁZA, falu Borsod, és puszta Heves megyében; helyr. *Domaháza-n, —ra, —ról.*

DOMAHIDA, falu Szathmár megyében; helyr. *Domahidá-n, —ra, —ról.*

DOMÁLD, falu Erdélyben, Küküllő megyében; helyr. *Domáld-on, —ra, —ról.*

DOMÁNY, falu Krassó megyében; helyr. *Domany-ba, —ban, —ból.*

DOMB, (1), (dom-b) fn. tt. *domb-ot.* 1) Tulajdonkép, a föld szinén, síklapályon kevessé fölebb emelt, s mintegy kerekdeden feldudorodott földtömeg. A dombnál magasabb a *halom*, a halomnál magasabb a *hegy. Homokdomb, kerekdomb. Domb oldala, domb teteje. Az ördög is a dombra tojik.* (Km.)

„Az én szeretőmnek dombon van a háza."

Népdal.

2) Átv. ért. összehordott, s csürök, vagy gömbölyü formában egymásra hányt, töltögetett föld, szemet stb. *Határdomb, ganajdomb, szemetdomb.* 3) Valamely nagy síkságon messzebb terjedő fölemelkedés, milyenek Bácskában a *telecskai dombok.*

Mind alaphangokra, mind alapfogalomra, mind képzésre nésve hasonlók hozzá: *csomb, gomb, tomp, szomb, czomb, czomp*, mint a maguk nemében valamely dudoruságot jelentők.

Rokonok vele a latin *tumeo, tumor, tumulus*, német *Damm*, régi svéd *dampa*, román *dimbu*, szanszkrit *dámá, dámán.* A hellen *τύμβος* csak történetesen egyezik meg, mert ez *τύφω* szótól eredetileg égetési, halott-égetési helyet jelentett, s ha vajjon ezen *τύφω* [füstöl], valamint a német *Dampf* jelentéseik is eredetileg a domborodástól, ki- vagy felduzzadástól vétettek-e, vizsgálatát másokra bízzuk.

DOMB, (2), falu Erdélyben, Kolos megyében; helyr. *Domb-on, —ra, —ról.*

DOMBÁR, (dom-b-ár) fn. tt. *dombár-t*, tb. *—ok.* Domboldal, azon tér, mely a völgy és dombtető között fekszik, s lassan-lassan fölebb emelkedik. Göcseji szó.

DOMBÁSZ, (dom-b-ász) fn. tt. *dombász-t*, tb. *—ok.* Dombos vagy dobogós malom, kompos malom. V. ö. TOMBÁCZ.

DOMBEGYHÁZA, puszta Csanád megyében; helyr. *Dombegyházá-n, —ra, —ról.* Máskép: *Dumegyháza.*

DOMBÉROZ, (dom-b-ér-oz v. tom-b-ér-oz) önh. m. *dombéroz-tam, —tál, —ott*, par. *—a.* Máskép: dorbélyoz, dorbézol, azaz lármásan, tombolva mulat, dőzsöl, tivornyáz, devernyál. Úgy látszik, a *tombol* igével egy gyökről származott, ámbár így is elemezhetni: domborodásig (t. i. a has domborodásáig, felpuffadásáig) töltözködik.

DOMBÉROZÁS, (dom-b-ér-oz-ás) fn. tt. *dombérozás-t*, tb. *—ok.* Dorbézolás, lármás mulatság, dőzsölés, tivornyázás. *Farsangi dombérozás, éjjeli dombérozások.* V. ö. DOMBÉROZ.

DOMBÉROZÓ, (dom-b-ér-oz-ó) fn. és mn. tt. *dombérozó-t.* Aki zajosan, lármásan, ittasan mulat, dőzsöl, tivornyás; dorbézoló, korhelykedő.

DOMBHÁT, (domb-hát) ösz. fn. A dombnak felső része, honnan annak aljaira lehet látni; dombtető.

DOMBIK, (dom-b-ik) fn. tt. *dombik-ot.* Kis domb. Hasonló hozzá: *szombik, szombék, számbok.* Képzésre olyan, mint: *kucsik* e helyett: *kucskó.*

DOMBLIGET, (domb-liget) ösz. fn. Fákkal, bokrokkal benőtt vagy beültetett domb.

DOMBÓ, több helység neve Magyar- és Erdélyországban; helyr. *Dombó-ra, —ról, —n.*

DOMBOCS, (dom-b-ocs) fn. tt. *domboc-ot.* Kisded domb, dombocska.

DOMBOL, (dom-b-ol) önh. l. TOMBOL.

DOMBOLDAL, (domb-oldal) ösz. fn. A dombnak azon meneteles része, mely a völgy és tető között fekszik.

DOMBOR, (dom-b-or) fn. tt. *dombor-t*, tb. *—ok.* Általán, jelenti valamely testnek kidudorodását, kigömbölyödését, pl. *kályha* vagy *kemencze dombora, kenyér dombora, tintatartó dombora.* Különösen, az építészeti szobrászatműveknek kidudorodása (Relief).

Földdomormüvek; (bas relief), *magas dombormüvek*, (haut relief).

Származékai: *domború*, *domborodik*, *domborít*. Alaphangokra és fogalomra rokonai: *csombor*, *gombor*, *szombor*, *tompor*.

DOMBORÍT, DOMBORIT, (dom-b-or-ít) áth. m. *domborít-ott*, htn. —*ni* vagy —*ani*, par. —*s*. Valamely testnek külsejét domboruvá teszi. V. ö. DOMBORU.

DOMBORÍTÁS, DOMBORITÁS, (dom-b-or-ít-ás) fn. tt. *domborítás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valamit domborítnak.

DOMBORÍTÓ, (1), DOMBORITÓ, (dom-b-or-ít-ó) fn. tt. *domborító-t*. Lemezből dolgozó mesteremberek aczéleszköze, melynek segedelmével az érczlemezeket kellő domboruságra alakítják.

DOMBORÍTÓ, (2), (mint föntebb) mn. tt. Aki vagy ami domborít.

DOMBORKŐ, (dombor-kő) ösz. fn. Domborúra kifaragott kődarab, különösen ilyen alaku sírkő.

DOMBORMÓ, (domb-ormó) ösz. fn. Domb orma, teteje, dombtető, dombhát.

DOMBORMŰ, (dombor-mű) ösz. fn. lásd: DOMBOR.

DOMBORODÁS, (dom-b-or-od-ás) fn. tt. *domborodás-t*, tb. —*ok*. A testnek gömbölyü, dagadozó alakban növekedése. *Domboru dombodnak, dobdomborodása dobodnak.* (Szójáték).

DOMBORODIK, (dom-b-or-od-ik) k. m. *domborod-tam*, —*tál*, —*ott*. Lassan-lassan domboru alakot ölt, fel- vagy kidagad. *Domborodik az erszénye, domborodik a kenyér, domborodik a has.*

DOMBORÚ, DOMBORU, (dom-b-or-ú) mn. tt. *domború-t*, tb. —*k* vagy —*ak*. Domb alaku, feldagadt, feldudorodott. *Domború garmada, domboru csipó, domború has, domboru mell, domboru far, domború* (tömött) *erszény.*

DOMBORÚAN, DOMBORUAN, (dom-b-or-ú-an) ih. Domború, dagadozó, gömbölyü, puffadt alakban. *Domborúan felhányt föld. Domborúan kitömött far. Domborúan sütött kenyér.*

DOMBORÚKA, (dom-b-or-ú-ka) mn. tt. *domboruká-t*. Kevéssé domború, ami csak kicsit van kidudorodva, feldagadva. *Domborúka mell, homlok.*

DOMBORÚL, DOMBORUL, (dom-b-or-úl) önh. m. *domborúl-t*. Domború alakot kap; domborúra puffad, dagad.

DOMBORÚSÁG, DOMBORUSÁG, (dom-b-or-u-ság) fn. tt. *domborúság-ot*. Valamely testnek domboru alakja, kidudorodott, magasra dagadt tulajdonsága vagy állapota. *Kenyérnek, mellnek domboruága.*

DOMBOS, (dom-b-os) mn. tt. *dombos-t*, vagy —*at*, tb. —*ak*. 1) Mondjuk térről, melyen egy vagy több domb emelkedik. *Dombos határ, vidék.* 2) Átv. ért. púpos, domós. *Dombos hát. Dombos kenyér.*

DOMBOSAN, (dom-b-os-an) ih. 1) Egy vagy több dombbal. *Dombosan emelkedő tájék.* 2) Púposan, puffadtan, kidudorodtan. *Dombosan kinőtt hát. Dombosan kinyomuló mell.*

DOMBOSODIK, (dom-b-os-od-ik) k. m. *dombosod-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Dombossá leszen, emelkedik, pl. a vidék, határ. 2) Púposodik. *Dombosodik a háta.*

DOMBOSÚL, DOMBOSUL, (dom-b-os-úl) önh. m. *dombosúl-t*. l. DOMBOSODIK.

DOMBÓVÁR, mváros Tolna megyében; helyr. *Dombóvár-on*, vagy —*ott*, —*ra*, —*ról*.

DOMBOZAT, (dom-b-oz-at) fn. tt. *dombozat-ot*. 1) Dombokból álló magaslat. 2) Mesterségesen csinált dombmű, pl. határdomb.

DOMBTALAN, (dom-b-ta-lan) mn. tt. *dombtalan-t*, tb. —*ok*. Egyenes, sík, róna, melyen dombok nincsenek. *Dombtalan határ, vidék.*

DOMBTETŐ, (domb-tető) l. DOMBHÁT.

DOMICSKOL, l. DÖMÖCZKÖL.

DOMIKA, (dom-i-ka) fn. tt. *domikát*. Sajttal készített böjti leves. Másképp: *demika*. *A turóra viset önünek, demikának mondják; a vén leányt férjhez adják, a menyecskének hívják.* (Km). Erdélyi szó. A palóczoknál: *demikát*.

DOMJÁN, puszta Baranya megyében; helyr. *Domján-ba*, —*ban*, —*ból*.

DOMÓ, (dom-ó) fn. tt. *domó-t*. Púp, kidudorodás, különösen a kenyérnek púpja, gyürkéje, domború kiforradás.

A *domó* és *domb* oly fogalmi rokonságban vannak, mint: *csomó* és *csomb*, *gomó* (gumó) és *gomb*.

DOMOKOS, (1), DOMONKOS, (latin eredetü) férfi kn. tt. *Domokos-t*, tb. —*ok*. Dominicus. *Domonkos szerzete.*

DOMOKOS, (2), falu Erdélyben Belső-Szolnok megyében; helyr. *Domokos-on*, —*ra*, —*ról*. SZENT—, CSIK-SZENT—, székely falu Felső-Csik székben.

DOMOLAHÁZA, puszta Torna megyében; helyr. *Domolaházá-n*, —*ra*, —*ról*.

DOMOLOS, puszta Somogy megyében; helyr. *Domolos-on*, —*ra*, —*ról*.

DOMONKOS, (1), l. DOMOKOS.

DOMONKOS, (2), Szent—, falu Heves megyében; helyr. *Domonkos-on*, —*ra*, —*ról*.

DOMONKOSFA, helység Vas megyében; helyr. *Domonkosfá-n*, —*ra*, —*ról*.

DOMONY, falu Pest megyében; helyr. *Domony-ba*, —*ban*, —*ból*.

DOMONYA, ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Ungh megyében, helyr. *Domonyá-n*, —*ra*, —*ról*.

DOMOS, l. DOMOKOS (1).

DOMOSZ, (dom-osz) fn. tt. *domosz-t*, tb. —*ok*. Nagyobb fajtáju kövér disznó. Másképp: *damasz*, l. ezt.

DOMOSZLÓ, falu Heves és Közép-Szolnok megyében; helyr. *Domoszló-n*, —*ra*, —*ról*.

DON, hangutánzó gyök, honnan *dong*, *donog*, *dongó* stb. származnak. Tompa, zárt hangnak után-

zása. Vékonyhangon: *dön*, a *döng*, *döngés* származékokban. V. ö. DÖN.

DÓNÁT, (latin eredetü) férfi kn. tt. *Dónát-ot*. Donatus. A szőlőhegyek egyik védszente. *Dónát kápolnája*.

DONCS, erdélyi szó, l. DANCS.

DONG, (don-og) önh. m. *dong-ott*, *—tam*, vagy *—ottam*, *—tál* vagy *—ottál*, *—ott*. htn. *—ni* vagy *—ani*. Némely bogarakról mondatik tulajdonkép, midőn tompa, egyhangu, folytonos szózatukat hallatják. *Donganak a méhek, darázsok, némely mezei legyek*. stb. Betüváltoztatva: *szong*. *Dong, mint a darázs a tüskék között*. (Km). *Jól érett gyümölcs, melyet a darázsok megdonganak*. (Km). Átv. ért. és megvető hangon szólva am. morogva, mormolva beszél, csak félig hallatszólag szól. *Azt donogják szüntelen*. (Tasi 158. l.). V. ö. DÖNG.

DONGA, (don-og-a v. dom-ga) fn. tt. *dongát*. Simára gyalult, kissé *domboritott* fahasábok, melyekből hordókat, kádakat, sajtárokat, bödönöket stb. készítenek a bodnárok, vagy kádárok. *Hordódonga, káddonga*. Máskép tótosan: *duga*. Átv. ért. *vékony dongáju ember*, am. gyönge testalkotással biró.

Románul *dungi*, a szláv nyelvekben: *duga, doga, duhu*, németül *Tonne*.

DONGABOLTOZAT, (donga-boltozat) ösz. fn. 1) A dongás faedények, ú. m. bödönök kádak, de különösen hordók sajátságos alakítása, minél fogva közepett kissé kidudorodnak, domborodnak, az ontorák felé pedig behajlanak. 2) Olyan boltozat, mint a hordódongáké; vagy hordó-, félhordó alakú boltozat.

DONGACSÍN, (donga-csín) ösz. fn. A dongák végeinek bemetszése, berovátolása, melybe a hordók, bödönök, sajtárok stb. fenékdeszkáit alkalmazzák, s becsiptetik.

DONGAFA, (donga-fa) ösz. fn. Különféle hosszuságu, és szélü fahasábok, melyeket a kádárok gyalulás által dongákká képeznek. Az összerakott dongafákat *máglyának* nevezik.

DONGALÁB, (donga-láb) ösz. fn. Talpával befelé, benső szélével föl, külső szélével pedig alófelé görbedt láb. (Pes varus).

DONGALÁBU, (donga-lábu) ösz. mn. Kinek dongalába van, csámpás.

DONGÁS, (don-og-ás) fn. tt. *dongás-t*, tb. *—ok*. Némely bogarak, és robarok tompa, egyhangu szózata. *Mék-, darázs-, légydongás*.

DONGAVAS, (donga-vas) ösz. fn. A kádárok éles vasszerszáma, melylyel a dongákat, hogy helyesen összeálljanak, simára egyengetik.

DONGAT, (don-og-at) áth. m. *dongat-tam*, *—tál*, *—ott*. Valamit dongani késztet, azaz úgy üti veri, hogy *don* hangot adjon. *Dongatni a hordókat*. Vékony hangon *dönget*.

DONGÉR, puszta Csongrád megyében; helyr. *Dongér-ba*, *—ban*, *—ból*, vagy *—on*, *—ra*, *—ról*.

DONGÓ, (1), (don-og-ó) fn. tt. *dongó-t*. 1) Dongó légy. 2) Bizonyos debreczeni népdal neve:

Debreczenben kidobolták,
Hogy a dongót ne danolják,
De azért is dongó,
Diri derü dongó.

DONGÓ, (2), (mint föntebb) mn. tt. *dongó-t*. Ami vagy aki dong.

DONGÓ, (3), puszta Erdélyben, Kolos megyében; helyr. *Dongó-n*, *—ra*, *—ról*.

DONGÓBOGÁR, (dongó-bogár) ösz. fn. l. DONGÓLÉGY.

DONGÓCSKA, (don-og-ó-cs-ka) fn. l. CZINCZÚR.

DONGÓLÉGY, (dongó-légy) ösz. fn. Barmokon s dögökön élődő nagy mezei légy, mely röptében donog.

DONGÓMÉH, (dongó-méh) ösz. fn. l. POSZMÉH.

DONOG, (don-og) önh. l. DONG.

DONYHA, l. DUNYHA.

DOPOL, (dop-ol, németül stopfen) áth. m. *dopol-t*. Székely szó, am. dug, bedug, pl. valamely edényt, hordót, palaczkot stb.

DOPSZA, KIS—, falu Zemplén megyében; helyr. *Dopszá-n*, *—ra*, *—ról*.

DOR, (1), elvont gyöke *doroszol*, *doroszló* szóknak. Eredeti jelentése: metszés, hasítás, irtás. Rokonai: *csor* a *csoroszol*, *csoroszló*, *csorba* származékokban, továbbá *kor*, *kor*, melyekből *korkol*, *korkol* származtak. V. ö. ORT, IRT.

DOR, (2), hangutánzó, melyből *doromb*, *dorbézol*, *dorgál*, *doroszol* stb. származnak. Rokonok vele: *dur*, *dör*.

—DOR, vékonyhangon: *dér*, *dör*, összetett képző, mely részint önálló neveket képez, mint: *ud-dor*, *fon-dor*, *kon-dor*, *gön-dör*, *sün-dör*, részint középképző, mint a *pen-dér-edik*, *pen-dér-it*, *pes-dér-kedik* igékben. Rokona *tor*, *tér*, *tör*, a *fin-tor*, *hen-tér*, *vön-tör* szókban.

DORA, (hellén eredetü) női kn. tt. *Dorát*. Dorottya, Dóri, Dóris, Dorka, Dorkó. (Dorothea).

DORÁK, férfi kn. tt. *Dorák-ot*. (Dorotheus).

DORBÉZOL, (dor-b-ész-ol) önh. m. *dorbézol-t*. Nagy zajjal, széles kedvü kurjongással, mintegy dorombolva dőzsöl, korhelykedik, dombéroz.

Hasonló hozzá mint hangutánzó a tombolást jelentő hellen: *θόρυβος*, *θορυβέω*.

DORBÉZOLÁS, (dor-b-ész-ol-ás) fn. tt. *dorbézolás-t*, tb. *—ok*. Zajos, doromboló dőzsölés, dombéroz.

DORGA, (dor-og-a azaz, dor-og-ó v. dör-ög-ő elvont vagy kiavult törzsök, melyből *dorgál* (dorgal) származik. Melléknevül fel lehetne éleszteni, pl. *dorga szósat*, *dorga beszéd*..

DORGÁL, (dor-og-a-al) áth. m. *dorgál-t*. Keményen, mintegy *dorog*-va, azaz *dur*-vábban, darabosa vastagon, *dörög*-ve fedd valakit, valamely roez tette

miatt. *Aki mást dorgálni akar, maga feddhetetlen legyen.* (Km.) *Megdorgál.*

DORGÁLÁS, (dor-og-a-al-ás) fn. tt. *dorgálás-t*, tb. *—ok.* Keményebb, durvább hangu feddés, roszalás.

DORGÁLATLAN, (dor-og-a-al-atlan) mn. tt. *dorgálatlan-t.* tb. *—ok.* Aki nincs megdorgálva, ki dorgálásra méltót nem követett el. Mint ih. dorgálás nélkül.

DORGÁLATLANUL, (dor-og-a-al-atlan-ul) ih. Dorgálás vagy dorgáltatás nélkül.

DORGÁLGAT, (dor-og-a-al-gat) gyak. áth. m. *dorgálgat-tam, —tál, —ott,* par. *dorgálgass.* Gyakran, folytonosan, vagy némi kímélettel dorgál.

DORGÁLÓ, (dor-og-a-al-ó) fn. és mn. tt. *dorgáló-t.* Aki mást keményebb, durvább hangon fedd. *Dorgáló szülék, dorgáló beszéd.*

DORGÁLÓDIK, DORGÁLÓDZIK, (dor-og-a-al-ód-ik v. ód-oz-ik) k. mult. *dorgálódz-tam, —tál, —ott.* Szenvedélyesen, mintegy természetté vált szokásból dorgál, fedd, morog.

DORGOS, falu Temes megyében; helyr. *Dorgos-on, —ra, —ról.*

DORHOL, (dor-h-ol) áth. m. *dorhol-t.* Hengerel, mángorol. *Bört dorholni.* Másképp: *csorhol.* Erdélyi szó.

DÓRIS, DORKA, DORKÓ, női kn. l. DORA.

DORMÁND, falu Heves megyében; helyr. *Dormánd-on, —ra, —ról.*

DORNIK, l. TARKÖR.

DOROCZ, l. DOBROCZ.

DOROG v. DOROGH, hajdú város és több más helység neve, helyr. *Dorogh-on, —ra, —ról.*

DOROGHÁZA, falu Heves megyében; helyr. *Dorogházá-n, —ra, —ról.*

DOROGMA, TISZA—, falu Borsod megyében; helyr. *Dorogmá-n, —ra, —ról.*

DOROL, (dor-ol) áth. és önh. m. *dorol-t. Dor* hangon dong. Székely szó. *A sebet doroljak* (azaz dongják) a *legyek.*

DOROMB, (dor-om-b) fn. tárgyeset: *doromb-ot.* Fogak közé vett egyszerü vas eszköz, rugalmas aczél nyelvvel két szilárdabb vas szár között, mely ujjal pengetve különféle kifujás által módosított hangot ad. Aljas tréfabeszédben: *kurvaharang.* Átv. ért. *kási doromb*, aki folytonosan morog, dörmög. V. ö. DÖRÖMB.

DOROMBOL, (dor-om-b-ol) önh. m. *dorombol-t.* 1) Doromb nevü eszközt penget. 2) Mondatik a macskáról, midőn hizelgésből vagy úgynevezett tonás között sajátságosan mormog, dormog. 3) Erős, tompa hangu zörgést csinál. Vékony hangon: *dörömböl.*

DOROMBOS, (1), (dor-om-b-os) mn. tt. *dorombos-t*, vagy *—at*, tb. *—ak.* Kinek dorombja van, aki dorombon játszik. *Dorombos leány.*

DOROMBOS, (2), (l. fönebb) fn. tt. *dorombos-t*, tb. *—ok.* Dorombon játszó személy.

DOROMBOZ, (dor-om-b-oz) önh. m. *dorombozt-am, —ál, —ott.* lásd: DOROMBOL.

DORONG, (dor-ong) fn. tt. *dorong-ot.* 1) Megnyesett fiatal faderék, vagy vastagabbféle ág, eredeti hengerded alakjában. Innen: *dorongfának* mondják azon ölfát, melynek egyes darabjai nincsenek elhasítva, de a *rőzsefánál* vastagabbak. V. ö. RŐZSE. 2) Alkalmazott ért. kézbeli nagyobbféle faeszköz, a legnagyobb botnál zömökebb, terhet emelni, valamit megtámasztani, korlátot keríteni való, stb. Dorongból csinálják pl. a vendég oldalakat, a lajtorják oldalait; doronggal emelik ki sárból a megsülyedt szekeret, dorongokon eregetik le a szekerekről a hordókat, stb. 3) Néha dorognak mondják az igen nagy és vastag botot. *Judás egy a tisenkettő közül eljövé, és ő vele sok sereg, kardokkal és dorongokkal.* (Máté 26. 47.) *Mint egy latorra jöttetek-e ki kardokkal és dorongokkal?* (Lukács 22. 52.).

Más kiejtéssel *durung.* Ha gyökét visszafelé ejtjük, leszen: *rúd*, mely a doronghoz hasonló.

Egyébiránt első alakjában hengert jelent, honnan: *dorholni* am. hengerelni.

DORONGFA, (dorong-fa) ösz. fn. lásd: DORONG.

DORONGFÁNK, (dorong-fánk) ösz. fn Tésztás étel neme, melyet sodrófa forma eszközre tekernek, s a tűz körül, nyárs gyanánt forgatva sütnek meg. Másképen: *botkalács* vagy *kürtőskalács.*

DORONGHÍD, (dorong-híd) ösz. fn. Sárban, mocsárban, ereken lerakott dorongokból csinált híd.

DORONGOL, (dor-ong-ol) áth. m. *dorongol-t.* Doronggal üt ver. *Megdorongolni valakit.* Átv. ért. durva hangon és modorban bírál, vagy inkább korhol valamely müvet. *Dorongoló birálat.*

DORONGOLÁS, (dor-ong-ol-ás) fn. tt. *dorongolás-t*, tb. *—ok.* Doronggal verés, ütés. Átv. ért. durva hangu, és modoru korholás.

DORONGOS, (dor-ong-os) mn. tt. *dorongos-t*, vagy *—at*, tb. *—ak.* Doronggal ellátott, nagy vastag bottal járó.

DORONGOSFÁNK, l. DORONGFÁNK.

DORONGOSHÍD, l. DORONGHÍD.

DOROSBA, fn. tt. *dorosbát.* A palóczoknál, és Mátyusföld egy részén am. *vőfél.* A tótoknál *druzba*, és *druzsiti* am. társulni, barátkozni, és így azt fejezi ki tótul, mit a vőfél (vő barátja, társa) magyarul.

DOROSMA, község a Kis-Kunságban; helyr. *Dorosmá-n, —ra, —ról.*

DOROSZLÓ, (1), (dor-osz-ol-ó) fn. tt. *doroszló-t.* Gyomtisztító kapa, melylyel a kifüvesedett földet korholják, irtják, különösen a szőlőt tisztogatják. Mint metsző, gyomirtó eszközzel rokon: *csoroszló* vagy *csoroszla.*

DOROSZLÓ, (2), faluk Bács és Vas megyékben; helyr. *Doroszló-n, —ra, —ról.* RÁBA—, falu Vas megyében.

DOROSZOL, (dor-osz-ol) áth. m. *doroszol-t* vagy *doroszlott*, htn. *—ni* vagy *doroszlani.* 1) A szőlőt má-

sodszor kapálja, azaz kifüvesedett földét megtisztítja, meghorholja. 2) Útat nyes kapával, doroszlóval a kertben, szőlőben stb. Hasonló hozzá; *csoroszol*.

DOROTTYA, női kn. tt. *Dorottyát*. Dorothea. Hellén eredetü jelentése: Isten ajándoka. A magyar köznép nevetséges gúnynevül szokta használni. *Vén Dorottya*. L. DORA.

DOROZMA, (dor-oz-ma) fn. tt. *dorozmát*. Varacsk, varangy, a testnek, vagy bőrnek rögös külseje. Balatonmelléki szó.

Gyöke a metszést, hasítást jelentő *dor*, minélfogva rokon *doroszol*, *doroszló* szókkal, mennyiben a *dorozma* mintegy doroszolt, bemetélt állapota a bőrnek.

DOROZMÁS, (dor-oz-ma-as) mn. tt. *dorozmás-t* vagy *—at*, tb. *—ak*. Az állati s emberi bőrről mondatik, midőn varaczkos, göröncsös, kivált valamely behegedt seb után. V. ö. DOROZMA.

DORSGADÓCZ, (dors-gadócz) ösz. fn. Gadóczhalfaj az éjszaki és keleti tengerben, melyet besózva is árulnak. Teste pettyes, farka osztatlan.

Első alkatrésze *dors* a germán nyelvfajokban több-kevesebb változattal általános.

DORUZSOL, (dor-uzs-ol) önh. m. *doruzsol-t*. Mások ellen morog, dorgálódik. A *dorgál* igével egy gyökről származott. Máskép: *duruzsol*.

DÓSA, (1), l. DOMOKOS.

DÓSA, (2), jász község; helyr. *Dósá-n*, *—ra*, *—ról*.

DOSZ, elvont gyök *doszol* szóban. Azonos *tasz*, *tosz* gyökkel.

DOSZKA, fn. l. DESZKA. Székelyes kiejtés.

DOSZOL, (dosz-ol) áth. m. *doszol-t*. Menésre, vagy más valamire sürget, erőltet, *tasz*-igál, unszol, noszol. Székely szó. Dunán túl *toszkol*, *tuszkol*.

DOSZOLÁS, (dosz-ol-ás) fn. tt. *doszolás-t*, tb. *—ok*. Unszolás, nógatás, sürgetés, toszkolás. lásd: DOSZOL.

DOSZTIG, l. DUZTIG.

DOVALLÓ, falu Liptó megyében; helyr. *Dovalló-n*, *—ra*, *—ról*.

DOVORÁN, KIS—, NAGY—, FARKAS—, falvak Nyitra megyében; helyr. *Dovorán-ba*, *—ban*, *—ból*.

DOZMÁTH, falu Vas vármegyében; helyr. *Dozmáth-on*, *—ra*, *—ról*.

DÓZSA, l. DOMOKOS.

DÖ, (1), gyökelem számos szókban, melyek 1) *tompább* természeti hangot 2) *dudorú* alakot fejeznek ki, vastag hangon *do*; az első osztályba tartoznak: *döbög*, *döczög*, *dömmög*, *dörgöl*, *dörög*, *dörsöl* stb. az utóbbiba: *döböny*, *döbös*, *dömösz*, *dömse* stb.

DÖ, (2), elvont gyök, melyből: *döl*, (dö-ül), *döjt* (dö-ít), *dönt* (dö-int), *dög*, *döher*, stb. erednek. Jelentése: *alacson*, *alá*, *tova eső*, ellentéte a *di* gyöknek, (l. DI). Ezen gyökökből megtetszik, hogy a két ellenkező értelem egyedül az önhangzókban rejlik t. i. az *i* éles, magas, sőt legmagasb önhangzó, az *ö* pedig mélyebb, zártabb, tompább. A különböző hangzókban rejlő értelem, mint tudjuk, a magyarban különben is sokszor eléfordul, pl. *itt ott*, *ide oda*, *ez az*, *tipeg topog*, *libeg lobog*, stb. Rokon a *dö* gyökkel a latin *de*, s ez után a franczia *de*, *dé*, olasz *da*, stb. hellen *δέω* stb. Figyelmet érdemel, hogy a zenészek s zenetanítók a *magasb* s *mélyebb* félhangok elnevezésére is az önhangzókat épen ezen elv szerént használják, pl. *disz* am. *d*-nél félhanggal magasb, *desz* am. *d*-nél félhanggal mélyebb; *így gisz* és *gesz*, *aisz* és *asz*, *eisz* és *esz* stb.

DÖB, 1) természeti hang, melyből *döbög*, *döbben*, *döbögés*, *döbbenés*, *döbbent*, stb. származnak. Vastag hangon *dob*, *dobog*, stb. 2) Hengerded fa edényeket jelentő *döbön*, *döbörke* gyöke, fordítva: *bödö* (bödön) vastaghangon: *dob*, *dobon*, fordítva: *bod*, *bodon*, *bodnár*.

DÖBBEN, (döb-ü-en vagy döbb-en) önh. m. *döbben-t*. Tulajdonkép a szívről mondatik, midőn hirtelen ijedés miatt rendkivüli mozgásba jő. Átv. ért. hirtelen megijed, s megrázkódik. *Megdöbbenni*, azaz a félelemnek, ijedésnek első benyomását érzeni. Vastaghangon rokona: *dobban*.

DÖBBENÉS, (döb-ven-és vagy döbb-en-és) fn. tt. *döbbenés-t*, tb. *—ek*. 1) A szívnek valami gyanitott rosz miatt hirtelen mozgásba jövetele. 2) Megfélemlés, az ijedésnek első érzete. Vastaghangon: *dobbanás*.

DÖBBENT, (döb-ven-t v. döbb-en-t) áth. m. *döbbent-ett*, htn. *—eni* vagy *—ni*, par. *—e*. Mondatik minden tárgyról, mely valakiben az ijedésnek első mozzanását fölgerjeszti. Megdöbbent bennünket általán oly dolog, melynek félelmes, káros voltát csak homályosan érezzük, pl. csendes éjjel valamely zörrenés, vagy sürü berekből előnkbe bukkanó ember, vagy vad, mely szivünket sebesebb lüktetésbe hozza.

DÖBLECZ, (döb-öl-ecs) mn. tt. *döblecz-et*. Vastag, kövér testü, mintegy döbönhöz hasonló. Székely szó. Más tájejtéssel: *dömbicz*, *dömc*, *dömsödi*.

DÖBÖG, (döb-ög) önh. m. *döbög-tem*, *—tél*, *—ött*. A szivről mondatik, midőn hirtelen benyomás, különösen félelem, ijedés miatt szokottnál erősebben s gyorsabban ver. Vastag hangon *dobog*.

DÖBÖGÉS, (döb-ög-és) fn. tt. *döbögés-t*, tb. *—ek*. A szívnek szokottnál erősebb és gyorsabb mozgása, verése. Vastag hangon: *dobogás*.

DÖBÖN, DÖBÖNY, (döb-ön vagy döb-öny) fn. tt. *döbön-t*, tb. *—ök*. Faedény, melyben vajat, mirt, sajtot, sót, stb. tartanak. Innen: *vajas döbön*, *sajtos döbön*, *sós döbön*. Megfordítva: *bödön*, s vastag hangon: *bodon*, *dobon*.

A törökben *debbe* Hindoglu szerént: cruche de cuir (bőrveder).

DÖBÖNÖS, puszta Zemplén megyében; helyr. *Döbönös-ön*, *—re*, *—ről*.

DÖBÖR, (1), (döb-ör) kiavult vagy elvont törzsöke a) a fa edényt jelentő *döbörke* szónak, s mint olyan legközelebbi rokona *döbön*-nek, b) a tompa hangot utánzó *döbörög* igének, s mint hangazóval rokonok *dobog*, *dobogó*, *dobban* stb. Különben *döbör*

fönevül használható azon tartós tompa hang kifejezésére, milyen péld. az égdörgésé, vagy a szekerek alatt viszhangzó hídpallóké stb. *Döbörrel, nagy döbörrel átvonuló hintók, lovasok.*

DÖBÖR, (2), falu Vas megyében; helyr. *Döbör-ön, —re, —ről.*

DÖBÖRG, l. DÖBÖRÖG.

DÖBÖRGÉS, (döb-ör-ög-és) fn. tt. *döbörgés-t*, tb. *—ék*. Távol vagy gyöngébb dörgés vagy dobogás. V. ö. DÖBÖRÖG.

DÖBÖRGŐ, (döb-ör-ög-ő) mn. tt. *döbörgő-t*, tb. *—k*. Ami döbörögve viszhangzik. *Döbörgő szekerek.*

DÖBÖRHEGY, falu Vas megyében; helyr. *Döbörhegy-en, —re, —ről.*

DÖBÖRKE, (döb-ör-ke) fn. tt. *döbörkét*. Döbönke, kis döbön, különösen melyben turót tartanak. Székely szó.

DÖBÖRÖG, (döb-ör-ög) önh. m. *döbörög-tem*, vagy *döbörgöt-tem*, *—tél* vagy *döbörgöttél*, *döbörgött*, htn. *—ni* vagy *döbörgeni*. Kevésbbé erősen, azonban folytonos hanggal vagy távolabbról szól s verdesi a füleket. *Döbörög a haragos ég, döbörögnek az elsütögetett ágyúk, döbörögnek az elnyargalók lábai alatt a hídpallók.* Áthatólag is:

„Kétségek ostroma körüldöbörgi."

Kisfaludy K.

Közelebbről vagy erősebben értve: *dörög az ég, dörögnek* vagy *durrognak az ágyúk, dobognak a hídpallók.*

DÖBÖSZ vagy DÖBÖZ, DÖBÖSZKE, l. DOBOSZ, DOBOSZKA.

DÖBRÉTE, falu Szala megyében; helyr. *Döbrété-n, —re, —ről.*

DÖBRI, falu Szala megyében; helyr. *Döbri-be, —ben, —ből.*

DÖBRÖCZ, (döb-ör-öcz) fn. tt. *döbröcz-öt*. Baranyában am. rüh. Göcsejben vastag hangon *dobrocz*, mely értelemre nézve a döbröczczel rokon. Mindkettőben a bőrnek felduzzadt, fölhólyagosodott állapota az alapfogalom. V. ö. DOBROCZ.

DÖBRŐCZE, falu Szala megyében; helyr. *Döbröczé-n, —re, —ről.*

DÖBRŐK, puszta Somogy megyében; helyr. *Döbrök-ön, —re, —ről.*

DÖBRÖNTE, falu Veszprém és puszta Tolna megyében; helyr. *Döbrönté-n, —re, —ről.*

DÖCS, helység a péterváradi ezredben; helyr. *Döcs-ön, —re, —ről.*

DÖCZ, elvont hangutánzó gyök, melyből *döczög, döczczen* stb. erednek. Jelenti némely testnek azon ingó állapotát, midőn ide-oda ütődik, avagy hajlik, s olynemüleg mozog, mintha dőlni akarna. A dőlésnek kicsinyített módosítása.

DÖCZCZEN, (döcz-ü-en vagy döcz-v-en, vagy döczcz-en) önh. m. *döczczen-t*. Mondatik minden mozgó testről, de különösen szekérről, kocsiról, szánról, midőn egyenetlen mozgásban levén, ide vagy oda vetődik, rázódik. *Árkon, gödrön, vágáson keresztül-döczczen* v. *átdöczczen a kocsi, s aki benne ül, döczczen, megdöczczen.*

DÖCZCZENÉS, (döcz-ven-és v. döczcz-en-és) fn. tt. *döczczenés-t*, tb. *—ék*. Mozgásban, menésben levő testnek, különösen szekérnek, kocsinak, szánnak egyenetlen, göröngyös úton megütődése, rázkódása.

DÖCZCZENT, (döcz-ven-t vagy döczcz-en-t) áth. m. *döczczent-ett*, htn. *—ni* vagy *—eni*, par. *—s*. Mozgásban, menésben levő testet elébe vetett akadály által egyenes állásából kiveszen s megráz, pl. *a gödör, árok* vagy *kerék alá vetődött kő megdöczczenti a szekeret. A döczczenő kocsi megdöczczenti a benne ülőt is.*

DÖCZÖG, (döcz-ög) önh. m. *döczög-tem, —tél, —ött*. 1) A haladó kocsi, szekér holmi göröngyös, likacsos, köves úton rázódva ide-oda ütődik. 2) Mondatik kövér, nehezen járó, vagy sántikáló emberről, ki menés közben jobbra-balra dülöng, hajladozik. *Döczögve jár, mint a hízott récze. Alig döczög.*

DÖCZÖGÉS, (döcz-ög-és) fn. tt. *döczögés-t*, tb. *—ék*. 1) Kocsinak, szekérnek az egyenetlen út miatt ide-oda verődése. 2) Kövér, beteg vagy sántikáló embernek jobbra-balra nehezedő menése.

DÖCZÖGŐ, (döcz-ög-ő) mn. tt. *döczögő-t*. Aki vagy ami menés közben valamely akadály miatt ide-oda hajlik, rázódik. *Döczögő kocsi, döczögő járás.*

DÖCZÖGŐS, (döcz-ög-ő-s) mn. tt. *döczögős-t* vagy *—et*, tb. *—ek*. 1) Útról mondatik, mely likacsos, göröngyös, kátyolos, köves, és ennélfogva döczög a kocsi, szekér rajta. 2) Hibásan szerkezett hintóról, szekérről stb., mely rázza a bennülőket. 3) Járásról, mely ide-oda ingadoz. 4) Átv. ért. *döczögős beszéd, irásmód*, azaz nehézkés, nem folyékony, akadozó.

DÖCZÖGTET, (döcz-ög-tet) áth. m. *döczögtet-tem, —tél, —ett*, par. *döczögtess*. A haladó kocsit, szekeret akadályok közbevetése által ide-oda rázza. *A kátyúk, gödrök, kiálló kövek döczögtetik a szekeret. Döczögteti a rázós kocsi, szekér a bennülőket.*

DÖD, hangutánzó elvont gyök, honnan *dödög, dödörög* származnak. *Dödölle* szóban pedig am. *töltött*, vagy *dudorú*.

DÖDDŐ, (dödd-ő vagy död-ög-ő) fn. tt. *döddő-t*. Dunán túl am. együgyü, málészájú, istentaszította, dödögő ember.

DÖDÖG, (död-ög) önh. m. *dödög-tem, —tél, —ött*. Értelmetlen, homályos szavakat mormog, *dadog*, mint pl. a beszélni kezdő kisdedek, továbbá részegek, együgyűk, bolondok, vagy magukban beszélgetők szoktak. Vastag hangon: *dudog.*

DÖDÖGÉS, (död-ög-és) fn. tt. *dödögés-t*, tb. *—ék*. Értelmetlen, homályos hangok ejtése, dagogás. *Kis gyermek, vagy részeg ember dödögése.*

DÖDÖLLE, (död-öll-ő vagy död-ör-lő = dudor-ú) fn. tt. *dödöllé-t*. 1) Dunán túl, köleskásából és lisztből készített, s kiszakgatott tésztás étel. Mátyus-

földén *gancsa* vagy *gáncsa*. 2) Mátyusföldén am. derellye, azaz turóval vagy szilvával töltött tésztás eledel. 3) Győr tájékán gúnynévképen am. málészájú, együgyű ember, máskép: *dölle, döddö*.

DÖDÖR, (död-ör) kiavult vagy elvont törzsök, mely (fázás vagy félelem miatti) reszkető hangokat jelent. Vékonyabb hangon rokona: *dédér, didér*, melyből *dédérég, didérég* származtak.

DÖDÖRÖG, (död-ör-ög) önh. m. *dödörög-tem* vagy *dödörgöttem*, —*tél* vagy *dödörgöttél, dödörgött*, htn. —*ni* vagy *dödörgeni*. Értelmetlen, homályos és egyszersmind reszketeg hangokat ejt, különösen, fázás vagy félelem miatt. Máskép: *didereg*.

DÖF, áth. m. *döf-tem*, —*tél*, —*ött*. 1) Hegyes, éles végű eszközt, fegyvert, szerszámot tasszító irányban és erővel nyom, benyom valamely testbe. *Kést, tőrt, kardot döfni valakibe. Csáklyát a part oldalába döfni. Dárdával döfni, ledöfni az ellenséget lováról.* Igekötőkkel: *bedöfni, feldöfni, megdöfni, ledöfni*. 2) Mondják szarvas állatról, midőn szarvával bök, szúr. *A szilaj tinó, bika megdöfte a gulyást*. 3) Ököllel, újjal, vagy bottal tasszít, szúr, bök. Vas megyében mondják így is: *duf*, honnan *duff* am. döfés, *duffot* kapni am. döfést kapni.

Azon *d-f*-vel kezdődő gyökszók családjába tartozik, melyekben a távolra hatás fogalma rejlik, milyenek: *dö, dönt, doszol, tosz, toszít, tol, tuszkol* stb. Talán egyetlen ige nyelvünkben mely *f* hanggal záródik.

Rokonok hozzá a szanszkrit *dhav* (lök), és *tup* (üt); hellen *θέφω, τύπτω*, finn *tupin* (tütök) stb. Megjegyzendő, hogy *dev* a perzsa nyelvben gonosz szellemet jelent.

DÖFDÖS, (döf-dös vagy döf-öd-ös) áth. m. *döfdös-tem*, —*tél*, —*ött*, par. —*s*. Gyakrabban, ismételve döf, pl. *döfdösik egymást az öklelődző bikák*. V. ö. DÖF.

DÖFDÖSÉS, (döf-öd-ös-és) fn. tt. *döfdösés-t*, tb. —*ék*. Gyakori, ismételt döfés, szurkálás, öklelődés, bökdösés.

DÖFDÖZ, (döf-öd-öz) áth. l. DÖFDÖS.

DÖFÉS, (döf-és) fn. tt. *döfés-t*, tb. —*ék*. 1) Valamely nagyobb eszközzel, fegyverrel való szúrás. *Kard-döfés, késdöfés*. 2) Öklelés. 3) Tasszítás. *Oldalba döfés. Könyökkel vagy ököllel döfést tenni valakin*. V. ö. DÖF.

DÖFÖD, (döf-öd) áth. m. *döföd-tem*, —*tél*, —*ött*. Gyakran, több ízben döf. *Könyökkel döfödni a mellettünk állót. Bottal döfödni a bivalt*. A cselekvési gyakorlatnak valamivel kisebb fokát jelenti, mint a kettőztetett képzőjű *döfdös*.

DÖFÖL, (döf-öl) áth. l. DÖFÖD.

DÖFÖLÉS, (döf-öl-és) fn. tt. *döfölés-t*, tb. —*ék*. Gyakori, ismételt döfés; döfödés.

DÖFÖTTYŰ, DÖFÖTYŰ, (döf-ött-tyű v. döf-et-tű) fn. tt. *döföttyű-t*, tb. —*k*. Tésztás étel neme a székelyeknél, melyet mákkal, és mézzel készítenek.

DÖG, (dö-g, l. DÖ) fn. tt. *dög-öt*. 1) Holt test, elhullott állatnak teste. Emberről csak megvetőleg és aljas beszédben használtatik. *Kihúzni a dögöt a gyepre. Dögöt enni. Dögre járni. Ahol dög van, oda gyülnek a sasok*. Km. *Büdös, mint a dög*. (Km). *Megszagolni a dögöt*. 2) Ragadós nyavalya. *Marhadög, bujadög. Dög járja, emészti a barmokat. Dúl, pusztít a dög. Dög esett a juhokba. Dög verje meg*. 3) Nyavalygó beteg, kire bizonyos halál vár. 4) Vén, rosz, gebe ló. *Rosz dög, sovány dög*. Megvető értelemben mondatik emberről is. *Vén dög*. 5) Aljas beszédben: kelletlen bőség. *Döge van a dinnyének, halnak*.

Előfordúl a szláv nyelvekben is: *decha* (dög), *dechnut* (dögleni). Rokon *doh* szóval is.

DÖGBAJ, (dög-baj) ösz. fn. Ragadós nyavalya, mely pusztít embereket, barmokat, dögvész.

DÖGBŐR, (dög-bőr) ösz. fn. Nyavalyában elesett baromnak lenyúzott bőre.

DÖGBŰZ, (dög-bűz) ösz. fn. A dögtestnek nehéz, undorító szaga, mely rohadás által fejlik ki.

DÖGE, l. DÖGHE.

DÖGENYEG, (dög-eny-eg) fn. tt. *dögenyeg-et*. l. 1) DEGET 2) DÖGÖNYEG.

DÖGEVÉNY, (dög-e-vény) fn. tt. *dögevény-t*, tb. —*ék*. Dögleletes iszapos, mocsáros hely vagy legelő.

DÖGÉVŐ, (dög-évő) ösz. mn. Döglött, azaz betegségben elveszett állatnak husával élő. *Dögevő madarak;*

DÖGFA, (dög-fa) ösz. fn. Fanövény a kétfalkások seregéből, és tizhímesek rendéből; különösen ennek faja: *büdös dögfa*, melynek bab-forma hüvelyes gyümölcse és igen büdös szaga van. (Anagyris foetida).

DÖGFAKADÉK, (dög-fakadék) ösz. fn. Rosz természetű pattanás, küteg a testen, a ragályos járványokban.

DÖGFAKADÉKOS, (dög-fakadékos) ösz. mn. Amin dögfakadék támadt. *Dögfakadékos test*.

DÖGFALÓ, (dög-faló) ösz. mn. l. DÖGÉVŐ.

DÖGFŐ, (dög-fő) ösz. fn. Az építészeknél jelent czifrázatul használt alakot, mely valamely állatnak bőretlen fejét ábrázolja.

DÖGFŰ, (dög-fű) ösz. fn. Igen erős dögbűzű növény, melyre a döglegyek lerakják tojásaikat. (Stapelia variegata).

DÖGGOMBA, (dög-gomba) ösz. fn. Mérges gombák egyik neme, melyet a mezei apró legyek szeretnek.

DÖGGYAPJU, (dög-gyapju) ösz. fn. Döglött juhnak gyapja.

DÖGGYÍK, (dög-gyík) ösz. fn. A torokgyíkon dögvészes nyavalyában támadt halálos fene.

DÖGHAGYMÁZ, (dög-hagymáz) ösz. fn. lásd: DÖGHALÁL.

DÖGHALÁL, (dög-halál) ösz. fn. 1) Általán minden nyavalya, mely ragályossága, sebes elterjedése, és vészhozó ereje által tünik ki. 2) Különösen,

a keleti tartományokban otthonos hagymáz, mely rövid ideig tartása, rohasztó ereje, a lágyék és hón alatti mirigyek gyuladása, s czeknek fenébe, vagy genyedésbe átmenete, végre a bőrön megjelenő pokolvar által jelenkezik. Szelidebb kifejezéssel: *halálvész.*

DÖGHALÁLOS, (dög-halálos) ösz. mn. Döghalált okozó, döghalállal járó. *Döghalálos nyavalya.*

DÖGHE, falu Szabolcs megyében; helyr. *Döghé-n, —re, —röl.*

DÖGHELY, (dög-hely) ösz. fn. 1) Hely, hova a dögöt hordják, és hol megnyúzzák. 2) Hol dögbaj uralkodik.

DÖGHENDI, (dög-hen-di) mn. tt. *döghendi-t,* tb. —*k.* Székely szó, am. lomha, lusta, mint a dögleni indult barom. Képzésre hasonló a szintén gúnyos jelentésű *pökhendi, ebhendi* szókhoz.

DÖGHÚS, (dög-hús) ösz. fn. Döglött állat húsa. *Döghúst enni.* Szélesb ért. állásban megromlott, megbüzhödt, gyomorundorító hús.

DÖGKÁNYA, (dög-kánya) ösz. fn. Kányafaj, mely döghússal él.

DÖGKELEVÉNY, (dög-kelevény) ösz. fn. Dögvészben, dögkórban támadó fakadás, daganat a mirígyeken.

DÖGKESELY, (dög-kesely) ösz. fn. Sasok neméhez tartozó madárfaj, mely dögökön élödik. *Egyiptomi dögkesely,* mely a Nil folyam áradása után maradt dögöket emészti.

DÖGKÓR, (dög-kór) ösz. fn. l. DÖGVÉSZ.

DÖGKÓRECZET, (dög-kór-eczet) ösz. fn. Ovószerül használt eczet a dögkór ellen.

DÖGKÓROS, (dög-kóros) ösz. mn. Dögkórban szenvedő, dögkórba esett; dögvészes. *Dögkóros betegek.*

DÖGKÓRSÁG, (dög-kórság) ösz. fn. lásd: DÖGVÉSZ.

DÖGLÉGY, (dög-légy) ösz. fn. Dögökön élödő nagyobbféle légy. (Musca caesar).

DÖGLEL, (dög-lel) áth. m. *döglel-t.* Döggé tesz, döghalállal elveszt, ragályos kórba ejt.

DÖGLELET, (dög-lel-et) fn. tt. *döglelet-ét.* Dögvészes, dögkórságos állapot.

DÖGLELETÉS, (dög lel-et-és) mn. tt. *döglelet-és-t* vagy —*et,* tb. —*ek.* Dögvészt hozó, okozó, ragályos. *Dögleletes büz, kipárolgás.*

DÖGLELETÉSSÉG, (dög-lel-et-és-ség) fn. tt. *döglelet-esség-ét.* Valaminek dögvészes, döghalált okozó természete, tulajdonsága. *Tisztátalan keleti városok döglelet-essége.*

DÖGLESZT, (dög-öl-eszt) áth. m. *dögleszt-ett,* htn. —*eni* vagy —*ni,* par. *dögleszsz.* Állatot akármely módon, pl. koplalással, nagy teherrel, hajtással stb. megdögleni kényszerít. *Sebes nyargalással lovat dögleszteni.*

DÖGLET, (1), (dög-l-et) mivelt. m. *döglet-tem, —tél, —ett,* par. *dögless.* Okozza, eszközli, hogy valamely állat megdögöljék. A *döglik* igének mivelt-etője. Szokottabban: *dögleszt.* A régieknél am öl. „Mire dögletsz meg ennyi emböröket.“ Nádor-codex.

DÖGLET, (2), (dög-l-et) fn. tt. *döglet-ét.* L. DÖGLELET.

DÖGLETÉS, (dög-l-et-és) l. DÖGLELETÉS. Eléjön a Góry-codexben.

DÖGLIK, (dög-öl-ik) k. m. *dögl-ött,* htn. —*eni,* par. *dögölj.* 1) Mondatik általán az oktalan állatokról, midőn nyavalya, éhség, nagy teher, vagy más testi megromlás miatt kiadják párájokat. *Vértályogban, százrétü paczal megromlásában döglik a szarvasmarha. Iszapos legelőtől döglik a juh. Pipnyavalyában döglenek a baromfiak. Szépen döglik a marha, olcsó lesz a bör.* (Km.) 2) Átv. és megvető értelemben mondatik emberről, midőn tunyán vagy részegen hever, nyavalyog, betegeskedik, időn kivül aluszik. *Ne dögölj olyan sokat.* 3) Szinte megvetésből, annyi mint hal, meghal. *Bár csak megdöglenél* vagy *dögölnél! Dögölj meg!* Összetételei: *beledöglik, eldöglik, megdöglik, kidöglik. A kecske is akkor rugoldoz leginkább, mikor meg akar döyleni.* (Km.)

DÖGLŐ, (dög-ló) ösz. fn. Elcsigázott, rosz, beteges ló, mely dögleni készül; elsoványodott rosz gebe.

DÖGLŐ, (dög-öl-ő) mn. tt. *döglő-t.* A mi döglik. V. ö. DÖGLIK.

DÖGLÖTT, (dög-öl-ött) mn. tt. *döglött-et.* 1) A testnek végromlásában elveszett (oktalan állat). *Döglött ló, döglött birka.* 2) Büdös, büzhödt, mint a dögtest. 3) Nyavalygó, beteges, (megvető értelemben). *Megdöglött, eldöglött, kidöglött.*

DÖGMEZŐ, falu Erdélyben, Belső-Szolnok megyében; helyr. *Dögmezö-n, —re, —röl.*

DÖGMIRÍGY, (dög-mirígy) ösz. fn. 1) Dögkór idején támadó mirigydaganat, pl. a lágyékon, hón alatt, torokban. 2) Dögvész, döghalál.

DÖGNYÚZÓ, (dög-nyúzó) ösz. mn. és fn. Aki a döglött állatok bőrét lehúzza. Különösen, gyepmester, kutyapeczér, kinek kötelessége a dögtesteket eltakarítani. *Dögnyúzó kés,* életlen rosz fanyelü bicsak, békanyúzó.

DÖGÖNY, (dög-öny) ösz. fn. Bunkós fejü botocska vasból, rézből vagy fából, melylyel holmit mozsárban törnek. V. ö. DÖGÖNYEG.

DÖGÖNYEG, (dög-öny-eg) fn. tt. *dögönyeg-ét.* Botba rejtett nyársforma szúró eszköz. (Stilet). Egy XVI-ik századbeli versezetben olvassuk:

„Természet küvöl élnek pogánok ifjakkal,
A szegény rabokat verik dögönyegfákkal.“

A magyar költészet kézi könyve 58. lap.

Rokon vele a török *dejenek* (bâton, bastonage), továbbá *dökmek* (verser, jeter) *döjmek* (battre, frapper), hellén *θιγγάνω*, latin *tango*, német *Degen* stb.

DÖGÖNYEGÉS, (dög-öny-eg-és) mn. tt. *dögönyegés-t* vagy —*et,* tb. —*ek.* Dögönyeggel ellátott,

felszerelt, fegyverzett. *Döyönyeges sétabot. Dögönyeges orgyilkos.*

DÖGÖNYÖZ, (dög-öny-öz) áth. m. *dögönyözt-em, —tél, —ött,* par. *—s.* Tulajdonkép, dögönynyel, azaz mozsártörővel ver, üt. Átv. ért. erősen megver valakit valamely kézbelivel, akármi legyen az. *Emberül megdögönyöztek.*

DÖGÖS, (dög-ös) mn. tt. *dögös-t* vagy *—et,* tb. *—ek.* Dögbűzű, döggé váló; nyavalyás, beteges; ragályos kórban szenvedő; dögtestekkel tölt.

DÖGÖSÍT, (dög-ös-ít) áth. m. *dögösít-ett,* par. *—s,* htn. *—ni* vagy *—eni.* Dögössé tesz, dögkórral fertőztet, ragályosít.

DÖGÖSKÖDÉS, (dög-ös-köd-és) fn. tt. *dögösködés-t,* tb. *—ek.* Aljas beszédben am. nyavalyáskodás, betegeskedés, göthösködés.

DÖGÖSKÖDIK, (dög-ös-köd-ik) k. m. *dögösköd-tem, —tél, —ött.* Nyavalyog, betegeskedik. Sem irásba, sem nemesebb szólásba nem illő kifejezés.

DÖGÖSÖDIK, (dög-ös-öd-ik) k. m. *dögösödtem, —tél, —ött.* Dögkórba esik.

DÖGROVÁS, (dög-rovás) ösz. fn. Rovás, melyre a döglött barmok, pl. juhok, bárányok számát felmetszik. V. ö. ROVÁS. Átv. ért. *Dögrováson lenni* am. bizonyos halált hozó betegségben sínlődni. *Ha a juh szomorún legel, dögrovásos van.* (Km.) Nem irásba vagy nemesebb beszédbe való.

DÖGSZAG, (dög-szag) ösz. fn. Az orrnak kellemetlen és a tüdőket nyomó bűz, mely a rohadásnak indult dögtestből fejlik ki; dögbüz.

DÖGSZÉR, (dög-szér) ösz. fn. Igen kellemetlen, foghajma büzű, gyantás nedve a bűzaszat nevü fünek. V. ö. BŰZASZAT.

DÖGSZINŰ, (dög-szinű) ösz. mn. Színre a dögtesthez hasonló. *Dögszinü állott hús.*

DÖGTEST, (dög-test) ösz. fn. 1) Általán minden állatnak teste, mely meg van halva vagy dögölve. 2) Különösen, orvosi ért. emberi holttest, mely boncolás alá vétetik, újabb néven: *hulla.* 3) Megvető értelemben lomha vagy beteges test.

DÖGVAD, (dög-vad) ösz. fn. Vadász nyelven, oly vad, mely betegségben vagy éhség miatt veszett el, vagy valamelyik tagjában csonkítva van.

DÖGVAR, (dög-var) ösz. fn. Var, mely dögvészkor, különösen a keleti dögkórban a torkon, hónok alatt, vagy lágyékon üt ki; dögvészes pokolvar.

DÖGVARAS, (dög-varas) ösz. mn. Kit vagy mit a dögvar meglepett.

DÖGVEREM, (dög-verem) ösz. fn. Verem, hová a dögben elhullott barmokat hányják s temetik.

DÖGVÉSZ, (dög-vész) ösz. fn. lásd: DÖGHALÁL.

DÖGVESZÉS, DÖGVÉSZÉS, (dög-veszés vagy vészes) ösz. mn. 1) Dögvészbe esett. *Dögvészes emberek, barmok.* 2) Ami dögvészt hoz, dögvészt teremt. *Dögvészes levegő, tisztátalanság.*

DÖHER, (dö-h-er) mn. tt. *döher-t,* tb. *—ek.* Vas megyei tájnyelven am. hízott, poczokos, kövér, nagy idomtalan testü. Rokonai a szintén tájszók: *dömö, dömhe, dömhecz, dömöczkös, dömse, dömsödi.*

DÖÍT, (dö-ít) áth. m. *döít-ött,* htn. *—eni* vagy *—ni,* par. *—s.* Régi, s már kiavult eredeti mása a most divatozó *döjt* vagy *dönt* igének, mint: *fu-ít fujt, gyu-ít gyujt* stb. A régieknél szokott igekötős alakokban is előfordúl, mint: *eldöít, földöít* stb., l. DÖNT.

DÖJT, (dö-ít) áth. l. DÖNT.

DŐL, (dő-l am. dö-ül, rokontársai a *döjt, dönt* szók. Némely tájakon: *dül),* önh. m. *dől-t.* Jelentése 1) súlyegyent vesztve, félre hajlik, lefordúl. *Dől a szekér, dőlnek földindulászkor a házak. Bedől a kút, kidől a ló a hámból. Kidölt bedölt az oldala,* (köznépi mesékben használt kifejezés). *Beledőlni a sárba. Eldőlni* vagy *feldőlni a rosz úton. Összedőlni, szétdőlni. Megdől a gabona.* 2) Támaszkodik, nehézkedik. *Falnak* vagy *fának dőlni; neki dőlni a hordónak.* 3) Omlik, ömlik. *Dől a fordított zsákból a gabona. Esik az eső, csak úgy dől. Kidől a víz, a bor.* 4) Tolong, tolakodik. *Dől a nép a templomból, szinházból. Dől az ellenség a városba.* 5) Roskad, darabjaira oszolva lerogy. *Összedől a kártyavár.* Átv. ért. *dugába dől a munka, a terv,* azaz a készülőben levő munka, vagy a kivitelhez fogott terv megsemmisül, hasztalanná lesz, mint, midőn a hordó dugái bedőlnek. *Dől belőle a bor,* azaz borbüz. *Dől belőle az okosság, tudomány, beszéd, hazugság.*

DŐLED, (dő-l-ed) önh. m. *dőled-tem, —tél, —t* vagy *—ett.* Rendes terjedelmén túl kinyomódik, szétterjed. *Döled a felfútt mell, a pihegő kebel. Döled a levegővel töltött hólyag, duda. Kidőlednek a szemek, midőn valamely tárgyra mereven néznek. Döled a felülről nyomott baglya oldala. Dölednek a nagy falatokkal megtölt poták. Döled a kelő kovász, vagy a kenyér oldala, midőn felhasítva vetik a kemenczébe. Dőled az ételekkel megtömött has* stb. Tájszokásilag *düled, dülled, düllyed.*

DŐLEDÉK, (dő-l-ed-ék) fn. tt. *döledék-et.* Ami sulyegyenét elvesztve, leroskadt, összeomlott. *Házdőledék, régi várak döledékei.* Használtatik különösen *rom* értelemben. Tájszokásilag, sőt csaknem közönségesen bevett szólás szerént *düledék.*

DŐLEDÉKÉNY, (dő-l-ed-é-kény) mn. tt. *dőledékény-t,* tb. *—ek.* Ami ingadékony súlyegyenben áll, ami omlani, szétnyomúlni, roskadni, dőlni készül. *Döledékeny régi épület, döledékeny ösvár.* Tájszokásilag: düledékény.

DŐLEDÉKÉS, (dő-l-ed-ék-és) mn. tt. *döledékés-t* vagy *—et,* tb. *—ek.* Döledékekre omladozott, döledékekben létező. *Döledékes város, melyet a földindulás megrongált.*

DŐLEDÉZ, (dő-l-ed-éz) k. m. *döledéz-tem, —tél, —ett,* par. *—s.* Lassan, folytonosan dől, romlásnak indúl, összeomladozik. Mondatik különösen a roskadozó épületekről. *Döledeznek a tornyok,*

régi várak. Továbbá : tántorgó, részeg emberekről. *Az ittas emberek haza döledeznek a kocsmából.* Tájdivatosan : *düledez.*

DŐLEDÉZÉTT, (dő-l-ed-éz-ett) mn. tt. *döledézett-et.* Ami több idő lefolyta alatt részenként leroskadt, szétomlott. *Döledezett házak, kémények, baglyák, kazalok.*

DŐLEDT, (dő-l-ed-t) mn. tt. *döledt-et.* Dudorodott, nyomult, kinyomult, szokott terjedelmén túl kifelé hajlott. *Döledt mell, döledt szemek, döledt pofa. Kidöledt.* V. ö. DŐLED.

DŐLÉKÉNY, (dő-l-é-kény) mn. tt. *dölékény-t,* tb. —*ek.* Dőlésnek induló, dőlésre álló, hajló; összeomlással fenyegető. *Dölékeny házak, falak.* Másképp : *dülékény.*

DŐLENDŐ, (dő-l-end-ő) részesülő mn. tt. *dölendő-t.* Ami dőlni fog, dőlésre, omlásra, roskadásra, rogyásra hajlandó.

DŐLENG, (dő-l-eng) önh. m. *döleng-tem* vagy —*éltem,* —*tél* vagy —*éttél,* —*ett,* htn. —*eni* vagy —*ni.* 1) Lassan-lassan szétterjed, kinyomúl, dudorúl, pl. *szem, pofa, mell, kebel, has.* 2. L. DÖLÖNG.

DŐLENGÉZ, (dő-l-eng-éz) gyak. önh. lásd : DÖLÖNGÖZ.

DŐLÉS, (dő-l-és) fn. tt. *dölés-t,* tb. —*ek.* A testnek azon hajló iránya, melyet követ, midőn súlyegyenét vesztve, esésnek indúl, roskad, omlik. *Eldőlés, kidőlés, feldőlés. Örül, mint fazekas a feldőlésnek.* (Km.) V. ö. DŐL.

DŐLESZKÉDIK, (dő-l-esz-kéd-ik vagy dőleszt-kéd-ik) k. m. *döleszkéd-tem,* —*tél,* —*ett.* Emberről mondatik, midőn valamely szilárd testhez, pl. falhoz, fához, asztalhoz stb. támaszkodik, neki dől valaminek, s azon ferde irányban tovább megmarad. *Könyökére döleszkedik. Neki döleszkedik, mint az egész telkes paraszt.* (Km.) *Kidöleszkedik az ablakra. Megdöleszkedik.*

DŐLESZSZÉK, (dölesz-szék) ösz. fn. Kényelmes ülésre alkalmazott karos szék, melynek neki lehet döleszkedni. Máskép : *támlás szék.*

DŐLESZT, (dő-l-eszt) áth. m. *döleszt-ett,* par. *döleszsz.* 1) Testét vagy testének valamely részét reá nehezíti valamire, pl. *Hátát a falnak, karját más vállára döleszti.* 2) Kidudorít, kinyom, pl. *Szemeit rám döleszti; mellét előre döleszti; pofáját a nagy gögtől kidöleszti.*

DŐLESZTÉS, (dő-l-eszt-és) fn. tt. *döleszlés-t,* tb. —*ek.* Testének valamire nehezítése; kidudorítás.

DÖLF, (dö-l-f) fn. tt. *dölf-öt.* Gyöktagának (dö) értelménél fogva jelent, szétterjengő, felfuvó, mintegy kidöledő tulajdonságot. (Dőlő = dölv = dölf, mint : nyelő = nyelv, ölő = ölv). Innen köz értelemben : felfuvalkodott, felduzzadt kevélységet, midőn valaki mintegy magában meg nem férve kidöled, felfújja magát, nagyot mutatni akar, a mese békája gyanánt. Tájdivatosan : *dölyf,* t. i. az *l* meglágyul. Képzésre hasonló a *csör* hangutánzóból lett *csörf* szóhoz, honnan *csörfös* am. lármás, zajos, csörgő.

DÖLFÖNG, (dö-l-f-öng) önh. m. *dölföng-tem,* v. —*öttem,* —*tél* v. —*öttél,* —*ött,* htn. —*eni* vagy —*ni.* Kevélységből felfújja magát; fuvalkodik.

DÖLFÖS, (dö-l-f-ös) mn. tt. *dölfös-t* vagy —*et,* tb. —*ek.* Felfuvalkodott, magában meg nem férő, szétterjedő, s mintegy kidöledő kevély.

DÖLFÖSEN, (dö-l-f-ös-en) ih. Felfuvalkodva, magában meg nem férve.

DÖLFÖSKÖDÉS, (döl-f-ös-köd-és) fn. tt. *dölfösködés-t,* tb. —*ek.* Tartós felfuvalkodás, gőgösködés.

DÖLFÖSKÖDIK, (dö-l-f-ös-köd-ik) k. m. *dölfösköd-tem,* —*tél,* —*ött.* Tartósan felfuvalkodó indulatot táplál. V. ö. DÖLF, DÖLFÖS.

DÖLFÖSSÉG, (dö-l-f-ös-ség) fn. tt. *dölfösség-et.* Magában meg nem férő, felfuvalkodó természet, tulajdonság, megszokott tartós kevélység, mely mintegy a testnek felfuvása által mutatkozik, gőgösség.

DŐLINGÉZ, l. DŐLÖNGÖZ.

DÖLLED, DÖLLESZT stb. l. DÖLED, DŐLESZT.

DŐLLŐ, l. DŰLŐ.

DÖLMECZ, (dö-l-em-ecz) mn. tt. *dölmecz-et.* Mondják gyermekről, kinek aránylag nagy potroha van. Székely tájszó. V. ö. DÖHER.

DÖLŐ, (1), (dő-l-ő) mn. tt. *dölő-t.* Ami súlyegyenét vesztve rogy, vagy omlik, roskad. *Dölő ház, dölő fal.*

DŐLŐ, (2), (l. fönebb) fn. l. DŰLŐ.

DÖLÖNCS, (dő-l-öncs) kiavult törzsök. Jelent aprólékos ide-oda dőlést, dölöngést, hentergést. Származéka *dölöncsél.*

DÖLÖNCSÉL, (dő-l-öncs-e-el) önh. m. *dölöncsél-t.* Ide-oda döledez, hentereg, pl. dölöncsélnek a gyermekek midőn egymást taszigálják, vagy az ágyon dönczölődnek, henteregnek.

DŐLÖNG, (dő-l-öng) önh. m. *dölöng-tem,* vagy *öttem,* —*tél,* —*öttél,* —*ött,* htn. —*eni* v. —*ni.* Ide-oda dől gyakran, és folytonosan. *Haza dölöng a részeg ember a kocsmából. Dölöng a ringatott bölcső, vagy a lejtős, gödrös uton haladó szekér.*

DÖLÖNGÉS, (dő-l-öng-és) fn. tt. *dölöngés-t,* tb. —*ek.* Ide-oda dőlés gyakran és folytonosan.

DÖLÖNGÖZ, (dő-l-öng-öz) önh. m. *dölöngöz-tem,* —*tél,* —*ött,* par. —*z.* Kész akarva, pl. valamely hintán, vagy tréfából ide-oda dőlöng, lóbázkodik, ingadoz.

DŐLT, (dő-l-t) mn. tt. *dölt-et.* 1) Általán, am. súlyegyen vesztése miatt leomlott, roskadt. *Dölt ház, dölt fa. A dölt fának fejét a gyermek is ránczigálja.* (Km). *Dölt gabona. Dölt gabona nem csinál éhséget.* (Km). 2) A könyvnyomtatóknál nem függirányban álló, hanem előre hajlott, máskép *fekvő* (betü). *Dölt betükkel nyomtatni az idézett szókat, mondatokat.*

DÖLYF, DÖLYFÖNG, stb. l. DÖLF, DÖLFÖNG, DÖLFÖS, stb.

DÖM, (1), DÖMM, hangutánzó gyöke *dömhög, dömmög, dömmögés* szóknak.

DÖM, (2), elvont gyök, melyből valami gömbölyüt, puffadtat, dudorodottat jelentő szók származtak, mint: *döme, dömhe, dömhecz, dömbicz, dömse, dömsödi, dömöszke.* Rokonai: *göm, csöm, zöm*, mint a *gömb, csömb, zömök* stb. származékok gyökei. Továbbá: *töm*, melyből *tömör, tömött, tömöszöl* (változattal: *csömöszöl, gyömöszöl*) származtak. V. ö. DOM, GOM, CSOM gyökök.

DÖM, (3), áth. m. *döm-tem, —tél, —ött.* Baranyában am. *töm.* Innen lett közvetlenül: *dömöszöl, dömöcsköl.*

DÖMBICZ, tt. *dömbicz-et*; l. DÖMBÖCZ.

DÖMBÖCZ, (döm-b-öcz) fn. tt. *dömböcz-öt.* 1) Kis háló. 2) Gömböcz, tüttös. Mindkét jelentésében a gömbölyüség alapfogalma rejlik. Vastaghangon rokonai: *dombocs, dombocska, gombócz.*

DÖME, (1), férfi kn. tt. *Dömét.* Damianus, máskép: *Dömén, Dömjén. Kozma és Döme vértanúk.* A római egyházi kalendáriom szerént a bőjt kellő közepén tétetik rólok a misében emlékezet. Némelyek a *Dömötör* vagy *Demeter* nevet is ekképen rövidítik.

DÖME, (2), (döm-e) mn. Zömök, tömött testű (ember).

DÖMEFÖLDE, falu Szala megyében; helyr. *Dömeföldé-n, —re, —ről.*

DÖMÉN, DÖMÉNY, DÖMJÉN, l. DÖME.

DÖMHE, (döm-he) mn. tt. *dömhét.* Zömök, kinek szélessége, testessége nincs arányban magasságával. Pápa vidéki tájszó.

DÖMHECZ, (döm-hecz) mn. tt. *dömhecz-et*; l. DÖMHE.

DÖMMÖG, (dömm-ög) önh. m. *dömmög-tem, —tél, —ött.* Tompa, érthetetlen hangon szól, dörmög. *Magában, haragjában dömmög.* Néhutt: *dummog.*

DÖMMÖGÉS, (dömm-ög-és) fn. tt. *dömmögés-t*, tb. *—ek.* Orron eresztett érthetetlen mormogás, dünnyögés, dunnyogás.

DÖMÖCSKÖL, (döm-öcs-köl, azaz töm-ös-kél) áth. m. *dömöcsköl-t.* 1) Kézzel, lábbal, vagy valamely eszközzel nyomkod, tömöget, zúz, összezúz. *Dömöcsölni rudakkal a kádban levő szőlőt.* 2) Átv. ért. ütöget, vereget; megráz, gyomroz, öszvevissza ránczigál valakit. Vastag hangon: *domicskol.*

DÖMÖCZK, fn. tt. *Dömöczk-öt.* Damascus, a hajdani Sziriának fővárosa. Előfordúl e szó több régi irónál.

DÖMÖCZKI, (dömöczk-i) mn. tt. *dömöczki-t*, tb. *—ek.* Dömöczkbe vagy -ből való, vagy ottan készült. *Dömöczki acél; dömöczki kard; dömöczki szövet, vörös tafota. Dömöczki szent János.*

DÖMÖCZKÖL, l. DÖMÖCSKÖL.

DÖMÖCZKMŰ, (dömöczk-mű) l. DÖMÖCZKMUNKA.

DÖMÖCZKMUNKA, DÖMÖCZMUNKA, (dömöczk- vagy dömöcz-munka) ösz. fn. Aczélmű, pl. kard, puska, mely oly formára van készítve, mint Dömöczkben szokták. L. DÖMÖCZKÖZ.

DÖMÖCZKÖZ, (dömöczk-öz) áth. m. *dömöczköztem, —tél, —ött.* Vas, és aczél eszközöket, pl. kardot, puskát részént aranyos, és ezüstös czifraságokkal fölékesít, részént bemetszett rézsutos vonalak által fényesre zománczoz, vagyis úgy készít valamit, mint eredetileg Dömöczk városában szokták.

DÖMÖCZKÖZŐ, (dömöczk-öz-ő) fn. tt. *dömöczközö-t.* Vasból és aczélból dolgozó míves, ki dömöczközni tud. V. ö. DÖMÖCZKÖZ.

DÖMÖLK, NEMES—, PÓR—, faluk Vas megyében; helyr. *—Dömölk-ön, —re, —ről.*

DÖMÖR, elvont vagy elavult törzsök, egy értelmü *tömör* szóval.

DÖMÖRKAPU, puszták Baranya és Tolna megyében; helyr. *Dömörkapu-ba, —ban, —ból.*

DÖMÖS, falu Esztergam megyében; helyr. *Dömös-ön, —re, —ről.*

DÖMÖSZ, (döm-ösz) mn. tt. *dömösz-t*, vagy *—et*, tb. *—ek.* Tömött, alacson termetü, pofók, köpczös (legény, ember). Vastaghangon rokona: *damasz.*

DÖMÖSZKE, (döm-ösz-ke) mn. tt. *dömöszkét.* Meglehetősen köpczös, zömökded.

DÖMÖTÖR, férfi kn. tt. *Dömötör-t.* Demetrius. *Γημήτηρ* (?), földanyja. Más tájejtéssel: *Demeter.*

DÖMÖTÖRI, falu Vas megyében; helyr. *Dömötöri-be, —ben, —ből.*

DÖMSE, (döm-ös-e) mn. tt. *dömsét.* Köpczös, zömökded testü. Egy értelmü vele: *dömsödi.*

DÖMSÖD, falu Pest megyében; helyr. *Dömsöd-ön, —re, —ről.*

DÖMSÖDI, (döm-ös-e-di) mn. l. DÖMSE.

DÖN, 1) hangutánzó gyöke *döng, dönget, dönget, döndít* stb. származékoknak. Vastaghangon: *don, dong* stb. Rokonok a *ton, tan, don* stb. gyökök, a latinban *(tonus)*, szanszkritban *(tan)*, perzsában *(dang)*, németben *(Donner)* stb. 2) Valamely göndört, vagy gömbölyüt jelent ezekben: *döndöre, döndi.* Rokona *döm*, a *döme, dömsödi* stb. származékokban.

DÖNCZÖL, (döm-cz-öl v. döm-t-öz-öl) áth. m. *dönczöl-t.* Dömöczköl, nyomkod, valamit rajta dölöngve öszvegyúr. *Az ágyat öszvedönczölni.*

DÖNCZÖLŐDIK, (döm-cz-öl-őd-ik, vagy döm-t-öz-öl-őd-ik) belsz. m. *dönczölőd-tem, —tél, —ött.* Ideoda dőledezve, vagy nyomkodva taszigálódik. Mondják az ágyon hentergőkről is.

DÖNDÍT, (dön-d-ít vagy dön-g-ít) áth. m. *döndít-ett*, par. *—s*, htn. *—ni*, vagy *—eni.* Valamit úgy üt, hogy döng bele. *Ökéllel hátba döndíteni valakit.*

DÖNDÖRE, (betücserével am. göndöre) mn. és fn. tt. *döndörét.* Hosszu, göndör szőrü magyar juh. Vas megyei tájszó.

DÖNG, (dön-ög) önh. m. *döng-tem* vagy *döngöttem, —tél, —ettél, —ött.* htn. *—ni* vagy *—eni.* Tompán, egyhangulag szól, mormog. Vastag hangon: *dong. Döngnek a méhek, darázsok, legyek*, stb. Döng a

megütött, vagy ütődött test, midőn tompán hangzik vissza, pl. *döng az ember háta ha megütik.*

DÖNGÉCSÉL, (dön-ög-e-ecs-él) önh. m. *döngécsél-t.* Gyöngén, igen fínoman döng, vagy dong, pl. a virágok között repkedő méh. Oly képzésü kicsinyítvegyakorlatos ige, mint: *köhécsél, rikácsol,* stb.

DÖNGÉCSÉLÉS, (dön-ög-e-ecs-él-és) fn. tt. *döngécsélés-t,* tb. —*ék.* Gyönge, fínom, folytonos döngés. *Méhek döngécselése.*

DÖNGÉS, (dön-ög-és) fn. tt. *döngés-t,* tb. —*ék.* 1) Méhek, darázsok, legyek, s más rovarok egyforma tompa hangja, szózata. Vastag hangon: *dongás.* 2) Némely erősen megütött testek tompa viszhangzása.

DÖNGET, (dön-ög-et) áth. m. *dönget-tem,* —*tél,* —*ett,* par. *döngess.* 1) Valamely szilárd, tömör testet úgy ütöget, hogy tompa *dön* hangot ad vissza. *Sulyokkal döngetni a karót. Döngetni a kaput.* 2) Vereget, jól megver. *Derekasan megdöngették.*

DÖNGETÉS, (dön-ög-et-és) fn. tt. *döngetés-t,* tb. —*ék.* Tömör testnek ütögetése. Általán: verés.

DÖNGFA, (döng-fa) ösz. fn. Donga fa.

DÖNGICSÉL, l. DÖNGÉCSEL.

DÖNGÖ, (dön-ög-ő) mn. és fn. l. DONGÓ.

DÖNGÖL, (dön-ög-öl) áth. m. *döngöl-t.* A göröngyös földet lapos vastag deszkával vagy sulyokkal veri, egyengeti. Székely szó.

DÖNGÖLÉS, (dön-ög-öl-és) fn. tt. *döngölés-t,* tb. —*ék.* A göröngyös földnek verése, egyengetése.

DÖNGÖLŐ, (dön-g-öl-ő), DÖNGÖLŐFA, (döngölő-fa) ösz. fn. Sulyok, melylyel a rögös földet, vagy kiálló kövezetet egyenesre veregetik.

DÖNNYÖG, (dönny-ög vagy dünny-ög) k. m. *dönnyög-tem,* —*tél,* —*ött.* Orrán eresztett tompa hangon mormog. Máskép: *dünnyög.*

DÖNNYÖGÉS, (dönny-ög-és vagy dünny-ög-és) fn. tt. *dönnyögés-t,* tb. —*ék.* Orrából mormogás.

DÖNNYÖGŐ, (dönny-ög-ő vagy dünny-ög-ő) fn. és mn. Aki orrán által mormogja a szavakat.

DÖNÖG, (dön-ög) l. DÖNG.

DÖNT, (dön-t, v. dö-int) áth. m. *dönt-ött,* par. —*s,* htn. —*ni,* vagy —*eni.* 1) Valamely álló vagy súlyegyenes mozgásban haladó testet roskadásra, esésre, fordulásra kényszerít, vagyis eszközli, véghezviszi, hogy döljön, ledöljön, kidöljön, stb. *Fákat dönteni. Házat dönteni, ledönteni Szekeret feldönteni.* 2) Önt, ömleszt, folyat. *Kidönteni a vizet, bort, levest. Esik az eső, mintha döntenék.* 3) A szőlőmíveseknél, am. agg szőlőtőt a végett ásott gödörbe lehajt, hogy annak fiatal vesszőiből új tövek növekedjenek. A Hegyalján, és több más vidéken: *homlít.* 4) Határoz, elhatároz, valaminek végleges érvényt szerez. *Eldönteni a pert,* am. benne végítéletet hozni. *Ütközetben eldönteni az ellenségeskedést. Ezen érvek, okok, okmányok döntenek.* Máskép: *döjt.*

Rokonnak látszik vele a török *döjmek* (ütni), *dökmek* (döjteni), s talán a latin *domo,* hellen *δαμάω, δαμάζω*; is stb.

DÖNTŐ, (am. dön-t-ő) mn. tt. *döntő-t.* 1) Aki valamit leroskaszt, leomlaszt, dölni kényszerít. *Döntő magyarok.*

„Nyugton vagytok-e még döntő magyarok?"
Vörösmarty.

2) Erkölcsi vagy törvényi értelemben: határozó. *Döntő csata, Döntő eskü. Döntő határozat.*

DÖNTÖGET, (dön-t-ög-et) gyak. áth. m. *döntöget-tem,* —*tél,* —*ett,* par. *döntögess.* Gyakran, folytonosan, többeket egymás után dönt. *Házakat, falakat döntögetni. Irtáskor döntögetik a fákat. A nagy fergeteg feldöntögeti a szekereket, ledöntögeti a kéményeket.*

DÖNTVÉNY, (dön-t-vény) fn. tt. *döntvény-t,* tb. —*ék.* A felsőbb törvényszékek elhatározó végítélete.

DÖR, (1), v. DÖRR, hangutánzó elvont gyök, jelent 1) erős, rázkódtató v. reszkettető hangot, milyen tulajdonkép a villámokkal terhelt felhőké. Innen származnak: *dörög, dörren, dördül, dörget,* stb. 2) Jelent gyöngébb reszketeg hangot is e szókban: *dörgöl, dörzsöl, dörmög,* stb. Rokonokul tekinthetők az első jelentésbeli származékokkal a latin: *tonitru,* német *Donner* (am. dörren), svéd, dán *dunder* s több számtalanok; az utóbbi jelentésbeliekkel a latin *tergo, tremo,* szanszkrit *dhrákh* (dörgöl), *dram* (rázkódtat) hellen *τείρω,* magyar *sür* stb.

DÖR, (2), falu Sopron megyében; helyr. *Dörbe,* —*ben,* —*ből.*

DÖRDÍT, (dör-d-ít v. dör-g-ít) áth. m. *dördít-ett,* par. —*s,* htn. —*ni* vagy —*eni.* Eszközli, véghezviszi, okozza, hogy valami dörögjön, *dör* hangot adjon. *Az elsütött álggúk megdördítik a levegöt. A felhők villanyereje eget dördít.*

DÖRDÍTÉS, (dör-d-ít-és v. dör-g-ít-és) fn. tt. *dördítés-t,* tb. —*ék.* Erőhatás, mely *dör* hangot idéz elé.

DÖRDŰL, DÖRDÜL, (dör-d-ül) önh. m. *dördül-t. Dör* hangra fakad, egyes *dör* hangot ad. *Dördül, vagy megdördül a villámos ég. Nagyot dördült. Dördülnek az álgyúk.* Átv. ért. mondatik az igen erősen kitörő emberi szóról, mely parancsolólag, vagy fenyegetőleg hangzik.

DÖRDÜLÉS, DÖRDÜLÉS, (dör-d-ül-és) fn. tt. *dördülés-t,* tb. —*ék.* A villámokkal terhelt felhőknek összeütődése által támadó erős, reszkettető egyes hang. Átv. ért. *álgyudördülés,* vagy leomlott nagy sziklatömegnek, összerogyott épületnek hangja.

DÖRDÜLET, DÖRDÜLET, (dör-d-ül-et) fn. tt. *dördület-ét.* Egyszeri, erős, reszkettető *dör* szózat.

DÖRE, mn. tt. *dörét.* Mind azon szók között, melyekkel a magyar az esztelent, bolondot nevezni szokta, a legkíméletesebb kifejezés, kevesebb tehát a *félészü, esztelen, bolond, eszeveszett, örült, natragulyás, kasuka* szóknál, s tulajdoníttatik oly embernek, ki az okos ész szabályait holmi kisebb tárgyakban szegi meg, s ferde beszédei vagy tettei által gyakran nevetséget, sajnálkozást pedig igen ritkán gerjeszt, s nem annyira a megzavart észnek, mint inkább a ki

nem fejlett értelemnek adja jeleit. Legtöbb döreséget mondanak, és tesznek a gyermekek, tudatlanok, tapasztalatlanok. Vétetik néha *bohó, bohócz, tréfálkodó* értelemben is.

Hasonlók hozzá a német *Thor, thöricht*, a franczia: *étourdi*, a szláv *durak*, a török *delü* vagy *deli* (de a mely *derekat* is jelent), stb. Magyar nyelvből elemezve, úgy látszik, azon *ör* gyöknek előtétes módosítványa, melyből *örül, örült* származnak.

DÖREJ, (dör-ej) fn. tt. *dörej-t*, tb. —*ék*. Azon folytonos erős hang, melyet a villámos felhők, vagy más dörgő testek adnak. Képzésre hasonló *zörej, csörej, szibaj, moraj, sohaj* szintén hangutánzó gyökökből származott nevekhez.

DÖRÉLKÉDIK, (dör-e-el-kéd-ik) k. m. *dörélked-tem, —tél, —ett*. Úgy beszél, és cselekszik, mint dörék szoktak. V. ö. DÖRE.

DÖRESÉG, (dör-e-ség) fn. tt. *döreség-et*. Oly tulajdonsága valakinek, melynél fogva az ész, és élet szabályait holmi csekélyebb tárgyakban megszegi. V. ö. DÖRE.

DÖRESZ, (dör-esz) fn. tt. *döresz-t*, tb. —*ék*. Újabb ásványtani nyelven így nevezik némelyek a krétát, azon gyöktől, melytől *dörgöl, dörzsöl* származnak.

DÖRG, l. DÖRÖG.

DÖRGÉCS, l. DÖRGICSE.

DÖRGÉS, (dör-ög-és) fn. tt. *dörgés-t*, tb. —*ék*. 1) A villámos felhők erős, megrázkódtató, reszkettető hangja. *Égdörgés. Annyit tanultam a beszédéből, mint az égdörgésből.* Km. 2) Az égdörgéshez némileg hasonló hangé, pl. az álgyúé, sziklaomlás. Rokonai a hasonló, de lágyabb nemű hangot jelentő *zörgés, csörgés*.

DÖRGET, (dör-ög-et) áth. m. *dörget-tem, —tél, —ett*, par. *dörgess*. Eszközli, hogy valami gyakrabban dörögjön. *Az eget dörgetni. Álgyúkat dörgetni.* V. ö. DÖRÖG.

DÖRGETEG, (dör-ög-et-eg) fn. tt. *dörgeteg-et*. Dörgés, mennydörgés. Olyan mint: *förgeteg*.

DÖRGETÉS, (dör-ög-et-és) fn. tt. *dörgetés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn valaki v. valami dörgést eszközöl.

DÖRGICSE, (1), (dör-g-ics-e) fn. tt. *dörgicsé-t*. Apró hal neme a Dunában, s más folyókban, különösen a Fertő tavában, melynek hátgerinczén éles szálkák emelkednek, s a vigyázatlant megsértik, innét veszi nevét is, t. i. *dörgölés-* vagy *dörzsölestől*.

DÖRGICSE, (2), ALSÓ—, FELSŐ—, KIS— vagy KISFALU—, helységek neve Szala megyében; helyr. *Dörgicsé-n, —re, —ről*.

DÖRGŐ, (1), (dör-ög-ő) mn. tt. *dörgö-t*, tb. —*k*. A mi dörög. *Dörgő ég; dörgő szózat, parancs*. V. ö. DÖRÖG.

DÖRGŐ, (2), (l. fönebb) fn. Jupiternek, a mennykövek *mesés* istenének jelző neve.

DÖRGŐCZE, l. DÖRGICSE.

DÖRGÖL, (dör-g-öl) áth. m. *dörgöl-t*. 1) Egyik testnek felszinét a másiknak felszinéhez nyomja, s föl-alá vagy ide-oda húzgálja. *Kezeit vagy homlokát dörgölni. Szemeit dörgölni. A disznó fához, karóhoz dörgöli a hátát, oldalát. Ledörgölni a falról a mezet. Feldörgölni a festéket az arczra. Eldörgölni a sarat a pallón. Megdörgölni a csömörös ember hátát.* 2) Orvosi ért. ruhadarabokkal, posztóval, flanéllal nyomkodja a testnek valamely részét, hogy az által a vér mozgásba jöjön. (Frotter). 3) Aljas beszédben: ver, ütöget. *Ördög dörgöljön meg.*

Rokonok a latin *tero, tergo*. L. DÖR.

DÖRGÖLÉS, (dör-g-öl-és) fn. tt. *dörgölés-t*, tb. —*ék*. Cselekvés, midőn egyik test a másikat dörgöli, súrolja. V. ö. DÖRGÖL.

DÖRGÖLÖDÉS, (dör-g-öl-öd-és) fn. tt. *dörgölődés-t*, tb. —*ék*. Visszaható cselekvés vagy szenvedés, midőn valaki vagy valami dörgölődik, l. ezt.

DÖRGÖLŐDIK, (dör-g-öl-öd-ik) belsz. m. *dörgölőd-tem, —tél, —ött*. 1) Valamely élő állat ön testét hozzádörgöli más testhez, s ettől visszahatólag dörgöltetik, súroltatik. *A sertés, ha teste viszket, az ól oldalához dörgölődik.* 2) Akármely mozgásban levő test egy másikhoz súrlódik, illetőleg kopik. *A forduló szekér löcsese az oldalhoz dörgölődik.*

DÖRGÖLŐDZÉS vagy DÖRGÖLŐZÉS, lásd: DÖRGÖLŐDÉS.

DÖRGÖLŐDZIK vagy DÖRGÖLŐZIK, lásd: DÖRGÖLŐDIK.

DÖRÍT, (dör-e-ít) áth. m. *dörít-ett*. par. —*s*, htn. —*ni* vagy —*eni*. Dörévé tesz, e szónak minden értelmében. *Eldöríteni valakit.* V. ö. DÖRE.

DÖRMÖG, (dör-m-ög) önh. m. *dörmög-tem, —tél, —ött*. Haragjában magába fojtott hangon morog.

DÖRMÖGÉS, (dör-m-ög-és) fn. tt. *dörmögés-t*, tb. —*ék*. Magába fojtott haragos, orrhangu morgás, dünnyögés.

DÖRMÖL, (dör-m-öl) áth. m. *dörmöl-t*. Valamit apróra rágicsálva, tördelve eszik. *Száraz kenyeret dörmölni.* Máskép: *törmöl, törmel*.

DÖRÖCSKE, falu Somogy megyében; helyr. *Döröcské-n, —re, —ről*.

DÖRÖCSKÖL, (dör-öcs-köl) áth. m. *döröcsköl-t*. 1) Valamely szilárd állományu testet apró darabokra dörzsöl, zúz, nyomkod. 2) Tömöget. *Holmit bedöröcsközni a zsákba.*

DÖRÖG, (dör-ög) önh. m. *dörög-tem* vagy *dörgött-em, dörög-tél* vagy *dörgött-él, dörgött*, htn. —*ni* vagy *dörgeni*. Többszörös *dör* hangot ad. Mondatik leginkább az égről. *Az ég dörög* v. *mennydörög* v. csak *dörög*. Továbbá az ágyuzásról. *Dörögnek az álgyúk.* Némely összetételekben áthatólag is használják. *Ledörögni valakit. Körüldörögje bár ezer halál.* Kisfaludy K.

DÖRÖGD, falu és puszta Szala megyében; helyr. *Dörögd-ön, —re, —ről*.

DÖRÖKÖL, (dör-ök-öl) áth. m. *dörököl-t*. Fával vagy pálczával bele nyomkodja a lisztet a zsákba. Székely szó. Rokon a *dömöszöl, gyömöszöl, dömöczköl, dömöcsköl* igékkel.

DÖRÖMB, (dör-öm-b) elvont vagy elavult törzsöke *dörömböl, dörömbölés* szóknak. Jelentése: erős, tompa, reszketeg hang. Rokona a vastaghangu *doromb*. Hasonlók: *zörömb, csörömb* vagy *csörömp*.

DÖRÖMBÖL, (dör-öm-b-öl) önh. m. *dörömböl-t.* Folytonos, tompa, erős hangon szól, mely a *dör* hanghoz leginkább hasonlít, pl. *dörömbölnek az átrobogó szekerek alatt a hídpallók*, vagy *a szekereken hánykodó üres hordók, kádak. Dörömbölni a kapun, ajtón.* Átvitetik cselekvő értelemben azon személyekre, vagy tárgyakra is, melyek ily hangot okoznak. *Dörömbölnek a szekerek, a lovagok, midőn a pallókon mennek. Dörömbölnek a kádárok, midőn dongákat vernek.*

DÖRÖMBÖLÉS, (dör-öm-b-öl-és) fn. tt. *dörömbölés-t*, tb. —*ék*. 1) Erős, tompa, folytonos zörgés. *Leomladozó sziklák, roskadozó házak dörömbölése.* 2) Cselekvőleg véve, az ily hangnak okozása. *Lovak, vagy lovas csapatok dörömbölése.* Hasonlók: *zörömbölés, csörömpölés.*

DÖRÖMBÖZ, (dör-öm-b-öz) önh. lásd: DÖRÖMBÖL.

DÖRÖMBÖZÉS, (dör-öm-b-öz-és) fn. lásd: DÖRÖMBÖLÉS.

DÖRÖSKE, falu Vas megyében; helyr. *Döröské-n, —re, —ről.*

DÖRR, elvont hangutánzó gyöke *dörren, dörrent* szóknak. Erősebb hangot fejez ki, mint *dör.*

DÖRREN, (dör-ü-en v. dörr-en) önh. m. *dörren-t.* Egyes *dör* vagy *dörr* hangot ad. *Nagyot dörren*, azaz egy nagy dörgést hallat. *Megdörrent az ég. Dörren a löporral szétvetett szikla.* Vastaghangon rokona: *durran.*

DÖRRENÉS, (dörr-en-és) fn. tt. *dörrenés-t*, tb. —*ék*. Midőn egyes *dörr* hang hallatszik. *Első dörrenés, második dörrenés. Égdörrenés. Ágyudörrenés.*

DÖRRENET, (dörr-en-et) fn. tt. *dörrenet-et.* Egyes *dörr* hang, mely különösen és tulajdonkép a villámos felhőkkel bevont égről mondatik. *Égdörrenet.*

DÖRSÖD, vagy DÖRSÖK, lásd: DÖRZSÖK.

DÖRÜL, DÖRÜL, (dör-ül vagy dör-e-ül) önh. m. *dörül-t.* Dőrévé lesz. V. ö. DŐRE. Az *örül* vagy *örjül* igével, mind hangra, mind értelemre nézve egyező, csakhogy *örül* nagyobb, *dörül* kisebb fokozatát jelenti az elmezavarodásnak. Az őrült eredeti értelménél fogva kerengő bolond, a dőrült pedig am. bódult.

DÖRZS, elvont törzse *dörzsöl* igének, elemezve: *dör-ös*, honnan *dörösöl*, öszvehúzva: *dörsöl, dörzsöl;* miszerint eredetileg elavult gyakorlatos ige, a *dör* gyöktől; lásd ezt. Hasonló képzésüek: *mor-os, mor-s, mor-zs, mor-zs-ol, hor-os, hor-s, hor-zs, hor-zs-ol, pör-ös, pör-s, pör-zs, pör-zs-öl.* Mind ezekben középképző a gyakorlatos *os ös.*

Jelenti két testnek felszineiknél fogva öszvesurlódását. Újabb münyelvben mint főnév némely öszvetett szókban használtatik.

DÖRZSESZKÖZ, (dörzs-cszköz) ösz. fn. Készület, mely vegytanilag csinálva dörzsölés által tüzet fog, vagy gerjeszt, milyenek pl. a közönséges gyufák, dörzstaplók, stb.

DÖRZSFA, (dörzs-fa) l. GYUFA; v. ö. DÖRZSESZKÖZ.

DÖRZSORVOSLÁS, (dörzs-orvoslás) ösz. fn. Gyógymód, mely szerént a kóros testbe kenőcsöt dörzsölnek. Ily orvoslással élnek a magyarok a csömörbaj ellen.

DÖRZSÖK, puszta Kraszna megyében; helyr. *Dörzsök-ön, —re, —ről.*

DÖRZSÖL, (dör-zs-öl v. dör-ös-öl) áth. m. *dörzsöl-t.* A *dörgöl* igével egyértelmü, azon különbséggel, hogy a *dörzsöl* lágyabb, de gyakoribb, folytonosabb cselekvést fejez ki. pl. *Kezeit dörzsölni; a kenőcsöt a testbe dörzsölni; a gyufát falhoz dörzsölni; a viszketeges helyet dörzsölni.* l. DÖRGÖL és DÖRZS.

DÖRZSÖLÉK, (dör-zs-öl-ék) fn. tt. *dörzsölék-et.* Ami valamely testtől dörzsölés által elhúll, ilyen pl. az aczél salakja, midőn a tüzkövet ütik vele.

DÖRZSÖLÉKÉNY, (dör-zs-öl-é-kény) mn. tt. *dörzsölékény-t*, tb. —*ek*. Ami dörzsölés által könnyen kopik, s részeit hullatja. *Dörzsölékeny homokkő.*

DÖRZSÖLÉKÉNYSÉG, (dör-zs-öl-é-kény-ség) fn. tt. *dörzsölékénység-et.* Tulajdonsága valamely testnek, melynél fogva dörzsölés által szétfoszlik, mállik, törik. *A föld dörzsölékenysége.*

DÖRZSÖLÉS, (dör-zs-öl-és) fn. tt. *dörzsölés-t*, tb. —*ék*. Cselekvény, midőn egyik test földszinét a másikéhoz nyomdossák, és rajta föl-alá, ide-oda húzkodják. V. ö. DÖRZSÖL.

DÖRZSÖLŐDÉS, (dör-zs-öl-őd-és) fn. tt. *dörzsölődés-t*, tb. —*ék*. Félig szenvedő, félig cselekvő állapot, midőn valamely test mással surlódásban van.

DÖRZSÖLŐDIK, (dör-zs-öl-őd-ik) belsz. m. *dörzsölöd-tem, —tél, —ött.* Egyik test a másikkal önmagától surlódik. *A kifityegő köpenyujj a kerékhez dörzsölődik.* Mondatik különösen az állatokról, midőn testeiket vagy egymáshoz, vagy más testhez dörzsölik. V. ö. DÖRZSÖL, DÖRGÖLŐDIK.

DŐS, l. DŐZS.

DÖTK, falu Szala megyében; helyr. *Dötk-ön, —re, —ről.*

DÖVÉNY v. DIVÉNY, falu Borsod megyében; helyr. *Dövény-be, —ben, —ből.*

DÖVÖL, (döv-öl v. döf-öl) önh. m. *dövöl-t.* Valamely vonós hangszeren, ú. m. hegedün, brúgón hamis hangokat húz, csak *döföl* rajta. Ritka használatu tájszó.

DŐZS, (dő-zs vagy dő-s vagy dő-ös) elvont vagy elavult törzsöke *dőzsöl* igének, mely több öszvetett szóban fölújítva használtatik. Jelentése: széles kedvüek, dorbézolók, dobzódók töltekező eszem-iszoma. Rokona *dus*, mint a *duskálkodik* törzse. Minélfogva szoros értelemben am. dúsan, nagy mértékben üzött lakmározás, mely rendesen dobzódássá fajúl. Figyelmet érdemel a német *zechen* (cseh nyelven *cechuje*, ich zeche), melyet Adelung is nem a *Zeche* szótól származtat, hanem azt mondja, hogy az minden valószinüséggel a *ziehen* szó intensivuma.

DŐZSHELY, (dőzs-hely) ösz. fn. Kocsma, csárda, vagy akármely más hely, hol korhely lakomát ütnek. V. ö. DŐZS, DŐZSÖL.

DŐZSNAP, (dőzs-nap) ösz. fn. Kitűzött nap, melyen a korhelypajtások összevejönnek, hogy dorbézoljanak, dőzsöljenek.

DŐZSÖL, (dőzs-öl) önh. m. *dőzsöl-t.* Korhelyek, dorbézolók módjára duskálkodva eszik-iszik, részegeskedéssel tölti az időt. *Éjjel-nappal dőzsölni.*

DŐZSÖLÉS, (dőzs-öl-és) fn. tt. *dőzsölés-t*, tb. *—ék.* Időn kivüli, a mértéken tul duskálkodó eszem-iszom, dorbézolás, részegeskedés, és ez által a vagyonnak prédálása. *Éjjeli dőzsölés; kocsmai dőzsölés.*

DŐZSÖLŐ, (dőzs-öl-ő) fn. és mn. tt. *dőzsölő-t.* Duskásan lakmározó, korhelykedő, részegeskedő.

DŐZSPAJTÁS, (dőzs-pajtás) ösz. fn. Korhelytárs, ki több hasonlókkal együtt dőzsöl, részegeskedik.

DŐZSPÉNZ, (dőzs-pénz) ösz. fn. Pénz, melyet valaki dőzsre, dőzsölésre fecsérel.

DŐZSTANYA, (dőzs-tanya) ösz.fn.Dőzspajtások találkozó és mulató helye.

DŐZSTÁRS, (dőzs-társ) ösz. fn. lásd : DŐZSPAJTÁS.

DŐZSTÁRSASÁG, (dőzs-társaság) ösz. fn. Együtt dőzsölő pajtások, korhely czimborák.

DRÁG, falu Erdélyben, Doboka megyében; helyr. *Drág-on, —ra, —ról.*

DRÁGA, (köznépiesen: darága, derága) mn. tt. *drágát.* 1) Általán becses, nagy becsü, akár ritkasága, akár jeles, *derék* tulajdonai, akár nagy haszna miatt, vagy egyéni tekintetben. *Drága idő. Nincs drágább az időnél.* Km. *Legdrágább az, mit könyörgéssel kell megnyerni.* Km. *Drága dolog. Jó bor, szép feleség, csendes lelkiesméret, drága dolog a világon.* Km. *Drága kincs a jó hír.* Km. *Drága madár*, vétetik gúnyos értelemben is, mint : *jó madár.*

„Elmehetsz drága madár,
Nekem nem kell csapodár.“ Népdal.

2) Minek nagy ára van, miért sokat kell fizetni, adni. *Drága ruhák, gyöngyök. Drága áruk, portékák. Drága szállás. Drága ételek, italok. Drága lett a kenyér, a hús, a szín. Drága pénzen venni valamit. Drágára verni valamit. „Mert drágára veré, koponyáját érte bevágtam.“* Vörösmarty. 3) Kedves, igen szeretett. *Drága anyám. Drága gyermekem. Cselédem, madaram, te lelkem drágája. Édes szivem, drága kincs.* Népdal. *Drága hazám. Oh én édes drágám.*

Egyeznek vele a szláv *drági, drahi*, továbbá a német : *theuer*, angol *dear*, hollandi *dier, duer* stb. Magyarból elemezve hasonló *derék* (derága) vagy *darék* szóhoz, mely a maga nemében szintén valami kitünőt, becsest jelent. V. ö. DERÉK. Eléjön már 1216-ban a Váradi Regestrumban 331. §. mint nőnév: „Duas pedisequas eius scilicet Mariam et Daragam.

DRÁGAKŐ, (drága-kő) ösz. fn. Nemes, fölötte nagy becsü kő, mely aránylag igen kemény, nehéz, és köszörülés által átlátszóvá lesz, s fényes, ragyogó színt kap. Ilyenek a gyémánt, rubin, gránát, smaragd, achát stb. *Drágakövekkel ékesített gyürük, karpereczek, párták.*

DRÁGAKŐÁRU, (drága-kő-áru) ösz. fn. Köszörült drágakő, melyet az illető mivesek ékszerekül alkalmaznak, s eladásra kitesznek.

DRÁGAKŐÁRUS, (drága-kő-árus) ösz. fn. Aki drágakövekkel kereskedik.

DRÁGAKŐMETSZŐ, (drága-kő-metsző) ösz. fn. Mives, ki a drágaköveket különféle alakokra, szögekre kimetszi, és kiköszörüli.

DRÁGAKŐMÍVES, (drága-kő-mives) ösz. fn. l. DRÁGAKŐMETSZŐ.

DRÁGAKŐMÍVESSÉG, (drága-kő-mívesség) ösz. fn. Mesterség, illetőleg ügyesség a drágakövek metszésében s kiköszörülésében.

DRÁGAKŐTERMŐ, (drága-kő-termő) ösz. mn. Hol, vagy miben drágakövek természeti állapotban találtatnak. *Drágakőtermő hegyek.*

DRÁGAKÖVES, (drága-köves) ösz. mn. Drágakövekkel bővelkedő, vagy kirakott, ékesített. *Drágaköves szekrény, bolt; drágaköves gyürü, kard, karperecz* stb.

DRÁGÁL v. DRÁGÁLL, (drága-al, azaz drágával) áth. m. *drágál-t.* Valamit drágának tart, vél, mond. Ellenkezője : *olcsárol. Egyik drágálja, a másik olcsárolja. Nem veszem meg, mert igen drágálom.*

DRÁGÁLÁS, DRÁGÁLLÁS, (drága-al-ás) fn. tt. *drágálás-t*, tb. *—ok.* Becslési vélemény, melynél fogva valaminek árát drágának tartjuk, s az érte követelt árt sokalljuk.

DRÁGALÁTOS, DRÁGALATOS, (drága-al-atos) mn. tt. *drágalátos-t*, vagy *—at*, tb. *—ak.* Különös belső becscsel biró, a maga nemében igen drága. „Szent királyok közt drágalátos gyöngy.“ Szent Lászlóról szóló régi ének. Ezen szóban a második megnyujtott *á* a hangarány kedvéért helyét változtatta, s a harmadik tagra ment által, mert törzse *drágál*, s ebből lett *drágálás, drágálat*, s innen : *drágálatos*, az eredeti alak.

DRÁGÁLL, l. DRÁGÁL

DRÁGAMŰ, (drága-mü) ösz. fn. Drágakövekkel ékített, vagy drága fémanyagból, pl. aranyból, ezüstből készített mű, ékszer.

DRÁGÁN, (drága-an) ih. Aránylag nagy áron, való becsen túl. *Drágán tartani valamit. Drágán adni, venni. Drágán fizetni. Drágán megfizetni a tapasztalást. Drágán jutni, férni valamihez*, am. nagy költséggel.

DRÁGAPÖFETEG, (drága-pöfeteg) ösz. fn. A golyó-alaku s ehető gombákhoz tartozó növény, ránczos, feketés bőrrel, mely rendesen föld alatt, különösen magán álló tölgyek vagy bükkök tövénél tenyészik, s melyet, szaga után indulva, a disznók, és némely kutyafajták fel szoktak keresni. Úri asztalok nyalánkságául szolgál. (Lycoperdum tuber). Köz nyelven : *szarvasgomba.*

DRÁGÁS, (drág-a-ás) mn. tt. *drágás-t* vagy *—at*, tb. *—ak.* 1) Oly árusról mondatik, ki áruit

igen magasra tartja, azoknak fölötte nagy árt szab. *Drágás kalmár, drágás kofa.* 2) Egy kissé drága. A drága melléknévnek némi mérséklettel egybekötött módosulatát fejezi ki, mint ezek is: *vöröses, zöldes, kicsinyes* stb.

DRÁGASÁG, (drág-a-ság) fn. tt. *drágaság-ot.* 1) Általán, midőn az áruk aránylag drágán kelnek. 2) Különösen, az élelemszerek rendkivüli nagy ára, mely rendesen a szük terméssel szokott kapcsolatban lenni. *A sok pénz is tehet drágaságot.* (Km.) 3) Kivált többes számban: *drágaságok*, vagy többes jelző mellett: nagy becsü ékszerek, pl. gyöngyök, lánczok, karpereczek, gyürük stb. *Sok drágaságot kapni jegyajándokul.*

DRÁGASÁGOK, (drág-a-ság-ok) tb. fn. Értetnek alatta mindenféle drága ékszerek, mennyiben együtt léteznek, s összevalók. *A drágaságokat zálogba tenni.*

DRÁGÁSKODÁS, (drág-a-as-kod-ás) fn. tt. *drágáskodás-t*, tb. —*ok.* Áruinak drágán tartása.

DRÁGÁSKODIK, (drág-a-as-kod-ik) k. m. *drágáskod-tam, —tál, —ott.* Aki áruit magas, nagy áron tartogatja. *Ne drágáskodjék ön, hanem adja ide, amint kérem.*

DRÁGASZÉR, (drága-szér) ösz. fn. 1) l. DRÁGAMÜ. 2) l. DRÁGASÁGOK.

DRÁGASZÉRÉSZ, (drága-szérész) ösz. fn. Ki drágaságokkal, drága ékszerekkel kereskedik.

DRÁGASZÉRÉSZET, (drága-szérészet) ösz. fn. Drága szerekkel, drágaságokkal üzött tőzs, kereskedés.

DRÁGA-VILMA, falu Kövár vidékében; helyr. *Drága-Vilmá-n, —ra, —ról.*

DRÁGÍT, DRÁGIT, (drág-ít v. drág-a-ít) áth. m. *drágít-ott*, htn. —*ani* v. *ni*, par. —*s.* Drágává tesz; valaminek árát fölveri, magasra szökteti. *A szükség, a rosz termés drágítja a gabonát. Megdrágítani.*

DRÁGÍTÁS, DRÁGITÁS, (drág-ít-ás) fn. tt. *drágítás-t*, tb. —*ok.* Drágává tétel.

DRÁGODIK, (drág-od-ik) k. m. *drágod-tam, —tál, —ott.* L. DRÁGUL.

DRAGOMÍRFALVA, helység Máramaros megyében; helyr. *Dragomírfalvá-n, —ra, —ról.*

DRAGONOS, DRAGONYOS, fn. tt. *dragonyos-t*, tb. —*ok.* A könnyü, és vasas lovasság közötti lovas katona, kurta puskával, pisztolyokkal, és széles német karddal fegyverkezve. Az ausztiai hadseregbeliek külsejökre nézve igen hasonlítanak a vasasokhoz. *Dragonyos ezred.*

Kölcsönzött szó a hellen δράκων és latin *draco* szóktól, honnan a német *Dragoner*, franczia: *dragon*, olasz *dragone* stb. is származtak. Az *os* toldalék úgy járult az eredeti *dragonhoz*, mint a *muskatíros, sasíros, granatéros* szókhoz.

DRÁGSZÉL, népes puszta Pest megyében; helyr. *Drágszél-en, —re, —ről.*

DRÁGÚL, DRÁGUL, (drág-a-úl) önh. m. *drágúl-t.* Drágává lesz; értéke, becse, ára emelkedik. *Hosszu télben drágúl a fa. Háboru idején drágulnak az élelmi szerek.*

DRÁGÚLÁS, DRÁGULÁS, (drága-úl-ás) fn. tt. *drágulás-t*, tb. —*ok.* Drágává létel.

DRÁGÚLAT, (drága-úl-at) fn. tt. *drágúlat-ot.* Drágult vagy dráguló állapot. *Nagy a drágúlat.*

DRAGUS, falu Erdélyben, Fogaras vidékében; helyr. *Dragus-on, —ra, —ról.*

DRÁGYA, erdélyi falu Belső-Szolnok megyében; helyr. *Drágyá-n, —ra, —ról.*

DRÁNICZA, fn. tt. *drániczát.* Így hívják a székelyek a nagyobbféle fenyüzsindeleket, melyekkel házaikat födik. Alakja idegen eredetre mutat.

DRASKÓCZ, falu Thurócz megyében; helyr. *Draskócz-on, —ra, —ról.* ALSÓ—, FELSŐ—, falvak Trencsén megyében.

DRASSÓ, erdélyi falu Alsó-Fejér megyében; helyr. *Drassó-n, —ra, —ról.*

DRATVA, fn. tt. *dratvát.* Szurkos fonal, melylyel a vargák, csizmadiák, szijgyártók varrnak, s melyet nem tübe húznak, hanem árral szúrt lyukon húzkálnak át.

Egyezik vele a szláv *dratwa*, mely eredetileg a német *Draht*-ból vétetett, s ennek gyöke *drehen* am. sodorni, tehát *dratva* elemezve am. sodrott fonal, sodrony.

DRATVÁL, (dratva-al) áth. m. *dratvál-t.* Dratvával, azaz szurkos fonallal varr.

DRATYVA, l. DRATVA.

DRÁVA, fn. tt. *Drávát.* A magyar birodalom négy fő folyóinak egyike. *Duna, Tisza, Dráva, Száva.* Határt vet a dunántúli kerület és Horvát- s Szlavonország között. Adják a magyarok e nevet kutyáiknak is, valamint általán a folyókról szeretik nevezni a kutyákat, azon régi néphiedelem nyomán, hogy a folyó nevét viselő kutya meg nem dühödik.

DRÁVAFOK, falu Somogy megyében; helyr. *Drávafok-on, —ra, —ról.*

DRENGYÓ, (drengy-ó) fn. tt. *drengyó-t.* A fali órának függő mozgonya, csertetője. Nyitravölgyi tájszó.

DREZDA, fn. tt. *Drezdát.* Szászország fővárosa.

DRIDA, kiavult fn. Páriz Pápai szerint am. hajító dárda. A lengyel vagy csch nyelvből kölcsönzött szó, mely lengyelesen ejtve, és irva *dřida* ily formán hangzik: *dsida.*

DRIDIF, erdélyi falu Fogaras vidékében; helyr. *Dridif-en, —re, —ről.*

DRINÁPOLY, fn. tt. *Drinápoly-t.* Hajdan Thraciának, most Romániának fővárosa, európai Törökországban. Másképen: Ádrinápoly (Hadrianopolis).

DRINCS, fn. tt. *drincs-et.* Általán valaminek elcsavarása, s ez által eredeti alakjának megváltoztatása. *Szódrincs*, midőn a szó hangjait összevavarják, általvetik, pl. *vakmerő* helyett: *makverő, szökcső* h. *szöcskő.*

Alkalmasint a német *drehen*-ből eredett, vagy talán gyöke *der* egy a *csere* szó gyökével, s am. *cserincs*, kis csere.

DRINCSEL, (drincs-el) áth. m. *drincsel-t*. Valamit elcsavar, eredeti alakját másra cseréli. *Szókat drincselni*. A szóelemzésben annyit is tesz, mint az elcsavart, elrontott szót eredeti alakjába visszaállítani, pl. *höbölygő* am. *hóbolygó*, *küttyü* (vászon) am. *kittől*, *kita* (kender) am. *köte*, *köteg*.

DROMBÁR v. DROMBÁRD, erdélyi falu Alsó-Fejér megyében; helyr. *Drombár-on* vagy *Drombárd-on*, *—ra*, *—ról*.

DROMEDÁR, fn. tt. *dromedár-t*, tb. *—ok*. Púpos teve. Későbbi latin nyelven *dromedarius*, olaszúl *dromedario*. A hellen *δρομάς*, *— άδος* am. futó.

DRÓT, fn. és mn. tt. *drót-ot*. Általán érczből készített fonal. Különösen vasfonal. A német *Drath*-ból, melynek törzsöke *drehen*, származván, helyette legújabben a magyar elemü *sodrony*, *sodrat*, vagy *huzal* jöttek divatba.

DRÓTHÚR, (drót-húr) ösz. fn. Érczfonalból csinált húr némely hangszereken, pl. zongorán, czimbalmon, czitarán. *Sodronyhúr*, *huzalhúr*.

DRÓTHUZÁS, (drót-huzás) ösz. fn. Gyári munka, melynél fogva az érczet vékonyabb vogy vastagabbféle fonalakra kinyujtják. *Sodronyhuzás*.

DRÓTHUZÓ, (drót-huzó) ösz. fn. 1) Személy, mesterember, ki az érczтömeget fonalakra nyujtja. 2) Azon készület, gyári eszköz vagy gép, mely által a fonalhuzás történik. *Sodronyhuzó*.

DRÓTOS, (1), (drót-os) mn. tt. *drótos-t* v. *—at*, tb. *—ak*. 1) Dróttal bíró, drótot áruló, dróttal dolgozó. *Drótos legény*. 2) Dróttal befont, erősített. *Drótos fazék*, *edény*.

DRÓTOS, (2), (drót-os) fn. tt. *drótos-t*, tb. *—ok*. Drótozó, drótot áruló ember. Így nevezteinek különösen azon Trencsin megyei Kisucza mellékéről, jobbára Rovné nevü nagy helységből és szomszédságából való lakosok, kik nem csak Magyarországot, hanem a messze külföldet is béjárják, s hasadt, repedezett edénycket drótoznak.

DRÓTOZ, (drót-oz) áth. m. *drótoz-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *—z*. Valamit dróttal befon, megerősít, különösen repedt edényeket beköt. *Fazekat drótozni*.

DRÓTOZÓ, (drót-oz-ó) fn. l. DRÓTOS fn.

DRÓTRÁCS, (drót-rács) ösz. fn. Vékonyabb vagy vastagabbféle drót-szálakból csinált rács. *Drótrács az éléskamra ablakán*. *Drótrácsban tartani az aszalt turót*. V. ö. RÁCS.

DRÓTROSTA, (drót-rosta) ösz. fn. Drótból csinált rosta, különböztetésül a fa szalagokból csinált rostától. V. ö. ROSTA.

DRÓTROSTÉLY, (drót-rostély) ösz. fn. lásd: DRÓTRÁCS.

DRUMOLY, falu Vas megyében; helyr. *Drumoly-ba*, *—ban*, *—ból*.

DRUSBA, l. DOROSBA.

DRUSZA, fn. tt. *druszá-t*. Akinek velünk egy keresztneve van, ki keresztnévben társunk, azt druszánknak nevezzük, pl. *Nagy Pál és Kis Pál druszák*. Másképen, különösen a székelyeknél *ját*.

Alaphangokra és alapfogalomra nézve hasonló a *társ* szóhoz. Egyébiránt még közelebb állnak hozzá a szanszktit *drsza*, szerb *drug* (társ), *druga* (társnő), *druzsenye* (társulat), továbbá a szlovák *druziti*, (társulni) és *druzba* (vőfél), vagyis a vőlegény társa. A szláv nyelvekben *druhi*, *drugi* am. más (alter, alius); miszerint *drugi* = alter ego, scilicet societate, a magyar *druzsa* pedig = alter ego, nomine.

DU vagy DÚ, elvont gyök, mely különnemü származékaiban más-más eredeti értelmü. 1) Tompa hangutánzó a *dúl* (fúl), *duhog*, *duda*, *dudog*, *dúdol* igékben. 2) Jelent valamely kinyomulás által támadt csúcsot, domborodást ezekben: *ducz* vagy *dúcz*, *dúc*, *duvad*, *dudva*, *dudor*, *dudorodik* stb. 3) Am. erőszak, rablás, ragadozás által szerzett vagyon, zsákmány, honnan: *dú-méh* = tolvajméh, *dúl*, más vagyonát erőszakkal elragadja, *dúc*, aki (az első vagyonszerzés módjára) sok ragadmánynyal, zsákmánynyal bír, átv. ért. gazdag, *dúca*, kis zsákmány, vagy az együtt szerzett zsákmánynak egy része, honnan: *dukál*. Az értelemben rokon vele a szanszkrit *dú*, melynek jelentése: *dob*, *lök*, *hajít*, mint a dúló ember szokott tenni.

DUBA, erdélyi hegyek neve.

DÚBIR, fn. tt. *dúbir-t*, tb. *—ok*. Tövises hal, németül *Dornfisch*. Másképen: *durbancs*.

DUBICSÁNY, falu Borsod megyében; helyr. *Dubicsány-ba*, *—ban*, *—ból*.

DUBOROG, l. DÜBÖRÖG.

DUCZ vagy DÚCZ, fn. tt. *dúcz-ot*. 1) Valamely zömök, tömör test. pl. vastag ék, vagy fa darab, melyet támaszul, erősítésül használnak. *Dúczot vetni a gerenda alá*. 2) Kenyér púpja, gyürkéje, kidudorodása. 3) Boncztanban, több ideg egyesülése, melyek vöröses csomót képeznek. (Ganglion). 4) Galambhás, másképen: *búg*.

Közelebbi gyöke *dú*; egyébiránt rokonok vele a magyar *dúc*, a német *Stuts*, *Stütze*, *dicht*, *dick*, svéd *stuts*, *tiock*, szanszkrit *daihas*, latin *densus*, hellen *δασύς*, perzsa *dusah*. (Knoten an einem Baum) stb.

DUCZIFAROS, (duczi-faros) ösz. mn. Kövér, tömött, dudorodott, gömbölyü faru. *Duczifaros menyecske*. Kemenesali szó.

DUCZOL, DÚCZOL, (dúcz-ol) áth. m. *duczol-t*. Támaszszal megerősít, pl. kiduczolni az ásott kutat, vagy búzavermet, hogy be ne dőljön.

DUCZOLÁS, DÚCZOLÁS, (dúcz-ol-ás) fn. tt. *dúczolás-t*, tb. *—ok*. Valaminek támasz, tönk, ék általi megerősítése.

DUCZOLTAT, DÚCZOLTAT, (dúcz-ol-tat) miv. m. *dúczoltat-tam*, *—tál*, *—ott*. 1) Eszközli, hogy valamit dúczoljanak. 2) Kassai szerént pestmegyei szó,

s am. a gyermeket ölében ringatja, mintegy ide-oda támogatja.

DUCZOS, DÚCZOS, (dúcz-os) mn. tt. *duczos-t* vagy *—at*, tb. *—ak*. 1) Ékkel, támaszszal ellátott, megerősített. *Duczos gerenda.* 2) Púpos, gyürkés. *Duczos kenyér, czipó.*

DUCZOSÍT, DÚCZOSÍT, (ducz-os-ít) áth. m. *duczosít-ott*, htn. *—ni* vagy *—ani*. Dúczossá tesz. V. ö. DÚCZOS.

DUCZOSSÁG, DÚCZOSSÁG, (ducz-os-ság) fn. tt. *duczosság-ot*. Duczos állapot vagy tulajdonság, illetőleg púposság, gyürkésség, domboruság.

DUCZRENDSZER, (ducz-rend-szer) ösz. fn. Boncztanban, a duczoknak öszveköttetése, öszvefüggése, alkata. V. ö. DUCZ. 3).

DUD vagy DÚD, 1) elvont hangutánzó törzse *duda, dúdol* szóknak. 2) Jelent csomót, kipuffadó, kidagadó valamit a *dudor, dudorú, dudva* származékokban. V. ö. DU v. DÚ, gyök.

DUDA, (dud-a, megvan a szláv nyelvekben is, egyébiránt v. ö. DÚDOL) fn. tt. *dudát*. Egyszerü pásztori hangszer, melynek részei: *tömlő*, leginkább kecskebőrből, az egyhangon mormogó *bordó* vagy *bordók*, és *síp*. *Juhászduda. Fölfújják, mint a dudát*, (km). *Teli vagy szóval, mint a duda széllel.* (Km). *Fel van fújva, mint a duda.* (Km). *Dudát fújni, dudát nyekgetni. Dudára táncolni. Olyan a hasa, mint a duda* = puffadt, dudorú.

Eredeti törzse a hangutánzó *dud*, mely egyszersmind fuvás által támadt kidagadást, puffadást is jelent a *dudor, dudorú, dudorodik* származékokban. Finnül *tyyty*. A törökben *düdük* síp, fuvolya. Rokonnak tekinthető a magyar *tüdő* is.

DUDAFA, (duda-fa) ösz. fn. Somogyban am. szederfa.

DUDAFÜRT, (duda-fürt) ösz. fn. Fa neme, melynek vese-alaku magva nagy, átlátszó, s hólyagformáju hüvelyben rejtezik, s ez, ha megnyomják, pattanva reped szét. (Colutea).

DUDÁL, (dud-a-al) önh. m. *dudál-t*. Duda nevü fuvó hangszeren játszik, dudát fúj. *Majd megtanítlak kesztyüben dudálni.* (Km). *Amint dudálnak, úgy táncolj.* (Km). Átv. ért. és gúnyosan mondatik a kelletlenül siró gyermekről, és macskáról, midőn dunnyogó hangon szól.

DUDÁLÁS, (dud-a-al-ás) fn. tt. *dudálás-t*, tb. *—ok*. A dudaféle hangszernek fuvása, és billegetése.

DUDAR, falu KIS—, népes puszta Veszprém megyében; helyr. *Dudar on, —ra, —ról.*

DUDÁS, (1), (dud-a-as) mn. tt. *dudás-t* vagy *—at*, tb. *—ak*. Dudával biró, dudával ellátott. *Dudás legény, bojtár, pásztor.*

DUDÁS, (2), (l. föntebb) fn. tt. *dudás-t*, tb. *—ok*. Aki dudát fú. *Olyan temetést tetetnék, hegedüst, dudást vitetnék.* (Népd). *Két dudás egy csárdában meg nem fér.* (Km). Adják e nevet a kuvaszok s komondoroknak is. *Dudás ne! Csipd meg, Dudás!*

DUDI, női kn. tt. *Dudi-t*. A Judit név kicsinyezője; máskép: *Juczi.*

DUDOG, (dud-og) önh. m. *dudog-tam, —tál, —ott*. Orrán beszél; érthetetlen *dudu* hangot ereget orrán által, máskép: *dödög.*

DUDOGÁS, (dud-og-ás) fn. tt. *dudogás-t*, tb. *—ok*. Orrán beszélés.

DUDOGAT, (dud-og-at) l. DUDOG.

DÚDOL, (dúd-ol, németül *dudeln*, lengyelül *dudláni*) önh. m. *dudol-t*. Egy forma *(du-du)* hangon énekelget. *Mint atyák dúdolnak, fiak úgy tánczolnak.* Km. Mondják különösen az ily hangon fuvó szélről.

„Ablakomon dúdol a szél,
Lábamat mozgatja a dér."

Népdal.

Átv. ért. s gúnyosan: sirdogál, vagy úgy könnyeden, s müértés nélkül énekelget.

DÚDOLÁS, (dúd-ol-ás) fn. tt. *dúdolás-t*, tb. *—ok*. Egyforma *du-du* hangon énekelgetés. Átv. ért. s gúnyosan, sirdogálás, vagy rosz ének.

DÚDOLGAT, (dúd-ol-gat) önh. m. *dúdolgat-tam, —tál, —ott*, par. *dúdolgass*. Folytonosan vagy könnyeden dúdol. V. ö. DÚDOL.

DUDOR, (dud-or) fn. tt. *dudor-t*, tb. *—ok*. Kiálló vagy döledő vagy csucsorodó valami, gömbölyü csomó, bütyök, pl. *a szemnek dudora.* Innen lett: *dudorodik, dudorodás, dudorú.*

DUDORÁSZ, (dud-or-ász, azaz dud-ol-ász) gyak. önh. m. *dudorász-tam, —tál, —ott*, par. *—sz*. Úgy maga magának, jó kedvében, vagy unaloműzésből dúdolgat.

DUDORODÁS, (dud-or-od-ás) fn. tt. *dudorodás-t*, tb. *—ok*. Kidöledés, gömbölyödés, csomósodás, csucsorodás, domborodás.

DUDORODIK, (dud-or-od-ik) k. m. *dudorod-tam, —tál, —ott*. Gömbölyödik, kigömbölyödik, kidöled, csomósodik, bütykösödik, domborodik, csucsorodik. *Erös nézésben dudorodik a szem. Dudorodik a faderékból kinövö gomba. Dudorodik a jól megkelt kenyér. Kidudorodik a kelés, persenés.* Átv. *kedve dudorodik* am. kedve csuszszan, kerekedik.

DUDORODOTT, (dud-or-od-ott) mn. tt. *dudorodott-at*. Kidöledt, csomósodott, gömbölyödött, csucsorodott, domborodott. *Dudorodott szemü bagoly. Dudorodott pofa, ajak.*

DUDOROG, (dud-or-og) önh. A hangutánzó *dud* származéka. Használtatik, mint ‚didereg' ikertársa. *Mit dideregsz, dudorogsz ott künn a hidegben?*

DUDORÚ, (dud-or-ú) mn. tt. *dudorú-t*, tb. *—k* vagy *—ak*. Dudorodott, ami ki van csucsorodva.

DUDORÚSÁG, (dud-or-ú-ság) fn. tt. *dudorúság-ot*. Dudorú tulajdonság.

DUDU, (dud-u vagy du-du) fn. tt. *dudu-t*, tb. *—k*. 1) Ügyetlen testü, s hattyu nagyságu madár, vastag, hosszú, és nagyon behasított orral, kurta, röpülésre alkalmatlan szárnyakkal, s idomtalan lábakkal. (Didus ineptus). 2) Csalóközben gyermeknyelven

am. öreganya, s rokon *déd*, *dada* szókkal. 3) Van ily nevű hegy is Erdélyben.

DUDUL, (dud-ul) önh. m. *dudul-t*. A büdös bankáról mondják, midőn sajátságos hangján kiáltoz. Ettől különbözik : *tutul*, mit a farkasról mondanak.

DUDVA, (dud-va) fn. tt. *dudvá-t*. Sűrű, mintegy feldudorodó növésü burján, gyom, bojtorján. Törökül *ot* általán fü.

DUDVACSORBÓKA, (dudva-csorbóka) ösz. fn. A csorbókák neme alá tartozó növényfaj, melynek levélvállai felhajulva a szárat ölbe fogják. Van szúrós levelü fajtája is. (Sonchus oleraccus).

DUDVAFÜTEJ, (dudva-fü-tej) ösz. fn. Növényfaj a fütejek neméből, máskép : *ebtej*. (Euphorbia Peplus).

DUDVÁGH, folyó Nyitra és Pozsony megyékben, mely a Javorina hegyében fakad.

DUDVARETEK, (dudva-retek) ösz. fn. A retkek neméhez tartozó növényfaj, máskép : *repcsénretek*. (Rhaphanistrum).

DUDVÁS, (dud-va-as) mn. tt. *dudvás-t* vagy *at*, tb. —*ak*. Gizgazzal, gyommal teljes, bojtorjánnal benőtt. *Dudvás kertek, ugarok*.

DUDVÁSODIK, (dud-va-as-od-ik) k. m. *dudvásod-tam*, —*tál*, —*ott*. Dudvával benő; burjánossá, gazossá, bojtorjánossá lesz. *Dudvásodnak a parragon hagyott földek*.

DUF, áth. m. *duf-tam*, —*tál*, —*ott*. Túl a Dunán, nevezetesen Vas megyében am. *döf*, vagy ököllel üt.

DUFÁL, (duf-ál vagy duf-a-ál) áth. m. *dufál-t*. Duffot ad, megdögönyöz.

DUFF, fn. tt. *duff-ot*. 1) Megütés, hátbalökés ököllel. *Három duffot kapott. Játszunk duffra*. Innen: *duffol*, am. hátba ver. 2) Mint a *duffat* szó gyöke egy a puffadást jelentő *duv* (duvad) szóval.

DUFFAT, (duff-at, azaz duv-at) fn. tt. *duffat-ot*. Romlott bor, mely fölpuffasztja (duvasztja) az embert. Dunántúli tájszó.

DUFFATBOR, (duffat-bor) ösz. fn. l. DUFFAT.

DUFLA, úgy látszik a latin *dupla* melléknévből kölcsönözött, és ma már csak a köznépnél divatos szó, am. 1) kettős, kettes; 2) teljes. (Ez utóbbi értelemben nem hibáznánk, ha *duff* vagy *duv* igéből is származtatnók). L. DUPLA.

DUG, áth. m. *dug-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Töm, valamivel bizonyos hézagot becsinál. *Csapot a hordóba dugni. Száját kendővel bedugni. Dugd be a szádat. Lyukat bedugni*. 2) Rejt, elrejt. *Hová dugjam a pénzemet? Eldugni a lopott jószágot. Dugd az ágy alá*. 3) Tol, nyom. *Kését zsebébe dugni. Fejeiket összedugták. Valamit kidugni az ablakon*. 4) Titkon, alattomban ad valamit. *Az anya pénzt dug a gyermeknek az apa tudta nélkül, és akarata ellen*. Némely palóczok szójárása szerént : *gyug, gyuk*.

Rokonok vele a latin *tego*, német *decken*, *stecken*, *ducken*, szanszkrit *sztagh*, finn *tukin* (dugok), *tuket* (dugacs), *tuko* (dugó), magyar *tok* stb.

DUGA, (dug-a) fn. tt. *dugát*. 1) Fahasáb, mely kellőleg alakítva kádak, hordók, sajtárok, s egyéb ilynemü faedények alkotó részéül szolgál. Máskép *donga*. *Dugába dőlni*, azaz ép állapotját elveszteni, semmivé lenni, mint mikor a hordó dongákba összeveszik. *Dugába dőlt terv. Dugába dönteni*, azaz megsemmisíteni, elrontani, mint elromlik a hordó, midőn dugái bedőlnek. 2) Mint *dug* ige származéka székely tájszólás szerént am. felárkolás, mely a vizet mintegy résbe dugja, nyomja.

DUGACS, (dug-acs) l. DUGASZ, 1).

DUGACSOL, (dug-acs-ol) l. DUGASZOL.

DUGÁL, (dug-ál) áth. m. *dugál-t*. Dugdos. Oly alkatú mint *jár-ál*, *hál-ál*.

DUGÁR, (dug-ár) fn. tt. *dugár-t*, tb. —*ok*. Csempész, ki tiltott, vagy a vámok, harminczadok előtt eltitkolt árukat dugva szállít. Képzésre olyan, mint a szintén igékből képzett : *buvár*, *rovár*, *buzgár*, *nyusár* stb.

DUGÁRKODÁS, (dug-ár-kod-ás) fn. tt. *dugárkodás-t*, tb. —*ok*. Csempészkedés, tiltott áruk becsusztatásával üzérkedés.

DUGÁRKODIK, (dug-ár-kod-ik) k. m. *dugárkod-tam*, —*tál*, —*ott*. Tiltott, vagy a vámok és harminczadok elől eltitkolt áruk szállításával, becsempészésével foglalkodik.

DUGÁRLÁS, (dug-ár-l-ás) fn. tt. *dugárlás-t*, tb. —*ok*. Tiltott áruk becsúsztatása, becsempészése.

DUGÁROL, (dug-ár-ol) áth. m. *dugárol-t*. Csempészve be- vagy kiszállít valamit. *Tiltott portékákat dugárolni*.

DUGÁROS, (dug-ár-os) fn. tt. *dugáros-t*, tb. —*ok*. A dugár szónak megtoldott változata, mint *csaplár*, *csapláros*.

DUGÁROZ, (dug-ár-oz) áth. m. *dugároz-tam*, —*tál*, —*ott*. Tiltott árukat, a vámok és harminczadok kikerülésével becsempész, dugva becsúsztat.

DUGÁRU, (dug-áru) ösz. fn. A vámok és harminczadok kikerülésével becsempészett, s mintegy *dugva* keresztül szállított portéka.

DUGÁRUS, (dug-árus) ösz. fn. Aki dugárukkal, tiltott portékákkal üzérkedik.

DUGÁRUSKODIK, (dug-áruskodik) ösz. k. Dugárukkal kereskedik.

DUGÁRUSSÁG, (dug-árusság) ösz. fn. Tiltott s a vámok és harminczadok elől eltitkolt áruk beszállítása, és azokkal való kereskedés. *Dugárusságon rajta kapni valakit*.

DUGÁS, (dug-ás) fn. tt. *dugás-t*, tb. —*ok*. 1) Tömés, becsinálás. 2) Rejtés, elrejtés. 3) Titkolva adás, nyujtás. V. ö. DUG.

DUGASOR, (duga-sor) ösz. fn. Külföldi növény neme az együttnemzők seregéből, melynek fészke egy sor egyenlő pikkelyekből dongásan összeáll. Némely faja az óriáshegyeken is tenyészik. (Cineraria). *Bodros-, egylevelü-, éplevelü-, havasi-, mezei-* stb. *dugasor*.

DUGASZ, (dug-asz) fn. tt. *dugasz-t*, tb. —*ok*. 1) Általán amivel valamely lyukat, üreget betömünk,

becsinálunk, különösen a dugaszcserből készített henger-alaku eszköz. *Hordódugasz, palaczkdugasz. Dugaszt ütni, beverni; dugaszt kihúzni. Dugaszszal becsinálni. Seggdugasz,* azaz apró kis ember vagy gyermek. Aljas kifejezés. 2) Rejtekhely. *Dugaszban tartani valamit.*

DUGASZCSER, (dugasz-cser) ösz. fn. Különös cserfaj, melynek kérge taplószerü, rugalmas, és könnyüded, melyből dugaszok készülnek. (Quercus suber).

DUGASZFA, (dugasz-fa) ösz. fn. A dugaszcsernek kérge, melyből hengerded dugaszokat készítenek. Továbbá másnemü fa, pl. tölgy, melyből nagyobbféle hordódugaszokat faragnak.

DUGASZHUZÓ, (dugasz-huzó) ösz. fn. Csavarral ellátott eszköz, melylyel a palaczkok dugaszait kicsavarják. Máskép; *dugaszköröm.*

DUGASZKA, (dug-asz-ka) fn. tt. *dugaszkát.* Kis dugasz, holmi apró üvegcsék betömésére. V. ö. DUGASZ.

DUGASZKÖRÖM, (dugasz-köröm) ösz. fn. l. DUGASZHUZÓ.

DUGASZOL, (dug-asz-ol) áth. m. *dugaszol-t.* Dugaszszal betesz, bezár, betöm. *Pezsgős palaczkokat dugaszolni.*

DUGASZOLÁS, (dug-asz-ol-ás) fn. tt. *dugaszolás-t,* tb. —*ok.* Cselekvés, midőn valamely rést, likat, különösen palaczkok, hordók száját dugaszszal bezárjuk.

DUGASZT, (dug-aszt) áth. m. *dugaszt-ott,* htn. —*ani* vagy —*ni.* Orvosi ért. a beleket megtölti, s elzárja, minél fogva a székürülés akadályoztatik.

DUGASZTÓ, (dug-aszt-ó) mn. tt. *dugasztó-t.* Beleket megtömő, s a székürülést akadályozó. *Dugasztó eledelek vagy szerek.*

DUGATLAN, (dug-atlan) mn. tt. *dugatlan-t,* tb. —*ok.* Ami nincs bedugva, dugaszszal becsinálva. *A dugatlan palaczkban megromlik a bor.* Mint ih. am. dugatlanul.

DUGATLANUL, (dug-atlan-ul) ih. Dugaszszal be nem csinálva, becsinálatlanul.

DUGDAL, (dug-dal) áth. m. *dugdal-t,* l. DUGDOS. Oly alkotásu ige, mint: *rugdal, vagdal, szabdal.*

DUGDOS, (dug-dos) áth. m. *dugdos-tam,* —*tál,* —*ott,* par. —*s.* 1) Gyakran eldug, rejteget, takargat. *Pénzt dugdosni a zsebbe.* 2) Gyakran ki- vagy betol valamit vagy holmit bizonyos résen, nyiláson. 3) Titkon adogat. *Az anya legtöbbet dugdos kedvencz gyermekének. Dugdos a bírónak.*

DUGDOSÁS, (dug-dos-ás) fn. tt. *dugdosás-t,* tb. —*ok.* Rejtegetés, takargatás. Titkos adogatás. Ki- vagy betolás.

DUGGAT, (dug-gat vagy dug-og-at) áth. m. *duggat-tam,* —*tál,* —*ott,* par. *duggass.* 1) L. DUGDOS. 2) Tömöget, dugaszolgat. *Minden lyukat, kézagot beduggatni. Ludat duggatni,* vagyis az eledelnek erőszakos beletömésével hizlalni.

DUGGATÁS, (dug-gat-ás) fn. tt. *duggatás-t,* tb. —*ok.* Dugdosás, tömögetés.

DUGHELY, (dug-hely) ösz. fn. Rejtekhely, hová valamit dugnak, eldugnak.

DUGÓ, (dug-ó) fn. és mn. tt. *dugó-t.* 1) Aki vagy ami valamit dug, bedug. 2) L. DUGASZ.

DUGOGAT, (dug-og-at) gyak. áth. l. DUGGAT.

DUGPÉNZ, (dug-pénz) ösz. fn. Pénz, melyet a szülék vagy mások alattomban adogatnak a gyermeknek holmi nyalánkságokra, mulatságra stb.

DUGTIG, (dug-t-ig) ih. Telides teli, illetőleg azon nyilásig, szájig, melyet bedugnak. *Dugtig megtölteni a hordót, palaczkot.* Oly alkatú, mint: *untig, dustig.*

DUGÚ, (dug-ú) fn. tt. *dugú-t.* Készület, tok, melybe holmi eszközöket, pl. evőszereket, sebészi műszereket zárnak, könnyebb hordozhatás végett. (Étui, Besteck).

DUGÚL, DUGUL, (dug-úl) önh. m. *dugúl-t.* Általán, mondatik minden hézagról, üregről, lyukról, mely betömődik, bezáródik, valamivel megtelik. *Dugúl a sokáig nem tisztogatott pipaszár. Dugulnak a vízcsők, midőn iszap rakodik beléjök. Bedugúl.* Különösen: dugulnak a belek, midőn azokban a bélsár megtömődik, s ez által az ürülés akadályoztatik.

DUGÚLÁS, DUGULÁS, (dug-úl-ás) fn. tt. *dugulás-t,* tb. —*ok.* Valamely üregnek, nyilásnak, lyuknak, csőnek stb. betömődése. Különösen kórtanilag: állapot, midőn a végbelekben a bélsár öszvetömődik, s ki nem ürülhet. *Dugulásban szenvedni. Dugulást okozó ételek. Dugulás elleni szerek.*

DUGÚLATLAN, (dug-úl-atlan) mn. tt. *dugúlatlan-t,* tb. —*ok.* Ami bedugulva nincs. Mint ih. am. dugúlatlanul, be nem dugúlva.

DUGULTSÁG, (dug-ul-t-ság) fn. tt. *dugultságot.* Dugult állapot, különösen kórtani ért. a belek dugulása. L. DUGULÁS.

DUGVA, (dug-va) ih. Rejtve, titokban. *Dugva tartani a pénzt. A gyermeknek dugva adogatni holmit.*

DUGVÁNY, (dug-vány) fn. tt. *dugvány-t,* tb. —*ok.* Fa, virág s más növény gyönge hajtása, melyet a kertészek stb. a földbe (cserépbe, melegágyba stb.) dugnak, hogy ott gyökeret vervén, belőle új növény származzék. *Szőlővessződugvány. Rózsafadugvány. Paradicsomalmadugvány.* (Steckreis, Steckling).

DUH, hangutánzó gyök, s 1) jelenti a bosszuság kitörő hangját, mely esetben rokon *düh* szóval. 2) am. *du* gyök, amennyiben dudort, dudorodást jelent, s ez értelemben rokon *duv* gyökkel.

DUHNA, (duh-na) l. DUNNA.

DÚHAJÓ, (dú-hajó) ösz. fn. Tengeri kalózok hajója, melyen a tengeri utasokat megtámadják, s kirabolják.

DUHAD, (duh-ad) önh. l. DUVAD.

DUHASZT, (duh-aszt) áth. l. DUVASZT.

DUHOG, (duh-og) önh. m. *duhog-tam,* —*tál,* —*ott.* Bosszuságában fúj, tompa hangon mormog. Rokon vele, de nagyobb fokban: *dühög.*

DUHOGÁS, (duh-og-ás) fn. tt. *duhogás-t*, tb. —*ok*. Boszonkodó, haragos embernek magába fojtott hangon dunnyogása, fuvása.

DUKA, (1), DÚKA, (dú-ka) kiavult törzs, melyből eredt: *dukál*. Eredeti jelentése: kis dú, azaz, kis zsákmány, vagy az egész zsákmányból egy rész.

DUKA, (2), falvak Pest és Vas megyékben; helyr. *Duká-n*, —*ra*, —*ról*. Van ily nevű hegy is Erdélyben.

DUKAFALVA, helység Sáros megyében; helyr. *Dukafalvá-n*, —*ra*, —*ról*.

DUKÁL, DÚKÁL, (dú-ka-al) önh. m. *dukál-t*. A köznépnél, kivált pedig a katonák között divatozó ige, mely annyit jelent, mint: részül jár, kijár, illetőségi rész gyanánt adatik. *A katonának dukál kenyér és hús; lovának dukál széna, abrak. A rabnak vizen, kenyéren kivül egyéb nem dukál.* Eredetét illetőleg l. DUKA.

DUKKI, (dugd-ki) erdélyi és csalóközi tájszó, am. újjas öltöny, vagy oly mellény, melynek ujja is van, melyen, aki ráveszi, ki kell dugni a kezét.

DUKMÁL, l. TUKMÁL.

DÚL, (1), (du-ol) áth. m. *dúl-t*. 1) Ragadozva, rabolva, zsákmányolva pusztít. *Az ellenség dúlja az országot. Veszett ország az, kit szamáron dúlnak.* Km. 2) Erőszakosan ide-oda hány, vet, forgat, felzavar, mint a rablók tenni szoktak. *Feldúlni a házat, a boltbeli portékákat.* Átv. ért. *feldúlni valakinek nyugalmát, boldogságát.* 3) A be nem fizetett adó fejében az adós holmijét, marháját stb. erőszakosan elkobozza. *A szolgabíró, a hajdúk, a katonák dúlni mennek a helységet.* Innen átv. ért. zsarol, nyomorgat, kínoz. *Dúlják a fizetni nem képes szegény embert.*

Eredetére nézve l. DU vagy DÚ, gyök.

DÚL, (2), (du-ol) önh. m. *dúl-t*. Rendesen a *fúl* igével ikerítve használtatik: *dúlfúl*, azaz haragjában, bosszuságában duhog, dühög, fúj, dúlfúj.

—DÚL, ösz. képző = d-úl, mint *indúl*, *mozdúl*; l. —D és —ÚL képzők.

DULAKODÁS, (dul-a-kod-ás) fn. tt. *dulakodás-t*, tb. —*ok*. 1) Dúlongás, zsákmányolgatás. 2) Külekedés, *tolakodás*, birkozás, veszekedés.

DULAKODIK, DÚLAKODIK, (dúl-a-kod-ik) k. m. *dulakod-tam*, —*tál*, —*ott*. 1) Pusztítgat, ragadoz, a felhányt jószágból, vagyonból zsákmányt, prédát válogat. 2) Külekedik, birkozik, veszekedik. Ez értelemben rokon vele: *tolakodik*.

DÚLÁS, DULÁS, (dúl-ás) fn. tt. *dúlás-t*, tb. —*ok*. 1) Zsákmányolás, prédálás. 2) Holminak, pl. áruknak, portékáknak felforgatása, öszvevisszakeverése. 3) A hátramaradt adónak erőszakos beszedése.

DÚLÁSFÚLÁS, (dúlás-fúlás) ikerített fn. Nagy harag és boszuság miatti dühöngés.

DULFALVA, helység Máramaros megyében; helyr. *Dulfalvá-n*, —*ra*, —*ról*.

DULFÚL, (dul-fúl) ösz. ige. Nagy haragjában dühöng. A *dú fú* hangokból, vagy *dúj fúj* igékből öszvetett szó, melyekre a bosszús, haragos ember fakadni szokott.

DÚLHÁZA, falu Gömör megyében; helyr. *Dúlházá-n*, —*ra*, —*ról*.

DÚLÓ, (1), DULÓ, (dúl-ó) mn. tt. *dúló-t*. Pusztító, ragadozó, a felhányt, felforgatott jószágok közől zsákmányoló. *Dúló hadak. Dúló ellenség.*

DÚLÓ, (2), (l. föntebb) fn. tt. *dúló-t*. Törvényhatósági személy, vagy tisztviselő Erdélyben, ki különösebben az adót szedte vagy hajtotta be, mi többnyire erőszakosan, az adós jószágának elkobzásával történt. *Dúlót küldöttek a nyakára. Dúló van a házánál.* Így nezték túl a Dunán is, nevezetesen Vas megyében, az adóbehajtásra kiküldött megyei hajdúkat is.

DÚLONG, DULONG, (dúl-ong) önh. m. *dúlong-tam*, —*tál*, —*ott*, htn. —*ani* vagy —*ni*. Folytonosan dúl.

DÚLONGÁS, (dúl-ong-ás) fn. tt. *dúlongás-t*, tb. —*ok*. Folytonos dúlás.

DÚLSÁG, (dúl-ság) fn. tt. *dúlság-ot*. Ragadozás, zsákmánylás, melyet valaki másnak felhányt, felforgatott vagyonában tesz.

DÚMADÁR, (dú-madár) ösz. fn. Ragadozó, dúló madár. *A sasok, kányák, ölvök dúmadarak.*

DUMÉ, (dum-é) fn. tt. *dumé-t*. A székelyeknél am. hátbaütés, pufálódás, döngetés öklével. *Olyan dumét döndítek a hátadra, hogy eljújusz bele.* Gyöke *dum* hangutánzó, rokona *don*, *dön* v. *döm* t. i. a *dong*, *döng*, *dönget* származékokban.

DUMEGYHÁZA, l. DOMBEGYHÁZA.

DÚMÉH, (dú-méh) ösz. fn. Ragadozó, tolvaj méh, mely az idegen kasból a mézet elorozza.

DUMM, ugyanaz *dömm* gyökkel. Jelent tompa orrhangot.

DUMMOG, l. DÜMMÖG.

DUN, am. *don*, illetőleg azon *dom*, melyből valamely dudorút, gömbölyüt jelentő szók eredtek. Származékai: *dunda*, *dundi*, *dunna* stb.

DUNA, fn. tt. *Dunát*. Magyarország fő folyama, latinul (*Danubius*, németül *Donau*, régenten *Iszter*-nek is hivták). *Nagy Duna* vagy *Öreg Duna. Mosonyi* vagy *Győri Duna. Vágduna. Duna vize. Sok víz lefoly addig a Dunán.* Km. *A Duna vize sem mossa le emberről a gyalázatot.* (Km). *Duna pontya. Tisza kecsegéje, Ipoly csukája legjobb böjt, ha szerémi borban főtt.* (Km). *Dunába halni. Képez-kapoz, mint a Dunába haló ember.* (Km). *Dunába vizet hordani.* (Km). *Mindegy akár a tengerbe haljon az ember, akár a Dunába.* (Km). *Nem egyszer iszta át ő már a Dunát*, azaz sok próbán ment keresztül. (Km). *Nagy dolog volna, ha a Dunában nem volna vis.* (Km).

A Dunában sok a víz,
Jaj, ki a leánynak hisz,
Mint a víz a Dunából,
Ki nem fogy az bajából.

(Kisf. K.)

„Menjünk innen fakó lovam,
Tisza ide nem messze van,
A Tiszában megitatok.
A Dunáig meg sem állok."

Vörösmarty.

„Tisza, Duna minden habja
Ízes halát bőven adja."

Nemzeti népdal.

Dunában keres vizet. (Km). *Dunán innen. Dunán túl. Duna mellett. Duna mentében. Dunára járni vizért. Dunán szállítani valamit. Dunától Tiszáig. Dunabalparti, Duna jobbparti vasút.* Ebek elnevezésére is hasznják mint a többi folyókat, azon néphitnél fogva, hogy a folyóról nevezett eb nem dühödik meg, amidőn kicsinyezőleg *duncsi*-nak is szokták mondani.

DUNABALPARTI, (duna-bal-parti) ösz. mn. L. DUNÁN-INNENI.

DUNAJECZ, folyó Szepes megyében; ered a Tátra éjszaki oldalából.

DUNAJOBBPARTI, (duna-jobb-parti) ösz. mn. l. DUNÁNTÚLI.

DUNAKESZ vagy DUNAKESZI, falu Pest megyében; helyr. *Dunakesz-en, —re, —ről* v. *Dunakeszi-be, —ben, —ből.*

DUNAMELLÉK, ösz. fn. Általán Magyarországnak azon vidékei, melyek a Duna partjain terjednek el, különösebben a Duna jobb partjain levők.

DUNAMELLÉKI, (1), (Duna-melléki) ösz. mn. A duna partjain lakó, létező. *Dunamelléki magyarok, városok, falak.* Különösen: a Duna jobb partján lakó, létező. *Dunamelléki szójárás.*

DUNAMELLÉKI, (2), (l. föntebb) fn. Aki a Duna mellett lakik. *A Dunamellékiek viselete, beszéde sokban különbözik a tisztamellékiekétől.*

DUNÁNINNENI, (dunán-inneni) ösz. mn. A Duna folyam bal partjára fekvő, vagyis a Duna folyását követve, bal felül eső, pl. helyek s különösen megyék; a honnan *dunabalparti*-nak helyesebben mondanók. V. ö. DUNÁNTULI. *Dunáninneni kerület, megyék.*

DUNÁNTÚLI, (dunán-túli) ösz. mn. A Duna folyam jobb partjára fekvő vagyis a Duna folyását követve jobb felül eső, pl. helyek s különösen megyék; a honnan *dunajobbparti*-nak helyesebben mondanók, mert aki dunajobbparti megyében lakik vagy tartózkodik, igen visszásan mondhatja, hogy Dunán túl van, és megfordítva, a minthogy ez régibb iróknál meg is történt.

DUNASZEGH, falu Győr megyében; helyr. *Dunaszegh-en, —re, —ről.*

DUNA-SZENT-GYÖRGY, falu Tolna megyében; helyr. *Duna-Szent-György-ön, —re, —ről.*

DUNAVECSE, mváros Pest megyében; helyr. *Dunavecsé-n, —re, —ről.*

DUNCSI, l. DUNA (a végén).

DUNDA, (dun-da am. dum- v. dom-da) mn. tt. *dundát.* Zömök, tömött, pofitos, köpczös, felfújt termetü. V. ö. DOM, gyök.

DUNDI, (dun-di vagy dum-di) mn. 1) Veszprém megyében am. köpczös, zömök. L. DUNDA. *Dundi gyermek, dundi kis leány.* 2) A székelyeknél am. együgyü, bárgyu, bufti. A perzsában is *dund* am. bárgyú (einfältig).

DUNG, l. DONG.

DUNGÁSZKODIK, (dung-ász-kod-ik) k. m. *dunyászkod-tam, —tál, —ott.* Dongva, dudorászva henyélget, heverészéssel tölti az időt. Balatonmelléki szó.

DUNGÓ, l. DONGÓ.

DUNKÓFALVA, helység Beregh megyében; helyr. *Dunkófalvá-n, —ra, —ról.*

DUNN v. DUNNY, természeti hang, *dunnog* származékban.

DUNNA, (dun-na vagy dum-na vagy duh-na, azaz tömött, domború gúnya) fn. tt. *dunnát.* Tollal vagy pöhölylyel megtöltött ágybeli takaró. *Dunnával takaródzni. Dunna alá bújni.*

Szür van rajtam, nem bunda,
Tudod rózsám, nem dunna. (Népd.)

Molnár Albertnél *duhna* is. Némely tájakon: *dunha, dunyha, domyha.*

Hasonló hozzá a finn *tyyny*, a magyarországi német *Duchet*, és szlovák *duchna.*

DUNNAHÉJ, (dunna-héj) ösz. fn. A dunnának külső burokja, melyet mosás végett le lehet húzni. *Fehér, csikos dunnahéj.*

DUNNALÚD, (dunna-lúd) ösz. fn. Grönland és Island szigetein tanyázó lúdfaj, mely saját igen finom pelyheiből rakja fészkét, s ezen pelyhek igen kényelmes ágynemüekül szolgálnak.

DUNNÁS, (dun-na-as) mn. tt. *dunnás-t,* v. *—at,* tb. *—ak.* Dunnával ellátott. *Dunnás ágy.*

DUNNOG, DUNNYOG, (dunn- v. dunny-og) önh. m. *dunnyog-tam, —tál, —ott.* Orrán által holmi érthetetlen hangokat bocsát; dömmög, tutymog.

DUNYHA, l. DUNNA.

DUPLA; DUPLÁZ, (latin eredetü szók) lásd: KETTŐS; KETTŐZ.

DÚR, hangutánzó elvont gyök, melyből *durcz, durcza, durva, durr, durrog* stb. származnak, s melyek mind valamely nyers, erős, hatályos értelmet kölcsönöznek tőle.

DÚR, magában nem divatozó hanem a *dér* szóval kettőztetve haragot, makranczot jelentő fn. *Dér-dúr. Nagy dérrel-dúrral. Dérrel-dúrral adják ki a választ.* (Mikes Level).

DURÁKOL, (dur-ák-ol) önh. m. *durákol-t.* Dőzsöl, részegeskedik. Tájszó. Gyöke *dur* a *dorbézol* szónak *dor* gyökével rokon.

DURÁL, (dur-ál) m. *durál-t.* Visszaható névmással használtatva *neki-* vagy *meg-durálja magát,*

am. megköti magát, megrögzik valamiben; valamely nagyra, nehézre elszánja magát; nekikeményül. A latin *duro, induro* igével rokon.

DURÁNCZI, mn. tt. *duránczi-t*, tb. —*ak*. Mondatik baraczk- vagy szilváról, (*duránczi baraczk, duránczi szilva*), melynek húsa a maghoz ragad, s rendszerént édesebb ízü. Ellentéte: *magvavdló*.

Megvan több nyelvekben is, pl. olaszul *duracine*, németül *Durantzen*, ide tartozónak látszik a hellen δουράτεος is, mely am. fás). Alkalmasint a latin *durus*-ból, igen kemény csontára miatt, kapta nevét.

DURÁND, falu Szepes megyében; helyr. *Duránd-on, —ra, —ról*.

DURBANCS, fn. tt. *durbancs-ot*. 1) Így nevezik Somogyban azon szőlőfajt, melyet Szalában cserbajornak, vagy somogyi fehérnek hívnak. 2) Állattani ért. folyókban és tengerekben élő kis halfajok, melyeknek szúrós szárnyaik vannak. Máskép: *dubír*.

DURBONCZ, DURBONCZA, (dur-b-oncz vagy dur-b-oncz-a) kiavult vagy elvont törzsökszók, egy értelmüek a *durcz, durcza* (1) szókkal.

DURBONCZA, (dur-b-oncz-a) lásd: DURCZA. (1).

DURBONCZÁS, (2), (dur-b-oncz-a-as) mn. tt. *durbonczás-t*, vagy —*at*, tb. —*ak*. Ellenszegülő, agyafúrt, hörcsökös, makacskodó. Máskép: *durczás*.

DURBONCZÁSKODIK, (dur-b-oncz-a-as-kod-ik) k. m. *durboncsáskod-tam, —tál, —ott*. Hörcsökösködik, makranczkodik, durczáskodik.

DURCZ, (dur-cz) kiavult vagy elvont törzsök, melyből *durcza, durczás, durczos* stb. származnak. Jelenti azon haragos hangot, mely a makranczos, hörcsökös, daczos emberből kitör. Rokonságait l. DURCZA alatt.

DURCZA, (dur-cza, németül *Trotz*, a szanszkrit nyelvben *dharsz* am. mer, daczol, v. ö. DURCZÁS) fn. tt. *durczát*. 1) Egy a *durcz* szóval. l. DURCZ. Jelent, makranczot, ellenszegülést, makacsságot, daczot, hörcsök természetü haragot. 2) Növénynem a háromhimesek seregéből és kétanyások rendéből, csészéjének polyvája nincs; bokrétája két ondóju, összeborult csónakos, lapított; az ormója érdes, kalásztalan; virágzása bugás. (Leersia. W). 3) Némely tájakon am. kenyér gyürkéje, ducza.

DURCZÁLKODIK, (dur-cza-al-kod-ik) k. l. DURCZÁSKODIK.

DURCZÁS, (dur-cza-as) mn. tt. *durczás-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. Daczos, akaratos, agyafúrt, makacs, makranczos, ki haragjában megköti magát, szótalan, vagy legfölebb visszadunnyogó; vad, mogorva képü. *Durczás gyerek, durczás asszony*.

Rokonok vele a hellen θρασύς, latin *trux*, német *trotzig*, szanszkrit *dharszus* stb.

DURCZÁSAN, (dur-cza-as-an) ih. Daczosan, makranczosan. *Durczásan viseli magát*.

DURCZÁSKODIK, (dur-cza-as-kod-ik) k. m. *durczáskod-tam, —tál, —ott*. Makranczoskodik, daczol, hörcsök módjára ellenszegül, vagy makacsul megköti magát haragjában, mint gyermekek szoktak, midőn valamit megtagadnak tőlök.

DURCZÁSSÁG, (dur-cza-as-ság) fn. tt. *durczásság-ot*. Makranczosság, megkötött haragos állapot vagy indulat, daczosság, hörcsökösség; vad mogorvaság.

DURCZOS, (dur-cz-os) l. DURCZÁS.

DURCZOSKODIK, (dur-cz-os-kod-ik) l. DURCZÁSKODIK.

DURDA, (1), (am. dudor) mn. tt. *durdá-t*. Fölfújt, zömök testü, dunda, dundi. *Durda gyerek*. Aljas nyelven: a nő szeméremtestének kidudorodása.

DURDA, (2), (dudor) fn. tt. *durdá-t*. Halfaj, melyet a potykákhoz számítnak. (Cyprinus Brama).

DURDÁK, fn. tt. *durdák-ot*. Pálinka alja, söpreje. Baranyai tájszó.

DURGOLÓDIK, (dur-og-ol-ód-ik) k. m. *durgolód-tam, —tál, —ott*. Dörömböl. *Durgolódva készül a szürethez a hegyaljai ember*. Kassai.

DURMÁNY, erdélyi hegy Thorda megyében.

DURMONYAS v. DURMONYÁS, (dur-m-ony-as) ösz. mn. tt. *durmonyás-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. Durva, durbonczás, dérdúr, patvarkodó. Székely szó. Aljas beszédbe való.

DURR, természeti hang, melylyel a magyar a puskák, álgyúk, taraczkok dörrenését, a nagy ostorok pattogását, vagy a légnek hirtelen elválasztása s összecsattanása által okozott tompán erős, fülsiketítő hangot fejezi ki. Származékai: *durran, durrog, durrogat, durranás, durrogás, durrogatás* stb. Rokona a vékonyhangu *dörr*.

DURRAN, (durr-an) önh. m. *durran-t*. Egyes *durr* hangra pattan. *Durran az álgyú, midőn egyszer elsütik. Durran a béres-ostor. Durran az elpattant gőzkazán*.

DURRANÁS, (durr-an-ás) fn. tt. *durranás-t*, tb. —*ok*. Egyes *durr* hang, milyen az elsütött ágyué, vagy elpattant gőzkazáné stb. *Álgyúdurranás. Ostordurranás*.

DURRANÓ, (durr-an-ó) mn. tt. *durranó-t*. Ami *durr* hangot ad. *Durranó por, durranó arany, durranó gömb, lég* stb.

DURRANT, (durr-an-t) áth. m. *durrant-ott*, par. —*s*, htn. —*ni* vagy —*ani*. Eszközli, hogy valami durranjon. *Löporral szétdurrantani a sziklát. Nagyot durrantani a vastag szijostorral*.

DURRANTÁS, (durr-an-t-ás) fn. tt. *durrantás-t*, tb. —*ok*. Cselekvés, midőn valaki durrant; különösen pattantás ostorral.

DURRARANY, (durr-arany) ösz. fn. Durranó arany. Ha például a választó vízben felolvasztott aranyra ammoniakot öntenek, sárgás porüledék száll le az edény fenekére, mely *durraranynak* nevezetik, mert nyomás vagy gyönge megmelegítés alatt nagy durranással pattan szét. (Aurum fulminans, Knallgold).

DURREZÜST, (durr-ezüst) ösz. fn. Durranó ezüst. Ha az ezüstélegre tiszta ammoniakot öntenek, s azt hosszabb ideig vele érintkezésben hagyják, fekete por képződik, mely durranó hatással bír. Ugyane vegyületet nyerhetni, ha valamely ezüstéleg- oldatba tiszta ammoniakban, kaliuméleg-hydrat oldatot öntenek. E vegyület, főleg megszárítva, néha a legkisebb okból is, például, ha tollszárral érintik, nagyerővel eldurran, s a vele bánás nagy veszélylyel jár. (Knallsilber).

DURRGÁZ, (durr-gáz) ösz. fn. Ha hydrogent $2^1/_2$ annyi levegővel, méginkább ha 2 térrésznyi élenynyel vegyítünk s meggyujtjuk, nagy durranással ég el. Ezt nevezik durrgáznak.

DURRGÖMB, (durr-gömb) ösz. fn. Üvegből csinált kisded, üres golyó, melyet ha valamely folyadékkal félig megtöltve izzó parázsra tesznek, a kifejlett gőz miatt nagy durranással szétpattan. (Globus fulminans).

DURRLÉG, (durr-lég) ösz. fn. Durrgömbbe szorított lég, mely nagy pattanással durran el, ha az üveggömböt izzó tüzre teszik, s ez által abban a lég jobban kifeszül, durranó lég. V. ö. DURRGÁZ.

DURROG, (durr-og) önh. m. *durrog-tam*, *—tál*, *—ott*. 1) Folytonos *durr* hangot ad. *Durrognak várostromláskor az ágyúk. Durrog a béres vastag ostora. Durrognak a löporral fölvettetett köziklák.* 2) Átv. ért. Morog, nagy lármát üt. *Hadd durrogjon, hadd pattogjon a te vén néném.* (Népd).

DURROGÁS, (durr-og-ás) fn. tt. *durrogás-t*, tb. *—ok*. Tompa, reszketeg erős *durr* hangadás. *Ágyuk durrogása.*

DURROGAT, DURROGTAT, (durr-og-at vagy -tat) áth. m. *durrogat-tam*, *—tál*, *—ott*, par. *durrogass*. Folytonos *durr* hangot csinál, vagy valami által eszközöl. *Durrogatnak a béresek. A pattantyúsok durrogtatják ágyuikat.*

DURROGATÁS, DURROGTATÁS, (durr-og-at-ás vagy -tat-ás) fn. tt. *durrogatás-t*, tb. *—ok*. Valaminek folytonos *durr* hangra késztetése. *Ostor-durrogatás, ágyu-, mozsárdurrogatás.*

DURULLYA, (dur-ol-ó) fn. tt. *durullyá-t*. Madár faj. Ormánsági szó Baranyában.

DURUNG, DURUNGOL, dunántúli kiejtés. l. DORONG, DORONGOL.

DURUS, DURUSKA, női kn. Drusiana.

DURUSA, falu Kövár vidékében; helyr. *Durusá-n*, *—ra*, *—ról*.

DURUSKA, l. DURUS.

DURVA, (dur-va vagy dur-v-a) mn. tt. *durvát*. 1) Faragatlan, természeti nyers állapotban levő, min a mesterség semmit sem finomított. Mondatik általán anyagokról, pl. *durva börök, durva posztó, durva kövek, oszlopok.* 2) Átv. ért. müveletlen, finomság, gyöngédség nélküli, nyerses. *Durva ember, durva hang, szó, beszéd. Durva bánásmód, magaviselet.* Rokon vele a latin *durus*, finn *törkiä, jyrkkä*, persa-török *durust*, ném. *hart*.

DURVAD, (dur-v-ad) önh. m. *durvad-t* vagy *—ott*, *—tam*. Durva azaz müveletlen nyers állapotot vesz föl, elparasztosodik, elotrombásodik. *Eldurvad.*

DURVÁLKODÁS, (dur-va-al-kod-ás) fn. tt. *durválkodás-t*, tb. *—ok*. Durva magaviselet, durva tettek gyakorlása; gorombáskodás, ostrombálkodás.

DURVÁLKODIK, (dur-va-al-kod-ik) k. m. *durválkod-tam*, *—tál*, *—ott*. Emberről mondatik, ki müveletlenül, gyöngédség nélkül, nyersen cselekszik, beszél; kinek erkölcseiben s magaviseletében semmi fínomság nem látszik. Rokonai: *gorombáskodik, otrombálkodik.*

DURVÁNY, (dur-va-any) fn. tt. *durvány-t*, tb. *—ok*. Valamely műnek, különösen szellemi munkának első, nyers, idomítatlan részei, melyeket ki kell fínomítani, kidolgozni. (Rudimentum.). Újabbkori szó.

DURVÁS, (dur-va-as) mn. tt. *durvás-t* v. *—at*, tb. *—ak*. Kissé nyers, müveletlen, ki néha-néha a fínom élet, és gyöngédség szabályai ellen vét.

DURVÁSAN, (dur-va-as-an) ih. Kissé nyersen.

DURVASÁG, (dur-va-ság) fn. tt. *durvaság-ot*. Az erkölcsöknek, magaviseletnek, életmódnak müveletlen, nyers, fínomítatlan állapota. V. ö. GOROMBASÁG, OTROMBASÁG.

DURVÁSKODIK, (dur-va-as-kod-ik) k. l. DURVÁLKODIK.

DURVÍT, DURVIT, (dur-v-ít vagy dur-va-ít) áth. m. *durvít-ott*, htn. *—ani*, vagy *—ni*, par. *—s*. Durvává tesz. *Eldurvít.* V. ö. DURVA.

DURVÍTÁS, DURVITÁS, (dur-v-ít-ás) fn. tt. *durvítás-t*, tb. *—ok*. Durvává tétel.

DURVÚL, DURVUL, (dur-v-úl vagy dur-va-úl) önh. m. *durvúl-t*. Nyers, müveletlen alakot, természetet ölt, durvává lesz. *Eldurvúl.*

DURVÚLÁS, DURVULÁS, (dur-v-úl-ás) fn. tt. *durvúlás-t*, tb. *—ok*. Durvává létel, vagy levés.

DURZ, (dur-z) kiavult vagy elvont törzsök, melyből *durzad, durzaszt* származnak. Haragos, boszus vagy félelmi indulatnak külsőleg pl. az arczon, hajakon mutatkozó jele. A *torz* (torz-ad) és *borz* (borz-ad) szókkal rokon.

DURZA, (dur-z-a) mn. tt. *durzát*. Durva, nyers, duzzogó, haragjában, boszujában eltorzuló.

DURZAD, (dur-z-ad) önh. m. *durzad-tam*, *—tál*, *—t*, vagy *—ott*. Harag, boszú, vagy félelem miatt mintegy neki dagad, duzzad, borzad.

DURZADÁS, (dur-z-ad-ás) fn. tt. *durzadás-t*, tb. *—ok*. Harag, boszú stb. miatt neki dagadás, duzzadás.

DURZASZT, (dur-z-aszt) áth. m. *durzaszt-ott*, htn. *—ani* vagy *—ni*, par. *durzassz*. Valakit, haragra gerjesztés vagy félelemre indítás által, mintegy kidagadni, duzzanni, borzadni kényszerít.

DURZASZTÁS, (dur-z-aszt-ás) fn. tt. *durzasztás-t*, tb. *—ok*. Haragra gerjesztés vagy félelemre indítás által mintegy duzzasztás.

DUS, (1), fn. tt. *dus-t*, tb. *—ok*. l. DUSKA, és TUS.

DUS, (2), Szász falu Erdélyben; helyr. *Dus-on*, *—ra*, *—ról*.

DÚS, (1), mn. tt. *dús-t*, vagy *—at*, tb. *—ak*. A *dú* (zsákmányolás, zsákmány) és *os* részekből állván, tulajdonkép annyi mint: zsákmánynyal, ragadománynyal bővelkedő. Átv. *és köz* értelemben: igen sok vagyonnal biró. *Dús gazdag*. Újabb korban általán: bővelkedő. *Kellemdús, bájdús, szellemdús, aranydús, reménydús*. Képzésre olyan, mint: *bú, bús*.

DÚS, (2), fn. tt. *dús-t*, tb. *—ok*. 1) Eredetileg zsákmányból, vagyis hadi ragadományból meggazdagodott ember. *A dúsok nem sokáig uralkodnak*. (Km). 2) Általános ért. igen gazdag ember. A Debreczeni legendáskönyvben eléjön (római) ‚tanácsos' értelemben. „Szent Gergöly pápa római dúsnak nömös nemzetségéből támada." „Kinek testét a Sephonia római dúsné felvévén."

Rokon vele a latin *dis, divus*, a szláv *dosti, dosta* stb.

DÚSABBÍT, DÚSABBIT, (dús-abb-ít) áth. m. *dúsabbít-ott*, htn. *—ani* vagy *—ni*. Általán: dúsabbá, gazdagabbá tesz. Különösen bányászok nyelvén am. kevesebb becsü érczes ásványhoz más nemesebb féléből kever, vegyít valamit.

DÚSABBÍTÁS, DÚSABBITÁS, (dús-abb-ít-ás) fn. tt. *dúsabbítás-t*, tb. *—ok*. Dúsabbá tétel. Nemesebb érczczel keverés, vegyítés.

DÚSABBODIK, (dús-abb-od-ik) k. m. *dúsabbodtam, —tál, —ott*. Általán dúsabbá, gazdagabbá lesz. Különösen mondatik az érczes ásványokról, midőn nemesebbféle ásványok részeivel vegyülvén becsesebbekké lesznek.

DÚSGAZDAG, (dús-gazdag) ösz. fn. és mn. Igen gazdag. V. ö. DÚS. *Evangeliomi dúsgazdag históriája*.

DÚSÍT, DÚSIT, (dús-ít) áth. m. *dúsít-ott*, htn. *—ani* vagy *—ni*. Dússá, azaz igen gazdaggá tesz.

DÚSÍTÁS, DÚSITÁS (dús-ít-ás) fn. tt. *dúsítás-t*, tb. *—ok*. Dússá, vagyis igen gazdaggá tevés.

DUSKA, (dus-ka) fn. tt. *duskát*. Általán, iddogálás, bor melletti dőzsölgetés. Régibb értelemben: vendégpohár, vendégi áldomás, elköszöntéssel járó ivás. *Duskára hívni valakit. Duskát inni*. Néhutt, kivált a Tisza vidékén, csak *dus*-nak, némely kiejtés szerént: *tus*-nak hívják. A Nyitravölgyén am. hidegláz. *A duska törjön ki*.

Gyöke *tus* rokon a *dőzs* szóval, miszerént *duska* vékonyhangon *dőzske*, kis dőzs. V. ö. TUS.

DUSKAITAL, (duska-ital) ösz. fn. Áldomási ital, valakinek üdvözlésére, egészségére felköszöntött ivás.

DUSKÁL, (dus-ka-al) önh. m. *duskál-t*. 1) Iddogál, dőzsöl, áldomásozik. 2) Mint tele gyomrú-, s jóllakottnak szokása, válogat az ételekben, italokban.

DUSKÁLÁS, (dus-ka-al-ás) fn. tt. *duskálás-t*, *—ok*. Áldomásozás; iddogálás. Finnyáskodás. V. DUSKÁL.

DUSKÁLKODÁS, (dus-ka-al-kod-ás) fn. tt. *duskálkodás-t*, tb. *—ok*. 1) DORBÉZOLÁS. 2) Finnyáskodás. V. ö. DUSKÁLKODIK.

DUSKÁLKODIK, (dus-ka-al-kod-ik) k. m. *duskálkod-tam, —tál, —ott*. 1) Részegeskedik, dorbézol. 2) Mint tele gyomrú s jóllakottnak szokása, válogat az ételekben, italokban, finnyáskodik. Gyakorlatosabb jelentésü, mint *duskál*.

DUSKÁS, (dus-ka-as) fn. tt. *duskás-t*, tb. *—ok*. 1) Áldomásokat ivó; ivogató. 2) Mint jóllakottnak szokása, finnyáskodó.

DUSKÁSKODIK, (dus-ka-as-kod-ik) k. l. DUSKÁLKODIK.

DUSKATÁRS, (duska-társ) ösz. fn. Iddogálásban, dőzsölésben társ.

„Régi duskatársad
Minden jó uraca,
Kinek esze tálban
S szíve a kulacs."

Vörösmarty az Unalomhoz.

DUSKÁZ, (dus-ka-az) önh. m. *duskáz-tam, —tál, —ott*, par. *—z*. 1) Duskákat, áldomásokat iszik; iddogál. 2) *Duskál*.

DUSKÁZÁS, (dus-ka-az-ás) fn. tt. *duskázás-t*, tb. *—ok*. 1) Duskák iddogálása. 2) Duskálás.

DUSNAK, falu Szala megyében; helyr. *Dusnak-on, —ra, —ról*.

DUSNOK, falu Pest megyében; helyr. *Dusnok-on, —ra, —ról*.

DÚSODIK, (dús-od-ik) k. m. *dúsod-tam, —tál, —ott*. Dússá lesz, igen meggazdagodik. V. ö. DÚS.

DÚSOVÁR, (dú-sovár) ösz. mn. Zsákmányra vágyó, rabolni, ragadozni kivánó. *Dúsovár vad népek, tengeri kalózok*.

DÚSSÁG, (dús-ság) fn. tt. *dússág-ot*. Gazdagság. Eredeti értelménél fogva: sok zsákmánynyal bírás. V. ö. DÚS.

DÚSÚL, (dús-úl) önh. m. *dúsúl-t*. Dússá lesz, igen gazdagúl. Képzésre olyan, mint: *búsúl*.

DUSZA, (dusz-a, am. dus-a vagy duzz-a) fn. tt. *duszt*. A székelyeknél am. szalmával tömött (mintegy duzzasztott) zsák. Változattal: *dusz*.

DUSZKÁL, (dusz-ka-al am. duskál) önh. m. *duszkál-t*. Válogat az ételekben, finnyáskodik, (t. i. duskál szónak utóbbi értelmében). Néhutt *tuszkál*.

DUSZKÁLÁS, (dusz-ka-al-ás) fn. tt. *duszkálás-t*, tb. *—ok*. Finnyáskodás. V. ö. DUSZKÁL.

DUSZTIG, l. DUZTIG.

DUTKA, (dut-ka, am. dud-ka, azaz dudu-ka, mert a szelid betük közvetlen a kemények előtt a kimondásban keményekké válnak, mint: *Jud-ka, Jutka*.) fn. tt. *dutkát*. 1) Babuk, büdös banka. 2) lásd: BATKA, BABKA.

DUTKÓRÓ, (dud-kóró) ösz. fn. Növényfaj, a fürtös (dudorodott) virágu lóherék alneméből; máskép: *somkóró*. (Trifolium melilotus officinale).

DUV, puszta gyök, am. maga az egyszerűbb *du*, a mennyiben ez dudort, dudorodást jelent. Származékai. *Duvatlan, duvad, duvaszt.*

DUVAD, (duv-ad v. du-ad, am. *dud*orodik) önh. m. *duvad-t* vagy —*ott*. Szoros üregen, vagy hézagon kidudorodik, kinyomódik, kitolódik. *Kiduvad a füst a kéményen. Kiduvad a bodzafa béle, ha valamivel tologatják.*

DÚVAD, (dú-vad) ösz. fn. Ragadozó húsevő vad, mely más vadak, általában más állatokból táplálkozik, mint a farkas, róka, orozlán stb.

DUVADÁS, (duv-ad-ás) fn. tt. *duvadás-t*, tb. —*ok*. Némely testnek valamely szoros, szük üregből kitolulása, kinyomulása.

DÚVÁGY, (dú-vágy) ösz. fn. Kivánság, mely valakit zsákmányolásra, rablásra ösztönöz.

DUVASZT, (duv-aszt vagy du-aszt) áth. m. —*duvaszt-ott*, par. *duvaszsz*, htn. —*ni* vagy —*ani*. Szük csövön, üregen, nyiláson, résen általereszt, kitol, kidudorít, kinyom valamit. *Kiduvasztani a bodzabélt. Diót duvaszt* am. zöld héjából kiveszi.

DUVATLAN, (duv-atlan) mn. tt. *duvatlan-t*, tb. —*ok*. Étel- italban telhetetlen, nagyehető, ki bár mennyit eszik, nem duvad, nem dudorodik töltig a hasa. Székely szó.

DUVATLANKODÁS, (du-v-atlan-kod-ás) fn. tt. *duvatlankodás-t*, tb. —*ok*. Ételben, italban telhetetlenkedés. V. ö. DUVATLAN.

DUVATLANKODIK, (du-v-atlan-kod-ik) k. m. *duvatlankod-tam*, —*tál*, —*ott*. Étel-italban telhetetlenkedik. V. ö. DUVATLAN.

DÚZ, DUZ, (1), (eredete szinte: *du*, rokonságait l. DÚCZ alatt) fn. tt. *dúz-t*, tb. —*ok*. Emelkedvény, dag; ami ki van domborodva, dudorodva vagy felpuffadva. Régi, elavult szó. Származékai: *duzma, duzmad, duzmaszt, dúzos, duzzad, duzzan, duzzaszt, duzzog, duztig* stb.

DÚZ, DUZ, (2), (ugyanaz mint föntebb) áth. m. *dúz-tam*, —*tál*, —*ott*. Fölemel, feltol. Különösen mondatik: *feldúzza az orrát*, azaz gőgjében vagy haragjában felüti, feltartja; *feldúzza a pofáját*, am. felfújja.

DUZMA, (1), (duz-ma vagy duz-m-a) fn. tt. *duzmát*. 1) Tajték, hab, melyek felduzzadásból eredtek. 2) Felfuvódás, mely gőgből vagy haragból ered. Innen: *duzmad, duzmaság, duzmados* stb.

DUZMA, (2), (l. föntebb) mn. Felfuvalkodott, ki orrát feldúzta, makrancos; pofitos. Pápa vidékén: *duzmati*.

DUZMAD, (duz-m-ad) önh. m. *duzmad-tam*, —*tál*, —*t* vagy —*ott*. Durczás, haragos vagy gőgös alakot ölt, haragjában vagy gőgjében felfújja magát.

DUZMADOZ, (duz-m-ad-oz) gyak. önh. m. *duzmadoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Gőgjében vagy haragjában, boszuságában dúlfúl, durczáskodik, folytonosan duzmad.

DUZMADOZÁS, (duz-m-ad-oz-ás) fn. tt. *duzmadozás-t*, tb. —*ok*. Folytonos vagy gyakori dúlás, fúlás, durczáskodás.

DUZMADSÁG, (duz-m-ad-ság) fn. tt. *duzmadság-ot*. Haragos vagy gőgös felfuvódás; makranczosság, durczásság.

DUZMADT, (duz-m-ad-t) mn. tt. *duzmadt-at*. Haragjában vagy gőgjében felfuvódott, makranczos, durczás.

DUZMADTAN, (duz-m-ad-t-an) ih. Duzmadt módon, duzmadt állapotban.

DUZMADTSÁG, (duz-m-ad-t-ság) fn. Duzmadt állapot vagy tulajdonság, gőgös vagy haragos felfujtság.

DUZMASÁG, (duz-m-a-ság) fn. tt. *duzmaság-ot*. Az úgynevezett duzmák kedélyi tulajdonsága; durczaság.

DUZMASZKODÁS, (duz-m-asz-kod-ás) fn. tt. *duzmaszkodás-t*, tb. —*ok*. L. DUZZASZKODÁS.

DUZMASZKODIK, (duz-m-asz-kod-ik) k. lásd: DUZZASZKODIK.

DUSZMASZT, (duz-m-aszt) áth. l. DUZZASZT.

DUZMATI, (duz-m-a-ti) Pápa vidéki tájszó, am. duzmadt, duzmadozó.

DUZMOG, (duz-m-og), l. DUZZOG.

DUZMONYAS, (duz-m-ony-as) mn. lásd: DURMONYAS.

DÚZOS, (dúz-os) mn. tt. *dúzos-t* vagy —*at*, tb. —*ak*. Dagos, domborodott, dudorú, pöffedt, kidőledt. *Dúzos ajakak.*

DÚZS, (1), DÚZSOL, l. DŐZS, DŐZSÖL.

DÚZS, (2), falu Tolna megyében; helyr. *Dúzson*, —*ra*, —*ról*.

DUZTIG, (duz-t-ig vagy duz-ott-ig) ih. Duzzanásig, teliden tele. *Untig, duztig jól lakni.* Némely tájejtéssel: *dosztig*. Hasonló képzödésüek: *dugtig, untig*.

DUZZ, természeti hangból elvont gyök, s a *dúz* szónak mintegy hatályosbítása. Innen erednek: *duzzad, duzzog, duzzan, duzzaszt* stb. Jelenti azon hangot, mely a magát felfútt haragos vagy kevély ember szaján, orrán kinyomúl.

DUZZAD, (duzz-ad) önh. m. *duzzad-tam*, —*tál*, —*t* vagy —*ott*. 1) Felfújja magát haragjában vagy kevélységében. *Felduzzad.* 2) Dagad, kinyomúl. *Kiduzzad. Duzzadnak a szemek, ajkak, erek.* 3) Árad.

DUZZADÁS, (duzz-ad-ás) fn. tt. *duzzadás-t*, tb. —*ok*. 1) Harag vagy gőg miatti felfuvódás. 2) Dagadás, kinyomulás. *Szemek, ajkak, erek duzzadása.*

DUZZADOZ, (duzz-ad-oz) önh. m. *duzzadoz-tam*, —*tál*, —*ott*, par. —*z*. Harag vagy gőg miatt puffadoz; boszuskodik; dagadoz; gyakran, ismételve vagy folytonosan duzzad.

DUZZADOZÁS, (duzz-ad-oz-ás) fn. tt. *duzzadozás-t*, tb. —*ok*. Dagadozás; harag- vagy gőgből puffadozás. V. ö. DUZZAD.

DUZZADOZÓ, (duzz-ad-oz-ó) mn. tt. *duzzadozó-t*. 1) Dagadozó, puffadozó, haragban, bosszuban felfuvalkodó. *Duzzadozó erek.* 2) Áradozó.

DUZZADT, (duzz-ad-t) mn. tt. *duzzadt-at*. Felfútt, feldagadt. *Duzzadt arcz, pofa, ajkak. Duzzadt habok. Duzzadt has.*

DUZZADTAN, (duzz-ad-t-an) ih. Feldagadt állapotban.

DUZZAN, (duzz-an) önh. m. *duzzan-t*. Hirtelen támad vagy dagad, emelkedik. *Haragra vagy kedvre duzzan. Jó kedve duzzan. Felduzzan.*

DUZZANÁS, (duzz-an-ás) fn. tt. *duzzanás-t*, tb. *—ok*. Hirtelen támadás vagy emelkedés, dagadás.

DUZZANT, (duzz-an-t) áth. m. *duzzant-ott*, par. *—s*, htn. *—ni* vagy *—ani*. Eszközli, okozza, hogy valaki vagy valami duzzanjon. *Jó kedvre duzzantani valakit.*

DUZZASZKODÁS, (duzz-asz-kod-ás) fn. tt. *duzzaszkodás-t*, tb. *—ok*. Maga felfuvása haragból vagy gögből; durcáskodás.

DUZZASZKODIK, (duzz-asz-kod-ik) k. m. *duzzaszkod-tam, —tál, —ott*. Felfújja magát, durcáskodik.

DUZZASZT, (duzz-aszt) áth. m. *duzzaszt-ott*, htn. *—ani* v. *—ni*, par. *duzzasz-sz*. Felfú, dagadásra késztet. *Mérgében felduzzasztja pofáját, orrát.*

DUZZI, (duzz-i azaz duzz-ó) mn. tt. *duzzi-t*. Tájszó am. duzzogó. *Duzzi ember*. (Kassai).

DUZZOG, (duzz-og) önh. m. *duzzog-tam, —tál, —ott*. Mérgében dúlfúl, felfújja arcsát; durcáskodik.

DUZZOGÁS, (duzz-og-ás) fn. tt. *duzzogás-t*, tb. *—ok*. Dulásfulás; durczálkodás.

DUZZOGÓ, (duzz-og-ó) mn. tt. *duzzogó-t*. Haragjában dörmögő, mormogó, daczos boszonkodását felfútt arczczal mutató. *Duzzogó vénasszony.*

DÜBEREG, l. DÜBÖRÖG.

DÜBÖGŐ, tájdivatos; l. DOBOGÓ.

DÜBÖRÖG, (düb-ör-ög) önh. m. *dübörög-tem*, vagy *dübörg-öttem, —tél* vagy *dübörg-öttél, dübörgött*; htn. *—ni*, v. *dübörg-eni*. Máskép: *duborog*. Apró folytonos döbögéseket vagy dobogásokat hallat, toporzikál.

DÜCS, l. DICS. Azon gyökszók egyike, melyekben az *i* és *ü* különféle tájejtés és régi szokás szerint váltakozik, milyenek: *idő üdő, idv, üdv, igy ügy, fill-ent füll-ent, fir-eg für-ög, fir-gencz, für-gencs* stb.

DÜCSKŐ, (am. tuskó) fn. tt. *dücskö-t*. Bodrogközben; fatő, tuskó, ducskó, duczkó. E tájejtésben az eredeti vastaghangzók vékonyakra változtak, mi nyelvünkben gyakori eset, s a szóelemzésben tekintetre érdemes.

DÜDÖRÖDIK, (düd-ör-öd-ik) k. m. *düdörödtem, —tél, —ött*. L. DUDORODIK.

DÜDÖRÖG, (düd-ör-ög) önh. l. DIDÉREG.

DÜFRŰ, (am. döf-ör-ü, döf-öl-ő) fn. tt. *düfrű-t*, tb. *—k*. Erdélyi szó. Jelent derékövet, (máskép: tüszű, gyüszű) melyet az erdélyi magyarok, s Magyarországban leginkább az utazó tótok és románok viselnek derekaikon, s azt holmi apróságok bettüzésére, (bedöfésére) különösen pénznek betakarására használják. Viselnek ilyet a vadászok is, melyben a töltényeket tartják.

DÜH, fn. tt. *düh-öt*. 1) A heves indulatnak fő foka, midőn az emberben az öntudat, és ész munkálata megszünik, s egyedül állati ösztön által üzetve vakon, s heves taglejtésekkel nekirohan mindennek. *Dühbe jönni. Dühhel vagy dühében rárohanni valakire. Dühből tenni valamit. Szerelmi düh. Bosszudüh.* 2) Ragályos nyavalya, mely többnyire a kutyákat lepi meg (dühkór) s víz- és fényiszonynyal párosúl, lásd: VÍZISZONY. 3) Átv. ért. az indulatnak igen nagy foka, mely azonban öntudattal és ésszel jár, pl. *csatadüh, harczdüh, költői düh.*

Hangutánzó önálló gyök (a német *Wuth* megfordított alakban *thuw*, mi számtalanszor megtörténik a nyelvekben, egészen megegyezik vele).

DÜHELLENES, (düh-ellenes) ösz. mn. Ami a víziszonyféle dühöt csillapítja, gyógyítja. *Dühellenes szerek.*

DÜHESZT, (düh-eszt) áth. m. *dühesz-ett*, par. *dühessz*, htn. *—ni* vagy *—eni*. Dühössé tesz, dühre ingerel, dühösít.

DÜHFÉREG, (düh-féreg) ösz. fn. Általán férgek az állatokban, melyekből veszélyes betegségeket kapnak, pl. a juhok agyában támadó férgek, melyektől megkerdülve, azaz kergeteget kapva, eldöglenek.

DÜHFŰ, (düh-fű) ösz. fn. 1) Mérges fű, mely bódító ereje által a vért lázas állapotba hozza. 2) Többféle fűvek, melyeket a düh, vagyis víziszony ellen használni szoktak.

DÜHÍT, DÜHIT, (düh-ít) áth. m. *dühít-ett*, htn. *—eni* vagy *—ni*. Tulajdonkép, dühhé (vagy dühvé) tesz, azaz egész valóját valakinek dühhé változtatja, dühöt okoz. Ettől különbözik: *dühösít.*

DÜHKÓR, (düh-kór) ösz. fn. 1) Főleg kutyákon kiütni szokott ragályos lobos idegkór. Máskép: *veszettség*. l. VÍZISZONY. 2) Ingerlékenység, melynél fogva valaki heves indulatra dühöngésig hajlandó. *Nemi dühkór.*

DÜHMÉREG, (düh-méreg) ösz. fn. Ragályos folyadék, nyál, mely más élő állat testébe oltatván képes dühkórt támasztani, pl. a víziszonyban szenvedő kutyáé.

DÜHÖDÉS, (düh-öd-és) ösz. fn. 1) Bőszült kedélyi állapot, és kitörés. 2) Dühkórban szenvedés.

DÜHÖDIK, (düh-öd-ik) k. m. *dühöd-tem, —tél, —ött*. 1) Dühössé lesz, a nagy indulat miatt öntudatát s eszét veszti. *Megdühödik*. 2) Úgy cselekszik, mint dühös ember szokott cselekedni. *Ismét dühödöl? Ne dühödjél*. 3) Dühkórba, víziszonyba esik. *Nagy melegben vagy hidegben, vagy éhség miatt dühödnek az ebek.*

DÜHÖDSÉG, (düh-öd-ség) fn. tt. *dühödség-et*. Dühös vagy dühödt állapot.

DÜHÖDT, (düh-öd-t) mn. tt. *dühödt-et*. Akire, vagy amire a düh rá jött. *Dühödt veszekedők. Dühödt eb.*

DÜHÖDTEN, (düh-öd-t-en) ih. Dühödt állapotban; dühödt módjára.

DÜHÖDTSÉG, (düh-öd-t-ség) l. DÜHÖDSÉG.

DÜHÖNCZ, (düh-öncz) fn. tt. *dühöncz-öt.* Igen indulatos, fölötte ingerlékeny, haragos ember, ki könnyen dühbe jön.

DÜHÖNG, (düh-öng) önh. m. *dühöng-tem* vagy *—öttem, —tél* v. *—öttél, —ött,* htn. *—eni* vagy *—ni.* Nagy mértékben s folytonosan, vagy gyakran dühbe jön, dühösködik.

DÜHÖNGÉS, (düh-öng-és) fn. tt. *dühöngés-t,* tb. *—ék.* Nagy mértékü s folytonos vagy gyakori dühbe jövés, dühösködés.

DÜHÖS, (düh-ös) mn. tt. *dühös-t* vagy *—et,* tb. *—ek.* 1) Öntudatlan, s ész nélkül zajongó indulattól elragadott. *Dühös ember.* 2) Kegyetlen, vérengző, mérges. *Dühös vadak, dühös ellenség, dühös csata.* 3) Dühkórban, viziszonyban levő. *Dühös kutya, macska.* 4) Átv. ért. pusztító, kártevő. *Dühös szélvész, dühös villám, mennykövek.*

DÜHÖSEN, (düh-ös-en) ih. Indulatától elragadtatva; mérgesen, kegyetlenül; dühkórban; pusztítólag. V. ö. DÜHÖS.

DÜHÖSÍT, (düh-ös-ít) áth. m. *dühösít-ett,* par. *—s,* htn. *—ni* vagy *—eni.* Embert vagy oktalan állatot dühössé tesz, dühbe hoz.

DÜHÖSKÖDÉS, (düh-ös-köd-és) fn. tt. *dühösködés-t,* tb. *—ek.* Dühös szenvedély, nagy mértékü indulatoskodás.

DÜHÖSKÖDIK, (düh-ös-köd-ik) k. m. *dühösköd-tem, —tél, —ött.* Dühös szenvedélyben van, fölötte nagyon indulatoskodik, mérgeskedik, haragoskodik.

DÜHÖSÖDÉS, (düh-ös-öd-és) fn. tt. *dühösödés-t,* tb. *—ek.* Dühös indulatba esés; dühödés.

DÜHÖSÖDIK, (düh-ös-öd-ik) k. m. *dühösöd-tem, —tél, —ött.* Dühös indulatba kezd jönni. *Nekidühösödik.* Dühkórba esik. *Megdühösödött.*

DÜHÖSSÉG, (düh ös-ség) fn. tt. *dühösség-et.* Döhös állapot vagy tulajdonság. *Dühösségében mindenen keresztül jár. Dühössége miatt mindenki kerüli.*

DÜHÖSSÉGÉS, (düh-ös-ség-és) mn. tt. *dühösségés-t* vagy *—et,* tb. *—ek.* Dühös állapotban levő; folytonos dühösségben létező, igen dühös.

DÜHÖSÜL, DÜHÖSÜL, (düh-ös-ül) önh. m. *dühösül-t.* 1) Dühös indulatra fakad. *Nekidühösül.* 2) Dühkórba esik. *Megdühösül.*

DÜHÖSZIK, (düh-ösz-ik) k. Mind ragozását, mind jelentését *dühödik* szótól kölcsönzi. Lásd: DÜHÖDIK.

DÜHRAGÁLY, (düh-ragály) ösz. fn. Dühkórban kifejlett fertöztető anyag, mely érintés által ragadós. Máskép: *dühméreg.*

DÜHÜL, DÜHÜL, (düh-ül) önh. m. *dühül-t.* Dühhé vagy dühvé lesz, azaz egész valója dühhé változik.

DÜHÜLÉS, (düh-öl-és) fn. tt. *dühülés-t,* tb. *—ek.* Dühült állapot.

DÜHÜLT, (düh-ül-t) mn. tt. *dühült-et.* Dühhé változott, dühben megtestesült.

DÜHÜLTEN, (düh-ül-t-en) ih. Dühült állapotban, dühült módon.

DÜHÜLTSÉG, (düh-ül-t-ség) fn. tt. *dühültség-et.* Dühült állapot vagy tulajdonság.

DÜJT, tájdivatos l. DÖJT, DÖNT.

DÜJJED, DÜJJESZT, v. DÜLLYED, DÜLLYESZT, l. DŐLED, DŐLESZT.

DÜL, DŰL, l. DŐL. *Dugába dült, mint az iványi ember kutyája,* (km). *Hosszu zsák könnyen dül.*(Km).

—DŰL, ösz. képző, mint *serdül, perdül;* lásd: —D és —ÚL képzők.

DÜLED, DÜLEDÉZ, stb. l. DŐLED, DŐLEDÉZ stb.

DÜLEDÉK, (dül-ed-ék) fn. tt. *düledék-et.* Leomlott, öszveroskadt épületnek romjai. *Régi várak düledékei.*

DÜLEDÉKÉNY, (dül-ed-ék-ény) mn. tt. *düledékény-t,* tb. *—ek.* Mondjuk rozzant, bomlófélben levő épületről, mely könnyen vagy nem sokára ledöl.

DÜLEDÉKÉS, (dül-ed-ék-és) mn. tt. *düledékés-t* vagy *—et,* tb. *—ek.* Ami öszveomlott, mi romokban fekszik. *Düledékes fal.*

DÜLEDÉZ, (dül-ed-éz) önh. m. *düledéz-tem, —tél, —ett,* par. *—z.* 1) Épületről szólva am. részenként, egymás után omladoz, romokba döl. *Düledeznek az árvíz-mosta falak, házak.* 2) Jártában ideoda döl, tántorog.

DÜLEDT, (dül-ed-t) l. DŐLEDT.

DÜLÉKÉNY, (dül-ék-ény) mn. tt. *dülékény-t,* tb. *—ek.* Ami könnyen dül, dülésre hajlandó.

DÜLÉNY, (dül-ény) fn. tt. *dülény-t,* tb. *—ek.* Rézsutos, döledt négyszög, melynek négy egyenlő nagyságu oldalvonala van. (Rhombus).

DÜLÉNYDED, (dül-ény-ded) mn. tt. *dülényded-et.* Dülényhez hasonló alakú. Olyan mint: *körded, ívded.*

DÜLÉNYI, (dül-ény-i) mn. Dülenyre vonatkozó; dülény alakú. Lásd: DÜLÉNY.

DÜLÉNYIDOMÚ, (dülény-idomú) ösz. mn. Minek dülényformája, dülényalakja van; dülényded. *Dülényidomu asztal.*

DÜLÉS, DŰLÉS, (dül-és) fn. tt. *dülés-t,* tb. *—ek.* A súlyegyen elvesztésének következtében való esés, fordulás. *Földülés, eldülés.* V. ö. DŐL.

DÜLESZKÉDIK, (dül-esz-kéd-ik) k. l. DŐLESZKÉDIK.

DÜLESZT, (dül-eszt) áth. l. DŐLESZT.

DÜLJED, DÜLLED, DÜLLYED, lásd: DŐLED.

DÜLJESZT, DÜLLESZT, DÜLLYESZT, lásd: DŐLESZT.

DÜLLŐ, l. DÜLŐ.

DÜLLÖG, (düll-ög, dől-ög) önh. m. *düllög-tem, —tél, —ött.* Jobbra-balra hajladozva, mintha el akarna dőlni, esetlenül megy, jár. *Düllög mint a hizott lúd, vagy kacsa. Nagy teste miatt alig düllög.*

DÜLLÖGÉS, (düll-ög-és, dől-ög-és) fn. tt. *düllögés-t*, tb. —*ék*. Tunya, esetlen, jobbra-balra hajladozó járás, menés.

DÜLMIRÍGY, (dül-mirígy) ösz. fn. A boncztanban a medencze alsó részén, a gát tájékán nyugvó, s a hudcső alsó részét széles gyürüként környező mirígy. V. ö. MIRÍGY. (Glandula prostata).

DÜLMIRIGYGYULADÁS, (dül-mirigy-gyuladás) ösz. fn. A dülmirigy kóros megkeményedése.

DÜLŐ, (1), vagy DŰLŐ, (dül-ő) fn. tt. *dülö-t*. 1) Azon tér, vagy mesgye, árok, mező, út, melyre a párhuzamos szántóföldek végei kimennek, kidőlnek vagy dűlnek. Innen: *Dülön fordúl az eke. Kivinni a dülőre*, azaz bevégezni valamit. Egy 1254-diki oklevélben áll: „Inter duo jugera, quae vulgo *Dulew* vocatur." (Jerney Nyelvkincsek). 2) Szántóföldek sora, melyek egy vonalon végződnek, melyek ugyan azon mesgyék, vagy utak között feküsznek. *Egy dülön két darab szántóföldet birni. Egy dülön szántani, vetni.*

DÜLŐ, (2), (l. föntebb) mn. tt. *dülö-t*. Aki vagy mi megdűl, lefelé forduló. *Árokba dülő szekér.*

DÜLŐFÉLBEN, (dülő-félben) ih. Dőléshez közellevő, dőlni készülő állapotban. *Háza dülőfélben van. A dülőfélben levő kasalt megtámasztani.*

DÜLŐFÖLD, (dülő-föld) ösz. fn. Szántóföldek sora, melyek egy vonalban feküsznek egymás mellett. *Több dülőföldet beagarászni.*

DÜLÖNCSÉL, (dül-ön-cs-él) k. m. *dülöncsél-t*. Ide-oda dűlöng, két oldalra hajladozva megy. A *dűlöng*, vagy *düllög* igének kicsinyezője.

DÜLÖNCSÉLÉS, (dül-ön-cs-él-és) fn. l. DŰLÖNGÉS.

DÜLÖNG, DŰLÖNG, (dül-öng) önh. m. *dűlöng-tem* vagy —*öttem*, —*tél* vagy —*öttél*, —*ött*. htn. —*ni* vagy —*eni*. Ide-oda dűl, két oldalra, jobbra-balra hajladoz; düllög.

DÜLÖNGÉS, DŰLÖNGÉS, (dül-öng-és) fn. tt. *dűlöngés-t*, tb. —*ék*. Ide-oda dülés, jobbra-balra hajladozás, düllögés.

DÜLÖNGŐ, DŰLÖNGŐ, (dül-öng-ő) mn. tt. *dűlöngő-t*. Aki jobbra-balra hajladozik, düllögő.

DÜLŐS, (dül-ő-s) mn. tt. *dülös-t* vagy —*et* tb. —*ek*. Utról mondatik, melyen könnyen feldűl a kocsi, szekér. *Dűlös uton járni.*

DÜLŐÚT, (dülő-út) ösz. fn. Szántóföldek közötti közlekedő út, mely a sorföldeket külön dülőkre választja.

DÜLŐZ, (dül-ő-z) áth. m. *dülöz-tem*, —*tél*, —*ött* par. —*z*. A szántóföld végein barázdát húz, hogy bizonyosabb határa legyen, s a letiprás ellen akadályoztassék. *Feldűlözni a bevetett földeket.*

DÜLT, DŰLT, mn. l. DŐLT. *Rohadt szölő, dült gabona, tavali asztag nem szerez szükséget.* (Km).

DÜLTBÉTŰ, (dült-bétű) ösz. fn. Nyomdászatban, az irási bötükhöz hasonló fekvő betü. *Az idézett mondatokat dültbetükkel szedni.*

DÜLTEN, (dül-t-en) ih. Dült állapotban; dült módon; dült betükkel.

DÜLYED, DÜLYESZKEDIK, DÜLYESZT, l. DŐLED, DŐLESZKEDIK, DŐLESZT.

DÜMMÖG, l. DÜNNÖG és DUZMOG.

DÜNNÖG, DÜNNYÖG, (dünn-ög vagy dünnyög) önh. m. *dünnyög-tem*, —*tél*, —*ött*. Az orrán beszél, mint a tutymák szoktak, vagy furulyázva orrán mellékes hangot ereget. Vastaghangon: *dunnyog.*

DÜNNÖGÉS, DÜNNYÖGÉS, (dünn- v. dünnyög-és) fn. tt. *dünnögés-t*, tb. —*ék*. Orron beszélés; orron által éneklés, dúdolás.

DÜRGÉS, tájdivatos, l. DÖRGÉS.

DÜRENG vagy DÜRING, (am. durung) fn. tt. *düring-et*. Szathmármegyei tájszó. Fejes bot, bunkós bot. Maga a *dorong* vagy *durung* szó felhangon ejtve.

DÜRÖG, (dür-ög) önh. m. *dürög-tem*, —*tél*, —*ött*. Vadászok nyelvén a fajdtyúk párosodik. Hangutánzó.

DÜRÖGÉS, (dür-ög-és) fn. tt. *dürögés-t*, tb. —*ék*. A fajdtyúk párosodása.

A D-ben van 2413 czikk.

DS.

DS, kisded alakban *ds*, (kiejtve *dsé*) hetedik bötü a magyar ábéczerendben, s a mássalhangzók között ötödik. Az elegyült bötük, illetőleg egymással összeforrt hangok egyike, mivel *d* és *s* vagy *zs* bötükből és hangokból vegyült. Ezen bötü csak kevés, részint idegen származásu szókban fordul elé: mindazáltal, mert önálló hangot fejez ki, s ejtését a magyar hangszerve általán megszokta, s mert bizonyos idegen pl. török és más ázsiai szók átirására alkalmas, bötüink sorába fölvettük, valamint az *ly*-t, mely a gyökök elején még ritkább, s csak a képzőkben divatozik; de amire nézve a *ds* szegényebb, mert egy-két szót kivéve, mint: *bandsa, findsa, ládsa, handsár*, alig fordul elé. Tájejtés szerint majd *gy*-re változik, mint: *dsadsa gyagya, dsindsa gyingya*, majd *cs*-re, mint: *dsida, csida*, majd *zs* helyett áll, pl. *dsiger, zsiger.*

DSADSA, (dsa-dsa) ikerített hangutánzó. A húrosmadarak neméhez tartozó madárfaj, melynek aranyszinü tollazata és fekete szárnyai vannak. (Turdus aureus. Kl. Oriolus galbula. L.). Nevét a fenn jelelt hanghoz hasonló kiáltozásától kapta, máskép: *gyagya.*

DSAM, vagy DSÁM, elvont hangutánzó gyök, melyből *dsamál* és *dsámiszka* származtak. Rokonai azon *csom, csöm*, melyekből *csomoszol, csömöszöl* képződtek.

DSAMA, (dsam-a) kiavult vagy elvont törzsök, melyből *dsamál* ered. Jelent valami összecsomoszoltat. kotyvadékot.

DSAMÁL, (dsam-a-al) áth. m. *dsamál-t*. Valamely ételt különféle szerekből vegyít, összevehabar, kotyvaszt. Abaúj, Ung, és Zemplén megyékben ismert szó. Mind alaphangra mind értelemre *csomoszol, csömöszöl* szókkal rokon.

DSAMÁLT, (dsam-a-al-t) mn. tt. *dsamált-at.* Öszvedömöcskölt, kotyvasztott, habart. *Dsamált pép, kása.*

DSÁMISZ, (dsám-isz) kiavult vagy elvont törzsök, melyből *dsámiszka* származott. Jelent valami öszvedsamált, csomoszolt, dömöcskölt ételt.

DSÁMISZKA, (dsám-isz-ka) fn. tt. *dsámiszkát.* Vizzel öszvekevert és főzött liszt, melyet miután kellően megfőtt, zsírral és néha turóval is elkészítve esznek. Olyanforma, mint : *puliszka. Árpadsámiszka, kukoriczadsámiszka. Búzadsámiszka. Turós dsámiszka.* Gömörben : *zsámiszka.*

DSID, elvont hangutánzó gyök, melyből *dsida* származott. Egynek látszik *suít* (azaz *sujt*) vagy *suhít*, vagy *tasztt* igékkel, melyek ismét a szanszkrit *tud* (üt) latin *tundo, tutudi*, német *stossen*, angol *dead*, dán *stoed* szókkal vannak rokonságban. Lehet *dsi* szótagot is alapítani gyökül, amidön az teljesen megegyezik *su* szintén hangutánzó gyökkel (*suhog, suhít* szókban) s rokon a szanszkrit *dhu* (hajít, lök) gyökkel. V. ö. DSIDA.

DSIDA, (dsid-a v. dsi-da) fn. tt. *dsidát.* Hajító, vagy lökő dárda, milyet az austriai hadseregben a könnyü lengyel lovasok viselnek.

Egyezik vele a török *dsida*, (javelot. Hindoglu), uigur *csida*, s a szláv nyelvekben *sida, dzida, zsida.*

DSIDAHÉGY, (dsida-hégy) ösz. fn. A dsidának élesre köszörült aczél vége, czuczája.

DSIDALOBOGÓ, (dsida-lobogó) ösz. fn. Kisded feketesárga lobogó az austriai dsidás lovasok dsidáján.

DSIDANYÉL, (dsida-nyél) ösz. fn. A dsida nevü dárdának szára. *Szíjon karra füzött dsidanyél.*

DSIDÁS, (1), (dsida-as) mn. tt. *dsidás-t*, vagy *—at*, tb. *—ak.* Dsidával ellátott, fölfegyverzett. *Dsidás lovagok.*

DSIDÁS, (2), (mint föntebb) fn. tt. *dsidás-t*, tb. *—ok.* Könnyü lovas katona, ki dsidát visel. Ilyenek az austriai hadseregben a galiczíai könnyűlovasok (Uhlanok). *Dsidások ezredei. Dsidáskapitány.*

DSIDÁSEZRED, (dsidás-ezred) ösz. fn. Dsidás lovasokból álló ezred.

DSIDASZÍJ, (dsida-szíj) ösz. fn. Szíj, melylyel a dsidás karjára akaszjta a dsidát.

DSIDÁZ, (dsida-az) önh. m. *dsidáz-tam, —tál, —ott.* Dsidát hány, dsidával szúr, lök, harczol, gyakorolja magás.

DSIDÁZÁS, (dsida-az-ás) fn. tt. *dsidázás-t*, tb. *—ok.* Dsidalökés, dsidával harczolás, viaskodás.

DSIGER, (dsig-er) fn. tt. *dsiger-t*, tb. *—ek.* Így neveztetik Szegeden a disznó, bárány, s más négylábu állatnak szíve, tüdeje, mája, veséje, nyelve együtt véve, mi a szárnyas állatoknál apróléknak mondatik. Törökül : *dsijer* (máj; szív). V. ö. ZSIGER.

DSINDSA, DZSINDZSA, (dsin-dsa) fn. tt. *dsindsát.* Bozótos, nádas, kákás, ingoványos hely. Győr, Fehér, s több dunamelléki megyékben divatos szó ; máskép : *gyingya, csincsa.* Gyöke *dsim*, azonos a sarjadékot jelentő *csim* gyökkel, melyből *csima, csimota* eredtek.

DSINDSÁS, (dsin-dsa-as) mn. tt. *dsindás-t* vagy *—at*, tb. *—ak.* Dsindsával benőtt, lepett ; bozótos, nádas, csátés. *Dsindsás völgy, rét.*

DSOSZÁN vagy DSOSZÁNY, erdélyi falu Hunyad megyében ; helyr. *Dsoszán-ba, —ban, —ból.* —FORRÓ, falu Bihar megyében.

DSUNK, falu Zaránd megyében ; helyr. *Dsunkon, —ra, —ról.*

A DS-ben van 24 czikk.

Ezen kötetbeli czikkek öszvege (az Előbeszéden kivül) :

A és Á	betüben	van	4476 czikk
B	„	„	7487 „
CS	„	„	3493 „
CZ	„	„	964 „
D	„	„	2413 „
DS	„	„	24 „
			18,857 „

Nyomtatási nagyobb hibák és némely pótlékok.

10. lap. ABAJG *czikk végére jön:* Haj! vagy hajh! indulatszótól erednek a rokon értelmű *hajhász* és *hajesol* igék is.
14. l. ABLAK cz. 35. sor. hangokat *után kimaradt* is
22. l. 12. sor. valjon *olvasd* vajjon.
23. l. ACZÉL czikk végére jön: Hogy az aczél rugékonyságot nyerjen, bizonyos hőfokig hevítik; ez által keménységéből valamit veszt ugyan, de hajlékonyabb és kevésbé lesz törékeny (Nentvich. A vegytan elemei). A két Heyse szótára is a német *Stahl* szót a *sta*, *stán* (stehen gyöktől származtatva, így értelmezi: das Starre, Harte.
32. l. ADDIG cz. 24. sorb. *és* helyett olv. *vagy*
84. l. AKOL cz. 21. sorban *akbor* olv. *akhor*
94. l. ALAK cz. végelőtti *s. halijb* olv. *kalib*
143. l. AM cz. 17. *s.* zendül: *ém* olv. *aém*
180. l. ARAG cz. 1. *s. Aranyéleny* olv. *Aranyéleg.*
181. l. ARÁNY cz. 9. *s.* 1 : 4 = 5 : 8 olv. 1—4 = 5—8.
258. l. ÁLD cz. 26. *s.* Áld, poharam olv. Áld poharam,
276. l. ÁLLODALOM cz. 7. *s.* együttvére olv. együttvéve
338. l. ÁRNYAS cz. 4. *s. pernasis*, hellenül *πάρνασις* olv. *parnassisz*, hellenül *πάρνασος* (Eichoff).
412. l. BÁNIK cz. 26. *s.* miden olv. minden
427. l. BÁRÁNY cz. 14. *s. berak* birka), olv. *berak* (birka?) Vullers szerént.
447. l. utolsó sor *πορφύρσιος* olv. *πορφύρσος.*
469. l. BÉCS cz. 17. *s. beha* olv. *baha.*
552. l. kimaradt: BELI, (bel-i) összetételekben képző gyanánt használtatik. Jelentése: valamiben létező: *várbeli, hasánkbeli;* valamihez tartozó: *idegen nemzetbeli;* oly minőségű: *pokolbeli.*
584. l. BERBITÉL cz. végére jön: 2. l. BERGIK.
706. l. BÓK cz. 12. sor. goth *binga* olv. góth *biuga.*
722. lap. BOLYGÓCZ cz. 2. *s.* négy *olv.* régibb fölfedezésü négy. A czikk végére jön: Újabb időben (1845. ólta, midőn e czikk íratott) számos ily bolygócz fedeztetett föl: ú. m.: Astrea 1845-ben, Hebe, Iris, Flora 1847-ben, Metis 1848-ban, Hygiea 1849-ben stb.
751. l. BOROSZLÁN cz. 10. *s. ληστής* olv. *ληστή;*
767. l. legelső sor. helyesebben, *bűdi* olv. helyesebben, mint *bűdi.*
777. l. kimaradt: BOZA, (2), tt. *bozá-t*, mn. tájszó, magas hangon *pőse*, máskép *pőske.* L. ezeket.
809. l. kimaradt: BŐT, BŐTI stb. lásd: BŐJT, BŐJTI stb.
888. l. CSALÁRD cz. végsor Sajkán olv. Sajkám
896. l. CSANGÓ cz, 5. *s. kun*-nak olv. *kún*-nal
960. l. kimar.: CSEREKCSÉP, l. CSEREPCSÍK.
985. l. CSIGÉR cz. 4. *s. csigár* olv. *csikor.*
1030. l. kimaradt: —CSÓ, képző l. —CS, (2).
1059. l. CSORNOK cz. 1. *s.* l. CSORNOK olv. l. CSARNOK.
1068. l. kimaradt: —CSŐ, képző, l. —CS, (2).
1104. l. „A CZ-ben van 3498 czikk" helyett olvasd: A CS-ben van 3498 czikk (a **CS** végén).
1131. l. CZIGLEVESSZŐ cz. végül: L. CSIGOLYAVESSZŐ olv. L. CSIGOLYAFŰZ.
1136. l. CZIMBORA cz. 18. *s. συμπεάσσειν* olv. *συμπράσσειν.*
1249. l. DOB cz. 25. *s. duff* olv. duff vagy *duff*, törökösen *def* v. *tef* (tambourin arabe. Hindoglu).
1271. l. kimaradt: —DON, vék. hangon —DÖN, —DÉN összvetett névképzők; részint *dó* részesülői végzetből *n* kisarjadzás által mint *gord-ó gord-o-n, hajad-ó* (azaz hajadzó) *hajad-o-n* (hajadon fő, hajadon leány), *tulajd-ó* (= dúlajt-ó) *tulajd-o-n;* részint *d* és teljes *on* képzőkből egybeolvadva, mint *újd-on* új (Pázmánnál újit-on új, oly formán mint folyt-on folyó), *tisztá-d-on* tiszta, *teli-d-en* teli, *csupá-d-on* csupa. *Ódon* újabb alkotású.